

ایدر نحو اضربان و اضربان اما قولنک ضعفی ظاهر در و اضربن مثلیده و اوک سقوطی التقاء ساکنین علی غیر حده واقع اولد یغیچونمیدر یو خسه و اوک ثقلی میدر نون مشددک ماقبلنده بعضیلر دبدیلر که التقاء ساکنین در علت حذف زیرا که التقاء ساکنین علی حده شرط اولدر که ایکی ساکنین یله بر کلمه اوله و نون مشدده بر غیر کلمه در و اضربان کیده الف حذف اولمادی زیرا حذف اولسه نون مشدده مفتوح اولوردی و ثنیه صورتی مفرد صورته ملتبس اولوردی زیرا که ایکسنتک یله صیغه سی اضربن اولوردی اما جمع مذکره التباس یوقدر و اضربان مثلیده الف نونلری فصل ایچوندر اگر حذف اولسیدی اجتماع نونات که مکروه در لازم کلوردی و بعضیلر دبدیلر که التقاء ساکنین علی حده لازم دکلدر که ایکی ساکن یله بر کلمه اوله پس اضربان و اضربان اصلی اوزرینه در اما اضربن و اضربن کیده التقاء ساکنین علی حده در لیکن و اوی ثقیل اولد یغیچون حذف ایلدیلر و ضمه اکادلیلدر یایده ثقیل اولد یغیچون حذف ایلدیلر و کسره اکادلیلدر معلوم اوله که چون نون تأکید فعل معربه متصل اوله اول فعل مبنی اولور حرکت اعرابی آندن ساقط اولور نحو هل تضربن کبی که مبنی اولور قح اوزرینه و هل تضربن و هل تضربان که نون اعراب بوالفاظده ساقط اولدی سبب بنا اولدر که نون اگر چه بر غیر کلمه در اما شدة اتصال سیبله جزء کلمه متزلزله در پس علامت اعرابی آندن اول اولقی جائز دکلدر تا کیم وسط کلمه اوله آندن صکره اولمقدمه جائز دکلدر زیرا اعراب فعل اوزره جاری اولقی لازم کلور که حقیقه بر غیر کلمه در تم بعون الله الملك الوهاب

❁ قطعة لطيفة لتامة ❁

جمعه کون بعد العصر اثنی عشر شهر صفر • جمع او اوب بر قاج احبا سوبلشور لر کن لغز عون حقه اول زمانده چون تمام اولدی کتاب • بوکه بر تاریخ صکر کدر دبدیلر اخوان اعز بو حقیرک قلبنه الهام ربانی ابله • بی توقف دوشدی حالا اولدی تاریخ لغز

۹۹۷

طبع هذا الكتاب في المطبعة العامرة في شعبان المعظم سنة ۱۳۱۲

والنهی الخ وقلت زیادتها فی مثل اما تفعلن و ما موصوله و یا موصوله در قبلها صله و یا صفت در مابین مع ضمیر
 المذکرین مقدره متعلق ای اذا کان معه و یا مضمومه و موصول و یا موصوف صله سیله و یا صفتیه
 مبتداً مضموم خبری تقدیری و الحرف الذی ثبت قبل التأکید او حرف ثبت قبل مضموم مع ضمیر
 المذکرین و مع مخاطبه مقدره متعلق مکسور خبر مبتدای محذوف در تقدیری و ما قبلها اذا کان مع
 مخاطبه مکسور و بو جله معطوف در جله سابقه به فیما عدا ای عدا المذکور که و او ضمیر جمع و یا
 مخاطبه در مفتوح مکسور کی در امر ایاده و عطفه * و تقول فی التثنی و جمع المؤنث اضربان و اضربانان
 و لا تدخل فعل فی مستقبل هما مفعول فیه الخفیفه فاعلی ای لا تدخل النون الخفیفه فی التثنی و الجمع خلافاً
 لیونس و هما مبتدای غیرهما مع الضمیر البارز مقدره متعلق کالمنفصل خبرهما تقدیری نوناً التاً کید الخفیفه
 و المشدده کالکلمه المنفصله اذا استعملتا فی غیر التثنی و جمع المؤنث فان لم یکن ای کلاهما مستعملا مع الضمیر
 البارز فکان متصل ای فیهما کاللفظ المتصل * و من ثمة قبل هل ترین یا تک کسر یله و ترون و اولو ضمیه و ترین
 یا تک ضمیه و اغزون و اولو ضمیه و اغزن زانک ضمیه و اغزن کسر یله و الخفیفه مبتداً محذوف لساکنین
 جله فعلیه خبر مبتدا و فی حرف جر لاجل معانیه الوقف مجرور در فی ایله و بوجار و مجرور
 معطوف در لساکنین تقدیری و النون الخفیفه تحذف لاجل ساکن بعدها و لاجل الوقف فیردم محذوف
 و المفتوح مبتداً ما قبلها قائم مقام فاعلیدر مفتوح قلب الفاجله فعلیه خبر مبتدادر تقدیری و النون
 التي قطع الحرف الذی ثبت قبل النون الخفیفه قلب تلك النون القاعده الوقف (محصول
 ترکیب) نون التاً کید یعنی جله حروفند نون تأکید اولده ایکی قسمدر * برمی خفیفه ساکنه در
 و بو اصل اوزرینه در زیر که بو حروفدر حرفه اصل بنادر و بناده اصل سکوندر * و تأیسی قبله
 متحرکه در التقاء ساکنین ایچون و حرکتی قصه در الفله اولسه قصه خفیف اولدیفیچون اما الفله
 اولدقده حرکتی کسره در فعل مضارعده تثنیه نونه مشابته که الفدن صکره مکسور اولور کرکه
 اول نون تثنیه الفدن صکره اوله اضربان کی و کرکه جمع مؤنث نوندن صکره اوله فصل ایچون
 کلمه اضربان کی و نون تأکید فعل مستقبله مخصوص صدر که آمده معنای طلب اوله امر و نفی و استفهام
 و غنی و عرض و قسم و نون تأکید فی ایله آذرر قبله مشابته که اگرچه نفی ده معنای طلب یوقدر نحو
 زید لایقومن و نون تأکید جواب قصه لازمدر فعل مضارع مثبت اولجه نحو بالله لافعلن و بالله
 لا کیدن زیرا تا کید قصه ثابت مطلوبدر و استعمالده چوقدر بر فعل مضارعه که شرط اوله و اداة
 شرطی ان اوله مایله مؤکد نحو اما تذهبن و اما تخافن و سابقاً مرور ایلدی بو معنی که چون
 حرف شرط که وسیله در مؤکد اوله شرط که مقصود در تأکید اولی اولور و نون تأکید
 ماقبلی ضمیر جمع مذکر ایله مضموم اولور نحو اضربن و هل تضربن * اما جمع مؤنث مخاطبه
 ضمیر یله مکسور اولور نحو اضربن و هل تضربن اما بو ایکی محلدن غیریده مفتوح اولور
 یعنی مفرد مذکر مخاطب و فائب نحو اضربن و هل تضربن و هل یضربن زید و مفرد مؤنث
 فائیده نحو هل تضربن هند و لتضربن هند و تثنیه و جمع مؤنثه نوندن اول الف اولور یا تثنیه النی و یا الف
 فاصله که نونلرک اراسنی فصل ایدر جمع مؤنثه و الف قابل حرکت دکدر و الفک ماقبلی التسه
 مفتوح اولور و بو ایکی محله یعنی تثنیه و جمع مؤنثه نون خفیفه داخل اولماز زیرا التقاء ساکنین
 لازم کلور علی غیر حده * اما یونس نحوی نون خفیفه بی بوابی محله تجویز الطشدر یعنی ادخال

نحو مادا الاولى کي تابع حرکت آخر دیندی زیرا سا کن که تابع حرکت آخر کله اولیه اکاتونین
 دیمزل نون منع کبی ونون من ومن کبی بوقیده که لالتا کید الفعل نون تا کید خفیفه خارج قالدی
 * و تنوین بش قسمدر * اول تنوین ممکن در که دلالت ایدر امکنیت اسم یعنی اسم معرب و منصرف اولدیفنه
 نحو زید ورجل و اسم معربه ممکن دیرلر یعنی اسمیده محکم دیمکدر زیرا اسمده اصل اعرابدر پس اسم
 مبنی اسمیده ممکن اولماز و هرگاه که اسم معرب و منصرف اوله اکامتمکن و امکان دیرلر و اگر معرب
 غیر منصرف اولور سه اکامتمکن غیر امکان دیرلر و تنوین ممکن مخصوصدر ممکن امکانه * ثانی تنوین
 تنکیدر که فارقدر معرفه و نکره بیننی نه که دیر سن صه تنوین صه یعنی اسکت السکوت الذی تعرفه و صه
 تنوینله ای اسکت سکوناما و بوقیاس اوزر مه و مه و سیویه * ثالث تنوین عوضدر مضاف الیه دن نحو
 بومثو حیثنذولیتنذو ماضیایوم اذ کان کذا یوم مضافدر اذمو اذ مضافدر برجله به آندن صکره در پس
 چونکه اول جله بی تخفیف حذف ایلدیلر تنوینله اول مضاف الیهی تعویض ایلدیلر تا کله ناقص
 قالمسون بوقیلندندر (و کلا ایننا) ای کلمم * چهارم تنوین مقابله در و اول بر تنویندر که جمع مؤنث سالمه ک
 آخرنده اولور و اول بر نونک مقابله در که آخر جمع مذکر سالمده اولور و بعضیلر قنده بونوین تنوین
 ممکن حکمنه داخلدر و هرگاه که مسلمات مثلی بر شخصه علم قلندر منصرف اولور زیرا که بوتا
 محض تأنیث ایچون دکدر بلکه علامت جمعیدر تأنیثله یله پس منع صرفده مضمر اولماز و رتا
 دخی تقدیر الملک جائز دکدر زیرا بوتا موجود برتا دخی تقدیر الملک مانعدر و بعضیلر
 قنده مسلمات علمیت حائنده لاینصرف اولور تأنیث و علمیتله و آنده اولان تنوین تنوین
 مقابله در و ممکن قسمنه داخل دکدر * پنجم تنوین تریم در یعنی ابرلامق و اول ایکی قسمدر
 بریمی تنوین غیر غالبدر که حرف اطلاقدن عوض اولور نحو یا باعلاک او صا کا عوضدر
 صا کا القدنکه حرف اطلاقدر و بریمی تریم غالبدر که حرف اطلاقدن عوض اولماز نحو * و قائم
 الاعماق خاوی المخترق * و هرگاه که علم موصوف اوله اول امله که مضاف اوله ر علمه دخی اولکی علمدن
 تنوین ساقط اولور کلامده بوترکیب چوق استعمال اولندیقندن پس آنده خفت مطلوب اولور نحو
 جانی زید بن عمرو و اگر امله موصوف علم اولمازه آنده تنوین ساقط اولماز نحو زید ابن اخینا و هر
 صورتده که تنوین ساقط اولور مو صوفدن تلفظده الف ابن ده ساقط اولور کتابنده تا کتابنده دخی خفت
 حاصل اوله و هریرده که تنوین ساقط اولماز کتابنده الف ساقط اولماز عبارتده * و ابدنک حکمی
 مذکورلده یعنی تلفظده تنوین ساقط اولقده و کتابنده الف ساقط اولقده اینک حکمی کیدر * نون
 التا کید خفیفه سا کنده و مشدده مفتوحه مع غیر الالف و تختص بالفعل المستقبل فی الامر و النهی و الاستفهام
 و التثنی و العرض و القسم و قلت فی التثنی و لزمت فی مثبت القسم و کثرت فی مثل اما تعلقن و ما قبلها مع ضمیر
 المذکرین مضموم و مع مخاطب مکسور و فیما عدا ذلك مفتوح و تقول فی التثنی و الجمع المؤنث اضربان و اضربان
 و لا تدخلها الخفیفه خلافا لیونس و هما فی غیرهما مع الضمیر البارز کالتفصل فان لم یکن فکالتصل
 و من ثمه قبل هل ترین و ترون و ترین و اغزون و اغزن و اغزن و الخفیفه تحذف للساکن و فی الوقف فیرد
 ما حذف و المفتوح ما قبلها قلب الف * نون التا کید مبتدا خفیفه خبری سا کنه خبر بعد الخبر و ثقیله
 مفتوحه معطوفدر خفیفه سا کنه مع غیر الالف مفتوحه متعلق و یا مقدره ای اذا استعمل مع الالف
 و تختص بالفعل المستقبل خبر آخردر ای نون التا کید تختص بالمستقبل فی الامر و النهی و الاستفهام و التثنی
 و العرض و القسم و قلت فی التثنی و بوجه معطوفدر جله صغریه که مقدره در تقدیری و هی فی الامر

اول دیمکدر حاصلی یفلن بو کلامدن وکاه اولور که کلا حقامعنا سنه کلور نحو (کلا ان الانسان) و بو کلامده
 خلاف وار که حرفیدر کلاه ردعی کبی که مبنی الاصلدر یو خسه اسم میدر کلاه ردعی به لفظده مشابهتله مبنی
 اولمشدر تاه التأیث الساکنه تلحق الماضي اثنا اثنت السند الیه فان کان ظاهر اغیر حقیقی فمخبر و اما الحاق علامتی
 التثنية والجمعین فضعیف (محصول ترکیب) تاه التأیث الساکنه یعنی تاه تأیث ساکنه فعل ماضی به لاحق
 اولور فاعلی مؤنث اولدیفنه دلالت ایچون کر که فاعلی اولسون نحو ضربت هندو کر که قائم مقام فاعل
 اوله نحو ضربت هندو تاه تأیثی ساکنه الیه تفسید ایلدی زیرا که تاه تأیث متحرکه اسماء مشقه به لاحق اولور
 نحو ضاربة ومضروبة وحسنة وندمانة ومراد سکون تادن اصلنده ساکن اوله واکر چه بعض
 برده متحرک اولور سه ده نحو ضربتا ونصرتا وهرگاهکه فعلک مسند الیهی اسم ظاهر اوله و مؤنث
 غیر حقیقی اوله آنده سن مخیر سن تا کتور مکله کتور مامک اور تاسنده نحو طلع الشمس وطلعت الشمس
 و بو سوز بو مقامده تذکیر و اخطاردر یعنی خاطره کتور مکدر اول تفصیلی که ماتقدمه یکدی تا معلوم
 اوله که مراد الحاق علامت تأیث فعله بر تاه ساکنه الحاقدر و اما الحاق علامت تثبیه و علامت جمعینی
 فعله حال فاعله تثبیه ایچون ضعیفدر بخلاف الحاق علامت تأیث اول وجه اوزره که ماتقدمه ذکر
 اولدی اول ضعیف دکلدر بلکه بعض مواضعده واجبدرو بعض مواضعده جائز پس اکر دیک که قاما
 رجلان ویا قاموا رجال ویا قن نساء اول ضعیف اولور زیرا که بو علامتله اصلنده ضمائر درو بو
 صفته کلامده جوق مستعملدر پس آنلری ضمیر لکدن چبقار مقی واستعمال املک مجرد علامت حال
 مسند الیه فعل اولد قلوبنه که مثنی ویا جمع مذکرو یا جمع مؤنثا کلونی البراغیث کبی مثلاً ضعیف
 اولور بونک برله که بو احوال مسند الیهده ظاهر در زیرا که صیغه مثنی وجمع مذکرو یا مؤنث بری
 برندن بمنازلدر و تله تأیث ساکنه هرکز ضمیر اولماز بلکه علامت حال مسند الیهدر ایلدی بونده
 کلمه اصلندن اجراج املک لازم کماز تا کیم ضعیف اوله باخصوص که بعض مواضعده حال تأیث
 مسند الیه وآنک تذکیری حالی مشبه اولور و تأیث فعله ظاهر اولور نه که اسماء اعلامده که مذکره
 و مؤنثه اطلاق اولنور التثنوی نون ساکنه تسع حرکت الاخر لئلا کید الفعل و هو للتمکن والتکیر
 والعوض والمقابلة والترنم و یحذف من العلم موصوفاً باین مضافاً الی علم التثنوی مبدأ نون خبری
 ساکنه نعت نوندر تتبع حرکت الاخر جمله فعلیه نعت ثانی لاحرف نفی مقدره داخل اکا دلالت
 ایدر لتأکید الفعل قولی زیرا جار مجرور متعلقدر بر فعله لفظاً ویا تقدیراً و بوجه ینه حرکتیه صفندر
 تقدیری لایکون النون الساکنه لتأکید الفعل و جائزدر که لاحرف عطف اوله و معطوف محذوف
 اوله تقدیری التثنوی نون ساکنه تتبع حرکت الاخر لان نون ساکنه تلحق الاخر لتوکید الفعل یا خود
 معطوف علیه محذوفدر تقدیری التثنوی نون ساکنه تتبع حرکت الاخر للتمکن و غیره لئلا کید الفعل صکره
 اختصار اولدی سابق و سابق قرینه سیله و هو ای التثنوی للتمکن والتکیر والعوض والمقابلة والترنم و یحذف
 ای التثنوی من العلم موصوفاً خبر کان محذوفدر تقدیری اذا کان العلم موصوفاً یا حالدر مجرور دنکه العلم در ای
 و یحذف التثنوی من العلم حال کونه موصوفاً باین موصوفه متعلق مضافاً خبر بعدا خبر یا حال بعدا حال الی علم
 مضافه متعلق (محصول ترکیب) التثنوی جمله حروفدن تثنوی در و اول بر نون ساکنه در که تابع حرکت آخر
 کلمه اولور تأکید فعل ایچون دکل نون ساکن دینلدی ثانون متحرک خارج قاله که اول تثنوی دکلدر
 و سکونیه مراد اول نوندر که اصلنده ساکن اوله و جائزدر که بر عارض واسطه سیله متحرک اوله

ای والله لئن اخرجوا پس شرط ماضی در و لایخرجون جواب قسمدر اگر جزاء شرط اولیدی جزم
اولی ایدی و لام لئن اخرجویه موطنه قسم دبر یعنی قسم شرط اوزرینه پکورر و جوابه اولشدبر
تا اول جواب لفظ حسبنجه قسمك اوله شرطك اولیده * و اما التفصیل یعنی کلمه اما تفصیل بمجل ایچوندر
غالبا نته که دیرسن جانی اخونك اما زید فاکرمنه و اما هرو فاعطینه و اما خالد فآهسته و جائزدر که
بمجل کلامده مقدر اوله و یا قرآنله مخاطبه معلوم اولور اوله پس امای اولی بمجلی تفصیل ایچون ذکر
ایدرلر غالبا دیک زبرا خطبه ل و اائلنده اما ذکر اولور اما تفصیل بمجل ایچون دکل * و هرگاهکه اما
تفصیل بمجل ایچون ذکر اوله و اجبدر که لفظا مکرر ذکر اوله نته که مذکور اولدی و باتقدیرا کقوله
تعالی (فاما الذین فی قلوبهم زیغ) بونده لفظا مقابل اما مذکور دکل لکن مقدر در ای و اما الذین
ایس فی قلوبهم زیغ فیتعنون المحکمات و بردون الیها التشابهات * و کلمه اما شرط ایچون اوله نك حکمی
جوابنه فالازم اولدیفیدر و اما زید فمطلق اصلی مهمما یکن من شیء فزید منطلق در پس کلمه اما قائم مقام
مهمادر و آنک شرطی که من شیء در واجب الحذفدر اختصار ایچون برنکته دخی و ارکه چونکه اما
مهمما مقامنه قائم اولدی و فعل حذف اولدی عبارت بویه اولدیکه اما فزید منطلق پس علامت
شرط و علامت جزا بری برینه متلاصق اولدیلر یعنی بولوشدیلر و بو تلاصق مناسب کورلدی * پس
بر فاصله به احتیاج اولندی ایکسینک اور تاسنه اول فاصله ده و اوج مذهب وار * اول اول فاصله بر جزمدر
اول نسنه دنکه فاه جزانک حیرتده ایدی مقدم قلندی شرط و جزا علامت برینی فصل اطلب ایچون
کرکسه اول فاصله مرفوع اولسون و کرکسه منصوب اولسون و کرکسه آمده فاه جزا تقدیمسندن
غیری بر مانع اوله و کرکسه اولیه مثلا هروفتکه دیرسن اما زید فمطلق بونده زید مبتدا اولور و اول
فاجزانک خبرنده ایدی و شمعی فاصله اولغیچون مقدم اولدی و تنبیه اولدی زید مستلزم انطلاق
اولدیفنه نته که شرط مستلزم جزادر یعنی زید البته منطلقدر و بوالبته مبالغه سی مهمما یکن من شیء در
بو معنی مستفاد اولدی لیکن زیدک شرط منزلده اولدیفنی آندن معلوم دکلیدی و الآن مبتدادر و منطلق
خبریدر و بوجه حقیقته اما جوابیدرینه بونک کی هرگاهکه دیرسن اما بوم الجمعة فزید منطلق
اول بوم الجمعة حیر جزاده ایدی و منطلق معمولی ایدی شمعی مقدم اولدی فاصله اولغیچون و منزله
شرطده اوله زیدک انطلاقی استلزام ایچون وینه منصوبدر منطلقله * مذهب ثانی اولدر که اول فاصله
بر محذوف ماملک معمولیدر حیر جزاده اولانک جزئی دکلدر کرکسه آمده فادن غیری بر مانع اوله
و کرکسه اولیه پس اما زید فمطلق تقدیری مهمما یکن زید فهو منطلق پس زید مرفوعدر قائم مقام
فاعل فعل محذوف اولقله و تقدیری اما بوم الجمعة فزید منطلق بودر که مهمما تذکر بوم
الجمعة فزید منطلق پس بوم الجمعة منصوبدر بر فعل محذوفک مفعول بهی اولقله * مذهب ثالث
بودر که اگر آمده فادن غیری مانع اولمازسه اول فاصله بر جزاء اولور فانک حیرتده اولاندن
مذهب اول کی و اگر آمده بر مانع دخی اولور سه نحو ایام بوم الجمعة فان زیدا منطلق بونده جائز دکلدر
که فاصله فانک مابعدندن بر جزاء اوله زبرا که ایکی متخالفک تعذری لازم کلور بریسی قاور بریسی ان که صدر
کلام اقتضا ایدرلر ایدی بوم الجمعة فعل مقدرله منصوبدر ای مهمما تذکر بوم الجمعة نته که مذهب ثانیده
واقدر * حرف الردع کلا و قد جاء بمعنی حقا * حرف الردع کلمه کلادر یعنی کلمه کلاردع و زجر معناسنه
مستعملدر نته که رکبیه سکافلان ایشی ایشلدک دبسه سن جوانده کلادر سن یعنی بوسوزدن مرتدع و منزجر

احد ولوانتم تملکون ده که اصلی لوتملکون ایدی چونکه مراد ایلدیلرکه فعلی حذف ایدلر تا کیم مبهم اوله و آندن صکره تفسیر ایدلر تا کیم ذهن ساعده محکم و ممکن اوله فعلی حذف ایلدیلرکه و فاعلی ضمیر متصل ایدی منفصله بیدل اولدیکه ولوانتم اولدی آندن صکره مذکور تملکون اول فعل محذوف مفسری اولدی * ومن ثمه یعنی بوجهندن که لوحرفی مستلزم فعلدر واجب اولدیکه آنک کبیده همزه مفتوح اوله زیرا که ان مفتوحه حیرتده اولان نسنه ایله اول فعلک فاعلیدرکه لودن صکره مقدردر ای لو ثبت انطلاک ثبت حذف اولدی زیرا که کلمه لومطلقا بر فعل اقتضای ایدر و کلمه ان دلالت ایدر تحقیق و ثبوت پس ابکیسی بیله ثبت معناسنه قرینه اولدیلر و بومقامده که لودن صکره ان واقع اوله واجبدرکه انک خبری فعل اوله تا که اول فعلک لفظی عوض اوله اول حذف اولان فعل لفظندن مثلاً بر سن لوانک انطلقت و دیجز سن لوانک منطلق و بومذکور قاعده بروقتده میسر اولور که انک خبری اسم مشتق اوله تا بر فعلکه آنک معناسنه در آنک قرینه دوره نسه که منطلق و انطلقت ده مذکور اولدی * اما کرانک خبری اسم جامد اولور سه آنک فعلی اولماز که اول جامدک قرینه دوره آمده خبر ان جائزدر که اسم اوله نسه که خدا کلامده واقعدر که (ولوان مافی الارض من شجرة افلام) چونکه بر فعل یوفر که اقلام مقامه قائم اوله ضروری اولور ان خبرنده ابقا اسمدن لودن صکره * و اذا تقدم القسم یعنی چونکه اول کلامده قسم اوله شرطدن ایلر آنده واجبدر که شرط ماضی اوله لفظاً و یا معنی و ابکیسندن بیله صکره مذکور اولان جواب قسمک اولور لفظ و معنی حسبجه اما شرطک اولور معنی حسبجه انجق والله ان اتیتی لا کرمنک چونکه قسم مقدمدر و صدر کلامده در اهتمام تمام آنک جانبده در پس جواب لفظ حسبجه کا و بر مک و علامت جواب قسمی اول جوابه و بر مک کرک و چون کلمه شرط اول نسنه دن که آنک جواب ایدر معنی حسبجه معزول اولدی لفظ حسبجه پس التزام ایلدیلر که عبارت شرط ماضی اوله لفظاً و یا معنی تا کیم نیجه که کلمه شرط لفظ حسبجه جزاده عمل ایلماشدر شرطده عمل ایلسون دیو و اگر قسم متوسط اولور سه کلامده شویله که شرط و یا غیر شرط قسم اوزرینه مقدم اوله آمده جائزدر که قسمه اعتبار ایدر و جوابی کا و بره و شرطده ماضی اعتبار ایدر و جائزدر که قسمی الغایده و اعتبار الطیه و جوابی جزاء شرط ایدر و احکام جزائی اوزرینه اجرا ایدر پس بونده در صورت اولور ابکیسی الغانکدر بریسی شرطک تقدم بیله و بریسی تقدم غیر شرطله و ابکیسی اعتبار قسم ایچوندر بریسی تقدم شرط ایچوندر و بریسی غیر شرطک تقدم ایچوندر * مثال اول ان تاتنی والله آنک جواب ایدر زیرا که اول اهم در تقدم سیبیله و مجموع شرط و جزاء ساد مسد جواب قسم اولور * مثال ثانی انا والله ان تاتنی لا نک چونکه قسم متوسط اولدی اول اهتمامکه صدر کلامده ایکن ایدی توسطیله باقی قالمادی پس جواب شرطک اولدی و شرط و جزا ابکیسی بیله خبر مبتدا درلر و مبتدا خبر بیله ساد مسد جواب قسم اولدیلر * مثال ثالث ان اتیتی فوالله لا یتیک جوابی قسمه و یردیلر و قسمی جواب بیله جزاء شرط ایلدیلر پس فواجب اولدی تا کیم ابکیسنگ بیله مقتضای موفر و موفی اوله * مثال رابع انا والله ان اتیتی لا کرمنک جوابی قسمه و یردیلر لفظ و معنی حسبجه و شرطه و یردیلر معنی حسبجه و مجموع قسم و جوابی خبر و مبتدا ایلدیلر و هرگاه که قسم صدر کلامده مقدر اوله اول قسم مقدر حکمی قسم ملفوظ حکمیدر پس اول شرطده که آندن صکره در مضی لازمدر و جواب لفظ و معنی حسبجه قسمک او اور و معنی حسبجه شرطک او اور نحو (اثن اخر جوا لا یتخرجون معهم)

تصرف زیاده در هل ده تصرفدن پس جائزدر ازیدا ضربت مفعولی فعل اوزره تقدیم ایله اما جائز
 دکلدر هل زیاده ضربت * وینه بونک کی جائزدر اتضرب زیاده و هو اخوک انکارضرب برادر ایچون
 اما جائز دکل هل تضرب زیاده و هو اخوک انکارضرب برادر ایچون * وینه جائزدر ازید عندکام
 عمرو اما جائز دکلدر هل زیده عندک ام عمرو یعنی ام متصله مقارن همزه اولور اما مقارن هل او اما از
 وینه بونک کی جائزدر که همزه بی حروف ماضیه اولنه کتور رسن که ثم و فاء و واور تنه که قول
 خداده و اتقدر (اتم اذا ما وقع) و (افن کان) و (او من کان) اما هل ده بوجائز دکلدر * حروف الشرط ان
 ولو و اما لها صدر الکلام فان للاستقبال وان دخلت علی الماضی ولو عکسه وتلزمان الفعل لفظا
 او تقدیرا ومن ثمه قبل لوانک بالفتح لانه فاعل وانطلقت بالفعل موضع منطلق لیكون كالعوض فان کان
 جامدا جاز لتعذر و اذا تقدم القسم اول الکلام علی الشرط لزمه الماضی لفظا و معنی و کان الجواب للقسم
 لفظا و معنی مثل والله ان آتینی او ان لم تأتینی لا کرمنک وان توسط بتقدم الشرط او غیره جازان یعتبرون ان
 یلغی کقولک انا والله ان آتینی لانک وان آتینی لا یتینک و تقدیر القسم کاللفظ مثل ائن اخرجوا وان اطعموهم
 * و اما التفصیل والتزم حذف فعلها و عوض بینها و بین فائها جزء ممافی حیرها و هو مفعول للمافی حیرها
 مطلقا نحو اما یوم الجمعة فزید منطلق و قبل هو معمول المحذف مطلقا و قبل ان کان جائز التقديم فن
 الاول والا فن الثاني * حروف الشرط ان ولو و اما لها صدر الکلام فان للاستقبال وان دخلت
 علی الماضی ولو عکسه ای عکس ان وتلزمان یعنی ان ولو الفعل لفظا او تقدیرا ومن ثمه قبل لوانک
 بالفتح لانه فاعل وانطلقت بالفعل معطوفدر بالفتح به موضع منطلق ظرف لیكون الفعل اسم کان كالعوض
 خبری فان کان الخبر جامدا یعنی اسم غیر مشتق اولسه جاز یعنی خبرک جامدا و لمسی جائز اولور لتعذر یعنی
 ضلک تقدیری متعذر اولد یفقدن او توری جازیه متعلق و اذا تقدم القسم اول الکلام یعنی اوله کلامه
 جمله شرطیه علی الشرط تقدمه متعلق لزمه الماضی لفظا و معنی تفصیل ماضی در جمله جزایه و کان
 الجواب معطوفدر جمله جزایه لفظا تمیزدر * والله ان آتینی اولم تأتینی لا کرمنک وان توسط بتقدم
 الشرط او غیره جازان یعتبر و ان یلغی نحو انا والله لانک وان آتینی فوالله لا یتینک و تقدیر القسم کاللفظ مثل
 لئن اخرجوا * وان اطعموهم * و اما التفصیل والتزم حذف فعلها ای فعل اما و عوض بینهای بین اما
 و بین فائهای فاء اما جزء ممافی حیرها ای حیر فائها و هو مفعول للمافی حیرها مطلقا حالددر جزء در تقدیری
 و عوض بینهما جزء ممافی حیره حال کونه مطلقا و یا مفعول مطلق ای عوض بینهما جزء و اطلق اطلاقا
 و یا نعت مصدر محذوفدر ای عوض تعویضا مطلقا و قبل هو ای الاسم الواقع بینهما معمول
 المحذوف مطلقا و قبل ان کان ای ذلك الاسم جائز التقديم فن الاول والا فن الثاني (محصول ترکیب)
 حروف الشرط بواج حرف معنای شرطیه ایچوندر و اوچی بیه صدر کلام اقتضاء ایدر زیرا که
 انواع کلامدن برنوعه دلالت ایدر و اصل معنای شرطیه ان حرفیدر زیرا که معنای استقبالیدر
 ماضیه داخل اولور سه و معنای شرطیت و تعلیق بحسب تحقیق استقبالیده متصوردر نحو ان تضربنی
 اضربک و لفظ لو تقدیری شرطیه و تعلیق ایچوندر زیرا که لوماضی مضایه در فعل مضارعده
 داخل اولور سه نحولو بطبعکم ای لو اطاعکم و شرطیت و تعلیق ماضیه تقدیری اولور تحقیق اولماز
 نحو ان ضربتني ضربتک و بواجی لفظ بیه فعل اقتضاء ایدر و آندن منفک اولماز لیکن اول فعل جائز که
 ملفوظ اوله و بوجوددر و جائز که مقدر اوله تنه که (وان احد من المشرکین استجارک) ای ان استجارک

مصدر یدر اعجبنی ان ضربت زیدا ای ضربك (نحو وضافت علیهم الارض بمارحبت) ای برحبها بریده ان
مصدر یدر نحو اعجبنی ان ضربت زیدا ای ضربك زید او بو ابکیسی جله فعلیه مختصراً و اول
داخل اولدیفی فعلی تأویل مصدر ده قلور لر و ثانی ان مفتوحه در حروف مشبهه دندر که مخصوص صدر جله
اسمیه و جله سنی تأویل مفرد ده قلور پس اگر خبری مشتق ایسه خبرك مصدری تأویلنده اولور اسمیه
مضاف نحو اعجبنی انك قائم ای اعجبنی فیامك و اگر مشتق اولماز سه بلکه معنای مشتقه اولور سه تأویل اولور
اول نسنه ایله که خبرك مصدری کیدر نحو اعجبنی ان زیدا اخوك ای اعجبنی اخوة زید و اگر خبر
هیچ ربیبی اولماز سه بویکیدن آنده کون تقدیر انك كرك اعجبنی انك زید ای کونك زیدا حروف
التخصیض هلا و الاولو لاولو مالها صدر الکلام و تلزم فعل لفظاً و تقدیراً لها ای لهذه الحروف لفظاً
حال در فعل دن مفعول معنای در ای تلزم حروف التخصیض الفعل حال کونه ملفوظاً و مقدراً و یا خبر کان در
ای لفظاً کان الفعل و تقدیراً و یا ظر فدر ای فی اللفظ و یا مفعول در اعنی تقدیر یله و تقدیراً معطوف در لفظانه
(محصول ترکیب) حروف التخصیض بو حروفه حروف التخصیض و تدیم دیر لر اگر ماضی به داخل اولور سه
تدیم ایچوندر نحو هلاقت نیچون قالمك تدیم تعقیل باندن مصدر در پشیمان انك معنای و اگر
مستقبله داخل اولور سه تخصیض و ترغیب معنای در یعنی برایشه قدر می نحو هلا تقوم یعنی
نیچون قالمز سن و بو حروف دائماً فعله داخل اولور زیرا که تخصیض و تدیم افعالده اولور و اول
افعال جائز که ملفوظ اوله نحو هلا ضربت زید او جائز که مقدراً اوله نحو هلا زیداً ضربته ای هلا ضربت
زیداً ضربته حروف التوقع قدوهی فی المضارع للتقلیل (محصول ترکیب) کلمه قدوه حرف توقع دیر لر
زیرا که بر خبره داخل اولور که مخاطب امید ای اولور اول خبر له اخبار اولتی یعنی خبر لکم و بو کلمه ماضیده
حاله قریب اولدیفنه دلالت ایدر نحو قد ضرب یعنی یوقینده اوردی و مضارعده تقلیل ایچوندر
نحو ان الکذوب قد یصدق یعنی بلا نبی آزر کچک سوبلر کاه اولور که مضارعده تحقیق ایچون
اولور نحو قد یعلم الله یعنی البته یلور حروف الاستفهام الهمزة و هل لهما صدر الکلام تقول ازید
قائم واقام زید و كذلك هل والهمزة اعم تقول ازیداً ضربت وانضرب زیداً وهو اخوك و ازید
عندک ام عمرو و اثم اذا ما وقع و افن کان دون هل (محصول ترکیب) حروف الاستفهام همزه و هل
استفهام ایچون یعنی طلب فهم ایچون ایکی حرف و ارکه صدر کلامده واقع اولور زیرا که انواع
کلامدن بر نوعه دلالت ایدر لر و جائز در که جله اسمیه به داخل اوله لر نحو ازید قائم و هل زید قائم
و جله فعلیه به نحو اقام زید و هل قام زید لیکن همزه بر جله اسمیه به داخل اولور که خبری فعل
اولور نحو ازید قائم اما هل داخل اولماز پس جائز دکلدر هل زید قائم زیرا هل اصلی قد معنای
اولقدر نحو (هل اتی علی الانسان) ای قداتی اما اتی همزه ایله استفهامده چوق استعمال المثلدر
و همزه بی حذف المثلدر پس اول حقیقته معنای همزه بی منضمدر ایددی نیجه که قد زید قائم جائز دکلدر
هل زید قائم ده جائز دکلدر اگر سائل سؤال ایدر سه که هل زید قائم جائز اولماق کرکیدن نده که قد
زید قائم جائز دکلدر جواب اولدر که کلمه هل بونده محمولدر اختنه که همزه در و لائق دکلدر که
هل زید قائم جائز اوله همزه به جل الیکله زیرا فعل هل کلمه بیدر پس هرگاه که هل کلمه حیرنده بر فعل
اوله اول راضی اولماز که آنکله محبوبی بیننده بر فاصله اوله و هرگاه که حیرنده بر فعل اولیه کویا که
محبوبی فراموش المثلدر و همزه اول جهندنکه اصلدر استفهامده و اخفدر استعمال جهندن آنده

(تصرف)

وبعض حروف الجر معطوف در اذایه و قلت ای زیادتیا مع المضاف و لامع الواو و بعد النفی بعد النفی ده
 حامل فعلدر که اکادلات ایدر مع الواو قولی زیرا جار مجرور متعلقدر اکاتقدیرا و بعد ان المصدریه
 و قلت ای زیاده لاقبل اقسام و شدت ای زیاده لامع المضاف و من والباء واللام تقدم ذکرها ای
 ذکر هذه الثلاثة فی حروف الجر (محصول ترکیب) حروف الزیاده بو حروف فله حروف زیاده دیرلر
 زیرا بعضی مواضعده زیاده اولورلر یعنی شانلر دندر زائد اولمی بویله دکلدر که واقع اولمازلر الا
 زائد حروف صلهده دیرلر و فائده لری کلامده تأکید و یاترین نظمدر و زائده دیدیلر بو حروفه زیرا
 اصل معنایه زائدلردر * ان کسره همزه و سکون نونله ماه نانیه دنصکره زیاده اولور تأکید نفی
 ایچون نحو مان زید قائم * ماه مصدریه دنصکره زیاده اولور قلته اجلس مان جلس القاضي ای مده
 جلوسه * لمان صکره زیاده اولور قلته نحو لما ان قت قت ای لماسقت قت * وان همزه مک فقهی
 و سکون نونله زیاده اولور کثرته لمان صکره نحو (فلما ان جاء البشير) دخی بونک نظیر لری بنه زیاده
 اولور قسمله او اور تاسنده نحو والله او ان قت قت کافدن صکره زائد اولور قلته * بیت * و یوما
 نوافینا بوجه مقسم * کائن غلبه تعطو الی آخر السلم * و افظما زیاده او اور متنده مذکور اولان کلمات
 شرطله نحو اذا ما قت قت و متى ما قت قت و انما جلست جلست (وایا مائدعوا فله الاسماء الحسنی)
 و اما تذهین بک * و هرگاه که ان شرطیه مؤ کدا اولور مازائدله و اجیدر که فعل شرط مؤ کدا اولور
 نون تأکیدله نحو اما تذهین بک و اما تخافن دخی غیر لری زیرا چونکه حرفکه وسیله مقصوددر
 مؤ کدا اولور و شرطکه مقصوددر تأکید اولی اولور بنه بونک کبی مازائد او اور بعض حروف جردن
 صکره نحو فجارحه ای فبرحه و بما خطایاهم ای من خطایاهم * اما مضافله مضاف الیه بنشه مانک
 زیاده سی قلیلدر نحو غضب من غیر ما جرم ای من غیر جرم و لفظ لازائد اولور و او ماطفه ایله که نفی دن
 صکره اوله تأکید نفی ایچون نحو ما جانی زید و لا عمرو و بولایه مؤ کده نفی و مذکره نفی دیرلر بنه
 بونک کبی لازائد اولان ان مصدریه دن صکره (اثلا یعلم اهل الکتاب) ای لیعلم و ما منک ان لا تعبد
 ای ان تعبد * ولانک اقسام دن اول زیاده سی قلته در نحو (لا اقسام یوم القیامة) ای اقسام و بعض
 نحو یلر دیمشدر که بولازائد دکلدر و معنی بودر لا اعظم یوم القیامة بالاقسام یعنی اکامین الملکه آتی
 اولوله مان بلکه نفسنده اولودر بنم اولوله مامدن قطع نظر اما مضافله مضاف الیه بنشه زیاده سی
 شاذدر قول شاهر کبی * مصراع * فی بئر لا حور سری و ما شعر * ای فی بئر حور جور جمع جائزدر حار دن
 قن هلاک اولسه * و لفظ من و یا و لام زیاده سی حروف جرده یکدی و کافک زیاده نفی ذکر ایلدی قلتندن
 اوتوری * حرفا التفسیر ای و ان وهی مختصة بما فی معنی القول * (محصول ترکیب) حرف
 التفسیر ای و ان در چونکه کلامده ابهام واقع اوله تفسیره محتاج اولور و اداه تفسیر بوابکی حرفدر
 یعنی ای و ان و کلمه ان مختصدر اول نسنیه که آئده معنای قول اوله نحو کتبت الیه ان قم چونکه
 کتابنده که قول مضامنده در ابهام وارددر که ندن عبارتدر ان حرفیله تفسیر اولدی و نحو قوله تعالی
 (و نادیناه ان یا ابراهیم) چونکه نداده که قول معناسنده در ابهام وار عبارت جهندن آتی ان حرفیله تفسیر
 ایلدی معلوم اوله که قول صریح ان حرفیله تفسیر اثلک جائز دکلدر که دبه سن قلت ان قم بلکه دیمک کرک
 قلت له قم * و ای کلمه سی جیع مواضعده تفسیر واقع اولور کر که قول صریح اولسون و مکر که
 اولماسون نحو قلت ای تلفظت و رأیت غضنفر ای اسدا و ضربت فی الارض ای سافرت * حروف
 المصدر ما و ان و ان فلا و ان لفعلیه و ان للاسمیه * (محصول ترکیب) حروف المصدر او چدر بری ماه

معنای یواولور که بل جانی عمرو و زید بن مجی منی در و یا حکم مسکونده در و کلمه لکن عطف مفرد آمده که بحث آمده در و اجیدر که ماقبلی نفی اوله نحو ما جانی زید لکن عمرو ای لکن جانی عمرو پس حکم مجی زید بن منی اولور و عمره ثابت اولور ﴿حروف التنبيه الاواماوها﴾ (محصول ترکیب) حروف التنبيه بواج کلمه مخاطبه تنبيه ایچوندر صدر جمله ده تا کیم کلامدن هیچ نسنه آندن فوت اولیه نحو الا زید قائم و اما زید قائم و زید قائم لکن کلمه هاء مفرد آمده که اسماء اشارت در داخل اولور زیرا که معنای اسماء اشارت بی اشارت معین اولم زینس کلمه ها حرف تنبيه در که اول اسماء اشارت داخل اولور تا کیم مخاطب متنبه اوله اشارتدن که معین معنای اسماء اشارتدر غافل اولیه ﴿حروف النداء یا وایا وها وای واهمهزة فیاعها وایا وها للبعید وای واهمهزة للقرب﴾ حروف النداء فیاعها ای اعم الحروف وایا وها للبعید وای واهمهزة للقرب (محصول ترکیب) حروف النداء بوبش حرف نداء ایچوندر و کلمه یامستعمل اولور نداء قریده وبعیده وایا وها نداء بعیده وای وهمزه نداء قریده و احوال نداء صدر کتابده مذکور اولم شد ﴿حروف الایجاب نم و بلی وای و اجل و جیر و ان فتم مقررده لما سبقها و بلی مختصة بالیجاب النفی وای اثبات بعد الاستفهام و یلزمها القسم و اجل و جیر و ان تصدیق للمخبر﴾ حروف الایجاب ای التصدیق نم و بلی وای و اجل و جیر و ان فتم مقررده لما سبقها و بلی مختصة بالیجاب النفی وای اثبات بعد الاستفهام و یلزمها القسم و اجل و جیر تصدیق للمخبر (محصول ترکیب) حروف الایجاب بو حروف الایجاب ایچوندر یعنی اثبات ماقدم بو تفصیل اوزره که کلمه نم اول کلامی تقریر و تحقیق ایدر که اوزرینه سابقدر پس اول کلام اگر اثبات ایه صورت خبر و یا صورت استفهامه نم اول اثباتی تقریر ایدر نحو قائم زید و یا قائم زید جوابنده نم دیر یعنی نم قائم زید و اگر اول کلام نفی اوله خبر صورتده و یا استفهام صورتده نم اول نفی تقریر ایچوندر نحو ماقام زید و یا قائم زید جوابنده نم دیر یعنی نم ماقام زید معنای نم بودر اصل لغت حسبجه بو جهندن دیشلر که (الست بربکم قالوا بلی) اگر بلی یرینه نم اولسیدی کفر اولوردی زیرا معنی بویه اولوردی نم لست برنا لکن عرفده اگر برکیسه زیده دیسه الیس لی عليك الف درهم و زید نم دیسه اول اقرار اولور و نم قائم مقام بلی اولور نفی دن صکره تقریر اثبات ایچون و بلی مختصدر نفی ایجاب یعنی نفی دن صکره کلور و افاده اثبات ایدر و اول نفی رفع ایدر کرکسه اول نفی خبرده اوله و کرکسه استفهامه نحو لم یقم زید و یا لم یقم زید جوابنده بلی دیر یعنی بلی قائم زید و لغت عربده اثباتدن صکره بلی مذکور اولماز ﴿و کلمه ای استفهامدن صکره کلور اثبات ایچون و قسم آکا لازمدر نحو اقام زید پس دیرسن ای والله﴾ و اجل و جیر و ان تصدیق مخبر ایچوندر مستفهم ایچون دکل نحو قد اتا ل زید پس دیرسن اجل و یا جیر یا ان و کلمه ان بونده قلیل الاستعمال در و ابن زبیر قولنده کلشدر که بر عرب اکادیدی لعن الله ناقه حملتی الیک جوابنده دیدی ان و صاحبها بونده ان تقریر دعا ایچوندر ﴿حروف الزیاده ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما النافیه و قلت مع المصدریه و لما و ان مع لما وین لو و القسم و قلت مع الکاف و ما مع اذا و متی و ای و ان و ان شرطا و بعض حروف الجر و قلت مع المضاف و لامع الواو بعد النفی و بعد ان المصدریه و قلت قبل اقسام و شدت مع المضاف و من و الباء و اللام تقدم ذکرها﴾ حروف الزیاده ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما النافیه و قلت ای زیادتهامع المصدریه و بوجه معطوفلدر بر مقدر جمله به تقدیری و انما کثرت زیاتها مع ما النافیه و قلت مع المصدریه و لما و ان مع لما وین لو و القسم و قلت ای زیادتهامع الکاف و ما مع اذا و متی و ای و ان و ان شرطا حالدرو یا خبر کان تقدیری و بزاد مامع هذه الکلمات حال کونها شرطا او اذا کان کل واحد منها شرطا

(وبعض)

وافصحدر و هرگاه که احد مستویین امی و بریسی همزه بی والی اولیه اول کلام جائز اولور جواز حسنله پس ارأیت زیذا ام عمرو احسن اولور احسن اولماز یعنی فصیح اولور افصح اولماز بوجهتند در که کافیه نك بعض نسخه سنده که مصنفدن اوقونمشدر و اوزرنده مصنفك خطی واقع اولمشدر که یلیها احد المستویین والاخر الهمزة دنصکره علی الافصح عبارتی واقع اولمشدر و من نمه لم یجذبلی و من نمه ضعف واقع اولمش لکن و من نمه ضعف به مناسب علی الافصح دکلدر تنه که مخفی دکلدر و بالجملة مصنفك رحمه الله بومقامده اضطرابی واقع اولمشدر پس بوجهتدن عبارتی تغییر اولمشدر اما حق بودر که سیویه دن منقولدر مصنفه افتزادر * و من نمه کان یعنی همزه وامله سؤال تعیین دن اولدینی ایچون جوابده تعیین ائلك كرك لا ونعم ديك جائز دکل در زیرا که مقصود حاصل اولماز * اما او واما که همزه ایله واقع اولسدر جائز در نحو اُجاءك زیذا عمرو و یا اُجاءك اما زیذا و اما عمرو و بونده جواب لا و نعمله جائزدر زیرا که مقصود اولدر که بونلرك بریسی لا علی التعیین سنك فكه ككش میدر یوقسه یوق * ایکنجی قسم ام منقطعه در که بل و همزه معناسنده در یعنی کلام سابقدن اضراب و اعراض معناسنده در و سؤالدر اول نسنده دنکه ام دنصکره مذکور اولمشدر و ام منقطعه جائزدر که خبردن صکره واقع اوله نحو انها لابل ام شاه بل هی شاه خبر سابقدن اضراب ایلدی و استفهام ایلدی ام دنصکره مذکور دن و جائز که استفهام دنصکره واقع اوله نحو اُزید عندك ام عندك عمرو و استفهام اولدن اضراب ایلدك استفهام ثانیله معلوم اوله اما طافهده و اجیدر که معطوف علیه دن اول برامادخی مذکور اوله نحو جائنی اما زیذا و اما عمرو تا کیم ابتدادن معلوم اوله کلام شك اوزره مبنی در اما او حرفنده اما بی معطوف علیه اوزرینه تقدیم واجب دکلدر بلکه جائزدر نحو جائنی اما زیذا و عمرو * و جائنی زیذا و عمرو و بعض نحو یلر دیمشدر در که اما حروف طافهده دن دکلدر و الا معطوف علیه دن مقدم کمازدی سائر حروف طافهده کی و دخی اکا و او داخل اولور پس حرف عطف اولقی جائز دکلدر زیرا که ایکی حرف عطف بریده جمع اولقی لازم کلور و بریسی زائد اولور بهر حال * جواب اولکی اعتراضدن اولدر که معطوف علیه اوزرینه سابق اولان اما حرف عطف دکلدر بلکه اول کلامده شکه تنبیهدر و اما ثانیة حرف عطفدر * و ایکنجی اعتراضدن جواب بویه در که بو و او حرف عطفدر که اما ثانیة اما اوله عطف ایدر و اما ثانیة کنديك مابعدنی اما اولك مابعدنه عطف ایدر * و لا و یل و لکن و اوج حرفك حروف طافهده دن حکمی نسبت ایچوندر ایکی امر لک برینه معطوف و معطوف علیه دن برینه تعیین ایله و لا نفی ایدر کندی مابعدندن اول حکمی که معطوف علیه ثابت اولمشدر پس حکم بونده معطوف علیه اولور تعیینله و معطوفك اولماز نحو جائنی زید لا عمرو بونده حکم مجبی زیده در عمره دکلدر و بل اثباتدن صکره حکمی صرف ائلك ایچوندر معطوف علیه دن معطوفه نحو جائنی زید بل عمرو ای بل جائنی عمرو پس حکم بونده معطوفك اولور معطوف علیهك اولماز لانك عكسجه و حال معطوف علیه حکم صورت اثباتده اولور که حکم مسکوتده اولمقدر کویا که اکا هیچ حکم واقع اولماشدر نه مجبی ایله نه عدم مجبی ایله و بو اخبار آندن مجبی ایله کویا که قصده اولماشدر پس بوجهتندن اول حکم بل کله سیله صرف اولدی معطوف علیه دن معطوفه و معطوف علیه حکم مسکوتده قالدی * و بعضیلر دیمشدر در که کله بل صورت نفیده اثبات ایدر معطوفه اول حکمی که منفی اولمشدر معطوف علیه دن و معطوف علیه حکم مسکوتده در و یا حکم آندن متبدر پس ما جائنی زیذا و عمرو

برسندن ای يستعمل بأحد الامرین حال کونه مبهما * و أم مبتداً المتصلة نعتی لازمة خبر مبتداً الهمزة
الاستفهام لازمة متعلق یلها أحد المستویین جله فعلیه حالدر لازمة مستتر ضمیرندن والاخر الهمزة
معطوفه سابق اولان فاعل وفعوله بعد ثبوت احدهما ای احد الامرین ظرف یلها در طلب التعمین تعلیلدر
یلها ایله مابعدنه تقدیری انما شرط ذلك لطلب التعمین ومن ثم علم بحزارة زيدا ام عمرو من ثمه كان جوابها
ای جواب الجملة التي ذكرت ام فيها بطريق العطف بالتعمین دون نم اولوام المنقطعة كبل والهمزة نحو انها لا بل
ام شاء و اما مبتداً قبل المعطوف عليه ظرف لازمة در اوزرینه مقدم اولمش لازمة خبر مبتداً مع ما لازمة نه
متعلق جائزة خبر بعد الخبر مع او جائزة نه متعلق ولا وبل ولكن لاحدهما معينا حالدر ولكن لازمة للنفی
(محصول ترکیب) الحروف العاطفة یعنی مذهب اصح اوزرینه حروف عاطفه اوندر نه که متده
مذکور در درت اولکیسی و او وفاة و ثم و حتی در جمع ایچوندر معطوف و معطوف علیه یبنی بر حکمه که
معطوف علیه کدر یعنی معطوف علیه مخصوص صدر لیکن و او مطلق جمع ایچوندر که نه ترتیه دلالت ایدر
ونه معینه پس جانی زید و عمرو دبسک محتملدر که ابکیسی یله کلمش اوله و محتملدر که زید اول کلمش
اوله و عمرو آندن صکره مهلتله و یا مهلتسز و جائزدر که بونک عکسجه اوله * و فترتیه دلالت ایدر مهلت
سز مثلاً جانی زید و عمرو دلالت ایدر که زید اول کله و عمرو آندن صکره مهلتسز * و ثم دلالت ایدر ترتیه
مهلتله پس جانی زید ثم عمرو دبسک معنای اول زید کلدی آندن صکره مهلتله و عمرو کلدی دیمکدر
و حتی ثم کبیدر ترتیب و مهلتله دلالت ایلده * و فرق بوابکی نکی پینده اولدر که حتی نك مابعدی ماقبلندن
جزء اولی کرک یا قوی نه که دیر سن مات الناس حتی الانبیاء و یا اضعف نحو قدم الحاج حتی المشاة و ثم ده
بواجب دکلدر * بر فرقه بودر که ثم ده مهلت بحسب خارجدر نحو جانی زید ثم عمرو و حتی ده بحسب
ذهن در زیرا که دهنده مناسب اولدر که موت اول تعلق ایله انبیاءک غیرینه صکره تعلق ایله
انبیاءا کرچه خارجه موت انبیاء ایله سائر ناسده در * ینه بونک کبی دهنده مناسب اولدر که قدم اولی
حجاجک آتلبسنتک اوله صکره یا قلوک یعنی اول آتلی کله صکره یا قلوک و جائزدر که بعضی اوقاتده بونک
عکسجه اوله یعنی اول بیاده لر که صکره سواریلر بونک بریله دیمک اولور که قدم الحاج حتی المشاة
* و او و اما و ام حروف عاطفه دن بواجب کله بری بریله مشترکدر در دلالت ایدر لر برینه نسبت متعلق
اولدیفنه معطوفدن و یا معطوف علیه دن ابهام طریقله * و أم ایکی قسمدر بریسی ام متصله در که لازم
همزه استفهامدر یعنی آندن منفک اولماز هر یرده که ام متصله اولور آنکله همزه استفهام یله اولور
لفظاً و یا تقدیراً و بوابکیسی یله کندی مدلولر یله برکلام اولور و ام متصله نك شرطی اولدر که ایکی
مستونیک بریسی امک یله سنده واقع اوله یعنی ایکی اسمک و یا ایکی فعلک و یا ایکی حرفک بریسی و بریسی
همزه نك یله سنده حاصلی مابعدنه اوله آکا متصل آند نصکره کی مستونیک بریسی لاعلی التعمین
متکلمک معلومی اوله و مقصودی اسؤل الدن تعین اولور نه که دیر سن ازید هندک ام هر و یعنی یلور مک
بونلرک بریسی نك یا نکرده در لیکن تعینله یلزم قنفسیدر و نه که ایکی فعلده دیر سن اضربت زیدا
ام اگر مننه یعنی یلور مک بونلرک بریسی زیده المش سن اما تعینله یلزم و بونک ایچونکه و اجبدر که احد
مستویین ام متصله یله سنده واقع اوله و بریسی همزه نك یله سنده جائزدر کلدی و بونرکیکه ارأیت زیدا
ام عمرو زیرا که امک یله سنده اسمدر و همزه نك یله سنده فعلدر مصنفک رجه الله سوزی بودر اما سیویه دن
منقول اولدر که هرگاهکه احد مستویین ام یله سنده واقع اوله و بریسی همزه یله سنده اول احسن

(و انحصار)

نقی ایله اولماز زیرا ایکسبله یله جمع اولور پس غیری جهندن فرق کرکته که دیرلر اکر اول حرف نفی استقبال معنایه ایسه آنکله مذکور اولان ان مصدریه اولماز زیرا ایکی حرف استقبال بریده جمع اولمق لازم کلور پس متعین اولور که اول آن دن مخففدر و یا نظر ایدرلر اول فعل مضارع که حرف نفیدن صکره در اکر منصوب اولور سه مصدریه در و اکر مرفوع اولور سه مخففه در * و کان لاتشیه یعنی کان انشاء تشبیه ایچوندر نحو کان زیدا الاسد و کان چونکه مخفف اولور افصح لغات اولدر که عملدن الغاء ایدرلر نه که شاعر دیمشدر * بیت * ونحر مشرق الاون * کان ثدیه حقان * اعمالده جائزدر نه که دیر سن کان ثدیه حقان لیکن غیر فصیحدر زیرا کان فعله مشابهنده آن دن دوندر * و کلمه لیکن استدر اک ایچوندر سابقا ذکر اولان معنایه پس واجبدر که واقع اوله ایکی کلام متغایر اکر اسنده معنی جهندن نفی و اثبات تغایر یله کرکسه لفظ جهندن متغایر اوله لر نحو جاه زید لیکن عمرو المیمی * ولم ییمی * زید لیکن عمرو اجاه و کرکسه معنی جهتنده متغایر اوله لر فقط نحو زید حاضر لیکن عمرو اثناب و چونکه لیکن مخفف اولور علی بالکلیه باطل اولور زیرا که اول فعله مشابهنده کان دن اضعفدر و چونکه لیکن مخفف اولور جائزدر که اکا و او ماطفه داخل اولور تا کیم فرق ظاهر اوله لیکن مخففه ایله لیکن که حرف عطفدر که و اوک دخولی اکا جائز اولماز * ولیت تمی ایچوندر یعنی کلمه لیت انشاء تمی ایچوندر نحو لیت زیدا قائم * و فراء جائز طوتمشدر که ایت دن صکره ایکی خبر یله منصوب اوله لر نحو لیت زیدا قائم زیرا لیت اتمی معنایه در کوبا که دیر سن اتمی زیدا کائا علی صفة القیام پس ایکی خبر یله لیت معنایک مفعولی اولورلر * و کسائی جائز طو تار خبر تائینک نصبنی کان تقدیر یله نحو لیت زیدا کان قائم و ایکسینک یله متمسکی قول شاعر در * یالیت ایام الصبار و اجماع * فراء دیر که ای اتمی ایام الصبار و اجماع و کسائی دیر که ای لیت ایام الصبار کانت و اجماع اما محقر قنده رواجما حالینه منصوبدر خبر محذوفده مستتر ضمیردن ای لیت ایام الصبار لای کائنه لئاحال کونهار اجماع * و لعل لترجی ای کلمه لعل انشاء ترجی ایچوندر * و تمی و ترجی بیننده فرق اولدر که تمی مستحیلات و ممکناده اولور اما ترجی اولماز الا ممکناده و لعل ایله جرائلک شاذ و خلاف قیاسدر نه که قول شاعر در * کلشدر * لعل ابی المغوار منک قریب * الحروف العاطفة الواو والفاء و ثم وحتى وأو و اما و ام و لا و بل و لیکن فالاربعة الاول للجمع فالواو للجمع مطلقا لا ترتیب فیها والفاء للترتیب و ثم مثلها بمهلة و حتی مثلها و معطوفها جزء من متبوعه لیفید قوة أو ضعفاً وأو و اما و ام لاحد الامرین مبهما و ام المتصلة لازمة للمهزة الاستفهام یلیها احد المستویین و الاخر المهزة بعد ثبوت احدهما لطلب التعین و من ثم لم یجزأ بیت زیدا ام عمرو او من ثم کان جوابها بالتعین دون نعم او لا و ام المنقطعة کبل و المهزة نحو انها لابل ام شامو اما قبل المعطوف علیه لازمة مع اما جائز مع او و لا و بل و لیکن لاحدهما معینا و لیکن لازمة لئنی * الحروف العاطفة ای جماعة حرف عاطفة مصنف رحمه الله ترتیبه ذکر ایلدیکی اون حرفدر فالاربعة مبتدأ الاول نعت مبتدأ جمع اولی در نه که آخر جمع اخری در جماعة رجاله ده صفت اولور اولون ده جائزدر للجمع خبر مبتدأدر فالواو مبتدأ خبری محذوفدر ماسبق دلالتیه مطلقا مفعول مطلق یا حالدر مجرور دن تقدیری فالواو للجمع اطلاقا یا حال کونه مطلقا * والفاء للترتیب و ثم مثلها بمهلة و حتی مثلها ای مثل ثم معطوفها ای معطوف حتی جزء من متبوعه ای متبوع المعطوف لیفید مقدرة متعلق قوة مفعول به او ضعفا کا معطوف معنای تحقیق شرط اولدی ما بعدی ماقبلندن جزء اولمق قوت و یا ضعف افاده ایلحکیمون * و او و اما و ام لاحد الامرین مبهما حالدر بو او چک

لیت‌ده ولعل‌ده وکان‌ده باقی قالدی ایدی اسمک محلی اعتبار ایلک ممکن دکلدر * ولذلک یعنی
 بونک ایچون‌که ان مکسوره جله‌نک معناسنی تغییر الاز جائزدر که لام ابتداء داخل اوله ان‌ایله
 یاخبرینه ویا‌سنه اول شرط‌له که ان‌ایله اسمی بیننه برسنه فاصله اوله ویا‌سم وخب‌بیننه برسنه
 توسط ایله نحو ان‌زیدا لقائم وان‌فی‌الدار زیدا وان‌زیدا اطعامک آکل * اما جائز دکلدر ان‌زیدا
 آکل اطعامک زیرا که بولام ابتادار وحق صدر جله‌ده اولقدر زید قائم کی لیکن چونکه ان‌ده
 لامده تا کید نسبت ایچوندر ایکسینی بریده جمع ایلک کرک‌طوتمشدر وچونکه ان واسطه‌سیله
 صدارتدن دوشدی لایق دکلدر که جمیع اجزاء جله‌دنکه عده‌درلر متأخر اوله * ولامک لکن‌ایله دخولی
 نه‌که ان‌ده یکدی ضعیفدر اگرچه استعمالده وارد اولمشدر نه‌که قول‌شاعرده واقعدر مصرع * ولکننی
 من حبها اعلیل * و سبب فرق مکسوره‌ایله لکن بیننده بو حکمده اولدر که چونکه لکن برغیری کلامک
 سبقنی اقتضاء ایدر کویاک صدارتدن دوشمشدر پس لام که طالب صدارندر آنکله اجتماعی اولقدر
 مستحسن دکلدر بخلاف مکسوره‌که اول مقتضی * تقدم کلام آخر دکلدر * وگاه اولور که ان مکسوره
 تخفیف ایدرلر ایدی آنک صورتی ان نافییه کی اولور پس بونک ایچون ان مخففه‌ایله لام لازمدر
 تا کیم اشتباه اولیه اما شول برده که مکسوره به تخفیفدن صکره عمل ویرمزلر بوفرقتی لازمدر کیم
 معنای نفی واثبات ری برینه مشتبه اولیه و اما بعد تخفیف مکسوره‌نک اعمالی طرد الیابد * و یحوز دخولها
 یعنی تخفیفدن صکره مکسوره‌نک افعال مبتدا و خبره دخولی جائزدر یعنی باب کان و باب علت به نحو
 (وان کنت من قبله لمن الفافلین * وان وجدنا اکثرهم لفاسقین) اما بصریلر قنده غیر فعله دخولی جائز
 دکلدر زیرا که مکسوره‌نک اصلی وحق مبتدا و خبره داخل اولقدر وچونکه مخفف اولدی و مبتدا
 و خبرده عملدن ساقط اولدی و فعله داخل اولدی کرکدر که اول فعل مبتدا و خبره داخلردن اوله
 تا اول نسنه که ان‌نک مقتضی واصلی در بقدر امکان باقی قاله * و کوفیلر سائر افعاله دخولنی تجویز
 الیشلر و قول شاعرلده استشهد الیشلر * بیت * بالله ربک ان قلت لسلما * حلت علیک عقوبة التعمد *
 و تخفف المفتوحة یعنی ان مفتوحه چونکه تخفیف اولور ضمیر شان مقدرده و جواب طریقله عن
 ایدر پس جمیع جله‌لرده دخولی جائز اولور مطلقا زیرا چونکه ضمیر مقدر اسمی اولور هر جله‌که
 ضمیر شان مقدری مفسر اولور خبری او اور کرکسه اسمی و کرکسه فعلی و کرکسه اول فعل دواخل
 مبتدا و خبردن اوله و کرکسه اولیه * و ضمیر شان تقدیرنده سبب اولدر که مفتوحه‌نک فعله مشابهتی
 مکسوره‌دن زیاده‌در نه‌که مرور ایلدی و اعمال مکسوره تخفیفدن صکره * سعت کلامده واقع اولمشدر
 کفوله تعالی (وان کلا لما لیوفینهم) اما اعمال مفتوحه تخفیفدن صکره * سعت کلامده کلامشدر پس ظاهرا
 اضعف یعنی مکسوره اقوی اوزره یعنی مفتوحه راجع اولقی لازم کاور بوايه جائز دکلدر پس
 ضمیر تقدیر اولندی تا کیم مفتوحه تخفیفدن صکره بونک کی حامل اوله مبتدا و خبرده نه‌که اصلده
 بویه ایدی و مکسوره‌گاه حامل اولور وگاه اولماز و مفتوحه مخففه‌نک ضمیر شان مقدردن غیریده علی
 نادر در نه‌که * شاعر بیورر بیت * فلوانک فی یوم الرخاء سألتنی * فرائک لم یجزل وانت صدیق * و یلزمها
 مفتوحه مخففه چونکه فعله داخل اولور اکادرت نسنه‌نک برسی لازم درسین ویا سوف یاقد
 یا حرف نفی اما اوج اولکینک برسی لازم اولدیغی فرق ایچوندر مفتوحه مخففه ایله مصدریه
 یعنی زیرا بواج حرف مصدریه ایله جمع اولماز و مخففه و مصدریه بیننده فرق مجرد حرف

و بوجهتدن که مردن خبر در که مرفوع در ابتدا عامل رفع ابتداء اولور پس ان و ابتداء ایکیسی بیله
بر رفعت اوزرینه جمع اولمش اولور بو خود باطلدر * و کوفیلر بوشرطی الیدیلر زبرا آنلرک قتنده ان اسمده
عمل ایدر انحق و خبریینه سابق کبی ابتداء بیله مرفوع در پس ایکی عاملک بر معمولک اهرابی اوزرینه اجتماعی
لازم کلاز * و لایث یعنی عطف جائز اولده اسم انک مبنی اولسنک هیچ تأثیری بوقدر انک محله عطف
ایلمده خبر یکمزدن اول یعنی عطف جائز دکدر کر کسه مبنی اوله ایدمی جائز دکدر انک وزید ذاهبان نه که
جائز دکدر ان زیبا و عمرو ذاهبان زبرا اول محذور که بیان اولدی ایکی مثالک بیننده مشترکدر امامبرد
و کسائی قتنده هرگاهکه اسم ان مبنی اوله آنک محله عطف جائزدر خبر یکمزدن اول زبرا چونکه عمل
ان بناء واسطه سیله اسمنده ظاهر اولادی پس کویا که خبرده عامل دکدر ایدمی اول محذور لازم کلاز
و بوقول ضعیفدر زبرا که ان کندی اسمی محله که نصبدر عمل المشرذنه ایقی بناء واسطه سیله اول نصب
ظاهر اولماز و چونکه خبرده هیچ مانع بوقدر ان آنده عامل اولور پس اول محذور لازم کلور * و لکن
کذلک و لذلك دخلت اللام مع المكسورة دونها على الخبر اوعلى الاسم اذا فصل بينه وبينها او على
ما بينهما وفي لکن ضعیف * و تخفف المكسورة فيلزمها اللام ويجوز الغاؤها ويجوز دخولها على
فعل من افعال المبتدأ خلافاً للكوفيين في التعميم وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شان مقدر فتدخل
على الجمل مطلقاً وشد اعمالها في غيره ويلزمها مع الفعل السين اوسوف او قد او حرف النفي و كأن
للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح ولكن للاستدراك يتوسط بين كلامين متغايرين معنى وتخفف فتلغى
ويجوز معها الواو وليت للتمنى واجاز الفراء ليت زيدا قائماً ولعل للترجي وشد الجربها و لکن کذلک *
یعنی ان کبدر اسمک محله حل ایلک جوازنده و لذلك یعنی ان جمله تغییر ایلدیکیچون و انه مفتوحة
معناى مفردة قالدبغی ایچون دخلت اللام ای لام الابتداء مع المكسورة دونها ای دون المفتوحة على الخبر
دخلته متعلقدر او على الاسم اذ فصل بينه ای بین الاسم و بینها ای بین ان بظرف او على ما بينهما ای بین
الاسم والخبر و فی لکن ضعیف ای الحاق لام الابتداء ضعیف و تخفف المكسورة فيلزمها ای المكسورة
بعد التخفيف اللام ويجوز الغاؤها ای من العمل بعد التخفيف ويجوز دخولها ای ان بعد التخفيف على افعال
المبتدأ نحو كان وعلت خلافاً للكوفيين في التعميم ای فی تعمیم دخولها على كل فعل وتخفف المفتوحة
فتعمل في ضمير شان مقدر فتدخل على الجملة مطلقاً یا ماناً مطلقاً او دخولاً مطلقاً وشد اعمالها في غيره ای
ضمیر الشان و يلزمها ای المفتوحة مع الفعل السين اوسوف او قد او حرف النفي و كأن للتشبيه وتخفف
فتلغى على الافصح ولكن للاستدراك يتوسط مبتدأى محذوفه خبردر بین كلامين متغايرين ای
نقیاباً تا معنی و تخفف ای لکن فتلغى و یجوز معها ای مشددة او مخففة الواو وليت للتمنى واجاز الفراء
ليت زيدا قائماً ایکی جزؤك نصیله و لعل للترجي وشد الخبر بها ای بلعل (محصول ترکیب) و لکن
کذلک یعنی اسمک محله عطف جائز اولمده لکن ان کبدر زبرا اولده معنای جمله فی تغییر الملاز و ایکی
معمولی اول حال اوزره در که سابقده ایدیلر و بو معنای استدراک که لکن ده در اوله هتاک بقاسی منافی
دکدر پس جائزدر که آنک اسمک محلی اعتبار ایدوب برنسنه رفعه کا عطف ایدلر نه که انده
معلوم اولمش ایدمی و معنای استدراک ابطال و هم باطلدر که کلام سابقدن ناشیدر پس لکن به اوزرینه
سابق بر کلامدن لازمدر تا کیم استدراک متصور اوله نه که دیرسن لم یخرج زید لکن عمرو خارج
و مکرو باقی حروف مشهده اسمک محله عطف جائز دکدر زبرا معنای ابتداء که اصلنده وار ایدمی

داخل اولدبغی جله بی تغییر ایدر تاویل مفردده قفلور و محتاج ایدر بر نسنه به تا کیم کلام تمام اوله
مثلا هر کاهکه دیرسن ان زیدا قائم معناسی تحقیق و مقرر زید قائم در و هر کاه که دیرسن ان
زیدا قائم معناسی آندن صکره کرچک قائمدر ایمدی جله نك ان مفتوحه صورتده استقلال
قلمدی و بونده انه مکسوره جله تغییر ایاز و ان مفتوحه تاویل مفردده قفلور واجب
اولدی کسر جله مقامنده و فتح مفرد مقامنده * پس همزه مکسور اولور ابتداء کلامده که جله
مستقله محلیدر نحو ان زیدا قائم * و موصولدن صکره زیرا که صله جله اولور مفرد اولماز نحو جانی
الذی ان اباه عالم * و قولدنصکره زیرا که مقول قول جله مستقله اولور نحو قلت ان زیدا قائم * و مفتوح
اولور همزه فاعل مقامنده اولدقد و یا مفعول مقامنده و یا مبتدا مقامنده فقط و یا مضاف الیه مقامنده
نحو بلغنی انک عالم و کرهت ان زیدا فاتی و عندی انک فاضل و اعجبنی اشتهار انک فاضل و اولاه
امتناعبه دینصکره همزه مفتوح اولور زیرا که لولادنصکره مبتدادر که خبری مخدوف در پس اول اسم
و خبرله موضع مبتداده دریا لکنز که مفرددر * لودنصکرده همزه مفتوح اولور زیرا که لوحرف شرطدر
فعل اقتضاء ایدر پس ان اسم و خبرله محل فاعلده اولور نحو قوله تعالی (ولو انهم صبروا) ای لو ثبت انهم
صبروا ای ثبت صبرهم فان جاز التقدير ان جاز الامر ان یعنی بربرده که هم جله جائز اوله و هم مفرد و جله
و مفرد تقدیری جائز اوله آنده کسرو فتح جائزدر نحو من یکر منی فانی کر مه اگر ملاحظه ایدر سک اصل
کلام فانا کر مه در پس جله اسمیه اولور که جزاء شرط در و بونده انه کسرله اوقومق کرک زیرا آندن صکره
مذکور اولان جله در اما اگر آتی ملاحظه ایدر سک که اصل کلام بودر که فجز او فانی کر مه پس بونده ان
فجمله ارقومق کرک زیرا که ان مابعدله مبتدای مخدوفک خبری محلده در و اصل خبر مبتدا مفرد درینه
بویه در حال قول شاعرده بیت * و کنت اری زیدا کما قبل سید * اذا انه عبد القفاواللهامزم * اگر بونده
بویه تقدیر ایدر سک که اذا هو عبد القفا پس بوجه اسمیه اولور که اذا مفاجأدن صکره و اقدر
و بونک حق بونده کسر در و اگر ملاحظه ایدر سک که ان مابعدله تاویل مفردده در که مبتدادر
و خبری مخدوفدر ای فاذا عبودیه للقفاواللهامزم حاصله * پس حق ان بونده فتح اولور زیرا که
ان ایکی معمولیه موضع مبتداده و اقدر مبتدا خود مفرددر * و لذلک یعنی ان معنای جله بی تغییر
ایلدیکچون لابق بودر که ان معدوم منزله تنزیل ایدرلر بر نسنه که محل انیه عطف ایدر لرفعله
عطف ایلسونلر زیرا اصلی مبتدالغله مرفوع ایدی کرکسه ان لفظا مکسور اولسون نحو ان زیدا قائم
و عمرو و کرکسه حکما مکسور اولسون نحو علمت ان زیدا قائم و عمرو و اگر چه ان بونده لفظا مفتوحدر
زیرا مفعول مقامنده و اقدر لیکن حکما مکسوردر زیرا که ان ایکی معمولیه علمت نك ایکی مفعول نك قائم
مقامیدر و اول ایکی مفعول معنی جهندن بر جله در مرکب مسند و مسند الیه دن و ان مفتوحه که حکما
مکسور اولیه آنک اسمی محلنه عطف جائز دکدر زیرا چونکه معنای جله بی تغییر ایلدشدر آتی معدوم
فرض ایلك ممکن دکدر تا که آنک محلی معتبر اوله * و اسم ان نك محلنه عطف ایدر نك شرطی اولدر که
خبری معطوفدن ایلری یکمک کرک لفظا و یا تقدیرا لفظا نحو ان زیدا و عمرو و تقدیرا نحو ان زیدا و عمرو
قائم ای ان زیدا قائم و عمرو قائم ایمدی خبران تقدیرده یکممش اولور و مخدوف اولمش اولور معطوفک
خبری اکدالات ایلدیکچون مضی خبر آنکچون شرطدر که اگر یکممش اولماسه نه لفظا و نه تقدیرا
ایکی عاملک اجتماعی لازم کلور بر معمولک امرای اوزرینه نحو ان زیدا و عمرو ذاهبان شک بوفکه
ذاهبان خبردر معطوف و معطوف علیه دن پس اسم ان به خبر اولدبغی جهندن رفنده عامل ان در

(ووجهندن)

وتلحقها یعنی اشبوحروفه لاحق اولور مالککافه ای هذه الحروف عن العمل علی الافصح وتدخل ای
هذه الحروف حیثین علی الافعال فان لاتغیر معنی الجملة وان مع جللتها فی حکم المفرد ومن ثمة وجب الکسر
فی موضع الجملة والفتح فی موضع المفرد فکسرت ابتداء وبعد القول والموصول وفتحت یعنی ان مفتوح قلندی
فاعلة حالدر قحتده مستتر دن ومفعولة ومبتدأة ومضافا الیهای یعنی الی ان معطوفلر در فاعلة نه وقالوا
فعل وفاعل لولا بر حرف در که بوندن صکره خبر محذوف مبتدا واقع اولور ان حروف مشبهه دنکه
اسمی وخبری ذکر اولدی زیر المقصوده داخل دکلدر ابدی بعض ترکیب اوزره قصر اولدی پس ان
اسمیه وخبریه تأویل مفردده محلا مرفوع مبتدا در تقدیری قالوا اولانک منطلق ای لولا انطلاک موجود
ایمدی اولانک محلا منصوب مقول قالوا در و قالوا به متعلق مبتدا در * ولوانک لانه فاعل معطوفدر اول
انک به واصر ای آنک کیدر فان جاز التقدير ان ای تقدیر المفرد والجملة جاز الامر ان ای قتح ان وکسر ها مثل من
یکرمی فانی کر مه و اذا انه عبدالقفاو الهازم وشبهه جرله معطوف در و من یکرمی به و اول محلا مجرور در
اضافته * ولذلك جاز العطف علی اسم ان المكسورة لفظا مکسوره بی تفصیلدر او حکما اکامعطوف بالرفع
جازه به متعلق دون المفتوحه ای لم یجز العطف علی اسم المفتوحه مثل ان زید اقامم وعمر و بيشتر طمضی الخبر
لفظا تمیز در او تقدیر اکامعطوف خلافا مفعول مطلق للکوفین ا کامتعلق ولان فی جنس ایچوندر اثر اسمی
لکونه ای لکون اسم ان مبني خبر کوندر جارو مجرور خبریه خبر لادر خلافا للبر دخلافا للکوفین کیدر
والکسائی معطوفدر مبرده فی مثل انک وزید ذاهبان (محصول ترکیب) الحروف المشبهة بالفعل بالواتی
حرفک معناده فعله مشابته وار زیرا که بونلرده معنای فعل وارننه که مشهوردر و اسمیه لزومده افعاله
مشابهدر یعنی اسمیه داخل اولورل افعال کبی ولفظ جهتندده افعاله مشابهلر در اوج حرف اوزره
وزیاده اولمقدر و آخرلر بده فعل ماضی کبی مفتوحدر ولفظ انک مشابته لفظ جهتندن زیادهدر
وسبب مشابته ایچون لفظده ومعنی ده بو حروفه فعل عملنی وبردیلر * و عمل افعال ایکی وجهه اوزرهدر
برسی اصلدر که مرفوعی منصوبی اوزره تقدم الیکدر و برسی فرعدر که منصوبی مرفوعی اوزرینه
مقدم قلندر و بو حروف چونکه عملی مشابته ایچون ایدرلر افعالت فرعی اولورلر پس بونلر فرع
عملنی وبردیلر که عمل فرع افعالدر و منصوبی مرفوع اوزرینه مقدم قلدیلر و بو حروفه آنه مفتوحه دن
غیری به صدر کلام وبردیلر زیرا که انواع کلامدن برنوعه دلالت ایدرلر پس لابق بودر کم صدرده
اوله لر تا کیم اول امرده اول نوع مفهوم اوله وان مفتوحه باقی حروفک عکسجه در یعنی بونده واجب
صدرده اولماقدر زیرا که بواسم وخبریه تأویل مفردده در و بوکه لازمدر برنسنه به متعلق اولمقی
تا کیم کلام تمام اوله پس اکر صدرده اولور سه صورت کتباتده ان مکسوره به مشبه اولور
بو جهتنددر که چون که ان اسم وخبریه مبتدا اوله واجب اولدر که خبر مؤخر اوله نحو عندی انک
قامم نه که یکدی و بو حروفه تخفیف لاحق اولور حذف تشدیدیه که اول حرف اخیری متحرک حذفله
اولور و تخفیفدن صکره عملری باطل اولور افصح لغاتده زیرا که مشابته لفظی تخفیفله زائل اولور
وبعض لغتده عمل ایدر مکده کلشدر و بو حروفه کلمه ملاحق اولور تا کیم بونلری عملدن منع ایلیه
بوسیدن بو کاماه کافه دیرلر نحو انما زید قائم و چونکه عملدن مکفوف اولورلر فعلده داخل اولورلر
نحو انما قام زید و انما یقوم زید * فان لاتغیر معنی الجملة بو حروف مشبهه دن احوالی تفاصیلنه شروعدر
یعنی ان مکسوره داخل اولدیغی جمله کندی حالندن تغیر ایلز بلکه معنای جمله به تأکید و تحقیق زیاده
ایدر مثلا زید قائم کلام تام در و چونکه ان کلور تا کیدو تحقیق اول کلام تامده زیاده اولور وان مفتوحه

دیرلر بوجهندندر که مصنف رحمه الله بیه قسمی علی حده حروف جردن بر حرف عدایلدی و اکثر استعمالده
اقسم حذف اولنور و لفظه الله ایله اکتفاء اولنور نحو بالله لافعلن و بوبا که صله اقسامدر استعمالده
حامدر فعلله ده مستعمل اولور فعل سزده و اسم ظاهره و مضمره داخل اولور نحو بک لافعلن قسم
استعطفاده مستعملدر نحو بالله اخبرنی و لا تخبرنی و و اوقسم بادن بدلدرو فعلله مستعمل اولماز ضمیر له ده
و لا لافعلن دیمزلر و قسم استعطفاده مستعمل اولماز پس دیمزلر و الله اخبرنی و لا تخبرنی * و التاء یعنی
تاء قسم بدلدرو اوقسمدن مخصوصدر بر اسم ظاهره که لفظه الله در نحو (تالله لا کیدن اصنامکم) لیکن
اخفش ترب الکعبة روایت الی شدر و قسمه بر جواب لازمدر که اقامقسم علیه دیرلر اولده بر جمله
اولور و صدر مقسم علیه ده کرکدر حرف ان و یالام اوله صورت اثباتده و یا حرف نفی اوله صورت
نفی ده اما حرف نفی صورت نفی ده اعتبار الیک ظاهر در زیر که مقصود نفی در و اما ان و لام اعتباریکه
تأکید دلالت ایدر آنکیچوندنر که دلالت ایدر که مدخولاری جواب قسمدر * و یحذف جوابه یعنی
جواب قسم حذف اولنور چونکه قسم متوسط اوله بر نسنه اور تاسنه که جواب قسم دلالت ایلده و یآندن
متأخر اوله نحو زید و الله قائم و زید قائم و الله شول نسنه که بونده ذکر اولدی اگر چه معنی حسبجه جواب
قسمدر لیکن لفظ جهندنر که دلالت ایدن بر جواب دیرلر جواب دیمزلر آنکیچون اول مذکورده علامت
جواب قسم یوقدر یعنی ذکر ی واجب دکلدر * و عن المجاوزة یعنی کلمه عن مجاوزة ایچوندنر نحو رمیت
السهم عن القوس و علی الاستعلاء یعنی کلمه علی استعماله ایچوندنر نحو زید علی السطح * و هرگاه که حرف
من عن کلمه سنه و علی کلمه سنه داخل اوله اسم اولورلر عن جانب معناسنه جلست من عن مینه ای من جانب مینه
و علی فوق معناسنه نحو غدت من علیه ای من فوقه زیرا من کلمه سی حرف جردن اسم داخل اولور حرفه
داخل اولماز * و الکاف التشبیه ای کلمه کاف تشبیه ایچوندنر نحو زید کالاسد زائده اولور نحو (لیس بکله
شیء) ای ایس مثله شیء اسم ده اولور نحو یضحک عن کالبر دنهم ای یضحک عن مثل البرد و مذو من ذابا
معلوم اولدیکه من ذله مذاسمدر در ظروف مینه دن کاه ابتداء مدت معناسنه و کاه خجیع مدت معناسنه
و بومقامده حروف جردنرلر زمانچون و معنایچون که زمان ماضیه داخل اوله رابتداء مدتدر
نحو مارأیته منذ السنة الماضية او منذ يوم الجمعة الماضية یعنی کورمبلی بریلدر و یابر کوندنر اما زمان
حاضره داخل اولعجه فی معناسنه درلر یعنی معنای ظرفیت افاده ایدرلر نحو ما رأیته منذ سننا و شهرنا و یومنا
یعنی بویلده و بویآیده و بویکونده کورمدم دیمکدر و حاشا و عدا و خلا بویکلمه کاه فعل اولورلر نه که
مباحث استناده سابق اولدی و کاه حرف جر که مابعد یعنی مجرور ایدرلر و معنای استنادرینه
بونده ده نحو جانی القوم عدا زید و خلا زید و شتمنی القوم حاشا زید * الحروف المشبهة بالفعل ان وان
و کائن و لیکن و لیت و لعل لها صدر الکلام سوی آن فهمی بعکسها و تلحقها ما تلغی علی الافصح و تدخل
حینئذ علی الافعال فان لا تغیر معنی الجملة و ان مع جعلتها فی حکم المفرد و من ثمه و جب الکسر فی موضع
الجملة و الفتح فی موضع المفرد فکسرت ابتداء و بعد القول و بعد الموصول و قمت فاعلة و مفعولة و مبتدأة
و مضافا الیه او قالو لانک لانه مبتدأ و لو انک لانه فاعل فان جاز التقدير ان جاز الامر ان مثل من یکرمنی فانی
اکرمه و اذانه عبد القفا و الهازم و شبهه و لذلك جاز العطف علی اسم المکسورة لفظا و حکما بالرفع دون
المفتوحة مثل ان زیدا قائم و عمرو و بشرط معنی الخبر لفظا و تقدیرا خلافا لکوفین و لا اثر لکونه مبنیا
خلافا لالمبرد و الکسانی فی مثل انک و زید ذاهبان * الحروف المشبهة بالفعل ان وان و کائن و لیکن و لیت و لعل
لها ای لهذه الحروف صدر الکلام سوی آن فهمی یعنی ان بعکسها ای بعکس هذه الحروف

(و تلحقها)

اولیدی بونلر مسلمانلر بزم اوزریمزه سبق الیمزلردی بلکه بزآنلردن اول آتی اخذ ایدردک و اوقسم
معناسنه کلور تعجب ایچون نحو لله لایؤخر الاجل امور عظامده مستعملدر لله لقد طار الذباب
دیمزلر و کلمه رب اصلنده انشاء تقلیل ایچوندرکم خبری مقابلنده که انشاء تکثیر ایچوندر اکرچه
ایکینسک بیله مابعدی خبردر نته که سابقده بوکه اشارت اولیدی و کلمه رب انشاء تکثیرده چوق
مستعملدر و اکرچه کم خبری انشاء تقلیل ایچون مستعمل دکلدور رب صدر کلام اقتضاء ایدر زیرا که
معنایی انشاءدرکه کم خبریده صدر کلام اقتضاء ایدر بوجهندن و کلمه رب مخصوص صدر نکره
موصوفیه امانکره اولدینی زیرا تعریفه محتاج دکلدور و امانکره بی وصف آنکیچوندرکه رب
برجسندن بر نوعی تقلیل ایچوندر و نکره بی وصف الملکدن جسندن بر نوع مفهوم اولور و علی
الاصح بوردیکه اشارتدر بر طائفه نکره رب نکره غیر موصوفه دخولنی جائز کوردکدرینه لیکن
اصح قول اولدر و شول فعلکه رب اکا متعلق اولور فعل ماضی در زیرا رب تقلیل محقق
اولور بوابسه ماضی ده متصور اولور و اول فعل اکثر استعمالنده محذوف اولور زیرا که قرائن
دلالتیه اول فعل معلوم اولور نحو رب رجل کریم ای لقیته آز مرد کریم و یا چوق مرد کریم
بن آتی کوردم و ابرشدم و گاه اولور که لفظ رب داخل اولور بر ضمیر مبهمه که میز اولور بر نکره
منصوبه ضمیر باب نم کی و اول ضمیرکه مدخول ربدر دائما مفرد مذکر اولور زیرا که راجعدر
ذهند بر مبهمه نحو رب رجلا و رب رجلین و رب رجالا و رب امرأة و رب امرأتین و رب نسوة نته که
ضمیر مبهمه فاعل نم در دائما مفرد مذکر اولور و کوفیلر باب ربده خلاف الملشکرکه اول ضمیرکه کرکدر
کذبیک تمیز نه مطابق اوله افراد و تشبیه و جمعه و تذکیر و تأنیده لیکن بصریلر قولی اصحدر
و ربیه ماکافه لاحق اولور که آتی عملدن منع ایدر پس ربیه رجلا ده شول تقلیل و یا تکثیر نسبت
ایچون اولور که اول جمله در ربما قام زید کی اما جائز دکلدور ربما یقوم زید زیرا رب تقلیل محقق
ایچوندر تکثیر محققده مستعملدر پس قول خداده ربما بود و معناسنه در زیرا اخبار خداده کذب احتمالی
یوقدر بلکه صدق محققدر صدق ماضی کی و و اوها ای و اورب حکم ربده در یعنی نکره
موصوفیه داخل اولور قول شاعره کی و بلده لیس بها لیس الا لیا فیر و الا لیس و و القسم انما
تکون عند حذف الفعل لغير السؤال مختصة بالظاهر و التاء مثلها مختصة باسم الله تعالى و الباء اعم منهما
فی الجمع و یتلقى القسم باللام و ان و حرف النفی و یحذف جوابه اذا اعترض او تقدمه ما یدل علیه و عن
المجاوزه و علی الاستعلاء و قد یکونان اسمین بدخول من و الکاف للتشبيه و زائدة و قد تكون اسماء و
و من ذی الزمان للابتداء فی الماضي و الظرفیه فی الحاضر نحو ما رأیتهم مذشرنا و من ذیومنا و حاشا و عدا و خلا
للاستثناء و و او القسم انما تكون عند حذف الفعل تكون نکر خبر اولیدر لغير السؤال خبرنا یسیدر مختصة
بالظاهر خبرنا یسیدر و التاء مثلها ای مثل الواو مختصة باسم الله تعالى و الباء اعم منهما ای من الواو و التاء و یتلقى القسم
ای یجاب القسم باللام و ان و حرف النفی و یحذف جوابه ای القسم اذا اعترض بواسطه القسم او تقدمه ای
القسم ما یدل علیه ای علی جواب القسم و عن المجاوزة و علی الاستعلاء و قد یکونان اسمین بدخول من و الکاف
للتشبيه و زائدة و قد تكون الکاف اسماء و تختص بالظاهر و من ذیومنا و من ذی الزمان للابتداء ای لا ابتداء
الزمان فی الماضي و الظرفیه فی الحاضر نحو مذشرنا و من ذیومنا و حاشا و عدا و خلا للاستثناء (محصول ترکیب)
و او القسم معلوم اوله که قسم ده اصل بادر زیرا فعل اقسامیه مذکوردر نحو اقسام بالله و بوابه الصاقد که
معنای اقسامی نام خدایه الصاق الملشدر پس قسم عند التحقيق بر جمله در که اکا جمله قسمی دیر لرو الله و قسم به

جائز طوتمش و بعض کلام عربیه استدلال اینست نحو قد کان من مطر ای قد کان مطر و کلام خدا بیه نحو (یغفر
لکم من ذنوبکم) ای یغفر لکم ذنوبکم زیرا خدا بیورر (ان الله یغفر الذنوب جمیعاً) جواب اولی است دلالت
اولدر که لفظ من موجبده حکایه طریقیله در کویا که بر سائل هل کان من مطر دیدی پس آنک جوابنده قد کان
من مطر دیدی ایمدی بو من اول منک حکایه سیدر که غیر موجبده ایدی * و استدلال ثانیدن جواب بویه
در که (یغفر لکم من ذنوبکم) امت نوحه خطابدر (وان الله یغفر الذنوب جمیعاً) امت محمد صلی الله علیه وسلم
خطابدر و جمیع ذنوب امت محمدن مغفور اولمقدن امت نوحن مغفور اولمق لازم کماز پس (یغفر لکم
من ذنوبکم) ده من تبعیض ایچون اولور زائد اولماز * والی الانتهاء و بمعنی مع قلیلا و حتی کذلک
و بمعنی مع کثیرا و یختص بالظاهر خلافاً للبرد و فی الظرفیة و بمعنی علی قلیلا و الباء للالتصاق والاستعانة
و المصاحبة و المقابلة و التعدیة و الظرفیة و زائدة فی الخبر فی الاستفهام و النفی قیاساً و فی غیره سماعاً نحو
بحسبک زید و الی یدیه * و الام للاختصاص و التملیک و زائدة و بمعنی عن مع القول و بمعنی الواو
فی القسم للتعجب و رب للتقلیل لها صدر الکلام مخصصة بنکرة موصوفة علی الاصح و فعلها ماضی محذوف
غالباً و قد تدخل علی مضمرة مبهم بنکرة منصوبة و الضمیر مرفرد مذکر خلافاً لکوفین فی مطابقة التیمیز و یلحقها
ما قد دخل علی الجمل و و اوها تدخل علی نکرة موصوفة * و رب و و اوها ای و او رب (محصول ترکیب)
والی الانتهاء بمعنی کلمة الی انتهاء غایت ایچوندر نه که من ابتداء غایت ایچوندر نحو سرت من البصرة الی الکوفة
و کاه اولور که مع معانسه اولور نحو دن انصار ی الی الله ای مع الله و لانا کلاوا اموالهم الی اموالکم ای مع
اموالکم و حتی الی کبی انتهاء ایچوندر و مع معانسه اما الی انتهاء معانسه چوق کاور و مع معانسه آرو حتی مع
معانسه چوق مستعملدر و کلمة الی مظهر و مضمرة مستعملدر نحو الی زید و الی والیه و الیک و حتی مختصدر
اسم ظاهره نحو نمت البارحة حتی الصباح و مبرد حتی نک مضمرة دخولنی جائز طوتمشدر زیرا
اشعار عربیه واقع اولمشدر نحو حتاک اما غیر یلر قنده بوشاذدر بوا قیاس جائز دکلد * و فی ظرف
ایچوندر یا حقیقة نحو المسال فی الکیس و یا مجازاً نحو نظرت فی الکتاب و النجاة فی الصدق و کاه
اولور که علی معانسه کاور نحو (ولا صلیبکم فی جذوع النخل) ای علی جذوع النخل * و لفظ بانک نیجه
معنایی وار * اول الصاق ایچوندر حقیقة نحو به داه و یا مجازاً نحو مررت بزید ای بموضع بقرب
من موضع زید * الثاني استعانت ایچوندر نحو کتبت بالقلم * ثالث مصاحبت ایچوندر نحو دخلت علیه
یثیاب السفر ای مع ثیاب السفر * رابع مقابله ایچوندر نحو اشتريت هذا بذک * پنجم ظرفیت ایچوندر نحو
صلیت بالمسجد ای فی المسجد * ششم تعدیه ایچوندر نحو ذهبت بزید کندمله ایلتدم * سابع زائددر
و بوما و لیس نک و استفهامک خبرنده قیاسیدر نحو ما زید بقائم و ایس زید بقائم و هل زید بقائم اما نفعیک
و استفهامک خبرندن غیریده بانک زیاده سی سماعیدر مرفوعده اولسون نحو کفی بالله و بحسبک زید منصوبده
اولسون نحو (ولا تلقوا بایدیکم) ای انفسکم * و الام للاختصاص یعنی لام اختصاص ایچون ملکیتیز
نحو الجمل للفرس و یا ملکیتله نحو المال لزید * تعلیل ایچونده اولور نحو ضربته للتأدیب زائده
اولور نحو ردف لکم ای رد فکم و عن معانسه اولور قول الیه مستعمل اولنجه نحو قوله تعالی
(وقال الذین کفروا للذین آمنوا) لام للذین ده صله قول دکلدر تا کیم معنی بویه اوله که کافر ل
مؤمنله دیدیلر و آنله خطاب ایلدیلر که اگر بویه اولیدی ماسبقتمونا دیمک کرک ایدی پس بولام
عن معانسه در یعنی کافر ل مسلمانلر جهتندن و جانبندن دیدیلر اگر اوله که محمد کنور مشدر خبری

معلوم اولدی و بو مخصوصک اعرابی نم مخصوصک اعرابی کیدر یعنی اعرابنده ایکی قول وار و حیدادن ذا
ایله نعم ده ضمیر بینده فرق اولدر که اول ضمیرک تمیزنی لازمدر که اکر اول تمیز اولماسه مفهوم اولمازدی که
نعم ده ضمیر واردر اما کلمه داده تمیز واجب دکلدر بلکه جائزدر که مخصوصدن اول و یا صکره برنکره
مذکور اوله که ذاتی تمیز ایله نحو حبذا رجلا زید و حبذا زید رجلا و بوفرقک مناسی اولدر که
ذا بر آشکاره کلمه در برابر مبهمه دلالت ایدر و ضمیر نعم برکیزی نسنه در که تمیز سزمفهوم اولماز اصلا
پس بولفظ ظاهر کی هر مبهمک اولقدر تمیزه احتیاجی اولماز که ضمیر مبهم مستزک او اور پس بوجهندن
تمیز ضمیر واجبدر تمیز ذا جائزدر و واجب دکل ینه بونک کی جائزدر حیداده قبل مخصوص و بعده
برنکره که حال اوله نحو حبذا زید را کبا زید الحرف مادل علی معنی فی غیره و من ثمة احتیاج
فی جزئیه الی اسم او فعل حروف الجر ما وضع لافضاء الفعل او معناه الی مایلیه و هی من والی و حتی و فی
والباء و اللام و رب و و اوها و و او القسم و تاؤه و باؤه و عن و علی و الکاف و مذومند و حاشا و عدا و خلا
فن للابتداء و التیین و التبعض و زائده فی غیر الموجب خلافا للکوفین و الاخفش و قد کان من
مطروشه متأول الحرف مادل علی معنی فی غیره ای غیر ما و من ثمة احتیاج ای الحرف فی جزئیه للكلام
رکنا کان او غیره الی اسم او فعل حروف الجر ما وضع لافضاء الفعل او معناه ای معنی فعل الی مایلیه ای الی اسم
بلی الحرف ذلک الاسم و هی ای حروف الجر ما اوردها المصنف فی المتو رب و و اوها ای و اورب و و او
القسم و تاؤه ای القسم و باؤه ای القسم (محصول ترکیب) الحرف وقتا که اسم و فعلک بیاندن و احکامندن
فارغ اولدیه شمیدی حرفک بیانه و احکامنه شروع ایدوب بیورر * و حرف تنه که صدر کتابده
معلوم اولدی برکله در که غیریده اولان معنایه دلالت ایدر و بوجهندن حرف محتاج اولدی جزء کلام اولده
کرک عمده و کرک فضله فعله قد ضرب کی و اسمه من البصره کی تا کیم معنای اول حرفدن مفهوم اوله و وجهه
اقسام حرفدن حرف جردر و اول بر نیجه حرفدر که موضوع اولمشدر فعلی یا معنای فعلی حرف
جرک بلیسنده یعنی مابعدنه اولان نسنه ایرشدر مک ایچون کرکه اسم صریح اوله مررت
زید و انا مار بزدکی و یا تأویل اسمده اوله نحو قوله تعالی (و ضاقت علیهم الارض بما رحبت)
ای برحبها و بوجهندن در که بو حروفه حروف اضافت دیرلر یعنی نسبت فعل یا معنای فعل بو حروف
واسطه سبیل بو حروف مابعدنه متعلق اولور حروف جرده دیرلر یا بوندن او توریکه معنای فعلی
کندیلرک مابعدنه جرایدرلر یعنی چکرلر یا بونک ایچونکه بونلرک اثری حرکت جردر * و هی یعنی
حروف جر مصنف رجه الهک متنه ذکر ایلدیکیدر * فن للابتداء یعنی کلمه من حروف جردن
درت وجه اوزره در * برسی ابتداء ایچوندر یا کائده نحو سرت من البصره و یا زامنده نحو لله الامر
من قبل و من بعد و بو وجهک علامتی مقابلنده انتها صحیح اولقدر نحو سرت من البصره الی الکوفه *
ایکنجی وجهی تبییندر نحو (فاجتنبوا الرجس من الاوثان) و بونک علامتی اولدر که الذی و یا متصرفاتی
یرینه وضع الیلکه معنی صحیح اوله ای فاجتنبوا الرجس الذی هو الوثن * وجه ثالث اولدر که معنای
تبعض و بره نحو اخذت من الدراهم و علامتی اولدر که لفظی بعضی یرینه وضع الیلکه معنی صحیح
اوله ای اخذت بعض الدراهم * و جدرابع اولدر که زائد اوله علامتی اولدر که حذف ایلسله معنی
مختل اولیه نحو ما جانی من احد ای ما جانی من احد و منك زیاده سی کلام غیر موجبده او اور
یعنی نفی و نهی و استهاده اولور و کلام موجبده من زائد اولماز بصریلر قنده و کوفیلر کلام موجبده

واصرابه کا مراب مخصوص نم و يجوز ان يقع قبل المخصوص وبعده تمیز احوال علی وفق مخصوصه ای مخصوص حبذا (مخصوص ترکیب) افعال المدح والذم مراد افعال مدح و ذمندن بر نیجه فعلدر که موضوع اولشدر انشاء مدح و ذم ایچون پس مدحت و ذمت و کرم و لؤم که اخبار مدح و ذم ایچوندر بوتعریفه داخل دکلدر و اصل افعال مدحه نم و افعال ذمه بئسدر * و افعال مدح و ذمک شرطی اولدر که فاعلاری اوج وجهک * بریسی اوزره اوله بالامله معرف نم الرجل و بئس الرجل کبی و یا معرف باللامه مضاف اوله نم صاحب القوم و بئس صاحب القوم * و یا بر مبهم ضمیر نکره منصوبه الیه بمیز و مفسر اوله نحو نعم رجلا و بئس رجلا و یا ما الیه بمیز که شیء معنایه اوله نحو نعمای ای نعم شیئای ای الصدقات * و اوج وجهک بریسی اوزره فاعل ذکرندن صکره مخصوص بمدح و بذم اولور نحو نعم الرجل زید و بئس الرجل عمرو * و مخصوص بمدح اعرابنده نحو بیک ابکی مذهبی وار * بریسی اولدر که مخصوص مبتدا و اولنده جمله مقدم خبر والف و لام نعم الرجل زیده قائم مقام ضمیردر * و بریسی اولدر که مخصوص مبتدا محذوفه خبر اولور زیرا چونکه نعم الرجل دیک کویا که بر سائل سؤال ایدوب دیدی من هو پس جوابنده دیک زید یعنی هو زید و بومذهب اصح و اولی در نه که غیر کتابلرده میندر و مخصوصک شرطی فاعله مطابق اولقدر جنسده و افرا دده و تنبیه و جمعه و تذکیر و تأنیده زیرا که معنی جهندن اول همان فاعلدر نحو نعم الرجل زید و نعم الرجلان الزیدان و نعم الرجال الزیدون و نعم المرأه هندون و نعم المرأتان الهندان و نعم النسوة الهندات و بوضع اوزره قیاس به الیه بئس و اگر بعض مواضعه مطابقت ظاهر اولمازسه تأویل احتیاج اولور قول خدای تعالی ده کبی (بئس مثل القوم الذین کذبوا) بونده ابکی تأویلدن بریسی کرک اولی بوکه تقدیر کلام بودر که بئس مثل القوم مثل الذین کذبوا پس الذین کذبوا که مخصوص در مطابق فاعلدر که مثل الذین در ذکر اولان احوالده * ایکنجی تأویل اولدر که الذین کذبوا صفت قومدر و تتمه فاعلدر و مخصوص محذوف اولور ای بئس مثل القوم الذین کذبوا مثلهم المذکور و هو المشبه بمثل الخمار * و کاه اولور که مخصوصی حذف ایدر لمعلوم اولدیغیچون نه که خدای تعالی ابوبی ذکر در نصکره دیمشدر نعم العبدای نعم العبدو ای ابوب * و ساء بئس کبیدر یعنی ساء که سوءدن مأخوذ اوله فتح سینله بر امازاق معنایه افعال ذمندن بئس کبی پس فاعلی یا معرف باللامه و یا معرف باللامه مضاف و یا ضمیر مبهم نکره الیه ممیز نه که مباحث بئس ده معلوم اولدی قال الله تعالی (ساء مثل القوم الذین کذبوا) فاعل ساء بونده ضمیر مبهمدر و مثلاً آتی تمیز ایدر و مخصوص القوم در مضاف تقدیر الیه ای ساء مثلاً مثل القوم اما ساء که مساندن و سوءدن ضم سینله مأخوذ اوله غمکین الملک معنایه اول خبر بنده مستعملدر افعال ذمندن دکلدر نه که سانی یسوءنی دیرلر * و جمله افعال مدحندر حبذا و بومر کبدر لفظ حب دن حب الشیء صار حبیباً و یا حب الشیء صار محبوباً و لفظ ذادن حاصلی حب الیه ذادن مر کبدر و فاعل حب لفظ ذادر لازم اولدیغی تقدیر جه امامته دی اولدیغی تقدیر جه و لفظ حب دنکه متغیر اولمش اوله حب لفظنه معنای خبردن انشایه متغیر اولدیغیچون کلمه ذاقم مقام فاعل اولور لکن بنده حکم فاعلده در آنکچون مصنف رحمه الله فرق ایچوب فاعله ذادیدی و لفظ ذا بو حالنده متغیر اولماز بلکه دائماً فرد مذکر صیغه سی اوزره در زیرا مشار الیه مبهمه اشارتدر نه که ضمیر نعم متغیر اولماز کندی حالندن زیرا بر امر مبهمه راجعدر پس دیر سن حبذا زید حبذا الزیدان حبذا الزیدون حبذا هند حبذا الهندان حبذا الهندات و حبذاده ذادن صکره مخصوص بالمدح مذکور اولور نه که

ابتدادر نکره در اعراب اصلینده ما حسن زبداده اوج وجه وار * بریسی بودر که کلمه مائی معنانه
 محلا مرفوع مبتدادر و مابعدیکه احسن در مایه راجع ضمیر مستترله و مفعولاه محلا مرفوع خبریدر
 مبتدائک و بو ترکیب بو تقدیرجه شرازه ذائب قبلندندر و بوسیو بیهک مذهیدر * و ثانیمی بودر که
 ماموصول در کزدیدن صکره جله صله سیدر و مجموع موصول صله سیله محلا مرفوع مبتدا و خبری
 محذوفدرای الذی احسن زبدا شی * و بو وجه اخفشک مذهیدر * وجه ثالث بودر که ماستفهام ایچون
 محلا مرفوع مبتدادر و آند نصکره جله محلا مرفوع خبریدر و بو وجه اصل ترکیب حسبنجه در معنای
 مراده کوره که انشاء تعجب دکدر زبرا که معنای تعجبی حسبنجه بو عبارتک اجزاسنده هیچ اقتضاء
 اعراب یوقدر و احسن بزید ترکیبده زبدا فاعل احسن در سیدویه قنده زیرا که اصل ترکیب احسن
 زبدایدی ای صارزید ذاحسن معنانه صیغه احسن که خبردر تغییر الی بدلر صیغه احسن که امردر اما
 معنی بنه اول خبرلک اوزره در و باز آنددر فاعلده نه که کفی بالله ده اوله در * اما اخفش قنده صیغه احسن
 امردر کندی معنانه خبر معنانه دکل و بامفعولده زاندر اگر احسن متعدی احسن دن مأخوذایسه نه که
 خدا قولنده (لاتلقوا بآیدیکم الی التهلكة) و اقعدر و یا با تعدیه ایچوندر اگر احسن لازم احسن دن
 مأخوذایسه ای صار ذاحسن و ابکی تقدیرجه یله احسن امردر هر مخاطبه که زیدی و صفایلیه حسنه
 کویا که هر مخاطبه در که صف زبدا احسن و بو معنای اصلی * امریدن انشاء تعجبیه مقول اولمشدر نه که
 مذهب سیدیو بده معنای خبریدن انشاء تعجبیه مقولدر * خفی دکدر که سیدویه مذهبنده احسن ده ضمیر
 یوقدر زیرا که فاعلی مذکوردر اما اخفش مذهبنده آنده ضمیر مستتر و ار در هر مخاطبه راجع
 معلوم اوله که بونلک تحقیقی اوزه افعال تعجبیک معناری واضح اولدی پس ترکیب معنی ویرملی اولسک
 ما احسن زبدا و ما اکرم زبدا * احسن بزید و اکرم بزید ترکیبیه دیرز که نه عجب حسندر زبدا و نه
 عجب کریمدر زید معنی جهنده ابکی صورت برابردر حاصلی معنی بیاننده صفتی نه وجهله کلورسه
 آئی کتورمک کرک مثلاً ما انصره نه عجب ناصردر و ما اضربه نه عجب ضاربدر و انصربه و اضرب
 به معناده بونک کبیدر تأمل ندر * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح او ذم فنها نعم وبئس
 و شرطهما ان یکون الفاعل معرفاً باللام او مضافاً الی المعرف بها او مضمر امیراً بنکرة منصوبة او بما
 مثل فعماهی و بعد ذلک المخصوص و هو مبتداً ما قبله خبره او خبر مبتداً محذوف مثل نعم الرجل زید *
 و شرطه مطابقة الفاعل (وبئس مثل القوم الذین) و شبهه متأول وقد یحذف المخصوص اذا علم مثل نعم
 العبد و فتم الماهدون * و ساء مثل بئس ومنها حبذا و فاعله ذا ولا یتغیر و بعده المخصوص و اعرابه کاعراب
 مخصوص نعم و یجوز ان یقع قبل المخصوص و بعده تمیز او حال علی وفق مخصوصه * افعال المدح والذم
 ما وضع لانشاء مدح او ذم فنها ای افعال مدح و ذم دندر نعم وبئس و شرطهما یعنی نعم وبئس نک شرطی ان
 یکون الفاعل معرفاً باللام او مضافاً الی المعرف بها ای باللام او مضمر امیراً بنکرة منصوبة او بما مثل فعماهی
 و بعد ذلک ای بعد ذکر الفاعل المخصوص و هو ای المخصوص مبتداً و مبتداً خبری جله اسمیه جزاء آخردر
 مبتدایه او خبر مبتداً محذوف معطوفدر مبتدایه مثل نعم الرجل زید و شرطه ای المخصوص مطابقة الفاعل
 (وبئس مثل القوم الذین کذبوا) مبتداً و شبهه ای شبه بئس مثل القوم الذین متأول خبر مبتدا ای فوله
 بئس مثل القوم الذین و شبهه متأول * و قد یحذف المخصوص اذا علم مثل نعم العبد و فتم الماهدون و ساء مثل
 بئس * و منها حبذا ای من افعال المدح حبذا و فاعله ذا ای فاعل حب ولا یتغیر ای ذا و بعده ای بعد ذلک المخصوص

اولدر که خبره شروع قربه دلالت ایلله و بونلر درت فعلدر که استعمالد کاده کبدر یعنی خبرلری فعل مضارعدر ان سز نحو جعل یفعل کذا و طفق یفعل کذا الخ و اوشک استعمالده کاه اولور که خبری ان ایلله عسی کبی و کاه ان سز کاد کبی نحو اوشک زید ان یخرج و اوشک زید یخرج ﴿ فعل التعجب ماوضع لانشاء التعجب و هی صیغتان ما افعله و افعل به و هما غیر متصرفین تقول ما احسن زیدا و احسن زید و لا یمینان الا بما یمینی منه افعال التفضیل و یتوصل فی الممتنع بمثل ما اشد استخراجا و اشد باستخراجا و لا یتصرف فیهما بتقدیم و تأخیر و لا فصل و اجازا لما زنی الفصل بالظرف و ما ابتدایة شکره عند سیبویه و ما بعدھا الخبر موصولة عند الاخفش و الخبر محذوف و به فاعل عند سیبویه فلا ضمیر فی افعال و مفعول عند الاخفش و الباء للتعبدية اوزائدة فیه ضمیر ﴿ فعلا التعجب و ماوضع وله صیغتان ما افعله و افعل به و هما غیر متصرفین تقول ما احسن زیدا و احسن زید و لا یمینان ای فعل التعجب من شیء المستثناء مفرغ در مما یمینی منه افعال التفضیل و یتوصل مضارع مجهول فی الممتنع قائم مقام فاعل ای الذی امتنع بناؤه منه بمثل یتوصل به متعلق ما اشد استخراجا و اشد باستخراجا و لا یتصرف فیهما ای فی الصیغتين بتقدیم و تأخیر و لا فصل و اجازا لما زنی الفصل بالظرف و ما مبتدا ابتدایة خبر نکره خبر بعد الخبر عند سیبویه ای هو عند سیبویه و ما مو صوله بعدها ای بعد کلمه ماصله و مو صول صله سبله مبتدا الخبر خبر مبتدأ و بوجه خبر ثالثدر مبتداء اوله مو صولة خبر رابعدر مبتدایه عند الاخفش مبتدای محذوفه خبر ای هو عند الاخفش و الخبر مبتداء محذوف خبری و به مبتدا فاعل خبر عند سیبویه مبتدای محذوفه خبر فلا ضمیر فی افعال جزاء شرط محذوفدر ای اذا کان كذلك فلا ضمیر فیه و جائزدر که معطوف اوله و به فاعل جمله سنه مفعول خبر بعد الخبر ای به مفعول عند الاخفش و الباء للتعبدية اوزائدة فیه ضمیر (محصول ترکیب) فعلا التعجب بونسخهده تنبیه صیغه سبله و اقدر و بعض نسخهده جمع صیغه سبله افعال التعجب عبارتله و ایکی سیده صحیحدر زیرا اگر صیغه نظر ایدرسک تنبیه مناسبدر و اگر مواده نظر ایدرسک که بوابکی صیغه اول ماده لردهدر جمع مناسبدر زیرا شول فعلدر که ما افعله و زنی اوزره کلمشدر تا محصوردر مثلا ما احسن زیدا و ما اکر م زیدا و ما احلم زیدا الخینه بونلک کبی شول ماده لرکه افعال به و زنی اوزره کلمشدر تا محصوردر نحو احسن زید و اکر م زید و احلم زید لیکن جمع مناسبدر کدر مصنفک و هی صیغتان قولنده و بعض نسخهده و هی غیر متصرفه قولنده یعنی افعال تعجب ایکی صیغه اوزرهدر و متصرف دکلدرد و تعریف ایلدیکه ماوضع لانشاء التعجب دیو یعنی افعال تعجب بر نیجه فعلدر که موضوع اولمشدر انشاء تعجب ایچون ایمدی عجبت و تعجبت کبیلر که اخبار تعجب ایچوندر تعریفدن خارج قالور و ما احسن زیدا و احسن زید کبیلر بوقدررجه تعریفه داخل اولور ﴿ و افعال تعجب ایکی صیغهدر بریمی ما افعلهدر ما احسن زید ای بریمی افعال بهدر احسن زید کبی و بوابکی صیغه مبنی اولماز الا ثلاثی مجرددن که الوان و عبودن اولیه و ا کردیلر سه که بونلردن بناء تعجب ایدرلر اشد و اکثر و احسن و اقبح مثیلله توصل ایدرلر نحو ما اشد استخراجا و اشد باستخراجا و اکثر حرته و اکثر بحمرته و ما اقبح غوره و اقبح بعوره و بوابکی صیغه تجمیده تقدم و تأخر و فضلاء تصرف اولماز زیرا که بوابکی صیغه معنای انشا و اسطه سبله حروفه مشابهدر ایمدی لایق بودر که بونلرده تصرف اولیه ته که حروفده تصرف اولماز پس جائز دکلدرد که دیه سن ما زیدا احسن و زیدا ما احسن و ما احسن الیوم زید و زید احسن و احسن الیوم زید ﴿ اما ما زنی ظرفله فصلی جائز طو متشدر نحو ما احسن بالرجل ان یصدق و ما

(ابتداء)

موضوع اولشدر قربه دلالت ایچون خبر لری یار جاجه نندن و یا حصول و یا که شروع ایملک ایچون اولکیمی یعنی اول که قرب خبره دلالت ایدر ر جاجه نندن کلمه عسی در و ب و کله غیر متصرفه یعنی آندن ماضی صیغه لرندن غیرى کلمه عسیت کبی الخ * و بونک استعمالی ایکی وجه اوزره در * بری اولدر که فاعلی اسم محض اولور و خبری ان ایله مصدر فعل مضارع در زیر ارجا مستقبلا متعلقدر و ان حرفی علم استقبالیدر نحو عسی زیدان یخرج * و بری اولدر که فاعلی ان ایله مصدر فعل مضارع در نحو عسی ان یخرج زید بواسطه استعمال اوزره عسی فعل تام اولور که فاعلیله کلام تامدر و زید بوتر کیده فاعل یخرج در و اولکی استعمالده عسی فعل ناقصدر اسم و خبره محتاج لیکن چونکه خبری ان ایله فعل مضارع در رجا ایله مناسب جهنندن پس اول فعل مصدرله مأول اولور و بر مضاف تقدیرنه محتاج اولور عسی زید ذا خروج و یا مصدر اسم فاعل معنایه اوله نحو عسی زید خارجا بعض نحو یلر دیشلدر که عسی استعمال اولده قارب معنایه در ای قارب زید الخروج و استعمال ثانیده قرب معنایه در ای قرب خروج زید لیکن بوندن توهم اولور که ان یخرج مفعول عسی اوله خبری اولیه و بالجمله کلمه عسی جمیع استعمالده و تقادیرده انشاء رجا معنایه در رجا دن خبر معنایه دکدر * فعل مقاربه نك ثانیه یعنی حصول جهنندن قرب خبره دلالت ایلمن کلمه کاددر و بونک خبری فعل مضارع اولور ان سز نحو کاد زید یخرج یعنی یقین اولدی زیدک خروجی حاصل اولغه و کاه اولور که خبرنه ان داخل اولور عسی به تشبیها نه که عسی دن ان دوشر کاده به تشبیها نحو عسی زیدان یخرج و کاد خبر معنایه در انشاء معنایه دکدر و کاد بر کلمه در که متصرفدر یعنی آندن مشتقات مضارع و غیر لری مستعملدر * و اذ داخل نفی یعنی هرگاه که کادیه و سائر متصرفاته ادات نفی داخل اولسه حکمی سائر افعال کیدر نفی معنایه افاده ایلمده نه که دیر سن ما کاد زید یخرج و لم یکد زید یخرج یعنی یقین اولماز و یقین اولمادی زید چقهغه اصح مذهب بودر سائر افعاله قیاسله * و بعضیلر دیشلر که کاد و منصرفاتی نفی دخولندن صکره اثبات افاده ایدر و بعضیلر تفصیل ایدوب دیشلر که نفی ماضیده ما کاد کیده اثبات افاده ایدر و مستقبلده لم یکد کیده نفی ایچوندر که و متمسک بوسوزده قول خدادر که (فذبحوها و ما کادوا یفعلون) زیرا اکرو ما کادوا نفی افاده ایلمسه مناقض فذبحوها اولوردی و بو دلیل دلالت ایدر مذهب اطلاقک بر جزئه یعنی کادو آنک متصرفاته نفی داخل اولسه اثبات افاده ایدر دینه و اول کیمسه نك تمام مذهبنه که دیشلدر ماضیده اثبات ایچوندر زیرا که بو کیمسه به که مستقبلده نفی ایچوندر دینه دلیل احتیاج یوقدر سائر افعال دن خارج قیاسه نه که مذکور اولدی و بو متمسکدن جواب اولدر که (و ما کادوا یفعلون) نفی ایچوندر و مناقض فذبحوها دکدر زیرا معنای کلام بودر که آنلر ذبح ایلمدیلر و ذبح ایلمدن اول ذبح ایملکه قریب دکدر ایدی اول تفتیشلره کوره آنلر دن صادر اولشیدی و مذهب اطلاقک جزئه نایسنه متمسک اولدر که بعض فصحاء و بلغاء ذوالر مه بویت مذکورده نخطئه ایلمشدر پس اگر لم یکد اثبات برا ح رسیس هوا ایچون اولیدی بونلرک نخطبه سنک وجهی اولمازدی و جواب اولدر که اول نخطئه ناصواب ایشدر و جائزدر که نخطینک اعتقادی بو اوله که کاد نك و منصرفات نك حالی نفی ده سائر افعال کبی اولیه و کندینک اعتقاد باطلنه کوره نخطئه ایلمش اوله قول ذوالر مه که صواب اوزره در و جائزدر مذهب اصحاب تفصیل کندی مدعای نك جزئه نایسنندن قول ذی الرمه به تمسک ایده لر زیرا که بونده مراد نفی در مبالغه طریقله یعنی رسیس هوا به محبت ذائل اولغه قریب اولمادی دکله زائل اولمق و شک یوقه که زوالث قربنی نفی ایملک ابلغدر نفی زوالدن و بو قبلدندر قول خدای تعالی لم یکدر بها یعنی قرب رؤیت یوقدر دکله رؤیت * افعال مقاربه نك و چنجیمی

و خبردر (محصل ترکیب) و يجوز تقديم خبرها عليها يعني افعال ناقصه نك خبر لربني اسماسی اوزرینه
تقديم ايتك جائز در بلا خلاف زیرا بونلر فعللر در و كندی معمولر نده قوت تصرفی وار کر كسه مرفوع
مقدم اولسون و کر كسه منصوب لیكن بوافعال خبری كندیلری اوزره مقدم اولده اوج قسمدر * بر قسمی
اولدر كه بالانفاق جائز در و اول كان دن راح به دكدر اول ترتیب اوزره كه مصنف كتابنده ذ كر ايتلشدر زیرا
بونلر افعالدر مفعوله مشابهده عمل ايتك قادرلر در مقدم اولور سه ده مانع ايسه هيچ بوقدر * و بر قسمی
اولدر كه خبری كنديك اوزرینه مقدم اولمق جائز دكدر و اول شول فعل ناقصی در كه اولنده كلمه ما اوله
كر كسه نافية اولسون و کر كسه مصدریه اما نافية اولنجه آنكيچونكه نفی صدر كلام اقتضایدر پس لایق
دكدر كه كنديك معمولی اوزرینه تقدم ايليه و اما مصدریه اولنجه آنكيچونكه ماه مصدری وان
مصدری وان مفتوحه حروف موصوله در لر كه مابعديله هر بر يمی بر نسنه منزلنده در * پس
نچكه موصولات اسميك صله سی حيزنده اولان نسنه موصوله اوزرینه مقدم اولماز بو حروف
اوزره ده حال بويله در * اما اين كيسان نحو يلردن مادام ده خلاف ايتلشدر جهوره اما اول
درت فعلده خلاف ايتلشدر و آنلر خبریني مقدم ايتك جائز طوتمشدر كنديلر ك اوزرینه زیرا كلمه
ما اگر چه حرف نفی در اما چونكه بر فعله داخل اولور كه معناسی نفی در و افاده نفی نفی ايلدی
حاصلی معناسی ثبوت مستمر اولور پس كويا كه بونده نفی بوقدر بلكه بوافعال كان منزلنده در پس
خبر لربني اوزرلرینه مقدم ايتك جائز اولور لیكن معتبر مذهب جهوردر زیرا كه استمرار ثبوت فرع
نفی نفی در پس اول اصل بوافعاله ملحوظدر * قسم ثالث مختلف فیه در نحو يلر آرا سنده و اول ليس در
بر طاقه اول قول اوزره در كه ليس نك خبری ليس اوزره مقدم اولماز زیرا ليس نفی ایچوندر و نفی
صدر كلام اقتضایدر * و بر طاقه مقدم اولور ديدلر زیرا ليس نك عملی فعلیت ایچوندر نفی ایچون دكدر
ته كه سابقا ذ كر اولیدی پس كندی معمولنده كه مقدم مفعوله مشابهدر تصرف ايتك قادر اولور
وقول خدای تعالی (الايوم ياتيهم ليس مصرو فاعنهم) دلالت ايدر تقديم جواز نه زیرا كه يوم معمول
مصروفادر كه خبر ليس در پس معمول خبر ليس اوزرینه مقدم اوله ايلدی تقديم خبر ليس اوزرینه بطريق
الاولی جائز در زیرا هر يره كه معمول واقع اولمغه قابلدر اول معمولت مالمی واقع اولمغه بطريق اولی
قابلدر * افعال المقاربه ما وضع لدنوا الخبر رجاء او حصولا او اخذافيه فالاول عسي وهو غير متصرف
تقول عسي زيد ان يقوم وعسي ان يقوم زيد وقد يحذف ان والثاني كاد تقول كاد زيد يحيى وقد تدخل
ان و اذا دخل النفي على كاد فهو كالافعال على الاصح وقبل يكون للثبات وقبل يكون في الماضي للثبات
وفي المستقبل كالافعال تمسك بقوله سبحانه وتعالى (وما كادوا يفعلون) ويقول ذي الرمة * بيت * اذا غير
الهجر المحمين لم يكده * ريس الهوى من حبه مية تيرج * والثالث جعل و طفق و كرب واخذوهى مثل كاد
واوشك وهى مثل عسي وكاد في الاستعمال في افعال المقاربه ما وضع لدنوا الخبر رجاء تمير او حصولا او اخذا
فيه اى في الخبر يعني خبر در فالاول عسي وهو غير متصرف تقول عسي زيد ان يقوم وقد يحذف ان والثاني كاد
تقول كاد زيد يحيى وقد تدخل ان و اذا دخل النفي فهو اى كاد كالافعال في انه منفي على الاصح وقبل يكون
في الماضي للثبات وفي المستقبل كالافعال تمسك مفعول له در قيل به والثالث طفق وجعل و كرب واخذوهى
في الافعال الاربعه مثل كاد واوشك وهى اى كلمه اوشك مثل عسي وكاد في الاستعمال (محصل تركيب) افعال
المقاربه يعني بر نچكه فعلكه قربه دلالت ايدرو بوافعال افعال ناقصه اخواتدر كه اسم و خبره محتاجدر لر لیكن
افعال ناقصه دن ممتاز در كه بونلر خبر لری فعل مضارعدر ان حرفيله مصدر و يان سز و بونلر بر نچكه فعلدر كه

زید فقیرا یعنی زید فقیر اولدی دیمکدر واصبح بوا یکی معنایه نسبت فعل ناقص در خبره محتاج او چنجی معنایه صباح و قننه داخل اولقدر نحو اصبحنا و امسینا و اصبح بومعنایه فعل فاعله خبره محتاج دکلدر و اصبح به قیاس ایله امسی واضحی کلمه سنی * ظل و بات دلالت ایدر لر کندیلرینک مضمونلری زمانلری و وقتلرینه مقترن اولدقلرینه یعنی جمله لرینک مضمونی و قتلرینه مقترندر که کوندز و کجه در ننه که دیرسن ظل زید ساثرای یعنی زید بتون کون بور ییچی اولدی حاصلی کیدیچی اولدی و بات زید مصلیا یعنی زید بتون کجه نماز ادا ایدیچی اولدی * و کاه اولور که بوا یکی کلمه صار معنایه اولور اول ایکی وقتی ملاحظه سز نحو ظل وجهه مسودا و بات وجهه مسودا ای صار و مازال و مابرح و مافئی و ما انفک بودرت فعل ناقص کندیلرینک خبرلری فاعلر یله ثابت اولمغیچوندیر یعنی خبرلری فاعلر یله قائم اولمغیچوندیر اولر ماندنبریکه فاعلری خبرلرینی قبول ایلشدر یعنی خبرلرینه قابل اولمشدر پس مازال زید امیرا معنایه همیشه زید بکلدر اولر زماندنبریکه بکلکه و حکومته قابلیت و استحقاقی اولمشدر * و بوافعالک بواستمراده سبب دلالتی اولدر که بوافعال نفی معنایه در ننه که ظاهر در و چون بونلره ماه نافیه داخل اولور معنای نفی نفی اولور و نفی نفی استمرار و ثبوتدر و اعتبار قابلیت و صلاحیت عقل حسبجه معلوم در و حرف نفی بوافعالک لازمیدر لفظا و یا تقدیرا زیرا که معنای استمرار استفاده سی بوافعالدن موقوفدر حرف نفیک دخولنه بونلره ننه که مذکور اولدی پس کرکدر که حرف نفی مذکور اوله لفظا بو خود ظاهر در یا تقدیرا ننه که قول باری ده و اقدر (ناله تقنو تذکر یوسف) ای لاتقنو * و مادام یعنی کلمه مادام برایشک وقتی تعیین ایلک ایچوندیر خبری اسمیله ثابت اولدیغی مدتیجه یعنی برایشی و قتلرسن خبری اسمیله قائم اولدیغی و قننه که دیرسن اجلاس مادام زید جالساً مخاطبک جلوسی وقتی تعیین ایلدک زیدک جلوسی مدته یعنی زید او تور دقچه سن او تور دیمکدر * و بولکدنک تحقیقی اولدر که لفظ ما مصدریه در و بوندنصره کن فعل تأویل مصدرده در ای اجلاس دوام جلوس زید و زمان بونده مقدر در ای اجلاس زمان دوام جلوس زید و اول سببکه مادامک معنای زمانه راجع اولدیکه ظرفدر بر کلامه محتاج اولدی زیرا که ظرف کلامده فضله در مستقل بالا فاده اولماز و ماه مصدریه نک بوقیمنه ماه مدت دیرلر * و لیس یعنی لفظ لیس مضمون جمله نفی ایچوندیر زمان حاضرده پس لیس زید قائماتک معنای زید بوزمانده قائم دکلدر دیمکدر و اگر زمان حاضرله تفسید ایدر لر سه اول تا کید اولور و زیاده تعیین اما بعضیلر قنده اولدر که لیس نفی مطلق ایچوندیر زمان حاضرده و غیریده * و یجوز تقدیم اخبارها کله علی اسمائها و هی فی تقدیمها علیها علی ثلاثة اقسام قسم یجوز و هو من کان الی راح و قسم لایجوز و هو ما فی اوله ما خلا فالابن کیسان فی غیر مادام و قسم مختلف فیه و هو لیس * و یجوز تقدیم اخبارها کله یعنی افعال ناقصه نک علی اسمائها یعنی افعال ناقصه نک و هی افعال ناقصه فی تقدیمهای الاخبار علیها فی افعال علی ثلاثة اقسام * قسم رفله خبر مبتدای محذوفدر و جرله بدلدر ثلاثة دن و جمله فعلیه نعت قسمدر ای الاول منها قسم یجوز فیها تقدیم اخبارها علیها و هی من کان الی راح * و قسم لایجوز معطوفدر قسم یجوزیه و هو مبتدای موصول و یا موصوف فی اوله ظرف و ما فاعل ظرف و یا خبری مقدم مبتدأ و جمله صله و یا صفتدر مایه و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدای تقدیری القسم الثانی افعال الی ثبت فی اولها ما افعال ثبت فی اولها ما خلا فالابن کیسان فی غیر مادام * و قسم مختلف فیه معطوفدر قسم یجوزیه و هو ای القسم المختلف لیس مبتدأ

حربه کبی اولدی ظاهر بودر که قعد بومثاله ناقصدر انجق اما جاء بومثالدرن غیریده ده ناقص کلشدرنته که درلر کلت البرفحاء قفزین و افعال ناقصه جله اسمیه داخل اولور لر جله اسمیه ک خبرنه کندی حکمرینی و بر مکیچون مثلاً صار که معناسی انتقالدر جله اسمیه داخل اولدوقده زید غنی کبی خبر که غنی در اکا کندی معناسی حکمی و برر که منتقل الیه در نحو صار زید غنی اولدی یعنی فقیر ایکن غنی اولدی حاصلی غنایه انتقال ایلدی و بو کایاس ایله سائر افعال ناقصه بی پس لفظ حکم مستدرک اولماز و آنک معنایه اضافتی بانیه اولماز و الله اعلم و بوافعال جزء اولی جله اسمیه دن مرفوع ایدر لر فاعلیت اوزرره و جزء ثانی منصوب ایدر لر خبری اولوق اوزره و مفعوله مشابته فکان تکنون ناقصه یعنی لفظ کان ناقصه اولور اسم و خبره محتاج و بوحقیقته اوچ قسمدر * بریمی ناقصه مطلقه در که دلالت ایدر خبری اسمیه ثابت و قائم اولدیفنه زمان ماضیده کر کسه ثبوت دائمی اولسون ک قوله تعالی و کان الله علیما حکیم و یا منقطع اوله نحو کان زید قائما * ایکنجیمی ناقصه در صار معناسنه که انتقاله دلالت ایدر صار کبی نحو قوله تعالی کان من الکافرین کبی * اوچنجیمی ناقصه در که انده ضمیر شان اولور نحو کان زید عالم ای کان الشان زید عالم * کان نامده اولور ثبوت و حصل معناسنه که فاعلیله کلام تام اولور خبر ایستمر نحو کانت الکائنه ای حصلت الحادثة * زائده ده او اور لفظا و معنی ته که قول شاعرده و اقعدر * بیت جیاد بنی ابی بکر تساما * علی کان المسومة الغراب * و یا لفظ جهنندن زائددر انجق ته که دیر سن ما کان احسن زیدا ای ما احسن زیدا کان بونده بحسب لفظ زائددر اما معنی جهنندن دلالت ایدر که تعجب زیدک حسندندر زمان ماضیده بنه آنک حسنددن زمان حالده و صار للانتقال و اصبح و امسى و اضحی لاقتزان مضمون الجملة بأوقاتها و بمعنی صار و تکنون تامه و ظل و بات لاقتزان مضمون الجملة بوقتیها و بمعنی صار و مازال و مابرح و مافتی و ما انفک لاستمرار خبرها لفاعله منذ قبله و یلزما التنی و مادام لتوقیت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعله و من ثمة احتاج الی کلام لانه ظرف و لیس لنفی مضمون الجملة حالا و قیل مطلقا و صار للانتقال یعنی صار بر حالدر بر حاله انتقاله دلالت ایدر و اصبح و اضحی و امسى لاقتزان مضمون الجملة باوقاتها یعنی اوقات اصبح و اضحی و امسى و بمعنی صار معطوفدر لاقتزان جله به * و تکنون تامه ای هذه الافعال تکنون لاقتزان الجملة و تکنون تامه و ظل و بات لاقتزان مضمون الجملة بوقتیها ای ظل و بات و بمعنی صار و مازال مبتدا و مابرح و مافتی و ما انفک لاستمرار خبرها لفاعله خبر مبتدا و ضمیر لر افعال مذکور به راجعدر منذ مبتدا اول مدة معناسنه قبله فعل و فاعل و مفعوله خبره مبتدا و ضمیر فاعل عائددر فاعلهایه و ضمیر مفعول عائددر خبرهایه تقدیری اول المدة استمرار خبرها لفاعلهایه مان قبوله ایا * و یلزمه التنی یعنی بوافعاله حرف نفی لازم در و مادام لتوقیت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلهایه و ضمیر لر دامیه عائددر کله تا و یلیله * و من ثمة احتاج ای مادام الی کلام لانه ای مادام ظرف و لیس لنفی مضمون الجملة حالا منصوبدر ظرفیله و عاملی بونده لنفی در و قیل مطلقا معطوفدر لیس لنفی مضمون الجملة به تقدیری لیس مضمون الجملة فی الحال قبل لیس لنفی مضمون الجملة نفیا مطلقا حالا و غیرها پس بوتقدیر جه مطلقا مصدر محذوفه صفت اولور و جائزدر که مفعول مطلق اوله ای اطلقت التنی اطلاقا (محصل ترکیب) صار انتقال ایچوندر بر صفتدن بر صفته نحو صار زید غنیا و یا حقیقتدن حقیقته نحو صار الماء حجرا * و اصبح و امسى و اضحی بواج کله نک هر بریمی اوچر معنایه کلشدر مثلاً اصبح نک اولکی معناسی آنک جله سنک مضمونی زمان صباحه و قترن اولمقدر نحو اصبح زید غنیا یعنی زید صباح و قنده غنی اولدی ایکنجیمی معناسی صار معناسنه در یعنی انتقال بر حالدر بر حاله صبح و قتی ملاحظه سز نحو اصبح

الاسمية خبر بعد الخبر ای الافعال الناقصة تدخل عليها لاعطاء الخبر مصدر مضافدر مفعول اوله وفاعل
 افعال الناقصة در حکم معناها مفعول ثانی و ضمیر معناها ده مآئدر افعاله و لاعطاء قولي تدخل به متعلق
 تقدیری الافعال الناقصة ما وضع اکذا تدخل علی الجملة الاسمية لان يعطى هذه الافعال الخبر حکم معناها
 من اثبات او نفي و انتقال او دوام او توقیت فترفع ای هذه الافعال الاول و تنصب الثاني فكان لفظی
 مراد مبتداً تكون ناقصة خبری ثبوت خبرها مبتدای محذوفه خبر درای هو یجی ثبوت خبرها و ضمیر
 مآئدر کان به کلمه تاویلله ماضیا لدر خبر هادن که معناده فاعلدر زیرا ثبوت فاعلته مضاف مصدر در
 و دائماً نعت ماضی در او منقطعاً معطوفدر دائماً اوزرینه و بمعنی صار معطوفدر ثبوت خبرها به
 و یکون فیها ای فی کلمه کان ضمیر الشان و تكون ای کلمه کان تامة بمعنی ثبت بوجهه معطوفدر و تكون
 ناقصة جله سنه و زائدة معطوفدر تامة لفظه (محصول ترکیب) افعال ناقصه بر نیچه فعلدر که
 موضوع اولش را کندی فاعل را بینی بر صفت اوزره ثابت و قائم و مقرر قیلمعینچون و افعال تامة بر نیچه
 فعلدر که موضوع اولش را بر صفت ایچون فاعلنی اول صفت اوزره مقرر قیلمعنه یله * پس افعال تامة
 ده موضوع له مجموع صفت اولور فاعلی اول صفت اوزره مقرر و ثابت قیلمعنه یله اما افعال ناقصه ده
 موضوع له مجرد فاعلی صفت اوزره مقرر قیلمعنه بر مجموع مرکب صفت و تقریر فاعلدر دکل * پس
 بو تفسیر اوزره افعال ناقصه افعال تامة به داخل اولماز و تفصیل کلام بودر که فعل تام ضرب کی مثلاً
 دلالت ایدر بر معیت معنایه که غیره مسند اولغه صالح اوله و اول معنایک نسبتنه دلالت ایدر به و اول
 نسبتک زمانه پس مدلول ضرب اوج نسبتی مشتمل اوله فعل ناقص کان کی دلالت ایدر بر معیت که
 انک مسند اولغه صلاحیتی اوله بلکه دلالت ایدر مجرد نسبت زمانه نسبت ایلله پس آنک معنای فعل
 نامک معنایندن بر جزله ناقص اولور و بوجهندن فعل ناقص کنندی فاعلیله کلام تام اولماز بلکه
 محتاج اولور آنکله بر نسنه بی ذکر الیکله که مسند اولغه صلاحیتی اوله مثلاً کانک هرگاه که معنای
 ثبوت شیء فی نفسه اوله اول کان تامة اولور و فاعلیله کلام تام اولور و هرگاه که مراد آندن فاعلی
 بر صفت اوزره اولقدر که اول صفت معنای کان دن خارجدر اول کان ناقصه اولور نحو کان زید قائماً
 مراد کان دن بونده وجود زید دکل فی نفسه تا کیم کان تامة اوله بلکه مراد زیدک صفت قیام اوزره
 اولمسیدر و تاقیام مذکور اولیه کلام تمام اولماز و سیویه کنندی کتایده افعال ناقصه دن درت مثال
 کنور و بدهمدر هر فعل که بودرت فعل اسلوبنده کلور او اوده فعل ناقص در و محتاجدر خبره و مصنف
 رحمه الله اون بدی مثال صریحاً ذکر ایلشدر که افعال ناقصه در دیو و دیمشدر جاء دخی فعل ناقص اولور
 ما جاءت حاجتک کی یرده ا کر کلمه مانافیه ایسه ضمیر جاءت بر مؤنثه راجعدر که ما مقدمه مذکور
 اولشدر و حاجتک خبری اوله یعنی مذکور مؤنث سنک حاجتک مقدار نیجه کلدی یعنی سنک احتیاجک
 آندن زیاده به در و ا کر کلمه ماستفهامی اولور سه معنی بویه اولور ای حاجه جاءت حاجتک جاءت
 ضمیری راجع اولور مانک معنایه که مؤنثدر و حاجتک خبری و جائزدر که تأنیلنی خبر اعتباریله
 اوله تنه که من کانت امکده واقعدر بو خوارجک اول قولیدر که ابن عباسه دیدی حضرت امام عایدن
 آلمه آجیلکه واردی یعنی ما جاءت حاجتک یا ابن عباس دیدی * ینده مصنف رحمه الله دیدیکه قعدت ده
 فعل ناقص کلشدر قول اعرابده که ارف شفرته حتی قعدت کا ئنها حربة * شفر قیله و بیوک بیجاغه دیرلر
 ارفاف یله مکهد دیرلر حربه یارم نیرمه دیرلر اما بونده مراد مشهور بر اقدر یعنی شفره سنی شویله یلدی که

دیدلر که بیان ایدر که خلاف معناد اوزره در و فاعله متعلقدر ایکنجی ضمیری لفظ نفسه تبدیل ایدرلر و دیرلر ضربت نفسی و ضربت نفسک و زید ضرب نفسه تا کیم لفظ نفسی سامع اشتمکله بیلکه بو فعل خلاف معناد اوزره دروا کر خلاف معناد اوزره اولسیدی لفظ نفس اولماق کرلایدی و بو حکم افعال قلوبده سببی اولدر که معناسی افعال قلوبک علندر و یاظن و کشینک علی و ظنی کندی افعال و صفاته تعلق ایلک اولی و اعلیدر پس علمتی منطلق کیده اول و هم اولماز که سامع خلاف مقصود فهم ایلله و علمتی اخفدر علت نفسی دن پس جائز اولور * و بعض افعال قلوبک برغیری معناسی دخی واردر که اول بعض اول معنی سیبله بر مفعوله تعدی ایدر انجی مثلاظنات اهتمت معناسنه اولدقده بر مفعول آلور و علت معرفت معناسنه بر مفعول آلور و تفصیل بونده اولدر که آنکلایش ایکی قسمدر بریسی بر شیشی نفسنده و ذاتنده بیلکدر بر سیده بر شیشی بر صفت اوزره بیلکدر و علم بواکنجی معناده چوق مستعملدر پس علم ایکی شینک بیننده بر نسبت اولور یعنی ایکسینه بیله متعلق اولور و اول ایکی شیء بیله آنک مفعولی اولور و کاه اولور که علم اولکی معنایه کور ایدمی بو تقدیرجه بر مفعوله تعدیه ایدر معرفت کبی و اگر عرفانی معنای ثانیده استعمال ایدر لر سه جائزدر * پس ایکی مفعوله متعدی اولور علت کبی لیکن مشهور عرفتده معنای اولدر و علتده غالب معنای تأیدرینه بونک کبی رأیت ابصرت معناسنه بر مفعوله متعدی اولور یعنی رؤیت قلبی که علندر ایکی مفعول آلور و رؤیت بصری بر مفعوله متعدی اولور * یند بونک کبی وجدت صادقت معناسنه بر مفعول آلور شنه که دیر سن وجدت الضالة ای اصبتھا و صادقھا اما هر کاهکه وجدان الشیء علی صفة اولسه ایکی مفعوله تعدیه ایدر و وجدت زیدا عالما کبی * پس وجدت دخی ایکی معنایه کور بریسی وجدان الشیء علی صفةدر و بریسی وجدان الشیء فی نفسه اولکسی ایکی مفعوله تعدیه ایدر و ایکنجیسی بر مفعوله * الافعال الناقصة ما وضع لتقرر الفاعل علی صفة وهی کان و صار و اصبح و امسى و اضحی و ظل و بات و آض و ماد و غدا و راح و مازال و مابرح و ما فتی و ما انفک و مادام و لیس و قد جاءت ما جاءت حاجتك و قعدت کأنها حربة تدخل علی الجملة الاسمية لاعطاء الخبر حکم معناها فترفع الاول و تنصب الثاني مثل کان زیدا قائما فکان تکنون ناقصة لثبوت خبرها ماضیا دائما و منقطعا و یعنی صار و یكون فیها ضمیر الشان و تکنون تامه یعنی ثبت و زائدة * الافعال الناقصة ما وضع لتقرر الفاعل علی صفة وهی ای الافعال الناقصة کان و صار و اصبح و اضحی و امسى و بات و ظل و آض و رجع ای صار و عاد ای صار و غدا ای ظل و راح ای بات و مازال و ما انفک و ما فتی و مابرح و مادام و لیس و قد جاءت ما جاءت حاجتك و قد جاء یعنی تقریر الشیء علی صفة ما جاءت حاجتك ترکیبنده و جاءته ضمیر اسمی و حاجتك منصوب خبری و ما استفهامیه و جاءته ضمیر مآئدر که مایه و تأنیثی معناده حاجتدن عبارت اولدیغی ایچون در تقدیری ای شیء جاءت حاجتك و جائزدر که مانفی ایچون اوله و جاءت مسند اوله ذکر می مقدم شیء ضمیرنه مثلا بر معین شینه محتاج اولسک صکره بوشیء حاجتك مقدار نیجه حاصل اولسه دیر سن ما جاءت هذه علی قدر حاجتك و بعضیلر حاجتی مرفوع جاته اسم او قودیلر و مائی مقدم خبری کذا فی بعض الشروح و قعدت ای صارت کأنها حربة اصلی و قد جاء لفظ قعد ایضا فی قول الاعرابی ارهف شفرته حتی قعدت کأنها حربة و ضمیر قعدتده اسمیدر شفرته به مآئدر و کأنها حربة محلا منصوب اسمی و بوجه معطوفدر ما جاءت حاجتك جمله سنه محلا مرفوع اولور زیرا اولکی جمله فاعل و اقدر جاته ظاهرا تقدیرا دکل تدخل علی الجملة

معنی ابصرت و وجدت بمعنی اصبت هر بریسی فظننت بمعنی انهمت کیدر اعرابده (محصول ترکیب)
 افعال القلوب یعنی بر نیجه فعلدر که کوکله متعلقدر و کوکلدن صادر در جوارح و اعضاء دگل یعنی ظاهر
 عضول در صادر اولماز و اول یدی فعلدر که اوچی علم معناسنه در علت و رأیت و وجدت و اوچی ظن
 معناسنه در ظننت و حسب و خلت و بریمی کاه علم معناسنه کلور و کاه ظن معناسنه و اول زعمت در اعتقدت
 معناسنه کر کسه اعتقاد ظنی و کر کسه اعتقاد علمی اولسون و بو افعال جمله اسمیه به داخل اولور که بیان
 ایدلر که اول جمله علم دغی صادر اولمش بو خسه ظندغی مثلاً هر کاه که دیسک زید قائم احتمالی وار که بو حکم
 سندن علم جهندن صادر اوله و احتمالی وار که ظن جهندن اوله و هر کاه که دیدک علت زید قائم معلوم
 اولدیکه علم دندر و هر کاه که ظننت زید قائم دیدک معلوم اولور که ظندندر پس بو افعال کلام ایکی جزئی بیه که
 مبتدا و خبر ایدلر مفعولیه منصوب ایدلر و من خصائصه یعنی افعال قلوبه مخصوص احوال دندر که
 بر مفعولی اوزرینه اقتصار جائز دکلدر یعنی بر مفعولی مذکور اوله و بر مفعولی نسیا منسیا محذوف اوله
 جائز دکلدر زیرا معلوم اولدیکه یا مسند مسند الیه سز و یا مسند الیه مسند سز قالمق لازم کلور لیکن قرینه
 ایه حذف جائز در اگر چه که قلبدر نه که یکدی اما ایکی مفعولی بیه نسیا منسیا حذف ایلک جائز در
 اما اعطیت بایندن ایکی مفعولی بیه و باری نسیا منسیا حذف ایلک جائز در نه که یکدی * افعال قلوبک جمله
 خصائص دندر الفا جائز اولاق یعنی لفظا و معنی عملدن اهمال ایلک شول زمانه ایکی مفعولی بیننه
 توسط ایلده و یا ایکی سندن تأخر ایلده نه که دیر سن زید علت منطلق و زید قائم علت بو ایکی صورته
 اعمال جائز در و ابطال عمل لفظا و معنی جائز و بو افعال معنی جهندن ظرف اولور لر و مبتدا و خبر کندی
 حالنده باقی قالور لر کلام نام کویا که دیر سن زید فی علمی قائم و زید قائم فی علمی و غیر الفاظده الغاء جائز
 دکلدر * و جمله خصائص دندر افعال قلوبک تعلیق یعنی بو افعالک علمی و جوبا ابطال در لفظا معنی دکلدر
 استفهامدن و نفی دن و لام ابتدادن اول واقع اولسه در نه که دیر سن علت ازید قائم ام عمرو و علت
 مازید قائم و علت زید قائم بو صورته و واجبدر که افعال قلوبک علمی لفظده باطل اوله تا کیم
 صدارت استفهام و حرف نفی و لام ابتداء باطل اولمه اما معنی جهنده عمل باقی قالور و اول ایکی جزء
 محلا منصوب اولور مفعولیه پس کویا که دیمش سن علت احد هما بینه قائم و علت زید غیر قائم
 و علت زید قائم * پس الغاء و تعلیق بیننده فرق ایکی جهندن بریسی اولدر که الغاء جائز در واجب
 دکلدر و تعلیق واجبدر ایکنجیمی اولدر که الغاء ابطال عملدر لفظا و معنی و تعلیق ابطال عملدر لفظا
 معنی دگل * دخی جمله خصائص دندر افعال قلوبک که فاعل و مفعول ضمیر لری متصل اوله بر شیده راجع
 نه که دیر سن علمی منطلقا و علمک منطلقا و زید علمه منطلقا اما غیر افعاله بو جائز دکلدر ایدمی جائز
 دکلدر که دیه سن ضربتی و لا ضربتک و لازید ضربه شو قصدله که ضربه نک فاعلی ضمیر مستقر اوله
 زیده راجع ضمیر مفعولده ا کاراجع اوله و بو حکمک عدم جواز نک سببی غیر افعاله اولدر که فعل افعال
 جوار حده اکثر فاعلک غیره تعلق ایدر مثلاً ضرب زید غالب اولدر که زیدک غیره تعلق ایدر نفس
 زیده دگل پس اگر سن ضربتی دیسک سامع بو عبارتدن ضربتی معناسنی فهم ایدر زیرا فعل جوارح
 اکثر فاعلک غیره تعلق ایدر و ضمه نادننده متنبه اولماز که مقصود معنادر غالبه خلاف و یا سامع حرکت
 تأدن غفلتی جهندن پس تصور ایدر که تام فتوح در تا کلام سن غالب اوزره اوله یا خود تصور ایدر که
 متکلمدن سهو واقع اولشدر که فتحه تار بنه ضمه ایه تلفظ ایلدی * پس هر کاه که افعال جوار حده

اول بری مسند و بری مسند الیه در علت زیدا قائما کی و بوقسمده جائز دکلدر که بر مفعول اوزره
 اقتصار ایده لر و واول بر مفعولی نسیا منسیا حذف ایده لر زیرا که بامسند الیه مسند سز و یا مسند
 مسند الیه سز قالی لازم کلور بوایه باطلدر لیکن ایکی مفعولک بریسی حذف الیک مراد و مقصود
 ایکن قرینه قائم اولدوده جائزدر اگر چه استعمالده آذر و جائزدر کیم مفعول ثانیهی مفعول اولک
 غیر ی اوله بحسب ذات و آرا لرنده فعل تعلقندن اول ارتباط اولیه اعطیت و اخواتی کی *
 و بونده ایکی مفعولک برینی نسیا منسیا حذف الیک جائزدر نه که اعطیت زیدا دیرسن و معلوم
 دکلدر که اگاه و یردیکک و یا دیرسن اعطیت درهما و مراد دکلدر کیه و یردیکک اما ایکی مفعولی
 بیه حذف الیک بوایکی قسمده یعنی باب علت و اعطیت ده نسیا منسیا جائزدر * او چنجیمی اولدر که
 اوج مفعوله تعدیه ایدر و بواسعمالده آذر و بوقسمده اصل اعلم و اری در که افعال همزه سی سبیله
 بر مفعول دخی زیاده اولدی علم و رای ایکی مفعولی اوزرینه و اول مفعول که همزه واسطه سبیله زیاده
 اولدی اکامفعول اول دیرلر و آنک حذفی نسیا منسیا جائزدر اعطیت بونده کی اما بکنجی و او چنجی
 مفعول لریک برینی نسیا منسیا حذف الیک جائز دکلدر زیرا که بوایکی سبیله حقیقتده علت بایک
 ایکی مفعولدر * پس اگر بری اوزره اقتصار ایدر لسه مذکور محذور لازم کلور و اما آخردن آخره
 و ارنجه افعال اوج مفعول آمده اصل دکلدر بلکه آنلرک اوج مفعوله متعدی اولدقلمی معنای اعلامی
 مشتمل اولدقلمی جهتندر * افعال القلوب ظننت و حسبت و خلعت و زعمت و علت و رأیت و وجدت
 تدخل علی الجملة الاسمية لیان ماهی عنه فنصب الجزین و من خصائصها انه اذا ذکر احدهما ذکر
 الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها انه يجوز فيها الالف اذا توسطت او تأخرت لاستقلال الجزین کلاما
 بخلاف باب اعطیت مثل زید علت قائم * و منها انها تتعلق قبل الاستفهام و النفي و اللام مثل علت ازید
 عندک ام عمرو * و منها انه يجوز ان يكون فاعلها و مفعولها ضمیرین لشیء واحد مثل علمنی منطلقا
 و لبعضها معنى آخر تعدی به الی واحد فظننت بمعنى انهمت و علمت بمعنى عرفت و رأیت بمعنى ابصرت
 و وجدت بمعنى اصبت * افعال القلوب مبتدا ظننت بدلدر و یا خبر مبتدای محذوفدر ای وهی ظننت
 و حسبت و خلعت و زعمت و علمت و رأیت و وجدت معطوفلدر ظننت به تدخل علی الجملة الاسمية خبر مبتدأ
 و یا خبر مبتدای محذوف ای وهی تدخل علی کذا و خبرا افعال القلوب کذا و کذا لیان ماهی عنه تدخل به متعلق
 یعنی تدخل هذه الافعال علی الجملة الاسمية لیان ما يكون تلك الجملة عبارة عنه من ظن او علم * و ممکندر بروجهله
 دخی تقدیر الیک ای تدخل تلك الافعال علی الجملة الاسمية لیان الشیء الذی يكون تلك الافعال مشتقة عنه
 یعنی علمت لاجل بیان العلم و ظننت لیان الظن فنصب الجزین و من خصائصها انه اذا ذکر احدهما ذکر
 الاخر ای احد المفعولين ذکر الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها ای و من خصائصها يجوز فيها الالف
 اذا توسطت او تأخرت لاستقلال الجزین کلاما بخلاف باب اعطیت مثل زید علت قائم * و منها ای و من
 خصائصها انها افعال قلوب تعلق ای بطل عملها قبل الاستفهام و النفي و اللام مثل علمت ازید عندک ام عمرو *
 و منها ای و من خصائصها انه ای الامر و الشان يجوز ان يكون فاعلها ای فاعل افعال القلوب و مفعولها
 فاعله معطوف ضمیرین لشیء واحد خبر یکوندر نحو علمنی منطلقا و لبعضها مقدم خبر معنی و آخر مبتدا
 او بعضها ضمیری عائددر افعال قلوبه آخر نعت معنی در تعدی ای البعض به ای بذلك المعنی الی مفعول
 واحد جله فعلیه صفت بعد الصفتدر معنایه فظننت مبتدأ بمعنى انهمت خبری و علمت بمعنى عرفت و رأیت

(جمعی)

اول اوج وجه آمده جاری اوله * وا کر مبنی للمفعول و لیحق فعل مستقبل اولور سه اولی که حرف مضارع تدر مضموم ایدر لر ا کر مضموم اولما زسه و آخر ینک ماقبلنی مفتوح ایدر لر ا کر مفتوح دکل ایسه نحو ینصرو ینضرب و یعلم اولکینک ضمیمه اکتفا الی بدلیر زیرا که بکرم و بد حرج و بفرح و بضاربده معلوم مجهوله مشتبه اولور آخر ینک ماقبلی قحیله ده اکتفا الی بدلیر زیرا یعلم کبیده مجهول معلومه مشتبه اولور * و معتل العیندن مضارعک عینی مجهولده الفه قلب اولور پس بقول ده و ینبع ده ینقال و ینباع دیر سنکه اصلی بقول و ینبع ایدی و او حرف علت متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیر و او متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک ینقال اولدی ینباع ده بونک کبی اعلال اولدی * ینه بونک کبیر حال ینختار و ینقادده که اصل ینخیر و ینقود ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایلدیر ینختار و ینقاد اولدی * ینه بونک کبیر حال ینقال و ینقام و ینستخارده کی اصلی بقول و ینقوم و ینستخیر ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیر و اوله یا متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک ینقال و ینقام و ینستخار اولدی معلوم اوله که بناء مجهولی متعدبدن بناء ایدر لر و بوظاهر در فعل لازمده بناء ایدر لر ینفککم فعل لازمی مفعول بهدن غیری مفعوله اسناد ایدر لر المتعدی و غیر المتعدی فالمتعدی ما یتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر المتعدی بخلافه که تعدو المتعدی یکون الی واحد و اثنین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثة کاعلم و اری و اخبر و خبر و انبأ و نبأ و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثاني و الثالث کفعلولی علت * المتعدی خبری محذوف مبتداً و یا خبر در مبتداسی محذوف ای منه الفعل المتعدی و یا هذا بیان فعل المتعدی و غیر المتعدی المتعدی به معطوف فالمتعدی ما یتوقف فهمه ای فهم معنی ذلک الفعل علی متعلق لامک قحیله ای علی شیء یقع علیه کضرب و غیر المتعدی بخلافه که تعدو المتعدی یکون الی واحد و اثنین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثة کاعلم و اری و انبأ و نبأ و اخبر و خبر و حدث و هذه مبتداً مفعولها مبتدای ثانی الاول نعمت ثانی کفعلول اعطیت خبر ثانی و ثانی خبریله خبر اولدر و الثاني مبتداً و الثالث اکامعطوف کفعلولی علت خبر مبتداً و بوجه معطوف قدر مبتدای اوله خبر واقع اولان جمله به (محصول ترکیب) المتعدی و غیر المتعدی یعنی فعل ایکی قسمدر متعدی و غیر متعدی شول فعلدر که آنک فهمی موقوف اوله متعلقه نحو ضرب که تعلق و ار مطلوبه بر وجهله که فهم ضرب بی فهم مضروب محالدر و اول متعلقه مفعول به دیر لر و غیر متعدی شول بر فعلدر که آنک فهمی متعلق فهمه موقوف اولیه قد کبی که آنک هیچ متعلق یوقدر که آنک فهمی اول متعلق فهمه موقوف اوله اگر چه قعودک زمان و مکان و هیئت فاعله تعلق و ار در لیکن آنک فهمی بو متعلقات سنر ممکندر حاصلی اکر فاعلک فهمی موقوف ایسه فاعلدن غیر ینک فهمنه اول فعله متعدی دیر لر و اول غیره مفعول به دیر لر اما اکر فاعلک فهمی فاعلدن غیر ینک فهمنه موقوف دکل ایسه اکا غیر متعدی و لازم دیر لر و فعل لازم متعدی اولور همزه افعاله اکرمت زیداکبی و تضعیفه فرحته کبی و الف مفاعله ایله ماشینه کبی و سین استفعالده استخرجه کبی و حرف جرله ذهبته کبی * و متعدی منقسمدر اوج قسمه بر بی بر مفعوله تعدیه ایدندر نصر و ضرب و طلب کبی و بو قسم استعمالده چوقدر ایکنجیسی اولدر که ایکی مفعوله تعدیه ایدر بوده ایکی قسمدر زیرا که مفعول ثانی سی جائزدر که بحسب ذات عین مفعول اولدر و افعال قلوب کبی که آنلرک مفعول ثانیسی عین مفعول اولی اولور و اکامستند اولور و

مع التاء مقدره متعلق خوف اللبس مفعول له * ومعتل العين مبتداً الا فصح مبتداء ثانی
 قبل خبر ثانی و بواقی خبر اولدر و رابط محذوفدر و بیع قبل به معطوف و جاء الاشمام والواو
 ومثله ای مثل قبل و بیع باب اختیار و انقید دون استخیر و اقیم * و ان کان ای الفعل مضارع ماضی اوله
 ای اول الفعل و وقع ماقبل آخره ای آخر الفعل و معتل العين ینقلب فیه ای بصیر العين فیه الفا
 (محصل ترکیب) فعل مالم یسم فاعله یعنی فاعلی ذکر اولیان مفعولت فاعلی بر فاعلدر که فاعلنی حذف
 ایدر و مفعولدر دن بر مفعولی قائم مقام فاعل طو تارلر و آنک اعرابی اول مفعوله و یررل و طریق بونده
 بودر که اگر فعل ماضی اولور سه اولنی مضموم ایدر و آخرینک ماقبلنی مکسور اگر مکسور
 اولما زسه نحو نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و دحرج آخرینک ماقبلنک کسریله اکتفاء ایدلیر
 زیرا که التباس لازم کاور معلومه مجهول بیننده علم کبیلده اولک ضمیمه ده اکتفاء ایدلیر زیرا اکرم
 مثلنده اگر اکرم دیسدر اگر مکرم مضارع مجهولدر اگر اکرم ملتبس اولور بوشول ماضینک حکمیدر که
 اولی همزه وصل و تا اولیه اما همزه وصل اولور سه استخراج کبی همزه وصله حرف ثانی یله
 مضموم التک کرک زیرا اگر حرف ثالث مضموم اولما سه و همزه وصل درجده ساقط اولسه
 ماضینک صیغه مجهولی صیغه امر مخاطبه مشبه اولوردی الاستخراج کبی ده ینه بونک کبی در اخواتی
 حالی نحو انطلق و اقتدر و غیزی اخواتی ینه بونک کبی اگر اولنده تا اولور سه نحو تفعل و تقاعل
 و تفعلل ایکنجی حرفی قافله یله مضموم التک کرک نحو تصرف و تضارب زیرا اگر ایکنجی
 حرف مضموم اولما سه و تصرف ده تصرف دیسدر تفعلل بانک معلومنه مشبه اولوردی
 صرف کبی و اگر تضارب ده تضارب دیسدر مقاعله بانک مضارع معلومنه مشبه اولوردی
 اگر تدحرج ده تدحرج دیسدر دحرج بانک مضارع معلومنه مشبه اولور مخفی اولیه چونکه
 فاعل ده حرف اول مضموم اوله الف واوه قلب اولور ینه بونک کبی تفاعل ده چونکه ایکنجی
 حرفی مضموم اوله الف واوه قلب اولور * ثلاثی مجردک معتل العیننده اوج وجه وار برسی
 افصحدر که قبل و بیع در که اصلنده قول و بیع ایدی ضمه دن صکره و او اوزره کسره ثقیل اولدیغی
 ایچون ماقبلنده قافه ثقل ایدلیر بعد سلب حرکت قاف و اوسا کن ماقبلی مکسور اولدیغی ایچون
 یاه قلب ایدلیر ثقیل دیدلیر و بیع نکرده اصلی بیع ایدی یا اوزره کسره ثقیل ثقل حرکت بر ماقبل ایدلیر
 بعد سلب حرکت ماقبل بیع اولدی * و جاء الاشمام یعنی مذکور اجوف و اویده و یا یده اشمامه کلمشدر
 اشمام اولدر که فاک کسره سنی ضمه یه میل ایندیر رسن که واوه میل ایلیه و اویده کلمشدر قول کبی فاک
 ضمی و واوک سکونیه و بوع یاه واوه قلب اولدی ماقبلی مضموم اولدیغی ایچون * ینه بونک کبی
 افعال و انفعال بانک اجوفنده اوج وجه جائزدر نحو اختیار و انقید که اصلی اختیار و انقود ایدی
 افصح ذکر اولان اعلالدر و متوسطی یعنی اشمام اولدر که همزه یی ینه مضموم اوقویه سن
 و تا و قافی اشمام ایلیه سن یعنی تیر و قید و قبل و بیع کبی اوج وجهله اوقویه سن لیکن ججهندن ضعیف
 اختور و انقوددر * اما افعال بانندن و استفعال بانندن معتل العین نحو اقیم و استقیم بونده بر وجهندن
 غیری جائز دکلدر زیرا که اقیم اصلی اقوم ایدی و او اوزره کسره ثقیل ثقل حرکت بر ماقبل ایدلیر
 و اوسا کن ماقبلی مکسور یاه قلب ایدلیر اقیم اولدی و استخیر اصلی استخیر ایدی یا اوزره کسره ثقیل
 ثقل حرکت بر ماقبل ایدلیر استخیر اولدی پس بواقی بانک ثلاثی معتل العینله مناسبی بوقدر تا کیم

اکرم (محصول ترکیب) الامر صیغه مجهول اصطلاحاً حنده امر هم غائب و هم مخاطبه اطلاق ایدر لر معلومته و مجهولته لیکن امر حاضرک معلومته امر بالصیغه دیر لر و اول اوچنه امر بالحرف دیر لر که اول حرف لام در و لفظ امر هرگاه که مذکور اولور آندن متبادر اولان امر حاضر معلومدر آنک ایچون مصنف الامر صیغه یطلب بها الفعل دیدی و شک یوفکه صیغه متناولدر اقسام اربعه و فاعل قیدیه امر غائبک و حاضرک مجهولاری خارج قالدی و مخاطب قیدیه امر غائبک معلومی خارج قالدی و یحذف حرف المضارعه قیدیه خارج قالدی امر فاعل مخاطب که لامله اوله نته که قراءه شاذده وارد (فلذلک فلتفرحوا) قیاس بوایدیکه خطاب تقدیریه فافرحوا دینلیدی و حکم آخره ای حکم آخر امر فاعل مخاطب حکم مجزومدر یعنی نیچه که صورت جزمده کاه حرکت و کاه حرف علت و کاه نون حذف اولور بونده بویه حذف اولور نحو اضرب و اغزوارم و اخش اضربا اغزوا لیکن بوحذف جزم قبلندن دکلدر زیرا که بوا امر مبنی الاصل قبلندندر ماضی کبی و شول مشابیه که فعل مضارعی آنک ایچون معرب التثنید بوا مرده باقی دکلدر اما چونکه بوا مر اول اوج قسمله که مجزومدر در مشارکدر معنای امریده و طلب فعلده بونک آخرنک حکمی حکم مجزوم اولدی * و کوفیلر قننده امر فاعل مخاطب مجزومدر و لام امر آمده مقدردر اما بصریلر قننده بوا مر موقوفدر مجزوم دکلدر و بومذهب صوابه یقینرکدر زیراین العلماء منصوردر * فان کان بعده ساکن یعنی صیغه امر اشتقاق ائینک طریق اولدر که حرف مضارعتی حذف ایدر لر پس اگر مابعدی متحرک اولور سه آخرینه جزم حکمی و بر لر و باقسنی امر ایدر لر ایدی تعددن عد و تضاریدن ضارب و تکریم دن کرم و تدرج دن دخرج و تدرج دن تدرج و تنصرف تنصرف دیر لر و چونکه بوقسم ظاهر ایدی ذکر اولمادی * و اگر حرف مضارعتک مابعدی ساکن اولور سه و اول مضارع درت حرفی اولماز سه یعنی افعال بایندن اولماز سه اول صورتده برهمزه وصل زیاده ائینک کرک فاکیم ابتداء بالساکن متعذر اولیه و اول همزه مضموم اولور اگر ساکنک مابعدی مضموم اولور سه اگر چه حتی مکسور اوائی ایدی زیرا که اصلنده ساکن ایدی و الساکن اذا حرك حرك بالکسر اما ضمه دن کسریه انتقال ثقیل اولدبغی ایچون همزه اتباع ایچون ضمه و یردیلر اقل کبی و هر کاهکه ساکنندن صکره ضمه اولیه که کرکه قححه و کرکه کسره اوله همزه وصل مکسور اولور نته کم آنک اصلیدر نحو اضرب و اعلم کر او مضارع باب افعالدن اولور سه تکریم کبی اول همزه قطع بخذوفی اعاده ایدر لر و مفتوح اولور پس کویا که اکرم تو کرم دن مأخوذدر و حروف مضارعک مابعدی بونده متحرک تقدیر اولور معلوم اوله که افعال همزه سنی مضارعه حذف ائینک مشکلمده اجتماع همزین لازم کلدیکی ایچوند و باقیلر نده اطراد حذف ایلدیلر و بو علت امر بالصیغه موجود دکلدر لاجرم همزه اصلنه رجوع ایلدی * فعل مالم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیاضم اوله و کسرماقبل آخره و یضم الثالث مع همزة الوصل والثانی مع التاء خوف اللبس ومعتل العین الافصح قبل و یبع وجاء الاشتماء والواو ومثله باب اختیار و انتقید دون استخیر و اقیم وان کان مضارعاً ضم اوله و فتح ماقبل آخره ومعتل العین یقلب فیہ الفاء * فعل مالم یسم فاعله ضمیر فاعله ده مایه عائددر که الذی معنا سنه در ای فعل المفعول الذی لم یسم فاعله هو مای فعل حذف فاعله ای فاعل الفعل فان کان ای الفعل ماضیاضم اوله ای الفعل و کسرماقبل آخره ای آخر الفعل و یضم الثالث مع همزة الوصل والثانی ثالثه معطوف در

اما اگر نظر بیدرسک که لانی مطوق اینجا در حال واستقباله احتمالی وار حرف شرطک جزاده تأثیری اولور
 حال احتمالنندن قطع التکله و فایه احتیاج اولنمار * او چنجی قسم اولدرکه فاه آنده واجب اولور و اولهر
 جزادرکه مذکور ایکی قسم سابقدن غیریدر پس بوتقدیرجه یا ماضی اولور قده لفظا نحو ان اگر متنی
 الیوم فقد اگر متک امس و یا تقدیرا قده نحو ان اگر متنی الیوم فاکرمک امس قد تقدیر یله نه که
 قرآنده کلمشدر (فصدقت و فکذبت) بونده فاه واجبدر زیرا که ماضی کندی حالنده باقی قالمشدر و حرف
 شرطک آنده تأثیری بوقدر پس فارابطه سنه احتیاج اولنور دخی فانک دخولی واجب اولان جله
 اسمیه در وجله فعل امر ونهی و دماقی و فعل مضارع که مایله و یالن ایله مننی اوله بومواضعک
 جبعنده فاه واجبدر زیرا که حرف شرطک جزاده تأثیری بوقدر * و یحیی اذایعنی اذاه مفاجاه که
 قرب معناسنه در فانک برینه طورر جزاه شرط جله اسمیه اولدوده نحو قوله تعالی (وان نصبهم
 سیئة بما قدمت ایدیههم اذاهم یقنطون) ای فهم یقنطون جله اسمیه ایله تفسید آتک اینجا وندرکه اذاه مفاجاه
 جله اسمیه به داخل اولاغندر الانادر و بان مقدرة یعنی فعل مضارع ان مقدره مجزوم اولور پس مقامده
 فعل امرده یعنی امرک جوابنده نحو زرنی اگر مک ای ان تزرنی اگر مک فیکده نحو لاتعمل الشر
 یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک استفهامکده نحو هل عندکم ماء
 اشربه زیرا معناسی ان یکن عندهم ماء اشربه تمنی نکده نحو لیت لی مالا انفعه زیر معناسی ان یکن لی مال
 انفعه مضمرضکده نحو لاتنزل بنا نصاب خیرا زیرا معناسی ان تنزل بنا نصاب خیرا و هرگاه که بواشیاء خمسة
 دنصکره مضارع ما تقدم منه سبب اولغه لایق اولسه و متکلم سببیت قصد ایله فعل مضارع له ان تقدیر اولور
 و بواشیاءک جوابنده مضارع آنکله مجزوم اولنور نحو اسلم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة بوقاسر
 جواب امردر و لا تکفر تدخل الجنة ای ان لا تکفر تدخل الجنة و امتناع اولدی لا تکفر تدخل
 النار زیرا اگر شرط لفظله موافق مننی تقدیر اولسه معنی نه فاسد اولور زیرا ترک کفر دخول
 ناره سبب دکدر بلکه سببی کفردر * اما اگر شرط مثبت تقدیر اولسه ایمدی برشی تقدیر اولنور که
 لفظا اکادالات الیز زیرانی اثباته دلالت الیز اما کسائی دیرکه بوجاژدر زیرا حرف حسبنجه بومعنی
 مفهوم اولور که ان تکفر تدخل النار و ان تدن من الاسد یا کلک پس نهی حرف واسطه سیله بونک
 کبی برلرده قرینه شرط مثبت اولور و بونده هیچ خلل بوقدر اما اگر حرف بوتقدیر دلالته
 المسیدی جائز اولمازدی * الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة
 وحکم آخره حکم المجزوم فان کان بعده ساکن و لیس رباعی زیدت همزة وصل مضمومة ان کان
 بعده ضمة مکسورة فیما سوا مثل اقبل اضرب اعلم و ان کان رباعیا مفتوحة مقطوعة * الامر
 بعض نسخده مثال الامر واقعدر صیغه یطلب بها ای بالصیغه الفعل ای المصدر قائم مقام فاعلیدر
 یطلبنک من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة یطلب به متعلقدر و حکم آخرای آخر بناء الامر مبتدا
 حکم المجزوم خبر فان کان بعده ای بعد حرف المضارعة ساکن و لیس الفعل رباعی شرطه معطوفدر
 و با حالد زیدت همزة وصل مضمومة نعت همزدر و ان کان بعده ضمة مکسورة صفت ثانیدر فیما
 سوا ای فیما سوا کان بعد الساکن مضمومة مثل اقبل مضمومه مثال اضرب مکسورة مثال اعلم
 مفتوحه مثال و ان کان الفعل رباعیا مفتوحة مقطوعة ای فهمزة الامر منه مفتوحة مقطوعة نحو

فالجزم ای فالجزم لازم * وان کان الثاني فالوجهان ایکی محذوف تقدیر بله خبر کان و خبر مبتدادر تقدیر
 کلام وان کان الثاني مضارعا فیه وجهان و اذا کان الجزاء ماضیا بغير قدلفظا تمیز در ماضیادن و یا قدر
 کان نك خبریدرای لفظا کان او معنی کا معطوف لم یجز الفاء جزاء شرطدر وان کان الجزاء فعلا مضارعا
 مثبتا او منفیا بلا فالوجهان ای فیه الوجهان * والا ای وان لم یکن. الجزاء ماضیا بغير قدلفظا او معنی
 ولا مضارعا مثبتا او منفیا بلا فالفاء لازم * و یحیی مضارع معروف اذا فاعلی مع الجملة الاسمية یحیی به
 متعلق موضع الفاء مفعول فیه یحیی در وان مقدرة محلا منصوبدر حکایه لغله و بأن مقدرة قولندن که حال
 واقع اولشدر بعد الامر والنهی والاستفهام والتنی والعرض اذا قصد السببية نحو اسم تدخل الجنة
 ولا تکفرتدخل الجنة وامتنع لا تکفرتدخل النار خلافا للکسانی لان التقدير ان لا تکفرتجار مجرور امتنع
 به متعلقدر (محصول ترکیب) و کلم المجازاة کلم جمع کله در و یا اسم جنسدر نه که کتاب اولنده
 معلوم اولدی کلم مجازاة مذکور اولاندرو بونرا یکی فعل مضارعه داخل اولورلر تا که دلالت ایلیه
 اولکی ثانیه سبب اولدیفنه شکم در سن ان تضربنی اضربک وفعل اوله شرط وثانی به جزاء درلر
 ملزوم و لازمده درلر پس ا کر ایکی فعل یله مضارع اولورسه ایکیسنه یله جزم لازمدر زبرا ایکی فعل
 یله جزمه قایلدر و جازم موجود و مانع هیچ یوق * یه بونک کی ا کر اولکی مضارع وثانی ماضی اولورسه
 جزم اول متعیندر زیرا که جازمک قندهدر و قابل جزمدر و ا کر عکسجه اولورسه یعنی اولکی
 ماضی وثانی مضارع اولورسه ایکنجیده ایکی وجه جائزدر بریسی جزمدر زبرا بوایکنجی قابل جزمدر
 و حامل جزم موجوددر و اولکیده اولان مانع که بنادر یوقدر و بواسطه استعمالده چوقدر ایکنجیسی مرفوع
 اولقدر زیرا کلم مجازاة چونکه کندینک اولکی معمولنده عمل اتمکه قادر اولدی مبنی اولدیفنچون
 پس ا کاضع طاری اولدی امدی مناسب اولدیکه ایکنجیده عمل ایلیه و بوجه استعمالده آذر داما
 وارددر نه که شاهر بیور مشدر * شعر * وان اناه خلیل یوم مسغبة * یقول لاثائب مالی ولا حرم *
 و هرگاهکه یکی فعل یله ماضی اوله حال ظاهر اولور زیرا که کلمه مجازاة هیچ برنده عمل ایده
 انکینچون بوضوح ذکر الیدی * و اذا کان الجزاء ماضیا معلوم اوله که شرط اولماز الاجله فعلی خبری
 اما جزاء جائزدر که جمله فعلی اوله جمیع اقسام یله و جائزدر که جمله اسمیه اوله * و جزایه فا داخل اولقی
 اعتبار یله اوج قسمه منقسمدر بریسی اولدر که ا کا فا داخل اولقی جائز اولمایه و اول شول و قدر کیم
 جزاء فعل ماضی اوله لفظا و یا معنی بلا لفظ قدملفوظ و یا قدر نحو ان ضربتني ضربتک وان ضربتني لم
 اضربک بونده فاجائزدر زیرا که کلمه شرط جزاءه تأثیر ایا مشدر و آتی معنای مستقبله ایلتمشدر
 پس بوتأثیر و ارا یکن قاربطة سنه محتاج دکلدر بلکه قایله ربط لغو اولور ایکنجی قسم اولدر که
 جزاء فعل مضارع مثبت و یا منفی بلا اوله بوایکی محله ادخال فاعل ترک فاجائزدر اما مضارع مثبت زبرا
 مضارع حاله و استقباله محتملدر و حرف شرط واسطه سبله استقباله مخصوص اولدی پس آمده حرف
 شرطک تأثیری اولور حاله محتمل اولقدن تخلیصی واسطه سبله پس فایه احتیاج اولماز اما اول جهندن
 که استقبال بر معاصیدر آنک امدی اول کندی معناسنده مستعمل اولمش اولور و بواسطه حرف
 شرطک آمده تأثیری اولماز پس مناسب اولور قایله ربط اتمک * بعضیلر دیمشدر که ا کر مضارع مثبتی
 مبتدای محذوفه خبر ایدرسک فایه احتیاج اولنور و ا کر اتمک احتیاج اولتماز و اما لایله منفی مضارعه
 ا کر نظر ایدرسک که لانی استقبال اچوند کلمه شرطک جزاءه هیچ تأثیری اولماز و فایه احتیاج اولنور

و فاجزائه تقدیری و اما اجزای المضارع مع کیفها و اذا فشاذ و بأن معطوف درله مقدرة ای حال کونها مقدرة واسطه ایله مفعول به در تقدیری و یجزم المضارع بأن حال کونها مقدرة فلم مبتدا لقلب جار مع المجرور خبر مبتدادر مفعولنه مضاف مصدر در المضارع مفعول اول و فاعلی متروک ماضیا مفعول ثانی و نفيه ای نفی المضارع قلبه معطوف تقدیری و لم وضعت لتقلب المضارع ماضیا و نفيه مثلا لم یضم زید دیسک معنای مقام زید دیمکدر و لما مثله ای مثل لم و یختص ای لما بالاستغراق و جواز حذف الفعل و لام الامر المطلوب بها ای تلك اللام ای لمحوها الفعل قائم مقام فاعل المطلوب در و لا النهی المطلوب بها التزم بجله اسمیه معطوف در لام امره (محصول ترکیب) و یجزم یلم و لما یعنی بودرت حرفه بر فصل مضارع جزم اولور یعنی بونلک هر بری بر فصل مضارع جزم ایدر و کلم مجازاة ایکیشرفعل مضارعی جزم ایدر و اول این در و آنک معنای متضاده ندرنته که تفصیل یله بیان اولور ان شاء الله تعالی و اذا کلمه سی مالفظنه مقرون اولنجه جزم ایدر لکن اذنتها جزم الملازیه بونک کبی حیث کلمه ماسر جزم الملاز اما این ومتی ما ایله و ماسر زده جزم ایدر * اما فعل مضارعی کیفها و اذا ایله جزم انک و ماسر زده ما ایله ده شاذدر اما کیفها ایله شاذ اولدیفی عموم احوال لازم کلدیکچون نه که دیرسن کیفها تقرأ اقرأ بونک معنای بوا و اولور که و هر طریق و هر فن اوزره که سن او فورسن بنده او فورم و ظاهرا بومعنی متعذر اولور زیرا که مخاطبک جمیع کیفیت قرائتی کندی قرائتنده رعایت انک مشکدر و اما اذا ایله جزم انک شاذ اولدیفی آنکیچوندر که شرط اقتضاء ابهام و عموم ایدر و کلمه اذا تعین و خصوص ایچوندر ایدمی مناسبت مجازات اولمازا کرچه استعمالده وارد اولشدرنته که شاعر بیورر * مصراع * و اذا تصبک خصاصة قحطل * ینه بونک کبی فعل مضارع مجزوم اولور ان مقدره نه که معلوم اولور ان شاء الله تعالی * فله یعنی لم حرفی فعل مضارعی جزم ایدر حذف حرکت و یانون و یا حرف علت ایله و مضارعی ماضی به قلب ایدوب مثبت ایکن منفی قبلور و لماده بونک کبی در ایکن کلمه لما مختص در استغراق نفيه نکلیم وقتنه دک نه که دیرسن ندیم زید و لما ینفعه الندم یعنی پشیمان اولدی زید و الانا کا پشیمانلقی فائده و یرمدی و بواسطه نفی لم ینفعده یوقدر * ینه لما حذف فعله مخصوص در شوبله که بریده که امیرک آتیه رکوبی مذکور اوله دیرسن جئت و لما ای و لما یرکب الامیر اما جائز دکدر که دیرسن جئت و لم یرکب الامیر و دخی لماده توقع وارد در کلمه یوقدر * و بولما جازمه غیر لما حینبه در که دیرسن لما جاء زید جاء عمرو * و لام الامر یعنی لام امر بر لامدر که آنکله طلب فعل قصد اولور نحو لیضرب زید اورسون زید دیمکدر و لا النهی ضد لام امر در یعنی لا ایله طلب ترک فعل ایدر لنحو لا یضرب زید اورسون زید دیمکدر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول و مسبیه الثانی و یسمیان شرطا و جزاء فان کان مضارعین أو الاول فالجزم وان کان الثانی فالوجهان وان کان الجزاء ماضیا بغير قدلفظا و معنی لم تجز الفاء وان کان مضارعا مثبتا و منفیا بلا فالوجهان و الاقافاء و نجی اذامع الجملة الاسمیة موضع الفاء و ان مقدرة بعد الامر و النهی و الاستفهام و التمی و العرضی اذ قصدت السبیه نحو اسلم تدخل الجنة و لا تکفر تدخل الجنة و امتنع لا تکفر تدخل النار خلافا للکسانی لان التقدير ان لا تکفر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول ای الفعل الاول و مسبیه الفعل الثانی و یسمیان الف قائم مقام فاعل شرطا مفعول ثانیدر یسمیان به و جزاء معطوف در ماقبلنه * فان کان مضارعین أو الاول معطوف در اسم کان به

اول اوج وجه آمده جاری اوله * واکرمینی للمفعول اولیحق فعل مستقبل اولورسه اولی که حرف مضارع تدر مضموم ایدرلر اگر مضموم اولمازسه و آخرینک ماقبلنی مفتوح ایدرلر اگر مفتوح دکل ایسه نحو بنصرو یضرب و یعلم اولکینک ضمیمه اکتفا ایلدیلر زیرا که بکرم و بدحرج و یفرح و یضاربده معلوم مجهوله مشتبّه اولور آخرینک ماقبلی قحیلده ده اکتفا ایلدیلر زیرا بعل کیده مجهول معلومه مشتبّه اولور * و معتل العیندن مضارعک عینی مجهولده الفه قلب اولور پس یقول ده و یبیع ده یقال و یباع دیر سنکه اصلی یقول و یبیع ایدی و او حرف علت متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و او متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک یقال اولدی یباع ده بونک کی اعلال اولدی * نه بونک کیدر حال یخمار و یقناده که اصل یخیر و یقود ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایلدیلر یخمار و یقود اولدی * نه بونک کیدر حال یقال و یقام و یستخارده کی اصلی یقول و یقوم و یستخیر ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و اوله یا متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک یقال و یقام و یستخار اولدی معلوم اوله که بناء مجهولی متعدیدن بناء ایدرلر و بوظاهر در فعل لازمده بناء ایدرلر یختمکم فعل لازمی مفعول بهدن غیری مفعوله اسناد ایدرلر * المتعدی و غیر المتعدی فالتعدی ما یتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعده و المتعدی یكون الى واحد و اثین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثه کاعلم و أری و اخبر و خبر و انبأ و نبأ و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثانی و الثالث کفعلولی علت * المتعدی خبری محذوف مبتداً و یا خبر در مبتداسی محذوف ای منه الفعل المتعدی و یا هذا بیان فعل المتعدی و غیر المتعدی المتعدی به معطوف فالتعدی ما ی فعل یتوقف فهمه ای فهم معنی ذلك الفعل علی متعلق لاما ک قحیلده ای علی شیء یقع علیه کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعده و المتعدی یكون الى واحد و اثین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثه کاعلم و أری و انبأ و نبأ و اخبر و خبر و حدث و هذه مبتدأ مفعولها مبتدای ثانی الاول نعمت ثانی کفعلول اعطیت خبر ثانی و ثانی خبریله خبر اولدر و الثانی مبتدأ و الثالث کاعطوف کفعلولی علت خبر مبتدأ و بوجه معطوف در مبتدای اوله خبر و واقع اولان جمله به (محصول ترکیب) المتعدی و غیر المتعدی یعنی فعل ایکی قسمدر متعدی و غیر متعدی متعدی شول فمقدر که آنک فهمی موقوف اوله متعلقه نحو ضرب که تعلق و ارمطلوبه بر وجهله که فهم ضرب بی فهم مضروب محالدر و اول متعلقه مفعول به دیرلر و غیر متعدی شول بر فمقدر که آنک فهمی متعلق فهمنه موقوف اولیه قعد کی که آنک هیچ متعلق یوقدر که آنک فهمی اول متعلق فهمه موقوف اوله اگر چه قعودک زمان و مکان و هیئت فاعله تعلق و اردر لیکن آنک فهمی بو متعلقات سز ممکندر حاصلی اگر فعاک فهمی موقوف ایسه فاعلدن غیرینک فهمنه اول فعله متعدی دیرلر و اول غیره مفعول به دیرلر اما اگر فعاک فهمی فاعلدن غیرینک فهمنه موقوف دکل ایسه اکا غیر متعدی و لازم دیرلر و فعل لازم متعدی اولور همزه افعاله اکرمت زیداً کی و تضعیفه فرحته کی و الف مفاعله ایله ماشینه کی و سین استفعاله استخرجته کی و حرف جرله ذهب به کی * و متعدی منقسمدر اوج قسمه بر بیسی بر مفعوله تعدیه ایدندر نصر و ضرب و طلب کی و بوقسم استعمالده چوقدر ایکنجیبسی اولدر که ایکی مفعوله تعدیه ایدر بوده ایکی قسمدر زیرا که مفعول ثانی سی جائزدر که بحسب ذات عین مفعول اول اوله افعال قلوب کی که آنلرک مفعول ثانسی عین مفعول اولی اولور و اکامستند اولور و فعل داخل اولمازدن

مع التاء مقدره متعلق خوف اللبس مفعول له * ومعتل العين مبتدأ الا فصح مبتداء ثانى
 قبل خبر ثانى وبو ثانیله خبر اولدر و رابط محذوفدر وبع قبل به معطوف وجاء الاشمام والواو
 ومثله ای مثل قبل وبع باب اختیار و انقید دون استخیر واقیم * وان كان ای الفعل مضارع ماضم اوله
 ای اول الفعل وقح ماقبل آخره ای آخر الفعل ومعتل العين یقلب فيه ای بصیر العين فيه الفا
 (محصول ترکیب) فعل مالم یسم فاعله یعنی فاعلی ذکر اولیان مفعولت فعلی بر فعلدر که فاعلنی حذف
 ایدرلر ومفعولردن بر مفعولی قائم مقام فاعل طو تارلر و آنک اعرابنی اول مفعوله ویررلر وطریق بونده
 بودر که اگر فعل ماضی اولور سه اولنی مضموم ایدرلر و آخرینک ماقبلنی مکسور ا کر مکسور
 اولما زسه نحو نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و دحرج آخرینک ماقبلنک کسریله اکتفاء ایلدیلر
 زیرا که التباس لازم کاور معلومه مجهول بینده علم کیلرده اولک ضمیمه ده اکتفاء ایلدیلر زیرا اکرم
 مثلنده اکر اکرم دیسدرلر اکرم که مضارع مجهولدرلر اکا ملتبس اولور بوشول ماضینک حکمیدر که
 اولی همزه وصل و تا اولیه اما همزه وصل اولور سه استخراج کبی همزه وصله حرف ثانی پله
 مضموم ایلک کرک زیرا اکر حرف ثالث مضموم اولما سه و همزه وصل درجده ساقط اولسه
 ماضینک صیغه مجهولی صیغه امر مخاطبه مشبه اولوردی الاستخراج کبی ده ینه بونک کبی در اخواتی
 حالی نحو انطلق و انقدر و غیری اخواتی ینه بونک کبی اکر اولنده تا اولور سه نحو تفعل و تقاعل
 و تفعلل ایکنجی حرفی ثانیله پله مضموم ایلک کرک نحو تصرف و تضارب زیرا اکر ایکنجی
 حرف مضموم اولما سه و تصرف ده تصرف دیسدرلر تفعلل بونک معلومه مشبه اولوردی
 صرف کبی و اکر تضارب ده تضارب دیسدرلر مفاعله بونک مضارع معلومه مشبه اولوردی
 اکر تدحرج ده تدحرج دیسدرلر دحرج بونک مضارع معلومه مشبه اولور مخفی اولیه چونکه
 فاعل ده حرف اول مضموم اوله الف واوه قلب اولور ینه بونک کبی تفاعل ده چونکه ایکنجی
 حرفی مضموم اوله الف واوه قلب اولور * ثلاثی مجردک معتل العیننده اوج وجه وار برسی
 افصحدر که قبل وبع در که اصلنده قول وبع ایدی ضمه دن صکره و او اوزره کسره ثقیل اولدینی
 ایچون ماقبلنده قافه نقل ایلدیلر بعد سلب حرکت قاف و او سا کن ماقبلی مکسور اولدینی ایچون
 یابه قلب ایلدیلر قبل دیدیلر وبع نکرده اصلی بیع ایدی یا اوزره کسره ثقیل نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر
 بعد سلب حرکت ماقبل بیع اولدی * وجاء الاشمام یعنی مذکور اجوف و اویده و یا ییده اشمامده کلشدر
 اشمام اولدر که فاک کسره سنی ضمه یه میل ایندیر رسن که واوه میل ایلیه و اوده کلشدر قول کبی فاک
 ضمی و واوک سکونیه و بوع یاه واوه قلب اولدی ماقبلی مضموم اولدینی ایچون * ینه بونک کبی
 افتعال و انفعال بونک اجوفنده اوج وجه جائزدر نحو اختیار و انقید که اصلی اختیار و انقود ایدی
 افصح ذکر اولان اغلالدر و متوسطی یعنی اشمام اولدر که همزه یی ینه مضموم او قویه سن
 و تا و قافی اشمام ایلیده سن یعنی تیر و قید و قبل وبع کبی اوج وجهله او قویه سن لیکن جهندن ضعیف
 اخنور و انقوددر * اما افعال بایندن و استفعال بایندن معتل العین نحو اقیم و استقیم بونده بر وجهدن
 غیری جائز دکلدر زیرا که اقیم اصلی اقوم ایدی و او اوزره کسره ثقیل نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر
 و او سا کن ماقبلی مکسور یابه قلب ایلدیلر اقیم اولدی و استخیر اصلی استخیر ایدی یا اوزره کسره ثقیل
 نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر استخیر اولدی پس بوا یکی بانک ثلاثی معتل العینله مناسبتی بو قدر تا کیم

(اول)

اکرم (محمسول ترکیب) الامر صیغه ۳۳ نحو بلر اصطلاحاً حنده امر هم غائب و هم مخاطبه اطلاق ایدر لر معلومته و مجهولته لیکن امر حاضرک معلومته امر بالصیغه دیر لر و اول اوچنه امر بالحرف دیر لر که اول حرف لام در و لفظ امر هرگاه که مذکور اولور آندن متبادر اولان امر حاضر معلومدر آنک ایچون مصنف الامر صیغه یطلب بها الفعل دیدی و شک یوقکه صیغه مناولدر اقسام اربعه و فاعل قیدیه امر غائبک و حاضرک مجهولاری خارج قالدی و مخاطب قیدیه امر غائبک معلومی خارج قالدی و یحذف حرف المضارعة قیدیه خارج قالدی امر فاعل مخاطب که لامله اوله نته که قراءه شاذده و اردر (فلذلک فلتفرحوا) قیاس بوایدیکه خطاب تقدیریه فافرحوا دینلیدی و حکم آخره ای حکم آخر امر فاعل مخاطب حکم مجزومدر یعنی نیچه که صورت جزمده کاه حرکت و کاه حرف علت و کاه نون حذف اولور بونده بویه حذف اولور نحو اضرب و اغزو ارم و اخش اضربا اغزوا لیکن بوحذف جزم قبیلندن دکلدر زیرا که بوا امر مبنی الاصل قبیلنددر ماضی کبی و شول مشابیه که فعل مضارعی آنک ایچون معرب الیشلدر بوا مرده باقی دکلدر اما چونکه بوا مر اول اوج قسمله که مجزومدر در مشارکدر معنای امریده و طلب فعلده بونک آخرنک حکمی حکم مجزوم اولدی * و کوفیلر قنده امر فاعل مخاطب مجزومدر و لام امر آمده مقدردر اما بصریلر قنده بوا مر موقوفدر مجزوم دکلدر و بومذهب صوابه یقینر کدر زیر این العلماء منصوردر * فان کان بعده ما کن یعنی صیغه امر اشتقاق الیئک طریق اولدر که حرف مضارعتی حذف ایدر لر پس اگر مابعدی متحرک اولور سه آخرینه جزم حکمی و بر لر و باقسنی امر ایدر لر ایددی تعددن عد و تضاریدن ضارب و تکریم دن کرم و تدرج دن دخرج و تدرج دن تدرج و تنصرف تنصرف دیر لر و چونکه بوقسم ظاهر ایدی ذکر اولمادی * و اگر حرف مضارعتک مابعدی ساکن اولور سه و اول مضارع درت حرفی اولماز سه یعنی افعال بایندن اولماز سه اول صورته برهمزه وصل زیاده الیئک کرک تا کیم ابتداء بالساکن متعذر اولیه و اول همزه مضوم اولور اگر ساکنک مابعدی مضوم اولور سه اگر چه حتی مکسور اواق ایدی زیرا که اصلنده ساکن ایدی و الساکن اذا حرك حرك بالسکر اما ضمه دن کمره یه انتقال ثقیل اولدیی ایچون همزه اتباع ایچون ضمه و یردیلر اقل کبی و هر کاهکه ساکنندن صکره ضمه اولیه که کرکه قحه و کرکه کمره اوله همزه وصل مکسور اولور نته کم آنک اصلیدر نحو اضرب و اعلم کر اوس مضارع باب افعال دن اولور سه تکریم کبی اول همزه قطع محذوفی اعاده ایدر لر و مقنوح اولور پس کویا که اکرم تو کرم دن مأخوذدر و حروف مضارعتک مابعدی بونده متحرک تقدیر اولور معلوم اوله که افعال همزه سنی مضارعه حذف الیئک مشکلمده اجتماع همزین لازم کلدیی ایچوندر و باقیلر نده اطرا دحذف ایلدیلر و بو علت امر بالصیغه ده موجود دکلدر لاجرم همزه اصلنه رجوع ایلدی * فعل مالم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیاضم اوله و کسر ما قبل آخره و بضم الثالث مع همزة الوصل والثانی مع التاء خوف اللبس ومعتل العين الانفصاح قبل و بیع و جاء الاشمام والواو و مثله باب اختیار و انقید دون استخیر و اقیم وان کان مضارعاً ضم اوله و فتح ما قبل آخره و معتل العين یقلب فیہ الف * فعل مالم یسم فاعله ضمیر فاعله ده مایه تأئددر که الذی معناستندر ای فعل المفعول الذی لم یسم فاعله هو مای فعل حذف فاعله ای فاعل الفعل فان کان ای الفعل ماضیاضم اوله ای الفعل و کسر ما قبل آخره ای آخر الفعل و بضم الثالث مع همزة الوصل والثانی ثالثه معطوف در

اما اگر نظر ایدرسک که لانی مطلق ایچوندر حال واستقباله احتمالی وارحرف شرطک جزاده تأثیری اولور
 حال احتمالنندن قطع التکله و فایه احتیاج اولتاز* او چنجی قسم اولدرکه فامآنده واجب اولور و اولهر
 جزادرکه مذکور ایکی قسم سابقدن غیریدر پس بوتقدیرجه یاماضی اولور قدله لفظا نحو ان اگرمتنی
 ایوم فقد اگرمتک امس و یاتقدیرا قدله نحو ان اگرمتنی ایوم فاکرمک امس قد تقدیر یله نته که
 فرآنده کلشدر (فصدقت و هفکذبت) بونده فامواجبدر زیرا که ماضی کندی حالنده باقی قالمشدر و حرف
 شرطک آنده تأثیری یوقدر پس فارابطه سنه احتیاج اولنوردخی فانک دخولی واجب اولان جله
 اسمیه در وجه فعل امر ونهی و دعائی و فعل مضارع که مایله و یالن ایله منی اوله بومواضعک
 جیهنده فامواجبدر زیرا که حرف شرطک جزاده تأثیری یوقدر* و یجی اذایعنی اذاه مفاجاه که
 قرب معناسنه در فانک برینه طورر جزاء شرط جله اسمیه اولدقده نحو قوله تعالی (وان نصبهم
 سیئة بما قدمت ایدیهم اذاهم یقنطون) ای فهم یقنطون جله اسمیه ایله تقید آنک ایچوندرکه اذاه مفاجاه
 جله اسمیه به داخل اولاغندر الانادر و بان مقدرة یعنی فعل مضارع ان مقدره مجزوم اولور پس مقامده
 فعل امرده یعنی امرک جوابنده نحو زرنی اگرمتک ای ان تررنی اگرمتک فیکده نحو لا تفعل الشر
 یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک استفهامکده نحو هل عندکم ماء
 اشربه زیرا معناسی ان یکن عندهم ماء اشربه تمنی نکرده نحو لیت لی مالا انفعه زیرامعناسی ان یکن لی مال
 انفعه مرصکده نحو لا تنزل بنا انصب خیرا زیرا معناسی ان تنزل بنا انصب خیرا و هرگاه که بواشیاء خمسة
 دنصکره مضارع ما تقدمه سبب اولغه لایق اولسه و متکلم سببیت قصد ایله فعل مضارع له ان تقدیر اولور
 و بواشیانک جوابنده مضارع آنکه مجزوم اولنور نحو اسلم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة بوقاسر
 جواب امردر و لا تکفر تدخل الجنة ای ان لا تکفر تدخل الجنة و امتناع اولدی لا تکفر تدخل
 النار زیرا اگر شرط لفظله موافق منی تقدیر اولسه معنی یه فاسد اولور زیرا ترک کفر دخول
 ناره سبب دکلدر بلکه سبی کفردر* اما اگر شرط مثبت تقدیر اولسه ایمدی برشی تقدیر اولنور که
 لفظا اکادالات الیز زیرانی اثباته دلالت الیز اما کسائی دیرکه بوجاژدر زیرا عرف حسبجیه بومعنی
 مفهوم اولور که ان تکفر تدخل النار و ان تدن من الاسد یا کلک پس نهی عرف واسطه سیله بونک
 کبی برلده قرینه شرط مثبت اولور و بونده هیچ خلل یوقدر اما اگر عرف بوتقدیر دلالت
 المسیدی جائز اولمازدی* الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل الخطاب یحذف حرف المضارعة
 وحکم آخره حکم المجزوم فان کان بعده ساکن و لیس برباعی زیدت همزة وصل مضمومة ان کان
 بعده ضمة مکسورة فیما سوا مثل اقلل اضرب اعلم و ان کان رباعیا مفتوحة مقطوعة* الامر
 بعض نفعده مثال الامر واقدر صیغه یطلب بها ای بالصیغه الفعل ای المصدر قائم مقام فاعلیدر
 یطلب نک من الفاعل الخطاب یحذف حرف المضارعة یطلب به متعلقدر و حکم آخری آخر بناء الامر مبتدا
 حکم المجزوم خبر فان کان بعده ای بعد حرف المضارعة ساکن و لیس الفعل برباعی شرطه معطوفدر
 و با حالد زیدت همزة وصل مضمومة نعت همزه در و ان کان بعده ضمة مکسورة صفت ثانیه در فیما
 سوا ای فیما سوا کان بعد الساکن مضمومة مثل اقلل مضمومة مثال اضرب مکسورة مثال اصل
 مفتوحة مثال و ان کان الفعل رباعیا مفتوحة مقطوعة ای فهمزة الامر منه مفتوحة مقطوعة نحو

فالجزم ای فالجزم لازم * وان كان الثاني فالوجهان ايكي محذوف تقديره خبر كان وخبر مبتدأ تقدير كلام وان كان الثاني مضارعا فقيه وجهان و اذا كان الجزاء ماضيا بغير قد لفظا تميز در ماضيان و يا قدر كانك خبر بدراي لفظا كان او معني كا معطوف لم يحذف الفاء جزاء شرطدر وان كان الجزاء فعلا مضارعا مثبتا او منفيا بلا فالوجهان اي فقيه الوجهان * والا اي وان لم يكن الجزاء ماضيا بغير قد لفظا او معني ولا مضارعا مثبتا او منفيا بلا فالفاء لازم * ويحيي مضارع معروف اذا فاعلي مع الجملة الاسمية يحيي به متعلق موضع الفاء مفعول فيه يحيي در وان مقدرة محلا منصوب بدر حكايه لغله و بأن مقدرة قولندين كه حال واقع اولشدر بعد الامر والنهي والاستفهام والتثني والعرض اذا قصد السببية نحو اسلم تدخل الجنة ولا تكفرتدخل الجنة وامنع لا تكفرتدخل النار خلافا للكسائي لان التقدير ان لا تكفرت جاز مجرور امتنع به متعلقدر (محصول تركيب) وكلم المجازاة كلم جمع كلمه در و يا اسم جنسدر نه كه كتاب اولنده معلوم اولدي كلم مجازاة مذكور اولاندرو بونرايكي فعل مضارعه داخل اولورلر تا كه دلالت ايليه در اولكي ثانيه سبب اولديغه تنكم دير سن ان نضربني اضربك وفعل اوله شرط وثاني به جزاء ديرلر ملزوم ولازم ده ديرلر پس اكر ايكي فعل بيله مضارع اولورسه ايكي سنه بيله جزم لازم در زيرا ايكي فعل بيله جزمه قابلدر و جازم موجود و مانع هيچ بوق * ينه بونك كي اكر اولكي مضارع وثاني ماضى اولورسه جزم اول متعين در زيرا كه جازمك قنده در و قابل جزمدر و اكر عكسجه اولورسه يعنى اولكي ماضى وثاني مضارع اولورسه ايكي مجيده ايكي وجه جائزدر بريسي جزم در زيرا بوايكنجي قابل جزمدر و طامل جزم موجوددر و اولكیده اولان مانع كه بنادر بوقدر و بواسطه جوده ايكنجيسي مرفوع اولمقدر زيرا كلم مجازاة چونكه كندينك اولكي معمولنده عمل ايتكه قادر اولدي مبنى اولديغيجون پس ا كاضع طارى اولدي ايمدى مناسب اولديكه ايكي مجيده عمل ايليه و بوجه استعمالده آذر داما وارد در نه كه شاعر بومشدر * شعر * وان اتاه خليل يوم مسغبة * يقول لاثاب مالي ولا حرم * و هرگاهكه ايكي فعل بيله ماضى اوله حال ظاهر اولور زيرا كه كلمه مجازاة هيچ برنده عمل ايله منر انكيچون بوضورتى ذكر ايلدى * و اذا كان الجزاء ماضيا معلوم اوله كه شرط اولماز لاجله فعلى خبرى اما جزاء جائزدر كه جمله فعلى اوله جميع اقساميله و جائزدر كه جمله اسميه اوله * و جزايه فا داخل اولمق اعتباريله اوج قسمه منقسمدر بريسي اولدر كه اكا فا داخل اولمق جائز اولمايه و اول شول و قندر كيم جزاء فعل ماضى اوله لفظا و يا معنى بلا لفظ قد مفعول و يا مقدر نحو ان ضربتني ضربتك وان ضربتني لم اضربك بونده فاجائز دكدر زيرا كه كلمه شرط جزاءه تأثير ايلمشدر و آتى معنای مستقبليه ايلتمشدر پس بونثير و ارايكن فاربطه سنه محتاج دكدر بلكه قايله ربط لغو اولور ايكنجي قسم اولدر كه جزاء فعل مضارع مثبت و يا منفي بلا اوله بوايكي محمله ادخال فاقوترك فاجائزدر اما مضارع مثبت زيرا مضارع حاله و استقباله محتملدر و حرف شرط واسطه سيله استقباله مخصوص اولدي پس آتده حرف شرطك تأثيرى اولور حاله محتمل اولمقن تخلص واسطه سيله پس فايه احتياج اولماز اما اول جهندن كه استقبال بر معنا سيدر آنك ايمدى اول كندى معنا سنده مستعمل اولمش اولور و بواستبارله حرف شرطك آتده تأثيرى اولماز پس مناسب اولور قايله ربط املك * بعضيلر ديمشدر كه اكر مضارع مثبتى مبتداي محذوفه خبر ايدرسك فايه احتياج اولنور و اكر ايلزسك احتياج اولتماز و اما لاياله منفي مضارعه اكر نظر ايدرسك كه لاني استقبال ايجوندركه كلمه شرطك جزاءه هيچ تأثيرى اولماز و فايه احتياج اواندر

وفا جزایه تقدیری و اما اجزای المضارع مع کیفما و اذا فشاذ و بان معطوف درله مقدره ای حال کوئی
مقدرة واسطه ایله مفعول به در تقدیری و یجزم المضارع بأن حال کونها مقدرة فلم مبتداً لقلب جار
مع المجرور خبر مبتدأ در مفعول مضاف مصدر در المضارع مفعول اول و فاعلی متروک ماضیا مفعول
ثانی و فیه ای نفی المضارع قلبه معطوف تقدیری و لم وضمت لتقلب المضارع ماضیا و فیه مثلاً لم یقم
زید دیکم معنای مقام زید دیکمدر و لما مثلها ای مثل لم و یختص ای لما بالاستغراق و جواز حذف
الفعل و لام الامر المطلوب بها ای تلك اللام ای لمحوها الفعل قائم مقام فاعل المطلوب در و لا التهی
المطلوب بها التک جله اسمیه معطوف در لام امره (محصول ترکیب) و یجزم لم و لما یعنی بودرت
حرفه بر فعل مضارع جزم اولور یعنی بونک هر بری بر فعل مضارع جزم ایدر و کلم مجزاة
ایکی شرف فعل مضارع جزم ایدر و اول انک معنای متضمنه ندرته که تفصیل یله بیان اولور ان شاء الله
تعالی و اذا کلمه سی مالفظنه مقرون اولنجه جزم ایدر لکن اذنها جزم التلازمه بونک کبی حیث
کلمه ماضی جزم التلازمه اما این ومتی مایله و ماضیه جزم ایدر * اما فعل مضارعی کیفما و اذا ایله جزم ایلك
و ماضیه مایله ده شاذدر اما کیفما ایله شاذ اولد یعنی عموم احوال لازم کلدیکچون نه که دیرسن کیفما
تقرأ اقرأ بونک معنای بواو اور که و هر طریق و هر فن اوزره که سن او قورسن بنده او قورم و ظاهراً
بومعنی متعذر اولور زیرا که مخاطبک جمیع کیفیت قرائتی کنیدی قرائتنده رعایت ایلك مشکدر و اما
اذا ایله جزم ایلك شاذ اولد یعنی آنکیچوندر که شرط اقتضاء ابهام و عموم ایدر و کلمه اذا تعیین و خصوص
ایچوندر ایدمی مناسبت مجازات اولمازا کر چه استعمالده وارد اولشدر نه که شاعر بیورر * مصراع *
و اذا نصیبک خصاصة قمحمل * ینه بونک کبی فعل مضارع مجزوم اولور ان مقدره نه که معلوم اولور
ان شاء الله تعالی * فیه یعنی لم حرفی فعل مضارع جزم ایدر حذف حرکت و یاتون و یا حرف علت ایله و مضارعی
ماضی به قلب ایدوب مثبت ایکن منفی قبلور و لماده بونک کبی در لیکن کلمه لما یختص در استغراق فیه
تکلم و فیه دکه نه که دیرسن ندیم زید و لما یفعله الندم یعنی پشیمان اولدی زید و الا ان کا پشیمانلق
قائده و برمدی و بواسطه ان نفی لم یفعله ده یوقدر * ینه لما حذف فعله مخصوص صدر شوبله که بریده که
امیرک آنه رکوبی مذکور اوله دیرسن جئت و لما ای و لما یرکب الامیر اما جائز دکلدر که دیرسن جئت
و لم یرکب الامیر و دخی لماده توقع وارد کلدده یوقدر * و بولما جازمه غیر لماء حینیه در که دیرسن لما جاء
زید جاء عمرو * و لام الامر یعنی لام امر بر لا مدر که آنکله طلب فعل قصد و انور نحو لیضرب زید و رسون
زید دیکمدر و لاه النهی ضد لام امر در یعنی لا ایله طلب ترک فعل ایدر لر نحو لا یضرب زید او رسون
زید دیکمدر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول و مسیبیه الثانی و یسمیان شرطاً و جزاء
فان کانا مضارعین أو الاول فالجزم و ان کان الثانی فالوجهان و ان کان الجزاء ماضیا بغیر قد لفظاً و معنی
لم تجز الفاء و ان کان مضارعاً مثبتاً و منفیاً بلا فالوجهان و الا فالفاء و نجی * اذا مع الجملة الاسمیة موضع
الفاء و ان مقدرة بعد الامر و النهی و الاستفهام و التثنی و العرضی اذا قصدت السبیه نحو اسلم تدخل الجنة
و لا تکفر تدخل الجنة و امتنع لا تکفر تدخل النار خلافاً للکسانی لان التقدير ان لا تکفر * و کلم المجازاة
تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول ای الفعل الاول و مسیبیه الفعل الثانی و یسمیان الف قائم مقام فاعل
شرطاً مفعول فایدر یسمیان به و جزاء معطوف در ما قبله * فان کانا مضارعین أو الاول معطوف در اسم کان به

(فالجزم)

ولام جمود بر حرف جر در که کان منقیدن صکره داخل ولور تأکید فی ایچون چوننده فعل مضارع داخل اوله تقدیر آن لازمدر مذکور کی تنه که الله تعالی جل جلاله قول شریفند و اقعدر (وما كان الله ليعذبهم وانت فيهم) واقفاء یعنی فم مضارعی نصب ایدن آن حرفی فادن صکره تقدیر ایلک ایکی به مشروطدر بریسی سببه در یعنی فاک ماقبلی مابعدنه سبب کرک ایکنجیسی اولدر که ماقبلی اشیاء سته نک بریسی اوله * اوله امر نحو زرنی فاکرمک ای لیکن منک زیارة فاکرام منی ویانهی لاتشتنی فاضربک ای لایکن منک شتم فاضرب منی. ویانفی نحو مائنا فتمدننا ای لیس منک اتیان فتمدن منی * باستفهام نحو هل تأتینی فاکرمک ای هل یكون منک اتیان فاکرام منی ویاتمنی نحو لبت لی مالا فانفقه ای لبت لی ثبوت مال فانفاق منی ویاعرض نحو الانزل فتصب خیرا ای الایکون منک نزول فاعسابة خیر منی جمیع بومواضعه سببه مقصوددر و فاکادالات ایدر و فاک مابعدی بر مصدر تأویلنده در که معطوفدر بر غیر مصدره که فاک ماقبلندن معلومدر تنه که تقدیر ایلندی * والواو یعنی واودن صکره ان ناصبه مضارع مقدر ولور ایکی شرطله بریسی معنای جمعیت قصدی در و بریسی اولدر که و اوله ماقبلنده مذکور اشیاء سته نک بریسی اوله و امثله و او همان امثله فادر فائی و او ابدال ایل به اوله تقدیر مثلاً دیرسن زرنی و اکرمک ای لیجمع الزیارة والا کرام ونحو لاتأکل السمک و تشرب اللبن ای لایجتمع منک اکل السمک مع شرب اللبن و فس علی هذا * و او یعنی کله او که فعل مضارع آندن صکره مقدر آن حرفیله منصوب ولور الی معنای در پس حرف جر ولور و واجب ولور آندن صکره ان تقدیر ایلک تا کیم حرف جر داخل اسم اوله تنه که دیرسن لازمک اوتعطینی حتی ای لازمک الی ان تعطینی حتی یعنی سندن مفارقت الطام حتمی و بر منجیه و بعضیلر دیدیلر که اوبونده حتی معنای در پس الی حکمنده در و بعضیلر دیدیلر که لامعنا سندن ای لازمک حتی تعطینی حتی و یا الاتعطینی حتی ای فی کل وقت الا وقت اعطاک حتی * والعاطفه یعنی حرف عطفدن صکره آن تقدیر اول نور و فعل مضارع آنکله منصوب اول نور شول وقتکه معطوف علیه اسم اوله تا کیم فعلی اسم اوزرینه عطف لازم کلیه تنه که قول شاعرده واقعدر بیت * لبس عباءة و تقرعینی * احب الی من لبس الشفوف * یعنی وان تقر بونده آن لازمدر تا کیم مصدر فعلی اسم قلوب اسم اسم معطوف اوله حاصلی فعل تأویل مصدرده اسم اولوب ماقبلنده اسم معطوف اوله * و بولکاتکه آنلردن صکره ان ناصبه تقدیر اول نور اوج وجه اوزرینه در * بریسی اولدر که اضمار و اظهار جائز در یعنی حروف عاطفه تنه که لبس عباءة و تقرعینی یعنی وان تقرعینی و لام کی در قیاس که لافیه ایل جمع اوله جئت لتکرمنی ولان تکرمنی کی امامام مجوده اظهار جائز دکلدر فرق ایچون * اما ایکنجیسی اظهار واجبدر و اول لام کی در قیاس که لافیه ایل جمع اوله نحو قوله تعالی لئن لا یعلم اظهار ان بونده و اجبر تا کیم ایکی لام جمع اولیه و دله ثقیل اولیه * او چنجیسی اولدر که اظهار جائز اولیه لام کی و حروف عاطفه کی * وینجزم یلم و لما و لام الامر و لافی النهی و کلم المجازاة و هی ان و اذما و حیثما و این و متی و من و ما و ای و آئی و اما مع کیفما و اذافشاذ و بان مقدرة فلم تلعب المضارع ماضیا و نغیه و لما مثلها و یختص بالاستغراق و جواز حذف الفعل * و لام الامر المطلوب به بالفعل و لا الهی المطلوب بها الترك * وینجزم ای المضارع یلم و لما و لام الامر و لافی النهی و کلم المجازاة ای الشرط معطوفدر له و هی ای کلم المجازاة ان و مهما و اذما و حیثما و این و متی و من و ما و ای و آئی و اما تفصیل ایچون * مع کیفما مقدره متعلق * اذا اکما معطوف فشاذ مبتدی محذوفه خبردر

متزب اوله و بو حته ناصبه حرف جر در كه خواص اسمند در پس و اجبدركه آند نصكره آن مقدره اوله
 تا كيم فعلی تأویل مصدرده قیله و بو حتی كه کی معناسنه در یعنی سببیت معناسنه در غالباً نه كه دیر سن اسلمت
 حتی ادخل الجنة و كاه اولور كه الی معناسنه اولور یعنی منتهاء غایت معناسنه پس آنده سببیت اولماز
 نه كه دیر سن سرت حتی تغیب الشمس و اگر مراد فعلند كه حداثه نصكره در زمان حالدر تخفیف طریقله
 و یا حكایه طریقله اول حتی حرف جر اولماز و اابتدایه و استیاضیه دیرلر و مابعدی كلام مستقل
 و سببیت واجب او اور تا كيم ارتباط لفظی و معنوی بالكلیه منقطع اولیه نه كه دیر سن مرض
 فلان حتی لایرجونه یعنی فلان مریض اولدی شویله كه بوزمان حاضرده صغالمق امیدى یوقدر
 و یا دیر سن كنت سرت امس حتی ادخل البلد ادخل بومقامده حكایت حال ماضیه در كویا كه سن
 بو عبارتى دخول بلد حالنده پیدا ایلش سك و بوزمانده آنی حكایت ایدر سن پیدا ایتدبكك كبی
 و اول عبارتده رفع و ارایدی پس حكایتده رفع اولمق كرك و بوا حكایت حال ماضیه دیرلر و چون
 مراد حال اولور تحقیقا یا حکایه آنده آن تقدیر ایلک ممکن دكلدر زیرا كه ان علامت استقبال و من
 ثمه امتنع یعنی بونکیچونكه یلدى كه هرگاهكه مراد فعل مضارعندن حداثه صكره حال اوله تحقیقا
 و یا حکایه اول حتی ابتدایه اولور و مابعدی كلام مستقل اولور ایدى بمنع در كه كانه ناقصده
 دیه سن كان سیری حتی ادخلها رفعله زیرا كه كانه ناقصه خبر سز قالور زیرا كه حثانك مابعدی
 جلهء مستقله در كلام سابقك تمهیدندن دكل * و جائزدر كه كانه تامده دیه سن و معنی ینه بو اوله ثبت
 سیری قانا ادخل الآن و بوجهتندن كه حته استیاضیه فك مافیلی مابعدنه سبب اولور جائز دكلدر كه
 دیه سن اسرت حتی تدخلها رفعله زیرا بومقرر اولور حصول دخولكه مسببدر بونك بریله كه سبب
 دخولكه سیردر اول مشكوكدر استفهام واسطه سیله لیكن جائزدر كه دیه سن أبهم سار حتی بدخلها
 رفعله زیرا كه سیر بومقامده محققدر شك فاعلده در پس جائزدر مسبب محقق الحصول اوله * و لام
 كی مثل اسلمت لا دخل الجنة و لام المحمود و لام التأکید بعد النفي لكان نحو قوله تعالى وما كان
 الله ليعذبهم والفاء بشرطین احدهما السببية والثاني ان يكون قبلها امر او نهى او استفهام او نفي او تمنى
 او عرض والواو بشرطین الجمعیه وان يكون قبلها مثل ذلك * وأو بشرط معنى الى ان والعاطفة
 اذا كان المعطوف عليه اسما ويجوز اظهار ان مع لام كى والعاطفة ويجب مع لافى اللام * ولام كى مثل
 معلوم اسلمت لا دخل الجنة و لام المحمود و لام التأکید بعد النفي لكان نحو قوله تعالى وما كان الله ليعذبهم
 والفاء بشرطین احدهما السببية والثاني ان يكون قبلها اى قبل الفاء امر او نهى او استفهام او نفي او
 تمنى او عرض والواو بشرطین الجمعیه جرله بدل بمضمر شرطیندن وأن يكون قبلها اى قبل الواو
 و مثل ذلك اى مثل تلك الوجوه وأو بشرط معنى الى ان والعاطفة مبتدأ خبرى محذوف اذا كان
 المعطوف عليه اسما ظرف محذوف تقديرى والحروف العاطفة ينصب بعدها المضارع باضمار ان
 اذا كان المعطوف عليه اسما و جائزدر كم العاطفة معطوف حثابه وبأن مقدرة بعد حتى و لام كى والفاء
 والواو و پس مجرور اولور زیرا احتیاضافله مجروردر و يجوز اظهار أن مع لام كى والعاطفة ويجب
 اى اظهار ان مع لافى اللام (محصول ترکیب) و لام كى بر حرف جر در كه معنای تعلیل افاده ایدر
 چرنكه فعل مضارعه داخل اولور ان تقدیر ایلک كرك تا حرف جر داخل اولغه صالح اوله
 زیرا تأویل بوقدیرجه مضارعى مصدر قبلور نه كم حته جارده دینلدى نحو اسلمت لا دخل الجنة

(ولام)

الجنة و كنت سرت حتى ادخل البلد واسير حتى تغيب الشمس فان أردت الحال جله شر طيه
تحقيقا مفعول مطلق وباتميز اصلي ان اريد تحقيقه در صكره بوصورته عدل اولدى نه كه قرآنه
(وفجرنا الارض عيونا) اى فجرنا عيونها واقعدر او حكاية معطوفدر تحقيقاته كانت اى حتى حرف
ابتداء جله جزايه فترفع اى المضارع ويجب السببية نحو مرض حتى لا يرجونه ومن ثم امتنع
الرفع فى كان سبرى حتى ادخلها فى الناقصة واسرت حتى تدخلها وجاز فى التامة اى حصل ووقع
كان سبرى وأيهم سار حتى يدخلها (محصول تركيب) وينصب بعبى فعل مضارع منصوب اولور
بودرت كله ايله و كلة ان ناصبه جائزدر كيم ملفوظ اوله نحو اريد ان تحسن الى وان تصوموا خير
لكم اولكيدنه نصب فتحه ايله در وثابيده حذف نونه در* وجائزدر كيم أن مقدر اوله حتى دن
واخوانندن صكره كه آندن صكره مذكور در و أنك تقاصيلي معلوم اولور ان شاء الله تعالى وكلة أن كه
علم دن صكره واقع اولور ان مخففه در مثله دن أن ناصبه دكلدر زیرا كه مخففه تحقيقى افاده ايدرو علمه
مناسبدر و ناصبه رجا و طمع ايجوندر و علمه مناسب دكلدر ليكن مخففه دن صكره درت نسنه نك بريسي
كر كسبن وسوف و ياقدر و يالا نافية نه كه كله جكسدن ان شاء الله تعالى* وكلة أن كه ظن دن صكره واقع
اوله مخفف اولقى جائز ناصبه اولقى جائز و هرگاه كه برفلندن صكره واقع اوله كه اول فعل نه علم
معنا سنده در و نه ظن اول مقرر در كيم ناصبه اولور* ولن يعنى لن ناصبه نفي مستقبل ايجوندر كه تأ كيد
طريقيله نحو لن افعل هرگز بوايشي ايشلم ديمكدر پس بونفى خصوص سنده لادن ابلقدر* وبعضيلر
ديديلر كه اصل ان لادر كه النى نونه قلب ايديلر كه وبعضيلر ديديلر كه اصلى لان در تخفيف ايدوب لن
ايديلر* وكلة اذن فعل مضارعى نصب ايدر ايكي شرطه* بريسي اولدر كه مابعدى ماقبلنه
اعتماد ايلامك كرك زیرا اعتماد ايدرسه عمل ايلز نه كه دير سن انا اذن اكر مك بر كمنه نك جوابنده كه سكا
انا ايك دير* بر بسيدنه اولدر كه فعل مستقبل كرك حال كركز نه كه بكن مثاله واقعدر وا كرك حال واقع
اولور سه عمل ايلاز نه كه اذن اظنك كاذبا دير سن بر كمنه به كه سنى سورين دير يعنى انا احبك دير و بو
شرطى آنكيچون ايشلدر كه حاصل معنای اذن جواب و جزا در و جزا و جواب حقيقته مستقيمه اولور
حالده اولماز و هرگاه كه كلة اذن و اودن و ياقدر صكره واقع اولسه مابعدى ايكي وجه جائزدر رفع
ونصب رفع آنكيچوندر كه واو و يا فواسطه سيله مابعدى ماقبلنه اعتماد ايشلدر پس عمل ايلاز ونصب
آنكيچوندر كه معطوف مستقل بنفسه در زیرا كه جله در* واوه مثال قرآنه (واذن لا يلبثون ولا يلبثوا فايه
مثال فاذن اكر مك* وكلة كى بر حرفدر كه ناصب فعل مضارع در اصل نه كه ان وان بصريلر قنده اما
كوفيلر قنده حرف جر در و آندن صكره أن مقدر در و فعل مضارع منصوبدر مقدر ان حرفيله امامذهب
اول اصحدر زیرا كه لام حرف جر در كى حرفنه داخل اولور كقوله تعالى (لكى لا يكون على المؤمنين)
پس كى حرف جر اولماز و معنای كى ايكي مذهب اوزره سييت در نه كه دير سن اسلمت كى ادخل الجنة
اسلام سبب دخول جنددر* كلة حتى فعل مضارعى نصب ايلر ان تقدير يله شول زمانكه مابعدى ماقبلنه
نسبت مستقبل و مترقب اوله كركه زمان حاضره نسبت مستقبل اوله نه كه دير سن اسير حتى ادخل
البلد و كركه اوليه نه كه دير سن سرت اس حتى ادخل البلديعنى دون كيدم تا كيم شهره كيرم شهر
دخول سيره نسبت مترقيدرا كركه زمان حاضره نسبت مترقب دكلدر و دخول بوصورته جائز كه
واقع اوله و جائز كه واقع اوليه بلكه مراد اولدر كه سير دخول بلده ايجون اوله و دخول سير زمانده

* والمقتل بالواو فعل مضارعك آخر بكة حرف علت اوله اكر واو ويا در بدعو ویری کی رفعی ضمه
 تقدیر بیه اولور زیر او ویا اوزر مضمه ثقیلدر حذف اولور پس یدعو ویری دیر سن سکون واو ابله
 ویا ابله ونصبی فتحله اولور لفظا لن یدعو ولن یری کی زیرا که قحه خفیدر وجزمی حذف واو ویا
 ابله اولور لم یدع ولم یرم کی زیرا جازم چون حرکت بولدی بر حرف که مناسب حرکتدر حذف
 ایلدی * واکر اول حرف الف اولور سه رفعی ونصبی تقدیری اولور زیرا که الف قابل حرکت
 دکلدرو جزمی حذفله اولور نته که معلوم اولدی * ویرتفع فعل مضارعک امرابی نصبدر وآنک معین
 عاملی وار وجزمدر آنکده معین عاملی وار نته که معلوم اوله جقدر ورفعدر وآنک عاملی ناصب
 وجازمدرن تجرددر اسم موقعنه واقع اولمقله نته که دیر سن زید یضرب زید ضارب یرینه پس عاملی رفع
 معنودر نته که عوامل ده معلوم اولدی * وعامل معنویه ایکی قید وار بریسی عدمیدر یعنی ناصب
 وجازمدرن تجرددر وبریسی وجودیدر یعنی اسم موقعنه واقع اولمق نته که مبتداً وخبر لُعامل معنویسنده
 ایکی قید وار بریسی عدمیدر که تجرددر عوامل سماعی وقیاسیدن وبریسی وجودیدر واول قصد
 اسناددر پس مناسب اولدر که فعل مضارعده اسم موقعنه واقع اولمق اعتبار اولنه * وینتصب بأن ولن
 واذواکی وبأن مقدرة بعد حتی ولام بی ولام الجحد والفاء والواو وأو * فأن نحو اريدان تحسن الى وان
 تصوموا خير لكم والتي تقع بعد العلم مخففة من المثقلة وليست هذه نحو علمت ان سيقوم وان لا يقوم والتي تقع
 بعد الظن ففيها الوجهان * ولن نحو لن ابرح ومعناها في المستقبل واذن اذ لم تعتمد ما بعدها على ما قبلها
 وكان الفعل مستقبلاً نحو اذن تدخل الجنة واذا وقعت بعد الواو والفاء فالوجهان * وكى مثل اسلمت
 كى ادخل الجنة ومعناها السببية * وحتى اذا كان مستقبلاً بالنظر الى ما قبلها بمعنى كى اوالى نحو اسلمت
 حتى ادخل الجنة وكنت سرت حتى ادخل البلد واسير حتى تغيب الشمس فان اردت الحال تحية قبال وحكاية
 كانت حرف ابتداء فیرتفع ونجيب السببية نحو مرض حتى لا يرجونه * ومن ثم امتنع الرفع في كان سيري
 حتى ادخلها في الناقصة واسرت حتى تدخلها وجاز في التامة كان سيري حتى ادخلها وابهم سار
 حتى يدخلها * وينتصب اى المضارع بأن ولن واذن وكى وبأن مقدرة منصوبدر حالتيه ان دنه واسطه
 ابله مفعول به در اى ينتصب المضارع بأن حال كونها مقدرة وبعد حتى ولام كى ولام الجحد والفاء
 والواو * فأن نحو اريد ان تحسن الى * وان تصوموا خير لكم * والتي اى ان التى اسم موصول بعد
 العلم صلته سى وموصول صلته سيله مبتدا مخففة خبر مبتداً من المثقلة به متعلق وليست هذه جله فعلیه
 معطوفدر خبره نحو علمت ان سيقوم وان لا يقوم والتي تقع بعد الظن موصول صلته سيله مبتداً ففيها
 الوجهان جله اسمیه خبر مبتداً * ولن نحو لن ابرح ومعناها في المستقبل * واذن مبتداً خبری مقدراً اذا
 ادات شرط لم تعتمد جمده مطلق ما قبلها موصول صلته سيله فاعل جمده * على ما قبلها جار مجرور بیه
 جمده متعلق وضمير لى اذن كانه سنده راجعدر * وكان الفعل مستقبلاً نحو اذن تدخل الجنة واذا وقعت اى اذن
 بعد الواو والفاء فوجهان اى فقيه وجهان پس وجهان مبتداً خبری محذوف او اور ووجه جزاء شرطدر
 وكى نحو اسلمت كى ادخل الجنة ومعناها اى معنى كى السببية وحتى مبتداً خبری محذوف اذا كان مستقبلاً
 ظرف خبردر بالنظر مستقبلاً متعلق الى ما قبلها نظره متعلق وبعی كى خبر مبتداً محذوفدر اى وهو بمعنى
 كى ويا حتى دن حالدراو الى أن معطوفدر كيه تقدیری و حتى تنتصب الفعل باضمار ان اذا كان الفعل الذى دخل
 عليه حتى مستقبلاً بالنظر الى ما قبلها حتى حال كونها ماصقة بمعنى كى اوالى ان نحو اسلمت حتى ادخل

والفحمة والسكون اعرابی ظاهر در مثل یضرب معلوم والمتصل نعت مبتدای محذوف در به متصله متعلقه در ضمیر مضارعه راجعه در ذلك فاعل متصل در بالنون خبر مبتدای محذوف بالنون معطوفه در تقديری والمضارع الذى اتصل بذلك المضارع الضمیر البارز يكون اعرابه حال الرفع بالنون وحال النصب والحزم بحذف التون والمعتل مبتدای بالواو اکامعاق والياء واوه معطوف بالضمه خبر مبتدای تقديری تمیز ویامفعول مطلق ویا حال در ضمه در که مفعول معناسنه در تقديری والمعتل بالواو والياء يكون اعرابه بالضمه من حيث التذیر لان حيث اللفظ یاخود قدرت تقدیرا یاخود حال كونها مقدره والفحمة معطوفه در بالضمه یه افظا مفعول معناسنه به حال در قحه در والحذف معطوفه در اکا والمعتل بالالف وبالضمه والفحمة تقدیرا والحذف اعرابی ظاهر ویرتفع اذا تجرد عن الناصب والحزم یعنی مضارع وجهی ظاهر در (محول ترکیب) وهمز حروف نأیت دن مفرد متکلم ایچوندر اگر مذکروا کر مؤنث انها زمسنه موافقت ایچون ونون متکلم ایچوندر غیر یله ایکی ویا زیاده مذکرو مؤنث نحن نونه موافقت ایچون ونا خطاب ایچوندر مطلقا انت تاسسنه موافق اولمغیچون ومؤنث غائبه وغائبین ایچوندر وظاهر بوابدی که بوابکی غائبه داخی یالیه اولیدی مذکر غائبی کی وجع مؤنث غائبه کی اما چونکه تایادن اخفدر غائبن بوابکی صیغه مخاطبه الحاق ایلدیلر ونا کنوردیلر اخف اولانی استعمالده ثقلت ویرسون دیو و حروف المضارعة مضومۃ فی الرباعی یعنی حرکت حرف مضارعه ضمه در هر مضارعه که ماضیسی درت حرف اوزره اوله اولده درت بابدل افعال وتعمیل ومفاعله وفعاله در ولحق اولان فعلا به آنک حکمنده در بودرت بایک حرف مضارعه ضم اختیاری فرق ایچوندر واضرب و یضرب کیده عدم التباس ایچوندر زیرا اگر یضرب دینسه ثلاثی مجرد کی التباس لازم کوردی و باقبل بنی باب افعاله قیاس ایلدیلر زیرا ماضیلری درت حرفی در ماضیسی درت حرفی اولاندن غیر نیک حرف مضارعتی مفتوح در خفتندن اوتوری و هیچ بر فعل معرب دکدر لافعل مضارع که اول معرب در اسم مشابته واسطه سیله نده مذکور اولدی وفعل مضارع شول وقت معرب او اور که اکامصل اولیه نون تأکید ثقیله وخفیفه که اگر متصل اواسه اول فعل مضارع مبنی او اور زیرا که نون تأکید شده اتصال واسطه سیله جزء کله منزلنده در پس لایق دکدر اعراب نون تأکید ماقبلنده اوله زیرا اعراب وسط کله ده اوائی لازم کوردی حقیقه یله بینه بونک کی فعل مضارعه کله نیک اعرابی بر غیر ی کله نیک اوزرنده اوائی لازم کوردی حقیقه یله بینه بونک کی فعل مضارعه نون ضمیر متصل اواسه مبنی او اور یضربن واتضربن کی زیرا بونون اقتضاء ایدر که ماقبلی ساکن اوله یضربن کی ایدی یضربن مشابته مبنی او اور فعل مضارع اعرابی رفع ونصب در که مشترکدر آنکله اسم مایندو جزء در که افعاله جر منزلنده در اسماء و هرگاه که فعل مضارع صحیح اوله یعنی حرف اخیر حرف حالت اولیه پس اگر ضمیر برزمر فوع در مجرد او اور سه که تنبیه مذکر ومؤنثه وجع مذکر در کر کسه حاضر و کرک غائب ومخاطبه مؤنثه او اور واول درت لفظه او اور یضرب واتضرب در ایکی موضعه اضرب واتضرب پس اعرابی حالت رفعه ضمه ایله وحالت نصبه قحه ایله وحالت جزمه سکون ایله در نحو یضرب وان یضرب ولم یضرب واکر اکا بوضمائر متصل او اور سه واول بشدر آنک اعرابی حالت رفعه ثبوت نون ایله او اور وحالت جزمه حذف نونله در که قثم مقام حرکتدر وانصب بونده جزمه تابعدر نده که اسماء تابع جر در

لیکن چونکہ ماضی اسمہ مشاہدہ اسم ووقعہ واقع اولدہ نحو زید ضرب اس و زید ضارب اسم
برینہ بوجہ تندن مستحق اولدیکہ اصل سکوندن دور اوله واصل اعراب کہ حرکتدر نزدیک اوله
پس حرکت اوزره مبنی اولدی و اختیار فتح خفت یجوندن بوقعہ جائزدر کہ ماضی اوله ضرب
کبی و جائزدر کہ مقدر اوله غزا و رمی کبی و هر که که فعل ماضی به ضمیر مرفوع فخرک منه - ل
اوله سکون اوزره مبنی او اور ضربت اوج حرکتله زیرا که ضمیر فعل جزء فعل نزلددر
پس آخر فعل ساکن اولدیه نولی حرکت اربعه لازم کاور شول نسنده که برکله منزلده در
بو خود جائز دکادر زیرا که واحده قبل اواق لازم کاور و هر که که ماضی به واو ضمیر متصل
اوله اول ماضی ضم اوزره مبنی او اور ضیک و او ابله مناسبتی اولدی ایچون افطاضربوا کبی
یا تقدیرا روا کبی * المضارع مبنی مضارع بر فعلدر که آنخوددر ماضی دن تأت حرکتدر بر یک زیاده مبنی
سبیلہ و بوحروک برایی زیاده اواق واسطه سبله مطاق اسمہ مشابہ او اور اشتراک و تخصیص سبیلہ
مثلاً بضرب اصح مذهب اوزره مشترکدر زمان محل و زمان استقبال بینده اشتراک لفظیله تنه که
رجل مشترکدر زید و عرواً بینده اشتراک معنوی امله و بضرب مخصوص او اور استقبال تعبیلہ
مین و سوف سبیلہ تنه که رجل مخصوص او اور لام مبداهه شخص مینده * بند بونک کبی فعل مضارع دک
مشابہتی وار اسم فاعله عدد حروف و حرکتده و آنک موقعه واقع اولدہ و زمان محل و استقباله
دلات ایلده ملازید بضرب دیر من زید ضارب برینہ و مضار دک اسم فاعله مشابہتی واسطه سبله
و اسم فاعله مخصوص مشابہتی سبیلہ اکا مضارع آد فو دلمر مبنی مشابہ دیکدر و تعبیلہ آنی و عرب
ایلدلمر تنه که معاوم او اور انشاء الله تعالی * فاعله مفعول للمکام فردا و النون له مع غیره و التاء للمخاطب
و المؤنث و المؤنثین غیبه و الباء لغائب غیرهما و حروف المضارعة مضمومه فی لرباعی مفتوحة
فیما سوا و لا یعرب من الفعل غیره اذا لم یصل به نون تأکید و لانون جمع المؤنث و اعرابه رفع و نصب
و جزم فالصحيح المجرد من ضمیر بارز مرفوع للثبته و الجمع و المخاطب المؤنث بالضمه و الفتحه و السکون
مثل بضرب و المتصل به ذلک بالنون و حذفها و المفعول بالواو و الباء بالضمه تقدیرا و الفتحه افطاض
و الحذف و المفعول بالاف بالضمه و الفتحه تقدیرا و الحذف و یرتفع اذا تجرد عن الناصب و الجازم
نحو یقوم زید * فاعله مبدأ للمکام خبری فردا حالدر مکامدن که واسطه ایلده مفعولدر مبنی
تقدیری فاعله مبدأ للمکام حال کونه فردا و النون له مع غیره اعرابه سابق کیدر و ضمیر لر
منکامه حالدر و التاء للمخاطب به مبدأ و خبردر و المؤنث و المؤنثین غیبه ای زیدت للمؤنث و المؤنثین
اذا غاب کل من ذلک غیبه بوقعدر به مفعول مطاق او اور و جائزدر که حل اوله ایکسندن و غیبه
خائیه معنسانه اوله ای زیدت التاء ایهما حل کونهما غائبین و الباء لغائبین مبدأ و خبر غیرهما صفتدر
فأبه و یلددر آندن و حروف المضارعة مبدأ مضمومه فی الرباعی خبری و مفتوحة فیمسا و مفعولدر
ما قبله * و لا یعرب فعل انفی استقباله من الفعل اکامتا غیره فتم مقام فاعلی اذا ادات شرط لم یصل
فعل جمده مطاق به اکامتا ای بالمضارع نون التأکید فاعلم یصلدر او نون جمع المؤنث نونونه
مفعولدر و اعرابه مبدأ ای المضارع رفع خبری مبدأ و نصب اکامتا و جزم بود فالصحيح مبدأ
المجرد صفتی من ضمیر مجرد متعلقدر بارز مرفوع ضمیره صفتلر در للثبته جار و مجرورینه صفتدر
ضمیرک و الجمع اکامتا و مخاطب بوده المؤنث نعمت مخاطبدر بالضمه ای یکون اعرابه بالضمه

و بوجه مایه صله و یا صفت در و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیله خبر مبتدادر و تخصیصه
ای تخصیص المضارع و وقوعه به معطوف در بالسین تخصیصه متعلق در اوست و اکا معطوف (موصول ترکیب)
چونکه مباحث اسمیدن که کلمه در قسم اول در و اشرف اقسام در زیرا مسند و مسند الیه اولمه
صلاحیتی و ار فارغ اولدیه احوال فعل که قسم نائیدر کلمه در و اسمدن دوندزیرا آمدن مسند الیه
اولماز و حرفدن اشرف در زیرا حرفدن نه مسند اولور و نه مسند الیه ایمدی تعریف و تقسینه شروع
ایدوب بیورر فعل بر کلمه در که دلالت ایدر نفسنده بر معنایه که جزوی اوج زمانک برینه مقارندر
کلمه لفظی اوج قسمه بیله شاملدر و فی نفسه قیدیه حرف چیقدی زیرا حرف غیریده معنایه دلالت
ایدر نفسنده معنایه دلالت الیگز نه که کتاب اولنده مرور ایلدی و مقترن قیدیه اسم خارج اولدی
زیرا که اسمک نفسنده معنی وار و معنایه دلالت وار اما مدلولنده زمان معتبر دکلدر یعنی ازمنه
ثلاثه نك بری معناسندن جزء دکلدر * و من خواصه یعنی فعلک جمله خواص مشهوره سندن لفظ
قد داخل اولقی ماضی بی حاله تقریب ایچون و یا تحقیق ایچون و فعل مضارع تقلیل ایچون و یا تحقیق
ایچون و چونکه بومعناز افعاله مخصوص صدر ایمدی دخول قد خواص فعلدن اولور و جمله خواص
فعلدن در دخول سین و سوف زیرا مضارع که حال و استقبال بیننده مشترکدر آفی استقباله تخصیص
ایدر نه که لام ابتدا حاله تخصیص ایدر بعضی قنده سوف ده تأثیر سیندن زیاده در * و جمله
خواص فعلدن کلمات جازمه داخل اولقی اگر حرف و اگر اسم زیرا که جزم خفیدر
و فعل تقلیدر پس تعالی ایچون اکا مخصوص اولدی * نه که جر که تقلیدر و اسم خفیدر
اکا مخصوص اولدی پس دخول جوازم خواص فعلدن اولدی * و جمله خواص فعلدن در
ناه تأیید ساکنه لاحق اولقی تا کیم دلالت ایلده که فاعل فعل مؤنث در ضربت هند کی
سکونیه قید آنک ایچوندر ناه تأیید منکر که سمة مخصوص صدر نحو ضارب و مضروب و خسته * و جمله
خواص فعلدن ضمائر مرفوعه متصله بارزه نحو ضربت و ضربت و ضربا و ضربوا
ضمائر مرفوعه دیدک زیرا منصوبه و مجروره حرفده اولور نحو انه و به متصله دیدک زیرا که
ضمیر مرفوع منفصل فاعل اسم اولور نه که صفة جرت علی غیر من هی لده معلوم اولدیدی نحو
هند زید ضارب نه هی بارزه دیدک زیرا ضمیر مرفوع متصل مسند سنده اولور زید ضارب الزیدان
ضاربان الزیدون ضاربون * معلوم اوله که لفظ قد ماضی ده اولور و مضارع ده اولور و سین و سوف مضارع
مخصوص صدر و جوازم مضارع مخصوص صدر و ان کبر اگر چه ماضی به داخل اولور اما جزم ایلز * و ناه تأیید
ساکنه ماضی به مخصوص صدر و ضمائر مرفوعه متصله بارزه مشترکدر ماضی و مضارع و امر مخاطب بیننده
نحو ضربا و ضربوا و ضربن و بضربان و بضربون و بضربن و تضربین و اضربا و اضربوا و اضرب
و اضربن * الماضی یعنی فعل اوج صیغه در ماضی و مضارع و امر حاضر و اصل ماضیدر و مضارع
آندن زیاده ایلله مأخوذ در نه که امر حاضر مخاطب مضارع دن مأخوذ در نقصانله نه که معلوم اولور
ان شاء الله تعالی * و ماضی بر فعل در که دلالت ایدر بر زمانه که سن اولدیفک زماندن اولدر که اکا زمان
حال و حاضر دیرلر نحو ضرب و دحرج و استخراج و احرنجم و فعل ماضی قتح اوزره بنیدر ضمیر مرفوع
منکر و و او داخل اولیه جک مبنی اولدیفی آنک ایچوندر که مقتضی اصراب یوقدر نه اصالت
طریقیه و نه تبعیت طریقیه و قیاس اولدیدی که سکون اوزره مبنی اولدیدی زیرا بناده سکون اصلدر

اولور تقدیر سز بو تقدیر جه اختصار زیاده اولور موصوف تقدیرینه احتیاج اولماغله بلکه کاف مثل
معناسنه در بحسب الظاهر موصوفدر احسنله و فیهاده ضمیر یاعین مقدره راجعدر تقدیر اول اوزره
ویار اجمدر کافه که مثل معناسنه در که آندن مراد عیندر تقدیر ثانی اوزره بو عبارت ثالث شاهرک
شعرنده وارد اولان کبدر **نظام** **مررت** علی وادی السباع و لاری **کوادی** السباع حین یظلم وادیا
اکل بهر کب اتوه تأیة **واخوف** الاما فی الله ساریا **زیرا** که شاعر بونده مفضل علیهی مقدم کنور مشدر
دیشدر و لاری کوادی السباع اگر مراد روثبت بصرایسه وادیا مفعولیدر و کوادی السباع بو مفعولت
صفیدرو چون مقدم اولدی حال اولدی واکر مراد روثبت قلب ایسه وادیا مفعول اولیدر و کوادی السباع
مفعول ثانیدر و حین یظلم ظرفدر که حال اولمشدر وادی سباعدن ای لاری وادیا یشبیه وادی السباع کا ثنا
فی زمان اظلامه و اقل که اسم تفضیلدر صفت وادیا در بحسب ظاهر و بحسب معنی صفت ركب در که
اول وادی به کلمشدر تأیة توقفا تمیزدر اقلک ركبہ نسبتندن که فاعلیدر و آنکله مرفوع اولمشدر
نته که کمال احسن لفظیله و اخوف اقله معطوفدر لکن صفت وادیدر حقیقه و معنی وآنده ضمیر
وادی وار و کلمه ما مصدریه در ای لاری وادیا اخوف من وادی السباع فی وقت من الاوقات
الا فی وقت وقایة الله من کان ساریا فی وادی السباع **پس** اول که بو شعردن عبارت ثانی کبدر بودر که
لاری کوادی السباع اقل به ركب و اخوف بونک ما بعدی نک عبارت ثانی به تعلق یوفدر و چونکه
شعرده وادیا مذکوردر و معلوم اولور که عبارت ثالثده عین مقدردر نته که مذکور اولدی ای
مارأیت که عین زید عینا احسن فیها الکمل واکر لفظ وادیا مذکور اولمیدی تقدیر احتیاج اولمازدی
زیرا که کوادی السباع دن متبادر اولان کندی کی بر وادیدر پس بو تقدیر جه اقل صفت کاف اولور که
مثل معناسنه در نته که وجه تأیید مذکور اولدی **الفعل** مادل علی معنی فی نفسه مقترن بأحد
الارمنة الثلاثة و من خواصه دخول قد والسين وسوف والجوازم ولحق تاء التأنيث الساكنة
ونحو تاء فعلت **الماضي** مادل علی زمان قبل زمان اخبارک مبنی علی الفتح مع غیر الضمیر المرفوع
المتحرك والواو **المضارع** ما شبه الاسم بأحد حروف تأیت لوقوعه مشترکا وتخصیصه بالسين
أو سوف **الفعل** مادل علی معنی فی نفسه مقترن بأحد الارمنة الثلاثة و من خواصه ای الفعل
مقدم خبر دخول قد مؤخر مبتداً والسين فده معطوف وسوف سینده معطوف **والجوازم** ما قبلنه
معطوف ولحق **دخوله** معطوف در تاء التأنيث مضاف الیه الساكنة صفت تاء تأیثدر بعض نخده
ساکنه واقعدر تاء تأیثندن حالتیله منصوبدر اول ایسه معنی فاعلدر زیرا لحق فاعلنه مضاف
مصدردر تقدیری ای یلحق تاء التأنيث به حال کونها ساکنه ونحو تاء فعلت معطوف در تاء تأیثه
والماضی مبتداً ماموصول ویا موصوف ای الفعل الذی اوفعل دل علی زمان قبل زمان اخبارک
اعرابی معلومدر سابقدن مبنی خبر بعد الخبردر ای الماضی مبنی ویا مبتدای محذوفه خبردر ای هو
مبنی علی الفتح مبنی به متعلق مع غیر الضمیر کنه مبنی به متعلقدر المرفوع المتحرك صفتدر ضمیره والواو ضمیر
معطوفدر **المضارع** مبتداً و ماوصول ویا موصوف شبه الاسم ای شبه الاسم فعل و فاعل و مفعول به
بأحد حروف تأیت اشبهیه متعلقدر و بعضیلر دبدیلر که لوقوعه به متعلقدر وباسبیت ویا مصاحبت
ایچوندر ای سبب تصدیر احدها لوقوعه ای المضارع به اشبهیه متعلقدر مشترکا حالدر و قوعه
فاعدن زیرا فاعلنه مضاف مصدردر تقدیری لان یقع المضارع حال کونه مشترکا بین الحال والاستقبال

(و بوجه)

ملاحظه اثبات ایلک کرک تا معنی کلام ظاهر اوله آند نص کره حرف تفیک دخولنی ملاحظه ایلک کرک
ایمدی رأیت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عن زید اسم تفضیل که احسن در صفت شی در که
رجل در بحسب ظاهر اما بحسب حقیقت صفت کن عن رجل در که مسبب و متعلق رجل در و بواسطه
مفضل اولش در رجله کوره کندی اوزرینه مفضل اولش در غیره کوره که اول عن زید در زیرا که
بو کلام مثبتک معنای بودر که بن بر رجل کوردم که آنک کوزنده سرمد خورق در زیدک کوزنده
سرمدن * پس شول نسه که و شرطه حرف نفی سز ذکر اولدی ظاهر اولدی * و چونکه حرف نفی
ادخال اوله اول تفضیل که اثباته و ارایدی منفی اولور و شرط بالتمام حاصل اولور بوصورتده علت
عمل اولدر که اسم تفضیل سیاق نفیده فعل معنا سنه در * پس هرگاه که دیک مارأیت رجلا احسن
من زید بونک معنای صرف لغتده اولدر کم بن زیددن ایبرک ارکوردم * پس اگرچه بحسب اصل
معنی نفی احسن زیددن مستفاد اولور لیکن متعارف لغتده نفی احسن و مساوی مفهوم اولور * پس
گویا کم دیش سن مارأیت رجلا احسن کرید * پس بومثال مذکورده معنی عرف لغتده حسیبجه بواولور که
مارأیت رجلا احسن فی عینه الکحل مثل احسنه فی عن زید * پس بوافل تفضیل فعل معنای سنه
اولدی و فعل معنای عمل ایلدی و کفی فاعلیتیه مرفوع ایلدی * پس اعتبار نفی تفضیل آنک ایچوندر که
افعل تفضیل فعل معنای سنه اوله و آنک عملی ایلدی و باقی فیود که شرطه و افعدر آنکیچوندر که افعل
تفضیل معمول ظاهر حاصل اوله تا کم آنده عمل ایلدی زیرا اگر باقی فیود اولماسه اسم تفضیل ضمیرده
عمل ایلر ظاهرده عمل ایلزدی نه که دیر سن مارأیت رجلا احسن من زید مع انهم یعنی مثال مذکورده
کلمه احسن عمل ایلکه رباعث داخی واردر که علت مذکورده بی تأیید و تأکید ایلر زیرا اگر احسنی
کلمه عمل ایلدر ماسه احسنی مرفوع ایلر لدی تا کم خبری مبتدا اولیدی که کلمدر و بوجه صفت
رجل اولوردی * پس بومبتدا که خبردن اجنبی در و آنک معمولی دکلمر احسن و معمولی بینی که
منه در فاصل اولور بو خود جائز دکلمر * و مخفی دکلمر که منه نک حق ضمیری کلمه راجع اولقی واسطه سیله
کلمدن مؤخر اولمقدرا اما اگر کن اوزرینه مقدم اولسه جائزدر زیرا مرتبه کن مقدمدر کندینک
جزیه متعلق اولاندن * پس بوتقدیرجه مذکور فصل لازم کلماز لیکن معنی ده بررکاکت حاصل
اولور * و نک آنه قول یعنی مسئله کن و آنک شرائطی و آندن بوجهله تعبیر که معنای مقصوده مطابق
اوله و آنده حذف تقدیر اولیه اولدر که کندی و سنک ایچون وارد معنای مقصوددن بر اخصر عبارتله
تعبیر ایلدی سن کن عبارت و دیه سن مارأیت رجلا احسن فی عینه الکحل من عن زید * پس منه ضمیری
و فی کلمه سی محذوف اولدی و بوعبارت بومقدارله مختصر اولدی و اگر سن عن زیدی که مفضل علیه در
مقدم اید سن افعل تفضیل اوزرینه و بویه دیه سنکه مارأیت که عن زید احسن فیما الکحل * پس کلمه من که
ایکی حرفدر حذف اولش اولور و کاف تشبیه که بر حرفدر برینه کلمش اولور بوجهندن زیاده
اختصار حاصل اولدی و شک یوق که که عن زید لفظندن علی الاطلاق مثل عن زید متبادر در و اول
بر عن دخی متبادر در * پس سکا جائزدر که دیه سن تقدیر کلام بودر مارأیت عینا که عن زید احسن
فیما الکحل * و یادیه سن مارأیت که عن زید عینا احسن فیما الکحل * پس بوتقدیرجه احسن بحسب
ظاهر صفت عن مقدردر نه که که عن زید آنک صفتیدره و جائزدر که دیه سن عن زیددن متبادر اولان
بر عن دخی در * پس اول موصوف تقدیرینه احتیاج اولماز زیرا که مذکوردن معنای مقصود فهم

کوادی السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تأية * واخوف الاماوق الله سارياه * ولا يعمل
 نفى استقبال معروف ومستتر فاعلى مآئدر اسم تفضيله في مظهر لا يعمل به متعلق الاحرف استثناء
 ومستثنى مفرغدر لا يعمل قولدن * اذا اداه ظرف مضافدر مابعدنده جله به كان ماضى معروف
 ومستتر اسمى مآئدر اسم تفضيله لشيء خبرى تقديرى لا يعمل في جميع الاوقات الاوقت كون اسم
 التفضيل صفة كائنه لشيء في اللفظ * وهو مبتدأ مآئدر اسم تفضيله في المعنى مقدره متعلق بسبب خبر
 مبتدادر مفضل نعت مسبب باعتبار الاول حالددر مسبب مفضلدن * على نفسه مفضله متعلق باعتبار
 غيره على نفسه دن حالددر زيرا واسطه ايله مفعولدر * پس آندن حال كلك صحبدر ويا مصاحب
 وملاسه ايچوندر تقديرى فضل المسبب حال كونه مصاحبا وملاسا باعتبار الثانى ونفسه ده ضمير
 راجعدر مسبه وفي غيره ده شبهه ومنفيا حالددر كان ده اولان ضمير دن اى الا اذا كان اسم التفضيل لكذا
 وكذا حال كونه منفيا مثل خبر مبتدأ محذوف مارأيت فاعل وفاعل مننى ورجلا مفعولى احسن نعتى
 في عينه ظرف احسن درو يا حال * الكحل فاعل احسن در منه اى من الكحل احسن به متعلق في عين زيد
 ظرف احسن در ويا حال ووجه محلا مجروردر اضافته لانه خبر مبتدأ محذوف در اى هذا لانه اى احسن
 بمعنى حسن جارو مجرور مقدره متعلق تقديرى لا يعمل في فاعل مظهر في جميع الاوقات الاحال كونه
 كذا وكذا فانه يعمل لانه بمعنى حسن * مع اداه ظرف ان حرفدر حروف مشبه دن وهم اسمى عبارندر
 نحاتدن * لو حرف شرط رفعوا فعل وفاعل فعل شرط * فصلوا فعل وفاعل بينه اى احسن ظرف فصلوا در
 وبين معموله اى احسن معطوفدر بينه به بأجنبى فصلوا به متعلق دركه جواب لودر ووجه شرطيه
 خبران در وان اسم وخبر به محلا مجروردر مع حرفيه جار مجرور به دليل آخردر افعلى تفضيله عمل
 ايندر مكده وهو مبتدأ الكحل خبرى ولك مقدم خبران تقول تأويل مفردده مؤخر مبتدأ مارأيت
 رجلا احسن في عينه الكحل من عين زيد جله محلا منصوب مفعول ان تقولدر فان قدمت ذكر العين
 جله شرطيه قلت مارأيت كمين زيد احسن فيها الكحل جله جزائيه ونحو خبر مبتدأ محذوف
 ولا ارى فعل نفى استقبال متكلم وحده كوادی مفعول ثانى لا ارى دركه افعال قلوبندر لا اعلم معناه
 السباع اضافته مجروردر حين ظرفدر في معنائه اى يشبه وادى السباع وقت الظلام يظلم اظلامدن
 مضارع معروف ومستتر فاعلى مآئدر وادى السباعه ووجه محلا مجروردر اضافته واديا مفعول اول
 ازى در اقل صفت واديا در به اقل به متعلقدر در كعب فاعل اقل در و جائزدر واديا منصوب اوله مفعول به
 لغله لا ارى به مشاهده معنائه وكوادی السباع حال اوله آندن زيرا نكرة نك صفتى مقدم اوله حاليله
 منصوب اولور جائزدر كه بدل اوله كواديدن وكاف مثل معنائه اوله لا ارى به مفعول اوله (محصول
 تركيب) ولا يعمل في مظهر اسم فاعل واسم مفعول وصف مشبه واسم تفضيل بو نرك ضميرده عملى
 شرطسز جائزدر اما اسم ظاهرده عمللى كه ضميردن اقوى در اسم فاعل ده واسم مفعول ده وصف مشبهده
 ذكر اولان شرائطه در عمل واسم تفضيله معنى فعلدن بعدى واسطه سيله زياده لك سيله يعنى فعل
 معناسندن زياده به دلالت ايلديكيچون مشروطدر بونده مذكور اولان شرطه * واول شرط بودركم
 اسم تفضيل لفظ جهندن برشى * اوزرينه جارى اولور ومعنى جهندن اول شيك متعلقه جارى اولور
 واول متعلق شىء اوله كوره مفضل اولور اما اول شيدن غيره كوره نفسى اوزره مفضل اولور
 بر منى تفضيله نته كه ديرسن مارأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه في عين زيد بوصورنده اول

نعتی لا غیر اعرابی سابق اولدی فلا يجوز نفی استقبال زید الافضل من عمرو جمله متمنه فاعل لا يجوز در ولا زید افضل آکه معطوف الان یعلم استثناء مفرغدر (محصول ترکیب) اسم تفضیل چون مضاف مستعمل اوله ایکی معنایی وار* بریسی اولدرکه آنکله مضاف الیه اوزرینه زیاده قصد ایدرلر * پس مضاف الیه داخل کرک و کندیدن غیر یله اصل معناده شریک اولمق کرک و بو اعتبارله داخل اولور و ممتاز کرک کندیدنک غیر یله زیاده دن و بو اعتبارله اول مضاف الیه مضاف اولدی نه که دیر سن زید افضل الناس زید ناسدندر و اصل فضله آنلره شریکدر و ممتاز در آنلردن فضل زیاده سیله* پس جائز دکلدر که دیه سن ملک افضلدر بشردن زرا که ملک بشرده داخل دکلدر* نه بونک کی جائز دکلدر که دیه سن بو معنی قصد یله یوسف احسن اخوته زرا چون اخوه یوسفه راجع ضمیره مضاف اولدی آنلره مضاف اولماز* ایکنجی معنایی اولدرکه اضافتله مطلق زیاده لک قصد ایدرلر یعنی اولکی کی مضاف الیه اوزرینه زیاده لک دکل و اضافت توضیح ایچون اولور آنجق مثلاً هرباری که دیر سن الناقص والاشبح اعدلابنی مروان معنی اولدرکه بوا یکی کیسینه موصوفدر زیاده عدلیله مضاف الیه اوزره دکل تا کیم بنی مروانک عدله بوا یکی کیسینه الیه شریکتنی لازم کله و معنی فاسد اوله زیرا که بنی مروانک بوا یکی کیسینه نغیری هب ظالمرایدی بلکه معنی بویه در که بوا یکی کیسینه موصوفدر عدله حالبو که بونلر بنی مروان قبیله سندندر بو تقدیر جه جائز اولور یوسف احسن اخوته مسئله سی زیرا که احسنک اخوه یوسفه اضافتی توضیح حال یوسف ایچونددر که مشهور اولشدر قدراشعلری قصه سیله نه که اخوه سی اوزرینه آتی تفضیل ایچون اوله تا کیم آنک دخولی اخویه واجب اوله نه که معنای اولده مذکور اولدی* و يجوز فی الاول الخ اسم تفضیل هرگاه که من حرف یله مستعمل اوله مفرد مذکر اولمق کرک نحو زید افضل من عمرو و الزیدان افضل من عمرو و الزیدو ن افضل من عمرو و هند افضل من دعدو و الهندان افضل من دعدو و الهندات افضل من دعدو زیرا کله من اسم تفضیل له شده اتصال معنوی واسطه سیله جزء کله منزله در آندن و بحسب لفظ مستقل بر کله در* پس لایق دکلدر که علامت تنبیه و جمع و تأنیث آنک ماقبلنده اوله و الا لازم کله در که بوعلامات وسط کلمده واقع اوله حکماً کله من دنصکره و المقتده لایق دکل و الا لازم کله در که بوعلامت بر غیری کله به لاحق اوله و ایکی قسم یله باطلدر* پس واجب اولدیکه دائماً فرد مذکر اوله و هرگاه که اسم تفضیل لامله معرف اوله واجبدر رعایت مطابقت اول نینه الیه که اسم تفضیل آنکدر افراد و تنبیه و جمع و تذکیر و تأنیده زیرا که مقنضی مطابقت وارو مانع هیچ یوقدر* و هرگاه که اضافتله مستعمل اوله اگر اضافتک معنای ثانیه سی مراد اولور سه بونده مطابقت واجب اولور لامله معرف ده کی زیرا که مقنضی مطابقت وار و مجوز ترک مطابقت یوق* و اگر مراد معنای اول اولور سه آنده ایکی وجه جائزدر که بریسی رعایت مطابقت که اصلدر و بریسی ترک مطابقت زیرا که بو مقامده اسم تفضیل مشابهدره نایله مستعمل اسم تفضیله مفضل علیه لفظاً مذکور اولده ابعدی جائز اولور که بو مضافه من له مستعمل حکمی و بره و دائماً مفرد مذکر ایدرلر* و لا یعمل فی مظهر الا اذا کان صفة لشیء و هو فی المعنی لمسبب مفضل باعتبار الاول علی نفسه باعتبار غیره منقیامثل مارأیت رجلاً احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید لانه یعنی حسن مع انهم لورضوا فصلوا بین احسن و معموله بأجبتی و هو الکحل و لک ان تقول احسن فی عینه الکحل من عین زید فان قدمت ذکر العین قلت مارأیت کعین زید احسن فیها الکحل مثل* مررت علی وادی السباع ولا یری*

مراد در پوخته عیب کنیدی * و هرگاه که ثلاثین غیریده و الوان و عیوبدن زیاده‌ات بیان‌ات ایستہ است
 اشد لفظی و آنک مثلہ توصل ایلت کرک و اول بابک مصدرنی تمبیر ایلت کرک و بولہ دیمک کرک ہو
 اشد منک استخراجا و حجرہ و صفرہ و عمی و عورا و درجہ و غیر یلری * و قیاس اسم تفضیلہ فاعل
 ایچون بناء و لقدر زیرا کہ حال فاعلی بیان اہمدر و فاعل مفعولدن اکثر در و کاہ اولور کہ مفعول ایچونہ
 اولور نحو اعذر و آلوم و اشغل و اشہر و اعرف و نظاری * و اسم تفضیل اوج و جہک بریلہ مستعملدر
 یا مضاف یا من حرفیلہ و بالاملہ معرف بواج و جہک برینی آنک ایچون التزام ایلتلدر کہ مفضل
 علیہ معلوم اولہ زیرا کہ ہر گاہ کہ من حرفیلہ مستعمل اولور اول من ابتداء اولور و ما بعدی مفضل
 علیہ زید افضل من عمرو کی * و ہر گاہ کہ لاملہ معرف مستعمل اولسہ اول لام عہد اولور و مفضل علیہ
 تبعیلہ معہود اولور زید الافضل کی ای ہو ذلک الافضل الذی علم افضلیتہ و چون افضلیت معلوم
 و معہود اولہ مفضل علیہ آنک تبعیلہ معلوم و معہود اولور و ہر گاہ کہ مضافک معنای مشہوری
 تفضیل اولہ مضاف الیہ اوزرینہ مفضل علیہ اولان مضاف الیہ مذکور اولور و بوجوہ ثلاثہ نک
 ایکسی بربرہ جمع اولماز زید الافضل من عمرو دیزل زیرا کہ بواجی و جہک بریسی لغو اولور
 ترک وجوہ ثلاثہ جارڈ کلدر ایمدی خدا قولندہ یعلم السر و اخفی * دہ من مقدر درای و اخفی من السر
 دیمکدر * فاذا اضعف فہ معنیان احدہما و ہوا لا کثران تقصدہ الزیادہ علی من اضعف الیہ فی شرط
 ان یکون منہم مثل زید افضل الناس فلا یجوز یوسف احسن اخوتہ لخروجہ عنہم باضافتہ الیہ * و الثانی
 ان یقصد زیادہ مطلقہ و یضاف للتو ضیح فیجوز یوسف احسن اخوتہ و یجوز فی الاول الافراد
 و المطابقہ لمن ہولہ * و اما الثانی و المعرف باللام فلا بد من المطابقہ و الذی بمن مفرد مذکر لا غیر
 فلا یجوز الافضل من عمرو و لا زید افضل الا ان یعلم * فاذا اضعف ای اسم التفضیل جملہ
 شرطیہ فہ ای لاسم التفضیل معنیان جملہ جزایہ خبر مبتدأ * احدہما مبتدأ و ہو مبتدأ ثانی عائددر
 احدہ الا کثر خبر مبتدأ ثانی و بوجہ معترضہ در مبتدأ و خبر پیشہ خبران تقصدہ در ضمیر اسم تفضیلہ
 راجعدر الزیادہ قائم مقام فاعلی علی من زیادہ بہ متعلق اضعف ماضی مجہول * البتہ کا متعلق ای اضعف
 اسم التفضیل الی من فی شرط مضارع مجہول ان یکون تأویل مفردہ قائم مقام فاعلی اسمی تحتندہ
 موصوفہ راجعدر و منہم خبری ای داخلای المضاف الیہ مثل معلوم زید مبتدأ افضل الناس خبری
 فلا یجوز مضارع معروف یوسف مبتدأ احسن اخوتہ خبری و جملہ محلا مرفوع فاعل لا یجوزدر
 لخروجہ علت لا یجوزدر و اکام متعلق و ضمیر یوسفہ راجعدر عنہم خروجہ متعلق باضافتہم خروجہ
 متعلق و ضمیر اخوہ بہ راجعدر الیہ اضافتہ متعلق و ضمیر یوسفہ راجعدر * و الثانی مبتدأ ان تقصد
 تأویل مفردہ خبر زیادہ در قائم مقام فاعلی مطلقہ نعمت زیادہ در و یضاف مضارع مجہول و مستتر
 قائم مقام فاعلی عائددر اسم تفضیلہ للتوضیح بضافہ بہ متعلق فیجوز جواب شرط محذوف فاعلی
 مقدر ترکیب لفظیدر یوسف مبتدأ احسن اخوتہ خبری و جملہ محلا مجرور مضاف الیہ ترکیبدر
 و یجوز فی الاول یجوز بہ متعلق الافراد فاعل یجوزدر و المطابقہ اکام معطوف لمن جار مجرور مطابقہ بہ متعلق
 ہو مبتدأ ای اسم التفضیل لہ خبری ای لمن و الثانی مبتدأ و المعرف باللام آ کہ معطوف باللام معرفہ متعلقدر فلا بد
 فہ جزایہ در و ابکی مبتدایہ خبردر و ضمیر محذوفدر ای لا بد لہما من المطابقہ جملہ اسمیہ جزاء شرط و اقدر
 تقدیر ضمیر مذکور لہ و الذی موصول بمن صلہ سی موصول صلہ سبلہ محلا مرفوع مبتدأ مفرد خبری مذکر

لغیره نحو زید افضل الناس فان قصد غیره توصل الیه بمثل هو اشد منه استخراجا و بیاضا و عی و قیاسه
 للفاعل وقد جاء للمفعول نحو اعذر وألوم واشغل واشهر و يستعمل علی احد ثلاثة اوجه مضافا
 او بمن او معرقا باللام * اسم التفضیل مبتدا ماموصول اشتق ماضی مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی
 عائد در مایه من فعل اشتق به متعلق لموصوف كذلك زیاده لموصوف نه متعلق علی غیره بوده زیاده نه
 متعلق ای غیر الموصوف و جله صله در مایه موصول صله سیله خبر مبتدادر وهو مبتدا عائد در
 اسم تفضیله افعل خبری و شرطه مبتدا ان یبنی مضارع مجهول تأویل مفردده خبر مبتدادر ومستتر
 قائم مقام فاعلی عائد در اسم تفضیله من ثلاثی اکامتعلق مجرد نعتی لیکن مضارع معروف منصوب در
 لام کی الیه یبنی به متعلق ومستتر فاعلی عائد در بنایه که حکما مذکور در یبنی قرینه سیله لیس فعل ناقص
 ومستتر اسمی بلون خبری ولا عیب آ که معطوف و جله نعت ثلاثی در لان منهما ای من اللون والعیب
 افعل لغیره ای لغیر التفضیل جار مجرور یله لیس به متعلقدر نحو خبر مبتدای محذوف زید مبتدا
 افضل الناس خبر و جله محلا مجرور در اضافتله فان حرف شرط قصد ماضی مجهول فعل
 شرط غیره ای غیر الثلاثی المجرد قائم مقام فاعلیدر قصدك توصل ماضی مجهول الیه ای غیر الثلاثی
 او الی المقصود قائم مقام فاعلی توصل در بمثل توصل به متعلق هو مبتدا اشد خبری منه اشدیه متعلق استخراجا
 تمیز و جله محل جرده در اضافتله توصل الخ جزء فان قصد در و بیاضا معطوف در ماقبلنه و عی كذلك *
 و قیاسه ای اسم التفضیل مبتدا للفاعل خبری و قد حرف تقلیل جاء ماضی معروف ومستتر فاعلی عائد در اسم
 تفضیله للمفعول جاء به متعلق نحو معلوم اعذر مضاف الیه ألوم اکامعطوف اشغل واشهر كذلك و يستعمل
 مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی عائد در اسم تفضیله علی احد ثلاثة اوجه يستعمل به متعلق مضافا بدر
 علی ثلاثة اوجه دن ای يستعمل مضافا و جائز در که مقرر یکنون به خبر اوله ای اما بان یکنون مضافا
 دیمک اوله و او حرف عطف بمن مقدره متعلق ای متصلا بمن معطوف در ماقبلنه او معرقا باللام بوده ماقبلنه
 معطوف در (محصول ترکیب) چونکه دیلیدر که فاعلیت و مفعولیت معناسنده آر تعلق و زیاده لك
 بناء ایدر بونی بیان ایچون بر مخصوص صیغه وضع ایلیدر افعل و زنی اوزره غالباً و آنك مشتقاندن
 واکا اسم تفضیل و افعل تفضیل او قدیلر * غالباً دیک زیرا بعضی افعل صیغه سندن اخراج ایلشدر در مثلاً
 خیر منک شرمک کی که اصلنده اخیر و اثر ایدی تغییر ایدوب خیر و شر دیلر * پس اسم تفضیل مصدر دن
 مشتق بر اسمدر فاعلیتده و مفعولیتده غیر ی اوزرینه زیاد لکله موصوف ایچون و شرطی ثلاثی مجرد دن بناء
 او لمقدر تا کم آندن صیغه افعل وضع ایلک ممکن اوله واکر ثلاثیدن اولیوب غیریدن بناء ایلسه لر هر نیچه حرفی
 حذف ایلک لازم کوردی صیغه افعل وضع ایلک ایچون بوتقدیر جه التباس لازم کوردی مثلاً اگر استخراج دن
 و در حرج دن اسم تفضیل بناء ایلک دیسه لر و هیچ حرف حذف ایلسه لر بو صیغه متصور او لماز آنلردن واکر
 حذف ایلسه لر استخراج ده اخرج دیسه لر و در حرج ده ادر و یا اخرج دیسه لر معلوم او لماز که اخرجك
 معناسی خروجده زیاده لکدر و یا استخراجده و معنی ادر در حورده زیاده لکدر بو خسه در حرج ده می
 و معنی اخرج حرج ده زیاده لکبدر بو خسه در حرج ده می * دخی اسم تفضیل ده شرط الوان و عیوبدن
 او لماقدر زیراکه الوان و عیوبدن افعل صفت مشبهه در که آنده زیاده لك یوقدر * پس اگر آندن افعل تفضیل
 بناء ایلسه لر التباس لازم کوردی ایدی معلوم او لمازدی احر و اصفر جرتده و صفر تده آر تعلق میدر
 بو خسه قزل و صاری دیمک میدر * یته بونک کی اء و ر و اعی دیسک معلوم او لمازدی که عیده زیاده لکمی

ایکی وجهی متمندر بریسی الحسن وجهه اضافتله زیرا بواسطه لفظیه ده تخفیف یوقدر وبرسیده الحسن وجهه زیرا که صورتا اضافت معرفه الی النکره در * و بر وجهه مختلف فیه در یعنی حسن وجهه بعضیلر دیدیلر که متمندر زیرا که اضافه الشیء الی نفسه در زیرا حسن عین وجهه در که اکا مضاف اولشدر و بعضیلر دیدیلر که حسن اعدر وجهدن پس اضافت مام الی الخاص اولور نفس زید وکل القوم کبی حق بوسوزدر و اولیکه مذکور و جوهدن باقی قالدی هر شکل که آنده بر ضمیر وارد احسن در زیرا که مقصود حاصلدر و کلامده زیاده یوقدر و اول طقوز وجهه در و هر شکل که آنده ایکی ضمیر وارد احسن در زیرا که مقصود حاصلدر لیکن زیاده ایله و اول ایکی شکل در و هر شکل که ضمیر دن خالیدر قبعدر زیرا که مقصود اولان مذکور دکلدر و اول درت شکل در * و ضابط حال ضمیر یلمده اولدر که بر ضمیر که معمول صفتده در اول بازدر و حسله معلومدر که موجوده یلمده دکلدر اما صفتده اولان ضمیر مستر اولدیغی واسطه سیله آنده نوماخفا وارد * پس آئی یلمده طریق بودر که اگر صفت مابعدنی رفع ایدرسه آنده هیچ ضمیر اولماز ایدمی آنک حکمی همان فعل حکمیدر پس تذکیر و تأنیتی فاعل حسبجه رایت اولور اما تنبیه و جمعی رایت اولماز فعل کبی * و هرگاه که صفت مابعدنی رفع الی ذکر کسه مابعدی منصوب اولسون و کر کسه مجرور صفتده بر ضمیر اولور موصوفه راجع پس تذکیر و تأنیت و افراد و تنبیه و جمع رایت اولور موصوفه مطابق * و اسما الفاعل و المفعول یعنی اسم فاعل که مفعول بهه متعدی اولیه یعنی فعل لازمندن مشتق اوله قائم و نائم کبی و اسم مفعول که مفعول بهه متعدی اولیه یعنی بر فاعلندن مشتق اوله که بر مفعوله تعدیه ایده بوقدر برجه اول مفعول قائم مقام فاعل اولور و آنک منصوب مفعولی اولماز مضروب کبی * ایدمی بونک کبی اسم فاعل و اسم مفعول صفت مشبهه کبدر مذکور اولان احوالده اون سکر اشکالندن یعنی ایکبسی متمندر و بریسی مختلف فیه طقوزی احسن و ایکبسی حسن و دردی قبعدر نته که معلوم اولدی * پس بویه دیر سن زید قائم ابوه و قائم اباه و قائم ابیه بواج مسئله در بری احسن در و بریسی حسن و بریسی مختلف فیه ادر و بوقیاس اوزره در آخره وارنجه یعنی مذکور اسم فاعلک معمولانی فاعلیتله مرفوع ایدر لر و منصوب ایدر لر معرفه ده مفعوله مشابته و نکرده تمیز لغله و مجرور ایدر لر اضافتله * ینه بویه اسم مفعول مذکورک معمولانی مرفوع ایدر لر فاعلیتله و یا قائم مقام فاعلیتله ایکی مذهب اعتباریه و منصوب ایدر لر معرفه ده مفعوله مشابته و نکرده تمیز لغله و مجرور ایدر لر اضافتله * بومسائل ایکی مفعوله و یا زیاده به متعدی اولان اسم فاعلده و یا اسم مفعولده جاری دکلدر زیرا که موجب التباس اولور مثلا هرگاه که دیر سن زید ضارب ابیه معلوم دکلدر اب فاعل ضربدر که اسم فاعلی اکا اضافت التمس سن یا مفعول ضربدر که ضاربی اکا اضافت التمس سن * ینه بونک کبی اگر دیر سن زید معطی ابیه معلوم اولماز که اب قائم مقام معطی در که اکا اضافت التمس سن یوخسه مفعول نایدر که اکا اضافت التمس سن * ینه بونک کبی اسم فاعلده و اسم مفعولده اضافت و مفعوله مشابته و یا تمیز لغله نصب موجب التباس در پس جائز دکلدر * اما بونک خلا قبعدر بر اسم فاعل که مفعول ثانیه اولیه و اسم مفعول که مفعول ثانیه اولیه که آنده التباس اولماز * پس بومسائل ذکر اولان وجه اوزره مذکور فاعلده و مفعولده جاری اولماز * اسم التفضیل ما شتق من فعل موصوف زیاده علی غیره و هو افعال و شرطه ان ینی من ثلاثی مجرد لیکن لیس بلون و لا عیب لان منها افعال

(الغیره)

الحسن الوجه الحسن وجه اثنان منها اثنان الحسن وجه الحسن وجه * واختلاف في حسن وجهه والبواقي ما كان فيه ضمير واحد أحسن وما كان فيه ضميران حسن ومالا ضمير فيه قبيح * ومتى رفعت بها فلا ضمير فيها فهي كالفعل والافعال ضمير الموصوف فتؤنث وتثنى وتجمع واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر * وتفصيلها مبتدأ حسن وجهه خبرى ثلاثة مبتدأى محذوفه خبر در اى هذه ثلاثة اوجه من الاعراب * وكذلك اى مثل ذلك في الاوجه الثلاثة مبتدأ حسن الوجه * حسن وجه الحسن وجهه * الحسن الوجه * الحسن وجه خبر بعد الخبر لرذر * وجازر در كم مثال هربرى مبتدأ اوله وكذلك هربرى ندرن مقدم خبر اوله * وجازر در كم حسن الوجه به خبر اوله وباقى سنه بونك قرينه سيله برر خبر مقدم تقدير اوله * اثنان مبتدأ منها صفتى متمنعان خبرى الحسن وجهه اضافته مبتدأى محذوفه خبر در اى هما الحسن وجهه والحسن وجهه معطوفان حذف عاقله وبأخبر بعد الخبر در واختلاف ماضى مجهول في حسن وجهه جار مع المجرور قائم مقام فاعل اختلاف در والبواقي مبتدأ ماموصول كان فيه ضمير واحد صلته سى وفيه ضميرى عائدر ما به موصول صلته سيله نعت بواقي در اى البواقي التى كان فيها ضمير واحد ويابدل بعصدر آدن احسن خبر مبتدأى نايدر ومبتدأى ثانى خبر به خبر مبتدأى اولدر ورباط محذوف در * وما كان فيه ضميران حسن مبتدأ وخبر معطوف در ماكانه * سابقه به ومالا ضمير فيه قبيح اعرابى سابق كيدر واكامعطوف در * ومتى كلمه شرط در رفعت فعل شرط بها اى بالصفة رفعت به متعلق فلا ضمير فيها اى في الصفة جله اسميه جزاء شرط واقدر آنكيچون اولنه قا داخل اولدى فهي مبتدأ كالفعل خبرى جله اسميه بدلدر فلا ضمير فيها دن ويا تمليده در متى رفعت بها فلا ضمير فيها لانها كالفعل ديمكدر زيرا فعل لچن كنديدن صكره براسمى فاعليته رفع ايلسه آنده ضمير اولماز * پس اكا بكزه ينده آنك كيدر * والاى وان لا ترفع بها جله شرطيه فقيهها ضمير الموصوف جله اسميه خبر ومبتدأ دن جزاء شرط واقدر فتؤنث مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلى عائدر صفته وتثنى وتجمع آنك كيدر اعرابه واسما مبتدأ اصله اسمان سقط نونه بالاضافه الى الفاعل والمفعول الفاعل مضاف اليه والمفعول اكامعطوف بعض لنمخده واسم الفاعل دوشمش افرادله غير نعت فاعل والمفعول در ويابدلدر آنردن المتعديين مجرور در اضافته مثل الصفة خبر مبتدأ در في حرف جر ماموصول ذكر صلته سيله محلا مجرور بيان وجه مماثلة در قددر (محصول تركيب) وتفصيلها يعنى تفصيل وجوه صفت مشبهه اولدر كه ديرسن حسن وجهه صفت مجرد ومعمول مضاف وفاعلها مرفوع وحسن وجهه مفعوله مشابته منصوب وحسن وجهه صفت مجرد مشابته منصوب وحسن وجهه اضافته مجرور در * ينه بونك كبي ديرسن حسن الوجه صفت مجرد ومعمول لامله معرف وفاعلها مرفوع حسن الوجه مفعوله مشابته منصوب * حسن الوجه اضافته مجرور در حاصلى هربرى صورت اوچر اعرابه معرب اولور * ينه بونك كبي ديرسن حسن وجهه صفت مجرد ومعمول فاعليته مرفوع * حسن وجهها تمثيل لقوله منصوب حسن وجهه اضافته مجرور * ينه بونك كبي ديرسن الحسن وجهه صفت لامله معرف ومعمول مضاف وفاعلها مرفوع الحسن وجهه مفعوله مشابته منصوب الحسن وجهه معرف باللام ومعمول مجرد فاعليته مرفوع الحسن وجهها تمثيل لقوله منصوب الحسن وجهه اضافته مجرور مجموع اشكال اون سكر اولدى

قدر السماع من الواضع كحسن خبر مبتدای محذوف در وصعب وشديد اكا معطوف لدر وتعمل مضارع معلوم عمل مصدر نوعی فعلها مضاف اليه وضمير صفة راجع دره مطلقا خالدر فعلها دن كه معنى جهندن فاعلدر زیرا عمل مصدر در فاعله مضاف و جائز در كه مصدر محذوفه صفت اوله عملا مطلقا و یا مفعول مطلق اوله ای اطلاق اطلاقا وتقسیم مبتدا مسائلها ای الصفة مضاف اليه ان تكون تأويل مفردة در ان حرفیله الصفة اسمی باللام مقدرة متعلق خبری ای الصفة المتصلة باللام او مصدر تبها او معرفة بها وجله خبر مبتدادر ومجردة معطوف باللامه ومعمولها مضافا معطوفدر اسمیله خبریله كان به او باللام مضافاته معطوفدر ای متصلة او مقرونة باللام او مجردا معطوفدر ما قبله عنهما ای عن الاضافة واللام فهذه مبتدا ستة خبری والمعمول مبتدا فی كل واحد منها ای من الستة مقدرة متعلق و یا مذكوره مرفوع خبر مبتدادر ومنصوب و مجرور اكا معطوف صارت اخوات كان دندر بجله مستأنفة در كویا كه سائل سؤال ابلیكه نه قدر اولدی جواب و پردی كه صارت كذا اسمی مستر و ثمانية وعشر خبری وتیمیزی محذوفدر وجله خبر مبتدای محذوفدر تقدیری وهی ای الستة المذكورة بضر بها فی هذه الثلاثة صارت ثمانية عشر وجهها و جائز در كه جزای شرط مقدر اوله تقدیری فاذا ضربت تلك السنة المذكورة فی هذه الثلاثة صارت ثمانية عشر قسما * فالرفع مبتدا فاحرف تفسیر علی الفاعلیة خبری والنصب مبتدا معطوفدر رفعه علی التشبيه علی الفاعلیة كبیدر بالمفعول تشبيهه متعلق فی المعرفة بوده اكا متعلق و علی التیمیز معطوفدر علی التشبيه به فی النكرة تیمیزه متعلقدر والجبر علی الاضافة مبتدا وخبر سابق كبیدر (محصول تركيب) الصفة المشبهة یعنی صفت مشبهة بر اسمدر كه مشتق اوله فعل لازم دن یعنی مصدر لازم دن شول كیمسنه ایچونكه فعل ایتمكه قائمدر ثبوت معناسنه حدوث معناسنه دكل اسم فاعل كبی * ایمدی ضیق دار اولان نسنيه دیرلر اما ضائق اول نسنيه دیرلر كه طارلق آنده بکی پیدا اولمش اوله بونك كبیدر حسن وحاسن * وصیغه صفت مشبهة اسم فاعل صیغه سنه مخالفدر بونك برله كه ایكیمی بیله شریكدر اول ایکی نسنيه امم اولده كه معنای مصدر آنكه قائمدر و افراد وتثنيه وجع وتذكیر وتأنیت اولده بوجهندن بو ك صفت مشبهة دیمشدر یعنی مشبهدر اسم فاعله وصیغه لری اسم فاعل واسم مفعول صیغه لرینه مخالفدر كه سماعیدر وآترك قیاسیدر نه كه سابق اولدی * وصفت مشبهة كندی فعلی عملنی ایدر پس حسن حسن عملنی ایدر وبونك علمنده زمان حال واستقبال مشروط دكلدر زیرا بوثبوت معناسنه در حدوث معناسنه دكلدر كه آنده زمان اعتبار اوله اما علمنده صاحبنه اعتماد و یا همزه به وحرف نفیه شرطدر * وتقسیم مسائل اولدر كه صفت مشبهة بالامله معرف اوله و یا لامدن مجرد اوله ایکی تقدیر جه بیله معمولی یا مضاف اوله و یا لامله معرف و یا ایکیسندن بیله مجرد اوله پس ایکی اوجه ضربدن آتی صورت حاصل اولور و بوالی صورتك هر برنده معمولی یا مرفوع اولور یا منصوب یا مجرور و چون اوچی آتی به ضرب ایلیه سن اون سکز صورت حاصل اولور * پس معمولده رفع فاعلیته در نحو الحسن وجهه ونصب اكر معمول معرفه ایسه مفعوله مشابتهدر مفعولیته دكل زیرا لازم مفعول آلاز نحو الحسن وجهه و اكر معمول نكره ایسه نصبی تیمیز لفتهدر نحو الحسن وجهها و جر اضافتهدر الحسن الوجه كبی * وتفصیلها حسن وجهه ثلاثة * وكذلك حسن الوجه * وحسن وجهه الحسن وجهه

صیغه سی کیدر نحو الزیدان ضاربان عمروا الان اوغدا والضاربان عمروا الان اوغدا اوامس * جمعك
حالیله بویه در نحو الزیدون ضاربون عمروا الان اوغدا والضاربون عمروا الان اوغدا اوامس
وهرگاه که مثنی و مجموع معرف باللام اوله و ما بعد از بنی منصوب ایده را جازد در که نون بر بنی تخفیف
حذف ایده را نه که قول شاعره واقع در * بیت * الحافظوا عورة العشرة * لایاتیم من وراثهم
نطف * اصلی الحافظون ایدی نون تخفیف حذف اولدی و بر حذف ارتکاب سببی اولدر که الف
ولام موصولدر وصله ده عمل واسطه سیله اول منصوبه طول پیدا اولدی که حذف مناسب بدر
* اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع علیه و صیغته من الثلاثی علی مفعول کضروب و من غیره
علی صیغه اسم الفاعل بفتح ماقبل الآخر نحو مخرج و مستخرج و امره فی العمل والاشتراط کأمر
اسم الفاعل نحو زید معطى غلامه درهما * اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع علیه و صیغته
من الثلاثی علی مفعول و من غیره علی صیغه اسم الفاعل بفتح ماقبل الآخر اعرابه اسم الفاعل
ما اشتق الی آخره کیدر و امره مبتدا فی العمل مقدّمه متعلق والاشتراط اکا معطوف کأمر اسم الفاعل
خبر مبتدا کاف محلا مرفوع در اگر مثل معنائه تقدیر اولور سه تقدیری و امره شبهه بامر اسم الفاعل
فی العمل والاشتراط و جازد در که محلا منصوب اوله یکون اضماریه تقدیری و امر اسم المفعول
یکون کأمر اسم الفاعل فی العمل والاشتراط نحو معلوم زید مبتدا معطى خبری غلامه قائم مقام
فاعل درهما مفعول به و جمله محلا مجرور مضاف الیه * محصول ترکیب * اسم المفعول یعنی
اسم مفعول بر اسم در که مشتق اوله بر فعلدن یعنی مصدر دن شول کیمسه ایچون که فعل آنک اوزرینه
واقع اوله و صیغه اسم مفعول ثلاثی مجرد دن مفعول وزنی اوزرینه در محبوب و مضروب کبی
اما غیر ثلاثی دن اول بابک اسم فاعل صیغه سی اوزرینه در آخرک ماقبلک قحیله محصل کلام
بودر که اسم فاعل غیر ثلاثی مجرد دن هر بابک مضارع معلوم صیغه سی اوزرینه در حرف مضارعت
یرینه میم مضمومه وضع الملکله و آخرینک ماقبلنی مکسور الملکله نه که سابق اولدی اما اسم مفعول
غیر ثلاثی مجرد دن اسم فاعل کیدر آخرینک ماقبلی مفتوح اولفله و اسم مفعولک حالی عملده
و شرط عملده اسم فاعلک حالی کیدر ایدی جهور فنده کرکدر که حال و یا استقبال معنائه اوله
و صاحبیه اعتماد ایلیه و یا همزه و یا حرف نفیه و هرگاه که معرف باللام اوله ماضی معنائه ده
عمل ایلر پس اسم مفعول قائم مقام فاعلی رفع ایدر اگر یانجه بر مفعول دخی اولور سه نصبی اوزره
باقی قالور نه که در سن زید معطى غلامه درهما * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل لازم لمن قام به
علی معنی الثبوت و صیغتها مخالفة لصیغه اسم الفاعل علی حسب السماع کحسن و صعب و شدید و تعمل
عمل فعلها مطلقا و تقسیم مسائلها ان تكون الصفة باللام او مجردة عنها و معمولها مضافا او باللام او مجردا
عنهما فهذه ستة و المعمول فی کل واحد منها مرفوع و منصوب و مجرور صارت ثمانية عشر
فارفع علی الفاعلیة و النصب علی التشبیه بالمفعول فی المعرفة و علی التیمیز فی النكرة و الجر علی
الاضافة * الصفة مبتدا المشبهة صفتی ماموصول و یا موصوف اشتق ماضی مجهول من فعل اکا
متعلق لازم نعت فعل در لمن اشتق به متعلق قام ماضی معلوم و مستتر فاعلی حائدر فعله به قام به
متعلق و ضمیر منه حائدر علی معنی الثبوت قام به متعلق و صیغتها مبتدا مخالفة خبر مبتدا لصیغه
اسم الفاعل مخالفة متعلق علی حسب السماع بوده اکا متعلق و یا خبر بعد الخبر در ای کاشه علی

مبتدأ المثنى مبتدأ والمجموع آ که معطوف مثله خبر مبتدأ در مثله لفظ بدیه ضمیر ایکی برده بیله فاعله را جملدر
و یحوز مضارع معروف حذف النون فاعل یحوز در ترکیب اضافی مع العمل یحوز به متعلق والتعریف
العمله معطوف تخفیف مفعول له و عاملی حذف النون در که مضافدر مفعوله و فاعلی متروکدر (محصول
ترکیب) اسم الفاعل چون دبلیکه اسم فاعلک عملی بیان ایلده محتاج اولدی تعریفده و مصادر دن صیغه سی
نیجه اولدیغی بیان الملکه پس بوجهندن دیدیکه اسم فاعل شول اسمدر که مشتق اوله بر فعلدن یعنی مصدر دن که
اصطلاحده اکا حدث دبیلر یعنی برکنه ایچون مشتق اوله که اول فعل آنکله قائم اوله حدوث معناسنه
ماشتق من فعل شاملدر جیع اسمایه که مصادر دن مشتقدر و لن قائم به قیدیه اسم مفعول خارج
قالدی و بمعنی الحدوث قیدیه صفت مشبهه و افعال تفضیل خارج قالدی که بونلر ثبوت دلالت ایدرلر
وصیغه اسم فاعل ثلاثی مجرددن فاعل وزنی اوزره اولور ضارب و قاتل و ماشی و آکل کی وهر
نسنه که ثلاثی مجرد مصادرندن مشتق اوله لن قائم به الفعل و فاعل وزنی اوزره اوله اول اسم
فاعل اولماز بلکه صفت مشبهه یا فاعل تفضیل و یا مبالغه صیغه سیدر حسن و احسن من زید
و مضارب کی و صیغه اسم فاعل غیر ثلاثی مجرددن فعل مضارع معلوم صیغه سی اوزره در اولبایدن
یعنی قنغی بایدنکه اسم فاعل اخذ ایدرلر سه حرف مضارعت یرنه میم مضمومه وضع الملکه
کرکسه حرف مضارعت مضمومه اولور سه و آخرینک ماقبلی مکسور اولور کرکسه مضارعهده
اول حرف مکسور اولسون کرک اولسون تنه که صرف کتابلرنده مکتوبدر و بعمل عمل فعله یعنی
اسم فاعل کندی مشتق اولدیغی فعلک عملی ایلر کرکسه لازم اوله و کرکسه متعدی لیکن آنک عملنده
شرطی حال و یا استقبال معناسنه اولمقدر بصیرلر مذهبنده نحو زید ضارب غلامه عمرو الان
او غذا * ینه بونک کیدر عملده شرطی کندی صاحبنه اعتماد ایلک کرک مبتدأ و یا موصوف و یا ذوالحال
کی و یا همزه استفهامه و یا ما نافیده به نحو قائم زید و قائم الزیدان و ما قائم زید و ما قائم الزیدان و اسم
فاعلک ذکر اولان وجه اوزره عملک سبی اولدر که کندی بایندن مضارع معلومه موافق اولمقدر
وزنده و اصل معناده و احتمال زمان حال و استقبالده * پس اگر ماضی معناسنه اولور سه عمل ایلز
یعنی فاعل ظاهری مرفوع ایلز و مفعولی منصوب ایلز زیرا بوتقدیرجه معنی حسبینجه موافق فعل
ماضی در و لفظ حسبینجه فعل مضارعه موافقدر ایمدی هیچ برینسه تمام مشابتهتی بولماز پس هیچ برینک
عملی ایده مز بلکه واجبدر که آتی اضافت معنوی لغه ایله مضاف ایدر اول نسنیه که حال و استقبال
معناسنه اولدیغی وقت آنکله منصوب اولدی و کسائی مذهبی بودر که اسم فاعل ماضی معناسنه
عمل ایلر پس بوتقدیرجه اضافتی لفظی اولور آنک قتنده و اگر اول صورتده که اسم فاعل ماضی معناسنه در
و مضاف اولمقدر مذکور معموله آندن غیر بر منصوب معمول واقع اولور سه نحو زید معطی عمرو
درهما امس اول معمول اسم فاعل ایله منصوب اولماز جمهور قتنده بلکه بر فعل مقدرله منصوب اولور
تقدیری اعطاء درهما در * و هرگاه اسم فاعله الف و لام داخل اوله مطلقا عمل ایلر ماضی و حال
و استقبال معناسنه زیرا که اسم فاعل بوتقدیرجه صله موصول اولور و معنی حسبینجه فعلدر اگرچه
صورتا اسمدر * و ما وضع منه للمبالغة یعنی اسم فاعلک مبالغه ایچون موضوع اولان صیغه لری اسم
فاعل حکمنده در عملده و شرط عملده نحو زید ضارب عمرو الان او غذا و یا الضراب عمرو الان او غذا
او امس زیرا فعل مضارع معلومه مشابتهت اگرچه فوت اولدی لیکن معناده مبالغه آنک قائم مقامیدر
عمل دخی اول اسلوب اوزره باقی قالور * و اسم فاعلک تنبیه سی و جمعی عملده و شرط عملده مفرد

(صیغه سی)

الفعلة مؤولدر ودخول لام تعریفان مع الفعلة جائز دکلدر لیکن چونکه مصدر اسم صورتندہ اولور
ادخال لام قتلہ جائز در بودر مصدر ک عملدہ حالی مفعول مطلق اولما دینی وقت * اما هرگاه کہ مفعول مطلق
اولہ اگر فعلدن بدل اولما زسہ عمل فعلکدر مصدر ک دکلدر کر کہ فعل مذکور اولہ نحو ضربت ضربا زیدا
و کر کہ مذکور اولہ لفظا نحو ضربا زیدا شول مقامدہ کی مخاطب متوجہ ضرب اولہ ای اضرب ضربا زیدا
* و اگر مفعول مطلق فعلدن بدل اولور سہ نحو سقبا زیدا آندہ ایکی وجہ جائز در بریسی عمل فعلک
اولمقدر کہ اصادر عملدہ و اینکجیسی مفعول مطلق اولمقدر زیر ا فعلدن بدلدر و آنک قائم مقامیدر * اسم
الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل ومن غيره
على صيغة المضارع بيم مضمومة وكسر ما قبل الآخر نحو مخرج ومستخرج ويعمل عمل فعله بشرط
معنى الحال او الاستقبال والاعتماد على صاحبه أو الهزمة أو ما فان كان للماضي وجبت الاضافة
معنى خلافا للكسائي وان كان معمول آخر فيفعل مقدر فان دخلت اللام استوى الجميع وما وضع
منه للبالغة كضراب وضروب ومضراب وعلیم وحذر مثله والثني والمجموع مثله ويجوز حذف
النون مع العمل والتعريف تخفيفا * اسم الفاعل مبتدأ مضاف ما اسم موصول ای الاسم الذی ویا
موصوف ای اسم اشتق ماضی مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی مآئدر مایہ من فعل اشتق یتعلق
لن قام به جار مجرور یتلہ یا کا متعلق قامدہ ضمیر فعلہ راجعدر و بدہ من کلہ سنہ بمعنی الحدوث
مقدره متعلق و یا حالدر اشتق ضمیرندن ای حال کون ذلک المشتق بمعنی الحدوث و بوجه صلہ ویا
صفتدر مایہ و موصول صلہ سبلہ و یا موصوف صفتیلہ خبر مبتدأ و صيغته مبتدأ ای صيغة الفاعل
من حرف بیان الثلاثی مجروردر آنکله المجرد نعت ثلاثی علی فاعل قائم مقام خبر ای صيغته من الثلاثی
المجرد ديجی علی وزن فاعل ومن غیرہ ای من غیر الثلاثی المجرد علی صيغة المضارع معطوفدر من الثلاثی
قولنہ بيم متعلقدر علی صيغة المضارع متعلق اولدیننہ مضمومة نعت ميمدر و کسر معطوفدر ميمہ ما قبل
الآخر ای کسر الحرف الذی ثبت قبل الآخر او حرف ثبت قبل الآخر * پس ما موصولہ و یا موصوفہ
نحو معلوم مخرج مضاف الیہ ومستخرج آکا معطوف و يعمل اسم الفاعل عمل فعلہ ظاهرا بشرط معنی
الحال يعمل یتعلق او الاستقبال والاعتماد معطوفدردر الحال یتلہ علی صاحبه اعتمادہ متعلق و ضمیر اسم
فاعلہ راجعدر او الهزمة او ما معطوفدردر صاحبه یتلہ فان کان ای اسم الفاعل للماضی جله شرطیہ وجبت
الاضافة جله جزایہ معنی تمیز ای وجبت اضافتہ الی معمول من حيث المعنی لان حيث اللفظ یاخود
نعتدر مقدرہ کہ مفعول مطلقدر ای من حيث الاضافة مضمومة خلافا مفعول مطلق للكسائي
اکا متعلق ای خالف هذا القول خلافا لقول الكسائي فانه يجوز اعماله بمعنی الماضي و یا نعتدر
مفعول مطلقه ای وجبت الاضافة وجوبا محالفا له وان حرف شرط کان فعل شرط معمول اسمی
آخر نعت معمول و خبری محذوفدر ای فان کان له معمول آخر * و جائزدر کہ تامة اولہ
ثبت معناسنہ بفعل مقدر جله اسمیہ تقدیرا جزاء شرط واقعدر انکیچون اولنہ فا داخل اولدی
تقدیری فهو معمول بفعل مقدر * فان دخلت اللام استوى الجميع اعرابی ظاهدر و ما موصول و یا
موصوف وضع ماضی مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی مآئدر مایہ منہ ای من اسم الفاعل مای
یاندر للبالغة وضع به متعلق و بوجه صلہ و یا صفتدر مایہ و موصول صلہ سبلہ و یا موصوف صفتیلہ
مبتدأ كضراب مبتدای محذوفه خبردر وضروب ومضراب وعلیم وحذر معطوفدردر اکا مثله خبر

وقد حرف تقلیل بضاف مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآذدر مصدره الی المفعول بضافیه متعلق و اعماله ای المصدر باللام قليل مبتداً و خبر و یامع معانسه در فان کان ای المصدر مطلقاً خبر کان در فاعله مبتداً للفعل خبر و جمله اسمیه جزاء شرط در وان کان بدلا منه ای من الفعل فوجهان اعرابی سابقدر معلومدر (محصول ترکیب) المصدر چون مصنف رحمه الله دبلدیکه عمل مصدری بیان ایلیه محتاج اولدی تعریفنه و قنده سماعی و قنده قیاسیدر دیو بیان ایلکه * پس مصدر بر حدث اسمی در کیم جاری اوله اول اسم کندی فعلی اوزرینه و مراد حدثن خبریله قائم بر معنی در و مراد کندی فعلی اوزرینه جاری اولقدن اولدرکه آنک فعلی اوله که اول اسم مذکور اوله اول فعلی بیان ایچون نوع جهندن و یا عدد جهندن نه که دیرسن جلست جلوسا و جلسته و جلسته ایلمدی و یلاله و و بحاله که فعل آندن مشتق دکلدر مصدر اولمازا کر چه که مفعول مطلقدر * و ثلاثی مجرددر مصدر سماعیدر و عدد اوزانی او توزایی به ایریشور نه که تصریف کتابیلمده مسطور و مذکور در و غیر ثلاثی مجرددر مصدر قیاسیدر نه که تصریفده معلوم اولدی و مصدر مفعول مطلق اولمادیفی وقت کندی فعل عملی ایلر یعنی ماضی و حال و استقبال فعلی نحو اعجبنی ضرب زید عمرا امس او الان او غدا و معمول مصدر اوزرینه مقدم اولماز زیره که مصدر عمل ده ان مع الفعل تأویلنده در وان حرف موصولدر و مابعدی منزله جزاء خیره در کله دن * پس لایق دکلدر که مقدم اوله موصولات اسمیده کبی ایلمدی نه که جائز دکلدر که دیه سن اعجبنی عمرا ان ضرب زید جائز دکلدر که دیه سن اعجبنی عمرا ضرب زید زیره که بواعجبنی ان ضرب زید عمرا تأویلنده در * و لا بضر فیه یعنی مصدرده فاعل اضممار اولماز و الا لازم کاور که مصدرک تنبیه و جعنده فاعل مضمر اوله واحده قیاسله * پس تنبیه و جعنده اضممار فاعل ایچون ابکی تنبیه و ابکی جمع لازم کاور بری مصدر ایچون و بری فاعل ایچون و چونکه فعلده تنبیه و جمع فاعل اعتباریله در نفس فعل اعتباریله دکلدر بو محذور آمده لازم کماز * بنه بویه اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه حالی بونلرده تنبیه و جمع حقیقته فاعله راجعدر مصدرک خلاقیه که آنک کنندنه کوره تنبیه و جعی وارددر غیره کوره دکل * معلوم اوله که مصدرک فاعلی ذکر ایلک لازم دکل نه که اعجبنی ضرب زید دیرسن پس اکر ذکر فاعل لازم اولیدی مصدرده اضممار لازم اولوردی شول وقتکه ضمیره مسند اولور * و دخی مصدری کندی فاعله اضافه اضاقت جائزدر و استعمالده چوقدر پس فاعلی لفظ مجرور اولور و مفعول مذکور اولور سه منصوب اولور نحو اعجبنی ضرب زید عمرا * و کاه اولور که مصدری مفعوله اضاقت ایدرلر پس فاعل مذکور اولور سه مرفوع اولور * و اعماله باللام قليل یعنی عمل مصدر اوج وجه اوزره در * ربیسی اولدر که منون اوله و کندی فعلی عملی ایلیه نحو اعجبنی ضرب زید عمرا و بو عمل مصدرده اصلدر یعنی منون عمل ایلک * و ایکنجیسی مضاف اولمقدر فاعله و یا مفعوله و اول بر معمولی حالی اوزره قالور نحو اعجبنی ضرب زید عمرا و اعجبنی ضرب زید عمرو و بو وجه اوزره عمل اولکیدن اقلدر بو نکچیون و یحوز اضاقته دیدی باخصوص که فاعله اضاقت مفعوله اضاقتن زیاده در آنکیچون دیدی و یحوز اضاقته الی المفعول * او پنجیسی معرف باللام مصدردر که فعل عملی ایلر نه که شاعر دیر * بیت * ضعیف النکایة اعداءه * بخال الفرار یراخی الاجل * اعداءه منصوبدر که مفعول النکایةدر که مصدردر و بو وجه اوزره عمل استعمالده قتی قلت اوزره در قیاسده مقتضی * قلت در زیره که جمله مصدر ان مع

حائض و طامث کبی که حائضات و طامثات دیمزلر اما حائضه بی حائضات اوزره جمع ایدرلر تا کیم حائضه ابله حائض بینده فرق اولسون و چونکه لفظ حائض ذات حیض معنایند در یعنی حد بلوغه ایر شمس خاتون بی اختیار حدوث حیض حاصلی حیض ظاهر اولمق لازم دکل همان اول حده ایر شمس کفایت ایدر حائض دیمکه اما حائضه بالفعل حائض ظاهر اولنه دیرلر ایدمق لفظ حائضه اسم فاعل اولور حقیقه که حدوث حیضه دلالت ایدر فعل کبی که حاضت و نجیض دیرسن و اسم فاعلک تأنیثی فعلک تأنیثه متفرع در فاعلک تأنیثی ایچون پس بوافظه جمع سلامت اولی درو حائض لفظندنکه اسم فاعل صیغه سی اوزره در اما حقیقه اسم فاعل دکلدر زیرا حدوث حیضه دلالت الیزلر و الا یعنی اگر اول اسمکه جمع سلامتله جمع ایلک ایستلر صفت اولماز بلکه محض اسم اولور سه بوجع آنده جائزدر شرط سنز ایدمق طلحه و نمره و زینب و هنده طلحات و تمرات و زینبات و هندات جائزدر وقتا که مصنف رحمه الله جمع سالمک ایکی قسمندن ببله فارغ اولدیه جمع مکسر شروع ایلدی پس یورر که جمع مکسر اول جمعدر که آنده مفرد صیغه سی مکسور اوله رجال و افراس و فلوس کبی که نظائری بی حدود بی شمار درو جمع معنی جهنندن ایکی قسمه منقسم در یعنی جمع مکسر ایکی قسمدر جمع قلت و جمع کثرت و جمع قلت اولدر که چون قرینه دن عاری و خالی اوله عشره به و مادونه اطلاق صحیح اوله و جمع کثرت اولدر که قرینه سنز عشره به و ما فوقنه اطلاق صحیح اوله و چونکه جمع قلت صیغه لری آذر آتی ضبط ایلدی که ماعداسی جمع کثرت درو جمع قلت صیغه لری الی در دردی جمع مکسردن و ایکیسی جمع مکسردن بریسی افعول و زنی اوزره در اطلب کبی و افعال در افلاس و افعله در اثر به کبی و فعله در غلظه کبی ایکیسیده جمع صحیدر مذکر و مؤنث و بو آتیدن ماعداسی صیغه جوعدن جمع کثرتدر و کاه اولور که جمع کثرتی موضع قلنده استعمال ایدرلر ثلاثه قرو و اربعة رجال بونک عکسیده جائزدر قرینه اولدینی رده المصدا اسم الحدث جاری علی الفعل و هو من الثلاثی سماع و من غیره قیاس مثل اخرج اخراجا و استخرج استخرجا و بعمل عمل فعله ماضیا و غیره اذا لم یکن مفعولا مطلقا و لا یتقدم معموله علیه و لا یضمربه و لا یلزم ذکر الفاعل و یجوز اضافته الی الفاعل و قد یضاف الی المفعول و اعماله باللام قلیل فان کان مطلقا فالعمل للفعل و ان کان بدلانته فوجهان المصدا مبتدا اسم الحدث ترکیب اضافی خبر جاری نعمت الحدث در علی الفعل جاری به متعلق و هو مبتدا مآئدر مصدره من الثلاثی بیان مصدر در بعض نسخهده المجردله موصوفدر سماع ای سماعی او مسموع خبر هودر و من غیره قیاس ای قیاسی او ذو قیاس او مقیس معطوفدر ماقبلنده جمله اسمیه و بعمل مضارع معروف و مستتر فاعلی مآئدر مصدره عمل مفعول مطلق فعله مضاف الیه و ضمیر مصدره مآئدر ماضیا حالدر فعله دن و غیره معطوف ماضیانه اذا مجرد ظرفیت ایچوندر و عاملی بعملدر و یا شرط ایچون و جزاء محذوف اولور ماسبق قرینه سیله و لم یکن فعل جمعد مطلق و مستتر اسمی مآئدر مصدره مفعولا خبری مطلقا نفی و جمله محلا مجرور در اضافتله و لا یتقدم فعل نفی استقبال معموله فاعلی علیه لا یتقدم به متعلقدر و ضمیرلر مصدره مآئدر و جمله معطوفدر جمله اسمیه و لا یتقدم فعل نفی استقبال بناء مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآئدر معموله فیه ای فی المصدر لا یضمربه متعلق و بو جمله معطوفدر سابقه به و لا یلزم فعل و فاعل و مفعول به و ضمیر مآئدر مصدره ذکر الفاعل فاعل لا یلزم در و بو جمله ده سابقه به معطوفدر و یجوز مضارع معروف اضافته فاعلی و ضمیر مصدره راجعدر الی الفاعل اضافته متعلق

مذ کرو مؤنث بیننده فرق یوقدر نه که در جل جریح وامرأة جریح دیر سن اکر مذ کرده جریحون جائز اولسه
 حال بو که بوصیغه مؤنثه اطلاق ایلک جائز اولماز ایمدی مؤنثه جریحات دیمک کرک ایمدی پس جمعه که
 مذ کر له مؤنث بیننده فرق بولنقی لازم کلور ایمدی فر عک اصل اوزره مزیتی اولوب اصله مخالف
 اولماق لازم کلور * ینه بونک کی فعل بولنقی فاعل اولماق کرک مثلاً رجل صبور و نه صبور و نه دیملر * ینه
 بونک کی مفعول که صیغه مبالغه در که مذ کرو مؤنث بونده برابر در بوجع آمده جائز دکلدر ایمدی رجل مفضل
 ده مفضلون دیملر و علت جریحون ده ذکر اولان علتدر * و جمله شرائطنددر که آمده اولان تاء تأنیث
 مبالغه ایچون اولیه علامه و فروقه و راضیه کی اولمایه زیر بونلر اکر چه معنی جهندن مذ کر لدر اما لفظ
 جهندن تا که علامت تأنیثدر آنلر ده موجوددر * پس بویه جمع شریف که خواص مذ کر دندر بویه اسمایه
 لایق و جائز دکلدر * و نون جمع اضافت حالنده تشبیه نونی کی که حذف اولور معلوم اوله که بعضی الفاظ
 جمع سالم لفظه جمع اولور بونک بر له که شرائط مذ کوره آمده موجود دکلدر مثلاً رضون و ارضین و سنون
 و سنین و قلون و قلین و ثبون و ثیین و حرون و حرین و اوزون و اوزین پس بوالفاظده بوجع شد و ذکر یقله
 اولور اما بعضی نحویر بوالفاظک بعضی بر قاعده تحتنه درج ایشلر و بر مناسبت سولیشلر نه که
 بعضی مفصلانده مسطور و مذ کوردر * و المؤنث مالق آخره الف و تاء و شرطه ان کان صفة و له
 مذ کر فان یکنون مذ کره جمع بالواو و النون و ان لم یکن له مذ کر فان لایکنون مجردا تکایض و الا جمع
 مطلقاً * جمع التکسیر ماتعیر بناء واحد کر جال و افراس * و جمع القلة اقل و افعال و افعاله و فاعله
 و الصحیح و ماعدا ذلك جمع الکثرة * و المؤنث مبتداً مالق آخره الف و تاء خبری اصرابی سابقدن
 طاهر در و شرطه مبتداً ان کان صفة و له مذ کر جمله شرطیه فان یکنون جمله حالییه در اسم کان دن
 و یا اکا معطوفدر معنی جهندن تقدیری ان کان المؤنث صفة و کان للمؤنث مذ کر و ان یکنون مذ کره
 جمع بالواو و النون جمله جزائییه و شرطیه و جزائییه خبر مبتداً اکر فان یکنون فایله اولور سه اما
 فامر اولور سه نه کم بعضی نسخده و افعدر بو خبر اولور و جزاء محذوف اولور و ان لم یکن له مذ کر
 فان لایکنون مجردا تکایض جمله شرطیه معطوفدر سابق جمله شرطیه * و الا ای ان لایکنون
 الاسم صفة جمع مطلقاً جمله شرطیه معطوفدر جمله شرطیه * جمع التکسیر مبتداً ماتعیر بناء
 واحد موصول صله سبله جمله اسمیه خبر مبتداً اکر جال خبر مبتداً محذوفدر و افراس اکا
 معطوف * جمع القلة اقل مبتداً و خبر و افعال و افعاله و فاعله معطوفدر در افعول صیغه سنه * بودرت کله نك
 اوچی غیر منصرفدر وزن و تعریف ایچون و افعاله و فعلة تعریف و تأنیث ایچون و الصحیح معطوفدر افعول
 کله سنه و ماعدا ذلك جمع الکثرة جمله اسمیه معطوفدر جمع القلة به فتامل (محصول ترکیب) و المؤنث
 جمع مؤنث سالم بر اسمدر که آخرنه لاحق اوله الف و تاء تا کیم دلالت ایلیه لحوق و یا لاحق که اول اسمله
 کندی جنسندن زیاده وارددر و اول اسمکه آنی جمع سلامتله جمع ایلک ایستبه لریا صفتدر و یا غیر صفت *
 و اکر صفت اولور سه آنک مذ کر ی اوله و یا اولیه اکر اولور سه آنک شرطی بوجعده اولدر مذ کر ی
 جمع سالم لفظه جمع اوله * پس مسلمة فی مسلمات و زنی اوزره جمع ایدر لر زیر بر اسم فی مسلمون ایله جمع ایدر لر اما
 فعل که مفعول معنسانه اوله جریح کی اما فعل که فاعل معنسانه اوله صبور کی و مفعول و مفعیل که مبالغه
 صیغه لیدر بونلر جمع سلامتله جمع اولماز لر زیرا که مذ کر لرینی جمع سلامتله جمع ایلدیلر نه که معلوم
 اولدی و اکر اول صفتک مذ کر ی اولماز سه آنک بوجع ده شرطی اولدر که تاء تأنیدن مجرد اولیه

مستویا فيه مع المؤنث مثل جریح و صبور و لا بناء التأنيث مثل علامة و یحذف نونه بالاضافة و قد شد نحو
 سنین و ارضین و شرطه مبتدا ان كان اسما بجله شرطیه فذکر مبتدای محذوفه خبر در علم خبر آخر در
 آ که بعقل بجله فلیه نعت علم در ای علم بعقل صاحبه و جائز در که مذکره صفت اوله علم ده کاصفت
 اوله پس تقدیر کلام و شرط جمع السلامة بالواو و النون ان كان الجمع اسما فهو مذکر علم بعقل و بو
 بجله جزاء شرط در و بجله شرطیه خبر و شرطه در و ان كان صفة معطوفه ماقبلنده که شرطیه به
 و اعرابی آنک کبیر و ان لا یكون مضارع معروف و مستتر اسمی افعل خبری فعلاء مضاف الیه
 و بوجله تأویل مفرد ده در ان مصدریه الیه معطوفه فذکر قولنه و لافعلان فعلی معطوفه فاعل
 فعلان به و لا مستویا بوده اکامعطوف مع المؤنث مستویانه متعلق مثل جریح و صبور ظاهر و لا بناء
 التأنيث بوده اکامعطوف مثل علامة معلوم و یحذف نونه بالاضافة مثنی بمشده مثلی یکدی و قد
 حرف تحقیق شد ماضی معروف نحو فاعلی سنین مضاف الیه و ارضین آ که معطوف (محصور
 ترکیب) هراسم که آتی جمع سلامته یعنی او و نونله و یاءه و نونله جمع ائلك ابستیدر یا اسم خالص در
 یعنی محض اسم در که آنده هیچ و صفیتدن اثر یوقدر و یا صفتدر اگر اسم محض اولور سه آتی جمع
 سالم لغله جمع ائلك ده اوج شرط و اورد در اول اولدر که مذکر کرک یعنی آنده تا تأنیث نه ملفوظ کرک و نه
 مقدر پس طلحة و حمزه کبیر بو طریقه جمع اولما زاما و رقاء و حراء کبیر که علم مذکر واقع اوله
 جائز در که بوجمله جمع اولوب و رقاؤن و حراؤن دیدر زیرا علم تأنیث تادر الف دکل پس بوجمه
 مانع اولان تادر که مذکر جمعیدر الف دکل ایکنجی شرطی اولدر که علم اوله رجل کی که مذکر
 فاعلدر بوجمله جمع ائلزل و رجلون دیمزل زیرا که علم تعیین معناده اسم جنس دن اقوادر پس بوجمه که
 اشرف جوعدر علمه تخصیص ایلدیلر او چنجی شرطی اولدر که عقلا دن اوله ائمدی اعرج و لاحق
 که بر فرسک علیدر بوجمله جمع اولماز زیرا عقل صاحب لری سائر حیوانات دن اشرفدر ائمدی
 بوجمه که اشرف جوعدر سائر اعلام و حیوانات ده اولقی مستحسن دکلر و اکر بوجمله صفت جمع
 اولی اولسه صحت جعنده نیچه شرط وار بریسی اولدر که مذکر عاقله صفت اوله پس ضارب
 و مضروب و حسن که انسانه صفت اوله ل ضاربون و مضروبون و حسنون بوجمله جمع ائلك اولور
 اما ضاربة کی اگر چه صفت انساندر و مضروب و حسن کبیر کی که انسانک غیریه صفتدر بوبله جمع
 ائلك اولماز و بجله شرائط در که اول صفت که مذکر و عاقل اوله مذکر ی افعل و مؤنثی فعلاء
 و زنی اوزره کلبه اجر و حراء کی که احرون دیمزل تا کیم صفتله افعل تفضیل بیننده فرق اوله
 نه کم اعلون و افضلون دیرلر و بوقضیه عکس الیادیلر زیرا که افعل تفضیل و صفینده اشرف و اقوی در
 زیرا زیاده به دلالت ایدر و بجله شرائط در اول صفتکه مذکر و عاقلدر مذکر ی فعلا ن و مؤنثی
 فعلی و زنی اوزره اولیه عطشان و عطشی و سکران و سگری کی ائمدی عطشانون و سکران تون دیمزل
 تا کیم فرق اوله بونکله فعلا ن و فعلا نه بیننده ندان کی که ندمانون دیرلر جعنده عکس الیادیلر زیرا فعلا ن
 و فعلا نه مذکر و مؤنث بینی تایلر فرق ایلده اصلدر و بجله شرائط در مذکر و مؤنث صیغه ده
 مساوی اولیه نه که فاعل یعنی مفعول ده اولور پس رجل جریح ده جریحون دیمزل زیرا چونکه مفرد ده

صله سیله و یا موصوف صفتیه فاعل فعلدر مفتوحا حالدر فاعلندن و بوجه معطوفدر حذف الالف
 قولنه مثل مصطفون مثل قاضون کیدر اعرابه یعنی مثلك مضاف الیهدر (مصول ترکیب) المجموع
 معلوم اولدیکه تنبیه و جمع خواص اسمندر و فعلده تنبیه و جمع فاعله راجعدر و نحو یلر اصطلاحنده
 رجال مثلنه مجموع و جمع دیرلر ته که رجان نونه تنبیه و مثنی دیرلر و جمع بر اسمدر که دلالت ایلیه
 مقصود اولان آحاده کنینک مفردی حرفلیله آزه حق تغییرله و ما دل علی آحاد مقصوده قولنه قوم
 و رهط و ثلاثه و اربع مثللی داخلدر و بحروف مفرده قیدیه بونلر چیقدی زیر که بواسطه مفردی یوقدر که
 اول مفردلرک حرفلی بواسطه اوله و بتغییر قیدیه اشارتدر که جمعیده جمله مفردیننده فی الجملة تغییر
 کفایت ایدر ته که معلوم اولور ان شاء الله تعالی * ظاهر اولان اولدر که بحروف مفرده ده حرف جردل به
 متعلقدر ظرف مستقر اولق اوزره یعنی اسم دلالت ایلیه آحاد مقصوده به بر حالته که ملتبس اوله
 اول اسم کنینک حروف مفردنه و ایدی جمع بو تعریف اوزره لفظ ترمج نمره دکلدر ته که ظاهر یلر
 کلاننده مشهوردر بلکه ترمجس در قلیل و کثیره متناو لدر و ترمه اول جنسک واحددر پس لفظ ترم آحاد
 مقصوده به دلت الماز * ینه بونک کی لفظ کب جمع را کب دکلدر زیر که فعل وزنی اوزره فاعل جمع اولماشدر
 و پس را کب مفرد کب اولماز و کب تفسیر جمعه داخل اولماز و لفظ فلک و لفظ هجان و بونک کیلر کاه
 مفرد اولورلر و کاه جمع و آرا رنده تقدیری بر تغییرده واردر هر برنده زیر که ضمه فلک مفرد فاعل ضمه می کیدر
 و ضمه فلک جمع ضمه اسد کیدر که جمع اسددر و کسره هجان مفرد کسره کتاب و نقاب کیدر و کسره
 هجان جمع کسره رجال و ذیاب کیدر و جمع ایکی قسمدر بریسی جمع صحیح و صحیح ده دیرلر که بناء
 واحد آنده سالم و مسلم اوله یعنی تغییر اولیه و بریسی جمع مکسر در که بناء واحد آنده متغیر اوله و جمع
 صحیح ایکی قسمدر بریسی مذکر و بریسی مؤنث ایچوندر و جمع صحیح مذکر اول اسمدر که آخرینده ماقبلی
 مضموم پرو او و بر نون مفتوحه لاحق اوله حالت رفعده و یا ماقبلی مکسور نون مفتوحه حالت نصب و جرده
 زیدون و زیدین و مسلمون و مسلمین کی و هر اسم که آخری ماقبلی مکسور یا اوله کر کسه اول یا ملفوظ اوله
 القاضی و الداعی کی و کر کسه مقدر اوله قاض و داع کی چونکه اول اسمی جمع مذکر ایلک استیه
 القاضون دیرلر اصلی القاضیون ایدی یا اوزره ضمه ثقیل نقل ضمه بر ماقبل ایلدیلر بعد سلب حرکت
 ماقبل التقاء ساکنین اولدی یادن و اودن یایی حذف ایلدیلر قاضون اولدی بروزن قاعون اولدی
 و یا فاعلن حالت نصب و جری قاضین کلور اصلی قاضیین ایدی یا اوزره کسره ثقیل اولدی یعنی
 حذف ایلدیلر التقاء ساکنین اولدی ایکی یادن یانک برینی حذف ایلدیلر قاضین اولدی قاعین و یا فاعلن
 وزنی اوزره الداعی و الغازی و غیر یلری بویه اعلال اولور پس قیاس کرک * و اگر اسم مقصور
 اولور سه یعنی آخرینده الف اولور سه کر کسه مذکور و ملفوظ المصطفی و المرتضی کی و کر کسه
 مقدر اولور مصطفی و مرتضی کی بوالف التقاء ساکنین ایچون ساقط اولور پس مصطفون
 و مصطفین اولور اصلی مصطفیون و مصطفین ایدی یا مخرک ماقبلی مفتوح اولدی یعنی ایچون الفه
 قاب ایلدیلر التقاء ساکنین اولدی القدن و و اودن و یا القدن و یادن آئی حذف ایلدیلر مصطفون
 و مصطفین اولدی بو صورتده و اوک و یانک ماقبلی مفتوح باقی قالدی پس اول که و اوک ماقبلی
 مضموم و یانک ماقبلی مکسور اولور دینلدی اعمدر که فی الحال اوله و یافی الاصل و و شرطه
 ان کان اسمافذ کر علی بقل و ان کان صفة فذکر علی بقل و ان لا یكون افضل فعلاه ولا فعلان فعلی و لا

همزه سی اصلی اولور سه اول همزه تنبیده ثابت اولور * پس قراوده قرا آن و قرا این دیمک کرک
 زیرا که حرف اصلی تک حق حالی اوزره قالمقدیر * اگر همزه سی تأیث ایچون اولور سه صحراء
 و حراء همزه سی کی اول همزه یی تنبیده و اووه قلب ایلک کرک پس صحرا وان و حرا وان دیر سن
 زیرا که همزه الف جنسندندر و حرف ثقیلدر * پس لایق دکلدر که ایکی الفک ارا سنده واقع اوله
 بونک برله که اصلی دکلدر * و اووه قلب ایلدیلر یا به ایلادیلر زیرا که و اووه ثقلنده همزه و تأیثله
 مناسبی وار * اگر ممدودک همزه سی نه اصلی اوله و نه تأیث ایچون آنده ایکی وجه جائزدر
 بریسی همزه یی کندی حالی اوزره قومق و بریسی اصلنه رد ایلک * پس کساده کساء ان و کساوان
 جائزدر و ردا ده ردا ان و ردایان جائز اوله * اما عبارت مصنف رحمه الله دلالت ایدر که ایکی وجهک
 بریسی همزه کندی حالنده ابقاء اوله همزه اصلیه مناسبیچون و بریسی و اووه قلب ایلکدر پس ردا مثلنده
 ردا ان و ردا وان دیمک کرک ردایان دکل اما مشهور ردایاندر پس مصنف رحمه الله و الافوجهان
 دیمک کرک ایدی لام تعریفمیز * و نون تنبیه تنوین کی انفصالی موزندر * پس اضافه حذقی واجبدر
 تنوینک کی و تنبیده تانائیشکه کلمه نکل آخرنده اوله حذف اولماز * پس شجره و ثمره و شجرتان و ثمرتان
 دیمک کرک الا ایکی لفظ که تنبیده آنده تانک حذقی جائزدر که بریسی خصیه و بریسی الیهدر که
 تنبیه لنده تانک حذقی جائزدر * پس خصیان و البان دیرلر خصیتان و البان ده جائزدر و سبب جواز
 حذف اولدر که بوا یکی نسبه بری بردن آیرلماز * پس بونده تنبیه لفظی کلمه مفرده حکمندهدر و اثبات
 تاه اول منزله ده اولور که تانائیش کلمه مفردک وسطی منزله ده اوله بومعنی ایسه مناسب دکلدر * المجموع
 مادل علی آحاد مقصوده بحروف مفرده بتغییر ماونحو تمرور کب لیس بجمع علی الاصح و نحو فاک جمع و هو
 صحیح و مکسر فالصحیح لذلک و مؤنث فالذلک مالحق آخره و او مضوم ماقبلها اویاء مکسور ماقبلها و نون
 مفتوحة لیدل علی ان معه اکثر منه فان کان آخره یا قبلها کسرة حذفت مثل قاضون و ان کان مقصورا حذفت
 الالف و بقی ماقبلها مفتوحا مثل مصطفون * المجموع مبتدا ماموصول و یا موصوف دل ماضی
 معروف و مستتر فاعلی مائدر مایه علی آحاد متعلقدر دلیه مقصوده نعت آحاد بحروف متعلقدر دلیه
 و یا مقصوده مفرده مضاف الیه و ضمیر مایه مائدر بتغییر بحروف کبدر تعلقده ما نعت بتغییردر
 و بوجه صلهدر و یا صفتدر مایه و موصول صله سبله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدادر و نحو مبتدا
 تمر مضاف الیه و ركب آکه معطوف لیس افعال نافعه دن و مستتر اسمی مائدر نحو تمر نه بجمع خبر
 لیسدر علی الاصح لیس به متعلق و یا خبر مبتدای محذوفدر و جمله خبر مبتدادر و نحو فاک مبتدا
 جمع خبری و هو مبتدا مائدر مجموعه صحیح خبر مبتدادر و مکسر اکا معطوف فالصحیح مبتدا لذلک خبری
 و مؤنث اکا معطوف * فالذلک مبتدا مالحق آخره و او مضوم ماقبلها اویاء مکسور ماقبلها و نون
 مفتوحة لیدل علی ان معه اکثر منه * بولکلام الثنی مالحق آخره الف اویاء الخ کبدر اعرابه فان حرف
 شرط کان فعل شرط آخره نصبله خبر کاندر و ضمیر مایه مائدر که عبارتدر اسمدن یا اسم کان قبلها
 ظرف کسرة فاعل ظرف و یا مؤخر مبتدا مقدم خبر و قبلها ضمیری مائدر مایه و جمله نعت یا در حذفت
 ماضی مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مائدر مایه و جمله جزاء شرطدر مثل معلوم قاضون و ان کان
 مقصورا حذفت الالف اعرابی سابقدن معلومدر * و بقی ماضی معروفدر ماموصول قبلها صله سی
 ای الحرف الذی ثبت قبل الالف و یا موصوف و قبلها صفتی ای حرف ثبت قبل الالف و موصول

آخره منصوب در تزع خافض لغله ای یا آخره و یا ظرفیتله ای فی آخره و ضمیر راجع در مایه الف فاعلیدر
 والیاء معطوفدر الفه مفتوح صفت یادر ماموصول قبلها صلہ سی ضمیر قبلها عائددر مایه موصول
 صلہ سیله قائم مقام فاعلیدر مفتوح کنون معطوفدر الفه مکسوره نعت نون در لیدل تعلیل استقبال لام
 کی ایله متعلقدر لحقیه و مستتر فاعلی عائددر الف و یاه علی حرف جران حرفدر حروف مشبہه دن
 معه خبری مثله اسمی من جنسه مثلی بیاندرو ضمائر ثلاثه عائددر مایه و اول اسم و خبریله مجروردر علی ایله
 و بوجار مجرور یله متعلقدر لیدل یه و جله یعنی مالحق آخره الف الخ صلہ در و یا صفتدر مایه موصول صلہ
 سیله و یا موصوف صفتیله خبر مبتدادر و المقصور مبتدأ آن حرف شرط کان فعل شرط الفه اسمی عن واو
 مقدره متعلق خبر کان در ای مبدله عن واو و هو مبتدأ عائددر مقصوره ثلاثی خبر مبتدأ و جله حالدر مقصوره
 مستتر دن و یا الفه ضمیر ندن حال خود مضاف الیه دن واقع اولور نحو قوله تعالی (و اتبع ملة ابراهیم خنیفا)
 قلبت و او ا جله فعلیه جزء شرط و جله شرطیه خبر المقصود در و الا فالیاء جله شرطیه به معطوفدر
 جله شرطیه به تقدیری و ان لایکن الفه بدلا عن و او فالیاء متعینة * و الممدود ان کانت همزه
 اصلیه تثبت و المقصور ان کان الفه کبیدر اعزایده و آکه معطوفدر و ان کانت لثانیث قلبت و او معطوفدر
 شرطیه سابقه به و الا فالوجهان معطوفدر سابقه تقدیری و ان لایکن کا ذکرنا فقیه الوجهان و یحذف
 مضارع مجهول نونه قائم مقام فاعلی مضافدر مثالیه راجع ضمیره للاضافه متعلقدر یحذف یه و حذف ماضی
 مجهول تاه قائم مقام فاعلی التأیث مضاف الیه فی خصیان بضم الخاء و سکون الصاد الملهمة تثنیة خصبة
 حذفته متعلق و ألبان بفتح الهمزة و سکون اللام تثنیة الیه آکه معطوف قیاس خصیین و البین ایدی
 لکن بوصورتی کنوردی حکایت طریقیه (محصول ترکیب) المثنی تثنیه و جمع اسمک خواصنددر
 و فعلده تثنیه و جمع فاعله راجعدر نفس فعله دکل و مثنی شول اسمدر که آخرنه لاحق اوله حالت
 رفعده بر الفه برنون مکسوره و یا ماقبلی مفتوح بر یا ساکنه برنون مکسوره ایله حالت نصب
 و جرده تا کیم لحوق و بالاحق دلالت الیه که اول اسمله برکنندی کی یله او لدیغنه یعنی
 کنندی جنسندن بردخی آنکله یله او لدیغنه ایدی من جنسه قیدی اشارتدر اکا که لفظ مشترکی ایکی
 معنی اعتبار یله تثنیه ایلک اولماز زیرا کیم برجنسندن دکلدردر * پس جائز دکلدر که قران لفظندن
 طهر و حیض مراد اوله بلکه ایکی طهر و یا ایکی حیض اولور که هرا یکیسی برجنسنددر و حال مثنی
 اسم صحیده زید کبیدر و صحیحیه ملحقده دلو و طی کی در و یا بر ناقصده که آخرنده یا ثابت اوله القاضی
 کی و یا مقدر اوله قاض کی بونلرک حالی تفسیر مشادن ظاهر در * پس دیرسن زیدان دلوان و ظبیان
 حالت رفعده لیکن نصب و جرده النی یاه تبدیل ایدرسن اما بر اسمک تثنیه سنده آخری الف مقصوره
 و یا ممدوده اوله آنده بحث وار انکچون و المقصور دیدی ضابط بودر هراسمکه آخرنده الف مقصوره
 اوله اکر ثلاثی اولوب النی و اودن منقلب اولمش اولور سه تثنیه اول النی و او و رد ایدر لر پس
 عصوان و عصوین دیرلر و اکر بویه اولماز سه اول النی یاه رد ایدر لر اکر ثلاثی دن زیاده اولور سه
 کرکسه اول الفک اصلی و او اوله مله کی و کرکسه یا اوله اعشی کی و کرکسه هیچ بر اصلی اولیه
 جاری کی بوجیع تقادیرده الف یاه ابدال اولور * پس دیرسن ملهیان و ملهیین و اعشیان و اعشین
 و جاریان و جاریین و اکر اسم ثلاثی اوله و النی یادن اوله و یا الفک هیچ اصلی اولیه ایکی صورته
 یله الف یاه قلب اولور * پس دیرسن ریحیان و ریحین و متیان و متین ایکی کیسنه که متی
 اسمیله معنی اوله لر * و الممدود یعنی هراسمکه آخری الف اوله و یا الفدن صکره همزه اوله اکر

زیرا بونلرده حرف رابع قائم مقام تادر نه که باب لای نصرفده آکه اشارت اولیدی مصنف رحمه الله
علامات تأنیثدن تابی اول ذکر ایلدی زیرا که تأنیثده عمده اولدر و مذکر اول اسمدر که آنده علامت
تأنیث اولیده نه لفظا و نه تقدیرا * و مؤنث ایکی قسمدر برسی حقیقی در و اول بردیشی در کیم مقابلنده
حیواندن ارککی اوله مرأه و نافقه کی کرکسه آنده الف بمدوده اوله جراه کی که صفت زن اوله و یا
الف مقصوره اوله حبلی کی و یا تا اوله لفظا ضاربیه کی و یا تقدیرا هند و زینب کی * ایکنجیسی مؤنث
لفظی در که اول مؤنث حقیقی نک غیریدر کرکسه آنده الف بمدوده اوله جراه کی صفت لباس اوله
و یا ألف مقصوره اوله بشری کی که مژده لکه دیرلر و یا ملفوظ اوله غرغه و ظلمه کی و یا مقدر اوله
عین و عقرب کی و لفظی بومقامده مقابل حقیقی در و باب لای نصرفده مقابل معنوی در * و مؤنث معنوی
اولدر که آنده نامقدر اوله کرکسه مؤنث حقیقی اوله هند کی و کرکسه غیر حقیقی اوله عین و عقرب
کی مراد لفظی دن اولدر که تاه آنده ملفوظ اوله کرکسه مؤنث حقیقی اوله امرأه و ضاربیه کی
و کرکسه غیر حقیقی اوله ظلمه و غرغه کی * و اذا اسند هرگاه که فعل مسند اوله ظاهر مؤنث حقیقی به
و یا ضمیر ینه فعله علامت تأنیث الحاق الملک واجبدر مصنف رحمه الله قنده جاءت امرأه و امرأه
جاءت کی * و بعضیلر دیدیلر که ا کر فاصله واقع اولورسه فعله ظاهر تأنیث حقیقی اراسته ترك تأنیث
جائزدر جاء القاضی الیوم امرأه کی * ینه بونک کی ا کر مؤنث حقیقی آدمیدن اولمازسه فاصله سزده
ترك تأنیث جائزدر نحو سار النافقه * و ا کر فعل مؤنث لفظی ضمیر ینه مسند اولورسه تأنیث فعل
واجبدر نحو الشمس طلعت * جائزدر کلدکر دیه سن الشمس طلعت * اما ا کر فعلی ظاهر مؤنث لفظی به
اسناد ایدرسک مخیرسک تأنیث و ترك تأنیث بیلنده نحو طلعت الشمس و طلعت الشمس * و هر جمع که
واردر کرکسه جمع مذکر حقیقی اوله الرجال کی و کرکسه غیر حقیقی اوله الایام کی و کرکسه جمع
مؤنث حقیقی اوله نسوة کی و کرکسه مؤنث غیر حقیقی اوله ظرفات کی ایدی هرگاه که برفعلی بوجهلرک
ظاهر ینه اسناد ایلده سن تأنیث فعل و ترك تأنیث فعل جائزدر نه که ظاهر تأنیث غیر حقیقی ده ذکر اولدی
* پس دیرسن جاء الرجال و جاءت الرجال و مضی الایام و مضت الایام و قال نسوة و قالت نسوة و علا
الفرقات و علت الفرقات و بوجعلک ظاهر ینه فعلی اسناد ایلده فرق ایما دیلر زیرا که جبعینده جمع
جاءت تأویلنده در و جاءت مؤنث لفظی در * پس بوجوعک حکمی ظاهری مؤنث لفظی حکمنده
اولور و هرگاه که فعلی بوجوعک ضمیر ینه اسناد ایلده سن ا کر جمع مذکر حقیقی اولورسه الرجال
کی آنده ایکی وجه جائزدر * بریمی اولدر که ضمیری مؤنث کتوره سن جاءته تأویلده نظر * پس
دیرسن الرجال جاءت * و بریسیده اولدر که ضمیری جاءت مذکر عقلاء کتوررسن و دیرسن الرجال
جاؤا * اما ا کر جمع مذکر غیر حقیقی اولورسه الایام کی و یا جمع مؤنث حقیقی اوله نحو النساء کی آنده ده
ایکی وجه جائزدر برسی اولدر که ضمیری مفرد مؤنث کتوررسن جاءت تأویلده کوره و برسی اولدر که
ضمیری جمع مؤنث کتوررسن معنی به کوره زیرا که جمع مذکر غیر حقیقی به جمع مؤنث حکمی و برمشلر
پس دیرسن الایام مضت و مضین و النساء مشت و مشین * و الثانی مالحق آخره الف اویاه مفتوح ماقبلها و نون
مکسوره لیدل علی ان معه مثله من جنسه و المقصور ان کان الفه عن و او و هو ثلاثی قلبت و او و الا فالباء
و الممدودان کانت همزه اصلیه ثبتت و ان کانت للتأنیث قلبت و او و الا فالوجهان و یحذف نونه للاضافة
و حذفته تاه التأنیث فی خصیان و البیان * و الثانی مبتدأ ماموصول و یا موصوف لحق ماضی معروف

اسم متعدد در معرب ایدرسن زیرا سبب بنا ترکیب ایدی اول خود باقی قالدی * پس دیرسن مررت
 ثلاث ثلاثة عشر * المذكر والمؤنث المؤنث مافیه علامة التأنيث لفظا وتقديرا والمذكر بخلافه
 وعلامة التأنيث التاء والالف مقصورة او ممدودة وهو حقيقى ولفظى فالحقيقى بازائه ذكر من الحيوان
 كأمراء وناقاة واللفظى بخلافه كظلمة وعين * واذا اسند الفعل اليه فالتاء وانت في ظاهر الغير الحقيقى
 بالخيار وحكم ظاهر الجمع غير المذكر السالم مطلقا حكم ظاهر غير الحقيقى وضمير العاقلين غير المذكر السالم
 فعلت وفعلوا والنساء والايام فعلت وفعلن * المذكر والمؤنث المعرفة والنكرة كبیدر اعرابه المؤنث مبتدا
 وماموصول ويا موصوف عبارتدر اسمدن فيه علامة التأنيث جله اسمية ويا ظرفية صلة ويا صفتدر مابه
 وضمير فيه ده مابه راجعدر ووصول صلة سيله ويا موصوف صفتيله خبر مبتدادر لفظا ضمير اى من حيث اللفظ
 ويا مقدر كانك خبر يدر اى لفظا كان او تقديرا آكه معطوف والمذكر مبتدا بخلافه خبرى وضمير تأنيثه راجعدر
 * وعلامة مبتدأ التأنيث مضاف اليه التاء خبرى والالف آكه معطوف مقصورة مقدر كانك خبرى او ممدودة آكه
 معطوف اى مقصورة كانت او ممدودة وهو مبتدأ عائددر مؤنثه حقيقى خبرى ولفظى آكه معطوف فالحقيقى
 مبتدأ ماموصول ويا موصوف بأزائه ظرف ذكر فاعل ظرف ويا خبرى مقدم مبتدأ فى الحيوان مقدره متعلق
 ويا نعت ذكر در وجهه صلة ويا صفتدر مابه ووصول ويا موصوف صلة سيله ويا صفتيله خبر مبتدادر تقديرى
 فالمؤنث الحقيقى الاسم الذى او اسم يكون بأزاء ذلك الاسم ذكر فى الحيوان كأمراء مبتدأى محذوفه خبردر
 وناقاة آكه معطوف واللفظى مبتدا بخلافه خبرى كظلمة وعين كأمراء وناقاة كبیدر واذ اذات شرط
 اسند ماضى مجهول فعل شرط اليه اكا متعلقدر وضمير مؤنثه راجعدر الفعل قائم مقام فاعليدر
 اسندك فالتاء مبتدأى محذوفه خبردر وجهه جزء شرطدر تقديرى فهو بالتاء اى الفعل ملصق بالتاء
 وأنت مبتدأ فى ظاهر غير الحقيقى مقدر اسناده متعلقدر تقديرى فى اسناد الفعل الى ظاهر اللفظى بالخيار
 خبر مبتدادر وحكم مبتدا ظاهر مضاف اليه الجمع كذلك غير المذكر السالم بدلدر جمعدن ويا صفتدر
 لامك زياده سيله مطلقا مفعول مطلق حكم ظاهر غير الحقيقى خبر مبتدادر وسائر اعرابى ماسبقدن
 معلومدر وضمير مبتدأ العاقلين مضاف اليه غير المذكر بدل ويا صفتدر عاقلينه السالم صفت مذ كدر
 فعلت خبر مبتدادر وفعلوا آكه معطوف والنساء مبتدأ والايام آكه معطوف فعلت خبر وفعلن آكه معطوف
 (محصول تركيب) المذكر والمؤنث تذكير تأنيث وخواص اسمادنر تعريف وتنكير كى وفعله
 وجهه به تنكير اطلاقى مجاز طريقيله در وناه تأنيث فعلت مثلثه تأنيثه دلالت ايجوندر * پس
 حقيقته اول تأنيث فاعله راجعدر * يه بونك كبیدر تقولده تاكه مؤنث غابيه ايجوندر حاصلى
 مذ كرلك ومؤنثك اسمك اصنافدنر فعله اطلاقى مجازدر * پس مؤنث عبارتدر شول اسمدنكه آندء علامت
 تأنيث اوله لفظا ويا تقديرا وعلامت تأنيث ايبكى الف ممدوده در يعنى برالف كه زانده اولور وآندن صكره
 برهمزه زانده اوله جراه وصحراء كى ويا الف مقصوره در يعنى برالف زانده در كه آندن صكره همزه اوليه
 حبلى وبشرى كى * پس كساده ورداده در الف ممدوده والعصا والرحاء الف مقصوره علامت تأنيث
 اولور ووب ايبكى علامت اسمده مذ كور اولور مقدر اولماز وعلامت ثالث تاء زانده در كلكه آخرنده
 ووب علامت جائزدر كه ملفوظ اوله ضاربة وظلمة وغرفة كى وجائزدر كه مقدر اوله هند وزينب
 وعين وعقرب كى وتانك تقديرينه هندده وعينده كه ثلاثيلدر دليل تصغيرده تا ظاهر اولديفيدر هنيده
 وعيينه كى وزينب وعقرب كه ثلاثيدن زاندر ثلاثيلر قياس اليه در وبونرك تصغيرنده تا ظاهر اولمادى

(زيرا)

احوال اسماء عدد ماتقدمدن واضح و ظاهر اولدی شمدی مصنف رحمه الله شروع ایلدی هر مفردك اعدادك معروضی اولان متعددلك اسماسنی بیان ایلکه یعنی هر مفردك اسماسنی بیان ایدرکه اعدادك معروضی اولان متعددلكدن در اول مفرد * پس معلوم اوله که اسماء عددایکی معناده مستعملدر برسی تصویر معناسنده یعنی بر مرتبه اکسک عددی بر عددك مرتبه سنه ایلتمکدر که آئندن بر مرتبه زیاده در مثلا ثانی که مشتقدر اثنیندن معناسی تصویر اعتباریله بری ایکی ایدیمیدر و بحقیقته اسم فاعل در ثنیتدن مشتقدر یعنی بری ایکی ایلدم و بوقیاس اوزره در ثالث و رابع و خامس و ارنبجه و اشرده و اشرده کچمز زیر ما فوقی ترکیبدر حاصلی بو اسمانك نیچه فعلی وارد در تصویر معناسنه که بو اسماء اول افعالندن مأخوذدر نه کم ثلثت و ربعت و عاشرت دیرسن و بو اسمانك ابتداسی تصویر معناسنه ثانیندن واحدندن دکل زیر واحدندن اکسک عددی بو قدر تا کیم آئی واحد ایلده سن و بو اسماده تذکیر و تأنیث اسم فاعله تذکیر و تأنیث قاعده سنده در * پس مذ کرده الثانی و مؤنثه الثانية دیرسن تا العاشر و العاشره یه و ارنبجه و بو اسمایی هرگاهکه بو معنایه بر عدده مضاف ایدلر جائز دکلدر که مضاف الیه بر عدد اوله که بو اسماء آئندن مشتق اولمش اوله و مشتق منه اولان عددندن زیاده اولماق کرک زیرا معنای تصویر ممکن اولماز * پس بو معنایه ثالث ثلاثه دیمزلر و لا ثالث اربعة بلکه بونلری بر عدده اضافت ایدرلر که مشتق منه اولان عددندن بر مرتبه اکسک اوله ایمدی ثانی واحد دیدلر و ثالث اثنین و رابع ثلاثة ته کم کلام شریفده واقعدر * مایکون من نحوی ثلاثة الا هو رابعهم و لا خمسة الا هو سادسهم * ایکنجی استعمالی اسماء عددك حال معناسنده و بو اسمانك ابتداسی واحدندلر لیکن چونکه عددده واحد مستعملدر متعددده آنک یرنده متعدد ایچون لفظ اول استعمال المثلث * پس مذ کرده اول و ثانی دیرلر و مؤنثه اولی و ثانیه دیرلر تا عاشر و عاشره یه و ارنبجه و بو اسماء ثانیندن عاشره دك اگر چه اسم فاعل صیغه سی اوزره در لیکن حقیقته اسم فاعل دکلدر و معنایه فعل که حد و ثمر بونلرده بو قدر بونلرده نصب علی اولماز تصویر معناسنده اولدیغی کبی که قولک هذا ثالث اثنین و بو اسمانك بو معنایه اضافتی بر عدده کرک که مساوی اوله اول عدده که بو اسماء آئندن مأخوذدر نه کم ثانی اثنین دیرسن * و جائز دکلدر که بونلرک اضافتی کندیلرندن اقل عدده اوله اما عدد اکثره اضافتی جائزدر اگر چه مساوی یه اضافه ایدلر اکثر و اشرده در پس جائزدر دیه سن منها و جوه عشرة اولها کذا و ثانیها کذا و ثالثها کذا یعنی بر متعدددر که اول عشرندن مرتبه اولده در و یا ایکنجیده و یا او چنجیده دیمکدر و بوقیاس ایله باقی بی و چونکه عشره دین کچدک اسماء مفردات متعددان باعتبار حال اولور باعتبار تصویر اولماز زیرا که احد عشره ده و ما فوقنده هیچ فعل یوقدر که آئندن معنای تصویر پیدا اوله تا کیم اسم متعدد آئندن مأخوذ اوله اسم فاعل طریق اوزره تصویر معناسنه پس مفرد ایچون متعدددن ما فوق عشره ده دیرسن مذکر ایچون الحادی عشر ایکی سنک بیله تذکیر یله و مؤنث ایچون الحادیة عشرة ایکی جزؤک بیله تأنیثله تا ناسع عشر و تاسعة عشرة و ایکی جزؤ مبنی اولور نه کم عددده اولوردی و چونکه دیرسن بر اسم متعددی که احد عشره دین و ما فوقندن مأخوذدر اضافت ایلده سن بر عدده کرکدر که اول عدد مساوی اوله بر عدده که اول مفردك اسمی اول عددندن مأخوذ اوله پس مذکر ایچون حادی عشر احد عشر و مؤنث ایچون حادیة عشرة احدی عشرة دیرسن تا ناسع عشر تسعة عشرة و تاسعة عشرة تسع عشرة و جائزدر که عشره اول اسم متعددندن حذف ایلده سن زیرا که اسم عددده مذکوردر و اکادالات ایدر ایمدی جزء اولی

ولفظ حسبجه مذکراوله اشخص واشخاص کي که نسويه اطلاق ايله لر آنده ايکي وجه جائزدر
 * پس اگر لفظ جانبني ربايت ايدر لر سه ثلاثة اشخص من النساء دير لر واکر ربايت معني ايدر لر سه
 ثلاث اشخص دير لر وهرگاهکه لفظ محدود مؤنث اوله ومعني مذکراوله ته که انفس لفظني ذکوره
 اطلاق ايدر لر آنده ايکي وجه جائزدر ايمدی دبر سن ثلاثة انفس من الرجال معني ربايت ايدر سگ
 وثلاث انفس من الرجال لفظ ربايت ايدر سگ * واحده اشانک که مراتب اعداد دندر لر مير ني اولماز
 ايمدی واحدر جل اثار جل ديمازلر زيرا اول نسنه که آنره تمير اولسه کرک ايدی اول نسنه هم جنسه دلالت
 ايدر هم تعيينه يعنی مقصود اولان عددک تعيينه بلاشبهه منلار جل دلالت ايدر جنسه ووحده
 ورجلان دلالت ايدر جنسه واثنيه * پس بونک انجون بوايکي مقامده عدد مير نه جمع اولماز تمميز
 طريقه ته که سائر اعداد جمع اولور ليکن عددده بوايکي مقامده صفت مؤکده مير انک اولور ته که
 اله واحد والهيث ائين دير سن * وتقول في المفرد من المتعدد باعتبار تصديره الثاني والثانية الى العاشر
 والعاشر لاغير وباعتبار حاله الاول والثاني الى العاشر والعاشر الحادي عشر والحادية عشرة
 الثاني عشر والثانية عشرة الى التاسع عشر والتاسعة عشرة ومن ثمه قيل في الاول ثالث اثنين اي
 مصيرهما من ثلاثهما وفي الثاني ثالث ثلاثة اي احدها وتقول حادي عشر احد عشر على الثاني خاصة
 وان شئت قلت حادي احد عشر الى تاسع تسعة عشر فتعرب الاول * وتقول مضارع معروف في المفرد
 اکامتعلق من المتعدد مفردی بيايدر باعتبار تقولي به متعلقدر تصديره مجروردر اضافله مصدردر جعل
 معنائه فاعلنه مضاف که ضميردر مفرده راجع وایکي مفعولي يله محذوفدر اي باعتبار جعل العدد
 لاقول اکثر بواحد . الثاني خبری محذوف مبتداً وجله مقول قولدر و الثانية والثاني به معطوف الى
 العاشر والعاشر تقولي به متعلق ويا بر مقدره حالدر تقول فاعلندن ويا فاعلندن تقدري
 وتقول في المفرد من المتعدد باعتبار تصديره الثاني والثانية حال كونك صاعدا منها الى العاشر والعاشر
 او حال كونهما صاعدين الى العاشر والعاشر * لاغير بونده اختلاف اولندی بصير لر ضمرا ايله
 او قوديلر قبل وبعد کي وزجاج لاغير رفع رايه وتوينه وایس فيه غير تقديرنده وکوفيلر لاغير
 ديديلر قحله لاريب کي کذا في الاقلید * وباعتبار حاله الاول والثاني الى العاشر والعاشر امر ابد
 سابق کيدر واکامعطوفدر الحادي عشر الحادية عشرة الثاني عشر الثانية عشرة ماقبلنه معطوفدر
 بری بری اوزرينه الى التاسع عشر والتاسعة عشرة فعل مقدره متعلقدر تقدري وتقول باعتبار حال
 المفرد من المتعدد الاول الى التاسع عشر والتاسعة عشرة ماقبلنه معطوف * ومن حرف جر سببية وثمه
 محلا مجروردر آنکله اشارتدر ايکي اعتبار مذکوره قبل ماضی مجهول مسبب في الاول ظرف قيلدر
 ثالث قائم مقام فاعلدر قيل نك اثنين مجروردر اضافله اي مصيرهما تفسير ثالث اثنين در من ثلاثهما
 فعلنی بيايدرو يا مبتداي محذوفه خبردر اي هو مشتق من ثلاثهما ويا حالدر ثلاثة دن تقدري قبل في الاول
 ثالث اثنين حال كونه مشتقا منه وفي الثاني ثالث ثلاثة اي احدها امر ابد ثالث اثنين کيدر وآ که
 معطوفدر * وتقول مضارع معروف فاعلي تحننه مستتر أنت حادي عشر احد عشر تركيب اضافي مقول
 قولدر على الثاني تقولي به متعلق خاصة مفعول مطلق اي خص خاصة وان شئت جله شرطيه
 قلت حادي احد عشر جله جزائه الى تاسع تسعة عشر امر اي ماسبقدن معلومدر فتعرب مضارع
 معروف فاعلي تحننه مستتر أنت الاول مفعولي (محصول تركيب) وتقول في المفرد من المتعدد چونکه

فوجهان ولا تميز واحد واثان استغناء بلفظ تميزه عنهما مثل رجل ورجلان لافادته النص المقصود بالعدد * وميز الثلاثة الى العشرة مخفوض مبتداً وخبر بمجموع خبر بعد الخبر لفظاً تميز در مجموع دن او معنی اکامعطوف الافي ثلثانة الى تسعمائة بمجموع دن مستثنى در وكان قياسها ميثات او مثنى وجهى ظاهر در وميز احد عشر الى تسعة وتسعين منصوب مفرد اعرابى سابق كيدر * وميز مائة والاف وتثنيهما وجمعه مخفوض مفرد * واذا اسم شرط كان فعل شرط المعدود اسم كان مؤثناً خبرى واللفظ مذكر اسم وخبره معطوف در أو حرف عطف بالعكس جار مجرور بـله معطوف در واذا كان المعدود مؤثناه تقديرى واذا كان المعدود مذكراً واللفظ مؤثناً فوجهان خبرى مخدوف مبتدأ در وبوجهه جزء شرط در تقديرى واذا كان كذلك فـه وجهان * ولا تميز نفي مستقبل واحد قائم مقام فاعلى واثان معطوف در واحده استغناء مفعول به ويا مفعول مطلق بلفظ تميزه اى تميز العدد استغنايه متعلق عنهما اى عن ذكر الواحد والاثنين يـه استغنايه متعلق در مثل معلوم رجل مضاف اليه ورجلان آكه معطوف ورفعى حكايه طريقـه در لافادته اى لافادة تميز هما استغنايه متعلق فاعلـه مضاف مصدر در النص اى البيان مفعول افادة در المقصود نعتى بالعدد مقصوده متعلق (محصول تركيب) وميز الثلاثة چونكه الفاظ اعداد معانى معينة عدد ايجون موضوع در ليكن شول اجناس كه اول معانى عددى آكه متعلق در مبهم در والفاظ اعداد اول اجناسه على التعيين دلالت ايلاز ايمدى اول الفاظ ده تعيين جنس ايجون تميزه احتياج واقع اولدى مثلاً عشرون نك معنى عددى تعيينـه بـكرمى در وبونده ابهام بوقدر ليكن ابهام آنده در كه بـكرمى نه جنس در التوئى اچـه مى ارمى عورتى كتابى غيرى * پس لازم اولدى عشرون به تميز در بوجهـنـد ايمدى مصنف رحمه الله شروع ايلدى بيان ميز مراتب اعداده ثلاثه دن ابتدا ايلدى زيرا كه احد واثان ميز له جمع اولماز لـته كه معلوم اولور وميز ثلاثه عشر به دك مجرور و مجموع در اما مجرور اولديغى عدد معدوده اضافت ايجون در واما مجموع اولديغى لفظاً ومعنى مطابق اولقى ايجون در بونك بريله كه عدد ده كثرت ظاهر دكدر وبوجهيت جائز در كه لفظ جهنـدن اوله نحو ثلاثه رجال و جائز در كه معنى جهنـدن اوله نحو ثلاثه نفر وبوقاعده كه ثلاثه ده واخوانده ذكر اولندى مطرد در الاشول وقتكه بونك بـمـيزى مائة اوله كه آنده ميز مجرور ومفرد در نحو ثلاثه رجل وثلاثه امرأة سبب اولدر كه مائة اعداد كثيره به دلالت ايدر * پس بوجهـنـد آنى مفرد كتور ديلر وقياس بوايديكه ثلاثات ويا ثلاثين ديه يلردى ليكن بوقياس متروكدر * وميز احد وعشر الى تسعة وتسعين منصوب ومفرد در جمعى ترك ايلدى كثرت عدد بهاء مقصود بيان جنس ايدى اول خود حاصل اولدى وعددى ميزه اضافت ايلدى بلـكه تميزى اصلـنـده قوديلر كه نصـبـر زيرا كه اضافتـك تعذرى وار * اما احد عشر ده تسعة عشر به وارجـه اول جهنـد كه تـوـين معنى ده مقدر در زيرا كه اصلـى احد وعشر ايدى واما عشرون رجلا وما فوقـنـده اول جهنـد كه بونون جمع نونى دكل بـلـكه نون جمعه شبيه در * پس اضافت ايله الى اولسـه بونونى اثبات املك اولماز حذفـه املك اولماز * وميز مائة مجرور ومفرد در اما مجرور اولديغى اضافت ايجون در نه كه ثلاثه ده معلوم اولديدى ومفرد آنـكـيـچـونـدر كه چونكه عدد چوق اولدى تميزـه بيان جنس ايجون مفردله اكتفاء ايلدىلر ورايت مطابقت ايلدىلر * يـه بـولـه در حال الفده ومائة تثنيه سنده والفك تثنيه سنده والفك جعنده * پس ديرسن مائة رجل ومائة امرأة والف رجل والف امرأة ومائتا رجل ومائتا امرأة والف رجل والف امرأة وآلاف امرأة وتثنيه ده نون اضافـتـه ساقط اولدى وهرگاهـكه معدود معنى حـمـنـجـه مؤنث اوله

و یا عطفه و یا تنه صیغه سببه و یا جمع صیغه سببه قیاسی و یا غیر قیاسی نه که عشرون و آنک بدی
 اخواتی که صیغه جمع اوزره درلر * اما قیاسی دکل نه که دیرسن میثات و مثنین * و آلف والوف قیاسی جمع
 اوزره دخی ماثان و الفان قاعده تنه اوزره * بوسوزک تفصیلی اولدر که استاده اعداددن مذکر
 ایچون واحد و اثنان دیرسن و مؤنث ایچون واحد و اثنان و ثلثان دیرسن پس تذکیر
 و تأیث بونده اصل مشهور اوزره در * اما اوچه که ایرشدک لغت عربده تذکیرده تا کتوروب
 دیرسن ثلاثة رجال الی عشرة رجال و مؤنثه تا کتور مرزن و دیرسن ثلاث نسوة الی عشر نسوة
 بوايسه مخالف مشهور در * و سبب اولدر که مذکر اعتبارده مؤنث اوزره مقدمدر و چونکه مذکر
 اوچه ایرشدی جماعت اولور و جماعت مؤنث لفظی در ایدی تأنیلغنی ربایت ایللمکیچون تا کتور دیلر
 عددده و مؤنثه تابی ترک ایلدیلر فرق ایچون * و چونکه اوندن کچدک بیان عدد ترکیله اولور نه که
 دیرسن احد عشر رجلا احدی عشر امرأة و بوحقیقته ترکیب واحد و واحد در عشره ایله لیکن
 واحد تغییر ویردیلر احدله و واحدیه احدی ایله تخفیف ایچون صورت ترکیده و لفظ عشره تنها
 اولدقده مذکرده تایلله و مؤنثه تاسر اولور خلاف قیاس مشهور اوزره و چونکه ترکیبه کیردی
 اصل اوزره کلدی مذکر تاسر مؤنث تایلله * پس مذکرده احد عشر رجلا و مؤنثه احدی عشرة
 امرأة دیرسن و بوقیاس اوزره در اثنا عشر رجلا و اثنا عشر امرأة * و چونکه اون اوچه ایرشدک
 عددک جزء اول افرادده اولدیغی وجه اوزره اولور و عشر کندی اصلنه رجوع ایدر پس مذکرده
 ثلاثة عشر رجلا و مؤنثه ثلاث عشرة امرأة تاسعة عشر رجلا و تسع عشرة امرأة کلور * اما عشرون
 و اخواتده که جمع مذکر سالم صورتده در مذکر و مؤنث بیننده فرق یوقدر نحو عشرون رجلا
 و عشرون امرأة دیرسن و چونکه عشرون دن کچدک ترکیب عطفه کلور پس مذکرده احد
 و عشرون رجلا و اثنان و عشرون رجلا و ثلاثة و عشرون رجلا تاسعة و عشرون رجلا دیرسن
 و مؤنثه احدی و عشرون امرأة و اثنا و عشرون امرأة و ثلاث و عشرون امرأة تاسع و عشرون
 امرأة * و بوقیاس اوزره در حال عدد یوزه و ارنجه یعنی عطف طریقله کلور مذکرده احد و اثنان
 و مؤنثه احدی و اثنان دیرسن و مذکرده ثلاثة دیرسن و مؤنثه ثلاث دیرسن و اخوات ثلاثة و ثلاث
 بویه در * و چونکه یوزه ایرشدک مذکرده مؤنث بیننده فرق یوقدر نحو مائة رجل و مائة امرأة و چونکه
 مائه بی کچدک مذکر ایچون لفظ احد و اثنان ذکر ایدرسک و مؤنث ایچون احدی و اثنان * و مائه بی بوالفاظ
 اوزره عطف ایدرسک پس دیرسک احد و مائة رجل و احدی و مائة امرأة * اما چونکه ثلاثة به
 ایرشدک مائه بی تقدیم ایدرسک نحو مائة و ثلاثة رجال و مائة و ثلاث نسوة بینه بویه دیرسن مائة
 و تسعة عشر رجلا و مائة و تسع عشر امرأة * چونکه یکری به ایرشدک دیرسک مائة و عشرون رجلا
 مائة و عشرون امرأة * اما چونکه یوز یکری مبدن کچدک دیرسک مائة و احد و عشرون رجلا مائة و احدی
 و عشرون امرأة بوقیاس اوزره در حال اعداد ایکبوزه و ارنجه * و چونکه ایکبوزه ایرشدک دیرسن
 احد و مائتا رجلا احدی و مائتا امرأة بویه کیدر تائلا تائلا و الف و الفان و آلف والوف بودر قاعده
 ضبط اعداد جمیع مراتب محصورده * و بمیز الثلاثة الی العشرة مخفوض مجموع لفظا و معنی الافی
 ثلاثمائة الی تسعمائة و کان قیاسها میثات او مثنین و بمیز احد عشر الی تسعة و تسعين منصوب مفرد
 و بمیز مائة و الف و ثلثین و جمعه مخفوض مفرد * و اذا کان المعدود مؤنثا و الفظ مذکرا او بالعکس

شرط اضافت معنوی اولقدر زبرا اضافت لفظی مفید تعریف گذار * مانکره شول اسمدر که موضوع اوله شیء غیر معین ایچون رجل وامرأة و انسان و فرس کبی * اسماء العدد ماوضع لکیمه آحاد الاشياء اصولها اثنتی عشرة کلمه واحد الی عشرة و مائة و الف تقول واحد اثنان واحدة اثنان او ثنتان ثلاثة الی عشرة ثلاث الی عشر احد عشر اثنی عشر احدی عشرة و اثنتا عشرة و ثلثا عشرة ثلاثة عشرة الی تسعة عشر ثلاث عشر الی تسع عشرة و تميم تکسر الشین فی المؤنث * عشرون و اخواتها فیهما احدو عشرون احدی و عشرون ثم بالعطف بلفظ ما تقدم الی تسعة و تسعين مائة و الف مائتان و الفان فیهما ثم بالعطف علی ما تقدم و فی ثمانی عشرة فتح الباء و جاء اسکانها و شذ حذفها بفتح النون * اسماء العدد ماوضع لکیمه آحاد الاشياء اسماء الاشارة ماوضع لمشار الیه کبدر * اعرابه اصول اسماء العدد مبتدأ اثنتی عشرة خبر کلمه تمیز واحد خبر مبتدأ محذوف در تقدیری هی واحد در و یابدل بعضدر اثنتی عشرة در الی عشرة متعلقدر مقدره تقدیری منتهی الی عشرة در و مائة اکامعطوف و الف كذلك تقول مضارع معروف و مستتر آنده أنت دیر که فاعلیدر * واحد مبتدا خبری محذوف و اثنان اکامعطوف عاطفه تقدیریه و بوجه محل منصوب مقول قولدر واحد مبتدا خبری محذوف در اثنان معطوفدر آکه عاطفه تقدیریه أو ثنتان اثنانیه معطوف و بوکلام کلام سابقه معطوفدر تقدیر کلامین تقول للذکر واحد و اثنان و للمؤنث واحدة و اثنان و ثلثا ثلاثة الی عشرة ثلاث الی عشر احد عشر اثنی عشر احدی عشرة اثنتا عشرة و ثلثا عشرة ثلاثة عشر الی تسعة عشر ثلاث عشرة الی تسع عشرة کلام سابق کبدر اعرابه و تقدیرده و حذفده * و جاز در که بوالفاظ جعبا حالت افراددس محکی اوله وضع اولدینگی کبی آنکیچون آرالینه و او عاطفه ایراد الیدی و تميم مبتدأ تکسر الشین جله فعلیه خبری فی المؤنث تکسیریه متعلق * و عشرون مبتدأ و اخواتها اکامعطوف فیما خبری تقدیری عشرون و اخواتها و هی ثلاثون و اربعون الی تسعين علی صیغتهما کأنة فی المذکر و المؤنث احد مبتدأ و عشرون اکامعطوف و خبر محذوفدر احدی و عشرون سابق کبدر اعرابه * ثم حرف عطف بالعطف جار مجرور متعلقدر مقدره بلفظ ما تقدم اضافتله متعلقدر بالعطف * الی تسعة و تسعين بنه عطفه متعلقدر * احد و عشرون دیدیکی ابتداء کلامدر تقدیری تقول احدو عشرون فی المذکر و احدی و عشرون فی المؤنث اذا جاوزت من عشرين ثم تأتی بالعطف بلفظ عدد تقدم من الآحاد الی تسعة و تسعين مائة مبتدأ و الف اکامعطوف مائتان و الفان معطوفدر تقدیر عاطفه الیه ما قبلنه و یابندای ثانی فیما خبر ثانیدر و جله خبر اولدر و مجموعی مقولات تقولدر * ثم حرف عطف علی ما تقدم ثم بالعطف کبدر و فی ثمانی عشرة فتح الباء خبر و مبتدأ و جاز اسکانها جله فعلیه * و حذفها مبتدأ بفتح النون حذفه متعلق شاذ خبر مبتدادر متن لسخنه سنه کوره اعرابی معلومدر (بمحصول ترکیب) اسماء العدد جله اصناف اسمادن اسماء عدد در و بواسمائک بر نیچه احکامی وار * پس بوجهندن ذکر ایدوب دیدیکه اسماء عدد بر نیچه اسمدر که موضوع اولش در کیمه آحاد اشياء ایچون یعنی آحاد اشیا نه قدر در آنی بیان ایچون موضوع اولش در شویله که دیرسن ثلاثة رجال تا کم معلوم اوله که آحاد رجل او چدر پس بتفصیل که اسماء عددک تفسیرنده ذکر اولندی واحد و اثنان اسماء عدددن اولور زیراکک جوابنده واقع اولور لرتنه که دیرسن کم رجلا عندک پس جوابنده دیرسن واحد و یا اثنان * اما بعض اهل حساب عددیت واحد و اثنان ده خلاف المثلث و اصول اسماء عددان ایکی در بردن اونه و ارنجه و بوزدر دخی یک و غیری مراتب اعداد بواون ایکی کلمه دن آتور یا ترکیله عطفسز

بناءً بـ صور تـ لـ رـ دـ هـ که ذکر اولدی جاژدر * المعرفة والتکرة المعرفة ماوضع لشيء بعينه وهي المضمرات والاعلام والمجهلات وماعرف بالالف واللام أو بالنداء والمضاف الى احدهما معنى * المعرفة خبر مبتدأ محذوف درو یا خبری محذوف مبتدأ در تقدیری هذا باب المعرفة ویا منه المعرفة ما موصول ویا موصوف وضع ماضی مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی عائددر ما به لشيء وضع به متعلق بعينه جار مجرور نعت لشيء در ضمیر عائددر لشيء نه وجهه صله در ویا صفتدر ما به موصول صله سبيله ویا موصوف صفتيله خبر مبتدأ وهي مبتدأ المضمرات خبر جله اسمیه معطوفدر ما قبلنه والاعلام والمجهلات وماعرف بالالف واللام أو بالنداء والمضاف معطوفدر المضمراته الى احدهما مضافه متملقدر معنى تمييز ویا صفت مصدر محذوفدر تقدیری والاسم الذى اضيف الى احد هذه المعارف المذكورة غير ما عرف بالنداء من حيث المعنى لان من حيث اللفظ او اضافة معنوية (محصول تركيب) المعرفة والتکرة جله اصناف اسمندر معرفة وتکرة معرفه شول اسمدر که بر معین نسنه به دلالت ایچون موضوع اوله ابعدی ماوضع لشيء معرفه ونکرمه متناولدر وبعينه قیديله نکره بی اخراج ایلدی معرفه تفسیرندن واقسام معرفه بشدر بریسی مضمراتدر که سابقده مذکور اولدی ایکنجیسی اعلامدر او جنجیسی مبهماتدر یعنی موصولات واسماء اشارت ته که یکدی ودر دنجیسی معرف باللام ویا بالنداء وبتنجیسی بونلرک برینه مضاف اولاندر اضافت معنوی اقله غلامک و غلام زید و غلام هذا العلم ماوضع لشيء بعينه غير متناول غيره بوضع واحد وأعرها المضمر المتکلم ثم المخاطب * والتکرة ماوضع لشيء لا بعينه العلم ماوضع لشيء بعينه المعرفة ماوضع لشيء بعينه کیدر اعرابده غير نصبيله حالدر وضعده مستتر ضمیردن ورفعله خبر بعدالخبردره متناول مضاف الیه غيره مفعول متناولدر مضافدر شئنه راجع ضمیره بوضع متناوله تملق واحد نعت وضعدر واعرها مبتدأ وضمیر معارفه راجعدر المضمر خبر المتکلم نعت مضمردر ثم المخاطب آکه معطوف والتکرة ماوضع لشيء لا بعينه اعرابی ظاهردر لا بعينه نعت لشيء در وجهه معطوفدر العلم ماوضع الى آخره جله سنه (محصول تركيب) علم شول اسمدر که موضوع اوله بر معین لشيء ایچون واول شئندن غیرتی متناول اولمايه وضع واحدله ماوضع لشيء معین قولى جمع معارفه متناولدر غیر متناول غیر قیديله جميع معارف خارج قالدی وبوضع واحد قیديله تعریفه داخل اولدی هر علم که مشترک اوله زید کبی که ایکی کیسنه به اسم ایدلر زیرا که زید بـ صور تـ دـ هـ غیرتی متناولدر اما بـ روضعله دکل ایکی بـ روضعله * اما ناوانت وهذا الرجل مذکور مخالفدر زیرا بـ روضعله امور متعدده به متناولدر ته که برنده معلوم اولور ان شاء الله تعالی * واعرف معارف جمهور قولنج مضمراتدر وأنلرک اعرافی ضمیر متکلمدر آندنصکره اعلامدر آندنصکره مبهماتدر وبونلرک هر برنده مضاف اولان کندی مضاف الیهی مرتبه سندهدر * وبعضیلر دیدیلر که اعراف معارف علم شخص در که بـ روضعله متناول دکلدر الا بر نسنه به اما مضمرات و سار معارف بـ روضعله امور متعدده به متناولدر * وبعضیلر دیدیلر که اعراف معارف اسم اشارتدر زیرا معناسی عقله وحسله معلومدر لیکن مذهب اول اظهر واشهردر وندایله معرف سابقده معلوم اولدی ته که یا رجل دیرسن وبر شخص معین قصد ایدلر سن * ولامله معرف یا جنس ایچوندر ته که دیرسن الرجل خیر من المرأة ویا استغراق ایچوندر ته که دیرسن ان الانسان لفي خسر الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات یعنی جميع آدملر زیانکار لقه در الا أنلرک ایمان کتودر یلر وعمل صالح ایشلدیلر ویا عهد ایچوندر ته که دیرسن که جانی رجل وقال الرجل وبونلرک برینه مضاف اولانده

ای ای زمان اوفی ای زمان یوم القیامة * وآنر دندر کیف حالدن سؤال ایچوندر نه کم دیرسن کیف
زید ای اصحیح ام سقیم وهرگاه که کیف دنصکره اسم اوله ذکر اولان کبی اول محلا مرفوع خبر
اولور واول اسم مبتدا وهرگاه که آندنصکره فعل اوله نحو کیف جئت اول حالتیه منصوب اولور
ای علی ای حال جئت ای ارا کعام ماشیا * وجله * ظروف مبنیه دندر مذ و منذ و بونلر ایکی معنایی
وارد * بریسی اول مدت در پس مابعدی اسم مفرد معرفه کرک تا کیم اول مدت متعین اوله و تبعیله مجموع
مدت معلوم اوله نه کم دیرسن مارأیه مذ یوم الجمعة او منذ یوم الجمعة * وایکنجی معنای جع مدت در
* پس مجموع مدت که مقصود در عدله بونلرک بلی سنده اولور یعنی قنده و عقبنده نه کم دیرسن
مارأیه مذ یومان او شهران اوسنان و بونلرک ظرفیت حالنده سبب بناسی لفظه حرف اولدقوی
حالیته موافق لیدر معناده مقاربلردر وکاه اولور که بونلر دنصکره مصدر واقع اولور نحو مارأیه
منذ سفره فطلده اولور بونلر دنصکره نحو مارأیه منذ سافروانہ مخففة نحو منذان سافر وآن ثقیله
نحو منذانه سافر بودرت صورتده تقدیر زمان لازمدر زیرا که معنی آتی اقتضا ایدر ای منذ زمان
سفره الخ * ومله منذ جیع تقادیر مذ کورده محلا مرفوع مبتدا در و مابعدی خبر لیدر ای اول
المدة یوم الجمعة او جیع المدة یومان واول المدة زمان سفره الخ و زجاج دیر که بونلرک مابعدی مبتدا در
و بونلر خبر لیدر اما بوندن لازم کلور که مذ یومان ده مبتدا نکره اوله و خبر که جیع مدتدر معرفه اوله
بو خود جائز دکلدر * جله * ظروف مبنیه دندر لدن واولدن عند معنائه و فرق بودر که المال عند زید
دیمک اولور برماله که قنده حاضر در و برماله که خزینه سنده در اما المال لدی زید ولدن زید دیمک
اولماز الابرماله که قنده حاضر در و سبب بناء لدی ولدن و اخواتک اولدر که بعضیی بونلرک وضع
حرف هبئنده در * پس جیعنی مبنی قلدیلر طردا لباب * ولدا دائما مابعدنه مضافدر و مابعدی
مجرور در * لیکن بعض اوقات عربده لفظ غدوة لدن دنصکره منصوب کلشدر زیرا نون لدن تنوینه
بکزر کاه ثابت اولوب کاه حذف اولده * پس فیجه که رطل زیت دیرلر لدن غدوة دیرلر * جله * ظروف
مبنیه دندر قط استغراق ماضی منفی ایچون * و هو ض استغراق مستقبل منفی ایچوندر و سبب بنا
اولدر که بونلر دلالت ایدر استغراقه که لام حرفک معناسیدر * وشول ظروف که جله یه ویا کله اذه
مضاف اوله آنلری قتح اوزره مبنی قلی جائز اعراب الیکده جائزدر نحو هذایوم یفعم الصادقین
صدقهم جائزدر که یوم مبنی اوله قتح اوزره کنیدن صکره کلان جله یه اضافت ایچون و جائزدر که
معرب اوله رفعله که خبر مبتدا در نه که الله تعالی حضرتلری کلام قدیمده واقعدر
(ومن خزی یومئذ) جائزدر که یوم مجرور اوله مضاف الیه اولفله و جائزدر که مبنی اوله قتح اوزره
زیرا مضافدر اذکله سنده مضافدر جله یه زیرا که تقدیر کلام بودر که یوم اذکان کذا اذکله سنک
مضاف الیهی حذف ایلدیلر و بدلنه تبوین ویردیلر * پس یوم اذ واسطه سبله جله یه مضاف اولدی
ایمدی قتح اوزره اکتساء بناء ایلدیلر زیرا اخف حرکتدر * و بوظرفک حکمنده در اعراب و بناء جوازنده
لفظ مثل و غیر شول وقتکه بونلر دنصکره مارأن مصدری و ان مشدده اوله زیرا که بونلرک اول ظروفه
مشابقی وار استلزام اضافته و چونکه بونلر دنصکره بوکلات بولنه جله یه مضاف اولور نه که
اول ظروف جله یه مضاف ایلدیلر * پس اعراب و قتح اوزره بناء جائز اولور نه که دیرسن قیامی
مثل ما قام زیدا و مثل ان زیدا قائم یا خود قیامی غیر ما قام زید الخ مثل و غیر لفظنده اعراب و قتح اوزره

الظروف دیدی لام عهدله ظروف مبنیه اشارت ایچون وجهه ظروف مبنیه دندر اولظر فکه اضافندن
مقطوع اوله بونک بریله اول طرف اضافت اقتضاء ایدرو چونکه مضاف الیه محذوف اولوب منوی
اوله معنی جهندن اول طرف مبنی اولور حرفه مشابهتی سببیه غیره احتیاج ایچونکه مضاف الیه
وهرگاهکه مضاف الیه مذکور اوله اکا احتیاج زیاده قوتده اولماز * پس منصوب اولور ظرفیت اوزره
ته که درسن جث قبل زیاده وبعده ویا مجرور اولور حرف جرله نحو جث من قبل زید و من بعده
اما چونکه مضاف الیه محذوف اوله و معنی جهندن مقصود در اول طرف احتیاجی اول مضاف الیه
قوی اولور * پس ضم اوزره مبنی اولور تا کیم حرکت بنائی حرکت اعرابه به مخالف اوله و بو
قیلندندر (لله الامر من قبل و من بعد) ای من قبل ذلک و من بعد ذلک * دیدک که مضاف الیه منوی کرک
زیرا نسبیا منسیا محذوف اولسه اول طرف کندی حالجه معرب اولور ته که قول شاعرده واقعدر بیت *
فساغلی الشراب و کنت قبلا * اکاد اغص بالماء الفرات و بوقیاس اوزره در حال جهات ست نحو
قدام و امام و خلف و یمن و یسار و فوق و تحت * و لفظ غیره مضاف الیه محذوف اوله لا غیر
ولیس غیر کی و لفظ حسب که مضاف الیه محذوف اوله نحو بحسب ایدی بونر ضم اوزره
مبنی اولده ظرف مقطوع مجرمانه جاریدر مضاف الیه حذف ایلکده مشابعت جهندن ظروف
مقطوعه کی کثرت استعمالیده * وجهه ظروف مبنیه دندر لفظ جث مکان ایچون واکثر جله به
مضاف اولور وجهه احتیاج جهندن حرفه مشابه اولوب ضم اوزره مبنی اولدی اما هرگاهکه
آنی مفرد مضاف قلسه در معرب اولماسی جائزدر ته که قول شاعرده واقعدر بیت * اما تری
حیث سهیل طالعا * نجما بضی کالشهاب ساطعا * بونده مفرد مضاف اولشد که سهیل در ایدی
معرب اولماسی جائزدر زیرا علت بناء جله به اضافتد که مبنی الاصلدر و جائزدر که غلبه اضافتی جله به
اعتبار ایدر و بونده آنی مبنی طوته لر * وجهه ظروف مبنیه دندر کله اذ ازمان استقبال ایچون معنای
شرطی متضمندر غالباً بوندندر که مبنیدر و بوندنصرکه فعل مختاردر ته که ماضی حمله علی شریطة
التفسیرده معلوم اولدید و کاه اولور که کله اذامفاجأه ایچون کلور نحو خرجت فاذا السبع واقف
ای خرجت ففاجأت زمان السبع واقف و اذامکان السبع واقف * دخی اذامفاجأه دندنصرکه مبتدا لازمدر
غالباً اذامفاجأه و اذای شرطیه فرق ایچون و اذامفاجأه فاه شرطیه برینه واقع اولور شرطک
جوابنده ته که معلوم اولور ان شاء الله تعالی * و ظروف مبنیه دندر کله اذ زمان ماضیده و بوندنصرکه
ایکی جله به واقع اولور اسمیه و فعلیه و سبب بناسی وضعی وضع حروف اولدیفیدر نحو من
وعن و بل و غیره * دخی ظروف مبنیه دندر ابن و آنی مکان و استفهام و شرط ایچوندر ته که ابن زید و آنی
زید در برسن ای فی ای مکان هو و این مجلس اجلس و آنی مجلس اجلس ای فی مکان مجلس اجلس و فی ای
مکان ظرف شرطدر و یا ظرف جزاء ای فی ای مکان مجلس اجلس فی ای مکان مجلس فی مجلسه ایکی سنک
بناسنه سبب معناه استفهامی و یا شرطی متضمن اولقدرو سائر اخواتی بوکه قیاسدر * دخی ظروف مبنیه دندر
متی زمان ایچوندر طریق استفهام و شرطه نحو متى القتال ای فی ای زمان القتال و متى مجلس اجلس
ای فی ای زمان مجلس اجلس * و نحو بلر قنده مشهور بودر که متى و اخواتی ابن و آنی کی معمول شرطدر
زیرا که شرط اقریدر جزادن اگرچه اولده معناده صحیحدر ته که ذکر اولدی * وجهه دندر ایان
برزماندن استفهام ایچونکه اول زمانک خلقی افهامنده عظمت و فخامت اوله نحو ایان يوم القيامة

ومنها حيث مقدم خبر مؤخر مبتدا معطوفدر ومنها ما قطع به ولا يضاف مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلي مآئدر حيث به الاحرف استثناء الى جلة لا يضاف به متعلق واستثناء مفرغدر تقديرى ولا يضاف حيث الى شئ الا الى جلة في الاكثر لا يضاف به متعلق ومنها مقدم خبر اذا مؤخر مبتدا معطوفدر ماسبقه وهى مبتدا للمستقبل خبرى معطوفدر سابقه * ومنها مقدم خبر اذا مؤخر مبتدا معطوفدر ماسبق وهى مبتدا للمستقبل خبرى معطوفدر سابقه وفيها ظرف وبامقدم خبر معنى الشرط فاعل ظرف وبأ مؤخر مبتدا فلذلك جار مجرور به اشارتدر معنى شرط معلولندن مقدم * اختير ماضى مجهول بعدها مفعول فيه فيهاده وبعد هاده ضمير راجعدر اذايه كله تأويله الفعل قائم مقام فاعل اختيردر وقد حرف قليل يكون مضارع معروف ومستتر اسمى مآئدر اذايه للمفاجأة خبرى فيلزم المبتدأ بعدها فعل وفاعل ومفعول فيه معطوفدر قد يكون به ويلزم ديمكدر يغلب ديمكدر كويا كه استعمالده غالبى منزله لازم تزيل ايلدى زبرا كه قليل حكم عدمدهدر * ومنها اذ مبتدأ مؤخر خبر مقدم لامضى خبر مبتدأ محذوف تقديرى هى لامضى اى كلة اذالزمان الذى مضى والزمان مضى * ويقع بعدها الجملتان فيلزم المبتدأ بعدها كيدر ارايده بعدها ضميرى اذكله سنه راجعدر ومنها اين ماقبلته معطوف وانى اكا معطوف للكان خبر مبتدأ محذوف استفهاما وشرطا حالدر تقديرى هما للكان حال كونهما للاستفهام والشرط * ومتى معطوفدر اين به للزمان للكان كيدر ارايده وفيهما اى وفى الاستفهام والشرط وبوظرف متعلقدر لازمى متعلق اولديفنه * واين للزمان استفهاما وكيف للحال استفهاما وانى للكان استفهاما كيدر ارايده * ومذ ومنذ معطوفدر ماقبلته بمعنى اول المدة خبر مبتدأ محذوفدر فيليهما المفرد فعل وفاعل ومفعول به المعرفة نعت مفرددر * وبمعنى الجمع بمعنى اول المدة به معطوفدر فيليهما المقصود بالعدد ظاهردر وقد يقع بالمصدر فعل وفاعل او الفعل او أن مصدره معطوفدر فيقدر مضارع مجهول زمان قائم مقام فاعلى مضاف نعت زمان وهو اى مذومند مبتدأ مبتدأ خبرى مابعد مبتدأ خبره وضمير خبره وبعده راجعدر مذومند كله سنه كل واحد اعتباريه وبو جله خبر بعد الخبردر وبأ نعت مبتدادر * پس خبره وبعده ضميرى مآئدر مبتدأ به خلافا مفعول مطلق ناصى مضمردر للزجاج مفعول مطلقه متعلق * ومنها لدى خبر ومبتدأ ولدن آكه معطوف وقد جاء لدلا مك قحى ودالك سكوتيه فعل وفاعل ولد لاكم قحى ودالك قحى ودالك ضميله ماقبلته معطوف ولدضم وسكوتيه ولدن ولدن ولدن لاكم قحى وضمى ودالك ضمى وقحى وكسرى وسكون نوتله ولدن ولدن لاكم قحى وضمى وسكون دال وكسرى نوتله ولدن لاكم ضمى وسكون دال وقحى نوتله برى برنه معطوفدر * وقط قافك قحى وطانك تشديديله وضمى وكسربله وتخفيف طارضم وسكونيله وايكينك يله ضمى وتشديد طانله وتخفيف يله التى لغت اولدى قط قط قط للماضى مبتدأ محذوفه خبردر المنفى نعت ماضىدر * وعوض قحى عينله وضملده لغتدر للمستقبل المنفى اعرابى سابق كيدر * والظروف مبتدأ المضافة صفى الى الجملة المضافة به متعلق يجوز بناؤها جله فمليه خبر مبتدادر وضمير ظرفه راجعدر على الفتح بناءه متعلق * وكذلك مثل مبتدأ خبر ويا خبر ومبتدأ وغير آكه معطوف مع ما متعلقدر مقدره كه مقروناندر وأن مخفف وان مشدد ما به معطوفدر تقديرى مثل الظروف المضافة واذ مثل وغير اذا استعمال مع ما وان فى جواز البناء على الفتح وجواز الاعراب (محصول تركيب) الظروف چونكه اكثر ظروف معربدر وبعضى مبنىدر بوجهتدن سابقده ديدى مبنى على ايلدىكى برده وبعض الظروف وبونده

اولد یغیچون وکم خبری لفظده کم استفهام الله موافق اولدیغیچون مبنی اولدی * وکذا لفظی اصلده ذالاسماء اشارتدن اولدیغیچون مبنی اولدی * وکیت وذیت جله لردن کنایت اولدیغیچون که مبنی الاصل در مبنی اولدیله ویمیز کم استفهامی منصوب و مفرد اولور زیرا که آتی عدد متوسطه حل ایشلردر که عشره الله مائه مابینده در که آنده میز منصوب و مفرد در نه کم معلوم اوله جقدر ان شاء الله تعالی * اما کم خبرینک میزنی اضافتله مجرور اولور کاه مفرد نه که عدد کثیرده اولور نحو مائه رجل وکاه جمع اولور عدد قبلده اولور نحو ثلاثة رجال کی وایکینک ده میز نه کلمه من داخل اولور * پس اول میز من حرفیله مجرور اولور زیرا که حرف جر زائده اولور سه عملدن لغو اولوب قالماز وکم استفهامی و خبرینک مقتضای صدر کلامدر اما استفهامی زیر انواع کلامدن برنوعه دلالت ایدر که استفهامدر آتی صدر کلامده ابراد ایلک واجب اولور تا کیم اول امرده نوع کلام معلوم اوله و مخاطبه دغدغه قالیله * اما خبری یا کم استفهامیه به مشابیهت جهتنددر و یا انشاء تکثیر دلالت ایلدیگیچون در واکا خبری آنک ایچون دیمشلردر که مابعدی خبردر واکر چه انشاء تکثیر ایچوندر نه کم دیرسن که رجل عندی یعنی نه چوق رجل وار قنده * پس حصول رجل متکلم قنده خبر طریقله در واما متکلمک رجلی استکثار انشاء طریقله در بو ایسه انواع کلامدن برنوعه در وکلاهما یعنی هر بری کم استفهامی و خبریدن کاه محلا مرفوع وکاه منصوب وکاه مجرور اولور * پس اگر کم استفهامی واکر خبری که آندن صکره بر فعل اوله مشغول اولیه معرض اولیه آنک عملندن ضمیرینک علتیه و یا متعلق ضمیرینه یعنی اول فعل که راجع ضمیری و یا متعلق ضمیرینی منصوب ایلیه نه که ماضی عامله علی شریطة التفسیرده معلوم اولشیدی اول کم محلا نصیده اول فعلک معمولی اولور اولوجه اوزره که اول فعل معمولی اولوجه اوزره درلر * پس جائزدر که مفعول به اوله نه که دیرسن که رجلا ضربت وکم رجل ضربت * و جائزدر که معمول مصدر اوله نه که کم ضربه ضربت و ضربه ضربت و جائز که ظرف اوله نحو کم یوما صمت وکم یوم صمت و هر کم آندن اول حرف جر اوله وکم یا کندی به مضاف اوله اول کم اولا حرف جرله و یا اضافتله محلا مجرور اولور نه که دیرسن بکم رجلا مررت بکم رجل مررت و غلام کم رجلا ضربت و غلام کم رجل ضربت غلام بونده منصوب اولور ضربتیه و یا ضربتیه مفعول به اولفله و حرف جر و یا مضاف واسطه سیله کک صدارتی باطل اولماز زیرا که جار مجرور یله و مضاف مضاف الیه یله برکله منزلنده در پس معنای استفهامی حرف جردن و مضافدن اول تقدیر ایلک کرک پس کویا که بوبله دیمش سن ابعشرین رجلا مررت ام ثلاثین و اعلام عشرین رجلا ضربت ام غلام ثلاثین * و هر کم که بوبله اولیه یعنی آند نصکره ذکر اولنان کی فعل اولیه و اولنده حرف جر و مضاف اولیه اول کم مرفوع اولور پس اکر اول کم ظرف معنای اولماز سه محلا مرفوع مبتدا اولور کرکسه آند نصکره بر فعل اوله که آندن ضمیرینه و یا متعلق ضمیرینه مشغول اوله نه کم دیرسن که رجلا ضربتیه او ضربت غلامه وکم رجل ضربتیه او ضربت غلامه * و کرکسه براسم نکره اوله نه که دیرسن کم درهما مالک و یا ظرف اوله نحو کم درهما عندک و یا براسم معرفه اوله نحو کم درهما مالک بو مواضعک جبعنده کم محلا مرفوع مبتدا در و مابعدی خبری بو مذهب سیویه در اما خبرینر مذهبده کم درهما مالک ده کم محلا مرفوع خبر مبتدا در و مالک لفظا مرفوع مبتدا در نه که یکدی من ابولده و بو کتابده مذکور سیویه مذهبدر واکر کم ظرف معنای او اورسه مرفوع اولور خبر مبتدا اولفله و مابعدی مبتدا اولور نه که دیرسن

معروف و مستتر فاعلی راجع در کلا همایه. مرفوعا خالد بن یقوع فاعلند و منصوبا و مجرورا اکا معطوف و جاز در که ظرف اوله لرای فی محل الرفع والنصب و الجبر و جله خبر مبتدای * و کل مبتدا و ماموصول و یاموصول و مضاف الیه * بعده ظرف * فعل فاعل ظرف یا خبری مقدم مبتدا و بعده ضمیر مآئدر مابه که عبارت در کم دن غیر صفت فعل در مضاف در مشتغله عنه ضمیری که راجع در و مشتغله متعلق و جله صله و باصفت در مابه و موصول صله سبله و یاموصول صفتیله محلا مجرور در اضافتله کان فعلدر افعال ناقصه دن و مستتر اسمی مآئدر که منصوبا خبری معمولا خبر بعدا الخبر * علی حسب معمولاته متعلق و ضمیر فعل نه راجع در کان اسمیله خبریله جله خبر مبتدای * و کل ماقبله حرف جر و کل مابعدله فعل کبیدر ابرایده. او مضاف معطوف در حرف جر * مجرور خبر کل ماقبله در معنای شرطی متضمندر آنکی چون خبرینه فاعل داخل اولدی و الاجله شرطیه اصلی ان لا تکن بعده فعل غیر مشتغل عنه و لاقبله حرف جرو لا مضاف صکره اخنصار او اندی حرف شرط دلالتیله و ماسبق قرینه سبله * فرفع خبر مبتدای محذوف در ای فهو مرفوع مبتدا بدلدر و باعطاف بیان و باصفتدر مرفوع نه و جاز در که تقدیری بویه اوله فرفع علی انه مبتدا و بوجه جزاء شرطدر * ان لم یکن ظرفا جله شرطیه جزاسی مقدر ماسبق قرینه سبله * و خبر معطوفدر مبتدا او زرینه ان کان ظرفا ان لم یکن ظرفا کبیدر و کذلک مقدم خبره اسماء الاستفهام مؤخر مبتدا و الشرط معطوفدر الاستفهامه فی حرف جر * مثل مجرور در آنکه مضافدر کم استفهامیه به و یا خبریه به که محلا مرفوعدر مبتدا لفظه عمه نصبیله کم استفهامیه نک تمیزی و جره کم خبریه نک و لک ظرف مستقر خبر قد حلت صفة عمه در اما عمه رفعله مبتدا اولنجه لک صفت اولور و قد حلت خبر و تمیز محذوف ای که مرة * حاصلی عمه و خالده اوج اعراب جاریدر نه که شرحده بیان اولسه کرک ان شاء الله تعالی یا حرف ندا جر بر منادای مفرد معرفه و خالده عمه نه معطوف و کم عمه الخ مضاف الیه ثلاثه اوجه مبتدا خبری مقدم که فی مثل در بعض نسخده فی مثل تمیز کم واقعدر * و محذوف مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآئدر میره مثل معلوم کم استفهامیه محلا مرفوع مبتدای تمیزی محذوف ای درهما و مالک خبری و جله محلا مجرور در اضافتله * کم خبریه محلا منصوب در و میر محذوف ضربت فعل و فاعل تقدیری کم ضربه و یا کم مرة ضربت (اعراب البیت) کم عمه کم خبری یا استفهامی و عمه یا مجرور در خبر لفظه و یا منصوبدر استفهام لفظه و یا مرفوعدر ابتدال لفظه * و لک جار مجرور یله صفت مبتدای و میر مقدر در یا خبر لفظه مجرور و یا استفهام لفظه منصوب ای کم مرة و یا کم عمه دیکدر و خبر مبتدا قد حلت در و کم و ایکی تقدیر او زره عمه مرفوع او لیمحق منصوبدر ظرفیله و عاملی حلت در و فعلی خبر اول لفظه مبتدا ماقبلنده عمل ایلکه منع دکل در نه که دیرلر یوم الجمعة زید ضرب * و کم ایی وجه اولده محلا مرفوع مبتدای و قد حلت خبری و خالده عمه به معطوف و فدا نعت عمه و باخاله و یا ایکیسند یله و عشاری عینک کسری و یای منکمله محلا منصوب مفعولیدر حلیتک حاصلی عمه نصب ایدرسک خالده و فدا بی نصب ایدرسن رفع ایدرسن یه بویه خبر ایدرسک یه بویه فتأمل (محصول ترکیب) مبنیاتدن بعضدر کنایات و کنایاتدن مراد بر لفظدر که ابهامله دلالت ابلیه بر معنایه که بر غیر عبارده اول معنی و اضحدر اما بو مقامده مراد کنایات مبنیه در کنایات معربه دکل فلان و فلانة کبی زیرا بحث مبنیاتده در پس کم لفظی بو قول او زره کنایات قبیلندن دکل در زیرا که کم سؤالدر عدد مبهمدن و یا اخباردر عدد کثیر مبهمدن و هیچ بریسند اول معنی ملحوظ دکلدر که اول عدد مبهم بر غیر عبارده مفسر اوله پس آتی کذا و کیت و ذیت مناسبیله ابهامده ذکر ایلشدر و کم استفهامی مبنیدر همزه استفهام معناسنی متضمن

متعلقدر مقدره ای مرکب و یا حاصل من کلین لیس افعال ناقصه دن بینهما خبر ایس نسبت اسمی و جمله صفت کلین در فان حرف شرط تضمن فعل شرط الثاني تقدیری مرفوع فاعلی حرفا مفعول به بنیا ماضی مجهول و ضمیر بارز قائم مقام فاعلی عائد در جزء اول و ثانی به و جمله جزء شرط کخمسه عشر خبر مبتدای محذوف در وحادی عشر کا معطوف و اخواتها یعنی اخوات خسته عشر و وحادی عشر الاحرف استثناء اثنی عشر مستثنی در بنیادن و یا اخواتهم اادن و الاجله شرطیه در اصلی وان لا یضمن الثاني حرفا عرب الثاني جمله جزایه که بعلیک خبر مبتدای محذوف و بنی الاول جمله فعلیه معطوف در جمله جزایه به فی الاصح متعلقدر بنی به و یا مبتدای محذوفه خبر * بعض نسخه ده فی الافصح واقعدر (محصول ترکیب) مبنیاندن بهضدر مرکبات و بمقامده مراد مرکباتن هراسمدر که مرکب اوله ایکی کلمه دن آرالنده هیچ بوجهله نسبت اولیه * پس اگر ایکی کلمه دن مرکب اسمک جزء ثانیهی معنای حرفی متضمن اولور سه ایکی جزء یله مبنی اولور * اما جزء اول مبنی اولمق جزء کلمه حکمیده اولدیغیچوندر زاه زیدکی * اما جزء ثانی مبنی اولدیغی معنای حرفی متضمن اولدیغی جهتندر احد عشر و خسته عشر تسعة عشریه و ارنجه * بنه بونک کی در حادی عشر تسعة عشریه و ارنجه حاصلی مذکور مرکباتک مذکر و مؤنثنده ایکی جزء یله مبنیدر الاثنی عشر و اثنتا عشرة که جزء اول بوا یکی صورتده مریدر مضافه مشابهتری واسطه سیله ترکیبده نون حذفی جهتندن بونک بریله که جزء ثانی مبنی در جزء ثانی معنای حرفی متضمن اولدیغی جهتندن حکم بویه در * اما جزء ثانی معنای حرفی متضمن اولماه جزء ثانی معرب اولور و جزء اول مبنی اصح قول اوزره و افصح لغات اوزره بعلیک و معدی کرب و حضر موت و بنخنصر کی بونلک جبعی علمدر و عرب آخر لنده جاریدر منع صرفله و جزء اولری مبنیدر * مرکباتک ایکنجی قسمده برلفت دخی وارد در بریسی اولدر که جزء اولی معرب ایدوب جزء ثانی به مضاف ایدله و جزء ثانی بی منصرف ایدله نحوه بعلیک و رأیت بعلیک و مررت بعلیک ایکنجیسی اولدر که جزء اولی ثانی به اضافت ایدله و ثانی بی لا ینصرف طوالت نحوه بعلیک و رأیت بعلیک و مررت بعلیک لکن لغت اولی افصح و اولی در * الکنایات کم و کذا لاعدد و کیت و ذبت للحدیث فکم الاستفهامیه میزها منصوب مفرد الخبریه مجرور مفرد و مجموع و تدخل من فیها و لهما صدر الکلام و کلاهما یقع مرفوعا و منصوبا و مجرورا فکل ما بعده فعل غیر مشتغل عنه کان منصوبا معمولا علی حسبه * و کل ما قبله حرف جر او مضاف مجرور و الاقرفوع مبتدا ان لم یکن ظرفا و خبر ان کان ظرفا و كذلك اسماء الاستفهام و الشرط و فی مثل تمیز * کم عملاک باجریر و خالة * ثلاثا وجه و قد یحذف فی مثل کم مالک و کم ضربت * الکنایات مبتدا کم خبری و کذا اکامعطوف لاعدد خبر مبتدای محذوف تقدیری همال لاعدد و کیت و ذبت معطوف در کده للحدیث لاعدد کبیدر اعرابه فکم مبتدا الاستفهامیه صفتی کلمه تأویلله و احتمالدر مؤنث سماعی اوله میزها مبتدای ثانی مضافدر کدر ارجع ضمیره منصوب خبر مبتدای ثانی مفرد خبر بعد الخبر و جمله خبر مبتدای اولدر * و الخبریه مبتدا مضاف حذفله ای و میز کم الخبریه مجرور خبر مبتدا مفرد خبر بعد الخبر و مجموع معطوف و جائز در که تقدیری و کم الخبریه میزها مجرور مفرد اوله صکره اختصار اولدی ماسبق دلالتله پس اعرابه فکم الاستفهامیه میزها منصوب مفرد کی اولور * و تدخل مضارع معروف من لفظی مراد محلا مرفوع فاعلی فیها ای کم استفهامیه و کم خبریه و لهما مقدم خبر صدر الکلام مؤخر مبتدا و کلاهما مبتدا مضافدر ایکی که راجع ضمیره یقع مضارع

بر نیچه لفظ در که صیغه لری فعل صیغه سی دکل اما معناری فعل معناسنه در آنزه اسماء افعال دیرلر
اولده ایکی قسمدر * بر قسمی اولدر که امر حاضر معناسنه اولور نحو روید زیدا ای امهله وبله زیدا
ای دعه * ایکنجی قسمی فعل ماضی معناسنه در نحو هیهات ای بعد وشتان ای افترق و بو ایکی
قسم بیله مینی در معناده مینی اصله مشابه اولدقلر یچونکه امر حاضر و فعل ماضیدر * و جله اسماء
افعال در فعال صیغه سی فاک قحی و لامک کسریله که امر حاضر معناسنه و بو صیغه ثلاثی مجرددن
قیاسیدر یعنی هر ثلاثیدن اشتقاقی * مجردر نحو تزل اتزل معناسنه و تراك اتراك معناسنه
و ضراب اضرب معناسنه و مناع امنع معناسنه و فعالنک بناسنده هیچ بحث یوقدر * ینه بونک کبی مبیدر
بالافتاق مصدر معرفه دن معدول اولان فعال نحو فجار الفجور معناسنه و جاد المحمده معناسنه معدول
اولدنی کبی و فعال که معدولدر صفت مؤنثدن نحو یا فساق که معدولدر فاسقه دن و یا خبیث
خیثه دن و یالکاح لکعاه دن آلجق معناسنه بو ایکی فعال بیله مبیدر در امر حاضر معناسنه اولان
فعالیه مشابها ایچون * وینه اسماء افعال دندر وزن و عدله * اما اعیان مؤنثه علم اولقده قطام و حدام و غلاب
و بونلرک نظارتنده اختلاف وار لغت عربده اهل حجاز قنده بو قسمده مبیدر یکن اخوات ثلاث کبی
اما اکثر بنی تمیم قنده بو قسمک مجموعی یعنی اعیان مؤنثه علم اولان معربدر الا آخرنده راء اولان فعال
دکل پس اکثر بنی تمیم قنده بو قسم مبیدر کسراوزره نحو حضار و طهار و کرار و بوجهور بنی تمیم که
اعلام مؤنثه علم اولان فعالی بی معرب طو تار لاینصرف ایدرلر تأنث و علمیهله جانی حدام و رأیت
حدام و مررت بحدام و بومنع صرفده عدل تقدیریه احتیاج یوقدر نه که عدل بحشده ذکر یچدی
و بوجهور حضاری کسراوزره مینی ایلدیلر زیرا راده تکرار وار و اماله به تخفیف ایچون محتاجدر
و چونکه مینی اوله کسراوزره حضار کسرحائله جائدر اما معرب اولنجه کسرجائز اولماز و اماله
متصور اولماز * و بعض بنی تمیم حضارایله حدام بیندنی فرق ایلدیلر و جبعنی معرب ایلدیلر و بوقول
قیاسه اقریدر و اول کیسه لکه لغت بنی تمیمده منع صرف ایچون قطام کبیده عدل تقدیر ایلدیلر تقدیره
احتیاج بوغیکن تمسکری بودر چونکه مذکور اوج فعالده عدل وار نه که معلوم اولدی پس
مناسب اولدیکه بونده عدل تقدیر ایده لر احتیاج بوغیکن عدله منع صرفیچون اطرادا للباب
و بو تقدیردن معلوم اولور که باب قطام اکثر نسخ کافیهده باب منع صرفده نه ایچون مذکور اولدی
و بعض نسخه لرده نه ایچون محذوف اولدی * الاصوات کل لفظ حکیه به صوت اوصوت به لبهیم
والاول کقاق والثانی کنخ * الاصوات مبتدا کل لفظ خبری حکیه به صوت، جله فعلیه صفندر
کل لفظنه و به ده ضمیر کل لفظنه راجعدر اوصوت به لبهیم جله فعلیه به معطوف و اعرابه آنک کبیدر
فالاول مبتدا کقاق خبر والثانی کنخ ماقبلنه معطوف و اعرابه آنک کبیدر (محصول ترکیب) جله
مبنیات لازمه البنادندر اصوات و اول عبارتدر هر لفظندن که آنکله حکایت اولنور اصواتدن بر صوت
نه که غاق لفظیه حکایت اولنور صوت غراب و یابر لفظدر که آنکله حیوانات چاغرلر نه که نخ دیرلر
خاٹک تشدیدیه و تخفیفله دوه او بوده جق و قنده * معلوم اوله که اسماء افعال و اصوات چوقدر و آنک
تفاصيلنی ضبط ایلکله محتاجدر اما اولکه بو کتابده مذکوردر اول تفاصيلدن مختصر بر بمجملدر
* المركبات کل اسم من کلتین لیس بینهما نسبة فان تضمن الثاني حرفا بنیا کخمسة عشر و حادی عشر
الاثنی عشر و الا اضرب الثاني کبعلک و بنی الاول علی الاصح * المركبات مبتدا کل اسم خبری من کلتین

(متعلقدر)

مبنی اولدی وای نك امر ابنه سبب بونك بریله که موصولات جیعامبنیدر احتیاجده حرفه مشابهتدر
 زیرا ای مستلزم اضافتدر بوجهتندر که یا ایها الرجل ده هاء تنبیه زیاده ایدر لر تا کیم مضاف الیهدن
 عوض اوله اضافت خود خواص اسمندر * پس اسمیت ای اضافت سببیه مقوی اولور و اسماده
 اصل امر ایدر ایدمی بوجهتدن کندی اصلندر جوع ایلدی لیکن چون صدر صله محذوف اوله احتیاج
 متضاعف اولور * پس اضافت مشابهتله مقاومت ایدم بوجهتندر که ضم اوزره مبنی اولور
 نه کم صورت نداده بویه ایدی * معلوم اوله که ماذا صنعت ده ایکی وجه وار * بوجه بودر که ما استفهامی
 اولور و ذا الذی معنای اولور ای مالدی صنعت * پس ما مبتدا اولور و ما بعدی خبری عکسیده
 جائزدر بوتقدیرجه جوابی رفعله اولور نه کم خیر دیر سن ای الذی صنعت خیر دیکدر تا کیم جواب
 سؤاله مطابق اوله ایکیسی ییله جمله اسمیه اولماده * ایکنجی وجه بودر که ما استفهامی اوله نصب
 محلنده مابعدنده مذکور اولان فعلله ولفظ رائد اولور ای ای شی صنعت بوتقدیرجه جوابی نصبله
 اولور تا کیم سؤاله مطابق اوله ایکیسی ییله جمله فعلی اولده نه کم خیرا دیر سن ای صنعت خیرا
 * اسماء الافعال ما کان بمعنی الامر او الماضی مثل روید زیدا ای امهله و هیئات ذاک ای بعدو فعال
 بمعنی الامر من الثلاثی قیاس کنزال بمعنی ازل و فعال مصدرا معرفه کفجار و صفة مثل یافساق مبنی
 لمشابهته له عدلا وزنه و علما للایان مؤنثا کقطام و غلاب مبنی فی الحجاز معرب فی تمیم الا فی آخره
 راه نحو حضار * اسماء الافعال مبتدا ماموصول کان بمعنی الامر صله سی او الماضی الامر معطوف
 و موصول صله سببیه خبر مبتدا مثل معلوم روید لفظ امهله اسمدر قح اوزره مبنی زیدامفعول به و مجموعی
 محلا مجروردر اضافتله ای امهله تفسیری * معلوم اوله که نحو یلر لروید محلنده ایکی قولی وار بریسی
 مصدر لاق اوزره منصوب اولمق یعنی ارواد ازیدا معنای بریسی رفع محلنده در ابتدایله و ضمیر
 مستتر آمده فاعل سادسد الخبر نه کم قائم الزیدان ده اما ایکنجی وجه اوجدهدر زیرا اولکی اسم فعل
 اولماز اتفاق اجماعله و هیئات ذاک معطوفدر روید زیدانه ای بعد تفسیری * و فعال مبتدا بمعنی الامر
 مقدره متعلق بمعنی المصق بمعنی الامر من الثلاثی صفت و یا حال قیاس خبر مبتدا کنزال خبر مبتدای
 محذوف بمعنی ازل مقدره متعلق و فعال مبتدا مصدرا مقدر کان به خبردر ای اذا کان مصدرا معرفه
 صفت و یا خبر بعد الخبردر و یا حالدر مبنی ده مستتر ضمیردن مائد الی فعال و معرفه حال مترادفه تقدیری
 و فعال مبنی اذا کان مصدرا معرفه و بینی حال کونه مصدرا حال کونه معرفه * کفجار مبتدای محذوفه
 خبر و صفة معطوفدر مصدره مثل معلوم یافساق ظاهر یعنی اضافتله مجرور مبنی خبر مبتدا لمشابهه
 مبنی نه متعلق له لمشابهته متعلق عدلا تمیز وزنه اکامعطوف ای من حیث العدل والزنه و جائزدر که
 ظرف اوله لر تقدیری انما بینی فعال فی هذین الصورتین لمشابهه لفظ فعال فی المعین لفظ فعال الذی
 بمعنی الامر فی العدل و الزنه و علما مصدرا کیدر امر ایدله للاعبان مقدره متعلق مؤنث نشا علمادر
 کقطام خبر مبتدای محذوف و غلاب اکامعطوف مبنی خبر فعال مقدردر ای و فعال اذا کان علما
 لکنذا مؤنثا مبنی فی الحجاز مبنی نه متعلق معرب خبر آخردر مبنی فی تمیم معربه متعلق الاحرف استثناء
 ماموصول آخره مبتدا راه خبری و جمله صلهدر مایه و آخره ضمیری موصوله راجع و موصول
 صله سببیه محلا منصوب مستثنی تقدیری یعرب کل فعال علما للاعبان مؤنثا عند بنی تمیم الافعال
 الذی فی آخره راه نحو حضار خبر مبتدای محذوف ای هو حضار (محصول ترکیب) اسماء الافعال

قالور * بنه اخبار متعذر در بر اسمند که مشتمل بر ضمیر یک موصولدن غیر ی به مستحقدر زیر
 بر ضمیر که اول اسمک موقعنه واقع اولور اکر موصوله راجع اولور سه اول مستحق محروم
 قالور واکر اول مستحقه راجع اولور سه موصول مائسز قالور * ابدی زید ضربت
 غلامه کیده غلامدن اخبار جائز دکلدر زیرا بوضمیر که غلامک مقامنه واقع اولور اکر موصوله
 مائد اولور سه زید ضمیر سز قالور واکر زیده راجع اولور سه موصول مائسز قالور
 وایکیسی یله باطلدر * وما الاسمية موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شيء
 وصفة * ومن کذلک الافی التام والصفة وأی وأیة کن وهی معربة وحدها اذا حذف صدر صلتها
 وفي ماذا صنعت وجهان احدهما مالذی وجوابه رفع والاخرأی شيء وجوابه نصب * وما مبتدا
 الاسمية صفتی موصولة خبر واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شيء تامة فی تفسیر در وصفه
 معطوفدر ماسبقه ومن مبتدا کذلک خبر الاحرف استثناء فی التام مستثنی ومستثنی منه محذوف تقدیری
 ومن کما فی الوجوه الافی التام والصفة اکا معطوف وأی مبتدا وأیة آکه معطوف کن خبری وهی
 مبتدا مائدر ای کله سنه معربة خبر مبتدا وحدها حالددر معربة ده مستتر ضمیر دنکه مائدر ای
 کله سنه تقدیری تعرب کلمة أی حال کونها منفردة ویا مفعول مطلق در ای یفرد انفرادا الاحرف
 استثناء اذا حذف صدر صلتها تأویل مفردة مستثنی در ومستثنی منه محذوفدر تقدیری وهی معربة
 فی جمیع الاوقات الاوقت حذف صدر صلة أی فانها عنده مبنية * وفي ماذا صنعت وجهان مقدم خبر
 مؤخر مبتدا احدهما مبتدا ای احد الوجهین مالذی صنعتنه ماستفهامیه در مبتدا وذا موصول
 وصنعت صفتی صله سی وعائده محذوف وموصول صله سیله خبر مبتدا تقدیری ای شيء الذی صنعتنه صکره
 اختصار اولدی ماسبق دلالتله وجوابه مبتدا ای جواب مالذی رفع خبری والاخر مبتدا أی شيء وجوابه
 مبتدا نصب خبری (محصول ترکیب) وما الاسمية موصولة یعنی کلمة ما حرف اولق وارماه کافه کبی انما زید
 قائمه وماه نافیله نحو ماضربت زیدا ومازید قائما کبی اسم اولق وار * پس موصول اولق وار نحو
 معرفت ماضربته * استفهامیه ده اولور نحو ما عندک وما فملت * شرطیه ده اولور نحو ما اصنع * موصوفه ده
 اولور یا مفردله نحو مررت بما معجب لاث ای شيء * معجب لاث ویا جله الیه ته کم قول شاعرده واقدر نحو
 * ربما تکره النفوس من الامر * ای رب شيء * تکره النفوس * تامة * اولور شيء * معنسانه فتمهای
 ای فتم شتاهی * صفتده اولور نحو اضربه ضربا ما أی ضرب کان * وکلمه من کلمة ما کبیدرجع اقسامده
 الاتامه و صفت که کلمه من بوا یکی وجه اوزره کلامشدر مثال موصوله نحو معرفت من ضربته واستفهامیه
 نحو من عندک وشرطیه نحو من تضربه اضربه * وموصوفه اولور یا مفردله قول شاعر کبی * وکنی
 بنا فضلا علی من غیرنا * حب النبی محمدا یا نا * ای علی شخصی غیرنا ویا جله الیه رب من جاءک قد اکرمته
 * أی وأیة کن یعنی جمیع اقسامی من کبیدر صفتده کلشدر اقسام من دن زیاده مثال موصول نحو
 لنتر عن من کل شیعة ایهم اشد * واستفهامیه نحو ایهم عندک * وشرطیه نحو ایهم ضربت ضربت * وموصوفه
 نحو یا ایها الرجل ویا ایها النفس صفتده اولور نحو مررت برجل ای رجل ویا امرأة ایه امرأة * وهی
 معربة یعنی کلمة ای وایة معربدر اقسام موصولانده غیر یلری مبنیدر الا شول وقتکه موصول اوله
 و صدر صله می محذوف اوله تنه کم آیت کریمه ده لنتر عن من کل شیعة ایهم اشد ای ایهم هوا شد
 اکر هو مذکور اولیدی ایهم مفعولیتله منصوب اولور دی و چونکه حذف اولدی ای ضم اوزره

من هی له بویه اولیجق فاعلنی ابراز ایلک کرک تنه که معلوم اولدی پس اکر الذی ایله خبر ویرمک ایسته سک
 دیر سنکه الذی ضربته زید شویله یکدی * واکر الف ولامه خبر ویرمک الضارب انازید دیر سن
 تنه که معلوم اولدی * فاذا تعذر امر منهای یعنی چونکه بوامور ثلاثه دنکه اخبار بالذی نك شرطیدر
 بریسی متعذر اوله اخبار بالذی متعذر اولور بوندندر که ضمیر شاندن اخبار بالذی متعذر در یعنی
 متعذر زیرا ضمیر شان برجله نك صدرنده اولور که اول جله آنی مفسردر تا کم مخاطب اولامر
 مبهمی فهم ایدوب آنی بلکه مشتاق اوله و آ که توجه ایلله تا چونکه آنک تفسیری مذکور اوله مخاطبک
 دهندنه ممکن و مقرر اوله ایدمی ضمیر شانی کندی موضعندن تأخیر ایدوب موصولدن خبر ایلک
 جائز دکلدر پس لایق دکلدر زید منطلق ده دیه سن الذی هوزید منطلق هو تا که اولکی هو که ضمیر
 شان برنده در موصولدر اجمع اوله و ایکنجی هو که ضمیر شاندن خبر اوله موصولدن * ینه بونک کی
 خبر ویرمک متعذر در یالکز موصوفدن زیرا بر ضمیر که اول موصوف برینه واقع اولور کرکدر که اول
 موصوفک صفتیله موصوف اوله لیکن ضمیر موصوف اولغه صالح دکلدر تنه که معلوم اولدی
 ایدمی جانی زید العالم ترکیبنده جائز دکلدر الذی جانی هو العالم زید دیه سن زیرا بو هو که زید برینه
 واقع اولدی عالمه موصوف اولق کرک بوايسه باطلدر * ینه بونک کی متعذر در اکر اول
 ضمیر فعلده مستر اولور سه تنه که بومثاله واجبدر لازم کلور که ضمیر مستر موصوف اوله
 عالمه بونک کی یالکز صفتدن خبر ویرمک متعذر در مثلاً بومثاله عالمدن اخبار بالذی
 متصور دکلدر زیرا که بر ضمیر که العالم برینه واقع اولور اول زیدک صفتی واقع اولور
 و ضمیر وصف اولغه صالح دکل تنه که موصوف اولغه صالح دکل * اما مجموع
 موصوف و صفتدن خبر ویرمک جائز در تنه که بومثاله دیر سن الذی جانی زید العالم اول ضمیر که
 موصوفله صفت موضعنه وضع اولدی فعلده مستر اولوب موصوله راجع اولدی و مجموع
 موصوف صفتیله اول موصولدن خبر اولدی * ینه اخبار ممنعدر بر مصدر دنکه عامل اوله زیرا بر ضمیر که
 اول مصدر موقعنه واقع اوله کرکدر که عمل ایلله تنه که مصدر ایدردی یعنی آنک عملنی ایلله لیکن
 ضمیر آنک عملنی ایدم ایدمی اعجبی ضرب زید عمر و اکیده یالکز ضربدن خبر ویرمک جائز دکلدر
 زیرا بو ضمیر که اول مصدرک مقامنه واقع اولور کرکدر فاعلی مرفوع و مفعولی منصوب ایلله بو معنی
 ایسه متصور دکلدر ضمائر جنسندن اما مصدردن معمولیله خبر ویرمک متصور در تنه که دیر سن الذی
 اعجبی ضرب زید عمر و اول ضمیر که مصدرله معمولی برینه واقع اولمشدر فعلده مستر اولوب موصوله
 راجعدر بو مصدر کندی معمولیله خبر اولدی موصولدن * ینه بویه متعذر در حالدن خبر ویرمک
 زیرا که حال نکره اولق واجبدر و ضمیر خود معرفه در * پس لایق دکلدر که ضمیر حال مقامنه
 واقع اوله * ینه بونک کی اخبار متعذر در بر ضمیر دنکه موصولدن غیر یه مستحقدر زیرا که بر ضمیر که
 اول ضمیرک موقعنه واقع اولور کرکدر که اول ضمیرک مستحقنه راجع اوله * پس موصولک صله ده
 رابط ضمیری اولماز بو خود باطلدر و اکر اول ضمیر موضوعی ضمیر اول برینه موصوله ارجاعی
 ایلله سن اول مستحق محروم اولور رابطدن مثلاً زید ضربته ده بو ضمیر مفعول که زید راجعدر
 بوندن خبر ویرمک جائز دکلدر زیرا بر ضمیر که بو ضمیرک موقعنه واقع اولور اکر موصوله راجع
 اولور سه زید ضمیردن محروم اولور که لایق ضمیر در و اکر زید راجع اولور سه موصولک اندر

موضع الخبر عنه مفعول فيه ضمیرا مفعول به. لها ای للكلمة صفت ضمیر در و بوجه معطوف در جزایه
 و آخرته فعل و فاعل و مفعول به خبرا حالد ر آخرته مفعول لدن و ضمیر آخرته ده مآند در مخبر عنه به
 و بوجه معطوف در سابق کبی شرطیه به فاذا اخبرت عن زید اهرابی شمیدی پکدی من حرف جر ضربت
 زیدا جله فعلیه محلا مجرور منله ای من هذا التركيب قلت فعل و فاعل الذي موصول ضربته جله
 فعلیه صله سیدر موصول صله سیله مبتدا زید خبری و جله محلا منصوب مقول قول جواب شرط در
 و کذا مقدم خبر الالف و اللام مؤخر مبتدا عطفه. فی حرف جرایله مجرور در فی ایله الفعلیه نعت
 جله در جار مجرور یله متعلق در مقدره خاصة مفعول مطلق تقدیری و مثل الذي الالف و اللام فی الاخبار
 فی الجملة الفعلیه خصایها خاصة لیصح مضارع معروف لام کی ایله منصوب و بولام مابعد یله متعلق در
 خاصة به بناء فاعل لیصح در اسم مضاف الیه الفاعل به مضاف الیه و المفعول کامه موقوف. فان تعذر
 امر منها ای من التصدير و جعل الضمیر موضع الخبر عنه و تأخیره جزایه بوجه شرطیه در تعذر الاخبار
 جله جزایه و من حرف جر نمه اشارت در تعذر و بوجار مجرور یله تعلیل امتنع ماضی معروف و مستکن
 فاعلی مآند در اخباره فی ضمیر الشان امتنع به متعلق در و الموصوف و الصفة و المصدر معطوف در
 ضمیر شانه العامل مصدر در و الحال و الضمیر معطوف در سابق کبی. المستحق نعت ضمیر در لغیرهای
 لغیر کلمه الذي مستحقه متعلق و الاسم ضمیر شانه معطوف در المشتل صفت الاسم در علیها مشتمله متعلق
 و ضمیر مآند در ضمیر مستحقه لان يعود الی غیر الموصول (موصول ترکیب) و اذا اخبرت بالذي یعنی
 هرگاه که الذي و یا اخواتی و یا اخوانی و یا الف و لامه خبر و یرمک ایسته سک بر اسم مبهم تعیینندن که
 اول اسم مبهم مخاطبک معلومی اولان نسبت خبرینک ظرفی یعنی خبری واقع اولش در اول نسبت کرک
 اسنادی اوله و کرک غیر بسی اوله آند اوج نسبه رعایت اولی کرک. اول اولدر که اسم موصولی
 مصدر کلامه کنورمک کرک. ایکنجیسی اولدر که اول اسم مبهم که مراد مخاطب قنده آنک تعیینی در
 آنک برینه بر ضمیر وضع ایله سن که موصوله راجع اوله. اوجنجیسی اولدر که اول اسم مبهم که مخاطبک
 معلومی دکلدر آنی تأخیر ایدوب خبر ایله سن اسم موصولن صله سیله یعنی اسم موصول مع صله دن
 مثلا زید منطلق ده اگر مخاطبه معلوم اولور سه که بر شخص منطلقدر اما تعیینله بلز که اول شخص
 کیدر بویه دیمک کرکدر که الذي هو منطلق زید اما اگر مخاطبک معلومی اولور سه که زید بر حال و اردر
 اما بلز که انطلاقیدر قیامی فهو مدبر بویه دیمک کرک الذي زید هو منطلق اما ضربت زیدا کیده چونکه
 مخاطبک معلومی اوله که سن بر شخص ضرب ایلش اوله سن اما اول شخصی علی تعیین یتلاز در سن
 الذي ضربته زید. اما ضرب زید عمر واده اگر زیدی تعیینله بلز در سن که الذي ضرب عمر و زید اول
 ضمیر که زید برینه قونوردی فعلده مستقر اولدی. اما اگر عمر وی تعیینله بلز سه در سن الذي ضرب
 زید عمر و اول ضمیر که عمر و موقعه واقع اولدی بونده فعله متصل اولدی و فاعل اوز برینه مقدم اولدی
 اما اخبار ده الف و لامک حکمی الذي حکمیدر لیکن الف و لامه اخبار جله فعلیه ده متصو در
 تا کم آندن اسم فاعل و یا اسم مفعول که الف و لامک صله سیدر پیدا ایلک اوله اما بمعنی جله اسمیه ده
 متصور دکلدر پس اگر خبر و یرمک ایسته سک زید دن ضربت زیدا ترکیبده الف و لام استعا نقیله
 در سن الضار به انا زید زیرا چونکه فعلدن اسم فاعل اشتقاق ایلدک و الف و لامه صله ایلدک الف
 و لام خود اول مبهمدن عبارتد که زید در و ضارب متکلمدر پس بور صفت اولور جاری علی غیر

والذين واللاء واللاقي واللاقى والواقي ومن وما وأى وأية وذو والطاية ثالث رفعيله صصفة ذودر
وتأنيثي كلمه تأويليله در وبالفظة تأويليله وذابده نصبيله خبركان مقدردر تقديرى وذا اذا كان بعد
ماللاستفهام والالف واللام جميعا معطوفدر الذى به والعائد مبتدا المفعول صفتى يحوز مضارع
معروف حذفه فاعلى وجله خبرمبتدادر (محصول تركيب) جله مبتداتدر كه مبهمات قيلنددر اسماء
موصوله واسم موصول براسمدر كه كلامدن جزء تام اولماز اكر عمده واكر فضله الاصله ابله وعائدايله
وصله جله خبريه اولور انشايه اولماز وعائد ضمير اولور موصوله راجع والف ولام متمسازدر
سائر موصولاتدن صله سى اسم فاعل وباسم مفعول صورتند اولقده زيرا مشابهتى وارد الف
ولام تعريفه كه اسماء مخصوصدر پس بوچهندن جله خبريه كه صله موصول اولور اسم فاعل
صورتند وباسم مفعول صورتند المثلر تا كم لام تعريفه مشابهتى رطابت ايليدر ومعنى جهندده
اول اسم فاعل واسم مفعول جله فعلى وخبرى معناسنه اوله مثلا الضارب والمضروب الذى ضرب
والذى ضرب معنا سنه در * وموصلات بوكلما تدر كه ذكر اول نور الذى مفرد مذكر ايجودر والتى
مفرد مؤنث ايجودر والذان حالت رفعده والذين نصب وجرده تنبيه مذكر ايجودر واللتان
واللتين تنبيه مؤنث ايجودر * والاولى والذين جمع مذكر ايجون باقىسى جمع مؤنث ايجودر * وجله
موصولاتندر من وما من اولى العلم ايجودر وما اولى العلم وغيرى ايجودر وبوايكيسى لفظ جهنددن
مفرد ومذكردر امامعنى جهنددن جميع اقسامى شاملدر يعنى مفرد ومثنى وجمع ومذكر ومؤنث * وكلمه
أى وأية ده موصولاتندر اى مذكر ايجون وأية مؤنث ايجون * بنه بونك كى كلمه ذو موصولدر لغت
قبيله طيده نه كه شاعر لرى ديمش * مصراع * وبثرى ذو حفرت وذو طوبى * اى بثرى التى حفرتها والتى
طوبيتها وبوذو اسماء ستهدن صاحب معناسنه اولان ذودن غيريدر * بنه بونك كى كلمه ذاموصولدر
لكن ما استفهام دنصكره غيرى رده دكل وبواسماء اشارتدن اولان ذاك غيريدر * وجله موصولاتندر
الف ولامكه الذى دن واخواتدن مخففدر الذى دن يابى حذف ايدوب الذ ديديل صكره
حركه سنى حذف ايدوب الذ ديديل صكره ذالى حذف ايدوب الف ولام اوزره اقتصار ايليدلر
وبوقياس اوزره در اخوات الذى * پس الف ولام الذى والتى معناسنه اولور آخره واربعه وبالف
ولام تعريف الف ولامندن غيريدر زيرا بالف ولام اسم موصولدر اول حرف تعريفدر * والعائد
المفعول يعنى برضميركه موصوله مآنددر مفعول ضميرى اولنجه كلامده حذفى جائزدر وچوق
واقعدر زيرا مفعول كلامده فضله در وموصول صله سيله طويلدر * پس حذف تخفيف مطلوب
اولور واكر مآند مرفوع اولوب فاعل اولورسه حذفى جائز دكلدر واكر مبتدا اولورسه حذفى
جائزدر قلته مجرورده اولورسه حذفى آزا اولور زيرا جارى حذف الملكه مؤدى اولور پس
كثرت محذوف لازمكلور * واذا اخبرت بالذى صدرتها وجعلت موضع الخبر عنه ضميرا لها واخرته
خبرا فاذا اخبرت عن زيد من ضربت زيدا قلت الذى ضربته زيد * وكذلك الالف واللام فى الجملة
الفعلية خاصة ليصبح بناء اسم الفاعل والمفعول فاذا تعذر امر منها تعذر الاخبار ومن ثمة امتنع فى ضمير
الشان والموصوف والصفة والمصدر العامل والحال والضمير المستحق لغيرها والاسم المشتمل عليها *
فاذا اسم شرط اخبرت فعل وفاعل فعل شرط بالذى باحرف استعانت اخبرت به متعلق صدرتها فعل
وفاعل ومفعول به وضمير مآنددر الذى به كلمه تأويليله وجله جزء شرط وجعلت فعل وفاعل

ضعیفدر الان ایله که ان تخفیف اوله که آندہ ضمیر شان تقدیر ایلک لازمدر زیرا أنک فعله مشابہتی
 ان دن ارتقدر وان مخففه بعض یرده عمل الیشدر اما ان مخففه نک علی هیچ بردن ظاهر دکلدر
 * پس بوجہندن دیدیلرکه اسم ان مخففه دائما ضمیر شان محذوفدر و بوندن لازم ککرکه اقوی عمل
 الیه واضعف عمل ایله * بوده معلوم اوله که بوضمیر استعمالده شول زمانده مؤنث اولورکه بوندن
 صکره کلان جلهده مؤنث اوله عمده هی هند ملیحه و * فانها لاتعمی الابصار کبی و هر کاهکه اول
 جلهده مؤنث اولیه ویا مؤنث اوله اما کلامده عمده اولیه بلکه فضله اوله اول ضمیر استعمالده
 مؤنث کلامشدر اگرچه کقاس جواز تأییدر ایدی هی زید قائم و هی ضربت هنداکلام مریده
 بولنامشدر اسماء الاشارة ما وضع لشار الیه و هی ذالذکر و لثاء ذان و ذین و للمؤنث تاوقی
 و ذی و ذه و نهی و ذهی و لثاء تان و تین و لجمعهما اولاء مدا و قصرا و یلحقها حرف التنبیه ویتصل
 بها حرف الخطاب و هی خسة فی خسة فیکون خسة و عشرين و هی ذاک الی ذاکن و ذانک الی ذانکن
 و كذلك البواقی و یقال ذاللقرب و ذاللبعید و ذاک للتوسط و ذانک و تانک مشددتین واولانک مثل
 ذاک و اما تم و هنا و هنا فللمکان خاصة اسماء الاشارة مبتدا ماموصول و یا موصوف و وضع ماضی مجهول
 و مستکن قائم مقام فاعلی مایه مائد * لشار و ضعیفه متعلق الیه قائم مقام فاعلیدر مشارنک و ضمیر راجعدر
 مشارنک مقدر موصوفه و جله صله و یا صفتدر مایه و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه خبر
 مبتدادر هی مبتدا اذا خبر للذکر مبتدای محذوفه خبردر ای هو موضوع للذکر و لثاء ذان و ذین ای ذان
 و ذین و هما لثاء اذا بوتقدیر جده ذان و ذین معطوفلدر ذان اوزرینه و لثاء مبتدای محذوفه خبردر و جائزدرکه
 و لثاء مقدم خبر و ذان و ذین مؤخر مبتدا اوله * و للمؤنث تاوقی و ذی و ذه و نهی و ذهی و لثاء
 ذان و ذین کیدر اصر ایده * و لثاء تان و تین بوده اولیه در * و لجمعهما ای لجمع الذکر و المؤنث اولاء ینه
 سابق کیدر مدا و قصرا تمیزلدر ای من حیث المد و القصر و یا مفعول مطلقرای مدمدا و قصر قصر
 و یا حالدر اولاء دن تقدیری و اولاء موضوع لجمعهما حال کونها عمدودا و مقصورا و یا نزع
 خافضلغه منصوب اوله لر ای مد و قصر * و یلحقها فعل و مفعول به حرف التنبیه فاعلی ویتصل
 مضارع معروف بها مفعول به در با واسطه سیله حرف الخطاب فاعل یتصل و هی مبتدا ای حرف
 الخطاب خسة خبر مبتدا فی خسة مقدره متعلق ای مضروبة فی خسة فتکون ناقصة و اسمی مستکندر
 تحتندہ مائددر حاصل من الضربه خسة خبری و عشرين اکا معطوف و هی مبتدا خسة و عشرينه
 مائددر * ذاک الی ذان کن ماقبلنه معطوف و کذا البواقی مبتدای مؤخر خبر مقدم * و یقال مضارع
 مجهول ذامبتدا للقرب خبری و بوجه محلا مرفوع قائم مقام فاعل و ذاک للبعید و ذاک للتوسط
 ینه سابق کبی و تلک مبتدا و ذانک و تانک اکا معطوف مشددتین نعت مقدردرکه یقالیه متعلقدر
 تقدیری بنونین مشددتین و یا حالدر مذکوریندن ای حال کونها مشددتین نونهما اولانک معطوفدر
 تلک یه مثل ذاک خبر مبتدادر و اما حرف استیناف ثم محلا مرفوع مبتدا و هنا و هنا ثم به معطوفلدر
 فللمکان خبر مبتدا خاصة مفعول مطلق ای خصت هذه الالفاظ الی الامکنه خاصة و یا حالدر
 تقدیری و اما تم و هنا و هنا فهی وضعت للمکان حال کونها مخصوصة بالاشارة الی الامکنه
 (محصول ترکیب) اسماء الاشارة یعنی اسماء اشارت نحو یلر اصطلاحنده برنیجه اسمدرکه موضوع
 اولمشدر اولنسته ایچونکه اکا اشارت اولنور اول اسماء بشدر و قیاس التی اولقی ایدی اوچی مذکر ایچون
 واحد و تنبیه و جمع و اوچده مؤنث ایچون بوقیاس اوزره لیکن جعده مذکر و مؤنث بیننده فرق

دخول عواملدن نحو کان زید هو القائم* و بوصول ضمیر مرفوع منفصله بصریلر فصل تسمیه ایدرلر خبری احتمال صفتدن فصل وتمیز ایلدیکیچون اما کوفیلر عماد دیرلر زیرا خبرله صفتی فرق ایلکله اعتماد اکادر و بوصیفه نك شرط توسطی اولدرکه خبر معرفه اوله تاکم آنک مبتدا معرفه به صفت اولغه احتمالی اوله و احتیاج دوشه خبرله صفتی فرق ایلکله و یا من حرفیله مستعمل افعال تفضیل کرک زیرا که بو افعال تفضیلات معرفه به مشابته وار مفضل علیهی معلوم اولده نته کم معرف باللام افعال تفضیلات مفضل علیهی معروف و معهود در نحو زید هو الافضل* پس بو مشابته واسطه سبيله افعال من کذا به معرفه حکمی و بر دیرلر و بو صیغه کتور دیرلر و کرچه بو خبر که افعال من کذا در مبتدا معرفه به صفت اولق احتمال و بر من نته کم دیر سن کان زید هو افضل منك و بو صیغه خلیل قنده حرفدر ضمیر دکدر* پس بوسیدندر که اعرابدن محلی یوقدر و بعض عرب بو صیغه ضمیر یلورلر و مابعدنی کندی به خبر طوترلر نته کم قراة شاذده کلشدر نحو و ما ظلمناهم و لکن کانوا هم الظالمون بونده هم مابعدیه جمله اسمیه در محلا منصوبدر خبر کان اولغه* و یقده قبل الجملة ضمیر فائب یسمى ضمیر الشان یفسر بالجملة بعده و بکون منفصلا و متصلا مستترا و بارزا علی حسب العوامل مثل هو زید قائم و کان زید قائم و انه زید قائم و حذفه منصوبا ضعیف الا مع ان اذا خفت فانه لازم* و یقده مضارع معروف قبل الجملة ظرفدر ضمیر فائب قاعل یقده یسمى مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر ضمیر غائبه* ضمیر الشان مفعول ثانیدر یسمى نك و بو جمله نعتدر ضمیر غائبه یفسر مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر ضمیره بالجملة اکامتعلق بعده ای بعد الضمیر ظرف یفسردر و بو جمله نعت ضمیردر* و بکون مضارع معروف و مستکن اسمی مآئدر ضمیره منفصلا خبری و متصلا اکامعطوف مستتر اخبر بعد الخبردر و یا صفت ضمیر و بارزا اکامعطوف علی حسب العوامل بکون به متعلق مثل معلوم و هو مبتدا زید مبتدا ثانی قائم خبر و جمله خبر مبتدای اولدر و جمله محلا مجروردر اضافتله و انه زید قائم و کان زید قائم هو زید قائم نه معطوف و اعرابی ظاهر در* و حذفه ای حذف هذا الضمیر مبتدا منصوبا حالددر حذفه ضمیرندن اول ایسه معنی مفعولدر ضعیف خبر مبتدا الا حرف استثناء و مستثنی منه محذوفدر مع ان مستثنی و استثناء فرغدر تقدیری و حذفه منصوبا ضعیف فی جمیع النواصب الا مع ان اذا خفت فانه ای الحذف لازم خبر ان در (محصل ترکیب) و یقده یعنی جمله اسمیه و یا فعلیه اولنه ضمیر مفرد فائب یقده ایدر و اول ضمیره شان و قصه دیرلر* زیرا که اگر مفرد و مذکر ایسه امر و شان معانسه در نته کم هو زید قائم و قل هو الله احد دیر سن ای الامر و الشان زید قائم و الله احد* و اگر مفرد و مؤنث ایسه قصه معانسه در نته کم هی هند ملحه دیر سن و اول ضمیر فائب کنیدن صکره اولان جمله ایله مفسر اولور و اول ضمیر فائب جائزدرکه منفصل اوله نته کم یکدی و جائزدرکه متصل بارز اوله نته کم انه زید قائم و* فانها لا تعمی الابصار و جائزدرکه متصل مستر اوله نته کم کان زید قائم کان ده بر ضمیر شان واردرکه آنک اسمیدر و بو جمله خبر کاندر اول ضمیرک مفسریدر و بو انفصال و اتصال و بروز و استتار عوامل حسبجه در* یعنی اگر عامل انفصال اقتضاء ایدر سه شویه که عامل اول ضمیرده ابتداء اوله اول ضمیر منفصل اولور و اگر عامل ان و اخواتی اوله ضمیر متصل بارز اولور* و اگر عامل کان و اخواتی اوله اول ضمیر مستر اولور و ضمیر شانی منصوب اولدیغی حالده حذف ایلک

(ضعیفدر)

وتضربونی وتضربیننی وتضربینی اگر نون کتور رسک نون اعرابدن جاری اولان اخواتنه قیاس اولور و اگر نونی ترک ایدرسک آنکیچون اولور که نون اعراب فعلدن خارجدر پس احتیاج اولماز که نونی کسره دن حفظ ایلیه سن کورمز میسن که بنون آمده تنبیه دن صکره مکسور اولور * ینه بونک کی سن مخیر سن لدن ده اگر دیلرسنکه آخرینک سکوننی باقی طوته سن نونی کتور رسن ونون لدنی اکا ادغام ایدرسن ولدنی دیرسن واکر دیلرسن که نون و قایه یی ترک ایلیه سن ونون لدن اسمدر فعل دکل مکسور ایلیه سن لدنی دیرسن * ینه مخیر سن نون کتور مده ان واخواتنده یعنی حروف مشبهه بالفعلده اکر نون کتور رسک بو حروفک فعله مشابعت ایچون کتور رسن واکر ترک ایدرسک اجتماع نونانک کراحتی ایچون ترک ایدرسن * ولیت ده نون کتور مک مختار اولی در زیراکه مشابعت وار واجتماع نونات یوقدر * ینه بوبله مختار در من وعن وقد و قط ده نون کتور مک تابو حروف و اسماء افعال بولکاتک قلت حروفیه کندی سکونی اوزره باقی قالدلر ایمدی منی وعنی وقطنی اولی در منی وعنی وقطنی دن * و کلمه لعله عکس لیت واخواتیدر یعنی بونده مختار ترک نوندر پس لعلی اولی در لعلنی دن زیرا بولکله نک حروفی چوقدر ونون لامه قریب المخرجدر پس بونده ترکی اولی در فعله مشابعتی وار * ویتوسط بین المبتدأ والخبر قبل العوالم وبعدها صیغه مرفوع منفصل مطابق للمبتدأ تسمى فصلا لفصل بین کونه نعنا وخبرا وشرطه ان یكون الخبر معرفة او افعال من کذا مثل کان زید هو افضل من عمرو ولا موضع له عند الخلیل * وبعض العرب یجعله مبتدأ وما بعده خبره * ویتوسط مضارع معروف بین ظرف مضاف المبتدأ مضاف الیه والخبر اکا معطوف قبل العوالم ظرف یتوسط وبعدها اکا معطوف صیغه مرفوع فاعل یتوسط منفصل نعت مرفوع مطابق کذلک للمبتدأ مطابقه متعلق تسمى مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی مائدر صیغه ینه فصلا مفعول ثانی وجله محلا مرفوع ویا مجرور نعت صیغه ویا مرفوعدره لفصل تعلیل استقبال مبنی للفاعل منصوبدر لامکی الیه وبو ما بعده تسمى به متعلقدر ومستکن فاعلی مائدر صیغه ینه بین ظرف کونه مضاف الیه وضمیر خبره راجعدر نعنا خبر کونه وخبرا اکا معطوف * وشرطه مبتدأ ای شرط اثبات هذه الصیغه ان یكون مستقبل معروف الخبر اسمی معرفة خبری وجله تأویل مصدرده خبر مبتدا او افعال من کذا معطوفدر معرفة نه مثل معلوم کان ناقصه زید اسمی هو صیغه متوسطدر اسمله خبر یننده افضل من عمرو خبر کان وجله مجروردر اضافتله ولا جنسبه موضع اسمی وله خبری وضمیر فصله راجعدر عند الخلیل خبر مبتدای محذوفدر که هودر ای عدم الاعراب له عند * وبعض العرب مبتدأ یجعله مضارع معروف ومستتر فاعلی مائدر بعض عربیه وضمیر متصل اولی مائدر ضمیره * مبتدأ مفعول ثانی ماموصول بعده صلحسی ای بعد الفصل والضمیر وموصول صلحسیله خبری ای خبر مبتدا (محصول ترکیب) ویتوسط بین المبتدأ والخبر یعنی مبتدا الیه خبر اراسنه تداخل وتوسط ایدر بر صیغه ضمیر مرفوع منفصل مبتدایه مطابق افراد وتنبيه وجعده وتد کیرده وتأیئده تا کیم بو ضمیر فصل ایلیه ما بعدی ماقبلنه صفت اولماسیله خبر اولماسی یننی حاصلی دلالت ایلیه که ما بعدی خبردر صفت دکل * ویتوسط مبتدأ و خبر عوالم لدن مقدم اولور یعنی کاه مقدم اولور نحو زید هو العالم اکر کلمه هو اولماسیدی احتمال اولوردیکه العالم زید دن خبر اولیدی واحتمال اولوردیکه زیدک صفتی اولوب خبری آردنجه کله وهو واسطه سیله معین اولدیکه العالم خبردر صفت دکدر * وکاه مؤخر اولور

اولی‌امه و غیر اعراف فاصل اولسه بطریق اولی فصل واجب اولور ضمیر ثانی بی * و المختار فی خبر باب کان
یعنی کان و اخواتک خبرنده مختار خبری ضمیر اولی حق منفصل اولمقدر نته کم کان زید قائما و کنت ایاه
دیر سن زیرا خبر کان اصلنده خبر مبتدادر و خبر مبتدا ضمیر منفصل اولی کرک زیرا عاملی
معنویدر متصل اولمقدمه جائزدر نته کم کنته دیرسن زیرا خبر کان مفعوله شبیهدر و ضمیر مفعول
ضربته کبیده واجب الاتصالدر امدی مفعوله شبیهده واجب الاتصال اولماز سه باری جائز
الاتصال اولی کرک لیکن رعایت اصل که خبر مبتدادر اولی در مفعوله مشابهتی رعایتندن
و استعمالده اکثر اولدر که لولادن صکره ضمیر مرفوع منفصل اوله نته کم لولانت لکان کذا
دیرسن زیرا که اول خبر مبتدادر که خبرینک حذفی واجبدر نته کم سابقا معلوم اولدی اما بعض
لغته لولا لکان کذا واقعدر * اخفش دیر که کاف لولادن صکره ضمیر مجروردر ضمیر مرفوع برینه
واقع وینه مبتدادر که ضمیر مرفوع ابدی اصلده زیرا بعض ضمائر بعضک برینه واقع اولور
نته کم دیرسن ما انا کانت بمقامده ضمیر مرفوع ضمیر مجرور مقامنه واقعدر پس جائز اولور که
لولاده کاف ضمیر مجرور اوله ضمیر مرفوعک برینه واقع * اما سیویه در که لولا بمقامده حرف
جرور و کاف ضمیر مجروردر کندی موقعه واقع * پس اخفش مابعد لولاده تصرف الیشدر و سیویه
نفس لولاده * وینه اکثر استعمالده عسی به و اخواته متصل اولان ضمیر مرفوع اولور و صیغه سی
بویه چکله عسبت عسیتا عسیم الخ زیرا که بوضمیر فاعلدر و متصل اولمشدر که کنیده عامل اولان
فعله * و بعض لغته عساک عساک عساکم واقعدر * اخفش دیر که بوکاف ضمیر منصوبدر ضمیر مرفوع
برینه واقع و سیویه دیر که عسی بونده عملده لعل به محمولدر معناده متقارب اولدقلمی واسطه سیله
پس بونده اخفش ضمیرده تصرف الیشدر و سیویه اول ضمیرده عامل اولان فعلده فاعل * و نون
الوقایه مع الباء لازمه فی الماضي و فی المضارع عریا عن نون الاعراب و انت مع النون فیه ولدن وان
و اخواتها مخیر * و یختار فی لیت و من و عن و قد و قط و عکسها لعل * و نون الوقایه مبتدا مع
الباء لازمه نه متعلقدر و یار محذوفه لازمه خبر مبتدادر فی الماضي لازمته متعلقدر و فی المضارع
اکامعطوف عریا خبر کان محذوف در ای اذا کان عریا بویا مجرور دن حالدر * عن نون الاعراب
عریانه متعلقدر و انت مبتدا مع النون مخیره متعلقدر فیه مقدره متعلق ولدن وان و اخواتها التونه
معطوف مخیر خبر مبتدادر تقدیری و انت مخیر فی اثبات نون الوقایه و حذفه مع النون الکنانه فی
المضارع و یختار مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در اثبات تونه * فی لیت یختار به
متعلق و من و عن و قد و قط لیت به معطوفلدر * و عکسها مبتدا لعل خبری (محصول ترکیب)
هر کاهکه یا که ضمیر متکلمدر فعل ماضی به متصل اولسه نون وقایه لازمدر ماضی نک جمیع
صیغه لرینه تا کیم فعله کمره داخل اولیه آنکی چون بوکا نون وقایه دبیلر امدی ضربنی دیرسن
ضربی دبیزسن و بوقیاس اوزره ضربانی و ضربونی الخ * نه بونک کی واجبدر نون وقایه بالیه فعل
مضارعده نون اعرابدن خالی اولدقده نته کم بضربنی و تضربنی و بضربنی دیرسن * و اگر فعل
مضارعده نون اعراب اولور سه مخیرسن نوع اعرابی ایراد ایدوب ترک ایتمک بپشنده * پس جائز
اولور که دیه سن بضربانی و بضربانی و تضربانی و تضربونی و بضربونی و تضربونی

(و تضربونی)

و اذا ادات شرط اجتماع فعل شرط ضمير ان فاعل اجتماع وليس افعال ناقصه دن احد هما اسمی مرفوعا خبری و بوجه معطوف در شرطیه فان حرف شرط کان فعل شرط احد هما اسمی اعرف خبری و قدمته فعل و فاعل و مفعول به حالد اعراف تک فاعل دن فلک الخیار مؤخر مبتدا و مقدم خبر فی الثانی فلک متعلق اولدیفنه متعلق در و بوجه جواب شرط تأید و شرط ثانی جزا سیله جزا شرط اولدر و اول جمله ابتدایه در مثل معلوم اعطیتکه فعل و فاعل و مفعول به محلا مجرور مضاف الیه و ضریک اکا معطوف والا یعنی وان لا تکن احدهما کما ذکرنا جمله شرطیه* فهو منفصل جمله جوابیه مثل معلوم اعطیتکه ایاک اعطیتکه کبیر اعرابده و ایاه ایاک به معطوف در* و المختار مبتدا فی خبر باب کان مختاره متعلق الانفصال خبر مبتدا والا کثر مبتدا لولا بحر فدر که بوند نصکره مبتدا واقع اولور و انت مبتدا و خبری محذوف الی آخرها جار مع المجرور متعلق دره قدره تقدیری لولا انت حاضر لکان کذا و عسیت فعل و فاعل الی آخرها جار مع المجرور اولکی کبیر اعرابده و رجوع ضمیرده تقدیری والا کثر فی الاستعمال و وقوع ضمیر مرفوع منفصل بعد لولا لانه مبتدا و وقوع ضمیر مرفوع متصل بعد عسی لانه فاعل* و جاء ماضی معروف لولا حرف جر در اکا ضمیر متصل اولسه کاف محلا مجرور در و عساک کاف منصوب در عسی الیه زیرا عسی بونده اعل معانسه در و بوسیویه قنده در* اما اخفش قنده اولکی مرفوع در ابتدالفله و ثانی مرفوع در فاعلغه* و مرید قنده ثانی منصوب در خبریت عسی الیه و فاعلی کنیده مضمر در* و خلیل قنده اولکی مجرور در تقدیر حذف مضافه ای لولا وجودک مضاف حذف اولدی و مضاف الیه یرنه اقامت اولدی الی آخرها ای الی آخر لولاک و عساک جاءیه متعلق و لولاک و عساک فاعل جاء در (محصول ترکیب) چونکه ابکی ضمیر بریده جمع اوله اگر بریسی ضمیر مرفوع ابسه البته مقدم اولور و ضمیر ثانی متصل اولمق کرک کرکه ضمیر مرفوع اعراف اوله اول ایکنجی ضمیر دن ضربت کی زیرا ضمیر مرفوعک حاملنه شدت اتصالی وار پس کویا که حاملله ضمیر ثانی مابیننده فاصله یوقدر* ایدی ضمیر ثانی اتصالی واجب اولمق کرک و یاخود اعراف اولیه ته کم زید ضربت دیرسن بونده ضربت ایاک و یا زید ضربت ایاک دیمک جائز دکلدر* و اگر بوابکی ضمیرک هیچ بریسی مرفوع اولماسه ایکیدن خالی دکل یاری برندن اعراف اوله و یا اولیه اعراف اولور سه و آنی مقدم کتور دکیسه ضمیر ثانیده مخیرسک اگر دیرسک متصل کتور رسک ته کم اعطیتکه دیرسن کاف که مخاطب در ضمیر غائب دن اعراف در و آنی مقدم طوتمش سن* و اگر دیرسک منفصل کتور رسن ته کم اعطیتک ایاه دیرسن اتصال آنکیچوندر که مقدم اولان اعراف در پس کویا که حاملله ضمیر ثانی یعنی فصل الملشدر* اما اول مرفوع دکلدر و شدت اتصالی مرفوعده کی یوقدر پس کویا که حاملله ضمیر ثانی یعنی فصل الملشدر ایدی ضمیر ثانی منفصل اولمق کرک* ینه بونک کی در ضربتک ده حال زیرا که ضمیر مجرور متکلم که مقدم در اعراف در ضمیر مخاطب دن پس جائز در که ضمیر مخاطب متصل اوله ته کم دیرسن اعجبی ضربتک و جائز در که منفصل اوله ته کم ضربی ایاک دیرسن اول ابکی وجه اوزره که اعطیتکه و اعطیتک ایاه دیدک* و اگر ضمیر یندن هیچ بریسی اعراف اولیه فصل ثانی واجب اولور ته کم اعطیتکه ایاه دیرسن و یا بریسی اعراف اوله و مقدم اولیه ثانی منفصل اولمق کرک ته کم اعطیتکه ایاک دیرسن زیرا چونکه ضمیر متساویدر ضمیر اول حاملله ضمیر ثانی مابینتی فصل ایلر* ینه بونک کبیر اعراف مقدم

و مذکر و مؤنثه نه که زید ضارب و الزیدان ضاربان و الزیدون ضاربون بونلرده فاعلر مستتر در
الف و او حرف امر ایدر ضمیر فاعل دکلدر و بوقیاس اوزر در ضاربه و ضاربان و ضاریات ضمیر
مرفوع مستر او اور اما ضمیر منصوب و مجرور مستر او لاز مرفوع عکده متصلی مستر او لور زیرا
منفصلی مستقل کلمه در استناری منصور دکلدر اما ضمیر مرفوع متصل که جزء کلمه منزلده در
استناری جائز در زیرا استنار غایت اتصالدر و لا بسوغ المنفصل یعنی ضمیر منفصل کتور مک جائز
دکلدر الا اول یرده که متصل متعذر اوله زیرا متصل اخفدر و مادامکه مقصود اخفله حاصلدر انقله
عدول مناسب دکل و بونعذر متصل یا ضمیرک عاملی اوزره تقدیمله اولور نه که ایاک ضربت دیرسن
ا کر بو ضمیر مؤخر اولیدی ضربتک دیردک ضربت ایاک دیردک و یا ضمیرله ماملنک اراسنی فصلله
اولور نحو ما ضرب الانا و یا لانت و یا لاهو چونکه الا کلمه سی ضمیرله عاملی اراسنی فصل ایلدی
اتصال ممکن اولمادی پس بوجه تندن فاعل فعلدن منفصل اولدی و بوفصل کلمه الا ایله حصر ایچوندر
ینه بونک کی کلمه انما سبب فصل اولور نحو انما ضرب انا و یا لانت و یا هو زیرا که انما و الا مضاعفه در
ای ما ضرب الانا اما ا کر حامله ضمیر بیننده برنسه ایله فصل واقع اولور سه که فصلده آنکله
غرض اولیه جائز دکلدر ایددی دیرسن ضرب فی الدار انما و انت او هو بلکه دیرسن ضربت فی الدار
و یا انفصال حذف سیبيله اولور ایاک و الشکر کی اصلی اتفق ایلدی تبدیل ایلدیلر اتق نفسک به تا کیم
ایکی ضمیر متصل که بری فاعل ضمیری اوله و بری مفعول ضمیری و ایکی سی بيله برشینه راجع اوله
جمع اولیه و چون اتق حذف اولدی و ضمیر مستترده عامل ایلدی ضمیر منفصل اولدی زیرا عاملک اتصالی
کندی ماملنه اولور پس عامل حذف اولمغه اتصالدن انفصاله دوندی و یا تعذر اول سیبيله اولور که عامل
ضمیر معنوی اوله نه که ضمیر مبتدا و یا خبر اولور نحو انما و زیدان کی زیرا که امر معنوی نک ملفوظه اتصالی
مفعول دکلدر و یا تعذر آنکله اولور که ضمیرده عامل حرف اولور و ضمیر مرفوع اولور نه که مانت
قائما دیرسن بونده انفصال ضمیر و اجیدر زیرا که ا کر متصل اولسه لازم اولور دیکه بهض یرده مستر
اولیدی شوبله که ضمیر مرفوع متصلده معلوم اولدی حرفک ایسه اول صلاحیتی بوقدر که ضمیر آنده مستر
اوله اما ا کر ضمیر منصوب و یا مجرور اوله حرفه متصل اولمغه قابل اولور انه و به کی زیرا که
اول محذور لازم کلمه و ینه تعذر اول سیبيله اولور که ضمیره بر صفت مسند اوله اول صفت بر غیر کیسه نک
اوزرینه جاریدر که آنک صفتی دکل کر که اشتباه محلنده اوله نحو زید عمرو ضاربه هو ا کر بو ضمیر
هو که فاعل ضارب در منفصل اولیه معلوم دکلدر که زید عمرو می اوردی بو خسه عمرو زید می و چونکه منفصل
اولدی معلوم اولدیکه زید ضارب عمرو در و ضارب آنک صفتیدر و عمرو اوزرینه جاری اولوب خبر
اولشدر اما ا کر زید عمرو ضارب به دبسک انفصال ضمیر سنر معلوم اولور دیکه عمرو ضارب زید در و بوصفت
جاریدر صاحبی اوزرینه و کر که اشتباه محلنده اولیه هنر زید ضارب به بونده انفصال ضمیر سنر
التباس یوقدر زیرا که ضاربه تأنیثدن و آخرنده ضمیر مذ کردن معلوم اولور که هند زیدی
ضارب در و ا کر مقصود اول اولسه که زید هندی ضاربدر عبارده بوبله کرک ایلدی هند زید ضاربها بونک کی
یرلرده انفصال اطرا دالباب در و اذا اجتماع ضمیر ان و لبس احد هما مرفوعان کان احدهما عرف و قد منته
فلاک الخیار فی الثانی مثل اعطیتکه و ضربیک و الافهو منفصل مثل اعطیتکه ایاک و اباه و المختار فی خبر باب
کان الانفصال والا کثر لولانت الی آخرها و عسیت الی آخرها و جاء اولاک و عساک الی آخرهما

على عامله او بالفصل لقرض او بال حذف او يكون العامل معنويا او حرفا والضمير مرفوع او يكونه مسندا اليه صفة جرت على غير من هي له مثل اياك ضربت وماضربك الاانا واياك والشر وانا زيد ومانت قائما وهند زيد ضاربه هي * فالرفوع مبتدا المتصل صفتي خاصة مفعول مطلق اى خصى خاصة يستتر مضارع معروف ومستكن فاعلى تاندر مرفوعه فى الماضى يستتره متعلقدر الغائب صفة ماضى در والغائبة اكامعطوف جله فعليه خبر مبتدادر * بعض نسخ هذه للغائب والغائبة جار مجرور مقدره متعلق ماضى به صفتدر اى المستعمل للغائب والغائبة ياخود اذا كان للغائب * وفى المضارع معطوفدر فى الماضى به للمتكلم للغائب كيدر مطلقا مفعول مطلق اى اطلاقا ياخود صفتدر تقديرى ويستتر الضمير المرفوع المتصل فى المضارع المستعمل للمتكلم استنارا مطلقا ياخود حالدر يستترده ضمير مستتر دن والمخاطب متكلمه معطوفدر * والغائب والغائبة مخاطبه معطوف وفى الصفة ماضى به وياضارعه مطلقا اى استنارا مطلقا ويازانا مطلقا * ولايسوغ نفي مستقبل المنفصل فاعلى الاحرف استثناء لتعذر جار مجرور يله مستثنى ومستثنى منه محذوف واستثناء مفرغدر المتصل مضاف اليه تقديرى ولايسوغ المنفصل بشئ * الاتعذر المتصل وذلك مبتدا تعذره اشارتدر بالتقديم خبرى على عامله تقديمه متعلقدر او بالفصل تقديمه معطوفدر * لقرض فصله متعلق او بالحذف فصله معطوف او يكون حذفه معطوف العامل مضاف اليه اسم كون معنويا خبرى او حرفا معنويانه معطوف والضمير مبتدا مرفوع خبرى وجهه خاليه در او يكونه مسندا اليه او يكون العامل معنويا كيدر امرابه وعطفده وضمير يكونه واليه در راجعدر ضميره * صفة قائم مقام فاعليدر المسند اليه جرت ماضى معروف ومستكن فاعلى تاندر صفته على غير جرتنه متعلق * من موصول ويا موصوف هي مبتدا تاندر موصوله ويا موصوفه خبر وجهه صله ويا صفتدر منه وموصول ويا موصوف صله سبله ويا صفتيله محلا مجروردر اضافته وجهه محلا مرفوع صفت صفةدر معناسى التعذر يكون بسبب ان يسند الى الضمير صفة يكون من حيث اللفظ صفة لشيء ومن حيث المعنى لشيء آخر وهذا هو المراد بقوله صفة جرت على غير من هي له مثل معلوم اياك مقدم مفعول ضربت فعل وفاعل مؤخر وجهه مضاف اليه وماضربك فعل ومفعول الاحرف استثناء انا فاعل ضرب واستثناء مفرغدر وجهه معطوفدر جله سابقه واياك والشر وجهى تعذيره كيدى اى اتق نفسك والشر معطوفدر ما قبلنده جله وانا زيد مبتدا وخبر معطوفدر ما قبلنده وما ليس معنائه انت اسمى قائما خبرى * هند مبتدا زيد مبتداى ثانى ضاربه خبر مبتداى ثانى هي فاعل ضاربه وجهه محلا مرفوع خبر مبتداى اولدر وايكى مثال معطوفدر امثله سابقه (محصول تركيب) فالرفوع المتصل بمعنى ضمير مرفوع متصل مخصوص مستر اولور فعل ماضى مفرد مذكر فاعليه وغائبه در نه كه زيد ضرب وهند ضربت دير سن ضربده زیده راجع هو ضميرى وضربتده هنده راجع هي ضميرى واراها ضرب زيد وضربت هند ديرسك آند ضمير اولماز زيرا فعل ظاهره مسنددر وبه ضمير مستر اولور فعل مضارع مفرد مذكر غائب ومؤنث غائبه در زيد بضرب وهند تضرب كى نه كه ماضيه معلوم اولدى * به فعل مضارع مفرد مذكر مخاطبه دره مستر اولور جميع او قائده يعنى دائما حتى اكر تضرب انت ديرسك پس انت اول مستترى تا كيد اولور فاعل فعل اولماز * به مستر اولور متكلمدره مطلقا يعنى واحده ومتعدده اضرب ونضرب كى كه بونلك فاعلى دائما مستدر * به مستر اولور مطلقا صفتدره يعنى اسم فاعل واسم مفعول وصفه مشبهه دره مطلقا يعنى مفرد وتثنيه وجعه

ضربن و ضربن جار مجرور و معطوف متعلق در فعل مقدره که بپایان در و الثانی اتاالی هن و الثالث ضربنی
الی ضربن و اننی الی انهن و الرابع ایای الی ایاهن و الخامس غلامی ولی الی غلامهن و لن یونر فالاول ضربت
و ضربت الی ضربنی کبیدر اعرابده و اکا معطوف در در فتأمل (محصول ترکیب) مضمیر شول
اسمدر که موضوع اوله بر کیمسه ایچون که اول مضمیرله تلفظ ایلیه انا و نحن کی یاخود اول کیمسه
ایچون موضوع اوله که اول مضمیرله مخاطب اوله انت انما انتم کی و یا موضوع اوله غائب ایچون
یعنی بر کیمسه ایچون که نه متکلم اوله و نه مخاطب * لیکن غائب ایچون وضعک شرطی اولدر که اول
غائبک ذکرى لفظا مقدم اوله نحو زید هو القائم و یا معنی نحو اعدلوا هو اقرب للتقوی لفظه و راجع در
بر عدله که معنی مذکور در اعداوا ضمیمه و یا حکما مذکور اوله ضمیر شایده و نم رجلا ده و بره رجلا ده
کی نه که ذکر اوله بقدر ان شاء الله تعالی * و ضمیر ایکی قسمدر متصل و منفصل منفصل اولدر که تلفظه
مستقل اوله انت و ایاک کی یعنی آنکله تلفظ ممکن اوله قانون لغت اوزره ماقبلنده بر لفظ اولمقسرین
و متصل اولدر که مستقل اولیه که قاعده لغت اوزره آنکله تلفظ ممکن دکدر ماقبلنده بر لفظ سابق
اولینجه ضربت و ضربت کی * و هو یعنی ضمیر اوج قسم اوزره در مرفوع و منصوب و مجرور یعنی
هر حال ایچون رفع و نصب و جردن بر صیغه وضع المثلث مثلانت مرفوع ایچون و ایاک منصوب ایچون
و یا اعلامیده ولی کبیده مجرور ایچوندر * و چونکه صیغه ضمیر بو حائل اختلافی حسبجه مختلف اولور
بعضیلر توهم ایلدیلر که اعراب ایکی قسمدر * بریسی صریح جانی زید و رأیت زیدا و مررت زید
زیرا صیغه زید کندی حالنده در که متغیر اولمادی و حرکات مختلف اولور معانی معتوره به دلالت ایچون
نه که کتاب اولنده ذکر اولندی * بریسیده غیر صریح در و بو مضمیرانده در که صیغه مختلف اولور
حالات رفع و نصب و جر اختلافی حسبجه لیکن بو کلام ظاهریدر و حق سوز اولدر که مضمیرات
جمله مبنیات حقیقه دندر کورمز میسن که هر بریسی انت و ایاک دن مفردات لغتده موضوع در
اگر چه آمده معانی معتوره موجود دکدر * پس بو اختلاف معانی معتوره به دلالت ایچون دکدر
و بو اختلافه اعراب دیمزلریلی بو اختلافک اختلاف اعرابه به مشابهنی و اربو مضمیرک اولکی ایکی قسمک
در بریسی یعنی مرفوع و منصوبی متصله و منفصله منقسم اولور و او جنبی قسم که مجرور در اول دائما متصل
اولور زیرا که مجرور جاردن منفصل اولماز کرک جار حرف جر اوله و کرکسه مضاف اوله ایدمی
بونده انفصاله احتیاج یوقدر اما مرفوع و منصوب بونک خلاقیجه در که هر بریسی کندی حاملنه
متصلده اولور آندن منفصلده اولور * پس اقسام ضمائر بشدر اول ضمیر مرفوع متصل نحو ضربت
و ضربت الی آخره و بو اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * ایکنجیسی ضمیر مرفوع منفصل در انا نحن
آخره و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * او جنبیسی ضمیر منصوب متصلدر
نحو ضربنی و اننی آخره و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * در دنجیسی ضمیر
منصوب منفصلدر نحو ایای ایاهن به و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * بشنجی
قسمی ضمیر مجرور در و اول متصلدن غیر اولماز و آنک صیغه لری ضمیری منصوب متصل صیغه لری
کبیدر مثلا کاف ضربتک و کاف مررت بک بر صیغه در نصب حسبجه مختلف و حرکت حال عاملدن
معلوم اولور * فالرفوع المتصل خاصه یستر فی الماضی الغائب والغائبه و فی المضارع المتکلم
مطلقا و الخطاب والغائبه و فی الصفة مطلقا و لا بسوغ المنفصل الال تعذر المتصل و ذلک بالتقدیم

اکامعطوف والموصولات واسماء الافعال والاصوات والمركبات والکنایات وبعض الظروف
 معطوف در بری برینه (محصول ترکیب) و قنایم اسم معربک بیا نندن واحوال واقسا منندن فارغ
 اولدیه اسم مبنی نك اقسام واحکامنه شروع ایدوب بیورر المبنی یعنی مبنی ایکی قسمدر * بریسی اولدرکه
 آنک مبنی الاصل مناسبتی اوله که حرف وفعل ماضی در اتفاقله * وفعل امر حاضر معلومدر قول
 اصح اوزره وجله دخی جله اولدینی حیثیتدن مبنی الاصلدر * وآنک اعراب محلی به استحقاق
 مفرد موقعنه واقع اولدینی واسطه سیلهدر * ومبنی نك بوقعی مضمرات واخواتیدر نه که معلوم
 اولور ان شاه الله تعالی * ومناسبت مشابهتدن اعمدر زیرا مشابهت اولدرکه بر سنه مشترک اوله اسم
 مبنی ایله مبنی الاصل آرمه سنده ومناسبت جائز که بوجه اوزره اوله و جائز که بوجه اوزره دخی
 اوله نه که ظرف که مضاف اوله جملیه بونده مناسبت وتعلق وار امام مشابهت یوقدر آنکی چون
 ناسب دیدی شابه دیدی * بکنجی قسمی مبنی نك اولدرکه اسم اوله اما ترکیده واقع اولیه زید و عمرو
 و خالد والف و با و تا کی و بونلره بکزمین نه که وار ایسه اگر چه بواسماء مبنی الاصله مناسبت دکلر
 لیکن چونکه سبب استحقاق اعراب ترکیدر و بواسطه که صورت تعداده درلر ترکیب منتفیدر
 * پس بونلر اعرابه استحقاق اولماز ایدمی مبنی اولور و سکونلری سکون بنایی اولور مذهب مصنف
 رحمه الله بودر اگر چه اکثر نحائک قولنه مخالفدر * وحکم مبنی اولدرکه آخری مختلف اولیه عوامل
 اختلافیه یعنی مبنی نك حکمی معربک حکمنه مخالفدر وحرکات و سکونی * مبنیات القابی ضم وقوع
 و کسر و وقفدر و بوالقابی حرکات اعرابه ده استعمال ایدرلر اما القاب حرکات اعرابی مبنیاتده
 استعمال الازلر مثلا جانی زیدده زیده مضوم دیرلر اما منندده رفع اوزره مبنی در دیمزلر * وهی یعنی
 اسماء مبنی به بوانواع معدوده درکه مذکوردر و ظرفی بعضله قید ایدمی زیرا بعضی ظروف مبنیات
 قبیلندندر * المضممر ما وضع لتکلم او مخاطب او غائب تقدم ذکره لفظا او معنی او حکما وهو متصل
 ومنفصل فالمتصل غیر المستقل بنفسه والمنفصل المستقل وهو مرفوع ومنصوب و مجرور فالرفوع
 والمنصوب متصل ومنفصل والمجرور متصل فذلک خمسة انواع * الاول ضربت وضربت الی
 ضربن وضربن * والثانی انا الی هن * والثالث ضربنی الی ضربین و انی الی انهن * والرابع ای الی ایاهن
 والخامس غلامی ولی الی غلامهن ولهن * المضممر مبتدا ماموصول و یا موصوف وضع ماضی مجهول
 ومستتر قائم مقام فاعلی عائددر مایه لتکلم وضعیه متعلق او مخاطب اکامعطوف او غائب کذلک * تقدم
 ماضی معروف ذکره فاعلی و ضمیر غائبه عائددر لفظا تمیزدر و یا خود خبر کان * مقدار ای لفظا کان ذکره
 وجله محلا مجرور نعمت غائبدر او معنی اکامعطوف او حکما کذلک وضع الخصله و یا صفتدر مایه
 وموصول صله سیله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدا وهو مبتدا عائددر مضممره متصل خبری
 ومنفصل اکامعطوف و بوجه معطوفدر المضممر جله سنه * فالمتصل مبتدا غیر المستقل خبری وفاء حرف
 تفسیر بنفسه مستقله متعلق * والمنفصل مبتدا المستقل خبری و بوجه معطوفدر فالمتصل غیر المستقل
 جله سنه وهو مبتدا راجعدر ضمیره مرفوع خبری ومنصوب و مجرور اکامعطوفدر فالرفوع مبتدا
 والمنصوب اکامعطوف متصل خبری مبتدا ومنفصل اکامعطوف * بعض نهمده فالاولان متصل ومنفصل
 والثالث متصل واقدر و بونهمده والمجرور متصل دوشمش فذلک خمسة انواع مبتدا وخبر وفاء حرف
 نتیجه و یا حرف عطف والاول مبتدا ضربت خبری بناء معلوم وضربت بناء مجهول اکامعطوف الی

مثل * انا بن التارك البكرى بشره * عطف البيان مبتداً مضاف تابع خبر غیر نعت تابع در صفت مضاف اليه
 بوضوح مضارع معروف ومستكن فاعلى عائد در تابعه متبوعه مفعول بوضوح در وجه صفت تابع در وجاژ در كه
 غير صفة خبر بعد الخبر اوله و بوضوح متبوعه يده بوبله نحو معلوم اقسام ماضى معروف بالله اقسامه
 متعلق ابو حفص اقسام يه فاعل در هر عطف ياندر وجه مضاف اليه وفصله مبتداً عطف بانه
 راجع ضميره مضاف من البدل فصله يه متعلق لفظا تميز في حرف جر مثل مجرور در آنكه انا مبتداً
 ابن خبر التارك مضاف اليه البكرى مضاف اليه بشر عطف ياندر بكرى يه وبو كلام محلا مجرور در
 اضافته وجار مجرور يه خبر مبتدا در (محصول تركيب) عطف بيان بر تابع در صفتدن خبرى يعنى
 دلالت الميزات متبوعه قائم معناه صفت دلالت ايلديكى كى وعطف بيان موضع متبوعه در
 بوقيله خارج قالور بدل وعطف نسق وتأكيد حاصل عطف بيان بر تابع در كه كندى متبوعه ابضاح
 ايدر صفت متبوعه ابضاح ايلديكى كى دكل * زیرا كه صفت دلالت ايدر كندى متبوعه ذنبه قائم
 معناه واول ذات اول معنى سبيله واضح و ممتاز اولور غير يدين * وعطف بيان بر اسم در كه اول اسم
 سبيله آنك متبوعه واضح اولور * عطف بانه بدل كل يبنده معنى جهندن فرق زياده واضمحدر زيرا
 بدل كل مقصود بالنسبة در اما عطف بيان مقصود بالنسبة دكلدر اما لفظ جهندن ار الزنده فرق قول
 شاعر كيدر * مصراع * انا بن التارك البكرى بشر * برتر كیده بشر بكرى دن بدل اولمق لابق دكلدر بو خسه
 البكرى حكم سقوطده اولور دى و ما ل تركيب بوبله اولور دى انا بن التارك بشر بو خود جاژ دكلدر
 زیرا كه الضارب زيد قبلندندر * پس متعین اولديكه عطف بيان اوله والبكرى حكم ساقطده اوله
 و تركيب التارك البكرى الضارب الرجل قبلندندر و بوقيلندندر انا الضارب الرجل زيد بونده ده زيد بدل
 اولمغه لابق دكلدر بلکه عطف ياندر * اكثر مواضعده عطف بيان و بدل كل برتر كیده جاژ اولور
 برى برندن عوض مثلاً جاني اخو لك زيد جاژ در كه زيد بدل اوله و جاژ در كه عطف بيان اوله بو خصوصه
 لفظ جهتنده هیچ مانع بوقدر * پس اكر متكلم نسبت قصدينى زیده ايدوب اخو كنى مقدمه
 و توطئه ايلديسه زيد بدل كل اولور و اكر قصد نسبتى اخه ايلديسه و مرادى زیدى ذكر دن توضيح
 اخ ايسه عطف بيان اولور بوقياس اوزره در * اقسام بالله ابو حفص عمر * المبنى ما ناسب مبنى الاصل
 او وقع غير مركب و حكمه ان لا يختلف آخره باختلاف العوامل والقاب ضم و فتح و كسر و وقف
 وهى المضمرات و اسماء الاشارة و الموصولات و اسماء الافعال و الاصوات و المركبات و الكنايات
 و بعض الظروف * المبنى مبتداً ما موصول و يا موصوف ناسب ماضى معروف ومستكن فاعلى
 عائد در ما يه مبنى مفعول به الاصل مضاف اليه و وجه صله و يا صفتدر ما يه و موصول و يا موصوف
 صله سبله و يا صفتبه خبر مبتدا در او حرف عطف وقع ماضى معروف ومستكن فاعلى عائد در ما يه
 غير حالدر وقع ده ضمير مستتر دن مركب مضاف اليه و وجه معطوفدر صله يه و حكمه مبتداً مضافدر
 مبنى يه راجع ضميره ان حرف ناصب * لا يختلف فعل نفي استقبال منصوبدر ان حرف يه آخره فاعلى
 مضافدر مبنى يه راجع ضميره لام حرف جر اختلاف مجرور در آنكه العوامل مضاف اليه و مجموع
 تركيب محلا مرفوع خبر مبتدا در و وجه اسميه معطوفدر وجه سابقه القابيه مبتدا مضافدر بنا يه
 راجع ضميره كه معنى مذکور در زیرا مبنى اكا دلالت ايدر ضم خبر مبتدا در و فتح اكا معطوف و كسر
 كذلك و بوجه معطوفدر وجه سابقه يه وهى مبتدا عائد در مبنياته المضمرات خبر و اسماء الاشارة

بدلک پس بو غلطی تدارک ایلدک چارذ کربله و یکونان معرفتین و نکرین و مختلفین و اداکان نکره
 من معرفه فالنعت مثل بالناصیه ناصیه کاذبه و یکونان ظاهرین و مضمرین و مختلفین و لایبدل ظاهر
 من مضمر بدل الکل الامن الغائب مثل ضربته زیدا و یکونان مضارع معروف افعال ناقصه دن
 و ضمیر بارز اسمی راجعدر بدله مبدل منه معرفتین خبری و نکرین اکا معطوف و مختلفین کذلک
 و اذا اسم شرط و کان فعل شرط و مستکن اسمی قائمدر بدله نکره خبری من معرفه کان به متعلق
 و یا محذوفه فالنعت مبتدأ خبری محذوف و جله جزاء شرط ای اداکان البدل اسما نکره یقع بدلا
 من اسم معرفه فالنعت لازم له مثل معلوم بالناصیه جار مجرور انفسعا فعلنه متعلقدر ناصیه آندن
 بدلدر کاذبه نعت ناصیه در و مجموعی محلا مجرور در اضافتله و یکونان ظاهرین و مضمرین
 و مختلفین اعرابی سابقدن معلومدر و اکامعطفو در و لایبدل نی مستقبل بنا مجهول الظاهر قائم مقام فاعلی
 من المضمر یبدل به متعلق بدل مفعول مطلق الکل مضاف الیه الاحرف استثناء من الغائب المضمر دن
 مستثنی در نحو معلوم ضربته فعل و فاعل و مفعول زیدا ضمیردن بدلدر (محصل ترکیب) بدل و مبدل
 منه یا ایکسی یله معرفه اولور لر و یا ایکسی یله نکره و یا اولکی معرفه و ثانی نکره و یا امر برعکس
 اوله پس بودرت قسم اولور بدله درت قسمدر ایمدی دردی درده ضرب ایدنجه اون آتی اولور
 ایکسی معرفه به مثال بدلت درت قسمدن جائی زیدا خوک ضربت زیدا رأسه سلب زید ثوبه رأیت زیدا الحمار
 ایکسی یله نکره به مثال جائی شخص رجل صالح ضربت رجلا رأسه سلب رجل ثوبه رأیت رجلا حارا
 و مثالین مختلفین مذکور امله دن اخذ ایدرسن مبدل منی درت قسم اولدن اخذ ایلکله و بدلی درت
 قسم نایدن و یا امر برعکس ایدرسن پس اون التی قسم حاصل اولور و هرگاهکه نکره معرفه دن بدل اوله
 اول نکره بی وصف ایلک لازم اولور مصنف رجه الله قنده و غیر یلر قنده احسن و اولی در واجب دکلدر
 و یکونان ظاهرین یعنی بدل و مبدل منه ایکسی یله ظاهر اولور لر و مضمر اولور لر و مختلف اولور لر پس
 بواقسامده درت اولور ایمدی بدلت درت قسمنه ضرب ایلکله اون التی قسم اولور نته که سابقا معلوم اولدی
 و ایکسی یله ظاهره مثال بدل کلد جائی زیدا خوک و بدل بعضده جائی القوم ثلثم و بدل اشتمالده اعجبی
 زید علمه و بدل غلطده جائی زید حار و ایکسیده مضمره مثال بدل کلد ضربته ایا و بدل بعضده رأس زید
 ضربته ایا اول تقدیر اوزره که ضربته ضمیری زیده راجع اوله و ایا ضمیری رأسه و بدل اشتمالده علم زید
 اعجبی هو اول تقدیر اوزره که فاعل اعجبی زیده راجع اوله و هو ضمیری آنک علمه و بدل غلطده شول
 برده که حار و زید مذکور اوله دیرسن رأیه ایا ضمیر اول زیده راجع اوله و ضمیر ثانی حاره و مثالین
 مختلفین بوسکز مثالدن مأخوذ اولور ذکر اولان وجه اوزره سابقا و هیچ اسم ظاهر بدل کل طریقله
 ضمیردن بدل اولماز الا ضمیر غائبدن زیرا ضمیر متکلم و مخاطب تعریفده و وضوحده مرتبه اعلی ده درلر
 زیرا احرف معارفدر لابق دکلدر اسم ظاهر که آلحق مرتبه ده و مقصود بالنسبه درکه آنک قائم مقام
 اوله بوخسه مقصود بالنسبه مقدمه و توطئه سندن آلحق مرتبه ده اولحق لازمکور بو حکم خود بدل کله
 مخصوصدر که مدلول ثانی عین مدلول اول اولور ایمدی ثانیکن اولکیدن تنزلی مرتبه جوازده اولماز
 اما سائر بدلدره جائزدر که اسم ظاهر بدل اوله ضمیر متکلم و مخاطبدن زیرا که معنی مختلفدر نحو ضربتی
 رأسی بدل بعضده و حدثنی علی بدل اشتمالده و رأیتی غلامی بدل غلطده مصنفک رجه الله مثالی ضربته
 زیددر و عطف البیان تابع غیر صفة بوضوحه نحو اقسم بالله ابو حفص عمر و فصله من البدل لفظانی

کده دکدر زیرا انزده آنجلین استقلال یوقدرکه لفظ نفس وعینک وارد لفظ اکنع وابع وابع
چونکه اجمع الیه مذکور اوله ل آنک عقبنده اولور زیرا که معنای تأکید اجمع نکل دلاتی اقوادر
پس آنک تقدیمی اولی و احری اولور و بوالفاظ ثلاثیه اجمع سز ذکر ایلک ضعیفدر * و بواج لفظک
اراسنده ترتیب اولدرکه اول اکنع مذکور اولور آندنصکره ابع آندنصکره ابع * نحوک بعض
نسخه لنده لفظ اضع ضاد مجیه الیه مذکوردر الفاظ تأکیدده پس بویه اولنجه اجمع نکل اوج
اخواتی اولور نه که کافیه نکل بعض نسخه سنده واقعدر * البدل تابع مقصود بمناسب الی المتبوع
دونه و هو بدل الکل و بدل البعض و بدل الاشتمال و بدل الفلظ * فالاول مدلوله مدلوله الاول والثانی
جزؤه والثالث بینه و بین الاول ملابسه بغيرهما والاربع ان تقصد الیه بعد ان غلطت بغيره * البدل
مبتداً تابع خبری مقصود صفت تابع در با حرف جر * ماموصول ای العامل الذی و یا موصوف ای
حامل نسب ماضی مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآذدر مایه * الی المتبوع نسبیه متعلق و جله
صله و یا صفدر مایه و موصول و یا موصوف صله سیله و یا صفتیه مجرور در باب الیه جار مجرور بیه مقصوده
متعلق * دونه ظرف مقصود و ضمیر متبوعه راجعدر * و هو مبتداً مآذدر بدله * بدل الکل خبر البعض
والاشتمال والفلظ معطوف در بری برینه * فالاول معطوفدر بدل کله مبتداً فاحرف تفسیر مدلوله مبتدای
ثانی و ضمیر اوله راجعدر مدلول الاول خبر مبتدای ثانی و جله خبر مبتدای اولدر * والثانی جزءه ای جزء
الاول مبتداً و خبردر و الثالث مبتداً بینه ظرف ملابسه فاعل ظرف و یا مبتدادر خبری مقدم و یا
مقدر کان نکل اسمی تقدیری و الثالث ان یکون بین الاول والثانی ملابسه و جله ظرفیه یا اسمیه و یا
فعلیه خبر مبتدادر بغيرهما ای بغير البعضیه والکلیه صفت ملابسه در و الرابع مبتداً ان تقصد ان الیه
منصوب مضارع و مستکن آنده انت فاعلیدر الیه ای البدل ان تقصدیه متعلق بعد ظرف ان غلطت
فعل و فاعل محلا مجرور مضاف الیه بغيره ای بغير البدل غلطتیه متعلق و جله مضاف الیه ان
تقصد الخ خبر مبتدادر (محصول ترکیب) بدل برتابعدرکه مقصوددر متبوعه منسوب اولان شیء الیه
و متبوع مقصود دکدر بلکه تابعه مقدمه و توطئه ذکر اولشدر نه کم جانبی زید اخوک دیرسن
مقصود نسبت محیی در اخه و زیدک ذکر مقدمه و توطئه در اخه * تابع ذکر کر جمیع توابعی شاملدر
و مقصود بالنسبه قیدی عطف بالحروفدن غیر بنی اخراج ابلدی و دونه قبیله بوده چقدی * و بدل
درت قسمدر بدل کل و بدل بعض و بدل اشتمال و بدل غلط * بدل کل اولدرکه مدلول ثانی عین مدلول
اول اوله نه که مثال مذکورده ذات اخ عین ذات زیددر * و بدل بعض اولدرکه ثانی جزء اول اوله
نه کم دیرسن ضربت زیداً رأسه و جاء فی القوم ثلثهم * و بدل اشتمال اولدرکه اولکی الیه ثانیک بیننده
کایت و جزیتدن غیر بر ملابسه اوله کر که اولکی ثانی بی شامل اوله نه کم کلام شریفده واقعدر
* بسألونک عن الشهر الحرام قتال فيه و کر که ثانی اولی شامل اوله نحو سلب زید ثوبه و کر که
بری بر بنی شامل اولیه نحو اعجبنی زید علمه کبی * و بقسمه بدل اشتمال تسمیه سی اول سیدندرکه
اول کلام اجماله دلات ایدر آخر کلامه پس کویاکه اول منزله مشتاده در ثانی مثلاً هرگاهکه
اعجبنی زید دبدک بو خود معلومدرکه ذات زید معجب دکدر پس کویاکه دیمش سن اعجبنی شیء
من زید و بو معنی اجماله شاملدر علمی و غیر بسنی و بو تسمیه جمیع اقسام بدل اشتمالی شاملدر
* و بدل غلط اولدرکه سن آتی قصد الخش و کثورمش اوله سن آنک غیر بنی یا کلش و غلط ذکر
ایلدنصکره نه کم جانبی زید جاردرسن مرادک جانبی جار دیمک ابدی ناکاه دیکل غلط ابلدی زید

و تنبيه مذکر و مؤنثی و جمع مذکر و مؤنثی، و شمول و تناو، اختلاف صیغ و ضمائرله اولور پس، فرد
مذکرده نفسه دیرسن و مفرد مؤنثه نفسها و تنبيه مذکر و مؤنثه معا انفسهما و قیاس نفساهما
دیمک ایدی لیکن هر کاهکه مثنی مثابه مضاف اوله و مضاف مضاف الیه متصل اوله لفظ
مثنی که مضافدر مبدل اولور صیغه جمع اکثر استعمالده پس نفسا هما و ظهراهما و رأی هما
دیمزل بلکه انفسهما و اظهر هما و رؤسهما دیرل * و جمع مذکرده انفسهم دیرسن و جمع مؤنثه
انفسهن دیرسن * پس اختلاف صیغه لفظ نفسده اولدرکه کاه مفرد اولور و کاه جمع و اختلاف
ضمیر اولدرکه ضمیری کاه مفرد مذکر اولور و کاه مفرد مؤنث و کاه تنبيه مذکر و مؤنث بر طریق
اوزره * و کاه جمع مذکر و کاه جمع مؤنث و بو قیاس اوزره در لفظ عینک حالی * قسم ثانی که کلا
و کلتادر تنبيه مخصوصدر زیرا که معنای مثنی در پس مفرددمو جمعه مستعمل اولماز و تنبيه مذکر
ایچون تأکید کلاهمادر و تنبيه مؤنث ایچون کلاهمادر و باقی الفاظ مثانک غیرینه مخصوصدر *
ایمدی لفظ کلامه صیغه مختلف اولماز بلکه ضمیرمختلف اولور پس دیرسن اشتریت العبدکله و الجاریه
کله و العبد کله و الجواری کله اما غیر کلامه و الفاظدن صیغه اختلافیه اولور پس مفرد مذکرده
اشتریت العبد اجمع دیرسن و مفرد مؤنثه اشتریت الجاریه جمع دیرسن و جمع مذکر ایچون اجمعون
دیرسن و جمع مؤنث ایچون جمع دیرسن باقی الفاظ بو قیاسدر * و لایؤکد بکل یعنی کل لفظیه و اجمع
لفظیه و مشتقاییله تأکید اولماز الاجزاسی اولان نسنه که اول اجزاء بری برندن آیرلوق ممکن اوله حسده یعنی
ظاهرده نته کم دیرسن اکرم القوم کله و یا حکما بری برندن آیرلوق ممکن اوله نته کم دیرسن اشتریت
العبدکله و یا یکی مقامده کله و اجمع الیه تأکید فائده سی ظاهردر و هر نسنه که اجزاسی ظاهر اولیه
یعنی تجزیه و انقسام قبول الیه ذکر اولان وجه اوزره آتی کلامه و اجمع الیه تأکید ایلک جائز دکدر
زیرا فائده سی بو قدر ایدمی جائی زید کله دیمک جائز دکدر زیر ازیبدک اجزاسی حکم بحیثه نسبت متفرق
اولماز پس تأکید لغو اولور * و اذا اکد المضمیر المرفوع المتصل بالنفس او العین اکد بمنفصل مثل
ضربت انت نفسك و اکتع و اخواه اتباع لاجمع فلا یتقدم علیه و ذکر هادونه ضعیف * و اذا اداه
شرط اکد فعل شرط المضمیر قائم مقام فاعلی المرفوع صفت مضمردر المتصل نعت ثانی بالنفس اکتبه
متعلق او العین اکا معطوف اکد بمنفصل جواب شرط مثل معلوم ضربت فعل و فاعل انت تأکید
ضربت در نفسك تأکید آخردر اکا و بوجه محلا مجرور در اضافتله و اکتع مبتدا و اخواه اکا
معطوف اتباع لاجمع خبر مبتدا در فلا یتقدم فعل فی استقبال بناء معلوم و فاعل مستتر ماضدر اکتع به
و اخواه به و بوجه شرط محذوف جزادر تقدیری و اذا کان كذلك فهی لا یتقدم علی اجمع و ذکر هابتدا
مضاددر اکتع و اخواه به راجع ضمیره دون ظرف و ضمیر اکتع به راجعدر ضعیف خبر مبتدا در
و بوجه معطوفدر جمله شرطیه سابقه اولان جمله به (محصول ترکیب) چونکه ضمیر مرفوع متصلی
نفسله و یا عینله تأکید ایلک استیله اول آتی تأکید لفظی ایلک کرک ضمیر مرفوع منفصله تا کیم
اکا برنوع استقلال پیدا اوله آند نصکره نفسله و یا عینله تأکید ایلک جائز اوله زیرا ضمیر مرفوع
متصل جزء کله منزله در و لفظ نفس و عین انواع اهرابات قبول ایلک واسطه عینله تمام استقلال
اوزره در و لایقی دکدر بونجاین مستقل نامی تابع نامستقل ایلک الا بروقت که اول نامستقله برنوع استقلال
پیدا اوله * ضمیر مرفوع متصل دیکد زیرا که ضمیر منصوب و ضمیر مجرورده بو حال اولماز و ضمیر متصل
دیکد زیرا که مرفوع منفصلده بو حکم اولماز و بو شرط لفظ نفس و عینده در لفظ کل و اخوات

جاء فی زید زید دیدک معلوم اولدی که زید ثانی ذکر یله تأکید در نسبت مجبی زیده تحقیق طریقیه در سهو
 یانسیان یا تجوز طریقیه دکدر پس زید ثانی که تأکید در مقرر و محکم ایلدی نسبت مجبی زید اوله که
 متبوعدر * بنه بونک کبی هرگاه که در سن جانی زید نفسه او عینه معلوم اولدیکه زیده نسبت مجبی سهو
 ونسیان طریقیه دکدر * بعضیلر دبدیلر که بوتأ کیده تجوز مرفوع اولور اما سهو ونسیان بوتأ کیده
 زائل اولماز * تقریر امر متبوع شموله آنجیلین در که دیه سن جانی القوم کلهم ویا جعون لفظ القوم اگرچه
 شاملدر جبعی اما احتمالدر که مراد اکثر قوم اوله وکلهم واجعون لفظیه شمول مقرر اولدی و معلوم
 اولدیکه مراد جبع قوم در شوبله که هیچ کیسه خارج دکدر * فالاولان یمن باختلاف صیغهما و ضمیرهما
 نحو نفسه نفسهما انفسهما انفسهن والثانی للمثنی نحو کلاهما کلثاهما والباقی لغير المثنی باختلاف
 الضمیر فی کله وکلها وکلهم وکلهن والصیغ فی البواقی اجمع جماء اجمعون جمع و لا یؤکد بکل و اجمع
 الاذواجزاء بصح افتراقها حسا و حکما مثل اکرمت القوم کلهم واشتریت العبد کله باختلاف جاء زید
 کله * فالاولان مبتدأ یمن خبر مبتدأ * باختلاف صیغهما یمن یمه متعلق و ضمیرهما ماقبله معطوف
 ضمیر الاولان یمه حاد نحو معلوم * نفسه لفظا مرفوع حکایه جانی زید نفسه دن تقدیرا مجرور در
 اضافله * نفسها معطوف در ماقبله تقدیر ماطفه انفسها بوده بویه انفسهم بوده انفسهن بوده بویه * و جائز
 در که بوعدد طریقیه اوله صاحب مفصل دیدیکی کبی عدد ایسه وقف اوزره موضوعدر واحد اثنان
 ثلاثه الخ و الثانی مبتدأ للمثنی خبری نحو معلوم کلاهما تایدن بدلدر ویا عطف بیان ویا محذوف مبتدایه
 خبر ویا خبر تایدن مبتدایه * کلثاهما کامعطوف والباقی مبتدأ لغير المثنی خبر مبتدأ باختلاف الضمیر فعل مقدره
 متعلق فی کله اختلافه متعلق وکلها وکلهم وکلهن کله به معطوف در تقدیری والباقی بکون لغير المثنی مع
 اختلاف الضمیر فی کله او بتعین لغير المثنی فی کله ویا خود انما تیزر باختلاف الضمیر فی کله الخ والصیغ جرله
 ضمیره معطوف در فی البواقی اختلاف مقدره متعلق ای باختلاف الصیغ فی البواقی * اجمع جماء اجمعون
 جمع * اجمع جماء مبتدأ محذوفه خبر لدر تقدیری هی اجمع الخ * و جائز در که هر بریسی بدل بعض اوله
 البواقی دن پس مجرور اولور و لا یؤکد فعل نفی استقبال بناء مجهول بکل متعلقدر لا یؤکد به و اجمع کا
 معطوف الاحرف استثناء و اجزاء قائم مقام فاعلی در لا یؤکدک * بصح افتراقها فعل و فاعل و ضمیر اجزایه
 راجعدر حسا تمیز و یا حال و مفعول مطلق مضای حذف ایدوب مضاف الیه برینه اقامت الیه کله ای افتراق
 حس او حکما معطوف در حسانه و جلّه اجزایه نعتدر و استثناء مفرغدر که مدتنی منه مذکور دکدر تقدیر
 کلام و لا یؤکد بکل و اجمع شی * الاذواجزاء من حیث الحس او حال کون الافتراق حسا نحو معلوم اکرمت
 القوم فعل و فاعل و مفعول به و کلهم قومی تأکید و جلّه محلا مجرور در اضافله واشتریت العبد کله اکرمت اقوم
 کلهم کبیدر امر ابده بخلاف جاء زید کله مبتدای محذوفه خبردر (محصول ترکیب) تأکید ابکی قسمدر *
 بریسی تأکید لفظی در که لفظ اولک تکریردر نه کم دیر سن جانی زید زید بونکرار جبع الفاظه جاریدر
 او لا حرفده ان ان زیدا قائم فعلدهده اولور ضرب ضرب زید * جلّه دهده اولور ضرب زید ضرب زید
 سمددهده اولور نه که مرور ایلدی بو مقامده مراد تأکید دن قسم اسمیه اولان تأکیددر زیر بحث قسم
 اسمدهدر * تأکیدک یکنجی قسمی معنویدر اولده بر نیجه مخصوص لفظله در که تعیین اولمشدر و غیر الفظی
 اکا قیاس الیک اولمازوهی یعنی اول الفاظ مخصوصه بو ذکر اوله جقی الفاظدر یعنی نفس وعین
 افظیدر آخره و ارنجه و بوا یکبسی یعنی نفس وعین عام و شاملدر جبع اقسامی یعنی مفرد مذکر و مؤنثی

عمر و ك زیدله ارتباطی یوقدر تأخیر اولغه صالح اوله آئدن پس رفع ذاهب واجب اولدیکه عمرو مؤخر مبتدا و ذاهب مقدم خبر اوله و بوجه مازید بقائم او قائما جله سنه معطوفدر * و انما يجوز یعنی بوترکیب جائزدر بونک بریله که یغضب بحسب ظاهر صله موصوله معطوفدر که یطیردر وصله ده موصوله راجع ضمیر وار و یغضب زیدده یوقکه الذی به راجع اوله پس لایق بوایدیکه بوترکیب جائز اولییدی * اما سبب جواز بودر که بوقاهه سیبیتدر فاه ماطفه دکدر پس بوجه تندن جائز اولدی بعضیلر دیدیلر که فاه سیبیت ده فاه ماطفه در تقدیر کلام بوترکیبده بویه در فیغضب من طیرانه ئید پس معطوفده ضمیر مقدر اولور * و اذا عطف یعنی ایکی مختلف عاملک معموله بر حرف عطفله بر نسنه بی عطف ایلک جائز دکدر زیر احرف عطفده اول قوت یوقدر که ایکی مختلف عاملک قائم مقامی اوله پس جائز دکدر که دیده من ان زیدا فی الدار و عمروا الحجره تا کم عمرو معطوف اوله زیده و حرف عطف قائم مقام ان اوله عمل نصبده و الحجره معطوف اوله داره و حرف عطف قائم مقام فی اوله عمل جرده * اما اگر بر حرف عطفله ایکی نسنه بی بر عاملک ایکی معموله عطف ایدلر جائزدر نحو کان زید قائما و عمرو قاعدا و ان زیدا فقیر و عمروا غنی زیرا که بر حرف عطف بر عاملک قائم مقامی اولش اولور ایکی عملده و بونده خلاف یوقدر * اما قرأ طوتمشدر که بر حرف عطف ایکی عاملک قائم مقامی اوله عملده پس آنک قشده ایکی مختلف عاملک ایکی معموله عطف ایلک مطلقا جائزدر * اما سیویه قشده اصلا جائز دکدر * اما بعضی نحو یلر دیشلر در که اگر بر عاملک معمولی مجرور اوله و بر عاملک معمولی منصوب و یا مرفوع اوله و مجرور مرفوع و یا منصوب اوزرینه مقدم اوله معطوفده دخی بویه اولور سه یعنی بومعنی رعایت اولور سه عطف جائزدر نحو فی الدار زید و الحجره عمرو و احرف جرک قائم مقامی اولور جرده و قائم مقام ابتدا اولور رفته * ینه بونک کی جائزدر ان فی الدار زیدا و الحجره عمروا و او قائم مقام فی در جر جرده و قائم مقام ان در نصب عمروا ده * بویه عطی تجوز ایدلرک متمسکی اولدر که کلامده بونجیلن تراکیب چوق واقع اولور پس مناسب اولان اولدر که بوصورتی که چوق واقع اولور جائز طو توب تاویل ایلده لم و اول قاعده دنکه قیاس اقتضای ایدر که بر حرف عطف ایکی عاملک قائم مقامی اولماز دبو بصورتی استثناء ایدر مصنف قشده ده بوقصیل مختاردر * التوکید تابع یقرر امر المتبوع فی النسبة او الشمول و هو لفظی و معنوی * فاللفظی تکریر لفظ الاول مثل جانی زید زید و یجری فی الالفاظ کلها و المعنوی بالفاظ محفوظه و هی نفسه و عینه و کلاهما و کله و اجمع و اکنع و اتبع و ابصع * التوکید مبتدا تابع خبری یقرر مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر تابعه امر المتبوع مفعول به فی النسبة متعلقدر یقرر به او الشمول اکا معطوف و هو مبتدا عائددر نوکیده لفظی خبری و معنوی اکا معطوف فاللفظی مبتدا تکریر لفظ الاول خبری مثل معلوم جاء ماضی معروف فی مفعول به زید فاعلی و زید تا کید * و یجری مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر تا کید لفظی به فی الالفاظ یجری به متعلقدر کلها تا کید انفاظدر * و المعنوی مبتدا بالفاظ خبری محفوظ صفت الفاظدر و هی مبتدا عائددر الفاظه نفسه خبر مبتدا و عینه اکا معطوف و کلاهما و کله و اجمع و اکنع و اتبع و ابصع (محصول ترکیب) تا کید بر لفظ تابعدر که ثابت و مقرر ایلر کندی متبوعنک امرنی و حالنی نسبتده و یا شمولده مثلا هر کاهکه دیر سن جانی زید و یجی زیده نسبت ایلر سن احتمال ایدر که جاء صاحبی زید اولیه بلکه اوغلی و یا قولی اوله و نسبت یجی زیده سهوا و یا نسیانا و یا خود تجوز طریقله اوله و هر کاهکه

ایده‌لر بوخود جائز دکدر مثالی ضربت انا وزید بونده زید معطوفدر اول ضمیر متصل اوزره که
 منقوی اولشدر بو منفصله ضمیر منفصله معطوف دکدر والا لازم کلوردیکه زید ضمیر متصلی
 تأکید ایدیدی بوايه ظاهر البطلاندر ومنفصله تأکیدى ترك ايلك جائز دکدر مکرّم ضمیر منفصله
 آنک اوزرینه معطوفک اراسته بر فاصله واقع اوله بوتقدیرجه منفصله تأکیدى ترك ايلك جائزدر
 مثالی ضربت اليوم وزید کویا که بوفاصله واسطه سیله ضمیر متصله نوما استقلال کدی * پس ترك
 تأکید جائز اولدی طول کلام واسطه سیله * وهر کاهکه ضمیر مجرور اوزرینه برشی عطف اولسه
 اعاده جار لازمدر اگر حرف واکر اسم نحو مررت بك وزید وبه وزید اما جائز دکدر بك وزید
 وبه وزید زیرا ضمیر مجرور جزء کلمه منزلهدر * پس اگر اعاده جار ایلمه در جزء کلمه مستغنی
 عطف ايلك لازم کلوردی بوايه جائز دکدر اسمده حال بوبله در مثلاً جانی غلامك و غلام زید
 دیرسن جانی غلامك وزید دیمزن * والمعطوف فی حکم المعطوف علیه ومن ثمه لم یحز مازید بقائم
 اوقائما ولا ذاهب عمرو الا الرفع * وانما جاز الذی بطیر فیغضب زید الذباب لانها فاء السببيه واذ اعطف
 علی عاملین مختلفین لم یحز خلافاً للفراء الا فی نحو فی الدار زید والحجره عمرو خلافاً لسیویه *
 والمعطوف مبتداً فی حکم المعطوف علیه خبری ومن حرف جر سببی لم یحزه متعلق ثمه مجروردر
 من ایله اشارتدر معطوف معطوف علیه حکمنده اولدیغنه لم یحز فعل جمد مطلق بناء فاعل فی حرف
 جر مامشابه لیس زید اسمی بقائم خبری اوقائما اکا معطوف ولا ذاهب مقدم خبر عمرو مؤخر مبتدا
 وجله معطوفدر جله مقدمه به * الا حرف استثناء واستثناء مفرغدر الرفع فاعلی لم یحزدر ومازید
 جله سی مجروردر فی حرفیله تقدیری ولاجل ان المعطوف فی حکم المعطوف علیه لم یحز شی من الاعراب
 فی ذاهب فی ترکیب مازید بقائم اوقائما ولا ذاهب عمرو الا الرفع * وانما کلمه حصردر جاز ماضی
 معروف الذی موصول بطیر مضارع مرفوف ومستتر فاعلی مآذدر الذی به وجله صله سیدر وموصول
 صله سیله مبتداً فیغضب مضارع معروف زید فاعلی الذباب خبری مبتدا خبریله فاعل جازدر لام حرف
 جر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلن وها اسمی مآذدر فیغضب فاسنه وفاء خبر ان در السببيه مضاف الیه *
 ان اسمیله وخبریه مجروردر لامه جار مجرور یله متعلقدر وانما جازیه تقدیری ما جاز هذا التركيب الا لكونها
 فاء السببيه * واذ اسم شرط عطف فعل شرط ومستکن قائم مقام فاعلی مآذدر اسمه علی عاملین متعلقدر
 عطف به مختلفین نعمت عاملین در لم یحز جزء شرط ومستکن فاعلی در عطف به مآذ خلافاً لمفعول مطلق للفراء
 اکا متعلق الاحرف استثناء واستثناء مفرغدر ای لم یحز العطف فی ترکیب مالا فی مثل هذا التركيب *
 فی حرف جر نحو مجروردر آنکله فی الدار زید خبر و مبتداً وجله محلا مجرور مضاف الیه والحجره داره
 معطوف عمرو زیده معطوف خلافاً لسیویه خلافاً لفراء کیدر (محصول ترکیب) معطوف معطوف
 علیه حکمنده در یعنی اول نسنه که معطوف علیه واجبدر ویا متمنندر معطوفه واجب و متمنندر پس اگر
 بر جله بی بر جله به عطف ایلمه که خبر مبتدا در معطوفه بر مآذ لازمدر که مبتدا به راجع اوله ته کم معطوف
 علیه ده لازمیدی مثالی زید قام ابوه و ذهاب اخوه کیدر معطوف معطوف علیه حکمنده اولدیغی ایچون
 مازید بقائم اوقائما ولا ذاهب عمرو ترکیبنده جائز دکل الرفع ذاهب * زیرا اگر مجرور اولسه ویا
 منصوب زیدک خبرنه معطوف اولوردی * و عمرو ذاهبک فاعلی اولوردی * پس بوتقدیرجه لازم
 کلوردیکه ذاهب و عمرو زیددن خبر اوله تقدیری مازید بذاهب او ذاهبا عمرو و شک یوق که ذهاب

پس بوجهتدن لازم اولديکه وصف باب هذا براسم جنس معرف باللام حقيقته دال اوله تااول
 نسته که مقصود در حاصل اوله بوجهتدنکه مقصود و وصف باب هذا دن ازاله ابهام و بيان حقيقته در ضعيف
 اولدی مررت بهذا الایض زیرا که ایضاً اگر چه معرف باللام در اما حقیقت مشار الیه دلالت الی
 و مختلف حقایقه محتملدره اما مررت بهذا العالم خوبدر زیرا عالیدن معلوم الیک اولور که مشار الیه
 انساندر * العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه يتوسط بينه وبين متبوعه أحد الحروف العشرة
 و سیاتی مثل قام زيد و عمرو و اذا عطف علی المضمر المرفوع المتصل اکذب منفصل نحو ضربت فانوزید
 الا ان يقع فصل فيحوز تركه نحو ضربت اليوم و زيد * و اذا عطف علی المضمر المجرور ا عبد الخافض
 نحو مررت بك و زيد * العطف مبتدأ تابع خبری مقصود صفت تابع در * بالنسبة ای بنسبة العامل الیه
 مقصوده متعلق مع متبوعه ای متبوع التابع ینه مقصوده متعلق در توسط مضارع معروف ینه ظرف توسط در
 و بین متبوعه ما قبله معطوف و ضمیر تابعه راجع دره احد فاعل توسط در الحروف مضاف الیه العشرة
 نعت حروف در و بوجه فعلیه نعت تابع در و جائز در که حال اوله مقصوده ضمیر مستتر دنکه تابعه راجع در
 و سیاتی مضارع معروف و مستکن فاعل علی عائد در حروفه بر مضاف حذفه ای سیاتی ذکر معانی الحروف
 مثل معلوم قام زيد فعل و فاعل و عمرو زيد معطوف و جله محلا مجرور مضاف الیه * اذا ادات شرط عطف
 ماضی مجهول فعل شرط و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در اسمه * علی المضمر عطف ینه متعلق المرفوع صفتی
 المتصل صفت مرفوع دره اکد ماضی مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی راجع در مرفوع متصله بمنفصل اکد به
 متعلق و جله جزء شرط در مثل معلوم ضربت فعل و فاعل انا اکا کید در و زید انابه معطوف و جله
 محلا مجرور مضاف الیه دره * الاحرف استثناء ان حرف نصب يقع مضارع معروف منصوب در ان حرفه
 فصل فاعل بقیع در و جله محلا منصوب در استثناء الغله و استثناء مفرغ در تقدیری اکد بمنفصل فی جبع
 الاحوال الاحال وقوع الفصل بینهم یا خود استثناء منقطع اوله یعنی لکن ان يقع فصل فيحوز مضارع
 معروف ان يقع به معطوف تركه فاعل و ضمیر تأکید راجع در حکما مذکور در اکا کد دلالت ایدر مثل
 معلوم ضربت اليوم فعل و فاعل و مفعول فيه و زيد معطوف در ضمیر مرفوع متصله و جله محلا مجرور در
 اضافله * و اذا عطف علی المضمر المجرور ا عبد الخافض و اذا عطف علی المرفوع المتصل اکد کید در
 اعرابه نحو مررت بك وجهی ما سبق دن ظاهر در و زيد معطوف در بك باسنه (محصول ترکیب) حرفه
 معطوف بر تابعه در که کلامه واقع نسبتله متبوعه مقصود در یعنی کلامه واقع نسبتله تابع و متبوع
 برابر مقصود در بری برندن زیاده دکل تابع جبع تابعی شاملدره * و مقصود بالنسبة قیدیه نعت و تأکید
 و عطف بیان خارج قالدی زیرا مقصود بالنسبة دکل در بلکه متبوعه لیدر * و مع متبوعه قیدیه
 بدل خارج قالدی زیرا نسبتله اول مقصود در متبوعی دکل بلکه متبوعی توطئه و مقدمه سیدر نه کم
 جانی زید اخوك دیر سین * و قید توسط بیان و اقدر تمام حددن صکره * حروف عشره کله جکدر
 ان شاء الله تعالی مباحث حروفه مثالی قام زيد و عمرو ایمدی عمرو بر تابعه در نسبت قیامه مقصود در
 متبوعی مقصود اولدیفی کی و آرا ینه حروف عشره نک برسی توسط التشد در که و او در * و هرگاه که
 ضمیر مرفوع متصل او زینه بر نسته عطف اوله لازم در اول ضمیر مرفوع متصلی مرفوع منفصله تأکید ایدر
 تا کم اول متصل ب منفصل واسطه سیله نوما استقلالی پیدا اوله معطوف علیه اولغه لایق اوله و اگر
 تأکید بومعنی افاده التماسه لازم کلور که براسم مستقلى ضمیر متصله که منزله جزء کلمه در عطف

و یقعدون مشابه دکل که ضعیف اوله * پس جائز اولور نه خوب و نه ضعیف * و المضمیر لایوصف
ولا یوصف به و الموصوف اخص او مساو و من ثمه لم یوصف ذوالالام الایمله او بالمضاف الی مثله
وانما التزم وصف باب هذا بذی اللام للابهام و من ثمه ضعف مررت بهذا الابیض و حسن بهذا
العالم * و المضمیر مبتداً لایوصف فعل فی استقبال بناءً مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی عائد در مضمیر و وجهه
خبر مبتدادره و لایوصف به معطوف در لایوصف به ضمیر مضمیره راجع در و الموصوف اخص مبتداً و خبر
او مساو اخص به معطوف در * و من ثمه جار مجرور بیه لایوصف ترکیبیه متعلق در و اکاتعلیل در حصر
ایچون تقدیم اولدی لم یوصف فعل جمعد مطلق ذوالالام قائم مقام فاعلی الاحرف استثناء مستثنی منه
محدوف در بمله مستثنی تقدیری و من ثمه لم یوصف ذوالالام بشی الایمله و ضمیر بمله ده ذی اللام در اجمدر
او بالمضاف معطوف در بمله به الی مثله مضافه متعلق و ضمیر مثله ده ذی اللامه تأییدر و انما کلمه سی حصر در
اخر ایدن محلی یوفره التزم ماضی مجهول و صف قائم مقام فاعلی باب مضاف الیه هذا ینه مضاف الیه بذی
اللام جار مجرور بیه و صغه متعلق للابهام التزم به متعلق و من ثمه ضعف مررت بهذا الابیض و حسن بهذا
العالم و وجهی سابق در معلوم در (محصول ترکیب) مضمیر که اعراف معارف در اصح قول اوزره و صفتیک
قائده سی اولان توضیحیه محتاج دکلدر * پس بونکیچون مضمیر موصوف اولماز ایددی مضمیر موصوف
اولدیغی کی صفتده اولماز زیر مضمیرده معنای و صفت یوفرده دلالت الیه بر ذاتله بر معنائک قیامنه بلکه
مضمیر ذاته دلالت ایدر ذاتله قائم معنایه دکل آنکیچون ضمیر له بر سنه بی وصف الیزلر * و الموصوف
اخص یعنی موصوف صفتدن اعراف کرک و یا مساوی کرک صفتده و تعریفده زیر صفت تابع
موصوف در آنکیچون مطلوب در ایددی لایق دکلدر کم کنندی موصوفدن اعراف و اقوی اوله * بو خود
معلوم اولدیکه ضمیر نه موصوف اولور و نه صفت و اول اعراف معارف در قول اکثر اوزره
آند نصکره مرتبه ده علم اعراف در و علمدن صکره اسم اشارت و موصول در که بعضی قنده ایکیسی
بر مرتبه ده در و مبهمات قیلندندر آند نصکره معرف باللام در و هر معرفه به مضاف اولان اول معرفه نک
مرتبه سنده در * پس ضمیر مضاف اولان مرتبه ضمیرده در و علم مضاف اولان مرتبه علمده در
و علی هذا القیاس پس علی علم مضاف الیه وصف اطلبک اولور نحو مررت بزید صاحب عمرو و اما ضمیر
مضافله اولماز جائز دکلدر مررت بزید صاحبک * علم اسم اشارتله ده موصوف اولور نحو مررت بزید
هذا ای المشار الیه * موصولله ده موصوف اولور علم نحو مررت بزید الذی بحفظ القرآن * معرف باللامه ده
علم موصوف اولور مررت بزید الابیض غیر یسنى بوکا قیاس الیه * و چونکه معرف باللام سائر
معارفدن نازلرک و دوندن آتی هیچ بر معرفه الیه وصف جائز دکلدر الا کنیدنک مثلیله که معرف
باللامدر نحو مررت بالرجل الافضل و یا کنیدنک مثله مضافله که اولده مرتبه ده اول موصوف
کبیدر نحو مررت بالرجل صاحب القوم * و انما التزم جواب سؤال مقدر در که کا نه سائل دیر که
اسم اشارت معرف باللامدن اعرافدر لامله معرفه مضافنده اعرافدر پس کرک ایدی وصف باب
هذا یعنی اسماء اشارات ایکی سیله بیه جائز اولیدی لکن جائز دکل الا معرف باللامه * جواب بودر که
قیاس بویه اولقی کرک ایدی لیکن باب هذا در ایهام وارد در که حقیقت مشار الیه لفظدن معلوم دکلدر
و بیان حقیقت و ازاله ایهام امر مهمدر * پس کرک کم آنک وصفی بر لفظ اوله که آندن حقیقت مشار
الیه معلوم اوله و حقایق اشیا به دلالت ایلین اسماء اجناسدر و تعریف اسماء اجناسده اصلده لامدر

التثنية والجمع لو اسند الى ضميرهما ويغرد لو اسند الى الظاهر * وجائز در کم کال فعل خبر مبتدای محذوف
اوله تقدیری هو فی الباقی مثل الفعل دره * ومن ثم جار مجرور یله حسن به متعلق در وا کا تعلیل در
حسن ماضی معروف قام رجل فعل و فاعل قاعدت رجله غلانه فاعل قاعد در مضاف در رجله راجع
ضمیره وبو کلام محلا مرفوع در زیر فاعل حسن در ای حسن هذا التركيب لاجل کذا وضعف
قاعدون فعل و فاعل معطوف در کلام سابقه تقدیری ضعف قام رجل قاعدون غلانه * و یا ضعف قاعدون
فی قاعدون غلانه * و جائز قعود غلانه وجهی ماسبق در معلوم وا کا معطوف در (محصول ترکیب)
و توصف النكرة اسم نکره موصوف اولی جائز در جله خبر به یله زیر جله حکم نکره ده در
نکره به صفت اولی قاعدت لیکن معرفه به صفت اوله من * ابدی جائز در جانی رجل ابوه عالم اما
جانی زید ابوه عالم جائز دکلدر * جله خبر به یله قید ایلدک زیرا جله انشائی صفت اولماز الا
تاویلله ندمک دیر سن جانی رجل اضربه ای مقول فی حقه اضربه یعنی مستحق در که آتی ضرب ایلکه
امر ایدله و بر جله که صفت اوله آندن موصوفه ماضی بر ضمیر کر که آتی موصوفه ربط ایلده و اگر
ضمیر اولماسه اول جله موصوفن اجنبی دوشر وا کا صفت اولماز ندمک جانی رجل زید عالم دیسک
* و وصف شیء ایکی قسم دره بر بسی اولدر کم آتی کنندی حالیه صفتیه لر نحو جانی زید العالم و یا جانی
رجل عالم بلکه بونده صفت واقع اولشدر موصوفک کنندی حالیدر * بر سیده اولدر که آتی متعلق
حالیه وصف ایلدر ندمک جانی زید العالم ابوه یا خود جانی رجل عالم ابوه و بصورتیه موصوفک
کنندی حالی دکلدر علم بلکه متعلق موصوفک حالی در که ابوه در * و نعتک اولکی قسمی موصوفه
اون نسندده تابعدر یعنی صفت موصوفه اون مقامده موافق کرک اوج اعرابک برنده و افراد و تنبیه
و جمعک برنده و تأنیث و تذکیرک برنده و تعریف و تنکیرک برنده * و صفتک قسم ثانیسی موصوفه بش مقامده
موافق کرک مصنف رجه الله ذکر ایلدکی وجه اوزره یعنی صفت موصوفه موافق کرک بشک ایکیسندده
حاصلی اوج اعرابک برنده تعریف و تنکیرک برنده و قلان بشک حکمی فعل حکمیدر * پس ندمک فعل مفرد
اولور فاعلی کر که مفرد و کر که تنبیه و کر که جمع اولسون صفتیه بوله اولور فاعلی هر نه اولور سه
اولسون و شوبله که فعلک تذکیر و تأنیثی کنندی فاعله کوره اولور بو و صفکده تذکیر و تأنیثی فاعله کوره
اولور موصوفه کوره اولماز * پس دیر سن جانی رجل حسن غلامه و حسن غلامه و حسن غلامه افرادله
ندمک فعلده مفرد ایلدرک ینه جانی رجل حسن غلامه و حسنه جارینه و جانی امرأه حسن غلامها و حسنه
جارینها حاصلی فاعله کوره تذکیر و تأنیث ایدر سن موصوفه کوره دکل * و من ثم حسن یعنی بش
اولکیده متعلقک حالیه وصف تابع موصوف اولوب باقیسندده فعل کی اولدیغیچون خودر که
دیه سن قام رجل قاعد غلانه افراد قاعدله ندمک فعلده قام رجل قاعد غلانه و بقعد غلانه دیر سن افراد فعلله اما
ضعیفدر قام رجل قاعدون غلانه ندمک ضعیفدر قام رجل یقعدون غلانه زیرا که یقعدون ده و او
قاعددر پس غلمان فاعل اولماز ابدی تاویلله احتیاج اولندیکه و او یقعدون ده علامت جمعیت قاعددر
ضربت تاسی کی که علامت تأنیث قاعددر بوايه خلاف ظاهر در زیرا وای بومناده استعمال
ایلك محقق دکل و بعضیلر دیدیلر که غلمان بدلدر و اودن اما بوده ضعیفدر * پس بوجهتدن بو ترکیب
ضعیفدر * ینه بونک کی قاعدون غلانه ضعیفدر زیرا شیهدر یقعدون غلانه به اگر چه و او یقعدون ده
ضمیر دکلدر بلکه حرف اعرابدر اما قام رجل قعود غلانه جائز اولدی زیرا که قعود جمع تنکسیر در

حال تابعه داخل دکلدر * ونکره کرده نعتک فائده سی تخصیص صدر نته که جانی رجل عالم دیر سین
 بونشکه عالم در رجلی تخصیص ایشدر جاهل اولقی احتمالندن * اما نعتک معارفه فائده سی توضیحدر
 مثلاً جانی زید التاجر دیر سن بروفته که زید آدلی ایکی کسسه اوله تاجر دیمکه زیدی ابهامدن خلاص
 ایلبه سن وتعیین قله سن * وگاه اولور که نعت مجرد نئه ایچون اولور بسم الله الرحمن الرحیم کبی وگاه
 اولور که مجردم ایچون اولور اعوذ بالله من الشیطان الرجیم کبی * وگاه اولور که بر معنایی تا کیداید که
 منبوعندن معلوم اولمش اوله نحو نفخة واحدة کبی لفظ نفخة دن معنای وحدت ضمناً معلوم اولدی و لفظ
 وحدتک فائده سی تا کیددر انجق * ولا فصل یعنی هیچ فرق بو قدر نعت مشتقی اولغله و غیر مشتقی اولغله بلکه
 ایکی سیده اولور و مدار صحت ذات منبوعده معنایه دلالتدر کر که مشتقی اولسون ضارب و مضروب
 کبی و بو قسم استعمالده چو قدر بوجهندن در که چوق کسسه توهم ایلر که نعت صفات اولقی کر کدر نته کم
 حالده بویه توهم ایلدیلر که حال مشتقاندن اولقی کر لک و کر که مشتقی اولماسون بوده ایکی قسمدر * بریمی
 اولدر کم موضوع اوله بر ذائده بر معنایه دلالت عموم اوزره دلالت ایلمکیچون یعنی جمیع استعمالانده
 بر معنائک حصوله دلالت آندن مستفاد اوله مثل نمیی و ذومال * ابعدی نمیی دائمی دلالت ایدر که بر ذائک قبیلہ
 نیمه نسبی حاصلدر و ذومال ده دلالت ایدر که بر ذات صاحب مالدر * ایکنجی قسمی اولدر که بعض
 مواضعده بر ذائده بر معنائک حصولده دلالت ایلبه پس نعت اولغله لایقی اولور و بعض مواضعده
 دلالت ایلبه پس نعت اولغله لایقی اولماز مثلاً ای رجل * مررت بر جلای رجل ده دلالت ایدر که کمال
 رجولیت معناسنه ابعدی نعت اولغله لایقدر اما ای رجل عندک دیسک لایقی دکلدر که نعت اوله بنه
 بونک کیدر حال رجل جانی هذا الرجل ده بونده رجل هذادن صکره مذکور اولدی ابعدی هذا دلالت ایدر
 بر ذات مبهمه و رجل بر ذات معینه و خصوصیت ذات معین منزله معین ده و ذات مبهمه پس بوجهندن
 رجل هذایه صفت اولور * بعضیلر دیدیلر که بدلدر نعت دکلدر و هر برده که رجل بر معنایه دلالت انتر صفت
 اولغله لایقی دکل بوفیاس ایله در مررت بزید هذا ای بزید المشار الیه پس هذا بو موضعده دلالت
 ایدر ذات زیدده بر معنایه ابعدی آنک صفتی اولور اما ایلادیکي برده نعت اولماز * و توصف النكرة
 بالجملة الخبریة و یلزم الضمیر و یوصف بحال الموصوف و حال متعلقه مثل مررت بر جل حسن غلامه
 فالاول یتبعه فی الاعراب والتعریف والنكرة والافراد والتثنية والجمع والتذكیر والتأنيث والثانی
 یتبعه فی الخمسة الاول و فی البواقی کالفعل ومن ثم حسن قام رجل قاعد غلامه وضعف قاعدون و یجوز
 فعود غلامه * و توصف مضارع مجهول النكرة قائم مقام فاعلی بالجملة اکا متعلق الخبریة صفة جملة
 و یلزم الضمیر فعل و فاعل معطوفدر یوصف النكرة به و توصف مرور ایلدی مستکن قائم مقام فاعلی
 اسم راجعدر بحال الموصوف یوصف به متعلق و بحال متعلقه اکا معطوف و متعلقه ضمیری موصوفه
 راجعدره نحو مررت بر جل مرور ایلدی حسن رجله صفتدر غلامه فاعل حسن در مضافدر رجله
 راجع ضمیره فالاول مبتدا یتبعه مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر اوله و ضمیر متصل مفعولی
 عائددر موصوفه فی الاعراب یتبعه به متعلق و جملة خبر مبتدادر * والتعریف والتذكیر والافراد والتثنية
 والجمع والتذكیر والتأنيث جمعا الاعرابه معطوفدر * والثانی یتبعه فی الخمسة اعرابی مرور ایلدی
 الاول جمع اولدر نعت خمسة در * و فی البواقی مقدر یكون به متعلقدر کالفعل خبری تقدیری والثانی
 یكون فی البواقی مثل الفعل فی انه یؤنث لو اسند الی المؤنث و یذکر لو اسند الی المذکر و یلحق علامة

مطلقا و فائده تخصیص او توضیح و قدیكون مجرد الشاء او الذم او التاكيد مثل نفخة واحدة و لا فصل بين ان يكون مشتقا او غيره اذا كان وضعه لغرض المعنى عموما مثل نعي و ذی مال او خصوصاً مثل مررت برجل أى رجل و مررت بهذا الرجل و بزید هذا * التوابع مبتداً كل ثان خبری * باعراب سابقه مقدره متعلق من جهة ده بوله و واحدة تقدیری التوابع كل لفظ ثان معرب باعراب سابقه او يعرب باعراب سابق ثان من جهة واحدة * النعت مبتدا تابع خبری يدل مضارع معروف و مستكن فاعلى راجع در تابعه على معنى يدل به متعلق فى متبوعه صفت معنى در و ضمير تابعه مائدر مطلقا حالدلر فاعل يدل دن و یا مفعول مطلقدر مضاف حذفه اى دلالة مطلق و یاخذ فتمسزای اطلقت الدلالة اطلاقاً و جله محلا مرفوع صفت تابع در و فائده مبتداً مضافدر نعته راجع ضميره تخصیص خبری او توضیح اکا معطوف و قد حرف تقلیل يكون مضارع معروف و مستكن اسمی مائدر نعته * مجرد الشاء خبری او الذم اکا معطوف او التاكيد بوده سابقه مثل معلوم نفخة واحدة مضاف اليه محلا مجرور رفعی حکایتله در لانفی جنس ایچوندر فصل اسمی بین ظرف مضاف قائم مقام خبرلادر ان حرف نصب يكون مضارع معروف منصوبدر ان حرفیله و مستكن اسمی مائدر نعته مشتقا خبری او غيره اى غیر المشتق معطوفدر مشتقه اذا ظرف زمان مضافدر کنديدن صکره جله به کان ماضی معروف وضعه اسمی و ضمير غیر مشتقه راجعدر افرض المعنى وضعه متعلق عموماً خبرکان در تقدیری لافرق بین کون النعت مشتقا او غير مشتق وقت کون وضع غیر المشتق لغرض المعنى الوصف من کونه دالاعلى مافى الموصوف فى جميع استعمالاته مثل معلوم نعي و ذمال او خصوصاً اى فى بعض استعمالاته معطوفدر عمومته نحو معلوم مررت فعل و فاعل برجل باواسطه سبله مفعول به در اى لغت رجل در رجل مضاف اليه و جله مضاف اليه و مررت بهذا بایله مفعول به الرجل نعت هئادر و بزید معطوفدر هئاده و هذا صفت زیددر (محصول ترکیب) توابع جمع تابعدر که منزله اسمده در و تابع اسمی فواعل و زنى اوزره جمع ایدرلر کاهل جمع کواهل و کاتب جمع کاتب کبی * اما نحویر اصطلاحنده هر تائیدر که کنديک سابقيله اعراب اوله بوجهتدن ثانى ديدک زیرا اول تابع اولماز * و باعراب سابقه ديدک تاهر ثانى که اعراب سابقيله معرب اوليه خبرکان و خبران کبی تعریفه داخل اوليه * وجهه واحدة ديدک تاکيم خبر مبتدا و مفعول ثانى باب علت خارج قاله زیرا بونلر توابعدن دکدر زیرا بونلرک اعرابی سابقک جهتدن دکدر مثلاً ظننت زيدا قائماً قائماً منصوبدر مظنون اولدبغی جهتدن وزید منصوبدر مظنون فيه اولدبغی جهتدن و خبر مبتداً مرفوعدر اول جهتدن که عوامل افظیه دن مجرد در اسنادی مقتضى مسند ایچون و مبتداً مرفوعدر اول جهتدن که اول اسناد مسند الیهى اقتضا ایدر * و مثل جائنى زید العالم العالم ایکیسی بيله مرفوعدر در جاء فاعل اقتضا ایلدیکی جهتدن و چون عالم زیدله منحدلر در آلمک لباسنى کیمشدر اول کیدیکی جهتدن سائر توابعده بوکا کوره در * النعت نعت بر تابعدر که کنديک متبوعنده بر معناه دلالت ایلیه مطلقاً یعنی اول معنائک حصولی اول متبوعده مقید دکل زمان صدور فعله آئدن و یا زمان وقوعی فعله اوزرینه نه که حال مقیددر اول وجه اوزره که یکدی * پس قید اطلاق تنبيه ایچوندر نعتله حال بیننده فرقه نحو جائنى زید الراکب و جائنى زید را کبا زیرا نعت دلالت ایدر زیدده حصول معنای رکوبه بلا قید که رکوب زمان مجئ ده اوله و حال دلالت ایدر حالت ایدر حصول معنای رکوبه زیدده زمان مجئ ابله مقید * پس بو طریق نعت ایله حال بیننده فرق ظاهر اولدی اگر چه

برذاتکه کرز لفظیله مسمی و ملقبدر دیمک اولور * ایدی بوسمانک اسمہ اضافتی قبیلنددر سمانک
 مسماہ اضافتی قبیلندن دکل * و اذا اضیف الاسم الصحیح او الملحق به الی یاء المتکلم کسر آخره و الیاء
 مفتوحة و ساکنه فان کان آخره الفاتیث و هذیل تقلبها لغیر التثنیة یاء فان کان یاء ادغمت و ان کان و او
 قلبت یاء و ادغمت و قمت الیاء لساکنین * اذا ادات شرط اضیف ماضی * مجهول فصل شرط
 الاسم قائم مقام فاعلی الصحیح صفة اسم در او الملحق به اکامعطوف و به الملحقه متعلق و ضمیر صحیحہ
 راجعدره الی یاء المتکلم اضیف به متعلقدره کسر ماضی * مجهول آخره ای آخر الاسم قائم مقام فاعلی
 و جله فعلیه جواب شرط و الیاء مبتدا مفتوحة خبری اوساکنه اکامعطوف * فان حرف شرط
 کان فعل شرط آخره ای آخر المضاف الی یاء المتکلم اسم کان دره الفاخبری ثبت مضارع معروف
 و مستکن فاعلی و جله جزاء شرط و هذیل مبتدا تقلب مضارع معروف و مستتر فاعلی عائددر هذیلہ
 و ضمیر مفعول به لغیر التثنیة جار مجرور و به مقدره متعلق حالددر تقلب مفعولندن یاء مفعول تائیدر تقلب نک
 تقدیری و هذیل من قبائل العرب یجعل الالف حال کونها کائنة لغیر التثنیة یاء * و ان کان سابقی کبیدر
 و مستتر اسمی عائددر آخره یاء خبری ادغمت ماضی * مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی عائددر یاء و جله
 جزاء شرط و ان کان و او اجله شرطیه قلبت یاء جله جزایه و ادغمت معطوفدر قلبته و قمت الیاء
 لساکنین بوده قلبته معطوفدر تقدیری و ان کان آخر المضاف الی یاء المتکلم و او اجعل الواو یاء و انغم فی الیاء
 و قمت یاء المتکلم لساکنین (محصول ترکیب) بر اسمکه یاء متکلمه مضاف اوله آنک حرف
 آخری یا حرف صحیح اوله یا حرف صحیحہ ملحق اوله و اول و او و یادرکه ماقبلی ساکن اوله و بهر
 تقدیر اول اسمک آخری یاء مناسب ایچون مکسور اولور نحو غلامی و ظبی و دلوی * و یاء متکلم
 بوابکی صورنده جائزدرکم مفتوح اوله غلامی کی و جائزدرکه ساکن اوله غلامی کی لکن بعضیلر
 دیدیلرکه فتحه اصلدر و بعضیلر دیدیلرکه سکون اصلدر مفصلانده ایکیسنده دلیلر یازمشر * اما اگر
 یاء متکلمه مضاف اولان اسمک آخری حرف علت اوله و حرف صحیحہ ملحق اولیه الف کی کرک
 الف تثنیة اوله غلامی و مسلمای کی کرکسه خبری اوله عصای و ریحای کی الف ثابت اولور * اما قبیلہ
 هذیل که عربدن بر قبیلہ در تثنیة الفندن غیرنی یاء قلب ایدوب عصی و ریحی دیرلر و بوحالنده
 یاء ضمیر مفتوح اولور التقاء ساکنین علی غیر حده لازم کمسون اما وقفده یا ساکن اولور * اما کلمه نک
 آخری و او و یا و اولوب ماقبلری متحرک اولورسه * پس اگر یا اولورسه یاء متکلمه ادغام اولور
 نحو قاضی و مررت بمسلی کی و یابونده مفتوح اولور و اکروا و اولورسه و او یاء قلب ایدوب
 یابی یاء ادغام ایدرلر و او و دن دوتن یانک ماقبلنی مکسور ایدرلر مثل مسلمی اصلی مسلمون ایدی
 اضافتله نون ساقط اولوب اعلال ابلدیلر * و اما الاسماء الستة فأخی و ابی و اجاز المبرد اخی و ابی
 و تقول حی و هنی و يقال فی فی الاکثر و فی و اذا قطعت قبل اخ و اب و هن و فم و فتح الفاء افصح منهما
 و جاء حم مثل بد و خب و دلو و عصا مطلقا و جاء هن مثل بد مطلقا و ذولا یضاف الی مضمرو لا یقطع *
 و اما اسمانک یا متکلمه اضافتک تفصیلیمچوندر الاسماء مبتدا الستة صفتی فأخی خبر مبتدا و ابی اکامعطوف
 و اجاز ماضی * معروف المبرد فاعلی اخ یانک تشدیدیه مفعول اجازدر و ابی اکامعطوف و تقول
 مضارع معروف و مستکن که هی در ضمیر غایبه فاعلی * حی مفعول به و هنی اکامعطوف ای تقول
 فی حم حی و فی هن هنی و يقال مضارع مجهول فی یانک تشدیدیه قائم مقام فاعلی فی الاکثر ای فی قول
 الاکثر یقال به متعلق و فی معطوفدر فی به و اذا ادات شرط قطعت ماضی * مجهول فعل شرط
 و مستتر قائم مقام فاعلی عائددر اسماء ستیه قبل ماضی * مجهول اخ قائم مقام فاعل و جله جواب شرط

آنک کبی متاول خبر مبتدادر مثل جرد قطیفة و اخلاق ثاب متاول اعرابده ماقبلی کبدر (محصول ترکیب) موصوف صفتنه مضاف اولماز زیرا ذات موصوف صفتیه حقیقتده برشیدر پس شیء نفسنه اضافت اولقی لازم کلور آندنصرکه اعرابده صفت موصوفه ثابدر * اعمدی اکر مضاف الیه اولسه دائمی مجرور اولوردی و اعرابده موصوفه متابعت متصور اولمازدی * صفتده موصوفه مضاف اولماز ذاتی بر اولدیغیچون و دخی صفت موصوفه اعرابده تابع اولقی کرک و موصوفدن متأخر اولقی کرک پس کندی موصوفنه مضاف اولماق کرک و الالمقدم اولوردی موصوفدن متابعت متصور اولمازدی و نیجه مثال وار کلام عربده که ظاهرا اضافت موصوف الی صفتده در تأویله محتاجدر بوجهتندر که آنله اشارت ایدوب پیورر و مسجد الجامع تقدیری مسجد الوقت الجامع در زیرا جامع مسجد صفت اولدیغی کبی وقفه ده صفت اولور و بترکیده وقتک صفتدر که مسجد وقفه مضاف اوله و وقت جامعله موصوف اوله * پس موصوفک صفتنه اضافتی قبیلندن اولماز بوجه قیاسدر جانب الغربی تقدیری جانب المکان الغربی و صلوة الاولى تقدیری صلوة الساعة الاولى در و بقلة الحفاهن تقدیری بقلة الحبة الحفاهدر * و بر نیجه مثال وار کلام عربده که ظاهرا اضافت صفت الی الموصوف قبیلندنر که تأویله محتاجدر نحو جرد قطیفة و اخلاق ثاب زیرا که اصلده جرد صفة قطیفة در و اخلاق صفة ثاب در ای قطیفة جرد و ثاب اخلاق دیمکدر تأویل بویه در که جردی و اخلاق موصوفلرندن معری استعمال ایلدیلر شویله که بونلرده ابهام واقع اولدی زیرا جرد حوی دو کیش نسنه به و اخلاق اسکی به دیرلر و چونکه ابهامی رفع ایلک دیلدیلر هر برینی کندیه موصوف اولغه لایقنه مضاف ایلدیلر اگرچه بواضافت حیننده موصوفیت قصد ایلدیلر همان ابهامی رفع ایلک قصد ایلدیلر اعمدی بوطریقله اضافت صفت الی الموصوف اولماز و لا یضاف اسم مماثل للمضاف الیه فی العموم و الخصوص کلیت و اسد و حبس و منع لعدم الفائدة بخلاف مثل کل الدراهم و عین الشیء فانه یختص و قولهم سعید کرز و نحوه متاول * و لا یضاف مضارع مجهول اسم قائم مقام فاعلی مماثل صفت اسم در للمضاف الیه مماثله متعلق فی العموم بوده و الخصوص اکامعطوف کلیت مبتدای محذوفه خبردر ای هو کلیت دیمکدر و اسد اکامعطوف و حبس و منعده * لعدم الفائدة لا یضاف به متعلق بخلاف مبتدای محذوفه خبردر ای هذا بخلاف کل مضاف الیه حکایتله رفعی جائزدر الدراهم مضاف الیه و عین الشیء کل الدراهم کبدر اعرابده فانه فاء حرف تعلیل ان حرفدر حروف مشبهة بالفعلدن وهاء اسمی مآذدر مثل کاه و عینه یختص مضارع معروف و مستقر فاعلی مآذدر مثل کاه و عینه و جله خبر ان در و قولهم مبتدأ و ضمیر نحو یله راجعدر و سعید مبتدای محذوفه خبردر ای هذا سعید و کرز مضاف الیه و بوجه محلا منصوب مقول قولدر و نحوه اکامعطوف متاول خبر مبتدادر (محصول ترکیب) بر اسم که بر اسم مشابه و مماثل اوله عمومده و خصوصده بری برینه اضافتی جائز دکدر اعیانده لیث و اسد کبی و معانی واجدانه حبس و منع کبی زیرا بواضافتک هیچ قائده سی یوقدر و اول نسنه که مقصوددر لفظ مضافدن مفهوم اولور اضافتدن قطع نظر پس اضافت لغو اولور عامک خاصه اضافتی بونک خلافتجهدر نحو کل الدراهم و عین الشیء و نفس زید بواضافتله عام تخصیص کسب ایدر اعمدی اضافتک قائده سی اولور * و حربک سعید کرز و زید بطه و عمرو قفه دیدکری ظاهرا انی کوسترکه ایکی لفظ عموم و خصوصده متساوی اولهلر و بر نسنه نک علی اولهلر بری برینه اضافتی جائز اوله جواب بودر که بونک کبیلر متاولدر که مراد لفظ اول دن که مضافدر ذات مسمی در و مراد لفظ ثانیدن که مضاف الیه در نفس لفظدر پس سعید کرزک معنایی بودر که

تخصیص معرفه یه ده مضاف اولسه بوجه دندرکه حسن الوجه نکره اولور و نکره یه صفت اولور
معرفه یه صفت اولاز * پس مررت برجل حسن الوجه جائزدر امازید حسن الوجه جائز دکلدر
زیرا نکره معرفه یه صفت اولاز * و جاز الضارب یا زید یعنی بوترکیب جائزدر زیرا تخفیف حاصلدرکه نونک
حذفدر الضارب نون و الضارب نون دن نون تنبیه و جمع اسم فاعله و اسم مفعوله و صفت مشبهه ده کاه
اولور که مفرده اولان حرکت و تنویندن عوض اولور ضارب ان و ضاربون * و کاه اولور که حرکتدن عوض
اولور انحق الضارب ان و الضاربون کی که اگر تنویندن عوض اولسیدی الف و لامه جمع اولمازدی
و کاه اولور که بالکثر تنویندن عوض اعتبار ایدرلر نحو ضارب زید و ضاربون زید * اما الضارب زیده
چونکه نونک الف و لامه اجتماعی اعتبار ایدرلر حرکتدن عوض اولور * اما چونکه اضافت سببیه
نونک حذفی اعتبار ایدرلر تنویندن عوض اولور الضارب زید متمنع اولدی زیرا بواسطه لفظیه دن
هیچ تخفیف حاصل اولماز زیرا ضارب دن تنوین الف و لام واسطه سببیه دوشمدر اضافتله دکل * اما فراه
نحوی دیر که الضارب زید جائزدر زیرا که اول ضاربی اضافت ایدرلر زیده و تنوین اضافت
سببیه دوشدی و ضارب زید اولدی و چونکه ضاربی تعریف الیک مراد ایدرلر الف و لام کتور و ب
الضارب زید اولدی * اما جمهور قولی اصحدر زیرا الف و لام ضاربک اولنده در پس آنک اعتباری
اضافتدن مقدم اولقی کر دکر که آخرده ظاهر در بویه اولجه اضافتک تخفیف فاعله سی اولماز *
و ضعف الواهب المائنه الهجان الخ قیاس بوایدیکه بوترکیب جائز اولمیدی زیرا که و عیدها مائیه
معطوفدر پس مضاف که الواهب در مقدر اولور ایدم تقدیری الواهب عیدها در و بوالضارب
زید کیدر اضافتک فاعله سی اولما مقده لیکن چونکه مضاف ذکر می معطوفده مقدر در تبعیتله ملفوظ دکل
حالبو که تابعده بعض سنه جائز اولور که مبتوعده اولماز بوجهتدن و عیدها بی عطف الیک الواهبک
معمولنه جائز اولدی ضعفله * و انما جاز الضارب الرجل جواب سؤال مقدر در کانه دیندی الضارب
الرجل ترکیبی جائز اولدی تخفیف منتفی ایکن زیرا تنوین لامه ساقط اولدی اضافتله دکل جواب
و برر که قیاس جائز اولماقی ایدی لیکن جائز اولدی حلاله قول مختاره الحسن الوجه ده که وجه مجرور در
اضافتله که تخفیفی مفیددر ضمیر حذفله فاعل دن زیرا اصلی الحسن و جمه ایدی * وجه جل اشترای کدر
مضاف صفت و مضاف الیه اسم جنس معرف باللام اولمده * و الضاربک معطوفدر الضارب الرجل یعنی
لضاربک و الضاربک و الضاربک ضاربک به جل اولوب جائز اولدی شول کسنه نک قولی اوزره که الضاربک
و غیر بی مضاف اوله و کاف محل مجرور مضاف الیه اوله * وجه جل اضافتدن اول تنوینک حذفده در
اضافت ایه مقدر تنوینک حذفله تخفیف فاعله ایدر زیرا ضمیر انصالیله ساقط اولان تنوین لام و اضافتسنر
یعنی لام و اضافت اولما یحک تنوین مقدر اولور پس اضافت اعتبار اولیجک تقدیردن ساقط اولور
اوله لفظده تخفیف حاصل اولور حکما زیرا مقدر ملفوظ کی در * و لا یضاف موصوف الی صفته
ولا صفة الی موصوفها و مثل مسجد الجامع و جانب الغربي و صلوة الاولى و بقلة الحمقاء متأول و مثل جرد
قطیفة و اخلاق ثاب متأول * و لا یضاف فعل نفی استقبال بناء مجهول موصوف قائم مقام فاعلی الی
صفته لا یضاف به متعلق و ضمیر موصوفه راجعدر و لا صفة معطوفدر موصوفه الی موصوفها ینسه
لا یضاف به متعلق و ضمیر صفته راجعدر مثل مبتداً مسجد الجامع ترکیب اضافی حکایه مرفوع اوقور
و جانب الغربي اکامعطوف و اعرایده آنک کیدر و صلوة الاولى بوده سابق کیدر و بقلة الحمقاء بوده

زیرا که نکره به اضافت مضافه تخصیص با فاده ابر بر صورتده ایسه مضاف معرفه در پس اضافت بی قائده
 اولور * اما کوفیلردن بر طاقه اعدادده که اضافت کندی میرته مضاف اوله و میرلام تعریفه معرف اوله
 اول اعدادی لام تعریفه معرفه قلی جائز طوتمشدردر نحو الثلاثة الاثواب والاربعة الرجال کبی لیکن
 بوخلاف قیاسدر واستعمال فصحا به مخالفدر زیرا که آنر ثلاثة الاثواب واربعة الرجال استعمال ایلدیلر
 * واللفظية ان تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زيد وحسن الوجه ولا تقيد الانحطفا
 فی اللفظ ومن ثمه جاز مررت برجل حسن الوجه وامنع زيد حسن الوجه * وجاز الضارب زيد
 والضاربو زيد وامنع الضارب زيد خلافا لفراء * وضرفه الواهب المائة الهجان وعبدها وانما جاز
 الضارب الرجل جلا علی المختار فی الحسن الوجه * والضاربك وشبهه فین قال انه مضاف جلا علی ضاربك *
 واللفظية مبتدا ان حرف نصب تكون فعل ناقص مستکن اسمی قائدر اضافته صفة خبری مضافه نعت صفة در
 الی معمولها مضافه متعلق وضمیر صفته راجعدر وجه خبر مبتدا مثل معروف ضارب زيد صفت مضاف
 الی معمولها یعنی مفعولها وحسن الوجه اكا معطوف وجموعی محلا مجرور مضاف الیه در * ولا تقيد
 فعل نفي استقبال مستکن قائم الی قائدر اضافت لفظیه به الاحرف استثناء تخفیف مفعول به زیرا
 بو استثناء مفرغدر علی حسب العوامل عرب اولور * فی اللفظ اكا متعلق اولور من حرف جر سببی
 ثم محلا مجروردر آنکه اشارتدر که اضافت لفظیه تخفیفدن غیر نیستنه افاده المدیکنه جار مجرور یله
 بوندنصکره فعله متعلقدر * جاز ماضی * معروف و مررت فعل و فاعل و برجل مفعول به حسن الوجه
 صفت رجل در و بوکلام محلا مرفوع فاعل جازدر ای جاز هذا التركيب * وامنع زيد حسن الوجه
 جاز به معطوفدر و امرایه آنک کبی در * و جاز الضارب زيد والضاربو زيد وامنع الضارب زيد مجموعک
 وجهی ظاهر در ماسبقدن * خلافا مفعول مطلق و یا مصدر مخدوفه صفتدر و یا امنع فاعلندن حالددر
 تقدیری خوافیه خلافا و یا امتنا مخالفا و یا امنع ان بقول جاز الضارب زيد لعدم التخفيف حال کون
 هذا القول مخالفا لقوله حيث اجاز هذه الاضافة للفراء اكا متعلق و ضرف ماضی * معروف الواهب
 المائة مضاف الیه الهجان صفت مائددر و یا مضاف الیه در مائه * دخول لام عدد مضافه کوفیلر
 قنده جائزدر و عبدها معطوفدر مائه و ضمیر مائه قائدر و اضافت ادنی ملاسه ایچوندرو ترکیب
 محلامرفوع فاعل ضعفدر ای ضعف هذا التركيب بوشعرک اولی معلوم دکدر که الواهب تک امرای ظاهر
 اولیدی * وانما کلمة حصردر جاز الضارب الرجل وجهی ظاهر در * جلامفعول مطلق ای جل جلا و یا
 مفعول له و عاملی مقدر در و اما قلنا جاز الضارب الرجل للحمل علی کذا و یا عاملی ملفوظدر که جازدر اگر
 آنکه مصدر مجهول مراد اولور سه * علی المختار جلا لفظنه متعلق فی الحسن الوجه مختاره متعلق والضاربك
 الضارب الرجل به معطوفدر وشبهه به اكا معطوفدر فی حرف جر من موصول و یا موصوفدر قال
 ماضی * معروف و مستکن فاعلی قائدر من اسمنه انه مضاف مقول قول در و انه ضمیری قائدر والضاربك
 به وجهه صله و یا صفتدر منه موصول صله و یا موصوف صفتیه محلا مجروردر فی حرفیه جار
 مجرور یله متعلقدر جازیه * جلا علی ضاربك جلا علی المختار کبیدر (محصول ترکیب) اضافت
 لفظیه اولدر که مضاف صفت اوله یعنی اسم فاعل و یا اسم مفعول و یا صفة مشبهه و بوصف مضاف اوله
 معموله یعنی مفعولنه و یا فاعلنه نحو ضارب زيد وحسن الوجه * اولکی مثال مفعولنه مضافه در و ثانی
 فاعلنه زیرا حسن صفة مشبهه در و اضافت لفظیه نک قائده سی لفظه تخفیفدر آنجی نه تعریفدر و نه

ایلمکیون* و شرط اضافت که حرف جر تقدیر یله در اولدر که مضاف بر اسم اولی کرک تنویدن و تنبیه و جمع نونندن مجرد اوله* و هی یعنی حرف جر تقدیر یله اضافت اینکی قسمدر بریسی معنوی و بری لفظیدر معنوی اولدر که آمده مضاف بر اسم اوله صفتدن غیریکه اول صفت کندی معموله مضاف اوله ایمدی اضافت معنویه ده مضاف اسم اولی کرک نحو غلام زید و خاتم فضا و جائزدر که مضاف اسم اوله اول اسم صفت اوله اما معموله مضاف صفت اولیه مصارع مصر و کریم البلدکی* و هی اما بمعنی اللام یعنی اضافت معنویه اوج قسم اوزرینه در* بریسی لام معنسانه در اول بر یرده در کم مضاف الیه جنس مضاف اولیه یعنی مضاف الیه مضافه صادق اولیه ینه بونک کی مضاف الیه ظرف مضاف اولیه نحو غلام زید بونده زید غلامک جنسی دکل یعنی غلامه صادق دکل غلامک ظرفیده دکل ایمدی غلام زید اضافتی لام تقدیر یله در ای غلام زید دیمکدر* اضافتک ایکنجی قسمی من معنسانه در که مضاف الیه مضافک جنسی اوله یعنی مضافه صادق اوله نحو خاتم حدید حدید خاتم صادق و خاتمک اصلیدر و اضافت من معنسانه در ای خاتم من حدید* اضافتک اوچنجی قسمی فی معنسانه در اول بر یرده اولور که مضاف الیه ظرف مضاف اوله نحو ضرب الیوم یوم بونده ظرف ضربدر و اضافت فی معنسانه در ای ضرب فی الیوم و اضافتک بوقسمی قلیلدر* و بعضی نحو یلر دبدیکه اضافت فی معنسانه موجود دکلدر و ضرب الیوم مثلنی تأویل المثلدر که بومی مضروب به تشبیه المثلدر در مبالغه طریقه پس یوم که مفعول فیه در مفعول به تشبیه اولمشدر و اضافت لام معنسانه در ای ضرب الیوم کو یایوم مضروب اولمشدر* و بعضیلر بویه تأویل المثلدر که ضرب الیوم معنسانی ضرب له اختصاص بالیوم بملابسه الوقوع فیه* نحو یلر خلاف المثلدر که مضاف الیه مقدر حرف جر له می مجروردر بوقسه مضافله می جمهور قولی بویه در که مضاف الیه ده حامل مضافدر مقدر حرف جر نیایدله* و تفید تعریفا مع المعرفة و تخصیصا مع النکرة و شرطها تجرید المضاف من التعریف* و ما أجازہ الکوفیون من الثلاثة الاثواب و شبهه من العدد ضعیف* و تفید مضارع معروفدر افعال باندن و مستکن فاعلی تأددر اضافت تعریفا مفعول به مع المعرفة تعریفه متعلقدر و تخصیصا مع النکرة تعریفه معطوفدر* و شرطها مبتدا مضافدر معنویه به راجع ضمیره تجرید خبر مبتدا در المضاف مضاف الیه من التعریف تجرید متعلق و ما موصول و یا موصوفه أجازہ الکوفیون فعل و فاعل و مفعول به و جله صله و یا صفتدر مابه من حرف بیان الثلاثة مجروردر آنکله الاثواب مضاف الیه و شبهه ما قبلته معطوفدر من العدد بیان شبهه در موصول و یا موصوف صله سبیل و یا صفتیه مبتدا و ضعیف خبری (محصول ترکیب) اضافت معنویه معرفیه مضاف اولور سه مضافه تعریف افاده ایدر یعنی مضاف الیه معرفه اولور سه غلام زیدکی مراد غلام معینه اشارتدر الامثل و غیر و شبهه بونلر معرفیه مضاف اولور سه تعریف کسب المثلر زبر ابونلر ایهامده توغل المثلدر اما اضافت معنوی نکره یه مضافه اولور سه تخصیص افاده ایدر نحو غلام رجل اگر چه غلام بونده معین دکلدر اما غلام امرأذن اختصاص کسب المثلدر* و شرطها یعنی اضافت معنویه نک شرطی مضاف تعریفدن مجرد اولمقدر زبر اگر مضافه الف و لامه و یا علمیتله تعریف اولور سه آنک معرفیه اضافتی جائز دکلدر زبر او اضافت مضافه تعریف افاده ایدر پس اگر مضاف الف و لامه و یا علمیتله معرف اولسه ایمدی آنک تعریف ایچون اضافتی لغو اولوردی زیرا بالفعل تعریفی حاصلدر پس جائز دکلدر که الغلام زید دبه سن و یازید کم مکرکه بر قاج کسنه نک آدی زید اوله و زید کم دیمکله تخصیص افاده ایده* ینه معرفه نکره یه ده مضاف اولماز

ملفوظا او مقدر مرادا فی العمل قال تقدیر مبتدا وفاء حرف تفسیر شرطها مبتدای ثانی ای تقدیر حرف
الجران حرف نصب یکنون فافصده المضاف اسمی و اسمها خبری مجردا صفت اسم در تنوین قائم مقام
فاعلیدر مجرد که لاجلها مجرد متعلق و ضمیر اضافته راجع در و بوجه مبتدای ثانی به خبر در و مبتدای ثانی
خبر به خبر در مبتدای اوله و هو مبتدا مآئدر اضافته معنویه خبر مبتدادر و لفظیه اکامعطف و در المصنویه
مبتدا و فاء حرف تفسیران حرف نصب یکنون مضارع معروف المضاف اسمی و غیر صفة خبری و مضافه
صفت صفة در الی معمولها مضافه نه متعلق در و ضمیر صفته راجع در و بوجه خبر مبتدادر و هو مبتدا مآئدر
اضافته اما وجه حصر کله ده یکدی به معنی اللام خبر مبتدادر فی حرف جر ماموصول و یا موصوف عبارت در
اسم مضاف الیه دن یا خود مامصدر به در مضای محذوف که حین و وقت در ای فی وقت تجاوز المضاف الیه
و عدا ماضی معروف جاوز معنائه و مستکن فاعلی مآئدر مایه جنس مفعولی المضاف مضاف الیه
و جله صله و یا صفت در مایه موصول صله سببه و یا موصوف صفتیه مجرور در فی حرفیه جار
مجرور به متعلق در معنی اللام متعلق اولدیفی سنه به و ظرفه مفعولی المضاف بوده معطف و در سابقه
جنس المضاف معطف و در معنی اللام قولنه و بمعنی فی ظرفه ای ظرف المضاف بوده معطف و در سابقه
و هو ای اضافت بمعنی فی مبتدا قلیل خبری مثل معلوم غلام مبتدا زید مضاف الیه تقدیری غلام
زید قائم و یا غلام زید جانی تا کم کلام تمام اوله و جله محلا مجرور مضاف الیه دره و خاتم فضة و ضرب
البوم معطف و در غلام زید نه (محصول ترکیب) مجرورات خبر مبتدای محذوف در ای هذا بحث المجرورات
یا خود خبری محذوف مبتدادر ای من العربات المجرورات پس ایکی وجه اوزره بیه و هو ضمیری
مجرورات ضمنده مجروره راجع در و جائز در که مجرورات مبتدا اوله و هو مبتدای ثانی اوله و ما شتمل
خبر مبتدای ثانی اوله و مبتدای ثانی خبر به مبتدای اوله خبر اوله و هو ضمیری که مجروراته راجع در مفرد
مذکر در زیرا که ما شتمل لفظ جهندن مفرد مذکر در اگر چه معنی جهندن جمع مؤنث در و هرگاه که
ضمیر مذکر له مؤنث بیننده واقع اوله که برنسنه دن عبارت اوله اول ضمیر تذکیری و تأنیثی جائز
اولور کویا که دیشدر که المجرورات هی اسماء شتمل علی حکم المضاف الیه و علم مضاف الیه جر در
نه که اول کتابده معلوم اولمشیدی و بومقامده مضاف الیه دن مراد هر اسم در که اکابر سنه منسوب اوله
حرف جر واسطه سببه که اول حرف جر ملفوظ اوله و یا مقدر و ترکیده مراد اوله یعنی اثری ظاهر اوله
حاصلی مابعدی مجرور اوله دیمکدر نحو مرت زید مرور حرف جر واسطه سببه زیده منسوب
اولدی پس زید برنسنه نك منسوب الیه اولدی ملفوظ حرف جر واسطه سببه یتنه بونك کی در
غلام زید ترکیبی که غلام زیده منسوب اولمشدر مقدر حرف جر واسطه سببه که لامدر و بومقامده مراد در
زیرا که آنک اثری که جر در باقیدر مراد قیدیه احتراز ایلدی مفعول فیه له مفعول له دن زیرا
حرف جر آنلرده مقدر در اما مراد دکلدر زیرا اثریکه جر در باقی دکلدر مضاف و مضاف الیه
واضافت استعمالی حرف جر مقدر اولوب مراد اولان برده زیاده در حرف ملفوظ اولان بردن
مرت زید کی اگر چه حقیقتده مضاف الیه در اول معنایه ذکر اولدی و بالتقدیر چونکه معلوم اولدیکه
مطلق اضافت ایکی قسمدر بریسی ملفوظ حرف جرله و بریسی مقدر حرف جرله در و قسم اولده
اضافت جهندن بحث بوقدر بوندن غیریکه حرف جر مابعدی مجرور ایلر نه که مباحث حروفده
معلوم اولسه کرك بونکچون قسم ثانی بی ذکره تخصیص ایلدی اکامتعلق اقسام و احکامی بیان

(ایلمکیمون)

خبر ماو لاه هو المسند ابتداء كلام اوله و یا خبر مبتدا اوله وهو ضمیر فصله المسند خبر خبر اوله بعد ظرف مسند در دخول مضاف الیه * هما ینه بویه در و ضمیر دخولهما ده مآذدر ماو لایه وهی مبتدا مآذدر مقدر لغته که لغت اهل الحجاز اکاد لالت ایدر لغه اهل الحجاز خبر مبتدا ای لغه استعمالها بمعنی ایس لغه اهل الحجاز دیمکدره و اذا اداة شرط زیدت ماضی مجهول فعل شرط ان لفظی مراد قائم مقام فاعلی مع ظرف مکان و ماضف الیه ینه لفظی مراد در و اوحرف عطف انتقض ماضی معروف النفی فاعلی بالا انتقض به متعلق و بوجه معطوف در زیدت بجهله سنه و تقدم الخبر فعل و فاعل معطوف در زیدت بجهله سنه بطل العمل فعل و فاعل جواب شرط و و اذا ظرف زمان شرطی متضمن عطف ماضی مجهول فعل شرط و علیه قائم مقام فاعلی و ضمیر اجمعه خبر ماو لایه بموجب متعلقدر عطفیه و یا علیه به جمیع کسر لیه بحرف موجب یعنی مثبت مابعد و مفید ایجاب النفی دیمکدر فارفع خبری محذوف مبتدا تقدیری و اذا عطف اسم علی خبر ماو لا بحرف عطف موجب ای مثبت مابعد وهی بل و لکن فارفع لازم لیه معطوف (محصول ترکیب) منصوباتن بمصدر لیس به مشابه ماو لانک خبری و مانک لیس به مشابهتی لادن زیاده زیرا که مانفی حال ایچوندر لیس کی بوجهتندر که لانک علی نادر در که و ماو لانک لیس کی علی اهلی حجاز لغتیدر و قرآن شریف بولفتک اوزرینه و ارددر قوله تعالی * ما هذا بشرا * و ما هن امهاتهم * و بنی تمیم لغتده ماو لا عمل الیزیرا بونلر اسماء و افعاله داخل اولور ل افعاله ایسه عمل الیزر ینه بونک کی اسماده عمل الیزر فاذا زیدت یعنی هرگاه که مادن صکره ان حرفی زیاده اوله علی باطل اولور زیرا که ماعامل ضعیفدر پس هرگاه که آنکه معمولی یننه بر فاصله تداخل ایسه عملدن قالور * ینه بونک کی هرگاه که الا ایله معنای نفی منتقض اوله علی باطل اولور نحو ما زید الا قائم * ینه بونک کی اگر خبر اسم اوزرینه مقدم اولور سه علی باطل اولور زیرا چونکه حامل ضعیفدر ترتیب برنده ایکن عمل ایلکه قادر در اما ترتیب برندن آیرلدکد نصکره عمل ایلکه قادر اولماز نحو ما قائم زید کی * و هرگاه که ماو لانک خبر نه حرف موجه عطف قصد اولنسه یعنی مابعدنی اثبات ایدر حرفله عطف اولسه معطوفده رفع واجبدر نحو ما زید قائم بل قاعد و لارجل قائم لکن قاعد بونلرده رفع واجبدر اگر چه که معطوف علیه منصوبدر زیرا که معنای نفی حرف موجب سبیله باقی قالماز پس خبرک محله عطف ایلک کرک که اول مبتدا خبر لفیله مرفوعدر ایدی بل قاعدا دیمز سن زیرا که معنای نفی که آنک عملنه سبب در باقی قالماز اما لیس زید قاعدا نصبه جآزدر زیرا که عمل لیس نفی سبیله دکلدر بلکه فعلیت جهتندن در نه کمستنی ده معلوم اولمشیدی و المجرورات هو ما شتمل علی علم المضاف الیه و المضاف الیه کل اسم نسب الیه شی بواسطه حرف الجر لفظا و تقدیرا مراده و التقدیر شرطه ان یکون المضاف اسم مجردا تنوین لاجله و وهی معنویه و لفظیه فالعنویه ان یکون المضاف غیر صفة مضافة الی معمولها وهی اما بمعنی اللام فیما عدا جنس المضاف و ظرفه او بمعنی من فی جنس المضاف او بمعنی فی ظرفه و هو قلیل مثلا غلام زید و خاتم فضة و ضرب الیوم و المجرورات هو ما شتمل علی علم المضاف الیه المرفوعات هو ما شتمل علی علم الفاعلیه کیدر اعرابده و المضاف الیه مبتدا کل خبری اسم مضاف الیه نسب ماضی مجهول الیه اکا متعلق شی قائم مقام فاعلی بواسطه نسبیه متعلق حرف مضاف الیه الجر بوده مضاف الیه در لفظا خبر کان در تقدیری لفظا کان حرف الجر و یا حالدر حرفدن زیر اسماده مفعولدر او تقدیرا معطوفدر اکا * مرادا خبر بعد الخبر در کان به و یا حال بعدا لدر یعنی حال مترادفه در و جله یعنی نسب جله سی صفتدر کل اسم تقدیری کل اسم نسب الی ذلک الاسم شی بواسطه حرف الجر حال کونه

انکه مجرور در محاله اشارت در لا اباله ده الفک اثباته و لا غلامی له ده نونک حذفه اصل معناده مشارکت
ایچون • لم یجز فعل جحد مطلق لا ابا فیها فاعلی ای لم یجز هذا التركيب لاجل المعنی الذی ذکرناه و لیس
افعال ناقصه دن و مستکن اسمی مآذدر لا اباله و لا غلامی له ده اولان نفیه • بمضاف خبری لفساد المعنی
لیس به متعلق • خلافا منقول مطلق ای خولف خلافا • لسیویه خلافه متعلق و یحذف مضارع مجهول
و مستکن قائم مقام فاعلی مآذدر اسم لایه کثیر اصفت مصدر محذوف در و یا ظرف محذوف ای حذف کثیرا
اوزمانا کثیرا فی حرف جر مثل آنکه مجرور و مضاف در لانی جنس ایچوندر و اسمی محذوف و علیک
خبری ای حرف تفسیر در محذوفی ای لا بأس دیمکدر مجموعی مضاف الیه در (محصول ترکیب)
لأنک اسم مبنی سنه عطف ایکی وجه اوزرینه در بر بسی لفظه و یا محل قرینه عطفدر که ایکی سنک
بیله حکمی بر در که معطوفک نصبی در بر سیده محل بعیده عطفدر که رفندر نه که قول شا مرده
واقدر • بیت • ولا اب و ابنا مثل مروان و ابنه اذا هو بالجد ارتدی و تأزرا • واکرلاب و ابن
دیسک رفله جائزدر • و لا اباله لاب له کیدر و بومفرد نکره در قح اوزره مبنی لا اباله وله خبری
ای لاب حاصل له دیمکدر لیکن بونک اصل معناده مضافه مشارکتی و ارکه اول نسبت اب در صاحب
ضمیره پس بونک ایچون بر اف زیاده ایلدیلر که کویا که اب مضافدر و الفله نصبه مستحقر و جائز
دکدر که لا اباله حقیقله مضاف اوله زیرا که لامک وجودی لفظه اضافه مانعدر پس نیجه مضاف
اولور زیرا اگر مضاف اولسیدی ضمیره معرفه اولوردی و رفع و تکرار واجب اولوردی نه • لا اباله
کیدر الفک اثباته لا غلامی له و لا ناصری له نونک سقوطیله یعنی بونکده مضافه مشارکتی وار
اصل معناده کی نسبت غلامیندر اول ضمیره که لامدن صکره در پس بو مشابعت ایچون نونی بوندن
حذف ایلدیلر حقیقله مضاف اولدینی ایچون دکل بلکه حقیقی و اصلی لا غلامین له در نه که لا اباله ده
بیان اولدی • و من ثمه یعنی لا اباله ده الفک زیاده می و لا غلامی له ده نونک حذفی اصل معناده
مضافه مشارکت ایچون اولدینی ایچوندر که جائز دکدر لاب فیهاده الف زیاده ایدوب لا ابافها
دیدر زیرا ابک داره اضافتی فی معنائه اولقی ممکن دکدر • امدی لاب فیهانک مشارکتی مضافه
اصل معناده اولماز پس مضافه تشبیهله الف زیاده ایلک جائز دکدر • نه بونک کی لارقین علیهای
علی الدار و علی المرأة و علی الامتعة نونک حذفله جائز دکدر زیرا که رقیینک اضافتی علی معنائه متصور
دکدر پس آنک اصل معناده مضافه مشارکتی اولماز امدی نونک حذفی مضافه تشبیهله جائز دکدر
ولیس بمضاف یعنی لا اباله و لا غلامی له مضاف دکدر در اول سبیله که معنی فاسدا و اور زیرا اگر مضاف
اولسیدی رفع و تکرار واجب اولوردی زیرا که اب معرفه اولوردی لا اباله دن مراد خود نفی اب
منکدر یعنی جنس اب زیرا که معنی بویه در که هیچ باباسی یوقدر آنک دیمکدر • نه لا غلامی له ده ده
سوز بویه در که مقصود نفی جنس غلامیندر پس اگر مضاف اولسیدی غلامین معرفه اولوردی
و رفع و تکرار واجب اولوردی • پس اولکه سیویه دیمشدر که مضافدر و اظهار لام تأکید
اضافت ایچوندر صحیح دکدر • وقد یحذف اسم لا کاه او اور که لأنک اسمی حذف اولور نحو
لا علیک ای لا بأس علیک دیمکدر • خبر ما ولا المشبهین بایس هو المسند بعد دخولها وهی لغة
اهل الحجز و اذا زیدت ان مع ما او انتقض النفی بالا و تقدم الخبر بطل العمل و اذا عطف علیه • و وجب
قارفع • خبر مبتدا مامضاف الیه و لا اکا • معطوف • المشبهین ما و لا آنک صفتدر بلیس اکامتعلق
هو مبتدای ثانی المسند خبر مبتدای ثانیدر و جله خبر اول در و یا خبر خبری محذوف مبتدا اوله ای منها

داخل اوله لانك اسمی متغیر اولماز دخول همزه سببیه یعنی مبنی ایسه بناسی اوزره باقی قالور معرب ایسه اعرابی اوزره باقی قالور و بعضیلر توهم ایلدیلر چونکه همزه لاء جنسبیه داخل اوله که اسمی مبنیدر اول بنایی که اعرابه تغیر ایدوب منصوب ایدر نته که قول شاعرده واقعدر * مصراع * الارجلا جزاء الله خیرا * اما بومصر اعله استشهاد صحیح دکلدر زیرا که تقدیر کلام بویه در الاترونی رجلا پس بولاه جنسبیه دکلدر بلکه حرف نفی در که اول فعله داخل اولمشدر و رجلا اول فعل مقدرك مفعولیدر ایمدی لاء جنسبیه داخل اولان همزه نك معناسی یا استفهامدر الّا رجل فی الدار کبی و یا عرضدر نحو الاتزول منك ههنا و یا نمی در نحو ألاما اثر به بریده دینور بوسوز که آنده مار جاسی اولیه ﴿ و نعت المبنی الاول مفردا بلیه مبنی و معرب رفعا و نصبا نحو لارجل ظریف و ظریف و ظریفا و الا فالاعراب ﴾ و نعت مبتدا المبنی مضاف الیه * الاول نعت صفتدر * مفردا مقدركانك خبریدر تقدیری اذا كان مفردا و یا حالدر ضمیر مبنی دن * بلیه صفت مفردادر و ضمیر مبنی به مائددر و مبنی و معرب نعتدن خبر لدر رفعا و نصبا مصدر نوعیلدر و یا نزع خافض لعله منصوب لدر ای معرب برفع و نصب نحو معلوم لانی جنس ایچونددر رجل اسمی قتح اوزره مبنی ظریف ینه قتح اوزره مبنی نعت رجلدر ظریف رفعله و ظریفا نصبله ینه نعتلدر رجله و جله محلا مجروردر اضافتله * وان حرف شرط لاحرف نفی بکون اسم و خبریله مقدردر ان لاقربن سبله * فالاعراب مبتدا خبری محذوف جزاء شرط واقعدر تقدیری وان لایکن نعت المبنی کا ذکرنا فالاعراب لازم (محصول ترکیب) لایله مبنی اولان اسمك صفتی که اولکی صفت اوله و ثانی و ثالث اولیه و مفرد اوله و مضاف و مشابه مضاف اولیه و اول اسم مبنی به متصل اوله یعنی ارارنده فاصله اولیه اول اسمده اوج وجه جائزدر * بری قتح اوزره مبنی اولق نحو لارجل ظریف کبی زیرا معنی جهتدن بوصف تمة موصوفدر و لایله نفی بوجوه واقعدر پس کویا کم آخر اسم لاء اول صفتدر ایمدی اسم لا کبی قتح اوزره مبنی اولور * ایکنجیبسی رفعله معرب اولمقدر محل بعیده جل الملکه که محلی رفعدر ابتدالفله * اوکنجیبسی نصبله معرب اولمقدر بالفظه جل الملکه و یا محل قریبه ﴿ و الا فالاعراب یعنی هرگاه که نعت مبنی اولیه و یا نعت اول اولیه بلکه ثانی و ثالث اوله و یا نعت اول مفرد اولیه و یا اول مبنی به متصل اولیه بلکه ارارنده فاصله اوله پس بواقسامك هر برنده رفع و نصبله اعراب ثابتدر و بنا جائز دکلدر نحو لا غلام لارجل ظریفا و ظریف و لارجل عاقل ظریفا و ظریف و لارجل ذامال و ذومال و لارجل فیها ظریفا و ظریف ﴿ و العطف علی اللفظ و علی المحل جائز مثل لآب و ابنا و مثل لا اباله و لا غلامی له جائز تشبیها له بالمضاف لمشارکته له فی اصل معناه و من تمة ام یجز لا بآب فیها و لیس بمضاف لفساد المعنی خلافا لسیبویه و یحذف کثیرا فی مثل لا علیک ای لا بآس ﴿ و العطف مبتدا علی اللفظ اکا متعلق و علی المحل اکا معطوف و جائز خبری مثل لآب لارجل کبیدر اعرابه و ابنا اکا معطوف مثل مبتدا مضاف لانی جنس ایچوندرا با اسمی له خبری و جله مضاف الیه و لا غلامی له لا اباله کبیدر و اکا معطوف * جائز خبر مبتدا تشبیها مفعول له و عاملی جائزدر که اگر آنکه مصدر مجهول مراد اولور سه و عاملی مقدردر اگر مصدر معروف مراد اولور سه یعنی انما جوز دیمکدر یا خود مفعول مطلق اوله ای شبه تشبیها * له تشبیه متعلق لما بعد لا دیمکدر بالمضاف ینه اکا متعلقدر * لمشارکته ای لمشارکته مابعد لا تشبیه متعلقدر مفعول له تعلقیله * له ای لمضاف ینه لمشارکته متعلقدر * فی اصل معناه ای معنی المضاف لمشارکته متعلق * من حرف سبب * تمة

و محلی رفعدر ابتدالغله وایکنجیسی ایکنجینکدر و محلی نصبدروبو تقدیرجه ایکی جله اولور یا خود
 نائیده نفی جنس ایچوندر و بوندن صکره کلان اسم مرفوع اولور ابتدالغله تکرار سز مبرد قوی اوزره
 * ورفعه ماعطوفدر قحه مایه ای رفع الاول والثانی یعنی یا هر بریسی ابتدالغله مرفوعدر و هر برینه
 بر خبر تقدیر اولنور یعنی لاحول الا بالله ولا قوة الا بالله پس جله ابتدایه جله ابتدایه معطوف
 اولور * ابدی بو طریق ایله ایکی جله اولور یا خود اولکی ابتدالغله مرفوع اولور وایکنجیسی
 ا کا عطفله عطف مفرد علی المفرد طریقله وایکنک خبری بر اولور تنبیه وجموعی بر جله اولور
 و جائزدر که اولکی مرفوع اوله لیس معناسنه لایله و ثانی معطوف اوله عطف مفرد علی المفرد
 طریقله و خبری بر اولور تنبیه وایکنجیسی بو وجه اوزرینه زائد اولور * و جائزدر که اولکیسی
 لیس معناسنه لایله مرفوع اوله و خبری محذوف اوله وایکنجیسی مبتدالغله مرفوع اوله و خبری
 محذوف اوله و لاء ثانی زائده اوله وایکی جله اوله * و رفع الاول معطوفدر قحه مایه ویا مبتدای محذوفه
 خبر اوله تقدیری و الخامس رفع الاول اما بالابتداء عند المبرد یعنی اولکی نك رفعی مبرد قننده
 ابتدالغله در ویا لایس معناسنه دره علی ضعف خبر مبتدای محذوفدر و هذا ای رفع الاول علی ضعف
 دیمکدر و قح الثانی رفع اوله معطوفدر (محصل ترکیب) هرگاه که لاکله سی مفرد نکره ایله مکرر
 اوله و ثانی اوله معطوف اوله نحو لارجل فی الدار ولا امرأة ولا حول ولا قوة الا بالله آئده بش
 وجه جائزدر که * اولکی وجه اولدر که ایکی لایله نفی جنس ایچوندر وایکی مفرد نکره قح اوزره
 مبنی اولور بو وجه زیاده روشندر * ایکنجی وجه اولدر که لاء اول نفی جنس ایچوندر و اسمی قح
 اوزره مبنی اولور و لاء ثانی زائد اولور تدکیر نفی ایچون واکا لامذکره نفی دیرلر و لاء مذکره دن
 صکره اسم منصوب و منون اولور لاء اولک اسمک لفظی اوزره عطفله زیرا قحه بنایه صروض
 سبیلله حرکت اعرایه به مشاهد * و جائزدر که لاء اولک اسمی محلته عطف اوله یعنی محل قرینه زیرا
 کله لایله محلا منصوبدر * وجه ثالث بواسلوب اوزره در که وجه نائیده سوبلدک لیکن مابعد لامذکره
 مرفوع اولور اسم لائک محل بعیدنه عطفله نه که سابقده اسم لائک محل قرینه عطفله منصوب اولور دی
 * در دنجی وجه اولدر که ایکی لائک بیه مابعدی مرفوع اولور تنوین ایله * ابدی ایکی کله لایله نفی جنس
 ایچون اولور لیکن ایکی سنک بیه مابعدی مرفوع اولور جواب سؤاله مطابق اولسون ایچون
 کویا که سائل سؤال ایدر که أحول وقوة بغير الله پس جواب لاحول ولا قوة الا بالله اولور تا که جواب
 سؤاله مطابق اوله مرفوع اولمده * و مثل لارجل ده اگر چه تقدیر سؤال ایلک ممکندر اما بونده
 رعایت مطابقت قصد التماسلر در زیرا که مطابقته اتمام شول سؤال و جواب اراسنده اولور که آئده تعدد
 و تکرر اولیه * وجه خامس اولدر که لاء اول لیس معناسنه اوله و اسمی مرفوع و منون اوله و لاء
 ثانی نفی جنس ایچون اوله و اسمی قح اوزره مبنی اوله و بو وجه ضعیفدر زیرا که لائک
 لیس معناسنه استعمالی نادر در و چونکه حول وقوت بر معنایه در بو جهندندر که الا بالله مستثنی
 مفرغدر ایکی سنه بیه خبر و افعدر و احتیاج بو قدر که لاحول ایچون بشقه خبر تقدیر اولنه * و اذا دخلت
 الهمة لم تغير العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتنی * و اذا اداة شرط دخلت فعل شرط الهمة فاعلی
 لم تغير فعل جمحد مطلق العمل مفعولی و بو جله جواب شرطدر و معناها مبتدأ و ضمیر لایه راجعدر الاستفهام
 خبر مبتدا والعرض ا کا معطوف والتنی ده بویه (محصل ترکیب) چونکه همزه لاء جنس به

بوجه ایچون المنصوب بلا دیدی مثال اول مضافه کورده در مثال ثانی مشابه مضافه کورده در فان کان مفردا یعنی اسم لامفرد و نکره اولورسه یعنی مضاف و یا مشابه مضاف اولمازسه مبنی اولور اول حرکت و حروف اوزرینه که معرب ایکن نصبی آنکه ابدی مثلاً لارجل قهه اوزره مبنی در * لارجلین ماقبلی مفتوح بایه مثال * یا هلین یانک ماقبلی کسره به مثال * لاضاربات الف و تایلله جمعه کسره به مثالدر بونده قح اوزره مبنی اولمقدده جائزدر قول شاعرده لاضاربات کبی اسمی لانک مفرد و نکره اولدقدده بناسنه سبب معنای حرفی تضمین در زیرا که لارجل نک تقدیری لا من رجل در و هرگاه که بر اسم معنای حرفی متضمن اوله مبنی اولور * وان کان معرفه یعنی اسم لامعرفه اولورسه کر کسه مضاف اوله و کر کسه مفرد و کر کسه لایله اسم معرفه نک مایتنده فاصله اوله کر کسه اولیه اول اسم معرفه بی مرفوع ایلک واجبدر زیرا لاه جنسید نک معرفه ده عملی اولماز تا کم ان مرتبه سندن آنک مرتبه سی منخط اوله زیرا ان نکرده ده و معرفه ده عمل ایله و معرفه نک تکراری ده لازم اولور نته که لازمه فی الدار ولا عمرو دیرسن و بو تکرار آنک ایچون واجبدر که لاصلنده نفی جنس ایچوندر و جنسده تعدد اولور و چونکه معرفه ده تعدد اولماز تکرار قائم مقام تعدد جنسی اولور * یه بونک کبی لایله اسمی یتنده فاصله واقع اولورسه آنده رفع و تکرار واجبدر نته که لافیه ارجل و لامرأة دیرسن * زیرا بو کلام جواب سؤال مقدر در کویا که بر کیسنه سؤال ایدوب دیر آفیه ارجل او امرأة پس جواب سؤاله مطابق اولسون ایچون مفصولده رفع و تکرار واجب اولدی * و تأویل قضیه و لا باحسن لها اولدر که و لا مثل ابی حسن دیمکدر و مثل معرفه ده اضافتله معرفه اولماز زیرا تنکیر ده توغلی وار پس نصبی قهه ایله واجب اولدی و چون مثل که مضافدر حذف ایلدیلر و مضاف الیه آنک قائم مقامی اولدی مضافک اعرابی که نصیدر اخذ ایلدی لیکن نصب بونده الفله در و مضافده قهه ایله ابدی و بو سوز حضرت امام عمر کدر حضرت امام علی کرم الله وجهه حقنده یعنی هذه قضیه یا خود لنا قضیه و لا مثل علی حاصل لها اگر بو تأویل اولما یلدری رفع و تکرار واجب اولور دی پس بویه دیمک اولور دی و لا ابو حسن لها و لا معاذ * و فی مثل لاحول و لا قوة الا بالله خسه اوجه قههما و نصب الثانی و رفعه و رفعهما و رفع الاول علی ضعف و قح الثانی * فی حرف جر مثل مجرور و مضافدر مابعدنه لاجنسیه * حول اسمی و لا قوة آنک کبی و بو مجموع محلا مجرور و اضافتله جار مجرور بویه محلا مرفوع خبره خسه مبتداً اوجه مضاف الیه قههما بدل بعضدر خسه دن و یا مبتدای محذوفه خبر تقدیری الاول منها قح المتفقین نحو لاحول و لا قوة هر بریسی نفی جنس ایچون اولمقله مفتوحدر تقدیری لاحول الا بالله و لا قوة الا بالله پس اولکینک خبری حذف اولدی ثانینک دلالتیچون بو عطف الجملة علی الجملة در * و جائزدر کم ثانی اوله معطوف اوله عطف المفرد علی المفرد طریقله تقدیری لاحول و لا قوة کائن الا بالله و نصب الثانی معطوفدر فقهما به و یا مبتدای محذوفه خبردر تقدیری وجه ثانی نصب ثانی مع قح الاولدر نحو لاحول و لا قوة لاه اول نفی جنس ایچوندر و ثانی زائددر نفی تأکید ایچون و اسمی نصب ایدرسن تنوینله اولکینک محلنه عطفله زیرا محلی معربدر * و رفعه نصب ثانی کبیدر اعرابه و عطفده ای رفع الثانی مع قح الاول نحو لاحول و لا قوة اولکبسی نفی جنسدر * و ایکنجیبسی یازاندر و آندنصرکه اسم معطوفدر محل منفیه و محلی رفعدر ابتدا ایله و بو وجهده خبر تنبیه اولور زیرا ایکی اسمدن خبردر که بری برینه معطوفدر و جمله بردر * و یا لیس معنانه در اگر چه لالیس معنانه عمل ایلک قلیلدر پس بوجه اوزره ایکی خبردن لازمدر بریسی اولکینک

ایله ای الذی اسند الیه خبرها خبر مبتدای ثانی و جمله خبر اول و یا خبر اول محذوف اوله ای من الملحقات اسم ان * بعد ظرف دخولها مضاف الیه و ضمیر اسم ان به واحدی اخواتها به راجع در فهو معلوم ان حرف در حروف مشبهه بالفعل لدن وزید اسمی و قائم خبری و جمله محلا مجرور در اضافتله (محصول ترکیب) انک و اخواتک اسمی اصلند مبتدادر و بو حروف آتی رفعدن نصبه کنودی * پس اکا بو حروفک اسمی دبر لر ابدی بو حروفک اسمی مسند الیه اولور بو حروفک دخولدن صکره تنه که خبری مسند اولور بو حروفک دخولدن صکره شویله که مرفوعانده مرور ابدی بو حروفک مباحی مستوفی مذکور اولسه کرک حروف بمحتده ان شاء الله تعالی * المنصوب بلا التي لنفی الجنس هو المسند الیه بعد دخولها یلیها نكرة مضافا او مشبها به مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهما لك فان كان مفردا فهو مبنى على ما ينصب به وان كان معرفة او مفصولا بينه وبين لا وجب الرفع والتكرير ومثل قضية ولا ابا حسن لها متاؤل * المنصوب مبتدا خبری محذوف ای من الملحقات المنصوب بلا منصوبه متعلق * التي اسم موصول لنفی الجنس فعل مقدره متعلقه که کان در و کان متعلقه صله در موصول صله سیله صفت لادره هو مبتدا المسند الیه خبری بعد ظرف مکان دخولها مضاف الیه و ضمیر لایه راجعدره یلیها فعل مضارع معروف و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر منصوبه و یا المسند الیه و ضمیر بارز مفعول به راجعدر لایه * نكرة حالددر یلیها فاعلندن * مضافا حال مترادفه و یا صفت نكرة در او مشبها معطوف در مضافه به متعلقدر مشبهه و ضمیر راجعدر مضافه مثل معلوم لانفی جنس ایچوندر غلام منصوب اسمی * رجل مضاف الیه فیها خبری و ضمیر داردن عبارتدر و لا سابق کیدر * عشرين مشابه مضافدره درهما تمیزی لک خبری فان حرف شرط کان فعل شرط و مستکن اسمی مآئدر لادن صکره واقع اسم مفردا خبری فهو مبتدا مبنى خبری جمله اسمیه جزاء شرط و تعدر آنک ایچون اولنه فا داخل اولدی و علی حرف جر * و ما موصول و یا موصوف ی نصب مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر لادن صکره واقع اسم به ی نصب به متعلق به ضمیری مایه مآئدر و بو جمله صله و یا صفتدر مایه موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه محلا مجرور در علی ایله و بو جار مجرور به بنیه متعلقدر تقدیری فان کان الاسم الذی بعد لانفی الجنس مفردا ای لا یكون مضافا ولا مشبهاه فذلك الاسم مبنى على الثی * الذی ی نصب ذلك الاسم بذلك الثی * من حركة او حرف لو نصبه وان کان معرفة ان کان مفردا کبی در ا مراد به او مفصولا معرفة معطوفدر یعنی فصل واقع اولور سه * ینظر مکان مضافدر اسم لایه راجع ضمیره و بین معطوفدر اکا و مضافدر لایه و جب ماضی معروف الرفع فاعلی والتکریر رفعه معطوف و بو جمله جزادر وان کان معرفة قولنه مثل مبتدا مضاف * قضية مبتدای محذوفه خبردر و لانفی جنس ایچوندر و اسمی محذوفه و ابا آنک مقامنه قائم و اصرابی اکا ویرلدی حسن مضاف الیه * لای خبر لادر و ضمیر قضیه به راجعدر قضیه الخ مضاف الیه متاؤل خبر مبتدادر ای مثل هذا الكلام متاؤل تقدیری هذه القضية حکم و لا قاضی مثل ابی حسن لها (محصول ترکیب) ننی ایچون اولان لاکله سی انک عملنی ایلر جل نقیض علی التقیض و یا جل نظیر علی النظر طریقیه زیرا ان تا کید اثبات ایچوندر و لا تا کیدنقی ایچوندر پس بوده نواسخ مبتدا و خبر ایچوندر * اما علی که بعض یرده نصبدر اوج شرطله ظاهر او اور * بریسی اولدر که لایله اسمی ارا سنده فاصله اولیه * ایکنجیمی اولدر که اسم نکره اولقی کرک * او پنجیمی اول نکره مضاف و یا مشابه مضاف اولقی کرک

وَأَنْتَ بَوْلِدَاشْ لِرَبِّكَ هَرَبَرَبِّكَ خَبَرِي مَسْنَدَر كَانْكَ وَاخْوَانْكَ اسْمَنده بَوْلَرْدَن هَرَبَرَبِّكَ دَخَوْلَنْدَن
صَكْرَه وِبُو مَسْنَدَكْ بِالْفَعْل خَبَر كَانْ دَر اَصْلَنْدَه خَبَر مَبْتَدَا دَر كَانْ كِه اَوْلَانِه دَاخِل اَوْلَدِي مَبْتَدَا فَاعِل
اَوْلَدِي كِه اَصْطِلَاحْدَه ا كَا اسْم كَان دِيرَلَر وِخْبَر مَبْتَدَا خَبَر كَان اَوْلَدِي وِمَنْصُوب اَوْقُونْدِي مَفْعُولَه
مُشَابَهْتَلَه چُونَكِه كَان فَاعِلِيلَه كَلَام تَام دَكْلَر آ كِه فَعْل نَاقِض دِيدِيلَر وِبُو خَبَرِكَ اَمْرِي وَحَالِي خَبَر
مَبْتَدَا كَبِيرِدَر اَوَّل اَقْسَام وَاَحْكَام وِشْرَاطْنَدَه كِه خَبَر مَبْتَدَا ذَكْر اَوْلَدِي وِبِسْ كَان مَفْرُد اَوَّلُور جَلَه
اَرَلُور وِجَلَه دِه بَرِطَانْد كَر كَدْرَكِه اسْمَنده رَاجِع اَوَّلَه تَه كِه آئِنْدَه مَعْلُوم اَوْلَدِي لِيَكْن خَبَر كَان مَعْرُفَه
اَوَّلَجِه اِسْمِي اَوْزَرَه مَقْدَم اَوَّلَمَق جَاژْدَر اَمَّا مَبْتَدَا وِخْبَرْدَه بُو جَاژ دَكْلَر زَبْرَا بُونْدَه اِسْم وِخْبَر اَعْرَابْدَه
مُخْتَلَفْ دَر پَس تَقْدِيم وِتَاخِيرِيلَه التَّاسِ وَاقِع اَوَّلَا مَبْتَدَا وِخْبَرْدَه كَبِي يَنَه مَقْصَاوِيْن دِه حَال بُوْلَه دَرَكِه
تَقْدِيم وِتَاخِير بُونْدَه جَاژْدَر اَمَّا مَبْتَدَا وِخْبَرْدَه جَاژ دَكْلَر زَبْرَا بُونْدَه اَعْرَاب مُخْتَلَفْ دَر اَمَّا آئِنْدَه دَكْلَر
وِبُو تَقْدِيم شُول زَمَانْدَه جَاژ دَر كِه اَبِكْسِنْكَ بِلَه وِبَا بَرِسْ نَك اَعْرَابِي لَفْظِي اَوَّلَه وِقْدِي مَحْذُف
طَامِلَه بَعْنِي كَاه اَوَّلُور كِه عَامِل خَبَر كَان حَذْف اَوَّلُور جَوَاز طَرِيقْلَه نَحْو النَّاسِ مَجْزُيُون بَا اَعْمَالِهْم
اَنْ خَيْرَا فُخْرِي وَاَنْ شَرَا فُتْر وَاَلْمَرَّة مَقْتُول بِمَاقِل بَه اَنْ سَيِّفَا فُسَيْف وَاَنْ خَنْجَرَا فُخْمِر بُونْكَ
كَبِيرْدَه دَر دُرُوجَه جَاژْدَر وِجَه اَوَّل نَصْب اَوَّل وِرْفَع ثَانِي وَاَبِكْنَجِيْسِي بُونْكَ هَكَسْنَجِه
وَاَوْجَنْجِيْسِي اَبِكْسِنْكَ بِلَه نَصْبِيلَه وِدَر دَنْجِيْسِي اَبِكْسِنْكَ بِلَه رَفْعِيلَه اَمَّا اقْوَاي وِجَوَه وِجَه اَوَّلُور
وِتَقْدِير كَلَام بُوْلَه دَر كِه اَنْ كَان عِلْم خَيْرَا فُجْزَاؤَه خَيْرِدَر شَرْطْدَه كَان اِسْمِيلَه بِلَه مَحْذُوف دُرُوجَه بَاقِي دَر
وِجْزَاؤَه مَبْتَدَا مَحْذُوف وِخْبَرِي بَاقِي دَر وِبِسْ كَلَامْدَه مَحْذُوف آذَر دُرُوجَه مَعْنَا سِي كَال صَحْنَدَه وِعَكْس وِجَه
اَوَّل اَضْعَف وِجَوَه اَرْبَعَه دَر تَقْدِير كَلَام بُوْلَه دَر كِه اَنْ كَان فِي عِلْم خَبَر كَان جَزَا هَمْ خَيْرَا پَس
شَرْطْدَه كَان خَبَر بِلَه كِه جَار وِجْزَاؤَه مَحْذُوف دُرُوجَه اِسْمِي بَاقِي وِجْزَاؤَه كَان اِسْمِيلَه مَحْذُوف دُرُوجَه بَاقِي وِبِسْ
بُو وِجَه دِه حَذْف چَوَق وِمَعْنَا سِي ضَعِيفْدَر زَبْرَا كِه هَر كَاهَكِه عِلْمْدَه اَبِكْ اَوَّلَه لَازِم دَكْل كِه جَمِيع جَزَا
خَيْر اَوَّلَه وَاَوَّل اَبِكِي وِجَه قُوْت وِضْعَف آره سَنْدَه مَتَوَسْطَرْدَر اَبِكْسِي بِلَه مَرْفُوع اَوَّلَجِه تَقْدِير كَلَام
بُوْلَه اَوَّلُور كِه اَنْ كَان فِي عِلْم خَبَر فُجْزَاؤَه خَيْر پَس شَرْطْدَه مَحْذُوف چَوَقْدَر وِمَعْنَا دِه ضَعِيف چَوَق
وِجْزَاؤَه حَذْفْدَه وِجَه اَوْزَرَه دَر وِبِسْ اَمَّا اَبِكْسِي بِلَه مَنْصُوب اَوَّلَجِه تَقْدِير كَلَام بُوْلَه دَر كِه اَنْ كَان عِلْم خَيْرَا
كَان جْزَاؤَه خَيْرَا پَس شَرْطْدَه حَذْف اَوَّلَكِي كَبِيرْدَر بَعْنِي وِجَه اَوَّل كَبِيرِدَر اَمَّا جَزَاؤَه حَذْف چَوَقْدَر اَبْدِي
بُو اَبِكِي وِجَه مَتَوَسْطَرْدَر وِجَه اَوَّلَه هَكَسِي يَنْدَه وِيحْب بَعْنِي خَبَر كَانْكَ طَامِلْتِي حَذْف اَتْلَك وَاَجْبِدَر
اَمَّا اَنْت مَطْلَقَا اَنْطَلَقْت كَبِي بَرْدَه بُو كَلَامْكَ اَصْلِي بُوْلَه دَر كِه لَان كَنْت مَطْلَقَا اَنْطَلَقْت دَر اَمَّا اَنْتْكَ
اَصْلِي لَان كَنْت دَر وِبِسْ لَام قِيَاسَا حَذْف اَوْلَدِي زَبْرَا اَنْ وَاَنْ دَنْ حَرْف جَر حَذْف اَتْلَك
قِيَاسِدَر آئِنْدَه صَكْرَه كَان حَذْف اَوْلَدِي اَخْتِصَار طَرِيقْلَه پَس ضَمِير مَتَصِل مَنفَصْلَه مَنقَلَب اَوْلَدِي
وَمَا كَلْمَه سِي زِيَادَه اَوْلَدِي آئِنْدَه صَكْرَه كَان بَرِسَه آئِنْدَن حَوْض وِنُون اَنْ مِم مَابَه اَدْغَام اَوْلَدِي وِخْبَر
كَان بَاقِي قَالْدِي بَرْنَدَه وِبِسْ اَمَّا اَنْت مَطْلَقَا اَنْطَلَقْت اَوْلَدِي بُو تَقْدِير قَرْعِ هَمْزِيَه كُورَه دَر اَمَّا كَسْرِيَه
اَوَّلَسَه تَقْدِيرِي اَنْ كَنْت مَطْلَقَا اَنْطَلَقْت اَوَّلُور اَبْدِي بُونْكَ عَمَلِي اَوَّلَكِي كَبِيرِدَر اَلَا حَذْف لَامْدَه
دَكْل زَبْرَا بُو صُورْتْدَه لَام بُو قَدْر كِه حَذْف اَوَّلَه اَمَّا مَصْنَف اَوَّلَكِي صُورْت اَوْزَرَه قَصْر اَبْلَدِي اَشْهَر
اَوَّلِدِي قِيچُون وَاِسْم اَنْ وَاخْوَانْهَا هُو الْمَسْنَد اِلَيْه بَعْد دَخُولْهَا نَحْو اَنْ زَيْدَا قَائِم وَاِسْم مَبْتَدَا اَنْ لَفْظِي
مَرَاد مَضَاف اِلَيْه وَاخْوَانْهَا مَعْطُوف دَر اَنْ يَه هُو ضَمِير فَصْل وَاَيْمَبْتَدَا مَائِدَر اِسْم اَنْ يَه اَلْمَسْنَد

زیراکه بر نحو یا یکی و یا غیر یکی طقوزه و ارنجه اونه داخلدر بقینا * الانک صفت محمول مثالرندن
 بعضدر بوآیت کریمده واقع اولان مثال نحو لوکان فیہما آلہۃ الا اللہ فسدتا الی بوندہ غیر معنا سنہدر
 و آلہ بہ صفتدرکہ جمع منکور غیر محصوردر و چونکہ الاحرفدر و قابل اعراب دکلدر اول
 اعرابکہ غیرک حقیدر الانک مابعدنہ و یردیلر * وضعف فی غیرہ یعنی الای غیرہ جل الملک تابع
 منکور غیر محصور اولدیغی وقت ضعیفدر زیراکه اول مقامده استثناء ممکندر و الای کندی اصلنہ
 جل الملک اولی در نندکہ بوبیندہ واقعدر بیت * وکل اخ مفارقه اخوہ * لعمروایک الا الفرقدان *
 الا بوندہ غیر معناسنہ در و کله صفتدرکہ مرفوعدر و اعراب رفع الانک مابعدنہ و یرلدی کہ فرقداندر
 اصل بوندہ بوایدیکہ الادات استثناء اولیدی و الا الفرقدین دینلیدی زیراکل اخ جیع قرداشلرہ یارار
 ابعدی فرقدین آندہ داخلدر و مستثنیٰ متصل اولوردی * اما جهور صفت اوزربنہ اتفاق ایلدیلر
 و اعراب سوی سابقا ذکر اولدی کہ سوانک و اخوانک اعرابی استثناء نصبدر ظرفیت مقدرہ
 اوزرہ پس جائی القوم سوی زید یعنی زیدک غیربسی کلدی حاصلی زیدک غیر ی قوم کلدی بوبر
 مقدر ظرفدر محقق دکل و نصب مقصورہ تدیر اولور و مدودہ لفظی اولور و ضیلر دیدیلر کہ اعرابہ
 سوانک و اخوانک حکمی استثناء غیرک حکمیدر اما قول اول اصحدر * خبرکان و اخوانها هو
 المسند بعد دخولها نحو کان زید قائما و امره کافر خبر المبتداء و یقدم معرفه و قد یحذف مالمه فی مثل
 الناس یجزون بأعمالهم ان خیرا فخیروان شرافتر و یجوز فی مثلها ربعة واجه و یجب الحذف مثل اما انت
 منطلقه انطلقت ای لان کنت * خبر مبتدا کان لفظی مراد مضاف الیه و اخوانها کان بہ معطوف و ضمیر
 کان بہ راجعدر کله اعتباریہ ہو ضمیر فصل و یا مبتدای ثانی عائددر خبرکان بہ المسند خبر مبتدا * بعد
 ظرفدر مسندہ دخولها مضاف الیه و ضمیر عائددر کان بہ مبتدای ثانی خبریہ خبر مبتدای اولدر و یا خبر
 اول محذوف اولہ ای من الملتفات خبرکان دیمکدر و جملہ ثانیہ مینہدر جملہ اولای و یا مستأنفہدر
 مثل معلوم کان نافصہ * زید اسمی قائما خبری و جملہ محلا مجروردر اضافلہ و امرہ مبتدا مضافدر
 خبرکان بہ راجع ضمیرہ * کافر خبر المبتداء خبری و یقدم مضارع معروف و مستتر قائم مقام فاعلی عائددر
 خبرکان بہ معرفه حالددر یقدم فاعلندن و قد حرف تقلیل یحذف مضارع مجهولہ مالمه قائم مقام فاعلی
 و ضمیر خبرکان بہ راجع در فی حرف جر و مثل مجروردر آنکله * الناس مبتدا مجزبون خبری بأعمالهم
 مجزبونہ متعلقہ ان حرف شرط و فعلی محذوفدر ان قرینہ سیلہ کہ کاندر و خیرا خبری فخیر خبر مبتدای
 محذوفدر و بو جملہ جزاء شرطدر تقدیری ان کان عملهم خیرا فجزاؤہم خیر * وان شرافتر
 ماقبلی کیدر و جملہ یعنی الناس مجزبون محلا مجروردر اضافلہ و یجوز مضارع معروف فی مثلها ای
 فی مثل هذه الامثلة و یا هذه العبارة یجوز بہ متعلقہ اربعة فاعل یجوزدر اوجه مجرور بمیم * اولکیسی
 ان خیرا فخیر اولکیسی منصوبدر خبرکان اولغلہ و ایکنجی مرفوعدر خبر مبتدا اولغلہ * وجهک
 ایکنجیمی ان خیر فخیرا اولکیسنک عکسجیمہ ای ان کان فی عملہ خیر فکان جزاؤہ خیرا * وجه ثالث
 ان خیرا فخیرا ایکنسک نصیلہ ای ان کان عملہ خیرا فکان جزاؤہ خیرا * و درنجیمی وجه ان خیر فخیر
 رفعلہ ایکنسندہ بیلہ ای ان کان فی عملہ خیر فجزاؤہ خیر * و یجب مضارع معروف الحذف فاعلی فی مثل
 حذفہ متعلق ان مصدریہ و ما کن دن عوض و انت اسمی مطلقا و منطلقا خبریہ انطلقت فعل و فاعل
 ای لان کنت اما انت عبارتنی تفسیردر (محصول ترکیب) یعنی منصوبات ملحقہدن بعضدر خبرکان

(وآنک)

شروعده غیر مبتدا وصفه صفتی حلت صفت صفندر یاخود مستأنفه در ضمیر صفتیه راجعدر
یاخود غیره کله اعتباریله علی الاجلته متعلق فی الاستثناء حالدرای حال کونها واقعه ویا حلتیه متعلق
کاف حرف جر ویا اسمدر مثل معانسه محلا منصوب مصدر محذوفه صفت و ما مصدریه ویا موصوله
وحلت ماضی مجهول والا قائم مقام فاعلی علیها حلتیه متعلق فی الصفة بنه بویه اذ ظرف حلت
مضافدر مابعدنه جمله به کانت افعال ناقصه دندر مستتر اسمی تأنذر الیه و تابعه خبر کانت در
الجمع تابعه متعلق منکور صفة جمعدر غیره بویه در محصور مضاف الیه لتعذر الاستثناء کما حلتیه
متعلق تقدیری وکلمه غیر صفة فی الاصل حلت علی الا فی الاستثناء جلا مثل حل الا علی غیر او جلا
مثل الحمل الذی حلت الاعلیا فی الصفة وقت کونها تابعه لجمع منکور غیر محصور لاجل تعذر الاستثناء
نحو معلوم لو حرف شرط بر نسنه ک امتناعی ایچوندر غیر نیک امتناعندن او توری کان فعل شرط
فیهما خبر کان در آله اسمی الا الله صفة آله در ای غیر الله و قنکام حرفک اعرابدن حظی اولمدیسه
کنندن صکره اسمده ظاهر اولدیکه الله دره لفسدنا جواب شرط وضعف ماضی معروف مستتر
فاعلی راجعدر حل الا علی الصفة به حکما مذکوردر زیرا حلت کا دلالت ایدره فی غیره ضعفیه
متعلق و ضمیر مقدره راجعدر ای فی غیر الجمع المنکور بالشروط المذكورة و اعراب مبتدا و سویی
مضاف الیه و سواه اکامعطوف النصب خبر مبتدادر علی الظرف نصبه متعلق علی الاصح مبتدای محذوفه
خبردر تقدیری النصب علی الظرف علی القول الاصح دیمکدر (محصول ترکیب) مستثنی مجروردر
غیر دن و سویی دن و سوادن صکره اضافتله و حاشا دن صکره زیرا حرف جردر اکثر نحو بلر قولنجه
اما بعضیلر قولنجه فلدنر و مابعدی منصوبدر مفعول به لغله نه که خلا و عداده ذکر اولندی و اعراب
غیریه یعنی غیر لفظی که استثناء واقعه اوله اعرابی الادن صکره کن مستثنی کی در یکن تفصیل او زره
یعنی کلام موجب نصکره و مستثنی مقدم اولدنده و مستثنی منقطعده مثلا جانی القوم غیر زید
و ما جانی غیر زید احد و ما جانی القوم غیر جار نصبه و ما جانی احد غیر زید بدلیله مرفوع
و مستثنی لغله منصوب و ما جانی غیر زید تعریفله مذکوردر لفظ غیر نیک اعرابدر اما مابعدی
اضافتله مجروردر الیه و لفظ غیر صفتدر استثناء الیه حل اولندی یعنی اصل وضعده صفتدر نه که
جانی رجل غیر زید بر سن و بوجه او زره استعمال چوقدر اما کاه اولور که غیر الیه حل اولنور و استثناء
مستعمل اولور و الانک مابعدی اضافتله مجرور ایدر و اعرابی مابعد الانک کنندی قبول ایدر و الانک اصلی
حرف استثناء اولمقدر نه که معلوم اولدی و کاه اولور که غیره محمول اولوب صفت اولور پس غیر نیک اعرابی
الانک مابعدنه و بر بلور و بوه الا غیره محمول اولوب صفت اولور شول برده کیم الابرجع منکور غیر محصور
دنصکره واقع اوله یعنی بر جمدنصکره واقع اوله که نکره اوله و محصور و معین اولیه نه که جانی رجال الا
زید بونده الا فی صفتیه حل الله نیک وجهی بودر کم استثناء متعذردر زیر استثنی متصلده الانک مابعدی ماقبلنه
داخل اولمق کرک یقینا تا کیم اخراج منصور اوله و مستثنی منقطعده مابعدی ماقبلنه داخل اولمق کرک یقینا
و مذکور مثالده زید جاعت رجالده داخل اولمق و ارا لمق و اریس ایکی قسمی یله بونده ممکن دکلر اما اگر
جانی الرجال الا زیدا دیسک بومکندر زیرا معرف باللام رجال جبعینی شاملدر و زید داخل اولور
آنره یقینا و استثناء متصل اولور مصنف رحمه الله جمع منکوری غیر محصورله تقید ابلدی زیرا
محصور اولسه استثناء آندنه جائز اولور نه که زید علی عشرة دراهم الا واحدا و یا الا اثین الی غیر ذلک

موجبه اوله که کلام مفید اوله زیرا موجب اولسه مفید اولماز تنه که چکن مثالردن معلوم اولدی
نحو ما جانی الازید یعنی ما جانی احد الازید معناسی بکا کیسه کلدی الازید کلدی بوا یسه
ممکندر * اما کلام موجب اولسه نحو جانی الازید با که هب دنیا خلقی کلدی الازید کلدی دیمکدر
بوا یسه ممکن دکلدر * حاصلی مستثنی مفرغ کلام موجبده اولماز مکرکه معنی مستقیم اوله نحو قرأت الایوم
کذا یعنی قرأت فی جمیع الایام الایوم الجمعه بو کلام موجبدر و مستثنی منه محذوفدر معنی ده مستقیمدر
* ومن ثمه یعنی اعراب علی حسب العوامل کلام موجبده اولماز مکرکه معنی مستقیم اوله جائز دکلدر
مازالزید الاعمالا ترکیبی زیرا زالک معناسی تقیدر و نفی ثبات افاده یادر پس معنی بوبله اولورکه
زید جمیع صفاته متصفدر الاعلم صفتیه دکل بوا یسه منصور دکل پس معنی مستقیم اولماز * و اذا تعذر
البدل یعنی چنانکیم مستثنی منه نیک لفظندن بدل متعذر اولسه بر مانع سبیله مستثنی منه نیک محله جل
ایدر لکه معنی مستقیم اوله نحو ما جانی من احد الازید ایمدی بونده زید من احد نیک موضوعندن بدلدر که
رفعدر فاعله و من حرف زائددر * و نحو لا احد فی الازید بونده زید لک اسمی محلندن بدلدر که مرفوعدر
ابتدائه و فیها ضمیر مقدر داره راجعدر * و نحو ما زید شیئا الاشیء لا یعو به ایمدی شیء بدلدر شیئا نیک
محلندن که خبر مبتدادر لفظندن دکل که خبر مادر * بعضی نسخه ده لا یعو به و اقدر لا یتبرهنه مناسندر
مذکور مثالره ب محلندن بدلدر لفظندن بدل اولغه قابل دکلدر زیرا من کلمه منی اثباته نصکره زیاده
اولماز نفی دن مستثنی خود اثباتدر پس اگر لفظ احددن بدل اولسه کلمه من اثباته زیاده اولقی لازم کلور
بو خود مخالف متعارفدر مایله لا خود الادنصکره حامل تقدیر اولماز زیر بونلرک حامل اولدقری
معنای نفی متضمن اولدقری ایچوند نفی خود الایله منقض اولدی زیرا نفی دنصکره الایاتی
موجبدر بو خلاف لیس در که آنده لفظ مستثنی منه دن بدل الیلک صحیحدر تنه که لیس زید شیئا الاشیئا بر سن
زیرا لیس فعل اولد یغیچون عمل الیلشدر پس الایله معنای نفیک انتقاضنده تأثیر یوقدر زیرا شول امر که
لیس آنک اچلیچون عمل ایلر که فعلیتدر اول باقیدر نفی منقض اولد یسه الایله * و من ثمه یعنی لیس فعل
اولد یغیچون عمل ایلوب و معنای نفیک انتقاضی هله نقصان و بر مدیکچون جائز اولدی لیس زید
الاقاما نصبه لیس نیک خبری اولغه بونک بر یله که مبتددر الایله * اما منع اولدی ما زید الاقاما نصبه
زیرا مانک عملی منقض اولدی لیس به تشبیهی موجب نفیک انتقاضی سبیله * و مخفوض بعد غیر و سوی
و سواء و بعدا شافی الاکثر و اعراب غیریه کاعراب المستثنی بالا علی التفصیل * و غیر صفة جلست
علی الا فی الاستثناء کاجلست الاعلیها فی الصفة اذا كانت تابعة لجمع منکور غیر محصور لتعذر الاستثناء
نحولو کان فیها آلهة الا الله لفسدناه و ضعف فی غیره و اعراب سوی و سواء النصب علی الظرف علی الاصح *
و مخفوض معطوفدر علی منصوب به شول یرده که و هو منصوب اذا کان بعد الا غیر الصفة دیدی بعد
ظرف مکان غیر مضاف الیه و سوی سبک قحی و ضمیمه و قصرله * و سواء سبک قحی و کسر یله و مدله
معطوفدر غیره * و بعدا شامعطوفدر غیره فی الاکثر خبر مبتدای محذوفدر و هو فی قول الاکثر دیمکدر
و اعراب مبتدای غیر مضاف الیه فی صفت غیره متعلق و ضمیر مستثنیه راجعدر ای کاش فی الاستثناء * کاعراب
المستثنی خبر مبتدادر بالامستثنی به متعلقدر علی التفصیل کاعراب المستثنی متعلق اولد یغنه متعلقدر تقدیری
و اعراب غیر فی الاستثناء بکون ذلك الاعراب کاعراب المستثنی علی التفصیل * و غیره مبتدای و صفة خبری یا خود
غیره مبتدای و خبری محذوف اوله و صفة مبتدای محذوفه خبر اوله تقدیری و غیر کلمه هی صفة بعض

(شروحه)

مثل معلوم ماضی بنی ماضی بنی و ضربی فعل و مفعول به. الاحرف استثناء و زید فاعل ضرب در
 الاحرف استثناء ان یستقیم تأویل مفردده آن حرفیه المعنی تقدیرا مرفوع فاعلی مستثنی ابله مستثنی منه
 محذوفدر ای فلا یقع فی الموجب فی جمیع الاحوال الاحال استقامه المعنی بعض شروحه فی غیر الموجب دن
 استناد ای عدم ذکر المستثنی منه انما هو فی غیر الموجب الا ان یستقیم المعنی فانه یحوز حینئذ عدم ذکر
 المستثنی منه فی الایات ابضاء مثل معلوم و قرأت فعل و فاعل الاحرف استثناء یوم مستثنی کذا مضاف الیه
 و مستثنی منه محذوف تقدیری قرأت جمیع الایام الایوم کذا مراد جمیع الایام دن قرائته صالح اولان
 کونلدر عمری کونلندن عقل و عرف دلالتیه و من نمه جار و مجرور لم یجزه متعلقدر مقدم اولدی
 حصرا یچون لم یجز فعل جمحد مطلق مازال ماضی معروف اخوات کان دن زید اسمی الاحرف استثناء
 عالما خبری و بو کلام فاعل لم یجزدر ای لم یجز هذا التركيب و اذا اداء شرط تعذر فعل شرط البدل
 فاعلی علی اللفظ بدله متعلق فعلی الموضع جزاء شرط ای فهو ثابت علی الموضع مثل معلوم ماضی بنی
 جاء ماضی معروف و فی مفعولی من حرف جر احد مجروردر آنکله محلا مرفوع جانی نک فاعلی
 الاحرف استثناء زید احد دن مستثنی در و رفع محلی من احد دن بدلیله در و نصبی استثناء فله در و لاحرف
 نفی جنس ایچوندر احد اسمی مبنی در فتح اوزره و فیما خبری الاحرف استثناء زید بدلدر اسم لانک محلدن
 مالیس یمشابه و زید اسمی و شیا خبری الاحرف استثناء و شی مستثنی در رفعه و شیا محلدن بدلفله
 زیرا اصلنده خبر مبتدادر و نصبله استثناء فله و بوابی جمله معطوفلدر ما جانی الازید جمله سنه
 پس محل رفعده اولور له لام حرف جر آن حرفدر حروف مشبهه بالفعل دن من افضی مراد محلا منصوب
 اسمی لاتزاد نفی مستقبل و مستتر قائم مقام فاعلی عائددر من حرفه بعد ظرف مکان الایات مضاف الیه
 و بوجه خبر ان از اسمیه و خبریه تأویل مفردده محلا مجروردر و ما و لا معطوفلدر من حرفه
 لاتقدرا نفی مستقبل بناء معلوم و ضمیر بارز قائم مقام فاعلی عائددر ما و لایه ماملتین خالدربارزدن و یامیز
 و یامفعول ثانیدر لاتقدرا نفی جعل معانسی تضمین الیکله بعد ظرف مکان مضافدر الیه راجع ضمیره
 لانهم ای لان ما و لا عملتا ماضی معروف و ضمیر بارز فاعلی عائددر ما و لایه لانی علتایه متعلق و قد حرف
 تحقیق و انتقض ماضی معروف و مستتر فاعلی عائددر فیه بالا انتقض به متعلقدر و بوجه حالدر
 مجرور دن که نفی در و عملتا قولی خبر لانهم در ولان من قولی الخ مقدره متعلقدر تقدیری و انما تعذر
 البدل فیما علی اللفظ لعدم زیاده من بعد الایات و لعدم تقدیر ما و لا حال کونهما عاملتین بعدهما لاجل علما
 لانی و الحال ان لانی قد انتقض بالا بخلاف خبر مبتدای محذوفدر ایس زید شیا الاشیا جمله فعلیه
 مضاف الیه واقع اولس لانها ای ایس علت و لفعلیه جار مجرور یله بخلاف به متعلق تقدیری و هذا الذی
 ذکرناه من عمل ما و لا لانی ملتبس بخلاف ایس زید شیا الاشیا لاجل عمل ایس لفعلیه لانی و فلا اثر
 لنقض معنی النفی اصرابی لاحد فیهادن ظاهر در و فانیجه ایچوندر بقاء جار مجرور یله اثریه متعلقدر
 و اضافتی مصدرک فاعلنه در که الامر دره العامه صفة مینه سیدر الامر که هی یعنی ایس لاجل العامه به
 متعلق و ضمیر امره راجعدر یاخود العامه ده که الف و لامه تقدیری و اذا کان كذلك فلا اثر لنقض
 النفی لبقاء الامر الذی علت کلمه ایس لاجل ذلك الامر و من نمه جاز ایس زید الاقامتا اصرابی ماسبقدن
 ظاهر در (محصول ترکیب) گاه اولور که مستثنی عوامل حسبجه اعراب اولور یعنی حامل رافع
 اولور سه مرفوع اوقنور نحو ما جانی الازید ناصب اولور سه منصوب اوقنور مارایت الازیدا
 جار اولور سه مجرور اوقنور نحو ما مررت الازید مستثنی نک بوقعنه مفرغدر در مستثنی منه ذکرندن
 فارغ و خالی اولدیغی ایچون و بو مستثنی مفرغ اول وقت اولور که مستثنی منه مذکور اولیه و غیر

وهو منصوب یعنی مستثنی منصوب اولور چنانکه کلام موجبہ الاول غیر صفتند نصرکہ واقع اولسہ
 تہ کہ جاء القوم الازیدادہ مذکور اولدی * کلام موجبہ اولدرکہ آندہ نفی ونہی واستفہام اولیہ بنہ
 مستثنی منصوب اولور مستثنی منہ اوزر بنہ مقدم اولسہ مثل ما جاء فی الازیدادہ * وا کر الازیدادہ مؤخر
 اولسیدی احدثن زیددہ ابکی وجہ جائز اولوردی بری استثناء لغلہ منصوب اولوق وبری بدلیتہ مرفوع
 اولوق بنہ بونک کی اگر مستثنی منقطع اولورسہ منصوب اولور اکثر لغتہ و بعض عربک لغتہ مستثنی
 منقطع مرفوعہ کلمہ شد نحو ما جاءنی احد الاحار رفع جار لہ احدثن بد لغلہ و بولفت زیادہ ضعیفدر
 زیر ابوندہ هیچ بدل متصور دکدر بدل غلطدن غیری اول خود بر کلامدہ اولور کہ غفلت و صہو طریقیہ
 واقع اولہ واستثناء منقطع بر کلامدہ اولور کہ طریق فکر و فرا سئلہ صادر اولمش اولہ * بنہ مستثنی
 منصوب اولور اگر خلادن وعدا دنصکرہ واقع اولورسہ اکثر لغتہ زیر ابونرفعل ماضیدر خلا
 یخلو خلوا وعدا بعدو عدوان و فاعل لری کندیلرہ مسترو مابعد لری مفعول بہ لغلہ منصوب اولور
 تہ کہ جاء القوم خلا زیدا وعدا زیدا دیر سین یعنی خلا الجائی زیدا وعدا الجائی زیدا دیر مکر *
 و بعض لغتہ بونر حرف جر در و مابعد لری مجرور اولور * و بنہ مستثنی جمیع لغتہ منصوب اولور
 اگر ما خلا و ماعداد نصکرہ واقع اولورسہ زیر ابونقدر جہ فعلی لری متحقق اولور زیر اکلمہ ما حرف
 مصدر در داخل اولماز الافلہ و بوماء مصدری تقدیر زمانی مقتضی در نحو جاءنی القوم ما خلا زیدا
 و ماعداد زیدا ای جاء القوم زمان خلوه زیدا و زمان عدو الجائی ای مجاوزتہ زیدا و بنہ مستثنی منصوب
 اولور لیس و لایکون دنصکرہ زیر ابویکی فعل افعال ناقصہ دندر واسم لری تحتندہ مضررر و مابعد لری
 خبر لغلہ منصوبدر نحو جاء القوم لیس زیدا و لایکون زیدا ای لیس الجائی زیدا اولایکون الجائی زیدا *
 و یحوز یعنی مستثنی دہ نصب جائز و بدل مختار در ہر گاہ کہ الادنصکرہ کلام غیر موجب نامدہ واقع اولہ
 یعنی مستثنی منہ مذکور اولہ نحو ما جاءنی احد الازید رفعلہ بدل طریقیہ والازید استثناء طریقیہ
 و ما مررت بأحد الازید بد لغلہ مجرور والازید نصبہ مستثنی * و ما رأیت احدا الازید ابکی طریقیہ بیلہ
 منصوبدر لیکن بد لغلہ مختار و مستثنی لغلہ جائزدر بودہ بوقیلندندر مافعلوہ الاقلیل الاقلیل اولکی بدل
 ثانیسی مستثنی در * و یعرب علی حسب العوامل اذا کان المستثنی منہ غیر مذکور و ہو فی غیر موجب
 لیفید نحو ماضربنی الازید الا ان یستقیم المعنی نحو قرأت الیوم کذا * ومن ثم لم یجز ما زال زید الا طاملا
 و اذا تعذر البدل علی اللفظ فعلی الموضع نحو ما جاءنی من احد الازید و لا احد فیہا الازید و ما زید شینا الا
 شی لان من لا تزاد بعد الاثبات * و ما ولا لا تقدیران ماملتین بعدہ لانہما عملتا لانی وقد انتقض بالاجتلاف
 لیس زید شینا الاشیاء لانہما عملت للفعلیۃ فلا اثر لنقض معنی النفی لبقاء الامر العالمۃ ہی لاجلہ و من ثمہ جاز
 لیس زید الا قائما و امنع ما زید الا قائما * و یعرب مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مستثنی بہ
 حائد * علی حسب العوامل یعرب بہ متعلق اذا ظرف زمان کان افعال ناقصہ دن مستثنی منہ اسمی غیر
 مذکور خبری وجہ محلا مجرور مضاف الیہ در و ہومیندا مائددر ترک مستثنی منہ بہ یا خود اعراب
 علی حسب العواملہ یا خود مستثنی منہ غیر مذکور اولغہ و یا مستثنی الادنصکرہ اولوب مستثنی منہ
 مذکور اولغہ * فی غیر موجب خبر مبتداء لیفید مضارع معروف لام کی الیہ منصوب مستتر فاعلی مائددر
 ترک مستثنی منہ بہ و یا اعرابہ و مقدرہ متعلقدر تقدیری و اما اشتراط کونہ فی غیر موجب لیفید المعنی
 و جائزدر کم فی غیر موجب متعلق اولدیغنہ متعلق اولہ تقدیری و ہو بکون فی غیر موجب لیفید

(مثل)

فی الاكثر او ماعدا و اخلا و ليس و لا يكون و يجوز فيه النصب و يختار البدل فيما بعد الا في كلام غير موجب
و ذكر المستثنى منه مثل ما فعلوه الاقليل و الاقليل المستثنى مبتدا متصل خبري و منقطع اكامعطوف فالمتصل
مبتدا و فاحرف تفسيره هو ضمير فصل و يا مبتدا ثاني المخرج خبري عن متعددا كاتعلق لفظا تمييزا متعدد
او تقديرا اكامعطوف بالاخرجه متعلق و اخوانها اكامعطوف و ضمير الایه راجع للمخرج متعلقا بیه
خبر مبتدای ثانی و اول خبریله خبر اول و المنقطع مبتدا المذکور خبری بعد ظرف مذکور و هامضاف الیه
راجعدر الایه و غیرحالدرد مذکورده مستتر دن و مخرج مضاف الیه تقدیر کلام و المستثنی المنقطع
الشیء الذی یدکر بهدالا و احدی اخوانها حال کون ذلک الشیء غیر مخرج و هو مبتدایا ندر مستثنی به
منصوب خبری و اذا ظرف و کان ماضی معروف و مستتر اسمی مآئدر مستثنی به و بعد خبر کان در و الا
مضاف الیه غیر نعت الا و یا حالدرد ای حال کون الا غیر الصفة مضاف الیه و فی کلام کان به متعلق و یا خبر
مبتدای محذوف در موجب صفة کلام در وجه محلا مجرور در مضاف الیه در او مقدا بعد الایه
معطوف در علی المستثنی مقدمه متعلق منه مستثنی به او منقطع مقدمه معطوف علی اکثر مبتدای محذوفه
خبر در که هو در ای وجوب النصب فی المنقطع فی القول اکثر و کان معطوف در کان بعد الایه و مستتر
اسمی مآئدر المستثنی به بعد خلا خبری و مضاف الیه و عدا اکامعطوف فی اکثر اعرابی سابق کیدر
او ماعدا و ما خلا خلایه معطوف در و ليس و لا يكون کذلک بوافعالک مضاف الیه واقع او المری دلیلدر
استثنا ده واقع اولان افعالک اسمی اولی و لدقربنه و يجوز مضارع معروف النصب فاعلی و یختار
مضارع مجهول البدل قائم مقام فاعلی فی حرف جر و ما موصول و یا موصوف و بعد ظرف و عاملی مقدر در
اللفظی مراد مضاف الیه در فی کلام فعل مقدره متعلق و یا خبر مبتدای محذوف در غیر نعت کلام در
موجب مضاف الیه فعل مقدر فاعلیله و متعلق بیه صلهدر و یا صفتدر ما به موصول صله سیله و یا موصوف
صفیله فی حرفیله مجرور در جار مجرور بیه یختار به متعلقدر و ذکر ماضی مجهول المستثنی منه قائم مقام فاعلی
و بوجه معطوف در صلهیه معنایی و یختار البدل فی الاسم الذی وقع بهدالا فی کلام غیر موجب
و ذکر المستثنی منه قبله حقیقه مثل معلوم ما حرف نفی فعلوه فعل و فاعل و مفعول به الاحرف استثناء
قلیل فعلوه فاعلندن مستثنی در رفع و اودن بدلدر یعنی فعلوه و اودن و نصبی مستثنی لغلدر و الاقلیل امثال
نصبی امثال رفعه عطفدر (محصول ترکیب) مستثنی نحو یلر اصطلاحنده ابکی معنی اور تاشنده مشترکدر
زبسنه مستثنی متصل دیرلر و برسنه مستثنی منقطع و منفصل دیرلر مستثنی متصل اولدر که بر متعددن
مخرج اوله که اول متعدد لفظا و یا تقدیرا مذکور اوله و اول اخراج الکلمه سیله و اخواتیله اولور که
بوندن صکره ذکر اولنه جقدر ان شاء الله تعالی مقصود بودر کم بر امر متعدده بر حکم متعلق اولور
والا و اخواتیله اول متعدک بعضیسی اول حکمدن اخراج ایدرلر پس اول بعضک ماعداسی
باقی قالور اول حکمدن درج شویله که جاء القوم الازید ديسک زید کلمه الایله مخرج اولشدر حکم
مجبی دنکه قومه متعلقدر که متعدد در و لفظا مذکور در پس قومدن زیددن غیرمی حکم مجبی ده داخل
قالدی یتبونک کیدر ما جاء فی الازید ای ما جاء فی احد الازید بونده حکم عدم مجبی دن مخرج اولشدر که
متعلقدر بر متعدده که تقدیرا مذکور در که احد لفظیدر و مستثنی منقطع اولدر که الادن و اخواتندن
صکره مذکور اوله اما متعددن مخرج اولیه زیرا که مستثنی منه مستثنی منقطعه شامل و اکامتناول
دکدر ما جاء فی احد الا جارا جار احد جنسندن دکر در زیرا که احد اولدر که مخاطب اولغه صالح اوله

نصب الخ بلکه زیدک عالمی نصب ایلر * بعضیلر طاب زید با معناسی زید خوشدر کندی بابا اولدیغی جهندن و متعلقک معناسی زید خوشدر باباسی اولدیغی جهندن دیمشدر * اما اگر اسم مذکور ی ما انتصب عنه دن تمیز املک صحیح اولماز سه پس ما انتصب عنه نک متعلقک اسمی اولور و مقصوده مطابق اولور افرادده و تنبیه ده و جمعه ایکی مذکور صورته یله ایمدی طاب زید ابا دیرسن ا کر ابدن زید کندی مراد اولور سه ینه بویه در اکر بر باباسی مراد اولور سه اما ا کر ایکی باباسی مراد اولور سه طاب زید اوبن دیرسن اما ا کر زیاده مراد اولور سه طاب زید آباء دیرسن و ا کر طاب الزیدان دیسک و بونلرک کندلربی تمیز کنورسک اوبن دیرسن و ا کر ایکی سنک باباسی مراد اولور سه و ایکی سنک باباسی برکشی اولسه طاب الزیدان ابا دیرسن اما هر برینک علی حده باباسی اولسه اوبن دیرسن * و ا کر باباری و دهده لری مراد اولسه آباء دیرسن و هر بار یکه طاب زید دارا دیرسن بر دار مراد اولور * و ا کر ایکی دار مراد ایدرسک طاب زید اوبن دیرسن و ا کر زیاده مراد ایدرسک صیغه جمع کنورسک * پس تمیز مطابق اولور مقصوده افرادده و تنبیه ده و جمعه الابر و قنده که تمیز جنس اوله یعنی قبل و کثیره متناول اوله ایمدی اول وقت تنبیه و جمع الخ لرنه که ذات مذکور نک تمیز نده معلوم اولمشدر ایمدی طاب زید علماو طاب الزیدان علماو طاب الزیدون علما دیرسن مکر اسم جنسه ایکی نوع مراد ایلنه سن پس تنبیه ایدرسن طاب زید علین و انواع مراد ایلنه سن طاب زید علوما دیرسن * و هرگاه که تمیز صفتده اولان نسبتدن اوله یعنی اسم فاعلدن و غیردن اوله اول صفت ما انتصب عنه نک اولور متعلقک اولماز و افراد و تنبیه و جمعه و تذکیر و تأنیثده مطابق اولور ما انتصب عنه ینه نه که لله در زید فارسا و در الزیدین فارسین و در الزیدین فوارس دیرسن مراد ما انتصب عنه نک فرو سینندن تعجبدر یعنی زیدک خوب آتلیلگی و فرو سیننده ایلکی و اهلیتی خدانکدر یعنی خدایه لایقدرتنه که ترکیده اناسندن امدکی سوت حلال اولسون دیرلر مقام استغرا بده بونک کبیرلی خدایه نسبت ایدرلر زیرا عجائب و غرائبی خالق اولدر * و احتملت الحال یعنی مذکور صفت حالده اولمغه محتملدر نحو لله در زید فارسا معناسی تمیز اولدقده لله فرو سیه زیده حال اولدقده دیرسن لله در زید حال کونه فارسا * و لا یقدم التمیز یعنی مفرددن تمیز اول مفرد اوزرینه مقدم اولماز مثلا عشرون درهماده درهما عشرون دیمک جائز دکدر زیرا مقصود عددی مبهم ذکر ایدوب صکره بر جنس معینله تفسیر املکدر و تمیزی اسم مفرد اوزرینه تقدیم املک بومقصودی مفوتر و سائر مفردات تمیزی لینه کوره بوا قیاسدر * والا صحیح یعنی بر فضل که تمیز آنک نسبتندن ابهامی رفع ایلسه اول تمیزی اول فضل اوزره تقدیمه اختلاف ایدیلر جمهور جائز دکدر دیدیلر یعنی نفسا طاب زید دیمزلر زیرا مقصود ابهام صکره تفسیردر و ابهامی ازاله ایدوب فعل اوزره تقدیم املک بومقصوده مانعدر * اما مازنی و مبرد و فراء تمیزی فعل اوزره مقدم ایللمکی جائز طوتمشدر زیرا که فعل حامل قویدر متقدم و متأخرده تصرف املکه قادردر و بویتنله استشهاد املشدر * بیت * التمجیر لیلی بالفراق حبیها * و ما کاد نفسا بالفراق تطیب * دیدیلر که نفسا تطیبدن تمیزدر و اوزرینه مقدم اولمشدر اما جمهور دیرکه روایت بوجه اوزرینه درکه * و ما کاد نفسی بالفراق تطیب * لیکن قول جمهورا صحدرتنه که بیان اولدی * المتثنی متصل و منقطع فالتصل هو المخرج عن متعدد لفظا او تقدیرا بالا و اخواتها و المنقطع المذکور بعدها غیر مخرج و هو منصوب اذا کان بعد الاغیر الصفة فی کلام موجب او مقدما علی المستثنی منه او منقطعا فی الاکثر او کان بعد خلا و عدا

(فی الاکثر)

قام مقام فاعلی عائددر مایه وجاهله صله ویا صفندر مایه موصول صله سبله ویا موصوف صفتیه
مفعول بطابق دره والاحرف استثناء ان یکون مستقبل معروف منصوبدر ان حرفیه ومستکن اسمی
عائددر تمیزه جنسا خبری وبو کلام مستثنی دریطابق قولندن ومستثنی منه محذوفدر تقدیری فیطابق
فیهما ماقصد فی جیع الالوان الا کونه جنسا فانه لایطابق ماقصده الا ان یقصد الانواع مستثنی در
الا ان یکون جنسا قولندن امرای الا ان یقصد الانواع قولندن معلومدره ان حرف شرط کان فعل
شرط ومستتر اسمی عائددر تمیزه صفة خبری * کانت جزاء شرط ومستتر اسمی عائددر صفتیه خبری
وطبقا معمول معه تقدیری کانت الصفة مختصة له مع طبقه * ولهده و طبقهده ضمیر عائددر ما انتصب عنه به
واحتملت ماضی معروف ومستکن فاعلی عائددر صفتیه الحال مفعول به در * ولا یقدم نفی استقبال
التمیز فاعلی والا صح مبتدا ان لا یقدم نفی مستقبل معروف منصوبدر ان حرفیه ومستتر فاعلی
عائددر تمیزه * علی الفعل اکا متعلق خلافا مفعول مطلق * للمازنی اکا متعلق والمبردا کا معطوف تقدیری
خولاف خلافا لقول المازنی والمبرد وجاهله خبر مبتدا در (موصول ترکیب) وقتنا کم مصنف رحمه الله تمیزک
قسم اولنی که ذات مذکوره دن ابهای رفع ایدر بیان ایلدیسسه قسم ثانی به شروع ایدوب
یورورکه تمیزک قسم ثالثی اولدرکه ابهای ذات مقدره دن رفع ایدر یعنی جله ده واقع نسبتدن
ابهای رفع ایدر نحو طاب زید نفسا بونده طاب فعلنی زیده نسبتدن ابهام حاصل اولدی زبرانه
جهتدن طیب اولدیغنی معلوم اولمازی پس نفسا دیمکله بیان ایلدی که نفس زید طیب ایمش تقدیری
طاب نفس زید دیمکدر * ویا جله به مشابدهه اولان ابهای رفع ایدر مثلا اسم فاعل ویا اسم
مفعول ویا صفة مشبهه ویا افعل تفضیل ده اولان نسبتدن ابهای رفع ایدر نحو زید طیب
ابا طیب صفت مشبهه در زیده راجع ضمیره اسناددن ابهام حاصل اولدی وابا ابهای رفع ایلدی
یعنی زید کندری بابا اولدیغنی جهتدن ایدر ویا بابامی اولدیغنی جهتدن ایدر * ویا اضافده اولان
نسبتدن ابهای رفع ایدر نحو یعنی طیهه ابا بونده طیبک زیده راجع ضمیره اضافتدن ابهام حاصل
اولدی وابا آتی رفع ایلدی * جله ده اولان نسبتدن رفع ابهامه بر مثال کنوردی اما مشابتهه و اضافته
کثرت امثله ابراد ایلدی اصناف تمیزاته اشارت ایچون بعضی نحو یلردیدی که مراد ذات مقدره دن
نفس نسبتدر که طاب نک زیده اسنادندن ناشی اولور * پس بو اسناد دن ابهام حاصل اولور که
بیانه محتاجدر که نه جهتندر ایلدی بونسته ذات مقدره دیرلر و احتیاج بوقدرکه آنده برنسنه تقدیر
ایدهر اما قول اول اصحدر زبرا ذات مقدره بی برنسنه به که مبهم ومقدردر اطلاق ایلک نفس نسبت
اطلاق ایلکدن اولی در ذات مقدره نک امثله * اضافیه سندن بعضدر لله دره فارسا ترکیبی یعنی لله در
فروسیته بو آتلی لکندن تعجب مقامنده استعمال اولنور * در دالک قحی ورائک تشدیدله اصلده سوت
معناسنه در که عجم شیردیر صکره خیر معناسنه استعمال ایلدیلر لله خیر فروسیته یعنی خدانکدر زیاده
آتلیلکی خبری یعنی خدایه لایقدر مراد کوزل آتلیلکندن تعجیدر * ثم ان کان اسما چونکه نسبتده
واقع اولان ذات مقدره دن تمیزی یلدرکیسه بیلکه اول نسبت ایکی قسمدر بریسی اولدرکه اسم اوله
وبریسی اولدرکه صفت اوله پس اگر تمیز اسم اولوب ما انتصب عنه دن آتی تمیز ایلک صحیح اولورسه
آندنده آتی تمیز ایلک جائزدر متعلقندنه نحو طاب زید ابا ایلدی بونده آب بر اسمدر که آتی ما انتصب
عنه دنکه زیددر تمیز ایلک جائزدر پس آب زید اوور * و جائزدر کیم بابامی اوله یعنی زیدابی بابادر
و یا انک ابا بابامی واردر * معلوم اوله که زید کی اسمره ما انتصب عنه دیمک مجازدر زبرا زید تمیزی

و تمر و ماه کبی نحو هندی رطل زینا و رطلان زینا و ابطال زینا کبی الا چینه جنسله ایکی نوع مراد
ایلیه سن پس تنبیه ایدرسن نحو هندی رطلان زیتین و انواع قصدا بدرسک جمع کتور رسن نحو هندی
ارطال زیوتا غیرا جناسده بو کافیا سدر اما کر تمیز جنسدن غیری اولور سه آنی جمع ایدر لر نحو هندی
صندوق کتبا او اثوابه ثمان کان یعنی بونی یلدکسه آدن صکره بیلکه اول مفرد مقداری که تمیز
کتور رسن اکر آنده تنوین و یانون تنبیه اولور سه تنوینی و نون تنبیه بی حذف ایدوب مابعدنه اضافت
الملک جائز در نحو هندی رطل زیت و منواسمن اما اکر اول مفرد ده جمع نونه مشابه نون اولور سه عشرون
درهما کبی و یا اضافت اولور سه علی التمره مثلها زیدا کبی اول نونی و اول اضافتی حذف الملک
و بمیرته اضافت قلی جائز دکلدر اعدی عشرون درهم و مثل زید دیمک جائز دکلدر و شول مفردی که
تمیز ایدر لر اکثر مقدار اولور ذکر اولان اقسام کبی غیر مقداره اولور نحو خاتم حدیدا
و باب ساجا کبی بوقسمده اضافتله خفض اکثر در پس استعمالده خاتم حدید زیاده در خاتم حدیدا دن
و الثانی عن نسبة فی جلة او ماضاهاها مثل طاب زید نفسا و زید طیب ابا و ابوة و دارا و علما اوفی
اضافه مثل یعجبنی طیبه ابا و ابوة و دارا و علما و لله دره فارساه ثمان کان اسما یصح جعله لما انتصب
عنه جاز ان یكون له و لتعلقه و الالفو لتعلقه فیطابق فیهما ما قصد الا ان یكون جنسا الا ان یقصد
الانواع و ان کان صفة کانت له و طبقه و احملت الحان و لا یقدم التیمیز علی حامله و الا صحح ان لا یقدم
علی الفعل خلافا للمازنی و المبرد و الثانی تقدیرا مرفوع مبتدا عن نسبة خبری فی جلة نسبتته متعلق
او حرف عطف ماموصول و یا موصوف ضاها ماضی معروف و مستتر فاعلی مآذدر مایه و هاء مفعول
به مآذدر جله به موصول و یا موصوف صله سیله و یا صفتیه معطوفدر جله به محلا مجرور مثل
معلوم طاب ماضی معروف زید فاعلی نفسا جله ده نسبتدن تمیزدر و جله محلا مجرور در
اضافتله و زید مبتدا و طیب خبری و ابا جله به مشابهه اولان نسبتدن تمیزدر و ابوة اکا
معطوف و دارا و علما بونلرده و او حرف عطف فی اضافتله فی جله به معطوفدر مثل معلوم یعجبنی
فعل و مفعول طیبه فاعلی ابا اضافتله کی نسبتدن تمیزدر و ابوة و دارا و علما اکا معطوفدر و لله
مقدم خبره و در مؤخر مبتدا و فارسا اضافتله نسبتدن تمیزدر و ثم حرف عطف ان حرف شرط
کان فعل شرط مستتر اسمی مآذدر تمیزه اسما خبری یصح مضارع معروف جعله فاعلی مضافدر اسم
راجع ضمیره و لام حرف جر و ماموصول یا موصوف انتصب ماضی معروف و مستکن فاعلی مآذدر تمیزه
عنه انتصبیه متعلق و ضمیر مایه مآذدر و جله مایه صله و یا صفتدر موصول صله سیله و یا موصوف
صفتیه محلا مجرور در جار مجروریه متعلقدر جمله به و جله یعنی یصح جعله لما انتصب عنه نعمتدر
اسما لفظیه و عنده من حرف جر مجاوزه معنایه در ای لما انتصب مجاوز عنه و یا بعد معنایه در نحو قوله تعالی
طبقا عن طبق ای حالا بعد حال بوظاهر در و حاصلی بر در جاز ماضی معروف ان حرف نصب
یکون مستقبل معروف و مستتر اسمی مآذدر تمیزه و له خبری و لتعلقه اکا معطوف و بو کلام
تاویل مفردده فاعل جازدر و جزاء شرط لهد و لتعلقه ده ضمیر مایه مآذره و الا یعنی ان لا یصح ذلك
پس فعل حذف اولدی حرف شرط اکا دلالت ایلدیکی ایچون و نون لامه ادغام اولوب الا اولدی
فهو مبتدا و لتعلقه خبری جله جزاء شرطدر آنکیچون اولته فاعل داخل اولدی و فیطابق مضارع معروف
و مستتر فاعلی مآذدر تمیزه و فیهما یطابقیه متعلق ماموصول و یا موصوف قصد ماضی مجهول و مستتر

جمله که اول اسمک هج بریسی حامل اولیه اول جمله نک مفهومی تأکید و تقریر الملکدر شرطی
 التیمیز ما یرفع الابهام المستقر عن ذات مذکوره او مقدرة فالاول عن مفرد مقدار غالباً اما فی
 العدد نحو عشرون درهما و سیائی * و اما فی غیره نحو رطل زیتا و منوان سمناء و علی التمره مثلها
 زیدا فیرد ان کان جنساً الا ان یقصد الانواع و یجمع فی غیره ثم ان کان بتوین او بنون التثنیہ جازت
 الاضافه والا فلا و عن غیر مقدار نحو خاتم حدید و الخفض اکثر * التیمیز مبتدأ خبری محذوف
 ای من المنصوبات التیمیز او من الملحقات بالمفعول التیمیز یا خود مبتدای محذوفه خبر در ای هذا
 بیان التیمیز * پس بویکی وجه اوزره ما یرفع خبر مبتدای محذوف او لورای هو ما یرفع دیمکدر ما موصول
 و یا موصوفدر * یرفع مضارع معروف در مستتر فاعلی عائددر مایه * الابهام یرفع نک مفعول به در المستقر
 صفت مستقر ثابت دیمکدر * ان ذات یرفع به متعلقدر مذکوره صفت ذات در او مقدرة ا کا معطوف و بو
 جمله صله و یا صفت در مایه موصول صله سبله و یا صفتیله خبر مبتدای محذوف در تقدیری هو ما یرفع دیمکدر
 فالاول فاحرف تفسیر و ما بعدی مبتدأ عن مفرد خبری و مقدار صفتی * غالباً ظرف و یا حال و یا مصدر محذوفه
 صفت و یا مقدر یكون دن خبر در تقدیری فالاول یرفعه عن مفرد مقدار فی غالب الاحوال او حال کون المفرد
 المقدار غالباً علی غیر المقدار او محییاً غالباً او یكون عن مفرد مقدار غالباً اما فی العدد فعل مقدر متعلقدر که کا عن
 مفرد قولی دلالت ایدرو یا خبر مبتدای محذوف در و یا صفت مفرد در تقدیری یقع فی العدد و یا هو فی العدد و یا
 و عن مفرد کا ان فی العدده نحو معلوم عشرون مبتدأ خبری محذوف و تقدیری لی و یاله در * هما تیمیز و جمله
 محل جر در اضافتله و سیائی مضارع معروف مستتر فاعلی عائددر تیمیزه و اما حرف عطف فی غیره معطوفدر
 فی العددیه و ضمیرا کا راجعدر نحو رطل زیتا عشرون درهما کیدر اعرابه و منوان سمناء آنک کیدر
 و رطل زیتا الفظنه معطوف و علی التمره خبر محذوفه متعلق در و یا خبر دره و مثلها مبتدأ مضافدر تمریه مائد
 ضمیره زیدا تیمیز در مثلها دن و بو جمله معطوفدر رطل زیدا جمله سنه * فیرد مضارع مجهول و مستتر
 قائم مقام فاعلی تیمیزه عائد ان حرف شرط کان فعل شرط و مستتر اسمی عائددر تیمیزه و جنس خبری
 و جزاء شرط محذوفدر فیرد قولی دلالتله * و الا حرف استثناء ان حرف ناصب یقصد مضارع
 مجهول منصوبدر ان حرفیله الانواع قائم مقام فاعلی بولکلام فیرد قولندن مستثنی در و مستثنی منه محذوفدر
 و استثناء مفرد در تقدیری فان کان جنساً فیرد فی جمیع الاحوال الاحال قصد الانواع و یجمع مضارع مجهول
 و مستتر فاعلی عائددر تیمیزه فی غیره ای غیر الجنس یجمع به متعلق ثم حرف عطف ان حرف شرط کان فعل شرط
 و مستتر اسمی عائددر تیمیزه بتوین خبری او بنون التثنیہ ا کا معطوف جازت ماضی معروف الاضافه فاعلی
 و جمله جزاء شرطه و الا وجهی یکدی نیچه کره فلا ای فلا یحوز الاضافه و عن غیر مقدار معطوفدر مفرد مقداره
 نحو خاتم حدید و الخفض مبتدأ اکثر خبری (محصول ترکیب) تیمیز بر اسمدر که ذات مذکوره دن و یا مقدره دن
 ابهام ثابتی رفع ایلیه اولکیسی که ذات مذکوره دن ابهام ثابتی رفع ایلر او لدر که مفرد دن ابهامی رفع ایلر
 مفردده یا عددده اولور نحو هندی عشرون درهما * بحث عدد و تیمیزی مستوفی کله جکدر ان شاء الله
 تعالی و یا غیر عددن اولده یا موزون اولور نحو هندی رطل زیتا و منوان سمناء کبی یا مکیلدن اوله
 یعنی کیله ایل او لچولندن اوله نحو هندی فقیران برا و یا مقیاسدن اوله علی التمره مثلها زیدا کبی
 فیردان کان جنس یعنی بر تیمیز که مفرد دن ابهامی رفع ایلر اول تیمیزی مفرد کتور مک کرک اگر اول تیمیز
 جنس اوله جقی اولور سه * و جنس دن بو مقامده مراد قلبه و کثیره شامل اولاندر زیت و عسل و سمن

خبردر • اومقدرة اكامطوف تقدیری ظاهرة كانت اومقدرة ياخود قدن حالدرد تقدیری لايد
من ذكر قدفيه حال كونها ظاهرة اومقدرة • ويجوز مضارع معروف حذف فاعلی • العامل
مضاف الیه کاف حرف جر و یا مثل معنایه اسم قول مجرور در حرف جرله و یا اضافله مضافدر کاف
خطابه • للمسافر کقولک به متعلق • راشدا حالدردمقدر فلک فاعلندن تقدیری اذهب و یا مسافر حال کونک
راشدا • مهديا حال بعدا ل حال یعنی حال مترادفه و جله مقول قولدر • و یجب مضارع معروف و مستتر فاعلی
ماندر حذفه • فی المؤکدة یجب به متعلق مثل معلوم زید مبتدا و ابوک خبری و عطوف حال مؤکدة و جله
محلا مجرور در اضافله و ای حرف تفسیر • و احقه فعل و فاعل و مفعول • و شرطها مبتدا مضافدر حاله
راجع ضمیره • ان حرف نصب بکون آنکله منصوب مضارع و مستتر اسمی ماندر حاله مقرر خبری
لمضمون مقرر متعلق جله مضاف الیه اسمیه صفت جله در (محصول ترکیب) حاله لایق اولان
بودر که مفرد اوله نه کم امثله دن معلوم اولدی جله ده اولور زیرا بیان هیئت مفردله اولدیغی کی
جله ایله ده اولور • پس جله اولنجه ا کا بر رابط لازمدر که آنی ماقبلنه ربط ایلیه زیرا جله ده
استقلال وار افاده ایدی بر رابط محتاجدر • پس اگر جله اسمیه اولور سه آنی رابط و او
و ضمیر اولور جانی زید و ابوه قائم کی • یا لکز و او ده اولور جانی زید و الشمس طالعه کی • یا لکز
ضمیرده اولور کلمته فوه الی فی کی • اما یا لکز ضمیرله ربط ضعیفدر زیرا جله اسمیه ده استقلال
مقرر ایدی بر قوی رابط محتاجدر که بو جله نك صدرنده واقع اوله و جوب طریقله ضمیر خود
لایق بودر که صدر جله ده اولیه جله اسمیه بویه • اما اگر حال جله فعل مضارع مثبت
اولور سه آده رابط ضمیردر انجق زیرا مضارع مثبت اسم فاعل کی در و اسم فاعل که مفرد اوله
رابط ضمیرندن غیری اولماز • و هر جله که بوا یکی جله دن غیریدر یعنی جله اسمیه و مضارع
مثبت جله سیدر یعنی ماضی مثبت و منفی و مضارع منفی در بونلرده رابط و اوله ضمیردر و یا بونلرک
برسیدر هر قعیسمی اولور سه • پس مضارع مثبتندیر سن جانی زید یرکب بونده و اوله و یرکب
دیمز سن • و مضارع منفی ده دیر سن جانی زید لایرکب یاخود و لایرکب دیر سن او ایکی مثال یا لکز
ضمیرله در • ثانی و او و ضمیرله در • اما ماضی منفی ده جانی زید مارکب دیر سن • و ماضی مثبتند جانی
زید قدرکب دیر سن • معلوم اوله که ماضی مثبتند لفظ قد لازمدر یا ظاهر یا مقدر ظاهر دبد بکیز کی و مقدر
الله کلامنده کی او جاء کم حصرت صدور هم ای قد حصرت دیمکدر بو حکمک علی ان شاء الله بر غیر ی پرده
معلوم اولور • و یجوز حذف العامل یعنی عامل حال حذف ائلك جائزدر شویله که سفره کیده جک
کسنه به دیر سن راشدا مهديا یعنی سر او اذهب اوسافر راشدا مهديا دیمکدر • اما حال مؤکدة نامنی
حذف ائلك واجبدر و اول بر حالدر کیم کلام سابقک مضمونی تا کبد ایدر مثالی زید ابوک عطوف
ایمدی عطوف بر حالدر که ابوتدن مفهوم اولان محبت و شفقتی تا کبد و تقریر ایدر و عاملنی بویه تقدیر
ایدرلر احقه عطوف افعال باندن و یا احقه ثلاثیدن یعنی باب اولدن یعنی آنی بلورم محبتی و شفقتی
اولدیغی حاله • اما سکا کی دبر که احق تقدیرات بنم فتمده یحی عطوفادر یعنی محبتی اولدیغی حاله
دیریلر حاصلی عمرنی محبتله یکورده و حال مؤکدة نك مقابلی حال مقیده در که مضمون کلام سابق مقید
ایدر مثلاً جانی زید را کبا رکوب بونده مجیته قید اولدی • و شرطها حال مؤکدة نامنی حذف
ائلك و جوبنک شرطی مضمون جله اسمیه مقرر و مؤکد اولمقدر یعنی ایکی اسمدن ترکیب اولان

(جمله که)

اوزره مقدم اولماز و حال عامل لفظی اوزره مقدم اولور زیرا عامل لفظی عامل قویدر مقدم ده
 و مؤخره تصرف ایدر اما عامل معنوی که عامل ضعیفدر مقدم ده تصرف ایده من * اما ظرف عامل
 معنوی اوزره مقدم اولور زیرا ظرف ده توسع وارد که غیریده اول توسع اولماز زیرا کلام ده
 ورودی لحو قویدر ته که اکل یوم لک ثوب دیر سن کل یوم منصوبدر عامل معنوی ایله که لک لفظیدر
 * و لا علی المجرور یعنی ذوالحال مجرور ک اوزرینه حال مقدم اولماز پس مررت بزید مجردا عن ثیابه ده
 لایق دکلدر که مجرور مقدم اوله زیداوزرینه زیرا ابو حال مجرور ک تنه سندنر * ایدمی جارك مابعدنده اولور
 و هر نسنه که جارك مابعدنده در اول جارك اوزرینه مقدم اولماز ته کم مجرور جار اوزره مقدم اولماز کر که
 جار حرف اولسون کر که مضاف * علی الاصح اشارتدرا کا کم بعضیلر ذوالحال مجرور اوزرینه تقدیم حالی
 جائز طوتمشدر زیرا حال فضله در ذوالحال مجروره تعلقی و ارایمدی مجرور جار اوزرینه مقدم اولماز دیندن
 لازم دکلدر که متعلق مجرور جار اوزره مقدم اولیه شول و قنده که عامل حال فعل لفظی اوله اما قول اول
 اصصدر * و کل مادل علی هیئت بعضیلر دیکلر که شرط حال اولدر که مشتق اوله و یا معنای مشتقه اما بوقول
 صحیح دکلدر زیرا هر نسنه که بر هیئت و وصفته دلالت ایدر حال اولفه لایقدر اسم جامده اولور سه
 شوبله که قوری خرمایه اشارت ادوب دیر سن هذابیرا اطیب منه رطباً و ایکی منصوب بیله حالدر
 زیرا که بسیرت و رطیت هیئتانه دلالت ایدرلر اگر چه جامددر * و بوعبا رتک معناسی بودر که
 بومشار الیه بسر حالنده ایکن بیکر ک ایدمی رطب حالنده ایکنندن حاصلی بسر حالی رطب حائندن یک ایدمی
 * بسر خرماتک سر رمسی حالنده بر لر * و رطب قر رمسی حالنده بر لر ایکی سیده خرماتک جفاله سیدر رطبه
 عامل افضل تفضیل در یعنی اطیب نحو برلر اتفاقی ایله بسراده عامل ینه بودر مصنف قنده کویا که بوبله
 دیر سن هذازاد طیب بسرا علی طیبه رطباً * ایدمی اطیب اصلی طیب اعتبار بیله عاملدر رطبه و زیاده لک
 اعتبار بیله که افضل تفضیلده و اربا عاملدر بسراده * بعضیلر دیمشدر که بسراده عامل معنای هذادر
 ای اشیر الیه حال کونه بسراده بیکدر اما بوقول صحیح دکلدر زیرا لایق اولان بودر که بواسطت خرم قوری
 اولدیفی حالنده اوله جفاله * یکن اولیه ته کم معلوم اولدی پس اشارت بسر حالنده اولماز ایدمی
 بسراده عامل اولفه جائز دکلدر * و یکن جلة خبریة فالاسمية بالواو والضمیر أو بالواو او بالضمیر
 علی ضعف والمضارع المثنی بالضمیر وحده و ما سواهما بالواو والضمیر معاً و بأحدهما و لا بد فی الماضي
 المثنی من قد ظاهرة او مقدرة و يجوز حذف العامل كقولك للمسافر را شدا * و يجب فی المؤکدة
 و مثل زید ابولعطوفا ای احقه * و شرطه ان تكون مقررۃ لمضمون جلة اسمیة * و تكون مضارع
 معروف و مستتر اسمی قائمدر حاله * جلة خبری خبریة صفتی فالاسمية مبتداً بالواو خبر مبتداً والضمیر
 واوه معطوف او بالضمیر ما قبله معطوف * علی ضعف خبر مبتدای محذوف در تقدیری و هوای کونها
 بالضمیر علی ضعف و یا مقدر یکن به متعلقدر تقدیری او یکنون الجملة الاسمية بالضمیر علی ضعف والمضارع
 مبتداً المثنی صفتی * بالضمیر خبر مبتداً * و حده حالدر ضمیر دن تقدیری والمضارع المثنی یکنون بالضمیر حال
 کونه منفردا و ما اسم موصول سوی تقدیرا منصوب در فعل مقدرله حصل و یا بحصل دیمکدر
 پس جله اولور مایه صله موصول صله سبله محلامر فوع مبتداً * هما یعنی جله اسمیه و جله فعلیه که
 مضارع مثنی اوله مضاف الیه * و ادر * بالواو محلامر فوع خبر مبتدادر * والضمیر واوه معطوف
 او بأحدهما یعنی بأحد المذکورین من الواو والضمیر ما قبله معطوف * و لا حرف نفی جنس
 بد اسمی و فی الماضي خبری * المثنی صفت ماضی * من قد بدیه متعلق ظاهرة مقدر کان به

ملتبسة بخلاف الظرف ياخود مخالفة للظرف • ولا على الجبرور على العاملة معطوف در • في الاصح مبتدای
مخدوفه خبر در تقدیری هوای عدم تقدمها على الجبرور على القول الاصح ياخود ولا نصكره مقدر
يتقدم به متعلق اوله ای ولا يتقدم الحال على الجبرور على القول الاصح • وكل مبتدأ واما موصول واما موصوف
دل ماضی معروف ومستتر فاعلی مایه مائد • على هيئة دلیه متعلق وجهه صله ویا صفتدر مایه موصول
صله سبله ویا موصوف صفتیه مضاف الیه در • صح ماضی معروف ان حرف ناصب یقع آنکله منصوب
مضارع در • ومستتر فاعلی مائد در کله • وحالا حالدر فاعل صح دن ای صح وقوعه حالا وبوجه خبر
مبتدادر مثل معلوم هذا مبتدأ و بمر احالدر واطیب خبری ومنه اطیبه • متعلقدر ربطا به حالدر • بعضیلر قنده
بسراده عامل کان • تامه در تقدیری اذا کان بمر اطیب منه اذا ربطا • وبعضیلر قنده اسم اشارت ریا
حرف تنبیه در اما مصنف قنده اطیب در قط وجهه اسمیه محلا بمرور در اضافته (محصول ترکیب)
مصنف حضرت نری منصوبات اصلیه دن که • فاعیل خسه در فارغ اولدیهه ملحقاته شروع ابدوب
بیورر الحال یعنی ملحقاتدن بریسی حالدر وحال اصطلاح نحو یلر ده اول نسنه در کم فاعلک صفت
وهیئی بیان ایدر فاعل دن فعل صادر اولدینی وقت ویا هیئت و صفت مفعولیهی بیان ایدر اوزرینه
فعل واقع اولدینی وقت • و فاعل ومفعول بهک هر بریسی لفظی اولور معنوی اولور شویله که ضربت
زیداقما اگر قائم ضربت تاسدن حال ایسه مبین هیئت فاعل لفظی اولور آدن ضرب صادر اولدینی
وقت • اما اگر زیددن حال اولور سه مبین هیئت و صفت مفعول به لفظی اولور اوزرینه ضرب واقع
اولدینی وقت • وزید فی الدار قائما حالدر بو ظرف ده مستتر ضمیر دن که حاصل دن بو ظرفه
منتقل اولشد و اول ضمیر فاعل معنوی در زیرا که بو ظرف معنای فعلی متضمندر • وهذا زیداقما حالدر
زیددن که مفعول معنوی در تقدیر کلام انبه علی زید ویا اشیرالی زید حال کونه قائما دیمکدر پس بو حال
معنوی مفعول به دندر زیرا که هاه تنبیه و ذال اشارت معنای فعلی متضمندر وزید اول ضلک مفعول
بهیدر حرف جر واسطه سبله • و عاملها یعنی عامل حال فاعل او اور نه که ضربت زیداقما نماده در و یا شبه فعل
اولور نه کم زیدضارب غلامه را کبا ویا معنای فعل اولور نه کم زید فی الدار قائما نماده در • وهذا زیداقما نماده
بعضیلر ظرفی شبه فعل قبیلندن طو تدیلر اما کلام مصنف دلالت ایدر که ظرف فعل معنوی قبیلندر نه کم
معلوم اولدی • و شرطیم ان نکون نکره یعنی حالت شرطی نکره اولمقدر زیرا که حال مبین صفت فاعل ویا
مفعول بهیدر و هیئت و صفتی بیاننده تعریفه احتیاج بو قدر نکره اباده اولور • پس تعریف حال
مستدرک اولور ملنفت الیه اولد زحی اگر حال صورت معرفده او اور سه تأویل ایدر لر نه که ارسلها
العراک دو مرتبه و حده ده تقدیری ارسل الجمال الابل معترکه دیمکدر • پس عراک اگر چه لامله
معرفدر اما نکره اباده و مأولدر که معترکه در و معنای تعریفک بیان صفتده هیچ مدخلی بو قدر ایمدی لام
حقیقته زیده اولور ویا مأول اولور بو وجهه که ارسلها تعترک العراک پس تعترک حال اولور و عراک
مصدر تله منصوب اولور والف و لام معنای مصدر یتک معلوم یقته اشارت اولور ای تعترک العراک الذی
تعرفدیمکدر و مرتبه و حده مأولدر منفرد ایدیمکله ویا مأولدر بنفرد و حده دیمکله • وصاحب حال
یعنی ذوالحال اکثر معرفه اولور زیرا که حقیقته محکوم علیه در حاله محکوم علیه ده اصل تعریفدر • اما اگر
ذوالحال نکره اولور سه حالی آنک اوزرینه تقدیم ایلک کرک وجوب طریقته تا کم حالت نصبه حال صفتنه
مشبهه اولما سون نه کم رأیت رجلا را کباده مشبهه اولور اما حال مقدم اولنجه اشتباهه قالملا زیرا صفت موصوف

وا كرفل معنوی اولوب و او ك مابعدینی ماقبلنه عطف جائز اولور سه عطف متعین اولور مثلا
مازید و عمرو ديسك یعنی زیدله عمرو نه اولدی یعنی زید و عمرو نه ایشلر دیمکدر * بونده همرو زیده
عطفله مجرور اولور منصوب اولوق جائز دکلدر مفعول معه لقله زیر افعول معنوی عامل ضعیف در
و کیرلیدر عطف ایسه بر امر ظاهر در * پس بر امر ظاهر ی اول امر ضعیف خفی ایچون ترك الملك
جائز دکلدر * اما کر فعل معنوی اولوب عطف جائز اولما ایچق اولور سه نصب متعین اولور مفعول
معه لقله پس بوجه ضعیفی یعنی عامل ضعیفی اعتبار الملك واجب اولور زیرا غیر وجه جائز دکلدر
مثال مالک وزید و ماشانك و عمرو یعنی زیدله و عمرو له نه ایشلر سن دیمکدر بونده عطف جائز دکلدر
زیر اضمیر مجروره عطف اعاده جار سنز جائز دکلدر کر کسه حرفله مجرور اولسون کر کسه اضافله
نه که کسه کر کدر ان شاء الله تعالی * الحال مایبین هیئة الفاعل او المفعول به لفظا او معنی نحو ضربت
زیداً قائماً وزید فی الدار قائماً و هذا زید قائماً * و عاملها الفعل اوشبهه او معناه * و شرطها ان تكون نكرة
و صاحبها معرفة غالباً * و ارسلها العراك و مررت به و حده و نحوه متأول فان كان صاحبها نكرة و وجب
تقديمها و لا يتقدم على العامل المعنوی بخلاف الظرف و لا على المجرور فی الاصح * و كل ما دل على هیئة
صح ان يقع حالاً نحو هذا بسرا اطیب منه رطباً * الحال مبتدأ و ما موصول ای اللفظ الذی و یا موصوف
ای لفظ نكرة * بین فعل مضارع معروف و مستتر فاعلی مایه مآئده هیئة مفعول به مضافر الفاعله او المفعول به
معطوف در کا و موصول صله سبله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدأ و یا مبتدای محذوفه خبر در و خبر اول
محذوف در تقدیری و من المنصوبات الحال و هو مایین الخ لفظاً تمیز در فاعل دن و یا مفعول به دن * او معنی
اکامعطوف در و جائز در که بونلردن حال اوله لر تقدیری حال کونهما ملفوظا او مقدر ان نحو خبر مبتدای
محذوف در ضربت فعل و فاعل زیداً مفعولی قائماً حال در فاعل و یا مفعول ملفوظ دن و جله محلا مجرور در
اضافله و زید مبتدأ و فی الدار خبری و قائماً حال در فعل مقدرك فاعل دن که ظرفا کالالت ایدر تقدیری
زید استقر فی الدار حال کونه قائماً و بوجه سابق اولان جله به معطوف در و هذا مبتدأ و زید خبری
و قائماً حال در مفعول مقدردن که اکا حرف تبیه و یا اسم اشارت دلالت ایدر تقدیری هذا زید انه علیه
او اشیر الیه حال کونه قائماً * و عاملها مبتدأ مضافر حاله عائد ضمیره الفعل خبر مبتدأ اوشبهه یعنی شبه
فعل اکامعطوف در او معناه یعنی معنی الفعل بوده اکامعطوف در و شرطها مبتدأ مضافر حاله راجع
ضمیره * ان حرف ناصب تكون آنکله منصوب مضار عدرو مستتر اسمی * و نكرة خبری و جله خبر مبتدأ در
و صاحبها معرفة مبتدأ و خبر ضمیرینه حاله راجع در * غالباً ظرفیته منصوب در ای فی غالب الاحوال یا خود
مقدر یکون نك خبریله ای یکون هذا الحكم غالباً دیمکدر * و ارسلها فعل و فاعل و مفعول به * العراك
مفعول دن حال در معترکه معناسنه و بوجه محلا مرفوع در ابتدالقله قوله تقدیرنده و مررت به فعل
و فاعل و مفعول به در * و حده حال در فاعل دن و یا مفعول دن منفردا معناسنه و بوجه محلا مرفوع
معطوف در سابقیه * و نحوه رفعه معطوف در سابقیه * متأول خبری و ان حرف شرط کان فعل شرط
صاحبها ای صاحب الحال اسمی و نكرة خبری * وجب ماضی معروف تقدیمها یعنی تقدیم الحال فاعل
وجب در وجه جزای شرط واقدر * و لا يتقدم نفي مضارع معروف و مستتر فاعلی مآئدر حاله * علی العامل
یتقدمه متعلقه در * المعنوی صفتی بخلاف الظرف مبتدای محذوفه خبر در تقدیری هو یا خود هذا ای عدم
تقديمها علیه ثابتة بخلاف الظرف و یا حال اوله معناسی و لا يتقدم الحال علی العامل المعنوی حال کونه

وجود ده ﴿ المفعول معه هو مذکور بعد الواو لمصاحبة معمول فعل لفظا او معنى فان كان الفعل لفظا و جاز العطف قالو جهان مثل جئت انا وزيدا والاتعين النصب مثل جئت وزيدا * وان كان معنى و جاز العطف تعین العطف مثل ما زید و عمرو والاتعين النصب مثل مالک و زیدا و ما شانک و عمرو الان المعنى ما تصنع ﴿ المفعول خبری محذوف مبتداً ای منه المفعول معه و یا خبر در مبتدای محذوف ای هذا بیان المفعول معه و یا مبتدادر خبری مذکور در * هو ضمیر فصل و یا مبتدادر خبری مذکور در بعد ظرف مذکور در و مضاف در الواو * لمصاحبة مذکوره متعلق و معموله اضافی مصدرک مفعولنه اضافتی در * فعل مضاف الیه * لفظا مقدر کان تک خبری در او معنى اکامعطوف و جله فعله صفندر و جائز در که تمیز اوله لم معمول فعل دن ای من حیث اللفظ والمعنى * فان حرف شرط و ما سبق تفسیر ایچوندر * کان ماضی * معروف فعل شرط * الفعل اسمی و لفظا خبری در مفعول معناسنه و یا خبری مقدر مذکور اوله و لفظا ظرف اوله ای فی اللفظ * جاز ماضی * معروف العطف فاعلی و بوجه معطوف در کان الفعل لفظا جله سنه یا خود حالیه اوله ای حال انه قد جاز العطف علی معموله * قالو جهان خبری محذوف مبتداً ای فیه الوجھان العطف والنصب و بوجه اسمیه جزء شرط واقدر آنکیچون اولنه فا داخل ار لدی مثل معلوم * جئت فعل و فاعل انا کید و زیدا نصبه مفعول معدر فعله معطوف در انایه * والا ای وان لا یخیر العطف جله شرطیه * تعین النصب جله جزایه مثل معلوم جئت فعل و فاعل و زیدا مفعول معه و جله محل جرده در اضافتله * وان کان معنى و جاز العطف فان کان لفظا و جاز العطف کی در تعین ماضی * معروف العطف فاعلی و بوجه جزء شرط در و مثل معلوم و ما استفهامیه مبتداً و زید جار مجرور خبری و عمرو معطوف در زیده و جله محل جرده در اضافتله * والاتعين النصب وجهی یکدی * و مثل مالک ما زید کی در زیدا مفعول معه و ما استفهامیه مبتداً و شانک خبری و عمرو مفعول معه و لام حرف جر وان حرف در حروف مشبهه بالفعل دن * المعنى اسمی ما تصنع خبری وان اسمیه و خبریه محل مجرور در لامه جار مجرور یله مقدره متعلق تقدیری انما تعین النصب فیها الکیون معناسمه معنى ما تصنع (محصول ترکیب) مفعول معه بر اسمدر که او در نصکره مذکور اوله بر فاعل معمولنه مصاحبت و قرارت ایچون کرکسه فعل لفظی اولسون کرکسه معنوی * حاصلی مفعول معه بر اسمدر که مع معناسنه و او دن صکره واقع اولور که او مفعول معنی فاعل معمولنه مصاحب ایدر کرکسه معمول فاعل اوله استوی الم و الخشب کی کرکسه مفعول اوله کفانک و زیدا درهم کی * ایدی استوی فعلدر و معمولی الماء در و او خشبه که مفعول معدر مایه مصاحب و مقارن قلی ایچون ذکر اولمشدر کی ده فعل در و معمولی کاف خطا بدر و او زیدا که مفعول معدر کافه مصاحب و مقارن قلی ایچون در * پس فعل لفظی اولور سه و او ک مابعدینی ماقبلنه عطف ایلک جائز اولور سه آندیه ایکی وجه جائز در مثلاً جئت انا و زیدا دبسک اگر زیدی مرفوع او قوسک فاعل فاعلی که ضمیر مرفوع متصلدر اکامعطوف اولور لیکن ضمیر مرفوع منفصله تا کید اولشدر بوجهتندر که عطف جائز اولشدر * و اگر زیدی منصوب او قوسک مفعول مع لفظه اولور * اما بوضوئده که فعل لفظی اوله و او ک مابعدینی ماقبلنه عطف جائز اولیه نصب متعین اولور مفعول مع لفظه مثلاً جئت و زید ادبیسک عطف جائز دکلدر زیرا که ضمیر مرفوع متصل کلمه تک جزئی حکمنده در و ضمیر منفصل سببیه استقلالده بولامشدر و کلامده معطوف و معطوف علیه بیننده فاصله ده بوق ایدی بونده عطف جائز دکلدر تنه که معلوم اولور ان شاء الله تعالی

رفع يوم الجمعة ما صحت فيه ويوم الجمعة سرت فيده ﴿ المفعول له هو ما فعل لاجله فعل مذکور مثل
ضربه تأديبا وقعت عن الحرب جنباً خلافاً لزوجاج فانه عنده مصدر * وشرطه نصبه تقدير اللام
وأنما يجوز حذفها اذا كان فعلاً افعالاً على الفعل المعلن ومقارناله في الوجود ﴿ المفعول له مبتدأ محذوفه
خبرای هذا بيان المفعول له * ياخود خبری محذوف مبتدأ ای من المفاعیل المفعول له وله قائم مقام فاعلیدر
المفعولك وضمير الف ولامه راجع مدرکه الذي معناه در * هو ضمير فصل ويا مبتدأ ما اسم موصول * فعل
ماضی مجهول لاجله جار مجرور فعل به متعلق وضمير ما به راجع مدر فعل قائم مقام فاعلیدر فعلك
مذكور نعت فعل در وجهه صلة سیدر موصول و موصول صلة سله خبر مبتدأ در * مثل ضربه فعل
وفاعل ومفعول * تأديبا مفعول له وجهه محل جرده در اضافته * وقعت عن الحرب جنباً مثال اوله معطوف
وقعت فعل وفاعل * عن الحرب اكا متعلق * جنباً مفعول له * خلافاً مفعول مطلق ای خولاف خلافاً لزوجاج
اكا متعلق * فانه عنده مصدر خلافي بيان ایدر * انه ضمير مفعول له راجع مدر * وعنده ضميری زوجاجه
* وشرط نصبه تقدير اللام وشرط نصبه تقدير في كي در اصر ایدر * وانما اداة حصر در * ويجوز مضارع
معروف حذفها فاعلي وضمير لاه راجع مدر * اذا ظرف زمان كان فعل در ناقصه دن ومستتر اسمى وفلا
خبری جله * فليبه مضاف اليه در اذاه * لفاعل الفعل جار مجرور فعلاً لفظه متعلق مدر * المعلن صفت الفعل در
ومقارنا معطوف در فعلاً لفظه * له مقارنه متعلق در وضمير فعل معلله راجع مدر في الوجود مقارنه متعلق در
(محصول تركيب) مفعول له شولشي * دركه آنکيچون برايش ايشلنه که افظا ويا تقدير مذکور اوله
اول ايش بوده ايکي قسمدر * بریسی اولدر که فعلدن حاصل اوله واکام ترتب اوله ته که دير سن ضربه
تأديبا ایدي تأديب ضربدن حاصلدر و ضربه مرتب و بوقمه علت غائی فعل و غرض و مقصود
فاعل درلر * قسم ثاني اولدر که فعلدن اول حاصل اوله و فاعل اول فعل اوزره اولغه سبب اولور
نه که دير سن وقعت عن الحرب جنباً * جن جيمک ضمی وبانک سکونيله قور قويه درلر يعني خوفه
صفة مشبهة می جان کلور * ایدي جن قعوددن اول حاصل در و باعشر جنبانه قعوده و ايکي قسم يله
فاعلك فعله اقدامه شریکدر و فاعله اول فعل اوزرينه اولغه باعث و سیدر * ومفعول له کلام عربده
ثابت و واقعدر اکثر نحاة قولي اوزره زوجاجه مخالفتله که اولدر که اولکه نحو يلرا اكا مفعول له درلر
حقیقته اول مصدره راجعدر زیرا تقدير کلام بود که ضربه ضرب تأديب وقعت قعود جن * پس
مفعول له منصوب بدن باشقه بر قسم اولماز بلکه مصدره داخل اولور * اما اصح جهور قولیدر زیرا
مفعول له دن معنای تعلیل مفهومدر اما مصدره راجع اولسه معنای تعلیل مفهوم اولماز دی
آند نصکره مفعول له ده معنای لام معتبردر نه کم مفعول فيه ده معنای في معتبردر پس مفعول فيه قیاس
آنک نصبتك شرطی لامک تقدیری در زیرا لام مذکور اولسه مفعول له مجرور اولور منصوب اولماز
ولامنی حذف ايلک جائزدر ايکي شرطله * بریسی اولدر کم مفعول له بر فاعلك فعلی اولقی کرکدر کم
اول فعل مفعول له ايله معلل اوله یعنی مفعول له اول فعله علت اوله * ايکنجیسی اولدر کم مفعول له
وجودده اول فعل معلله مقارن اوله یعنی زمانده متحد اوله نه کم ايکي مقدم مثاله تأديب وجبن
فعل معلل فاعلك فعلیدر يعني تأديب ضاربك فعلی وجبني قاعدك ووجودده اول فعله مقارن در
نه کم ضرب تأديبه وجبن قعوده مقارن در زمانده * اما کر دیسک که جئتک لا کر امک ایای لامک
حذفی جائز اولماز زیرا اکرام فعل مخاطبدر و مجي فعل متکلمدر پس فاعل براولمادی ینه بونک کبی
اکر دیسک که جئتک اليوم لا کر امی ک غذا لامک حذفی جائز دکل زیرا اکرام مجبة مقارن دکلدر

مبتدادر والا جله شرطيه معطوف در جله شرطيه اصلى وان لا يكن ظرف المكان مبهما فلا يقبل
النصب قتأمل * وفسر فعل ماضى مجهول المبهم قائم مقام فاعلى * بالجهات فدر به متعلق الست
صفت جهاتدر * وحل ماضى مجهول * عليه حل به متعلق وضمير مبهمه راجعدر عند لفظى مراد قائم مقام
فاعلىدر حل نك ولدى اكا معطوف وشبههما كذلك وضمير عند ولدايه راجعدر * لابهامها لام حرف
تعلييل حل به متعلق * ولفظ عنديه معطوف المكان مضاف اليه * لكثرة لام حرف تعلييل حل به متعلق
وما اسم موصول * بعد ظرف مكان دخلت لفظى مراد مضاف اليه جله ظرفيه صله واقدر موصول
صله سيله معطوفدر ماسبق اسمله ومضامى وحل على الجهات الست لفظ مكان لكثرة الاستعمال
والشئ الذى ثبت بعد دخلت لكثرة ايضا ومثل معلوم دخلت فعل وفاعل * الدار مفعول به جله
فعليه محلا مجرور مضاف اليه * على الاصح مبتدأ مخذوف خبر در كه هو در اى حل مابعد دخلت
عليها على القول الاصح * وينصب مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلى عائددر مفعول فيه * بعامل
ينصب به متعلق * ومضمر صفتى * وعلى شريطة التفسير بعامل لفظه معطوفدر * وهو مبتدأ راجعدر
شريطه تفسيره * مثل المفعول به خبر مبتدادر (محصول تركيب) مفعولدرن او جنجيسى مفعول فيه در
اول بر زمان ويا مكناندر كه آند لفظا ويا تقدير امد كور فعل يعنى ايش ايشله * امدى بونده معنای فى لازمدر
لكن منصوب اوله نك شرطى فى مقدر اولمقدر زيرا فى مذ كور اولسه مابعدى كه مفعول فيه در مجرور
اولور منصوب اولماز مثلا جلست فى المسجد وسكنت فى الدار كى زيرا كه حرف جر لفظ اولماز البتة عمل
ايدرو ظرف زمانك جيجى اكر محدودى واكر مبهمى فى تقدير به نصب قبول ايدرو * مثال محدود اليوم والشهر
والسنة ومثال مبهم يوما وشهرا وسنة * اما ظرف مكان مبهم وآ نك حكمنده اولاندر فى تقدير به نصي قبول
ايدرل اما مكان محدوددر قبول الطرز * بعض نحو يلر مكان مبهمى جهات ستله تفسير ايدلر كه فوق وتحت
وقدام وخلف ويمين ويساردر * ومذكور مبهمه حل ايشلدر عند ولدى ظرف بنى زيرا بونلر ده ايامدن
بر نوع واردره بونلر مشابه اولانده بونلر حل اولندى دون وسوى كى ولفظ مكانه مبهمه حل اولندى
معينه اولور سه جلست مكانك كى كثرت استعمال ايجون جهات ست كى ابهام ايجون دكل زيرامعينه ده
بو حكم جاريدر * پس جائزدر كه ديه سن جلست قدامك وعندك ولدى زيد ومكان زيد * اما جائز
دكلدر كه ديه سن جلست المسجد وقعدت البيت زيرا كه بونلر مبهم دكلدردر ومبهمه محموله دكلدردر *
دخلت نك وبو كالمقارن اولنلر مابعدى ده مبهمه حل اولندى مثلا دخلت الدار ونزلت الخان وسكنت
الفرقة كى اصح قول اوزره بعضيلر ديدلر كه بونلر متعددر مابعدى مفعول به در ليكن مصدرى دخول وزنى
اوزره كلمك وخروج كه لازمدر ضندى اولمق لزومنى ترجيح ايدرلر * حاصل اصح بودر كه مفعول فيه
اوله وكثرت استعمال واسطه سيله دخلت وغير يلر بوامكنه فى تقدير به نصب ايدرلر وباتخفيف طريقه
فى كلمه سنى حذف ايدوب نصب ايدرلر وباصف ذكر ايدلر كى مبهمه حل ايشلكه نصب ايدرلر * معلوم
اوله كه مفعول فيه مفعول به كى حامل مضمرله منصوب اولور نده كه متى صمت ديه نك جوابنده يوم الجمعة
دير سن وبونكده عامل على شريطة التفسير طريقى اوزره منصوب اولور اول وجه اوزره كه مفعول به ده معلوم
اولمش ايدى پس نصب واجددر ان يوم الجمعة صمت فيه ده * ومختاردر اذا يوم الجمعة سرت فيه ده وافتطرت
يوم الخميس ويوم الجمعة صمت فيه ده * ايكى امر برابردر زيدسار ويوم الجمعة سرت فيه معه ده * ورفع
مختاردر اما يوم الجمعة فسرت فيه ده ولقيت زيدا فاذا يوم الجمعة صام فيه ده * اما امتناع نصب ووجوب

(رفع)

معروف مسنددر ضمیر خطابه که انت در وایاک معمول فعل مقدر که باعددر* من الاسد باعده متعلق
 وجهه محلا منصوب مقول قولدر* ومن ان تحذف ایاک من الاسد کیدر واکا معطوفه وایاک ان تحذف
 ایاک من الاسد معطوفدر بتقدير من تقول به متعلق* ولا تقول فعل نفی استقبال ضمیر خطابه مسند
 ایاک الاسد مقول قولدر لامتناع تقدير من جار و مجرور لا تقول به متعلق و بوجه سابق اولان جمله
 فعلیه به معطوفدر (محصول ترکیب) مفعول بهک عاملنی وجوبا حذف الیک مواضعندن در دنجی
 موضع تحذیردر* لغتده قور قتمقدر و صاقددر قدر* اما تحویلر اصطلاحنده بر معمولدر اتق و یاغ
 ویا بعد تقدیریه بوده ایکی قسمدر* برسی اولدر که اتق تقدیریه منصوب اوله و آئی مابعدندن
 قور قدرلر ویا صاقددرلر* برسیده اولدر که اتق تقدیریه منصوب اوله که اول منصوب مکرر محذر
 منه اوله ایدی تحذیردن قسم اولی مابعدندن محذردر و قسم ثانی مکرر محذر منه در وایکی قسم یله
 شریکدر بومعناده که ایکیسی یله اتق تقدیریه منصوبدر مثال قسم اول* ایاک والاسد وایاک وان
 تحذف یعنی صقندر کندوکی ارسلاندن و ارسلانی کندکن* و کندکی اربی عصا یله اورمقدن
 صقندر و حذف کندکن صقندر* قسم ثانی الطريق الطريق یعنی شوپولدن صاقین که بوبولده آفت
 و زرقم اولده که محذر اولامذ کوردر و آندن صکره محذر منه مذ کوردر آنده جائزدر که محذر منه
 محذر از زینه و اوله معطوف اوله دینلن کی* و جائزدر که من حرفیه مذ کور اوله شوبله که دیرسین
 ایاک من الاسد وایاک من ان تحذف* و جائزدر که حرف جری حذف ایلیه سین وایاک ان تحذف دیه سین
 زیرا که حرف جری آن و آنده حذف الیک قیاس مطرددر اما وای حذف الیک جائز دکلدر
 زیرا که حرف عطفی حذف الیک جائز دکلدر بونددر که ایاک الاسد جائز دکلدر زیرا که حرف عطف
 تقدیر الیک جائز و متصور دکلدر و من حرفنی اسم صریحندن حذف الیک جائز دکلدر* پس ایاک دلفکره
 اسد ذکر ایکی وجهه در و اوله و من حرفیه* و ان تحذف ذکر ای وجهه در و اوله و من
 حرفیه و حذف من له* المفعول فیه هو مافعل فیه فعل مذ کور من زمان او مکان و شرط نصبه
 تقدیری* وظروف الزمان کما قبل ذلک وظروف المكان ان کان مبهم قبل والا فلا* و فسر المبهم بالجهات
 الستة و حل علیه عند ولدی و شبههما لا بهما و لفظ المكان لکثرته و ما بعد دخلت مثل دخلت
 الدار علی الاصح وینصب بعامل مضر و علی شریطة التفسیر و هو مثل المفعول به* المفعول فیه
 خبری محذوف مبتدا ای من المنصوبات المفعول فیه یاخود مبتدای محذوف خبر اوله ای هذا بیان المفعول
 فیه و یا مبتدا اوله و خبری مافصل فیه* و هو ضمیر فصل اما اولکی ایکی وجهه اوزره استینافیه در* فیه قائم
 مقام فاعلیدر المفعولک و ضمیر فیه عائددر الف و لام موصوله ای الاسم الذی و یا موصوفه ای اسم
 فعل ماضی مجهول* فیه اکا متعلق و ضمیر مایه عائددر فعل قائم مقام فاعلیدر فعلک مذ کور نعمت
 فعلدر* من حرف بیان* زمان آنکله مجروردر* او مکان اکا معطوف موصول صله سیله و یا موصوف
 صفیله خبر مبتدادر و جائزدر که بوجه المفعول فیه دیدیکنه خبر اوله و شرط مبتدا نصبه مضاف
 الیه و ضمیر المفعول فیه راجعدر* تقدیر خبر مبتدادر* فی لفظی مراد مضاف الیه وظروف الزمان
 مبتدا* کما تأکید قبیل مضارع معروف و مستتر فاعلی عائددر ظروفه* ذلک محلا منصوب مفعول
 به در وجهه خبر مبتدادر وظروف المكان مبتدا ان کان مبهم شرطیه* کان ناقصه دندر اسمی تحتنده
 مستتر ظرف مکانه فاعله خبر کاندر* قبل فعل ماضی معروف جواب شرطدر و جمله شرطیه خبر

تخصیضدن صکره زیرا بونلرک فعله دخولی واجبدر * ابعدی رفع جائز اولماز مثل ان زیدا ضربته ضربک والا زیدا ضربته * ولس مثل ازید ذهب به منه یعنی هراسم که آند نصکره فعل اوله و آندن ضمیرنه مشتغل اوله اما کر اول فعلی و یا شبهنی اول اسمہ تسلیط ایلسه لر نصب ایلک ممکن اولماسه اول ماضر عامله قیلندن که بحثز آندندراولماز مثلا ذهب فعلنی ا کر زیده مسلط ایلسک بر پایه محتاج او اور مثلا ذهب بزید کی بوتقدیر جه زید مجرور او اور منصوب اولمازا کر مناسبتی تسلیط ایلسک که اذهب در زید مرفوع اولور قائم مقام فاعلی اولغله * پس ازید ذهب به ده رفع واجبدر یا ابتدایا اذهب تقدیر یله ابعدی منصوب مفعول به قیلندن اولمازو کذلک کل شیء فعلوه فی الزبینه ماضر عامله قیلندن دکلدر هر صورته که آنده اسم مذکور د نصکره بر فعل اوله که آنی اسمک حاملنی مفسر ایلکه قابل اولیه الله کلامی کی که کل شیء فعلوه فی الزبدرا کر بوفعلی که فعلوه در کل شیء اوزرینه تسلیط ایلسه لر معنی فاسد اولور زیرا دیک اولور که هر شیء زبرده ایشلدیلر یعنی هر نسنه بی صحائف اعمالده ایشلدیلر زیرا زبر ملککریاز دقلری اعمل دقتینه دیرلر * پس معنای صحیح بودر که هر نسنه که دنیاده ایشلدیلر صحائف اعمالده مکتوب و ثابتدر دیک اولور * ونحو الزانیة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما ظاهر بودر کیم بو آیت و السارق و السارقة آیتی ماضر عامله علی شریطة التفسیر قیلندن اوله و نصب مختار اوله زیرا مفسر فعل امر در اما قرأ سبعة رفع اوزره اتفاق ایلدیلر و بونلرک اتفاق مرجوح اوزره جائز دکلدر پس تأویل احتیاج اولندیکه آنی ماضر عامله دن اخراج ایله * ابعدی مبرد بویه تأویل ایشدر که بوفاه که فاجلدوا فاقطعوا ده جزء حکمنده در پس لایق دکلدر که آنک مابعدی ماقبلنده عمل ایله اعی بوفعل بوجه اوزره دکلدر که آنی اول اسمک اوزرینه تسلیط ایلک اوله تا کم ماضر عامله دن اولغه قابل اوله * اما سیویه بویه تأویل ایشدر که تقدیر کلام بویه در کم فیما تبلی علیکم حکم الزانیة و الزانی و یا حکم السارق و السارقة * پس بوجه بر اسمدر که خبری محذوفدر و مبتدای مضاف محذوفدر و فاجلدوا ایله فاقطعوا بر جله* اخیره در جله* سابقی تفصیل ایچون و شک یوقدر که بر فعل که بر جله ده اوله لایق دکلدر بر اسمده عمل ایله که بر غیر جله ده در * پس بومثال ماضر قیلندن اولدز * اما کر بویکی تأویلک بریسی اولسه نصب مختار اولوردی و قرآنک اتفاق وجه مرجوح اوزرینه اولوردی بو خود باطلدر تنه کم بیان اولندی پس تأویل لازمدر * الرابع التحذیر و هو معمول بتقدیر اتق تحذیرا بما بعده او ذکر المحذومنه مکررا مثل ایاک و الاسد و ایاک وان تحذف و الطريق الطريق و تقول ایاک من الاسد و من ان تحذف و ایاک ان تحذف بتقدیر من و لا تقول ایاک الاسد لا متناع بتقدیر من * الرابع مبتدأ التحذیر خبری و هو مبتدأ تحذیر عائد معمول خبری * بتقدیر ظرف مستقر معموله صفتدر اتق محلا مجرور مضاف الیهدر * تحذیرا مفعول مطلقدر حذر تحذیرا دیکدر و یا مفعول له و عالمی مقدر ذکر در سباق کلام قرینه سیله * و من حرف جر و موصول و یا موصول بعده جله* ظرفیه صله و یا صفتدر مایه و ضمیر معموله راجعدر و موصول و یا موصول و یا موصول بعده جله* ظرفیه صله و یا و جار مجرور یله تحذیره متعلقدر * او حرف عطف ذکر ماضی مجهول المحذوف قائم مقام فاعلی * و منه محذره متعلق و مکررا حالدر محذردن و بوجه ناصب تحذیره معطوفدر مثل مبتدای محذوفه خبردر ایاک منصوبدر فعل مقدرله و الاسد ا کا معطوف و جله مضاف الیهادر * و ایاک وان تحذف ایاک و الاسد کیدر و ا کا معطوف و الطريق منصوبدر اتق تقدیر یله الطريق تأکیددر آنی و تقول مضارع

(معروف)

بود که هر سنه بی بز قدرله خلق ایلدک دیمکدر تقدیری انا خلقنا کل شیء بقدردر * و بستوی الامران
 فی مثل زید قام و عمرو ا کرمته و یحب النصب بعد حرف الشرط و حرف التحضیض مثل ان زیدا
 ضربته ضربک و لا زیدا ضربته * و لیس مثل ازیذ ذهب به منه فارفع و كذلك و کل شیء فعلوه
 فی الزبر * و نحو الزایة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما الفاء بمعنی الشرط عند المبرد و جلتان عند سیویه
 و الا فاختار النصب * و بستوی مضارع معروف الامران فاعلی یعنی رفع و نصب * فی مثل بستوی به
 متعلق زید مبتدا قام ماضی معروف تحتندہ مستتر ضمیر فاعلی زیدہ راجع و جله خبر مبتدا در و عمرا
 مفعول فعل مقدردر * و اکرمته آئی مفسردر و بو جله زید قام جله سنه معطوفدر و معطوفده حامل
 مقدردر فیه و یا فی داره دیمکدر * و یحب مضارع معروف النصب فاعلی و بعد ظرفی * حرف مضاف الیه
 الشرط ینه بویلدر و حرف التحضیض معطوفدر حرف شرطه * مثل خبر مبتدای محذوفدر * ان حرف
 شرط زیدا مفعول فعلی * قدردر و ضربته مفسری و ضربک جزأ شرط و جله محل جرده در اضافله
 الا حرف تحضیض زیدا ضربته وجهی ماسبقدن معلومدر * و لیس افعال ناقصه دن اصلی لیس در
 علموزنی اوزره صکره یا ساکن اولدی خلاف قیاس اوزره * مثل اسمی * ازیذ مبتدا ذهب ماضی مجهول
 و به جار مجرور به قائم مقام فاعلی و جله خبر مبتدا و مبتدا خبر به مضاف الیه * و منه جار مجرور به
 خبر لیس در و ضمیر مقدر به راجعدر تقدیری ای لیس مثل هذا القول من باب شریطة التفسیر
 فارفع مبتدا خبری محذوف فاحرف جزاء تقدیری فاذا عرفت هذا فارفع فی زید لازم * و كذلك
 کاف مثل معنائه مبتدا و خبردر جار مجرور به اعتبار اولورسه و کل شیء مبتدا * و فعلوه فعل
 و فاعل و مفعول محلا مجرور شیئه صفندر * فی الزبر محلا مرفوع خبر مبتدا در تقدیری و کل شیء مفعول
 لهم ثابت فی الزبر مبتدا خبر به مبتدا در و یا خبردر تأویل به معنای و مثل قوله ازیذ ذهب به قوله
 تعالی و کل شیء فعلوه فی الزبر یا خود و کنقوله ازیذ ذهب به قوله تعالی و کل شیء فعلوه فی الزبر
 فی انه لیس من باب ما ضمیر ماله علی شریطة التفسیر * و نحو الزایة معطوفدر کل شیء نه و مبتدا *
 و الزانی ا کا معطوف * فاجلدوا کل واحد منهما فعل و فاعل و مفعول به محلا مرفوع خبر
 مبتدا در تأویل به تقدیری بقول فیه اجدوا مبتدا خبر به محل جرده در اضافله * و الفاء مبتدا و بمعنی
 الشرط خبری * و جائزدر که الزایة و الزانی مبتدا اوله و الفاء مبتدای ثانی و بمعنی الشرط خبر مبتدای
 ثانی و جله خبر مبتدای اولدر * و با حرف سیدر * عند المبرد متعلقدر بمعنی الشرط متعلق اولدیفته ای فاء
 فاجلدوا سبب معنی الشرط فی الابتداء عند المبرد * و یا خبر مبتدای محذوفدر که هو در ای الفاء بمعنی الشرط
 عند المبرد * و جلتان خبر مبتدای محذوفدر تقدیری و الکلام جلتان عند ظرفدر مفهوم کلامدن تقدیری
 حکم بذلک عند سیویه * و الاصلی ان لایکون * ان حرف شرط لاحرف نفی نون لامه ادغام اولنوب
 الا اولدی پس فعل شرط حذف اولدی ان قرینه سببه زبر احرف شرط فعله مخصوص صدر لفظا و یا حکما
 * فاختار النصب مبتدا و خبردن مرکب جزاء شرطدر آنک ایچون او نه فا داخل اولدی (محصول
 ترکیب) رفع و نصب برابر اولور هر بار که معطوف علیه اولان جله اولی ایکی جله بی مشتمل اوله
 بری جله اسمیه کبری و بری جله فعلیه صغری زید قام و عمرو ا کرمته ا کر جله کبریه نظر
 ایدر لورسه رفع اولی در ا کر جله صغریه نظرایدر لورسه نصب اولی در پس ایکی جهت بری بریه
 متعارض اولورلر * ایلدی رفع و نصب متساوی اولورلر هیچ بر بستنک بر بستنر جمعی اولور پس
 هر قنغیسنه قصد متعلق اولورسه مختار اول اولور * اما نصب و اجدر حرف شرطدن صکره و حرف

داخلدر مذ کور اسم بوشمرطه که مذ کور اسمدن مشتغل اولان فعل امر ونهی ودعاء اولیه یعنی فعل طلب اولیه مثل لقیبت القوم واما زید فأکرمتہ * پس بوجه فعلیه به عطف قرینه نصب در واما که معنای ابتدائی متضمندر قرینه رفع در لیکن بومرجح اولدی حذفدن سلامت سبیله وطلبیدن خالی اولمغه * اما کبیدر اداء مفاجأة رفعی ترجیح ائله نحو خرجت فاذا زید لقیته زیرا اداء مفاجأة دن صکره اکثر اسم واقع اولور * پس نصب قرینه سنه مرجح اولدی حذفدن سلا متیجون زیرا نصبده اگرچه عطف فعلیه به * ناسبتی وارا اما حذفدن سلامت یوقدر * ویتخار النصب بالعطف علی جملة فعایة للتناسب وبعد حرف النقی والاستفهام واذا الشرطیة وحبث فی الامر والنهی اذهی مواضع الفعل وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا کُل شیء خلقناه بقدر * ویتخار النصب بالعطف ویتخار الرفع بالابتداء کبیدر اعرابده * علی جملة عطفه متعلق * فعلیه صفت جملة در * للتناسب بختاریه متعلق بعد ظرف مکان مضافدر حرفه حرفه نفیده والاستفهام ده معطوفدر نفیه * واذا حرفه معطوف * الشرطیة صفت اذا در کله تأویلبله * وحبث اذا به معطوف وفی الامر بعید معطوف * وانتهی الامر معطوف اذا اصلنده ظرفیت ایچوندر اما بونده تعلیل ایچوندر یعنی مذ کور لردن صکره نصب اختیار ائله نک تعلیلی ایچوندر * هی محلا مرفوع مبتدا مآئدر مذ کور مواضعه که آنردن صکره نصب مختاردر مواضع الفعل خبری بوجه یعنی بعد حرف النقی الی آخره معطوفدر ویتخار النصب به * وعند خوف لبس المفسر بعد حرف النقی کبیدر اعرابده و عطفده بالصفة ابسه متعلقدر مثل مبتدای محذوفه خبر مضافدر مابعدنه * انا ان حرفدر حروف مشبهة بالنفلدن واکا متصل الف محلا منصوب اسمی * کل شیء نصبیه مفعول به وامل مضمحل خلقناه آتی تفسیر ایدر * بقدر خلقناه متعلقدر وان اسم و خبریه محلا مجرور مضاف الیه در (محصول ترکیب) اسم مذ کورده عطفله نصب مختاردر * یعنی بر جمله که مذ کور اسم آنده واقع در بر غیری جمله که آندن مقدمدر آنک اوزرینه عطف سبیله نصب مختاردر ایکی جمله بیننده تناسبدن او توری فعلیت جهندن خرجت فزیدا لقیته کبی فاحرف عطفدر زیرا لقیته جمله سنی خرجت جمله سنه عطف ایدر تقدیری خرجت فلقبت زیدا در * حرف نفیدن صکره ده نصب مختاردر یعنی ما ولا وان حرفندن صکره ما زیدا ضربته تقدیری ماضربت زیدا در * حرف استفهامدن صکره ده نصب مختاردر ازیدا ضربته کبی تقدیری ماضربت زیدا در حرف استفهام دیدی زیر اسم استفهامدن صکره رفع مختاردر من اکرمتہ کبی * اداء شرطیة دن صکره ده نصب مختاردر اذا زیدا ضربته ضربت تقدیری اذا ضربت زیدا ضربت در * حبث دن صکره نصب مختاردر حبث زیدا تجده فأکرمتہ کبی تقدیری حبث نجد زیدا فأکرمتہ * وفی الامر والنهی یعنی مذ کور اسمدن صکره امر ویا نهی واقع اولسه نصب مختاردر نحو زیدا اضربه اولاتضربه * زیرا بومقامات مواضع فعلدر یعنی حرف نفیدن وحرف استفهامدن واداء شرطیة دن وحبثدن صکره و امر ونهی ماقبلی فعل محلا بیدر آنک ایچون بونده واقع اولان اسم منصوب اولور وبربرده که مفسر صفته ملتبس اولقی خو فی اوله آنده ده منصوب او قنور اسم مذ کور مثل انا کُل شیء خلقناه بقدر پس بونده کل بی مرفوع ابدوب مبتدا ایلسک وشیء مضاف الیه وخلقناه خبر مبتدا نصبه موافق اولور اداء مقصوده لیکن خلقناه ماقبله صفت اولقی خو فی اولوب معنی فاسد اولقی زیرا معنی بوبله اولوردی که هر سنه بی که بز خلق ایدک قدریله در اما مقصود بود کلددر بلکه مقصود

مضارع معروف و ضمیر متصل فعله عائد در * ما اسم موصول و یا موصوف فعلدن عبارتند بعده
 صله در و یا صفتدر مایه و ماضیه سبله و یا صفتیه فاعل یفسردر و بعده ضمیر اسم را جعدرو بوجه
 فعلیه صفت فعل دره. بنصب معمولیه محلا مرفوع خبر مبتدای محذوفدر معناسی الاسم المذکور و هو
 زید فی النظا ثرا المذکوره بنصب ذلک الاسم بفعل مضمر یفسره ذلک الفعل بالفعل الذی ثبت بعد ذلک الاسم
 ای حرف تفسیر بونده فعل مضمری تفسیر ایدر * ضربت محلا مجرور زیر مجروری تفسیر ایدر که بفعل
 مضمر در و جاوزت و اهننت و لا بست ضربت کیدر و اکامعطو فردر (محصول ترکیب) درت باب که
 آمده مفعول بهی نصب ایدن عامل حذفی و اجیدر آنرا که او چنجیمی شول بادر که آمده عامل اضمار اولور
 یعنی تقدیر اولور تفسیر شرطی اوزره. شریطه و شرط بر معنایه در * حاصلی بر عامل تقدیر ایدر
 صکره بیان ایدر که تعریف ایدر که هر اسم در که آند نصکره بر فعل و یا شبه فعل که اسم فاعل در و غیر یسیدر
 واقع اوله و هر بریسی مذکور اسم دره عمل یلکدن اعراض ایلیه ضمیر نه ریانه متعلقه مشغول اولوق سبیله
 • اشتغال عن حرفیله استعمال اولسه اعراض معناسنددر و بایله استعمال اولسه اقبال معناسنددر * مقصود
 بودر که اگر فعل و یا شبه فعل اسمک ضمیر نه ریانه متعلقه و یا ضمیری متعلقه عمل الملکله مذکور اسم دره
 عمل یلکدن اعراض ایلیه یعنی آمده عمل ایلاسه اما شویله که فعلی و یا شبه فعلی اول اسمک اوزرینه
 حواله و مسلط ایلست یعنی بونلر آمده عمل ایلکه توجه ایلسلر البته آنی نصب ایدر کر که فعل
 و یا شبه فعل کنندی مسلط اوله و کر که آنک برینه مناسی مسلط اوله اول اسمی نصب ایدر * زیدا
 ضربته کی زیده راجع ضمیره اشتغاله مثالدر * زیدا مررت به مناسی تقدیر مثالدر * زیدا ضربت
 غلامه متعلقه اشتغاله مثالدر * و مناسی تقدیر زیدا حبست علیه لاجله دیمکدر * ایدمی بونلر منصوب
 اولور بر فعل مقدرله که اول فعلی مابعدی تفسیر ایدر یا فعل و یا شبه فعل که ضمیره و یا متعلق ضمیره مشغولدر
 هر بریسی اسم دره عملدن معرض پس مفسر فعللری بیان ایدر * ای ضربت زیدا ضربت ده اصلی ضربت
 زیدا ضربته در اولکیسی تقدیر اولندی مفسر موجود اولدیغیچون * و جاوزت مررت فعلنی
 مفسردر مرادفیه * و اهننت لازمیله تفسیردر زیر کشک قولنی اورمقی افتدیسنه اهانتدر
 * و لا بست مستلزمیله تفسیردر زیر حبسدن مراد انتظار و ملا زمتدر * و یختار الرفع بالابتداء
 عند عدم قرینه خلافه او عند وجود اقوی منها کما مع غیر الطلب * و اذا للمفا جاء * و یختار
 مضارع مجهول * الرفع قائم مقام فاعلی * بالابتداء بختاره به متعلق * عند ظرف یختاردر عدم مضاف الیه
 قرینه خلافه او عند وجود اقوی ماقبلی کیدر اعرا بده * منها اقوایه متعلق و موصوف محذوفک
 صفتدر معناسی و یختار الرفع بالابتداء عند وجود قرینه اقوی من قرینه خلافه کما مکاف حرف جر
 و یا مثل معناسه اسم • اما محلا مجرور کاف حرفیله و یا مضاف الیه مثله مجموعی رفع محظنده خبر مبتدای
 محذوفدر تقدیری هی یعنی قرینه کما مادر • مع غیر الطلب جار و مجرور مقدره متعلق • و اذا
 اما به معطوفدر • للمفا جاء * کما الکاثة مع غیر الطلب و اذا الکاثة
 للمفا جاء و جاوژدر که حال اولدر تقدیری کما الکاثة حال کونه مع غیر الطلب و اذا ثبت حال کونه
 للمفا جاء (محصول ترکیب) اسم مذکورده ابتدای کلامده رفع مختاردر یعنی عوامل لفظیه دن اسناد
 ایچون مجرد اولوق مرفوع اولسنی تصحیح ایدر فعلک خلافه که نصب در قرینه قائم اولما دینی
 وقت و یا خلاف رفعه قرینه قائم اما رفعه قرینه سی اقوی اولسه آندن * حاصلی رفعه
 و نصبه قرینه قائمدر اما رفعه قرینه سی نصب قرینه سندن اقوی اولسه رفع مختاردر اما کی که

موصول اولسه یا ایما الرجل ویا بهذا الرجل کی اجمدی ایمادن وایمزدادن حرف ندا حذف اولماز
ذوالالمله موصول اولمجه موصولانده حرف ندا حذف اولور نحو من لا يزال محسنا احسن التي اما
مضمراتی ندا املك شاذدر یا انت ویا یا ک کی اما اسم جنسندن حرف ندایی حذف املك شاذدر مثل
اصبح لیل یعنی یا لیل حرف ندا حذف اولدی اسم جنسندن شاذایکن بوسوز امری القیسک عورتک
سوزیدر که آغزی قویسنندن متأذی اولدی و بوسوزی سوبیلدی و علی الصباح آندن بوشاندی
پس ضرب مثل اولدی کجه اوزنلغندن شکایتده وافتد مخنوق یا مخنوق تقدیرنده بوده ضرب مثلدر که
بر کیمسه آرقه سی اوزره یا تورکن بریسی اوزرینه دوشوب بوغازینی صقار ویدر که مال ویرمکه
کندیکی قورتار اجمدی بوضرب مثلدر مال ویرمکه اضطرابی دفع الیلانه واطرق کرا یعنی یا کر امراد
یا کرو اندر بونده اوج جهندن شنود و اردر اولاسم جنسندن حرف ندایی حذف املك و علم اولمایی
ترخیم املك و مرخی مستقل اسم قلی بوده ضرب مثلدر ضعیفک اتقیاده کنیدن اقوایه و اعلایه
تمام مثل اطرقت کرا اطرقت کرا ان النعمه فی القرى بغضیلر دیدیلر که بکروان اولور مرغ صید ایلیمکی چون
حربک افسویدر نعمه دوه قوشنه دیر لر ای کروان نعمه بویه عظیم طیر ایکن شکار اولدی و قریه لر
ایلدیلر سن خود بر مرغ ضعیف سن که شکار املك نه جزیدر بو افسونی اوقونجه همان یا تورسکر
شویه کال ایل طوتار لر و کاه اولور که منادی حذف اولور قریه قائم اولدیی وقت یعنی حذفته و تعیننه
دلیل اولسه جوازا منادی حذف اولور مثل الا یا سجدا یا اوزره وقف ایدوب و اسجدوا دن ابتداء
ایدر سن بونده قریه حذف حرف ندا فعل اوزره داخل اولماقدیر اما لا یسجدوا اوقونجه الانک تشدیدیه
و یسجدوا فعل مضارع ایل بوقیلدن اولماز حاصلی باب ندا دن اولماز الثالث ما ضمیر عامله علی شریطة
التفسیر و هو کل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضمیره او متعلقه لوسلط علیه هو او مناسبه لنصبه مثل
زید اضربه و زیدا مررت به و زیدا ضربت غلامه و زیدا حسبته علیه یصب بفعل بفسره مابعد
ای ضربت و جاوزت و اهنت و لایست الثالث مبتدا ما اسم موصول و یا موصوفه ضمیر ماضی
مجهول عامله قائم مقام فاعلی و ضمیر مفعول به عائددر علی شریطة التفسیر اضربه متعلق و جمله صله در
و یا صفتدر مایه عائد محذوفدر ای الذی اضربه دیمکدر موصول صله سیله و یا موصوفه صفتیه
محلا مرفوع خبر مبتدادر و مفعول به دن عبارت و هو مبتدا عائددر مفعول به کل خبری مضافدر
اسمه بعده فعل مبتدا و خبر و یا فعل و فاعل و جمله صفت اسمدر و بعده ضمیر اسم راجعدر او شبهه فعله
معطوفدر و ضمیر فعله راجعدر مشتغل صفتدر هر برینه عنه مشتغله متعلق و ضمیر اسم راجعدر
بضمیرینه مشتغله متعلقدر و ضمیرینه اسم راجعدر او متعلقه ضمیره معطوف و ضمیرینه سابق کی
و جازدر که متعلقه ضمیری ضمیره راجع اوله و لو حرف شرط سلط ماضی مجهول عایه اک متعلق
و ضمیر اسم راجعدر هو سلط تخنده مستتر تأکید ایدر که قائم مقام فاعلیدر فعله راجع او مناسبه
فعله معطوف و ضمیر اکا راجعدر لنصبه جواب لودر انک ایچون اولنه لام داخل اولدی نصب ماضی
معروفدر و آنده مستتر فاعلیدر که فعله عائددر و ضمیر متصل اسمه عائددر مثل مبتدای محذوفه خبردر
زید افعول مضمر که مفعول بهیدر و جمله محلا مجروردر اضافته ضربته مفسر فعل مضمردر و زیدا
مررت به اک معطوف و زیدا ضربت غلامه بوده بویه و زیدا حسبته علیه یصب مستقبل مجهول
و مستتر آنده قائم مقام فاعلیدر محذوف مبتدایه عائددر بفعل یصب به متعلق مضمر صفت فعلدر بفسره

دیر سن ﴿ و لا یندب الا المعروف فلا یقال وارجله و امتنع و ازید الطویله خلا قال یونس ﴿ و لا یندب فعل نفی
استقبال بناء مجهول و الاحرف استثناء المعروف قائم مقام فاعل یدرب یندب نك استثناء مفرغ در زیر استثنائی منه
مذکور دكلدر تقدیری و لا یندب اسم من الاسماء الا الاسم المعروف فلا یقال لا یندب کبی در و ارجله
قائم مقام فاعل یدرب لا یقال نك و بوجه فعلیه معطوف در لا یندب ید و امتنع فعل ماضی معلوم مثل فاعلی
و ازید الطویله مضاف الیه خلافا مفعول مطلق ای خولاف خلافا لیونس یا خود مصدر محذوفه
صفتدر ای و امتنع و ازید الطویله امتناعا مخالفا لقول یونس یا خود امتنع فاعل شدن حالدر
ای و امتنع هذا القول حال کونه مخالفا لقول یونس * لیونس جار مجرور خلافه متعلقدر (محصول
ترکیب) مندوب اولماز الامشهور اولان کیسینه تا کیم نادبک فریاد و فغانی و نضرع و جواری
معذور طوتلا و نادبک اضطراب و بکاسی عبث بره و لمدافعی معلوم اوله ﴿ پس مجهول کیسینه مندوب
اولماز تا کیم بومعنی سبب مخرب و افسوس و الماسون ﴿ معلوم اوله که مندوبك علامتی صفت و بر مزل
پس و ازید الطویله دیمزلر زیر صفت بر اسمدر موصوفدن غیری مندوب خود موصوفدر ایددی
آنك علامتی غیره و یرلك جائز دكلدر ﴿ اما یونس نحوی مندوبك علامتی صفت و برر زیر صفت
موصوفك تته سندندر و كلام عربده وارد اولشدر * و امن حفر برتر زمزمه ماه ﴿ پس لایق اولان
بودر کیم و ازید الطویله ده جائز اوله * حفر قاز مقدرو بر قوی معناسنه در ای زمزمه قویسنی قازان کیسینه که
مراد امام علی حضرت لیدر کیم کرم الله زمزم قیوسنی اول قاز مشدر ﴿ و یجوز حذف حرف النداء الامع
اسم الجنس و اسم الاشارة و المستغاث و المندوب نحو یوسف اعرض عن هذا و ایها الرجل و شذا صبح لیل
و افتد مخنوق و اطرق کراه و قد یحذف المنادی لقیام قرینه جوازا مثل الا یا اسجدوا ﴿ و یجوز فصل
مضارع معروف * حذف فاعلی حرف مضاف الیه النداء مضاف الیه * الاحرف استثناء مع ظرف زمان
و یا نکان محلنه کوره اسم مضاف الیه الجنس مضاف * استثناء مفرغ در زیر استثنائی منه مذکور دكلدر تقدیری
و یجوز حذف حرف النداء مع کل اسم الاسم الجنس و الاشارة و المستغاث و المندوب بری برینه معطوف در
مثل مبتدای محذوفه خبردر * یوسف منادای مفرد معرفه حرف نداسی محذوف ای یا یوسف و اعرض
فعل امر مفرد مخاطب ضمیر مستتره مسند که انت در * عن هذا امرضه متعلق بو کلام محل جرده مضاف الیه در
یا ایها الرجل معطوف در ما قبله * شذ ماضی معروف اصبح مثل اعرض لیل منادای مفرد معرفه حرف
نداسی محذوف و بو کلام فاعل شذر و افتد مثل اصبح مخنوق مثل لیل و اطرق مثل اصبح و کرا مثل
لیل و شذ حذف النداء فی لیل و مخنوق و کرا فی قولهم اصبح لیل و افتد مخنوق و اطرق کرا * پس و شذ معطوف در
و یجوز حذف حرف النداء قوله و قد یحذف المنادی لقیام قرینه جوازا و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا
کبیدر فتأمل * مثل مکرر یکدی * الا حرف تنبیه یا حرف ندای محذوف که قوم در اسجدوا امر مخاطب
ضمیر بارزه که مسند که و او در و جمله محل جرده در اضافتله (محصول ترکیب) حرف ندائی حذف انك
جائز در قرینه قائم اولدقه الاسم جنس الیه که ندادن اول نکره اوله زیر اجنسی معرف حرف ندای ایددی
آنك حذفی ملبس او اور و آند نصکره یا لام تعریفدن نا بدیر پس اگر حذف اوله نائب و منوب حذف اولی
لازم در اسم اشارتله ده حرف ندا حذف اولماز زیرا ایها مده اسم جنس کبیدر مستغاث و مندوبله ده حرف ندا
حذف اولماز زیرا بونرله مطلوب مد صوتدر حذف خود منافیدر ﴿ پس معارفدن حرف ندا حذف
اولی جائز اولان معرفه علمدر یوسف اعرض عن هذا یا یوسف دیمکدر * و لفظه ای در ذواللامله

ترکیب (ترخیم ایچون محذوف اولانک ماقبلی ثابت حکمنده در اکثر استعمالدهده پس اولحر فکه محذوفک ماقبلندهدر حالی اوزره قالور * ایدمی یاچار دیرلر رانک کسریله ویاثمو دیرلر واولک ثبوتله ویمیک ضعیله ویاکرو واولک قعیله * وگاه اولور که باقی قلاتی ترخیم ایدرلر صکره علی حده اسم اعتبار ایدرلر واوزربنه احکام منادایی اجرا ایدرلر * پس یاچار دیرلر ضم را ایلله زیرا که منادایی مفرد معرفه در ویاثموده یائی دیرلر و او طرفه ماقبلی مضموم اولدیفیچون وای یایه وضمیمه کسریله تبدیل ایدوب یائی دیرلر ویا کرده یا کرادیرلر و او متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایدوب یا کرادیرلر * و قد استعملوا صیغه النداء فی المندوب وهو المنفجع علیه یا اووا واختص بوا وحکمه فی الاعراب والبناء حکم المنادی ولک زیاده الالف فی آخره فان خفت اللبس قلت واغلامکمه واغلامکموه ولک الهاء فی الوقف * وقد حرف قلیل استعمالوا ماضی معروف ضمیر بارزه مسندکه و او در نحاته ویا حربه ماضی * صیغه لفظا منصوب مفعولی * النداء مضاف الیه صیغه ندادن بونده یا مراد در * فی المندوب صیغه متعلق * و هو مبتدا ماضی مندوبه المنفجع خبری * علیه قائم مقام فاعلی و ضمیر ماضی و الف و لامه * و یا تفجعه متعلق در او و یا به معطوف * اختص ماضی مجهول مستتر قائم مقام فاعلی مندوبه راجع در بوا اختص به متعلق یا خود قائم مقام فاعلی بوا و له و ننحنده ضمیر اولیه و حکمه مبتدا و ضمیر مندوبه راجع * فی الاعراب حکمه متعلق والبناء کا معطوف * حکم خبر مبتدا * المنادی تقدیر ایچور و مضاف الیه در * ولک مقدم خبر * زیاده الالف مؤخر مبتدا فی آخره زیاده به متعلق و ضمیر مندوبه راجع در * فان حرف شرط خفت ماضی معروف مسند در تا خطابه فعل شرط واقدره اللبس مفعول به قلت خفت کبیر جزء شرط واقدره * واغلامکمه محل نصبده مفعول قولدر * وا حرف نداء * واغلامکمه مندوب مضاف در کافه و یا تطویل صوت ایچون در و هاء حرف وقف * واغلامکموه کا معطوف * ولک مقدم خبر الهاء مؤخر مبتدا فی الوقف مقدره متعلق تقدیری ولک زیاده الهاء فی حالة الوقف (محصول ترکیب) گاه اولور که صیغه ندایی که یادر مخصوص مندوبده استعمال ایدر عرب * مندوب لغته شول میتدر که آتی آجیوب او سننه آغلرلر وایکلرلر بنی اکارلر تا کیم خلق یلسونلر که آنک فوتی براولو قصه در تا کیم آغلدیغنی معذور یلوب یله آغلبه * اما اصطلاحده مندوب متوجع منه یا رأسه کبی و یا تفجیع علیه در یازبده کبی و او دن و یا دنصکره * توجع تفعل بابندن مصدر بر سننه نلک آغریسنی اظهار الملکه یعنی آغریدن شکایت اتمکه دیرلر * تفجیعده مصدر تفعل بابندن بر سننه ایچون و یا برکسنه ایچون غم و غصه اظهار الملکه یعنی محزون اولغه دیرلر * و مندوبک متعین بر صیغه سی و اردر که آتی مناداده استعمال ایلرلر در که اول صیغه وادر * و مندوبک ایکی استعمالی وار * بریسی سائر منادا لر کبی ضم اوزره مبنی اولقدر اکر مفرد معرفه ایسه و منصوب اولقدر اکر مضاف و یا مشابه مضاف ایسه * و بریسیده آخرینه الف الحاق الملکدر وازبده و اعبدا مالکا وامن حفر بر زمر ما کبی وگاه اولور که آندنصکره بر هاء سکت الحاق ایدرلر وازبده کبی اما اکر الف زیاده لکنندن التباس لازم کلورسه الف برینه یا ویا و او زیاده ایدرسن شویله که واغلامکده مفرد مؤنث مخاطبه نلک غلامنی ندبه ایدرسن اکر الف زیاده ایدوب واغلامکا دیرسک مفرد مذکر مخاطبک غلامنی ندبه الملکه مشبه اولور پس بر یا زیاده ایدرسنکه کسریله مناسبدر واغلامکی دیرسن و حالت و فقهده برها زیاده ایدوب واغلامکمه دیرسنینه بونک کبی واغلامکمه بر الف زیاده ایدوب واغلامکما دیسک جمع مذکر مخاطب تنبیه سنه مشبه اولور پس بر او زیاده ایدوب واغلامکمو دیرسن و حالت و فقهده برها زیاده ایدوب واغلامکموه

مضاف الیه مبتدای محذوفه خبر تقدیری هو مثل اسماء * و مروان اکامعطوف پس بوکلامک معناسنی فان کان فی آخر المنادی الجائز ترخیمه زیادتان بابتنان فی حکم الزیاده الواحده هو مثل اسماء و مروان * و او حرف عطف * حرف زیادتانه معطوفدر * صحیح صفت حرفدر * قبله مقدم خبر * مده مؤخر مبتداجله اسمیه صفت ثانیدر حرفه * و هو مبتدوا کثر خبری * و من حرف تفضیل و اربعة مجروردر من حرفله احرف مضاف الیه بمیز اربعه در * حذفنا ماضی مجهول ضمیر بارزه مستند که القدر عائددر ایکی حرف مذکور و بوجه جزای شرطدر که فان کاندر (محصول ترکیب) ترخیمی مراد اولان اسم منادانک اگر آخرنده ایکی زیاده اولورسه که برزیاده حکمنده در اسماء کی که الف تأنیث آنده براوغوردن زیاده اولمشدر تأنیث معناسنی افاده ایتمک ایچون فعلاه وزنی اوزره و سامندن حسن معناسنه و او همزه به قلب اولمشدر اناءه کی که اصلی و ناءه در ونی دن که سست معناسنه یعنی ضعیف * واحد کی در که اصلی و حددر تو حیددن * حاصلی بونک کبیلده همزه و او دن مقلوبدر * اما اسماء اسمندن اولسه وزنی افعال اولوردی فعلاه اولمازدی پس بو حکمه داخل اولمازدی مروان ده ده الف و نون دفعه واحده زیاده اولمشدر تذکیر ایچون * اعمدی ترخیمه ایکیسی براوغوردن حذف اولنور اما اسم منادانک آخری حرف صحیح اولسه و ما قبلی حرف مد اولسه یعنی حرف علت ساکن و ما قبلنک حرکتی جنسندن اولسه و حال بو که اول اسم منادانک حروفیده درندن زیاده اولسه آندنه ایکی حرف حذف اولنور بری آخرده حرف صحیح و بری ماقبلنده حرف علت عمار و مسکین و منصور کی پس بونل ترخیم اولدقند نصره یا اسم و یا مرو و یا عم و یا مسک و یا منص دیرلر قسم ثانیده درت حرف زیاده شرط اولندی زیرا درت حرفلی اولسه ایکی حرف حذفله اجاف کلمه لازم کلوردی و وان کان مرکبا حذف الاسم الاخیر و ان کان غیر ذلک فحرف واحد * فان کان ذکر کی یکدی و ضمیر مستکن اسمی منادایه راجعدره و مرکبا خبری * حذف ماضی مجهول * الاسم قائم مقام فاعلی الاخیر صفت اسمدر و جله جزای شرط * و ان کان غیر ذلک و ان کان مرکبا کبیدر اشارتدر ایکی حرف حذف اولان مواضعه و اسم اخیر * فحرف مبتدوا واحد صفتی و خبری محذوف تقدیری فحرف واحد حذف و جائزدر که فعل مضارع تقدیر اوله تقدیری فیحذف حرف واحد متعین و جله اسمیه و یا فلیسه جزاء شرط آنک ایچون اولنه فا داخل اولدی (محصول ترکیب) اگر منادی اسم مرکب اولورسه معدی کرب و بعلبک کی ترخیمه اسم اخیر حذف اولنور زیرا که بو اسم تاء تأنیث حکمنده در که اولکی کلمه لاحق اولمشدر * و هرگاه که منادی مذکور اوج قسمدن خبری اوله که مذکور اولدی آنک ترخیمی بر حرفک حذفله اولور شوبله که خالده یا خال و مالکده یا مال دیرلر * و هو فی حکم الثابت علی الا کثر فیقال یا حار یا ثمو و یا کرو و قد یجعل اسماء برأسه فیقال یا حار و یا ثمی و یا کرا * و هو مبتدا عائددر محذوفه * و فی حکم الثابت خبر مبتداه علی الا کثر مبتدای محذوفه خبردر و هو دیمکدرای هو ثبوته علی قول الا کثر و یا علی مذهب الا کثر * فیقال مضارع مجهول و فاجائزدر که شرط محذوفه جزاء اوله تقدیری و اذا کان الامر ما ذکرنا فلا جرم یقال * و یا حرف ندا و حار منادای مرخم و بو منادای مرخم قائم مقام فاعلیدر یقالنک * و یا ثمو و یا کرو معطوفدر یا حار به * و قد حرف تقلیل یجصل فعل مضارع مجهول مستتر آنده قائم مقام فاعلیدر یجعلنک عائددر منادای مرخمه * اسماء مفعول ثانیدر یجعلنک * برأسه با واسطه سیله مفعول ثانیدر و یا صفت اسماء در فیقال یا حار و یا ثمی و یا کرا (محصول

ولا جلة ويكون اما علما زائدا على ثلاثة واما بناء التأنيث * وترخيم مبتداء النادی مضاف اليه
وجائز خبر مبتداء * وفي حرف ظرف غير آنكله مجرورها مضاف اليه منادايه مائدر * وضرورة
مفعول له معناني ترخيم منادی سمعت كلامه جائزدر وغير مناداده ضرورت ايچون جائزدر
يعني جائز للضرورة * وهو مبتداء ترخيمه مائد وحذف فاعلي ومفعولي متروك خبر مبتدادر *
في آخره حذفه متعلق و ضمير منادايه راجعدر ويا اسمه زيرا بحث اسمده در * تخفيفا
مفعول له در ويا مفعول مطلق مضاف حذفه اي حذف تخفيف ويا ضمير اي من حيث التخفيف لامن
حيث القلة * وشرطه مبتدا و ضمير ترخيم منادايه مائدر * ان حرف نصب ولا حرف نفي ويكون
ناقصه ومستكن اسمي منادايه مائد * ومضافا خبري * ولا مستغنا ولا جلة مضافه معطوفدر ولا لار
تا كيد ايچوندر زيرا مضافه معطوفدر اول ابسه منفي در پس منفي به معطوف اولان منفيدر * ويكون
ناقصه ومستتر اسمي مائددر منادايه * اما تفصيلي تقسيم كلمه كيدي * علما خبر يكون در * زائدا خبر بعد
الخبيردر ويا صفت علمادر * على ثلاثة زائده متعلق در * اما حرف عطف * بناء التأنيث جار مجرور به
مقدره متعلق تقديرى واما مؤنثا بناء التأنيث علمانه معطوفدر (محصول تركيب) ترخيم لغته تلين
معنائه در يعني يمشق اما نحويلر اصطلاحنده اسمك آخرنده حذفدر تخفيف ايچون * ايمدى اسم
مناداده ترخيم جائزدر اما غيريده ضرورت ايچون جائزدر وترخيمك شرطى تركيب اضافي اولماقدر
زيرا مضاف اليه دن حذف واقع اولسه آخر منادی دكل ومضافدن آخرى حذف ايلسك ترخيم وسط
كلمه واقع اولور زيرا مضاف ومضاف اليه معناده بر كله منزلنده در كه بر شخصه علم اولمش اوله
* مستغناده اولمق كرك مندوبده زيرا بوايكيسنده يله مد صوت مطلوبدر ترخيم خود مدصوته منافيدر
* جمله ده اولماق كرك زيرا علم اولان جمله ده تغيير وتصرف جائز دكلدر * ويكون يعني ترخيم منادی
اولور ايكي امر ك بر سيله يا اوج حرفدن زياده لي علم اولمق كرك ويا مناداده تا تا تأنيث اولمق كرك
يعني هر كاهكه مناداده تأنيث اوله ترخيمى جائزدر علم اولسون اولماسون واوج حرف دن
زياده لي اولسون اولماسون مثلثة جماعت معنائه در يائنه اقبلي اي جماعت يوزيكري بكا دوندر ك
ديمكدرك * كاه اولور كه بوني بر شخصه علم ايدرلر وندا ايدوب يائنه اقبلي ديرلر ترخيم ايدوب يائنه
ديرلر * هبده بونك كي در كه ياهبه ديرلر ترخيم ايدنجه ياهب ديرلر * معلوم اوله كه ترخيمده
علميت انك ايچون معتبردر كه علم اولمق چوق اولور ديللرنده پس آنده تخفيف مناسبدر آنك ايچون
ثبه وهبه كيلرده زياده على الثلاث شرط اولنمى * اما سائر اعلامده ايلديلر زيرا ثلاثيلر خصوصا كه
ساكن الاوسط اوله لر خفيفدر واعدل اوزاندر * ايمدى تخفيفه محتاج دكلدر حاصلى مناداده هر بار كه
تا تا تأنيث اوله اول تائي ترخيم طريقه حذف الملك جائزدر علم وزايده على الثلاث اولمزسه ده زير انا تا تأنيث
حقيقته كلمه بر امر زائدر پس آنك حذفه كلمه ده اجماف لازم كز * فان كان في آخره زيادتان في حكم
الواحدة كاسماء ومروان وحرف صحيح قبله مدة وهو اكثر من اربعة احرف حذفنا * فاشترط محذوفك
جزاسنه داخل اولمشدر تقديرى فاذا ثبت ذلك ياخود كيت محذوف ترخيمى تفسير ايچوندر * وان حرف
شرط كان فعل شرطى في حرف جر آخر مجروردر آنكله وضمير منادايه راجعدر و جار مجرور به محلا منصوب
خبر كان در * وزيادتان اسمي في حرف جر حكم مجروردر في حرفيه نعت زائده تا تا نادر * الواحدة مقدر موصوفه
صفتدر تقديرى الزيادة الواحدة در كاسماء كاف حرف جر ويا مثل معنائه اسمدر جار مجرور ويا مضاف

وهو بالهاء وقفا * يافعل محذوفه متعلق اوله ای یوقف علیه بالهاء وقفا * یاخود ظرف اوله ای
 فی الوقف (محصل ترکیب) یاء متکلمه مضاف اولان مناداده درت وجه جائزدره بریسی یاغلامی
 و غلامی یانک قحی * سکونی ابله اصلی مفتوح اولمقدر کاف خطاب کبی وسکون تخفیف ایچوندر * ویا
 غلام یانک حذفله کسره ابله اکتفاء ایدوب ویا غلاما یابی الفه و کسره بی قحه قلب ایتمکله ووقف حالنده
 هایلله یاغلامه دیرسن ﴿ و قالو یابی ویا ای ویا ابت ویا امت قحها وکسرا وبالالف دون الیاء ﴾
 و قالوا ماضی معروف ضمیر بارزه مسندکه و اودر نحاته مائدرکه حکما مذکورلدره یابی یاغلامی
 کیدر اعرابده و وجوهده * و اوج وجه زیاده در آنک اوزرینه محلا منصوب مقول قالوادر ویا
 ای اکا * معطوف ویا ابت ویا امت معطوفلدر ماقبلنده * قحها وکسرا مصدرلدرر حالتله منصوب
 قالو آنک فاعلندن کر حال فاعل معناسنه اولورسه ای قالو یا ابت ویا امت حال کونهم فاتحین تاه هما واکسرن
 كذلك ویا مفعولدن حالدرکه یا ابت ویا امت دراکر مفعول معناسنه اولورسه ای قالو یا ابت
 ویا امت حال کونهما مفتوحا تاؤهما و مکسورا تاؤهما یا مفعول مطلقلدرر ای تفتح تاؤهما قحها وکسرا
 تاؤهما کسرا و جائزدرکه نزاع خافض لغله منصوب اوله لر تقدیری و قالو یا ابت ویا امت بفتح التاء وکسرها *
 و بالالف بر محذوفه عطفدر تقدیری بغیر الالف و بالالف ویا جار مجرور بله بر فعل مقدره متعلقدرکه قالو
 در ماسبق قرینه سیله ای قالو یا ابت ویا امتا بالالف بعد التاء * دون ظرف قالوادر ویا مضاف الیه (محصل
 ترکیب) یاء متکلمه مضاف اولان اب ویا ام اولسه یاغلامی ده اولان وجوه آنده جاریدر و اوج وجه زیاده
 * بریسی اولدرکه یابی تاه مکسوره به تبدیل ایدرلر ویا ابت دیرلر زیرا کسره یاء مناسبدر * بریده یابی
 تاه * فتوحه یه قلب ایدرلر خفت ایچون ویا ابت دیرلر * بر سیده یابی تا و الفه ابدال ایدرلر ویا ابت
 دیرلر زیرا ایکی عوضی جمع ایلک جائزدر یعنی تا و الف که یادن عوضدیرلر جمع ایلک جائزدر اما
 یاء و تابی جمع ایدوب یا ابتی دیمزلر زبر اعوض و معوض عنه جمع اولماز ویا ابتادن صکره وقف حالنده
 برهه زیاده ایدوب یا ابتاء دیرلر ﴿ و قالو یا ابن ام ویا ابن عم خاصه مثل باب یاغلامی ویا ابن ام ویا
 ابن عم ﴾ و قالو سابق کبی در * یا حرف ندا ابن منادای مضاف و ام مضاف الیهما بوده مضافدر یاء متکلمه
 پس حذف اولدی کسره اکا دلالت ایلدیکچون * یا ابن ام محلا منصوب مقول قولدر ویا ابن عم اکا
 معطوفدر و خاصه مثالی کیچدی * مثل مبتدای محذوفه خبردر باب مضاف الیه بوده مضافدر غلامی به
 ویا ابن ام ویا ابن عم مقول قوله معطوفدر الا بوقدر و ارکه یادن مقلوب الف حذف اوادی قحه دلالتیچون
 (محصل ترکیب) هرگاه که منادی یاء متکلمه مضاف اولسه آنک احوالی معلوم اولدی اما اگر یاء
 متکلمه مضافه مضاف اولسه جمیع اول وجوه جائز دکدر مکرکه منادی ابن اوله و امه ویا عمه
 مضاف اوله و آنلرده یای متکلمه مضاف اوله لر پس بونده جمیع مذکور وجوه جاریدر زیرا عرب
 دینلده بوترکیلر کثیر الاستعمالدره در بر زیاده وجه ده دخی جائزدرکه یادن مقلوب الفی حذف ایدرلر ماقبلنده
 قحه دلالت ایلدیکچون بوده همان بوترکیلره مخصوصدر انجق مثلا یا ابن اخی ویا ابن خالی
 دیمزلر بلکه غیر مناداده دیکلری کبی دیرلر * مصنف رحمه الله باب یاغلامی بیوردی یعنی آنده یاء
 متکلمه نه حکم ویرلر سه بونده ویرلر * پس امثله سی یا ابن ای ویا ابن عمی ویا ابن امی ویا ابن عمی
 * ویا ابن ام ویا ابن عم ویا ابن ام ویا ابن عم ویا ابن عم ویا ابن عم ویا ابن عم ویا ابن عم ویا ابن عم
 المنادی جائز و فی غیره ضروره و هو حذف فی آخره تخفیفه * و شرطه ان لایکون مضافا و لامستغنا

معرفی ندا ائلك حالو كه حرف ندا لاله جمع و اق جائز دكلدر زيرا ايكي سي بيله حرف تعريفدر *
 پس بر يسي لقو اولمق لازم كلوردي اكر جمع اواسله * ايمدي ناچار بر اسم مبهمه توسل ائلك كر كدر كم
 صورتا اول منادي اوله و لاله معرف اك صفت اوله و حقه قنده منادي لاله معرف اوله و اسم مبهم
 ياي در و يا هذا و اخواتيدرو يا اينذا در بيله مثلا يا ايها الرجل و يا هذا الرجل و يا ايها الرجل دير سن *
 پس حكم منادي اول اسم مبهم اوزره جاري او اور صورتا اما حقه قنده منادي رجل دره ايمدي
 بو جهت ندبر كه اعرا اي رفع التزام التلشدرد و نصب جائز دكلدر زجا حله مازني دن غيريك
 قنده توابع رجلمده رفع التزام ايلدبر مثلا يا ايها الرجل ذوالمال دبر زيرا توابع معرفدركه رفتدن
 غيري اعرا بي يوقدر و معرفه تابع اولان باب نداده بهر حال لفظنه تابع اولور * حرف تعريف
 حرف ندا جمع اولزلر الا الله لفظنده مخصوصا زيرا حرف تعريف لفظ الله الهك فاه الفعلي
 همزه سندن عوضدر اصلي الاله در * پس همزه نك حركتي ماقبلنده لامه و بر دبر كه ساكن ايدي
 و همزه بي تخفيف طريقي له حذف ايلدبر الاله اولدي لام اولي ساكن ايدوب لام ثانيه اداغام
 ايلدبر الله اولدي * پس حرف تعريف همزه دن عوض اولوب جز * كله منزله سنده اولدي ومعنى
 تعريفدن چيقيدي * ايمدي حرف نداء ايله جمع اولمق جائز اولدي پس بو تقدير جه همزه بي اثبات ايدركه
 عوض اولمقده آنكده دخلي واردر و بو همزه اثبات ائلك نديا مخصوصدر اماندادن غيري رده
 همزه الله همزه و صلدر كه در حله ساقط اولور نه كه والله و بالله دير سن * و لك في مثل ياتيم نيم عدي
 الضم والنصب * و لك مقدم خبره و في حرف جر و مثل مجروردر آنكده يا حرف ندا و تيم مناداي
 مفرد معرفه ضم اوزره مبنى * الضم مؤخر مبنى * والنصب كا معطوف و تيم ثاني تا كيدا و اور عدي به
 اولكي سي مضاف اولنجه و تنوينك سقوطي صورت اضافنده اولديغيجوندر يا خود ضرورت وزن
 ايجون اما اولكي سي مضاف اولمديغى تقدير جه ثاني آندن بدل اولسه جائز * عطف بيان اولسه جائز *
 حرف نداسي محذوف مناداي مضاف اولمق جائز و عدي بهر حال مجرور و مضاف اليه در و بو كلام
 يعنى ياتيم نيم عدي محلا مجرور مضاف اليه واقدر (محصول تركيب) لك اصل خطاب معينه در
 وكاه اولور كه غير معينه او اور بونك كي في مثل ياتيم نيم عدي دن مراد مناداي مفرد معرفه مكرر
 اولسه و آردنجه اضافله مجرور بر اسم كلسه اولكيده ايكي وجه جائزدر * بر يسي ضم اوزره
 مبنى اولمق زيرا مناداي مفرد معرفه در * و ايكنجيسي مابعدنه مضاف اولور * وجه ثاني منصوب
 اولمقدر مذكور عدي به اضافله و ايكنجى تيم تا كيد لفظي مضافله مضاف اليه فصل التلشدرد
 و جائزدر كه تيم اول بر محذوف عدي به مضاف اوله مذكور قرينه سيله اما تيم ثاني البته منصوبدر
 يا اضافله و يا مضافه تبعيله فتأمل تمام بيت بويله در * ياتيم نيم عدي لا ابا لكم * لا يلقينكم في سوء عمر *
 و المضاف الى ياء المتكلم يحوز فيه يا غلامى و يا غلاما و بالهاء و قفا * و المضاف مبتدا
 الى ياء المتكلم مضافه متعاق * يحوز مضارع معروف فيه ظرف يحوز * يا حرف ندا غلامى يا متكلمه
 مضاف منادى فاعل يحوزدر و وجه خبر مبتدا در * و يا غلام حذف يايه يا غلامى به معطوف * و يا غلاما
 يابى الفه قبله به معطوفدر * و بالهاء جار و مجرور فعل مقدره متعلق در * و قفا حالدر فعل مقدر
 فاعلندن اكر فاعل معناسنه اولور سه تقديرى و تقول بالهاء حال كونك و اقاء يا مفعولدن حالدر كه
 مناداي مذكوردر اكر مفعول معناسنه اولور سه اي و تقول يا غلاما بالهاء حال كونه موقوفا عليه و يا
 مفعول له اوله اي للوقف و يا مفعول مطلق اوله اي وقف و قفا يابتدای محذوفه خبر اوله اي

محذوفه صفت ماموصول* و ذکر ماضی* مجهولی و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در مایه و جمله مایه صله در موصول صله سله مجرور در اضافه. حکمه ابتدای ثانی مضایف ضمیره که هر برینه راجع در علی سبیل البدل* حکم خبر مبتدای ثانیدر و ثانی خبریله خبر مبتدای اولدر و المستقل مضایف البدر مطلقا مفعول مطلقدر ناصبی مقدر در ای اطلاق الحکم اطلاقا و یا حال مؤکده در زیرا و قنایم و حکمه حکم المستقل دیدیه آندن اطلاق فهم اولندی زیرانی اعراب و بنادن بر نسنه ایله قید ایلمدی* پس و قنایم مطلقا دیدیه مضمونی تأکید ایلمدی* ایلمدی زید بولعطوفا کبی اولدی پس ناصبی حذف ایلمک واجب اولدی که اثبه دره و جازدر که مطلقا زمانه صفت اوله ای زمانا مطلقا دیمک اوله (محصول ترکیب) بدل و معطوف که اولنه یا داخل اولغه قابل اوله بونلردن هر برینک حکمی منادای مستقل حکمیدر یعنی بوابیکیسی توابع حکمنده دکل بلکه نفس منادی حکمنده در مطلقا یعنی مفرد اولدقرنده و مضایف و مشابه مضایف و نکره اولدقرنده منادای مستقل حکمنده در* بدله مثال یازید بشر مفردین در منادی و بدل* و یازید اخامرو بدل مضایف* و یازید رجلا صالحا بدل نکره* و یازید طالعاجبلا مشابه مضایف* مثال المعطوف یازید و عمر* یازید و اخامرو* و یازید و طالعاجبلا* و یازید و رجلا صالحا* و العلم الموصوف باین مضایف الی علم آخر یختار قتمه* و العلم مبتدا الموصوف صفتی باین موصوفه متعلق مضایف باین دن حالدر زیرا لفظی مراد در پس معرفه در علم حکمنده* یا خود خبر در مقدر کان دن تقدیری اذاکان الابن مضایف* و یا مفعول مطلق در و ناصبی مضمدر در تقدیری اذاضیف مضایف الی علم مضایفه متعلق یختار قتمه مضایع مجهول قائم مقام فاعلیله و ضمیر منادایه راجع در جمله فعلیه خبر مبتدادر (محصول ترکیب) منادی که علم اوله و ابن له و یابنت له موصوف اوله و مضایف اوله بر آخر علمه اول منادانک قتمی یختار در اگر چه ضم اوزره بنا سیده جازدره مثالی یازید بن عمرو در* و باسلوب اوزره کلام یعنی ابن بن العین واقع اولقی استعمالی مریده چوق اولد یغیچون منادانک ضمه سن قتمه به تبدیل ایدر لر تخفیف قصد ایدوب* و هرگاه که مذکور شرائط بوائمه یعنی منادی علم اولماسه و یا ابن علمه مضایف اولماسه و یا هیچ بریسی علم اولماسه مثلاً یارجل ابن عمرو* و یازید ابن اخیناه و یارجل ابن اخینا بوقدیر چه ضم اوزره بناسی لازم در* و اذاتودی المعرف باللام قبل یا أبها الرجل و یا هذا الرجل و یا ایها الرجل و التزموا رفع الرجل لانه المقصود و توابعه لانها توابع معرب و قالوا یا الله خاصه* و اذادات شرط* نودی ماضی* مجهول فعل شرط* و المعرف قائم مقام فاعلی باللام معرفه متعلق* قبل جزای شرط و یا حرف ندا و ای منادای مفرد معرفه* و یا حرف تنبیه مضایف الیهدن عوضدر و الرجل صفت ای در و یا ایها الرجل کلامی قائم مقام قبل در* و یا هذا الرجل معطوف در یا ایها الرجل به* هذا منادای مفرد معرفه در و رجل صفتی* و یا ایها الرجل بوده معطوف در ماقبلنه ای منادای مفرد معرفه و هذا صفتی و الرجل صفت هذا در و التزموا ماضی* معروف مسنددر نجاته عائد ضمیره که و او در رفع مفعول التزموا در الرجل مضایف الیهدر* لام حرف جر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلدن* و یا ضمیر غائب عائددر الرجل* المقصود خبر ان در که اسم و خبریله تأویل مفردده در قصد معناسه محلا مجرور در لامه جار مجروریله التزموا به متعلق و اکاد لیلدر* اما زجاج و مازنی الرجل نك نصیبنی تجوز الی بدل منادای مبهمك صفتنه قیاس ایدوب و توابعه جمله معطوف در الرجل لانها توابع العرب لانه المقصود کبی در معناسی و التزموا رفع توابع الرجل لتبعها معربا* و قالوا انتموا کبی در* یا الله محلا منصوب* قول قالوا در و خاصه مفعول مطلقدر ای خص خاصه دیمکدر (محصول ترکیب) هرگاه که مراد ایلسه لامله

ما سبقك دلالتیه (محصول ترکیب) منادای مبنی نك توابعی مفرد اولسه یعنی مضاف و مشابه مضاف اولماسه
 و توابع تأکید معنوی اولسه یا تمیم اجمعون و اجمعین و یا صفت اولسه یا زید العاقل و العاقل و یا عطف بیان اولسه
 یا زید بشر و بشر ادخی شول معطوف که اکایا، نداد داخل اولغه ممتنع اوله یعنی معرف باللام اوله یا زید و الحارث
 و الحارث کبی ایدمی بونلر منادانك لفظه جل اولغه مرفوع او قنور زیر اضمی رفعه مشاهد عرضده
 و اطرا دده زیر بنای منادی عرضیدر پس معربه مشاهد رو بو وجهله منادانك لفظه تابع اولق جائز در و محنده
 جل ایدوب منصوب او قنور زیر امینی به تابع اوله نك حتی محله تابع اولق قدر بونك ایسه محلی نصیدر مفعولیه
 پس توابعی منصوب او قنور جائز در و الخلیل فی المعطوف بختار الرفع و ابو عمرو والنصب و ابو العباس
 ان كان كالحسن فكالحلیل والافکائی عمرو ﴿ و الخلیل مبتدا ﴾ فی المعطوف بختار به متعلق بختار مضارع
 معروف و تختنده مستتر خلیله راجع در الرفع نصبه مفعول بختار در و جله خبر مبتدا در و ابو عمرو
 معطوف در خلیله و یا مبتدا والنصب معطوف در رفعه و یا مقدر بختار نك مفعولیدر و جله فعلیه خبر
 مبتدا در و ابو العباس مبتدا ان حرف شرط کان فعل شرط و مستکن اسمی عائدر معطوفه و كالحسن
 خبر کان در فكالحلیل جله اسمیه در تقدیر اجزای شرط و اقدر انکی چون اولنه فاه داخل اولشدر معناسی
 فقوله مثل قول الخلیل فی اختیار الرفع صکره اختصار اولندی و جله شرطیه جزای سبله خبر مبتدا در
 الاصلی ان لادر نون لامه ادغام اولوب الا اولدی * ان حرف شرط * و لا حرف نفی فعل مقدره داخل
 اولشدر در که فعل شرط در فكائی عمر فكالحلیل کیدر معناسی و ان لم یکن المعطوف مثل الحسن فقوله
 مثل قول ابی عمرو فی اختیار النصب جله اسمیه جزای شرط و اقدر (محصول ترکیب) منادای مبنی نك
 توابعنده ایکی وجه جائز اولدقدن صکره بروجهنده که معرف باللام معطوف در اختیار نك اختلافی
 بیان ایدوب بوره خلیل ابن اجد از دی که سیویمک استادیدر معرف باللام معطوفه رفعی اختیار ایدر
 یعنی نصبده تجوز ایدر اما رفعی مختار طوتار زیر امعنی جهندن منادای مستقلدر کویاکه اکا یا داخل
 اولشدر پس اکا بر حرکت اختیار ایدر که یانك توبدر که رفعدر ﴿ اما ابو عمرو بن علاکه عبدالله بن اسحاق
 حضرمی شا کردیدر و خلیل دن بر مقدار مقدم در اول نصی اختیار ایدر زیرا معرف باللامه
 یا داخل اولماز پس آنده ادعونك اثرنی اختیار ایدر که نصیدر یانك اثرنی ایسا ز که رفعدر کر چه
 آئیده تجوز ایدر ﴿ اما ابو العباس مبرد در که اگر معطوف مذکور الحسن کی ایسه یعنی آندن حرف تعریفی
 سلب الیکه قابل ایسه زیرا علم اولدیغی تقدیر چه بونك کبی اسملردن لامی کیدر مکه قابلدر ایدمی مبرد
 خلیل کبی رفعی اختیار ایدر زیرا لام وقتا کم معرضی سلبده اولدبسه اکا اعتبار الیلاز اما اگر مذکور
 معطوف الحسن کبی اولمازه نزع لامك تجوزنده النجم والصعق کبی آنده مبرد ابی عمرو کبی نصی
 اختیار ایدر معلوم اوله که بواعلامی بوجهله سوق الیک بو کتابك لطائفنددر ﴿ والمضافة تنصب ﴿
 والمضافة مبتدا تنصب مضارع مجهول تختنده مستتر مضافة راجع در (محصول کلام) و المضافة
 المفردیه معطوفدر یعنی منادای مبنی نك توابعی مضاف اولسه اضافت معنویه ایه نحو یارید صاحب الفرس
 و یا بشر ذا الجمه ایدمی بویه توابع منصوب اولور زیرا حرف نداد داخل اولسه بونلره البته منصوب
 اولور پس تابع اولسه ل بطریق الاولی منصوب اولور زیرا حرف نداد داخل اولماز یا تمیم کلهم تأکیدده
 و یا زید ذا المال صفتده و یا رجل ابا عبدالله عطف بیانده ﴿ والبدل والمعطوف غیر ماذکر حکمه حکم
 المنادی المستقل مطلقا ﴿ والبدل مبتدا والمعطوف اکا معطوف غیر معطوفه صفت و یا نندن بدل و یا مبتدا

وینخفض یرفع کبیدر اعرابده و مانندده * بلام متعلقدر یخفص به الاستغاثه مجرور در اضافتله * نحو معلوم و یازید
یا حرف ندا و لام حرف استغاثه و زید آنکه مجرور منادی مستغاثدر * و یفتح مثل یخفص * لام حرف جر الحاق
آنکه مجرور * الفهاده مجرور در اضافتله ضمیرده الفله هانددر استغاثه به * و لاجنبه لام اسمی و خبری
مخذوف فیه دیمکدر و جمله حالیه در معناسی و یفتح آخر المنادی لاجل الحاق الاستغاثه حال کونه خالیابن اللام
و مجرورده هنامثل یازیده منادی مستغاثدر و هاوقف ایچوندرو نصب مستقبل مجهول و ما اسم و وصول
و سوی ظرفدر ما به صله و افعدر پس مقدر * بجملة اولور و همامضاف الیه هانددر مفرد معرفه به و مستغاثه
و موصول صله سیله نصب نك قائم مقام فاعلی در یا حرف ندا و هید منادی مضاف و الله مضاف الیه و یا حرف
ندا و طالعا مشابه مضاف و جبلا مفعول طالعادر * و یا رجلا منادی نکره * لام حرف جر غیر مجرور در آنکه
مضافدر معینه جار مجرور به متعلقدر مقدره یعنی و مثل قولک یا رجلا لغیر معین یا خوداذا کان لغیر معین
دیمکدر (محصول ترکیب) مفعول بهی نصب ایدن فعلک و جوابا حذفک ایکنجی موضعی منادادر لکن
اولکی موضعه حذف سماعی ایدی و بواج موضعه قیاسیدر منادی اسم مفعول در مفاعله باندن چاغر امش
دیمکدر اما اصطلاحده منادی شول کشیدر که سکا یونله سی مطلوبدر بش حرفک بریسیله که ادعو و یازید
و یا طلب مقانته قائمدر * و اول بش حرف یا و یا و هی و آوی و همزه در * مناداده لفظا و یا تقدیرا اوله
و یا حرف لفظا و یا تقدیرا اوله و منادی حین نداده مبنی قلنور اول نسنه نك اوزرینه که قبل النداء آنکه
مرفوع اولوردی که ضمه و الف و او در اگر منادی مفرد معرفه اولور سه * بوباده مفرد مضاف
و مشابه مضاف اولمیانہ دیرله مثالی یازید قبل النداء معرفه به مثال در * و یا رجلا ندانصکره معرفه به مثالدر
و بونده ضرورت حینده تنوین جائزدر * بیت * سلام الله یا مطر علیها * و لیس علیک یا مطر السلام * و یازید ان
الف اوزره مبنی به مثالدر * و یازیدون و او اوزره مبنی به مثال در بواج مثال حرف ندا دخولیه تعریف
کسب المثلش شخص معین قصدیه * منادانک جمله احکامنددر اوانه لام استغاثه داخل اولقی یعنی
بر لام که دلالت ایدر فریاد و فغان ایله که حاصلی بره مددهای دیو چاغر مغه و لام مفتوح اولور و منادی انک
دخولیه مجرور اولور زیر ابولام جار در کرم بومقامده مفتوح اولور یازید کبی * و دخی منادانک
احکامنددر آخرنده الف استغاثه اولقی پس بوقدیرجه لام اولماز زیرا آرا رنده منافاة و ارکه لام جر
اقتضای ایدر و الف قمع انکیچون مصنف و یفتح لالحاق الفها و لا لام فیه دیدی مثالی یازیده و ها وقف ایچون
زیاده اولمش در منادانک بوابی قمعندن غیربسی منصوب اولور یعنی منادی مفرد معرفه و مستغاثک
ایکی قمعندن غیری منصوب اولور مثل یا عبدالله و یا طالعا جبلا و یا رجلا * عبدالله منادی مضاف *
طالعا جبلا مشابه مضاف * و رجلا نکره غیر مقصوده یعنی غیر معین * و توابع المنادی المبنی المفردة
من التأکید و الصفة و عطف البیان و المعطوف الممتنع دخول یا علیه ترفع علی لفظه و تنصب
علی محله مثل یازید العاقل و العاقل * توابع مبتدا المنادی مضاف الیه المبنی صفت منادی المفردة صفت
توابعدر من حرف بیان توابع التأکید مجروردر من الیه و الصفة و عطف البیان و المعطوف تأکید
معطوفدر الممتنع صفت معطوفدر دخول فاعلی تمتعدر و یا مضاف الیه علیه دخوله متعلقدر و ضمیر
معطوفه راجعدر ترفع مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی هانددر توابعه و خبر توابعدر علی لفظه
ترفع به متعلق و ضمیر منادی مبنی به راجعدر و تنصب علی محله ترفع علی لفظه کبیدر اعرابده و ضمیرده مثل
یازید مثالی یکدی * العاقل صفت زیددر جلا علی لفظه و العاقل جلا علی محله به صفت زیددر بوزیده یا خود
عاقله معطوف دکل بلکه عطف المثال علی المثال در تقدیری یازید العاقل یازید العاقل در صکره اقتصار اولدی

مفعول به شول کلمه نك اسمیدر که فاعلی فعلك اوزرنه واقع اوله مراد فعل اکتمعلق اولقدر حرف واسطه اولقسزین ضربت زیدا کی کاه اولور که مفعول به فعل اوزرنه مقدم اولور بر مانع اولدیغی وقت ایاک نعبدکی زیراً فعل عملده قویدر مقدم ده عمل ایدر مؤخر ده ده و کاه اولور که مفعولی نصب ایلین فعل حذف اولنور قرینه قائم اولدقه جوازا و وجوب جوازا مثالی سنک زیدا دیدیکک کی شول کیمسه به که من اضرب دیر بهی کیمی اوره بن دینه اور زیدی دیمکدر سؤال قرینه سیله ﴿ووجوبی اربعة مواضع الاول سماعی مثل امرأ ونفسه وانتهوا خیرا لکم واهلا وسهلا و مرحبا﴾ ووجوباً معطوفدر جوازا اوزرنه فی حرف ظرف اربعة مجرور در فی ایه مواضع جمع موضع مجرور در اضافتله جار مجرور یله متعلقدر ووجوباً متعلق اولدیغی شیئه «الاول مبتدأ سماعی خبری» مثل مبتدای محذوفه خبر در امرأ منصوبدر بر فعل مضمرله ای دع ویا ترک ونفسه مفعول معه ویا معطوفدر ماقبلته وجهه موضع جرده در اضافتله «وانتهوا فعل امر مخاطبدر مسنددر ضمیر بارزه که واوردر «خیرا منصوبدر فعل مضمرله که اقصدا فعلیدر «لکم جار مجرور یله متعلقدر اقصدا فعلته بومثال مثال اوله معطوفدر «اهلا منصوبدر فعل مقدرله که آیتدر «وسهلا کا معطوف و مرحبا بوده کا معطوفدر (محصول ترکیب) مفعول بهی ناصب اولان فعلی وجوبله حذف ایلک درت موضعده در ﴿اولکیمی سماعیدر امرأ ونفسه یعنی کشتی کندی نفسیله قونیلدو کندن قالسون ﴿امرأ ده قاعده بودر که عینی لامه تا بعدر امر ابده «وانتهوا خیرا لکم انتباه برنسنه دن قاچنوب یغلتقدر تقدیری تلیشدن قاچنک یعنی خدایه اوج دیمکدن و کندی کزه خیر قصد ایدوب خدای بر یلک یعنی الله تعالی بر در دیک واهلا آیت مکانا مأهولا ای معمورا لاخرابا یاخود اهلا لا اجانب وسهلا ای وطئت سهلا من البلاد لا حزننا و مرحبا ای بلغت منزلا رحبا ای واسعا لاضيقا ﴿الثانی المنادی وهو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظا اوتقدیرا وینی علی ما یرفع به ان کان مفردا معرفة مثل یازید ویا رجل ویا زیدان ویا زیدون وینخفض بلام الاستغاثه مثل یازید وینفتح لاحقاق الفها واللام حیثه مثل یازید وینصب ماسواهما مثل یا عبد الله ویا طالعا جبلا ویا رجلا لغير معین ﴿الثانی تقدیرا مرفوع مبتدا المنادی ینه بویه خبری وهو محلا مرفوع مبتدا عائددر منادیه «المطلوب خبری اقباله قائم مقام فاعلی وضمیر منادیه راجعدر بحرف جار مجرور یله مطلوبه متعلق نائب صفة حرف «مناب منصوبدر نائبه مفعول اولمقله وادعو لفظی مراد مضاف الیه منابدر «لفظاً تمیز و تقدیرا کا معطوفدر ویاخود حالدر حرفدن مفعول معنائه حرف واسطه سیله مطلوبک مفعول ثانیدر یاخود نائبده حرفه راجع ضمیردن حالدر معنسی الذی یطلب اقباله بحرف حال کونه ملفوظا او مقدرا «والذی یطلب اقباله بحرف نائب ذلک الحرف مناب ادعو حال کون ذلک الحرف ملفوظا او مقدرا یاخود اعنی تقدیر یله مفعوله به اوله «وینی مضارع مجهول ومستتر ضمیر فاعلی عائددر منادیه وعلی ینی به متعلق ویا موصول ویا موصوف «یرفع مضارع مجهول ومستتر فاعلی عائددر منادیه «وبه یرفع به متعلقدر وضمیر مایه عائددر وجهه صله در ویا صفتدر مایه ماصله سیله ویا صفتیه محلا مجرور در علی ایه «وان حرف شرط کان ناقصه در فعل شرط ومستتر اسمی عائددر منادیه ومفردا خبری «معرفة صفتی ویا خبر بعد الخبردر کان به وجزی شرط محذوفدر ینی قرینه سیله ای ان کان المنادی مفردا معرفة ینی علی ما یرفع به «مثل معلوم ویا حرف ند و زید منادی مفرد معرفة وجهه محل جرده در اضافتله ویا رجل ویا زیدان ویا زیدون معطوفدر یازیده

محتل میك قحیله اسم مفعول اسمی. ولها خبری غیره قائم مقام فاعلیدر محتلك. ولها ضمیری جمله به راجعدر و غیره ضمیری مفعول مطلقه نحو مثل کبیدر معناده و اعرابه. له خبر علی اکا متعلق و یا عکسجه الف مبتدا درهم مضاف الیه. اعترافا مفعول مطلق الاعتراف معناسنه و ناصبی مقدردر اعترفت دیمکدر و یسمی مضارع مجهول و ضمیر مستتر قائم مقام فاعلیدر راجع مفعول مطلقه. توکیدامفعول ثانی. لنفسه توکیده متعلق و ضمیر مصدره راجعدر (محصول ترکیب) مذکور مواضعدن بعضدر شول موضع که آنده مصدر بر جمله نك مضمونی واقع اوله که اول جمله نك بومصدردن غیری مضمونی اولیه حاصلی جمله نك معناسی همان مفعول مطلق معناسی اوله مثلا له علی الف درهم اعترافا. ایدمی اعترافا مصدردر که جمله نك مضمونی واقعدر که اول جمله له علی الف درهم در زیر معناسی اعترافدر و بومضمونك بوندن غیری احتمالی بوقدر پس فلانك بنم اوزرمده بك آنچه سی وارد در دیمك همان اعترافدر بونك کبی به توکید و تقریر لنفسه دبرلر. و منها ماوقع مضمون جمله لها محتل غیره نحو زید قائم حقا و یسمی توکیدا لغیره. و منها ماوقع مضمون جمله سابق کبیدر اعرابه. لها مقدم خبر محتل مؤخر مبتدا غیره قائم مقام فاعلیدر محتلك و ضمیرینه مصدره راجعدر و یسمی توکیدا لغیره اعرابه سابق کبیدر (محصول ترکیب) مذکور مواضعدن بریسیده شول موضعدر که آنده مصدر بر جمله نك مضمونی واقع اولور که اول جمله نك مذکور مصدردن غیری احتمالی اوله زید قائم حقا کبی. ایدمی بونده حقا مصدردر که بر جمله نك مضمونی واقعدر که اول زید قائمدر و بونك غیره احتمالی وار که صدق اولق وار کذب اولق وار و حق و باطل اولق وار و حقا که دیدی تعیین ایلدی مرادی و تقدیری حق حقا در بونك کبی مصدره توکید لغیره دبرلر یعنی لدفع غیره و بالغایرة غیره. و منها ماوقع مثنی مثل لبیک و سعیدك. ماوقع مثنی ماوقع مثبنا کبی در. لبیک مصدر مطلقدر لب و الب اقام دیمکدر الب لب اقام اقامه دیمکدر. ایدمی لبیک نك معناسی اقیم خدمتک اقامه بعد اقامه مراد تکرار و تکثیردر یعنی خدمتکده تکرار تکرار طوررم بر ساعت آندن زائل اولم و سعیدك نك معناسی اسعدك الله اسعادا بعد اسعاد یعنی الله تعالی سکا سعادت و یرسون قات قات دیمکدر یعنی تکرار تکرار. المفعول به هو ماوقع علیه فعل الفاعل نحو ضربت زیدا و قد تقدم علی الفعل و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا نحو زیدا لمن قال من اضرب. المفعول خبری محذوف مبتدا و به اکا متعلق و ضمیر الف و لامه راجعدر که الذی معناسنه در تقدیری و مما شتمل علی علم المفعولیه المفعول به. و جازدر که المفعول مبتدا اوله و هو مبتدای ثانی و یا ضمیر فصل ما اسم موصول وقع ماضی. معروف. علیه اکا متعلق و ضمیر ما به راجعدر فعل فاعلی وقع در الفاعل. مضاف الیه و جمله ما به صله در موصول صله سبله خبره مبتدای ثانی در مبتدای ثانی خبریه خبر اولدر بوقدر برجه المفعول ابتدای کلام اولور. اما وجه اول اوزرم معطوفدر المفعول المطلق اوزرینه نحو مبتدای محذوفه خبردر ضربت فعل و فاعل و زیدا مفعول به و جمله محلا مجرور مضاف الیه بعض نه مخدده اعطیت زیدا درهما و اقدر پس اعطیت فعل و فاعل و زیدا مفعول اولی در و درهما ثانیه. و قد مکرر یکدی بتقدم مضارع معروف و ضمیر مستتر فاعلی راجعدر مفعول بهه علی الفعل بتقدم به متعلق. و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا مثلی مرفوعانده یکدی. کقولك زیدا فعل محذوفك مفعولك اضرب زیدا تقدیرنده در. لمن لام حرف جر قوله متعلق من اسم موصول. قاله ااضی. معروف تحتند ضمیر مندر راجع صله سیدر منك. من اسم استفهام محلا مرفوع مبتدا. اضرب مضارع معروف نفس متکلم و حده محلا مرفوع خبری و جمله مفعول قالدر (محصول ترکیب)

ایراد ایلدی بری مفرده و بری مضافه ﴿ و منها ماوقع تفصیلا لاثر مضمون جمله متقدمة مثل فشدوا
الوئاق فاما هنا بعد واما فداء ﴿ منها ماوقع تفصیلا منها ماوقع مثبتا کیدر اعرابده * لام حرف جر * اثر
مجرور در آنکه و مضمون اثرله و جمله مضمونه * و متقدمة صفتدر جمله به جار مجرور به متعلقدر
تفصیله * مثل معلوم * فشدوا فعل امر جمع مذکر مخاطب مستنددر ضمیر بارزه که و اودر * الوئاق مفعول
صریحی * فاما دایل حصردر ذکر یکندی منا مفعول مطلق و ناصبی مقدر تمنون در بعد ظرف مبنی در
ضم اوزره * و اما حرف عطف فداء مفعول مطلق و ناصبی مقدر تقدون در و بوجه * مقدر معطوفدر
جمله * مقدر به (محصول ترکیب) مفعول مطلق نصب ایلین فعلی و جوابا بما حذف الیک مقاماتدن
بعضدر اول مقامکه آمده مفعول مطلق بکن جمله نیک معناسنک فائده سنی تفصیل ایلله * مثل اعرابی
مکرر یکدی * فشدوا الوئاق جمله * فعلیه در یعنی اسیر لربنک باغنی باغلت حاصلی بنده گرفتار ایدک
بوش قومالک * ایددی بوجه نیک معناسی باغنی باغلقدر و فائده سنی منت و یافدادر پس خدای تعالی باغلامغ
فائده سنی تفصیل بورر که سز مسلمانلر اسیر لربکزی ضبط ایلک آندنصکره یا آزاد ایلله سز و یا بهایه
کسه سز تقدیری اما تمنون منا و اما تقدون فداءدر ﴿ و منها ماوقع للتشیه علاجا بعد جمله مشتله
علی اسم بمعناه و علی صاحبه نحو مررت به فاذا له صوت صوت حار و صراخ صراخ الشکلی ﴿
للتشیه وقع به متعلق * علاجا حالددر مصدر دنکه مفعول مطلقدر ای حال کون المصدردالا علی
الحدث * بعد و وقع به ظرفدر مضافدر جمله به و مشتله صفة جمله در * و علی اسم مشتله به متعلق * بمعناه
صفت اسمدر و ضمیر مفعول مطلقدر راجعدر * و صاحبه اسم معطوفدر و ضمیر اسمدر راجعدر نحو
اعرابده مثل کیدر و مررت فعل و فاعل و به مفعول به در با واسطه سیله * فاذا داة مفاجأة اعرابی سابقا
یکدی له مقدم خبر صوت مؤخر مبتدا و ضمیر به وله زیده راجعدر * و صوت منصوبدر مفعول
مطلق اولفله حاملی مقدر بصوتدر و جار مضاف الیه در * و مررت به جمله سنی محلا مجرور * مضاف
البهادر و صراخ رفعله صوت نه معطوفدر * صراخ الشکلی صوت حار کیدر اعرابده (محصول
ترکیب) مذکور مواضعدن بعضدر شول موضع که مصدر آمده تشیه ایچون اوله یعنی تشیه
معناسنی افاده ایده و فعلی علاجیده اوله یعنی جوارح و آلات بدنیه محتاج اوله فعل قلب اولیه
و بر جمله دن صکره واقع اوله که اول جمله بر اسمی مشتمل اوله مفعول مطلق معناسنه و اول اسمک صاحبنی
یعنی اول جمله ده ایکسیده اوله مثالی مررت بزید فاذا له صوت صوت حار ای بصوت صوت
جار ایددی صوت حار تشیه افاده ایدر مصدر در و فعلی علاجیدر که محتاجدر حلقوم و حنجره به یعنی
آلات بدنه و بر جمله دنصکره واقعدر که اول جمله مشتملدر بر اسمی مصدر معناسنه که له صوت ده کی
صوتدر و مصدرک صاحبنی که زیده راجع له ضمیریدر ﴿ بر مثال دخی بودر که مررت
بزید فاذا له صراخ صراخ الشکلی حاصلی مثال سابقده هرنه کیم وار ایسه بونده و ار تقدیری بصرخ
صراخ الشکلی در معناسی بن ناکاه زیدک یاندن یکدمکه آنک حار صوتی کبی صوتی وار ایدی
یعنی حار کبی باغرردی و بن زیدک یاندن یکدمکه آنک شکلی آوازی کبی آوازی وار ایدی * شکلی
ثانک ضمیمه او غلنجنی فوت اولش خاتون کشیه دیرلر یعنی زید او غلنجنی فوت اولش هورت کبی
فریاد و فغان ایدردی ﴿ و منها ماوقع مضمون جمله لا محتمل لها غیره نحوه علی الفدر هم اعترافا
و یسمی توکیدا لنفسه ﴿ منها ماوقع مضمون جمله منها ماوقع مثبتا کیدر اعرابده لانفی جنس ایچوندر

ای یحذف بالسماع تقدیرنده * مثل مبتدای محذوفه خبردر * سقیا مفعول مطلقدر و ناصبی مقدرای سقاک الله سقیا دیمکدر و ورعیا رعاک الله رعیا دیمکدر * وخبیه ای خاب خبیه * وجدا ای جدع جدا بورون و قولاق کسمکه جدع دیرلر * وجدا ای جدت جدا * وشکرا ای شکرت شکرا * وعبجا ای عجت عبجا (محصول ترکیب) کاه اولورکه مفعول مطلق نصب ایلین فعل جوازا حذف اولنور قرینه قائم اولدیغی وقتده سنک سفردن کلن کسنه یه خیر مقدم دیدیکک کبی ای قدمت قدوما خیر مقدم * بونده خیر اسم تفضیلدر و مصدر لغی موصوف اعتباریه درکه قدومادر یا خود مضاف الیه اعتباریه در اسم تفضیل مضاف الیه حکمنده در * وجوب سماعله ده حذف اولنور مفعول مطلق نصب ایلین فعل یعنی حذفی سماعا و اجبدر سقیا ورعیا الی آخره ابعدی بمصدر لرک حاملرینی استعما لارنده اظهار ایده کلامشدر پس سماعا حذفی واجبک معناسی بودر قدبر * وقیاسا فی مواضع * منها ما وقع مثبتا بعد نفی او معنی نفی داخل علی اسم لایکون خبرا عنه * او وقع مکررا نحو ما انت الاسیر او ما انت الاسیر البریده * وانما انت سیرا * وزیدا سیرا سیرا * وقیاسا معطوفدر سماعا لفظنه * فی حرف جر مواضع مجروردر فی حرفیه غیر منصرف اولدیغیچون جری قحله در جار مجروریه متعلقدر قیاسا حاملنه * من حرف جر تبعیض ایچون هاجروردر من حرفیه مآذدر مواضعه * ما موصول وقع فعل ماضی * معروف و ضمیر مستتر فاعلی مآذدر مفعول مطلقه * مثبتا حالدر وقع نك فاعلندن * بعد ظرف مثبتادر نفی مضاف الیه و او حرف عطف معنی معطوفدر نفی اوزرینه و نفی مضاف الیه * داخل صفت نفی در و علی اسم داخله متعلقدر * لایکون نفی استقبالدر افعال ناقصه دن فاعلی یعنی اسمی ضمیر مستتر مآذدر مفعول مطلقه * خبرا خبر لایکون در * عنه خبره متعلق و ضمیر اسمه راجعدر و بو جمله اسمه صفتدر و جمله سابقه متعلقا تیه مایه صله در مآذایسه محذوفدر موصول صله سیله مبتدا و منها مقدم خبر * و او حرف عطف * وقع ماضی * معروف و مستتر فاعلی مفعول مطلقه مآذ * مکررا وقع ضمیرندن حالدر و بو جمله وقع مثبتا جمله سنه معطوفدر * مثل معلوم * ما حرف نفی و انت مبتدا * الاحرف استثناء و سیرا مفعول مطلق و حاملی مقدر فعل مضارع خبر مبتدادر تقدیری ما انت الاتسیر سیرا و جمله محل جر دردر اضافه تله * و ما انت الاسیر البرید اعرابده سابق کبیدر * و انما بر حرفدر که حصر افاده ایدر انت مبتدا و سیرا مفعول مطلق و حاملی فعل مقدر * وزید مبتدا و سیرا مفعول مطلق و حاملی مقدر فعل مضارع و سیرا تأکید لفظی و ناصبی سابق کبی فعل مضارعدر و جمله خبر مبتدادر و بو جمله ل ما انت الاسیرا جمله سنه معطوفدر (محصول ترکیب) مفعول مطلق نصب ایدن فعلی و جوابا سماعا حذف ایلدگری مواضعدن بعضدر شول موضعکه آنده مفعول مطلق مثبت واقع اوله حرف نفی دن و یا معنای نفی دن صکره که هر بریسی داخل اولمش اوله بر اسمکه مفعول مطلق اول اسم دن خبر اولیدزیرا اول اسمدن خبر اولسه مرفوع اولوردی خبرافله و مصدر اولفله منصوب اولمازدی * یا خود مفعول مطلق مکرر واقع اوله یعنی مذکور اسمدن خبر موضعنه واقع اوله اما خبر اولفله صالح اولیده * حرف عطفله ایکی ضابطه بر جگمده جمع ایلدی زیرامشتر کلدر * بر اسمدن صکره واقع او او ب آندن خبر اولفله صالح اولماده نحو ما انت الاسیرا یعنی تسیر سیرا نکره یه مثال * ما انت الاسیر البرید ای تسیر سیرا البرید معرفه یه مثال * برید پیکه دیرلر یعنی تسیر سیرا سیرا کسیرا البرید * و انما انت سیرا ای تسیر سیرا معنای نقیه مثالدر * وزید سیرا سیرا ای بسیرا سیرا مکرره مثالدر * حرف نفی دن صکره اولنه ایکی مثال

محذوف. جلست فعل و فاعل جلوسا مفعول مطلق و جمله محل جرده در اضافتله و جلسه جلوسه معطوف و جلسه ده بویه در فالاول مبتدایثنی مستقبل مجهول و ضمیر مستتر مفعول مالم یسم فاعلی مآئدر الاوله و لایجمع و لایثنی کیدر و اکامعطوف و جمله خبر مبتدادر. بخلاف جار مجرور بیه محلا مرفوع خبر مبتدای محذوف در تقدیری هذا بخلاف اخویه و یا محلا منصوب حالدر لایثنی ضمیرندن تقدیری و الاول لایثنی و لایجمع حال کون الاول ملتبسا بخلاف اخویه و اخویه مضاف الیه و علامت جریدر و مضافدر الاوله راجع ضمیره و قد حرف تقلیل یکن افعال ناقصه دن و نمحنده مستتر مآئدر مفعول مطلقه. بغیر جار و مجرور بیه خبر یکن در و لفظ مضاف الیه مضافدر فله راجع ضمیره و جمله معطوفند و یکن لتأکید قوله. مثل قعدت جلوسا جلست جلوسا کیدر اعرابده (محصل ترکیب) المنصوبات جمع منصوب در تقدیری الاسماء المنصوبات در یعنی کلام عربده نصبه اوقدان اسمدر یمکدر که تعداد اولسه اون بشه یشور یعنی منصوبات شول اسمادر که علامت مفعولیتی مشتمل اوله یا حقیقه و یا حکما که آنرد در تدر. قعه و کسره و الف و یادر مفعولده یا حقیقه اوله یا حکما پس علامت مفعولیتی مشتمل اولاندن بعضدر مفعول مطلق یعنی اول نسنه نك اسمیدر که آنی ایشلیه بر فلك فاعلی که اول فعل لفظا و یا تقدیرا مذکور اوله و اول اسمك معناسنه اوله مثلا ضربت ضربا لفظ ضربا بر اثر در که آنی احداث الی شدر ضربت نك فاعلی که متکلمدر و بوفعل که ضربت در اول اسمك معناسنه در و لفظده بری برینه موافقدر. و کاه اولور که مخالف اولور ضربته سوطا کبی. بو تعریفك حاصلی اولدر که مفعول مطلق بر اسمك اثریدر کیم بر مذکور فلك فاعلندن صادر اولشدر که اول فعل اول اسمك معناسنه در پس اول فعل مصدر معناسنه تأثیردر و مفعول مطلق اول اثرك اسمیدر و اکا حاصل بالمصدر دیرلر • و بو مفعول مطلق اوج نوعدر • بر نوعی تأکید افاده ایدر که فعل مفهومندن مفهومی زیاده اولماز جلست جلوسا کبی • بر قسمیده نوع افاده ایدر یعنی فلك انوا عندن بعضی نوعه دلالت ایدر جلست جلسه کبی بر در او او توریش او توردیمکدر • بر نوعیده عدد افاده ایدر جلست جلسه کبی اولکیسینه مصدر مطلق و ایکنجیسینه بناء نوع و او چنجیسی نه بناء مره دیرلر ایمدی تأکید افاده ایلین مفعول مطلق تنبیه و جمع اولماز زیر فعل تنبیه و جمع اولماز پس آنك معناسنه اولان مصدرده اوله در * اما بناء نوعله بناء مره بونك خلافتجه در که تعدده احتمال ایدرلر * و کاه اولور که مصدر مطلق فعل لفظنه مفاير اولور ماده جهنندن قعدت جلوسا کبی و یا باب جهنندن انبتکم نباتا حسنا و بتل الیه تبشلا کبی • و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کقولك لمن قدم خیر مقدم و وجوبا سماما نحو سقبا و رعیا و خیه و جدا و جدا و شکر و عجا • و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا نظیری مرفوئانده یکمشدر بعینه • کقولك کاف حرف جر و یا مثل معناسنه اسمدر و قول مجروردر حرف جر له و یا اضافتله • و کاف خطاب محلا مجروردر اضافتله • لمن لام حرف جر قوله متعلق من محلا مجرور در لامله من موصول و یا موصوفدر • قدم فعل ماضی معروف و ضمیر مستکن فاعلی مآئدر من اسمنه و جمله صله و یا صفتدر منه من محلا مجرور لامله • خیر منصوبدر مفعول مطلق لقله و مضافدر مقدمه تقدیری قدمت قد و ما خیر مقدم صکره اقتصار اولندی یا خود مصدره اضافتله مفعول مطلق اعتبار اولنه که مقدمدر پس کانه که کنندی مصدردر و جمله موضع نصبده در زیر مقول قولدر • و وجوبا معطوفدر جوازا لفظنه • سماما یعنی سما عیا یا خود یحذف حذف سماع یا خود حذف مسموما یا خود تزع خافض لفظه

الکاشیه متعلقه * الجنس مضاف الیه یعنی مصدرک مفعولته اضافت بدر تقدیری لالتی الکاشیه نفی الجنس بعد ظرف مکان مسنده متعلق * دخولها مضاف الیه و ضمیر لایه راجع در مثل لا غلام رجل ظریف فیها لا جنسیه غلام لفظ منصوب اسمی مضاف در رجله * ظریف مرفوع خبری * و بها خبر بعد الخبر در * یحذف مستقبل مجهول تحتیده مستتر ضمیر عائد در خبر لایه * کثیرا منصوب در مقدر ظرفه و یا مصدره صفت اول فاعله تقدیری یحذف خبر لازم مانا کثیرا و یا حذف کثیرا و بنوبتاً تمیم مضاف الیه * لایثونه فعل نفی استقبال خبر مبتدا در و ضمیر خبر لایه راجع در و جمله ابتدایه در (محصل ترکیب) نفی جنس ایچون لانک خبری مسند در اسمنه بونک دخولند نصکره نفی جنس دیمکده مسامحه وار زبرا لاجنسی نفی الیاز بلکه حکمتی نفی ایدر مثلاً لارجل قائم نفی قیام افاده ایدر نفی رجل الیاز فندبر * مثالی لا غلام رجل ظریف فیها ایکی مثال ایراد ایلدی خبره بری ظرف و بری خبری حاصلی دارد ظریف غلام یوقدر یعنی بر رجلك دارد ظریف غلامی یوقدر * و بو خبر لا چوق کره حذف اول نور و بنو تمیم یعنی تمیم اهلی هیچ اثبات المازلر یعنی لانک خبری اصل ذکر المازلر * و بولانک خبری اسمی اوزرینه مقدم اولماز ظرف اولدقده انک خبری ظرف اولدقده مقدم اولدیقی کبی * اسم ما و لا المشبهین بلیس هو المسند الیه بعد دخولها مثل مازید قائما و لارجل افضل منك و هو فی لاشاذ * اسم مبتدا مضاف الیه و لا اکا معطوف * المشبهین صفة ما و لادر بلیس اکا متعلق هو المسند الیه جمله اسمیه خبر مبتدا در * و الیه قائم مقام فاعلی و ضمیر اسمه راجع در * و جائز در که اسم ما خبری محذوف ابتدا اوله و هو المسند جمله مستأنفه * و جائز در که اسم ما مبتدا اوله و هو ضمیر فصل و المسند الیه خبر اوله * بعد دخولها سابق کبدر * ما حرف نفی لیس معنایه در زید قائم زید لفظاً مرفوع اسمی و قائما لفظاً منصوب خبری و جمله مضاف الیه مثل در * و لارجل افضل منك و لا حرف نفی در لیس معنایه و رجل اسمی و افضل خبری * و منك جار مجرور افضله متعلق و بو جمله مازید قائما جمله سنه معطوفه و هو مبتدا * فی لالغی مراد جار و مجرور یله خبر متعلق اوزرینه مقدم اولدی حصر ایچون شاذ خبر مبتدا در (محصل ترکیب) لیس به مشبه ما ولاده مرفوعاندر بعضدی اولده مسند الیه در ما و لانک دخولند نصکره مثالری معلوم * مانک سمی معرفده اولور نکرده اولور اما لانک اسمی نکره اولور انجق آنکیچون اسمی نکره کتوردی * و عمل لیس یا خود اجرای حکم لیس یا خود تشبیه لیس به لاده شاذر زبرا لانک لیس به مشابهنی ناقصه در که لا مطلق نفی ایچوندر و لیس نفی حال ایچوندر ماده نفی حال ایچوندر * پس لانک عملی سماعه موقوفه یعنی قیاسی دکل وقتا کم مصنف رجه الله مرفوعاندر فارغ اولدیه منصوباته شروع ایدوب بیورر * المنصوبات هو ما شتمل علی علم المفعولیه فنه المفعول المطلق و هو اسم مافعله فاعل فعل مذکور بمعناه و یکون للتأکید والعدد والنوع مثل جلست جلوسا و جلسته و جلسته فالازل لایثنی و لایجمع بخلاف اخویه و قد یکون بغير افظه نحو قدمت جلوسا * المرفوعات هو ما شتمل علی علم الفا علیة فنه الفاعل کبدر اعرابه و هو مبتدا عائد در مفعول مطلقه * اسم خبری مایه مضاف که اسم موصولدر * فعله ماضی * معروف و ضمیر متصل مفعولی عائد در مایه فاعل فاعلی فعل مضاف الیه مذکور صفت فعلدر * بمعناه صفت ثانیه در فعله و یا حالدر مذکور مستتر ضمیر ندن و ضمیر بمعناه اسم راجع در یعنی حال کون الفعل المذکور بمعنی ذلک الامم و جمله صلدر مایه موصول صله سیله مجرور در اضافتله و یکون فعلدر ناقصه دن و مستکن اسمی عائد در مفعول مطلقه * لئنا کید خبر یکون در والعدد اکا معطوف والنوع ده بویه مثل خبر مبتدای

مبتدایه بونده علمانك اختلافی وار كثر سواددن اعراض ایدوب یازمدق ❀ خبرك رجوبا حذفتك
 او چنجی مقامی كل رجل و ضمیمه در تقدیری كل رجل مقرون مع ضمیمه یعنی حرفته و فته
 ایدمی بو خبرك حذفی واجبدر زیرا و او خبره دلالت ایدر كه مقرون در و معطوفده خبرك موضعنه
 اقامت اولندی پس حذفی واجب اولدی مراد بودر كه هر مبتدایه آكا مع مضامنه و اوله برشی
 عطف اولنه خبرینك حذفی واجبدر مع معناسنه اولان و او آدن اغنا ایدوب مقامنه قائم اولدیغی
 ایچون ❀ رجوبا حذف خبرك در دنجی مقامی هر مبتدایه در كه مقسم به اوله و خبری قسم اوله لهر ك
 لافعلن كذا ای لهر ك و بقاؤك ما قسم به کی بونده خبرك حذفی واجبدر جواب قسم مقامنه قائم
 اولدیغیچون ❀ مقسم به اوزرینه آند ایچیلن نسنه به دیر لر هر سینك قهی و ضمیمه لغتدر اما لامه اولیجی سینك
 قعیله در انجق ❀ خبران و اخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زیدا قائم و امره كامر
 خبر المبتدأ الا فی تقدیمه الا اذا كان ظرفا ❀ خبران مبتدا مضافدر ان به اخوات معطوفدر ان به
 و ضمیر مضاف الیه راجعدر ان به هو مبتدای ثانی المسند خبری جمله اسمیه خبر مبتدای ثانی و جائزدر كه
 خبران مبتدا اوله خبری محذوف تقدیری و من المرفوعات خبران و اخواتها و هو مبتدا المسند خبری
 و ضمیر راجعدر خبران به و بعد ظرفدر مسنده دخوله مضاف اولده هذه الحروف صفة هذه در
 و یا عطف بیان مثل كراته سابق کی دره ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلدن وزید اسمی و قائم خبری
 و جمله محل جرده در مثلك اضافیه و امره مبتدا مضافدر خبره راجع ضمیره كاف حرف جرده در تشبیه
 ایچون یا اسمدر مثل معناسنه امر مجروردر حرف جرله و یا اضافیه و خبر مضاف الیه و مضافدر مبتدایه
 جار مجرور یله خبر مبتدایه ❀ الاحرف استثناء فی حرف جر و تقدیمه مجروردر فی الیه مضافدر خبره راجع
 ضمیره جار مجرور یله مستثنی و مستثنی منه محذوفدر تقدیری و امره كامر الخبر فی جمیع الوجوه التي مرت
 فی كونه مفردا و جمله و نكرة و معرفة و متحد و متعدد و مثبتا و مقدا و مؤخر الا فی هذا الوجه و الاحرف
 استثناء و اذا ظرف در ظرف زمانیه دن مضافدر كان به كه افعال ناقصه دندر و آنده مستكن اسمی عبارتدر
 خبران دن و ظرفا خبری و جمله موضع خبرده در اذالك اضافیه و بو مستثنی در فی تقدیمه قولندن بعض
 نه نهده الا ان يكون ظرفا و اقدر یعنی الا وقت كونه ظرفا دیمكدر (محصول تركيب) مرفوعاتدن
 بعضدر خبران یعنی حروف مشبهه بالفعلك خبری اخواتدن مراد امثال و اشباهدر ❀ ایدمی بو خبر اسمیه
 مسنددر بو حروفك دخولندن صكره مثل ان زیدا قائم ایدمی بونده قائم مسنددر اسمنه انك دخولندن
 صكره و بونك امری یعنی شانی و حكمی مبتدایك خبرینك حكمی و شانی کی در اقسامنده مفرد و جمله
 اولمقده و متعدد و مذكور و محذوف اولمقده شرائطنده ده مثلا جمله اولدیغی وقت برعاده لازم در لیكن محذوفدر
 مبتدا خبرینه صدر كلام اقتضا ایدر نسنه فی متضمن مفردا و لماز الاتقدیمنده دكل یعنی جمیع او صافنده
 خبر مبتدایكدر ابو صفنده دكل یعنی خبر مبتدا مقدم اولور اما خبران مقدم اولماز یعنی تقدیمی جائز
 دكل جمیع او قائده الا ظرف اولدیغی حالد پس بو حالد تقدیمی جائزدر زیر اظرفده توسیع وارددر كه
 غیریده بویه اولماز ❀ خبر لا التي لنی الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل ظریف فیها و محذوف
 كثیرا و بنوعیم لایشونه ❀ خبر مبتدای مضاف الیه هو مبتدای ثانی المسند خبر ثانی و جمله خبر مبتدای
 اولدر ❀ و جائزدر كه هو المسند مستأنفه اوله و یا هو ضمیر فصل اوله و المسند خبر مبتدای اوله و جائزدر كه
 خبر لا خبری محذوف مبتدا اوله و منها خبر لا تقدیرنده التي محلا مجرور صفت لادر ❀ لنی لام مقدر

مضاف الیه * و ضیعتہ کلمہ معطوفہ مع معناسہ و اولہ و خبری محذوفہ و تقدیری کل رجل و ضیعتہ
مقروان * و دیدیلر کہ کل رجل و ضیعتہ ای مع ضیعتہ دیمکدر * و لہر مبتدا مضافہ کاف خطابہ
و خبری محذوفہ قسمی دیمکدر * لا فعلن جواب قسم در زیرا لہرک دیدوکی قسمدر (محصول
ترکیب) کاه اولور کہ مبتدا حذف اولور قرینہ لفظیہ و یا عقیلہ قائم اولدینی وقت حذف جوازہ
* و کاه اولور کہ وجوبہ حذف اولور نعم الرجل زید و بش الرجل عمرو و ہو تقدیر یلہ * مستہلک
قولی کی یعنی ہلالی کور و ب ایشہ ہلال دیوب چاغران کیسہ نک قولی کی الہلال واللہ یعنی ہذا
الہلال واللہ دیمکدر قرینہ حالیہ الیہ یعنی خلق ہلالہ ناظر ایکن بویلہ دیمہ نک معناسی بودر قسمی ذکر ایلدی
زیرا خلق ہلالی کور دکدہ بویلہ دیرو دخی وقف حالتندہ ہلال منصوبدر دیو ظن اولماسون * و کاه
اولور کہ خبردہ حذف اولور جوازا قرینہ قائم اولدقدہ برینہ برنسنہ اقامہ ایلکمترین مثل خرجت
فاذا السبع تقدیری خرجت فاذا السبع واقف * و کاه اولور کہ خبر وجوبا حذف اولور قرینہ قائم
اولدقدہ شول ترکیبہ کہ خبر کی برینہ غیر بیسی یعنی خبر کی خبری التزام اولنہ بودہ مصنف ذکر ایلدی
اوزرہ درت پردہ در * بریسی شول مبتدا در کہ لولادن صکرہ واقع اولہ مثل لولازید لکان کذا یعنی
لولازید موجود دیمکدر زیرا لولالامتناع الشیء لوجود غیرہ در یعنی برشیء موجود اولدینچون
غیر بیسی متمنعدر لولاعلی لہلک عمر کی یعنی حضرت علی موجود اولماسہ امام عمر ہلاک اولوردی
* بولکلام حضرت امام عمر دن ایکی پردہ واقع اولمشدر * بریسی اولدر کہ عرب شعرا سندن بریسی
حضرت رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلمہ بر قصیدہ او قوردی و امام عمر رضی اللہ عنہ آندہ حاضر ایدی
قصیدہ بی تمام ایلد کدنصر کرہ حضرت پیغمبر عمرہ نظر ایدوب دیدی و اربونک دیلنی کس اولدہ شاعری
سیاست کاهہ ایلدوب کیدر کن امام علی رضی اللہ عنہ راہ راست کادی ندر بویا ہر دیدی اولدہ قصہ بی ذکر ایلدی
پس دیدی یا نیچہ ایلک استرسن دیدی دیلنی کسیرین دیدی حضرت کمراد شریف برنسنہ احسان الیہ دیمکدر
امام عمر رضی اللہ عنہ فوری دونوب حضرتہ سؤال ایلدی کہ مراد شریف دیلن کسمکدن ندر بیور دیلر کہ
برنسنہ احسان الیہ کہ بزدن دیلنی کسسون دیو پس امام عمر بیور دیکہ لولاعلی لہلک عمر * بریسی بودر کہ
امام عمر خلافتی زمانندہ برخاتون زادن حامل بولندی پس آنی رجم بیوردی امام علی ایتدی خاتونک
زنا ایچون رجمہ استحقاقی و اریاجنینک جرمی ندر وضع جل ایلسون صکرہ رجم ایلک دیدی بوندہ امام
عمر حضرتلری لولاعلی لہلک عمر بیور مش مقصود بودر کہ لولابرشیک امتناعی ایچوندر غیر بیسی موجود
اولدینی ایچون نہ کہ بوندہ عمرک ہلاکی متمنع اولدی علی نک موجود اولدینی ایچون یعنی علی رضی اللہ عنہ
موجود اولماسہ ہر رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلری بویکی قضیہ دہ ہلاک اولوردی حاصلی خطا ایدردی *
ایمدی جواب لولاخبر برینہ التزام اولندی پس حذف واجب اولدی قرینہ قائم اولدینی ایچون وغیری مقامندہ
ملتزم اولدینی ایچون * بوذ کر اولنان حذف خبر عام اولدقدہ در اما خاص اولدقدہ حذف واجب دکل نہ کہ
امام شافعی حضرتلرینک نظمندہ واقعدر بویتہ و لولالشعر بالعلماء یزری لکننت البوم اشعر من ابید *
خبر وجوبا حذف اولنان مقامک ایکنجیمی ہر مبتدا در کہ صور ناویا تا ویلہ مصدر اولہ و فاعلہ و یا مفعولہ
و یا ایکسنہ بیلہ مضاف اولہ و آندنصر کرہ حال مفردہ اولہ و یا جملہ پس بویلہ مبتدایک خبر بینی حذف ایلک
واجبدر حال مقامندہ قائم اولدینی ایچون مثل ضربی زید قائما و قائمین وان ضربت زید قائما بصربلر دیرلر کہ
تقدیری ضربی زید حاصل اذا کان قائما در قائما حال و کان تامہ و اذا ظرف مستقر خبردر جنہ اولیان

و ضمیر لیت و لعل به راجع در (محصول ترکیب) کاه اولور که مبتدا معنای شرطی متضمن اولور یعنی ثانی نك اولکی به ملازمتی و یا اولک ثانی به سببیتی متضمن اولور پس فاء داخل اولقی صحیح اولور اگر سببیت و ملازمت قصد اولنور سه ترکی ده جائز در امدی اول حینده سببیت خارج عبارتدن مستفاد اولور بوده ابکی قسمدر * برسی اسم موصولدر فعله یعنی صله سی فعل اوله و یا ظرف * برسیده بونلره موصوف نکره اوله پس بویه اول یحقی فاء داخل اولقده جائز ترکی ده جائز در مثل الذی یأتینی و یا الذی فی الدار فله درهم * وکل رجل یأتینی و یا فی الدار فله درهم یعنی شول که باکه کلور و یا شول که اوده در برانچه آنکدر دخی هر آدم که باکه کلور و هر آدم که اوده در برانچه آنکدر * اما لیت و لعل بونجیلن مبتدا و خبره فاء داخل اولغه مانع در زیر لیت انشاء تمی ایچوندر و لعل انشاء ترجی ایچوندر پس بونلر کلامی اخباردن انشایه ایلدیرلر بویه اولنجه مبتدا و خبرک شرط و جزایه مشابتهی زائل اولور زیرا که شرط و جزا خبر قبیلندندر پس لایقی دکلدر که لیت و یا لعل الذی یأتینی او فی الدار فله درهم دیه سن * و بعض نحویان مکسوره بی ثانی دخولدن مانع اولده لیت و لعل به الحاق المثلث اما اصح بودر که ان مانع اولیه ان زیرا ان مغیر کلام دکلدر خبریدن بلکه فائک دخولی ان خبرنه و اقصدر نه کم کلام شریفده و اقصدر * قل ان الموت الذی تقرون منه فانه ملا فیکم * و قد یحذف المبتدأ لقیام قرینه جوازا کقول المستهل الهلال والله * و الخبر جوازا مثل خرجت فاذا السبع * و وجوبا فیما التزم فی موضعه غیره مثل لولا زید لکان کذا و مثل ضربی زیدا قائما و کل رجل وضیعته * و لعمرك لا فعلن کذا * و قد یحذف المبتدأ لقیام قرینه جوازا و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کبدر امرایده * کاف حرف جر و یا اسقدر مثل معانسه مضافدر قوله و قول مجروردر حرف جرله و یا اضافله و مضافدر المستهله * الهلال مبتدای محذوفه خبردر و او حرف جردر قسم ایچون الله مقسم به در و جمله محلا منصوب مقول قولدر * و الخبر المبتدایه معطوفدر * جوازا یعنی حذف جازا مثل * خرجت ماضی معروف مسنددر ضمیر متکلمه * فاعرف عطف * و اذا مفاجأة ایچوندر * مبرد قنده ظرف مکاندر پس جثه دن خبر اولور امدی خبر تقدیریه احتیاج یوقدر معنای خرجت فی ذلك المكان السبع * اما غیر قنده ظرف زماندر پس جثه دن خبر اولغه صالح دکل امدی ظرف زمان اولور مفاجأة معانسه و خبری محذوف اولور موجود و یا حاصل معانسه و بوجه ابتدایه در السبع مبتدأ خبری محذوف تقدیری واقف او موجود در و بوجه مضاف الیهادر * و وجوبا معطوفدر جوازا اوزرینه * و فی حرف جر و ما موصول * التزم ماضی مجهول * فی موضعه جار مجرور یله التزمه به متعلق و ضمیر خبره راجعدر * غیره قائم مقام فاعلی مضافدر خبره راجع ضمیره و جمله موصوله صله در و مایه مائد محذوفدر موصول صله سبله مجروردر فی یله و بوجار مجرور یله بر مقدر فعله متعلقدر تقدیری و یحذف الخبر حذفاً واجباً فی الکلام الذی التزم فی موضع الخبر غیر الخبر مثل * لولا لامتناع الشئ لوجود غیره و زید خبری محذوف مبتدا که موجود در * لکان فعلدر افعال ناقصه دن و یا تامه در ثبت معانسه و کذا فاعلی مثل ذامعانسه و جمله جواب لولا در آنک ایچون لام داخل اولدی اکاه و ضربی زیدا قائما اصلی ضربی زیدا حاصل اذا کان قائما پس ضربی مبتدأ مصدر مضافدر فاعلنه و زیدا مفعولی و حاصل خبری و اذا کان ظرف در حاصله متعلق و کان تامه در و قائما حالدر کان ده مستتر ضمیردن و کل مبتدا و رجل

مثلاً مؤخر مبتدا مضافدر ترمه عائد ضمیره وزیداً تمیزدر مثلهادن او حرف عطف خبراً معطوفدر
 صحیحاً لفظنه عن حرف جر وان مجروردر عن حرفیله جارو مجرور متعلقدر خبراً لفظنه مثل عندی انك
 قائم ان اسمیله و خبریله مفرد معناسنه مبتدا و عندی مقدم خبری مقدم اولدی اوزرینه مفتوحه مكسوره به
 ملتبس اولسون دیو عندی قیامك دیمكدر و جب جزادر و اذ انضمین به و معطوفلرینه تقدیمه فاعل و جبدر
 و ضمیر خبره راجعدر (محصول ترکیب) فچنکیم خبر مفرد اولسه یعنی صور تاجله اولیان خبر کرکسه حقیقنده
 جله اوله کرکسه اولیه صدر کلام اقتضایدر معنایی متضمن اولسه استفهام کبی ابن زیدده این کبی که زید مبتدا
 و ابن استفهامی متضمن اسم خبری و بو ظرف مکاتدر اگر فعلله تقدیر اولسه حقیقنده جله اولور و صورتده مفرد
 هر نه ایله تقدیر اولسه صور تاجله اولماز بونکله احتراز ایلدی زید این ابوه کبیدن که تأخیرله صدارتی باطل
 اولماز بر اکندی جله سنك صدر نده در حاصلی استفهام صدر کلام اقتضایدر اما هر کلامك صدرنی دکل
 بلکه کندی کلامك صدرنی اقتضایدر انجیق یا خود خبر مقدم اولفله مبتدای صحیح اولسه یعنی مبتدایکره
 مخصوص اواسه که مبتدا اولفله لایق اوله فی الدار رجل کبی بونده فی الدار تقدمله رجلی تخصیص
 انشکسه مبتدا اولفله لایق اولمش یا خود خبره متعلق مبتداده بر ضمیری اولسه اول متعلقه راجع
 آنده خبر مقدم اولقی لازمدر اضمار قبل الذکر لازم کلمبه لفظاً و معنی علی التمره مثلاً زیداً کبی
 ایدمی مثلاً مبتدادر و ضمیر متعلق خبر کدر که ترمه در زیر اخیر علی الترمه در ترمه خود خبره متعلقدر
 تعلق الجزء بالکل قبیلندن و جائزدر که خبر مقدم حاصل و یا حاصل اوله زیر اجارو مجرور بونره متعلقدر
 پس علی التمره متعلق خبر اولور لامك کسریله یا خود خبران دن خبر اوله یعنی ان اسمیله و خبریله
 تأویل مفردده مبتدا اوله و عندی اوزرینه مقدم خبری زیرا تأخیر اولماسه ان به ملتبس اولوردی
 کسر همزه ایله پس معناسی عندی قیامك دیمكدر ایدمی بو صورتلرک جبعنده خبر مقدم اولقی و اجبدر
 و قدیتعدد الخبر مثل زید عالم عاقل قد حرف تقلیل یعدد مضارع معروف الخبر فاعلی مثل یکدی کر ائله
 زید مبتدا عالم خبر و فاعل خبر ثانی و جله ابتدائه و قدیتضمن المبتدا معنی الشرط فیصح دخول الفاء
 فی الخبر و ذلك الاسم الموصول بفعل او ظرف او النكرة الموصوفة بهما مثل الذی یأتینی او فی الدار فله درهم
 و کل رجل یأتینی او فی الدار فله درهم و لیت و لعل مانعان بالاتفاق و الحق بعضهم ان بهما و قد مکرر یکدی
 یتضمن مضارع معروف المبتدا فاعلی معنی تقدیراً منصوب مفعولی الشرط مضاف الیه فیصح مستقبل
 معروف دخول فاعلی الفاء مضاف الیه فی الخبر دخوله متعلق و بوجه معطوفدر و قدیتضمن جله سنه
 و اول و قدیتعدد جله سنه و ذلك محلامر فوع مبتدا اشارتدر مبتدایه الاسم خبره مبتدا الموصول صفتی
 بفعل متعلقدر موصوله او ظرف فعله معطوف او النكرة الاسم معطوفدر الموصوفة صفت نکره در بهما
 متعلقدر الموصوفة به و ضمیر فعل و ظرفدر راجعدر مثل یکدی الذی موصول یأتی مستقبل معروف و مستکن
 فاعلی الذی به راجع و فی مفعولی او فی الدار یأتینی به معطوف و جله موصوله صله در و موصول صله سیله
 محلامر فوع مبتدایله خبر مبتدای ثانی در اوزرینه مقدم اولمش زیرا محلامر آتی درهم مبتدا و بوجه خبر مبتدای
 اولدر معنای شرطی متضمن اولدیغیچون اولنه فاعل داخل اولمشدره و کل مبتدا رجل مضاف الیه یأتینی صفت
 رجلدر او فی الدار کا معطوف فله درهم جله اسمیه خبر مبتدای اولدر و ضمیر ایکی له دهده یله مبتدایه
 راجعدره و لیت لفظی مراد محلامر فوع مبتدا و لعل کا معطوف مانعان خبر مبتدایه و بالاتفاق مانعانه متعلق
 و الحق ماضی معروف بعضهم فاعلی مضافدر نحو یلره راجع ضمیره و ان مفعول الحق و بهما مفعول ثانی

بوصیریه مذهبیدر * اما کوفیلر دیر لر که اول طرف اسم فاعله متعلقدر مثلاً زید فی الدار دیسک بصیریه
 دیر لر که حاصل فی الدار دیمکدر کوفیلر دیر لر که حاصل فی الدار دیمکدر ایکسکنده دلیلری مطولانده
 مذکوردر * و اذا کان المبتداً مشتملاً علی ماله صدر الکلام نحو من ابوک او کاناً معرفتین او متساویین نحو افضل
 منك افضل منی او کان الخبر فعلاً له مثل زید قام و جب تقدیمه * اذا اداده شرط کان فعلدر افعال ناقصه دن
 المبتداً اسمی مشتملاً خبری علی حرف جر مشتملاً متعلقه ما اسم موصول و یامو صوف له جار مجرور
 صله به متعلق صدر الکلام فاعل ظرفدر و یا خبری مقدم مبتداً و جله صله و یا صفتدر مایه نحو مبتدای
 محذوفه خبردر * من محلاً مرفوع مبتداً ابوک لفظاً مرفوع خبری کاف خطاب محلاً مجرور مضاف الیه
 * او حرف عطف کاناً ماضی معروف افعال ناقصه دن ضمیر بارز متصل که تنبیه الفیدر اسمی و معرفتین
 خبری * او حرف عطف متساویین لفظاً منصوب معرفتین لفظنه معطوف مثل معلوم افضل مبتداً منك
 جار مجرور یله اکا متعلق افضل منی خبر و امرانی آنک کیدر او کان ذکر ی مکرر یکدی * الخبر اسمی
 فعلاً خبری له فعله متعلقدر و ضمیر مبتدایه فاعلدر زید قام کی زید مبتداً و قام آنک فعلیدر و جب ماضی
 معروف تقدیم فاعلی و ضمیر محلاً مجرور مضاف الیه فاعلدر مبتدایه (محصول ترکیب) بومبتدایک
 تقدیم می موجب اولان اسبابک بیانته شروعدر یعنی فتنکیم مبتداً صدر کلام اقتضایدر اسبابی شامل اوله
 استفهام کی من ابوک کی بونده من معنای استفهامی متضمن اسمدر * پس صدر کلامده و ملقی لازمدر
 تا اول کلامده معلوم اوله بو کلام نه جنس کلامدر بومذهب سیویه در * و بعضیلر دیدیلر که ابوک مؤخر
 مبتداً و من مقدم خبر بونه صدر کلام اقتضایدر استفهامی متضمن اولدیفیمچون معنای باباک کیدر دیمکدر
 زید میدر بکر میدر یوقسه غیر میدر * مبتداً و خبر ایکسی یله معرفه اولسه لرینه مبتداً مقدم و ملقی کرک
 که التباس واقع اولسون الله الهنا و محمد نبینا کی بونلرک هر بریسی مبتداً اولغه لایقدر ایدمی مبتدای
 تقدمندن یلورز خبردن * و مبتداً و خبر نمر فیده و تخصیصده متساوی اولسه لرینه مبتدای مقدم ایدر لر
 زیرا هر بری مبتداً اولغه صالح قابلدر ایدمی هر قنغیسی مقدم ایسه آتی مبتداً ایدر لر التباس لازم کلسون دیو
 * معلوم اوله که قیاس متساویتین دیمک ایدی تا یله لکن بعضیلر دیدیلر که مذکری اولیان صفاتک رعایت
 تأنیثی ساقطدر حامل و حائض کی مثال متساویین افضل منك افضل منی بونده ده مبتداً خبردن تقدمندن
 فرق اولنور * او حرف عطف کان معطوفدر کانیه یعنی خبر مبتدایک کندی فعلی اولسه تقدیمی لازمدر
 فعل او زینه فاعله مشبهه اولماسون دیو زید قام کی * ایدمی بوضورتلرک جیعنده تقدم مبتداً لازمدر
 حاصلی تقدم مبتداً صدر ایچون و یا التباس ایچون واجبدر * و اذا تضمن الخبر المفرد ماله صدر الکلام
 نحو این زید او کان محکمه مثل فی الدار رجل اولتعلقه ضمیر فی المبتداً مثل علی التمره مثلاً زید او خبرا
 عن ان مثل عندی انک قائم و جب تقدیمه * اذا مکرر یکدی تضمن ماضی معروف الخبر فاعلی و المفرد
 صفتی و ما موصول له مقدم خبر صدر الکلام مؤخر مبتداً و جله صله و موصول صله سیله مفعول
 تضمندر و ضمیرله مایه راجعدر مثل این زید وجهی سابقدن معلومدر * او کان ذکر ی یکدی ضمیر
 مستکن اسمی فاعلدر خبره * محکمه خبری له محکمه متعلق و ضمیر مبتدایه راجعدر فی الدار رجل کی
 وجهی سابقدن معلومدر او کان محکمه جله سی معطوفدر جله شرطیه * او حرف عطف لمتعلقه
 جار مجرور یله مقدر کان نک خبریدر که مذکور کان اکا دلالت ایدر ضمیر اسمی در * فی المبتداً جار مجرور یله
 مقدر کانیه متعلقدر و جله نه شرطیه به معطوفدر * مثل یکدی علی التمره محذوف خبره متعلق یا خود خبردر

(مثلاً)

تخصیص کسب الخش ای سلت سلاما علیک کویا که دیمش سلام سکا در غیره دکدر * سلاما منصوب
ایکن مرفوع ایلدیلردوام واستمرار قصدیه * بعضیلر دیدیلر که مبتدا انکره اولور شول زمانده که
مبتدای نکره و خبرله فائده حاصل اوله ایمدی مبتدا نکره اولفک مدار صحتی حصول فائده در
مذکور تخصیصاته دکدر زیرا که مذکور تخصیصاتک بعضی زیاده ریکدر و بعضیمی نفسنده
صحیح دکدر شویله که بوفنده مدون اولان کتبه مذکور در مبتدای نکره حصول فائده موقوف
اولدیفچون کوکب انقض الساعه جائزدر و قائم رجل جائز دکدر * والخبر قدیکون جمله مثل
زید ابوه قائم وزید قام ابوه فلا بد من مائد وقد یحذف * وما وقع ظرفا لا کثر انه مقدر بحمله * والخبر
مبتدا قد حرف تقلیل یکون مضارع معروف افعال ناقصه دن و آنده مستکن اسمی مائدر خبره و جمله
خبری و جمله فعلیه خبر مبتدادر * مثل مبتدای محذوفه خبردر زید مبتدا و ابوه مبتدای ثانی و قائم
خبر ثانی و ثانی خبریله مبتدای اوله خبردر و جمله مضاف الیهادر * وزید مبتدا و قام ماضی معروف و ابوه
فاعلی و فعل فاعلیله خبر مبتدادر و بوجه معطوفدر زید ابوه قائم جمله سنه * فلا قد حرف جزاء لا جنسبه
وبد اسمی ومن مائد خبری * و جائزدر که خبری مقدر فیها اوله ومن مائد آکا متعلق و بوجه
جزای شرط محذوفدر آنک ایچون جزایه فاء داخل اولمشدر تقدیری و اذا کان الخبر جمله فلا بد فیها
من مائد * و جائزدر که فاء حرف عطف اوله والخبر قدیکون جمله جمله سنه و قد حرف تقلیل یحذف
مضارع مجهول و تحتند ضمیر مستکن نائب عن الفاعلیدر و مائدر مائده و ما اسم موصول و یا موصوف
ای الخبر الذی او خبر * وقع ماضی معروف و آنده مستکن فاعلی مائدر مایه و ظرفا لادر وقع نک
فاعلندن و جمله صله در و یا صفتدر و ماصله سیله و یا صفتیه معنای شرطی متضمن مبتدا فلا کثر مبتدای
ثانی ای اکثر النحاة انه ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلندن و ضمیر اسمی مائدر مایه و مقدر خبری و بحمله
جار مجرور یله مقدره متعلق وان اسمیله و خبریله خبر مبتدای نائیدر مفرد تقدیرنده یعنی تقدیرده بحمله دیمکدر
مبتدای ثانی خبریله خبردر شول مبتدایه که معنای شرطی متضمن اولدی آنکیچون اولنه فاء داخل اولدی
(محصول ترکیب) کاه اولور که مبتدا خبری جمله اولور بونکله اشارت ایدر که خبرده اصل افراددر
زیرا کلامک برر کنیدر * مصنفک بوعبارتی صالحدر خبر جمله به مثال اولغه ایمدی کاه خبر جمله اولور زیرا
تعریف خبر اکاشامل و صادقدر و مبتدایه حکم نیچه کیم مفردله اولور جمله ایله اولور * زید ابوه قائم جمله اسمیه
خبر اولدیفغه مثالدر * وزید قائم ابوه جمله فعلیه خبر اولدیفغه مثالدر * پس هر یرده که خبر جمله اوله آنده
ربط ایچون بر مائد لازمدر که آتی مبتدایه ربط ایله زیرا جمله جمله اولدیفی جنتندن مستقلدر افاده ده
پس اکابر رابط کر در که آنکله مبتدایه خبر اولدیفی معلوم اوله مائده کاه ضمیر اولور و کاه غیر نم الرجل
زیدده الف و لام کی * و ظاهری ضمیر موضعنه وضع الیک کی القارعة و الحاقه ما الحاقه کی * و خبر مبتدای
مفسر اولقی کی نحو قل هو الله احد * و کاه اولور که مائد حذف اولنور نحو البروالکربستین درهما و العین
منوان بدرهم کی الکرمه و منوان منه دیمکدر زیر بری و سمنی صتان غیره زرخ و یرمز بونلره و یر
* و شول خبر که ظرف واقع اوله و یاز کیده ظرف اولدیفی حالد و افع اوله فلا کثر یعنی اکثر نحاة بونده
فامعنای شرطی متضمن اولان مبتداتک خبرنه داخل اولمشدر زیر افعله موصوادر نه کم بیانی کسه کرک
حاصلی خبر که ظرف اوله اکثر نحاة قوی بودر که خبر ظرف جمله ایله تقدیر اولنور یعنی کرکسه ظرف
زمان و کرکسه ظرف مکان و کرکسه جار مجرور اولسون فعله متعلق تقدیر اولنور که جمله اوله

معطوفدر جازیه فاعلی مقدر ترکیبدر صاحب مبتدا مضافدر داره راجع ضمیره فی الدار جار مع مجرور خبر مبتدادر جمله فعلیه معطوفدر جمله فعلیه به (محصول ترکیب) مبتداده اصل خبردن مقدم اولقدر چنکیم بر مانع ظهور التماسه زیرا معنی جهنندن موصوف حکمندهدر وآندن صکره عمده بانددر مبتداده اصل واولی تقدیم اولدیفیچون فی داره فید ترکیبی جائز اولدی بونک بریله که ضمیر لفظاً متأخر زیده راجعدر اما مرتبه سی مقدم اولدیفیچون جائزدره لکن صاحبها فی الدار ترکیبی ممنوع اولدی ضمیر داره ثانیا اولدیفیچون اول ایسه خبر خبردهدر که اصلی تأخیردر پس ضمیر لفظاً ورتبه متأخره راجعده اولور یوایسه بودلده جائز دکلدر ﴿وقد یكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ما مثل ولعبد مؤمن خیر من مشرک﴾ وأرجل فی الدار ام امرأة وماحد خیر منک وشرأهر ذاناب و فی الدار رجل و سلام علیک ﴿قد حرف تقلیل یكون مضارع معروف افعال ناقصه دن المبتداء اسمی نکره خبری اذا محلا منصوب ظرف یكون در تخصصت ماضی معروفدر تفعل باندن و ضمیر مستتر فاعلی عائددر نکره به بوجه جار مجرور بریله محلا منصوب متعلقدر تخصصت فعلنه ماصفت بوجه درو تأکید ایچون حرف زائد و بوجه محلا مجروردر اذا نك اضاقبله مثل خبر مبتدای محذوفدر مضافدر ولعبد نه که مبتدا نکرهدر مؤمن صفتی خیر خبری من مشرک خیره متعلقدر بوجه محلا جریده در مضاف الیها اولغله وأرجل مبتدا و فی الدار خبری وام حرف عطف وامرأة معطوفدر رجله و ما حرف نفی وأحد مبتدا خیر خبری ومنک خیره متعلق وشر مبتدا أهر ماضی معروف و مستکن فاعلی راجعدر شره ذا مفعول به مضافدر نابه و جمله خبر مبتدا و فی الدار خبر مقدم ورجل مؤخر مبتدا و سلام مبتدا وعلیک خبری بوجه لربری برینه معطوفدر (محصول ترکیب) معلوم اوله که مبتدا اصل معرفه اولقدر اما کاه اولور که نکره اولور چن بوجهله تخصیص کسب ایسه که آنک سبیلله شیوعی و اشتراکی قلت اوزره اولسه ولعبد مؤمن کبی که عبد مؤمنه و کافره شاملدر پس مؤمن که دیدی عبد کافردن احتراز ایدوب عموم و شیوعی تقلیل ایدوب معرفه به قریب ایلدی و أرجل فی الدار ام امرأة بونده نکره متکلمک علیه تخصیص کسب الملش یعنی متکلم مالدر که دارده بوایکی جنسک بریسی وار لکن تعینندن سؤال ایلر پس بونده نکره صفتله تخصیص کسب ایدن نکره کبدر ﴿وما احد خیر منک بونده صفت عمومیه تخصیص کسب الملش زیرا اسندن خیرلی یوق دیچک سن جمیع خیرلی افراددن خیرلیسون دیمکدر پس سنی غیر یلردن تخصیص و تعیین ایلدی واردی معرفه به قریب اولدی وشرأهر ذاناب بونده ده مبتدا نکرهدر لکن تخصیص کسب الملش معناده فاعل اولغله تقدیری ماهر ذاناب الاشردر فاعل بونده نکره اولغله لایقدر زیرا فعلی که کندی اوزرینه مقدم اولمشدر وصف قوتندهدر پس کویا که موصوف اولمشدر اول حکمله و بعضیلر دبدیلر که نکره بونده نوبندن مستفاد صفتله موصوفدر تقدیری شر عظیم دیمکدر بومعنی وجه اولدن ظاهر در قدر بوجهریده ضرب مثلدر برمودی و جافی حقنده کیم بر حادثه ده زیاده ماجر قاله و فی الدار رجل هر کاه که خبر ظرف اوله و مبتدا اوزره مقدم اوله اول مبتدا نکره اولقی کرک زیرا چونکه خبر مقدمدر و مبتدایه قوت و صفدهدر پس کویا که مبتدا بروقتنده مذکوردر که اول خبرله که مقدمدر قوت موصوفدهدر اما اگر خبر ظرف اولماسه و مبتدا اوزره مقدم اولسه مبتدا نکره اولقی لایق دکلدر مثلاً قائم رجل جائز دکلدر زیرا که ظرفده اتساع وارددر که غیریده یوقدر و سلام علیک بونده مبتدا نکرهدر تکمله

فاعل و مبتدا و خبر و خبران و خبر لانفی الجنس و ليس به مشابه اولان ما لانك اسمی * مبتدا ایکی قسمدر * قسم اول براسمدر لفظا و یا تقدیرا عوامل لفظیة سماعیدن و قیاسیدن خالی مسند الیه اولدینی حالده یعنی آمده حامل لفظی بولمیه زیرا حامل لفظی اولدیده اول اسمه کنسیدی حکمنی ویرر و اسمی مبتدالی حکمندن چیقاریر مثلا ان زیدا قائم دیسک بونده زید مبتدا ایکن مبتدالقدن چیقوب نصب الیه اسم ان اولور سائر عواملده بویلهدر * ایکنجی قسمی مبتدانک برصفتدر اسم فاعل و اسم مفعول و صفة مشبهه و اسم منسوب کبی که اول صفت واقع اوله حرف نفیدن صکره ما ولا کی و الف استفهامدن صکره * وهل و من و ما و متی و ابن و کیف و کم و ایا ان الف کیدر * اما بعضیلر همان الفه تخصیصی ایلدیلر انجق اول صفنده اسم ظاهری رافع اوله یعنی ضمیر مستردن غیربسنی تا کیم أقائم اتما تعریفه داخل اوله * اسم ظاهر قیدیله احتراز ایلدی أقائم ان الزیدان و أقائمون الزیدون کیدن زیرا أقائمون الزیدان و أقائمون الزیدان و بواسم ظاهری رفع ایلسه تنبیه و جمع اولمازدی مفرد اولور دی * نحو زید قائم * مبتداندن قسم اوله مثالدر * و ما قائم الزیدان * حرف نفیدن صکره واقع اولان صفته و أقائم الزیدان * حرف الف استفهامدن صکره واقع اولان صفته مثالدر * اما اگر مذکور صفت کند ندنصکره واقع اسم مطابقی اولسه افرادده یعنی ایکسیده مفرد اولسه نحو ما قائم زید و اقائم زید آمده ایکی وجه جائزدر * بریسی اولدر که قائم مبتدا و زید فاعلی قائم مقام خبر و ب مبتدا ایکنجی قسمه داخل اولور * بریسیده زید مبتدا و قائم خبری و بونده مبتدا قسم اوله داخل اولور و قائمده بر ضمیر مستتر اولور زیده راجع * پس بومقامده اوج صورت اولور * بریسی أقائم ان الزیدان بونده زیدان مبتدا اولغه تعیین اولور و قائمان مقدم خبری * ایکنجی صورت أقائم ان الزیدان بونده قائم مبتدا و زیدان فاعل ساد مسد الخبر اولور * اوچنچی صورت اقائم زید بونده ایکی وجه جائزدر نه که یکدی مثالی * والخبر هو المجرد المسند به المفاير للصفة المذكورة * والخبر مبتدا هو ضمیر فصل و یا مبتدای ثانی * المجرد خبر مبتدای ثانی المسند خبر بعد الخبر به جار مجرور به نائب عن الفاعلیدر مسندک و ضمیر خبره راجعدر * و جائزدر که المسند المجرد صفت اوله و ضمیر آ که راجع اوله * و جائزدر که ضمیر المسندک الف و لامنه راجع اوله زیرا الذي مناسنهدر * المفاير خبر بعد الخبر و یا صفت بعد الصفة اوله * للصفة مفاير متعلق المذكورة صفت صفندر * و جائزدر که المجرد برمقدر اسمه و یا لفظه صفت اوله تقدیری و الخبر هو الاسم و اللفظ المجرد و مبتدای ثانی خبر لیه مبتدای اوله خبر اوله (محصول ترکیب) خبر مبتدا براسمدر و یا لفظ که عوامل لفظیةدن مجرد اوله کک اسم اولسون کرکسه بونکله مجرد اولیاندن احتراز ایلدی مسندده اوله مبتدایه مفايرده اوله صفت مذکورده یعنی صفة واقعة بعد حرف النفي و الف الاستفهام رافعة لظاهر اولیه بونکله مبتدانک قسم نایسندن احتراز ایلدی * معلوم اوله که مبتدا و خبرده حامل معنای ابتدادر یعنی اسمک عوامل لفظیةدن خالی اولسیدر یا برنسنه یا اسناد ایلیمکی چون که مبتدادر و یا آئی برنسنه اسناد ایلیمکی چون که خبردر و عامل و رافع ایکسیده بله معنای ابتدادر بصره علماسی قنده و بو مذهب راجعدر غیر بل مذهب اوزره که * دیمشدر ابتدا حاملدر مبتداده و مبتدا حاملدر خبرده * و بعضیلر دیمشدر که بری برنده حاملدر * و اصل المبتدا التقدیم و من ثمه جاز فی داره زید و امتنع صاحبها فی الدار * اصل مبتدا مضافدر المبتدایه التقدیم خبر مبتدادر * من حرف جر * ثم ظرف مکان جاز فعل ماضی معروف فاعلی مقدر ترکیبدر فی داره جار مجرور به ترکیبه متعلقدر و ضمیر اضممار قبل الذکر طریقله زیده راجعدر * و امتنع

اسناد تام ایله فعل کا مسند اولسه هم مسند هم مسندالیه اولقی لازم کلور بونک برله که ایکسینک
 یله اسنادی تامدر * باب اعلمتک مفعول ثالثیه قائم مقام فاعل اولماز زیرا آنک حکمی علمتک مفعول
 ثالثی حکمی کبدر مسند اولمئده یعنی مفعول ثانی به مسنددر التباس اولدینی یرده مفعول ثانی ده
 قائم مقام فاعل اولماز نحو اعلم موسی عیسی اخاه * باب علمتدن مراد ایکی مفعوله تعدیه ایدن فعلدردر * و باب
 اعلمتدن مراد اوج مفعوله تعدیه ایدندر لام سزاو لان مفعول له ده قائم مقام فاعل اولماز زیرا نصب آنده
 برفعله علمت اولدیفنه دلالت ایدر پس مسند الیه اولسه اول دلالت ضایع اولور اما مفعول له
 لامله اولسه قائم مقام فاعل اولور ضرب للتأدیب کی مفعول معده قائم مقام فاعل اولماز زیرا
 و او اسناده مانعدر و ترکواو مفعول مع صورتنی بوزار حاصلی علمتک ثالثی و اعلمتک ثالثی
 اولمادینی کی مفعول له و مفعول معده اولماز اما چنانکیم کلامده مفعول به واقع اولسه سائر مفاعیلله
 فعل مجهول اسنادنه اول تعیین اولور زیرا فعل کا اسناد ایچون مجهول اولمشدر و فعل مجهول کا
 اسنادی حقیقی در و غیری ملاساته مجازیدر پس حقیقی و ارایکن غیره و اولماز امکان و ارایکن ایمدی سن
 دیرسک ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضرباشدیدا فی داره پس بونده قائم مقام فاعل اولمغه زید تعیین
 اولدی اما مفعول به یولمسه جمیع مفاعیل برابردر فعل اسنادنه زیراجیعنه اسناد مجازیدر اما اعطیت
 و کسوت بابی که مفعول ثانی اولک غیریدر ایمدی اولکی مفعوله اسنادنا ایدن اولی در زیرا آخذو مکنتی در
 نحو اعطی زید درهما و کسی زید جبهه عکسیده جائزدر نحو اعطی درهم زیدا و کسی جبهه زیدا
 * و منها المبتدأ والخبر * قالیبتأ هو الاسم المجرد عن العوالم اللفظية مسندا الیه او الصفة الواقعة بعد
 حرف النفي والف الاستفهام رافعة لظاهر نحو زید قائم و ما قائم الزیدان و أقائم الزیدان فان طابقت مفردا
 جاز الامران * مثل أقائم زید و منها مقدم خبر ضمیر مرفوعاته راجعدر بعض نمخده و منه درو ضمیر
 ماضی ماسنر راجعدر و بعض نمخده المبتدأ والخبر واقعدر و بو ماقبلنه و مابعدنه مناسبدر زیرا
 فاعلدن صکره جمیع مرفوعاتده نه منها کثیر مشدر و نه منه بلکه بواسطوب اوزره کثیر مشدر فاعلده
 منها الیه اکتفاء ایلدی کیچون المبتدأ مؤخر مبتدأ والخبر اکامعطوف * قالیبتأ حرف تفسیر * هو ضمیر فصل
 یا مبتدأ ثانی الاسم لفظیاتیقدر خبر مبتدای ثانی و جله خبر اولدر و اول خبر الیه جله مستأنفه * المجرر صفت
 اسمدر * عن حرف جر العوالم مجروردر عن حرفیه متعلقدر المجرر * اللفظية صفت عوالمدر مراد ماهیت
 عوالمدر یعنی آنده عامل لفظی بولونیمه مسند حالدر المجرر ضمیرندن الیه نائب عن الفاعلیدر مسند اعبارتک
 و ضمیری اسمدر راجعدر او حرف عطف * الصفة اسم معطوفدر * الواقعة صفتی بعد ظرف مکاتیدر واقعه نک
 مضافدر حرفه و اول نقیه * و الالف حرف نقیه معطوف الاستفهام مضاف الیه رافعة حالدر واقعه ده
 مستتردن لظاهر رافعه متعلق مثل خبر مبتدای مجروردر و زید مبتدأ و قائم خبری و جله مضاف الیه و ما
 حرف نفی قائم مبتدأ او الزیدون ساد مسد الخبر فاعلیدر و أقائم الزیدان آنک کی و بو ایکی جله زید
 قائم جله سنه معطوفدر فان حرف شرط * طابقت فعل ماضی * معروف فعل شرط نمخنده ضمیر
 فاعلی راجعدر الصفة الواقعة * مفردا موصوف مقدره صفندر اسما واقعا مفردا دیمکدر طابقتنه
 مفعول بهدر * جاز فعل ماضی * معروف الامران فاعلیدر جزای شرط معناسی فان طابقت الصفة الواقعة
 بعدهما اسما مفردا جاز فیه الامران (محصل ترکیب) مرفوعاتدن مبتدأ و خبر بعضدر یا خود
 مرفوعدن مبتدأ و خبر بعضدر و معلوم اوله که کلام عربده رفعله او قونان یدیدر فاعل و قائم مقام

(فاعل)

یا بن بوقدر کماله نیچون ابرشیم حاصلی ایکی فعل بیه قلبه توجه ایلسه ناقص لازم کلوردی یعنی ادنی معیشت کفایت ابدوب ادنی معیشتی طلب ایلک لام کلور زیرا لوحرفی انتفاء لازم ایچوندردن بوقدر مفعول مالم بسم فاعله کل مفعول حذف فاعله واقیم هو مقامه و شرطه ان تغییر صیغه الفعل الی فعل او یفعل مفعول مبتدا ماموصول ای الفعل الذی یا موصوف ای فعل لم جازمه بسم مجزوم در آنکله و علامت جزم لام الفعل سقو طیدر فاعله نائب عن الفاعلیدر لم بسم نک و ضمیر مائدر مایه و بوجه صله در و یا صفندر مایه مابونزله مضاف الیه در و کل خبر مبتدادر مضافدر مفعوله و یا مبتدای محذوفه خبر اوله و اولکی مبتدای خبری مقدر اوله تقدیری من المرفوعات مفعول مالم بسم فاعله و هو کل مفعول * حذف ماضی مجهول و فاعله نائب عن الفاعلیدر و جله صفت کل در و ضمیر مفعوله راجعدر * واقیم ماضی مجهول نائب عن الفاعلی مهود مفعول لفظیدر یعنی ضمیری هو اقیم ضمیری تأکیدایدر نائب عن الفاعل دکلدر اقیمه بوقدر مفعوله راجعدر * مقامه مفعول فیبیدر اقیم نک و ضمیر فاعله راجعدر * و شرطه مبتدا مضافدر مفعول مالم بسم به راجع ضمیره * ان حرف ناصب تغییر مستقبل مجهول * صیغه نائب عن الفاعلیدر الفعل مضاف الیه الی حرف جر فعل مجرور در الی حرفیه جری فتح الیه در زیر الفظی مراد غیر منصرف در وزن فعل و علمتله جار مجرور الیه متعلقدر تغییره و یفعل اکامعطوف (محصول ترکیب) مفعول مالم بسم فاعله و نائب عن الفاعل و قائم مقام فاعل بر معنایه در * ایدمی بونده مراد مفعول فعل او شبه فعل لم یدکر فاعله یعنی فعلک و یا شبه فعلک مفعولیدر که فاعلی آنکله بیه اکلمیه پس فعلی مجهول ایدر لر و فاعلنی حذف ایدوب مفعولنی برینه اقامت ایدر لر یعنی مرفوع ایدوب فاعل برینه ذکر ایدر لر و بویه ایلدنک شرطی صیغه فعل فعلیه و یفعل به تغییر اولمقدر یعنی ماضی * و مضارعی معروف ایکن مجهول ایلکدر ثلاثیه و مزیدانده و لا یقع المفعول الثانی من باب علمت و لا الثالث من باب اعلمت و المفعول له و المفعول معه كذلك * و اذا وجد المفعول به تعین له نقول ضرب زید یوم الجمعة امام الامر ضربا شديدا فی داره فتعین زید فان لم یکن فالجميع سواء و الاول من باب اعطيت اولی من الثانی * و لا یقع فعل نی استقبال المفعول فاعلی الثانی صفتی و من حرف بیان باب مجرور در آنکله مضافدر علمت به و لا الثالث من باب اعلمت معطوف در ما قبلته و المفعول له مبتدا و المفعول معه اکامعطوف كذلك خبر مبتدادر * اذا ظرف زمان معنای شرطی متضمن * و جد ماضی مجهول فعل شرط * المفعول به قائم مقام فاعلی تعین ماضی معروف و ضمیر مستقر فاعلی مائدر المفعول به * له تعین به متعلق و ضمیر بارز مائدر مفعول مالم بسم فاعله و یا اسناده و قیامه که آنلر معنای مذکور لر در و بوجه جزای شرطدر * نقول مضارع معروف و ضمیر مستتر انت فاعلی ضرب ماضی مجهول و زید قائم مقام فاعلی * یوم الجمعة ظرف زمان * امام الامر ظرف مکان مبهم * ضربا مفعول مطلق شديدا صفتی فی داره ظرف مکان محدود * فتعین ماضی معروف و زید فاعلی و بوجه جله معطوفدر نقول به * و ان حرف شرط و لم حرف جزم و یکن مضارع معروفدر افعال ناقصه دن لم ایله مجزوم تحتنده ضمیر مستتر اسمی راجعدر مفعول به و خبری محذوفدر تقدیری و ان لم یکن المفعول به مذکور و جائزدر که یکن تامه اوله تقدیری و ان لم یوجد المفعول به هر نه ایسه فعل شرط و افعدر * فالجميع مبتدا و سوا خبری و جله جزاء شرطدر که اولنه فا داخل اولشدر و الاول مبتدای مقدرك صفتیدر ای المفعول الاول من حرف بیان باب مجرور در آنکله مضافدر اعطیت به اولی خبر مبتدادر من حرف تفضیل و الثانی مجرور در آنکله جار مجرور الیه متعلقدر اولی به (محصول ترکیب) علمت باینک مفعول ثانسی قائم مقام فاعل اوله من زیرا ثانسی اولکی به مسنددر

فاعل اقتضا ایدر کن ثانی به عمل ایدر مک جائز در فرایه مخالفته زیرا اول اولکی به عمل ایدر
 پس اگر ثانی فاعل اقتضا ایدر سه اضمار ایدر مثلاً ضربنی و اگر مانی الزیدان و ضربنی و اگر مونی
 الزیدون الخ اولکیسی فاعل اقتضا ایدر سه حال ذکر اولان کبی در امامفعول اقتضا ایدر سه حذف
 ایدر سن اندن استغنا اولنور سه و اگر اولنماز سه اظهار ایدر سن مثالی حبینی منطلقاً و حبیت
 زیداً منطلقاً زیرا حبیت بابک بر مفعولنی حذف ایتک جائز دکلدر اضماریده جائز دکلدر فضله ده اضمار
 قبل الذکر لازم کلمسون دیوقدبر ﴿ وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی والمفعول علی المختار
 الا ان يمنع مانع فظهر وقول امری القیس ﴾ کفائی ولم اطلب قلیل من المال ﴾ ایس منه لفساد المعنی ﴿
 وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی وان اعلمت الثانی کیدر امرایده و المفعول معطوفدر الفاعله
 علی المختار جار مجرور بیه متعلقدر عامل مفعوله الاحرف استغنا مستثنی ایله مستثنی منه محذوفدر اگر
 متصل تقدیر اولسه تقدیری اضمرت المفعول علی الوجه المختار فی جمیع المواضع التي تنازع الفعلان فیها
 الا فی موضع ملتبس بأن يمنع مانع ان حرف ناصب و يمنع آنکله منصوب فعل مضارع عذر و مانع فاعلیدر
 فظهر فعل مضارع معروف منصوبدر ان يمنع بیه عطافه و ضمیر مخاطب تحتنده انت فاعلیدر و قول مبتداً
 مضافدر امرایده القیس کفائی فعل ماضی معروف و فی مفعولی ولم جزم و اطلب مستقبلدر مجزوم
 لم ایله و ضمیر متکلم انا تحتنده فاعلی و قلیل فاعل کفائی در من حرف بیان متعلقدر قلیله و المال مجروردر
 من ایله و بوجه مقول قولدر و لیس فعل در افعال ناقصه دن اصلی ایس در یانک کسریله صکره یاخلاف
 قیاس اوزره ساکن قلندی تحتنده مستکن اسمی عائددر قوله و منه خبری و بوجه خبر مبتدادر لام حرف
 جر فساد مجروردر آنکله مضافدر المعنایه جار مجرور بیه متعلقدر لیس بیه (محمصول ترکیب) اما اگر فعل
 اوله یعنی عامل اوله عمل ایدر مک کوفیلر اختیاری اوزره عامل ثانی نك فاعلی آده اضمار ایدر سن
 نحو ضربنی و اگر مانی الزیدان و ضربنی و اگر مونی الزیدون الی آخره مفعولیده عامل ثانی ده اضمار
 ایدر سن قول مختار اوزره نحو ضربنی و اگر مته زید و ضربنی و اگر متهما الزیدان و ضربنی و اگر متهم الزیدون
 جمیع زمانده عامل فایده مفعولی اضمار ایدر سن مکریم بر مانع ظهور ایله پس اظهار ایدر سن نحو حبینی
 و حبیتهم منطلقین الزیدان منطلقاً ﴿ اعمدی حبینی به عمل ایدر دیلر فی مفعول اولی اولدی الزیدان فاعلی
 و منطلقاً مفعول ثانسی و حبیتهماده مفعول اول اضمار اولدی و ثانسی اظهار اولدی که منطلقین در
 زیرا مفرد اضمار اولسه مفعول اوله مخالف اولور که همدار و اگر تنبیه اضمار اولسه مرجع الیه
 مخالف اولور که منطلقادر تنبیه و جمعه و مذکرده مؤنثه بوکه بکزر فتأمل ﴿ و اما امری القیس
 قوی ﴾ کفائی ولم اطلب قلیل من المال ﴿ تنازع بایندن دکل زیر امعناده فساد وار بو کوفیلر جو ایدر که دیدیلر که
 امری القیس افصح شعری صریح بویه ایکن اولکی فعله عمل ایدر دی که کفائی در که فاعل اقتضا ایدر
 ولم اطلبه عمل ایدر مدی که مفعول اقتضا ایدر ﴿ مصنف بیورر که بویه دکلدر بلکه کفائی قلیله توجه ایدر
 فاعلیله ولم اطلب بر مقدره که مجد و شرف در معنای کفائی قلیل من المال ولم اطلب المجد و الشرف دیمکدر
 نه که بیت ثانی بوکادالات ایدر ﴿ و لکنما سعی لجمده مؤئل و قدیدرک المجد المؤئل امثالی ﴿ ایکی بیتک محصولی
 اگر بن ادنی مایعاش به به سعی ایدیدم یعنی معیشتک و دیر لکک جز و سبله قانع و آزا جفته رضایریدم بکا مالک
 قلیلی کفایت ایدر دی و دولت و عظمت طلب ایتزدم اما بویه دکل بلکه مجد و شرف مؤثله یعنی موصله
 سعی و کوشش ایدرم حال بوکه بنم انما اکابر و بکمر مجد مؤثله و ملک مؤیده ایریشوب و اصل اولیورلر

فعلین دن ای حال کون الفعلین مختلفین فی الاقتضاء یعنی یقتضی الاول الفاعل والثانی المفعول او بالعکس
 و یختار فعل مضارع معروف البصر یون فاعلی اعمال یختارک مفعول به در افعال باندن مصدر مضافدر
 مفعولنه و فاعلی متروکدر که بصریوندر للثانی ای عامل ثانی مضاف الیه دره والکوفیون اعمال الاول
 معطوفدر اعمال الثانی به (محصول ترکیب) قیچانکم ایکی فعل یعنی ایکی عامل کندیبردفصکره بر معمولده نزاع
 ایلسه لر یعنی هر بریسی آند عمل ایلمکه توجه ایلسه بوتناز عده کاه فاعلیتده او اور یعنی هر بریسی مذکور
 اسم ظاهری کندی به فاعل ایسترضربنی واکره نی زید کبی * و کاه او اور که ترا دلی اسم ظاهر که مفعولیتده
 اولور یعنی هر بریسی آتی مفعول ایستری مثل ضربت واکرمت زید کبی * و کاه اولور که مقتضای
 مخالف اولور یعنی بری اسم ظاهری فاعل ایستری و بری مفعول مثلاً ضربنی واکرمت زید و ضربت
 واکرمنی زید بر قاج صورته دخی محتملدر فتأمل بوتناز عده بصره عالمی عامل ثانی به عمل ایستری
 اختیار ایندیله * یعنی اختلاف اختیار و اولویتده در یوقسه جوازده متقلدر در بوجزای سابقه
 و یا محذوفه معطوفدر یعنی و اذا تنازع الفعلان ظاهراً بعدهما یجوز اعمال کل منهما و یختار البصریون
 کذا یعنی بصریلر عامل ثانی به عمل ایندیلمکی اختیار ایندی و کوفه عالمی عامل اوله عمل ایندیلمکی
 اختیار ایندیله * فان اعلمت الثانی اضمرت الفاعل فی الاول علی وفق الظاهر دون الحذف خلافاً لکسانی
 و جاز خلافاً لافراء و حذف المفعول ان استغنی عنه والاظهرت * فاحرف تفسیر و ان حرف شرط اعلمت
 ماضی * معروف افعال باندن فعل شرط و ضمیر متصل بارز فاعلی * الثانی یعنی العامل الثانی مفعولی اضمرت
 فعل و فاعل اعلمت کیدر * الفاعل مفعولی جله فعلیه جزای شرط * فی الاول ای العامل الاول اضمرت به
 متعلق * علی حرف جر و فوق آنکه مجرور مصدر مضافدر الظاهره بوده مضاف الیه مفعول و فوق در
 و فاعلی متروک که لفظ فاعل در و جار مجرور فاعلن حالدر یعنی اضمرت الفاعل فی الاول حال کونه ثابتاً علی
 موافقه الظاهر دون ظرف اضمرت * الحذف مضاف الیه خلافاً مفعول مطلقدر خولف فیهِ خلافاً له یا خود
 اضماره صفتدر ای اضماراً مخالفه و یا حالدر اضمرت فاعلندن یعنی اضمرت حال کونه مخالفه زیرا
 اول اولکی عاملندن فاعلی حذف ایدر * لکسانی جار مجرور خلافه متعلقدر و جاز ماضی * معروف
 و تخنده ضمیر ماضی در اعمال ثانی به که معنی مذکوردر زیرا فان اعلمت قولی اکادالت ایدر * خلافاً مصدر
 محذوفه صفتدر تقدیری جوازا مخالفاً لقول الفراء دیمکدر یا حالدر جاز فاعلندن ای حال کون هذا القول
 مخالفاً لقوله * الفراء جار مع المجرور خلافه متعلقدر * و حذف ماضی * معلوم ضمیر بارزه مسند اضمرت به
 معطوف * المفعول مفعول به در حذف * ان حرف شرط استغنی فعل ماضی * مجهول فعل شرط * عنه جار
 مجرور یله قائم مقام فاعلیدر استغنی نک و ضمیر مفعوله راجعدر و جزای شرط محذوفدر حذفت قرینه سبله
 تقدیری ان استغنی عنه حذف * الامر کیدر ان ایله لادن نون لامه ادغام اولندی پس الاولدی ان حرف
 شرط و لا حرف نفی مقدر بر فعله داخلدر یعنی ان لم یستغن دیمکدر اظهرت جزای شرط و بوجه
 معطوفه در ان استغنی جله سنه (محصول ترکیب) اگر کامل ثانی به عمل ایندیلسک بصریلر قولنجه
 اولکی عامل فاعل طلب ایلمدی تقدیرجه فاعلی اضمار ایدر سن اسم ظاهره موافق افراد و تشبیه
 و جمع و تذکیر و تأیید مثلاً ضربنی واکرمنی زید * ضربانی واکرمنی الزیدان * ضربونی واکرمنی الزیدون
 الی آخره حذف الترس کسانی کبی زیرا کسانی اولکی مامک فاعلی حذف ایدر اضمار قبل الذکردن
 احتراز ایدوب مثلاً ضربنی واکرمنی الزیدان و ضربنی واکرمنی الزیدون الی آخره اولکیبی

وجه محل جرده در اضافله (محصول ترکیب) کاه او اور که قاعلی رفع ایلین فعل قرینه قائم
اولدقد حذف اولنور جواز طریقله جواب سؤال مقدر اولان برده مثلا سنک زید دیدیکک کی
من قام دیدنک جوابنده یعنی قام زید دیمکدر دیرسک قام زید دیرسک و دیرسک زید دیرسک بالکز
و ضار نهشلی نک بنده کی که یزیدن نهشله مرئیه سویلر دیر که یزیدن نهشل آجنسون و آخلنسون
سؤال کلدیکه کیم آغلاسون جوابنده دیر که ضارع آغلاسون یعنی عاجز و ذلیل آنی آجیوب آغلاسون
خصوصیت وقتنده اعداء ایلله * زیرا عاجزلرک طهری و ذلیللرک معینی ابدی دخی آنی مختبط آجیوب
آغلاسون * مختبط واسطه و وسیله سزیرنسنه دیلین کسه به دیرلر * بماتطع ایلک به متعلق اولنجه دیمک
اولور که یزید آغلاسون مطهر یعنی مهلکتر یزیدی اهلاک ایلدیکچون زیرا ظاهر ضارعین و معین
دیمک او اور که یزیدی مختبط آغلاسون مالنی مهلکتر اهلاک ایلدیکچون زیرا ظاهر ضارعین و معین
ضعف و معطف مختبطین ابدی * و کاه او اور که قاعلی رفع ایلین فعلی و جوب طریقله حذف ایدرلر
بوآیت کریمده که کی تقدیری وان استخبارک احد من المشرکین در تفسیر بعد الابهام معتبر اولدبخی
ایچون استخبارک فعلانی حذف ایدوب ابهام واقع اولدی صکره مثبته تفسیر ایلدیلر ایدمی بونک
کی مواضعده حذف واجیدر مفسرله مفسر جمع اولماسون دیو * و قد یحذفان معا فی مثل تم
لمن قال أقام زید * و قد حرف تقابل و یا محقق * یحذفان فعل ضارع مجهول ضمیر بارز مفعول
ما لم یسم فاعلیدر فعله و فاعله عائد * معا ظرفیله منصوبدر تنوین مضاف الیه دن عوضدر یحذفان
ضمیرندن حاله متعلقدر ای کاشاکل واحد مع صاحبه ای عنده یا خود مصدره متعلقدر ای
حذف کل واحد مع صاحبه * مثل مبتدای محذوفه خبردر و مضافدر نهمه * لمن لام حرف جر متعلقدر
المقولة و یا مقولة نه * و من مجرور در لامه * قال فعل ماضی فاعلی ضمیردر منه راجع * أه حرف
استفهام قام فعل ماضی زید فاعلی و جملله مقول قالدر (محصول ترکیب) و کاه اولور که فعل
و فاعل بیلله حذف اولنور جواز طریقله نم دیدیکک کی أقام زید دین کسه به یعنی نم قام زید
دیمکدر * و اذا تنازع الفعلان ظاهرا بعدهما * قد یکون فی الفاعلیة مثل ضربنی واکرمنی زید
* و فی المفعولیة نحو ضربت واکرمت زیدا * و فی الفاعلیة و المفعولیة مختلفین و یختار
البصیرون اعمال الثانی و الکوفیون اعمال الاول * اذا بر کلمدر معنای شرطی متضمن تنازع فعل
ماضی * معروف * الفعلان فاعلی * ظاهرا مفعول تنازع * بعدهما صفت ظاهرا ای ظاهرا واقعا
بعدهما * هما محلا مجرور مضاف الیه مآئدر فعلا نه * فقد ذکر ی کجدی * یکون فاعلدر افعال ناقصدن
آنده مستتراسمی مآئدر حکما مذکور تنازعه فی الفاعلیة جارو مجرور مقدره متعلق خبر کاندر
تقدیری قد یکون التنازع واقعا فی الفاعلیة جزای شرط * مثل خبر مبتدای محذوف مضافدر مابعدنه
ضرب فعل ماضی * معروف وئی مفعول به * واکرمنی اکامعطوف و زید فاعلی اکرمنی در
بصریلر قولی اوزره و ضربنی نک فاعلی مضمردر * و کوفیلر قولی بونک عسکنجه در وجهله
مضاف الیهادر * و فی المفعولیة معطوفدر فی الفاعلیة به * مثل سابق کبی در ضربت
جمله فعلیه مضاف الیه واقدر واکرمت اکامعطوف زیدا اکرمت نک مفعولی به در و مفعول ضربت
محذوفدر بونک دلالتیله و فی الفاعلیة معطوفدر ماسبقه و المفعولیة فی الفاعلیة به معطوفدر مختلفین حالدر

ضمیر مفعول او وقع بعد الاو معناها او اتصل مفعوله و هو غیر متصل به و جب تأخیره ﴿ و اذا اتصل
و اذا اتنی کبدر اعرابه * به اتصل به متعلق و ضمیری فاعله راجع در ضمیر فاعل اتصل در مفعول
مضاف الیه ﴿ او وقع بعد الاو معناها و جوی ظاهر در سابقدن و ذکر ی مکرر یکدی و اتصل ماضی معروف
مفعوله فاعل اتصل در و ضمیر مضاف الیه در راجع فاعله و او حالیه هو محلا مرفوع مبتدأ راجع در
فاعله و غیر خبری مضاف در متصله و بوجه حالیه در و ذوالحال مفعوله ضمیر در و جله حالیه و سابق اولان
ایکی جله و اذا اتصل جله سنه معطوف در ﴿ و جب تأخیره و جب تقدیمه کبدر اعرابه و بوجه
شرطیه معطوف در جله سابقه (محصل ترکیب) چنانکیم فاعله ضمیر مفعول متصل اولسه ضرب زید
غلامه کی یا خود فاعل الاذن صکره واقع اولسه ماضی عمر و الا زید کی یا خود معنای الاذن
صکره واقع اولسه که انما در نحو انما ضرب عمر زید یا خود مفعول فعله متصل اولسه و فاعلی ضمیر متصل
اولسه ضربک زید کی فاعلک مفعولدن تأخیری و اجبدر بوضوئ ترک جعنده ﴿ اما ضمیر مفعول
لفظا فاعله متصل اولسه اضمار قبل الذکر لازم کلمسون دیو لفظا و رتبة ﴿ و اما الاذن و معنای الاذن
صکره واقع اولسه تا کیم حصر مطلوب منقلب و لما سون ﴿ و اما مفعول ضمیری متصل اولسه و فاعل ضمیری
متصل اولسه زیرا اتصال مفعول منافیدر فاعل غیر متصلک مفعوله فعل او را سنه توسطنی ﴿ اما
فاعله ضمیر متصل اولسه بوقدیر جده فاعل ضمیری مقدم اولق و اجبدر ضربتک کی ﴿ و قد
یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا فی مثل قولک زید لمن قال من قام ﴿ و لیک زید ضارع لخصومه ﴿
و مخبط مما تطیح الطوایح ﴿ و وجوب فی مثل و ان احد من المشرکین استبحارک ﴿ و قد حرف تقلیل و یا
تحقیق یحذف فعل مضارع مجهول الفعل نائب عن الفاعلیدر یحذف نك لام حرف جرقیام مجرور در آنکه
مضاف در قرینه جار مجرور به متعلقدر یحذف به جوازا مصدر محذوفه صفتدر ای حذف جازا
دیگدره فی حرف جر مثل مجرور در آنکه جار مجرور به ظرف جوازا در مضاف اولشدر قوله
قوله کافه و ظرفده متعلقدر یحذف به زید بدلدر قولدن و حکایتله مرفوع او فنور لام حرف جر
ومن موصوله ای الشخص الذی و یا موصوفه ای شخص * قال فعل ماضی معروف و مستکنی
فاعلیدر تأئدر منه و من استفهامیه مبتدا و قام ماضی معروف و تحتند ضمیر فاعلی منه راجعدر
و فعل فاعلیله خبر مبتدادر و بوجه کلام مقول قال در پس محلا منصوب اولور و جله سابقه بوجه الیه
صله در و یا صفتدر منه و موصول و موصوفه صله و صفتیه محلا مجرور در لامه جار مجرور به
متعلقدر مقدره که قولدر تقدیری فی مثل قولک زید لمن قال * بعض نهخده قول عبارتی اولمادیغنه
کوره در بواعراب و او حرف عطفدر بیتدن ذکله لیک امر فائب مجهول زید * نائب عن الفاعلیدر
ضارع فعل مقدرك فاعلیدر کائمه جواب سؤال مقددر تقدیری من یکیه جواب و یردیکه لیکیه
ضارع لیک قرینه سیله * لخصومه لام وقت معناسنده در و یا حرف تعلیل لیکیه متعلق و یا ضارعه
و مخبط ضارعه معطوف * و ما من حرف جر و ما مصدریه جار مجرور به مخبطه متعلق تطیح تأویل
مفردده در ما الیه اطاحت معناسنه * الطوایح فاعل تطیح در خلاف قیاس اوزره کلمش زیرامردی
مطیح در * و وجوبا معطوفدر جوازا عبارتیه یعنی یحذف حذف واجبا * فی مثل جار مجرور به واجبه
متعلق * ان حرف شرط فعل مقدره داخل * واحد فاعلیدر من حرف بیان * المشرکین مجرور در من
استبحار ماضی معروف و مستکن فاعلی تأئدر احد و کاف مفعولی و بوجه فعل مقدر فاعلک مفسریدر

اوزره اوله ویا آنک حکمنده اوله اسم فاعل و صفت مشبهه کبی قام زید فعلک اسنادنه کوره در و زید
 قائم ابوه بوشبه فعلک اسنادنه کوره در و الاصل ان یلی فعله فلذلک جاز ضرب غلامه زید
 و امتنع ضرب غلامه زیدا و الاصل مبتدا و ان حرف ناصب یلی فعل مضارع معلوم منصوبدر
 ان حرفیله و مستکن فاعلی مآئدر فاعله فعله مفعول به و ضمیر فاعله راجعدر و جله تأویل مفردده
 خبر مبتدادر و فاحرف عطف و لام حرف جر و ذلک اشارتدر اصله و مجروردر لافله جار مجرور یله
 متعلقدر جازیه مقدم اولدی حصر ایچون جاز ماضی معروف و ضرب آنک کبی و غلامه مفعول
 مضافدر زیده راجع ضمیره و زید فاعلی و بو کلام تأویل مفردده جازیه فاعل واقع اولشدر جاز
 هذا التركيب دیمکدر و امتنع ماضی معروف معطوفدر جازیه و ضرب یکن کیدر غلامه فاعلی
 وزیدا مفعولی و بو جله فاعل امتنعدر (محصول ترکیب) اصل بونده اولی معناسنده اولی دبسه
 ولی لفظنه زیاده مناسب ایدی یعنی اولی بودر که فاعل فعلک یاننده واقع اوله بلا فاصل یعنی فاعل
 فعلک و لاسنده و قربنده واقع اولقی اولی اولدیفی ایچون ضرب غلامه زید ترکیبی جائز اولدی اما
 ضرب غلامه زیدا جائز اولمادی زیرا اولکیده اضممار قبل الذکر همان لفظدهدر انجی رتبه دکل
 زیر امرتبه سی مفعولدن مقدم اولمقدرا مآئیده لفظا و رتبه اضممار قبل الذکردر بوايسه بولدده جائز دکلدر
 و اذا انتفی الاعراب لفظا فیهما و القرینة او کان مضرا متصلا او وقع مفعوله بعدا لا او معناها
 و جب تقدیمه و اذا برکلهدر معنای شرطی متضمن محلا منصوبدر ظرفیله عاملی جوابدر انتفی
 ماضی معروف و الاعراب فاعلیدر لفظا منصوبدر تمیز لکه ای من حیث اللفظ لا من حیث التقدير
 و المحل اصلی انتفی لفظ الاعراب فیهما جار و مجرور انتفی متعلقدر و ضمیر مجرور فاعل و مفعوله
 مآئدر و القرینة الاعرابه معطوفدر و او حرف عطف کان افعال ناقصه دندر آنده مستکن هو اسمی در فاعله
 مآئد مضمر اخبار کاندر متصلا خبر بعدا الخبردر و یا صفت مضمرادر و جله معطوفدر و اذا انتفی الاعراب به
 او حرف عطف و وقع ماضی معروف مفعوله فاعلی و مضافدر فاعله راجع ضمیره بعد منصوبدر ظرفیت
 اوزره مضافدر لفظ الایه او معناها معطوفدر الایه و مضافدر الایه راجع ضمیره بو کلام معطوفدر و اذا
 انتفی جله سنه سابق کبی و جب ماضی معروف تقدیمه فاعلی مضافدر فاعله مآئد ضمیره و جله جزاء شرط
 واقعدر که و اذا انتفی در (محصول ترکیب) چنانکیم فاعله مفعولده اعراب امتنع اولسه نحو ضرب
 مرتضی مجتبی کبی قرینه ده منتفی اولسه بونک کبی یعنی لفظا و معنا بخلاف ضربت موسی سدی و اکل الکهمزی
 یحیی یاخود فاعل فعله متصل ضمیر بارز اولسه ضربت زیدا کبی یاخود فاعلک مفعولی الاذن صکره واقع اولسه
 ایکی سنک اور تاسنه تداخل شرطیله نحو ماضرب زید الاعرا و یاخود معنای الاذن صکره واقع اولسه که
 انما در نحو انما ضرب زید اعمرا در و جب تقدیمه یعنی فاعلی مفعولک اوزرینه بصورتلک جیعنده
 تقدیم یلک و اجیدر اما اعراب و قرینه منتفی اولان برده التباسدن احتراز ایچون و اما فاعلی ضمیر متصل
 اولدیفی برده زیرا اتصال انفصالی مانعدر و اما مفعول الاذن صکره واقع اولسه و الا توسط ایلسه یعنی
 ارالنده واقع اولسه تقدیمده و تأخیرده حصر مطلوب منقلب اولماسون زیرا ماضرب زید اعمرا دن
 مفهوم زیدک ضاربیتی عمروه حصردر بونک برله که عمرو بر غیرینک مضروبوی اولقی جائزدر اما ماضرب
 عمرا الا زیددن مفهوم عمروک مضروبیتی زیده حصردر بونک برله که زید شخص آخری ده ضارب
 اولقی جائزدر پس اگر بری برینه منقلب اولسه حصر مطلوب منقلب اولور و اذا اتصل به

(ضمیر)

منجر اولور اما صورت فتح ابله منجر اولور * اما لام و اضافتدن صکره صورت کسرله منجر اولور
 (المرفوعات هو ما شتمل علی علم الفاعلیه) المرفوعات مبتداهو مبتدای ثانی مائدر مرفوعات دلالت ایلدی
 مرفوعه و افراد و تذکیری خبر اعتبار ابله در که مادر یا خود کل واحد تقدیر اولنه و جائز در که المرفوعات مبتدای
 محذوفه خبر اوله تقدیری هذا باب المرفوعات * و هو ما شتمل جله متناقه اوله * و ما اسم موصول
 ای الاسم الذی او الاسماء الی یا خود موصوفه اوله ای اسم او اسماء * شتمل فعل ماضی معروف ضمیر
 مستتر فاعلی مائدر مایه علی حرف جر علم مجرور در آنکه جار مجرور ابله مفعول به غیر صریح بدر
 شتمل نك الفاعلیه مضاف الیه و جله فعلیه صله در و یا صفتدر مایه و ما صله سیله و یا صفتیه خبر
 مبتدای ثانیدر و بوجه مبتدای اوله خبردر (محصول ترکیب) المرفوعات تقدیری الاسماء المرفوعات در
 الف و تابه جمع اولدی زیرا الف و تاء و ثنه استعمال اولدی کبی صفات غیر عقلا دهه مستملدر
 الجبال الراسخات و الکواکب الطالعات دیرل * بومعرب تقسیم اقسام اعرابه کوره * هو ضمیر فصلدر
 ما مریدنه کنایت اولور اسمدن اولدی کبی * علمدن مراد علامتدر یعنی نشان بوندن مراد علامت
 رفعدر که حرکت و حرفدر که رفع و او والفدر لفظا یا تقدیر یا محلا * بعضیلر دیکه اعراب محلی لفظ
 مشتمل دکدر پس جانی هؤلاء مرفوع اولماز زیرا رفع محلی نك معنایی اولدر که اول بریده در کیم
 اگر آنک یرنده بر معرب اولسه البته مرفوع اولور * بعضیلر دیکه تعریف لفظی به و تقدیری به
 شامل اولدی کبی محلی به ده شاملدر زیرا احوال فاعلنده بحث ایلر ضمیر مرفوع متصل اولدقه اول
 خود مبتدیر و اعرابی محلیدر * الفاعلیه یاسی نسبی اولسه جائز ای الخصلة المنسوبة الی الفاعل مصدر به ده
 اولور سه اولور ای کونه فاعل حقیقه او حکما قائل (فقه الفاعل و هو ما اسند الیه الفعل او شبهه و قدم
 علیه علی جهة قیامه به مثل قام زید و زید قائم او) فاحرف تفسیر و یا رابط جواب من حرف تبعیض
 و ضمیر مرفوعات متضمن اولدی مرفوعه راجعدر و یا ما شتمل علی علم الفاعلیه * الفاعل خبری
 مقدم مؤخر مبتدادر * و هو محلا مرفوع مبتدادر و ما اسم موصول یا موصوف ای الاسم الذی او اسم
 اسند افعال باندن فعل ماضی مبنی للفعول * الیه اکا متعلق و ضمیری مایه راجعدر * والفعل
 اسند نك مفعول مالم یرسم فاعلیدر * او شبهه اکا معطوفدر و ضمیر فعله راجعدر و قدم اسندیه
 معطوفدر نائب عن الفاعلی الفعله و شبهه فعله راجع ضمیردر * علیه جار و مجرور ابله قدم به
 متعلقدر و ضمیر اسم راجعدر * علی حرف جر اسندیه متعلقدر * جهة مجرور در آنکه
 و قیام مضاف الیه و مضافدر فعله و یا شبهه فعله راجع ضمیر * به متعلقدر قیامه و ضمیر ینه اسم
 راجعدر و جله فعلیه متعلق ابله صله در و یا صفتدر مایه و بوجه خبر مبتدادر که هودر * مثل مبتدای
 محذوفه خبردر و قام ماضی معروف و زید فاعلی و جله فعلیه محلا مجرور مضاف الیه در و زید
 مبتدای قائم مبتدای ثانی و ابوه خبر مبتدای ثانی در و مضافدر زید راجع ضمیر * مبتدای ثانی خبر ابله
 خبر مبتدای اولدر و بوجه معطوفدر ما قبلنده جله به (محصول ترکیب) فقه الفاعل تقدیری
 فاذا صرفت ما شتمل علی علم الفاعلیه فقه الفاعل یعنی فاعل علم فاعلی مشتمل اولدر دن
 بعضدر فاعلی سائر مرفوعات اوزره مقدم ایلدی زیرا مرفوعات اصلیدر که جله فعلیه نك جزیدر که
 جله لرك اصلیدر * ایدم فاعلی تعریف ایدر که فاعل شول اسمدر که فعل و یا شبه فعل اکا مستند اوله
 و فعل و شبه فعل اول اسمک اوزرینه مقدم اوله اول اسمله قائم اولمق طریقیه یعنی معلوم صیغه سی

فعلده شرط دکل ایکن مؤثر اولور یعنی منع صرفه سبب اولور بونلر ایلسه براسمه جمع اولمازلر یعنی عدل صیفه لری وزن فعل صیفه لری ایله متخالفدر یعنی ضدلردر بر ماده ده جمع اولمازلر که علمیت کتد کدنصرکه ایکسینک اجتماعی منع صرفه سبب اوله پس علمیت کتد کدنصرکه بر سببه قاور هر بریمی * ایمدی اسم نکره قلندقدنصرکه بلا سبب قاور علمیت شرط اولدیغی برده زیر اشرط کیمتکله مشروط یله کیدرو ضویله صلوة کی یار سببه قاور شرط اولما دیغی برده عدل و وزن فعلده کی که بونلر علمیتله مشروط دکل ایدیلر که شرط کیمتکله مشروط به کیده و مخالف سیبویه الاخفش فی مثل اجر علما اذ انکر اعتبارا للصفة بعد التنکیر و لایزمه باب حاتم لما یلزم من اعتبار المتضادین فی حکم واحد و او حرف ابتدا خالف فعل ماضی مبنی للفاعل مفاعله باندن سیبویه محلا مرفوع فاعلی الاخفش لفظا منصوب مفعولی مکسیده جائزدر * فی حرف جر مثل مجرور در فی حرفیله * اجر مضاف الیه جری ظاهر اولمادی غیر منصرف اولدیغی ایچون * علما حالدر معنای مماثله دن ای ما یماثل اجر حال کونه علما یا خود اجر دن حالدر یا خود تمیزدر مثل اجر دن ای خالف فیه من حیث العلم فی وقت تنکیر اذ معنای شرطی متضمن ظرف زمان نکر فعل ماضی مبنی للمفعول تحتندہ مستتر نائب عن الفاعل بدر اجره راجع * اعتبارا سیبویه فاعل اولیحق اعتبار مفعوله اولور یا خود جله دن تمیزدر یا حالدر فاعل تأویلیله معتبرا دیمکدر یا خود حالدر مضاف حذفیله ای حال کونه ذا اعتبار للصفة یا خود ظرف زماندر زیرا کاهی مصدر حین معناسنه قلنور بو وجوده نصب اخفش اولی در اما سیبویه مفعول اولسه ذکر اولتان وجوده کجی جائزدر الا مفعوله زیرا فاعل متحد دکل وقتله اما سیبویه دن بدل اشمالده فاق اولور یعنی خالف الاخفش ذلك الاعتبار للصفة اعتباره متعلقدر بعد ظرف اعتبار ادر * التنکیر مضاف الیه * و لایزمه فعل نفی استقبال و ضمیر متصل مفعول به راجعدر سیبویه باب لفظا مرفوع فاعل بدر مضافدر حاتم لام حرف جر ما و صول یا موصوف و یلزم مضارع معلوم و آتده مستکن ضمیر فاعلی در مایه عائد و ضمیر مفعول محذوف عائددر سیبویه من بیان ماذر و اعتبار مجروردر من حرفیله و متضادین مضاف الیه در فی حکم یلزمه یا اعتباره متعلق واحد صفت حکم در وجه صله در و یا صفتدر مایه ماضیه سیله و یا صفتیله مجروردر لامله که متعلقدر لایزمه (محصول ترکیب) سیبویه اخفشه مخالفت ایلدی اجر کی صفتدرده که علم اوله صکره نکره قلنسه سیبویه اعتبار ایلدی کچون صفت اصلیه به اولکی کی غیر منصرف قلنور اما اخفش دیر که علم اولغله و صفت زائل اولدی پس کیمتش نسته به وجود و یروب اعتبار ایلک باردر * ایمدی حاتم و طاهر و ظاهر کی رده علمیت حیننده وصف اصلی پی اعتبار ایدوب لاینصرف ایله دیر اخفش سیبویه * مصنف دیر که بوسوال سیبویه لازم کلز زیرا بو اعتبار دن اجتماع ضدین لازم کلور زیر او صفت عموم اقتضا ایدرو علمیت خصوص اما اجر کبیدن علمیت زائل اولغله و وصف اصلی پی اعتبار ایلکه بر مانع یوقدر فتدیر * و جیع الباب باللام او الاضافة بنجر بالکسر * جیع مبتدا الباب مضاف الیه لام عهد ایچون کلور باب غیر منصرف دیمکدر * باللام یعنی لام تعریف دیمکدر با حرف سبب در بنجریه متعلق او الاضافة اللامه معطوفدر بنجر فعل مضارع معلوم فاعلی تحتندہ مستتر عائددر جیهه * بالکسر بنجریه متعلقدر جله فعلیه متعلقدر خبر مبتدادر (محصول ترکیب) جیع باب غیر منصرف لام تعریف داخل اولمق سیبیه مجرور اولور کمرله یعنی صورت کمرله لفظا و یا تقدیرا زیرا کسر القاب بنادندر انکله منجر اولماز بلکه صورتیله منجر اولور زیرا غیر منصرفدر

زیاده اوله یعنی اتین حرف لرندن بریسی اوله اما تابی قبول ایلیه یعنی آخر نه تاداخل اولیه افعیل تفعیل و یفعیل تفعیل و افعیل امر مخاطب و لاتفعیل نهی مخاطب کیلر انک ایچون اجر کی غیر منصرف اولدی زیرا اولنده فعل زیاده سی کی زیاده وار و تابی قبول ایلر یعنی اجرة دیمزلر اما بملة منصرف اولدی تابی قبول ایلد کیچون زیرا جل یعمل و ناقه بملة دیرلر خدمنده قوی اولان دوه به و و مافیه علیه مؤثره اذ انکر صرف لماتین من انما لاتجامع مؤثره الاماهی شرط فیه الاعدل و وزن الفعل و هما متضادان فلا یكون الا احدهما فاذا نکر یق بلا سبب او علی سبب واحد * ما اسم موصول الاسم الذی دیمکدر یا اسم موصوف اسم * فیه مقدم خبر علیه مؤخر مبتدا مؤثره صفت علیه در وجه صله در و یا صفتدر مایه و ما بونلرله مبتدا * اذ المعنای شرطی متضمن ظرف زماندر نکر فعل ماضی * محمول قائم مقام فاعلی تحتنده ضمیر مائددر مایه فعل شرط واقعدر صرف اعرابده نکر کی در جزای شرط واقعدر و جمله شرطیه خبر مادمعنای الاسم الذی فیه علیه مؤثره صرف ذلک الاسم وقت نکره لام حرف جر و ماموصول و یا موصوف * تین فعل ماضی مبنی للفاعل ظهر دیمکدر و مستتر ضمیری فاعلیدر مایه مائد و جمله صله در و یا صفتدر مایه و ماصله سیله و یا صفتیه مجرور در لامه جار مجرور یله متعلقدر صرفیه معنای صرف النکره لدلیل اولدلیل الذی ظهر من جهة کذا من حرف بیاندر مایه تینیه متعلقدر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلین و ها اسمی مائددر علیه * لاتجامع فعل نفی استقبال ضمیر مستتر فاعلی راجعدر علیه مؤثره حالدر مذکور ضمیردن یا خود صفت اوله مفعول مقدره یعنی تجامع العلیه عله مؤثره دیمک صکره موصوف حذف اولندی و صفت برینه اقامت اولندی * الاحرف استثناء و ماموصول ای السبب الذی یا موصوفه ای سیاهی مبتداء راجعدر علیه و شرط خبری و فیه جار مجرور یله بر مقدره متعلقدر و شرطه صفتدر یعنی شرط محذوف ثابت فیه و ضمیر مایه مائددر و مبتدا خبر یله صله در و یا صفتدر مایه و ماصله سیله و یا صفتیه مستنددر و منثنی منه محذوف چان کیم مؤثره حال اولسه استثناء مفرغدر تقدیری لاتجامع العلیه سیبمان الاسباب حال کونها مؤثره لا السبب الذی اوسیباهی فیه شرط * الاعدل مستثنی دن مستثنی در تقدیری لاتجامع غیر ماهی شرط فیه الاعدل و وزن الفعل فانها تجمعهما مع انها لیست بشرط فیهما * و وزن الفعل معطوفدر الاعدله و زک فعله اضافتی عامک خاصه اضافتی در و لاتجامع جمله سی الخبراندر و ان اسمیه و خبر یله تأویل مفردده محلا مجروردر من حرف یله و هما مبتدأدر راجعدر عدله و وزن فعله * متضادان خبر مبتدادر و جمله حالدر عدل و وزن فعلدن تقدیری الاعدل و وزن الفعل فانها تجمعهما و الحال انها متضادان ای خبر مجتمعین فی اسم واحد * فلا یكون فعل نفی استقبال کان تامدر جواب شرط محذوفدر الاحرف استثناء احدهما فاعلی تقدیری فاذا لم یجتعا فلا یوجد الا احدهما فاذا نکر فاذا صرف کی دره بقی فعل ماضی معلوم * بلا باحرف جر لا غیر معنای سبب مجروردر یله جار مجرور یله متعلقدر بقیه او حرف عطف علی سبب معطوفدر بلا سببه واحد سییه صفتدر بقی متعلقیه جزای شرطدر شرط جزا سیله جمله مستأنفه (محصول ترکیب) هراسم غیر منصرف که آئده علیه منع صرفده تأثیر ایدر یعنی منع صرفده شرط اوله هرابر که اول اسم نکره قلنه رب سعاد و قطام کی اول اسم منصرف قلنور زیر اظاهر اولمشیدی سابقا اسباب منع صرفی بیان ایتکدن و شرائطی ذکر ایتکدن که بونلر منع صرفده مؤثر اولد یعنی حالده مجتمع اولمازلر الا شرط اولان یرده که تأیث بالتادر لفظا و معنا و عجزدر و ترکیب و الف و نون زیاد تادر ایددی بونلرک هر بریسی علیه مشروطدر الاعدل و وزن

خبر مبتدای محذوف مضافدر فعلايه تقدیری و قبل شرطها وجود فعلی جمله اسمیه مقول قولدر
 من حرف سبب * ثمه محلا مجرور من حرفیله فعلايه صفت اوادبغه اشارتدر یاخود شرطده مخالفته
 جار مجرور یله متعلقدر اختلاف به * اوزرینه مقدم اولدی حصر ایچون اختلاف فعل ماضی مجهول
 فی رجان جار مجرور یله اختلاف نك مفعول مالم بسم فاعلیدردون ظرفیته منصوبدر مضافدر سکرانه که
 غیر منصرفدر آنکیچون جری ظاهر اولمادی ندان معطوفدر سکرانه ومنصرفدر آنکیچون جری ظاهر
 اولدی (محصول ترکیب) اسمک آخرنده الف و نون زائدتان اولسه لر اسمی صرفدن منع ایدر لر زیر اصحر اءنک
 ایکی الفنه بکر لر تاء تأیث داخل اولما مقده پس بوالف نون اسمده واقع اولسه لر اول اسمک شرطی
 علم اولمقدر عمران و سلمان و عثمان کی تاکه ایکی الف تأیثه مشابته متحقق اوله زیرا مشابته
 متحقق اولما سده تاء تأیث دخولنه مانع اولماز سعدان و سعدانه و مرجان و مرجانه کی اما الف و نون
 صفتک آخرنده اولسه مؤنثی فعلايه وزنی اوزره کلمک کرک تا کی مذکور مشابته متحقق اوله
 بعضیلر دیدیلر مؤنثی فعلی وزنی اوزره کلمک کرک زیرا بویه اولجه فعلايه نك انتفاشی مستزدر
 اما صحیح قول اولدر زیرا وجود فعلی بالذات شرط دکلدر * ایدمی صفتده اولان الف و نونک شرطنده
 مخالفت واقع اولدیغی ایچون رجانه نك صرفنده و عدم صرفنده اختلاف ایلدیلر زیرا مؤنثی بودر که
 فعلايه و یا فعلی وزنی اوزره کلمه بلکه خدا نك صفت خاصی در غیره اطلاق جائز دکلدر * پس انتفاء فعلايه
 شرط ایلین لاینصرف او قور اما وجود فعلی شرط ایلین صرف ایدر زیرا مؤنثی بودر که فعلی وزنی
 اوزره کلمه * اما سکرانده اختلاف ایلدیلر زیرا مؤنثی سکری در سکرانه دکل پس ایکی شرطه یله
 موافقدر که غیر منصرف قلدیلر مصاحب معاضنه اولان ندانده ده اختلاف ایلدیلر صرف ایلدیلر
 زیرا مؤنثی فعلايه کلور لکن پشیمان معاضنه اولان ندان غیره منصرفدر بالاتفاق زیرا مؤنثی ندی کلور
 * وزن الفعل شرطه ان یختص به کثمر و ضرب او یكون فی اوله زیاده کز یاده غیر قابل لئاء * وزن مبتدأ الفعل
 مضاف الیه شرطه مبتدای ثانی مضافدر وزنه راجع ضمیره ان یختص تأویل مفردده ان الیه فاعلی یختصده
 ضمیر عائددر وزنه به جار مجرور متعلقدر ان یختص به و ضمیر فعله عائددر ان یختص متعلقیه خبر مبتدای
 ثانیدر وجه خبر مبتدای اولدر * کثمر مبتدای محذوفه خبردر هو مثل شمر دیکدر و ضرب اکا معطوف
 او یكون اعرابی یکدی معطوفدر ان یختص به * فی حرف جر * اوله مجروردر فی حرفیله مضافدر وزن
 فعله راجع ضمیره محلا منصوب مقدم خبریدر یكون نك و زیاده مؤخر اسمیدر کاف حرف جر و زیاده
 مجروردر آنکله مضافدر فعله راجع ضمیره و بوجار و مجرور زیاده به صفتدر یاخود کاف مثل معناسندر
 وینه زیاده به صفتدر غیر منصوبدر قدر کان نك خبری اولقی اوزره تقدیری ان یكون الاسم غیر قابل لئاء
 یاخود اوله ضمیرندن حال اوله ای حال کون الاسم غیر قابل لئاء یاخود مرفوع زیاده به صفت اوله قابل مجرور
 در اضافته لئاء جار مع المجرور قابل متعلقدر * و من ثمه * ای من اجل اشتراط عدم قبول لئاء * امتنع *
 فعل ماضی معلوم * اخر * لفظا مرفوع فاعلیدر * و انصرف * معطوفدر امتنع به * بعمل * لفظا مرفوع
 فاعلیدر انصرف نك (محصول ترکیب) وزن فاعلک منع صرفده ایکی شرطی و ایا فعله مخصوص وزن کرک که
 اسمده بولیمه الامجدین عربی به منقول بقم و شلم کی * بقم معروف اغا جدر و شلم بقم وزنی اوزره شامده بر بک
 اسمیدر و دیر لکه بیت المقدس شهر نك اسمیدر عمرانی دلچیه یاخود فعل مریدن اسمه منقول اوله شمر کی که
 بر فرسه اسم قلدیلر و بذر کی که بر مایه یعنی صویه آد قلدیلر و ضرب بناء مفعول صیغه سی اوزره برر جمله نام
 ایلدیلر و تفعل و تفاعل و افتعل و انفعل و استفعل بوقیلدندر یاخود اولنده فاعلک زیاده سی کی

بویله در که سر او بل مفرد در سرواله معناسنه نه جعدر ونه منقولدر جعدن بو وزن خود منع الخز
 الابونکله وجه جواب بودر کیم یا حکما جعدر وزنداشلرینه حل ایلکله یا خود تقدیرا فرض ایلکله که
 جمع سرواله در مفرد معناسنده استعمال ایلدیلر یعنی سرواله معناسنه ایدی بولفظ صرف اولدیغی
 وقت حال بوکه استعمالده صرف اولماق اکثردر * پس کیمی دیدیکه بجعدر که عربده وزنداشلرینه حل
 او انوب صرف اولمادی یعنی دنانیر و فنادیل کبی * وکی دیدی عربدر تقدیرا سرواله نیک جعیدر یعنی
 فرض ایلدیلر که سرواله نیک جمعی اوله * ایدی بو اختلاف غیر منصرف اولدیغی تقدیرجه در * اما
 منصرف اولدقده اشکال قالماز که مفرد میدر جمع میدر و تحقیق میدر بوقسه تقدیریمی * واما جوار کبی
 اسمی یعنی مقوصل که آخری یا ویا و او اولوب ماقبلی مکسور اوله و فواعل وزنی اوزره اوله یائی
 جوار کبی و وای دواعی کبی رفع و جر حالتند قاض کبدر صورتده یا خود اعلال ایله یا حذف
 اولده و آندن تنوین عرض ایلده نحو جاتنی جوار و مررت بجوار * واما نصب حالتند یا متحرک
 و مفتوح در نحو رأیت جوار کبی پس حالت نصبند اشکال یوقدر زیرا اسم غیر منصرفدر جمعیت و صیغه
 منتهی الجموعله واما رفع و جری اصلی جوار کبی و جوار کبی در تنوینله زیر اهر اسمک اصلی انصرافدر
 معرب اولدیغی تقدیرجه پس یا اوزره ضمه ثقیل حذف اولندی اجتماع ساکنین اولدی یادن و تنویندن
 یائی حذف ایدوب و تنوینی ماقبلنه و یردک جوار و دواع اولدی بونک اعلالده دخی وجوه وار
 لیکن کثرت سودادن اعراض ایلدک * التركیب شرطه العلمیه وان لایکون باضافه ولا اسناد مثلا بعلبک *
 التركیب مبتدا شرطه مبتدای ثانی مضافدر ترکیبه راجع ضمیره * العلمیه خبر مبتدای ثانیدر مبتدای
 ثانی خبر بله خبر مبتدای اولدر * وان لایکون اعرابی سابق کبی درواسمی ترکیبه راجع ضمیردر * باضافه
 جار مجرور بله اعرابدن محلا منصوب خبریدر بوفصل اسمیله و خبر بله تاویل مفردده ان ایله اعرابدن محلا
 مرفوع معطوفدر العلمیه و لا اسنادده باضافته مثل خبر مبتدای محذوفدر بعلبک مضاف (محصول
 ترکیب) ترکیب باب غیر منصرفده ایکی کلمه بی یا زیاده بی رکه قلقدر بر جزوی حرف اولمافله ایدی شرطی
 علم اولقدر تا کیم علم اولمافله مصون اوله زوالدن ترکیب لازم اولق ایچون و یا سبب ثانی ثابت اولق ایچون
 دخی ترکیب اضافی ده اولماق کرک زبیر ترکیب اضافی غیر منصرفی منصرف و یا منصرف حکمنده قیلور پس
 منع صرفده نیجه تأثیر ایدر ترکیب اسنادیده اولماق کرک زبیر ترکیب اسنادی یائی موجبدر ایدی اعرابک
 ملزومی اولان منع صرفی نیجه موجب اولور که بناء اعرابه منافیدر حاصلی اعراب و باضافتدر بر برده جمع
 اولر مثال بعلبکدر که شام قصبه لرندن بر قصبه نیک اسمیدر مرکبدر بعلدن که اسم ضمندر و بکدن صاحبک
 آدیدر که ایکسی بر اسم قلندیلر که ارالنده نسبت اضافت و اسناد یوقدر * الالف والنون ان کانا فی اسم
 فشرطه العلمیه کهمران اوصفه قاتقاء فعلانته و قیل وجود فعلی و من ثمه اختلاف فی رحمان دون سکران
 و ندمان * الالف مبتدای النون معطوفدر که ان حرف شرط کانا فعل ماضی در افعال ناقصه دن واسمی ضمیر بارز
 مائددر الف و نونه فی اسم جار مجرور بله اعرابدن محلا منصوب خبر کانا در * فشرطه مبتدا مضافدر
 اسم راجع ضمیره العلمیه خبری و بوجه جزای شرط واقدر و جله شرطیه خبر مبتدای کهمران
 کاف مثل معناسنه مضافدر عمراه جار مع المجرور محلا مرفوع خبر مبتدای محذوفدر یعنی هو مثل عمران
 اوصفه محلی اسم معطوفدر * قاتقاء خبر مبتدای محذوفدر * فعلانته مضاف الیه و جله جواب شرط
 مقدردر تقدیری الالف والنون ان کانا فی صفة فشرطها انتفاء فعلانته * قیل فعل ماضی مجهول وجود

ضمیر مآئدر سر او به هو ضمیر فائب محلا مرفوع مبتدا مآئدر سر او یل غیر منصرفه * الا کثر خبر مبتدا و بوجه حالیه مترضه در شرط و جزا اورته سنه که فقد قبل در فاحرف رابط جزادر قد حرف تقریب قبل فعل ماضی مجهول جزای شرط و جله شرطیه خبر مبتدادر * انجمی مبتدای محذوفه خبردر اعنی هو انجمی و جله اسمیه هذا القول تأویلنده قائم مقام فاعلیدر حل فعل ماضی مجهول ضمیر مستکن تحتند مفعول مالم بسم فاعلیدر سر او به مآئد و جله صفت انجمی در یاخوده مبتدای محذوفه خبر بعد الخبردر علی حرف جر جله به متعلق موازنه مجروردر علی الیه و مضافدر سر او به راجع ضمیره و او حرف عطف * و قبل عربی قبل انجمی کبیدر اعرابه * جمع خبر بعد الخبردر سر او له لفظانه مضاف تقدیر امصدردر ای قبل به اعنی قبل هذا القول تقدیر و فرضی یاخود علتدر ای قبل هو جمع افرض ذلك یاخود عاملی محذوفدر مصدردر ای قدر تقدیر او فرضا یاخود مفعول اعنی در تقدیری اعنی تقدیرا دیمکدر بعض و جوه دخی تحملی وارددر لیکن کثرت سواددن اعراض ایلدک * و اذا ظرف زمان معنای شرطی متضمن صرف فعل ماضی مجهول فعل شرط قائم مقام فاعل تحتند ضمیر مآئدر سر او به * فلا فاحرف رابط جوابدر و لا نافیة جنسیه در * اشکال فتح اوزره مبنی اسمی و خبری محذوفدر تقدیری لا اشکال فی صرفه و جله جزای شرطدر انکیچون اولنه فا داخل اولدی و نحو مبتدا جوار مضاف الیه رفعا و جرا مفعول معنایه مقدر کانک خبریدر کقاض خبر مبتدادر معنای جوار کبیلر قچان مرفوع و مجرور اولسه قاض کبیدر لام الفعلک حذفند و تنوین و یرمده و محتملدر که ظرفیله منصوب اوله و نحو جوار فی حال الجرو الرفع کقاض (محصول ترکیب) ایکی سبک مقامه قائم اولان جمعک شرطی صیغه منتهای جوع و زنی اوزره اولقدر که اولی مفتوح و او چنجیمی الف جمع و الفدن صکره ایکی حرف یا اوج حرف اورته حرفی ساکن و یا حرف مشدد اکا لیب کی که اکلبک جعیدر و انا هم کی که انعامک جعیدر بونلر ایکشر کره جمع اولاندر اما بر کره جمع اولان مساجد و مصابیح کی در بوندن مراد وزن عروضیدر تصریفی دکل بوالدر که بردخی تکسیرله جمع اولماز اما تصحیله جمع اولور نه که حدیث شریفده واقع اولمش انتن صواحبات یوسف بغیرها مراد هادن مفردله جنسی فرق ایچون کلن حرفدر رومی الیه روم کی و نمره الیه عمر کی زیرا تا وفده هایه قلب اولور ابدی قایله اولسه مفردلر و زنی اوزره اولور فرازنه و صیاقله کی که کراهیه و طواغیة و زنی اوزره اولور * کساجد الفدن صکره ایکی حرف اولدیغه مثالدره و مصابیح الفدن صکره اوج حرف اولوب اورته سی ساکن اولدیغه مثالدر * اما فرازنه و ملائکه و صیاقله کبیلر منصرفدر زیر اجمعک شرط تأثیری هاسبیلله فوت اولدی * و حضاجر علما لاضیع جواب سؤال مقدردر تقریر سؤال بویه در که حضاجر سرطلان جنسنه علمدر اما آزه و چوغه شاملدر ارسلان جنسنه اسامه دیدکری کی پس بونده جمعیت بولتماز صیغه منتهای جوع خود اسباب منع صرفدن دکلدر بلکه جمعیت شرطدر بویه اولنجه منصرف اولقی کرک ایدی لیکن غیر منصرفدر تقریر جواب بویه در کیم حضاجر ضبعه علم اولدیغی حینه غیر منصرفدر بالفعل جمع اولدیغیچون دکل بلکه جمعیت اصلیه ایچون زیرا جعدن مقولدر مفردی خضجر کلور عظیم البطن معنایه ابدی منع صرفده معتبر جمعیت اصلیه در صحاح جوهریده دیمشکه تعریفده و تنکیرده غیر منصرفدر زیرا جمع بنیه سی اوزره اسم واحددر * و سر او یل اذا لم یصرف جواب سؤال مقدردر تقریر سؤال

شرطی افت عجمی ده حراب دینندن غیرى دبلده علم اولمقدر حقیقه ابراهیم کبی باحکما
 قالون کبی که روم دیننده اسم جنس ایدی ابی دیمکدر صکره نافع قرائتی روایت ایلینه نک برینه
 دبدیلر مکر برکون اثنای کلامده قالون دیمش سؤال التشر قالون ندر دیو دیمش که رومجه ابی
 دیمکدر بوسه بیلله آدنی قالون دیمشله ایدی بورومجه آدی دکل ایدی بلکه عیسی ایدی اما بوبله
 دبدیکچون قالون دبدیلر ایدی بو حکما علمدر زیرا عرب تصرفدن اول علم اولدی پس
 عجمده علمت شرط اولدی تا کیم انده کندی لغتری کبی تصرف الیلدر الف ولام واضافت
 ادخال ایلک وغیربسی کبی بوبله اولجه عجمک ضعیف اولوب منع صرفه سبب اولماز* پس
 عجمده شرط اول علم اولمقدر کندی دیلارنده باحقیقه و باحکما* و شرط ثانی ایکی امرک
 بریدر یا تحرک الاوسط و یا اوج حرفدن زیاده اولمقدر تا کیم خفت ایکی سبک برینه معارض
 اولیه* پس نوح مصنف قنده منصرفدر زیرا ساکن الاوسطدر و شرکه دیار بکرده برقلعه اسمیدر
 صرفدن ممنوعدر زیرا متحرک الاوسطدر و ابراهیم زیاده علی الثلاثه در پس صرفی ممنوعدر
 معلوم اوله که جمیع انبیاک و ملکک اسامیی لابنصرفدر الا التي کیمسه نک تنه که یورمشلر
 قطعده هرکه هست از پیران و ملک* هست لاینصرف مکرشش کسن* صالح و هود و لوط و باز
 شعیب* باز نوح و محمد آمد و بس* الجمع شرطه صیغه منتهی الجموع بغیر هاء کساجده و مصابیح
 و اما نحو فزانة فنصرف و حضاجر علما للضبع غیر منصرف لانه منقول عن الجمع* و سراویل
 اذا لم بصرف وهو الاكثر فقد قبل اعجمی حل علی موازنه و قبل عربی جمع سروالة تقدیرا
 و اذا صرف فلاشکال* و نحو جوار رفعا و جرا کقاضی* الجمع مبتدا شرطه مبتدای ثانی مضافدر
 جعه راجع ضمیر صیغه خبر مبتدای ثانی در وجه خبر مبتدای اولدر منتهی مضاف الیه و مضافدر جوعه
 مصدرک فاعلنه اضافتیه* بغیر هاء جار مجرور یله متعاقدر مقدر منتهی الجموعک صفتیه تقدیری
 شرطه صیغه منتهی الجموع الثابتة بغیر هاء* منتهی الجموع صفتیه خبر مبتدای ثانیدر و بوجه خبر مبتدای
 اولدر* کساجد جار مع المجرور یا مضافله مضاف الیه اگر کاف مثل معنائه تقدیر اولسه یا محلا
 مرفوع خبر مبتدای محذوفدر هو دیمکدر یعنی الجمع کساجده و مصابیح کامعطوفدر* و اما و او
 حرف ابتدا امامعناى شرطی متضمندر فزانة مبتدا فنصرف خبری و بوجه جواب اماندر
 انکچون فا داخل اولدی جوابنه لکن فانک حق صدر جمله واقعه اولمقدر لیکن بونده مؤخر
 اولدی شرط و جزا حرفی منوالی اولسون دیو تقدیری مهمما یکن من شیء فزانة منصرف دیمکدر
 منصرفده تا کلدی لفظی مراد اولدینی ایچون لفظ فزانة دیمکدر و حضاجر مبتدا علما حالدر غیر منصرف
 ضمیرندن تقدیری علم ثابتة للضبع یا خود علما لفظنه کوره لاینصرف حال کونه علما للضبع بعض نسخهده علم
 واقع اولمقدر رفله خبر مبتدای* و للضبع علمه صفتدر تقدیری علم ثابت للضبع یا خود علما لفظنه متعلقدر
 حال اولدینی تقدیرجه علما للضبع دیمکدر* غیر خبر بعد الخبردر منصرفه مضاف لام حرف جر ان
 حرفدر حروف مشبهة بالفعلدن ضمیر محلا منصوب اسمی مآذدر حضاجر منقول خبریدر* عن الجمع
 جار مجرور یله متعوله متعلقدر وان اسمیه و خبر یله مجروردر لامه تاویل مفردده تقدیری غیر
 منصرفدر جمعدن نقل اولدینی ایچون و سراویل مبتدا اذا کلمه شرط ظرف زمانچون عاملی
 جوایدر ولم حرف جزم و بصرف مضارع مجهول لم یله مجزوم فعل شرط تحتنده قائم مقام فاعلی

سمى نك و ضمير تأنيث معنوي به راجع مدر * مذ كرقا ثم مقام فاعل بدر سمي نك فشرطه مبتدا مضافدر
 تأنيث معنوي به راجع ضميره * الزيادة خبر مبتدا در و بوجه اسميه جزاي شرطدر آنك ايچون اولنه
 فا داخل اولدى * فقدم منصرف مبتدا و خبر شرط محذوفه جزا واقع اولشدر تقديرى فاذا عرفت
 هذا فقدم كذا و عقرب ممتنع مبتدا و خبر معطوفدر فقدم منصرفه (محصول تركيب) تأنيث
 لفظى كه تايله اوله يعنى الفله اوليه آنك مانع صرف اولده شرطى علم اولقدر يعنى اول اسم مؤنث
 علم اولقى كرك عائشه و فاطمه كي تأنيث معنوي ده ده شرط علم اولقدر يعنى ايكي سنده ده منع صرفه
 شرط علم اولقدر الابوقدر فرق وار دركه تأنيث بالتاده عليت منع صرفه و جوبنك شرطيدر اما
 تأنيث معنويه جوازبنك شرطيدر * اما تأنيث معنوي نك منع صرفه تأثير ايلك و جوبنك شرطى
 اوج نسنه نك برسيدر * اولكيسى كلمه نك حرف لرى اوچدن زياده اولقدر زينب كي * ايكيجهيمى حرف
 اوسط متحرك اولقدر سقر كي * اوجنجيمسى عجه اولقدر يعنى لفظ عجم اولقدر حاصلى عربدن خبرى
 دليلده اولقدر * پس هندكي تأنيث معنويك صرفى جائزدر زيرا و جوبنك شرطى بولندى عدم
 صرفيده جائزدر ايكي سبب بولنديغى ايچون يعنى تأنيث و علم * اما زينب كي تأنيث معنوي زياده ايله
 بولنديغى چون عدم صرفى واجيدر و سقرده تحرك اوسطله تأنيث معنوي و ماه و جورده عجه ايله
 تأنيث معنوي بولرك هر بريسى لاينصرفدر زيرا و جوبنك شرطى بولندى * اما كرك تأنيث معنوي يى
 بر مذكره اسم ايلسه لرى پس شرطى اول اسمك اوج حرفدن زياده اولقدر * ايمدى قدم كي كه تأنيث
 معنويدر بر رجه آنى علم ايلسه لرى منصرف اولور زيرا مذكره اسم اولقله مؤنثك اعتبار اولتمز پس
 يالكر عليتله غير منصرف اولماز * اما عقرب كه تأنيث معنويدر مذكره اسم ايلسه لرى صرفدن ممتنع اولور
 زيرا اوج حرفدن زاندر ايمدى شرط بولندى مشروط دخی ﴿المعرفة شرطها ان تكون علمية﴾
 المعرفة مبتدا شرطها مبتداى ثانی مضافدر المعرفة راجع ضميره ان حرف ناصب تكون فعل
 مضارع افعال ناقصه دن منصوبدر ان حرفيله اسمى تحتنده مستقر راجعدر المعرفة علمية خبر تكوندر
 و تكون اسم و خبريله خبر مبتداى ثانيدر مبتداى ثانی خبريله جمله اسميه خبر مبتداى اولدر كه جمله
 ابتدائيةدر (محصول تركيب) مانع صرفك در دنجيمسى معرفدر يعنى تعريفدر زيرا منع صرفه
 سبب اولان تعريفدر ذات معرفه دكلدر پس منع صرفه تأثيريك شرطى علم اولقدر زيرا معارف
 بشدر مضمرات و مبهمات و معرف باللام و بالاضافة و علمدر مضمرات و مبهمات مبنياندر غير
 منصرف خود معرباندر لامله و اضافتله تعريف اولان خود غير منصرفى منصرف قلور پس
 قائمى الاتعريف علمى حاصلى مانع صرف اولان تعريف علمدر ﴿الجمعة شرطها ان تكون علمية في الجمعة﴾
 و تحرك الاوسط اوزيادة على الثلاثة فتوح منصرف و شتر و ابراهيم ممتنع ﴿الجمعة مبتدا شرطها مبتداى
 ثانی مضافدر عجه به راجع اولان ضميره * ان تكون علمية اعرابى سابق اولدى في الجمعة جار مجرور به
 علمية نه صفتدر اى علمية ثابتة في اللغة الجمعة * و تحرك معطوفدر علمية مضافدر الاوسطه اوزيادة
 معطوفدر تحركه * على الثلاثة جار مجرور به متعلقدر زياده به جمله فعلية خبر مبتداى ثانيدر و جمله اسميه
 خبر مبتداى اولدر و بوجه سابق جمله لرى كيدر فتوح منصرف فقدم منصرف كيدر و شتر مبتدا و ابراهيم
 اكاه معطوف ممتنع خبر مبتدا در كل واحد منهما تقدیرنده (محصول تركيب) عجه كلمه نك اوضاع عربك غيريك
 اولقدر يعنى عربك وصفى اوليه هر نه دليلدن اولور سه اولسون ايمدى عجه نك منع صرفه تأثيريك

(شرطى)

اسود و ارقم حال کونهما صفتین للحمية و ادهم معطوف بر ارقم به • لقب بالحية کيد در اعرابده و ضعف فعل ماضی معلوم معطوف در صرف به • منع لفظا مرفوع فاعلیدر ضعف نك افعی تقدیرا مجرور مضاف الیهی در منعك و الحية اولکی کی در اعرابده • واجدل افعی به معطوف در و لاصقر للحمية کی در و اخیل معطوف در اجدله و اللطائر سابقدر کیدر (محصول ترکیب) صرفی مانع اولان و صفک شرطی اصلی اولمقدر یعنی اصل و ضعهده و للمقدر پس وصف اصلی به غلبه اسمیه ضرر ایلز یعنی سبیت منع صرفدن کلمه بی اخراج ایلز اجر و اصغر و ایض کی حاصلی نه و صفت اصلی به اسمیه عارضه ضرر و بر و نه اسمیت اصلی به و صفت عارضه ضرر و بر بلکه و صف اصلی البته منع ایدر و عارضی منع یلز البته و صفت اصلی شرط اولوب غلبه اسمیه ضرر و بر مدیکچون اربع اسمی منصرف اولدی مررت بنسوة اربع ترکیبنده زیرا اصل و ضعهده عدد معینک اسمیدر صکره استعماله و صفت عارض اولشدر غلبه اسمیت و صف اصلی به ضرر و بر مدیکچون اسود و ارقم و ادهم منصرف اولمادیلر زیرا اسود اصل و ضعهده هر سباهه صفتدر صکره قره یلانده استعمال ایلدیلر * و ارقم اصلنده هر الاجده وضع اولندی صکره آقی قرالی یلانده استعمال ایلدیلر * و ادهم اصلنده هر سباهه وضع اولندی صکره قره دموردن بوقاغیده استعمال ایلدیلر * ایدی بونلر اسمیت غلبه سیله عدم صرفدن چقمزلر بلکه بنه غیر منصرفدر و صف اصلی و وزن فاعله نه که اسمیتدن اول بویه ایدی عدم انصرافده و صف اصلی شرط اولدیغیچون یلانده اسم اولان افعاپی و چافطوغانه اسم اولان اجدلی و الاجه قرغه اسم اولان اخیلی صرفدن منع ایدنه منعی منع اولدی زیرا بونلرک و صف اصلینده جزم یوقدر * اما غیر منصرف ایدن دیرکه افعی فعتدنیز که برامزاق معنا سنه واجدل جلدلندیر که قوت معاضنه در و اخیل خیلا ندندر که تخیل معنا سنه در زیرا بو طیر غایتله و هامدر سائر طبور کی دکل حرب بونکه تشام ایدر یعنی برامز قال ایدر * التأیث بالتاء شرطه العلمیه و المعنوی كذلك و شرط تحتم تأثیره الزیاده علی الثلاثة و تحرك الاوسط او الجملة فهندیجوز صرفه و زینب و سقر و ماه و جور تمتع * فان سمي به مذکر شرطه الزیاده فقدم منصرف و عقرب تمتع * التأیث لفظا مرفوع مبتدا بالتاء جار مع المجرور اعرابدن محلا مرفوع صفتی تقدیری التأیث المنصق بالتاء شرطه مبتدای ثانی مضافدر تأیثه راجع ضمیره العملية لفظا مرفوع خبر مبتدای تأیدر و جله خبر مبتدای اولدر و بوجه نك اعرابدن محلی بوق جله ابتدایه دره و المعنوی مبتدای محذوفه صفتدر تقدیری و التأیث المعنوی كذلك محلا مرفوع خبریدر اشارت تأیث بالتاء در و تشبیه اشترط علیهده دره و شرط لفظا مرفوع مبتدا مضافدر تحتمه تحتم تأثیره تأثیرده تأیث معنوی به راجع ضمیره تحتم فعل بابندن مصدر در و جوب معاضنه در الزیاده خبر مبتدادر علی الثلاثة الزیاده به متعلقدر او حرف عطف تحرك معطوفدر الزیاده به مضافدر الاوسطه او الجملة اکا معطوف فند مبتدا یجوز فعل مضارع معلوم و صرف فاعلی مضافدر هنده راجع ضمیره و جله خبر مبتدادر و بوجه اسمیه جزاء شرط مقدر در تقدیری و اذا کان كذلك فندیجوز صرفه هنده راجع ضمیری مذکر ایراد ایلدی تأیث معنوی ایکن لفظه کوره که علامت تأیث یوقدر یا خود لفظ هندد بمکدر و زینب مبتدا و سقر و ماه و جور معطوفلر در زینبه تمتع خبر مبتدا تقدیری تمتع کل واحد منها یا خود هر برینه بر تمتع تقدیر اولنه فندبره فان حرف شرط سمي ماضی مجهول فعل شرط به جار و مجرور مفعول به غیر صریحیدر

جمع جمعاء مؤنث اجمع در و کنع و بضع و بضع بونک کبی در ایدمی جمع معدولدر جمع دن یا جاعی دن
 جمعوا و اتدن زبرا جمع جمعاء در و جمعاء ا کر صفت ایسه حتی فعل و زنی اوزره جمع اولمقددر
 جراه و جراه جمع اسم اولور سه حتی فعالی و فعلاوات و زنی اوزره جمع اولمقددر صحرا صحاری
 و صحراوات و زنی اوزره جمع اولدیغی کبی * پس وقتا که فعل و زنی اوزره جمع اولدیسسه معلوم
 اولدیکه ذکر اولناک بر بستدن معدول اولمقددر بود کرا و لاناظر تحقیقا معدول اولانلردر * اما تقدیرا
 معدول اولان عمرو زفر و زحل کبی در بونلر غیر منصرف بولندیلر حالبوکه بونلردن سبب ظاهر
 بولندی علیندن غیر ی پس عدل اعتبار ایلدیلر عدل ایسه بر معدول عنه اقتضا بونلرده ایسه وجودنه
 بدلیل بولندی منع صرفدن غیر ی پس هر برینه بر معدول عنه تقدیر ایلدیلر عمره عامر و زفره
 زافر و زحل زاحل کبی * باب قطامدن مراد فعال و زنی اوزره اعیان مؤنث علیدر که آخری راه
 اولیه امدی اکثر بنی تمیم بونک کیلرده عدل اعتبار ایلدی رای اولان اعلام مؤنثه جل ایلیمکیچون
 حضار و طهار کبی ایدمی بونک کیلر مبیدر حالبوکه بونلرده ایکی سبیدن غیر ی یوقدر ایکی سبب
 ایسه بنای موجب دکلدر پس بونلرده عدل تقدیر ایلدیلر سبب بنا حاصل اولقی ایچون ایدمی
 وقتا کیم رای فعالی ده سبب بنا ایچون عدل اعتبار اولدیسسه اول وزن اوزره اولان معرب غیر
 منصرفده اعتبار اولدی نظائرینه جل ایلیمکیچون عدله احتیاج یوق ایکن زبرا منع صرفه
 ایکی سبب حاصلدر که تأیید و علمیدر ایدمی باب قطامده عدل اعتبار ایلک نظائرینه جل ایچوندر
 یوخسه سبب منع صرف حاصل در بالفعل بلا عدل انکیچون بعضیلر دیدیلر که باب قطامذ کری بومحله
 مناسب دکل زبرا کلام سبب منع صرف ایچون عدل تقدیر ایلده در نظائرینه جل ایچون دکل
 مصنف رحمه الله فی تمیم دیدی زبرا حجازیلر بونک کیلری مبنی فلورلر پس بزم بختمه داخل دکل اکثر بنی
 تمیم دیدک زبرا اقلی رای فعال وزن اوزره اولنلری مبنی قلزلر بلکه غیر منصرف فلورلر ایدمی
 سبب بنا ایچون انلرده عدل تقدیر ایدوب ماعداسنی انلر جل ایلکه احتیاج یوقدر * الوصف
 شرطه ان یکون فی الاصل فلا تضره القلبیه فلذلک صرف مررت بنسوة اربع و امتنع اسود و ارقم
 للحیة و ادهم للقیح و ضعف منع افعی للحیة و اجدل للصقر و اخیل للطائر * الوصف لفظا مرفوع
 مبتداء شرطه مبتدای ثانی مضاعفدر وصفه راجع ضمیره ان حرف نصب یکون فعل مضارع افعال
 ناقصه دن منصوبدر ان حرفیله تحتند ضمیر مائدرو وصفه فی الاصل خبر یکون در و بو فعل اسمیله
 و خبریله خبر مبتدای ثانیدر و بو خبریله خبر مبتدای اولدر و بو جمله نک اعرابدن محلی یوق جمله
 ابتدایه در * فاحرف جواب شرط یعنی جوابی شرطه ربط ایدر لا تضره فعل نفی استقبالها مفعولی
 راجعدر و وصفه * القلبیه لفظا مرفوع فاعلیدر فعلک فاحرف رابط جزاء لام حرف جر ذلک اسم اشارتدر
 ایکی شیئمه مذکور تا و یلیله بریسی اصلده اولمقددر و بریسی غلبه اسمیه ضرر و بر ما مکدر یا خود شرطه
 ان یکون فی الاصل به اشارت اوله پس جار مجروریله صرف به متعلقدر اوزرینه مقدم اولدی
 اهتمام و حصر ایچون صرف فعل ماضی مجهول مررت فعل و فاعل و بنسوة مفعول به غیر
 صریحی اربع لفظا مجرور صفتیدر بنسوة نک و جمله قائم مقام فاعلیدر صرف نک اصل ترکیب صرف
 اربع فی مررت بنسوة اربعدر و او حرف عطف امتنع فعل ماضی معلوم معطوفدر صرفه به اسود
 لفظا مرفوع فاعلیدر امتنع نک و ارقم اسوده معطوف للحیة جار مع المجرور متعلقدر محذوفه تقدیری امتنع

فاعلی مانند در مایه * مقام ۴۴ منصوب در ظرفیت و علتین در راجع ضمیر مضاف و جله صله در و یا صفت در مایه و ما صله سیله و یا صفتیله اعراب در محلا مرفوع مبتداء الجمع لفظا مرفوع خبر مبتداء * الف التانیث الجمع معطوف در اصلی الفان ابدی اضافیله نون دوشدی پس التقاء ساکنین اولدی تنبیه الفیله لام تعریف در زیر همز و وصلیله ساقط اولور تنبیه الفیده التقاء ساکنین ایچون پس الف التانیث قالور مراد الف حبلی و حرا در (محصول ترکیب) شول بر علت طقوز علتد نکه ایکی علت مقامنه قائم قائم اولور ایکی علتدر که هر برنده تکرار بولنور * بر بسی منتهای جووه و اصل و بالغ اولان جعد در زیر انده جمعیت مکرر اولور یا حقیقیله کالیب و اساور و اناعیم کبی یا خود حکم و تقدیر له منتهای جووه مرتبه سنه و اصل اوله یعنی عدد حروف و حرکات و سکناتده و اصل اوله اما حقیقه تکرار جمعیت یوق مساجد و مصایج کبی * ایکنجیسی الف مقصوره مایله و یا الف بمدوده مایله اولان اسمدر حبلی و حرا کبی زیرا بوالفک هر بر بسی ایکی علت مقامنه قائم اولور بر بسی تأنیث بر سیده لزوم تأنیث در یعنی بولنر بولند فلی اسمه تأنیث لازمدر که اندن مفارق اولماز بالوضع حبلی دیر لر حبیل دیمز لر و حرا دیر لر جردیمز لر پس اسمه لازم اولمیری تأنیث آخره منزله سنده قلندی ابعدی بونک کبیلده تأنیث مکرر اولدی کویا که هر برنده ایکی علت موجود در * فالعدل خروج عن صیغته الاصلیه تحقیقا کثلث و مثلث و آخر و جمع او تقدیرا کهمر و باب قطام فی تمیم * فالعدل لفظا مرفوع مبتداء و فاحرف تفسیر مذکور اولان علتدری تفسیر ایدر خروج لفظا مرفوع خبر مبتداء مضاف اولمشدر اسمه راجع ضمیره و عن حرف جر متعلقدر خروج صیغه مجرور در عن مایله و مضافدر اسمه راجع ضمیره * الاصلیه لفظا مجرور صفة صیغه در تحقیقا مصدر محذوفه صفتدر مفعول معنانه خروج محققا دیمکدر و یا خود مفعول مطلقدر عاملی محذوفدر یعنی حقیقی تحقیقا یا تمیزدر خروج اسمه راجع ضمیره اضافتدر یعنی طیه ابا کبی کاف حرف جر و یا مثل معنانه اسمدر محلا مرفوع خبر مبتدای محذوفدر یعنی هو مثل ثلث یا خود هو کخروج ثلث یا خود مصدر محذوفه صفت ثانیه در یعنی خروج محققا کائنا کخروج ثلث * و مثلث معطوفدر ثلث به و آخر و جمع بولنرده معطوفدر ماقبله * او حرف عطف تحقیقانه معطوفدر کهمر اعرابده کثلث کبی در و باب معطوفدر کهمر مضافدر قطام به * فی تمیم جار مع المجرور اعرابدر محلا مرفوع خبر مبتدای محذوفدر تقدیری هو فی الفة بنی تمیم (محصول ترکیب) عدل اسمک چقما سیدر صیغه اصلیه دن بر غیر صیغه به عدل بونده فعل مجهولک مصدریدر یعنی عدل عدلا ای کون الاسم معدولا انکچون تفسیرنده خروج دیدی اخراج دیدی یعنی اسمک ماده سی و یا معنایی چقما سیدر صیغه اصلیه دن صیغه اخرابه یعنی بر صورتدن چقما سیدر که اصل و قاعده اقتضا ایدر و بواسمک اول صورت اوزره اولسنی یا تحقیقا صیغه اصلیه دن چقما سیدر ثلث و مثلث و رباع و مربع بونک کبی در احاد و موحد و ثناء و مثنی بعضیلر دیدیلر عشار و معشر و ارنجه بوقیاس اوزره در بونک هر بر بسی بر اصلدن معدولدر زیرا هر برینک معنانه تکرار و ارا مال فظنده و صیغه سنده یوق مثلث ثلثه ثلثه و رباع اربعة اربعة دن فقس و آخر معدولدر الاخر دن یا آخر من دن جاءت معنانه زیرا اسم تفضیلدر اسم تفضیل خود اوج وجهه مستعملدر یا اضافتله و یا لامه و یا من حرفیله اضافت خود تنوین و یا بنا و یا کندی کبی به بر اضافت اقتضا ایدر حینثذ تنوینه مثال و قبل ثابه مثال و تیم تیم عدی کندی کبی به اضافت مثال اخرده ایسه بولنرک بر بسی یوق پس تعیین اولدیکه صکره کی ایکی نک بریسندن معدول اولمشدر و جمع

و جمله خبر مبتدأ در که حکمه در و لا تنوین اعرابده لا کسر کبدر و اکامعطو فدر (محصول ترکیب)
 غیر منصرف حکمی و انک اوزرینه مقرب اولان اثری و خاصه سی ایکی علتی مشتمل اولدیفی جهندن
 و یا برینی که ایکسینک مقامنه قائم اولور آنده کسر و تنوین اولیه کسری تقدیمده اشارت وارد که
 قنده منعی قصدیدر تبعی دکلدر بعضیلر دیدیکی کی لای نصرفک خاصه سی جرو تنوین داخل اولما مقدر
 زیرا بوطقوز علت که ذکر اولدی هربری برنسنه نك فرعیدر مثلاً عدل معدول غنک فرعیدر وصف
 موصوفک فرعیدر تأنیث تذکیرک فرعیدر زیرا اول عالم در سن صکره عالمه تعریف تذکیرک فرعیدر زیرا
 اول رجل در سن صکره الرجل * بحجه کلام عربده عربینک فرعیدر زیرا هر دبلده اصل غیری دبل
 اکافر صما مقدره جمع واحدک فرعیدر ترکیب افرادک فرعیدر الف و نون زیادنان مزید علیک فرعیدر
 وزن فعل وزن اسمک فرعیدر زیرا هر نوعده اصل اکا غیر نوعه مخصوص اولان وزن فرشما مقدر
 پس قریشان وزن قریشلانه نسبت فرع اولور پس هرگاه که براسمه بوعلتلردن ایکی علت جمع اوله
 و یا بر علت ایکی علتک یرینی طوته آنده ایکی فرعیت بولنور ایددی بوطریقله فعله مشابه اولور که
 آنده اسمده نسبت ایکی فرعیت بولنور بریمی اشتقاق جهندن که فعل مشتق در مصدر دن که اسمدر
 بریسیده افاده جهندن در که فعل افاده ده اسم محتاجدر اما اسم آندن مستغنیدر پس چونکه اسم بوا یکی
 فرعیتله فعله مشابه اولدی آندن ایکی نسنه بی منع ایلدیلر که فعلده بوقدر بریمی کسره و بریمی
 تنویندر کسره دیدک جردیدک زیرا که غیر منصرفه جروار نهایی بوکیم تابع نصبدر مررت بأحد کی
 جمع مؤنث سالم و جمع مذکر سالم بونک عکسجه در که انلرده نصب تابع جردر * و یجوز صرفه
 للضرورة اولتناسب مثل سلاسله و اغلالا * و یجوز فعل مضارع معلوم یعنی بصرح و لایمتنع دیدکدر
 تا کیم ضروریه و غیر ضروریه به شامل اوله * صرفه لفظاً مرفوع فاعلیدر غیر منصرفه راجع ضمیره
 مضاف للضرورة جار و مجرور یجوزیه متعلقدر * او حرف عطف للتاسب للضرورة معطوف
 مثل خبر مبتدأ محذوفدر تقدیری الصرف للتاسب مثل سلاسله مضاف الیه و اغلالا اکامعطوف
 بونلر مثلاً اضافیله مجرور اولدیلر زیرا منقول اولان ترکییدن حکایت طریقله واقع اولمشلردر
 (محصول ترکیب) یجوزک معناسنی بصرح و لایمتنع دیدک زیرا یجوزدن ایکی صورته یله صرفک
 وعدم صرفک جوازنی و یرلیکن بویه دکل بلکه ضرورت وزن ایچون صرفی واجبدر
 اگر چه تناسب ایچون جائزدر واجب دکل پس جوازدن مراد امکان مامدر که جانب عدمدن ضرورتی
 سلبله مقیددر یعنی منع صرفده ضرورت یوق دیدکدر ایددی ضرورت و قنده وجوب صرفی مشاو لدر
 و تناسب قنده جواز صرفی وعدم جوازنی قندبر * ایددی ضرورت وزن ایچون غیر منصرفی * صرف
 حکمنده قلیق منظومه نسبی دیاجه سنده کی بیت * ثم فتاوی زفر و بعده * ماهو قول الشافعی وحده
 و امری القیس سبعة معلقة ده دیمش بیت * و بوم دخلت الخدر خدر عنبرة * فقالت لك الویلات انك
 انك مرجل * و سقط الزندده یر بیت * فكن في الملك يا خیر البرایا سلیمان او كن في الممر نوحا * مصنف ضرورت
 شعریه ایچون مثال ایراد ایلدی و تناسب ایچون ایلدی زیرا اضرائر وزن ایچون غیر منصرفی منصرف
 حکمنده قلیق چوقدر اما تناسب ایچون آذرر سلاسله و اغلالا و سعیرا امدی سلاسله لفظنی اغلاله
 مناسب اولق ایچون صرف ایلدی * و ما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنیث * ما اسم موصول
 ای العلة التي یا خود اسم موصوف ای شیء من علة * يقوم فعل مضارع معلوم تحتنده مستکن ضمیر

ماندن کنا بتدر حاصلی مایه راجع در من حرف جر بیانه . تسع آنکه مجرور و میزنی محذوف در تقدیری من تسع
علل در اندن صکره تمیز حذف او انوب تنوین عوض قلندی و جائز در که تسع الله صفت اوله من علل تسع
تقدیرنده او حرف عطف واحده لفظا مرفوع علتان معطوف در و منها واحده لفظی بیاندر و ضمیر تسع به
راجع در . تقوم فعل مضارع معلوم و تخنده ضمیر فاعلی راجع در واحده نه و مقامها تقوم نك مفعول
فیه در و مضاف در ثنیه ضمیر نه که مآثر علتان و بوجه واحده نه صفت در و فیه علتان مایه صله و یا صفت
اولد قدن صکره متعلقاتیله جمله خبر مبتدا در (محصول ترکیب) غیر منصرف بر اسم معرب در که آنده کله جک
طقوز علتدن ایکی علت بولنه یا خود طقوز علتدن بر علت که ایکنیک یرینه قائم اوله یعنی ایکی علت
ایله دو کی تأثیری بر می ایلیه * وهی * عدل و وصف و تأیث و معرفه * و عجه تم جمع تم ترکیب * والنون
زائده من قبله الف * و وزن الفعل و هذا القول تقرب * وهی محلا مرفوع مبتدا عدل لفظا مرفوع خبر
و باقیری اکام معطوف در و زائده لفظا مرفوع صفة النون در الف و لام زیاده سیله یا خود بدلدرد و صوف حذفیه
تقدیری و النون نون زائده و یا مبتدا ای محذوفه خبر در تقدیری هی زائده و جمله معترضه در و صوف بینیه که
النون در و صفتی بینیه که من قبله الف در الف و لام زیاده سیله یا خود جمله مذکوره صفت در النون
موصول حذفیه تقدیری و النون التي هی زائده و جائز در که حالتیه منصوب اوله تقدیری و يمنع النون
الصرف حال کونها زائده یا خود اعنی تقدیر اوله و النون اعنی زائده من حرف جر * قبلها مجرور در آنکه
و مضاف در النون راجع ضمیر الف لفظا مرفوع فاعل من قبلها در و یا مؤخر مبتدا مقدم خبر در و بوجه
صفت آخری در النون به و یا حالد زائده فاعلندن . و هذا محلا مرفوع مبتدا و القول لفظا مرفوع صفتی
و یا عطف بیانی . و تقرب لفظا مرفوع خبر مبتدا در و جمله معطوف در وهی عدل جمله سنه (محصول
ترکیب) وهی عدل دهی عبارتی متندر نظمدر دکل نظمک اولی بویه نظم * موانع الصرف تسع کما
اجتمعت * ثنات منها فالصرف تصویب * عدل و وصف الخ * و معلوم اوله که و معرفه تنوینله او قونق
کر که موزون اوله بو کاجر بسیط دیر لر عجم بحوری کبی سالم و مستعمل دکل بلکه ایاتی تقطیع ده متخالفدر
بعضی ثمالیه عطف ایلدیکی محافظه وزن ایچوندر فقط * و هذا القول تقرب * بیوردیغی نظمده یعنی
علل تسعی نظمده ایراد الیک حفظه تقریدر زیرا کلام منظومی حفظ الیک آسان رقد در کلام منشوردن
یا خود امور تسه نك هر برینه علت دیمک تقریدر تحقیق دکل زیر احقیقته علت طقوزک ایکی سدر بری
دکل یا خود علت طقوزدر دیمک صوابدر زیرا عددنده اختلاف ایلدیلر بعضیلر دیدیلر طقوزدر
و بعضیلر دیدیلر ایکیدر و بعضیلر دیدیلر اون بر در لیکن طقوزدر دیمک صوابه تقریدر یعنی اوج مذهبدر
یواصو بدر علل مذکوره بی نظمده ذکر اولان ترتیب اوزره بیان ایدوب * مثل عمر * مثال عدلدر * و اجر *
مثال و صفدر * و طلحه * تأیث بالنا و یا معرفه * و زینب * مثال معرفه و یا تأیث معنوی
تأینک ایکی قسمنه بیه مثال ایراد ایلدی زیرا الشبه ظن اول نور طلحه نك تأیث لغنده مذکر حقیقی ایله
انک ایچون فعلنی مؤنث صیغه سی اوزره کنور منزل قالت طلحه دیمر * و ابراهیم * مثال عجه و معرفه
* و مساجد * مثال جمع * و معدی کرب * مثال ترکیب * و عمران * مثال الف و نون * و احد * مثال وزن
فعل مثل خبر مبتدا ای محذوف در تقدیری مثل عمر مضاف الیه در جری قحه ایله باقیری اکام معطوف در * و حکمه
ان لا کسر و لاتوین * و حکمه لفظا مرفوع مبتدا و ضمیر مضاف الیه راجع در غیر منصرفه ان مخفندر
ان دن تقدیری ان الشان در لانی جنس ایچوندر و کسر قح اوزره مبنی اسمی در و خبری محذوف در فیه در

الاعراب دیکدر یا خود الاعراب التقدری فی حرف جر وما مصدریۃ حینہ در ای التقدر کائن
 فی وقت * تعذر فعل ماضی معلوم قاعلی مقدر در تقدیری تعذر تلفظ اعرابه * ما اسم موصول و یا اسم
 موصوف اوله یعنی فی المعرب الذی یا فی معرب تعذر تلفظ اعرابه * که صا بدلدر مادن یعنی
 فی مثل عصا یا خود مبتدای محذوفه خبردر هو مثل عصا یا مصدر محذوفه صفتدر ای تعذرا مثل
 تعذر اعراب عصا مراد مثل دصادن هراسم مقصود در * که صا کافی حرف جریا اسمدر مثل معناسنه
 و محلی رفندر مبتدای محذوفه خبر اولغله که هو در و غلامی معطوفدر عصا لفظنه مراد مثل غلامیدن
 حرکنله اعراب او اوب یایه مضاف اولان اسمدر مطلقا زمان محذوفه صفتدر ای زمانا مطلقا
 یا خود مصدر می در اطلاق معناسنه ای اطلاق اطلاقا و یا غلامیدن حال اوله و عامل آنده معنای فعلدر که
 کافدن فهم اولنور معنای اعراب تقدیری ثانیدر شول اسمده کی آنده اعراب متعذر اوله و بو اسم
 عا کبیدر و غلامی کبیدر یعنی غلامی به مشاہددر اطلاق اوزره اولدینی حالده یعنی اوج حالده
 بیله حاصلی جیع احوالده و او حرف عطف استقل فعل ماضی مجهول معطوفدر تعذریه و قائم مقام فاعل
 تحتند ضمیر اعرابه راجعدره کقاض اعرابه که صا کبیدر رفعا و جرا ظرفدر یعنی وقت رفع العامل
 و جره یا خود حالدر ای فی حال رفع العامل و جره و نحو مرفوعدر مبتدای محذوفه خبر اولی اوزرینه
 کقاض لفظنه عطفله ای و اعراب نحو مسلی فی الرفع کقاض ای هو مثل کقاض یعنی تقدیری اعراب
 مسلی کبیده حالت رفنددر انحق حالت نصبده و جرده دکل (موصول ترکیب) اعراب تقدیری اولی
 عصا کبیده در یعنی اسم مقصوده در که آخری الف اوله که تلفظ اعراب ممکن اولیه و حرکنله
 معرب اولان اسمکه یای منکلمه مضاف اوله بونک کبیلدره رفع و جرا و اعراب بیله تقدیر اولنور زیرا
 تلفظی متعذردر و قاضی کبیلدره رفع و جره تقدیر اولنور یعنی اسم منقوصده که آخری
 یا ماقبلی مسکور اوله زیرا یانک اوزرنده رفع و جره ثقیلدر یعنی تلفظی ممکندر اما مستقلدر
 و مسلی کبیده رفع تقدیر اولنور یعنی جمع مذکر سالم که یا منکلمه مضاف اوله مسلی کی اصلی مستلوی
 یایه اضافتله نون ساقط اولندی پس و اوله یا جمع اولدی سبقت احدهما بالسکون و اوی یایه
 قلب ایلدیلر و یای یایه ادغام ایلدیلر صیانۃ لایا ضمه کسریه تبدیل ایلدیلر مسلی اولدی پس علامت رفع که
 و اودر تلفظده بولنا مغلۃ حالت رفی تقدیری اولدی و اما نصب و جری لفظی اولدی زیرا ادغام
 یایی حقیقتندن چقار مزینه یا ادر * و اللفظی فیما عدا * و اللفظی لفظا مرفوع مبتدای محذوفه
 صفتدر تقدیری و الاعراب اللفظی در * فی حرف جر ما اسم موصول و یا اسم موصوف عدا فعل ماضی
 معلوم قاعلی تحتند مستقر حائدر مایه و ضمیر مفعولی حائدر معربه و جله مایه صله و یا صفتدر و یا
 موصولیه و یا صفتیه مجروردر فی حرفیه و جله ظرفیه اعرابدن محلامرفوع خبر مبتدادر و جله
 انیمه معطوفدر ماقبله (موصول ترکیب) اعراب لفظی مذکورک ماعدا سیدر یا خود متعذر
 و مستقلک ماعدا سیدر * غیر المنصرف ماقبله علتان من تسع او واحده منها تقوم مقامهما * غیر لفظا
 مرفوع مبتدا المنصرف لفظا مجرور مضاف الیه مانکره موصوفه خبر غیر المنصرفدر و غیرا اگرچه
 اضافتله تعریف کسب التز لیکن تخصیصدن قلاز اما بویله اولنجه خبر معرفه اولماز پس ماموصول
 اولغه مانعدر و جائزدر که ماموصول اولوب مؤخر مبتدا اوله و غیر مقدم خبره فیہ ظرف و علتان
 قاعلیدر و یا مؤخر مبتدا فیہ مقدم خبر و جله صله در و یا صفتدر مایه و فیہ ضمیری اسم معربه حائدر که

رفعی ضمّه ایله در ونصب و جری کسره ایله در بونده نصب جره تابعدر جمع مذکر سالمه کی که اصلدر جمع مؤنثه نسبت نه که کسه کرک نحو جانی مسلمات و رأیت مسلمات و رأیت بمسلمات غیر المنصرف بالضمّه والفتحه ﴿﴾ غیر لفظا مرفوع مبتداه مضافدر المنصرفه بالضمّه خبر مبتدادر یعنی رفعی ضمّه ایله در والفتحه اکا معطوف یعنی نصب و جری قحّه ایله در بونده جر نصبه تابعدر نحو جانی احد و رأیت احد و مررت بأحد ﴿﴾ اخوک و ابوک و جوک و هونوک و فوک و ذومال مضافه الی غیره المتکلم بالواو والالف والباء ﴿﴾ اخوک لفظا مرفوع مبتدایر رفعی و اوله در مضاف اولشدر ضمیر خطاب غیر یلری بوکا معطوفدر جوکده کاف خطاب مکسور او قنور زیر احم عورتک خصم لینه دیر لیس مضاف اولماز الا ضمیر مؤنثه و هن لفظی ذکر مستکره و مستعجن اولان اشباهه مستعملدر کشیده ادب یری و صفات ذمیه و اخلاق قبیحه کی * و فو لفظی دائما ضمیره مضاف اولور و ذو لفظی ضمیره مضاف اولدی زیرا دائما اسماء اجناسه مضاف اولور * معلوم اوله که دردی منقوصات و او یلدره و بشجیسی اجوف و او یدر که لام الفعی هادر اصلی فوه دره * التجیسی لفیف مقرون در ابکی و اوله اصلی ذو و در اولکی در دنده اضافت غالبدر و بشجیده و التمجیده اضافت لازمدره * مضافه منصوبدر خبر کان اولمله تقدیری اذا كانت هذه الاسماء مضافه یا خود حالدر فعل مقدرك مفعولندن که اکا بالواو دلالت ایدر زیر اطرف مستقردر محدوفه متعلقه که یربدر اعراب قرینه سیله تقدیری ابوک و اخواته یرب بالواو والالف والباء حال کون هذه الاسماء الستة مضافه و الی حرف جرا کا متعلق و غیر مجروردر انکله مضافدر یاه اولده المتکلمه بالواو خبر مبتدادر والالف اکا معطوفدر والیاده بونک کی (محصول ترکیب) و قتا کیم مصنف اعراب بالحرکاتک اقسامندن فارغ اولدیه اعراب بالحروفک انواعی بیانه شروع ایدوب بیورر اخوک و اخواتی هر برده کی یاه متکلم غیرینه مضاف اوله حروف ثلاثه ایله اعراب اولور مثلا جانی اخوک و ابوک و رأیت اخاک و اباک و مررت بأخیک و بأیک دیرلر حاصلی اسماء سته نك استعما لرنده اختلاف و ار تفصیلنه واقف اولقی ایستین الفیه ابن مالک و شروحنه نظر ایلسون ﴿﴾ المثنی و کلا مضافا الی مضمّر و اثنان و اثنتان بالالف والباء ﴿﴾ المثنی تقدیرا مرفوع مبتدا و کلا اکا معطوف * مضافا مضافه کی ابکی وجهله اعراب اولنوره الی مضمّر جار و مجرور مضافا لفظنه متعلق بونکله احتراز ایلدی ظاهره اضافندنکه اعرابی تقدیریدر عصا کی نحو جانی کلا الرجلین و مررت بکلا الرجلین و اثنان کلا به معطوف و اثنتان ینسه بویه بالالف خبر مبتدادر یعنی رفعی الفله در والباء اکا معطوف یعنی نصبی و جری یا ایله در ماقبلی مفتوح اولدیغی حالده نحو جانی کلاهما و رأیت کلیمها و مررت بکلیمها ﴿﴾ جمع المذکر السالم والو و عشرون و اخواتها بالواو والباء ﴿﴾ جمع المذکر السالم جمع المؤنث السالم کیدر اعرابده و اولو جمع ذودر اما لفظندن دکل جمعه معطوفدر و عشرون ماقبلنه معطوفدر و اخواتها یعنی امثالها حاصلی عشرون دن مائه و ورنجه اولان عشرات * بالواو خبر مبتدادر که جمع المذکر و والباء اکا معطوفدر حاصلی بونلرک رفعی و اوله و نصبی و جری یا ایله در (محصول ترکیب) جمع مذکر سالم مسلمان کی و صیغه سی اوزره اولان یعنی ثون و قلون و لفظ اولو و عشرون و مافوقی بوزره و ورنجه رفعی و اوله و نصبی و جری یا ایله در ماقبلی مکسور اولدیغی حالده ﴿﴾ التقدير فيما تعذر كعصا و غلامی مطلقا و استقل كقاض رفعا و جرا و نحو مسلی رفعا ﴿﴾ التقدير لفظا مرفوع مبتدا و الف و لام عهد ایچوندر یعنی تقدیری

انواع اعراب اسم او چدر رفع و نصب و جر در پس رفع اسم معربك فاعلى اولسينك علامتيدر
يا حقيقته فاعل كى و يا حكم و تقديرله سائر ملحقات كى كه هر برنده بروجهله اعتبار اولنور نصب
دخى اسم معربك مفعول اولمى نك نشانيدر يا حقيقته مفاعيل خسه كى و يا حكما سائر ملحقات كى
جرده علم اضافتدر يا حقيقته غلام زيد كى و يا حكم و تقديرله يعنى صورتا اكا اضافت ديدلر
بحسبك درهم و اضارب زيد و حسن الوجه كى * العامل مابه يتقوم المعنى المفتضى للاعراب *
العامل لفظا مرفوع مبتدا و الف و لام مضاف اليه بن بدلدر تقديرى عامل الاسم در پس لام عهدا بچون اولور
و ما اسم موصول و يا اسم موصوف به جار و مجرور يتقوم به متعلقدر مقدم اولدى اهتمام اچون و ضمير مجرور
مابه راجعدر و با حرف سبب و يا حرف استعانت يتقوم فعل مضارع معلوم بحصل ديمكدر * المعنى تقدير
مرفوع فاعلیدر * المفتضى تقدير ا مرفوع صفتیدر معنائك * للاعراب جار و مجرور متعلقدر المفتضى به
محلا منصوب مفعول به غير صريحیدر فعل متعلقايله صله در و يا صفتدر مابه و جلهسى خبر مبتدار
و بو جله ماقبلنده كى جله ايله يعنى فالعرب المركب به معطوفدر (محصول تركيب) عامل لفظى و ا كر
معنوى نحويلر قنده شول نسنه در كه آنك سبيله و يا استعانه سيله اعرابى مقتضى و موجب معنى
حاصل اوله كه فاعليت و مفعوليت و اضافتدر مثلا * ضرب زيدده ضرب عامل در كه آنك سبيله
زيدده معنای فاعليت حاصل اولدى پس ا كا رفع علامت قلندى * و ضربت زيدا ده ضربت عاملدر كه
آنك سبيله حاصل اولدى زيدكه معنای مفعوليت پس نصب ا كا علامت قلندى * و مررت زیدده با عاملدر كه
آنك سبيله حاصل اولدى زيدده معنای اضافت پس جر ا كا علامت قلندى * پس عامل غيرى و فاعليت
و مفعوليت غيرى و اضافت غيرى و اعراب غيرى اولدى قدبر * و قنا كيم اعراب يا حر كته و يا حروفله
اولديسه اعراب بالحركات ده حر كات ثلاثه ايله اوله و يا اوليه اوليانده يا كسره قحه به محمودلر
و يا عكسنجه * اعراب بالحروفده يا ثلاثه ايله اوله و يا ايكى حرفله * ايكى حرفله اولانده يارفعى و اوله اوله و يا اقله
بويله اولنجه مصنف اقسام سته نك ترتيبيله بيانده شروع ايلدى و اعراب بالحركات مقدم ايلدى و ثلاثه
اولانى تقديم ايلدى زيرا اصل اعرابده حر كاته اولانده ثلاثه ايله اولاندر پس بيورديكه * فالمر فرد
المنصرف و الجمع المكسر المنصرف بالضمه رفعا و الفتحه نصبا و الكسرة جرا * فالمر فرد مبتدا و انا و انواع
معربى تفسير اچوندر المنصرف صفة مفرد و الجمع معطوفدر مفردة المكسر صفة جمعدر * المنصرف
صفة بعد الصفتدر * بالضمه جار مجرور ايله ظرف مستقر * مقدر يعرب به متعلق بيان اعراب قرينه سيله
رفعا منصوبدر ظرفيله يعنى وقت رفع العامل و يا حال اوله مرفوعا معنائه و يا مصدر نوعى يعرب
بالضمه رفعا ديمكدر و يا تمين اوله بالضمه رفعه تقديرنده * و الفتحه نصبا بالضمه رفعا كبدر و اكا معطوفدر
و الكسرة جراده بويله در (محصول تركيب) اسم مفرد منصرف رجل كى و جمع مكسر منصرف
رجال كى حالت رفعلى ضمّه ايله در و حالت نصبلى قحه ايله در و حالت جرلى كسره ايله در
* معلوم اوله كه رفع و نصب و جر القاب اعرابدر و ضم و فتح و كسر القاب بنادر و ضمّه و قحه و كسره
مشتركدر حر كات اعراب و بنا بيننده * جمع المؤنث السالم بالضمه و الكسرة * جمع لفظا مرفوع
مبتداه المؤنث مضاف اليه السالم جمع صفتدر جار مجرور ايله مقدر يعرب به متعلقدر خبر مبتدار
و الكسرة اكا معطوفدر جله اسميه اعرابدر محلى بوق جله ابتدائيه (محصول تركيب) جمع مؤنث
سالم الف و نا ايله جمع اولندر جمع مكسردن احتراز ايلديكه حكمى كچدى ايمدى بونك اعرابى حالت

واباك وایك كې ویاخود صفة اعراب حرکتله ایسه زید وزیدا وزید کبی و بو اختلاف عوامل اختلافله اولقی کرک نحو جانی اولور و رأیت اباك و مررت بأیک اعراب حر و فله اولدقده * و جانی زید و رأیت زیدا و مررت زید اعراب حرکتله اولدقده * بونده معربکده عواملکده اختلافی لفظا اما تقدیرا اختلاف جانی مسلی و رأیت مسلی و مررت بمسلی بونده اعراب حر و فله در تقدیرا * و جانی فنی و رأیت فنی و مررت بفتی بونده اعراب حر کاتله در تقدیرا * الاعراب ماختلف آخره به لیدل علی المعانی المنورة علیه * الاعراب تقدیری اعراب الاسم در مضاف الیهی حذف ایدوب الف و لامی اندن عوض ایلدیلر پس الف و لام عهد ایچون اولور * الاعراب لفظا مرفوع مبتدا ما اسم موصول و یا موصوف * اختلاف فعل ماضی مبی لافاعل * آخره لفظا مرفوع فاعلی مضافدر معربه راجع ضمیره * و به حالدر اختلاف فاعلندن و یا محذوفه متعلق و ضمیر مجرور مایه راجعدر که حرکت و حرفدن کنایتدر فعل متعلقایله صله در یاخود صفتدر مایه و جمله خبر مبتدادر و بوجه مستأنفه در * لیدل لام حرف ناصبه در ان تقدیرله و یدل آنکله منصوب فعل مضارع معلوم و آنده مستکن ضمیر فاعلیدر و بو لام معمولیله اختلافیه متعلقدره و علی حرف جر و المعانی تقدیرا مجروردر علی ایله * المعتورة لفظا مجرور صفتدر معانییه و مستکن فاعلیدر معانییه طائد و افرادی جائز اولدی زیرا ضمیر موصوفه مسند اولانک حکمی فعل حکمی کیدر النساء جاءت و جن کبی و علیه معنورهیه متعلقدر و ضمیر مجرور معربه و یا اسم راجعدر (محصول ترکیب) اعراب شول حرکت و یا حرفدر که اول حرکت و یا حرف سییله معربک آخری مختلف اوله * بعضیلر اعراب نفس اختلافدر * و بعضیلر قنده مایه الاختلافدر مصنفک بیوردیغی کبی یعنی حرکت و حرفدر که اسم معربک آخری آنک سییله مختلف اولور تا کیم اختلاف و یا مایه الاختلاف دلالت ایله اسم معربک اوزرینه متعاقب اولان معانییه یعنی فاعلیت و مفعولیت و اضافت معنارییه * معنوره اسم فاعلدر افتعال باندن متعاقبه دیمکدر یعنی عوامل معانی اسم معربک اوزرینه نوبتله طو تجیدر حاصلی کاهی فاعلیت معناسنی و کاهی مفعولیت و کاه اضافت معناسنی اقتضا ایدر * و انواعه رفع و نصب و جر فالرفع علم الفاعلیة و النصب علم المفعولیة و الجر علم الاضافة * و او حرف عطف انواع لفظا مرفوع مبتدا مضافدر معربه راجع ضمیره * رفع لفظا مرفوع خبری و نصب اکا معطوف و جرینه بویه فالرفع مبتدا و فاحرف تفسیر علم خبر مبتدا مضافدر * الفاعلیة یا حرف مصدردر یعنی اسم معربک فاعل اولسیدر حقیقه فاعل کبی و یا حکما خبران و سائر ملحقات کبی یاخود یای نسبیدر یعنی فاعله منسوب حالتکه مبتداده مسند الیه اولقی و خبرده جمله دن جزء ثانی اولقی و ان باینک خبرنده و سائر ملحقاتک هر بریسنده بوجهله اعتبار اولنور قنأمل * و النصب علم المفعولیة * اعرابده سابق کبی در و یا بنه حرف مصدر اوله یعنی حقیقه مفعول اوله مفاعیل خسه کبی و یا حکما سائر مفعولات کبی * و یا حرف نسبت اوله یعنی مفعوله منسوب حالت اول حالت فضلاتده فضله اولسیدر مفعولر کبی و ان باینک اسمنده و لآنک اسمنده و کان باینک خبرنده و مانک و لآنک خبرنده مرفوعیله تمام اولمیدن صکره واقع اولقددر قندبر * و الجر علم الاضافة اعرابده سابق کبی در بونده علم الاضافیه دیمدی زیرا اضافت مصدردر ذاتنده پس آئی یا و تا کتور مکله تکرار مصدر قلمغه احتیاج یوقدر و دخی جرک ملحقاتی رفعک و نصبک کبی پس الحاقی اشعار ایدر یا کتور مکله احتیاج یوقدر (محصول ترکیب)

جمله الاسم مادل به معطوفدر (محصول ترکیب) اسمک بعض خواصندندر لام تعریف داخل اولوق بعض دیدک زیرا اسمک علاماتی و خواصی چوقدر * لام تعریف افاده ایلک سیویه مذهبیدر و اولنده همزه ابتداء بالسکون ممکن اولمدیغی ایچونددر و اما سیو یهک استادی خلیل قنده ال در بل و هل کبی اما مبرد قنده بالکزه همزه در لام همزه استهای فرق ایچون کلشدر و العلم عندالله جر و حرف جر اسم مخصوصدر زیرا حرف جر معنای فعلی اسم اولاشدر و تنوین اقسامیله یعنی تریم و فالیدن غیریکه تنوین تشکیر و تمکن تعظیم و تحقیردر اسم مخصوصدر مسند الیه اولقده اسم مخصوصدر زیرا فعل دائما مسند اولور مسند الیه اولماز و حرف نه مسند اولور و نه مسند الیه اضافه اسم مخصوصدر یعنی حرف جر تقدیریه مضاف اولوق اسم مخصوصدر * وهو معرب و مبنی * و او حرف عطف هو محلا مرفوع مبتدا جائدر اسم معرب لفظا مرفوع خبری و مبنی معطوفدر معربه و جمله اسمیه معطوفدر ماقبله (محصول ترکیب) معرب اسم مفعولدر افعال بایندن لغنده اظهار و ازاله فساد دیرلر پس معرب مظهر فیه یعنی محل اظهار معانی و مزال فساددر و مبنی اسم مفعولدر بناییندن مأخوذدر بنا دنکه مراد قرار و عدم تغیردر بوکلی جزئیاته تقسیدر * فالعرب المركب الذی لم یبشبه مبنی الاصل * فالعرب تفسیر العرب الف و لام عهد ایچونددر و معهود معرب اسمادر مطلق معرب دکل العرب لفظا مرفوع مبتدا المركب لفظا مرفوع صفت خبر مخذوفدر تقدیری الاسم المركب در یعنی ركب مع الفیردیمکدر الذی اسم موصول لم حرف جزم بیشه فعل مستقبل للم مجزوم حاصلی جحد مطلق در مبنی لفظا منصوب مفعولدر لم بیشهک الاصل لفظا مجرور مضاف الیه در فعل فاعلیله و مفعولیه اعرابدن محلی یوق صله سیدر اسم موصولت موصول صله سببه صفت ثانیه در خبر مخذوفه که الاسم در و بوجه خبر مبتدادر (محصول ترکیب) معرب شول اسمدر که غیریه مرکب اوله بر ترکیله یعنی بر وجهله که عاملی کندویه منحقق و موجود اوله پس زید قائم و غلام زید بو تعریفه داخل اولور زیرا عاملی کند و لینه مقرر در * مبنی اصله ده مشابه و مناسب اولیه که فعل ماضی و امر بغیر اللامدر یعنی امر مخاطب و حرفدر بر وجهله مشابه و مناسب اولیه که منع اعرابه سبب اوله یعنی بونلرک بر یسنه مناسب و مشابه اولور سه معرب اولمز مبنی اولور نه که مبنیات اسمده هر بر ینک مبنی اصله مشابها و مناسبتی بیان اولسه کرک ان شاء الله تعالی * و حکمه ان یختلف آخره باختلاف العوامل لفظا و تقدیرا * و او حرف عطف حکم لفظا مرفوع مبتدا مضافدر اعرابه راجع ضمیره * ان یختلف تأویل مصدرده در ان حرفیه و آخره لفظا مرفوع فاعلی مضافدر معربه راجع ضمیره باختلاف باحرف جر متعلقدر ان یختلف به اختلاف آنکه مجرور مضافدر * العوامل لفظا و تقدیرا اختلاف آخری تفصیلدر ای اختلاف ملفوظا او مقدر دیمکدر و یا اختلاف عواملی تفصیلدر یعنی سواء کانت العوامل ملفوظة او مقدرة دیمکدر حاصلی تمیزلر در ان یختلف نك آخره نسبتندن تقدیری ان یختلف لفظ آخره صکره لفظ حذف اولدی و فعل آخره نسبت اولنوب تمیزلر لکه منصوبه اولدی و جائزدر که مصدر مخذوفه صفت اولار یعنی اختلاف ملفوظا او مقدر و جائزدر که مفعول مطلق اوله بر مضاف حذفیه تقدیری اختلاف لفظ دیمک اوله * تقدیرا لفظانه معطوفدر و بوجه تأویل مفردده اعرابدن محلا مرفوع خبر مبتدادر که و حکمه در و مبتداء خبریه معطوفدر سابق اولان مبتدا و خبره (محصول ترکیب) معربک احوال و احکامندن بعضدر آخری مختلف اولوق ذاتا اعراب حروفله ایسه ابوک

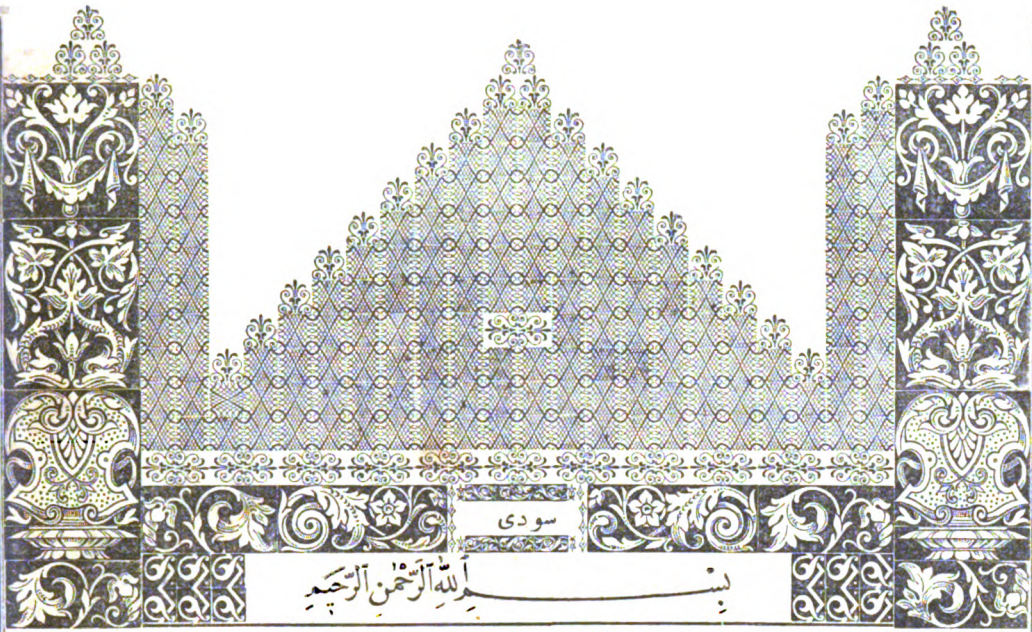
بر برینه بروجهله نسبت ایلمکدرکه مخاطبه فائده ویره حاصلی کلام بر لفظدر اسناد سببیه ایکی کله بی متضمن اوله ﴿ و لا یتأتی ذلک الا فی اسمین او فی اسم و فعل ﴾ و او حرف عطف و لا یتأتی فعل نفی استقبال لایحصل دیمکدر ذلک اسم اشارت محلا مرفوع فاعلیدر و اشارتدر کلامه یا خود مانضمن کلمتین بالاسناده یا خود مذکور تضمنه یا خود اسناد اصلی مقصود لذاته یه فندبر و الاحرف استثناء و فی اسمین مستثنی و مستثنی منه محذوفدر و مفرغدر تقدیری و لا یتأتی ذلک فی شیء من الاقسام الستة الا فی اسمین و او حرف عطف اسم معطوفدر اسمینه و فعل اسمیه بوجهله فعلیه معطوفدر جله اسمیه یه که الکلام مانضمن در (محصول ترکیب) کلام و یا اسناد و یا تضمن مذکور و یا مانضمن کلمتین بالاسناد و یا اسناد اصلی مقصود لذاته حاصل اولز اقسام سته دن که ایکی اسم و ایکی فعل و ایکی حرفدر و بر اسم و بر فعل و بر اسم و حرف و بر فعل و بر حرفدر الا ایکی ترکیبدن زیرا کلامه اسناد لازمدر و اسناده مسند و مسند الیه لازمدر و مسند الیه حاصل اولز الا ایکی اسمیه که بریسی مسند اوله و بریسی مسند الیه و یا بر فعل و بر اسمیه که فعل مسند اوله و اسم مسند الیه اوله و باقی درت ترکیبدن سنه حاصل اولز زیرا انلرده اسناد بولمز فتأمل بعض نسخده و فعل و اسم و افعلد ﴿ الاسم مادل علی معنی فی نفسه غیر مقترن بأحد الازمنة الثلاثة ﴾ الاسم لفظا مرفوع مبتداء ماسم موصول و یا اسم موصوف دل فعل ماضی معلوم مستتر فاعلیدر مایه ثاند و علی حرف جر معنی تقدیرا مجروردر علی حرفیه متعلقدر دلیه فی نفسه ده دلیه متعلقدر مضافدر مایه ثاند ضمیره بوقدیر جیه فی با معنایسته در یعنی لفظ تفسیله دلالت الیه ضمیمه الیه دکل حرف کبی و جائزدر که فی نفسه معنایه صفت اوله ای کلمه دلت علی معنی حاصل فی نفسها لافی غیرها کالحرف و جائزدر که ضمیر معنایه ثاند اوله ای علی معنی مقترن فی نفسه لافی متعلقه کالحرف زیرا حرف غیریده اولان معنایه دلالت ایدر الرجل کبی که لام رجلده اولان تعریفه دلالت ایدر وضع ترکیبی اعتباریه نه که سابق ده اولدی غیر جرهله معنایه صفتدر و نصبه اندن حالدر زیرامعاده مفعولدر یا خود دلدن مستشادر اما رفعه الاسم دن خبر بعدالخبردر و یا خود مبتدای محذوفه خبردر یعنی هو غیر مقترن دیمکدر و جله معنادن حالدر و اکا صفتدر فندبر مقترن لفظا مجرور مضاف الیه بدر تقدیری غیر مقترن جزء المعنی * بأحد متعلقدر مقترن نه الازمنة لفظا مجرور مضاف الیه بدر الثلاثة صفتدر ازمنیه و جله فعلیه صلدر و یا صفتدر مایه ماضیه سببیه و یا صفتیه خبر مبتدادر که الاسمدر (محصول ترکیب) اسم بر کله در که نفسیه و یا نفسنده اولان معنایه دلالت الیه غیرینک انضمامیه و یا غیرین معنایه دلالت الیه یه حرف کبی مدلول معنایک جزئی اوج زمانک برینه مقارن اولیه فعل کبی که معنایک بر جزئی زماندرأمل ندر ﴿ تحسین مصنفه که اولاضمن دلیلده اقسام ثلاثه نك حدودینه اشارت ایلدی اندنصکره و قد علمدیمکه تنبیه ایلدی اندنصکره اقسام ثلاثه نك هر برینک تعریفی مصرح ذکر ایلدی مراتب طبایعک اختلافه کوره و قناکم مصنف تعریف و تفسیر اسمدن فارغ اولدیسسه دبلدیکه بعض علامانی و خواصنی ذکر ایلدیه که طالبه زیاده بصیرت حاصل اوله پس ﴿ و من خواصه دخول اللام و الجر و التوین و الا سناد الیه و الاضافة ﴾ دیدی و او حرف عطف من خواصه ده من حرف جار تبعیضیه و خواص مجروردر من حرفیه اسمدر اجمع ضمیره مضافدر دخول لفظا مرفوع مبتداء و من خواصه مقدم خبریه اللام لفظا مجروردر دخولک مضاف الیه بدر و الجر رفعه دخول معطوفدر و من خواصه الجر دیمکدر و یا مدخوانه دخول الجر تقدیر نده و التوین امر ایدر ماقبلی کیدرو الاسناد دخول معطوفدر و الیه اسناده متعلقدر و ضمیر اسمدر اجمعدر و الاضافة اسناده معطوفدر و بو

انکچون ارالنده طافی ترک ایلدی * والاول و او حرف عاطف الاول لفظا مرفوع مبتداه اما سابق
 کبی حرفدر ان یقترن ان تدل کبدر اعرابه یعنی وحال الاول اما اقتران یاخود والاول اما ذو
 اقتراندر * بأحد جار مجرور یله اعرابدن محلا منصوب مفعول به غیر صریحیدر یقترنک یعنی اکا
 متعلقدر * الازمنة لفظا مجرور مضاف الیهیدر بأحدنک والثلاثة لفظا مجرور صفتیدر الازمنةک
 وارالنده تطابق معنوی ثابتدر و جائزدر که بدل اوله ازمنه دن و بوجه خبر مبتدادر و مبتداه خبر یله
 جله اسمیه معطوفدر جله سابقه یه اوله اعرابه سابق کی دره * الثاني الاسم الثاني الحرف کی در
 اعرابه والاول مبتداه الفعل خبری و جله معطوفدر ماقبلنه (محصول ترکیب) کله بواج قسمه
 منقسمدر زیرا حالی بانفسنده منابه دلالتدر یادککدر ایکنجیسی یعنی نفسنده معنابه دلالت الطین
 حرفدر زیرا حرف غیریده معنابه دلالت ایدر الرجلک لای کی که وضع ترکیبی اعتبار یله مابعدنده که
 اسم متضمن اولدینی معنای تعریفه دلالت ایدر یعنی لامله ترکیب اولدینی حینه رجل متضمن اولدینی
 تعریفه دلالت ایدر سائر ادواتده بویه در ففس واولکیسی یعنی نفسنده معنابه دلالت ایلین اول
 معنایکده برجزوی یاوچ زمانک بری اوله که ماضی وحال واستقبالدر یاخود اولیه ایکنجیسی یعنی
 نفسنده معنابه دلالت ایلیه واول معنایک برجزوی زمانه مقارن اولیه اسمدر واولکی یعنی نفسنده
 معنابه دلالت ایلیه واول معنایک برجزوی اوچ زمانک بری اوله اول فعلدر حاصلی حرفده معنی
 یوقدر بلکه مقارن اولدینی کله ده اولان معنابه دلالت ایدر وضع ترکیبی اعتبار یله اما اسمده معنی
 وار لیکن برجزوی اوچ زمانک بریسی دکل اما فعلده معنی وارددر که برجزوی اوچ زمانک بریسیدر
 * معلوم اوله که بوقریر سعدالدینک و هندینک روشی اوزره در اما سید وجامی دیر که حرفده معنی
 وار لیکن دلالتده مستقل دکل ضمیمه به محتاجدر و العلم عندالله و قد علم بذلك حدکلی و احد منها *
 و او حرف عطف تقدیری قدتین و قد علم دیمکدر و قد حرف تقریب و یا حرف تحقیق علم فعل ماضی
 مبنی للفعل بذلك با حرف استعانت و یا حرف سبب و ذلك اسم اشارتدر بعیده محلا مجروردر با یله
 جار مع المجرور علم یه متعلقدر حد تعریف جامع و مانع دیمکدر علمک مقام فاعلیدر مضافدر کله اولده
 واحده منهامن حرف بیان و ضمیر محلا مجرور من الله راجعدر کلمات ثلاثیه جار مع المجرور اعرابدن
 محلا مجرور صفت واحددر (محصول ترکیب) تحقیق ظاهر اولدی و یلندی دلیل مذکورله انواع
 ثلاثیه هر برینک تعریف جامع و مانعی * الکلام ما تضمن کلین بالاسناد * الکلام لفظا مرفوع مبتداه
 ما اسم موصول و یا اسم موصوف یعنی اللفظ الذی تضمن یا لفظ تضمن وتضمن فعل ماضی مبنی للفاعل
 و تحتنده مستتر ضمیر فاعلی راجعدر ما اسمنه و کلین مفعول به صریحیدر و بالاسناد با حرف استعانت و یا
 سبیت و یا حرف الصاق تضمن یه متعلقدر و یا مصدر محذوفه صفتدر ای تضمننا متبعا و یا کلتنه
 صفتدر ای کلین ملتبتین بالاسناد (محصول ترکیب) کلام لغتده سوزه دیرلر آز واکر چرق و اما نحو یلر
 اصطلاحنده بر لفظدر که ایکی کلمه بی متضمن اوله یعنی ایکی کلمه دن مرکب اوله حقیقه و یا حکما
 یعنی کلمهک هر بریسی کلامک ایچنده اوله پس متضمن اسم فاعل وزنی اوزره مجموعیدر و متضمن
 اسم مفعول وزنی اوزره هر بریسیدر مثلا زید قائم دیسک مجموعی متضمندر زیدی و قائمی پس
 متضمنه متضمن بر اولز اسناددن مراد اسناد اصلی مقصود لذاته در مثلا مبتداه یله خبر و فاعل
 اره سنده اولان اسناد اصلی و مقصود لذاته در اما زید ابوه قائم و یازید قام ابوه دیسک ابوه قائم و قام
 ابوه اولان اسناد مقصود لذاته دکل در مبتداه خبر اولقی ایچوندر حاصلی اسناد کلامده ایکی کلمه بی

مرفوع متصل تقدیر ایدرلر هو هی انت کی و بونلره احکام لفظی دیرلر پس بونک کیلر جکما
و تقدیر اولور حقیقه اولمز و محذوف اولان حقیقه لفظدر زیرا کاهی انسان آتی تلفظ ایدر و خدا
کلماتی تعریف لفظده داخلدر زیرا انسان آتی تلفظ ایدر و وضع لغتده قومقدر اما اصطلاحده بر لفظی
بر معنایه دلالت ایلمکچون تعیین الیکدر و وضع یا افرادی اولور یا ترکیبی افرادی اولدر که هر لفظی
یعنی اسم و فعل و حرفی بر معنایه تعیین الیکدر باشقه باشقه پس واضح یار اولور یا متعدد اما وضع
ترکیبی ایکی لفظی یا زیاده استعمالده معنای افرادیلرینه دلالت ایتمکچون تعیین الیکه دیرلر پس
واضح متعدد اولور بلا شک زیرا مستعمللرک نهایی یوقدر یعنی واضعلرک حصری و حدی یوقدر
یعنی معنی بر شیشه قصد اولنانه دیرلر کرکسه لفظ اولسون کرکسه غیر یسی * مفرد لفظه صفت اولدقه
دیمک اولور که لفظک جزئی معنایک جزئیه دلالت ایلمه معنایه صفت اولدقه دیمک اولور که
لفظ کندیه مقسم اولیه لفظه صفت اولوب مرفوع اولقی اولادر معنایه صفت اولوب
مجرور اولقدن زیرا افراد حقیقه لفظه صفتدر معنایه صفت اولقی تبعیله در اگر چه ذاتیه کوره
مرکبده اولور سه جیمعا افعالک معنایی کی (محصول ترکیب) کلمه بر لفظدر که معنای مفرد
ایچون موضوع اوله یا خود کلمه بر لفظ مفرددر که معنایه دلالت ایچون موضوع اوله و یا معنی مفرد
اولدینی حالده و یا لفظ مفرد اولدینی حالده یعنی کلمه بر لفظ موضوعدر معنایه دلالتیچون معنی
مفرد اولدینی حالده و یا لفظ مفرد اولدینی حالده * و هی اسم و فعل و حرف * و هی و او حرف
عطف هی محلا مرفوع مبتداء اسم افلا مرفوع خبری و فعل و حرف معطوفدر اسم اوزرینه و بوجه
معطوفدر الکلمه جله سنه * معلوم اوله که ضمیر مذکر له و نث بیننده واقع اولسه تذکر و تأنیث جاژدر
و بو تقسیم کلی الی جزئیانه در تقسیم کل الی الاجزاء دکلدر حاصلی کلمه بونلره صادقدر و بواجب قسمه منقسمدر
دیمکدر حیوانی انسانه و فرسه و غیر یلره تقسیم کی در سر کنجینی عسله سرکه به تقسیم کی دکلدر
(محصول ترکیب) دخی کلمه اسم و فعل و حرف در * لانها اما ان تدل علی معنی فی نفسها اولالثنائی
الحرف والاول امان یقترن بأحد الازمنه الثلاثه اولالثنائی الاسم والاول الفعل * لانها ده لام حرف
جر متعلقدر مقدر انحصرت فعائه تقدیر انحصرت الکلمه فی هذه الاقسام الثلاثه لانها یعنی لان
حالها انک اسمنه بر مضاف تقدیر ایلک کرک کیم حل صحیح اوله زیرا ان تدل تأویل مصدرده در
پس بر سنه تقدیر اولماسه حل صحیح اولمز یا خود ان تدل که دلالت معناسنه در بر مضاف تقدیر
ایدوب دیرز لانها اما ذات دلالت اولای پس حل صحیح اولور * اما بر حرفدر معطوف علیه
اوزرینه تقدیمی واجبدر امای عاطفه ایله و یا او عاطفه ایله مستعمل اولسه * ان حرف ناصب تدل
فعل مستقبل منصوبدر ان حرفیه فاعلی نحتنده مستتر راجعدر کلمه به * علی حرف جر معنی تقدیرا
مجروردر علی ایله جار و مجرور محلا منصوب مفعول به غیر صریحیدر * ان تدلک فی حرف جر
نفسها مجروردر فی حرفیه و مضافدر کلمه به راجع ضمیره جار مجرور یله اعرابدن محلا مجرور صفقدر
معنایه و مجموعی متعلقدر ان تدلیه که محلا مرفوع خبریدر انک وان اسم و خبریه اعرابدن محلا
مجروردر لامله و جار مجرور یله اعرابدن محلا منصوب متعلقدر مقدر انحصرت فعلنه و او حرف
عطف و لا حرف نفی مقدره داخلدر که ان تدل اکا قرینه در تقدیری اولای تدلدر و بوجه معطوفدر
ان تدل جله سنه الثانی تقدیرا مرفوع مبتداء الحرف لفظا مرفوع خبری و بوجه * اولایه مبنی در

ایلدی عنیة الفیل ونیجه اشیاء زیاده ایلدی واندن میون الاقرن ابو عبدالله اخذ ایلدی ونیجه اشیاء
زیاده ایلدی واندن عبدالله بن اسحاق الحضرمی وآندن ابو عمرو بن العلاء و یونس بن حبيب و ابو
الخطاب الاخفش و عیسی بن عمر الثقفی و آندن خلیل بن احمد الازدی واندن جاد بن سلمة بن دینار
ونضر بن شبل و ابو محمد یزیدی و علی بن نصر الجهمی و وروخ السدوسی و عمرو بن عثمان سیویه
ومذکور لده آنک کبی کیسه کلدی ونحو آنک فتند نهایت بولدی و آندن چوق کیسه تلذ ایلدی اما
ارالنده سعید بن مسعدة الاخفش امتیاز بولدی و سیویه دن اسن ایدی یعنی یاشلی ایدی اما خلیلدن تلذ
ایلدی سیویه دن ایلدی حاصلی مذکور لر بری برندن ارتری نحو سیویه تمام اولدی و جیع علوم مبادی
وضعد شیء بسیر وضع اولدی صکره زیاده ایده ایده تدریج له کاله ایرشدی ثم کلام المطرزی
* معلوم اوله که اکثر علمای نحو دأبنددر کتابلریک اولانی کلمه و کلام ایله ابتدا ایلک زبر ابونر
نحوک موضوعلریدر علمک موضوعی اولدر که علمده اول موضوعک ذاته عارض اولان احوالندن
بحث اوله مثلا علم طبده موضوع بدن انساندر که آنده بدن انسانه عارض اولان اشیا دن بحث
اولتمشدر صحت ومرض و اغذیه و اثر به و البسه کبی نحوه کلمه و کلامه عارض اولان اعراب
و بنادن و بونله متعلق اولان احوالندن انصراف و عدم انصراف و تعریف و تنکیر و تشبیه و جمع
الی مابینها بحث اولور * و کلمه بی کلام اوزره تقدیم ایلدیلر زیرا کلمه کلامک جزئیدر لفظی
لفظندن مفهومی مفهومندن و اعراب بالذات لفظی و تقدیریا و محلیا کلمه به راجعدر اولو وجهله
محلا ثانی و بعضلر دیدلر که موضوع نحو کلمه عربیه در فقط و بعضلر دیدیکه کلمه و ترکیبدر اسنادی
اولسون غیر ی اولسون * مصنف حضر نلری بو کلامک اولنده سائر کتابلری کبی جد و ثانی و صلوة
و نحتی یازمدی و دیدلر ذکر یله و یا کوکلدن یکجور مکالمه اکثفا ایلدی کیچون پس جدی ترک ایلدی
دیگه موجه دکلدن ایلمدی مصنف بسمله و جمله ذکرندن صکره * الکلمه لفظ وضع لامنی مفرد *
دیدلر الکلمه لفظ مرفوع مبتداء لفظ مرفوع خبری وضع فعل ماضی مبنی للمفعول قائم مقام فاعل
تخنده مسترهور اجعدر * لفظه لامنی تقدیرا مجرور لامله جار مع المجرور مفعول به غیر صریحدر وضع نك
یعنی ا کا متعلقدر مفرد لفظا مجرور معنیه صفتدر و رفعله لفظه صفتدر و نصبه مجرور دن حالدر و یا
وضعده مستکندن و جمله فعلیه صفت لفظدر * معلوم اوله که الکلمه ده لام تعریف جنس ایچوندر
یعنی تعین ماهیت و حقیقت ایچون حاصلی علمه نحو اراسنده معتبر اولان کلمه دیمکدر مطلق دکل پس
تاوحده نوعیه اولور یعنی حقایقندن برنوعی حقیقت دیمکدر که حقیقت کلمدر و کلم اسم جنس
جمعیدر که اسم و فعل و حرفندن مرکب اولان ترکیبده مستعملده بریسی ترکیبده اولسه کلم دیمزلر
آنک ایچون ابن مالک الفیه سنده * و اسم و فعل ثم حرف الکلم * واحده کلمه بیورمش پس کلامه کلم
بینده عموم و خصوص من وجه وار زیرا کلام ایکی کلمه دن مرکبه دیرلر و دخی زیادهده معنی
دار اولوق کرک اما کلم اسم و فعل و حرفندن مرکب اولوق کرک کرکسه معنایی اولسون کرکسه اولسون
لفظ صحاح جوهریه آغزندن آتمغه دیش یعنی پس کرک اصلنده مصدر اولدیفیچون تذکیر و تأنیثی
برابر در اما بونک کبی یرلده ملفوظ معنایه در پس علمای نحو نقل ایلدیلر لفظ انسان سوبلیدیکه
دینور حقیقه و حکماء مهمل اولسون موضوع اولسون مفرد اولسون کرکسه مرکب * لفظ حقیقی زید
و ضرب و فی کبیدر و حکمی زید قام و یقوم کبی زیرا بونک کبی افعالت تخنده مستر اولان ضمائر
اصوات و حروفندن دکلدن و آنکیچون لفظ وضع اولما مشدر بلکه استعاره طریق له بونک ایچون بر ضمیر

قاسم انباری امالی نام کتابنده و حافظ ابو القاسم بن عیسیٰ کر تاریخ دمشق کتابنده ابن ابی ملیکه دن روایت ابیشرکه حضرت امام عرک خلافتی زماننده مدینه به بر اعرابی کلدی و دبیکه الله تعالی حضرت محمد صلی الله علیه وسلمه انزال ایلدیکه کتابی بکا کیم او قودر برکسه دبیکه بن او قوده یم پس بوکا سوره براتندن تعلیم الیکه باشلدی و دبیکه (ان الله بری من المشرکین و رسوله) لامک کمریله چونکه اعرابی دبی بلوردی دیدی که الله تعالی رسولندن بریمیدر اگر الله تعالی رسولندن بری ایسه بنده رسولندن بری ام دیدی بوسوز حضرت امام عره ابرشدی و اعرابی بی دعوت ایلدی و دیدی یا اعرابی اللهم رسولندن بری می اولورسون اعرابی دیدی یا امیر المؤمنین بن مدینه به کدم و قرآن شریفی میلزدم و دبیکه قرآن عظیمی او کریم برکیمه بکا سوره برابی تعلیم ایلدی و دیدی (ان الله بری من المشرکین و رسوله) پس بن دیدم الله تعالی رسولندن بریمیدر اگر الله تعالی رسولندن بری ایسه بنده بری اولورم حضرت عمر دیدی بویه دکلدر یا اعرابی (ان الله بری من المشرکین و رسوله) لامک ضمیمه پس اعرابی دبیکه بنده والله بری او اورم الله و رسولی بری اولان کیمه دن اندن صکره حضرت عمر تنبیه ایلدیکه قرآن کریمی تعلیم ایلسون الا لغت عربیه عالم اولان کیمه * و ابو الاسود دؤلی به امر ایلدی تا نحوی وضع ایلدی * اما ابو القاسم عبدالرحمن بن اسحاق الزجاجی نحوی امالی نام کتابنده عنقه ایله ابو الاسود دؤلیدن روایت ایدرکه دبیدی برکون حضرت امام علی به واردم کوردیمکه باشین اشاعه ایلدوب فکره طالش دیدیمکه یا امیر المؤمنین ندر فکرك دبیکه بوسرك شهر کرده یعنی بصرده لحن ایشتمد پس دبیکه برکتاب وضع ایدم اصول عربینده دیدیمکه اگر بویه ایدرسک بزى احیاء ایدرسک و بو لغتی ابقاء ایدرسک آندن او چکوندن صکره بنه یاتنه واردم پس بکا برمکتوب صوندیکه آنده یازمش * بسم الله الرحمن الرحیم الکلام کله اسم و فعل و حرف فالاسم مانبا عن المسمى * یعنی اسم شول کله درکه معمادن و ذاتن خبر و یرر * والفعل مانبا عن حركة المسمى * یعنی فعل شول کله درکه معمک حرکت و حالتی ییلدیرر * والحرف مانبا عن معنى ليس باسم ولا فعل * یعنی حرف شول کله درکه برمعنا به دلالت ایلیه که اول معنی اسم و فعل معناسی دکل اندن صکره بکا دبیکه سنده تنبع ایله خاطریکه کلنی زیاده ایله اندن صکره بکا دبیدی * اعلم یا ابا الاسود ان الاشياء ثلاثة ظاهر و مضمرة و شئ ليس بظاهر ولا مضمرة * یعنی اشیا او چدر بر قسمی اسم ظاهر در و بر قسمی اسم مضمردر و بر قسمی نه ظاهر و نه مضمردر بو اولدر بعض محلرده بر ضمیر مرفوع استعاره ایدر لر مثلا زید قام و یقوم کی فتأمل * ابو الاسود دبیکه امام بویه دبید کدن صکره بنده نیجه اشیا جمع ایلدم و اکا عرض ایلدم و ارا رنده حروف نصب و ارا ایدی اکا ان ولیت و لعل و کان حرفنی ذکر ایلدم و لکن حرفنی ذکر ایلدم پس دبیکه نیچون آنی ترک ایلدک بن دیدم بونی آنلردن ظن ایلدم دیدی بلی آنلردنر بونی آنلره زیاده ایله بنده زیاده ایلدم انتهى کلام سیوطی * سیرافی دبیکه محبوب بصری خالد حداددن روایت ایلدیکه عربیتی اول وضع ایلین نصر بن ماصدر اما ابن لهجعه ابو نظردن روایت ایدوب دیدی اول واضع عربیت عبدالرحمن بن هزمزدر انتهى ما اورده السیرافی * معلوم اوله که اول واضع ابو الاسوددر دینلردخی نیجه سبب یازمشل لیکن کثرت سواددن اعراض ایدوب ایکی سبب اوزره اختصار ایلدک امام طرزی مقامات حریری شرحنک آخرنده اصمعی دن روایت ایدرکه نحوی اول واضع بصرده ابو الاسوددر اندن اخذ

الحمد اوليه *والصلوة على نبيه* وعلى آله واصحابه المهتدين بهدایتہ * وبعد بومسترك منقشی
 وبو محررك مرقتی ضعیف ونحیف وقاصر ومقصر سودی كناهكار حقیر جعل الله ذنبه مغفورا
 وعیبه مستورا ایدر كه بركون اشرف اوقانده واسعد سامانده سرآمد و سر افراز آغایان اولان وجود
 شریفك وعنصر لطیفك مجلس شریفیله ومحفل منیفیله مشرف ومستعد اولق میسر اولدی
 الكلام یجر الكلام وينساق الى المرام حسب نجه فن نحوده كافیه كه طالبینه وافیه ودر دلینه شافیه
 كافیه در تذکر اولندی ابتدیه كه نه اولیدیكه بو مخدیره صاحب جلالك ونوعروس حجله خيالك
 پرده افغانی وحجاب امتناعی رفع ایدر تركی لباسله بر شرح اولیدی تا كیم مشكلاتنی بیان ومعضلاتنی
 عیان ایدوب عباراتی معلوم واستعمالاتی مفهوم قانونی مضبوط واسلوبی مربوط دوشیدی ایتدیمكه
 بعینة بزدان و همت دوسنان بوقضیه نك حصولی بر ادنی التفاته موصولدر هماندم اولصاحب
 سعادت * وعدا الكرمین دین وخلفه شین * دیوب لباس التماس دامن محكم طو توب کریز بولرین سد
 وبهانه سوزلرین رد قیلدی * اگر چه کیم تركی عبارت ظرافتدن دور لیكن المأمور معذوردر
 و چونكه بو عجماله صورت تحریر و سمت تقریر بولدی تفألا دیباجه سنی القاب دولت نصاب سعادت
 اکتساب صاحب همت عالیله و اهب مزاید غالیله شول ذات شریفكه سده رفیعده سی ملتئم شفاه
 ارباب فضائل وشول عنصر لطیفكه سادت منیعده سی محط رجال افاضل و اما نلددر شمس فلك اقبال
 بدر سماء شرف و كمال نور سعادت جبهه سنده باهر ونور سیادت وجنه سنده زاهر و نامدار و سردار
 آغایانكه آغای یکچیر یاندر حسن اغا نام همایونیه مطرزو معنون قلدیم لازال اذیال آخر الزمان مطرزة
 بطراز آرایه ورقاب الناس مطوقة بطوق آلائه مایبرق الغمام و بطوق الحمام * معلوم اولهكه
 جلال الدین عبدالرحمن سیوطی الفیه سنك شرحنده علوم عربیه نك شرف و فضلنده وتعلم و تحصیلنده
 اولقدر احادیث مرفوعه وآثار موقوفه ومقطوعه ایراد ایلشددر دلائل وبراهینله واسانیدو عنعنله لرله
 جیعنی ذکر ایلسك بر جزؤ مقداری یره انجق صغار لیكن بونده مناسب واضع اولنی و سبب
 وضعنی بیان ایلکدر * معلوم اولهكه علماء بو خصوصده اختلاف ایلشددر پس ابو بكر محمد بن

الجزء الثالث من

شرح الكافي سرياً على شيخنا

كافية ذوى الارب في علم كلام العرب

ترجمة الكافية بالتركي لولانا سودى

مترجم مشار اليه بوسنويدر مامله كالاي علم وعرق الله رأس المال كالدين وابه دار و بازار اعتبارده مظهر
سوديشمار اولوب طريق سعادت رفيقه مسالك ورهبرده عقبات ومسالك اولوقد نصكره بر مقدار وظيفة
تقاعديله تقاعداتميشيدى ابراهيم باشا سرينده اولان غلمان خاص شهنشاهى به معلم تعيين اولنوب اول مشغله
شريفه ايله بيك حدودنده سرمايه عمرى اتمام وعزم راحتكده دار السلام ايلدى مولاناى مرقوم
سودا كر جنس فاخر علوم مباني مقدماتى سديد معلم مفيد ايلدى مشوى شريفه شرحى وكافيه وشافيه به
ترجمه سى واردر (ذيل اشقايق لعطائى افندى)

مترجم مغفور لهك (كستان) مصلح الدين شيخ سعدى به وحافظ شيرازى قدس الله سرهمانك (ترجمان
لسان الغيب) ايله مشهور امام ديوان شريفه شرحلى بالدفعات طبع ونشر اولنديغندن ترجمه حالى
تعريفدن مستغنى واشبو كافيه ترجمه سى فضل وكالنه دليل كافيدر

معارف نظارت جليله سنك ۱۶ ربيع الاول ۱۳۱۱ و ۱۴
تشرين اول ۱۳۰۹ تاريخ و ۴۸۵ نومرولى رخصتنامه سيله
مطبعة عامر ده طبع اولتمشدر

ناشرى

مصحح کتب در مطبعة عامر عثمان حليمى حصار

واضربان ولا تدخلهما الخفيفة خلافا لـيونس وهما في غيرهما مع الضمير البارز كالمنفصل فان لم يكن
فكالتصل ومن ثم قيل هل ترين وترون واغزون واغزن والمخفة تمحذف للساكن وفي الوقف
فیردما حذف والمفتوح ما قبلها تقلب الفا ﴿ ازجمله حروف نون تأکید است و او برد و قسم است
یکی خفیفه ما کنه و این بر اصل خود است زیرا که این حرفست و اصل حرف بنا است و اصل بنا سکون
است قسم دوم ثقیله مفرکه بسبب التقاسا کنین و حرکت او قحه است با غیر الف از جهت خفت قحه
و بالف حرکت او کسره است بسبب مشابعت باتون امرایی که در فعل مضارع است بعد از الف خواه آن
الفی که قبل از نون تأکید است الف ثنیه باشد خواه الف فاصله چون اضربان و اضربان و نون تأکید
مخفی است بفعلی که درو معنی مستقبل باشد و درو معنی طلب باشد چون امر و نهی و استفهام و تمنی و عرض
و قسم و اندکست نون بانفی بنابر مشابعت بانهی اگر چه درو معنی طلب نیست چون زید لا یقوم و نون
تأکید لازم است در جواب قسم چون فعل مضارع مثبت باشد مثل بالله لا فعلن و بالله لا کیدن از جهت آنکه
تأکید با قسم بغایت مطلوب است و بسیار است در استعمال ﴿ نون تأکید با فعل مضارعی که شرط باشد و کلمه
شرطش این باشد مؤکد بما چون اما تذهبن بک و اما تخافن و در ما تقدم اشارتی رفت باین معنی که چون حرف
شرط که وسیله است مؤکد شود شرط که مقصود است اولی تأکید باشد ﴿ و ما قبل نون تأکید با ضمیر جاعت
مذکرین که آن واوست مضموم باشد چون اضربن و هل تضربن و بایائی که ضمیر مخاطب مؤنث است
مکسور باشد چون اضربن و هل تضربن و در ما عدا ی این دو مفتوح باشد یعنی در مفرد مذکر خواه
مخاطب باشد و خواه غائب چون اضربن و هل تضربن و هل یضربن زید ﴿ و در مفرد مؤنث غائبه چون
هل تضربن هند و هل تضربن هند و در ثنیه و جمع مؤنث قبل از نون تأکید الف باشد یا الف ثنیه یا الف
فاصله میان نونات در جمع مؤنث ﴿ و الف قابل حرکت نیست و ما قبل الف البتة مفتوح باشد و درین دو
موضع یعنی ثنیه و جمع مؤنث نون تأکید خفیفه در نیاید زیرا که التقاء ساکنین شود لاعلی حده
و یونس از نحو یان جائز داشته است دخول خفیفه را درین دو موضع چون اضربان و اضربان
و ضمف قول او ظاهر است ﴿ و بحث در آنست که افتادن و او در مثل اضربن از جهت التقاسا کنین
است لاعلی حده یا از جهت ثقل و او است بعد از ضمه و قبل از نون مشدده ﴿ جمعی گفته اند که از جهت
التقاسا کنین است زیرا که در التقاسا کنین علی حده شرط آنست که هر دو ساکن در یک کلمه باشند
و نون مشدده کلمه دیگر است در مثل اضربان الف انداخته نشد که اگر انداخته شدی نون مشدده
مفتوح کشتی و صورت ثنیه ملتبس بصورت مفرد بودی زیرا که هر دو را صیغه اضربن است
و در جمع مذکر این التباس نیست ﴿ و در مثل اضربان الف از برای فصل است میان نونات اگر انداخته
شود اجتماع نونات که مکروه است لازم آید ﴿ و بعضی دیگر گفته اند که در التقاسا کنین علی حده شرط
نیست که هر دو ساکن در یک کلمه باشد پس اضربان و اضربان بر اصل خود اندامادر اضربن
اگر چه التقاسا کنین علی حده است لیکن و او را بواسطه ثقل انداخته اند و ضمه دلیلست بروی ویارا
از برای ثقل انداختن و کسره دلیل بروی ﴿ و بدانکه چون نون تأکید متصل شود بفعل معرب آن فعل مبنی
کرد و حرکت امرایی از وسائط شود چون هل تضربن که مبنی شد بر قح و هل تضربن و هل تضربان
که نون امراب ازین الفاظ ساقط شد و بسبب بنا آنست که نون اگر کلمه دیگر است اما از جهت شدت اتصال
بمزلت جزو شده است پس علامت امراب پیش از و نشاید که لازم آید که در وسط کلمه بود و بعد از و نشاید که
لازم آید از آنکه امراب فعل جاری بر حرفی شود که کلمه دیگرست حقیقتا والله اعلم ﴿ تم طبع الکتاب ﴿

مسند الیه است پس آنجا اخراج کلمه از اصل خود لازم نیاید تا ضعیف باشد یا آنکه در بعض مواضع حال تأیید
 مسند الیه و تد کبروی مشبه باشد و بتأیید فعل ظاهر شود چنانکه در اسماء اعلامی که مذکور و مؤنث اطلاق
 کرده شود ﴿التنوين نون ساكنة تتبع حركة الاخر لا تأکید الفعل وهو التكنين والتكثير والعوض والمقابلة
 والترنم ويحذف من العلم الموصوف بابن مضاف الى علم آخر﴾ از جمله حروف تنوین است و آن نویست ساکن
 که تابع حرکت آخر کلمه باشد نه از برای تأکید فعل ﴿نون ساکن کفتم تانون متحرك بیرون رود که آن تنوین
 نیست﴾ و مراد از سکون آن نون آنست که در اصل ساکن باشد و شاید که بواسطه ماضی متحرك شود
 چون عاداً الاولى ﴿و کفتم که تابع حرکت آخر باشد زیرا که نون ساکن چون تابع حرکت آخر کلمه
 نباشد آنرا تنوین نکوبند چون نون عن و نون من و نون من ﴿و باین قید که از برای تأکید فعل
 نباشد بیرون رفت نون تأکید خفیفه چون اضر بن ﴿و تنوین بر پنج قسم است ﴿اول تنوین نمکن که دلالت
 میکند بر امکنیت اسم یعنی بر آنکه اسم معربست و منصرف چون زید و رجل و اسم معرب را متمکن خوانند
 یعنی استوارست در اسمیت زیرا که اصل در اسم امر است پس اسم مبنی متمکن نباشد در اسمیت و هرگاه که اسم
 معرب و منصرف باشد آنرا متمکن امکن خوانند و اگر معرب باشد لا ینصرف آنرا نمکن غیر امکن خوانند
 و تنوین نمکن مخصوص است بتمکن امکن ﴿دوم تنوین شکیر که فارقت میان معرفه و نکره چنانکه کویی
 صه بلا تنوین ای اسکت السکوت الذی تعرفه و صه بتنوین ای اسکت سکوتا ما و برین قیاس است مه و مه
 ﴿سیوم تنوین عوض از مضاف الیه چنانکه در یومئذ و لیئذ و عا ثمذای یوم اذ کان کذا یوم مضافست
 باذ و اذ مضاف بجملة که بعد از و است چون آن جمله را از برای تخفیف انداخته اند بتنوین عوض آن
 مضاف الیه باز داده اند تا کلمه ناقص نماند و ازین قبیلست و کلاً آتینا ای کلام ﴿چهارم تنوین مقابله و آن
 تنوینی است که در آخر جمع سلامت مؤنث باشد که در مقابله نونیست که در آخر جمع سلامت مذکر
 است ﴿و بزیدک بعضی این تنوین داخل در حکم تنوین نمکن است و هرگاه که مثل معلمات را علم شخصی سازند
 منصرف باشد زیرا که این تا برای محض تأیید نیست بلکه علامت جمعیت است مع التأیید پس در منع
 صرف معتبر نباشد و تقدیر تاه دیگر جائز نیست زیرا که این تاه وجود مانعست از تقدیر تاه دیگر ﴿و بزیدک
 بعضی مسلمات در حالت علیت لا ینصرف باشد بواسطه علیت و تأیید و تنوینی که در او باشد تنوین مقابله
 است و در قسم نمکن داخل نیست ﴿پنجم تنوین ترنم و آن در آخر ایات و مصراعهای باشد از برای ترنم
 و سراییدن و آن دو قسم است یکی ترنم غیر غالی که عوض شود از حرف اطلاق چون ﴿بابنا عا لک
 او عسا کا ﴿که عوض است از الف عسا کا که حرف اطلاقست ﴿دوم ترنم غالی که عوض از حرف اطلاق
 نباشد چنانکه ﴿و قائم الاعماق حاوی المخترق ﴿و هرگاه که علم موصوف شود یا بنی که مضافست با علمی دیگر
 تنوین از علم اول ساقط شود از جهت کثرت استعمال این ترکیب در کلام پس خفت در وی مطلوب باشد
 چون جانی زید بن عمرو و اگر موصوف باین علم نباشد یا مضاف الیه باین علم نباشد تنوین در آنجا ساقط
 نشود چون زید بن اخینا و در هر صورتی که تنوین ساقط شود از موصوف در تلفظ الف ازین ساقط شود در
 کتابت نیز خفت باشد و هر جا که تنوین ساقط نشود الف نیز در کتابت ساقط نشود و حکم آنکه در آنچه
 گفته شد از سقوط تنوین در تلفظ و سقوط الف در کتابت چون حکم این است ﴿نون التأکید خفیفه
 ساکنه و مشددة مفتوحة مع غیر الالف تختص بالفعل المستقبل فی الامر والنهی والاستفهام
 والتثنی والعرض والقسم و قلت مع النفی و لزمت فی مثبت القسم و کثرت فی مثل أمتاعلمن و ما قبلها مع
 ضمیر المذکر بن مضمر و مع المخاطبة مکسور و فی اعداد ذلک مفتوح و تقول فی التثنية و الجمع المؤنث اضر بن

باشد و خواه نباشد مثلا هرگاه که کفتی اما زید فطلق زید که مبتدا بود و در حیز فاعل جزا بود و این زمان
مقدم شد تا فاصله باشد و تنبیه باشد بر آنکه زید مستلزم انطلاق است همچنانکه شرط مستلزم جزاء
است یعنی زید البته منطلق است و این مبالغه البته از مبالغه یکن من شیء باین معنی مستفاد میشود لیکن بودن
زید بمنزلت شرط از آنجا معلوم نبود و همچنان مبتداء است و منطلق خبر او است و این جمله بحقیقت
جواب اما است و همچنین هرگاه که کوبی اما یوم الجمعة فزید منطلق یوم الجمعة در حیز جزا بود
و معمول منطلق بود این زمان مقدم کشت تا فاصله باشد و بمنزلت شرط باشد در استلزام انطلاق
زید و همچنان منصوبست بمنطلق و مذهب دوم آنکه آن فاصله معمول حاملست محذوف نه جزئی
از آنچه در حیز جزاء بوده است خواه آنجا مانعی دیگر باشد غیر فاعل خواه نباشد پس تقدیر اما زید
فطلق اینست که مهمانند که زید فیهو منطلق پس زید مرفوعست بآنکه قائم مقام فعل محذوفست
و تقدیر اما یوم الجمعة فزید منطلق اینست که مهمانند که یوم الجمعة فزید منطلق پس یوم الجمعة منصوبست
که مفعول به آن فعل محذوفست و مذهب سیوم آنست که اگر آنجا مانعی دیگر نباشد آن فاصله
جزئی باشد از آنچه در حیز فاعل است همچون مذهب اول و اگر آنجا مانعی دیگر باشد چنانکه کوبی
اما یوم الجمعة فان زیدا منطلق در آنجا جائز نباشد که آن فاصله جزئی از ما بعد فاعل باشد زیرا که مخالفت
دو مانع که یکی فاعل است و دیگری آنکه طالب صدر است متعذر باشد و حینئذ یوم الجمعة منصوب باشد بفعل
مقدرای مهمانند که یوم الجمعة چنانکه در مذهب ثانی حرف الردع کلا و قد جاء بمعنی حقا کله کلا حرفیست
از برای ردع و زجر است چنانکه شخصی ترا کوبید فقلت کذا در جواب کوبی کلا ای از دجروا ردع عن هذا
القول و گاه باشد که کلا بمعنی حقا آید چون کلا ان الانسان لیطغی و درین کلا خلاف است که حرفست
همچون کلا ردعی پس مبنی الاصل باشد یا اسم است که مبنی شده است بواسطه مشابهت در لفظ با کلا ردعی
تا التأیث الساکنة تملق الماضی لتأیث المسند الیه فان کان ظاهرا غیر حقیقی فخیبر و اما الحاق علامة التثنية
والجمین فضعیف تا تأیث ساکنه لاحق میشود بفعل ماضی از برای دلالت بر آنکه مسند الیه آن فعل مؤنث
است خواه فاعل باشد چون ضربت هند و خواه قائم مقام فاعل باشد چون ضربت هند و تأیث را تعقید کرد
بساکنه زیرا که تأیث مفعول محذوف لاحق میشود با سماء متنفقه چون ضارب و مضروبه و حسنة و ندمانة و مراد
از سکون تا آنست که در اصل ساکن بوده باشد و اگر چه در بعض مواضع مفعول ذکر در چون قائماتا و هرگاه که
مسند الیه فعل اسمی ظاهری باشد و تأیثش غیر حقیقی بود در آنجا تو مخیری در آوردن فاعل و نیا و ردن وی
چون طلع الشمس و طلعت الشمس و این سخن درین مقام تذکیر و بیاد دادن آن تفصیلی است که در ماتقدم
گذشت تا معلوم شود که مراد از الحاق علامت تأیث بفعل الحاق این تا ما کنه است و اما الحاق علامت
تنبیه و هر دو جمع بفعل از برای تنبیه بر حال فاعل ضعیفست بخلاف الحاق علامت تأیث بر آن وجه که
مذکور شده است در ماتقدم که آن ضعیف نیست بلکه در بعضی مواضع واجبست و در بعض مواضع
جائز پس اگر زنانه کوبی فاعل را جلان او قاموا رجالا و قن نساء آن ضعیف باشد زیرا که این علامات
در اصل ضمائراند و باین صفت در کلام بصیرار مستعمل اند پس بیرون آوردن ایشان از آنکه ضمیر باشد
و استعمال ایشان از برای مجر دانکه علامت حال مسند الیه فعل باشند که آن مثنی است یا جمع مذکر است یا جمع
مؤنث است چون اکلونی البراغیث مثلا ضعیف باشد بآنکه این احوال در مسند الیه ظاهر است زیرا که
صیغه مثنی و جمع مذکر یا مؤنث از یکدیگر ممتاز اند و تا تأیث ساکنه اصلا ضمیر نیست بلکه علامت حال

چنانکه کوی و الله ان ایتنی لا کرمتک چون قسم مقدم است و در صدر کلام است اهتمام تمام بجانب وی است پس جواب را بحسب لفظ بودی باید داد و علامت جواب قسم در آن جواب بیاید آورد و چون کلمه شرط از آنچه جواب اوست بحسب معنی معزول شده است بحسب لفظ پس التزام کرده اند که عبارت شرط ماضی باشد لفظاً و معنی تا چنانکه کلمه شرط بحسب لفظ عمل نکرده است در جزا در شرط نیز عمل نکند * و اگر از آنکه قسم متوسط شود در کلام بآنکه شرط یا غیر شرط بر قسم مقدم باشد در آنجا جزا باشد که قسم را اعتبار کنند و جواب را از آن اوسازند و در شرط ماضی را اعتبار کنند و جزا از قسم را الفا کنند و جواب وی جزای شرط سازند و احکام جزا را بر آنجا اجرا کنند پس آنجا چهار صورت باشد و از برای الفا است یکی بتقدم شرط و دیگری بتقدم غیر شرط مثال اول ان تأتني والله آنک جواب از ان شرط است زیرا که او اهم است بواسطه تقدم و مجموع شرط و جزاء سادسده جواب قسم باشد * مثال دوم ان الله ان تأتني لا تترك چون قسم متوسط شود آن اهتمام تمام که بود در آن وقت که در صدر کلام بودی باقی نماند پس جواب از ان شرط شد و شرط و جزاء هر دو خبر مبتدأ اند و مبتدأ با خبر خود سادسده جواب قسم بود مثال سیوم ان ایتنی فوالله لا تترك جواب بقسم دادند و قسم را با جواب خود جزاء شرط کردند پس فواجب شد تا مقضی هر دو موفی باشد * مثال چهارم ان الله ان ایتنی لا کرمتک جواب را بقسم دادند بحسب لفظ و معنی و بشرط دادند بحسب معنی و مجموع قسم با جواب خود خبر مبتدأ کردند و هرگاه که قسم مقدم باشد در کلام حکم آن قسم مقدم حکم قسم ملفوظ باشد پس در شرطی که بعد از وقت مضی لازم باشد و جواب بحسب لفظ از ان قسم باشد و بحسب معنی از آن شرط کقوله تعالی لئن اخرجوا لا یخرجون معهم * ای والله لئن اخرجوا پس شرط ماضیست و لا یخرجون جواب قسم است و اگر جزاء شرط بودی اولی جزم بود و لام لئن اخرجوا را لام موطئه قسم خوانند یعنی قسم را بر شرط میکنند و رند و بجواب شرط میروانند تا آن جواب بحسب لفظ مر قسم را باشند شرط و اما التفصیل والتزم حذف فعلها و عوض بینها و بین فائها جزؤ ممافی حیرها و هو مفعول لما فی حیرها مطلقاً مثل امایوم الجمعة فزید منطلق و قبل هو معمول المحذوف مطلقاً و قبل ان کان جائزاً التقدیم فن الاول والاثنی الثانی * کلمه اما از برای تفصیل مجملست غالباً چنانکه کوی جائنی اخوتک اما زید فاکرمته و اما عمرو فاعطیته و اما خالد فاهنته * و شاید که مجمل در کلام مقدم باشد و باقرائن مخاطب را معلوم باشد پس امای اولی را از برای تفصیل آن مجمل ذکر کنند غالباً کفیم زیرا که امادر اوائل خطب مذکور میباشند از برای تفصیل مجمل و هرگاه اما از برای تفصیل مجمل باشد و اجبت که مکرر شود لفظ چنانکه گفته شد یا تقدیراً کقوله تعالی فاما الذین فی قلوبهم زینغ فیتبعون المحکمات و یردون الیهما المتشابهات * و حکم آنکه کلمه اما از برای شرطست بواسطه لزوم فاست در جواب اما * و اصل اما زید فمطلق این بود که مهمایکن من شیء فزید منطلق پس کلمه اما قائم مقام مهماست و شرط وی که لفظ یکن من شیء است واجب الحذفست از برای اختصار و نکته دیگر که معلوم شود چون اما بجای مهمای استناد و فعل انداخته شد عبارت چنین شد که اما فزید منطلق * پس علامت شرط و علامت جزا یکدیگر متلاصق شدند و این تلاصق بعید بود پس احتیاج افتاد فاصله میان هر دو * و در آن فاصله سه مذهب است * اول آنکه آن فاصله جزئیست از آنچه در حیر فاء جزا بوده است مقدم گردانیده شد از برای فصل میان علامتی شرط و جزاء خواه آن فاصله مرفوع باشد و خواه منصوب و خواه آنجا مانعی دیگر از تقدیم غیر فاء جزا

براخت وی که همزه است و نمیشاید که هل زید قام جائز باشد جلا علی الهمزة بنا بر آنکه فعل محبوب هل است پس هرگاه که در حیز هل فعلی باشد اوراضی نشود که در میان وی و محبوب فاصله باشد و هرگاه که در حیز وی فعلی نباشد گویا که محبوب خود را فراموش کرد * و همزه از آن جهت که اصلست در استفهام و اخف است و تصرف در وی بحسب استعمال زیاده از تصرف در هل است پس شاید که کوبی ازیدا ضربت بتقدیم مفعول بر فعل و نشاید هلا زید اضربت * و همچنین شاید که کوبی انضرب زیدا و هواخوک از برای انکار ضرب برادر و نشاید که کوبی هل تضرب زیدا و هواخوک از برای انکار ضرب برادر و همچنین شاید که کوبی ازید عندک امعرو و نشاید که بکوبی هل زید عندک امعرو یعنی ام متصله قرین همزه شود و قرین هل نشود * و همچنین جائزست که همزه را در سر حرف عاطفه که ثم و فو و او است ان ولو در آوری کقولہ تعالی اثم اذا ما وقع * و اغن کان * و اومن کان و در هل این جائز نیست * حروف الشرط ان و لو و اما لہ اصدر الکلام فان للاستقبال و ان دخلت علی الماضي و لو عکسہ و تلزمان الفعل لفظا و تقدیرا * این سه حرف از برای معنی شرطیت اند و هر سه را صدر کلام است زیرا که دلالت میکنند بر نوعی از انواع کلام * و اصل در باب شرطیت لفظ ان است زیرا که معنی وی استقبالت و اگر چه در فعل ماضی رود و معنی شرطیت و تعلیق بطریق تحقیق در استقبالت متصور گردد چنانکه کوبی ان تضربنی اضربک اگر بزنی مرا بنم ترا و لفظ لو از برای شرطیت و تعلیق تقدیر است زیرا که معنی مضی است و اگر چه در فعل مضارع رود چنانکه لویطبعکم ای لواطعکم و شرطیت و تعلیق در ماضی تقدیری بوده تحقیقی چنانکه کوبی ان ضربنی اضربک اگر میریدی مرا میردم ترا * و این هر دو لفظ مقتضی فعل اند و از وی جدا نشوند لیکن آن فعل شاید که ملفوظ باشد و این بسیار است و شاید که مقدر باشد کقولہ تعالی و ان احدم المشرکین استجارک ای ان استجارک احدو در لو انتم تملکون که اصلش لو تملکون بوده چون خواستند که فعل را حذف کنند تا مبهم باشد و بعد از آن تفسیر کنند تا در ذهن سامع نیک متمکن گردد فعل را حذف کردند و فاعل او که ضمیر متصل بود بمنفصل مبدل گشت و لو انتم شد و بعد از آن تملکون مذکور مفسر آن فعل محذوف گشت * و من ثمه قبل لو انک بالفتح لانه فاعل و انطلقت بالفعل موضع منطلق لیکن کالعوذ فان کان جامدا جائز لتعذر * و از اینجا که لفظ لو مستلزم فعل است و اجبست که در مثل لو انک همزه مفتوح باشد زیرا که ان با آنچه در حیز اوست فاعل آن فعلیست که بعد از او مقدر است ای لو ثبت انطلقت ثبت انداخته شد زیرا که کلمه لو اقتضاء فعلی میکند مطلقا و کلمه ان دلالت میکند بر تحقیق و ثبوت پس هر دو با هم قرینه معنی ثبت شدند و درین موضع که ان بعد از او واقع شود و اجبست که خبر ان فعل باشد لفظ ان فعل بمنزله عوض باشد از آن لفظ فعلی که انداخته شده است مثلا چنین کوبی لو انک انطلقت و نشاید که کوبی لو انک منطلق * و این وقتی میسر شود که خبر ان اسمی مشتق باشد تا فعلی که بمعنی وی است بجای آن باشد و اگر خبر ان اسم جامد بود او را فعلی نباشد که بمعنی وی بود اینجا خبر ان شاید که اسم باشد کافی قوله تعالی و لو ان ما فی الارض من شجرة اقلام چون فعلی نیست که در معنی اقلام باشد ناچار بود از بقاء اسم در خبر ان بعد از لو * و اذا تقدم القسم اول الکلام علی الشرط لزمه المضی لفظا و معنی و کان الجواب بالقسم لفظا و معنی مثل و الله ان اتیننی او ان لم تأتیننی لا کرمتک و ان توسط بتقدم الشرط او غیره جاز ان یعتبر و ان یلغی کقولک انا و الله ان تأتیننی لا تک و ان اتیننی و الله لا ینک و تقدیر القسم کاللفظ نحو قوله تعالی ان اخرجوا لا یخرجون و ان اطعموهم انکم لم تشرکون * چون قسم در اول کلام باشد مقدم بر شرط در آنجا و اجبست که شرط ماضی باشد لفظا و معنی و جوابی که بعد از هر دو مذکورست از آن قسم باشد بحسب لفظ و بحسب معنی و از آن شرط باشد بحسب معنی فقط

سری و ماسعر * ای فی بثر حور و حور جمع حائست من حار اذا هلك * و افظة من و باولام ذکر زیادتی ایشان در حروف جر گذشت * زیادتی کاف را ذکر نکرد زیرا که اندکست * حرفا التفسیر ای و آن وهی مختصه بمانی معنی القول * چون در کلام ابهام میباشد احتیاج افتاد بتفسیر و ادات تفسیر این دو حرفست ای و آن * و کلمه آن مختص است بآن چیزی که در و معنی قول باشد کقولک کتبت الیه ان قم چون در کتابت که بمعنی قول است ابهامی بود که از بیجه عبارتست بآن تفسیر کرده شد و کقوله تعالی و نادیناه ان یا ابراهیم چون در نداء که بمعنی قول است ابهامی بود از جهت عبارت مفسر شد بکلمه ان * و تفسیر قول صریح بکلمه ان جائز نباشد نشاید گفتن قلت له ان قم بلکه باید گفت قلت له قم * و کلمه ای تفسیر واقع شود در جمیع مواضع خواه قول صریح باشد خواه نباشد چنانکه کوبی قلت ای تلفظت و رأیت غضنفرای اسدا و ضربت فی الارض ای سافرت * حروف المصدر ما و آن و آن فالاولان لفعلیه و ان للاسمیه * حروف مصدر سه است یکی ماء مصدری کقوله تعالی و ضافت علیهم الارض بمارحبت ای بر حبا * و دوم ان مصدری چون اعجبت ان ضربت زیدا ای ضربک زیدا و این هر دو مختص اند بجملة فعلیه و آن فعل را تاویل مصدری آورند * و حرف سیوم مصدران مفتوحه است که از حروف مشبیه که مخصوص است بجملة اسمیه و وجهه خود را در تاویل مفرد آورد پس اگر خبرش مشتق است در تاویل مصدر خبر باشد مضاف باسم چنانکه اعجبت انک قائم ای اعجبتی قیامک و اگر مشتق نباشد بلکه در معنی مشتق باشد مأول شود بآن خبری که شبه مصدر است مر خبر را چون اعجبتی ان زیدا اخوک ای اعجبتی اخوة زیدا و اگر خبر هیچ کدام ازین دو نباشد بکون تقدیر باید کرد چون اعجبتی انک زیدا ای کونک زیدا * حروف التحضیض هلا و الاولولا و لوما لها مصدر الکلام و یزما الفعل لفظا و تقدیرا * این حروف را حروف تحضیض و تنذیم خوانند اگر در ماضی روند برای تنذیم باشد چون هلاقت چرا بر نخاستی و اگر در مستقبل روند از برای تحضیض و ترغیب باشد چون هلا تقوم چرا بر نخیزی * و این حروف در سر فعل روند زیرا که تحضیض و تنذیم در افعال باشند لیکن آن افعال شاید که ملفوظ باشد چون هلا ضربت زیدا و شاید که مقدر باشد چون زیدا ضربته ای هلا ضربت زیدا ضربته * حرف التوقع قد و هی فی المضارع للتقلیل * کلمه قدر احرف توقع خوانند زیرا که در سر خبری رود که مخاطب را توقع اخبار بآن خبر هست * و این کلمه در ماضی از برای تقریب باشد بحال چنانکه کوبی قدر ضرب یعنی درین نزدیکی زد و در مضارع از برای تقلیل باشد چنانکه کوبی ان الکذوب قد یصدق یعنی دروغ گو اندک راست گوید * و گاه باشد که از برای تحقیق بود چنانکه قد بعلم الله یعنی البته میداند * حرف الاستفهام الهمزة و هل الهماصدر الکلام تقول ازید قائم و اقام زیدا و كذلك هل و الهمزة ام تقول ازیدا ضربت و اتضرب زیدا و هو اخوک و ازید عندک ام عمرو و اثم اذا ما وقع و اثم کان و اومن کان * همزه و هل دو حرف از برای استفهام یعنی طلب فهم و ابشارا صدر کلام است زیرا که دلالت میکند بر نوعی از انواع کلام * و جائز باشد که در جمله اسمی روند چون ازید قائم و هل زیدا قائم و در جمله فعلی روند چون اقام زیدا و هل اقام زیدا لکن همزه در جمله اسمی رود که خبرش فعل باشد چون ازید قائم و هل زد * پس نشاید که گفت هل زیدا قائم بنا بر آنکه اصل هل آنست که بمعنی قد باشد کقوله تعالی هل اتی علی الانسان ای قد اتی * لکن او را با همزه در استفهام بسیار استعمال کرده اند و همزه را انداخته اند پس او بحقیقت متضمن معنی همزه است و چنانکه قد زیدا قائم جائز نیست هل زیدا قائم نیز جائز * اگر سائلی گوید که بایستی که هل زیدا قائم جائز نبود چنانکه قد زیدا قائم جائز نیست * در جواب گوئیم که کلمه هل آنجا محمول است

ماقام زید أو اماقام زید در جواب گویند نم معنی این باشد نم مقام زید اینست معنی نم بحسب اصل لغت و ازین جهت گفته اند در صورت قوله تعالى الست بر بکم قالوا بلی اگر نم بجای بلی واقع شدی آن کفر بودی زیرا که معنی این بودی نم الست بر بکم لکن اگر در عرف شخصی گوید بازید الیس لی عليك الف درهم وزید گوید نم آن اقرار باشد و نم قائم مقام بلی باشد از برای تقریر اثبات بعد از نفی و کلمه بلی مختص است بایجاب نفی یعنی بعد از نفی آید و افاده اثبات کند و آن نفی را رفع کند خواه آن نفی در خبر باشد و خواه در استفهام چنانکه کوبی لم یتم زید و لم یتم زید و در جواب گویند بلی معنی این باشد بلی قام زید و بعد از اثبات کلمه بلی مذکور نشود در لغت عرب و کلمه ای بعد از استفهام آید از برای اثبات و قسم لازم اوست چنانکه کوبی اقام زید تود رجواب کوبی ای والله و اجل وجیر و ان از برای تصدیق مخبراند نه مستفهم چنانکه کوبی قد اتاك زید فتقول اجل او جیر او ان و کلمه ان درین باب قلیل الاستعمال است و در قول ابن زبیر آمده است شخصی بأو کفت لعن الله نافقة جلثنی البک او در جواب کفت ان و صاحبها ان از برای تقریر دعا است و حروف الزیادة ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما النافیة و قلت مع المصدریة و لما و ان مع لما وین لو و القسم و قلت مع الکاف و ما مع اذا و متی و ای و این و ان شرطاً و بعض حروف الجر و قلت مع المضاف و لا مع الواو بعد النفی و بعد ان المصدریة و قلت قبل اقسام و شدت مع المضاف و من و الباء و اللام تقدم ذکرها و این حروف را حروف زیاده خوانند از برای آنکه در بعضی مواضع زیاده میباشند در جمیع مواضع و حروف صله نیز گویند و فائده زیادتی ایشان نوعیست از تأکید در کلام یا تزیین نظمست ان بکسر همزه و سکون بعد نون زیاده باشد بعد از ماه فایه از برای تأکید نفی کقولک ما ان زید قائم و همچنین اندکی زیاده مییاشد بعد از ماه مصدریه چون اجلس ما ان اجلس القاضی ای مده جلوسه و همچنین اندکی زیاده میشود بعد از لما چون لما ان وقت ای لما وقت و ان یفتح همزه و سکون نون زیاده مییاشد بسیار بعد از لما چون قوله تعالى فلما ان جاء البشیر و نظائر آن و همچنین زیاده مییاشد میان قسم و لونیحو و الله ان لو وقت و اندکیست زیادتی او بعد از کاف چنانکه شاعر گوید کان ظبیة تعطو الی ناظر السلم ای کظبیة و لفظة ما زیاده کرده میشود باین کلمات شرط که مذکورست در متن چون اذا ما وقت و متی ما وقت و اینا جلست جلست و قوله تعالى وایما تدهو قوله الاسماء الحسنی وایما تدهب بک و هرگاه که کلمه ان شرطیه مؤکده شود بماء زائده واجب است که فعل شرط مؤکده شود بنون تأکید چون امانده بک و امانتخاف و نظائر آن زیرا که چون حرف که وسیله مقصودست مؤکد شود شرط که مقصودست بتأکید اولی بود و همچنین لفظ ما زیاده باشد بعد از بعضی حروف جر چون قوله تعالى فبما رجة ای فبرجة و بما خطایهم ای من خطایهم و اندکست زیادتی ما میان مضاف و مضاف الیه چون غضب من غیر ما جرم و لفظة لا زیاده کرده شود باوا و ما طفه که بعد از نفی باشد از برای تأکید آن نفی چون ما جانی زید و لا عمرو و این لا را مؤکده نفی و مذکره نفی خوانند و همچنین زیاده شود بعد از ان مصدریه چون قوله سبحانه لئلا یعلم اهل الکتاب ای لعل و ما منک ان لا تعبدای ان تعبد و اندکست زیادتی لایش از اقسام چون قوله تعالى لا اقسام یوم القیامة ای اقسام بعضی نحو یان گفته اند که لازائده نیست و معنی اینست که لا اعظم یوم القیامة بالاقسام یعنی بسو کند خوردن بوی او را معظم نمی سازم بلکه او فی نفسه معظم است و شاذ است زیادتی لا میان مضاف و مضاف الیه کقول الشاعر فی بئر لا حور

نیست و اگر نه پیش از معطوف علیه واقع نشدی همچنانکه حروف عاطفه دیگر * و ایضا و او داخل است بر اما پس نشاید که حرف عطف باشد زیرا که لازم آید اجتماع دو حرف عطف و یکی لغو باشد * جواب از اول آنست که اما سابق بر معطوف علیه حرف عطف نیست بلکه از برای تنبیه است بر شك در ابتداء کلام و اما ثانیه حرف عطف است * و جواب از ثانی آنست که این واو عاطفه عطف میکند اما دوم را بر اما اول و اما دوم عطف میکند مابعد خود را بر مابعد اما اول * و لا و بل و لکن لاحدهما معینا و لکن لازمه لنفی * این هر سه حرف از حروف عاطفه از برای نسبت حکم اند با احد الامرین از معطوف و معطوف علیه علی التعمین * و کلمه لانفی میکند از مابعد خود آن حکمی که ثابت شده است معطوف علیه را باشد علی التعمین و معطوف را نباشد چنانکه کوبی جانی زید لا عمرو و حکم بجی زید راست و عمرو را نیست * و کلمه بل بعد از اثبات از برای صرف حکم است از معطوف علیه بمعطوف چنانکه کوبی جانی زید بل عمرو ای بل جانی عمرو پس حکم در اینجا بمعطوف را باشد دون معطوف علیه بر عکس لا و حال معطوف علیه در صورت اثبات آنست که او در حکم مسکوت باشد کویا هیچ حکمی برو زفته است نه بجی و نه بعدم بجی و ازین اخبار از وی بجی بطریق قصد نبوده است * پس ازین جهت آن حکم بکلمه بل صرف کرده شد از معطوف علیه بمعطوف و معطوف علیه در حکم مسکوت ماند * و اما کلمه بل بعد از نفی چنانکه ما جانی زید بل عمرو در وی خلافت بعضی گفته اند که کلمه بل آن حکم نفی را از معطوف علیه صرف میکند بمعطوف ای بل ما جانی عمرو و معطوف علیه در حکم مسکوت است بر همان طریقه که در اثبات بود یعنی اخبار آنجا بنفی بجی از معطوف علیه بقصد نبوده است پس ازین جهت بل مصروف باشد بمعطوف و معطوف علیه مسکوت ماند * و بعضی گفته اند که کلمه بل در صورت نفی اثبات میکند بر معطوف را آن حکم که منفی گذشته است از معطوف علیه و معطوف علیه در حکم مسکوت است یا حکم از منفی است پس معنی ما جانی زید بل عمرو این باشد که بل جانی عمرو و زید منفی است از وی بجی یا در حکم مسکوت است * و کلمه لکن در عطف مفردات که بحث در آنست واجبست که ماقبل وی نفی باشد چنانکه کوبی ما جانی زید لکن عمرو ای لکن جانی عمرو * پس حکم بجی از زید منفی باشد و عمرو را ثابت بود * حروف التنبیه الا و اما و ها * این سه کلمه از برای تنبیه مخاطب اند در صدر جمله تا هیچ چیز از کلام فوت نشود از وی چون الازید قائم و اما زید قائم و هازید قائم لکن کلمه هاد در مفرداتی که آن اسماء اشاره اند داخل میشود زیرا که معنی اسماء اشارت بی اشارت متعین نکردد پس کلمه هاد را اول اشارت در آید تا مخاطب متنبه شود و از اشارت که متعین معنی اسماء اشارتست غافل نباشد * حروف النداء یا أیها و یا و هیا للبعید و ای و الهیمة للقرب * این پنج حرف از برای ندا اند و کلمه یا مستعمل شود در نداء قریب و بعید و یا و هیا از برای ندا بعید و ای و الهیمة از برای ندا قریب اند * و احوال منادی در صدر کتاب مذکور شده است * حروف الایجاب نم و بلی و ای و اجل و جبر و آن * قسم مقررۃ لما سبقها و بلی مخصوصه با یجاب النفی و ای اثبات بعد الاستفهام و یلزما القسم و اجل و جبر و آن * قسم مقررۃ للمعبر * این حروف از برای ایجاب اند یعنی اثبات ما تقدم باین تفصیل کلمه نم از برای تقریر و تحقیق آن کلامیست که سابق است بروی * پس آن کلام اگر اثبات است در صورت خبر یا در صورت استفهام نم تقریر آن اثبات کند چنانکه کوبی قام زید او قام زید در جواب کوبیدم معنی این باشد نم قام زید و اگر آن کلام نفی باشد در صورت خبر یا در صورت استفهام نم آن نفی را تقریر کند چنانکه کوبی

الحاج حتى المشاة ودر ثم این واجب نیست * و فرقی دیگر آنست که مهلت در ثم بحسب خارج است چنانکه در جانی زید ثم عمرو و در حتی مهلت بحسب ذهن است زیرا که در ذهن مناسب آنست که موت اول متعلق شود بغیر انبیاء و بعد از آن بانبیاء و اگر چه در خارج موت انبیاء در اثناء موت سائر مردمانست و همچنین در ذهن مناسب آنست که قدم اول مر سواران حجاج را باشد و بعد از آن مر پیادگان را و شاید که در بعض اوقات امر بر عکس باشد که قدم پیادگان پیشتر بود و مع ذلك آنجا توان گفت قدم الحاج حتی المشاة * و او و اما و ام این سه کلمه از حروف عاطفه مشترکند بایکدیگر در آنکه دلالت میکنند بر آنکه نسبت حکم یکی است از معطوف علیه و معطوف بر سبیل ابهام * و ام بر دو قسم است یک قسم ام متصله که لازم همزه استفهامست یعنی از وجودا نمی شود هر جا که ام متصله باشد لازم وی همزه استفهام باشد لفظا یا تقدیرا و این هر دو با مدخول خود یک کلام باشند * و شرط ام متصله آنست که یکی از دو مستوی مثل اسمین یا فعلین یا حرفین بلی ام باشد و دیگری از مستویین بلی همزه باشد بعد از آنکه احد المستویین لای علی التعین معلوم باشد متکلم را و مقصود از سؤال تعیین باشد چنانکه کوی ازید عندک ام عمرو یعنی میدانم که یکی ازین دو بزدیک تو است لکن علی التعین نمیدانم همچنانکه کوی اضربت زیدا ام اگر مته یعنی میدانم که یکی ازین دو کار بازید کرده * لیکن علی التعین نمیدانم * و ازینجا که واجبست که احد المستویین بلی ام متصله باشد و دیگری بلی همزه * جائز نیست ترکیب ارأیت زیدا ام عمر از برا که ام بلی اسم است و بلی همزه فعل است این کلام سخن مصنف است لیکن منقول از کلام سیبویه آنست که هر گاه که احد المستویین بلی ام باشد و دیگری بلی همزه آن احسن و افصح باشد و هر گاه که نه چنین باشد یعنی مستویین بلی ام و همزه نباشد آن کلام جائز باشد جواز احسن * و حینئذ ترکیب ارأیت زیدا ام عمر احسن باشد نه احسن یعنی درست و فصیح باشد و اگر چه احسن و افصح نباشد و ازین جهتست که در بعض نسخ کافیه که مقرب بوده است بر مصنف و بر آنجا خط وی بود بعد از بلیها احد المستویین و الاخر الهمزه عبارت علی الافصح واقع شده است و بدل و من ثم لم یحز و من ثمه ضعف واقع شده است لیکن و من ثمه ضعف مناسب علی الافصح نیست چنانکه پوشیده نیست * و بالجملة مصنف را درین مقام اضطرابی بوده است و ازین جهت عبارت را تغییر کرده است و حق آنست که منقولست از سیبویه * و من ثمه کان جوابها بالتعین دون ثم أولا و ام المنقطعة کبل و الهمزة مثل انها لابل ام شاة و اما قبل المعطوف علیه لازمة مع اما جائزة مع أو * و از آنجا که سؤال بهمزه و ام از تعیین باید کرد و لا ونم نشاید که گفت زیرا که مقصود حاصل نشود بخلاف أو و اما که باهمزه باشند چنانکه کوی اجاءک زیدا ام عمرو یا اجاءک اما زیدا و اما عمرو درینجا جواب بلا ونم توان گفت زیرا که مقصود آنست که یکی ازین دو لای علی التعین پیش تو آمده اند یا نه * و قسمی دیگر ام منقطعه است که بمعنی بل و همزه است یعنی اعراضست از کلام سابق و سؤالت از آنچه مذکور شده بعد از ام و ام منقطعه شاید که بعد از کلام سابق خبر باشد مثل انها لابل ام شاه ای بل هی شاه پس اضراب کرد از خبر سابق و استفهام کرد از آنچه مذکورست بعد از ام * و شاید که بعد از استفهام باشد چنانکه کوی ازید عندک ام عندک عمرو از استفهام اول اضراب کردی با استفهام ثانی * و بدانکه در کلمه اما عاطفه واجبست که اما دیگر قبل از معطوف علیه مذکور باشد چنانکه کوی جانی اما زیدا و اما عمرو تا از ابتداء معلوم شود که کلام مبنی بر شک است و در او تقدم اما بر معطوف علیه واجب نیست بلکه جائزست چنانکه کوی جانی اما زیدا او عمرو * بعضی از نحویان گفته اند که اما از حروف عطف

آن ان که مذکور است باوی مصدریه نباشد و اگر نه دو حرف که هر دو بمعنی استقبال اند بایکدیگر جمع شوند پس متعین شود که آن ان مخففه است * یا نظر کنند بآن فعل مضارعی که بعد از حرف ننی است اگر منصوب باشد ان مصدریه بود و اگر مرفوع باشد ان مخففه باشد * و کائن لثبیه و تخفف فلغنی علی الافصح و لکن للاستدرالتوسط بین کلامین متغایرین معنی و تخفف فلغنی و تجوز معالواو * کلمه کائن از برای انشاء تشبیه است چون کائن زید الاسد * و کائن چون مخفف کرد لغت افصح آنست که اورا از عمل الغاء کنند چنانکه شاعر گفته است * و نحر مشرق الاون * کائن ثدیه حقان * و اجمال نیز جائزست چنانکه کوی کائن ثدیه حقان لکن غیر افصح است بنابر آنکه کائن فروترست از آن مشابهاً با فعل و کلمه لکن از برای استدراکست بآن معنی که دانسته شد پس واجبست که واقع شود میان دو کلام که متغایر باشد بحسب معنی در ننی و اثبات خواه بحسب لفظ نیز متغایر باشند چنانکه کوی جانی زید لکن عمرا لم یجی و لم یجی زید لکن عمرا جاء و خواه بحسب معنی فقط چنانکه کوی زید حاضر لکن عمرا غائب * و چون لکن تخفیف شود دهلوی باطل شود بکلی زیرا که وی از کائن در مشابهاً با فعل اضعفت و چون لکن مخفف شود جائزست که در وی داخل شود و او عاطفه تافرق ظاهر شود میان لکن مخففه و لکن که حرف عطفست و دخول و او در وی جائز نیست * و لیت للتمنی و اجاز الفرائیت زید اقاماً و لعل للترجی و شذالجرها * و کلمه لیت از برای انشاء تمنی است چون لیت زید اقام * و فراء جائز داشته است که بعد از لیت هر دو معمول منصوب باشد چون لیت زید اقام بنابر آنکه لیت بمعنی اتنی است کویا که گفته است اتنی زید اقاماً علی صفة القیام پس هر دو جزو مفعول معنی لیت باشد * و کسائی جائز داشته است نصب جزو ثانی بتقدیر کان ای لیت زید اقاماً و متمسک هر دو قول شاعرست * یالیت ایام الصبار و اجعاً * فراء کوید ای اتنی ایام الصبار و اجعاً و کسائی کوید که ای لیت ایام الصبار کانت رواجعاً * و بزیدک محققان رواجعاً منصوبست بآنکه حالست از ضمیر مستتر در خبر محذوف ای لیت ایام الصبار لای کائنه لنا حال کونهار جمعه * و لعل للترجی کلمه لعل از برای انشاء ترجی است * و فرق میان ترجی و تمنی آنست که تمنی در مستحیلات و ممکنات باشد و ترجی نباشد الا در ممکنات * و شاذ و خارج قیاس است جبر بکلمه لعل چنانکه در قول شاعر آمده * لعل ابی المغوار منک قریب * الحروف العاطفه الواو و الفاء و ثم و حتی و او و اما و ام و لا و بل و لکن فالاربعة الاول للجمع فالواو للجمع مطلقاً لا ترتیب فیها و الفاء للترتیب و ثم مثلها و حتی مثلها و معطوفها جزء من متبوعه لیفید قوة اوضعفاً و او و اما و ام لاحد الامرین مبهما و ام المتصلة لازمة للهمزة الاستفهام یلیها أحد المستویین و الاخر الهمزة بعد ثبوت احدهما لطلب التعمین و من ثم لم یجز ارایت زید ام عمرا * حروف عاطفه بر مذهب اصح ده است چنانکه در متن مذکورست * چهار اولین که او و فا و ثم و حتی است از برای جمعست درین معطوف و معطوف علیه در حکمی که معطوف علیه راست لکن و او از برای جمع مطلق است یعنی دلالت نمیکند نه بر ترتیب و نه بر معیت پس جانی زید و عمرو احتمال دارد که هر دو با هم آمده باشند و احتمال آن دارد که زید و اول آمده باشد و عمرو بعد از او بامهلت یا بی مهلت و احتمال دارد که عکس این باشد * و فادالات میکند بر ترتیب بی مهلت مثلاً جانی زید فعمرو دلالت میکند که زید و اول آمده و عمرو در عقب وی بی مهلت * و ثم دلالت میکند بر ترتیب بامهلت پس معنی جانی زید ثم عمرو آنست که اول زید آمد و بعد از آن بملتی عمرو آمد * و حتی مثل ثم است در دلالت بر ترتیب و مهلت * و فرق میان این هر دو آنست که ما بعد حتی عاطفه باید که جزو وی باشد از ما قبل حتی باقوی چنانکه کوی مات الناس حتی الانبیاء یا اضعف چنانکه کوی قدم

فتلزمها للام وحينئذ يجوز الفاؤها * و هم از برای این که مکسوره تغییر معنی بجهله نمیکند جائزست که لام ابتداء بران داخل شود یا در خبر و یا در اسم بشرط آنکه فصلی باشد میان این واسم وی و یا بر امری که متوسط شود میان اسم و خبر چون ان زید القائم وان فی الدار زیدا وان زید الطعامک آکل * و جائز نیست که کوئی ان زیدا آکل طعامک زیرا که این لام ابتداءست و حق وی آن بود که در صدر جمله باشد چون زید قائم لیکن چون ان و لام هر دو از برای تأکید نسبت اند جمع کردن میان هر دو کراهت داشته اند و چون بواسطه ان از صدارت افتاد نشاید که از همه اجزاء جمله که عمده باشد متأخر شود * و دخول لام بالکن بان تقصیل که در آن گذشت ضعیف است و اگر چه در استعمال وارد شده است چنانکه شاعر گفته است * ولکننی من جبهه العلیل * و سبب فرق میان مکسوره و لکن درین حکم آنست که لکن چون مقتضی سبق کلام دیگرست پس کویا که از صدارت افتاده است پس اجتماع لام که طالب صدرست با وی چنان مستحسن نباشد بخلاف مکسوره که او مقتضی تقدم کلام دیگر نیست * و گاه باشد که ان مکسوره را تخفیف کنند پس صورت وی همچون ان نافیقه باشد و ازین جهت لام با ان مکسوره مخففه لازم بود تا اشتباه نشود اما در صورتی که مکسوره را بعد از تخفیف عمل ندهند ناچارست ازین فرق تا معنی نفی و اثبات بیکدیگر مشتبه نکرند و اما در صورت اعمال مخففه مکسوره لزوم لام طرد الالباب باشد * و يجوز دخولها علی فعل من افعال المبتدأ خلافاً للكوفین فی التعمیم * جائزست در آمدن مکسوره بعد از تخفیف بر سرفعل که از دو اخل مبتدأ و خبر باشد چون باب کان و باب علت کقوله تعالی و ان کنتم من قبله لمن الغافلین * و ان وجدنا اکثرهم لفاسقین * و جائز نیست دخول وی بر افعال دیگر پیش بصریان زیرا که اصل مکسوره و حق وی آنست که داخل شود بر مبتدأ و خبر و چون مخفف شد و از آن مرتبه عمل در مبتدأ و خبر ساقط گشت و در فعل داخل شد باید که آن فعل از دو اخل مبتدأ و خبر باشد آنچه مقتضی و اصل ان است بقدر امکان باقی ماند * و کوفیان جائز داشته اند دخول وی بر سایر افعال و تمسک کرده اند بقول شاعر * بالله ربک ان قتلت مسلماً * و جبت علیک عقوبة المتمد * و تخفف المفتوحه فتعمل فی ضمیر شان مقدر فتدخل علی الجمل مطلقاً و شذائعها فی غیره و یلزمها مع الفعل السین ا و سوف او قد او حرف النفی اولو * ان مفتوحه چون تخفیف کرده شود عمل کند بر سیل و جواب در ضمیر شان مقدر و حینئذ جائز باشد دخول وی جمیع جمله ها مطلقاً زیرا که چون ضمیر شان مقدر اسم وی باشد هر جمله که مفسر ضمیر شان باشد خبر او واقع شود خواه اسمی و خواه فعلی و خواه آن فعل از دو اخل مبتدأ و خبر باشد یا نباشد * و سبب در تقدیر ضمیر شان آنست که مشابهت مفتوحه با فعل پیش از مشابهت مکسوره است چنانکه گذشت * و اعمال مکسوره بعد از تخفیف در سعه کلام آمده است کقوله تعالی و ان کلالم یوفینهم و اعمال مفتوحه بعد از تخفیف در سعه کلام نیامده است و حینئذ بحسب ظاهر لازم آید که اضعف را جمع گردد بر اقوی و این جائز نیست پس ضمیر شان تقدیر کرده شد تا مفتوحه بعد از تخفیف همچنانکه حامل باشد در مبتدأ و خبر چنانکه در اصل بود و مکسوره گاه عامل باشد و گاه نباشد و نادرست عمل مفتوحه مخففه در غیر ضمیر شان مقدر چنانکه شاعر گفته * فلوانک فی يوم الرخاء سألنی * فرائک لم یحل و انت صدیق * مخففه در سرفعل داخل شود لازم است او را سین یا سوف یا قد یا حرف نفی * اما لزوم یکی از سه اول از برای فرقست میان ان مفتوحه مخففه و ان مصدریه که این سه حرف با ان مصدریه جمع نمی شوند و فرق میان مخففه مصدریه بمجرّد حرف نفی حاصل نشود زیرا که با هر دو جمع میشود * پس فرق بوجه دیگر باید کرد چنانکه گویند که اگر آن حرف نفی بمعنی استقبالیست آن

پس حق آنجا قطع باشد زیرا که او با معمولی خود در موضع مبتدا واقع شده است و مبتدا مفرد است
 و لذلك جاز العطف على اسم المكسورة لفظا او حكما بالرفع دون المفتوحة مثل ان زيدا قائم
 وعمر و يشترط مضي الخبر لفظا او تقديرا خلافا للكوفيين * واز برای آنکه ان تفسیر
 معنی جله نمیکند میباید که ان را بمنزلة معدوم گیرند و چیزی را برفع عطف کنند بر محل اسم
 ان که در اصل مرفوع بابتداء بوده است خواه ان مکسوره باشد لفظا چنانکه ان زيدا قائم وعمر و خواه
 مکسوره باشد حکما چون علت ان زيدا قائم وعمر و اگر چه ان در اینجا لفظا مفتوح است بنا بر آنکه واقع
 در مقام مفعولست لیکن حکما مکسورست زیرا که او با معمولی خود قائم مقام دوم مفعول علت است
 و آن دوم مفعول بایکدیگر جله اند بحسب معنی یکی مسند و دیگری مسند الیه * و در آن مفتوحه که حکما
 مکسوره نباشد عطف بر محل اسم وی جائز نبود بواسطه آنکه چون معنی جله را تغییر کرده است فرض
 عدم او نمی تواند کرد که تا محل وی معتبر گردد * و در عطف بر محل اسم مکسوره شرط آنست که خبر ان
 گذشته باشد پیش از معطوف لفظا یا تقدیرا لفظا چنانکه کوبی ان زيدا قائم وعمر و تقدیرا چنانکه کوبی ان زيدا
 وعمر و قائم ای ان زيدا قائم وعمر و قائم * پس خبر ان در تقدیر گذشته باشد و محذوف شده باشد بنا بر آنکه خبر
 معطوف دلالت میکند بروی * و اشتراط مضي خبر از جهت آنست که اگر خبر گذشته باشد لفظا و نه
 تقدیرا اجتماع دو عامل لازم آید بربك اعراب معمول واحد چنانکه ان زيدا وعمر و ذاهبان و شکی نیست که
 ذاهبان خبرست از هر دو معطوف و معطوف علیه * پس از آنجا که خبر اسم ان است مامل در رفع وی
 ان باشد و خبرست از عمر و مامل در رفع وی ابتدا باشد پس ان و ابتداء هر دو جمع شده باشد بربك
 رفع و این باطلست * و جماعتی از کوفیان این شرط نکرده اند بنا بر آنکه ان عمل در اسم میکنند و بس
 و خبر وی مرفوعست بابتداء همچنانکه در اصل بود پس اجتماع ماملین بر اعراب واحد لازم نیاید
 * و لا اثر لكونه مبنا خلافا لغيره و الکسانی فی مثل انک وزید ذاهبان * و هیچ اثری نیست مبنی بودن اسم
 ان را در جواز عطف بر محل آن اسم قبل مضي الخبر پس جائز نباشد انک وزید ذاهبان چنانکه جائز نیست
 ان زيدا وعمر و ذاهبان بنا بر آنکه ان محذور که گفته شد مشترکست بین المثلین * و پیش میرد و کسافی
 هرگاه اسم ان مبنی باشد جائز بود عطف بر محل آن اسم قبل مضي الخبر زیرا که چون ان در اسم او بواسطه
 بناء ظاهر نشد پس کویا که او در خبر مامل نیست * پس آن محذور لازم نیاید و این سخن ضعیف است
 زیرا که ان در محل اسم خود که آن نصب است عمل کرده است * فایة مافی الباب آن نصب بواسطه
 بناء ظاهر نشد و چون در خبر هیچ مانع نیست ان در وی مامل باشد پس آن محذور لازم آید
 * و لکن كذلك * لکن در جواز عطف بر محل اسم وی همچون ان است بنا بر آنکه او نیز تفسیر معنی
 جله نمیکند و معمولین وی بر همان معنی سابق که بوده اند باقی مانده اند و این معنی استدراک که در لکن
 است منافی بقاء آن معنی نیست پس جائز باشد که اعتبار محل اسم وی کنند و چیزی را برفع بر آنجا عطف کنند
 چنانکه در ان مکسوره دانسته شد * و معنی استدراک ابطال و همی باطلست که از کلام سابق ناشی شده
 باشد پس ناچار باشد لکن را از کلام سابق بروی تا استدراک متصور گردد چنانکه کوبی لم يخرج زيد لکن
 عمر اخرج و بکر * و در باقی حروف مشبهه عطف بر محل اسم جائز نیست زیرا که معنی اصلی که در حالت
 ابتداء بود با کلمه لیت و لعل و کان باقی نماند پس اعتبار محل اسم نتوان کرد * و لذلك دخلت اللام مع المكسورة
 دونها على الخبر اوعلى الاسم اذا فصل بينه وبينها اوعلى ما بينهما وفي لکن ضعیف و تخفف المكسورة

اول الامر آن نوع مفهوم گردد و آن مفتوحه بر عکس آن باقی حروفست یعنی واجبست که اورا صدر نباشد زیرا که با اسم و خبر خود در تأویل مفردست و ناچارست اورا از تعلق بجزی دیگر تا کلام تام شود و حینئذ اگر در صدر افتد مشتبّه بان مکسوره شود در صورت کتابت و ازین جهتست که چون آن با اسم و خبر خود مبتدا شود واجبست که از خبر مؤخر شود چون عندی انک قائم چنانکه گذشت و این حروف را تخفیف لاحق شود بمحذف تشدید و آن بمحذف حرف اخیر منحرکت و بعد از تخفیف عمل ایشان باطل شود در لغت فصیح تر زیرا که بعضی از مشابهات لفظی تخفیف زائل گردد و در بعض لغات عمل کردن ایشان نیز آمده است و لاحق شود باین حروف کلمه ما تا باز دارد ایشانرا از عمل و ازین جهت آرا ما کافه خوانند چون انما زید قائم و انما یقوم زید فان لاتغیر معنی الجملة و آن مع جملتها فی حکم المفرد و من ثمة وجب الکسر فی موضع الجمل والفتح فی موضع المفرد فکسرت ابتداء و بعد القول و بعد الموصول و تحت فاعلة و مفعولة و مبتداء و مضافا اليها و قالوا لولانک لانه مبتدا و لولانک لانه فاعل شروع کرد در بیان تفصیل احوال این حروف مشبهه و گفت که کلمه ان مکسوره تغییر نمیکند معنی جمله را از آنچه بر آن بود بلکه زیاده میکند بر معنی جمله تا کید و تحقیق را مثلاً زید قائم کلامی نام است چون ان درآید تا کید و تحقیق زیاده شود بر آن کلام تام مستقل بنفس خود و آن مفتوحه تغییر میکند جمله را که مدخول اوست و بتأویل مفرد می آورد و محتاج میگرداند بجزی دیگر تا کلام تمام شود و هرگاه که کفّی ان زیدا قائم معنی آنست که بدرستی و تحقیق که زید قائمست و هرگاه که کفّی ان زیدا قائم معنی آنست بدرستی که زید قائم است پس جمله را در صورت ان مفتوحه استقلالی نماند و ازینجا مکسوره تغییر معنی جمله نمیکند و مفتوحه جمله را بتأویل مفرد می آورد و واجب شد کسر در موضع جمله و قح در موضع مفرد پس مکسور شود همزه در ابتداء کلام که موضع جمله مستقله است چون ان زیدا قائم و بعد از موصول زیرا که صله جمله باشد نه مفرد چون جانی الذی ان اباه عالم و بعد از قول زیرا که مقول قول جمله مستقله باشد چون قلت ان زیدا قائم و مفتوح شود وقتی که در مقام فاعل باشد یا در مقام مفعول یا در مقام مبتدا فقط یا در مقام مضاف الیه چون بلغنی انک عالم و کرهت ان زیدا فاسق و عندی انک فاضل و اعجبنی اشتها انک فاضل و بعد از لولا امتناعیه همزه مفتوح باشد زیرا که بعد از لولا مبتدا بی است که خبرش محذوفست پس آن با اسم و خبر در موضع مبتدا فقط باشد که مفردست و بعد از لو نیز همزه مفتوح باشد زیرا که لو حرف شرطست و مقتضی فعل پس ان با اسم و خبر در محل فاعل باشد کقوله تعالی و لو انهم صبروا ای لو ثبت انهم صبروا ای ثبت صبرهم فان جاز التقدير ان جاز الامر ان مثل من بکر منی فانی اکرمه و اذا انه عبد القفا و الالهام و شبهه اگر در موضعی جائز باشد تقدیر جمله و تقدیر مفرد در آن موضع کسرو قح هر دو جائز باشد چنانکه کوبی من بکر منی فانی اکرمه اگر ملاحظه آن کنی اصل کلام اینست که فانا اکرمه پس این جمله اسمیه باشد که جزاء شرط شده باشد در آنجا ان بکر باید خواند زیرا که آنچه مذکورست بعد از وجهه است و اگر ملاحظه آن کنی که اصل کلام اینست که فجزاؤه انی اکرمه پس درینجا ان بفتح باید گفت زیرا که ان با ما بعد خود در محل خبر مبتدایست محذوف و اصل خبر مبتدا مفردست و همچنین است حال در مثل قول شاعر و کنت اری زیدا کما قبل سیدا اذا انه عبد القفا و الالهام اگر درینجا چنین تقدیر کنی اذا هو عبد القفا پس این جمله اسمیه باشد که بعد از اذای مفاعله است و حق آن درینجا کسره باشد و اگر ملاحظه آن کنی که ان با آنچه در حیراوست در تأویل مفردست که آن مبتداء است و خبر وی محذوفست ای فاذا عبوديته للقفا و الالهام حاصله

لکن اخفش ترب الکعبة روایت کرده است * و قسم را ناچارست از جوابی که آنرا قسم علیه خوانند و آن نیز جله باشد * و در صدر مقسم علیه باید که این یا لام باشد در صورت اثبات یا حرف نفی باشد در صورت نفی اما اعتبار حرف نفی در صورت نفی اشتباه ظاهرست زیرا که مقصود نفی است اما اعتبار این و لام که دلالت میکند بر تأکید از برای آنست که تادلات کند که مدخول ایشان جواب قسم اشتباه نیست * و میخذف جوابه اذا اعترض او تقدمه ما بدل علیه * جواب قسم انداخته شود چون قسم متوسط شود در میان چیزی که دلالت میکند بر جواب وی یا متأخر شود از وی چون زید و الله قائم و زید قائم و الله * و آنچه مذکورست اگر چه جواب قسم است بحسب معنی لیکن بحسب لفظ او را دال بر جواب خوانند نه جواب و ازین جهتست که علامت جواب قسم در آن مذکور نیست یعنی ذکرش واجب نیست ﴿ و من للمجاوزة ﴾ کلمه عن از برای مجاوزة است چون زمیت السهم عن القوس ﴿ و علی للاستعلاء و قد یكونان اسمین بدخول من علیهما ﴾ و کلمه علی از برای استعلاست چون زید علی السطح * و هرگاه که لفظ من در عن و علی در آید من اسم می باشد بمعنی جانب چون جلست من عن یمنه ای من جانب یمنه و علی اسم می باشد بمعنی فوق چون عدت من علیه ای من فوقه بنابر آنکه حرف جر که من است داخل در اسم شود نه در حرف ﴿ و الکاف للتشیه و زائدة و قد تكون اسما ﴾ کلمه کاف که از برای تشیه است چون زید کالاسد و زائدة نیز باشد چون قوله تعالی لیس کئله شیء ای لیس مثله شیء و اسم باشد چون * یضحکن عن کالبرد المنهم * ای یضحکن عن مثل البرد ﴿ و مذ و من في الزمان للابتداء في الماضي و الظرفية في الحاضر نحو ما رأیته مذ شهرنا و مذ یومنا ﴾ در ما تقدم دانسته شد که مذ و من اسم می باشد از قبیل ظروف مبتدیه گاه بمعنی ابتداء مدت و گاه بمعنی جمیع مدت و مذ و من درین مقام از حروف جر اند و از برای زمان اند و معنی ایشان چون در زمان ماضی در آیند ابتداء مدت باشد چون ما رأیته منذ السنة الماضية او منذ یوم الجمعة الماضي یعنی ابتداء نادیدن از سال یا از روزست * و معنی ایشان چون در زمان حاضر در آیند معنی فی باشد یعنی ظرفیت چنانکه کویی ما رأیته منذ سنتنا و شهرنا و یومنا یعنی ندیدن درین زمان بوده است ﴿ و حاشا و خلا و عدا للاستثناء ﴾ این سه کلمه فعل می باشند چنانکه در مباحث استثناء حکم ایشان معلوم شد و حرف جر می باشند و ما بعد خود را مجرور کردند و در ایشان معنی استثناء باشند درین وقت که نیز که حرف جر اند تقول جانی القوم عدا زید و خلا زید و شتمنی القوم حاشا زید ﴿ الحروف المشبهة بالفعل این و آن و کأن و لیکن و لیست و لعل لها صدر الکلام سوی آن فهمی بعکسها و تلحقها ما قلنی علی الافضخ و تدخل حیثند علی الافعال ﴾ این حروف شش گانه مشابعت دارند بالفعل در معنی زیرا که در ایشان معنی افعال هست چنانکه مشهورست و مشابعت دارند در لزوم اسماء یعنی داخل در اسماء میشوند همچون افعال * و مشابعت دارند بافعال از جهت لفظ زیرا که بر سه حرفند و زیادت و آخر ایشان مفتوحست چون آخر فعل ماضی * و لفظ آنرا مشابعت در لفظ بیش است و بسبب مشابعت در معنی و لفظ این حروف را عمل افعال دارند * و عمل افعال بر دو وجه است یکی اصلی و آن تقدیم مرفوع است بر منصوب دوم فرعی و آن تقدیم منصوبست بر مرفوع و این حروف چون عمل بمشابت میکنند فرع افعال باشند پس ایشانرا عمل فرعیست افعال داده اند و منصوب ایشان بر مرفوع مقدم داشته اند * و این حروف را غیران مفتوحه صدر کلامست زیرا که دلالت میکنند بر نوعی از انواع کلام پس باید که در صدر باشند تا من

و سلم آورده است خیر بودی ایشان یعنی مؤمنان سبقت بردندی * و بمعنی و اوقسم باشد از برای تعجب چون
 * لله بقی علی الايام ذو حید * بمشخر به الظیان والاس * ای الله لایبقی این تعجب است از آنکه در وی روزگار
 نخواهد ماند هیچ چیز حتی بزکوهی که در شاخ وی کرهها باشد و او در کوهی باشد که در آنجا ظیان باشد
 یعنی نبی مخصوص طبیب الرائحه و در آنجا مورد باشد * کله رب در اصل از برای انشاء تقلیل است
 در مقابله کم خبری که از برای انشاء تکثیر و کله رب از برای انشاء تکثیر بسیار مستعملست و اگر چه
 کم خبری از برای انشاء تقلیل مستعمل نیست * و کله رب را صدر کلام است از برای آنکه معنی وی انشاء است
 همچنانکه کم خبری را صدر کلام است ازین جهت و کله رب مخصوص است بدخول بنکره موصوفه
 اما نکره از جهت آنکه محتاج بتعریف نیست و اما وصف آن نکره از جهت آنکه رب از برای تقلیل نوعیست
 از جنسی و از وصف نکره نوعی از جنسی مفهوم میگردد * و علی الاصح اشارتست بآنکه جاعلی جائز داشته
 اند دخول رب بر نکره غیر موصوفه لکن قول اول اصح است * و فعلی که رب بدان تعلق دارد فعل
 ماضی باشد زیرا که رب از برای تقلیل محقق است و این در ماضی متصور گردد و آن فعل محذوف می
 باشد در اکثر استعمالات زیرا از قرائن آن فعل معلومست چون رب رجل کریم ای لقیته یعنی اندک * مرد
 کریم یا بسا مرد کریم که من دیدم و او را رسیدم بوی * و گاه باشد که لفظ رب داخل شود بر ضمیری مبهم که آن ضمیر
 میر شود بنکره منصوبه همچون ضمیر باب نم * و آن ضمیر که مدخول رب است دائما مفرد مذکر باشد زیرا که
 راجعست بامبهمی که در ذهن است چون ربه رجلا و ربه رجلین و ربه رجلا و ربه امرأة و ربه امرأتین
 و ربه نسوة همچنانکه ضمیری مبهم که فاعل نم است دائما مفرد مذکر است * و کوفیان در باب رب خلاف
 کرده اند و گفته اند که آن ضمیر باید که مطابق میر خود باشد در افراد و تنبیه و جمع و تدکیر و تأنیت و قول
 بصریان اصح است * و لاحق میشود بکلمه رب لفظه ماه کافه که رب را از عمل باز دارد و حیثه رب در جمله
 داخل شود از برای تقلیل یا تکثیر آن نسبتی که در آن جمله است چون ربما قام زید و نشاید ربما یقوم زید بنا بر
 آنچه دانسته شد که رب از برای تقلیل محقق است و در تکثیر محقق نیز مستعمل میشود پس قول باری
 تعالی ربما یو الذین کفروا در معنی ربما و است زیرا که در اخبار باری تعالی احتمال کذب نیست بلکه صدق
 او محقق است همچنانکه صدق ماضی * و اوها تدخل علی نکره موصوفه * و او رب در حکم
 رب است یعنی در نکره موصوفه را داخل شود چون قول شاعر * و بلدة لیس بها انیس * و او القسم
 انما تكون عند حذف الفعل لغیر السؤال مختصة بالظاهر * بدانکه اصل در قسم با است که با فعل
 اقسام مذکور باشد چون اقسام بالله و این باء الصاق است که معنی اقسام را بنام خدا ملصق گردانیده
 است * پس قسم عند التحقيق جمله باشد که آن را جمله قسمی گویند و الله را مقسم به خوانند و ازین
 جهت مصنف باء قسم را علی حده حرفی از حروف جر نشمرد و اکثر در استعمال آنست که اقسام انداخته
 شود و اکتفاء به بالله کرده شود چون بالله لافعلن و این با که اصل اقسام است در استعمال مام است مع الفعل
 مستعمل باشد و بدون فعل نیز مستعمل شود در اسم مظهر و در ضمیر و در چون بك لافعلن و در قسم
 استعطافی مستعمل باشد چون بالله اخبرنی أو لا تخبرنی * و او قسم بدست از باو مستعمل با فعل نباشد
 و در ضمیر زود فلا یقال لك لافعلن * و در قسم استعطافی مستعمل نشود پس نکویند والله اخبرنی
 أو لا تخبرنی * و التاء مثلها مختصة باسم الله و الباء اعم منهما فی الجمع و یتلحق القسم باللام و ان و حرف
 النقی * تاه قسم بدست از او و مخصوصست بك اسم ظاهر که آن لفظ الله است چون تالله لا کیدن

ذنوبکم زیر اخدای تعالی ان الله یغفر الذنوب جمیعاً می فرماید * وجواب از تمسک اول آنست که لفظه من در موجب بطریق حکایت است کویا سائلی گفته است هل کان من مطر پس در جواب او گفته شد قد کان من مطر پس این من حکایت آن من است که در غیر موجب بوده است * وجواب از تمسک دوم آنست که یغفر لکم من ذنوبکم خطاب بامت نوح است علیه السلام و ان الله یغفر الذنوب جمیعاً خطاب بامت محمد است صلی الله علیه و آله و سلم و از اینجاست که جمیع ذنوب از امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم مغفور گردد لازم نیست که جمیع ذنوب از امت نوح علیه السلام مغفور گردد پس من در یغفر لکم من ذنوبکم از برای تبیض باشند زائده * والی للاتهاء و بمعنی مع قلیلا و حتی کذلک و بمعنی مع کثیرا و مختص بالظاهر خلافا للمبرد * و فی للظرفیة و بمعنی علی قلیلا * والباء للالصاق والا ستعانة والمصاحبة والمقابلة والتعدية والظرفیة وزائدة فی الخبر فی الاستفهام والنفی قیاسا و فی غیره تماماً نحو بحسبک زید والی قیده * کلمه الی از برای انتهاء غایت است چنانکه من از برای ابتداء است تقول سرت من البصرة الی الکوفة * و کاه باشد که الی بمعنی مع آید چون قوله تعالی * من انصاری الی الله ای مع الله ولا تأکلوا اموالهم الی اموالکم ای مع اموالکم * و کلمه حتی همچون الی است در آنکه بمعنی انتهاء است * و بمعنی مع لکن بمعنی انتهاء بسیارست و بمعنی مع اندکست * و حتی بمعنی مع بسیار مستعمل است * و کلمه الی در مظهر و مضر مستعملست چون الی زید والی والیک والیه و کلمه حتی مختص است باسم ظاهر چون تمت البارحة حتی الصباح و مبرد جائز داشته است دخول حتی بر مضر زیر اکه در استعمال حرب حتاک آمده * و پیش دیگران این شاذست بر و قیاس توان کرد * و لفظ فی از برای ظرفیت اما حقیقة همچون المال فی الکیس و اما مجازا نظرت فی الکتاب و النجاة فی الصدق * و کاه باشد بمعنی علی باشد و این اندکست چون لا صلبنکم فی جذوع النخل ای علی جذوع النخل * و لفظه باراً منبها است * اول الصاق حقیقتاً چون به داء یا مجازاً چون مررت بزید ای بموضع یقرب من موضع زید * و دوم بمعنی استعانت چون کتبت بالقلم * سیوم مصاحبت چون دخلت علیه بئیات السفر ای مع ثیاب السفر * چهارم مقابله چون اشتريت هذا بذلک * پنجم ظرفیت چون صلیت بالمسجد ای فی المسجد * ششم تعدیه چون ذهبت بزید یردم زید را با خود * هفتم زیاده و این در خبر نفی چون ما و لیس و در استفهام قیاس است چون ما زید بقائم و لیس زید بقائم و هل زید بقائم و در غیر خبری که بعد از و نفی و استفهام است زیادتی با بطریق سماع است خواه در مرفوع چون کفی بالله و بحسبک زید و خواه در منصوب چون قوله تعالی ولا تلقوا ابداً بکم ای ولا تلقوا ابداً بکم ای انفسکم * واللام للاختصاص والتعلیل وزائده و بمعنی عن مع القول و بمعنی الواو فی القسم للتعجب * و رب للتقلیل لها صدر الکلام مختصة بنکرة موصوفة علی الاصح و فعلها ماضی محذوف غالباً و قد تدخل علی مضر مبهم بمیز بنکرة منصوبة والضمیر مفرد مذکر خلافاً للکوفین فی مطابقة التمییز و تلحقها ما تدخل علی الجملة * لام از برای اختصاص باشد بی ملکیت چون الجل للفرس و باملکیت چون المال لزید * و از برای تعلیل چون ضربته للتأدیب و زیاده باشد چون قوله تعالی ردف لکم ای ردفکم و بمعنی عن باشد باقول چون قوله تعالی وقال الذین کفروا للذین امنوا لاالذین نه صله قولست تامعنی این باشد که گفتند کافران با مؤمنان و خطاب کردند بایشان که اگر چنین بودی ما سبقتمونا بایستی گفت پس آن لام بمعنی عن است یعنی گفتند کافران از جهت مؤمنان و در شان ایشان که اگر آنچه محمد صلی الله علیه و آله

نمیشود از حال خود بنا بر آنکه راجعت با امری مبهم پس کوی حبذازید حبذازیدان حبذاالزیدون
 حبذاهند حبذا الهندان حبذا الهندات وبعد از لفظ ذا در حبذا مخصوص بمدح مذکور شود
 چنانکه گفته شد * و اعراب این مخصوص چون اعراب مخصوص نم است یعنی در اعراب
 او همان دو قولست * و فرق در میان ذا در حبذا و ضمیر در نم آنست که تمیز آن ضمیر واجبست که
 اگر آن تمیز نبودی مفهوم نکشتی که در نم ضمیر هست و در کلمه ذاتمیز واجب نیست بلکه جائزست
 که قبل مخصوص و یا بعد مخصوص نکره مذکور شود که تمیز ذاباشد چون حبذا رجلازید و حبذا
 زید رجلا * و مبنای این فرق آنست که ذاکلمه ایست ظاهر که دالست بر امر مبهم و ضمیر نم چیز نیست پوشیده که
 بی تمیز مفهوم نمیکرد داصل پس این لفظ ظاهر مبهم را احتیاج تمیز نه در آن مرتبه است که ضمیر مبهم
 مستقرا باشد پس ازین جهت تمیز ضمیر واجبست و تمیز ذاجائزست نه واجب و همچنین جائزست
 که مذکور شود در حبذا قبل مخصوص و بعد نکره که حال باشد چون حبذازید را کبا و حبذا
 را کبازید * الحرف مادل علی معنی فی غیره و من ثمه احتیاج فی جزئینته الی اسم و فعل * حروف الجر ما وضع
 للافضاء بفعل او معناه الی مایل به * چون فارغ شد از بیان اسم و فعل و احکام آن شروع کرد در بیان
 حرف و احکامی که تعلق بدان دارد و حرف چنانکه دانسته شد در صدر کتاب کلمه ایست که دلالت
 میکند بر معنی که در نفس آن کلمه نباشد بلکه در غیر وی باشد و از آنجا احتیاج شد حرف در آنکه جزو
 کلام شود خواه عمده و خواه فضله بفعلی چون قد ضرب یا اسمی چون من البصرة قاعنی از وی
 مفهوم شود * و از جمله اقسام حرف حروف جراند و آن حرفی چنداند که موضوع شده اند
 از برای رسانیدن فعل یا معنی فعل بآن چیزی یلی حرف جرست خواه اسم صریح باشد چون
 مررت بزید و انا مارزید و خواه در تأویل اسم باشد چنانکه قوله تعالی و ضاقت علیهم الارض بما
 رحبت ای بر حبا و ازین جهت است که این حروف را حروف اضافت خوانند یعنی نسبت فعل یا معنی
 فعل بواسطه این حروف تعلق میکند بمابعد این حروف و حروف جر نیز مضافت خوانند یا از جهت آنکه
 میکشند معنی فعل را بمابعد خود یا از جهت آنکه اثر ایشان حرکت جرست * و هی من والی و حتی
 فی و الباء و اللام و رب و و اوها و و او القسم و تاؤه و باؤه و عن و علی و الکاف و مذومند و خلا و عدا
 و حاشا * و آن حروف جر این حروفست که مذکور شده است در متن * فمن للابتداء و التیین و التبعض
 و زائده فی غیر الموجب خلافا للکوفیون و الاخفش و قدکان من مطرو شبهه متأول * کلمه من از
 حروف جر بر چهار وجهست * یکی آنکه بمعنی ابتداء است خواه از مکان چون سرت من البصرة
 و خواه از زمان چون قوله سبحانه الله الامر من قبل و من بعده و علامت این وجه صحت انتهاء است
 در مقابله وی چون سرت من البصرة الی الکوفه * دوم آنکه بمعنی تبیین باشد چون قوله تعالی فاجتنبوا
 الرجس من الاوثان و علامت این آنست که اگر الذی یا متصرفات وی بجای او نهند معنی راست باشد
 ای فاجتنبوا الرجس الذی هو الوثن * سیوم آنکه بمعنی تبعض باشد چون اخذت من الدارهم و علامت
 وی آنست که اگر لفظ بعض بجای وی نهند راست باشد ای اخذت بعض الدارهم * چهارم آنست که
 زائده باشد و علامت وی آنست که اگر یبند ازند معنی مقصود مختل نشود چون ما جامنی من احد
 ای ما جامنی احد و زیادت من در کلام غیر موجب باشد یعنی در نفی و استفهام و در موجب
 من زائد نباشد پیش اهل بصره و کوفیان جائز داشته اند زیادت من در موجب و تمسک کرده اند بقول
 بعضی از اعراب قدکان من مطرای قدکان مطرو بقول باری تعالی یغفر لکم من ذنوبکم ای یغفر لکم

وما قبله خبره او خبر مبتدا محذوف مثل نعم الرجل زيد وشرطه مطابقة الفاعل وبئس مثل القوم الذين كذبوا وشبهه متأول وقد يحذف المخصوص اذا علم بالقرينة مثل نعم العبد * و * فتم الماهدون * مراد از افعال مدح و ذم فعلی چندانکه موضوع شده اند از برای انشاء مدحی یا ذمی پس مثل مدحت و ذمت و کرم و لو ثم که از برای اخبار نداء از مدح یا از ذم درین تفسیر داخل نباشد * واصل در افعال مدح نعم است و در افعال ذم بئس * و شرط افعال مدح و ذم آنست که فاعل ایشان بر یکی از سه وجه باشد یا معرف بلام چون نعم الرجل و بئس الرجل و یا مضاف بمعرف بلام چون نعم صاحب القوم و بئس صاحب القوم و یا ضمیری مبهم میز و مفسر بنکره باشد چون نعم رجلا و بئس رجلا و یا میز بما که بمعنی شینا باشد چون نعمهای ای نعم شیناهی ای الصدقات * و بعد از ذکر فاعل بر یکی ازین وجوه ثلاثه مخصوص بمدح یا بزم باشد چون نعم الرجل زيد و بئس الرجل عمرو * و در اعراب مخصوص بمدح نحو یا زنا دو مذهب است * یکی آنکه مخصوص بمدح مبتداء است و آن جمله که پیش از وی است خبر ست و الفلام در مثل نعم الرجل زيد قائم مقام ضمیرست * و دیگری آنکه مخصوص بمدح خبر مبتدای محذوفست بنابر آنکه چون کفنی نعم الرجل کویا سائل میگوید من هو و تو در جواب میگوی زید بتقدیر هو زید و این مذهب اصح و اولی است چنانکه در کتب دیگر معلوم شود ان شاء الله تعالی * و شرط مخصوص بمدح آنست که مطابق فاعل باشد در جنس و افراد و تنسبه و جمع و تذکیر و تأنیث زیرا که او بحسب معنی همان فاعل است چون نعم الرجل زید و نعم الرجلان الزیدان و نعم المرأة هند و نعم المرأتان الهندان و نعم النسوة الهندات و برین قیاس کن حال را در بئس و اگر در بعض مواضع مطابق ظاهر نباشد احتیاج اقتد تاویل چون قول باری تعالی بئس مثل القوم الذين كذبوا * و در اینجا یکی از دو تاویل باید کرد اول آنکه تقدیر کلام اینست بئس مثل القوم مثل الذين كذبوا پس الذين كذبوا که مخصوص است مطابق فاعلست که مثل الذين است در آنچه گفته شد * تاویل دوم آنست که الذين كذبوا صفت قوم باشد و از تمة فاعل و مخصوص بمدح و ذم محذوف باشد ای بئس مثل القوم الذين كذبوا مثلهم المذکور و هو المشبهة بمثل الحمار * و گاه باشد که مخصوص بمدح محذوف گردد بنابر آنکه معلومست چنانکه حق تعالی بعد از ذکر ایوب گفته است نعم العبد ای نعم العبد هو ای ایوب * و ساء مثل بئس و منها حبذا و فاعله ذا و لا بتغیر و بعده المخصوص و اعرابه کاعراب مخصوص نعم و يجوز ان يقع قبل المخصوص و بعده تمیز احوال علی وفق مخصوصه * ساء که مأخوذ باشد از سوء بفتح سین یعنی بدی از افعال ذم است و حکم بئس دارد پس فاعل او یا معرف بلام باشد یا مضاف بمعرف بلام یا ضمیر مبهم میز بنکره چنانکه در مباحث بئس دانسته شد قال الله تعالی ساء مثل القوم الذين كذبوا فاعل ساء در اینجا ضمیر مبهم است و مثلاً میز او است و مخصوص بزم القوم است بتقدیر مضاف ای ساء مثل القوم * و اما ساء که مأخوذست از مساء و سوء بضم سین بمعنی غمکین کردن آن مستعمل است در خبریت و از افعال ذم نیست يقال ساءنی بسوء فی و از جمله افعال مدح حبذا است و این مرکبست از لفظ حب من حب الشيء اذا صار حبیبا او حب الشيء ای صار محبوبا و از لفظ ذا و فاعل حب لفظ ذا است بر آن تقدیر که حب لازم باشد اما بر آن تقدیر که متعدی باشد و از لفظ حب متغیر شده باشد بالفظ حب جهت تنسبه بر تقدیر معنی از خبر بانشاء کله که قائم مقام فاعل باشد لکن همان حکم فاعل دارد و ازین جهت مصنف فرق نکرد و گفت فاعله ذا و لفظ ذا ازین حال خود متغیر نمیشود بلکه دائماً بر صیغه مفرد مذكرست بنابر آنکه اشارتست بمشار الیه مبهم همچنانکه ضمیر نعم متغیر

و يتوصل في المنع بمثل ما اشد استغراجه واشدد باستغراجه ولا يتصرف فيهما بتقديم وتأخير ولا فصل
 واجاز المازني الفصل بالظرف ﴿ يعني افعال تعجب بر دو صيغه است و متصرف نیستند و افعال تعجب را
 تفسیر کرده است بما وضع الی آخره یعنی افعال تعجب فعلی چندانکه موضوع از برای انشاء تعجب اما محبت
 و تعجب که از برای اخبار اند بتعجب ازین تفسیر خارج باشند و مثل ما احسن زیدا و احسن بزید و نظائر
 ایشان درین تفسیر داخل باشند ﴿ و افعال تعجب بر دو صیغه اند یکی ما فاعله چون ما احسن زیدا و دیگری
 افعله چون احسن بزید و این بناء کرده نشوند الا از آن چیزی که افعله تفضیل از آن بناء کرده شود یعنی
 از ثلاثی مجرد که نه لون باشد و نه عیب و سبب درین آنست که تعجب آنجا مناسب زیاده است در فعل
 تفضیل ﴿ و اگر خواهند که تعجب از غیر آن کنند توصل باید کرد بمثل اشدوا کثر و احسن و افعی چنانکه
 کوبی ما اشد استغراجه و اشدد باستغراجه و ما اکثر جرته و اکثر بحمرته و ما افعی عوره و افعی بعوره
 و درین دو صیغه تعجب تصرف کرده نشود بتقدیم و تأخیر و فصل زیرا که این دو صیغه بواسطه معنی
 انشاء مشابه حروف اند پس باید که در ایشان تصرف نباشد همچنانکه در حروف تصرف نیست پس
 نشاید که گفتن ما زیدا احسن و زیدا ما احسن و ما احسن الیوم زیدا و بزید احسن و احسن الیوم بزید
 و مازنی جائز داشته است فصل بطرف چنانکه کوبی ما احسن بالرجل ان یتصدق ﴿ و ما ابتدایه نكرة
 عند سیویه و ما بعدها الخبر و موصولة عند الاخفش و الخبر محذوف و به فاعل عند سیویه فلا ضمیر فی
 افعله و مفعول عند الاخفش و الباء للتعدي و ازائه فقیه ضمیر ﴿ در اعراب اصلی ما احسن زیدا سه
 وجه است ﴿ یکی آنکه کلمه ما بمعنی شیء است و در محل رفعت که مبتداء است و ما بعد وی که آن احسن
 است با ضمیر مستتر راجع بما و با مفعول در محل رفع ﴿ خبر مبتداء است و باین تقدیر از قبیل شر
 اهر ذاتاب است و این مذهب سیویه است ﴿ وجه دوم آنست موصوله است و این جمله بعد از
 وصله اوست و مجموع موصول با صله در محل رفعت که مبتداء است و خبرش محذوف است
 ای الذی احسن زیدا شیء و این مذهب اخفش است ﴿ وجه سوم آنست که ما استفهامی است و در محل
 رفعت که مبتداء است و جمله بعد از و خبر اوست و این وجوه بحسب اصل ترکیب است نه باعتبار
 معنی ﴿ مراد که انشاء تعجب است زیرا که باعتبار معنی تعجبی هیچ اقتضاء اعراب در اجزاء این
 عبارت موجود نیست ﴿ و زید در احسن بزید فاعل احسن است پیش سیویه بنا بر آنکه اصل ترکیب
 احسن زید بود بمعنی صار زید ذا احسن صیغه احسن را که خبرست تفسیر کردند با احسن که امرست
 و معنی بر همان خبریت است و باز آمده است در فاعل چنانکه قوله تعالی و کنی بالله شهیدا ﴿ و بزید
 اخفش صیغه احسن امرست بمعنی خود نه بمعنی خبر و باز آمده است در مفعول اگر احسن مأخوذ باشد
 از احسن متعدی همچنانکه قوله تعالی و لاتلقوا بایدیکم الی التهلكة و یا ا از برای تعدیه است اگر
 احسن مأخوذ باشد از احسن لازم آید که بمعنی صار ذا احسن باشد و علی التقديرین احسن امرست
 مر هر مخاطب را با آنکه زید را وصف کند بحسن کویا که گفته است با هر مخاطب صفت زیدا احسن
 و ازین اصلی امری مقول شده بانشاء تعجب همچنانکه بمذهب سیویه مفعول شد آن معنی خبری
 از برای انشاء تعجب ﴿ و پوشیده نیست که بمذهب سیویه در احسن هیچ ضمیر نیست زیرا که فاعلش
 مذکورست و بمذهب اخفش در وی ضمیرست مستتر راجع با کل أحد از مخاطبین ﴿ افعال المدح
 و الذم ما وضع لانشاء مدح او ذم فاعلها نم و بئس و شرطها ان یکون الفاعل معرفا باللام او مضافا
 الی المعرف بها او مضرا میرا بنكرة منصوبة او بماتل فاعلها و بعد ذلك المخصوص و هو مبتدأ

عسی آن یافتند تشبیهها بکاد چون عسی زیدان بخرج و کاد بمعنی خبرست نه انشاء و کاد کله ایست که متصرف است از وی صیغه مضارع و غیر آن مستعمل است ﴿ و اذا دخل النبی علی کاد فهو کالافعال علی الاصح و قبل یكون اللاتبات مطلقا و قبل یكون فی الماضي للاتبات و فی المستقبل کالافعال تمسکا بقوله تعالی و ما کادوا یفعلون و بقول ذی الرمة ﴿ اذا غیر الهجر المحین لم یکد * رئیس الهوی من حب میه یرح * و الثالث جعل و طفق و کرب و اخذ و هی مثل کاد و اوشک و هی مثل عسی و کاد فی الاستعمال ﴿ و هرگاه که در آید نفی بر کاد و متصرفات وی چون یکاد ﴿ حکم کاد و متصرفات وی درین حال همچو حکم سائر افعال است یعنی مقصود نفی معنی کاد و متصرفات وی باشد چنانکه کوی ما کاد زید بخرج و لم یکد زید بخرج نزدیک نبود نه بود که زید بیرون آید و مذهب اصح اینست قیاس بر سائر افعال ﴿ و بعضی گفته اند که کاد و متصرفات وی بعد از دخول نفی بمعنی اثبات اند ﴿ و بعضی دیگر تفصیل کرده اند و گفته اند که نفی در ماضی چون ما کاد از برای اثباتست و در مستقبل چون لم یکد از برای نفی است و متمسک درین باب قول باری تعالی است ﴿ فذبحوها و ما کادوا یفعلون و اگر زانکه ما کادوا از برای نفی بودی مناقض فذبحوها بودی و این دلیل دلالت میکند یک جزو از مذهب اطلاق و بر تمام مذهب آنکمی که گفته است در ماضی از برای اثباتست ﴿ زیرا که این کمی را در آنکه در مستقبل از برای نفی است احتیاج نیست بدلیل خارج از قیاس بر سائر افعال چنانکه مذکور شد ﴿ و جواب ازین متمسک آنست که و ما کادوا یفعلون از برای نفیست و مناقض فذبحوها نیست زیرا که معنی کلام اینست که ایشان ذبح کردند و پیش از ذبح نزدیک نبودند بذبح کردن بنا بر آن تفتیشها که از ایشان صادر شده بود و متمسک بر جزو ثانی مذهب اطلاق آنست که بعضی از فقهاء و بلغاه تخطئه کرده اند ذوالرمة را درین بیت مذکور پس اگر زانکه لم یکد از برای اثبات براح و رئیس هوی نبودی این تخطئه ایشان وجهی نداشتی ﴿ و جواب آنست که این تخطئه ناصوابست و شاید که مخطی را اعتقاد بوده باشد که حال کاد و متصرفات وی در نفی نه همچنانست که در سائر افعال و بنا برین اعتقاد باطل خود تخطئه کرده باشد قول ذوالرمة را که بطریق صوابست ﴿ و می شاید که مذهب اصحاب تفصیل در جزو ثانی مدعی خود متمسک کنند بقول ذوالرمة زیرا که مقصود اینجا نفی است بطریق مبالغه یعنی رئیس هوی از حب میه نزدیک نبود بزوال فضلا عن الزوال و شکی نیست که نفی قرب زوال ابلغ است از نفی زوال ﴿ و ازین قبیل است قول باری تعالی لم یکدیراها یعنی قرب رؤیت نیست چه جای رؤیت ﴿ سو مین از افعال مقاربه که دلالت میکند بر دو خبر از جهت شروع و این افعال مذکوره است و چهار فعل اند در استعمال همچو کاد اند یعنی خبر ایشان فعل مضارع است بی آن چون جعل بفعل کذا و طفق بفعل کذا تا آخر ﴿ و اوشک در استعمال تارة بأن است در خبر همچو عسی و تارة بی آن است همچو کاد چنانکه کوی اوشک زید ان بخرج و اوشک زید بخرج ﴿ افعال التعجب ما وضع لانشاء التعجب ﴿ واقع درین نسخه صیغه جمع است و در بعض نسخه صیغه تشبیه است باین عبارت که فعلا التعجب و هر دو صحیح است زیرا که اگر نظر با صیغه میکنیم تشبیه مناسب است و اگر نظر با مواد میکنیم که این دو صیغه دران موادست جمع مناسب است زیرا آن افعالی که بروزن ما فعله آمده است نا محصورست چون ما احسن زیدا و ما اکرم زیدا الی غیر ذلک و همچنین موادی که بر صیغه افعال به آمده است نا محصور اند چون احسن زید و اکرم زید و حمل زید و اصبر زید الی غیر ذلک لکن جمع مناسب ترست با قول ﴿ و هی صیفتان ما فعله و افعاله و هما غیر متصرفین مثل ما احسن زیدا و احسن زید و لاینیان الایمانی منه افعال التفضیل

نافیه و خواه مصدریه * اما نافیه از جهت آنکه نفی را صدر کلام است پس نشاید که معمول وی بر وی مقدم شود * و اما مصدریه از جهت آنکه ما مصدری و آن مصدری و آن مفتوحه حروف موصوله اند که با ما بعد خود بمنزله یک چیز اند پس همچنانکه در موصولات اسمی چیزی که در حین صله باشد مقدم بر موصول نشود درین نیز حال برین وجه باشد * و این کیسان از نحویان در مادام خلاف کرده است بر جمهور و در آن چهار فعل خلاف نکرده است و تقدیم خبر ایشان جائز داشته است بنا بر آنکه کلمه اما اگر چه حرف نفی بود اما چون در فعلی داخل شود که معنی او نفی است و افاده نفی نفی کرد حاصل معنی وی ثبوت مستمر باشد پس گویا که در اینجا خود نفی نیست بلکه این افعال بمنزله کانند پس تقدیم خبر ایشان جائز باشد و معتبر مذهب جمهورست زیرا که استمرار ثبوت فرع نفی نفی است پس آن اصل درین افعال ملحوظ باشد * قسم سوم مختلف فیه است میان نحویان و آن لیس است جماعتی بر آنند که خبر لیس بر لیس مقدم نشود بنا بر آنکه لیس از برای نفی است و نفی را صدر کلام است * و جماعتی بر آنند که مقدم شود و عمل لیس از جهت فعلیت است نه از جهت نفی چنانکه در ما تقدم گفته شد * پس در معمول خود که شبیه بمفعولست مقدم تصرف تواند کرد کقولہ تعالیٰ الیوم یأتیهم لیس مصروفا عنهم دلالت میکند بر جواز تقدیم زیرا که یوم معمول مصروفا است که خبر لیس است پس معمول خبر لیس جائزست که بر لیس مقدم شود پس تقدیم خبر لیس بر وی جائز باشد بطریق اولی زیرا که هر جا که معمول واقع تواند شد حامل آن معمول نیز واقع تواند شد * افعال المقاربه ما وضع لدنوا الخبر رجاء او حصولاً و اخذا فیه * فالاول عسی و هو غیر متصرف تقول عسی زید ان یخرج و عسی ان یخرج زید و قد یحذفان * و الثانی کاد تقول کاد زید یحیی و قد یدخل ان * یعنی افعالی که دلالت میکند بر قرب و این افعال از اخوات افعال ناقصه اند که محتاج اند باسم و خبر لیکن ممتاز اند از افعال ناقصه با آنکه خبر ایشان فعل مضارع باشد با آن بای آن و این افعال فعلی چندانکه موضوع شده اند از برای نزدیک شدن خبر آن افعال از جهت رجاء یا حصول یا شروع کردن در وی * اولین یعنی آنچه دلالت میکند بر قرب خبر از جهت رجاء کلمه عسی است و این کلمه غیر متصرف است یعنی از وی صیغه مضارع و امر و اسم فاعل نیامده است بلکه همین صیغه ماضی آمده است چون عصیت الی آخره * و استعمال عسی بر دو وجه است یکی آنکه فاعل وی اسم محض باشد و خبر وی فعل مضارع با آن بنا بر آنکه رجاء متعلق بمستقبل باشد و آن علم استقبالست چون عسی زید ان یخرج * دوم آنکه فاعل وی آن با فعل مضارع باشد چون عسی ان یخرج زید * و برین استعمال عسی فعل تام باشد که با فاعل کلام تام باشد و زید درین ترکیب فاعل یخرج است و در استعمال اول فعل ناقص باشد محتاج باسم و خبر لیکن چون در خبر وی آن است با فعل مضارع از جهت مناسبت با رجاء پس آن فعل مأول بمصدر باشد و احتیاج شود بتقدیر مضافی ای عسی زید ذاخروج یا با آنکه مصدر در معنی اسم فاعل باشد ای عسی زید خارجا * و بعضی نحویان گفته اند که عسی در استعمال اول بمعنی قارب است ای قارب زید الخروج و در استعمال دوم بمعنی قرب است ای قرب خروج زید از اینجا توهم آن شود که ان یخرج مفعول عسی باشد نه خبر وی * و بالجملة کلمه عسی بر همه استعمالات و تقادیر بمعنی انشاء رجاء است نه خبر از رجاء * و دومین یعنی آنچه دلالت میکند بر قرب خبر از جهت حصول کلمه کاد است و خبر وی فعل مضارع باشد بی آن چون کاد زید یخرج یعنی نزدیک شد خروج زید با آنکه حاصل شود و گاه باشد که ان در خبر کاد در آید تشبیها بعی همچنانکه از خبر

صبح اقتران مضمون جمله اوست بزمان صبح چون اصبح زید غنیا کشت زید توان کرد وقت صبح
معنی دوم اصبح بمعنی صارا است یعنی انتقال از حال بحال بی ملاحظه وقت صبح چون اصبح زید فقیرا
کشت زید درویش و اصبح باین هر دو معنی فعل ناقص است محتاج بخبر و معنی سوم اصبح دخول است در
وقت صباح چون اصبحنا و امسینا و اصبح باین معنی فعل تام است محتاج بخبر نیست و برین قیاس کن
امسی و اضحی و ظل و بات لا اقتران مضمون الجملة بوقتیها و بمعنی صار و کلمه ظل و بات دلالت
میکند بر اقتران مضمون جمله ایشان باین دو وقت ایشان که روزست و شب چنانکه کوبی ظل زید سائرا
یعنی در همه روز سیر کننده بود و بات زید مصلیا یعنی زید در همه شب نماز گذارنده بود و گاه باشد که
این دو کلمه بمعنی صار باشد یعنی انتقال بی ملاحظه آن دو وقت کفوله تعالی ظل وجهه مسودا و بات
وجهه مسودا ای صار و مازال و ما برح و مافتی و ما انفک لاستمرار خبرها لفاعلهای مذقوله و یلزما
النفی این چهار فعل ناقص از برای ثبوت خبر ایشان است مرفاعل ایشانرا از آن زمانی که فاعل
ایشان قابل خبر ایشان بوده است پس معنی مازال زید امیرا اینست که همیشه زید امیرا است از آن زمانی که
زید را قابلیت و صلاحیت امارت و حکومت بود و سبب دلالت ایشان برین استمرار آنست که این افعال
بمعنی نفی اند چنانکه ظاهرست و چون ما نافیه برایشان درآمد معنی ایشان نفی نفی شدن نفی استمرار
ثبوت است و اعتبار قابلیت و صلاحیت بحسب عقل معلومت و حرف نفی لازم این افعالست لفظا
یا تقدیرا زیرا که استفاده معنی استمرار ازین افعال موقوفست بر دخول حرف نفی برایشان چنانکه
گفته شد پس باید که حرف نفی مذکور شود لفظا و این ظاهرست یا تقدیرا چنانکه در قول باری تعالی
تالله تفتنؤنذ کریوسف ای لا تفتنؤ و مادام لتوقت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلهای و من ثمه احتیاج
الی کلام لانه ظرف کلمه مادام از برای تعیین وقت کاریست بمدة ثبوت خبر وی مراسم او را چنانکه
اجلس مادام زید جالسا تعیین وقت جلوس مخاطب کردی بمدت ثبوت جلوس مرزیدرا و تحقیق
این کلمه آنست که لفظا مصدریه است و فعل بعد از و بنا و بل مصدرست ای اجلس دوام جلوس زید
و زمان آنجا مصدرست ای اجلس زمان دوام جلوس زید بسبب آنکه معنی مادام راجع شد بزمانی که ظرفست
محتاج کشت بکلامی زیر که ظرف فضله است در کلام مستقل بالا قاده نباشد و این قسم از ما مصدریه را
ما مدت نام نهاده اند و لیس لنفی مضمون الجملة حالا و قبل مطلقا و يجوز تقديم اخبارها كلها علی
اسمائها و هی فی تقدیمها علیها علی ثلاثة اقسام قسم يجوز و هو من كان الی راح و قسم لا يجوز و هو ما
فی اوله ما خلا لا بن کیسان فی غیر مادام و قسم مختلف فیه و هو لیس لفظیلس از برای نفی مضمون
جمله است در زمان حاضر پس معنی لیس زید قائما اینست که زید قائم نیست در این زمان و اگر قنید کنند
بزمان حاضر آن تا کید باشد و زیادتی تعیین و نزدیک بعضی آنست که لیس از برای نفی مطلق است
خواه در زمان حاضر و خواه در زمان دیگر و تقدیم خبرهای افعال ناقصه بر اسماء آن افعال جائزست
بلا خلاف زیرا که اینها افعال اند و قوت تصرف در معمولات خود دارند خواه مرفوع مقدم باشد
و خواه منصوب لیکن این افعال در تقدیم اخبار ایشان بر نفس ایشان بر سه قسم است يك قسم
آنست که باتفاق جائزست و آن از کان است تاراج بآن ترتیبی که در کتاب مذکورست زیرا که این
افعال اند و عمل در شبه مفعول که مقدم برایشان باشد می تواند کرد و هیچ مانعی نیست و قسمی دیگر
آنست که تقدیم خبر بر نفس او جائز نیست و آن هر فعلی ناقصیست که در اول او کلمه ما باشد خواه

نمی کند بر معنی معینی که او را صلاحیت مسندی باشد بلکه دلالت بر مجرد نسبت یا زمان نسبت * پس
 معنی وی ناقص باشد از معنی فعل تام يك جزو و ازین جهت فعل ناقص با فاعل خود کلام تام نشود بلکه
 محتاج شد با آنکه چیزی دیگر مذکور شود که صلاحیت مسندیش باشد مثلاً کان هرگاه که بمعنی ثبوت الشیء
 فی نفسه باشد آن کان تامه بود و با فاعل خود کلامی تام باشد * و هرگاه که مراد از وی بودن فاعل وی باشد
 بر صفتی که آن صفت خارج معنی کان است آن کان ناقص بود چون کان زید قائماً مراد از کان در اینجا
 وجود زید نیست فی نفسه تا کان تامه باشد بلکه مراد بودن زید است بر صفت قیام تا قیام مذکور
 نشود کلام تام نکرده * و سیویه در کتاب خود چهار مثال از فعل ناقص آورده است و گفته که هر فعلی
 که بر نسق این افعال اربعه باشد اونیز فعل ناقص بود محتاج بخبر * و مصنف بهفده مثال تصریح
 کرده است که افعال ناقصه اند * و گفته که جائیز فعل ناقص میباشد در مثل ما جاءت حاجتك اگر کلمه ما
 نافیله است ضمیر جات راجع بود بامؤنثی که مذکور شده است در ما تقدم و حاجتك خبر او باشد یعنی نیامد
 آن مؤنث مذکور بقدر حاجت تو یعنی احتیاج تو زیاده از آنست * و اگر کلمه ما استفهامی باشد معنی این
 باشد ای حاجه جات حاجتك و ضمیر جات راجع باشد بامعنی ما که مؤنث است و حاجتك خبرش باشد
 و همچنین گفته است که قد نيز فعل ناقص آمده چنانکه در قول اعرابی حدد شفرته حتی قعدت کا آنها
 حربة یعنی نیز کرد کثاره * او را تا کشت آنچنانکه کویا هم نیزه است و ظاهر آنست که قعد درین مثال
 ناقص است و بس بخلاف جاء که در غیر مثال مذکور هم ناقص آمده است چنانکه کوی کلت البر فجاء
 فقیرین * و افعال ناقصه داخل میشوند بر جمله اسمیه از برای آنکه بدهند خبر جمله اسمیه را حکم
 معنی خود مثلاً صار که معنی وی انتقالست و قتی که در آید در جمله اسمیه چون زید غنی بدهد خبر را که
 غنی است حکم معنی خود که منتقل الیه است چون صار زید غنی * و برین قیاس کن دیگر افعال ناقصه را
 پس لفظ حکم مستدرک نباشد و اضافت او بامعنی اضافت بیانی نباشد و الله اعلم و مرفوع میگرداند
 جزو اول را با آنکه فاعل ایشان است علی التحقیق و منصوب میگرداند جزو ثانی را با آنکه خبر
 ایشان است و مشبه است بمفعول * فکان تکنون ناقصه ثبوت خبرها ماضیاً دائماً و منقطعاً و بمعنی صار
 و یکون فیها ضمیر الشان و تکنون تامه بمعنی ثبت و زائده و صار للانتقال * لفظ کان ناقصه باشد محتاج
 باسم و خبر و این بحقیقت بر سه قسم است * یکی ناقصه مطلقه که دلالت کند بر ثبوت خبر و وی مراسم
 او را در زمان ماضی خواهم آن ثبوت دائمی باشد در همه ازمند کقوله تعالی و کان الله علیما حکیم یا مستطیع
 باشد چنانکه کوی کان زید قائماً * دوم ناقصه که بمعنی صار باشد و دلالت کند بر انتقال همچون دلالت
 صار چنانکه شاعر گوید * کانت فراخا یوضها * ای صارت بیوضها فراخا * سیوم ناقصه که در وی
 ضمیر شان باشد چون کان زید عالم ای کان الشان زید عالم * و کان تامه باشد بمعنی ثبت و حصل که با فاعل خود
 کلام تام باشد چنانکه کوی کانت الکائنه ای حصلت الحادئنه * و کان زائده باشد بحسب لفظ و معنی چون
 قول شاعر * سراء بنی ابی بکر تسامی * علی کان السومة العرب یا بحسب لفظ و بس چنانکه کوی ما کان
 احسن زیدا ای ما حسن زید اکان بحسب لفظ زائده است لیکن بحسب معنی دلالت میکند بر آنکه تعجب از حسن
 زید است در زمان ماضی نه از حسن وی در زمان حال * کلمه صار از برای انتقال است از صفتی با صفتی
 چون صار زید غنی یا از حقیقتی بحقیقتی چون صار الماء حجراً * و اصبح و امسى و اضحی لاقران
 مضمون الجملة باؤها و بمعنی صار و تکنون تامه * هریک ازین سه کلمه بسه معنی آمده است مثلاً معنی اول

این جائز نیست پس نشاید که کوبی ضربت بی و لا ضربت و لا زید ضرب به بقصد آنکه فاعل ضرب ضمیمه است
 مستتر راجع بازید و ضمیمه مفعول نیز راجع باوی است * سبب عدم جواز این حکم در سائر افعال آنست که
 غالب در افعال جوارح تعلق بغیر فاعل است مثلاً ضرب زید غالب آنست که تعلق گیرد بغیر زید
 نه بنفس زید پس اگر تو کوبی ضربت بی سامع ازین عبارت فهم کند معنی ضربت بی را بنابر آنکه غلبه
 تعلق فعل جوارح بغیر فاعل و از ضمیمه نامتنبه نشود که مقصود معنی است خلاف غالب یا از جهت
 غفلت سامع از حرکت تاپس تصور کند که تامفتوح بوده است تا کلام بر من غالب باشد و یا از جهت
 آنکه تصور کند که متکلم را سهوشده است بجای قحوه تا تلفظ بضمه کرد پس هرگاه که در افعال
 جوارح خواهند که بیان کنند که برخلاف معنادست و تعلق بفاعل گرفته است ضمیمه دوم را بدل
 کنند بلفظ نفس و گویند ضربت نفسی و ضربت نفس و زید ضرب نفسه تا بواسطه سماع لفظ نفس
 سامع معلوم کند که این لفظ برخلاف معنادست و اگر برخلاف معناد نبود لفظ نفس در بایست
 نکشتی * و سبب جواز این حکم در افعال قلوب آنست که معنی افعال قلوب یا علم است یا غن و تعلق
 علم شخص و غن او بر افعال و صفات او اولی و اغلب است پس در مثل علمتی منطلقاً و هم آن باشد که
 سامع خلاف مقصود فهم کند و علمتی اخفاست از علمت نفسی پس جائز باشد و بعضی افعال قلوب را
 معنی دیگر هست که آن بان معنی یک مفعول تعدی کند و بس مثلاً ظننت بمعنی اهتمت متعدی یک
 مفعولست و علمت بمعنی عرفت متعدی یک مفعولست و تفصیل آنست که شناخت بر دو قسم است
 یکی شناخت شیء فی نفسه و دیگر شناخت شیء علی صفة و علم باین معنی دوم بسیار مستعملست پس
 متعلق نسبت بین شیئین باشد از آن هر دو شیء مفعول او باشد و گاه باشد که علم معنی اول باشد و حیثی
 تعدی یک مفعول کند همچنانکه عرفت و اگر عرفان را استعمال در معنی ثانی کنند جائز باشد
 و حیثی تعدی بدو مفعول شود همچون علمت لیکن مشهور در عرفت معنی اولست و غالب در علمت معنی
 ثانی * و همچنین است رأیت بمعنی ابصرت متعدی یک مفعول باشد یعنی رؤیت قلبی که علم است
 متعدی بدو مفعولست و رؤیت بصری متعدی یک مفعول * و همچنین وجدت بمعنی صادفت متعدی
 یک مفعولست چنانکه کوبی وجدت الضالة ای أصبتها و صادفتها * و هرگاه که بمعنی وجدان الشیء
 علی صفة باشد متعدی بدو مفعول بود چون وجدت زیداً عالماً پس وجدان نیز بدو معنی است یکی
 وجدان الشیء علی صفة و دیگری وجدان الشیء فی نفسه و اولین متعدی بدو مفعولست و دومین
 یک مفعول * الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل علی صفة و هی کان و صار و أصبح و امسى
 و اضحی و ظل و بات و آض و عاد و غدا و راح و مازال و ما انفك و ما فتی و ما برح و مادام و لیس
 و قد جاء ما جات حاجتك و قدت کاً لها حربة و تدخل علی الجملة الاسمية لاعطاء الخبر حکم معانها
 فترفع الاول و تنصب الثاني مثل کان زیداً دائماً * افعال الناقصة فعلی چند اند که موضوع شده اند
 از برای تقریر فاعل خود بر صفتی و افعال التامة فعلی چند اند که موضوع شده اند از برای
 صفتی با تقریر فاعل بر آن صفت * پس موضوع له تامة مجموع صفت باشد با تقریر فاعلی بر آن
 صفت و موضوع له افعال ناقصة مجرد تقریر فاعلست بر صفت نه مجموع مرکب از صفت با تقریر
 فاعل * پس درین تفسیر افعال ناقصة در افعال تامة داخل نشود و تفصیل سخن آنست که فعل تام مثل
 ضرب دلالت میکند بر معنی معینی که صلاحیت آن دارد که مستند شود بغیر و دلالت میکند بر نسبت
 آن معنی و بر زمان آن نسبت پس مدلول ضرب مشتمل باشد بر سه چیز و فعل ناقص چون کان دلالت

وحذف یکی از مفعول ثانی و ثالث وی نسبتا منسیا جائز نیست زیرا که هر دو بحقیقت مفعولی باب علت اند پس اگر بر یکی اقتصار کنند همان محذور لازم آید که گفته شد * و اما آن افعال دیگر مثل خبر تا آخر در تعدی بسه مفعول اصل نیستند بلکه تعدی ایشان بسه مفعول از برای آن است که مشتملند بر معنی اعلام * افعال القلوب ظننت وحسبت و خلت وزعت و علت و رأیت و وجدت تدخل علی الجملة الاسمية لیان ماهی عنه فتصب الجزین * یعنی فعلی چنده تعلق بدل دارند و از و صادر میشوند نه از جوارح و اعضاء ظاهره و آن هفت فعل است سه بمعنی علم است علت و رأیت و وجدت و سه بمعنی ظن است ظننت وحسبت و خلت و یکی گاه بمعنی علم است و گاه بمعنی ظن و آن زعت است بمعنی اعتقدت خواه اعتقاد علمی و خواه اعتقاد ظنی و این افعال داخل میشوند بر جمله اسمیه از برای آنکه بیان کنند که آن جمله ناشی از علم شده است یا از ظن مثلا هر گاه که کفتی زید قائم احتمال دارد که این حکم از تواضع علم باشد و احتمال دارد که از سر ظن باشد و هر گاه که کفتی علت زید قائم معلوم شده که از سر علم است و هر گاه که کفتی ظننت زید قائم معلوم شده که از سر ظن است پس این افعال آن هر دو جزو کلام را که مبتدا و خبر بوده اند منصوب گردانند بمفعولیت * و من خصائصها انه اذا ذکر احدهما ذکر الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها جواز الالفاء اذا توسطت او تأخرت لاستقلال الجزین کلاما * و منها انها تعلق قبل الاستفهام والنفي واللام مثل علت ازید عندك ام عمرو * و منها انه يجوز ان یکون فاعلها و مفعولها ضمیرین لثی * واحد مثل علتنی منطلقا و لبعضها معنی آخر یعنی بهالی و احد فظننت بمعنی انهمت و علت بمعنی عرفت و رأیت بمعنی ابصرت و وجدت بمعنی اصبت * و از جمله چیزهای مختص با افعال قلوب آنست که اختصار با احد المفعولین ایشان جائز نیست یعنی این که يك مفعول باشد و مفعول دیگر محذوف باشد نسبتا منسیا جائز نیست بنا بر آنکه دانسته شد لازم آید که مسند الیه باشد بی مسند یا مسند باشد بی مسند الیه لیکن حذف بواسطه قریبه جائز است و اگر چه قلیلت چنانکه گذشت اما حذف هر دو مفعول بطریق نسبتا منسیا جائز است * و در باب اعطیت حذف هر دو مفعول و حذف احد المفعولین بطریق نسبتا منسیا جائز است چنانکه گذشت * و از جمله خصائص افعال قلوب جواز الفاست وقتی که متوسط شوند بین المفعولین یا متأخر شوند از هر دو چنانکه کویی زید علت قائم و زید قائم علت درین دو صورت اعمال جائز است و ابطال عمل بحسب لفظ و معنی جائز است و حیث از این افعال در معنی ظرف باشند و آن مبتدا و خبر بر حال خود باقی باشند کلاما ما کویا کفته زید فی علمی قائم و زید قائم فی علمی و الفا در دیگر افعال جائز نیست * و از جمله خصائص افعال قلوب تعلیق است یعنی ابطال عمل این افعال بطریق وجوب بحسب لفظ دون معنی وقتی که پیش از استفهام و نفي و لام ابتداء واقع شود چنانکه کویی علت ازید قائم ام عمرو و علت مازید قائم و علت زید قائم درین صورت واجب است که عمل افعال قلوب بحسب لفظ باطل شود تا صادرات استفهام و حرف نفي و لام ابتداء باطل نکرد لیکن بحسب معنی عمل باقی باشد و جزه من منصوب العمل باشند بمفعولیت کویا که گفته شد علت احدهما بعینه قائم و علت زید غیر قائم و علت زید قائم * پس فرق میان الفاء و تعلیق از دو وجه است یکی آنکه الفاء جائز است نه واجب و تعلیق واجبست دوم آنکه الفاء ابطال عمل است در لفظ و معنی و تعلیق ابطال عمل است در لفظ نه در معنی * و از جمله خصائص افعال قلوب آنست که جائز است که فاعل و مفعول این افعال هر دو ضمیر متصل باشند راجع بایک چیز چنانکه کویی علتنی منطلقا و در دیگر افعال

اصلش بختیر و یقود بود و او یا متحرک بود و ماقبل مفتوح با لف کردن و همچنین است در مقام و بستخار که اصلش یقوم و بستخیر بود و او یا مفتوح بود و ماقبل حرف صحیح ساکن پس قحه نقل کردند و او و یارا قلب کردند با لف یقام و بستخار شد و پیدا نکند فعل مجهول از متعدی بنا کرده شود وقتی که بمفعول صریح اسناد کنند این ظاهرست و از فعل لازم نیز بنا کرده شود وقتی که آن فعل لازم را بغیر مفعول به از سایر مفاعیل اسناد کنند **۱** متعدی و غیر متعدی فالتعدی ما یتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر متعدی بخلافه کقعد و متعدی یکون الی واحد کضرب و الی اثنین کاعطی و الی ثلاثة کاعلم و آری و اباً و نباً و أخبر و خبر و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثاني و الثالث کفعلولی علت **۲** فعل بر دو قسم است متعدی و غیر متعدی متعدی آن فعلیست که فهم وی موقوف باشد بر متعلق وی چنانکه ضرب که تعلق دارد بمضروب بر وجهی که فهم ضرب بی فهم مضروب محالست و آن متعلق را مفعول به خوانند لیکن فهم ضرب بی فهم زمان و مکان و غایت و هیئت فاعل یا مفعول ممکن است **۳** و غیر متعدی آن فعلیست که فهم وی موقوف نباشد بر فهم متعلق وی چون قعد که او را هیچ متعلق نیست که فهم وی موقوف باشد بر فهم آن متعلق و اگر چه قعود را تعلق هست بزمان و مکان و غایت و هیئت فاعل لیکن فهم وی با غفلت از بن متعلقات جائزست چنانکه در مضروب گفته شد **۴** اگر سائلی گوید که قعد تعلق بفاعل دارد و فهم وی موقوفست بر فهم فاعل پس باید که متعدی باشد نه لازم در جواب گوئیم هر فعلی را که هست ناچارست از فاعلی و فهم وی موقوفست بر فهم فاعل لکن نسبت فعل با فاعل بطریق صدور و قیام و اسنادست پس گویند که این فعل صادرست از فاعل و قائمست بوی و مسندست بوی و نکویند در اصطلاح که متعلقست بوی بلکه تعلق نسبت فعلست با غیر فاعل و حاصل آنکه اگر فهم فعل موقوفست بر فهم غیر فاعل آن فعل را متعدی خوانند و آن غیر را مفعول به و اگر فهم فعل موقوف بر فهم غیر فاعل نیست آنرا غیر متعدی و لازم خوانند **۵** و فعل لازم را متعدی توان ساخت بهمزه افعال چون اکرمت زیبا و تضعیف تعیل چون فرحته و الف مفاعله چون ماشینه و سین استفعال چون استخرجنه و بحرف جر چون ذهبت به و متعدی منقسم است بسه قسم **۶** اول آنکه تعدی کنند بیک مفعول چون ضرب و نصر و طلب و این در کلام بسیارست **۷** دوم آنکه تعدی کند بدو مفعول و این بر دو قسم است زیرا که مفعول ثانی وی میشاید که عین مفعول اول باشد بحسب ذات چنانکه در افعال قلوب که مفعول ثانی وی عین مفعول اولست و مسندست بوی و یکی مسند و یکی مسند الیه است پیش از دخول فعل بر ایشان چون علت زیبا قائم و در بن قسم جائز نیست که اختصار بر یکی مفعول کنند و آن مفعول دیگر محذوف باشد نسبتاً منسیا زیرا که مسند الیه بی مسند و یا عکسش لازم آید و این باطلست لیکن حذف احد المفعولین با آنکه مراد و مقصود باشد بواسطه قرینه جائزست و اگر چه در استعمال اندکست **۸** و میشاید که مفعول ثانی وی غیر اول باشد بحسب ذات و در میان ایشان پیش از تعلق فعل ارتباطی نباشد چنانکه در اعطیت و اخوات وی که در آنجا حذف احد المفعولین نسبتاً منسیا جائزست چنانکه کوی اعطیت زیبا و مراد نباشد که زیبا را چه داده یا کوی اعطیت در هم و مراد نباشد که بکه داده اما حذف هر دو مفعول در بن هر دو قسم یعنی باب علت و اعطیت بطریق منسیا منسیا جائزست **۹** سیوم آنست که متعدی باشد بسه مفعول و این در کلام اندکست و اصل در بن قسم اعم و آری است که بواسطه همزه افعال یک مفعول دیگر زائد شده بر مفعولی علم و رأی و آن مفعول که بواسطه همزه زائد شده آنرا مفعول اول خوانند و حذف آن بطریق منسیا منسیا جائزست همچنانکه در باب اعطیت

(و حذف)

مضموم گردانند و ماقبل آخر او را مکسور گردانند اگر مکسور نباشد چون نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و دحرج و اکتفاء بکسره ماقبل آخر نکرند زیرا که اشتباه لازم آید در میان معلوم و مجهول در مثل علم و اکتفاء بضم اول نکرند زیرا که در مثل اکرم که اکرم گفته شود مشتبه شود مجهول مضارع که آن اکرم است اینست حکم در آن ماضی که اول او همزه وصل نباشد و تا نباشد که اگر همزه وصل باشد مثلاً استخرج حرف ثالث را با همزه وصل مضموم باید کرد و استخرج باید گفت که اگر حرف ثالث مضموم نشود همزه وصل در درج بیفتد و صیغه مجهول ماضی بصیغه امر مخاطب مشتبه گردد در مثل الاستخرج * و همچنین است حال اخوات و ی چون انطلق و افعل و سایر اخوات و ی و همچنین اگر در اول تاباشد چون فعل و تقاعل و تفعل حرف دوم را با تا مضموم باید کرد چون تصرف و تصور ب که اگر حرف دوم مضموم نشود و در تصرف تصرف گویند مشتبه شود بمعلوم مضارع خرج * و پوشیده نیست که چون در فاعل حرف اول مضموم شود الف منقلب کرد و باو و همچنین در تفاعل چون حرف ثانی مضموم شود الف منقلب گردد و باو * و معتل العین از ثلاثی مجرد چون بناه کرده شود از برای مفعول در وی سه وجهست * یکی افصح است که آن قبل و بیع است که در اصل قول و بیع بوده است کسره بر او و بعد از ضمه ثقیل بود بما قبل نقل کردند بعد از سلب حرکت ماقبل و او منقلب شد یا و اصل بیع بود کسره یا را بما قبل نقل کردند بعد از سلب حرکت ماقبل بیع شد * و دوم متوسط است و آن وجه آنست در تلفظ بقیل اول ضم شفتین کنند بی تلفظ بضمه تا دلالت بر آنکه اول این کلمه در اصل مضموم بوده و بعد از آن تلفظ کنند بکسره و چون اشمام عبارت ازین است که گفته شد آنرا بصیر باید نه اعمی بخلاف روم که آن اختلاس حرکت است و خفت و ی که بصیر و غیر بصیر آنرا بقوه سامعه در یابد و ازین که گفته اند * تقدید رک الروم البصیر و غیره * و لا یدرک الاشمام غیر بصیر * وجه سیوم قول و بوع است با آنکه کسره وارا بیندازند و همچنین کسره یار انیز بیندازند تا یا منقلب شود و باو و این وجه ضعیف است * و همچنین معتل العین از باب افتعال و انفعال چون از برای مفعول بناه کرده شود در وی سه وجه باشد افصح آنکه اختیار و انقید که اصلش اختیار بوده است * و متوسط آنست که بعد از ضمه همزه ضم شفتین کنند و بعد آزان بکسره تا و قاف تلفظ کنند * و وجه ضعیف آنست که اخنور و انقود گویند و بالجملة تیر در اختیار همچون بیع و قود در انقود همچون قول است پس آن سه وجه که دانسته شد در اینجا نیز جاری * و اما معتل العین از باب افعال و استفعال چون اقیم و استخیر در وی يك وجه بیش نیست زیرا که اقیم اصلش اقوم بوده است کسره بر او و ثقیل بود بما قبل دادند و او منقلب شد یا و استخیر در اصل استخیر بود حرکت یار بما قبل دادند پس این دو بار ا معتل العین ثلاثی مجرد مناسب نیست تا آن سه وجه در وی جاری شود * و اگر فعل مستقبل باشد اول او را که حرف مضارعست مضموم گردانند اگر مضموم نباشد و ماقبل آخر او را مفتوح گردانند اگر نباشد چنانکه کوبی نصر و بضرب و یعلم و اکتفاء بضم اول نکرند زیرا که در مثل یکریم و یدحرج و یفرح و یضارب معلوم مجهول مشتبه گردد و اکتفاء بفتح آخر نکرند زیرا که در مثل یعلم مجهول بمعلوم مشتبه گردد * و معتل العین از مضارع در بناء مجهول منقلب گردد با ثف پس در بیع و یقول بیاع و یقال گویند که اصلش یقول و بیع بوده است و او و یاه مفتوح و ماقبل حرف صحیح ساکن بفتحه اولی نقل قهه کردند و او و یادر موضع حرکت بودند و ماقبل مفتوح منقلب کنند با ثف و همچنین است حال در بخنار و یبقا که

نحویان اطلاق کرده میشود بر امر فاعل خواه معلوم و خواه مجهول و بر امر حاضر خواه معلوم و خواه مجهول. لکن امر حاضر معلوم را امر بالصیغه گویند و آن سه دیگر را امر بحرف خوانند که آن لام است و لفظ امر هرگاه که مذکور شود متبادر از وی امر حاضر معلوم است پس ازین جهت مصنف گفت الامر صیغه یطلب بها الفعل الی آخره و شکی نیست که صیغه متناوب اقسام اربعه است و بقید فاعل امر فاعل و امر حاضر که مجهول باشد خارج شد و بقید مخاطب امر فاعل مخاطب معلوم بیرون رفت و بقید حذف حرف المضارعة بیرون رفت امر فاعل مخاطب چون بلام باشد چنانکه در قرائت شاذه وارد است فذلک فاتقروا و قیاس آن بوده که بر تقدیر خطاب فاقروا گفته شود و حکم آخره حکم المجزوم و حکم آخر امر فاعل مخاطب حکم مجزوم است یعنی همچنانکه در صورت جزم کاه حرکت انداخته شود و کاه حرف علت و کاه نون آنجانب نیز همچنین باشد پس اضرب اغارم اخش اضربا اغزوا کوئی لیکن این حذف از قبیل جزم نیست زیرا که این امر از قبیل مبنی الاصل است همچو ماضی و مشابیهی که فعل مضارع را بسبب آن معرب ساخته اند درین امر باقی نیست اما چون این امر با آن سه قسم دیگر که مجزوم اند مشارکت دارند در معنی امریت و طلب فعل ازین جهت حکم آخر او حکم مجزوم شد و پیش کوفیان آنست امر فاعل مخاطب مجزوم است و لام امر در او مقدسست و بنزدیک بصریان این امر موقوفست نه مجزوم و این مذهب بصواب نزدیکترست فان کان بعده ساکن و لیس بر باعی زیدت همزة وصل مضمومة إن کان بعده ضمة و مکسورة فیمسوا و نحو اقل و اضرب و اعلم و ان کان رباعیا مفتوحة مقطوعة و طریقت گرفتن صیغه امر بمثل آنست حرف مضارعت انداخته شود چنانکه گفته شد اگر مابعد حرف مضارعت متحرک باشد آخروی را حکم جزم دهند و بهمان امر کنند پس کوئی از تعدد و از تضارب ضارب و از تکرم ا کرم و از تدرج درج و از تدرج تدرج و از تصرف تصرف و چون این قسم ظاهر بود مذکور نشد و اگر مابعد حرف مضارعت ساکن باشد و آن مضارع چهار حرف نباشد یعنی از باب افعال نباشد در آن صورت همزة وصل کرده شود بتلفظ آن ساکن و آن همزة مضموماً باشد اگر زانکه مابعد آن ساکن ضمه است بنابر آنکه حق این همزة وصل آنست که مکسور باشد زیرا که او در اصل ساکنست و الساکن اذا حرك بالكسر اما انتقال از کسره بضمه ثقیلست پس آن همزه را از برای اتباع ضمه دادند چون اقل و هرگاه که بعد از ساکن ضمه نباشد خواه قعه باشد و خواه کسره آن همزة وصل مکسور باشد چنانکه اصل او است کقولک اضرب و اعلم و اگر آن مضارع از باب افعال باشد چون تکرم آن همزة قطع محذوف را باز آوردند و مفتوح باشد پس کوئی که اگر مآخوذ است از توه کرم و مابعد حرف مضارعت در اینجا متحرکست و بدانکه حذف همزة افعال در مضارع بواسطه اجتماع همزین بود در متکلم و حذف دیگرش را از برای طرد و بمجموع باب بریک طریقه است و این علت در صیغه امر بمثل موجود نیست لاجرم همزة عود کرد باصل خود و فصل مالم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیا ضم اوله و کسر ما قبل آخره و یضم الثالث مع همزة الوصل و الثاني مع التاء خوف اللبس و معتل العين الافصح قبل و یبع و جاء الاشمام و الو او و مثله باب اختیار و انقیدون استخیر و اقم و ان کان مضارعاً ضم اوله و فتح ما قبل آخره و معتل العين تنقلب فیه ألفاً فعل آن مفعولی که فاعل او را نام نبرده اند فعلیست که فاعل او را حذف کرده باشند و مفعولی را از مفعول قائم مقام او داشته باشند و لباس فاعل پوشانیده و طریقت صیغه آن فعل آنست که اگر فعل ماضی باشد اول او را

اوا احتمال حال واستقبال دارد وبواسطه حرف شرط محض شده باستقبال پس حرف شرط را درو تأثیر
 بقطع احتمال حال پس احتیاج بفاء نباشد و از جهت آنکه استقبال يك معنى اوست پس او مستعمل در معنى
 خود باشد و باین اعتبار حرف شرط را درو تأثیری نباشد پس مناسب بود که او را ربط کنند بفاء و بعضی
 گفته اند که اگر مضارع مثبت را خبر مبتدای محذوف کردانی احتیاج بفاء نباشد و اگر نکردانی احتیاج
 نباشد و اما در مضارع منفی بلا اگر نظر کنی بآنکه لازماً برای نفی استقبال کلمه شرط را در جزاء هیچ
 تأثیر نبود و احتیاج بفاء نباشد و اگر نظر کنی بآنکه لازماً برای نفی مطلق است احتمال حال واستقبال دارد
 و حرف شرط را در جزاء تأثیر بود بقطع احتمال حال و احتیاج بفاء نباشد و قسم سیوم آنست که درو فاء
 واجب بود و آن جزا نیست که غیر این دو قسم سابق بود و چنینند یا ماضی باشد بقدر لفظاً چنانکه کوبی
 ان ا کرمتی الیوم فقد ا کرمتک امس یا تقدیراً چنانکه کوبی ان ا کرمتی الیوم فاکرمتک امس بتقدیر
 قد چنانکه در قرآن مجید آمده فصدقت و هه فکذبت و آنجا فاء واجب بود زیرا که ماضی بر معنى خود باقی
 مانده است و حرف شرط را درو تأثیر نیست پس احتیاج باشد برابطه فاء یا جله اسمی باشد یا جله
 فعل امری یا نهی دغای یا فعل مضارع منفی بما یابن در جمیع این مواضع فاء واجب بود زیرا که تأثیر
 حرف شرط در جزاء موجود نیست و ونجی اذ امع الجملة الاسمية موضع الفاء اذای مفاجاه که در معنى قریب
 است بفاء واقع میشود بجای فاء در جزای شرط و فقی که آن جزاء جله اسمی باشد کقوله تعالی وان تصبهم
 سیتة بما قدمت ایدهم اذاهم یضطون ای فهم یقنطون و تقييد بجملة اسمی از جهت آنست که اذای مفاجاه
 داخل در جله اسمی میشود الا نادراً و ان مقدرة بعد الامر والنهی والاستفهام والتثنی والعرض
 اذا قصدت السیئة نحو اسم تدخل الجنة ولا تکفر تدخل الجنة وامتنع لا تکفر تدخل النار خلافا
 للکسائی لان التقدير ان لا تکفر و درما تقدم دانسته شد که فعل مضارع منجزم میشود بان مقدره
 پس درین موضع شروع کرد در بیان آنکه کلمه ان مقدر میشود بعد از اشیاء خسه مذکوره در متن
 بنابر آنکه این اشیاء خسه دلالت میکنند بر طلب و غالباً طلب مطلوب بنابر آنست که فائده بر آن مطلوب
 مترتب میشود که آن مطلوب سبب آن فائده است و آن فائده سبب او پس هرگاه که بعد از اشیاء خسه
 فعل مضارع مذکور شود که سبب ماتقدم خود تواند بود متکلم قصد معنى سببیت کند و آن فعل را
 مجزوم کرد اند بان مقدر بشرط و این معنى شرطیست ازین اشیاء خسه بواسطه مناسبتی که گفته شد
 و مفهوم گردد چنانکه کوبی اسم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة ولا تشتم یکن خیراک ای
 ان لا تشتم و این بیتک از رک ای ان تعرفنی بیتک از رک و لیت زید اعندنا یجد ثنائی ان یکن عندنا و الا تنزل
 تصب خیرا ای ان تنزل و در مثل لا تکفر تدخل الجنة هیچ خلاف نیست که جائز است ای ان لا تکفر پس
 نهی قرینه شرط منفی باشد چنانکه در لا تشتم یکن خیراک و در مثل لا تکفر تدخل النار و لا تدن
 من الاسد یا کلک خلافت جهور نجاه برانند که جائز نیست زیرا که نهی قرینه شرط منفی شود بسبب
 مناسبتی که میان ایشان است و چنینند تقدیر کلام این باشد که ان لا تکفر تدخل النار و ان لم تدن من الاسد
 یا کلک و این معنى ظاهر الفساد است و کسائی گوید که جائز است زیرا بحسب حرف این معنى مفهوم
 میگردد که ان تکفر تدخل النار و ان تدن من الاسد یا کلک پس نهی بواسطه حرف در مثل این مواضع قرینه
 شرط مثبت میشود و در آنجا هیچ خللی نیست اما اگر حرف برین تقدیر دلالت نکردی جائز نکردی
 الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بمحذوف حرف المضارعة صیغه لفظ امر در اصطلاح

قرامت مخاطب در قرات خود امری دشوارست * و اما باذا از جهت آنکه شرط مقتضی ابهام و عموم است و کلمه اذا از برای تعیین و خصوص است پس مناسب مجازاة نباشد و اگر چه در استعمال وارد شده است چنانکه شاعر گفته است * و اذا انصبك خصاصة قبحم * و همچنین فعل مضارع مجزوم شود با آن مقدره چنانکه معلوم گردد * فلم لقلب المضارع ماضیا و تقيده و لما مثلها و تختص بالاستغراق و جواز حذف الفعل * شروعست در تفصیل احوال جوازم * کلمه لم جزم کند فعل مضارع را بحذف حرکت یاتون یا حرف علت و مضارع را قلب کند بمعنی ماضی و منفی گرداند و لما مثل وی است لیکن کلمه لما مختص است باستغراق نفی تا زمان تکلم چنانکه کوبی ندم و لما ینفعه الندم یعنی بشیمان شود هنوز بشیانی او را سود نکرد و این استغراق نفی در لم ینفعه الندم نیست * و همچنین مختص است لما بجواز حذف فعل چنانکه در مقامی که ذکر رکوب امیر رفته است کوبی جئت و لما ی رکب الامیر و جازئ نباشد که کوبی جئت و لم یرکب الامیر و ایضا در لما توقعی هست که در لم نیست * و این لما جازمه غیر آن لما است که بمعنی حین است در مثل قول تو لما جانی زید جانی اعمرو * و لام الامر المطلوب بها الفعل ولا التهی المطلوب بها الترك * لام امری است که بوی طلب فعل کرده شود چنانکه لیضرب زید باید که بزید و لانهی ضد لام امر است یعنی مطلوب بلا ترک فعل است چنانکه لا یضرب زید باید که نزید * و کلمه المجازاة تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول و سیبیه الثاني و یسمیان شرطا و جزاء فان كانا مضارعین أو الاول فالجزم و ان كان الثاني فالوجهان * کلمه مجازاة آنست که دانسته شد و این کلم داخل میشود بر دو فعل تا دلالت کند بر آنکه اولین سبب دوم است و دومین مسبب اولست چنانکه کوبی ان تضربنی اضربک و فعل اول را شرط خوانند و دوم را جزاء و ملزوم لازم نیز گویند * پس اگر ز آنکه هر دو فعل مضارع باشد جزم هر دو واجب باشد زیرا که هر دو فعل قابل جزم اند و جازم موجودست و هیچ مانع نیست * و همچنین اگر اولین فعل مضارع بود و دوم ماضی جزم اول متعین باشد زیرا که جازم بی اوست و او قابل جزمست و اگر عکس باشد یعنی اول ماضی بود و ثانی مضارع در دوم دو وجه جائز بود * یکی جزم جهت آنکه این دوم قابل جزم است و حامل جزم موجودست و آن مانعی که در فعل اول بود که آن بناءست در دوم نیست و این در استعمال بسیارست * دوم رفع ثانی از جهت آنکه چون کلمه مجازاة در معمول اول خود عمل نتوانست کرد بسبب مانع که آن بناءست ضعف با و راه یافت پس مناسب آن باشد که در دوم نیز عمل نکنند و این وجه در استعمال قلیل است لیکن واردست چنانکه شاعر گوید شعر * و ان اتاه خلیل يوم مسغبة * یقول لافائب مالی ولا حرم * و هرگاه که هر دو فعل ماضی باشند حال ظاهرست زیرا که کلمه مجازات در هیچ کدام عمل نتواند کرد پس ازین جهت این قسم را ذکر نکرد * و ان كان الجزاء ماضیا بغیر قد لفظا او معنی لم یجز الفاء و ان كان مضارفا مثبتا او منفیا بلا فالوجهان و الا فالفاء * بدانکه شرط نباشد الاجله فعلی خبری و اما جزاء میباید که جله فعلیه باشد بجمیع اقسام او و میباید که جله اسمیه باشد و جزاء باعتبار دخول فاء منقسم است بسه قسم یکی آنکه دخول فاء و جائز نباشد و آن وقتیست که جزاء فعل ماضی باشد لفظا یا معنی بی لفظه قدملفوظ یا مقدر چنانکه کوبی ان ضربتني ضربتك و ان ضربتني لم اضربك در اینجا جائز نیست زیرا که کلمه شرط در جزاء تأثیر کرده است و او را بمعنی مستقبل برده است پس با وجود این تأثیر احتیاج بر رابطه فاء نباشد بلکه ربط بفالفو باشد * قسم دوم آنکه جزاء فعل مضارع مثبت باشد یا منفی بلا درین دو موضع ادخال فاء و ترك وی جائز بود اما در مضارع مثبت از جهت آنکه

اواستفهام اونفی اوغمن اوعرض ﴿ تقدیر ان ناصبه فعل مضارع بعد از فاعل مشروط است بدو شرط یکی سببیت یعنی ماقبل فاعله باشد دوم آنکه قبل از فاعلی از اشیاء سته باشد امر چون زرنی فاکرمک ای لیکن منک زیارة فاکرام منی یانهی چون لاتشمنی فاضربک ای لایکن منک شتم فاضرب منی یانفی چون ماتانینا فمحدثانای لیس منک اتیان فمحدث منی یا استفهام چون هل تأتینی فاکرمک ای هل یكون منک اتیان فاکرام منی یاتمنی چون لیت لی مالا فانفق منه ای لیت لی ثبوت مال فانفاق منی یا عرض چون الانزل بنا فاصب خیرای ای الایکون منک نزول فاصابة خیر منی در جمله این مواضع معنی سببیت مقصودست وفا دلالت میکند بر آن وما بعد قادر تاویل مصدر است معطوف بر مصدری دیگر که از ماقبل فاعله معلوم شود چنانکه تقدیر کرده شد ﴿ والواو بشرطین الجمعیة وان یكون قبلها مثل ذلک ﴿ وبعده از واو ان ناصبه مضارع مقدر باشد چنانکه تقدیر کرده بدو شرط یکی قصد معنی جمعیت و دیگری آنکه قبل از واو یکی از اشیاء سته مذکور باشد ﴿ وامله واهمان امثلة فاست بابدال فابواو وبهمان تقدیر مثلاً کوی زرنی واکرمک ای لیجمع الزیارة والا کرام ولاتأکل السمک وتشرب اللبن ای لایجتمع منک اکل السمک مع شرب اللبن وعلى هذا القیاس ﴿ وأوبشرط معنی الی ان ﴿ کلمة اوکه بعد از و فعل مضارع منصوب گردد بآن مقدر بمعنی الی باشد وحينئذ حرف جر بود وواجب باشد تقدیر آن بعد از و تا حرف جر در اسم داخل شده باشد چنانکه کوی لازمک اوتعطینی حتی ای لازمک الی ان تعطینی حتی یعنی مفارقت نمیکنم از تو تا آنکه بدهی حتی مرا ﴿ وبعضی گفته اند که او اینجا بمعنی حتی است پس در حکم الی باشد ﴿ وبعضی گفته اند که بمعنی الاست ای لازمک حتی تعطینی حتی اوالاتعطینی حتی ای کل فی وقت الاوقت اعطاک حتی ﴿ والعاطفة اذا کان المعطوف علیه اسما و یجوز اظهار آن مع لام کی والعاطفة یمجب مع لافی اللام ﴿ بعد از حرف عطف ان مقدر باشد وفعل مضارع بوی منصوب گردد وقتی که معطوف علیه اسم باشد تا لازم نیاید عطف فعل بر اسم چنانکه شاعر گوید شعر ﴿ لبس عباءة وقر عینی ﴿ احب الی من لبس الشفوف ﴿ یعنی وان تقر وناچار است در اینجا از تقدیر ان تا این فعل مقدر بمصدر اسمی باشد و معطوف شود بر آن اسم سابق ﴿ واین کلماتی که ان ناصبه بعد از ایشان مقدر است بر سه وجه است ﴿ یکی آنکه اظهار واضمار هر دو در وجاژ باشد وآن حرف عاطفه است چنانکه کوی ﴿ لبس عباءة وقر عینی ﴿ وان تقر عینی ولام کی است وقتی که بلاء نافیہ جمع نشده باشد چنانکه کوی جئت لتکرمنی ولان تکرمنی ودر جمود اظهار جاژ نیست برای جهت فرق ﴿ دوم آنکه اظهار واجب باشد وآن لام کی است وقتی که بلاء نافیہ جمع شده باشد کقوله تعالی لتلا یعلم و اظهار درو واجب است تا دو لام جمع نشود ﴿ سیوم اظهار در وجاژ نیست وآن ماعدای لام کی است وحروف عاطفه ﴿ وینجزم بلام ولام الامر ولا فی النهی وکلم المجازاة وهی ان ومهما واذ ما وحيثما واین ومتی ومن وماوای وائی وامامع کیما واذ افشاذ وبان مقدرة ﴿ فعل مضارع مجزوم گردد باین چهار حرف مذکور ﴿ ودو فعل مضارع مجزوم گردد بکلمة مجازاة که آن حرف ان است واسمایی که متضمن معنی وی اند بر آن وجهی که بتفصیل معلوم شود ان شاء الله تعالی ﴿ وکلمة اذ مقرون بلفظة ما جازم است لیکن اذ انتها جازم نیست ﴿ وهمچنین کلمة حيث بی لفظه ما جازم نیست ﴿ وهربکی از این ومتی بالفظه ما و بی لفظه ما جازم اند ﴿ وجزم فعل مضارع با کیما کلمة اذ بالفظه ما و بی لفظه ما شاذ است اما با کیما از جهت آنکه عموم احوال لازم آید چنانکه کوی کیما تقرأ افرأ معنی این باشد که بر هر وجهی وهر حال که تو قرائت کنی من نیز چنان قرائت کنم وظاهر این معنی متعذر مینماید زیرا که رعایت همه کیفیات

کقولہ تعالیٰ لکیلا یكون علی المؤمنین پس لفظہ کی حرف جر نباشد و معنی علی المذہبین سیئت است چنانکہ کوی اسلمت کی ادخل الجنة اسلام سبب دخول جنت است * کلمہ حتی نصب کنده فعل مضارع را بتقدیر آن وقتی کہ مابعدوی مستقبل و مترقب بنسبت باماقبلوی خواہ مستقبل باشد بنسبت بازمان حاضر چنانکہ کوی اسیر حتی ادخل البلد و خواہ نباشد چنانکہ سرت امس حتی ادخل البلد رقم دی تادرآیم درشہر دخول درشہر مترقب است بنسبت باسیر و اگرچہ بانسبت بازمان حاضر مترقب نیست و دخول درین صورت شایدکہ واقع باشد و شایدکہ نشدہ باشد بلکہ مراد آنست کہ سیر از برای دخول بلد بود و دخول در زمان سیر مترقب بود * و این حتی ناصبہ حرف جرست کہ از خواص اسم است پس واجبست کہ بعد ازو آن مقدر باشد تافعل را بتأویل مصدر آورد و این حتی بمعنی کی است یعنی بمعنی سیئت است غالباً چنانکہ کوی اسلمت حتی ادخل الجنة * و گاہ باشدکہ بمعنی الی بود یعنی بمعنی انتہاء فایت و آنجا سیئت نباشد چنانکہ سرت حتی تغیب الشمس * و اگر مراد بفعلی کہ بعد از حتی است زمان حال بطریق تحقیق یا بطریق حکایت آن حتی حرف جر نباشد و آنرا ابتدائیہ و استثنائیہ خوانند و مابعدوی کلام مستقل باشد و سیئت واجب بود تا ارتباط لفظی و معنوی بکلی منقطع نکردد چنانکہ کوی مرض فلان حتی لایرجو نہ فلان رنجور شد بحیثی کہ درین زمان حاضر امید حیاتش نیست یا کوی کنت سرت امس حتی ادخل البلد ادخل درین موضع حکایت حال ماضیہ است کویا کہ تو در زمان دخول حال بلد این عبارت ساخته بودی و این زمان آن حکایت میکنی بر آن وجهی کہ ساخته بودی و در آن عبارت رفع بود پس در حکایت نیز رفع باشد و این را حکایت حال ماضیہ خوانند و چون مراد حال باشد تحقیقا و حکایتا آنجا آن تقدیر نتوان کرد زیرا کہ آن علامت استقبالست * و من ثمہ امتنع الرفع فی کان سیری حتی ادخلها فی الناقصہ و أسرت حتی تدخلها و جاز فی الثامۃ کان سیری حتی ادخلها و ابہم سار حتی یدخلها * و از آنجا کہ دانستہ کہ ہر گاہ کہ مراد از فعل مضارع بعد از حتی حال باشد تحقیقا و حکایتا آن حتی ابتدائیہ باشد و مابعدوی کلام مستقل پس متمنع است کہ کوی در کان ناقصہ کان سیری حتی ادخلها برفع زیرا کہ کان ناقصہ بی خبر ماند بتاثر آنکہ مابعد حتی جملہ است مستقلہ نہ از تمۃ کلام سابق * و جائزست کہ چنین کوی در کان تامہ و معنی این باشد ثبت سیری فانا ادخل الان و از آنجا کہ واجبست کہ ماقبل حتی استثنائیہ سبب مابعدوی باشد جائز نیست کہ کوی أسرت حتی ادخلها برفع زیرا کہ این جزم باشد بحصول دخول کہ مسبب است بآنکہ سبب وی کہ سیرست مشکوک است بواسطۃ استفہام لیکن جائزست کہ کوی ابہم سار حتی یدخلها برفع زیرا کہ سیر درین مقام محقق است و شک در تعیین فاعلست پس جائزست کہ مسبب متحقق الحصول باشد * و لام کی مثل اسلمت لا دخل الجنة * لام کی حرف جرست از برای تعلیل چون در فعل مضارع داخل شود در تقدیر آن باید کرد تا حرف جر داخل اسم باشد نہ فعل چنانکہ در حتی جارہ کفہ شد مثل اسلمت لا دخل الجنة * و لام الجحودھی لام تأکید بعد النفی لکان مثل و ما کان اللہ ليعذبہم * و لام جمودھم حرف جرست کہ آورده اند نہ از برای تعلیل بل از برای تأکید نفی کہ در لفظ کان باشد و چون در سرفعل مضارع رود ناچار باشد از تقدیر آن چنانکہ دانستہ شد مثالش قولہ تعالیٰ و ما کان اللہ ليعذبہم و انت فیہم * و الفاء بشرطین احدهما السیئۃ والثانی ان یکون قبلها امر و نہی

نحو یقوم زید و ینصب بائن و لن و اذن و کی و بائن مقدرة بعد حتی و لام بی و لام الجحود و الفاء و الواو
 و أو * فأن مثل ارید ان تحسن الی و ان تصوموا خیر لکم و التي تقع بعد العلم هی المخففة من المثقلة و لیست
 هذه نحو علمت ان سيقوم و ان لا یقوم و التي تقع بعد الظن فیهما الوجهان * اعراب فعل مضارع
 نصب است و آثرا عاملی معین هست چنانکه هر دو دانسته شود رفع است و عامل آن مجردست
 از ناصب و جازم با وقوع بموقع اسم چنانکه کوبی زید یضرب بجای زید ضارب * پس عامل رفعش معنوی است
 چنانکه معلوم شد و در عوامل معنوی دو قید است یکی عدمی و آن مجردست از ناصب و جازم و یکی وجودی
 و آن وقوعست بموقع اسم همچنانکه در عوامل معنوی مبتدا و خبر دو قیدست یکی عدمی و آن مجردست
 از عوامل سماعی و قیاسی و دیگری وجودی و آن قصد اسنادست * پس مناسب آنست که در رفع
 فعل مضارع و وقوع بموقع اسم اعتبار کرده شود * و ناصب فعل مضارع این کلمات چهار گانه است
 و کلمه آن ناصبه شاید که ملفوظ باشد چنانکه در ارید ان تحسن الی و قوله تعالی و ان تصوموا خیر لکم
 نصب در اول بقمحه است و در ثانی بمحذف نون و شاید مقدر باشد بعد از حتی و اخواتی که مذکورست
 بعد از وی و تفصیل آن معلوم کرد دان شاه الله تعالی * و کلمه آن که بعد از علم واقع شود آن مخففة از
 مثقله باشد نه آن ناصبه زیرا که مخففة از برای تحقیق است و مناسب علم است و ناصبه از برای رجا
 و طمع است و مناسب علم نیست لیکن مخففة را از مثقله واجب که بعد از ویکی از چهار چیز باشد سین
 یا سوف یا تاء یا لام نافیه چنانکه باید * و کلمه آن چون بعد از ظن واقع شود جائز بود که مخففة باشد و ناصبه
 و هر گاه که بعد از فعلی واقع شود که نه بمعنی علم باشد و نه بمعنی ظن آن معین است که ناصبه باشد * و لن
 مثل لن ابرح و معناها نفی المستقبل و اذن اذالم تعمد ما بعدها علی ما قبلها و کان الفعل مستقبلا مثل اذن
 تدخل الجنة و اذا وقعت بعد الواو و الفاء فالوجهان * و کی مثل اسلمت کی ادخل الجنة و معناها السیبة
 و حتی اذا کان مستقبلا بالنظر الی ما قبله بمعنی کی اوالی مثل اسلمت حتی ادخل الجنة و کنت سرت
 حتی ادخل البلد و اسیر حتی تغیب الشمس فان اردت الحال تحقیقا او حکایة کانت حرف ابتداء فیرفع
 و تجب السیبة مثل مرض فلان حتی لا یرجونه * و لن ناصبه از برای فعل مستقبل است بطریق
 تأکید چنانکه کوبی لن افعل هرگز نکنم این کار پس او ابلغ است در نفی از لا * و بعضی گفته اند که
 اصل لن لا است الف را قلب کردند بنون * و بعضی دیگر گفته اند که اصلش لا آن است تخفیف کردند
 و کلمه اذن نصب کنند فعل مضارع را بدو شرط یکی آنکه ما بعد اذن اعتماد نکرده باشد بر ما قبل اذن که
 اگر اعتماد کرده باشد عمل نکند چنانکه کوبی انا اذن اکر مک در جواب کسی که گوید انا آتیک و دیگری
 آنکه فعل بمعنی مستقبل باشد بمعنی حال چنانکه درین مثال گفته شد * و اگر زآنکه بمعنی حال باشد
 عمل نکند چنانکه اذن اظنک کاذبا کسی که باتو حدیث میکند و این شرط را از برای آن اعتبار کرده اند که
 حاصل معنی اذن جوابست و جزا و جزا بحقیقت در مستقبل باشد نه در حال * و هر گاه که کلمه اذن بعد
 از واو و یا فا واقع شود در ما بعدش دو وجه جائزست رفع و نصب * رفع از برای آنکه بواسطه
 واو و یا فاء ما بعد وی اعتماد کرده است بر ما قبل پس عمل نکند و نصب از برای آنکه معطوف مستقل است
 بنفس خود زیرا که جمله است * مثال واو در قرآن قوله تعالی و اذن لایلبثون و لایلبثوا * و مثال
 فا فاذن اکر مک و اکر مک * و کلمه کی حرفیست ناصب فعل مضارع است بأصالت چنانکه آن و لن
 بیش بصریان و پیش کوفیان آنست که کی حرف جرست و آن بعد زو مقدرست و فعل مضارع
 منصوبست بائن مقدر * و مذهب اول اصح است زیرا که لام که حرف جرست داخل میشود در کی

باشد بانون نحن وناز برای مخاطب است مطلقا تاموافق باشد بانای انت واز برای مؤنث غائبه و غائبین و ظاهر آن بود که درین دو غائب نیز یا باشد همچنانکه در غائب مذکر مطلقا و جمع غائب مؤنث لیکن چون تاخف از یابود دورا از غائب ملحق بمخاطب ساختند و تادر آوردند تا آنچه اخف باشد استعمالش بیشتر بود * و حروف المضارعة مضمومة فی الرباعی و مفتوحة فیما سواه و لایعرب من الفعل غیره اذا لم یصل به نون تأکید و لانون جمع المؤنث و اعرابه رفع و نصب و جزم **والصحيح** المجرد من ضمیر بازر مرفوع للثنية و الجمع و الخطاب المؤنث بالضممة و الفتحه لفظا و السكون مثل یضرب و المتصل به ذلك بالانون و حذفها مثل یضربان و یضربون و تضرین * حرکت حرف مضارعت ضمه است در هر مضارعی که ماضی وی بر چهار حرف باشد و آن چهار بابست افعال و تفعل و مفاعلة و فعلة و هر چه ملحقست بفعلة حکم وی دارد * و اختیار ضم از برای فرقت و عدم التباس بر مثل اضرب یضرب که اگر یضرب گفته شود در اینجا همچنانکه در ثلاثی مجرد التباس پیدا گردد و دیگر هارا قیاس کردند بر باب افعال از جهت آنکه ماضی ایشان چهار حرفیست و حرکت حرف مضارعت در ماسوی رباعی فتحه است از برای خفت * و از فعل هیچ چیز منعرب نیست الا فعل مضارع که وی معربست بواسطه مشابهت با اسم در آنچه مذکور شده است * و مضارع وقتی معرب باشد که بوی متصل نشده باشد نون تأکید ثقیله یا خفیه که اگر متصل شده باشد آن فعل مضارع مبنی باشد زیرا که نون تأکید بواسطه شدت اتصال بمنزلت جزو کلمه است پس اعراب نشاید که پیش از نون تأکید باشد و اگر نه اعراب در وسط کلمه باشد * و نشاید که بر نون باشند و اگر نه اعراب کلمه بر کلمه دیگر باشد حقیقتا و همچنین هرگاه که نون ضمیر متصل شود بفعل مضارع مبنی گردد چون یضربن و تضربن زیرا که این اقتضای آن میکند که ماقبل اوساکن باشد همچنانکه در یضربن * پس بسبب مشابهت یضربن مبنی باشد * و اعراب فعل مضارع رفعت و نصب که مشترکست میان وی و میان اسم و جزم که در افعال بمنزلت جراست در اسماء * و هرگاه که فعل مضارع صحیح باشد یعنی حرف اخیر او حرف علت نباشد پس اگر مجرد باشد از ضمیر باز مرفوع از برای تنبیه مذکر و مؤنث و برای جمع مذکر خواه حاضر و خواه غائب و از برای واحده مخاطبه مؤنث و آن چهار لفظست یضرب و تضرب و درد و موضع و اضرب و تضرب اعراب وی در حالت رفعی بضمه باشد و در حالت نصبی بفتح و در حالت جزمی بسکون یضرب و لن یضرب و لم یضرب * و اگر باو متصل باشد این ضمائر مذکور و آن در پنج لفظست اعراب وی در حالت رفعی بثبوت نون باشد و در حالت جزمی بحذف نون که قائم مقام حرکتست و نصب در اینجا تابع جزم است چنانکه در اسماء تابع جرست * **والمعتل** بالواو و الباء بالضمه تقدیرا و الفتحه لفظا و الحذف * **والمعتل** بالالف بالضمه و الفتحه تقدیرا و الحذف * فعل مضارع چون آخر او حرف علت باشد پس آن حرف علت اگر واو است یا یا است چون یدعو و یرمی رفعش بضمه تقدیری باشد زیرا که ضمه برواو و یا ثقیلست انداخته شود پس کوبی یدعو و یرمی بسکون واو و یا و نصبش بفتح باشد لفظا چون لن یدعو و لن یرمی زیرا که فتحه خفیف است و جزمش بحذف واو و یا باشد چون لم یدع و لم یرم زیرا که جازم چون حرکت نیافت حرفی را که مناسب حرکتست بپنداخت * و اگر آن حرف علت الف باشد رفع و نصبش تقدیری بود زیرا که الف قابل حرکت نیست و جزمش بحذف باشد چنانکه دانسته شد * و برقع اذا مجرد عن الناصب و الجازم

و ضربت و ضربا و ضربوا * ضمائر مرفوعه کفتم زیرا که ضمائر مجروره و منصوبه بحرف متصل میشوند چون به وانه * و متصله کفتم زیرا که ضمیر مرفوع منفصل فاعل اسم میشود چنانکه در صفت جاریه علی غیر من هی له معلوم شد مثل هندی زید ضاربیهی * بارزه کفتم زیرا که ضمیر مرفوع متصل مستتر در اسم نیز میباشد چون ضاربان ضاربون * و پوشیده نیست که لفظ قد در صیغه ماضی و مضارع میروند * و سوف و سین مخصوص اند بمضارع و جوازم مخصوص اند بصیغه مضارع و مثل ان اگر چه در ماضی میروند لیکن جزم نمی کنند * و تاء تأنیت ساکنه مخصوصست بماضی و ضمائر مرفوعه متصله بارزه مشترکست میان ماضی و مضارع و امر حاضر چون ضربا و ضربوا و ضربن و یضربان و یضربون و یضربن و تضرین و اضربا و اضربوا و اضربن * الماضی مادل علی زمان قبل زمانک مبنی علی الفتح مع غیر الضمیر المرفوع المتحرک والواو * فعل راسه صیغه است بکی ماضی دوم مضارع سیوم امر حاضر * و اصل درین امثله ماضیست و مضارع مأخوذست از وی بزاده همچنانکه امر حاضر مأخوذست از مضارع بقصان چنانکه معلوم شود * و ماضی فعلیست که دلالت کند بر زمانی که پیش از زمانی است که تودر آنی که آرا زمان حال و حاضر گویند چون ضرب و دحرج و استخراج و احرنجم * و فعل ماضی مبنی است بر فتح وقتی که بوی متصل نباشد ضمیر مرفوع متحرک و نه و او اما بنا از جهت آنست که مقتضی اعراب در ماضی موجود نیست نه بطریق اصالت و نه بطریق تبعیت و قیاس آنکه مبنی بر سکون شود که در اصل بناه سکون است لیکن چون ماضی مشابهست با اسم در وقوع بموقع وی چنانکه کوبی زید ضرب امس بجای زید ضارب امس ازین جهت مستحق شد که از اصل سکون دور گردد و باصل اعراب که حرکت است نزدیک شود پس مبنی شد بر حرکت * و اختیار فتح از برای خفت است و این فتحه شاید که ملفوظ باشد چون ضرب و شاید که مقدر باشد چون رمی و غزا * و هرگاه که فعل ماضی را متصل شود ضمیر مرفوع متحرک او مبنی گردد بر سکون چون ضربت زیرا که ضمیر فاعل بمنزات جزو فعلیست پس اگر زانکه آخر فعل ساکن نشود لازم آید توالی چهار حرکت در آن چیزی که بمنزله کلمه واحده است * و هرگاه که متصل شود بماضی و او ضمیر آن ماضی مبنی شود بر ضم بواسطه مناسبت با و او لفظا چون ضربوا یا تقدیرا چون رموا * المضارع ما شبه الاسم باحد حروف تأیید لوقوعه مشترکا و تخصیصه بالسین و سوف فالهمزة للمتكلم مفردا والنون له مع غیره والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثین غیة والیاء للغائب غیرهما * مضارع فعلیست که مأخوذ است از ماضی زیادتی یکی از حروف تأیید و بواسطه دخول احد حروف تأیید مشابه میشود با اسم مطلقا بسبب اشتراك و تخصیص مثلا یضرب بر مذهب اصح مشترکست میان زمان حال و استقبال باشتراك لفظی * همچنانکه رجل مشترکست میان زید و عمر و باشتراك معنوی و یضرب مختص میشود با استقبال علی التعمین بسین و سوف همچنانکه رجل مختص میشود بالف لام عهد بشخص معین * و ایضا فعل مضارع مشابهت دارد با اسم فاعل در عدد حروف و حرکات و وقوع در موقع وی و در دلالت بزمان حال و استقبال چون زید یضرب بجای زید ضارب * و بواسطه مشابهت وی با اسم مطلقا و با اسم فاعل علی الخصوص اورا مضارع نام کردند بمعنی مشابه و تبعیت اورا معرب گردانیدند چنانکه معلوم شود و همزه از حروف تأیید از برای متکلم مفردست خواه مذکر و خواه مؤنث از بهر موافقت با همزه انانون از برای متکلم است مع الغیر خواه مثنی و خواه مجموع خواه مذکر و خواه مؤنث تاء موافق

از وی عین است بر تقدیر ثانی * و این عبارت سیوم مثل آنست که در شعر شاعر شده است چنانکه شاعر گفته است شعر * مررت علی وادی السباع ولاری * کوادی السباع حین یظلم وادیا * اقل به ركب اتوه تأیة * و اخوف الاما و فی الله ساریا * زیرا که شاعر در آنجا مفضل علیه را مقدم داشته است و چنین گفته ولاری کوادی السباع اگر رؤیت رؤیت بصریست وادیا مفعول اوست و کوادی السباع صفت این مفعول بود چون مقدم شد حال کشت * و اگر مراد رؤیت قلبی است وادیا مفعول اول است و کوادی السباع ثانی و حین یظلم ظرفیست که حال شده است از وادی السباع ای لاری وادیا بشبه وادی السباع کاشا فی زمان اظلامه و اقل اسم تفضیل که صفت وادیا است بحسب ظاهر و بحسب معنی صفت ركب است که آمده اند بآن وادی * و تأیة بمعنی توقفا تمیز ست از نسبت اقل بار کب که فاعل اوست و مرفوع کشته است بوی چنانکه کحل بلفظ احسن و اخوف معطوفست بر اقل لکن اوصفت وادی است حقیقتا و معنی و در وی ضمیر وادی است و کلمه مامصدری است ای لاری وادیا اخوف من وادی السباع فی وقت من الاوقات الا فی وقت و قایة الله من کان ساریا فی وادی السباع * پس آنچه از بن شعر مثل عبارت ثلثه است اینست که لاری کوادی السباع اقل به ركب و اخوف و مابعد وی تعلقی بعبارت ثلثه نه دارد * و چون وادیا در شعر مذکورست از آنجا معلوم گردد که در عبارت ثلثه عین مقدرست ای ما رأیت کعین زید عینا احسن فیها الکحل چنانکه در یک وجه گفته شد و اگر لفظ وادیا مذکور نبودی احتیاج بتقدیر نیفتادی زیرا که متبادر از کوادی السباع وادی نیست مثل وی و حینئذ اقل صفت کاف باشد که بمعنی مثل چنانکه در وجه دیگر گفته شد * الفعل مادل علی معنی فی نفسه مقترن باحد از زمنة الثلاثة * چون از مباحث اسم که قسم اولست از کلمه و اشرف اقسام است زیرا که صلاحیت دارد که مسند و مسند الیه شود فارغ شد * شروع کرد در بیان احوال فعل که قسم ثانی است و فر و ترست از اسم و اشرفست از حرف زیرا که صلاحیت دارد که مسند شود * و فعل کلمه است که دلالت کند بر معنی که در نفس وی است و آن مقترن است باحد از زمنة ثلثه کلمه هر سه قسم را شاملست * و بقید فی نفسه حرف بیرون رفت زیرا که وی کلمه است که دلالت میکند بر معنی لیکن آن در نفس وی نیست بلکه در دلالت کردن بر معنی محتاجست بغیر چنانکه گذشت * و بقید مقترن بیرون رفت اسم زیرا که معنی وی اگر چه در نفس ویست لیکن مقترن نیست باحد از زمنة ثلثه چنانکه معلوم شد * و من خواصه دخول قد و السین و سوف و الجوازم و لحوق تاء التأیث سا کنة و نحو تاء فعلت * از خواص مشهورة فعل دخول افظ قد است از برای تقریب ماضی بحال یا تحقیق ماضی و از برای تقلیل فعل مضارع یا تحقیق وی و چون این معانی مختص است بافعال لاجرم دخول قد از خواص فعل باشد * و از جمله خواص فعل دخول سین و سوف است از برای آنکه مضارع را که مشترکست میان حال و استقبال تخصیص کند باستقبال همچنانکه لام ابتداء تخصیص میکند مضارع را بحال پیش بعضی و تأثیر در سوف بیشتر است از سین * و از جمله خواص فعل دخول کلمات جازمه است خواه حروف باشد و خواه اسماء زیرا که جزم که سبک است مخصوصست بفعل که تقلیست همچنانکه جر تقلیست مخصوصست باسم که سبک است پس دخول جوازم از خواص فعل باشد * و از جمله خواص فعل لحوق تاء تأیث سا کنه است تا دلالت کند بر آنکه فاعل فعل مؤنث است چون ضربت هند * و تنقید تاء بسکون از جهت آنست که تاء تأیث مفرکه در اسم می باشد چون ضاربة و مضروبة و حسنة * و از جمله خواص فعل ضمائر مرفوعة متصلة بارزه است چون ضربت و ضربت

(و ضربت)

شرط مذکور بود مساوی نفی ظاهر کشت * و چون نفی در آورده شود آن تفضیل که در اثبات بود
منفی گردد و شرط بنحی حاصل شود و علت عمل وی درین صورت آنست که اسم تفضیل در سیاق نفی
بمعنی فعلست هرگاه که کفّی مارأیت رجلا احسن من زید معنی وی در عرف لغت آنست که من ندیدم
مردی که او نیکو باشد همچون زید پس اگر چه بحسب اصل معنی نفی احسن از زید مستفاد شود
لیکن در متعارف لغت نفی احسن و مساوی مفهوم گردد * پس گویا که گفته مارأیت رجلا احسن کزید
و حیثند درین مثال مذکور معنی بحسب عرف لغت این معنی باشد که مارأیت رجلا احسن فی عینه الکحل
مثل حسنه فی عین زید * پس این افعّل تفضیل بمعنی فعل باشد و عمل کرد و کحل را مرفوع گردانید بآنکه
فاعل ویست پس اعتبار نفی تفضیل از برای آنست که تا افعّل تفضیل بمعنی فعل شود و عمل او تواند کرد
و باقی قیود که در شرطست از برای آنست که تا اسم تفضیل را معمول ظاهر پیدا کرد تا در آن عمل کند که
اگر آن بانی قیود نباشد اسم تفضیل عمل در ضمیر کند چنانکه در مارأیت رجلا احسن من زید * مع
انهم لورفعوا فصلوا بین احسن و معموله باجنبی و هو الکحل * یعنی در افعال احسن درین مثال
مذکور در کحل باعنی دیگر هست که مؤید آن علت مذکور است زیرا که اگر احسن در کحل افعال
نکنند احسن را مرفوع باید گردانیدی تا خبر مبتدای باشد که آن کحل است و این جمله صفت رجل
باشد * و حیثند این مبتدا که اجنبی است از خبر و معمول وی نیست فاصل شود میان احسن و معمول
وی که آن منه است و این جائز نیست * و پوشیده نیست که حق منه بواسطه رجوع ضمیر با کحل آنست که
مؤخر باشد از کحل اما اگر تقدیم وی کرده شود بر کحل جائز باشد بنا بر آنکه کحل در رتبت مقدمست
بر آنچه متعلقست بخبر وی و برین تقدیر آن فصل لازم نیاید لیکن رکاکتی در معنی پیدا شود * و بدانکه
مشهور آنست که متعلق شی را سبب خوانند و مصنف رحمه الله متعلق را مسبب خوانده است و در اینجا
مناقشه نیست * و لا ان تقول احسن فی عینه الکحل من عین زید فان قدمت ذکر العین قلت مارأیت کعین
زید احسن فیها الکحل مثل * مررت علی وادی السباع و لاری * کوادی السباع حین یظلم وادی * اقل به
رکب اتوه تأیة * و اخوف الا ما وقی الله ساریا * یعنی مسئله کحل و شرائط آن و عبارت از آن
بر وجهی که مطابق معنی مقصود باشد و در اینجا حذفی و تقدیری نباشد آنست که گذشت و ترا هست آنکه
تعدیل از آن معنی مقصود به عبارتی اختصار از آن عبارت گذشته و کوی مارأیت رجلا احسن فی عینه الکحل
من عین زید پس ضمیر منه و کله فی محذوف کشت و عبارت باین مقدار مختصر شد * و اگر زانکه نوعین زید
را که مفضل علیه است مقدم داری بر افعّل تفضیل و چنین کوی مارأیت کعین زید احسن فیها الکحل پس
کله من نیز که دو حرفست انداخته شد و کاف که یک حرفست بجای او استاد و ازین جهت نیز زیادت
اختصار پیدا شد * و شکی نیست که متبادر از لفظ کعین زید مثل عین زید است علی الاطلاق و آن عین
دیگر باشد پس ترا جائز باشد که کوی که تقدیر کلام اینست که مارأیت عینا کعین زید یا کوی مارأیت
کعین زید عینا احسن فیها الکحل و حیثند احسن بحسب ظاهر صفت آن عین مقدر باشد همچنانکه
کعین زید صفت اوست * و جائز باشد آنکه کوی چون متبادر از عین زید عین دیگرست پس
احتیاج نباشد بقدر آن موصوف زیرا که معنی مقصود مفهوم می گردد از آنچه مذکورست و حیثند
اختصار زیاده شود بآنکه احتیاج بقدر موصوف نیست بلکه کاف که بمعنی مثل است موصوفست
بحسب ظاهر و ضمیر فیها یا راجع است باین مقدر بر تقدیر اول یا راجع است با کاف که بمعنی مثل است و مراد

باشد مثلاً هرگاه که کوبی الناقص والاشبع اعدلا بنی مروان معنی آن باشد که این دو کس موصوف اند
 بزادتی عدل نه بر مضاف الیه تا شرکت بنی مروان در عدل باین دو کس لازم آید و معنی گردد زیرا که
 بنی مروان غیر این دو کس ظالم بودند بلکه معنی اینست که این دو کس موصوفند بزادتی عدل
 و ایشان از قبیلہ مروان اند* و حینئذ جائز باشد یوسف احسن اخوته زیرا که باضافت احسن با اخوه
 یوسف از برای توضیح حال یوسف است که مشهور شده است بقصه برادران خود نه از برای تفضیل
 او بر اخوه وی تا دخول وی واجب باشد چنانکه در معنی اول مذکور شد* و يجوز فی الاول
 الافراد والمطابقة لمن هو له* و اما الثاني والمعرف باللام فلا بد فیها من المطابقة والذي بمن مفرد مذكر
 لا غیر* اسم تفضیل هرگاه که مستعمل باشد بمن واجبست که مفرد مذكر باشد چنانکه کوبی زید افضل
 من عمرو والزیدان افضل من عمرو والزیدون افضل من عمرو و هند افضل من دعد والهندان افضل
 من دعد والهندات افضل من دعد بنابر آنکه کلمه من بواسطه شدت اتصال معنوی با اسم تفضیل بمنزلت
 جز است از وی و بحسب لفظ کلمه است بسر خود* پس نشاید که علامت تنبیه و جمع و تأنیث قبل
 از کلمه من واقع شود* و اگر نه لازم آید که این علامات در وسط کلمه باشد حکما و نشاید که بعد از کلمه من
 باشد و اگر نه لازم آید که این علامات بکلمه دیگر باشد* و هرگاه که معرف بلام باشد واجب باشد
 در وی رعایت مطابقت با آن چیزی که اسم تفضیل از آن وی است در افراد و تنبیه و جمع و تذکیر و تأنیث
 زیرا که مقتضی مطابقت هست و هیچ مانعی نیست* و هرگاه که مستعمل باشد باضافت اگر مراد معنی ثانی
 اضافت باشد مطابقت در اینجا هم واجب باشد همچنانکه معرف بلام زیرا که مقتضی مطابقت هست و يجوز ترك
 مطابقت نیست* و اگر مراد معنی اول باشد اتحاد و وجه جائز بود یکی رعایت مطابقت که اصلست دوم
 ترك مطابقت بنابر مشابهاست اسم تفضیل درین موضع با اسم تفضیل مستعمل بمن در آنکه مفضل علیه مذکورست
 لفظا پس جائز بوده که این مضاف را حکم مستعمل بمن دهند و مفرد مذكر سازند دائما* و لا يعمل فی مظهر
 الا اذا كان صفة لشيء وهو فی المعنی مسبب مفضل باعتبار الاول علی نفسه باعتبار غیره منفیا مثل
 ما رأيت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید لانه بمعنی حسن* اسم فاعل و اسم مفعول
 و صفت مشبیه و اسم تفضیل جائزت عمل کردن ایشان در ضمیر بی شرطی و اما عمل در اسم ظاهر که
 اقوی است از ضمیر مشروط است در اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبیه با آن شرائط که مذکور
 شد* و در اسم تفضیل بواسطه بعدوی از معنی فعل جهت دلالت بر زیاده مشروطست باین شرطی که آنجا
 مذکورست و آن شرط اینست که اسم تفضیل بحسب لفظ جاری باشد بر شیء و بحسب معنی از آن متعلق آن شیء
 باشد و آن متعلق مفضل باشد باعتبار اول که آن شیء است و بر نفس خود باعتبار غیر آن شیء تفضیلی منفی مثلاً چنانکه
 کوبی ما رأيت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید درین صورت اول ملاحظه اثبات باید کرد
 تا معنی کلام ظاهر شود و بعد از آن ملاحظه دخول حرف نفی* پس در رأيت رجلا احسن فی عینه
 الکحل منه فی عین زید اسم تفضیل که احسن است صفت شیء است که آن رجل است بحسب ظاهر
 اما بحسب حقیقت صفت کحل عین رجل است که مسبب و متعلق رجل است و این مسبب مفضل شده
 باعتبار اول که آن رجل است و بر نفس خود باعتبار غیر او که آن عین زیدست زیرا که معنی این عبارت
 مثبت آنست که من دیدم مردی که سرمه در چشم وی خوبترست از سرمه در چشم زید پس آنچه درین

آید مثلا اگر خواهی که از استخراج و از دخرج افعل تفضیل بناء کنی و هیچ حرف نیندازی ازوی این صیغه متصور نشود * و اگر نیندازی و در استخراج اخرج کوپی و در دخرج ادحریا اخرج کوپی معلوم نشود که معنی اخرج زیادتست در خروج یا در استخراج و معنی ادحریا زیادتست در دحور یا در دحراج و معنی اخرج زیادتست در دخرج یا در دحراج * و همچنین شرط افعل تفضیلست آنکه آن ثلاثی مجرد از قبیل لون و عیب نباشد زیرا که از ألوان و عیوب افعلی هست که از قبیل صفت مشبهه است و دروی معنی زیادتی نیست پس اگر افعل تفضیل از وبناء کرده شود التباس لازم آید و معلوم نکرد که معنی اصفر و اخرج زیادتست در لون یا ثبوت اصل لون * و همچنین در اعور و اعمی معلوم نکرد که معنی اصل عیب است یا زیادتست در عیب * و هرگاه که خواهند که زیادتی و تفضیل در غیر ثلاثی مجرد که نه لونست و نه عیب و مناسب معنی آن باب باشد که بیان زیادتی در مقصودست مثلا هرگاه که خواهی که زیادتی در استخراج و در جرح و در صرفه و در رمی و در عور بیان کنند توصل باید کرده باشد و مثلوی و مصدر آن باب را تمیز باید ساخت و چنین باید گفت که هواشدمنک استخراجا و جرحه و صرفه و رمی و عورا و دحرجه و نظائر آن * و قیاس در اسم تفضیل آنست که از برای فاعل باشد زیرا که بیان حال فاعل اهم است و نیز فاعل اکثر است از مفعول به و گاه باشد که از برای مفعول چون اعذر والوم و اشهر و اشغل و اصرف و نظائر آن * و یستعمل علی احد ثلاثه اوجه مضافا او بمن او مرفعا باللام فلا یجوز نحو زید الافضل من عمرو و لا زید افضل الا ان یعلم فاذا اضیف فله معنیان احدهما و هو الاكثر ان تقصده الزیاده علی من اضیف الیه فی شرط ان یکون منهم مثل زید افضل الناس فلا یجوز یوسف احسن اخوته لخروجهم عنهم باضافتهم الیه والثانی ان تقصده زیاده مطلقه و یضاف للتوضیح فیموز یوسف احسن اخوته * اسم تفضیل استعمال کرده شود بر یکی از سه وجه مضاف یا بمن یا معرف بلام * و التزام یکی ازین سه وجه از برای آن کرده اند تا مفضل علیه معلوم شود زیرا که هرگاه که با من مستعمل شود آن من ابتدائی باشد و ما بعدوی مفضل علیه باشد چون زید افضل من عمرو * و هرگاه که معرف بلام باشد آن لام عهد باشد پس مفضل علیه بتبعیت معهود باشد چون الافضل ای هو ذلک الافضل الذی علم افضلیته و چون افضلیت معلوم و معهود باشد مفضل علیه نیز بتبعیت وی معهود باشد * و هرگاه که مضاف باشد معنی مشهور وی تفضیل است بر مضاف الیه که مذکورست * و جمع میان دوازین وجوه ثلاثه جائز نیست پس نکویند زید الافضل من عمرو و نکویند زید افضل زیرا که یکی ازین دو وجه لغو باشد و ترك وجوه ثلاثه نیز جائز نیست الا وقتی که معلوم باشد که جائزست که ترك کنند و مثل قول باری تعالی یعلم السر و اخفی من دروی مقدرست ای و اخفی من السر * و اسم تفضیل چون بمضاف مستعمل شود او را دو معنی است * یکی آنکه با و قصد زیاده کنند بر مضاف الیه * فحینهذ باید که وی را داخل باشد و شریک با غیر خود در اصل معنی و باین اعتبار مضاف شد با آن مضاف الیه چنانکه کوپی زید افضل الناس زید ازناس است و شریک است با ایشان در اصل فضل و ممتازست بزیداتی فضل * پس جائز نباشد که کوپی الملك افضل البشر زیرا که ملک در بشر داخل نیست * و همچنین جائز نباشد یوسف احسن اخوته با این معنی اول زیرا که چون اخوة مضاف شد بضمیر یوسف یوسف در اخوة داخل نباشد * دوم آنکه با و قصد زیادتی کنند مطلقا یعنی زیادتی که مقید بمضاف الیه نیست همچنانکه در معنی اول بود * و اضافت از برای توضیح

مقصودست حاصل مذکور نیست و آن چهار وجه است * و ضابطه در معرفت حال ضمیر آنست که در معمول صفت است ضمیر است بازر و معلومست بحسن که موجودست یا نیست قاما ضمیر صفت بواسطه آنکه مستترست در ونوع خفائی هست * و دانستن بدین وجه است که اگر صفت مابعد خود مرفوع گرداند در وی هیچ ضمیر نباشد و حینند حکم او حکم فعل باشد پس تذکیر و تأنیث وی کرده شود بحسب فاعل لیکن تنبیه و جمع نشاید همچنانکه در فعل * و هرگاه که صفت مابعد خود را مرفوع نکرده خواه منصوب باشد و خواه مجرور در صفت ضمیری باشد راجع باموصوف خود و حینند تذکیر و تأنیث و افراد و تنبیه و جمع رعایت باید کرد چنانکه حال موصوف * و اسما الفاعل والمفعول غیر المتعدین مثل الصفة فیما ذکر * اسم فاعل که متعدی بمفعول به نباشد یعنی مشتق باشد از فعل لازم چون قائم و اسم مفعولی که متعدی نباشد بمفعول به یعنی مشتق باشد از فعلی که متعدی بیک مفعولست تخینند آن یک مفعول قائم مقام فاعل وی شود و او را مفعول به منصوب نباشد چون مضروب این چنین اسم فاعل و اسم مفعول مثل صفت مشبهه اند در آنچه مذکور شد از مسائل هجده گانه اند و دو متمنع و یک مختلف فیها و نه احسن و دو حسن و چهار قبیح چنانکه دانسته شد * پس کوی زید قائم ابوه و قائم اباه و قائم ایله این سه مسئله باشد یکی احسن و یکی حسن و یکی مختلف فیها * و برین قیاس است تا آخر یعنی معمول اسم فاعل مذکور را مرفوع گرداند علی الفاعلیه منصوب گرداند در معرفه علی التشبیه بالمفعول و در نکره علی التمییز و مجرور گرداند باضافت * و همچنین معمول اسم مفعول مذکور را مرفوع گرداند علی انه فاعل او قائم مقامه علی المذهبین و منصوب گرداند در معرفه علی التشبیه بالمفعول و در نکره علی التمییز و مجرور گرداند باضافت * و این مسائل در اسم فاعل متعدی و اسم مفعول متعدی باینین یازده جاری نیست زیرا که موجب التباس است مثلاً هرگاه که کوی زید ضارب ایله معلوم نشود که اب فاعل ضربست که اضافت کرده اسم فاعل را بوی یا مفعول ضرب است که اضافت کرده ضارب را بوی * و همچنین اگر کوی زید معطی ایله معلوم نشود که اب قائم مقام فاعل معطی است که اضافت کرده بوی یا مفعول تأنیست که اضافت کرده بوی پس اضافت در مثل این اسم فاعل و اسم مفعول و نصب علی التشبیه بالمفعول او علی التمییز موجب التباس است پس جائز نباشد بخلاف اسم فاعل که او را مفعول به نیست و اسم مفعول که او را مفعول به ثانی نیست در آنجا التباس نباشد پس این مسائل بر آن وجه که گفته شد در آنجا جاری باشد * اسم التفضیل ما مشتق من فعل لموصوف بزیاده علی غیره و هو افضل و شرطه ان یبنی من ثلاثی مجرد لیکن البناء لیس بلون ولا عیب لان منهما افعال لغیره مثل زید افضل الناس فان قصد غیره توصل الیه باشد و نحوه مثل هو اشد منه استخراجا و یا ضا و می * و قیاسه للفعل و قد جاء للمفعول نحو اعدز والوم واشغل و اشهر * خواستند که بیان کنند زیاده فی در فاعلیت یا در مفعولیت از برای این بیان وضع کردند صیغی مخصوص که آن افعول است غالباً و مشتقات از وی و آن را اسم التفضیل و افعول التفضیل نام نهادند * غالباً گفتیم زیرا که بعضی را از صیغه فعل تغییر کرده اند چون خیر منک و شر منک که اصلش اخیر و اشر بوده است * پس اسم التفضیل اسمیست مشتق از مصدری از برای موصوفی بزیاده بر غیر در فاعلیت یا مفعولیت * و شرط اسم تفضیل آنست که بنا کرده شود از ثلاثی مجرد تا ممکن باشد بنا صیغه افعول از وی و اگر از غیر ثلاثی مجرد بنا کرده شود حرفی چند از آنجا باید انداخت تا صیغه افعول از آنجا حاصل شود و حینند التباس لازم

معنی موافق فعل ماضی است و بحسب لفظ موافق فعل مضارع پس با هیچ کدام مشابَهتی تمام ندارد پس عمل هیچ کدام تواند بلکه واجب باشد که اورا اضافت کنند اضافت معنوی بآن چیزی که منصوب میکشت بوی در آن وقتی که بمعنی حال یا استقبال میشود * و کسائی قائلست که اسم فاعل بمعنی ماضی عمل میکنند پس اضافت وی برین تقدیر که بمعنی ماضیست اضافت لفظی باشد پیش وی و اگر زانکه درین صورت که اسم فاعل بمعنی ماضی است و مضاف شده است با آنچه گفته شد معمولی دیگر باشد منصوب چنانکه کوبی زید معطی عمرو درهما اسم آن معمول منصوب با اسم فاعل نباشد پیش جهور بلکه بفعل مقدر باشد ای اعطی درهما * و هرگاه که در اسم فاعل الف لام در آید عمل کند مطلقا خواه بمعنی ماضی باشد و خواه بمعنی حال و خواه بمعنی استقبال زیرا که اسم فاعل برین تقدیر صله موصولست و بحسب معنی فعلست و اگر چه بحسب صورت اسم است چنانکه گذشت * و ما وضع منه للمبالغة كضراب وضروب و مضراب و علم و حذر مثله * و المثنی و الجمع مثله و يجوز حذف النون مع العمل و التعريف تخفيفا * صیغ مبالغه را از اسم فاعل حکم اسم فاعل دارد در عمل و شرط عمل چنانکه کوبی زید ضراب عمرو الان او غدا او الضراب عمرو الان او غدا او امس بنا بر آنکه مشابَهت لفظی با فعل مضارع معلوم اگر چه فوت شد لیکن مبالغه در معنی قائم مقام آنست و عمل بر همان نسق باقی ماند * و مثنی و مجموع اسم فاعل مثل وی اندر عمل و شرط عمل چنانکه کوبی زید ان ضارب ان عمرو الان او غدا و الضارب ان عمرو الان او غدا او امس * و همچنین است حال مجموع چنانکه کوبی زید و ن ضاربون عمرو الان او غدا و الضاربون عمرو الان او غدا او امس * و هرگاه که مثنی و مجموع معرف بلام باشند و مابعد خود را منصوب گردانیده باشند جائزست که نون ایشانرا از برای تخفیف بیند از ند چنانکه شاعر گوید * الحافظ و اعورة العشرة * و سبب در ارتکاب این تخفیف آنست که الف لام موصولست و بواسطه عمل صله در آن منصوب طولی در کلام پیدا شد و تخفیف مناسب گشت * اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع عليه و صیغه من الثلاثی المجرد علی مفعول و من غیره علی صیغه الفاعل بیم مضمومة و فتح ماقبل الاخر کمنخرج و مستخرج * و امره فی العمل و الاشتراط کأمر اسم الفاعل نحو زید معطی غلامه درهما * اسم مفعول اسمیست که مشتق شده باشد از فعلی یعنی مصدر از برای آنکسی که فعل واقع شده است بروی و صیغه اسم مفعول از ثلاثی مجرد بوزن مفعول باشد چون مضروب و مأ کول و از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه فاعل آن باشد بآنکه تغییر که آن فتح ماقبل آخرست * و تفصیل سخن آنست که اسم فاعل از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه مضارع معلوم آن باب باشد بآنکه بیم مضموم نهاده شود بجای حرف مضارعت و ماقبل آخر مکسور گردد چنانکه گذشت * و اسم مفعول از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه مضارع مجهول آن باب باشد بآنکه نهاده شود بیم مضموم بجای حرف مضارعت و ماقبل آخر مفتوح گردد و کار اسم مفعول در عمل و شرط عمل همان است که در اسم فاعل گذشت پس باید که پیش جهور بمعنی حال باشد یا استقبال و اعتماد کرده باشد بر صاحب خود یا بر همزه یا بر حرف ننی و هرگاه که معرف بلام باشد بمعنی ماضی نیز عمل کند پس اسم مفعول قائم مقام فاعل را مرفوع گرداند و اگر مفعول دیگر باشد بر نصب باقی ماند چنانکه کوبی زید معطی غلامه درهما * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل لازم لمن قام به علی معنی اثبوت و صیغتها مخالفة لصیغة اسم الفاعل علی حسب السماع کحسن و صعب و شدید و تعمل عمل فاعلها مطلقا و تقسیم مسائلها ان تكون الصفة باللام او مجردة عنها و معمولها مضافا او باللام او مجردا عنهما

بفاعل یا بمفعول و آن دیگر بحال خود ماند چون اعجبی ضرب زید عرا و اعجبی ضرب زید و عرو
و عمل برین وجه اقلست از عمل بروجه اول و ازین جهت گفت و يجوز اضافه بآنکه اضافت بفاعل
بیشترست از اضافت بمفعول و ازین جهت گفت و قد یضاف الی المفعول * سیوم آنکه مصدر معرف
باشند بالف و لام و عمل فعل کنند چنانکه شاعر گوید * شعر * ضعیف النکایة اعداءه * بحال الفرار
یراخی الاجل * اعداءه منصوبست که مفعول النکایة است که مصدرست و عمل برین وجه بغایت
اندکست در استعمال و قیاس مقتضی قللت زیرا که مصدر در عمل مأولست بآن با فعل و دخول لام
تعریف در آن با فعل جائز نیست لیکن چون مصدر بر صورت اسم بود ادخال لام جائز شد علی قلة
اینست حال مصدر در عمل وقتی که مفعول مطلق نباشد و هرگاه که مفعول مطلق باشد ا کر بدل از فعل
نباشد عمل مرفعل را باشد نه مصدر را خواه فعل مذکور باشد لفظا چنانکه ضربت ضربا زیدا و خواه
مذکور نباشد لفظا چنانکه ضربا زیدا در مقامی که مخاطب متوجه ضرب باشد ای اضرب ضربا زیدا
* و اگر مفعول مطلق بدل از فعل باشد چنانکه کوبی سقیا زیدا آنجا دو وجه جائزست یکی آنکه عمل
مرفعل را باشد که اصلست در عمل دوم آنکه عمل مفعول مطلق را باشد از آن جهت که بدل از فعل است و قائم مقام
اوست * اسم الفاعل ما شتق من فعل لمن قام به بمعنی الحدوث و صیفته من الثلاثی المجرد علی فاعل و من
غیره علی صیفة المضارع بیم مضمومة و کسر ما قبل الاخر نحو مخرج و مستخرج * چون خواست که
بیان کند عمل اسم فاعل را محتاج شد بتفسیری و بیان آنکه صیغ اواز مصادره کونه است پس
ازین جهت گفت که اسم فاعل آن اسمیست که مشتق باشد از فعل یعنی از مصدر که اسم حدث است
از برای آن کمی که فعل قائم است بوی بمعنی حدوث * ما شتق من فعل شامل همه اسماء مشتقه است
از مصادر * و بقید لمن قام به خارج شد اسم مفعول * و بقید بمعنی الحدوث خارج شد صفت مشبیه و افعال
تفضیل که دلالت میکنند بر ثبوت نه بر حدوث * و صیغه اسم فاعل از ثلاثی مجرد بر وزن فاعل باشد
چون ضارب و قاتل و ماشی و آکل و هر چه از مصادر ثلاثی لمن قام به نه برین صفت باشد نه اسم
فاعلت بلکه صفت مشبیه یا فاعل تفضیل یا صیغه مبالغه چون حسن و أحسن من زید و مضارب
* و صیغه اسم فاعل از غیر ثلاثی مجرد بر طریقه مضارع فعل معلوم آن باب بود باین مقدار تغییر که بجای
حرف مضارعت نهاده شود میم مضمومه خواه حرف مضارع مضموم بوده باشد و خواه نباشد و ما قبل
آخر مکسور گردد خواه در مضارع مکسور بوده باشد و خواه غیر مکسور چنانکه در تصریفها
روشن گشته * و بعمل عمل فاعله بشرط معنی الحال أو الاستقبال و الاعتماد علی صاحبه أو الهمزة
أو ما فان کان للماضی و جبت الاضافة معنی خلافا لکسانی و ان کان معمول آخر بفعل مقدر
فان دخلت اللام استوی الجميع * اسم فاعل عمل فعل خود کند خواه فعلش لازم باشد و خواه
متعدی لیکن شرط وی درین عمل آنست که بمعنی حال باشد یا استقبال چنانکه کوبی زید ضارب
غلامه عرا الا ان او غدا بر مذهب بصریان * و همچنین شرط عمل ویست آنکه اعتماد کرده باشد بر صاحب
خود چون مبتدا و موصوف و ذوالحال یا اعتماد کرده باشد بر همزه یا بر کلمه ماه نایه چون قائم زید و قائم
الزیدان و ما قائم الزیدان * و سبب عمل اسم فاعل برین وجه که گفته شد آنست که او موافق مضارع معلومست
از باب خود در وزن و در اصل معنی و در احتمال زمان حال و استقبال * پس اگر اسم فاعل بمعنی ماضی باشد
عمل نکند یعنی فاعل ظاهر را مرفوع نکر داند و مفعول به را منصوب نکر داند زیرا که برین تقدیر بحسب

در جمع تکسیر و آن جعی است که بناء و احدوی شکسته باشد چون رجال و افراس و فلوس و نظائر آن که بسیارست و جمع باعتبار معنی منقسم است بدو قسم جمع قلت و جمع کثرت جمع قلت آنست که چون معری بود از قرینه او را برعشره و مادون وی اطلاق کنند و جمع کثروت چون صیغه جمع از قرینه خالی شود برعشره و مافوق او اطلاق کنند جمع قلت آنست که ترا ضبط کرد تا معلوم شود که ماعدای آن صیغ همه جمع کثرت اند و صیغه جمع قلت شش است چهار از جمع تکسیر افعل چون اطلب و افعال چون افلاس و افعلة چون اشربة و فعله چون غلة و در جمع صحیح مذکرو مؤنث و ماعدای این شش از صیغ جوع همه جمع کثرت اند و گاه باشد که جمع کثرت را در موضع قلت استعمال کنند چون ثلاثة قروء و اربعة رجال و عکس این نیز جائزست وقتی که قرینه باشد المصدر اسم الحدث جاری علی الفعل و هو من الثلاثی سماع و من غیره قیاس مثل اخرج اخراجا و استخرج استخرجا و یعمل عمل فعله ماضیا و غیره اذالم یکن مفعولا مطلقا و لایتقدم معموله علیه چون خواست که بیان کند عمل مصدر را احتیاج افتاد بتفسیر مصدر و بیان آنکه بکافیاسی است و بکاسماعیست و مصدر اسم حدیثیست که جاری باشد آن اسم بر فعل خود و مراد از حدث معنی است قائم بغیر و مراد از جریان بر فعل خود آنست که اورا فعلی باشد که آن اسم مذکور شود از برای تأکید یا بیان آن فعل از جهت نوع یا از جهت عدد چنانکه جلست جلوسا و جلسته و جلسته و مثل ویلاه و ویحاله که فعل از مشتق نیست مصدر نباشد و اگر چه مفعول مطلق است و مصدر از ثلاثی مجرد سماعیست و عدد اوزان او مرتقی است تامی و دو چنانکه در تصریفها مقررست و از غیر ثلاثی مجرد قیاسیست چنانکه در تصریف معلوم شده است و مصدر وقتی که مفعول مطلق نباشد عمل فعل خود کند خواه بمعنی ماضی باشد و خواه بمعنی حال و خواه بمعنی استقبال چنانکه اعجبی ضرب زید عمرا امس و الاثنی عشر و معمول مصدر متقدم نشود بر مصدر زیر آن که مصدر در عمل بتأویل آن مع الفعل است و آن حرف موصولست و ما بعد او بمنزلت جزو اخیرست از کلمه پس نشاید که مقدم شود همچنانکه در موصولات اسمی پس همچنانکه روانیست که کوبی اعجبی عمر و اضرب زید زیر بتأویل اعجبی ان ضرب زید عمرا است و لایضمرفیه و لایلزم ذکر الفاعل و تجوز اضافه الی الفاعل و قد یضاف الی المفعول ضمائر کرده نشود در مصدر یعنی جائز نیست که فاعل را در مصدر اضممار کنند و اگر نه لازم آید که در مثنی و مجموع مصدری فاعل اضممار کرده شود بر قیاس واحد فاعل یضرب از برای اضممار فاعل در مثنی و مجموع دو تنبیه و دو جمع لازم آید یکی از برای مصدر و یکی از برای فاعل و چون در فعل تنبیه و جمع باعتبار فاعلست نه باعتبار نفس فعل این بخذور آنجا لازم نیاید و همچنین است حال اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبیه که تنبیه و جمع ایشان بحقیقت را جمع است با فاعل بخلاف مصدر که اورا بحسب نفس خود تنبیه و جعی هست و ذکر فاعل مصدر لازم نیست چنانکه کوبی اعجبی ضرب زید و اگر ذکر فاعل لازم بودی اضممار در مصدر لازم آمدی وقتی که مسند باشد بضمیر و اضافه مصدر با فاعل خود جائزست و در استعمال بسیارست و حینئذ فاعل مجرور باشد لفظا و معمول اگر مذکور باشد منصوب گردد چنانکه کوبی اعجبی ضرب زید عمرا و گاه باشد که مصدر را اضافه کنند با معمول و حینئذ اگر فاعل مذکور شود مرفوع باشد و اعماله باللام قبل فان کان مطلقا فاعل للفعل و ان کان بدلا منه فوجهان عمل مصدر بر سه وجهست یکی آنکه منون باشد و عمل فعل خود کند چون اعجبی ضرب زید عمرا و این اصلست در عمل مصدر دوم آنکه مصدر مضاف گردد

بمعنی مفعول می باشد پس در رجل جریح جریحون نکوبند زیرا که چون درمفرد میان مذکر ومؤنث
فرقی نیست چنانکه کوبی رجل جریح وامرأة جریح پس اگر درمذکر جریحون جائز باشد و این صیغت
جمع را بر مؤنث اطلاق توان کرد پس درمؤنث جریحات باید گفت و حیث در جمع که فرع
فرق شود میان مذکر ومؤنث پس فرع را بر اصل مریقی باشد و فرع مخالف اصل باشد و چنانکه
در فاعول بمعنی فاعل می باشد پس در صبور در رجل صبور صبورون توان گفت و همچنین در مفعال که
صیغه مبالغه است و مذکر ومؤنث در وی یکسان است این جمع در وروا نباشد پس در مفضل مفضالون
نشاید و علت همانست که در جریحون گفته شد و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذکر و از
اولی العقل است در وی تا تأیید از جهت مبالغه باشد چنانکه در علامه و فروقه و راضیه زیرا که
اگر چه بحسب معنی مذکر است اما از جهت لفظ در وی تا بی که علم تأیید موجود است پس اینچنین
جمع اشرف از خواص اسماء مذکور است در چنین اسماء جائز نباشد و نون جمع محذوف شود در
اضافت چنانکه نون تنبیه ﴿وقد شد نحو سنین وارضین﴾ در چند الفاظ این جمع سلامت مذکر
جاریست با آنکه شرائط گذشته درین الفاظ موجود نیست چون ارضون و ارضین و سنون و سنین
و قلون و قلین و ثبون و وثین و حرون و حرین و اوزون و اوزین پس این جمع درین الفاظ بطریق
شدو ذباشد و بعضی از نحویان بعضی ازین الفاظ را در ضابطه داخل کرده اند و مناسبتی گفته اند
چنانکه در کتب دیگر معلوم گردد ان شاء الله تعالی ﴿المؤنث مالحق آخره الف و تاء و شرطه
ان کان صفة و له مذكر فأن یكون مذكره جمع بالواو و النون و ان لم یکن له مذكر فأن لا یكون مجردا
کحائض﴾ جمع سلامت مؤنث آن اسمیست که لاحق شده باشد باخروی الف و تاء دلالت کند بر آنکه
باوی است اکثر از وی از جنس وی و آن اسمی که خواهند که او را این جمع کنند یا صفت باشد یا غیر
صفت اگر صفت باشد او را یا مذکری باشد یا نباشد اگر آن صفت را مذکر باشد شرط وی درین جمع
کردن آنست که مذکر او را جمع سلامت کرده باشند پس مسئله را بر مسائل جمع کنند زیرا که مسلم را
بر مسلمون جمع کرده اند لیکن فعلی که بمعنی مفعول باشد چون جریح و فعلی که بمعنی فاعل باشد
چون صبور و مفعال و مفعیل که از بهر مبالغه است اینها را جمع مؤنث سلامت توان کرد زیرا که
مذکر اینها را جمع سلامت مذکر نکرده اند چنانکه دانسته شد و اگر آن صفت را مذکری نباشد
شرط وی درین جمع کردن آنست که مجرد از تاء تأیید نباشد پس حائض و طامث بر حائضات و طامثات
جمع توان کرد و حائضه را بر حائضات جمع توان کرد تا فرق باشد میان لفظ حائض و حائضه درین جمع
سلامت و چون لفظ حائض بمعنی ذات حیض است یعنی بمحد بلوغ رسیده بی اعتبار حدوث حیض
و معنی حائضه آنست که حیض حادث شده است پس لفظ حائضه اسم فاعل باشد حقیقتا که دلالت
بر حدوث حیض میکند همچون فعل و تأیید اسم فاعل متفرع بر تأیید فعل است از برای تأیید فاعل پس
این لفظ بجمع سلامت اولی باشد از لفظ حائض که بر صیغه اسم عمل است و حقیقتا اسم فاعل نیست زیرا که
دلالت بر حدوث نمیکند و الا جمع مطلقا جمع انکسیر مانعیر بناء واحده کرجال و افراس و جمع القلة
افعل و افعال و افهه و ففله و الصبح و ماعدا ذلک جمع کثرة یعنی اگر آن اسمی که او را این جمع
کنند صفت نباشد بلکه اسم محض باشد این جمع درو جائز باشد بی شرطی پس در مثل طلحة و شجرة
و زینب و هند طلحات و زینبات و شجرات و هندات روا باشد چون از هر دو قسم جمع فارغ شد شروع

باشد باخروی و او ی که ماقبل وی مضمومست و نون مفتوحه در حالت رفعی یا لاحق شده باخروی
 یایی که ماقبل وی مکسورست و نون مفتوحه در حالت نصبی و جری چون زید و ن و زیدین و مسلون
 و مسلین * و اگر اسمی در آخر وی یایی باشد که ماقبل او مکسور باشد خواه یا ملفوظ باشد چون القاضی
 و الراعی و خواه مقدر چون قاض و راع چون آن اسم را جمع سلامت مذكر کنند آن یا ساقط شود چنانکه
 القاضون که اصلش القاضیون بود ضمیه بر یا ثقیل بود بماقبل دادند بعد از سلب حرکت ماقبل یاء بالتقاء
 ساکنین یفتاد و همچنینست حال قاضون که اصلش قاضیون بود و برین قیاس است حال نصبی و جری
 چون القاضین که اصلش القاضیین بود کسره بر یا ثقیل بود بسبب اجتماع دو کسره و دو یا حرکت یاء
 انداختند یا بالتقاء ساکنین یفتاد * و اگر اسم مقصور باشد یعنی در آخر وی الف باشد یا مقدر چون مصطفی
 و مجنبی و مرتضی و مبتغی یا ملفوظ چون المصطفی آن الف بالتقاء ساکنین ساقط شود پس کوی
 مصطفون و مصطفین و شاید که کوی در اصل مصطفیون و مصطفین بود یا متحرک بود و ماقبل مفتوح
 قلب یا الف کردند و الف بالتقاء ساکنین یفتاد و ماقبل واو و یاء جمع درین صورت مقصور که گفته شد
 بر قحیه باقی ماند پس آنکه کفیم که ماقبل او مضموم باشد و ماقبل یا مکسور اهم است از آنکه در حال
 باشد یا در اصل بوده باشد * و شرطه ان کان اسماً فذكر علم یعقل و ان کان صفة فذكر یعقل * و ان
 لا یكون افعلاً فاعلاً مثل اجر جراء و لا فعلاً ففعلاً مثل سکران سگری و لا مستویاً فمستویاً مع المؤنث مثل جریح
 و صبور و لا بناءً فبناءً مثل علامة و تحذف نونه بالاضافة * آن اسمی که او را جمع سلامت کنند و او
 و نون یا با و نون یا اسم محض باشد یا صفت باشد * اگر اسم محض باشد شرط وی در صحت این جمع سه است
 * اول آنکه مذكر باشد یعنی تاء تأنیت در وی نه ملفوظ باشد و نه مقدر پس مثل طحمة و حجرة را این جمع
 سلامت نکند اما مثل ورقه و حراء که علم مذكر واقع شود شاید که او را این جمع کنند همچنانکه ورقاؤن
 و حراؤن بنا بر آنکه علم تأنیت تاست نه الف پس تا مانع باشد از این جمع که از برای نکره است بخلاف الف
 * دوم آنکه علم باشد پس مثل رجل که مذكر و اولو العقل است اینچنین جمع نکنند و رجلون نگویند
 بنا بر آنکه علم در تعیین معنی اقوی است از اسم جنس پس این جمع را که اشرفست تخصیص کردند ب علم
 * سوم آنکه از اولی العقل باشد پس اعوج و لاحق را که از اعلام فرس اند اینچنین جمع توان کرد از جهت
 آنکه اولی العقل اشرف اند از حیوانات و مستحسن نباشد * و اگر صفت باشد شرط وی در صحت این
 جمع چند چیزست * از آن جمله آنست که آن صفت مذكری باشد از اولی العقل پس ضارب و مضروب
 و حسن را که صفت انسان باشد جمع بر ضاربون و مضروبون و حسنون توان کرد و مثل ضاربة را
 اگر چه صفت انسان باشد و مثل مضروب و حسن را که صفت غیر انسان باشد اینچنین جمع روا نباشد
 * و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذكر و از اولی العقل است افعلاً نباشد چون اجر که او را
 بر احرون جمع نکنند تا فرق باشد میان وی و میان افعلاً تفضیل که او را این جمع کرده اند چون اعلون
 و افضلون و عکس نکرده اند زیرا که افعلاً تفضیل اشرفست و اقوی در وصفیت بنا بر دلالت بر زیاده
 * و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذكر و از اولی العقل است فعلی نباشد مثل عطشان
 و سکران سکران و نگویند تا فرق باشد میان وی و فعلان فعلان مثل ندمان که در وی ندمان و نگویند و عکس
 نکرده اند بنا بر آنکه فعلان فعلان اصلست در طریقت فرق میان مذكر و مؤنث که بتای باشد * و از جمله
 شرط آنست که آن صفت که مذكر و اولی العقلست مامؤنث مساوی نباشد در لفظ چنانکه در فعیل

همزه اگر همزه وی اصلی باشد آن همزه در تنبیه وی ثابت باشد پس در قره قرآن و قرین باید گفت زیرا که حق حرف اصلی آنست که بحال خود باقی باشد و اگر همزه وی از برای تأنیت باشد چنانکه در صحراء و حراء آن همزه را در تنبیه قلب باید کرد و او پس صحراوان و حراوان باید گفت زیرا که همزه از جنس الفست و حرف ثقیلست پس نباید که در میان دو الف واقع شود بآنکه اصلی نیست و قلب بواو کرده اند نه بیا زیرا که او در ثقل مناسبت دارد با همزه و تأنیت * اگر همزه وی نه اصلی باشد و نه از برای تأنیت و از آنجا دو وجه جائز باشد یکی ابقاء همزه بحال خود و دیگری رد باصل خود در کساء کسا آن و کساوان جائز بود و در رداء ردا آن و ردایان روا باشد و عبارت مصنف دلالت میکند بر آنکه آن دو وجه یکی ابقاء همزه است بحال خود بنا بر مناسبت با همزه اصلی و دیگری قلبست بواو پس در مثل رداء ردا آن و رد او ان باید گفت نه ردایان لیکن مشهور ردایان است * پس بایستی که مصنف چنین گفتی و الافو جهان بی الف و لام تعریف و نون تنبیه همچون تنوین مؤذنتست بانفصال پس حذف وی در اضافت واجب بود همچنانکه حذف تنوین و در تنبیه تا تأنیت که در آخر کلمه است انداخته نمیشود پس در شجرة و ثمرة شجران و ثمرتان باید گفت * الا در دو لفظ که حذف تا در تنبیه وی جائزست و آن لفظ خصیه و الیه است پس خصیان و الیان گویند بآنکه خصیتان و الیان جائزست و سبب جواز حذف آنست که این دو چیز از هم جدا نمیشود پس لفظ تنبیه در آنجا بمنزلة کلمه مفرده باشد و اثبات بمنزلة آن باشد که تا تأنیت در وسط کلمه مفرده باشد و این معنی مناسب نیست * المجموع مادل علی آحاد مقصوده بحروف مفرده بتغییر ما فتحو و نحو ركب ليس يجمع علی الاصح و نحو فلاك جمع * و هو صحیح و مکسر فالصحیح لذ کرو و مؤنث * فالذ کرمالحق آخره و او مضموم ما قبلها و اویه مکسور ما قبلها و نون مفتوحة لیدل علی ان معه اکثر منه فان کان آخره یاء قبلها کسرة حذف مثل قاضون و ان کان مقصورا حذفت الالف و بقی ما قبلها مفتوحا مثل مصطفون * دانسته شد که تنبیه و جمع از خواص اسمست و در فعل تنبیه و جمع راجعست بافاعل * و مثال رجال را در اصطلاح نحو یان مجموع و جمع خوانند همچنانکه مثل رجلان را در آن اصطلاح مثنی و تنبیه خوانند و جمع اسمیست که دلالت کند بر آحاد مقصود با حروف مفرده خود باندک تغییری * و در مادل علی آحاد مقصوده مثل قوم و رهط و ثلاثة و اربعة داخلست و بقید حروف مفرده این اسماء برون رفت زیرا که این اسماء مفردی نیست که حروف آن مفرد درین اسماء باشد و لفظ تغییر ما اشارتست بآنکه در جمعیت اندک تغییری میان جمع و مفرد وی کافی است چنانکه دانسته شود * و ظاهر آنست که حرف جر در بحروف مفرده متعلق بدل بر آنکه ظرف مستقر باشد یعنی آن اسم دلالت کند بر آحاد مقصوده در حالتی که ملتبس باشد آن اسم بحروف مفرد خود بنا برین تفسیر جمع لفظ تمر جمع تمره نیست در کلام ظاهر مشهورست بلکه تمر اسم جنس است و متناول قلیل و کثیر تمره و احدا این جنس است پس لفظ تمر دلالت بر آحاد مقصوده نکند و همچنین لفظ ركب جمع را کب نیست زیرا که صیغه فعل جمع صیغه فاعل نیامده است پس را کب مفرد ركب نباشد و ركب در تفسیر داخل نشود * و لفظ فلاك و لفظ هجان و امثال آن تارة جمع است و تارة مفرد و در میان ایشان تغییرست تقدیری زیرا که ضم فلاك مفرد چون ضمة فقل است و ضمة فلاك جمع چون ضمة اسد و کسرة هجان مفرد چون کسرة کذاب و حارست و کسرة هجان جمع چون کسرة رجال جمع است * و جمع بردو قسم است یکی صحیح که بنیه واحد در وی بسلامت باشد دیگری مکسر که بنیه واحد در وی شکسته باشد و جمع صحیح بردو قسم است یکی از برای مذکور و دیگری از برای مؤنث و جمع صحیح مذکر مذکر آن اسمیست که لاحق شده

کئی فعل را با ظاهر مؤنث لفظی توخیر باشی میان تأنث و ترك تأنث چنانکه کویی طلعت الشمس و طلعت الشمس * و هر جمعی که هست خواه جمع مذکر حقیقی چون الرجال و خواه مذکر غیر حقیقی چون الایام و خواه جمع مؤنث حقیقی چون نسوة و خواه جمع مؤنث غیر حقیقی چون عرفات هرگاه که فعل را اسناد کنی بظاهر این جمعا جائز باشد تأنث فعل و ترك تأنث همچنانکه در ظاهر تأنث غیر حقیقی گفته شد پس کویی جاء الرجال و جاءت الرجال و مضی الایام و مضت الایام و قال نسوة و قالت نسوة و علما العرفات و علت العرفات * و در اسناد فعل بظاهر این جمعا فرقی نکرده اند زیرا که جمع در همه بتأویل جاءت است و جاءت مؤنث لفظیست پس حکم ظاهر این جوع حکم مؤنث لفظی باشد * و هرگاه که اسناد فعل کنی با ضمیر این جمعا اگر جمع مذکر حقیقی باشد چون الرجال پس آنجا دو وجه جائز باشد یکی آنکه ضمیر مفرد مؤنث آوری نظر بتأویل جاءت و کویی الرجال جاءت و دیگری آنکه ضمیر جاءت مذکر عقلا آوری نظر بامعنی و کویی الرجال جاؤا و اگر جمع حال مذکر غیر حقیقی باشد چون الایام یا جمع مؤنث حقیقی باشد چون النساء آنجا نیز دو وجه جائزست یکی آنکه ضمیر مفرد مؤنث آوری نظر بتأویل جاءت و دیگری آنکه ضمیر جاءت مؤنث آوری نظر بامعنی بنا بر آنکه جمع مذکر حقیقی را حکم جمع مؤنث داده اند پس کویی الایام مضت و مضین و النساء مشیت و مشین * المثنی ملحق آخره ألف او یاء مفتوح ماقبلها و نون مکسورة لیدل علی ان معه مثله من جنسه و المقصور ان کان الفه عن واو و هو ثلاثی قلبت واوا و الاقبالیاء * تنبیه و جمع زخو اص اسمست و در فعل تنبیه و جمع را جمع با فاعلست نه بانفس فعل * و مثنی آراسمست که لاحق شده باشد باخروی الی و نون مکسور و این در حالت رفعی است یا لاحق شده باشد یا بی که ماقبلش مفتوح باشد و نون مکسوره و این در حالت نصبی و جری است تا دلالت کند آن لحوق یا آن لاحق بر آنکه با آن اسمست مثل او یعنی یکی دیگر از جنس او * و این قدیم جنسه اشارتست بر آنکه لفظ مشترک را باعتبار دو معنی تنبیه نتوان کرد زیرا که از یک جنس نیستند پس نشاید که مراد زقرآن طهری و حیضی باشد بلکه مراد دو طهر باشد یا حیض که ز جنس یکدیگر کنند * و حال مثنی در اسم صحیح چون زید و ملحق بصحیح چون دلو و ظبی * و ناقصی که در آخر او یاء ثابت باشد چون القاضی یا قدر باشد چون قاضی ظاهرست از تفسیر مثنی پس کویی زیدان و ظبیان و قاضیان در حالت رفعی و در حالت نصبی و جری بجای الف یا نهاده شود لیکن در تنبیه اسمی که در آخر او الف مقصوره است یا ممدوده بجای هست پس ازین جهت گفت و المقصور * و ضابطه اینست که هر اسمی که در آخر او الف مقصوره است اگر ثلاثی باشد و الفش منقلب از او باشد در تنبیه آن الف را رد کنند با او پس گویند عضو ان و عضوین * و اگر نه چنین باشد آن الف را رد کنند بیا پس اگر زیاده بر ثلاثی باشد خواه اصل آن الف و او باشد چنانکه در ملهی و خواه باشد چنانکه در اغشی و خواه آن الف را هیچ اصلی نباشد چنانکه در حباری بر جمع این تقادیر الف یا مقلب شود پس کویی ملهیان و ملهین و اغشیان و اغشین و حباریان و حبارین * و همچنین اگر اسمی ثلاثی باشد و الفش از یاء باشد یا الفش هیچ نباشد بر هر دو تقدیر الف یا باشد پس کویی رحبان و رحیین و رمیان و رمیین و متیان و متیین در دو شخص که معنی بلفظ متی شوند * و الممدودان کانت همزه اصلیه تثبت * و ان کانت للتأنث قلبت واوا والا فاجهان * و تحذف نونه بالاصالة و حذف تاء التأنث فی خصیان و انا * اسم ممدود یعنی اسمی که در آخر او الف باشد و بعد از الف

و حادیه عشره حدى عشره از برای مؤنث الى تاسع عشر و تسعة عشر و تاسعة عشره تسع عشره
و جائز باشد که عشره را از آن اسم متعدد بپندازی زیرا که در اسم عدد مذکورست و دلالت میکند بر وی
و حینئذ جزو اول از اسم متعدد معرب سازی زیرا که ترکیب که سبب بنا بود باقی نماند پس مررت ثالث ثلاثة
عشر کوینی * المذکر و المؤنث * المؤنث مافیه علامه التأنیث لفظا و تقدیرا و المذکر بخلافه و علامه
التأنیث التاء و الالف مقصورة او ممدو دة و هو حقیقی و لفظی فالحقیقی ما بازانة ذکر من الحيوان
کامرأة و ناقه و اللفظی بخلافه کظلمة و عین * تذکیر و تأنیث از خواص اسماء است همچون تعریف
و تنکیر و اطلاق تنکیر بر فعل و جله بطریق عماره مجازست * و تاء تأنیث در مثل فعلت از برای دلالت است
بر تأنیث فاعل پس آن تأنیث بحقیقت راجعست بافاعل و همچنینست تقول که از برای غائب
مؤنث است * و مؤنث عبارتست از آن اسمی که در وی علامت تأنیث باشد لفظا یا تقدیرا * و علامت تأنیث
الفی است ممدو دة یعنی الفی که زائد باشد و بعد از وی همزه باشد زائده چون حراء و صحراء و الف مقصورة
یعنی الف زائده که بعد از وی همزه زائده نباشد چون حبلی و بشری * پس الف در کسب آورداء و در
العصا و الرجا علامت تأنیث نباشد و این دو علامت در اسم ملفوظ باشند نه مقدر * و علامت سبوم
تاست زائده در آخر کلمه و این علامت شاید که ملفوظ باشد چون ضاربة و ضاربات و ظلمة و غرقة و شاید که
مقدر باشد چون هند و زینب و چون عین و عقرب و دلیل بر تقدیر تاد رهند و عین که ثلاثی است
آنست که تادرتصغیر ظاهر شود چون هنیده و عینة * و در زینب و عقرب که زائده اند بر ثلاثی از جهت
قیاس بر ثلاثیات و در تصغیر ایشان نا ظاهر نشد بنابر آنکه حرف چهارم قائم مقام تاست چنانکه در باب
مالا ینصرف اشارتی بآن رفته است و مصنف تارا از علامت تأنیث مقدم داشت زیرا که عمده در تأنیث
اوست * و مذکر آنست که در وی علامت تأنیث نباشد نه لفظا و نه تقدیرا * و مؤنث بر دو قسم است یکی
حقیقی و آن نثی است که در مقابل وی ذکر است از حیوان چون امرأة و ناقه خواه در وی الف
ممدو دة باشد چون حراء که صفت مرأ باشد و یا مقصورة باشد چون حبلی * و یا تا باشد لفظا چون ضاربة
یا تقدیرا چون هند و زینب * دوم مؤنث لفظی و آن مؤنثی است غیر مؤنث حقیقی خواه در و الف ممدو دة
باشد چون حراء که صفت مشتمله باشد یا مقصورة باشد چون بشری یا تا باشد ملفوظ چون غرقة و ظلمة
یا مقدر چون عین و عقرب و لفظی درین موضع مقابل حقیقی است و در باب مالا ینصرف لفظی در
مقابل معنوی است * و مؤنث معنوی آنست که در وی تا مقدر باشد خواه مؤنث حقیقی باشد چون هند
و خواه غیر حقیقی باشد چون عین و عقرب و مراد از لفظی در آنجا آنست که تادروی ملفوظ
شود خواه مؤنث حقیقی باشد چون امرأة و ضاربة یا غیر حقیقی باشد چون غرقة و ظلمة
* و اذا اسند الیه الفعل فبالتاء و أنت فی ظاهر غیر الحقیقی بالخیار و حکم ظاهر الجمع غیر المذکر
السالم مطلقا حکم ظاهر غیر الحقیقی و ضمیر العاقلین غیر المذکر السالم فعلت و فعلوا و النساء و الايام
فعلت و فعلن * هرگاه که فعل مسند شود با ظاهر مؤنث حقیقی یا با ضمیر وی الحاقی علامت تأنیث بفعل
واجب باشد پیش مصنف چون جاءت امرأة و امرأة جاءت * و بعضی گفته اند که اگر فاصله باشد میان فعل
و میان ظاهر مؤنث حقیقی ترک تأنیث جائز باشد چون جاء القاضی اليوم امرأة و همچنین اگر مؤنث حقیقی
نه از آدمی باشد ترک تأنیث فی فاصله جائز باشد چون سار النقة * و اگر فعل مسند شود با ضمیر مؤنث
لفظی تأنیث فعل واجب باشد چنانکه کوئی لشمس طلعت و جائز نباشد لشمس طلعت * اما اگر اسناد

دلالت میکند بر جنس و اثبیت پس ازین جهت درین دو موضع عدد باینمیز جمع نشود بطریقه بمیز
چنانکه در سائر اعداد است لیکن عدد را درین دو موضع صفت مؤکده بمیز توان ساخت چنانکه
الواحد والهبز و اثین و تقول فی المفرد من المتعدد باعتبار تصییرہ الثانی والثانیة الی العاشر والعاشرۃ
لا غیر و باعتبار حاله الاول والثانی والاولی والثانیة الی العاشر والعاشرۃ * الحادی عشر والحادیة
عشرة * المثانی عشر والثانیة عشرة الی التاسع عشر والثانیة عشرة ومن ثمه قبل فی الاول ثالث اثین
ای مصیرهما من ثلاثهما و فی الثانی ثالث ثلاثه ای احدها و تقول حادی عشر أحد عشر علی الثانی
خاصة وان شئت قلت حادی احد عشر الی تاسع تسعة عشر فعرّب الاول * حال اسماء عدد مکشوف
و ظهركشت از ما تقدم این زمان شروع کرد در بیان اسماء هر مفردی از متعدداتی که معروض اعدادند
و بدانکه این اسماء بدو معنی مستعمل اند یکی بمعنی تصییر یعنی گردانیدن عدد اندکتر بیک مرتبه با عددی که
آن اسم از وی مشتق باشد مثلاً ثانی که مشتق است از اثین معنی وی باعتبار تصییر اینست که دو گردانیده
یکی و این تخفیف اسم فاعلی است مشتق از تثنیه یعنی دو گردانید یکی را و برین قیاس است حال ثالث
و اخوات وی تا ما شرو بس زیرا که اسمارا افعال چند هستند بمعنی تصییر که این اسماء از آن افعال مأخوذ اند
چون ثلث و ربعت و عاشرت * و ابتداء این اسماء بمعنی تصییر از ثانی است نه از واحد زیرا که کمتر
از واحد عددی نیست تا تصییر او بواحد متصور گردد * و درین اسماء تذکیر و تأنث بر قاعده تذکیر
و تأنث اسم فاعلست پس در مذکر کوبی الثانی و در مؤنث کوبی الثانیة تا العاشر و العاشرۃ * و این
اسمارا باین معنی هر که که اضافه کنند با عدد نشاید که عددی باشد زیرا بر آن عدد مشتق منه زیرا که معنی
تصییر ممکن نباشد پس نکویند باین معنی ثالث ثلاثة و لثالث اربعة بلکه اضافه ایشان با عددی باشد
اقل بیک مرتبه از عدد مشتق منه پس کویند ثانی واحد ثالث اثین رابع ثلاثة کقوله تعالی ما یکون
من نجوى ثلاثة الا هو رابعهم و لا خمسة الا هو سادسهم * دوم بمعنی حال آن مفرد از متعدد و ابتداء این اسماء
از واحد است لیکن چون واحد مستعمل در عدد است بجای او از برای متعدد لفظ اول استعمال کرده اند
پس کوبی از برای مذکر الاول والثانی و از برای مؤنث الاولى والثانیة الی العاشر و العاشرۃ
و این اسماء از ثانی تا عاشر اگر چه بصیفت اسم فاعل اند لیکن بحقیقت اسم فاعل نیستند و معنی فعل که
حدوث است در ایشان نیست و ایشان را عمل نصب نباشد همچنانکه در معنی تصییر بود کقوله هذا
ثالث اثین و اضافه این اسماء باین معنی با عددی باشد مساوی آن عدد که این اسماء مأخوذند از آن چنانکه
ثانی اثین * و نشاید که اضافه ایشان با عدد اقل باشد لیکن اضافه با عدد اکثر جائز است و اگر چه اضافه
با مساوی اکثر و اشهر است پس جائز است که کوبی ههنا و جوه عشرة اولها و ثانیها و ثالثها کذا یعنی متعددی
از آن ده که در مرتبه اولست یا دوم یا سوم و علی هذا القیاس * و چون از عشره در گذشته اسماء مفردات
از متعدّدات باعتبار حال باشند باعتبار تصییر زیرا که در احد و مافوق او هیچ فعلی نیست که از وی معنی تصییر
پیدا شود تا اسم متعدد از آن مأخوذ گردد بطریقه اسم فاعل بمعنی تصییر پس از برای مفرد متعددی مافوق
عشره کوبی از برای مذکر الحادی عشر بتذکیر هر دو جزو و از برای مؤنث الحادیة عشرة بتأنث هر دو
جزو الی التاسع عشر و التاسعة عشرة و هر دو جزو مبنی باشد همچنانکه در عدد * و چون خواهی که
اسم متعددی را که مأخوذ است از احد عشر و اخوات وی اضافه کنی با عددی باید که آن عدد مساوی
عددی باشد که اسم آن مفرد از آن عدد مأخوذ باشد پس کوبی حادی عشر احد عشر از برای مذکر

مرأه * و چون بهشرون رمی کوی مائه و عشرون رجلا و مائه و عشرون امرأه * و چون از صد و بیست درگذری چنین کوی مائه و احد و عشرون رجلا و مائه و احدی و عشرون امرأه و برین قیاس است حال اعداد تادویست و چون بدویست رسیدی کوی احد و مائتا رجل و احدی و مائتا امرأه و همچنین نائثا مائه و الف و مافوق آن تا الفان و آلاف و ألوف اینست قاعده ضبط اعداد در همه مرتب نامحصور * و بمیز الثلاثة الی العشرة مخفوض مجموع لفظا أو معنی الا فی ثلاثه الی تسعمائة و کان قیاسها میثات و میثین * و بمیز احد عشر الی تسعة و تسعين منصوب مفرد و بمیز مائه و الف و ثلثیهما و جمعه مخفوض مفرد * و اذا کان المعداد مؤنثا و اللفظ مذکرا او بالعکس فوجهان و لا یميز واحد و ثانی استغناء بلفظ التميز عنهما مثل رجل و رجلا ن لاقادته النص المقصود بالعدد * چون الفاظ اعداد موضوع اند از رای معانی معینہ عددی لیکن اجناس که آن معانی عددی بدان تعلق دارد مبهم است * و الفاظ عدد بر آن اجناس علی التعمین دلالت نمیکنند پس لاجرم احتیاج افتاد در آن الفاظ تمیز از برای تعیین جنس مثلا عشرون معنی عددی وی بیست است علی التعمین و در اینجا ابهامی نیست لیکن ابهام در آن است که این بیست از چه جنس است رجل است یا امرأه است یا کتابت یا غیر آن * پس مراتب اعداد در ابتداء از ثلاثة کرد زیرا که واحد و اثنان با هم جمع نمی شود چنانکه معلوم گردد * و بمیز ثلاثة تا عشرة مجرور است و مجموع است اما جرات او از جهت اضافت عدد و معدود و اما جمعیت رعایت مطابقت لفظ با معنی بآنکه در عدد کثرت پیدائست و این جمعیت شاید که بحسب لفظ باشد چون ثلاثة رجال و شاید که بحسب معنی باشد چون نفر و این قاعده که در ثلاثة و اخوات وی گفته شد مطردست الا در وقتی که بمیز اینها مائه باشد که آنجا بمیز مجرور است و مفرد چنانکه کوی ثلاثه رجل و ثلاثه امرأه * و سبب آنست که مائه دالست بر عدد کثیر پس ازین اورا مفرد آوردند و قیاس آن بود که ثلاثت کوی نند یا ثلاثین لیکن این قیاس متروکست * و بمیز احد عشر تا تسعة و تسعين منصوبست و مفردست ترک جمع کرده اند بنا بر کثرت عدد و مقصود بیان جنس بود و از مفرد حاصل میشود و عدد را اضافت نکردند اما بمیز بلکه تمیز را بأصل خود رها کردند که آن نصبست زیرا که اضافت تعذری دارد * اما در احد عشر تا تسعة عشر از جهت آنکه تنوین در معنی مقدرست که اصل احد و عشر بوده است و اما در عشرون رجلا و مافوق وی از جهت آنکه این نون نون جمع نیست شبیه نون جمع است پس اگر اضافت کرده شود این نون نتوان انداخت و نتوان اثبات کرد * و بمیز مائه مجرور است باضافت چنانکه در ثلاثة دانستی و مفردست از جهت آنکه چون عدد بسیار شد در بمیز اکتفاء کردند بمفرد از برای بیان جنس و رعایت مطابقت نکردند و همچنین است حال الف و حال ثنیة مائه و الف و حال جمع الف پس کوی مائه رجل و مائه امرأه و الف رجل و الف امرأه و مائتا امرأه و الف رجل و الف امرأه و آلاف رجل و آلاف امرأه در ثنیة نون افتاد باضافت و هرگاه که معدود بحسب معنی مؤنث باشد و بحسب لفظ مذکر چنانکه اشخص و اشخاص را بر نسو و اطلاق کنی آنجا دو وجه جائز باشد پس اگر رعایت لفظ کنی کوی ثلاثة اشخص من النساء و اگر رعایت معنی کنی کوی ثلاث اشخص * و هرگاه که لفظ معدود مؤنث باشد و معنی مذکر چنانکه انفس را بر ذکور اطلاق کنی آنجا نیز دو وجه جائز باشد پس کوی ثلاثة انفس من الرجال بنا بر رعایت معنی و ثلاث انفس من الرجال بنا بر رعایت لفظ * واحد و اثنان که از مراتب اعدادند ایشان را بمیز نیست پس نکویید واحد رجل و اثنان رجل از جهت آنکه آنچه بمیز ایشان خواهد بود دلالت میکند بر جنس و بر تعیین آن عدد که مقصودست فی اشتباه مثلا رجل دلالت میکند بر جنس و بر وحدت و رجلا ن

اسماء احکامی چند خاصه هست پس ازین جهت دلر لرد و لغت که اسماء سرداسمی چندند به موضوع شده اند زیرا کیت آحاد اشیاء یعنی از برای بیان چندی آحاد اشیاء چنانکه کوی ثلاثه رجال نامعلوم شود که آحاد رجل سه است * و بنا برین که گفته شد در تفسیر اسماء عدد واحد و اثنان از اسماء عددند زیرا که در جواب کم واقع میشوند چنانکه کوی کم رجلا عندک فتقول واحد او اثنان * و بعضی از اهل حساب در عددیت واحد و اثنین خلاف کرده * و اصول اسماء عدد دوازده کلمه است یکی تاده و صد و هزار * و دیگری مراتب اعداد ازین دوازده کلمه مأخوذ میشوند یا ترکیب بی عطف یا بعطف یا بصیغه تنیّه یا بصیغه جمع و ای یا غیر قیاسی چنانکه شش راون و اخوات هفت کانه وی بصیغه جمع اند نه بر قیاس چنانکه کوی مأت و مائین و آلف و ألوف بر قیاس جمع و چنانکه مائنان و الفان بر قاعده تنیّه * و تفصیل این سخن آنست که از ابتداء اعداد برای مذکر چنین کوی واحد و اثنان و از برای مؤنث واحدة و اثنتان و اثنان و تندر کیر و تأنیث در اینجا بر آرزو وجه است که مشهورست * و چون رسیدی از برای مذکر در لغت عرب تا آوری و کوی ثلاثه رجال الی عشرة رجال و از برای مؤنث تا آوری و کوی ثلاث نسوة الی عشر نسوة و این مخالف مشهورست * و سبب آنست که مذکر مقدم است بر مؤنث در اعتبار و چون مذکر رسیده جماعت باشد و جماعت مؤنث لفظیست پس از برای رعایت تأنیث او تا آورند در عدد و در مؤنث ترك تا کردند تا فرق باشد * و چون ازده در گذشته بیان عدد بترکیب باشد پس کوی احد عشر رجلا و احدی عشرة امرأة و این تخفیف ترکیب واحد و واحد است با عشرة لیکن واحد را تغییر کردند باحد و واحد را باحدی از برای تخفیف در صورت ترکیب کردند * و لفظ عشرة در حالتی که تنها بود از برای مذکر تا داشت و از برای مؤنث خالی بود تا با برخلاف قیاس مشهور و چون در ترکیب افتاد عود کرد باصل که تأنیث است از برای مؤنث و تذکر است از برای مذکر * پس ازین جهت از برای مذکر چنین گویند که احد عشر رجلا و از برای مؤنث احدی عشرة امرأة و برین قیاس است اثنا عشر رجلا و اثنتا عشرة امرأة * و چون بسپرده رسید جزو اول از عدد بر آن وجه باشد که در افراد بود و عشرة باصل خود عود کرده باشد پس کوی ثلاثه عشر رجلا و ثلاث عشرة امرأة تا تسعة عشر رجلا و تسعة عشرة امرأة * و در عشرون و اخوات وی که بر صورت صیغه جمع مذکر سالم اند میان مذکر و مؤنث فرقی نیست پس کوی عشرون رجلا و عشرون امرأة * و چون از عشرون در گذشته ترکیب بعطف باید گفت پس زرای مذکر کوی احد و عشرون رجلا و اثنان و عشرون رجلا و ثلاثة و عشرون رجلا تا تسعة و عشرون رجلا * و از برای مؤنث کوی احدی و عشرون امرأة و اثنتان و عشرون امرأة و ثلاثة و عشرون امرأة تا تسع و عشرون امرأة * و برین قیاس است حال عددی که میان می و چهل است تا عددی که میان نود و صدست یعنی بطریق عطف باشد و از برای مذکر احد و اثنان و کوی و از برای مؤنث احدی و اثنتان و از برای مذکر ثلاثة کوی و از برای مؤنث ثلاثه * و همچنین است اخوات ثلاثة و چون بصدر رسیدی میان مذکر و مؤنث فرقی نیست کوی مائة رجل و مائة امرأة و چون از مائة در گذری لفظ احد و اثنان را ذکر کنی از برای مذکر واحد و اثنتان از برای مؤنث و عطف کنی مائة را برین الفاظ و کوی احد و مائة رجل احدی و مائة امرأة و چون ثلاثه رسی مائة را مقدم داری و کوی مائة و ثلاثة رجال و مائة و ثلاث نسوة و همچنین که بی مائة و تسعة عشر رجلا و مائة و تسع عشرة

(امرأة)

بر فتح که اخف است و در حکم این ظروفست در جوار اعراب و بناء لفظ مثل وغير وقتی که بعد از ایشان
لفظ ما و آن مصدر تبیین یا آن باشد زیرا که ایشان مشابهاست دارند با آن ظروف در استلزام اضافت و چون
بعد از ایشان این کلمات باشد مضاف با جمله باشند چنانکه آن ظروف مضاف با جمله بودند پس اعراب
و بناء بر فتح هر دو جائز باشد چنانکه کوبی قیامی مثل مقام زید و مثل آن قام زید و مثل آن زیدا قائم یا کوبی
قیامی غیر مقام زید تا آخر در لفظ مثل و غیر اعراب و بناء بر فتح درین صورت که گفته شد جائز باشد
المعرفة والنكرة * المعرفة ما وضع لشيء بعينه وهي المضمرات والاعلام والمبهمات وما عرف باللام
او بالنداء المضاف الى أحدهما معنى * والعلم ما وضع لشيء بعينه غير متناول غيره بوضع واحد و اعرفها المضمرة
المتكلم ثم مخاطب * والنكرة ما وضع لشيء لا بعينه * از جمله اصناف اسماء معرفة و نكرة ما است معرفة
آن اسمیست که موضوع شده باشد از برای شیء معین * ما وضع لشيء متناولست معرفة و نكرة را * و قد بعينه
مخرجهست نكرة را از تعریف تفسیر معرفة و اقسام معرفة پنج است یکی مضمرات که در ما تقدم مذکور شد *
دوم اعلام * سیوم مبهمات که عبارتست از موصولات و اسماء اشارت چنانکه گفته شد * چهارم معرفة بندا *
یا بلام * پنجم مضاف یکی ازینها اضافتی معنوی چون غلام و غلام زید و غلام هذا * علم آن اسمیست که
موضوع شده باشد از برای شیء معین و متناول نباشد بغیر آن شیء را بوضع واحد * ما وضع لشيء معین
متناولست همه معارف را * و بقید غیر متناول غیره بیرون رفت همه معارف * و بقید بوضع واحد داخل
شد در تعریف هر علمی که مشترك باشد چون زید که نام دو کس سازند زیرا که زید درین صورت متناول
غیر هست لیکن بیک وضع نیست بلکه بدو وضع است بخلاف اتاوانت و هذا و الرجل که بیک وضع
متناول امور متعدد اند چنانکه دانسته شود در کتب دیگر ان شاء الله تعالی * و اعرف معارف بقول جمهور
مضمرات است زیرا که در ضمیر متکلم هیچ اشتباه نیست پس اعرف معارف ضمیر متکلم باشد و بعد از آن ضمیر
مخاطب و بعد از آن اعلام و بعد از آن مبهمات و مضاف بر هر یکی ازینها در مرتبة مضاف الیه خود
و بعضی گفته اند که اعرف معارف علم شخصیت که بیک وضع متناول نیست الا یک چیز را بخلاف مضمرات
و سایر معارف که بیک وضع متناول امور متعدده اند * و بعضی گفته اند که اعرف معارف اسماء اشارتست که
معنی وی بقل و حس معلومست و مذهب اول اظهر و اشرست * و معرف بندا در ما تقدم معلوم شد
چنانکه یا رجل کوبی و قصد شخصی معین کنی * و معرف بالام یا از برای جنس باشد چنانکه کوبی الرجل خیر
من المرأة یا از برای استغراق چنانکه قوله تعالی ان الانسان لفي خسر الا الذين امنوا و عملوا الصالحات
یعنی همه آدمیان زبان کاری اند الا آنان که ایمان آوردند و عمل صالح کردند * یا از برای عهد چنانکه
کوبی جانی الرجل و قال الرجل * و در مضاف یکی ازینها شرطست که اضافت معنوی باشد زیرا که
اضافت لفظی مفید تعریف مضاف نیست و نكرة آن اسمیست که موضوع شده باشد از برای شیء نامعین
چون رجل و امرأة و انسان و فرس * اسماء العدد ما وضع لکمية آحاد الاشياء اصولها اثنا عشرة
کلمة و احدی عشرة و مائة و الف تقول و احد اثنان و اثنان و ثلثان * ثلاثة الى عشرة ثلاث الى
عشر * احد عشر اثنا عشر احدی عشرة اثنا عشرة و ثلثا عشرة * ثلاثة عشر الى تسعة عشر ثلاث عشرة
الى تسع عشرة و تمیم تکسر الشین فی المؤنث * عشرون و اخواتها فیها احد و عشرون احدی و عشرون
ثم بالعطف بلفظ ما تقدم الى تسعة و تسعين * مائة و الف مائتان و الفان فیها ثم بالعطف علی ما تقدم و فی
ثماني عشرة فتح الباء و جاء اسكانها و حذفها بفتح النون * از جمله اصناف اسماء اسماء عددست و این

معنی استفهامست یا شرط و برین قیاس است سائر اخوات ایشان * و از جمله مبینه می است و او از برای زمانست بطریق استفهام یا شرط چنانکه کوبی متی القتال ای فی ای زمان القتال و متی تجلس اجلس ای فی ای زمان تجلس اجلس * و مشهور پیش نحویان آنست که متی و اخوات وی چون این و آنی معمول شرطست زیرا که او اقربست از جزا و اگر چه آن نیز در معنی صحیحست چنانکه گفته شد * و از جمله ظروف مبینه ایان است و او از برای استفهام است از زمانی که انرا واقعی و محفاتی باشد در افهام چنانکه ایان یوم القيامة ای ای زمان او فی ای زمان یوم القيامة * و از جمله ظروف مبینه کیف است و او از برای سؤال است از حال چنانکه کوبی کیف زید ای اصحیح زیدام سقیم و هرگاه که بعد از کیف اسم باشد چنانکه گفته شد او محل رفع باشد و خبر آن اسم باشد که مبتداست و هرگاه که بعد از و فعل باشد چنانکه کوبی کیف جئت او در محل نصب باشد علی الحالیة ای علی ای حال جئت ارا کبا ام ماشیا * و از جمله ظروف مبینه مذومند است و ایشان را دو معنی است یکی اول المدة و حیثند ما بعد ایشان باید که اسمی باشد مفرد معرفه تا اول مده معین گردد و مجموع مده بتبعیت معلوم شود چنانکه کوبی ما رأیناه مذیوم الجمعة او منذ یوم الجمعة و دیگری جمیع المدة پس یکی ایشان باشد مجموع مدتی که مقصودست بعد چنانکه کوبی ما رأیناه مذیومان او شهران او سنتان و سبب بناء ایشان در حالت ظرفیت آنست که لفظ ایشان درین حالت موافق لفظ ایشان است در حالت ظرفیت و در معنی متقاربنند * و گاه باشد که بعد از مذومند و مذواقع شود مصدر چون ما رأیناه منذ سفره یا چون ما رأیناه منذ سفره و آن مخففه چون مذان سافر و آن مثقله چون مذانه سافر و درین صور اربع ناچارست از تقدیر زمان زیرا که معنی بر آنست ای مذان سفره تا آخر مدت و مذومند و منذ بر جمع تقدیر مذکوره در محل رفع اند که مبتدا اند و ما بعد ایشان خبر ای اول المدة یوم الجمعة او جمیع المدة یومان و اول المدة زمان سفره تا آخر * و زجاج گفته است که ما بعد ایشان مبتداست و ایشان خبر اند و اینجا لازم آید که در مذیومان مبتدا نکره باشد و خبر که جمیع المدة است معرفه و این جائز نیست * و منها لدی ولدن و قد جاء لدن ولدن ولدن ولدن ولدن * و قط للماضی المنفی و عوض للمستقبل المنفی و الظروف المضافة الی الجملة و اذیحوز بناؤها علی الفتح و كذلك مثل و غیر مع ما و آن و آن * و از جمله ظروف مبینه لدی ولدن بمعنی عند و فرق آنست که المال عند زید توان گفت در مالی که حاضرست پیش او و در مالی که در خزینة اوست و حاضر نیست * و المال لدی زید و لدن زید توان گفت الا در مالی که حاضرست پیش وی و بسبب بناء لدی ولدن و اخوات ایشان اینست که بعضی لغات ایشان چون لدولد بر هیئت وضع حروف اند پس همه را مبنی کردند طرد الباب و لدی دائما مضافست با ما بعد خود و ما بعد وی مجرورست لیکن در بعضی لغات عرب لفظ غدوة بعد از لدن منصوبست بنا بر آنکه نون لدن شبیه است بنون در آنکه گاه نابتست و گاه محذوف پس چنانکه رطل زیت میگویند * و از جمله ظرف مبینه قط است از برای استغراق ماضی منفی و عوض از برای استغراق مستقبل منفی و سبب بناء آنست که ایشان دلالت میکنند بر استغراق ماضی لام حرفیست * و ظروف مضافه بحمله یا بکلمة اذ جائزست بنا کردن آن ظروف بر فتح و جائزست اعراب آن چنانکه در هذا یوم یففع الصادقین جائزست که یوم مبنی شود بر فتح بواسطه اضافت با جمله که بعد از اوست و جائزست که معرب باشد بر فتح که خبر مبتدا باشد * و همچنین که در قول باری تعالی و من خزی یومئذ جائزست که یوم مجرور شود با آنکه مضاف الیه است و جائزست که مبنی باشد بر فتح بنا بر آنکه مضافست با ذک مضافست با جمله زیرا که تقدیر کلام اینست که یومئذ کان کذا مضاف الیه اذ انداختند و ثوبین عوض او آوردند پس یوم بواسطه اذ مضاف با جمله باشد پس اکتساء بناء کنند

باشد که میراند حته شود چنانکه کوی کم مالک در کم ضربت ای کم - رهها او درهم مالک و کم ضربه و ضربه
 او کم مرة او مرة ضربت ﴿ الظروف منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد و اجری مجراه لا غیر و ایس
 غیر و حسب ﴿ و منها حیث و لا یضاف لا الی جلة فی الاكثر ﴿ و منها اذا و هی للمستقبل و فیها معنی الشرط غالباً
 فلذلك اختیر بعدها لفعل و قد تكون للمفاجأة فیلزم المبتدأ بعدها ﴿ و منها ادله ضی و تقع بعدها جلتان ﴿
 چون اکثر ظروف معرب اند و اندکی از آن مبنی است ازین جهت در ماتقدم گفت و بعضی الظروف
 و در اینجا بقوله الظروف اشارت کرد بان ظروف مبنیه ﴿ و از جله آن ظروف مبنیه آن ظرفیست که
 مقطوع شده باشد از اضافت بآنکه آن ظرف مقتضی اضافتست و چون مضاف الیه محذوف گردد
 و منوی باشد بحسب معنی آن ظرف مبنی گردد بسبب مشابهت او با حرف در احتیاج بغير که آن مضاف الیه
 است ﴿ از آن هرگاه که مضاف الیه مذکور باشد باوی احتیاج در غایت قوت نباشد و حینکه منصوب شود علی
 الظرفیه چنانکه کوی جئت قبل زیداً و بعده یا بحر و ر شود بحرف جر چنانکه کوی جئت من قبل زیداً ما چون
 مضاف الیه محذوف شود و در معنی مراد است احتیاج ظرف بان مضاف الیه قوت گرفت پس او مبنی گشت
 بر حرکت ضمه تا حرکت بنایی او مخالف حرکت امرانی باشد و ازین قبیلست قوله تعالی الله الامر من قبل و من
 بعد ای من قبل ذلك و من بعد ذلك ﴿ و گفتیم که مضاف الیه باید که معنوی باشد که اگر محذوف باشد نسبتاً منسیباً
 آن ظرف معرب باشد بحال خود چنانکه شاعر گوید ﴿ فساغ لی الشراب و كنت قلیلاً ﴿ اکاد اغص الماء الفرات ﴿
 و برین قیاس حال جهات مت چون قدام و امام و خلف و عین و یسار و فوق و تحت و لفظ غیر که مضاف الیه وی
 انداخته شده است در لا غیر و ایس غیر و لفظ حسب که مضاف الیه وی انداخته باشند در مثل فحسب جاری
 مجاری ظرف مقطوع اند در بنا بر ضم از جهت مشابهت در حذف مضاف الیه با کثرت استعمال همچون ظروف
 مقطوعه ﴿ و از جله ظروف مبنیه لفظ حیث است و او از برای مکان نسبتی است که در جله باشد و ازین جهت
 غالباً مضاف با جله باشد و از جهت احتیاج وی بجملة مشابه حروفست و مبنی است بر ضم و هرگاه که و را
 اضافت با مفرد کنند چنانکه شاعر گوید ﴿ امتری حیث سهل طالعا ﴿ شاید که معرب سازند زیرا که
 علت بنا اضافت با جله بود که مبنی الاصلست و شاید که علت اضافت با جله اعتبار کنند و در اینجا نیز
 او را مبنی دارند ﴿ و از جله ظروف مبنیه کلمه ذا است و او از برای زمان مستقبلست و متضمن معنی شرط
 است غالباً و ازین جهت مبنی است و فعل بعد زوی بخمارست چنانکه در ما ضمیر عالمه علی شریطة التفسیر
 معلوم شد و گاه باشد که کلمه ذا از بهر مفاجأة باشد چنانکه خرجت فاذا السبع و اقف ای خرجت و افاجأت
 زمان السبع و وقف و مکان السبع و اقف و بعد از ادای مفاجأة مبتدا لا زمست غالباً تا فرق باشد میان
 ادای مفاجأة و ادای شرطیه و ادای مفاجأة بجای کلمه فاوقع یشود در جواب شرط چنانکه معلوم شود
 ان شاء الله ﴿ و از جله ظروف مبنیه کلمه اذمت از برای زمان ماضی هر دو جله فعلیه و اسمیه واقع
 شوند و سبب بناموی آنست که وضع او همچون وضع حروفست همچون مروهل و نظائر آن ﴿ و منها
 این وائی للمکان استفهاماً و شرطاً و متی لازمان فیهما ﴿ و این لازمان استفهاماً و کیف للمحال استفهاماً
 و منها مذموم معنی اول المدة فیلیهما المفرد المعرفة و بمعنی جمع المدة فیلیهما المنصوب بالعدد و قد یقع
 المصدر او الفعل او أن یقدر زمان مضاف و هو مبتدأ و خبره ما بعده خلافاً للزجاج ﴿ از جله ظروف
 مبنیه این وائی است از برای مکان جهت استفهام یا شرط چنانکه کوی این زید وائی زیدای فی ای مکان
 هو و این مجلس اجلس و فی مجلس اجلس ای فی ای مکان مجلس اجلس ﴿ و فی ای مکان ظرف شرطست
 یا ظرف جز است ای فی ای کمال مجلس اجلس فی ای مکان مجلس فی مجلس ﴿ و سبب بنا هر دو متضمیر

وجه خواهد پس شاید که مفعول به باشد چنانکه کوبی که رجلا ضربت و کم رجلا ضربت * و شاید که مصدر باشد چنانکه کوبی که ضربه ضربت و کم ضربه ضربت * و شاید که ظرف باشد چون کم بوم صمت و کم بوم صمت * و هر کی که پیش از و حرف جر باشد یا اسمی مضاف باشد آن کم مجرور المحل باشد بآن حرف یا آن مضاف چنانکه کوبی بکم رجلا مررت و بکم رجلا مررت و غلام کم رجلا ضربت و غلام کم رجلا ضربت و غلام درین مثال منصوب باشد که مفعول به است از آن ضربت و یا ضربت * و بواسطه حرف جر و مضاف صدارت کم باطل نشود زیرا که جار با مجرور و مضاف بامضاف الیه بمنزلات کلمه واحد اند پس معنی استفهام پیش از حرف جر و مضاف تقدیر باید کرد کویا چنین گفته ابعشرین رجلا مررت ام ثلاثین و اعلام عشرین رجلا ضربت ام غلام ثلاثین و هر کی که بچنین نه باشد یعنی بعد از آن چنان فعلی که مذکور شد نباشد و پیش از و حرف جر و مضاف نباشد آن کم مرفوع باشد و حقیقت اگر آن معنی ظرف نباشد مرفوع علی الابتدا باشد خواه بعد از و فعلی باشد مشتغل از و بضمیر وی یا متعلق ضمیر وی چنانکه کوبی کم رجلا ضربته او ضربت غلامه و کم رجلا ضربته او ضربت غلامه و کم رجلا ضربته او ضربت غلامه خواه ظرفی باشد چون کم درهما عندک یا اسمی باشد معرفه چون کم درهما مالک در جمیع این مواضع کم در محل رفعت که مبتداست و ما بعد او خبر او بمذهب سیدویه * و در مذهب دیگران در مثل کم درهما مالک کم در محل رفع که خبر مبتداست و مالک مرفوع است که مبتداست بران قیاس که درمن ابوک دانسته شد * و مذکور درین کتاب مذهب سیدویه است و اگر کم بمعنی ظرف باشد مرفوع شود بآنکه خبر مبتدا باشد و ما بعد وی مبتدا بود چنانکه کوبی کم بوماسفرک و کم بوماصیامت * و کذاک اسماء الاستفهام و الشرط و فی مثل تمیز * کم عمه لک یا جریر و خاله * ثلاثة اوجه * همچون کم است در جوه اعراب اسماء استفهام بضمیر اسماء یا متعلق ضمیر آن اسماء منصوب باشد بآنکه مفعول آن فعل اند چنانکه کوبی من ضربت ای ای شخص ضربت و من تضرب اضرب ای ای شخص تضرب اضرب پس اگر آنکه من مفعول شرط باشد که اقربست مفعول جزاء محذوف باشد ای ای شخص تضرب اضربه و اگر او را معمول جزاء کردانی مفعول شرط محذوف باشد ای ای شخص تضربه اضرب و اگر پیش ازین اسماء حرف جری یا مضافی باشد آن اسماء را مجرور المحل باشد چنانکه کوبی بمن مررت او غلام من ضربت و غلام درین موضع مفعول ضربت باشد چنانکه بمن تمر امرر و غلام من تضرب اضرب * و اگر هیچ کدام ازین دو قسم که مذکور شد نباشد آن اسماء مرفوع محل باشد چنانکه کوبی من عندک و من ابوک بمذهب سیدویه * و در مثل بمیر این بیت یعنی لفظ عمه سه وجه جائزست * یکی نصب بر آنکه کم استفهامی باشد * دوم جر بر آنکه کم خبری باشد و بر هر دو تقدیر کم در محل رافع باشد که مبتداست و جمله حلیت علی عشاری خبر وی باشد * سیوم رفع بر آنکه بمیر کم محذوف باشد ای کم مرة او کم حلیه و دران محذوف نصب و جر جائز باشد بنابر آنکه استفهامیست یا خبری و علی تقدیرین کم منصوب المحل باشد بمصدری یا ظرفی و عمه مرفوع باشد که مبتداست و لک صفت وی است و جهة قد حلیت خبر این مبتداست و حینذ عمه تمیز کم نباشد چنانکه در حالت نصبی و جری بود و خاله و فدهاء تابع لفظ عمه اند در رفع و نصب و جر اول بعطف دوم بوصفیت * و این بیت فرزدق است همچو کرده است جر بر را بآنکه قبیله پدر و مادری خدمتکار فرزدق بوده اند * و در افظ علی اشاره است بآنکه فرزدق کراحت داشته است خدمتکاری ایشان را بواسطه خدمت ایشان * و قد محذوف فی مثل کم مالک و کم ضربت * کاه

عشرة و چون حادی عشر و حایة عشرة تا ناسع عشرة و ناسعه عشر که درین مجموع هردو جزو مبنی اند بسبب آنکه گفته شد الاثنی عشر و اثنتی عشرة که جزو اول درین هردو معرب اند بواسطه مشابهت ایشان با مضاف از جهت حذف نون در ترکیب یا آنکه جزو ثانی مبنی * و اکر ثانی متضمن معنی حرف نیست جزو ثانی معرب باشد و جزو اول مبنی در اقصای لغات چون بعلبک و معدی کرب و حضرموت و بخت نصر که اینها همه اعلام اند و اعراب بر آخر ایشان جاریست با منع صرف و جزو اول مبنی است * و درین قسم دو لغت دیگر هست یکی آنکه جزو اول را معرب دارند و اضافت کنند بجزو ثانی و ثانی را منصوب کرد اند چنانکه کوی هذه بعلبک و رأیت بعلبک و مررت بعلبک * و دوم آنکه جزو اول را اضافت کنند با ثانی و ثانی را لا ینصرف دارند چنانکه کوی هذه بعلبک و رأیت بعلبک و مررت بعلبک لیکن لغت اولی اقصی است و اولی * الکسایات کم و کذا للعدد و کیت و ذیت للحدیث فکم الاستفهامیه میرزا منصوب مفرد و الخبریه مجرور مفرد و مجموع و تدخل من فیهما و الهم صدر الکلام * از جمله مبنیات کنایاتست * و مراد بکنایت لفظیست که دلالت کند با بهام بر معنی که روشن است در عبارتی دیگر * و مقصود درین موضع کنایت مبنیه است نه کنایات معربه چون فلان و فلانه زیرا که بحث در مبنیاتست * و لفظ کم برین تفسیر که گفته شد از قبیل کنایات نیست زیرا که وی سؤالت از عددی مبهم یا اخبار است از عددی کثیر مبهم و در هیچ کدام معتبر نیست * آنکه آن عدد مبهم مفهومی باشد در عبارتی دیگر پس او را از بهر مناسبت کذا و ذیت و کیت آورده اند در ابهام * و کم استفهامی مبنی است بواسطه تضمن معنی همزه استفهام و کم خبری بواسطه موافقت او در لفظ با کم استفهامی و کذا بواسطه آنکه در اصل از اسماء اشارتست و کیت و ذیت از جهت آنکه کنایت اند از اجل که مبنی الاصل است و میر کم استفهامی منصوب باشد و مفرد زیرا که او را اجل کرده اند بر عدد متوسطه با فوق عشره و مادون مائة است و میر در آن منصوب و مفرد باشد چنانکه دانسته شد و میر کم خبری مجرور باشد باضافت کاه مفرد همچنانکه در عدد کثیر چون مائة رجل و کاه جمع همچنانکه در عدد قلیل ثلاثه رجال * و داخل میشود کلمه من در میر هردو و حین در آن میر مجرور باشد بمن زیرا که حرف جر را و اگر چه زائده باشد العا باشد * و گفته های و خبری هردو را صدر کلام است اما استفهامی را از جهت آنکه دلالت میکند بر نوعی از انواع کلام که آن استفهامست * پس تقدیم در صدر کلام واجب شود تا بن اول الامر نوع کلام معلوم گردد و مخاطب را دغدغه نشود * و اما خبری را یا از جهت مشابهت وی با کم استفهامی و یا از جهت آنکه او دلالت میکند بر انشاء تکثیر و او را خبری از برای آن گفته اند که مابعد وی خبرست * و اگر چه او را از برای انشاء رجل بنزدیک متکلم بطریق خبر است اما استکثار او مرر رجل را بطریق انشاءست و این نیز نوعیست از انواع کلام * و کلاهما یقع مرفوعا و منصوبا و مجرورا فکل مابعد فعل غیر مشتغل عنه بضمیر کان منصوبا معمولا علی حسبیه و کل ماقبله حرف جر أو مضاف فمجرور و الا فرع مبتدأ ان لم یکن ظرفا و خبر ان کان ظرفا * هر یکی از کم استفهامی و خبری کاه مرفوع المحل باشند و کاه منصوب و کاه مجرور * پس هر کم خبری یا استفهامی که باشد بعد از فعلی که آن فعل مشتغل نباشد از عمل کردن درو بضمیر و یا بتعلق ضمیر او یعنی آن فعل ضمیر او را یا بتعلق ضمیر او منصوب نکرده اند است بر آن قیاس که در ماضی عامله علی شریطة التفسیر معلوم شد آن که در محل نصب باشد و معمول او فعل باشد در آن و همی که آن فعل معمول بر آن

و معنی ایشان معنی فعلست آنرا اسماء افعال خوانند و آنرا ظر و دو قسم اند یکی مسمی آنکه بمعنی امر حاضر باشد چون روید زیدا ای امهله و بله زیدا ای دعه * و قسمی دیگر آنکه بمعنی فعل ماضی باشد چون هیهات و شتان بمعنی بعد و افتراق * و این هر دو قسم مبنی اند بواسطه مشارکت در معنی بامبنی الاصل که آن فعل ماضی و امر حاضرست * و از جمله اسماء افعال صیغه فعال است که بمعنی امر حاضر باشد و این صیغه از ثلاثی مجرد قیاسیست چون تزل بمعنی ازال و تراك بمعنی ترك و ضرب بمعنی اضرب و مناع بمعنی امنع * و در بناء این فعال هیچ بحثی نیست * و همچنین مبنی است باتفاق فعال که معدولست از مصدر معرفه چون فجار که معدولست از الفجره و جاد که معدولست از الحمدة * و فعال که معدولست از صفت مؤنث چون یافساق که معدولست از فاسقه و یاخبات که معدولست از خبیثه و یالکاح که معدولست از لکعاه این هر دو مبنی اند بواسطه مشابعت بافعال که بمعنی امرست و از اسماء افعال است در وزن و عدل لیکن در فعال که علم اعیان مؤنثه است چون قطام و حذام و غلاب و حضار و نظائر آن اختلاف واقعست در لغت عرب نزد اهل جاز این نیز مبنی است همچون أخوات ثلاث خود و بنزدیک اکثر بنی تمیم مجموع این قسم معرب است الا آن چیزی که در آخر آور باشد که پیش اکثر این که آخر آور است مبنی است بر کسر * و این جمهور بنی تمیم که معرب داشته اند فعال را که علم اعیان مؤنثه است و این صرف کردانیده اند بواسطه علمیت و تأیید چون جاءنی حذام و رأیت حذام و مررت بحذام و درین منع صرف احتیاج تقدیر عدل نیست چنانکه تنبیه رفت در ماتقدم * و این جمهور حضار را مبنی کردانیده اند بر کسر زیرا که را حرفی مکررست و احتیاج است باماله از برای تخفیف و چون مبنی باشد بر کسر در حضار حضار توان گفت و اگر معرب باشد کسر در و زود و اماله متصور نگردد * و بعضی اندک از بنی تمیم فرقی نکرده اند میان حذام و حضار و هم را معرب کردانیده * و قول ابن بعض بقیاس اقرب است * و آن کسانی که در مثل قطام عدل تقدیر کرده اند از منع صرف در لغت بنی تمیم با آنکه احتیاج نیست بان تقدیر تمسک ایشان در آن آنست که چون سه فعال عدل هست چنانکه معلوم شد * پس مناسب آن باشد که در اینجا نیز عدل تقدیر کنند و اگر چه احتیاج نیست بوی از برای منع صرف و از اینجا گفته شد * معلوم گردد که باب قطام در اکثر نسخ کافیه در باب منع صرف از بهر چه مذکور شد و در بعض نسخ از بهر چه مخدوف کشت * و الاصوات کل لفظ حکمی به صوت او صوت به لبهائهم فالاول کفای و الثاني کنخ * از جمله مبانی لازمة البناء اسماء اصوائست و آن عبارتست از هر لفظی که حکایت کرده شود بوی صوتی از اصوات همچنانکه غاق که حکایت صوت غرابست یا لفظی که بوی آواز کنند بان بهائهم را چنانکه کوبند نخ در وقت خوابانیدن شتر * و اسماء افعال و اسماء اصوات بسیارند و محتاجند بضبط تفصیل آن و آنچه درین کتاب مذکورست بجملیست مختصر اران تفصیل بوجه کلی * المركبات کل اسم من کلین ایس بینهما نسبة فان تضمن الثاني حرفا یبیا کخمسة عشر و حادی عشر و أخوانها الاثنی عشر و الا حارب الثاني کبعلیک و بنی الاول فی الانصح * از جمله مبانی مرکبات اند * و مراد بمرکبات درین مقام هر اسمیست که مرکب شده باشد از دو کلمه که میان آن دو کلمه نسبتی نباشد * و حینئذ اگر جزو ثانی ازین اسم مرکب ز کلین متضمن معنی حرف باشد هر دو جزو مبنی شوند اما جزو اول بواسطه آنکه بنزلت جزو کلمه است چون زه زید * و اما جزو ثانی بواسطه تضمن معنی حرف چون احد عشر و خمسة عشر تا تسعة عشر و همچنین احدی عشر تا تسع

ماند و اگر راجع شود بآن مستحق موصول بی عائد مانند پس در مثل زید ضربت غلامه اخبار از غلام
 نشاید زیرا که ضمیری که بجای او واقع شود اگر عائد شود باموصول زید بی ضمیر ماند و اگر راجع
 شود بازید موصول بی عائد گردد و هر دو باطلست * و ما لا اسمیه موصولة و استفهامیه و شرطیه
 و موصوفه و تامه بمعنی شیء و صفة * و من كذلك الا فی التامة و الصفة و ای و آیه کن * کلمه ما حرف باشد
 چون ما. کافه در انما زید قائم و ما نافی در ما ضربت زیدا و ما زید قائما * و اسم باشد و حینئذ موصولة باشد نحو
 حرفت ما شترینه و استفهامیه باشد چون ما عندک و ما فعلت و شرطیه باشد چون ما تصنع اصنع و قوله
 سبحانه و ما یفتح الله للناس من رحمة فلا ممسک لها و موصوفه باشد یا غفر لک چنانکه کوی مررت بما
 معجب ای بشیء * معجب یا بحمله چون قول شاعر * ربما تکره النفوس من الامر * و تامه باشد بمعنی شیء چون
 قوله تعالی فقهامهی ای فقم شیء هی و صفت باشد چون لا مرما یسود من یسود ای لا مر من الامور * و کلمه
 من همچون کلمه ما است در جمیع اقسام الادر تامه و صفت که کلمه من برین دو وجه نیامده است
 * و موصوله چون حرفت من ضربته * و استفهامیه چون من عندک * و شرطیه چون من تضربه اضربه
 و موصوفه چون رب من انصحت غلط صدره ای رب شخص موصوف بماذکر * کلمه ای و آیه همچون
 من است در جمیع و صفت نیز آمده است زیاده بر اقسام من موصوله چون لنزعن من کل شیعة ایهم اشد
 علی الرجن عتیا و استفهامیه چون ایهم عندک و شرطیه چون ایهم ضربت ضربت و موصوفه چون
 ایها الرجل و یا ایها النفس و صفت چون مررت بر رجل ای رجل و بأمرأة ایه امرأه * و هی معربة
 و حدها الا اذا حذف صدر صلتها و فی ماذا صنعت وجهان احدهما ما الذی و جوابه رفع و الاخرای
 شیء و جوابه نصب * کلمه ای بامؤنث خود معربست نهادر همه اقسام مذکوره وقتی که موصوله باشد
 و صدر صله وی محذوف باشد چنانکه در قوله تعالی لنزعن من کل شیعة ایهم اشد علی الرجن عتیا
 ایهم هو اگر هو مذکور بودی ایهم منصوب بودی علی المفعولیه و چون محذوف شد ای مبنی کشت
 بر ضم * و سبب اعراب آنکه موصولات مجموع مبنی اند بواسطه مشابهت با حرف در احتیاج بغیر
 آنست که ای مستلزم اضافت است و ازین جهت که هاء تنبیه در یا ایها الرجل زیاده کرده اند تا عوض
 ز مضاف الیه باشد و اضافت از خواص اسم است پس اسمیت ای باضافت متقوی گردد و اصل در اسماء
 اعرابست پس ازین جهت رجوع کرد باصل خود لیکن چون صدر صله محذوف شود احتیاج
 متضاعف گردد پس اضافت مقاومت با مشابهت با حرف نتواند کرد و ازین جهت مبنی شود بر ضم
 همچنانکه در صورت ندا * و در ماذا صنعت دو وجه است * وجه اول آنکه ما استفهامی باشد و ذامعنی
 الذی باشد ای ما الذی صنعته مابتدا باشد و مابعد وی خبر او یا عکس و حینئذ جواب او بر رفع باشد
 چنانکه کوی خیرای الذی صنعته خیر تا جواب مطابق سؤال باشد در آنکه هر دو جله اسمی اند * وجه
 دوم آنست که ما استفهامی باشد در محل نصب بفعلی که در مابعد او مذکور است و لفظا زائد باشد ای
 ای شیء صنعت و حینئذ جواب او بنصب باشد نامطابق سؤال باشد در آنکه هر دو جله فعلی اند چنانکه
 کوی خیرا ای صنعت خیرا * اسماء الافعال ما کان بمعنی الامر او الماضی مثل روید زید ای امهله
 و هیئات ذاک ای بعد و فعال بمعنی الامر من الثلاثی قیاس کنزال بمعنی انزل و فعال مصدر را معرفة
 کفجار و صفة مثل یا نساق مبنی لمشابهته لعدلا و زنة و علما لایعیان مؤنثا کقطام و غلاب مبنی فی اهل
 الجز و معرب فی مبنی تمیم الا ما آخره را نحو حضار * الفاظی بخند که صیغه ایشان نه صیغه فعلست

والفلام عبارست از آن مبهمی که فی الواقع زیدست و ضارب متکلمست پس این صفتی باشد جاری علی غیر من هی که فاعل او را ابراز باید کرد چنانکه معلوم شد * پس اگر بالذی خبر دهی کوی الذی ضربه زید چنانکه گذشت و اگر بالف و لام خبر دهی کوی الضارب به انا زید چنانکه معلوم شد * فان تعذرا منھا تعذرا الاخبار و منعه امتنع فی ضمیر الشان و الموصوف و الصفة و المصدر العامل و الحال و الضمیر المستحق لغیرها و الاسم المشتمل علیه * چون متعذر شود امری از بن امور ثلاثه که شرط اخبارند بالذی متعذر شود آن اخبار * و از بن جاست که اخبار بالذی ممنوع است از ضمیر شان بنا بر آنکه ضمیر شان واجبست که در صدر جمله باشد که مفسر اوست تا مخاطب او لا امری مبهم فهم کند و مشتاق شود بدانشین آن و توجه بآن تا چون تفسیر او مذکور گردد در ذهن مخاطب مقرر و ممکن شود پس تأخیر ضمیر شان از موضع خود و گردانیدن او خبر از موصول جائز نباشد پس در مثل هوزید منطلق چنین کوی الذی هوزید منطلق هوتا هو تا هو اول که بجای ضمیر شانت راجع شود بموصول و هودوم که ضمیر شانت خبر گردد از موصول * و همچنین متعذرست خبر دادن از موصوف و حده زیرا ضمیری که بجای آن موصوف واقع شود باید که موصوف گردد بصفت آن موصوف لیکن ضمیر صلاحیت موصوفیت ندارد چنانکه معلوم شد پس در مثل جانی زید العالم نشاید که کوی الذی جانی هو العالم زید زیرا که این هو بجای زید واقع شده باید که موصوف گردد بعالم و این باطلست * و همچنین اگر آن ضمیر مستتر شود در فعل چنانکه واجبست درین مثال لازم آید که ضمیر مستتر موصوف شود بعالم * و همچنین از صفت و حدها خبر نتواند داد مثلا از عالم درین مثال اخبار بالذی متصور نشود زیرا که ضمیری که بجای العالم واقع شود صفت زید باشد و ضمیر صلاحیت و صفتیت ندارد چنانکه صلاحیت موصوفیت ندارد اما خبر از مجموع موصوف مع الصفت جائز باشد چنانکه درین مثال کوی الذی جانی زید العالم آن ضمیر که بجای موصوف مع الصفت نهاده مستتر شد در فعل راجع باموصول و مجموع موصوف با صفت خبر گشت از آن موصول * و همچنین ممنوع است اخبار بالذی از مصدری که او عمل کرده باشد زیرا که ضمیر که بجای آن مصدر واقع شود باید که آن عمل کند که مصدر کرده بود لیکن ضمیر را آن عمل نمی توان کرد پس در مثل اعجبتی ضرب زید عرا نشاید اخبار کردن از ضرب و حده زیرا که ضمیری که بجای او واقع شود باید که فاعل را مرفوع گرداند و مفعول را منصوب و این معنی متصور نیست لیکن اخبار از مصدر بامعمول خود جائز باشد چنانکه کوی الذی اعجبتی ضرب زید عرا آن ضمیر که بجای مصدر بامعمول خود واقع شود مستتر گشت در فعل و راجع باموصول و آن مصدر بامعمول خود خبر شد آن موصول را * و همچنین متعذرست خبر دادن از حال زیرا که حال واجبست که نکره باشد و ضمیر معرفه است پس نشاید که ضمیر بجای حال واقع شود * و همچنین متعذرست اخبار از ضمیری که مستحق غیر موصولست زیرا که ضمیری آن ضمیر واقع شود باید که مستحق آن ضمیر راجع گردد پس موصول را در صله ضمیری رابط نباشد و این باطلست و اگر آن ضمیر موضوع راجع باموصول اول راجع کردانی باموصول آن مستحق محروم گردد مثلا در زید ضربه نشاید خبر دادن از بن ضمیر مفعول که راجعست بازید بنا بر آنکه ضمیری بجای این ضمیر واقع شود اگر راجع شود باموصول زید محروم گردد از ضمیری که مستحق آنست که و اگر راجع گردد بازید موصول بی ماند مانند * و همچنین متعذرست اخبار از اسمی که مشتملست بر آن ضمیری که مستحق غیر موصولست زیرا که ضمیری که بجای آن اسم واقع شود اگر راجع شود باموصول آن مستحق محروم

و جری از برای مثنی مذکر * و اللتان و اللتین از برای مثنی مؤنث و الاولى و الاولى الذین از برای جمع مذکر و باقی از برای جمع مؤنث * و از جمله موصولات لفظه من و ما است من از برای اولی العلم و ما از برای اولی العلم و غیر آن * و این هر دو بحسب لفظ مفرد مذکر اند و بحسب معنی شامل اند جمیع اقسام را مفرد و مثنی و جمع و مذکر و مؤنث * و کلمه ای و آیه است ای از برای مذکر و آیه از برای مؤنث * و همچنین کلمه ذو موصولست در لغت قبيله طی چنانکه شاعر ایشان گوید * فان الماء ماء ابی و جدی * و بئری ذو حفرت و ذو طوبیت * ای بئری التي حفرتها و التي طوبيتها * و این ذو غیر آنست که از اسماء سته است بمعنی صاحب است * و همچنین کلمه ذا موصولست لیکن بعد از ماء استفهامیه در جای دیگر و این غیر آن ذاست که از اسماء اشارتست * و ز جمله موصولات الف و لامست و این تخفیف الذی و اخوات اوست مثلاً الذی را تخفیف کرده اند بحذف یا و گفته اند الذ و بعد از آن تخفیف کرده اند بحذف حرکت ذال و بعد از آن تخفیف کرده اند بحذف ذال و اقتصار کرده اند بر الف و لام و برین قیاس است حال اخوات الذی پس الف لام بمعنی الذی و التي باشد تا آخر * و این الف لام غیر الف لام تعریفست زیرا که این الف لام اسم موصولست و آن الف لام حرفیست از برای تعریف * و العائد المفعول یحوز حذفه * ضمیری که عائد باشد بموصول چون مفعول باشد حذف او در کلام جائزست و بسیارست زیرا که مفعول فضله است و موصول با صله طولی دارد پس تخفیف بحذف مطلوب باشد * و مانند اگر مرفوع باشد و فاعل باشد حذفش جائز نباشد * و اگر مبتدا باشد حذفش جائز باشد اما بسیار نیست در کلام * همچنین اگر مجرور باشد حذفش اندکست زیرا که مؤدی بحذف جارست پس کثرت محذوف لازم آمد * و اذا خبرت بالذی صدرتها و جعلت موضع الخبر عنه ضمیرا لها و آخرته خبرا فاذا خبرت عن زید من ضربت زیدا قلت الذی ضربته زید و كذلك الالف و اللام فی الجملة الفعلية خاصة لیصح بناء اسم الفاعل او المفعول * هرگاه که باستعانت الذی یا اخوات او خبر دهی بتعین از اسم مبهمی که واقع شده است طرف نسبت خبریه معلومه مر مخاطب را خواه نسبت اسنادی باشد و خواه غیر آن آنجا سه چیز رعایت باید کرد * اول آنکه موصول را در صدر کلام آوری * دوم آنکه در موضع آن اسم مبهم که مقصود تعیین است بنزد مخاطب ضمیری بنهی که راجع باشد بآن موصول * سوم آنکه آن اسم را که خصوصیتش مخاطب را معلوم نبود مؤخر کردانی و خبر سازی از آن موصول با صله خود مثلاً در زید منطلق * اگر مخاطب را معلوم باشد که شخصی منطلق است و نداند که آن شخص کیست علی التبعین چنین باید گفت الذی هو منطلق زید * و اگر مخاطب را معلوم باشد که زید را حال نیست و نمی داند که آن انطلاقت یاقیم چنین باید گفت الذی زید هو منطلق و در مثل ضربت زیدا چون مخاطب را معلوم باشد که تو شخصی را زده و آن شخص را علی التبعین نمی داند چنین باید گفت الذی ضربته زید * و در مثل ضربت زید عمرا اگر خصوصیت زید را نداند چنین باید گفت الذی ضرب عمرا زید * آن ضمیر که بجای زید نهاده شد است مستر کشت در فعل و اگر عمر را بخصوصه نداند چنین باید گفت الذی ضربته زید عمرو آن ضمیر که بجای عمرو واقع شده متصل کشت بفعل و مقدم شد بر فاعل * و حکم الف لام در اخبار حکم الذی است لیکن باخبار الف لام در جمله فعلی متصور شود تا ز آنجا اسم فاعلی یا اسم مفعولی که صله الف لام شود توان ساخت و در جمله اسمی این معنی متصور نیست پس اگر ز آنکه خبر دهی از زیدا در ضربت زیدا باستعانت الف لام چنین باید گفت الضاربه انا زیدا زیرا که چون اسم فاعل از فعل ساختی و صله الف لام کردانیدی

فرقی نکرده اند و اگر چه در تنبیه فرقی کرده اند بر عکس حال ضمائر * یکی از ان اسماء ذا است از برای مفرد مذکر از هر جنسی که باشد * دوم از برای تنبیه مذکر ذان در حالت رفعی و ذین در حالت نصبی و جری * سیوم از برای واحد مؤنث که آن ناست و مراد فاتوی * چهارم از برای تنبیه مؤنث و آن نان است در حالت رفعی و تین است در حالت نصبی و جری * پنجم از برای جمع خواه مذکر و خواه مؤنث و آن اولاء است ممدود و مقصور و لاحق میشود باؤل اسماء اشارت هاء تنبیه تا مخاطب غافل نشود از اشارتی که باسم اشارت مقارنست و بواسطه آن اشارت مشار الیه متعین میگردد * و متصل میشود باخر اسماء اشارت حرف خطاب * و آن پنج صیغه است بر طریقه ضمائر متصل مخاطب که در میان تنبیه مؤنث و مذکر فرقی نیست و چون پنج اسم اشارت را ضرب کنند درین حروف خطاب پنجگانه یعنی هریکی را از اسماء اشارت با حروف خطاب پنجگانه مقترن گردانند مجموع بیست و پنج شود مثلا در ذا کوبی ذاک ذاکذا کم ذاک ذاکن این پنج است و برین قیاس است حال دیگر اشارت چنانکه کوبی ذاک ذاکنما ذانکم ذانک ذانکن * و بالجملة در اسم اشارت ملاحظه حال مشار الیه باید کرد در افراد و تنبیه و تذکیر و تأنیت و در حرف خطاب ملاحظه حال مخاطب باید کرد درین حالات که گفته شد * و یقال ذالقریب و ذاللبعید و ذاک للمتوسط و تلک و ذانک و تانک مشدد تین و اولالک مثل ذلک * و امائم و هنا و هناك فللمکان خاصه * در میان نحویان گفته میشود که اسم اشارت چون معری باشد از کاف خطاب و از لام و آنچه قائم مقام لامست آن اشارت بقریب باشد چنانکه ذا و اگر با کاف خطاب باشد بی لام و بی قائم مقام لام آن اشارت بمتوسط باشد میان بعید و قریب چون ذالک و اگر بالام باشد آن اشارت به بعید باشد چنانکه ذلک و ذلکمما و تلک و تلکمما و اولالک * و همچنین اگر باشد بدی باشد که قائم مقام لامست اشارت به بعید بود چنانکه کوبی ذانک و تانک * و کلمه ثمه و آنچه مذکور بعد از و از برای اشارتند بمکان خاصه بخلاف اسماء اشارت سابقه که ایشان نام در همه اشیا که مشار الیه باشد * و چون اسماء اشارت در تعین مراد محتاج اند بغیر که آن اشارتست مشابه شدند با حروف در احتیاج بغیر پس مبنی کشند * و نحو یا زار درین ذان و ذین و تان و تین خلافت که معرب اند یا مبنی و صحیح آنست که مبنی اند لیکن از برای مرفوع صیغتی نهاده اند و از برای منصوب و مجرور صیغتی دیگر بر قیاس ضمائر و این موجب اعراب نیست ﴿الموصول ما لا یتجزأ الا بصله و عائد و صلته جله خبریه و العائد ضمیر له و صله الالف و لام اسم فاعل او مفعول و هو الذی و التی و الذان و اللتان بالالف و الباء و الاولی و الذین و اللاتی و اللاتی و اللاتی و الاوائ و ما و من و ای و أیه و ذو الطایفه * و ذابعدما للاستفهام و الالف و اللام * از جله منبئات که از قبیل مبهماتست اسماء موصوله است و اسم موصول آن اسمیست که نکرده جزء تمام از کلام خواه عده و خواه فضله الا بصله و عائدی * و صله موصولات جله باشد خبریه نه انشائی * و عائد موصول ضمیری باشد راجع باو * و الف لام ممتازست از سایر موصولات با آنکه صله وی در صورت اسم فاعلست یا اسم مفعول بنا بر آنکه مشابهت دارد بالف لام تعریف که مخصوصست با اسماء پس از آن جهت جله خبریه که صله موصول میشود صورت اسم فاعل یا اسم مفعول ساخته اند تا او را بالام تعریف رعایت کرده باشند و بحسب معنی آن اسم فاعل و اسم مفعول بمعنی جله فعلی خبری باشند مثلا الضارب و المضروب بمعنی الذی ضرب و الذی ضرب است * و موصولات این کلماتست که مذکور شده است الذی از برای مفرد مذکر و التی از برای مفرد مؤنث و الاذان در حالت رفعی و الذین در حالت نصبی

بنابر آنکه اعتماد بر اوست در جدا کردن خبر از صفت و شرط توسط این صیغه آنست که خبر معرفه باشد تا ورا احتمال و صفت مبتدای معرفه باشد و احتیاج اقتدیحدا کردن خبر از صفت * یا فاعل تفضیلی باشد مستعمل بن زیرا که این فاعل تفضیل مشابیهت دارد با معرفه در آنکه مفضل علیه معلوم همچنانکه در افعال تفضیل معرف بالام مفضل علیه مفهوم و معهودست در مثل زید هو الافضل پس بواسطه این مشابیهت افعال من گذار احکم معرفه دادند و آن صیغه را آوردند و اگر چه این خبر که افعال من گذاشت احتمال و صفت مبتدای معرفه ندارد چنانکه کوبی کان زید هو افضل منك * و بنزدیک خلیل این صیغه حرفست نه ضمیر و ازین جهتست که ورا هیچ محلی از اعراب نیست * و در لغت بعضی از عرب این صیغه را ضمیر میدانند و ما بعد ورا خبر میگردانند چنانکه در قراءه شاذه آمده و ما ظنناهم ولكن كانوا هم الظالمون پس هم با ما بعد خود جمله باشد اسمی در محل نصب بنابر آنکه خبر کان است * و بتقدم قبل الجملة ضمیر غائب یسی ضمیر الشان یفسر بالجملة بعده و یکون منفصلا و متصلا مستترا و بارزا علی حسب العوامل نحو هو زید قائم و کان زید قائم و انه زید قائم و حذفه منصوبا ضعیف الامع آن اذا خفت قانه لازم * پیش از جمله اسمی یا فعلی ضمیری مفرد غائب متقدم میشود و آن ضمیر را ضمیر شان و قصه خوانند * زیرا که مفرد مذکرست بمعنی امر و شان است چنانکه کوبی هو زید قائم و قل هو الله احد ای الامر و الشان زید قائم و الله احد * و اگر مفرد مؤنث است بمعنی قصه است چنانکه کوبی هی هند ملیحه و آن غائب مفسر شود بآن جمله که بعد از اوست * و آن ضمیر شاید که منفصل باشد چنانکه گفته شد * و شاید که متصل بارز باشد چنانکه کوبی انه زید قائم و فانه لا نعی الا بصار * و شاید که متصل مستتر باشد چنانکه کوبی کان زید قائم * و در کان ضمیر شانتست که اسم اوست و این جمله خبر کان است و مفسر آن ضمیرست * و این انفصال و اتصال و بروز و استتار بحسب عوامل است یعنی اگر عامل اقتضای انفصال کند چنانکه عامل در آن ابتدا باشد آن ضمیر منفصل بود * و اگر عامل ان و اخوات وی باشد آن ضمیر متصل بارز باشد * و اگر عامل کان و اخوات وی باشد آن ضمیر متصل مستتر گردد * و حذف ضمیر شان در حالتی که منصوب باشد ضعیفست الا با ان مخففه از مثله که آنجا تقدیر ضمیر شان کردن لازمست * بنابر آنکه مشابیهت آن با فعل بیش مشابیهت این است * و آن مخففه در بعض مواضع عمل کرده است و عمل این مخفف هیچ ظاهر نیست پس ازین جهت گفته اند که اسم آن مخففه دائما ضمیر شان محذوفست * و ازین لازم نیاید که اقوی عمل نکنند و اضعف عمل کنند * و بدانکه این ضمیر در استعمال وقتی مؤنث باشد که در آن جمله که بعد از اوست مؤنثی باشد عمده چون هی هند ملیحه و فانه لا نعی الا بصار * و هرگاه که در آن جمله مؤنث نه باشد یا مؤنثی باشد که عمده نباشد در کلام بلکه فضله باشد آن ضمیر در استعمال مؤنث نیامده است و اگر چه قیاس جواز تأیید است پس مثل هی زید قائم و هی ضربت هذا در کلام عرب نیافته اند * اسماء الاشارة ما وضع لشار الیه و هی خسة ذالذکر و لشاره دان و ذین و للؤنث تا و تی و ته و ذی و ذه و تهی و ذهی و لشاره قان و تین و لجمعهما اولاء مدا و قصر او یلحقها حرف التنبیه و یصل بها حرف الخطاب و هی خسة فی خسة فتکون خسة و عشرین و هی ذالذکر و ذانک الی ذانکن و کذلک البواقی * اسماء اشارت در اصطلاح نحو یان اسمی چند اند که موضوع شده اند ز برای آن چیزی که بوی اشارت کرده * و آن اسماء پنج اند و قیاس آن بود که شش بودندی سه برای مذکر واحد و ثنیه و جهم و سه از برای مؤنث برین قیاس لیکن در جمع مان مذکر و مؤنث

این ضمیر فاعلست و متصل شده است بفعلی که حاملست در وی * و در بعض لغات عساک عساکا تا آخر آمده است * اخفش گوید که این کاف ضمیر منصوب است واقع در موقع مرفوع * و سیبویه گوید که عسی اینجا محمولست بر لعل در عمل بواسطه تقارب ایشان در معنی ایشان پس در اینجا نیز اخفش تصرف در ضمیر کرده است و سیبویه در فعل که عامل آن ضمیرست * و نون الوقایه مع الیاء لازمه فی الماضي و فی المضارع عریاعن نون الاعراب * و انت مع النون الاعرابیه فیه و مع لدن وان و اخواتها مخیر و یختار فی لیت و من و عن و قد و قط و عکسها ل * هرگاه یا که ضمیر متکلمست متصل شود بفعال ماضی نون وقایه واجب باشد در همه صیغتهای ماضی تا کمره در فعل در نیاید و ازین جهت این را نون وقایه خوانده اند پس ضربنی باید گفت نه ضربی * و برین قیاس است ضربانی و ضربونی تا آخر * و همچنین واجبست نون وقایه بایاد فعل مضارع و فعی که عاری باشد از نون اعراب چنانکه کویی بضربنی و تضربنی و اضربنی و یضربنی و یضربنی و یضربنی و یضربنی * و اگر نون اعراب باشد با فعل مضارع تو بخیر باشی در آوردن نون وقایه و ترک آن پس جائز باشد که کویی یضربانی و یضربانی و تضربانی و تضربانی و یضربونی و یضربونی و تضربونی و تضربونی و تضربنی و تضربنی اگر نون آوری قیاس باشد بر اخواتی که عاری اند از نون اعراب * و اگر ترک کنی بنابر آن باشد که نون اعراب خارجست از فعل پس احتیاج نباشد که نون را از کمره نگاه داری نمی بینی که این نون بعد از الف تشبیه مکسور میباشد * و همچنین تو بخیری در لدن اگر خواهی که سکون آخر او را باقی داری نون آوری و نون لدن را در وی ادغام کنی و کویی لدنی و اگر خواهی نون وقایه ترک کنی و نون لدن را که اسمست نه فعل مکسور کردانی و کویی لدنی * و همچنین بخیری در آوردن نون دران و اخوات وی که آن است و کان و لیکن و اگر نون آوری بنابر مشابعت این حروف باشد با فعل و اگر ترک کنی بنابر کراهت اجتماع نونات باشد * و در لیت نون آوردن مختار و اولی است زیرا که مشابعت هست و اجتماع نونات نیست * و همچنین مختار در من و عن و قد و قط آوردن نونست تا این حروف و اسماء أفعال باقالت حروف این کلمات باقی باشد بر سکون خود پس منی و عنی و قدنی و قطنی اولیست از منی تا آخر * و کلمه لعل عکس لیت و اخوات اوست یعنی مختار در وی ترک نونست پس لعلی اولیست از لعلنی بنابر آنکه حروف این کلمه بسیارست و نون بالام قریب المخرجست پس ترک وی در اینجا بهتر باشد با وجود و مشابعت او با فعل * و توسط بین المبتدأ و الخبر قبل العوامل و بعدها صیغه مرفوع منفصل مطابق للمبتدأ یعنی فصلاً یفصل بین کونه خبراً و نعتاً و شرطه ان یکون الخبر معرفة او افعول من کذا مثل کان زید هو افضل من عمرو و لا موضع له عند الخلیل و بعض العرب یجعله مبتدأ و مابعد خبره * در میان مبتدا و خبر متوسط میشود صیغه ضمیر مرفوع منفصل موافق مبتدا در افراد و تشبیه و جمع و تذکیر و تأیید تأفصل کنند میان آنکه مابعد وی صفت ماقبل وی است یا خبرست از وی یعنی دلالت میکند بر آنکه مابعد وی خبرست نه صفت و این توسط قبل از دخول عوامل مبتدا و خبر میباشد چنانکه کویی زید هو العالم اگر کلمه هو نبودی احتمال بود که العالم خبر باشد از زید و احتمال بودی که صفت وی باشد و خبر بعد از آن مذکور شود بواسطه کلمه هو معین شد که العالم خبرست نه صفت و بعد از دخول عوامل میباشد چنانکه کویی کان زید هو القائم * و این صورت ضمیر مرفوع منفصل را فصل میخوانند پیش بصریان از جهت آنکه او جدا میکند خبر را از احتمال صفت * و محمد میخوانند پیش کو فیان

واعطيتك اياه وضربك وضربى اياك والافهو منفصل مثل اعطيه اياك أو اياه * چون دو ضمير
 بایکدیگر جمع شوند و اولین متصل باشد بهامل اگر یکی از ایشان مرفوعست ناچار مقدم باشد و ضمیر
 ثانی متصل باید بود البته بنابر آنکه ضمیر مرفوع را شدت اتصال باامل پس کویا هیچ فاصله
 میان عامل و ضمیر ثانی نیست پس اتصال ثانی واجب بود خواه آن ضمیر مرفوع اعرف باشد از آن
 ضمیر دیگر چنانکه کوی ضربك و خواه اعرف نباشد چنانکه کوی زید ضربك * و نشاید که کوی
 ضربت اياك و زید ضرب اياك * و اگر هیچ کدام ازین ضمیر مرفوع نباشد پس حال خالی نیست
 از آنکه یکی ازین دو ضمیر اعرفست از آن دیگر یا اعرف نیست اگر اعرف باشد و آن اعرف را مقدم
 داشته نودر ضمیر ثانی مخیر باشی * اگر خواهی متصل آوری چنانکه در اعطيتك کاف که ضمیر
 مخاطب است اعرفست از ضمیر غائب و او را مقدم داشته * و اگر خواهی منفصل آوری چنانکه
 در اعطيتك اياه بنابر آنکه آنچه مقدمست اعرفست پس کویا او فصل نمیکند میان عامل و ضمیر
 ثانی و از آن جهت که ضمیر اول مرفوع نیست و شدت اتصال چنانکه در مرفوعست ندارد پس
 کویا فصل کرده است میان عامل و ضمیر ثانی پس ضمیر ثانی منفصل باید بود * و همچنینست حال در
 ضربك زیرا که ضمیر مجرور متکلم که مقدمست اعرفست از ضمیر مخاطب پس جائزست که ضمیر
 مخاطب متصل باشد چنانکه کوی اعجبى ضربك و جائزست که منفصل باشد چنانکه کوی ضربى
 اياك بنابر آن دو جهت که گفته شد در اعطيتك و اعطيتك اياه * و اگر هیچ کدام از ضمیرین اعرف
 نباشد فصل ثانی واجب چنانکه در اعطيه اياه * یا اعرف باشد و آن اعرف مقدم نباشد ضمیر ثانی منفصل
 باید بود چنانکه در اعطيه اياك بنابر آنکه چون دو ضمیر متساوی اند ضمیر اول فصل میکند میان
 عامل و ضمیر ثانی * و همچنین وقتی که اعرف مقدم نباشد غیر اعرف فاصله باشد بطریق اولی پس فصل
 ضمیر ثانی واجب باشد * و المختار فی باب خبر کان الاتصال والاكثر اولانت الی آخرها و عسیت الی
 آخرها و جاء لولاك و عساك الی آخرهما * مختار در خبر باب کان آنست که ضمیر منفصل باشد چنانکه
 کوی کان زید قائما و کنت اياه زیرا که خبر کان در اصل خبر مبتداست و خبر مبتدا ضمیر منفصل باید
 بود زیرا که عامل وی معنویست و اتصال نیز جائزست چنانکه کوی و کنته بنابر آنکه خبر کان
 شبهت بمفعول و ضمیر مفعول در مثل ضربته واجب الاتصال است پس باید که در شبیه مفعول اگر اتصال
 واجب نباشد لاقل جائز باشد لیکن رعایة اصل وی که خبر مبتداست مختار و اولی باشد از رعایت
 مشابَهت او با مفعول و اکثر در استعمال آنست که بعد از لولا ضمیر مرفوع منفصل باشد چنانکه کوی
 لولانت لکان کذا زیرا که آن ضمیر مبتدا نیست که خبر او واجب الحذفست چنانکه دانسته شد
 * و در بعض لغات لولاك لکان کذا آمده است * اخفش گوید که کاف بعد از لولا ضمیر مجرور است که بجای
 ضمیر مرفوع واقع شده است و همچنین مبتداست که ضمیر مرفوع بود بنابر آنکه بعضی از ضمائر
 بجای بعضی واقع میشود چنانکه کوی ما انا کانت انت درین مقام ضمیر است مرفوع واقع بجای
 مجرور پس جائز که باشد کاف در لولاك ضمیری باشد مجرور واقع بجای مرفوع * و سیبویه گوید که
 لولاك درین حرف جرست و کاف ضمیر مجرورست و واقع در موقع خود پس اخفش تصرف کرده است
 در ما بعد لولا و سیبویه تصرف کرده است در نفس لولا * و همچنین اکثر در استعمال آنست که
 متصل بهی و اخوات وی ضمیر مرفوع باشد و چنین گفته شود که عسیت عسیتما تا آخر آن زیرا که

در ضارب هو مستترست که فاعل اوست و در الزیدان ضاربان هما مستترست که فاعل اوست و در الزیدون ضاربون هم مستترست که فاعل اوست و این الف و واو حرف اعرابند نه ضمیر فاعل و برین قیاس است حال ضاربة و ضاربان و ضاربات * ضمیر مرفوع کفیم زیرا که ضمیر منصوب و مجرور مستتر نشوند * و مرفوع متصل کفیم زیرا که مرفوع منفصل کله ایست که استناروی متصور نباشد لیکن ضمیر مرفوع متصل که بمنزله جزو کله است جائزست در وی استنار که غالب انصالتست * و لایسوغ المنفصل الی تعذر المتصل و ذلك بالتقدم علی عامله أو بالفصل لغرض أو بالحذف أو بكون العامل معنویا أو حرفا و الضمیر مرفوع أو بكونه مسندا الیه صفة جرت علی غیر من هی له مثل ایاک ضربت و ما ضربک الانا و ایاک والشر و أنازید و ماأنت قائما و هندزید ضاربه هی * و جائز نیست آوردن ضمیر منفصل الانجا که متصل متعذر باشد بنا بر آنکه متصل اخف است و مادام که مقصود بأخف حاصل شود مناسب نیست عدول باثقلی و این تعذر متصل با تقدیم ضمیر باشد بر عامل خود چنانکه کوبی ایاک ضربت اگر ضمیر مؤخر بودی ضربتک بایستی گفت نه ضربت ایاک * و یا بانفصال میان ضمیر و عامل وی چنانکه ما ضرب الانا اوانت و الا هو چون کله الافصل کرد میان ضمیر و عامل وی اتصال ممکن نبود پس ازین جهت منفصل باشد فاعل از فعل و این فصل بکلمه الابرای قائده حصرست * و همچنین کلمه انما در مثل انما ضرب انا اوانت او هو سبب فصل ضمیر میشود زیرا که در قوه ما والا است ای ما ضرب الانا * و اگر فصل واقع شود میان ضمیر و عامل بجزیری که در فصل بأو غرضی نباشد جائز نبود پس نشاید که کوبی ضرب فی الدار انا اوانت او هو بلکه باید گفت ضربت فی الدار * و یا بحذف چنانکه کوبی ایاک والشر اصلش اتفک بود بدل اگر دند باقی نفسک نادو ضمیر متصل که یکی فاعل باشد و یکی مفعول و هر دو را جمع یک شیء جمع نشوند و چون اتق انداخته شد ضمیر خود کرد و چون عامل محذوف بود منفصل شد زیرا که اتصال ضمیر به عامل وی باشد * و یا تعذر بسبب آن باشد که عامل ضمیر معنوی باشد چنانکه کوبی ضمیر مبتدا واقع شود یا خبر چون أنازید و زیدانا زیرا که اتصال ملفوظ بأمر معنوی معقول نیست * و یا بسبب آنکه عامل در ضمیر حرف باشد و ضمیر مرفوع باشد چنانکه کوبی ماانت قائما در اینجا انفصال ضمیر واجبست که اگر متصل شود لازم آید که در بعض مواضع مستتر گردد اما اگر ضمیر منصوب یا مجرور باشد بحرف متصل تواند بود همچون انه و له زیرا که آن محذور لازم نمی آید * و یا بسبب آن باشد که ضمیر مسند شده است بوی صفتی که آن صفت جار بست بر غیر آن کس که این صفت از آن اوست خواه در محل اشتباه باشد چنانکه کوبی زید عمرو ضاربه هوا کر این ضمیر که فاعل ضارب است منفصل نشود معلوم نکرد که زید ضارب عمروست یا عمرو ضارب زیدست لیکن چون منفصل شده معلوم گشت که زید ضارب عمروست و ضارب صفت اوست و جاری گشته و خبر شده است از عمرو * اگر چنین کوبی که زید عمرو ضاربه بی انفصال ضمیر معلوم شود که عمرو ضارب زیدست و این صفت جاری بر صاحب خودست و خواه محل التباس نباشد چنانکه کوبی هند زید ضاربة هی در اینجا انفصال ضمیر التباس نیست زیرا که از تأیید ضاربة و تذکیر ضمیری که بعد از اوست شود که هند زید را زده است * و اگر مقصود آن باشد که زید هند را زده است عبارت چنین باید گفت هند زید ضاربها و انفصال درین محل از برای طردا للباسست * و اذا اجمع ضمیران و لیس أحدهما مرفوعا فان كان أحدهما اعرافا و قد منه فلك الخيار فی الثانی فی مثل اعطیتک

و هو مرفوع و منصوب و مجرور فالرفوع والمنصوب متصل ومنفصل والمجرور متصل فذلك
خسة انواع * الاول نحو ضربت وضربت الى ضربن وضربتن * والثاني انا الى هن * والثالث ضربني
الى ضربهن و انني الى انهن * والرابع اياي الى اياهن * والخامس غلامي ولى الى غلامهن ولهن * ضمير
برسه قسم است مرفوع و منصوب و مجرور يعنى از برای هر حالتی از رفع و نصب و جر صیغتی وضع
کرده شده است مثلاً انت از برای مرفوع است و اياك از برای منصوب است و يادرمثل غلامي ولى از برای
مجرور است * و چون صیغه بحسب اختلاف این حالات مختلف میشود بعضی توهم کرده اند که اعراب
بر دو قسمت * یکی صریح چنانکه در جاتی زید و رأيت زيدا و مررت بزید چه صیغه زید بر حال
خودست و حرکات مختلف میشود از برای دلالت بر معانی معنوره چنانکه مذکور شد * و دیگری
غیر صریح و این در مضمرات است که صیغه مختلف میشود بحسب اختلاف حالات رفعی و نصبی و جری
و این سخن ظاهر است و حق آنست که مضمرات از جمله مبنیات حقیقی اند نمی بینی که هر يك از انت
و اياك موضوعند در مفردات لغت و اگر چه آنجا معانی معنوره موجود نیست پس این اختلاف
از برای دلالت معنوره نباشد و این اختلاف را اعراب نگویند بلی این اختلاف را مشابهتی هست
با اختلاف اعراب * و هر يك از دو قسم اول یعنی مرفوع و منصوب منقسم شوند بم متصل و منفصل * و قسم
سوم که مجرور است متصل باشد زیرا که مجرور از جار منفصل نمیشود خواه جار حرف باشد و خواه
مضاف پس اینجا احتیاج با تفصل نباشد بخلاف مرفوع و منصوب که هر يك از ایشان میشایند که متصل شود
بعامل خود و میشایند که منفصل شود پس اقسام ضمائر پنج است اول ضمیر مرفوع متصل مثل ضربت
و ضربت و این دوازده صیغه است از برای هجده معنی * دوم ضمیر مرفوع منفصل مثل انا تا آخر
و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * سوم ضمیر منصوب متصل مثل ضربنی و اننی
تا آخر و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * چهارم ضمیر منصوب منفصل مثل اياي
تا اياهن و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * قسم پنجم ضمیر مجرور و آن جر متصل نیست
و صیغ او همچون صیغ منصوب متصل است مثلاً كاف ضربتك و كاف مررت بك صیغه است مختلف
بحسب نصب و جر که از عامل معلوم شود * و المرفوع المتصل خاصة يستتر في الماضي للغائب والغائبة
وفي المضارع للمتكلم مطلقا والمحاطب والغائب والغائبة وفي الصفة مطلقا * ضمیر مرفوع متصل
على الخصوص مستتر و پوشیده میشود در فعل ماضی از برای واحد مذکر غائب و واحد مؤنث غائب
چنانکه کوبی زید ضرب و هند ضربت در ضرب هو مستتر است راجع بازید و در ضربت هی
راجع است با هند لیکن در ضرب زید و ضربت هند هیچ ضمیر نیست بلکه فاعل این دو فعل ظاهر است
و همچنین مستتر میباشد در فعل مضارع از برای واحد غائب مذکر و واحد غائب مؤنث چون زید
بضرب و هند تضرب بر آن قیاس که در ضرب و ضربت دانسته شد * و همچنین مستتر میشود
در مضارع از برای واحد مخاطب چون تضرب و دائماً فاعل این فعل ضمیر مستتر است تا اگر کوبی
تضرب انت این انت تا کید آن مستتر باشد نه فاعل این فعل * و همچنین مستتر میشود دائماً در فعل مضارع
از برای متکلم مطلقا خواه واحد و خواه متعدد چون اضرب و تضرب که فاعل ایشان نیز دائماً
مستتر است * و همچنین مستتر میشود در صفت خواه اسم فاعل و خواه اسم مفعول و خواه صفت مشبهه
مطلقا خواه واحد و خواه تثنيه و خواه جمع و خواه مذکر و خواه مؤنث چنانکه کوبی زید ضارب

الرجل باشد و ازین قبیلست انا الضارب الرجل زید درینجا بدل نمیشود بلکه عطف بیان است
 * و در پیشتر مواضع عطف بیان و بدل کلی در ترکیب جائز میباشد هر یکی عوض آن دیگر مثلا جانی اخوك
 زید میباشد که زید بدل باشد و میباشد که عطف بیان باشد و از جهت لفظ هیچ مانعی نیست پس اگر متکلم
 قصد نسبت بازید کرده است و اخوك را توطئه و مقدمه ساخته است زید بدل کل باشد و اگر قصد نسبت
 باخ کرده است و مراد وی از ذکر زید توضیح اخ است عطف بیان باشد و برین قیاس حال اقم بالله ابو
 حفص عمر * المبنی ماناسب مبنی الاصل او وقع غیر مرکب * و حکمه ان لا یختلف آخره لا ینتقل
 العوامل و ألقابه ضم و فتح و کسر و وقف * چون فارغ شد از بیان اسم معرب و احوال وی شروع
 کرد در بیان اسم مبنی و احکام وی * و گفت اسم مبنی بر دو قسم یکی آنکه او را مناسبت بامبنی الاصل که
 آن حرفست و فعل ماضی باتفاق و فعل امر حاضر معلوم بقول اصح و جمله نیز من حیث انها جمله
 مبنی الاصلست و استحقاق وی مرا اعراب محلی را بواسطه وقوعست در موقع مفرد و این قسم از مبنی
 مضمرات است و اخوات وی چنانکه معلوم گردد * و مناسبت اعم است از مشابَهت زیرا که مشابَهت آنست
 که یک چیز مشترک باشد میان اسم مبنی و مبنی الاصل همچنانکه احتیاج بفیر در تعیین معنی مشترک است
 میان حرف و مضمرات مثلا * و مناسبت شاید که برین وجه باشد و شاید که بوجه دیگر باشد چنانکه
 طرف که مضامف گردد با جمله اینجا مناسبت و تعلق هست و اگر چه مشابَهت نیست و حیثا واجب بود
 بر مصنف که در تعریف معرب لمیناسب ذکر کند بجای لمیشبه * دوم آن اسمیست که در ترکیب واقع نباشد
 چون زید و عمرو و خالد و امثال اینها و اگر چه این اسماء مناسبت بامبنی الاصل ندارند لیکن چون سبب
 استحقاق اعراب ترکیب است و ازین اسماء در صورت تعداد منتفی است پس ایشان را استحقاق اعراب
 نباشد پس مبنی باشد و سکون ایشان بنائی باشد * اینست مذهب مصنف و اگر چه مخالف قول اکثر
 نحاة است و حکم مبنی آنست که مختلف نشود آخروی باختلاف عوامل یعنی حکم وی مخالف حکم
 معربست * و القاب حرکات و سکون مبنیات ضم است و فتح است و کسر است و وقف * و این القاب حرکات
 را در معربات نیز استعمال کنند لیکن القاب حرکات اعرابی را در مبنیات استعمال نکنند مثلا در جانی زید
 گویند که زید مضموست و در مبنی نگویند که مبنی بر رفع است * و هی المضمرات و اسماء الاشارة
 و الموصولات و اسماء الافعال و المركبات و الاصوات و الکنایات و بعض الظروف * اسماء مبنیه این
 انواع معدوده است که مذکور شد * و تقید کرد ظرف بعض زیرا که بعض ظرف از قبیل معربات اند
 * المضمر ما وضع لتکلم او مخاطب او غائب تقدم ذکره لفظا او معنی او حکما و هو متصل و منفصل فالمنفصل
 المستقل بنفسه و المنصل غیر المستقل * مضمر آن اسمیست که موضوع شده باشد برای آنکسی که بوی
 تلفظ کند چون انا و نحن یا موضوع باشد برای آنکسی که مخاطب شود با آن لفظ چون انت و انما یا موضوع
 باشد از برای غائب یعنی آنکسی که نه متکلمست و نه مخاطب * لیکن شرط وضع از برای غائب آنست که
 متقدم شده باشد ذکر آن غائب لفظا چون زید و اهل القام * یا معنی چون اعدا و اهل اقرب لا تقوی لفظه و
 راجعست باعدلی که مذکورست معنی در اعدا و اهل * یا حکما چنانکه در ضمیرشان و در نفم رجلا و در ربه
 رجلا مذکور شود ان شاء الله تعالی * و ضمیر بر دو قسم است متصل و منفصل و منفصل که مستقل باشد در تلفظ
 چون انت و ایاک یعنی تلفظ با و توان کرد بر قانون لغت بی سببی لفظی دیگری بروی و متصل آنست که
 مستقل نباشد بلکه بر قاعده لغت تلفظ بوی نتوان کرد بی سببی لفظی دیگری چنانکه ضربت و ضربت

معرفه باشند یا هر دو نکره باشند یا اول معرفه باشد و دوم نکره یا بر عکس پس این اقسام چهار باشد
 بدل نیز چهار قسم است و چهار در چهار شازده باشد * مثال معرفتین در اقسام چهار
 کانه بدل جانی زید اخوک و ضربت زید ارسه و سلب زید ثوبه و رأیت زیدا الحمار * مثال نکر تین
 ازین اقسام جانی شخص رجل صالح و ضربت رجلا راسا و سلب رجل ثوب له و رأیت
 رجلا حمارا * و امثله مختلفین ازین مذکور ماخوذ گردد بآنکه مبدل منه را از چهار مثال اول گیری
 و بدل را از چهار مثال دوم گیری یا بر عکس پس امثله شازده کانه معلوم شود * و هرگاه که نکره بدل
 شود از معرفه و صف کردن آن نکره را واجبست پیش مصنف * و پیش دیگران احسن و اولی است نه
 واجب * و یکونان ظاهرین و مضمیرین و مختلفین و لا یبدل ظاهر من مضمیر بدل الكل الامن الغائب
 مثل ضربته زیدا * بدل و مبدل منه شاید که هر دو ظاهر باشند و شاید که هر دو مضمیر باشند و شاید که
 هر دو مختلف باشند پس این اقسام نیز چهارست با اقسام چهار کانه بدل شازده قسم باشد بر آن قیاس
 که دانسته شد * مثال ظاهرین در بدل کل جانی زید اخوک و در بدل بعض جانی القوم ثلاثهم و در بدل
 اشمال اعجمی زید علمه و در بدل غلط جانی زید حمار * و مثال مضمیرین در بدل کل زید ضربته اياه
 و در بدل بعض رأس زید ضربته اياه بر آن تقدیر که ضمیر ضربته زید را باشد و ضمیر اياه رأس را باشد
 و در بدل اشمال علم زید اعجمی هو بر آن تقدیر که فاعل اعجمی راجع بازید باشد و ضمیر هو راجع
 با علم او باشد و در بدل غلط چنانکه در موضعی که ذکر حمار و زید رفته باشد کو بی رأیه اياه و ضمیر اول
 زید را باشد و دوم حمار را * و امثله مختلفین ماخوذ گردد ازین امثله ثانیة مذکوره بر آن قیاس که
 دانسته شد * و جمیع اسم ظاهر بدل کل نشود از ضمیر الا از ضمیر غائب زیرا که ضمیر متکلم و مخاطب در
 مرتبه اعلی است از تعریف و وضوح پس نشاید که اسم ظاهر که در مرتبه فرو ترست و مقصود بالنسبة
 است قائم مقام وی شود * و اگر نه مقصود بالنسبة در مرتبه فرو تر باشد از مقدمه و توطئه خود و این
 حکم مخصوصست ببدل کل که مدلول ثانی عین مدلول اولست پس تنزل از اول در مرتبه جائز نباشد
 اما در دیگر بدلها جائزست که ظاهر بدل از ضمیر متکلم و مخاطب گردد زیرا که معنی مختلفست و تفاوت
 در مرتبه بنسبت بادو جائزست لیکن وقتی که یکی باشد نشاید که مقصود بالنسبة ادنی مرتبه باشد * عطف
 البیان تابع غیر صفة بوضع متبوعه مثل * اقم بالله ابو حفص عمر * و فصله من البدل لفظا فی مثل *
 انا ابن التارک البکری بشر * عطف بیان تابعه نیست غیر صفت یعنی دلالت نمی کنند بر معنی قائم بذات
 متبوع چنانکه صفت دلالت میکند * و عطف بیان موضوع خودست و باین قید خارج شد آن سه
 تابعی دیگر * و حاصل آنست که عطف بیان تابعه نیست که موضوع متبوع خودست نه بر آن وجه که صفت
 ایضاح متبوع خود میکند زیرا که صفت دلالت میکند بر معنی قائم بذات متبوع خود و آن ذات بآن
 معنی واضح شود و متمایز میگردد از غیر * و عطف بیان اسمیست که بآن اسم متبوع او واضح میگردد * و فرق
 میان عطف و بدل کل بحسب معنی در غایت روشنی است زیرا که بدل کل مقصود بالنسبة است و عطف
 بیان مقصود بالنسبة نیست * و اما فرق میان ایشان بحسب لفظ در مثل این قول شاهرست * انا ابن التارک
 البکری بشر * علیه الطیر برقه و قوا * که درین ترکیب که بشر بدل باشد از بکری و اگر نه البکری در حکم ساقط
 و مآل ترکیب این باشد انا ابن التارک بشر و این جائز نیست زیرا که از قبیل الضارب زیدست پس متعین
 شود که عطف بیان باشد و البکری در عطف ساقط نباشد و ترکیب التارک البکری از قبیل الضارب

زوی الاجیری که اورا اجزاء باشد که آن اجزاء از یکدیگر جدا توانند بود در حس چنانکه اگر کم
 القوم کلمه یا از یکدیگر جدا نه توانند بود در حکم چنانکه اشتربت العبد که که درین دو موضع تأکید را
 بکل واجع فائده ظاهر باشد * و هر چیزی که اورا اجزاء نباشد برین وجه که گفته شد اورا تأکید بلفظ کل
 واجع نشاید زیرا که بی فائده باشد پس نشاید که کوی جانی زید که زیر که اجزای زید بنسبت با حکم
 محیی متفرق نتواند بود پس تأکید لغو باشد * و چون ضمیر مرفوع متصل را خواهند که تأکید کنند
 بلفظ نفس یا عین اول آنرا تأکید لفظی باید کرد بضمیر مرفوع تا نوعی از استقلال اورا پیدا شود
 بعد از آن تأکیدوی بلفظ نفس و عین جائز بود بنا بر آنکه ضمیر مرفوع متصل بمنزله جزو کلمه است
 و لفظ نفس و عین بواسطه قبول انواع اعراب استقلال تمام دارند و نشاید که اینچنین مستقل سازند
 الا وقتی که آن نامستقل را نوعی از استقلال پیدا شود * ضمیر مرفوع متصل کفیم زیرا که مرفوع منفصل را
 این حکم نیست * و این شرط در لفظ نفس و عین است نه در کل و اخوات وی زیرا که ایشان را آن چنان
 استقلالی نیست که لفظ نفس و عین را هست * لفظ اکتع و دو برادری که اکتع و ابصع است چون با جمع
 مذکور شوند در عقب وی باشند بنا بر آنکه دلالت اجمع بر معنی تأکید اقوی است پس تقدیم وی اولی
 و آخری باشد * و ذکر این الفاظ ثلاثه بی اجمع ضعیفست * و ترتیب میان این سه لفظ آنست که اول اکتع
 مذکور شود و بعد از آن اکتع و بعد از آن ابصع * و در بعد نسخ لفظ ابضع بضاد مجمعه مذکورست در الفاظ
 تأکید و بنا برین اکتع را اخوات ثلاثه باشد چنانکه در بعض نسخ کافیه است * و البدل تابع مقصود بمانسب
 الی المتبوع دونه و هو بدل الكل و بدل البعض و بدل الاشتمال و بدل الفلظ فالاول مدلول الاول
 والثانی جزؤه والثالث بینه و بین الاول ملائمه بغير هما * و الرابع ان تقصد الیه بعد ان غلطت بغيره *
 بدل تابعیست که مقصودست بنسبت آن چیزی که منسوب شده است بمنبوع وی و آن متبوع مقصود
 بالنسبه نیست بلکه وی توطئه و مقدمه تابع خودست چنانکه کوی جانی زید اخوك مقصود ازین
 کلام نسبت محیی است باخ و ذکر زید توطئه و مقدمه و یست * تابع همه توابع را شامل است * و بقید مقصود
 بالنسبه سه از توابع بیرون رفت چنانکه دانسته شد * و بقید دونه عطف بمعرف خارج شد * و بدل بر چهار
 قسم است بدل کل بدل بعض بدل اشتمال بدل غلط بدل کل آنست که مدلول ثانی عین مدلول اول باشد
 چنانکه در آن مثال مذکور شد چه ذات اخ عین ذات زیدست * و بدل بعض آنست که ثانی جزو اول باشد
 چنانکه کوی ضربت زید ارسه و جانی القوم ثلاثهم * و بدل اشتمال آنست که میان ثانی و اول ملائمه
 باشد بغير کلیت و جزئیت خواه اولین مشتمل باشد بر ثانی چنانکه قوله تعالی یسألونک عن الشهر
 الحرام قتال فیہ و خواه ثانی مشتمل باشد بر اول چنانکه سلب زید ثوبه و خواه هیچ کدام بر دیگری مشتمل
 نباشد چنانکه اعجبنا زید علمه * و تسمیت وی بدل اشتمال از جهت آنست که اول کلام دلالت میکند
 بر اجمال بر آخر کلام پس کوی بمنزله مشتمل است بر ثانی مثلاً هرگاه که کفتی اعجبنی زید علمه معلومست که
 ذات زید معجب نیست پس کویا که کفتی اعجبنی شیء من زید و این معنی شاملست باجمال بر علم غیر آن
 و این سبب تسمیه همه اقسام بدل اشتمال را شاملست * و بدل غلط آن بدلیست که توقصد آن کرده باشی
 و آورده بعد از آن که غلط کرده بذکر غیر وی چنانکه کوی جانی زید جار مجبواستی که کوی جانی
 جار ناگاه زبان غلط کرد و زید مذکور شد پس آن غلط را تدارك کردی بذکر جار * و یکنونان معرفین
 و نکر تبین و مختلفین و اذا کان نکره من معرفه فالنعت مثل بالناصیه ناصیه کاذبه * بدل و مبدل منه یا هر دو

نه زید بلکه پسر وی یا غلام وی باشد و نسبت مجئی را بازید بطریق سهو و نسیان یا تجوز بوده باشد و هرگاه که کفتی جانی زید زید معلوم شد بذکر زید ثانی که تا کیدست که نسبت مجئی زید بطریق تحقیق بوده است نه بطریق سهو و نسیان یا تجوز پس زید ثانی که تا کیدست مقرر و استوار گردانید نسبت مجئی را بازید اول که متبوعست * و همچنین هرگاه که کفتی جانی زید بنفسه او عینه معلوم گشت که نسبت مجئی زید بطریق تجوز نبوده است لیکن سهو و نسیان باین تا کید که نفس و عین است زائل نکردد * و تقریر امر متبوع در شمول چنانست که کوبی جانی القوم کلهم أو اجمعون لفظ القوم اگرچه شاملست همه را اما احتمال دارد که مراد اکثر قوم باشد و بلفظ کلهم أو اجمعون آن شمول مقرر شد و معلوم گشت که مراد جمیع قوم است چنانکه هیچ کس خارج نیست * و تا کید بر دو قسمت یکی تا کید لفظی و آن تکریر لفظ اولیست چنانکه در جانی زید زید و این تکریر در همه الفاظ جاریست * در حرف چون ان ان زید اقام * و در فعل چون ضرب ضرب زید * و در جمله چون ضرب زید ضرب زید * و در اسم چنانکه گفته شد و مراد درین مقام از تا کید تا کیدست که در قسم اسم باشد * و دوم تا کید معنوی و آن بلفظی چندست مخصوص که یاد گرفته شود و بر آنجا قیاس نتوان کرد الفاظ دیگر را * و هی نفس و عینه و کلاهما و کله و اجمع و اکتع و اتبع و ابصع فالاولان بعمان باختلاف صیغتهما و ضمیرهما تقول نفس نفسا انفسهما انفسهم انفسهن * آن الفاظ محفوظه نفس این الفاظ مخصوصه که میسرمد یعنی لفظ عین یا آخر * و دو اول که لفظ نفس و عین است عام و شاملست همه اقسام را یعنی مفرد مذکر و مؤنث و تثنیه مذکر و مؤنث و جمع مذکر و مؤنث و این تناول ایشان باختلاف صیغ و ضمیر میباشد پس در مفرد مذکر کوبی نفس و در مفرد مؤنث نفسها و در تثنیه مذکر و مؤنث معا کوبی نفسهما و قیاس آن بود که نفساها گفته شود لیکن هرگاه که مثنی مضاف شود یا مثنی و مضاف متصل باشد بمضاف الیه آن لفظ مثنی که مضافست مبدل میشود بصیغه جمع در اکثر استعمال پس نفساها و ظهراهما و اوراها گفته نشود بلکه کوبند انفسهما و اظهراهما و رؤسهما * و از برای جمع مذکر کوبی انفسهم و از برای جمع مؤنث کوبی انفسهن * پس اختلاف در لفظ نفس آنست که کاه مفرد باشد و کاه جمع و اختلاف ضمیر آنست که ضمیر وی کاه مفرد مذکر باشد و کاه مفرد مؤنث و کاه تثنیه مذکر و مؤنث بربك طریق * و کاه جمع مذکر و کاه جمع مؤنث و برین قیاس است حال لفظ عین * و الثانی للثنی نحو کلاهما و کلناهما و الباقی لغير المثنی باختلاف الضمیر فی کله و کلها و کاهم و کلهن و الصیغ فی البواقی اجمع جماء اجمعون جمع * قسم دوم که کلا و کلنا است مخصوصست بمثنی زیرا که معنی وی مثنی است پس در مفرد و جمع مستعمل نشود و از برای تا کید تثنیه مذکر باشد کلاهما و از برای تا کید تثنیه مؤنث باشد کلناهما * و باقی الفاظ مخصوص اند بغير مثنی پس در لفظ کل صیغه مختلف نشود بلکه ضمیر مختلف شود پس کوبی اشتریت العبد کله و الجاریه کلها و العبد کلهم و الجواری کلهن * و در غیر کل ازین الفاظ اختلاف صیغه باشد پس کوبی از برای مفرد مذکر اشتریت العبد اجمع و از برای مفرد مؤنث اشتریت الجاریه جماء و از برای جمع مذکر اجمعون و از برای جمع مؤنث جمع و دیگر الفاظ برین قیاس است * و لا یؤکد بکل و اجمع الا ذوا أجزاء یصح افتراقها حسا و حکما مثل اکرمت القوم کلهم و اشتریت العبد کله بخلاف جانی زید کله * و اذا اکتد الضمیر المرفوع المتصل بالنفس أو العین اکتد بمنفصل مثل ضربت انت نفسك و اکتع و اخواه اتباع لاجمع فلا یقدم علیه و ذکرها دونه ضعیف * تا کید کرده نشود بلفظ کل و نه بلفظ اجمع و آنچه مشتقت

باشد جائز باشد و از اینجا که معطوف در حکم معطوف علیه است جائز نیست درین ترکیب مزید بقائم
 او قائما و لا ذاهب عمرو الارفع ذاهب زیرا که اگر مجرور شود یا منصوب شود معطوف باشد
 بر خبر زید و عمرو فاعل ذاهب باشد و حینئذ لازم آید که ذاهب عمرو خبر شود از زید و تقدیر کلام
 این باشد که مزید بذاهب او ذاهب عمرو و شکی نیست که ذاهب عمرو را بیدارتباطی نیست تا صلاحیت
 آن باشد که خبر شود از وی پس رفع ذاهب واجب شد بر آنکه عمرو مبتدا بود و ذاهب خبر و این جمله
 معطوف شود بر جمله مزید قائما و انما جاز الذی بطرفه یغضب زید الذی باب لانها فاء السببية که این
 ترکیب جائز است با آنکه یغضب معطوف است بحسب ظاهر و صله موصول که آن یطیر است و در صله
 واجبست ضمیری که راجع شود باموصول و در یغضب زید هیچ ضمیر نیست که راجع شود بالذی پس
 بایستی که جائز نبودی و سبب جواز وی آنست که این فاء سببیت نه ماطفه پس ازین جهت جائز
 شد و بعضی گفته اند فاء سببیه نیز فاء ماطفه است و تقدیر کلام درین ترکیب اینست که یغضب من طیرانه
 زید پس ضمیر در معطوف مقدر باشد و اذا عطف علی عاملین مختلفین لم یجز خلافا لافراء الا فی نحو
 فی الدار زید و الحجر عمرو خلافا لسیویه اننا کید تابع یقرر امر المتبوع فی الذببة او الشمول وهو
 لفظی و معنوی فاللفظی تکریر لفظ الاول مثل جانی زید زید و یجری فی الالفاظ کلها و المعنوی بالتفاظ
 مخصوصه که چون عطف کرده یک حرف عطف بر دو معمول دو عامل مختلف آن عطف روا نباشد
 زیرا که حرف عطف قوه آن ندارد که قائم مقام دو عامل مختلف شود پس نشاید که کوبی از زید و فی الدار
 و عمرو و فی الحجر تا عمرو و معطوف شود بر زید و حرف عطف قائم مقام این در عمل نصب و الحجر معطوف
 شود بر دار و حرف عطف قائم مقام فی شود در عمل جر اما کر یکی حرف عطف دو چیز را عطف
 کنند بر دو معمول یک عامل آن جائز باشد چنانکه کوبی کان زید قائما و عمرو قاعدا و این زید و قاعدا
 غنی زیرا که یک حرف عطف قائم مقام یک عامل شده باشد در دو عمل و درین خلاف نیست و فراء جائز
 داشته است که یک حرف عطف قائم مقام دو عامل شود در عمل پس پیش وی عطف بر معمولی عاملین مختلفین
 مطلقا جائز است و پیش سیویه اصلا جائز نیست و بعضی از نحویان چنین گفته اند که اگر زانکه معمول
 یک عامل مجرور باشد و معمول عاملی دیگر یا مرفوع یا منصوب باشد و مجرور بر مرفوع یا منصوب مقدم
 باشد و در معطوف نیز همین معنی رعایت کرده شود آن عطف جائز بود چنانکه کوبی فی الدار زید و الحجر
 عمرو و او قائم مقام حرف جر شود در جر و قائم مقام ابتدا باشد در رفع و همچنین جائز بود اگر کوبی این
 فی الدار زید و الحجر عمرو او قائم مقام فی شود در جر و قائم مقام این شود در نصب عمرو و متمسک
 این طائفه اینست که اینچنین ترکیب در کلام بسیارست پس مناسب آن باشد که این صورت را که بسیار
 واقعست جائز داریم و تاویل نکنیم و از آن قاعده که قیاس اقتضا کرد که یک عطف قائم مقام دو عامل
 نتواند شد این صورت را مستثنی سازیم و پیش مصنف مختار این تفصیلست و حامل را بمختلفین تقید
 کردیم تا مثل کان زید قائما و عمرو قاعدا بیرون رود زیرا که کان دوم موافق اولست در عمل بلکه
 این دو عمل بحقیقت از آن کان اولست و کان دوم تأکید اوست و در عمل مدخل ندارد پس بحقیقت
 این راجع شود با آنکه عطف بر معمولی عامل واحد باشد و اگر چه بحسب ظاهر عطف بر معمولی عاملین
 متفقین است در عمل تابع تأکید تا بهیست که تقریر کنی یعنی ثابت و استوار گرداند امر متبوع خود را
 در نسبت یاد شمول مثلا که کفنی جانی زید نسبت کردی بجای را بزید احتمال دارد که جانی

باید که وصفی لفظی باشد که از انجا حقیقه مشارالیه معلوم گردد و اسماء داله بر حقیقی اسم اجناس
 اند و اصل در تعریف اسماء اجناس لامست پس ازین جهت لازم شد که وصف باب هذا اسم جنس باشد
 معرف باللام دال بر حقیقت تا آنچه مقصودست حاصل شود و ازینجا که مقصود از وصف باب هذا الزاله
 ابهامست و بیان حقیقت ضعیفست مررت بهذا الایض زیرا که ایض اگرچه معرف باللامست
 دلالت بر حقیقت مشارالیه نمیکند و احتمال حقائق مختلف دارد و خوب است مررت بهذا العالم
 زیرا که از عالم معلوم میشود که مشارالیه انسانست ﴿العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه و توسط
 بین و بین متبوعه أحد الحروف العشرة و سیاتی مثل قام زید و عمرو و اذا عطف علی المرفوع المتصل
 اکد بمنفصل مثل ضربت انا و زید الا ان يقع فصل فیجوز تركه مثل ضربت اليوم و زید ﴿ و اذا عطف
 علی المضمحل المجرور اعيد الخافض مثل مررت بك و زید ﴿ عطف بحرف تابعیست که مقصودست
 او بنسبت بامتبوعش یعنی هر دو مقصوداند بنسبت آن چیزی که منسوب شده بمتبوعش تابع همه توابع را
 شاملست ﴿ و بقید مقصود بالنسبة خارج شدنست و تأکید و عطف بیان که ایشان مقصود بالنسبة
 نیستند بلکه مقصود بنسبت متبوع ایشانست ﴿ و بقید مع متبوعه خارج شد بدل که او مقصودست
 بنسبت بدون متبوع بلکه متبوع وی توطئه و مقدمه و بست چنانکه کوبی جانی زید اخوك ﴿ و قید
 توسط الی آخره بیان واقعست ﴿ و حروف عشرة بیاید در مباحث حروف مثل قام زید و عمرو و عمرو
 تابعیست که مقصودست بنسبت قیام همچنانکه متبوعش مقصودست باین نسبت و متوسطست در میان
 ایشان یکی از حروف عشره که آن واوست ﴿ و هرگاه که عطف کرده شود چیزی بر ضمیر مرفوع متصل
 باید که آن مرفوع متصل را تأکید کنند بضمیر منفصل تا آن متصل را بواسطه این منفصل نوعی
 استقلال شود و جائز باشد که معطوف علیه گردد و اگر نه از برای این تأکید باشد لازم آید که عطف
 کنند اسمی مستقل بر نام مستقلی که بمنزله جزؤ کلمه است و این جائز نیست ﴿ پس در مثل ضربت انا و زید
 زید معطوفست بر آن ضمیر متصل که متقوی شده است باین منفصل نه معطوفست بر ضمیر منفصل و اگر
 نه لازم آید که زید تأکید آن ضمیر متصل باشد و این ظاهر البطانست و تأکید منفصل را رها نتوان کرد
 الا وقتی که فاصله واقع شود میان ضمیر مرفوع متصل و میان معطوف بروی فحیث ترك تأکید بمنفصل
 جائز باشد چنانکه ضربت اليوم و زید کویا که بواسطه آن فاصله متصل را نوع استقلال شود پس
 ترك تأکید توان کرد بواسطه طول کلام ﴿ و هرگاه که عطف کرده شود بر ضمیر مجرور خافض یعنی جار
 وی را اعاده باید کرد در معطوف و بی اعاده جار نشاید عطف کردن مثلاً نشاید که کوبی مررت بك و زید
 یا مررت به و زید بلکه چنین باید گفت مررت بك و زید و به و زید زیرا که ضمیر مجرور بمنزله جزؤ
 کلمه است ﴿ پس اگر اعاده جار نکنند عطف مستقل لازم آید بر جزؤ کلمه و این جائز نیست ﴿ و همچنین
 است حال وقتی که جار اسم مضاف باشد بضمیر پس چنین کوبی که جانی غلامك و غلام زید ﴿ و المعطوف فی حکم
 المعطوف علیه و من ثم لم یجز ما زید بقاء او قائما و لا ذاهب عمرو الا الرفع ﴿ معطوف در حکم معطوف علیه
 است در آنچه معطوف علیه را واجب است بامتنعست بامتنعست پس اگر جمله معطوف شود بر جمله دیگر که
 خبر بتداست واجب شود در معطوف عائدی که راجع شود بابتدا همچنانکه در معطوف علیه واجبست
 پس جائز باشد که کوبی زید قائم به و ذهاب اخوه و نشاید که کوبی زید قائم به و ذهاب اخوه و نشاید که کوبی
 زید قائم به و ذهاب عمه و رآن تقدیر که ذهاب عمه و عطف باشد بر قائم به اما اگر عطف بجمعه عزید قائم به

وی باشد پس وصف را نیز تذکیر و تأنیت بظربا فاعل وی باشد نه بظربا موصوف پس کوبی جانی
 رجل حسن غلامه و حسن غلامه با فرد چنانکه در فعل همچنین کوبی جانی رجل
 حسن غلامه و حسنة جاریته و جاء تنی امرأة حسن غلامها و حسنة جاریتها و تذکیر و تأنیت کنی
 باعتبار فاعل نه باعتبار موصوف ﴿ و من ثمه حسن رجل قاعد غلامه و ضعف قاعدون غلامه و يجوز قعود
 غلامه ﴾ و از اینجا که وصف متعلق تابع موصوفست در پنج اول و در واقی همچون فعلست خوبست
 آنکه کوبی قام رجل قاعد غلامه با فرد چنانکه در فعل کوبی قام رجل قعد غلامه او بقعد غلامه با فرد فعل
 و ضعفست آنکه کوبی قام رجل قاعدون غلامه چنانکه ضعفست قام رجل بقعدون غلامه زیرا که
 و او در قعدون فاعلست پس غلامه فاعل او نباشد و احتیاج افتد بتأویل بآنکه و او در قعدون علامت
 جمعیت فاعلست همچنین آنکه در ضربت هند علامت تأنیت فاعلست و این خلاف ظاهرست زیرا که
 استعمال و او باین معنی در فعل محقق نشده است یا بآنکه غلامه بدل از و اوست و این نیز خلاف
 ظاهرست پس ازین جهت این ترکیب ضعفست ﴿ و همچنین قاعدون غلامه ضعفست زیرا که شبیهست
 بقعدون غلامه و اگر چه و او در قاعدون ضمیر نیست بلکه حرف امر است ﴿ و قام رجل قعود غلامه
 جائزت زیرا که قعود جمع تکسیرست و شبیه نیست بمثل بقعدون که ضعفست پس جائز باشد نه
 خوب باشد و نه ضعیف ﴿ و المضمیر لا یوصف ﴿ مضمیر که احرف معارفست بقول اصح محتاج نیست
 بتوضیح که قائده و صفست پس ازین جهت مضمیر موصوف نباشد ﴿ و لا یوصف به ﴿ همچنین آنکه
 مضمیر موصوف نباشد صفت نیز نباشد و صفت نیست که آن دلالتست بر قیام معنی بذاتی بلکه ضمیر
 دلالت میکند بر نفس ذات نه بر معنی قائم بذات پس ازین جهت با مضمیر وصف نکنند چیزی را و الله
 اعلم ﴿ و الموصوف اخص او مساوی و من ثمه لم یوصف ذو اللام الایمله او بالمضاف الی مثله ﴿ موصوف
 میباید که احرف باشد از صفت یا مساوی باشد با صفت زیرا که صفت تابع موصوفست و از برای وی
 مطلوبست پس نشاید که از موصوف خود اعرف و اقوی باشد و دانسته شد که ضمیر نه موصوف
 میشود و نه صفت ﴿ و او احرف معارفست بقول اکثر ﴿ و بعد از و مرتبه علمست ﴿ و بعد از علم اسم اشارت
 و موصولست که در یک مرتبه اند پدش جعی و از قبیل مبهمات اند و بعد از ایشان معرف بلامست
 ﴿ و مضاف با هر معرفه در مرتبه آن معرفه است پس مضاف با ضمیر در مرتبه ضمیرست و مضاف با علم
 در مرتبه علمست و علی هذا القیاس ﴿ و حیثند علم را وصف توان کرد بمضاف الی العلم چنانکه کوبی
 مررت بزید صاحب هر و نه بمضاف الی المضمیر پس نشاید که کوبی مررت بزید صاحب و همچنین علم
 شاید که موصوف شود با اسم اشارت نحو مررت بزید هذا ای المشار الیه و موصوف شود بموصول نحو مررت
 بزید الذی یحفظ القرآن و موصوف شود بمعرف باللام نحو مررت بزید الابيض و برین قیاس میکن
 و چون معرف باللام نازلترست از سایر معارف ﴿ پس نشاید که او را وصف کنند بهیچ معرفه الا بش
 خود که معرف باللام است نحو مررت بر رجل الافضل و یا مضاف بمثل خود که آن نیز در مرتبه و بست
 چنانکه کوبی مررت بالرجل صاحب القوم ﴿ و انما التزم و صف باب هذا بذی اللام لایهامها و من ثمه
 ضعف مررت بهذا الابيض و حسن مررت بهذا العالم ﴿ کوپا یکی مکیوید که اسم اشارت
 اعرفت از معرف باللام و اعرفت از مضاف معرف باللام پس بایستی که وصف باب هذا بهر دو جائز
 بودی لیکن وصف وی نیست الا بمعرف باللام ﴿ جواب آنست که قیاس آن بود که کفی لیکن در باب هذا
 ایهام است حقیقت مشار الیه از لفظ معلوم نیست و بیان حقیقت و زاله ایهام امری مهمست پس

و بزید هذا و هیچ رقی نیست میان آنکه نعت مشتق باشد یا غیر مشتق بلکه مداروی بر آنست که دلالت کند بر معنی در ذات متبوع خواه مشتق باشد چون ضارب و مضروب و نظائر آن و این قسم در استعمال بسیارست * و ازین جهت است که بعضی توهم کرده اند که شرط نعت آنست مشتق باشد همچنانکه در حال توهم کرده اند و خواه مشتق نباشد * و این قسم بر دو وجه است یکی آنکه موضوع باشد از برای دلالت بر معنی در ذاتی بطریق عموم یعنی در همه استعمالات وی در دلالت مستفاد گردد چنانکه تمیمی و ذومال چه دائما دلالت میکند بر آنکه نسبت بقیله تمیم حاصلست ذاتی را و ذومال دلالت میکند بر آنکه ذاتی صاحب مالست * دوم آنکه در بعضی مواضع دلالت کند بر حصول معنی در ذاتی و حیثند جائز باشد که نعت نشود و در بعضی مواضع دلالت نکند پس نشاید که نعت باشد مثلاً ای رجل در مررت بر جل ای رجل دلالت بر معنی کمال رجولیت پس نعت باشد و همچنین است حال رجل در مثل جانی هذا الرجل در اینجا رجل بعد از هذا مذکورست و هذا دلالت میکند بر ذاتی مبهم و رجل بر ذاتی معین و خصوصیت ذات معنی بمنزات معنیست در ذات مبهم پس ازین جهت رجل صفت هذا باشد * و بعضی گفته اند که بدایست نه نعت و در هر موضعی که رجل دلالت بر این معنی نکند نشاید که صفت باشد و برین قیاس است مررت بزید هذا ای بزید المشار الیه پس هذا درین موضع دلالت میکند بر معنی در ذات پس صفت وی باشد و در مواضع دیگر که نمیکند نشاید که نعت باشد * و توصف النکره بالجملة الخبرية و یلزم الضمیر و یوصف بحال الموصوف و بحال متعلقه مثل مررت بر جل حسن غلامه فالاول یبعه فی الاعراب و التعریف و التکبر و الافراد و التثنية و الجمع و التذکیر و التأنیث و الثانی یبعه فی الخمسة الاول و فی الباقی کالفعل * اسم نکره جائزست که موصوف شود بجملة خبریه زیرا که جمله در حکم نکره است و صفت نکره تواند بود و صفت معرفه نتواند بود پس جائزست جانی رجل ابوه عالم * و جمله را قید کریم بخبریت زیرا که جمله انشائی صفت واقع نشود الا بتأویل بعید چنانکه کوبی جانی رجل اضربه ای مقول فی حقّه اضربه یعنی مستحق آنست که امر کنند بضرب او و ناچارست در جمله که صفت واقع شود از ضمیری که راجع باشد باموصوف تاربط کند صفت را باموصوف و اگر ضمیر نباشد آن جمله اجنبی باشد از موصوف و صفت وی واقع نتواند شد چنانکه کوبی جانی رجل زید عالم * و وصف شی بر دو قسم است * یکی آنست که او را وصف کنند بحال خود چنانکه کوبی جانی زید العالم او را جل عالم که صفت واقع شده است حالیهست از احوال موصوف خود * و دیگری آنست که وصف کنند بحال متعلق او چنانکه کوبی جانی زید العالم ابوه او جانی رجل عالم ابوه درین دو صورت حال موصوف نیست بلکه حال متعلق موصوفست که آن ابوه است * قسم اول از وصف تابعست باموصوف درده چیز یعنی ناچار باشد او را از موافقت باموصوف در چهار چیز از ده چیز در یکی اعراب از سه اعراب و در یکی از سه حال از افراد و تثنیه و جمع و در یکی از تأنیث و تذکیر و در یکی از تعریف و تذکیر * و قسم ثانی از وصف موافق باشد باموصوف در پنج چیز اول بر آن وجه که مصنف ذکر کرده است یعنی ناچارست که موافق باشد در دو چیز از پنج چیز یعنی در یکی اعراب ثلاثه و در یکی از تعریف و تذکیر و در خمسة متأخره حکم آن وصف حکم فعل باشد یعنی همچنانکه فعل مفرد میباشد خواه فاعلش مفرد باشد و خواه تثنیه و خواه جمع این وصف نیز مفرد باشد خواه فاعلش مفرد باشد و خواه تثنیه و خواه جمع باشد و همچنانکه فعل را تذکیر و تأنیث کنند نظر مافعال

چنانکه در لغت سابق معلوم شده * دوم آنکه مهموز الاخر باشد چون خب و در اعراب مثل هو باشد پس کوبی حنک و حنک و حنک * سیوم آنکه آخرش واو باشد و ما قبلش سا کن چون دل و پس کوبی جوک و جوک و جوک * چهارم آنکه او لام فعل او منقلب شود با ثف همچنانکه مصابیس در هر سه حال رفع و نصب و جر کوبی حاک همچون در حالت اضافت بیا متکلم و در حالت افراد از اضافت پس بر قیاس مصابیس * و در هن افقی دیگر هست غیر آنچه گذشت بآنکه همچون بد باشد در همه حالات اضافت بغیر متکلم و اضافت بیا متکلم و قطع از اضافت چنانکه در جم گفته شد * و کلمه ذو اضافت کرده نشود بضمیر نه بضمیر متکلم و نه بضمیر غیر متکلم و اگر چه در بعضی لغات جهش را اضافت بضمیر کرده اند چنانکه ذووه و ذویه * و همچنین کلمه را قطع از اضافت نکنند و الله اعلم * التوابع کل ثان با اعراب سابقه من جهة واحدة * توابع جمع تابعه است که در اصطلاح نحویان بمنزل اسم است و فاعل اسمی را جمع کنند بر فوایل چنانکه کاهل و کواهل * و تابع در اصطلاح نحویان هر تالیست که با اعراب سابق خود باشد از جهت واحدة * ثانی کفیم زیرا که اول تابع نباشد * و با اعراب سابق کفیم تاهر ثانی که با اعراب نیست چون خبر کان و خبر آن تابع نیست * و جهت واحدة کفیم تا خبر مبتدا و مفعول ثانی از باب علت خارج شود زیرا که ایشان از توابع نیستند بنا بر آنکه اعراب ایشان از آن جهت نیست که اعراب سابق مثلا در ظنات زیدا قائما قائما منصوب است بآنکه مضمون است و زید منصوب است از آن جهت که مضمون فیه است * و خبر مبتدا مرفوع است از آن جهت که تجرید از عوامل لفظی از برای اسناد مقتضی مسند است و مبتدا مرفوع است از آن جهت که آن اسناد مقتضی مسند الیه است و در مثل جانی زید العالم هر دو مرفوعند از آن جهت که جاء مقتضی فاعل است و چون علم بازید متحد است کسوة او پوشیده است از آن جهت که او پوشیده است و برین قیاس است حال سائر توابع * النعت تابع بدل علی معنی فی متبوعه مطلقا و فائده تخصیص او توضیح و قد یکون مجرد التثاء او الذم او التأكید مثل نفخة واحدة * نعت تابعیست که دلالت میکند بر معنی در متبوع خود مطلقا یعنی حصول آن معنی در آن متبوع مقید نیست بزمان صدور فعل از وی یا زمان وقوع فعل بر وی همچنانکه حال مقید است بر آن وجه که دانسته شد * پس قید اطلاق تنبیه است بر فرق میان نعت و حال در مثل جانی زید الراکب و جانی زید را کباچه نعت دلالت میکند بر حصول معنی رکوب در زید بی تقیید بآنکه این رکوب در زمان مجی است * و حال دلالت میکند بر حصول معنی رکوب در زید مقید بزمان مجی * پس فرق میان حال و نعت ظاهر شد و اگر چه حال در تابع داخل نیست * و فائده نعت در نکرات تخصیص است چنانکه کوبی جانی رجل عالم این نعت که عالم است رجل مخصوص گردانید و از احتمال جاهل بیرون برد * و فائده نعت در معارف توضیح است چنانکه کوبی جانی زید التاجر در وقتی که زید نام دو کس باشد پس این نعت که تاجر است زید را از ابهام بیرون برد و روشن گردانید که مراد کدام است * و کاه باشد که از برای مجرد ثا باشد چنانکه در بسم الله الرحمن الرحیم * و کاه باشد که از برای مجرد دم باشد چنانکه اعوذ بالله من الشیطان الرجیم الامین الخبیث * و کاه باشد که نعت از برای تأکید معنی باشد که از متبوع معلوم شده است چنانکه در نفخة واحدة از لفظ نفخة معنی واحدة ضما معلوم شود و فائده لفظ واحدة تأکید آن معنی است * و لا فصل بین ان یکون مشتقا او غیره اذا کان وضعه لغرض المعنی عموما مثل تمیمی و ذی مال او خصوصا مثل مررت بر رجل ای رجل و بهذا الرجل

در آخره والیه مفتوحه او ما کنه فان کان آخره الفا تثبت وهدیل تعلبها لغیر التثنيه یاء وان کان یاء ادغمت وان کان وارا قلبت یاء وادغمت وفتحت الیاء اما کنین ﴿ اسمی که اضافه کرده شود بیای متکلم حرف آخر وی یا حرف صحیح باشد یا ملحق بصحیح که آن و او و یا نیست که ماقبل ایشان ساکن باشد و بر هر دو تقدیر آخر آن اسم مکسور شود از بهر مناسبت یا و چنین کوی غلامی و عدوی و قوی و ظی و دلی و یاء متکلم درین صورت جائز است که مفتوح باشد چنانکه کوی غلامی و جائز است که ساکن باشد چنانکه کوی غلامی لیکن بعضی گفته اند که فتحه اصلست و سکون ماضی قیاس بر ضمیر مخاطب در مثل غلامک و بعضی گفته اند که اصل سکونست زیرا که با حرف ثقیلست و فتح بواسطه مناسبت است با ضمیر مخاطب ﴿ و اگر در آخر اسم حرف علت باشد و ملحق نباشد بحرف صحیح همچنانکه الف آن الف ثابت شود خواه الف تنبیه باشد چنانکه در غلامی و مسلمای و خواہ آف غیر تنبیه باشد چو عصای و رهای یا ضمیر درین حالت مفتوح باشد تا التقاء ساکنین لاعلی حده لازم نیاید در وقف اسکان یا جائز باشد ﴿ و همچنانکه و او و یا که ماقبل ایشان مضرب باشد پس اگر یا باشد ادغام کرده شود در یا ضمیر چون جانی قاضی و مروت بمسلی و یای ضمیر مفتوح باشد بنا بر آنکه گفته شد ﴿ و اگر و باشد آن و او منقلب شود بیاجانکه در جانی مسنون اضافه کنی و کوی مسلوی و او را یا باید کرد و حرکت ماقبل و او را با کسره و یا را در یا ادغام باید کرد و یا ضمیر را فتحه بآید داد و چنین باید گفت جانی مسلی و یا نیست که اعراب وی در حالت رفعی تقدیر است ﴿ و اما الاسماء الستة فاشی و ابی و اجاز البر دأخی و ابی و تقول حی و هنی و یقال فی فی الا کثر فی و اذا قطعت قبل آب و أخ و حم و هن و فم و فتح الفاء افسح منها ما و جاءهم مثلید و خب و دلو و عصا مطلقا و جاءهن مثلید مطلقا ﴿ و ذو لا یضاف الی مضمر و لا یقطع عن الاضافه ﴿ دانسته شد که اسماء ست در حالتی که مضافند بغیر یاء متکلم اعراب ایشان بحر و فست چنانکه گذشت ﴿ و هرگاه که ضاف کنی بیا یا متکلم در آب را خ کوی ابی و اشخی زیرا که لام فعل این هر دو افتاده است نسبتا پس آخر ایشان حرف صحیح باشد و از برای مناسبت یا آن حرف را مکسور باید کرد و یا ماضی و یا ماضی یا کن چنانکه در غلامی معلوم گشت ﴿ و بر دجائز داشته است که لام فعل این هر دو را که و او بوده است باز آرند و آن و او را یا یا قلب کنند و در یا یا متکلم ادغام کنند و کویند اشخی و ابی ﴿ و در حم و هن چون اضافه کنی بیا یا متکلم میم و نور را که آخرین دو کلمه اند بعد از حذف لام فعل نسبتا میسبیا مکسور کردانی و یا مفتوح باشد یا ساکن علی قیاس ماسبق ﴿ و در فوه چون اضافه کنند بیا یا متکلم آن و او را که عین فعلست ادغام کنند در یا یا متکلم و فارا مکسور گردانند و کویند فی که اصلش فوی بوده و لام فعل درین کلمه ها بوده است بدلیل جمع وی بر افواہ لیکن آلام الفعل محذوف شده است نسبتا میسبیا و لغت اکثر اینست که گفته شد ﴿ در بعضی لغات فی کویند بنا بر آنکه چون قطع اضافه میکنند و او را بامیم باید کرد که مناسبت دارد با و او در آنکه هر دو از مخرج شفه اند که اگر قلب نکنند و اعراب برو او جاری گردانند منقلب شود با الف و تنوین یفتد و کلمه معربه بر یک حرف ماند و این جائز نیست ﴿ و چون در حالت قطع اضافه تم کنند در حالت اضافه بیا یا متکلم فی باید گفت بر قیاس اخوات خود ﴿ و چون این اسماء خمسہ را از اضافه قطع کنند مطلقا اعراب بحرکات بر ایشان جاری شود چنانکه کوی ابی و اخ و حم و هن و فم و فتح فا افصحست ﴿ و در جماعتی چند دیگر هست یکی آنکه همچون بد باشد در اعراب خواه مضاف بغیر یا یا متکلم چنانکه حک و حک و حک و خواه مضاف بیا یا متکلم و خواه مقطوع از اضافه

متصل تخفیف مطلوب نبوده باشد پس زین جهت الضاربك جائز باشد و اگر چه زبرای اضافت تخفیفی نباشد پس اضافت لفظی باضمار منتهی از سائر اضافات لفظی در آنکه تخفیف در وی ارجح است اضافت مطلوب نیست ﴿ و لایضاف موصوف الی صفته و لاصفة الی موصوفها و مثل مسجد الجامع و جانب الغربی و صلاة الاولى و بقلة الحقاء متأول و مثل جرد قطیفة و اخلاق ثياب متأول ﴿ موصوف را با صفت اضافت تواند کرد زیرا که ذات صفت و موصوف هر دو یک است پس اضافه الشیء لی نفسه لازم آید ﴿ و ایضا صفت تابع موصوفست در اعراب پس اگر مضاف الیه شود دئم مجرور باشد و متابع موصوف در اعراب متصور نگردد ﴿ و صفت را نیز اضافت با موصوف نتوان کرد بنا بر اتحاد ذات ﴿ و ایضا صفت باید که تابع موصوف باشد در اعراب و مؤخر باشد از موصوف پس نشاید که مضاف شود با موصوف خود و اگر نه مقدم باشد متابع متصور نگردد ﴿ و مثل چند مثال در کلام عرب بحسب ظاهر از قبیل اضافت موصوفست با صفت و محتاجست بتأویل ازین جهت اشارت کرد بآن ﴿ و مسجد الجامع بتأویل مسجد الوقت الجامع است زیرا که جامع همچنین است صفت مسجد میشود صفت وقت نیز میشود و درین ترکیب صفت و قسست تا مسجد مضاف با وقت باشد و وقت موصوف بجامع پس از قبیل اضافت موصوف با صفت خود نباشد و بر همین قیاس تقدیر جانب الغربی اینست که جانب المكان الغربی ﴿ و تقدیر صلاة الاولى اینست که صلاة الساعة الاولى ﴿ و تقدیر بقلة الحقاء اینست که بقلة الحبة الحقاء ﴿ و همچنین در کلام عرب مثالی چند هست که بحسب ظاهر از قبیل اضافت صفتست با موصوف چنانکه جرد قطیفة و اخلاق ثياب زیرا که جرد صفت قطیفة است ای قطیفة جرد و اخلاق صفت ثياب است ای ثياب اخلاق ﴿ و تأویل آنست که جرد و اخلاق را استعمال کردند معرا از موصوف چنانکه ابهام بمعنی ایشان راه یافت و معنی جرد این شده که جرد ریشه و معنی اخلاق این شده که کهنه و چون خواسته اند که این ابهام را زایل کنند اضافت کردند هر یکی را بآن چیزی که صلاحیت آن داشت که موصوف شود بایشان و اگر چه درین حال اضافت قصد موصوفیت او ندارد پس این از قبیل اضافت صفت با موصوف نباشد ﴿ و لایضاف اسم مثالی للمضاف الیه فی العموم و الخصوص کلیت و اسد و حبس و منع لعدم الفائدة بخلاف مثل کل الدارهم و عین الشیء فانه يختص به ﴿ هر اسمی که مانند اسمی دیگر باشد در عموم و خصوص نشاید اضافت کردن یکی از ایشان بادیگری چنانکه لیث و اسد در اعیان و جنسیت و حبس و منع در معانی و احداث زیرا که این اضافت را هیچ فائده نیست و آن چیز که مقصودست از لفظ مضاف مفهوم میشود با قطع نظر از اضافت پس آن اضافت لغو باشد بخلاف اضافت عام با خاص چنانکه در کل الدارهم و عین الشیء و نفس زید زیرا که باین اضافت مضاف که عام بود مختص میشود بمضاف الیه پس این اضافت را فائده باشد و جائز بود ﴿ و قولهم سعید کرز و نحوه متأول ﴿ و در مثل سعید کرز و زید بطه و هر وقفة توهم آن میشود که دو اسم اند که ایشان در عموم و خصوص متساوی اند و علم یک چیزند اضافت میان ایشان جائزست ﴿ و جواب آنست که این امثله متساویست بآنکه مراد از لفظ اول که مضافست ذات مسمات و مراد از لفظ ثانی که مضاف الیه است نفس لفظست پس معنی سعید کرز اینست که ذاتی که ز آن لفظ کرزست یعنی معنی و ملقب ما و ستمت و چون مراد ز اول معنی باشد و از ثانی لفظ پس این ز نفس اضافت مسمی باشد اسم نه ز نفس مسمی مامسمی ﴿ و اذا ضیف الاسم الصحيح للمحق به الی باء التثنية

لوی ضارب و صاربون * و گاه باشد که عوض حرکت باشد چنانکه در الضاربان و الضاربون که اگر عوض تنوین بودی بالف و لام جمع نشدی و گاه باشد که اعتبار عوضیت وی کنند از تنوین چنانکه کوبی ضارب بازید و ضاربوزید * و در مثال الضارب بازید چون اعتبار اجتماع نون کنند با الف و لام عوض حرکت باشد و چون اعتبار حذف نون کنند با ضافت عوض تنوین باشد * و الضارب زید جائز نیست زیرا که ازین اضافت لفظی هیچ تخفیفی حاصل نشد از جهت آنکه تنوین ضارب بواسطه الف و لام افتاده است نه بواسطه اضافت * و فراء نحوی گوید که الضارب زید جائز است زیرا که اول ضارب را اضافت کردند بازید و تنوین بسبب اضافت یافتند چنان شد که ضارب زید و چون ضارب را خواستند که تعریف کنند الف و لام در آوردند الضارب زید شد * و قول جمهور واضح است زیرا که الف و لام در اول ضارب است پس مقدم باشد اعتبار وی بر اضافت که در آخر شود و حینئذ اضافت را فائده تخفیف نباشد * و ضعف * الواهب المائة الهجان و عبدها * و انما جاز الضارب الرجل جلا علی المختار فی الحسن الوجه و الضاربك و شبهه فین قال انه مضاف جلا علی ضاربك * و قیاس آن بوده که مثل * الواهب المائة الهجان و عبدها * جائز نباشد زیرا که عبدها عطف است بر مضاف الیه که آن المائة است پس مضاف که آن الواهب است مقدر باشد کویا که چنین گفته است و الواهب عبدها و این مثل الضارب زید است در آنکه تخفیف درین اضافت نیست لیکن چون ذکر مضاف در معطوف مقدر است بطریق تبعیت نه ملفوظ و در تابع تحمل کرده میشود چیزی که در متبوع متحمل نیست ازین جهت عطف و عبدها بر معمول الواهب جائز است و ضعیفست * اگر سائلی گوید که الواهب المائة و الضارب الرجل نظیرند مر الضارب زید را در آنکه اضافت را در ایشان فائده تخفیف نیست پس بایستی که جائز بودی * در جواب کوبیم حال برین وجه است که گفته شد لیکن در باب صفت مشبه الحسن با ضافت از جمله وجود مختار است و الضارب الرجل و الواهب المائة با وی مشابعت دارند در آنکه صفت و معمول هر دو معرف بلام اند * پس ازین جهت ایشان را حل کردند بر الحسن الوجه بخلاف الضارب زید که او بالحسن الوجه این مشابعت ندارد پس جائز نباشد در الواهبك و شبهه وی که آن الضاربك و الضاربك است و دیگر امثله دو قول است يك قول آنست که این ضمائر مفعول اسم فاعل اند یعنی الذی ضربك و التي ضربتك و حینئذ درین سه صیغه که مذکور شد صریحا هیچ اشکال نیست زیرا که تنوین بالف و لام افتاد و در اینجا اضافتی نیست تا تخفیفی مطلوب باشد * و در باقی امثله یعنی الضاربك و الضاربوك و الضاربك اشتباهی هست زیرا که چون اضافت نیست نون از بهر چه افتاد * و جواب آنست که نون بمنزلت تنوین است و مودنست بانفصال مابعد خود ز ما قبل خود پس با ضمیر متصل جمع نتواند شد زیرا که میان اتصال و انفصال منافات است پس حذف نون از جهت ضمیرست نه از جهت اضافت * و قولی دیگر اینست که این ضمائر مجرورند با ضافت و حینئذ حذف نون ظاهر باشد * اما در الضاربك و الضاربتك و الضاربك برین قول اشکال باشد زیرا که این اضافت لفظی را هیچ تخفیفی نیست وجه اعتذار آنست که مثل الضاربك بتقدیر اضافت محمول است بر ضاربك که باتفاق مضافست با ضمیر با آنکه این اضافت را هیچ تخفیفی نیست بلکه حذف تنوین و نون در مثل ضاربك و ضاربك از جهت اتصال ضمیرست و چون این ضمیر متصل شد با اسم فاعل بر وجهی که مضاف الیه او باشد تنوین و نون محذوف شدند بواسطه اتصال ضمیر بنا بر آنچه گفته شد از منافاة میان اتصال و انفصال پس تخفیف درین صورت مقارن اضافت باشد نه از برای اضافت پس در اضافت با ضمیر

ای غلام زید * دوم معنی من و آن وقتی باشد که مضاف الیه از جنس مضاف باشد یعنی صادق باشد بر مضاف
 و اصل وی باشد چنانکه کوبی خاتم حدید حدید بر خاتم صادقست و اصل ویست و اضافت بمعنی من
 است ای خاتم من حدید * سیوم آنست که بمعنی فی باشد و آن وقتیست که مضاف ظرف باشد چنانکه ضرب
 الیوم یوم ظرف ضربست و اضافت بمعنی فی است ای ضرب فی الیوم و این قسم سیوم از اضافت قلیبست
 * و بعضی از نحویان گفته اند که اضافت بمعنی فی موجود نیست و مثل ضرب الیوم را تأویل کرده اند
 بآنکه یوم را تشبیه کرده اند بمضروب از برای مبالغه پس یوم فیه است مشبه بمفعول به و اضافت بمعنی
 لامست ای ضرب الیوم کو یا یوم مضروب شده است * و نحویان خلاف کرده اند که مضاف الیه مجرورست
 بحرف جر مقدر یا بمضاف * جهور بر آنند که عامل در مضاف الیه مضافست بنیابت حرف جر مقدر
 و تنقید اضافت معنوی اگر با معرفه است افاده کند تعریف مضاف را چنانکه کوبی غلام زید و مراد
 اشارتست بغلام معین و اگر بآنکه است افاده کند تخصیص مضاف را چنانکه کوبی غلام رجل اگر چه
 غلام در اینجا معین نیست لیکن تخصیص یافته است بآنکه غلامیت مرأه از وی نیست * و شرطها
 تجرید المضاف من التعریف * و ما اجازه الکوفیون من الثلاثة الاثواب و شبهه من العدد ضعیف *
 شرط اضافت معنویه آنست که مضاف مجرد گردانیده شود ز تعریف زیرا که اگر در مضاف تعریفی باشد
 بآلف لام یا بعلمیت اضافت وی بمعرفه جائز نباشد زیرا که من صاف مفید تعریف مضافست و تقدیر
 آنست که مضاف معرفه است بآلف لام یا بعلمیت مثلاً پس اضافت وی از برای تعریف لغو باشد زیرا که
 تعریف او حاصلست پس نشاید که گویند الغلام زید و نشاید که گویند زید کم الا وقتی که لفظ زید علم متعددی
 باشد و بلفظ زید مسمی زید کشند تا نکره شود و این اضافت او با ضمیر مفید تعریف او گردد بی این تقدیر
 و تنکیر زید اضافتش جائز نباشد زیرا که تعریف او بعلمیت حاصلست * و همچنین اضافت معرفه بآنکه
 جائز نباشد زیرا که این اضافت بآنکه مفید تخصیص مضافست و مضاف درین صورت تعریف
 دارد که اقوی از تخصیص است پس این اضافت بیکبار کی بی فائده باشد * و جماعتی کوفیان در اعدادی که
 مضاف باشند بمیز خود و آن میز معرف بلام باشد جائز داشته اند تعریف آن اعداد بلام چنانکه الثلاثة
 الاثواب و الاربعة الرجال و نظائر آن و این خلاف قیاس است چنانکه دانسته شد و مخالف استعمال
 فصحا است زیرا که استعمال ایشان ثلاثة الاثواب و اربعة الرجال الف و لام در مضاف که آن عددست
 * و اللفظة ان تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زید و حسن الوجه و لا تنقید الانحقیق فی اللفظ
 و من جملة جاز مررت بر رجل حسن الوجه و امتنع مررت بر رجل حسن الوجه * اضافت لفظی آنست که
 مضاف صفتی باشد یعنی اسم فاعل یا اسم مفعول یا صفت مشبهه و آن صفت مضاف باشد بمعمول خود که
 آن مفعولست یا فاعل است چنانکه کوبی ضارب زید و حسن الوجه * و این اضافت لفظیه فائده نمی دهد
 الانحقیق در افظ نه تعریف در مضاف و اگر چه مضاف بمعرفه باشد و ازین جهت مثل حسن الوجه
 نکره باشد و صفت نکره واقع شود و نشاید که صفت معرفه شود پس جائز باشد که کوبی مررت بر رجل
 حسن الوجه و جائز نباشد مررت بر رجل حسن الوجه زیرا که نکره صفت معرفه نشود * و جاز الضارب
 زید و الضارب زید و امتنع الضارب زید خلافاً للفراء * یعنی این ترکیب جائزست زیرا که تخفیف
 باضافت لفظی حاصلست که آن حذف نونست از الضاربان و الضاربون و نون تشبیه و جمع در اسم فاعل
 و اسم مفعول و صفت مشبهه گاه باشد که عوض حرکتی و تنوینی بود که در واحد بوده است چنانکه

شود و اگر چه معطوف علیه منصوب باشد بنا بر آنکه معنی نفی نفییت آن حرف موجب باقی نماند پس عطف بر محل خبر باید کرد که آن رفعت بخبریت مبتدا چنانکه کوبی مازید قائما بل قاعد بل قاعدا بنصب جائز نباشد زیرا که معنی نفی که سبب عمل ماست باقی نماند اما لیس زید قائما بل قاعدا بنصب جائز باشد زیرا که عمل لیس از جهت معنی نفی نیست بلکه از جهت فعلیتست چنانکه دانسته شد ﴿الجرورات هو ما شتمن علی علم المضاف الیه و المضاف الیه کل اسم نسب الیه شیء بواسطة حرف جر لفظا و تقدیرا مراد﴾ الجرورات یا خبریست مبتداش محذوف یا مبتدایست خبرش محذوف چنانکه گفته شد در منصوبات و علی التقدیر بن هوراجعت با مجرور که در ضمن مجرورات مذکورست ﴿و احتمال دارد که مجرورات مبتدا باشد و هو مبتداء دوم و ما شتمن خبر مبتداء دوم و مبتداء دوم با خبرش خبر مبتداء اول باشد و ضمیر هو که راجعت با مجرورات مفرد مذکورست بنا بر آنکه ما شتمن بحسب لفظ مفرد مذکورست و اگر چه بحسب معنی جمع مؤنث است و هرگاه که ضمیر متوسط شود میان مؤنثی و مذکری که عبارت باشند از یک چیز آن ضمیر را تذکیر و تأنث جائز باشد کوبیا چنین گفته است که الجرورات هی اسماء شتمن علی علم المضاف الیه ﴿و علم مضاف الیه جرست چنانکه در صدر کتاب معلوم شد و مراد از مضاف الیه در بن مقام هر اسمیست که نسبت کرده شده باشد با و چیزی بواسطة حرف جری که ملفوظ باشد یا مقدر و مراد باشد چنانکه مررت زید مرور بواسطة حرف جر منسوب شد زید پس منسوب الیه چیزی باشد بواسطة حرف جر ملفوظ و همچنین غلام زید غلام منسوب شده است زید بواسطة حرف جر مقدر که آن لامست و در بن مقام مرادست زیرا که اثر وی که جرست باقیست ﴿و قید مراد احترازست از مفعول فیه و مفعول له که حرف جر آنجا مقدرست لیکن مراد نیست بنا بر آنکه اثر او باقی نیست و استعمال لفظ مضاف و مضاف الیه و اضافت در آن صورتست که حرف جر مقدرست و مرادست نه در آن صورت که حرف جر ملفوظست چون مررت زید و اگر چه عند التحقیق مضاف الیه بآن معنی است که گفته شد ﴿فالتقدیر شرطه ان یکون المضاف اسم مجرد اتونبه لاجلها﴾ چون دانسته شد که مطلق اضافت بر دو قسمست یکی بلفظ حرف جر و دیگری بتقدیر حرف جر و در قسم اول بحثی نبود از جهت اضافت غیر آنکه حرف جر مابعد خود را مجرور کند چنانکه در مباحث حروف معلوم شود از بن جهت حرف تخصیص کرد قسم دوم را بذکر از برای بیان احکام اقسامی که متعلقست بوی و شرط اضافتی که بتقدیر حرف جرست آنست که مضاف اسمی باشد مجرور کرده از تنوین و قائم مقام تنوین از بهر اضافت ﴿و هی معنوی و لفظیة فالاول ان یکون المضاف غیر صفة مضافة الی معمولها﴾ و این اضافت که بتقدیر حرف جرست بر دو قسمست یکی معنوی و دیگری لفظی و اضافت معنوی آنست که مضاف در وی اسمی باشد مغایر صفتی که مضاف با معمول خود باشد پس شاید که مضاف در معنوی اسمی باشد غیر صفت مطلقا چنانکه در غلام زید و خاتم حدید و شاید اسمی باشد که آن اسم صفتست لیکن آن صفت مضاف با معمول خود نباشد چنانکه کوبی مصارع مصر و هو اما بمعنی اللام فی اعداد جنس المضاف و ظرفه او بمعنی من فی جنس المضاف او بمعنی فی فی ظرفه و هو قلیل مثل غلام زید و خاتم فضة و ضرب الیوم و تفید تعریفامع المعرفة و تخصیصامع النكرة ﴿اضافات معنوی بر سه قسمست﴾ یکی بمعنی لام و آن وقتی باشد که مضاف الیه جنس مضاف نباشد یعنی صادق بر مضاف نباشد و همچنین مضاف الیه ظرف مضاف نیز نباشد چنانکه غلام زید که زید بجنس غلام نیست یعنی صادق بر وی نیست و نه ظرف غلام است پس اضافت غلام زید بتقدیر لامست

دو نیست که آن نصبت در معطوف * دوم عطف بر محل بعید که آن رفعت مثل قول شاعر * لا اب و ابنا
 مثل مروان و ابنه * اگر کوبی تو لا اب و ابن جائز نباشد و مثل اباله اصل لا اباله لا اب له است و این مفرد
 نکره است . بنی بر قبح بلا وله خبر وی است ای لا اب حاصل له لیکن او را مشارک نیست بامضاف در
 اصل معنی که آن نسبت اب است یا صاحب ضمیر پس ازین جهت الف زیاده کردند کویا که اب مضافست
 و مستحق نصبت بالف و نمی شاید که لا اباله مضاف باشد حقیقتا زیرا که وجود لام در لفظ مانعست
 از اضافت وجه گونه مضاف که اگر مضاف بودی بضمیر معرفه بودی و رفع و تکریر واجب شدی
 * و همچنینست حال در لا غلامی له یعنی او نیز مشارکت دارد بامضاف در اصل معنی که آن نسبت غلامین
 است بان ضمیر که بعد از لامست پس بنابرین مشابهت نون را از وی انداخته اند نه از جهت آنکه مضافست
 حقیقتا بلکه اصل وی لا غلامین له است چنانکه در لا اباله گفته شد * و من ثمة لم یجز لا ابافیها و ایس
 بمضاف لفساد المعنی خلافا لسیبویه * از اینجا که زیادتی الف در اباله و حذف نون در غلامی له بواسطه
 مشاکت ایشانست بامضاف در اصل معنی چنانکه گذشت جائز نیست که در لا ابافیها الف زیاده کنند
 و گویند لا ابافیها زیرا که اضافه اب بدار بمعنی ممکن نیست پس لا ابافیها را مشارکت بامضاف در اصل
 معنی نباشد پس الف زیاده نتوان کرد علی التشبیه بامضاف * و همچنین در لارقبین علیها ای علی الدار
 او علی المرأة و الا تمتعه حذف نون جائز نباشد زیرا که اضافت رقیبین بمعنی علی متصور نیست پس
 او را مشارکت در اصل معنی بامضاف نباشد پس حذف نون علی التشبیه بامضاف جائز نباشد چنانکه
 در غلامی له جائز بود * و ایس بمضاف مثل لا اباله و لا غلامی له از قبیل مضاف نیستند بسبب آنکه معنی فاسد
 شود زیرا که اگر مضاف بودی رفع و تکریر واجب شدی از جهت آنکه ابامعرفه بودی و مقصود
 از لا اباله نفی اب منکرست یعنی جنس است زیرا که معنی اینست که هیچ اب نیست او را و همچنینست
 مخن در لا غلامی له که مقصود نفی غلامین است پس اگر مضاف بودی غلامین معرفه شدی و رفع و تکریر
 واجب بودی پس آنچه سیبویه گفته است که این از قبیل مضافست و اظهار لام از برای تأکید اضافه
 صحیح نیست * و قد یحذف اسم لافی مثل لا علیک ای لا بأس علیک * گاه باشد که اسم لا انداخته شود
 چنانکه در لا علیک ای لا بأس علیک * خبر ما و لا المشبهین بلیس هو المسند بعد دخولهما و هی اضافة
 اهل الجواز * از جمله منصوبات خبر ما و لا المشبهین بلیس است و مشابهت ما بلیس بیشترست از
 مشابهت لا زیرا که ما برای نفی حالت همچون بلیس و ازین جهتست که عمل لانا درست و اعمال ما و لا
 بعمل بلیس لغت اهل حجازست و قرآن باین واردست قوله تعالی (ما هذا بشرا * ما هن امة انهم) و در لغت
 بنی نمیم لا و ما را علی نیست زیرا که ایشان داخل میشوند در اسماء و در افعال عمل ندارند پس همچنین
 در اسماء نیز عمل نکنند * و اذا زیدت ان مع ما و انتقض النفی بالا و تقدم الخبر بطل العمل و اذا عطف علیه
 بموجب فارع * هر گاه که زیاده کرده شود لفظ این بعد از کلمه ما عمل وی باطل شود زیرا که او حامل نیست
 ضعیف پس هر گاه که فاصله شود در میان وی و میان معمول عمل تواند کرد * و همچنین هر گاه که معنی نفی
 منتقض گردد بالا عمل وی باطل شود چنانکه دانسته شد در مازید الا قائم * و همچنین اگر خبر مقدم
 شود بر اسم عمل باطل شود زیرا که چون عامل ضعیفست وقتی عمل تواند کرد که معمولین بترتیب باشد
 و هر گاه که در معمولین ترتیبی شود عامل از عمل فروماند چنانکه کوبی ما قائم زید و هر گاه که عطف
 کرده شود بر خبر ما بحر ف عطفی موجب که دلالت کند بر ثبوت ما بعد خود در معطوف رفع واجب

الابالله در اینجا پنج وجه جازز باشد * اول آنکه هر دو لا از برای نفی جنس باشد و هر دو مفرد نکره مبنی باشد بر قتح و این وجه ظاهر است * وجه دوم آنکه لای اول نفی جنس باشد و اسمش مبنی بر قتح و لای دوم زائد باشد از برای تذکیر نفی و آنرا لای مذکره نفی خوانند و مابعد لای مذکره منصوب باشد منون معطوف بر لفظ اسم لای اول زیرا که قحّه بنایی بسبب عروض تشبیه است بحرکت اعرابی و شاید که معطوف باشد بر محل قریب اسم لای اول که آن نصبست بکلمه لا * وجه سیوم بر همین نسق است که در دوم کفتم لیکن مابعد لای مذکره مرفوع باشد بر محل اسم لای اول * وجه چهارم آنست که مابعد هر دو لا مرفوع باشد از جهت موافقت با سؤالی که این مخن جواب آنست که یاسائی گفته است احوال و قوه بغیر الله و حیثیذ لا حول و لا قوه الابالله جواب او باشد پس از برای مطابقت میان سؤال و جواب مابعد هر دو لا مرفوع باشد * و در مثل لارجل اگر چه تقدیر سؤال توان کرد لیکن اینجا رعایت مطابقت نکرده اند زیرا که اهتمام به مطابقت میان سؤال و جوابی که در وی تعددی و تکثری زیاده از اهتمام است بمطابقت میان سؤالی و جوابی که در وی تعددی و تکثری نباشد * وجه پنجم آنست که لای اول بمعنی لیس باشد و اسم مرفوع و منون باشد و لای دوم برای نفی جنس باشد و اسمش مبنی بر قتح و این ضعیفست از جهت آنکه لا بمعنی لیس نادر الاستعمال است و چون حول و قوه یک معنیست از این جهت الابالله که استثنای مفرغست خبر هر دو است و احتیاج نیست که از برای لا حول خبر دیگر تقدیر کنند * و اذا دخلت الهمزة لم تغیر العمل و معناها الاستفهام والعرض والتثنی * چون همزه داخل شود بر لای نفی جنس حال اسم لا متغیر نشود بواسطه همزه کر مبنی باشد باقی ماند بر بنای خود و اگر معرب باشد باقی ماند بر اعراب خود * و بعضی توهم کرده اند که چون همزه در آید در لای که اسم او مبنی است آن اسم را متغیر گردانند از بناء اعراب بنصب چنانکه شاعر گوید * الارجلا جزاء الله خیر * و این استنشاء صحیح نیست زیرا که تقدیر کلام اینست که الاترونی رجلا پس این لانه نافیة جنس است بلکه لای نفیست که داخلست بر سرفصل و رجلا مفعول آن فعل مقدرست و معنی همزه که داخل شود بر لای نافیة جنس یا استفهام است چون الارجل فی الدار * یا عرض است چنانکه کوی الانزل منک ههنا * یا تمنی است چنانکه الاماء اشربه در موضعی که طمع وجود آب نیست * و نعت المبنی الاول مفرد یا بلبه مبنی و معرب رفعا و نصبا مثل لارجل ظریف و ظریف و ظریف * اسمی که مبنی است بلا چون صفت اول باشد نه ثانی و ثالث و آن صفت اول مفرد باشد نه مضاف و نه شبه مضاف باشد بآن اسم مبنی یعنی در میان ایشان فاصله نباشد در آن صفت سه وجه جازز است * یکی بناء بر قتح چنانکه لارجل ظریف از جهت آنکه این صفت بحسب معنی از تمة موصوفست و نفی بلا واقع برین مجموعست پس کوی آخر اسم لا آن صفتیست پس همچو اسم مبنی شود بر قتح * دوم اعراب بر رفع از جهت حل بر محل بعید * سیوم اعراب بنصب از جهت حل بر لفظ یا محل قریب * والا فالاعراب * یعنی هرگاه که نعت نعت مبنی نباشد یا نعت اول نباشد بلکه ثانی یا ثالث باشد یا نعت اول مفرد نباشد یا متصل بآن مبنی نباشد بلکه میان ایشان فاصله باشد فحیث در هر یکی از این اقسام اعراب ثابت باشد بر رفع و نصب و بناء جازز نباشد چنانکه کوی لا غلام رجل ظریف و ظریف و لارجل حافل ظریف و لارجل ذامال و ذومال و لارجل فیها ظریف و ظریف * والعطف علی اللفظ و علی المحل جازز مثل لآب و ابنا و مثل لآباله و لا غلامی له جازز تشبیه الاله بالمضاف لمشارکنه له فی اصل معناه * عطف بر اسم لامبنی بر دو وجه جازز است * یکی عطف بر لفظ یا محل قریب که حکم هر

اول و در جزاء محذوف بسیار شد پس این هر دو وجه متوسط اند میان وجه اول و عکس و یجب الحذف فی مثل امانت منطلقا انطلقت ای لان کنت و واجبست حذف عامل خبر کان در مثل امانت منطلقا انطلقت و اصل کلام چنین بوده است که لان کنت منطلقا انطلقت لام از سر آن انداخته شد که این قیاسیست هر دو فعل کان انداخته شد و حده پس فاعلش که تا بود ضمیر منفصل کشت و عوض این فعل محذوف مار آمده آورده شد و نون آن اندر میم مدغم کشت پس چنین شد امانت منطلقا انطلقت و چون کلمه ماعوض فعلست ذکر آن فعل جائز نباشد و نظیر این عبارت قول شاعر است * انا خراشة امانت ذانفر * فان قومی لم یأکلهم الضبع * اسم ان و اخواتها هو المسند بعد دخولها مثل ان زیدا قائم * اسم ان و اخوات در اصل مبتدأ و خبر بوده است که این حروف مشبهه او را از رفع نصب آوردند و حیثند او را اسم این حروف خوانند پس اسم این حروف مسند الیه باشد بعد از دخول این حروف چنانکه گذشت و مباحث این حروف مشبهه مستوفی مذکورست در مباحث حرف در او آخر کتاب * المنصوب بلا التي لنفی الجنس هو المسند بعد دخولها بلیه مانکره مضافا و مشبها به مثل لا غلام رجل عندک ولا عشرین در همالت * کلمه لانفی جنس عمل ان میکند بنا بر محل نقیض بر نقیض یا نظیر بر نظیر زیرا که ان از برای تأکید اثباتست و لا از برای تأکید نفی پس او نیز از دو اخل مبتدأ و خبرست لیکن عمل وی که آن نصبست در بعضی مواضع ظاهر میشود بدیهه شرطه یکی آنکه میان لا و اسم وی فاصله نباشد * دوم آنکه آن اسم نکره باشد * سیم آنکه آن نکره مضاف باشد یا شبیه مضاف و ازین جهت گفت المنصوب بلا التي الی آخره * مثال اول از آن مضافست و دوم از آن مشبهه مضاف * فان کان مفردا فهو مبني علی ما نصب * اگر اسم لا مفرد نکره باشد مبني شود بر آن چیزی که نصب او در حالت اعراب بر آن چیز بوده باشد پس لا بر رجل مبني شود بر قحوه و لا بر جلین مبني شود بر یا * و بنا سبب اسم لا در حالتی که مفرد نکره باشد تضمن معنی حرفست زیرا که لا بر رجل بمعنی لا من رجل است و هرگاه که اسم متضمن معنی حرف شود مبني گردد * و ان کان معرفة او مفصولا بینه و بین لا واجب الرفع و التکریر و مثل قضية و لا ابا حسن لهما تناول * و اگر اسم لا معرفه باشد خواه مضاف خواه مفرد و خواه فاصله باشد لا و آن معرفه و خواه نباشد واجب شود رفع آن معرفه زیرا که کلمه لا را در معرفه عمل نیست تا منقطع باشد مرتبه و از مرتبه ان و واجب شود تکریر معرفه چنانکه کوبی لازمی فی الدار و لا عمرو و این تکریر و واجبست از جهت آنکه لا در اصل از برای نفی جنس است و در جنس تعدد هست و چون در معرفه تعدد نیست تکریر قائم مقام تعدد جنسی باشد * و همچنین اگر میان لا و میان اسم وی فاصله شود در اینجا نیز رفع و تکریر واجبست چنانکه کوبی لافیهما رجل و لا امرأة بنا بر آنکه این کلام جواب آنست که شخصی کویدا فیهما رجل او امرأة پس از برای مطابقت میان جواب و سؤال واجب شد در مفصول رفع و تکریر * در تأویل قضية و لا ابا حسن لهما آنست که و لا مثل ابی حسن و مثل باضافت الی المعرفة معرفه نمیشود پس واجب شود نصب وی بفقحه و چون مثل را که مضافست انداخته اند و مضاف الیه قائم مقام وی شد اعراب مضاف را پوشده که او نصب است لیکن نصب اینجا با آنست و در مضاف بفقحه و این سخن عمرست رضی الله عنه در علی رضی الله عنه ای هذه قضية اولنا قضية و لا مثل علی حاصل لها و اگر این تأویل نبودی رفع و تکریر لازم شدی پس چنین بایستی گفت و لا ابو حسن لها و لا معاذ * و فی مثل لا حول و لا قوة الا بالله خسته و وجه فقهما و نصب الثاني و رفعه و رفعهما و رفع الاول علی ضعف و قبح الثاني * هرگاه که کلمه لا بافرد نکره مکرر شود و ثانی معطوف باشد بر اول چنانکه کوبی لا رجل فی الدار و لا امرأة * و لا حول و لا قوة

غیر و صفت آلهه است که جمع منکور غیر محصور است و چون الاحرف است و قابل اعراب نیست آن اعرابی که حق
غیر بود بر ما بعد الا انداخته شد و وضعف فی غیره و اعراب سوی و سواء النصب علی الظرف علی الاصح
و حل الابر غیر در وقتی که تابع جمع منکور غیر محصور نباشد ضعفست زیرا که در آن موضع استثناء
ممکنست و حل الابر اصل خود اولیست چنانکه در قول شاعر و کل اخ مفارقه اخوه * امرایک
الا الفرقان * الادرا بنجامعنی غیر ست و صفت کل است که مرفوعست و اعراب رفع انداخته شد بر ما بعد
الا که فرقدانست و اصل آن بود که الاستثناء باشد و چنین گویند الا الفرقین زیرا که کل اخ عامست همه
برادران ریس فرقدین در اینجا داخل باشد متصل باشد و الله اعلم * و اعراب سوی در ما تقدم ذکر کردیم
که اعراب سوی و اخوات وی در استثناء نصب است بر ظرفیت مقدره پس معنی جاء فی القوم سوی زید
آنست که آمدند همه قوم بجای زید یعنی زید نیامد و این ظرفیت مقدرست نه محقق و این نصب در مقصور
تقدیری باشد و در محدود افعلی * و بعضی گفته اند که حکم سوی و اخوات وی در اعراب حکم غیرست
در استثناء و این قول اصح است * خبر کان و اخواتها هوالمسند بعض دخولها مثل کان زید قائما و امره
کامر خبر مبتدأ و یتقدم علی اسمها معرفة * و از جمله منصوبات ملحقه خبر کان و اخواتست و آن مسند است بعد
از دخول کان و اخوات وی و این مسند که خبر کان است در اصل خبر مبتدأ بوده است چون کان در آمد
مبتدأ فاعل او شد و او را اسم کان خوانند و چون کان با فاعل خود کلامی تام نیست او را فصل ناقص
گویند و خبر مبتدا خبر کان باشد و منصوب کشت علی الفشیه بالمفعول * و ازین جهتست که حال خبر کان
همچون حال خبر مبتدأست در آن احکامی که در خبر مبتدأ معلوم شد پس خبر کان مفرد باشد و جمله باشد
و در جمله ناچار باشد از ماضی چنانکه آنجا معلوم شد لیکن خبر کان چون معرفه باشد جائز باشد که بر اسم
کان مقدم شود و اگر چه در مبتدأ و خبر این جائز نیست زیرا که اسم و خبر اینجا در اعراب مختلفند پس
بتقدیم اشتباه نشود چنانکه در مبتدأ و خبر می باشد * و همچنین است حال در متساوین که اینجا تقدیم خبر
بر اسم جائزست و در مبتدأ جائز نیست بنا بر آنکه اعراب اسم و خبر مختلف اند بخلاف اعراب مبتدأ و خبر
* و این جواز تقدیم خبر بر اسم وقتی باشد که هر دو را یک اعراب لفظی باشد * و قد یحذف عامله فی مثل الناس
مجزیون بأعمالهم ان خیرا فخیرون ان شرافشر و یحوز فی مثلها اربعة اوجه * گاه باشد که انداخته شود عامل
خبر کان بر سبیل جواز در مثل الناس مجزیون بأعمالهم ان خیرا فخیرون * و المرءه مقتول بمقتل به ان سیفا سیف
و ان خیرا فخیرون * و در مثل این چهار وجه جائزست نصب اول و رفع ثانی و عکس او و نصب هر دو
و رفع هر دو و اقوی وجوه وجه اولیست و تقدیر کلام اینست که ان کان علمم خیرا فخیرون هم خیر پس
در شرط کان با اسم خود محذوفست و خبرش باقی و در جزاء مبتدأ محذوفست و خبرش باقی پس محذوف در کلام
اندکست و معنیست در غایت صحت * و عکس وجه اول اضعف و وجه اربعه است و تقدیر کلام اینست ان کان
فی علمم خیر کان جزاؤهم خیرا پس در شرط کان با خبر وی که جار و مجرورست محذوفست و اسمش باقی و در
جزاؤ کان با اسم خود محذوفست و خبر او باقی پس درین وجه حذف بسیارست و معنی وی نیز ضعیفست زیرا که
هر گاه که در عمل نیکی باشد لازم نیست که همه جزا ایشان خیر باشد * و آن دو وجه دیگر متوسطانند میان قوه
و ضعف و تقدیر کلام بر وجه رفع هر دو اینست که ان کان فی علمم خیر فخیرون هم خیر پس درین شرط محذوف
بسیارست و در معنی نیز ضعیفی هست و جزاء در حذف بر حال وجه اولیست و تقدیر کلام بر وجه نصب
هر دو اینست که ان کان علمم خیرا فکان جزاؤهم خیرا پس درین شرط حذف همچنانست که در وجه

نباشد نقض نفی را در صورت لیس زیرا که آن معنی که لیس از جهت او عمل میکنند که آن فعلیست باقیست بحال خود پس ابدال مستثنی از لفظ خبر لیس جائز باشد و اگر چه این معنی در خبر مجاز نیست و از اینجا که عمل ما از جهت نفی است و عمل لیس از جهت فعلیت جائز است که لیس عمل کند در خبر خود که بعد از الا واقع باشد چنانکه کوی لیس زید الا قائما بنصب قائما بر آنکه خبر لیس است و منسوبست بوی از جهت فعلیت و جائز نیست که کلمه ما عمل کند در خبر خود که بعد از الا باشد چنانکه کوی ما زید الا قائما زیرا که الا معنی نفی را نقض کرد پس نشاید که کلمه ما عمل کند در مابعد الا و منصوب گرداند او را بر آنکه خبر او است زیرا که سبب عمل وی نفیست و نفی باقی نماند پس عمل وی منصوب نکرده و مخفوض بعد غیر و سوی و سواء و بعد حاشا فی الا کثر مستثنی مجرور است بعد از غیر و سوی و سواء و آنکه مضاف الیه است و مستثنی مجرور است بعد از حاشا در اکثر لغات زیرا که حرف جر است و در بعضی لغات حاشا فعلست و مابعد او منصوبست بآنکه مفعولست چنانکه در عدو خلا گفته شد بر اکثر لغات و اعراب غیر کما مراب المستثنی بالا علی التفصیل و غیر صفة جلت علی الا فی الاستثناء کما جلت الاعلیها فی الصفة اذا كانت تابعة لجمع منکور غیر محصور لتعذر الاستثناء مثل لو کان فیہما آلهة الا الله لفسدتا لفظ غیر چون در استثناء واقع شود بجای الامستثنی مجرور گرداند بآنکه مضاف الیه او است چنانکه دانستی اما اعراب لفظ همان اعراب باشد که مابعد الا راست در استثناء کویا که غیر چون مابعد لا را مجرور گرداند اعراب او را قبول کرد چنانکه کوی جانی القوم غیر زید احد و ما جانی غیر زید احد و ما جانی احد غیر جار بنصب غیر و چنانکه کوی ما جانی احد غیر زید بنصب غیر علی الاستثناء و بر رفع او علی البدل و چنانکه کوی ما جانی غیر زید بر رفع علی الفاعلیة و در سوی اعراب ظاهر نشود و در سواء ظاهر شود بعضی گفته اند که آن اعراب نصب لفظی باشد علی الظرفیة و در سوی نصب تقدیری باشد هم علی الظرفیة زیرا که معنی جانی سواء الا زید آنست که قوم آمدند بجای زید یعنی زید نیامد و بعضی دیگر گفته اند کلمات بمعنی غیر اند و اعراب ایشان غیر است لفظا یا تقدیرا و اصل غیر آنست که صفت شود چنانکه جانی رجل غیر زید و استعمال وی برین وجه در کلام عرب بسیار است و گاه باشد که غیر محمول شود بر الا و مستعمل گردد در استثناء و مابعد الا را مجرور گرداند باضافت و اعراب مابعد الا را خود قبول کند چنانکه گفته شد و اصل الا آنست که استثناء باشد چنانکه دانستی و گاه باشد که الا محمول گردد بر غیر و صفت شود و حینئذ اعراب غیر بر مابعد الا نهاده شود و این که الا محمول شود بر غیر و صفت باشد و قیست که الا در پس جمعی باشد منکور یعنی نکره غیر محصور یعنی شمرده و معین نباشد چنانکه کوی جانی رجال الا زید و جل الا اینجا بر صفت از جهت آنست که مستثنی منه متعدد است زیرا که در استثناء متصل باید که مابعد الا داخل باشد بقیقین در مقابل الا و درین مثال زید پیشاید که داخل باشد درین جماعت رجال و میشاید که داخل نباشد پس هیچکدام ازین دو قسم استثناء منکر نباشد بخلاف آنکه کوی جانی الرجال الا زید که اینجا الرجال معرف بلام شامل همه است پس زید داخل باشد در وی بقیقین و استثناء متصل باشد و جمع منکور را تقیید کرد بغیر محصور از جهت آنکه اگر محصور باشد استثناء در وی جائز نباشد چنانکه زید علی عشرة دراهم الا واحد او اثین الی غیر ذلک زیرا که یکی و دو و غیر آن از اعداد تانه همه درده داخل اند بقیقین و از جمله امثله الی محمول بر صفت قول باری تعالی است (لو کان فیہما آلهة الا الله لفسدتا) الا اینجا بمعنی

ما زال زید الاعالما ﴿ و از اینجا که حذف مستثنی منه در کلام موجب جائز نیست الاوقتی که معنی مستقیم باشد ظاهر شده که ما زال زید الاعالما جائز نباشد زیرا که ما زال در معنی اثبات است از جهت آنکه نفی نفی راجع باثبات است ﴿ و ازین کلام که موجب است معنی مستقیم نمی شود زیرا که معنی اینست که زید را همیشه همه چیز بود الا عالم نبود و این معنی درست نیست زیرا که محالست که زید را همه صفات متضاده ثابت باشد الا این یک صفت که علمست ﴿ و اذا تعذر البذل علی اللفظ فعلی الموضع مثل ما جاء فی من احد الا زید ولا احد فیها الا زید و ما زید شیئا الا شیء لان من لا تزاد بعد الاثبات و ما ولا لا تقدیران عاملین بعده لانهم اعملا لانی و قد انتقض بالاختلاف لیس زید شیئا الا شیئا لانها علمت للفعلیة فلا اثر لانتقض معنی النفی لبقاء الامر العاملة هی لاجله و من ثمة جائز لیس زید الا قانما و امتنع ما زید الا قانما ﴿ چون متعذر شود در بدل کردن بواسطه مانعی از حل کردن مستثنی بر لفظ مستثنی منه واجب شود حل کردن بر محل چنانکه کوبی ما جانی من احد الا زید اگر زید را منصوب کردانی در استناد را اینجا بحثی نیست ﴿ اما اگر خواهی که زید را بدل کردانی از احد جائز نباشد حل کردن بر لفظ احد تا زید مجرور باشد زیرا که احد مجرور است بمن زائده از برای مبالغه در استغراق پس اگر بدل از لفظ وی باید که من مقدر باشد بعد از الای که درین موضع از برای اثبات است پس لازم آید زیادی من در اثبات و این جائز نیست پیش جهور چنانکه بیاید و حیث مذمتین کرد که زید را حل کنند بر محل من احد که آن رفعت زیرا که فاعلست و چنین گویند الا زید ﴿ و چنانکه کوبی لا احد فی الدار الا زید چون زید را بدل کردانی از احد نشاید که حل کنی بر لفظ وی که مفتوح است و اگر چه این فحیه شبیهست بحرکت اعرابی زیرا که سبب این فحیه کلمه لاست و عمل وی از جهت نفی و معنی نفی منتقض شده است بالا پس کلمه لا را تقدیر نتواند کرد بعد از الا بروجهی که شبه عمل از وی صادر شود ﴿ و همچنین نشاید حل کردن بر محل قریب وی که آن نصب است بکلمه لا زیرا که چون معنی نفی شکسته شد متصور نکردد عمل لا در ما بعد الا پس نشاید که بدل منصوب باشد بلی بدل را حل باید کردن بر محل بعد که رفعت علی الابتداء و چنین باید گفت که الا زید ﴿ و چنانکه کوبی ما زید شیئا الا شیء لا یعنیه اینجا بدل را حل بر لفظ مستثنی منه نتوان کرد زیرا که عامل آن لفظ که کلمه ماست از جهت نفی و آن نفی منتقض شد بالا پس متصور نکردد تقدیر کلمه ما بعد از الا بروجهی که اثر عمل وی در بدل ظاهر شود بلکه واجب شود حل کردن بدل بر محل مستثنی منه که آن شیء است و آن رفعت علی انه خبر المبتداء بخلاف یعنی بدل را حل کردن بر لفظ جائز نیست در صورتی که عامل در مستثنی ما و لاست چنانکه گفته شد ﴿ و این بخلاف لیس است که در اینجا جائزست حل کردن بر لفظ چنانکه کوبی ایس زید شیئا الا شیئا لا یعنیه و حل کنی مستثنی را بر بدل از لفظ مستثنی منه بآنکه عامل در مستثنی منه ایس است که بمعنی نفی است ﴿ و فرق میان لیس و ما بمعنی لیس از آن جهتست که عمل ما بواسطه معنی نفی است و بس و آن شکسته شد بالا پس بمنع شد اثر عمل ما بعد از الا بطریق بدلیت از لفظ معمول ما که قبل از الاست ﴿ و عمل ایس از جهت فعلیت است نه از جهت معنی نفی پس جائز نباشد که کوبی لیس زید شیئا الا شیئا لا یعنیه و ما بعد الا را بدل سازی از لفظ ما قبل الا که معمول ایس است زیرا که اگر چه معنی نفی منتقض شد بالا لیکن عمل ایس از جهت فعلیت اوست پس لیس بمنزلت فعلیست که در وی نفی داخل شده باشد مثل لا یكون و ما کان پس کوبیا که چنین گفته ما کان زید شیئا الا شیئا لا یعنیه و این الانتقض کرد معنی نفی را که در سر کان است و معنی کان را نقض نکرد بلکه اوبا قیست بحال خود پس عمل کند در ما بعد الا پس هیچ اثری

مستثنی منصوب باشد وقتی که بعد از الا غیر صفت باشد در کلامی موجب چنانکه مذکور شد که آن جانی
 القوم الازیدا است * و مراد از کلام موجب آنست که نفی و نهی و استفهام نباشد * و همچنین منصوب
 باشد مستثنی هرگاه که مقدم شود بر مستثنی منه چنانکه کوبی ما جانی الازیدا احد * و اگر الا مؤخر
 بودی از احد در زید دو وجه جائز بودی نصب علی الاستثناء و رفع علی البدل * و همچنین اگر مستثنی
 منقطع باشد منصوب باشد بر اکثر لغت و در لغت بعضی از عرب در استثناء منقطع غیر نصب نیز آمده
 است چنانکه ما جانی احدا لا حار بر رفع حار بنا بر آنکه بدلت از احد و این لغت ضعیف است زیرا که
 هیچ بدل انجام نمون نیست غیر بدل غلط و آن کلامی باشد که بطریق سهو و غفلت صادر شده باشد
 و استثناء منقطع در کلامی میباشد که بطریق رویت و فطانت صادر شده باشد * و همچنین مستثنی
 منصوب باشد اگر واقع شود بعد از خلا و عدا در اکثر لغت بنا بر آنکه این هر دو فعل ماضی اند من
 عدا بعدو عدا ای جاوزه و خلا یخلو خلوا و فاعل ایشان در ایشان مستتر است و مابعد ایشان
 منصوب است با آنکه مفعول به است چنانکه کوبی جانی القوم خلا زیدا او عدا زیدا ای خلا الجانی او عدا
 الجانی زیدا * و در بعضی از لغات این هر دو حرف جر اند و مابعد ایشان مجرور ایشان * و همچنین مستثنی
 منصوب باشد در همه لغات وقتی که واقع باشد بعد از ما عدا و ما خلا زیرا که برین تقدیر فعلیت خلا
 و عدا محقق است از جهت آنکه کلمه ما مصدریست داخل نمیشود الا در فعل و این ماه مصدری
 مقتضی تقدیر زمانست چنانکه کوبی جانی القوم ما عدا زیدا و ما خلا زیدا ای جانی القوم
 زمان عدا و الجانی ای مجاوزته زیدا او زمان خلوه زیدا * و همچنین مستثنی باشد بعد از ایس
 و لایکون زیرا که هر دو فعل ناقص اند و فاعل ایشان در ایشان مضمر است و مابعد ایشان منصوب است
 با آنکه خبر ایشان است چنانکه کوبی جانی القوم لیس زیدا و لایکون زیدا ای لیس الجانی و لایکون
 الجانی زیدا * و بجزوفیه نصب و بختار البدل فیما بعد الا فی کلام غیر موجب و ذکر المستثنی منه مثل
 ما فعلوه الا قلیل و الا قلیلا * و جائزست در مستثنی نصب و بختارست در وی بدل وقتی که واقع
 باشد بعد از الا در کلام غیر موجب تام یعنی مستثنی منه مذکور باشد چنانکه کوبی ما جانی احدا الازید بر رفع
 علی البدلیة و الازیدا نصب علی الاستثناء * و ما مررت با احدا الازید یجر علی البدلیة و الازیدا نصب علی
 الاستثناء * و ما رأیت احدا الازیدا نصب یا بطریق بدلیت و این بختارست یا بطریق استثناء و این
 جائزست * و بعرب علی حسب العوامل اذا کان المستثنی منه غیر مذکور و هو فی غیر الموجب لیفید مثل
 ما ضربنی الازید الا ان یستقیم المعنی نحو قرأت الایوم کذا * اعراب داده شود مستثنی بر حسب عوامل و وقتی که
 مستثنی منه مذکور نباشد و این که مستثنی منه در کلام مذکور نباشد و مستثنی اعراب داده شود بحسب عوامل
 در کلامی غیر موجب میباشد تا فائده بدهد و معنی صحیح از آنجا مفهوم گردد چنانکه کوبی ما جانی الازید
 ای ما جانی احدا الازید نیامد پیش من هیچ کس الازید و این معنی درستست * و نشاید که در کلام
 موجب باشد زیرا که آنجا معنی درست مفهوم نکردد پس نشاید که کوبی جانی الازید یعنی همه کس آمدند
 پیش من الازید و این معنی درست نیست بلی شاید که در بعضی مواضع مستثنی منه انداخته شود
 از کلامی موجب و مستثنی معرب گردد بحسب عوامل بنا بر آنکه در آن مواضع معنی مستقیم مفهوم
 شود از آن کلامی موجب چنانکه کوبی قرأت الایوم الجمعة ای قرأت کل یوم من ایام الاسبوع الایوم
 الجمعة و این معنی درستست که اردر همه روزهای اسبوع خوانده الازید جمعه * و من ثمة لم یجز

تمام دارد بهر دو طرف پس میشاید ابوة را جل کردن بر ابوة ما انتصب عنه که متعلق است بفرزندوی
و میشاید جل کردن بر ابوة پدروی که تعلق تمام دارد بوی بخلاف علم که او صفت نیست حقیقی قائم بعالم
و اورا تعلق و اضافتی هست با معلوم پس صحیح نیست که گویند خوش شد زید از جهت علمی که قائم است
بذات وی و نوع تعلق دارد بمعلوم و صحیح نیست که گویند خوش زید از جهت علمی که قائم است بعمر و
نوع تعلق دارد با زید که معلوم آن علمت و این معنی بآنند تأملی ظاهرست و الله اعلم بالصواب
و هرگاه که تمیز از شبه صفت باشد آن صفت بر ما انتصب عنده باشد و مطابق او باشد در افراد و تنبیه
و جمع و درند کبر و تأیید چنانکه کویی لله در زید فارسی و در زیدین فارسی و در زیدین فواریس
و مراد تعجب است از فرو سبت ما انتصب عنه یعنی خدای راست بسیاری خیر و خوبی فرو سبت زید و نسبت
بباری تعالی از جهت آنست که خالق غرائب و عجائب اوست و واحتمالات الحال که یعنی آن صفت
احتمال دارد که حال باشد پس در الله در زید فارسی و در قال الله عن قائل فارسی عبارتست از زید و قائل عبارتست
از الله تعالی پس اگر جل کرده شود بر تمیز معنی آن باشد که الله در فرو سبت زید و عن قائله الله و اگر جل
کرده شود بر حال معنی این باشد که الله در زید حال کونه فارسی و عن الله حال کونه قائل و لا یقدم التمییز
والاصح ان لا یقدم علی الفعل خلافاً لما زنی والبرد تمیز از مفرد مقدم نشود بر آن مفرد مثلاً در
عشرون درهما نشاید که گفته شود درهما عشرون زیرا که مقصود آنست که عدد مذکور شود مبهم
و بعد از آن مفسر گردد بجنس معین و تقدیم تمیز بر آن مفرد مفوت این مقصود و برین قیاس است
سائر مفرداتی دیگر بنسبت با تمیزات خود و در تقدیم تمیز بر فعلی که آن تمیز رافع ابهام است از نسبت وی
خلافت جهور بر آنند که نشاید چنین کویی نفساً طاب زید زیرا که مقصود ابهام است و بعد از آن تفسیر
و از الله ابهام و تقدیم بر فعل منفی این مقصود است و این قول اصح است و مازنی و میرد تقدیم تمیز بر فعل جائز
داشته اند زیرا که فعل عامی قویست تصرف تواند کرد در متقدم و متأخر و استشهدا کرده اند بقول
شاعر انهم را بلی بالفراق حیدها و ما کاد نفساً بالفراق تطیب و نفساً تمیز است از تطیب و مقدم است
بر وی و جهور گفته اند که روایت برین وجه است که و ما کاد نفسی بالفراق تطیب و قول جهور اصح
بنابر آنکه گفته شد المستثنی متصل و منقطع فالتصل هو المخرج عن متعدد لفظاً او تقدیراً بالا و اخواتها
مستثنی در اصطلاح نحویان مشترکست میان دو معنی یکی را مستثنی متصل خوانند و دیگر را مستثنی
منقطع مستثنی متصل آنست که مخرج باشد از متعددی که مذکورست آن متعدد لفظاً یا تقدیراً و اخراج
وی بکلمه لا و اخوات او باشد و محصول این آنست که حکمی متعلق شود با امری متعدد و بکلمه الا
و اخوات وی بعضی از آن متعدد را از آن حکم اخراج کنند پس ماعدای آن بعضی باقی ماند مندرج
در آن چنانکه کویی جائی القوم از زید بکلمه الا مخرج شده است از حکم محیی که متعلقست بقوم که
متعدد است و مذکورست لفظاً پس غیر زید از قوم داخل ماند در حکم محیی و همچنین ما جائی الا زید
ای ما جائی احد الا زید و زید در اینجا مخرج شده است از حکم عدم محیی که متعلقست بنسبتی که
مذکورست تقدیراً که آن احد است و المنقطع المذكور بعدها غیر مخرج و مستثنی منقطع آنست
که مذکورست بعد از الا و اخوات و مخرج نباشد از متعددی بنابر آنکه مستثنی منه متناول مستثنی
منقطع نیست چنانکه کویی ما جائی احد الا جار اجار از جنس احد نیست زیرا که احد آنست که
صلاحیت آن دارد که مخاطب شود و هو منصوب اذا کان بعد الا غیر الصفة فی کلام موجب او مقدما
علی المستثنی منه او منقطعاً فی الا کثر او کان بعد خلا و عدا فی الا کثر و ماعدا و ما خلا و ایس و لا بکون

باشد گردانیدن آن اسم از برای آن چیزی که تمیز منصوب گشته از جهت وی جائز باشد گردانیدن آن از برای
 مانتصب عنه و از برای متعلق او چنانکه کوبی طاب زید ابابولفظ اب اسمیست که درست است گردانیدن
 وی از برای مانتصب عنه که زیدست پس جائزست که اب زید باشد و جائزست که پدر وی باشد یعنی
 زید خوش پدریست یا اورا خوش پدریست و اگر درست نباشد گردانیدن وی از برای مانتصب
 عنه متعین شود از برای متعلق وی چنانکه کوبی طاب زید دارا یعنی زید را خوش سرایست ﴿فیطابق
 فیهما ما قصد الا ان یکون جنسا الا ان تقصد الانواع وان کان صفة کانت له و طبقه﴾ پس آن تمیز مطابق
 باشد درین هر دو صورت با آن چیزی که مقصودست با آن تمیز خواه واحد و خواه تنبیه و خواه جمع
 پس کوبی طاب زید با اگر مراد باب زید باشد و همچنین اگر مراد یک پدری او باشد اما اگر مراد
 دو پدر باشد چنین باید گفت طاب زید ابوبن ﴿و اگر زیاد از دو باشد طاب زید آباء باید گفت﴾ و اگر کوبی
 طاب الزیدان و تمیزی آوری که بن ایشان باشد ابوبن باید گفت و اگر مراد پدر ایشان باشد پس اگر هر
 دور ایک پدر باشد اباب باید گفت و اگر هر یکی را علی حده پدری باشد ابوبن باید گفت و اگر آباء و اجداد
 خواهی آباء باید گفت و هرگاه که کوبی که طاب زید دارا مراد یک سر باشد و اگر قصد دوسرا کنی
 دارین باید گفت و اگر قصد زیاده کنی صیغه جمع باید آورد پس تمیز مطابق شود با آن چیزی که مقصودست
 در افراد و تنبیه و جمع الا وقتی که تمیز جنس باشد یعنی متناول قلیل و کثیر که آن جنس را تنبیه و جمع
 نکند چنانکه گفته شد در تمیز از ذات مذکوره پس کوبی طاب زید علما و طاب الزیدان علما و طاب الزیدون
 علما الا وقتی که با آن اسم جنس دو نوع و زیاده مقصود باشد پس تنبیه و جمع باید کرد چنانکه کوبی طاب زید علین
 علوما و بر مصنف اعتراض کرده اند که فساد طاب زید نفسا صحیحست جعل وی از برای مانتصب عنه
 بآنکه در دو وجه جائز نیست بلکه او نفس مانتصب عنه است نه متعلق بوی و همچنین ابوة در طاب
 زید ابوة احتمال دومعنی دارد ابوة زید مرفر زید خود را و ابوة پدر وی مرورا بآنکه اسم ابوة جائز
 نیست گردانیدن وی از برای مانتصب عنه و ممکنست که در جواب گویند که معنی گردانیدن وی از برای
 مانتصب عنه آنست که او را بر مانتصب عنه اطلاق توان کرد بوجهی که اضافت وی بمانتصب عنه جائز
 نباشد و حینئذ میگویم که نفسا در طاب زید نفسا صحیح نیست گردانیدن وی از برای مانتصب عنه باین
 معنی که گفته شد زیرا که نفسا اگر چه بر زید اطلاق کرده میشود لیکن اضافت وی باوی جائزست چنانکه
 کوبی نفس زید بخلاف ابادر طاب زید ابوة وقتی که مراد از اب زید باشد که در اینجا اضافه متصور نیست
 و مراد بمتعلق مانتصب عنه آنست که او را اضافه بمانتصب عنه توان کرد بی واسطه چنانکه کوبی نفس
 زید و علما زید و ابوة زید و دار زید و با بواسطه چنانکه کوبی ابوة اب زید و چون این معنی مقرر شد ظاهر
 گشت که نفسا در طاب زید نفسا از قبیل متعلقست که جائز الا اضافه است بمانتصب عنه و همچنین ابوة
 از قبیل متعلقست بمانتصب عنه خواه ابوة وی باشد مرد دیگر را و خواه ابوة دیگری باشد مرورا زیرا که
 اولین مضاف میشود بمانتصب عنه بی واسطه چنانکه کوبی ابوة زید و دومین مضاف میشود بواسطه
 چنانکه کوبی ابوة اب زید پس ظاهر شد که نفس و ابوة بهر دو معنی از قبیل متعلقند بمانتصب عنه باین
 معنی که دانسته شد و در ضابطه داخلند آنجا که گفت و الا فهو بمنزلة بقای ماند ﴿فرق میان علم و ابوة که
 ابوة را بر دو معنی حل میتوان کرد و هر دو از قبیل متعلقند و علم را حل نمی توان کرد الا بر علمی که قائم بما
 انتصب عنه نه بر علمی که قائم باشد بغير وی و وجه فرق آنست که ابوة اضافیست میان پدر و فرزند و ارتباط

الابهام المستقر عن ذات مذکوره او مقدرة فالاول عن مفرد مقدار غالبا اما في عدد نحو عشرون درهما
وسیائی واما في غیره نحو رطل زیتا و منوان سمن و قفیران برا و علی التمره مثلها زبدا ﴿ تمیز اسمیست که
رفع کند ابهام قرار گرفته را از ذات مذکوره یا مقدره * و اول که رفع ابهام مستقر میکند از ذات مذکوره
آنست که رفع ابهام کند از مفرد و آن مفرد مقدار باشد غالبا یا در عدد چنانکه کوبی عندی عشرون درهما
و بحث عدد و تمیز نوی مستوفی خواهد آمد ان شاء الله تعالی * و یاد در غیر عدد خواه موزون باشد چنانکه کوبی
عندی رطل زیتا و منوان سمن خواه مکیل باشد چنانکه کوبی عندی قفیران برا یا مقیاس باشد چنانکه کوبی
علی التمره مثلها زبدا ﴿ فیردان کان جنسا الا ان تقصد الانواع و تجمع فی غیره ﴿ یعنی تمیزی که رفع ابهام
کند از مفرد آن تمیز را واحد باید آورد اگر زآنکه آن تمیز جنس باشد * و مراد از جنس درین مقام آنست که
بر قبیل و کثیر اطلاق تواند کرد چنانکه زیت و صسل و ماء و سمن پس کوبی عندی رطل زیتا و رطلان
زیتا و ارطال زیتا الا وقتی که بآن جنس قصد و نوع کنی پس تنبیه باید کرد چنانکه کوبی عندی رطلان
زیتین یا قصد انواع کنی پس جمع باید کرد چنانکه کوبی ارطال زیتونا * و برین قیاس است حال دیگر اجناس
و آن تمیز را جمع باید کرد اگر غیر جنس باشد چنانکه کوبی عندی صندوق کتبا او اثوابا ﴿ ثم ان کان
بتوین او بنون التثنیة جازت الاضافة والافلا و عن غیر مقدار مثل خاتم حدیدا و الخفض اکثر * و بعد
ازین که دانستی بدان که آن مفرد مقداری که او را تمیزی آوری اگر در وی توین باشد یا نون تنبیه باشد
جائز باشد که توین و نون تنبیه را بیدازی و اضافه کنی چنانکه کوبی عندی رطل زیت و منوان سمن و اگر در آن
مفرد نون شبیه بجمع باشد چنانکه در عشرون درهما یا اضافه باشد چنانکه علی التمره مثلها زبدا نشاید که
آن نون جمع را و آن اضافه را بیدازد و آن مفرد را اضافه کند تمیزی پس نشاید که کوبی عشرو درهم و لا
مثل زبدا * و مفردی که او را تمیز کنند غالبا مقدارست بآن اقسام که گفته شد و شاید که غیر مقدار باشد چنانکه
کوبی عندی خاتم حدید او باب سا جاو درین قسم اضافه و خفض اکثرست پس خاتم حدید در استعمال بدشترست
از خاتم حدید ﴿ و الثانی من نسبة و اما ضاهاه مثل طاب زید نفسا و زید طیب ابا و ابوة و دار او علما و فی اضافه
نحو یجبنی طیه ابا و ابوة و دار او علما و لله دره فارسا ﴿ و قسم ثانی از تمیز که رفع ابهام میکند از ذات مقدره
آنست که رفع ابهام کند از نسبتی که آن نسبت در جله باشد چنانکه در طاب زید نفسا یا در چیزی باشد که شبیه
است بجمعه چنانکه زید طیب نفسا یا در اضافه باشد چنانکه در اعجبنی طیه نفسا * و این قسم رفع ابهام مستقر
میکند از ذات مقدره بنا بر آنکه معنی طاب زید نیست که طاب شی زید و نفسا تمیز میکنند آن شی را که
ذاتیست مقدرو برین قیاس است حال زید طیب نفسا و اعجبنی طیه نفسا * و بعضی از نحو بان گفته اند که
مراد از ذات مقدره آن نسبت است که درین اشیاء ثلاثه است مثلا در طاب زید نسبت طیب باز بدشترست
و محتاجست بآنکه بیان کند که از چه جهتست پس این نسبت ذات مقدره خوانند و احتیاج نیست که
شی در آنجا تقدیر کنند و این قول اصح است زیرا که اطلاق ذات مقدره بر شی که بدشترست و مقدرست
او ایست از اطلاق ذات مقدره بر نفس نسبت * و از جله امثله اضافه مقدره لله دره فارسا است یعنی لله
در فرو سینه و این تعبیرست از سواری وی * و در دراصل این است و بعد از آن مستعمل شده است بمعنی
خیرای لله خیر فرو سینه مرخدای راست بسیار خیر فرو سیه وی و مقصود تعجبست از حولی سواری
وی ﴿ ثم ان کان سما یصح جمعه لما انتصب عنه جاز ان یكون له و لم تعلقه و الا فهو لم تعلقه ﴿ چون دانستی
تمیز را که آن ذات مقدره در نسبت * بدانکه تمیز بر دو قسمست * یکی آنست که اسم باشد اگر صحیح

اشارت کنی بخرمائی خشک و کوبی هذا بسرا اطبب منه رطباً این هر دو منصوب حال باشند زیرا که دلالت میکند بر هیئت بسریت و رطبت و اگر چه اسم جامدند و معنی این عبارت اینست که این مشار الیه در حالتی که بسر بود خوشتر بود از و در حالتی که رطب بود و عامل در رطباً افضل تفضیلت یعنی اطبیب باتفاق نحاة و عامل در بسر همین در افضل تفضیلت کوبیا که چنین گفته هذا زاد طيبة بسر اعلی طيبة رطباً پس اطبیب باعتبار اصل طیب ماملست در بسر و بعضی گفته اند که حامل در بسر بمعنی هذاست ای اشیر الیه حال کونه بسر و این قول صحیح نیست زیرا که می شاید که این اشارت در وقتی باشد که خرما خشک باشند غوره چنانکه گفته شد پس اشارت در حالت بسریت نباشد و حیثند نشاید که در بسر مامل شود و نکون جمله خبریه فالاسمیه بالو او و الضمیر او بالو او و بالضمیر علی ضعف و المضارع المثبت بالضمیر وحده و ماسواهما بالو او و الضمیر معا او بأحدهما و لا بد فی الماضي المثبت من قد ظاهراً و مقدرة حال می شاید که مفرد باشد او گفته شد و می شاید که جمله باشد و حیثند ناچار باشد از رابطی که جمله را ربط کند بماتقدم پس اگر جمله اسمی باشد شاید که رابطه او یا ضمیر باشد چنانکه کوبی جانی زید و ابوه را کب و شاید که او باشد تنها چنانکه کوبی جانی زید و الشمس طالعه و شاید که ضمیر تنها باشد چنانکه کوبی جانی زید ابوه را کب و این ضعیفست زیرا که جمله اسمیه ظاهرست در استقلال پس محتاج باشد بر رابطی قوی که درین جمله باشد بطریق وجوب و ضمیر می شاید که در صدر جمله نباشد و اگر جمله فعل مضارع مثبت باشد رابطه بجز ضمیر نباشد زیرا که فعل مضارع مثبت چون اسم فاعلست و در اسم فاعل که مفردست رابطه بجز ضمیر تواند بود و هر جمله که غیر این دو باشد خواه مضارع منفی و خواه ماضی مثبت یا منفی رابطه در آنجا یا و است یا ضمیر یا أحد هماست تنها خواه او و خواه ضمیر پس در مضارع مثبت چنین کوبی جانی زید بر کب و نشاید که کوبی و بر کب و در مضارع منفی چنین کوبی جانی زید لا بر کب او و لا بر کب و در ماضی منفی کوبی جانی زید ما بر کب و در ماضی مثبت چنین کوبی جانی زید قدر کب و ناچارست در ماضی مثبت از افتاد قدا ظاهر چنانکه کفیم یا مقدر چنانکه در قول باری تعالی جاؤکم حصرت صدورهم ای قد حصرت و علت این حکم در جایی دیگر معلوم گردد ان شاء الله و يجوز حذف العامل كقوله للمسافر اشدا مهديا ويجب في المؤكدة مثل زيد ابوك عطوفای احقه و شرطها ان تكون مقررۃ لمضمون جمله اسمیه جائز باشد انداختن عامل حال چنین کوبی مر کسی را که بسفر میرود را شد امهدیا ای مسافر را شد امهدیا و واجبست حذف عامل در حال مؤکده و آن حالست که تأکید کند مضمون کلام سابق را چنانکه کوبی زید ابوک عطوفای احقه و تأکید میکند عطف و شفقت را که از ابوه مفهوم شده است و تقدیر عامل برین وجهست احقه او احقه عطوفای یعنی بدستی می شناسم او را در حالتی که مهر بانست و بعضی گفته اند که تقدیر اینست که یحیی عطوفای یعنی او می آید ای یحیی در حالتی که عطوفست و در مقابل حال مؤکده حال مقیده است که مضمون کلام سابق مقیده میگرداند چنانکه کوبی جانی زید را کبار کوب قدیمی شده و شرط حال مؤکده در وجوب حذف عامل آنست که مقرر باشد با مضمون جمله اسمیه را که در آنجا ماملی نباشد و برین تقدیر می شاید که حال مؤکده در عقب جمله فعلیه باشد و ماملش محذوف نباشد چنانکه در قول باری تعالی (اننا نرانا قرا ناصربا) و بعضی نحو یان گفته اند حال مؤکده مخصوصست بآنکه در عقب جمله اسمیه باشد که در آنجا ماملی نباشد و حیثند حذف عامل مؤکده مطلقاً واجب باشد و قول اول اصحست چنانکه از کتب دیگر معلوم کرد دان شاه الله التبیان ما یرفع

صدور ضرب از وی و اگر حال از رید باشد مبین هیئت مفعول لفظی باشد در وقت وقوع ضرب بروی
 و در مثل زید فی الدار قائما قائما حالت از ضمیر مستتر درین ظرف که از حاصل یا حاصل منتقل شده است
 آن ضمیر باین ظرف و آن ضمیر فاعل معنویست زیرا که این ظرف متضمن معنی فعل است و در مثل هذا
 زید قائما قائما حالت از زید که مفعول معنویست و تقدیر کلام اینست که انبه علی زید او اشیر الی زید حال
 کونه قائما پس این حال از مفعول بهی است معنوی زیرا که هاه تنبیه و ذام اشارت متضمن معنی فعلند
 و زید مفعول به آن فعلست بنسبت حرف جر و عاملها الفعل او شبهه او معناه و عامل حال یا فعل
 باشد چنانکه در ضربت زید قائما یا شبهه فعل باشد چنانکه زید ضارب غلامه را کبا یا معنی فعل چنانکه
 در زید فی الدار قائما و در هذا زید قائما و بعضی ظرف را از قبیل شبهه فعل گرفته اند و کلام مصنف دلالت
 کرد که ظرف از قبیل معنویست چنانکه گفته شد و شرطها ان تکون نكرة و صاحبها معرفة غالبا
 و ارسلها العراک و مررت به وحده و نحوه متأول فان کان صاحبها نكرة و جب تقدیمها و لا یقدم علی
 العامل المعنوی بخلاف الظرف و شرط حال آنست که نکره باشد زیرا که حال مبین هیئت
 فاعلست یا مفعول به و در بیان احتیاج تعریف نیست پس تعریف حال مستدرک باشد و ملتفت نباید شد
 اگر زانکه حال درین صورت معرفه باشد تاویل باید کرد چنانکه در ارسلها العراک و مررت به
 وحده ای ارسل الجمال الابل معتز که پس عراک اگر چه معرفه است بلام مأولست بنکره که آن معتز که است
 و معنی تعریف را در بیان هیئت حینئذ مدخلی نیست فحینئذ لام بحقیقت زیاده باشد یا مأولست
 باین تقدیر ارسلها یعتزک العراک یعتزک حال باشد و عراک منصوب باشد علی المصدریه و الف و لام اشارت
 باشد بمعلومیت آن معنی مصدر ای یعتزک العراک الذی تعرفه و چنانکه در مررت به وحده مأولست
 بمنفرد یا مأولست باین تقدیر که یفرد وحده و صاحب حال یعنی ذوالحال معرفه است غالبا زیرا که
 بحقیقت محکوم علیه است بحال و اصل در محکوم علیه تعریفست و اگر صاحب حال نکره باشد
 حال را بروی مقدم باید داشت بطریق وجوب تا در حالت نصبی حال مشتبه نکردد بصفت چنانکه
 در قول تو رأیت رجلا را کبا مشتبه میگرد و چون مقدم شود اشتباه نباشد زیرا که صفت
 بر موصوف مقدم نشاید داشت و حال بر عامل لفظی مقدم تواند بود زیرا که عامل لفظی ماملیست
 قوی تصرف تواند کرد در مقدم و متأخر بخلاف عامل معنوی که او عامل ضعیف است در مقدم تصرف
 تواند کرد لیکن ظرف بر عامل معنوی مقدم تواند بود زیرا که ظروف بواسطه کثرت در ایشان توسعات
 بسیارست چنانکه کوی اکل یوم لک توب کل یوم منصوبست بعامل معنوی که آن لک است و لاعلی
 المجرور فی الاصح و حال مقدم نشود بر ذوالحال که مجرور باشد پس در مثل مررت زید مجردا عن
 ثیابه نشاید که مجردا مقدم شود بر زید از جهت آنکه این حال از تمة آن مجرورست پس در حیز جار
 باشد و هر چه در حیز جارست بدان جار مقدم نشود چونکه مجرور مقدم بر جار نشود خواه جار
 حرف جر باشد و خواه مضاف و علی الاصح اشارتست بآنکه بعضی جائز داشته اند تقدیم حال بر
 ذوالحال مجرور بنابر آنکه این حال فضله تعلق دارد بذوالحال مجرور و از اینجا که مجرور بر جار
 مقدم نشاید داشت لازم نیست که متعلق مجرور مقدم نشود بر آن جار وقتی که عامل حال فعل لفظی
 باشد و قول اول اصح است و کل ما دل علی هیئته صح ان یقع حالا مثل هذا بمر اطیب منه رطباً
 بعضی گفته اند که شرط حال آنست که مشتق باشد یا در معنی مشتق باشد و این شرط صحیح نیست
 زیرا که هر چه دلالت کند بر هیئتی و صفتی می شاید که حال شود و اگر چه اسم جامد باشد چنانکه

مفهوم میگرد و بر تقدیری که راجع باشد با مصدر معنی تعلیل مفهوم نمی گردد و معنی لام در مفعول له معتبرست همچنانکه معنی فی در مفعول فیه پس بر آن قیاس شرط نصب وی تقدیر لام باشد که اگر لام ملفوظ گردد مفعول له مجرور باشد * و حذف لام از مفعول له جائزست بدو شرط * یکی آنکه مفعول له فعل باشد از آن قاعلی که فعل وی معلل گشته است بآن مفعول له * دوم آنکه مفعول له مقارن باشد در وجود بآن فعل معلل همچنانکه تأدیب و جبن در آن دو مثال متقدم فعل فاعل معلل اند و مقارن اند بآن فعل در وجود * اما اگر کویی جئت لا کرامک ایای حذف لام جائز نباشد زیرا که اگر ام فعل مخاطبت و محیی فعل متکلم * و همچنین اگر کویی جئتک البوم لا کرامی لک غذا حذف لام جائز نباشد زیرا که اگر ام مقارن محیی نیست در وجود * المفعول معه همذ کور بعد الواو لمصاحبه معمول فعل لفظا او معنی فان کان الفعل لفظا و جاز العطف فالوجهان مثل جئت أنا و زیدا و زیدا و الا تعین النصب مثل جئت و زیدا و ان کان معنی و جاز العطف تعین العطف مثل ما زید و عمرو و الاتعین النصب مثل مالک و زیدا و ماشانک و عمرا لان المعنی ما تصنع * مفعول معه اسمیست که مذکور باشد بعد از واوی که بمعنی مع است از برای مصاحبت معمول فعلی لفظی یا معنوی یعنی مفعول معه اسمیست بعد از واوی که بمعنی مع است از برای مصاحبت معمول فعل خواه آن معمول فاعل باشد چنانکه در استوی الماء و الخشب * و خواه مفعول باشد چنانکه در کفالت و زیدا درهم و خواه آن فعل لفظی باشد و خواه معنوی * پس اگر زانکه فعل لفظی باشد و ما بعد او را عطف کردن بر ماقبل جائز باشد آنجا و جبر و ابو چنانکه در جئت انا و زیدا اگر زید را مرفوع گردانی معطوف باشد بر فاعل آن فعل که ضمیر متصلست لیکن مؤکد شده بضمیر منفصل و ازین جهت عطف بر و جائزست و اگر زید را منصوب گردانی نصب وی بآن باشد که مفعول معه است و اگر درین صورت که فعل لفظیست عطف ما بعد او بر ماقبل او جائز نباشد نصب متعین گردد بآنکه مفعول معه است چنانکه در جئت و زیدا اینجا عطف جائز نیست زیرا که ضمیر مرفوع متصل بمنزات جزو کلمه است و استقلال نیافته است بضمیر منفصل و در کلام فاصله نیست میان معطوف و معطوف علیه پس اینجا عطف جائز نباشد چنانکه معلوم گردد ان شاء الله و اگر زانکه فعل معنوی باشد نه لفظی و عطف ما بعد او بر ماقبل او جائز باشد متعین شود عطف چنانکه کویی ما زید و عمرو ای ای شی ثبت زید مع عمرو ای ما تصنع زید مع عمرو درین صورت عمرو مجرور و معطوف باشد بر زید و نشاید که منصوب گردد بآنکه مفعول معه باشد زیرا که فعل معنوی عامل ضعیف است پوشیده و عطف امریست ظاهر پس نشاید این ظاهر را ترک کردن بر آید ان امر خفی ضعیف * و اگر زانکه عطف جائز نباشد نصب متعین گردد بآنکه مفعول معه است و واجب شود اعتبار این عامل ضعیف درین که وجه دیگر جائز نیست چنانکه کویی مالک و زید او ماشانک و عمرا ای ما تصنع مع زید او مع عمرو و عطف درین صورت جائز نیست زیرا که عطف بر ضمیر مجرور بی اماده جار خواه حرف جر باشد خواه مضاف و انباشد چنانکه بیاید ان شاء الله تعالی * الحال مابین هیئۃ الفاعل او المفعول به لفظا و معنی مثل ضربت زیدا قائما و زید فی الدار قائما و هذا زید قائما * چون فارغ شد از منصوبات اصلی که مفاعیل خسه است شروع کرد در منصوبات ملحقه بمفاعیل و از آن چله حالست و حال در اصطلاح نحویان آن چیز نیست که بیان کند هیئت و صفت فاعل را در وقت صدور فعل از وی یا هیئت و صفت مفعول به را در وقت وقوع فعل بر وی و هر یکی از فاعلی و مفعول به شاید که لفظی باشند و شاید که معنوی چنانکه کویی ضربت زید قائما اگر لفظ قائما حالست زنا ضربت مبین هیئت فاعل لفظی باشد در وقت

چون حین و دهر و زمان همه قابل نصب اند بتقدیر فی چنانکه کوی صمت الیوم او یوما او شهر او سنة و جلست حینا اوزمانا و صمت دهر را و ظرف مکان اگر مبهم باشد یا در حکم مبهم باشد قابل نصبست بتقدیر فی و اگر نه چنین باشد قبول نصب نکند بتقدیر فی و مبهم را بعضی نحو یان تفسیر کرده اند بجهات ست که او را حد و نهایی نیست چون فوق و تحت و قدام و خلف و یمین و یسار و بعضی دیگر از نحو یان مبهم را تفسیر کرده اند بمانگی که او را اسمی باشد بواسطه امری که آن امر در معنی داخل نباشد و برین تفسیر جهات ست و عند ولدی و مکان و فرسخ و میل و نظائر آن هم مبهم باشند زیرا که اسم ایشان بواسطه امر بست که در معنای ایشان داخل نیست بخلاف بیت و مسجد و دار و بلد و مدینه که اسم ایشان بواسطه امر بست که در معنای ایشان داخل است و حیثی در مابعد دخلت احتیاج بتأویل افتد بخلاف عند ولدی و لفظ مکان که ایشان در مبهم باین تفسیر داخل اند زیرا که آنرا حد و نهایی معین نیست چون فوق و تحت و قدام و خلف و یمین و یسار و حل کرده اند برین که مذکور شد لفظ عند ولدی را که در ایشان نوعی از ابهام هست و همچنین حل کرده اند بر مبهم لفظ مکان را بواسطه کثرت استعمال این لفظ یا بواسطه کثرت مکان شخص پس در وی نیز نوعی از ابهام باشد پس جائزست که چنین کوی جلست قدامک و عندک و لدی زید و مکان زید و جائز نباشد که کوی جلست الدار و الیوت و المسجد زیرا که این ظروف مبهم نیستند و مابعد دخلت مثل دخلت الدار فی الاصح و ینصب بعامل مضم و علی شریطة التفسیر یعنی از دخلت و تصاریف آن امکانه معینه واقع میشود منصوب چنانکه کوی دخلت المسجد و الدار و الیوت و نحو یا زار دین خلافت بعضی گفته اند که هر مکانی معین که بعد از دخلت منصوب گردد آن مفعول به است و اصح آنست که مفعول فیه است و بواسطه کثرت استعمال دخلت و متصرفات وی آن امکانه را منصوب گردانیده اند بتقدیر فی یا ز جهت تخفیف بحذف کلمه فی یا از جهت حل بمان مبهم و مفعول فیه همچون مفعول به منصوب گردد بعامل مضم چنانکه کوی یوم الجمعة در جواب آنکمی که گوید متی صمت و همچنین مفعول فیه عامل وی مضمر گردد علی شریطة التفسیر بر آن وجهی که در مفعول به معلوم گشت چنانکه یوم الجمعة صمت فیه و همان بحثی که در آنجا گذشت همین جا منصور گردد پس گاه باشد رفع اولی باشد و گاه دو برابر بود و گاه نصب اولی باشد و الله اعلم و المفعول له هو ما قبل لاجله فعل مذکور مثل ضربه تأدیا و قعدت عن الحرب جیبا خلافا لزا جاج فانه عنده مصدر و شرط نصبه تقدیر الام و انما يجوز حذفها اذا كان فعلا لفاعل الفعل المعلن و مقارناله فی الوجود و مفعول له آن چیز نیست که کرده شده باشد از برای وی فعلی که مذکورست لفظا یا تقدیرا و این دو قسمت یکی آنکه حاصل شود از فعل و مرتب گردد بروی چنانکه کوی ضربه تأدیا که تأدیب مرتب است بر ضرب و این قسم را علت غائی فعل و فرض و مقصود فاعل خوانند و دیگری آنکه حاصل باشد قبل از فعل و باعث گردد فاعل را بر آن فعلی چنانکه قعدت جیبا جین که بدلیست حاصلست قبل از قعود و باعث است فاعل را بر قعود و هر دو قسم شریک اند در آنکه علت اقدام فاعلند بر فعل و حاصل و باعث فاعل اند بر آن فعل و مفعول له ثابت است در کلام بقول اکثر نحاة خلاف زجاج که او بر آن رفته است که آنچه نحو یان آنرا مفعول له می خوانند بحقیقت راجعت به مصدر بنابر آنکه تقدیر کلام اینست که ضربه ضرب تأدیب و قعدت قعود جین پس مفعول له منصوبی نباشد علی حده بلکه داخل باشد در مصدر و اصح قول جمهورست زیرا که معنی تعلیل از مفعول له

والسارقة فاقطعوا از قبیل ما ضمیر عامله است و نصب درو مختار است زیرا که مفسر فعل امر است لیکن
مجموع قراء سبعة اتفاق کرده اند برفع و اتفاق ایشان بوجه مرجوح جائز نیست پس احتیاج افتاد
بتأویلی که اورا از ما ضمیر عامله علی شریطة التفسیر بیرون برد * و مرد چنین تأویل کرده است که
این فاکه در فاجلدوا * و فاقطعوا است در حکم فاه جزا است پس نشاید که مابعدوی عمل کند در مقابل
پس این نه بوجهی است که اورا تسلط توان کرد بر آن اسم تا از قبیل ما ضمیر عامله تواند بود
* و سیبویه چنین تأویل کرده است که تقدیر کلام اینست فیما یتلی علیکم حکم الزانیة و الزانی * او حکم
السارق و السارقة پس این جمله اسمیست که خبرش محذوفست و از مبتدا مضاف محذوفست
و فاجلدوا و فاقطعوا جمله دیگرست از برای تفصیل جمله سابق * و شکی نیست که فعلی که در جمله
باشد نشاید که عمل کند در اسمی که در جمله دیگرست پس این مثال از قبیل ما ضمیر عامله نباشد *
و اگر یکی ازین دو تأویل نبودی مختار نصب بودی و اتفاق قراء سبعة بوجه مرجوح لازم آمدی و این
باطلست چنانکه کمشد پس ناچارست از تأویل ﴿ اربع التحذیر و هو معمول بتقدیر اتی تحذیرا
مما بعده او ذکر المحذر منه مکررا مثل ایاک و الاسد و ایاک و ان تحذف و الطريق الطريق و تقول ایاک
من الاسد و من ان تحذف و ایاک ان تحذف بتقدیر من و لا تقول ایاک الاسد لامتناع تقدیر من ﴾ چهارم
از مواضعی که واجبست در آن حذف عامل مفعول به تحذیرست * و تحذیر در ایت رسانیدن و برهیرانیدنست
و بحسب اصطلاح نحویان معمولیست بتقدیر اتی و این بردو قسم است * یکی آنکه منصوب باشد
بتقدیر اتی و اورا تحذیر کرده باشند یعنی رسانیده و برهیرانیده از مابعدوی * دوم آنست که منصوبی
باشد بتقدیر اتی آن منصوب محذّر منه مکرر باشد * پس قسم اول از تحذیر محذّرست از ما بعد خود
قسم ثانی محذّر منه است مکرر و هر دو شریکند درین معنی که هر دو منصوبند بتقدیر اتی * مثال قسم
اول ایاک و الاسد و ایاک و ان تحذف یعنی به برهیران خود را از شیر و شیر را از خود و به برهیران
خود را از حذف یعنی ضرب ارباب بعضا و به برهیران حذف را از خود * و مثال ثانی الطريق الطريق
یعنی به برهیران از راه که در وی آفتیست * و در قسم اول که محذّر مذکورست اول و او بعد از و محذّر
منه جائزست که آن محذّر منه معطوف شود بر آن محذّر بواو چنانکه گفته شد * و جائزست که مذکور
شود بمن چنانکه کوبی ایاک من الاسد و ایاک من ان تحذف و جائزست که حرف ج را از ان تحذف بیندازند
و چنین گویند ایاک ان تحذف زیرا که حرف ج را از ان و آن انداختن زوا نیست و ازین جهتست که
ایاک الاسد جائز نیست زیرا که تقدیر حرف عطف منصور نکرده * و حذف من از اسم صریح هم
روانیست * پس ذکر اسد بعد از ایاک بردو وجه بواو و بمن * و ذکر ان تحذف بر سه وجه باشد بواو
و بمن و بحذف من ﴿ المفعول فیه هو ما فعل فیه فعل مذکور من زمان او مکان و شرط نصبه تقدیر فی
و ظروف الزمان کلها تقبل ذلك * و ظروف المكان ان کان مبهما قبل و الا فلا * و فسر المبهما بالجهات الست
و حل علیه عند ولدی و شبههما لابهما و لفظ مکان لکثرته ﴿ سیوم از مفاعیل مفعول فیه است و آن
زمانیست یا مکانیست که کرده شده باشد در وی فعلی مذکور لفظا یا تقدیرا پس ناچارست در وی
از معنی فی ایکن شرط نصب مفعول فیه آنست که فی در وی مقدر باشد که اگر ملفوظ باشد مابعد
وی که مفعول فیه است مجرور گردد زیرا که حرف ج را الغائی توان کرد * و همه ظرف زمان خواه
معرفة باشد و خواه نکره و خواه محدود باشد چون یوم و اسبوع و شهر و سنة و خواه نامحدود

(چون)

و همچنین نصب مختارست وقتی که فعل مفسر امر باشد یا نهی چون زیدا اضر به اولانضربه بنابر آنکه رفع مقتضی آنست که امر و نهی که از قبیل طلب اند خبر مبتدا واقع شوند و این محتاجست بنأویل مثلا هرگاه که گفتی زید اضر به اولانضربه مقدر باشد بزید فی حقّه اضر به اولانضربه و این تقدیر مستبعدست پس نصب بتقدیر فعل اولی باشد ﴿ اذهی مواضع الفعل وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا کل شیء خلقناه بقدر ﴾ و ضمیر هی با حرف نفی والف استفهام و اذا شرطیه و حیث یعنی این کلمات مذکوره مواقع فعل اند یعنی وقوع فعل بعد از ایشان اولیست و چون تقدیر فعل اولی بود نصب مختار باشد و همچنین نصب وقتی که رفع سبب التباس مفسر گردد بصفت چنانکه در قول باری تعالی (انا کل شیء خلقناه بقدر) چون کل شیء منصوب باشد تقدیر کلام این باشد انا خلقناه کل شیء بقدر و معنی این باشد که ما فریدیم همه چیز را بآن اندازه و اگر کل شیء مرفوع باشد بابتداء احتمال دارد که خلقناه بقدر خبر این مبتدا باشد و معنی این باشد که ما همه چیز را آفریده ایم بآن اندازه و این معنی همان معنی است که در صورت نصب بود ﴿ و احتمال دارد که خلقناه صفت کل شیء باشد و خبر مبتدا این ظرف باشد که بقدرست بقدرست و حینئذ معنی این شود که ما هر چیز را که آفریده ایم آن چیز بآن اندازه است و این معنی مقصود نیست ﴿ و یستوی الامران فی مثل زید قام و عمرا اگر منتهی رفع و نصب هر دو برابرند وقتی که جمله اولی که معطوف علیه باشد مشتمل باشد بر دو جمله یکی از جمله اسمیه که کبر است و دیگری جمله فعلیه که صغراست چنانکه کوبی زید قام و عمرا اگر منتهی اگر نظر بجهت جمله کبری کنند رفع اولی بود و اگر نظر بجهت جمله صغری کنند نصب اولی بود و هر دو جهت با هم متعارض اند پس رفع و نصب متساوی باشد و هیچ یک را بر دیگری رجحان نباشد ﴿ و یجب النصب بعد حرف الشرط و حرف التحضیض مثل ان زیدا ضربته و الازید اضر به ﴾ و واجبست نصب بعد از حرف شرط و حرف تحضیض زیرا که دخول ایشان بر فعل واجبست پس رفع جائز نباشد مثل ان زیدا ضربته ضربته ضربك و الازید اضر به ﴿ و لیس مثل ازید ذهب به منه فالرفع لازم ﴾ یعنی اسمی که بعد از و فعلی باشد مشتغل از و ضمیر او لیکن اگر آن فعل و یا شبه او را بر آن اسم مسلط گردانند آن اسم را منصوب نتوان کرد آن از قبیل ما ضمر عامله که بحث مادرست نتواند بود مثلا ذهب اگر مسلط شود بر زید احتیاج اقتدا به با چنانکه کوبی ذهب بزید و حینئذ زید مجرور باشد نه منصوب ﴿ و اگر مناسب او را که اذهب است مسلط کنند بر زید او را مرفوع گردانند بنابر آنکه قائم مقام فاعل اوست پس رفع در مثل ازید ذهب به واجب باشد علی الابتداء چنانکه ظاهرست یا بتقدیرا ذهب پس از قبیل مفعول به منصوب نباشد ﴿ و كذلك کل شیء فعلوه فی الزبر ﴾ و همچنین از ما ضمر عامله نیست هر صورتی که در آنجا آن فعل بعد از ان اسمست مفسر عامل آن اسم نتوان ساخت زیرا که معنی فاسد شود چنانکه در قول باری تعالی (کل شیء فعلوه فی الزبر) چه این فعل را که فعلوا ست اگر مسلط سازند بر کل شیء معنی فاسد شود از جهت آنکه برین تقدیر معنی این باشد که کرده اند ایشان همه چیز ها را در زبر یعنی در زبر نامه های اعمال و این معنی فاسدست بلکه معنی صحیح آنست که فعلوه صفت کل شیء باشد یعنی هر چه ایشان کرده اند از افعال آن ثابتست در کتبهای اعمال که فرشتگان نوشته اند ﴿ پس کل شیء مبتداست و فی الزبر خبرست و این جمله فعلی صفت نکره است ﴿ و نحو الزانیة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما الفاء بمعنی الشرط عند المبرد و جلدوا عند سیوطی و الا فاحذر ان النصب ﴾ ظاهر آنست که مثل الزانیة و الزانی فاجلدوا و السارق

علیه هو او مناسبه لنصبه مثل زیدا ضربته وزید امررت به وزید احبست علیه نصب
 بفعل یضمره مابعد ای ضربت و جاوزت و أهنت و لایست * ثالث از اقسام اربعه مفعول به که حذف
 واجبست آن مفعول بهی است که عامل او را اضمار کرده اند یعنی انداخته اند بشرط تفسیر آن عامل * و ما ضمر
 عامله علی شریطه التفسیر آن اسمیست که بعد از وی فعلیست یا شبه فعلیست که مشتغلت آن فعل
 از عمل کردن در آن اسم بضمیر وی یا متعلق وی و آن فعل بحیثیتی باشد که اگر او را یا مناسب او را
 تسلیط کنند بر آن اسم بآنکه ضمیر آن اسم را یا متعلق ضمیر او را بپندازند در آن اسم هل دهند آن اسم را
 منصوب گردانند * و مفسر عامل مضمّر شاید که در لفظ و معنی موافق باشد چنانکه در زیدا ضربته ای
 ضربت زیدا ضربته * و شاید که در معنی موافق باشد بس چنانکه در زید امررت به ای جاوزت زیدا
 مرتت به * و شاید که نه در لفظ موافق باشد و نه در معنی لیکن مفسر مستلزم مفسر باشد چنانکه در زیدا
 ضربت غلامه ای أهنت زیدا ضربت غلامه زیرا که ضرب غلام مستلزم اهانت خواهه است عرفا
 و همچنین که در زیدا حبست علیه چه محبوس بودن برزید مستلزم انتظار و ملاصقه و یست ای انتظرت
 زیدا اولایست زیدا حبست علیه * و بختار الرفع بالابتداء عند عدم قرینه خلافه او عند وجود اقوی
 منها کما ماع غیر الطلب و اذا لمفاجأه * در ما ضمر عامله یعنی در آن اسمی که بعد از وی فعلیست یا شبه
 فعلی بر آن وجه که مذکور شد رفع و نصب هر دو جائزند رفع بابتدایه و نصب بآنکه مفعول به است
 لیکن گاه باشد که زفع جائز و اولی و ارجح باشد چنانکه در کلام هیچ قرینه که مرجح خلاف رفع باشد
 که آن نصب است باشد مثل زید ضربته رفعش اولیست تا احتیاج بقدر فعلی نیفتد * و سیویه گفته
 است نصب عربی و کثیرست و رفع اجود ست * و چنانکه قرینه رفع و نصب باشد و قرینه رفع
 اقوی باشد از قرینه نصب اینجا نیز رفع مختارست و قرینه اقوای رفع مثل اماست یا غیر طلب مثل
 قولک ضربت زیدا و اما عمرو فاکرمته اگر چه عطف بر جمله فعلیه گذشته قرینه نصبست لیکن کلمه
 اما قرینه رفعت از اقوای است که بعد از اما اسم غالبست * و گفتیم که اما با غیر طلب زیرا که اگر اما
 با طلب باشد اینجا نصب مختارست چنانکه کوبی اما زیدا فاضربه اضربه بنا بر آنکه رفع مقتضی
 آنست طلب خبر واقع شود و این محتاج بنا و یلست چنانکه دانسته شود * و از جمله قرائن اقوی رفع
 اذای مفاجأست چنانکه کوبی خرجت فاذا زید بضربه عمر و رفع اینجا مختارست زیرا که اذای مفاجأه
 در جمله اسمیه داخل میشود غالباً * و بختار النصب بالعطف علی جمله فعلیه لتناسب و بعد حرف
 النفی و حرف الاستفهام و اذا الشرطیه و حیث و فی الامر و النهی * و گاه باشد که نصب مختار باشد
 بر رفع بواسطه عطف بر جمله فعلیه چنانکه کوبی ضربت زید و عمر ااکرمته اینجا نصب اولیست با معطوف
 و معطوف علیه هر دو فعلی باشند چون تناسب ایشان امری مطلوبست * و همچنین نصب مختارست بعد از
 حرف نفی همچنین که کوبی ما زیدا ضربته زیرا که دخول نفی بر فعل اولی است * و همچنین نصب مختارست
 بعد زالف استفهام چنانکه کوبی ازیدا ضربته زیرا که دخول او بر فعل اولیست و همچنین نصب مختارست
 بعد از اذای شرطیه چنانکه کوبی اذیدا ضربته ضربت زیرا که دخول اذای بر فعل اولیست بنا بر
 آنکه در دو معنی شرطیست و چون فعل مقدر باشد نصب باشد * و همچنین نصب مختارست بعد از حیث
 چنانکه کوبی حیث زید انجده فاکرمه بنا بر مشابعت وی با اذای در اضافت بجمله * و معنی شرطیه
 در حیث و فنی ظاهر باشد که کلمه ماوی پیوندد و اسم بعد از وی منصوب باشد بنا بر تضمن معنی شرطیه

تضرع و زاری و کربیه زیاده شود * و مندوب را يك صیغه است خاص بوی که آرا در منادی استعمال نکنند و این لفظواست * و حکم مندوب حکم منادی است در اعراب و بناء پس و ازید مبنی باشد بر ضم چنانکه در منادی مبنی بود و واعبد الله منصوب باشد * و لك زیاده الالف فی آخره فان خفت اللبس قلت و اغلامکيه و و اغلامکيه و لك الهاء فی الوقف * و مر ترا ست آنکه زیاده کنی ألف در آخر مندوب از برای زیادتی تضرع و چنین کوی و ازیدا و در حالت وقف بهاء وقف آوری و کوی و ازیداه و اگر زیادتی الف موجب لبس شود بجای الف یا و او زیاده کنی چنانکه در و اغلامک که مندوب غلام واحده مخاطب مؤنث است اگر و اغلامکا کوی مشتبه شود با آنکه مندوب غلام واحد مخاطب مذکر باشد پس باز زیاده کنی که مناسب کسر است و چنین کوی و اغلامکی و در حالت وقف هارا زیاده کنی و کوی و اغلامکيه * و همچنین که در و اغلامکم اگر الف زیاده کنی و و اغلامکها کوی مشتبه شود جمع به تنبیه پس و او زیاده کنی و کوی و اغلامکو و در حالت وقف هایاوری و کوی و اغلامکوه * و لایندب الا المعروف فلا ینال و ارجلاه و امتنع مثل و ازید الطویلاه خلافا لیونس * نشاید کربست و آواز دادن الامرده را که معروف و مشهور باشد و سامعان دانند که مراد از آن مندوب کیست تا این شخص کربا را و آواز دهنده را در حرکات و اضطرابات او را معذور دارند پس نشاید که ندبه کند مردی مجهول را غیر همین که این معنی سبب سخریه و افسوس گردد و لحوق علامت مندوب با آخر صفت وی جائز نیست پس نشاید که گفته شود و ازید الطویلاه زیرا که صفت اسمیت ذیر موصوف و مندوب موصوفست پس علامت وی جائز نباشد که لاحق شود بغیر وی که آن صفتست * و یونس لحوق علامت مندوب بصفت وی جائز داشته است زیرا که صفت در معنی ازتمه موصوفست و چون واردست * و امن حفر بئر زمزمه * پس باید که و ازید الطویلاه نیز جائز باشد * و یجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس و الاشارة و المستغاث و المندوب مثل یوسف اعرض عن هذا و ابها الرجل * و شذا صبح لیل و اقد مخنوق و اطرق کرا * و انداختن حرف النداء از منادی جائزست الا وقتی که منادی اسم جنس باشد مثل یا رجل زیرا که حق وی آن بوده که چنین گویند یا ابها الرجل پس اگر حرف ندا انداخته شود کثرت حذف و اجماع لازم آید * یا اسم اشارت باشد مثل یا هذا حق وی نیز آن بوده که یا ابها کویند * یا مستغاث و مندوب باشد که درین دو مدصوت مطلوبست پس نشاید که حرف ندا از ایشان حذف کنند * و انداختن حرف ندا از علی که مستغاث و مندوب نباشد جائزست چون (یوسف اعرض عن هذا) و همچنین جائزست انداختن وی از ای چون منادی واقع شود مثل ابها الرجل افعل کذا * و درین چند مثال که منادی اسم جنس است حرف ندا انداخته شده است بطریق شدوذه برقیاس چون اصبح لیل در صباح در ای شب * و اقد مخنوق خود را باز خرای خبه کرده شده * و اطرق کرا سردر پیش اندازی ای مرغ که کوچک که شتر مرغ که بزرگست حاضر ست * و قد یحذف المنادی لقیام قرینه جوازا مثل الا یا سجدوا * و گاه باشد که انداخته شود منادی وقتی که آنجا قرینه باشد چنانکه الا یا سجدوا بقراءة تخفیف الا حرف تنبیه است بایا که حرف نداست تقدیر اینست که الا یا قوم سجدوا * و اما بقراءة تشدید الا ازین قبیل نیست بلکه یا سجدوا فعل مضارعست که نونش افتاده است به ان که نونش مدغم شده است در لا * الثالث ما ضم عامله علی شریطة التفسیر * و هو کل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضمیره او متعلقه او ساط

شخصی شده باشد * و مستغاث نباشد و مندوب نیز نباشد زیرا که درین هر دو مدصوت مطلوب است
و ترخیم منافی مدصوت است * و جله نیز نباشد زیرا که در جله که علم واقع شده است تغییر جائز نیست
چنانکه دانسته شد در ماتقدم * و شرطی دیگر از آن ترخیم منادی احد الامرین است * یا آنکه منادی
علمی باشد زائد بر سه حرف یا در منادی تا تأیید بود یعنی هرگاه که تا تأیید در منادی باشد ترخیم وی
جائز باشد خواه نه علم باشد و نه زائد بر ثلاثه چنانکه یائنه اقبلی ای جماعت روی بمن آورید و خواه علم
باشد بی زیاده بر ثلاثه چنانکه کوی یائنه اقبلی در وقتی که نبه علم شده باشد * و هلیت در ترخیم معتبر
از جهت آنست که ندای اعلام بسیارست پس تخفیف در آنجا مناسب باشد * و باید که علم زیاده بر سه
حرف باشد زیرا که سه حرفی خفیفست و اعدل اوزانست و محتاج بتخفیف نیست اما هرگاه که تا
تأیید در منادی باشد حذف آن تا بترخیم جائزست و اگر چه علم و زیاده بر سه حرف نباشد زیرا که
تا تأیید در کلمه بحقیقت امری زائدست پس بحذف وی در کلمه اجماع لازم نیاید * فان کان فی آخره
زیادتان فی حکم الواحدة کاسماء و مروان او حرف صحیح قبله مدوه و اکثر من اربعة حذفوا و ان کان
مرکبا حذف الاخیر و ان کان غیر ذلک لحرف واحد * اگر در آخر منادی دوز زیاده باشد که در حکم
یک زیاده باشند همچنانکه الی تأیید در اسماء که علمست و همچنانکه الف و نون مزیدتان در مروان
آن دوز زیاده را در ترخیم باهم بندازند و چنین گویند یا اسم و یا مرو زیرا که این دو حرف را باهم زیاده
کرده اند از برای تأیید یا از برای تذکیر پس باهم حذف کنند * و همچنین اگر در آخر منادی حرف
صحیح باشد و ماقبل وی مده باشد یعنی حرف علتی باشد ساکن که حرکت ماقبل وی از جنس وی باشد
و حال آنکه آن اسم زیاده بر چهار حرف باشد چون عمار و منصور و مسکین در اینجا نیز دو حرف انداخته
شود یکی حرف صحیح که در آخرست دوم مده که قبل ازوست پس چنین گویند یا عم یا منص و یا مسک
* و شرط کردیم که آن منادی زیاده از چهار حرف باشد که اگر زیاده نباشد مثل سعید و ثمود و سحاب
در آنجا دو حرف حذف نتوان کرد که اجماع کلمه لازم آید * و اگر زیاده منادی مرکب باشد چون
معدی کرب و بعلبک کلمه اخیر بترخیم محذوف گردد زیرا که بمنزله تا تأیید است که ملحق شده است
بکلمه اولی * و هرگاه که منادی غیر اقسام ثلاثه باشد که مذکور شد ترخیم وی بحذف حرف
واحد باشد چنانکه در یا خالد دال را حذف کنی و کوی یا خال * و هو فی حکم الثابت علی الاکثر
فیقال یا حار و یا ثمو و یا کرو و قد یجعل اسما برأسه فیقال یا حار و یا ثمی و یا کرا * در اکثر استعمال
لغت عرب آنچه محذوف شده است بترخیم در حکم ثابتست * پس آن حرفی که پیش از محذوف باشد
بر حال خود باقی ماند پس چنین کوی یا حار بکسر را و یا ثمو بثبوت و او مع الضمه و یا کرو بابقاء
و او بحال خود * و گاه باشد که آنچه باقی مانده است از مرخم آنرا بمنزله اسمی گیرند علی حده
و بروی حکم منادی اجرا کنند و گویند یا حار بضم را زیرا که منادی مفرد معرفه است و در یا ثمو چنین
گویند یا ثمی زیرا که این اسمیست از اسماء متمکنه و آخر او واو است و قبل او ضمه و قیاس تصریفی
آنست که او با قلب شود و ضمه با کسره و در یا کرو چنین کوی یا کرا زیرا که او متحرکست
و ماقبل مفتوح و بعد ازو ألف نیست که او را نگاه دارد * و قد استعملوا صیغه النداء فی المنسوب
و هو المنفجع علیه یا او او * و اختص بوا * و حکم فی الارباب و البناء حکم المنادی * صیغه ندرا
یعنی حرف ندرا استعمال میکنند در مندوب و آن مرده ایست که برو گردند و او را آواز دهند تا

واخوات اولازمست و در اینجا همزه را قطع نکنند و یا الی نگویند زیرا که درین کلمه لام عوض نیست از حرف اصلی چنانکه در الله بود ﴿ و لك فی مثل یتیم عدی الضم و النصب ﴾ صورت منادی مفرد معرفه چون تکرر شود و بعد از آن اسمی مذکور شود که مضاف الیه بما تقدم باشد چنانکه یتیم عدی و یا حاتم حاتم طی جائز باشد در اولین دو وجه ﴿ یکی ضم بنابر آنکه منادی مفرد معرفه است که مبنی شده است بر ضم و دومین مضافست بمابعد خود پس تابعی شود مضاف از آن مبنی بر ضم و درین تابع نصب متعین است چنانکه مذکور گشت ﴿ وجه دوم در اول آنست که منصوب باشد بنابر آنکه مضافست بآن مضاف الیه متأخر و درین حالت دوم راه نصب متعین است زیرا که او تکرار منادی ایست منصوب ﴿ و المضاف الی یاء المتکلم یحوز فیه یا غلامی و یا غلام و یا غلاما و بالهاء و قفا ﴿ منادی مضاف بیا متکلم درو وجوه است ﴿ وجه اول آنست که یا که مضاف الیه است ثابت باشد خواه ساکن خواه منحرک چنانکه کوبی یا غلامی ﴿ دوم آنکه یا انداخته شود جهت اکتفاء رکسره دالست بر یا چنانکه کوبی یا غلام ﴿ سیوم آنکه یا را قلب کنند بآلف از برای خفت و حرکه ماقبل یا منقلب شود بالضروره بفتح چنانکه کوبی یا غلاما ﴿ و هرگاه که وقف کنی هاء وقف الحاق کرده شود چنانکه کوبی یا غلاما و اما حذف الف و اکتفاء بفتح مثل یا غلام اگر وارد است نادر و شاذست ﴿ و قالوا یا ابی و یا امی و یا ابت و یا امت فتحا و کسرا و بالالف دون الباء ﴿ چون منادی مضاف بیاء متکلم آب یا ام باشد جائز بود دروی آن وجوه که در یا غلامی جائزست و سه وجه دیگر زیاده بر آن وجوه ﴿ اول آنکه یا متکلم را بدل کنند بتا و تارا مکسور گردانند و یا ابت گویند زیرا که کسره مناسب یاست ﴿ و دوم آنکه یا را بدل کنند بتا و تارا مفتوح گردانند از برای خفت و یا ابت گویند ﴿ و سیوم آنکه جمع کنند تا و الف که هر دو عوض یابند و یا بنا گویند زیرا که جمع میان دو عوض جائز بود ولیکن میان تا و یا جمع نکنند و یا ابی نگویند زیرا که عوض و معوض هه با یکدیگر جمع نشوند و در یا ابتا که هر دو عوض جمع شده اند وقف کنند و هاء وقف یاورند و چنین گویند یا ابتاه ﴿ و یا بن ام و یا بن عم خاصه مثل باب یا غلامی ﴿ و قالوا یا ابن ام و یا بن عم ﴿ هرگاه که منادی مضاف بود بیاء متکلم وجوه دروی آنست که دانسته شد ﴿ اما اگر منادی مضاف باشد یا مضاف بیاء متکلم دروی جمع آن وجوه جائز نباشد الا وقتی که منادی ابن باشد مضاف یا ام یا عم که مضاف باشد بیاء متکلم و در اینجا هم آن وجوه جاریست بواسطه کثرت استعمال در کلام عرب ﴿ و جائزست درین قسم آنکه الی که عوض یاست انداخته شود بنابر دلالت فتح بروی چنین گفته شود یا بن ام و یا بن عم از جهت کثرت کلمات درین منادی و اگر چه این وجه در باب یا غلامی جائز نیست چنانکه گفته شد ﴿ و ترخیم المنادی جائز و فی غیره ضروره و هو حذف فی آخره تخفیف و شرطه ان لا یکون مضافا ولا مستغاثا ولا مندوبا ولا جله و یکون اما علما زائدا علی ثلاثة احرف و اما بناء التأنیث ﴿ ترخیم صوت بحسب لغت عبارتست از تلین او و ترخیم منادی بحسب اصطلاح حذفیست در آخر منادی از برای تخفیف نه از برای علنی ﴿ و ترخیم منادی جائزست در سه کلام بی ضرورت و در غیر منادی جائزست در ضرورت شعر چنانکه شاعر گوید ﴿ دیار میة اذ می تساعفنا ﴿ و لایری مثلها عجم ولا حرب ﴿ براقه الجید و الالبات و اضحه ﴿ کائنها ظیة اقصی بهالبب ﴿ و شرط ترخیم منادی آنست که مضاف نباشد زیرا که ترخیم منادی مضاف جائز نباشد بنابر آنکه اگر از مضاف الیه چیزی محذوف گردد آن ترخیم در منادی نباشد زیرا که مضاف الیه بحسب لفظ مستقل و اگر از مضاف چیزی محذوف گردد لازم آید که ترخیم در وسط منادی باشد زیرا که مضاف و مضاف الیه بحسب معنی بمنزله یک کلمه اند که علم

اورا منادی باستقلال نمی توان ساخت پس اعتبار تبعیت باید کرد * و توابع مذکوره چون مضاف
 باشند نصب در ایشان متعین و رفع جائز نیست زیرا که اگر ایشان منادی بودند حق ایشان نصب
 بود پس بطریق اولی وقتی که تابع منادی باشد حق ایشان نصب باشد * و البدل و المعطوف غیر ما ذکر
 حکم حکم المستقل مطلقا * بدل از منادی مبنی بر ضم و معطوف بر وی غیر آن معطوف که
 مذکور شد یعنی معطوفی که در وی لام نباشد حکم هر يك ازین دو حکم منادی مستقل است
 زیرا که بدل مقصود در کلام اوست پس کو یا که حرف ندا در وی در آمده است و معطوف
 بحرف منادی ایست باستقلال فی الحقیقه * و چون تابع دخول حرف ندا موجود نیست پس
 حرف ندا در وی مقدر باشد و حیثند منادی مستقل باشد و مطلق اشارتست بآنکه هر يك از بدل
 و معطوف شاید که مفرد باشد و شاید که مضاف باشد و شاید که معرفه باشد و شاید که نکره باشد و بر همه
 تقدیر حکم ایشان حکم منادی مستقل باشد بی ملاحظه متبوع ایشان * و العلم الموصوف باین مضافا
 الی علم آخر یختار قهقهه * هرگاه که منادی مبنی بر ضم علم باشد و موصوف شود و بلفظ این که مضاف
 باشد بر علمی دیگر حق آن منادی آن بود که مبنی باشد بر ضم و حق این صفت او که مضافست آن بود
 که منصوب باشد * و چنین گفته شود یازید بن عمرو بضم زید لیکن نداء این چنین منادی موصوف
 باین واقع بین علمین در کلام عرب بسیارست پس ازین جهت ضمه منادی را بدل کردند بفتح از برای
 خفت و چنین گفتند یازید بن عمرو بفتح دال * و هرگاه که منادی علم نباشد یا این مضاف با علم نباشد
 یا هیچ کدام نباشد حکم منادی و صفت وی همان باشد که دانسته شد در ماتقدم چنانکه کوبی یا رجل این
 عمرو یازید باین اخینا و یا رجل این اخینا * و اذا تودی العرف باللام قبل یا ایها الرجل و یا هذا الرجل
 و یا ایها الرجل * و التزموا رفع الرجل لانه هو المقصود و توابعه لانها توابع معرب * هرگاه که
 خواهند معرف بلام را ندا کنند و حال آنکه اجتماع حرف ندا بالام جائز نیست زیرا که هر دو
 آلت تعریفند در اجتماع ایشان یکی لغو باشد ناچار توسل باید کرد باسمى مبهم که آن بحسب صورت
 منادی باشد و معرف باللام صفت او باشد و بحقیقت منادی او باشد * و آن اسم مبهم ای است و هذا و اخوات
 او و ای هذا معا چنانکه کوبی یا ایها الرجل و یا هذا الرجل و یا ایها الرجل پس حکم منادی بر آن اسم مبهم جاری
 شود و در جل بحقیقت منادی باشد * و ازین جهت که التزام رفع او کرده اند و نصبش جائز نداشته اند تا آن
 حرکت رفعی دلالت کند که مقصود بهذا اوست و رفع توابع رجل نیز التزام کرده اند زیرا که ایشان
 توابع معرب اند که آن رجل است و توابع معرب تابع لفظ او باشد * و قالوا یا الله خاصه * جمع میان حرف
 ندا و لام تعریف جائز نیست چنانکه گفته شد الادر افظ الله بنابر آنکه این حرف تعریف در لفظ الله
 عوضست از همزه که فاعل اله است و اصل الله الاله بوده حرکت همزه را به قبل دادند که ساکن بود و
 همزه را بطریق تخفیف پنداختند الله شد لام اول ساکن کردند و در دوم ادغام کردند الله شد پس
 این حرف تعریف عوض شد از آن همزه و بمنزله جزو کله شد و از معنی تعریف بیرون رفت
 پس جائز باشد که با حرف ندا جمع شود و حیثند همزه را اثبات کنند که او نیز در عوضیت مدخلی دارد و این
 اثبات همزه مخصوص بنداست و در غیر همزه الله و صلت در درج ساقط شود چنانکه کوبی اعوذ بالله
 و من الله و در غیر لفظ الله حرف ندا باللام تعریف جمع شده است بطریق شد و چنانکه شاعر گوید * من اجلت
 با اتی نیت قلی * و انت بخبله بالوصل عنی * و این اجتماع بطریق شد و جائز شد بنابر آنکه لام در الاتی

مشابهت و بست با حرف خطاب که در ذلک است در آنکه هر دو از بهر خطابند و مفردند * و حرف خطاب مبنی الاصلست و این اسم معرب باوی مشابهتی یافت درین دو صفت در حالت ندا مبنی کشت بر آنچه رفع او که اقوای امر ابا نیست بآن بوده باشد * و از جمله اقسام منادی آنست که در اول وی لام استغائه باشد یعنی لامی که دلالت کند بر فریاد خواستن و این قسم مخفوض باشد یعنی مجرور باشد و معرب زیرا که این لام جار است و از خواص اسمست پس آن مشابهتی که مذکور شد بواسطه لام ضعیف گردد و اسم بر حال خود معرب باشد و این لام عمل خود بجای آورد و منادی را مجرور گرداند بر آن وجهی که جرش باشد همچنانکه یازید و یا لعبد الله * و از جمله اقسام منادی آنست که که در آخر وی الف استغائه باشد و حینئذ لام استغائه در اول وی نباشد زیرا که میان لام و الف منافاتست بنابراین آنکه لام اقتضاء جرمیکند و الف اقتضای فتح میکند پس یازید یا جازئ نباشد * و از جمله اقسام منادی آنست که نه مفرد معرفه باشد و نه در اول وی لام استغائه باشد و نه در آخر وی الف استغائه باشد و این قسم منصوب باشد زیرا که مفعول به است و هیچ مغیری او را از حال خود نکر ندانیده است مثل یا عبد الله و یا طالعاجلا و مثل یا رجلا * و توابع المنادی المبنی المفردة من التنا کید و الصفة و عطف الیسان و المعطوف الممتنع دخول یا علیه ترفع علی لفظه و تنصب علی محله مثل یازید العاقل و العاقل * توابع منادی مبنی بر ضم وقتی که آن توابع مفرد باشند خواه تأکید و خواه صفت و خواه عطف یسان و خواه معطوف بحر ف که در آن معطوف دخول حرف ندا جائز نباشد یعنی معرفه باشد بلام در آن توابع دو وجه جائز باشد * یکی رفع از جهت حل بر لفظ آن منادی مبنی بر ضم زیرا که آن حرکت ضمه ا کر چه بنایست لیکن بواسطه عروض مشابهت دارد با حرکت اعرابی پس آن منادی مشابه معرب باشد و جائز باشد که تابع وی تابع لفظ وی شود * دیگری نصب از جهت حل بر محل آن منادی مبنی زیرا که حق توابع مبنی آنست که تابع محالش باشد * پس در تأکید چنین کویی یا قوم اجمعون اجمعین * و در صفت کویی یازید الظریف الظریف * و در عطف بیان کویی یا غلام بشر و بشر * و در معطوفی که ممتنع است دخول یا در وی چنین کویی یازید الحارث و الحارث * توابع مبنی کفیم زیرا که توابع منادی معرب تابع لفظ او باشد * و توابع را قید کردیم بمفردة که اگر مضافه باشد در وی وجه بیش جائز نیست که آن نصب است چنانکه مذکور شود چون یازید صاحب عمرو و یاتیم کلکم و یا عتیق ابابکر و یازید و الحسن الوجه * و الخلیل فی المعطوف مختار الرفع و ابو عمرو و النصب و ابو العباس ان کان کالحسن فکالخلیل و الانفکابی عمرو و المضافة تنصب * بنزدیک خلیل بن احمد که استاد سیویه است در معطوف مذکور رفع مختارست زیرا که معطوف بحر ف فی الحقیقة منادی است پس او را آن حرکت باید داد که اگر منادی بودی آن حرکت داشتی و آن حرکت ضمه است لیکن چون حرف ندا مباشرت او نیست آن حرکت اعرابی باشد و آنرا رفع دهند * و بنزدیک ابو عمرو و نحو وی قاری که پیش از خلیل بوده است در آن معطوف نصب مختارست زیرا که چون تقدیر حرف ندا بواسطه لام نمی توان کرد پس او را حکم تبعیت باید داد و تابع مبنی تابع محل وی باشد که آن نصبست در منادی مذکور * و ابو العباس مبرد میگوید که اگر آن معطوف همچون الحسن باشد یعنی تزع لام از او توان کرد مختار رفع است همچنانکه در مذهب خلیل زیرا که او را منادی باستقلال می توان ساخت و اگر آن معطوف همچون الحسن نیست یعنی تزع لام از او نمی توان کرد مثل النجم و الصمق مختار در وی نصبست همچنانکه در مذهب ابو عمرو زیرا که

ماوقع مضمون جمله لها محتمل غیره نحو زید قائم حقا و یسمى توکیداً لغیره * و از جمله آن مواضع آنست که مصدر واقع شود مضمون جمله که آن جمله را محتملی دیگر باشد همچنانکه زید قائم حقا ای حق ذلک حقابنی درست است این سخن درست بودنی * و حقا مصدریست که واقعت مضمون جمله زید قائم و این جمله را محتملی دیگر هست که حق نباشد بلکه باطل باشد و ازین جهت این مصدر را تأکیداً لغیره خوانند * و منها ماوقع مثنی نحو لبیک و سعیدک * و از جمله آن مواضع آنست که مصدر واقع باشد مثنی بمعنی تکثیر چنانکه کوی لبیک یعنی ایستاده ام از برای جواب تو ایستادنی من الی بالمكان و الی ای قام به * و همچنینست سعیدک ای اسعدک اسعاداً بعد اسعاد یاری میکنم تریاری کردن * المفعول به هو ماوقع علیه فعل الفاعل مثل ضربت زیداً و قد تقدم علی الفعل و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازاً کقولک زیداً لمن قال من اضرب * و وجوباً فی اربعة مواضع الاول سماعی مثل امرأ و نفسه و اتھوا خیراً لکم و اهلاً و سهلاً * مفعول مطلق را مقدم داشت زیرا که بحسب لفظ و معنی شده اتصال دارد بفعل و بعد از و ذکر کرد مفعول به را که اتصال او بفعل از سائر مفاعیل متأخره اقوی است * و مفعول به آنست که فعل فاعل بر و واقع باشد یعنی تعقل فعل موقوف باشد بروی همچنانکه موقوفست بر فاعل خواه منسوب شود بوی بطریق اثبات چون ضربت زیداً یا بطریق نفی چون لم اضرب زیداً بر آن قیاسکه فاعل میباشد در ضرب زید و لم بضرب زید و مفعول به کاه باشد که مقدم شود بر فعل چون زیداً ضربت زیرا که فعل ماملیست قوی پس جائزست که معمولوی مقدم و مؤخر باشد * و کاه باشد که فعلی ناصب مفعول به است انداخته شود بر سیل جواز چون اینجا قرینه باشد که دلالت کند بروی چنانکه کوی زیداً در جواب آن کسی که گوید من اضرب کرا بزنم ای اضرب زیداً بزن زیداً * و کاه باشد که انداخته شود بر سیل وجوب و این در چهار موضعست یکی سماعیست که ضابطه ندارد و دیگرها قیاسی که ضابطه دارند سماعی مثل امرأ و نفسه ای دع امرأ رها کن مرد را بانفس تا چنان کند که اوداند * و مثل اتھوا خیراً لکم ای اتھوا عما انتم فیہ و اقصدوا خیراً لکم * و مثل اهلاً و سهلاً و مرحباً ای آیت اهلاً لا جانب و وطئت سهلاً لا حزناً و بلغت منزلاً رحباً و اسعاً لا مکاناً ضیقاً * الثانی المنادی و هو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظاً او تقدیراً و بینی علی ما برقع به ان کان مفرداً معرفة مثل یازید و یارجل و یازیدان و یازیدون و یخفض بلام الاستغاثه مثل یازید و یفتح لالحاق الفها و لا لام مثل یازیداه و ینصب ماسواهما مثل یا عبدالله و یا طالعا جبلاً و یارجل لغیر معین * دوم از مواضع اربعة که حذف مامل مفعول به در و واجبست منادی است و منادی آن اسمیست که مطلوب شده باشد در آوردن وی بحرف که نائب مناب ادعواست خواه آن حرف مذکور باشد لفظاً مثل یازید و خواه تقدیراً مثل یوسف اعرض عن هذا * و منادی منقسمت باقسام از جمله اقسام وی منادی ایست که مفرد باشد یعنی مضاف و شبه مضاف نباشد و معرفه باشد خواه پیش از حرف ندا و خواه بعد از دخول حرف ندا و این قسم از منادی مبنی است بر آن چیزی که رفع وی بآن بوده باشد خواه ضمیه و خواه الف و خواه واو مثل یازید * و این مبنی است بر ضم و معرفه است قبل از دخول حرف ندا * و یارجل و این نیز مبنی است بر ضم و معرفه است بدخول حرف ندا با قصد شخصی معین * و یازیدان مبنی است بر الف و یازیدون مبنی است بر واو و هر دو معرفه شده اند بدخول حرف ندا با قصد تعین * و سبب بنای این قسم از منادی

قدمت خیر مقدم * و شاید که فعل ناصب انداخته شود بر سبیل وجوب و این بر دو قسم است
قسم اول سماعیست یعنی ضابطه و قاعده ندارد که بروقیاس توان کرد بلکه در وی بسمع اقتضار باید
کرد چنانکه درین امثله مذکوره مثل سقیاله یعنی آب دادن بادآور و رعیاله نکه داشتن باد اورا
و خبیله بی بهرکی باد اورا و جذاله بریدن اطراف چون بریدن کوش و بینی بادآور و جداله ستایش
مر اوراست و شکراله سپاس اورا و عجباله تعجب میکنم از وی چون این مصادر بالام که بعد از
ایشانست و داخلست در فاعل یا در مفعول چنانکه تصویر کرده شد ذکر فعل ناصب ایشان در کلام
عرب جائز نیست * و قسم دوم قیاسیست یعنی ضابطه دارد که بنابر آن بروقیاس توان کرد و این حذف
قیاس در مواضع بسیارست * منها ما وقع مثبتا بعد نفي او معنی نفي داخل علی اسم لایکون خبر اعنه او وقع
مکررا مثل مانت الاسیرا و مانت الاسیر البرید و انما انت سیر اسیرا و زید سیر اسیرا * اسم تواند بود
همچنانکه مانت الاسیرا و مانت الاسیر البرید تقدیر این آنت مانت الاتسیر سیرا و مانت الاتسیر
سیر البرید ای تسیر سیرا سیریا کسیر البرید * و همچنینست حال مصدر که واقع شود مثبت بعد از معنی
نفي که داخل باشد بر چنان اسمی که گفته شد چنانکه کو بی انما انت سیرا ای مانت الاتسیر سیرا
* و همچنینست حال مصدر که واقع شده باشد مکرر بعد از اسمی که صلاحیت آن ندارد که مصدر خبر او
شود همچنانکه زید سیرا سیرا * اما اگر مصدر واقع شود مثبت بعد از نفي یا معنی نفي که داخل باشد
اسمی را که آن مصدر خبر از وی تواند بود آن مصدر از قبیل مفعول مطلق نباشد و مرفوع بخبریت چنانکه
ماسیری الاسیر البرید و انما سیری سیر البرید * و همچنینست که مکرر شود بعد از اسمی که خبر از وی تواند
بود همچنانکه سیری سیر البرید سیر البرید * و منها ما وقع تفصیلا لاثر مضمون جمله مقدمه مثل فشدوا
الوثاق فاما منابعد و اما فداء * از جمله مواضع وجوب حذف عامل مفعول مطلق بطریق قیاس
آنتست که مصدر واقع شود تفصیل فائده مضمون جمله مقدمه چنانکه فشدوا الوثاق فاما منابعد
و اما فداء * و شدوا الوثاق جمله است و مضمون وی شد وثاق و فائده شد وثاق مفصل شده است باین
مصدر که منابعد است ای فاما تمنون منا و اما تقدون فداء * و منها ما وقع للتشیه علاجا بعد جمله
مشتمله علی اسم بمعناه و صاحبه مثل مررت به فاذاله صوت صوت جار و صراخ صراخ التکلی *
و از جمله آن مواضع آنتست که مصدر واقع شود برای تشیه و آن مصدر فعل علاجی باشد یعنی
محتاج ببحوارح و آلات بدنی باشد نه فعل قلب بعد از جمله که مشتمل باشد بر اسمی که معنی آن مصدرست
و بر مصاحبت آن مصدر همچنانکه مررت به فاذاله صوت صوت جار ای بصوت صوت جار
مصدریست از برای تشیه و فعل علاجیست زیرا که محتاجست بآث بدنی از حلقوم و خنجره
و از جمله ایست که آن جمله مشتملست بر اسمی که معنی آن مصدرست که آن صوتست در فاذاله صوت
و مشتملست بر صاحب آن مصدر که آن ضمیر له است ای زید و همچنینست حال در اذاله صراخ صراخ التکلی
ای بصرخ صراخ التکلی * و منها ما وقع مضمون جمله لا محتمل لها غیره مثل له علی الف درهم اعترفا
و یسمى توکیداً لنفسه * و از جمله مواضع وجوب حذف عامل بطریق قیاس آنتست که مصدر واقع شود
مضمون جمله که آن جمله را هیچ محتملی و رای این مصدر نباشد چنانکه له علی الف درهم اعترفا ای اعترفت
اعترفا اقرار میکنم اقرار کردنی * اعترفا مصدریست که واقعت مضمون جمله له علی الف درهم
و این جمله را هیچ محتملی دیگر نیست و ازین جهتست که این مصدر را تا کیدا لنفسه گویند * و منها

رجل افضل منك وهو في لاشاذ * و از جمله مرفوعات اسم ماولا المشبهتين بليس است در معنی نفی و آن مسندالبه است بعد از دخول یکی ازین دو کلمه * و اسم مامرفه و نکره میباشد و استعمال وی در کلام بسیارست و در قرآن واردست چون (ما هذا بشرا) و این لغت اهل حجازست و در لغت بنی تمیم ماولا را هیچ عمل نیست بلکه اسم و خبر بعد از ما و لا مرفوعند بابتدا چنانکه پیش از دخول این دو کلمه مرفوع بوده اند * و این مخالف آنست که در قرآن واردست و اعمال لادر نکره میباشد و آن نیز قلیل و شاذست و اعمال لامعنی نفی چنانکه گفته شد در کلام بسیارست * المنصوبات * هو ما شتمل علی علم المفعولية * منصوبات مرفوعات که خبر مبتدای محذوفست یا مبتدایست خبرش محذوف ای هذه المنصوبات او المنصوبات هذه * و لفظ هو را جعلست با منصوبی که در ضمن منصوبات مذکور شده است یعنی منصوب آن اسمیست که مشتمل است بر علم مفعولیت که آن نصبست و منصوب همچون مرفوع منقسمست بأصل و ملحق * منصوب اصلی مفاعیل خسه است * و منصوب ملحق ماعدای مفاعیلست * فیه المفعول المطلق و هو اسم مافعله فاعل فعل مذکور بمعناه و یکون للتأکید و النوع و العدد مثل جلست جلوسا و جلسته و جلسته * یعنی از منصوب مفعول مطلقست که مقید نیست به یا و نه بنی و نه بلام و نه بمع چنانکه آن چهار دیگر مقید اند یکی ازینها و لفظ مطلق اشارتست بعدم تقیدینه مقید است باطلاق * و مفعول مطلق اسم آن چیز است که کرده باشد آن چیز را فاعل فعلی که آن فعل مذکورست لفظا یا تقدیرا و بمعنی آن اسمست چنانکه ضربت ضربا لفظ ضربا اثر است که کرده است آن اثر را فاعل ضربت که متکلم است و این فعل که ضربت است بمعنی آن اسمست و در لفظ نیز موافق اوست و گاه باشد که در لفظ مخالف باشد همچنانکه ضربت سوطا * و حاصل این تعریف آنست که مفعول مطلق اسم اثر است صادر از فاعل فعلی مذکور باعتبار آن فعل مذکور که بمعنی آن اسمست پس آن فعل تأثیرست و معنی مصدر است و مفعول مطلق اسم اثر اوست و حاصل بالمصدرست لیکن چون معنی مصدری و اثری متقاربانند اهل لغت میان ایشان فرق نکرده اند ازین جهت گفته اند که مفعول مطلق مصدرست و تحقیق آنست که گفته شد * و مفعول مطلق سه قسم است * یکی از برای تأکید فعلی که معنی مستفاد از فعل باشد همچنانکه جلست جلوسا که معنی جلوس از جلست مستفاد شده است * دوم برای نوع چنانکه جلست جلسته نشستم یک نوع نشستن سیوم از برای عدد چنانکه جلست جلسته نشستم یک نشستن * و فالاول لایثنی و لایجمع بخلاف اخویه و قد یکون بغير لفظه مثل قعدت جلوسا و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازاً کقولک لمن قدم خیر مقدم * و وجوبا سماها مثل سقیار عبای و خیه و جدعا رجدا و شکرا و عجباً * و قیاسافى مواضع * مفعول مطلق تأکید را که مدلول او مستفادست از فعل تثنيه و جمع ناچارست از تعدد * و مفعول مطلق نوعی و عددی را تثنيه و جمع جائز باشد زیرا که انواع متعدد چون دو اعتبار کنند تثنيه باشد و چون زیاده از دو اعتبار کنند جمع باشد همچنانکه کوبی جلست جلستین و جلسات * و همچنین حال در عددی چنانکه کوبی جلست جلستین و جلسات و جلوس را تثنيه و جمع روا نباشد زیرا که معنی وی یکست که مطلق جلوس است پس نشاید که کوبید جلست جلوسین و جلسات الاوقتی که قصد نوع کنند بالا افراد * و مفعول مطلق میباشد که در لفظ موافق فعل نباشد زیرا که موافقت در معنی کافیست نحو قعدت جلوسا و ضربته سوطا یعنی زدم او را یک زدنی بنازبان * و فعلی که ناصب مفعول مطلقست جائزست که انداخته شود چون آنجا قرینه باشد حالی یا مقالی چنانکه کوبی کسی را که از سفر رسید خیر مقدم ای

آنست مبتدا مصدری باشد منسوب بفاعل یا مفعول یا بهر دو بعد از آن حال باشد از فاعل و مفعول یا هر دو و ضربی درین مقام منسوبست بفاعل که ضمیر متکلمست بطریق اضافة و منسوبست بمفعول که زیدست که مذکور شده است و منصوبست بمصدر و قائما حالت از فاعل یا مفعول و تقدیر کلام اینست که ضربی زید حاصل اذا کان قائما * و مراد کان تامه است بمعنی ثبت و حصل و خبر مبتدا را که حاصل است انداختند زیرا که ظرف وی یعنی اذا کان دلالت میکند بروی همچنانکه در مثل زید فی الدار و اذا کان را انداختند زیرا که حال یعنی قائما دلالت میکند وی از برای آنکه حال را با ظرف زمان مشابهتی خاص نمی بینی که معنی جانی زید را کجا اینست که جانی زید فی زمان رکوبه پس این حال دلالت میکند بر آن خبر بواسطه و ذکر این حال در موضع این خبر لازم است پس هرگاه که هر دو شرط و جوب حذف حاصل باشد حذف خبر واجب شود * همچنانکه کوی کل رجل و ضیعتنه و ضابطه آنست که خبر مبتدا معنی مقرون باشد و بر آن مبتدا خبری را عطف کرده باشند بواوی که بمعنی مع است ای کل رجل مقرون بضیعتنه پس این خبر واجب الحذفست زیرا که او بمعنی مع دلالت بر مقارنت میکند و ذکر این معطوف در موضع خبر واجبست پس این خبر حفظ لفظ و حظ معنی خود استیفا کرده باشد و حذفش واجب بود * همچنانکه کوی لعمرك لافعلن کذا یعنی مبتدا مقسم به باشد و خبر وی قسم باشد ای لعمرك قسمی و شکی نیست که لعمرك دلالت میکند بر آنکه او قسمست پس قرینه برین خبر موجود باشد و جواب قسم در مقام خبر واجب الذکرست پس حذف این خبر واجب بود * خبران و اخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زيدا قائم وأمره قائم خبر المبتدا الا فی تقدیمه الا اذا کان ظرفا * از جمله مرفوعات خبران و اخواتست و این خبر اسمیست که مسند باشد بعد از دخول این حروف یعنی بحقیقت خبران مسند است که خبر مبتدا بوده است لیکن بعد از دخول این حروف او مرفوع باین حروفست نه بابتدا بر مذهب اصح و ازین جهت او را خبر باین حروف خوانند * و حال وی در آنکه متعدد باشد یا غیر متعدد و در آنکه مفرد باشد یا جمله و چون جمله باشد ناچار باشد از عادی همچون حال خبر مبتداست بر آن وجه که دانسته شد الا در تقدیم که خبر مبتدا را تقدیم بر مبتدا جائزست و تقدیم خبران و اخوات وی بر اسم ایشان جائز نیست بنا بر آنکه این مشابهت فعل عمل کند پس عمل او عمل فرعی باشد آن تقدیم منصوبست بر مرفوعه عمل اصلی فعل که آن تقدیم مرفوعست بر منصوب لیکن هرگاه که خبران ظرف باشد تقدیمش جائزست پس ان قائم زيدا جائز نیست و ان فی الدار زيدا جائزست * خبر لانی لانی الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل ظریف فیها و یحذف کثیرا و بنو تمیم لا یثبتونه * از جمله مرفوعات خبر لانی جنس است و کلمه لانی جنس از برای تأکید نفی است همچنانکه ان از برای تأکید اثباتست پس ایشان نفی میبایند و در مطلق تأکید متشابهانند پس او را عمل ان دادند تا اسم را منصوب گردانند چون نکره مضاف باشد و خبر را مرفوع چنانکه لا غلام رجل ظریف فیها و کلمه فیها معمول ظرفیست که خبر لاست و تنقید ظرافت بحصول فی الدار لطافتی ندارد * و خبر لانی ای جنس مسندست بعد از دخول لا و خبر لا محذوف میشود در کلام بسیار و در قبله بنو تمیم اثبات نمی کنند خبر لا را پس احتمال دارد که در کلام ایشان محذوف باشد دائما و احتمال دارد که لا را احتیاج بر خبری نباشد زیرا که لا قیام در معنی اتفی القیام است و این معنی را احتیاج خبری نیست * اسم ما ولا المشبهین بلیس هو المسند الیه بعد دخولها مثل ما زید قائما ولا

المتبداً معنى الشرط فيصح دخول الفاء في الخبر وذلك الاسم الموصول بفعل او ظرف * او النكرة الموصوفة بهما نحو الذى يأتينى او فى الدار فله درهم وكل رجل يأتينى او فى الدار فله درهم * هرگاه که مبتدا متضمن شود معنی شرط را بآنکه دروی عمومی و ابهامی باشد و مشتکل بود بر چیزی که سبب خبرست دخول فا بر خبرش جائز باشد تا تنبیه کند بر سبب و جائز باشد ترك فا و حیثنشد سببیت از خارج عباره معلوم شود * و این چنین مبتدا بر دو قسمست یکی موصولی که بأوقصد عموم و ابهام کرده باشند و صله وی جمله فعلی باشد یا ظرفی که مؤولست بفعلی باتفاق و معنی آن صله سبب خبر باشد * پس هرگاه که قصد دلالت کنند بر سببیت قادر آوردند در خبر بنابر مشابَهت معنی خبر یا خبر او مبتدا با شرط * و باید که صله جمله فعلی یا ظرفی باشد مشابَهت مبتدا با شرط قوت گیرد زیرا که شرط البته فعل باشد * و دوم نکره موصوفه بفعل یا ظرف که دروی ابهامی و عمومی هست و صفت وی فعلست یا ظرفست که در اینجا نیز مؤولست بفعل و آن صفت سبب ثبوت خبرست مر مبتدا را پس اگر فا آوردند جائز باشد تا در عباره دلالت شود بر سببیت و مشابَهت با شرط و جزا * و اگر نیارند هم جائز باشد چنانکه گفته شد * و لیت و لعل مانعان بالاتفاق و الحق بعضهم ان بهما * لیت و لعل چون در مبتدا در آیند مانع باشند از دخول فا در خبر زیرا که لیت از برای انشاء تمناست و لعل از برای انشاء ترجیحی پس ایشان بیرون می برند کلام را از خبر بانشاء و حیثنشد مشابَهت مبتدا و خبر با شرط و جزا زائل شود زیرا که شرط و جزا از قبیل خبراند پس نشاید که چنین کویی لیت اولعل الذى يأتينى او فى الدار فله درهم * و بعضی از نحویان الحاق کرده اند این مکسوره را بلیت و لعل در منع دخول فا در خبر * و اصح آنست که ان مکسوره مانع نیست زیرا که مغیر کلام نیست از خبریت بلکه دخول قادر خبر او واقعست چنانکه در قول باری تعالی (قل ان الموت الذى تقرون منه فانه ملائیکم) و در عبارت کشاف در خبر ان مفتوحه فا واقعست * و قد یحذف المتبداً لقيام قرينة جواز اقول المستهل الهلال والله * و الخبر جوازا مثل خرجت فاذا السبع * و وجوباً فيما التزم فى موضعه غيره مثل لولا زيد لكان كذا و ضربى زيدا قائماً وكل رجل وضعته و لعمر كذا لافعلن كذا * كاه باشد که مبتدا انداخته شود بر سبیل جواز و قتی که قرینه باشد حال یا مقالی چنانکه مستهل كويد الهلال والله اى هذا الهلال او المرقى الهلال * و كاه باشد که مبتدا انداخته شود بر سبیل وجوب و اگر چه در کتاب مذکور نیست چنانکه در قول تو الحمد لله الحميد اى هو الحميد ذکر این مبتدا جائز نیست * و كاه باشد که خبر مبتدا انداخته شود بر طریق جواز و قتی که قرینه باشد چنانکه کویی خرجت فاذا السبع بیرون رقم از سرا پس ناکاه شیرى واقف یا قائم او حاضر * و كاه باشد که خبر انداخته شود بر سبیل وجوب و قتی که قرینه باشد و خبری که ذکر او در موضع خبر لازم باشد چنانکه لولا على لهلك عمرى لولا على موجود لهلك عمر و حذف این خبر واجبست زیرا که لولا امتناعیه دلالت میکند بر امتناع ثانى که هلاك عمرست بواسطه وجود اول که وجود على است پس لولا قرینه است بر خبری که موجودست و جواب لولا لازم الذکرست در موضع این خبر پس این خبر بواسطه این قرینه معنی وی مفهوم گردد پس حظ از جهت معنی مستوفی باشد و چون قائم مقام این خبر در موضع اول لازم الذکرست پس از جهت لفظ حظ خود نیز استیفا کرده باشد و هر خبر که حظ لفظ و حظ معنی خود استیفا کرد حذف او واجب شده که اگر ذکر او کنند بحقیقت لغو باشد چنانکه کویی ضربى زيدا قائماً و ضابطه

تقدیمه ﴿ تقدیم مبتدا بر خبر اصلست یعنی راجح است و تأخیرش نیز جائز است لیکن هرگاه که مبتدا مشتمل باشد بر خبری که طالب صدر کلام است چون استفهام واجب شود تقدیم مبتدا بر خبر و جائز نباشد تأخیرش از خبر چنانکه درمن ابوك من که مبتداست مشتمل بر معنی استفهام ای ای شخص ابوك و استفهام طالب صدر کلامست تا از اول کلام معلوم شود که این کلام از قبیل استفهامست و این مذهب سیبویه است که گفته شد ﴿ و پیش بعض نحویان آنست که ابوك مبتداست زیرا که معرفه است و من خبر و است لیکن این خبر واجب تقدیم است بر مبتدا بواسطه تضمن استفهام چنانکه معلوم شد ﴿ و همچنین هرگاه که مبتدا و خبر هر دو معرفه باشد همچنانکه زيدا خوك واجب باشد تقدیم مبتدا بر خبر زیرا که اگر تأخیر مبتدا درین صورت جائز باشد مبتدا و خبر مشتبه گردند و معلوم نشود که کدام مبتداست و کدام خبر و این جائز نیست پس واجب شد که هر کدام که مقدم است اوست که مبتداست ﴿ و همچنین است حال وقتی که مبتدا و خبر هر دو متساوی باشند در تنکیر و تذکیر و تخصیص پس هر کدام مقدم باشد مبتدا و باشد تا اشتباه نشود مثل افضل منك افضل منی ﴿ و همچنین تقدیم مبتدا واجبست بر خبر وقتی که خبر فعل او باشد چون زيدا قام مبتدا مؤخر شود مثل قام زيد مشتبه بفاعل گردد و معلوم نشود که جمله اسمیست یا فعلی ﴿ و این تعلیل درین مثال که گفته شد ظاهرست اما در مثل الزيدان قاما و الزيدون قاموا ظاهر نیست زیرا که ضمیر قاما و قوموا فاعل فعل اند و مانعند از آنکه زيدان و زيدون فاعل باشند پس اشتباه نشود و بعضی گفته اند که درین دو مثال میباشد که زيدان و زيدون بدل باشند از آن دو ضمیر و حیثند جمله فعلی باشد و مبتدا مشتبه شود ببدل فاعل ﴿ و اذا تضمن الخبر المفرد ماله صدر الکلام مثل این زيدا او کان محکماله مثل فی الدار رجله اول متعلقه ضمیر فی المبتدا مثل علی الثمرة مثلها زيدا او بیکون خبرا هن أن مثل عندی انک قائم و جب تقدیمه ﴿ هرگاه که خبر مبتدا مفرد باشد و متضمن باشد خبری را که طالب صدر کلامست چون استفهام واجب شود تقدیم وی بر مبتدا چنانکه در این زيد زيد مرفوعست که مبتداست و این خبر مفرد اوست بحسب ظاهر و حقیقت ا کر مقدار باسم فاعلست و بحسب ظاهر ا کر بفعل است زیرا که چون آن فعل واجب الحذفست و این که قائم مقام اوست مفردست پس خبر مبتدا بحسب صورت مفرد باشد ﴿ و همچنین است حکم چیزی که تقدیم وی محکم مبتدا باشد تقدیم آن خبر بر مبتدا واجب بود چنانکه فی الدار رجل ا کر این خبری که ظرفست مقدم بر مبتدا نبودی این نکره مبتدا واقع نشدی چنانکه دانسته شد ﴿ و همچنین ا کر متعلق خبر را ضمیر باشد در مبتدا واجب شود تقدیم خبر بر مبتدا تا آن ضمیر راجع باشد بآن متعلق که در لفظ مقدمست و ا کر خبر مؤخر شود بآن متعلق لازم آید که ضمیر در مبتداست راجع شود با خبری که متأخرست لفظا و ترتبا ﴿ و همچنین واجبست تقدیم خبر بر مبتدا وقتی که مبتدا آن باشد باسم و خبر خود همچنانکه در عندی انک قائم زیرا که درین صورت ا کر مبتدا مقدم شود لازم آید که آن مفتوحه در صدر کلام باشد و بان مکسوره مشتبه گردد ﴿ و قد تعدد الخبر مثل زيد عالم عاقل ﴿ گاه باشد که خبر مبتدا متعدد شود و حیثند شاید که دوم معطوف باشد بر اول و و او در آوری چنانکه زيد عالم و عاقل و شاید که معطوف نباشد چنانکه زيد عالم عاقل ﴿ و شاید که خبر بصورت متعدد شود و در حقیقت يك خبر باشد چنانکه هذا حاو حاض که بتأویل مرست و اینجا ترك عطف اولیست و بعضی نحویان نظر بصورت متعدد کرده اند و عطف جائز داشته اند ﴿ و قد يتضمن

بصفتی که مستفادست از تنوین وی ای شر دظیم و این معنی لطیف ترست و این کلام منلیست در حق مودی قوی که در حادثه بغایت عاجز شود* و همچنانکه فی الدار رجل یعنی هرگاه خبر ظرف باشد و مقدم باشد بر مبتدا شاید که آن مبتدا نکره باشد زیرا که چون خبر مقدم است و در قوه و صفت مر مبتدا را پس کویا که مبتدا وقتی مذکور شده است که در قوه موصوفت بآن خبر مقدم اما اگر خبر ظرف نباشد و مقدم باشد بر مبتدا نشاید که مبتدا نکره باشد چنانکه کوی قائم رجل زیرا که در ظروف اتساعی هست که در غیر ظروف نیست* و همچنانکه سلام عليك اینجا مبتدا نکره است لیکن منخصص شده بمنکلم ای سلت سلاما عليك پس کویا که چنین گفته است که سلامی ای سلام من قبلی عليك* و بعضی از نحویان گفته اند که مبتدا نکره واقع در آنجا که از مبتدای نکره و خبر قائده حاصل شود پس مدار صحت آنکه نکره مبتدا باشد بر حصول قائده است نه بر تخصیصاتی که مذکور شد درین مثالها زیرا که توجهات باین تخصیصات بغایت رکب است و بعضی صحیح نیست چنانکه از کتب مطوله معلوم شود پس بنابرین جائز باشد که کوب انقض الساعه و جائز نباشد رجل قائم و این قول بصواب نزدیکترست* اگر سائلی گوید که قائده فی الدار رجل و رجل فی الدار هر دو یکیست پس چرا اولین جائزست و دوم جائز نیست در جواب گوئیم که خبر در مثال ثانی مشتبیه میشود بصفت زیرا که فی الدار صفت رجل میتواند بود پس شاید که سامع توهم کند که این صفت است و خبر بعد ازین خواهد آمد و در غلط اقتدای توهم در مثالی اول متصور نیست زیرا که صفت بر موصوف مقدم نمیشود* و الخبر قد یكون جمله مثل زید ابوه قائم و زید قائم ابوه فلا بد من قائد و قد یحذف* چون بحث آن قسم اسمست خبری که مفرد شد خبر اسمی باشد و جمله در آن تعریف داخل نباشد* پس اشارت کرد بآنکه خبر مبتدایر جمله میباشد خواه اسمی و خواه فعلی* و شرطی و ظرفی را ذکر نکرد زیرا که ایشان را جعند بافعلی و جمله فی الحقیقه دوست نه چهار و هرگاه که جمله خبر مبتدا شود باید که در وی قائدی باشد که راجع باشد بآن مبتدا زیرا که جمله از آن جهت که جمله است میباشد که مستقل باشد بنفس خود و چون خواهی که او را ربط کنی بمبتدا ناچار باشد از رابطی خواه ضمیری که راجع باشد بامبتدا همچنانکه درین دو مثال مذکور* و خواه قائم مقام مثل عموم در قول باری تعالی (ان الذین امنوا و عملوا الصالحات انالانضیع اجر المحسنین من احسن عملا) دوم با اسم و خبر خود خبر آن اولیست و در اینجا هیچ ضمیری نیست بلکه عموم من احسن ربط میکند این جمله را با اسم آن اول و خبر آن همان خبر مبتداست که از داخل شده است در آن مبتدا و خبر* و گاه باشد که ضمیری که رابط جمله است بمبتدا محذوف شود چنانکه در قول تو السمن منوان بدرهم ای السمن منوان منه بدرهم و مثل البر الکربستین ای البر الکرمه بستین* و ما وقع ظرفا فلا کثر انه مقدر بجملة* و هر خبر مبتدا که ظرف باشد خواه ظرف زمان و خواه ظرف مکان و خواه جار و مجرور* اکثر نحویان بر آنند که آن ظرف مقدرست بفاعل پس جمله باشد و این مذهب بصریانست* و نحا کوفه بر آنند که آن ظرف مقدرست باسم فاعل پس مثل زید فی الدار مقدرست پیش اهل بصره زید حصل فی الدار بنا بر آنکه آن مقدر عاملست در جار و مجرور و اصل عمل مرفعی راست و پیش اهل کوفه مقدرست زید حاصل فی الدار بنا بر آنکه آن مقدر خبر مبتداست و اصل در خبر مبتدا آنست که مفرد باشد* و اذا کان المبتدا مشتقلا علی ماله صدر الکلام مثل من ابوک او کانا معرفتین او متساویین مثل افضل منك افضل منی* و او کان الخبر فعلا له مثل زید قام و جب

معلوم شد و صفت درین مقام متناوب است اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه را * و قسم دوم از مبتدا مسندست و خبر ندارد بلکه فاعل و قائم مقام خبر اوست و مشهور نیست همچنانکه قسم اول * فان طابقت مفردا جازا الامران * اگر صفتی که بعد از حرف نفی یا حرف استفهام است مطابق شود با مفردی که بعد از است چون ما قائم زید و قائم زید اینجا دو وجه جائزست * یکی آنکه قائم مبتدا باشد و زید فاعل او باشد قائم مقام خبر و این مبتدا داخلست در قسم دوم مبتدا * دوم آنکه زید مرفوع باشد با آنکه مبتداست از قسم اول و قائم خبر وی باشد مقدم و در وی ضمیری باشد مستتر راجع بازید پس درین مقام سه صورتست * یکی اقامان الزیدان و در اینجا متعین است که زیدان مبتدا باشد و اقامان خبر مقدم * دوم اقام زیدان و اینجا متعینست که زیدان فاعل اقام باشد قائم مقام خبر * سیوم اقام زید و اینجا دو وجه جائز باشد چنانکه مذکور شد * و الخبر هو المسند به المغایر للصفة المذكورة * خبر مبتدا اسمیست مجرور از عوامل لفظی که مسند به باشد و مغایر باشد با صفت مذکور یعنی صفتی که بعد از حرف نفی و حرف استفهام باشد رافعه لظاهر چون قائم در زید قائم * و بدانکه عامل در مبتدا و خبر معنی ابتداست و آن تجریدست از عوامل لفظی از برای آنکه چیزی را با و اسناد کنند یا او را بجزئی اسناد کنند و اولین مبتداست و دومین خبر وی * و ابتدا عامل و رافع هر دوست بر مذهب نحاة بصره * و این مذهب راجعست بر مذهب دیگران که گفته اند که ابتدا عاملست در مبتدا و مبتدا عاملست در خبر * یا هر یکی از مبتدا و خبر عاملند در آن دیگر * و اصل المبتدا التقدیم و من ثمة جاز فی داره زید و امتنع صاحبها فی الدار * و اصل مبتدا آنست که مقدم باشد بر خبر زیرا که مبتدا ذاتیست و خبر حالیت از احوال وی و ذات مقدمست بر احوال خود و ازین جهتست که جائزست که چنین گفته شود فی داره زید زیرا که ضمیر فی داره راجعست بازیدی که در لفظ مؤخرست لیکن در مرتبه مقدمست * و جائز نیست که چنین کوئی صاحبها فی الدار زیرا که ضمیر صاحبها راجعست با دار که مؤخرست لفظا و رتبا و این روا نیست * و قد یکون المبتدا نكرة اذا تخصصت بوجه ماثل و اعبد مؤمن خیر * و أرجل فی الدار ام امرأة * و ما احدث خیر منك و شرأهر ذاناب * و فی الدار رجل * و سلام عليك * اصل مبتدا آنست که معرفه باشد زیرا که معرفه را معنی معین است و حکم بر امور معینه مطلوبست و مهمست و در کلام بسیارست * و شاید که مبتدا نکره باشد بشرطی که متخصص شده باشد بوجهی از وجوه تخصیصات تا بمعرفه نزدیک شود چنانکه در مثل قول باری تعالی (و لعبد مؤمن خیر من مشرک) نکره اینجا متخصص شده است بصفت زیرا که عبد متناول مؤمن و کافرست و چون وصف کردی بمؤمن تخصیص یافت و بمعرفه نزدیک شد و ازین جهتست که مبتداست و خبر خبر اوست * و چنانکه در مثل أرجل فی الدار ام امرأة نکره اینجا متخصص شده است بثبوت حکم مرأحد الامرین را زیرا که متکلم می داند که یکی ازین دو در سراسر است و سؤال از تعیین میکند پس نکره درین صورت که بمنزلات نکره ایست که بصفت متخصص شده باشد * و همچنانکه در مثل ما احدث خیر منك نکره اینجا در حیز نفی است و شامل شده است همه افراد خود را و بواسطه این شمول تعینی و تخصصی یافته زیرا که در جمیع افراد تعددی نیست بلکه مجموع یکیت و همچنانکه در قول شاعر اعراب * شرأهر ذاناب * شرأهر اینجا مبتدا نکره است لیکن متخصص شده است با آنکه در معنی فاعلست یعنی ما هر ذاناب الاشر و فاعل نکره می شاید زیرا که فعل وی بروی مقدمست در قوه و صفتست پس گویا که موصوف شده است با آن حکم * و بعضی گفته اند که نکره اینجا موصوفست

عطی باشد بی معطوف علیه زیرا که اصل او اعطفت و عطف بی معطوف علیه صحیح نباشد و اذا وجد المفعول به تعین له تقول ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضرب باشد فی داره تعین زید دانم یکن فالجیع سواء والاوّل من باب اعطیت اولى من الثاني * یعنی هرگاه که فاعل را بیندازند و خواهند که مفعول را قائم مقام او سازند از آن مفعولاتی که قائم مقام فاعل میتواند شد * پس اگر در آن کلام مفعول به موجود باشد متعین شود او از برای قیام مقام فاعل از جهت آنکه تعقل فعل همچنانکه موقوفست بر تعقل فاعل موقوفست بر تعقل مفعول به مثلاً ضرب بی ضارب و بی مضروب منصور نکردد و دیگر مفاعیل باین صفت نیند پس باوجود مفعول به نشاید که مفعول به خواه ظرف زمان و خواه ظرف مکان قائم مقام فاعل شود * و همچنین نشاید که مصدر مفعول مطلقست و جار و مجرور که شبیه بمفاعیلست و در وی معنی مفعولیتی هست قائم مقام فاعل شوند و هرگاه که مفعول به نباشد هر یکی ازینهارا قائم مقام فاعل توان داشت و هیچ یکی را بر دیگری ترجیح نباشد * و فائده و صف ضرب بشدت تنبیه است بر آنکه مصدر بی قیدی مخصوص قائم مقام فاعل نشود پس شاید که کویی ضرب ضرب زیرا که از ذکر این مصدر هیچ فائده حاصل نکردد بنا بر آنکه فعل دلالت میکند بر معنی این مصدر و در باب اعطیت که مفعول ثانی مسند بمفعول اول نیست جائزست که هر یک را قائم مقام فاعل دارند لیکن مفعول اول اولی باشد زیرا که در وی معنی فاعلیتی هست * پس در مثل اعطیت زیداً درهماً جائز باشد اعطی درهم زیداً و اولی باشد اعطی زید درهما از جهت آنکه در زید معنی فاعلیتی هست که او آخذست و درهم مأخوذ * ومنه المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية مسنداً اليه والصفة الواقعة بعد حرف النفي والالف الاستفهام رافعة لظاهر مثل زید قائم و ما قائم الزیدان و اقامت الزیدان * یعنی از جمله مرفوعات مبتدأ و خبر و در بعضی نسخ و منها یعنی از جمله مرفوعات است و اقسام مرفوعات فاعلست * و مفعول مالم یسم فاعله * و مبتدأ و خبره و خبران * و خبر لالنفي الجنس * و اسم ما ولا المشبهین بلیس * فاعل پیش جهور مرفوع اصلیت و باقی ملحقه بوی بواسطه مناسبت و مشابهاست * و بنزدیک بعضی مفعول مالم یسم فاعله از قبیل فاعلست چنانکه گفته شد پس او نیز مرفوع اصلی باشد * و نزدیک بعضی دیگر فاعل و مبتدأ هر دو مرفوع اصلی آنچنانکه در کتب مبسوط مشروح گشته است * چون این دانستی بدانکه مبتدأ بر دو قسم است قسم اول اسمیست مجرد از عوامل لفظی سماعی و قیاس در حالتی که او مسند الیه است چنانکه زید در زید قائم که مجرد شده است از همه عوامل لفظی از برای آنکه خبر را آن قائم است بوی اسناد کنند و مبتدأ باین معنی مشهورست و مسند الیه است و ناجارست او را از خبری مذکور یا محذوف * و قسم دوم از مبتدأ صفتیست که واقع باشد بعد از حرف نفي یا حرف استفهام در حالتی که رفع کرده باشد اسمی ظاهر را همچنانکه ما قائم الزیدان قائم مرفوعست که مبتدأست و زیدان مرفوعست که فاعل قائم است و قائم مقام خبر این مبتدأست و این مبتدأ را هیچ احتیاج بخبر نیست گویا که چنین گفته اند که ما یقوم الزیدان و نشاید که زیدان درین دو مثال مبتدأ باشد و قائم خبر مقدم زیرا که برین تقدیر واجبست که چنین گویند ما قائمان الزیدان و اقامان الزیدان از جهت آنکه خبر مشتقست و در وی ضمیری مبتدأست پس باید که موافق وی باشد در افراد و تشبیه و جمع * و قید (رافعة لظاهر) احترازست از مثل اقامان الزیدان و ما قائمان الزیدان که صفت در اینجا رافع ضمیر مستتر در وی که آنهاست و الف علامت رفعت چنانکه

طلب قلبی از مال کند پس معلوم شد که لم اطلب تنازع با کفای در قبیل من المال ندارد زیرا که معنی قائم میشود بلکه مفعول لم اطلب محذوفست ای لم اطلب العز والمجد چنانکه بیت متأخر دلالت میکند بر آن اعنی قوله * و لکنما اسمی لمجد مؤنث * و قد یدرک المجد المؤنث امثال * و حیثه معنی کلام مستقیم باشد برین وجه که اگر من سعی کردی برای ادنی معیشتی پسندیده بودی مرا قلبی از مال و طلب مجد و شرف نکردی یعنی سعی از برای ادنی معیشتی نمی کنم و اندکی مرا از مال پسندیده نیست و طلب عز و شرف استوار بآیند می کنم * مفعول مالم بسم فاعله کل مفعول حذف فاعله و اقیم هو مقامه و شرطه ان تغییر صیغه الفعل الی فعل و یفعل * پیش متقدمان بصریان مفعول مالم بسم فاعله از قبیل فاعلست پس هر اسمی که فعل را یا شبه فعل را بوی اسناد کنند و برو مقدم دارند آنرا فاعل خوانند خواه فعل از و صادر شده باشد چنانکه در ضرب زید و خواه برو واقع شده باشد چنانکه در ضرب زید * بجاعتی متأخران او را از قبیل فاعل نکرته اند زیرا که در تعریف فاعل قید علی جهة قیامه بیاوردند چنانکه مصنف ذکر کرده است و او را مرفوع علی حدة داشته اند و هرگاه که کوئی مفعول مالم بسم فاعله کلمه ما که موصول است عبارت از فعل باشد یعنی مفعول فعلی که نام برده نشده است فاعل او * و هرگاه که کوئی فعل مالم بسم فاعله احتمال این هر دو معنی باشد چون این دانستی * بدانکه مفعول مالم بسم فاعله هر مفعول است که فاعل وی انداخته شده باشد و آن مفعول قائم مقام فاعل داشته شده است پس لباس آن فاعل را که رفعت پوشیده باشد و شرط این مفعول آنست که صیغه فعل را از صیغه معلوم با صیغه مجهول آورد بر آن وجه که در تصریف مقرر شده است و مراد از فعل صیغه مجهولست در ماضی خواه مجرد خواه مزید فیه پس مثل ا کرم و د حرج و غیر آن در فعل داخل باشد و مراد از یفعل صیغه مجهولست در مضارع و آنچه تابع اوست پس مثل یسترجع و تد حرج در یفعل داخل باشد * و لایقع المفعول الثانی من باب علت و الاثالث من باب اعلمت و المفعول له و المفعول معه کذا * یعنی مفعول ثانی از باب علت واقع نشود بموقع فاعل و قائم مقام او نباشد زیرا که مفعول ثانی وی مسندست بمفعول اول وی که مسند الیه اوست و اقتضای باحد المفعولین در باب علت جائز نیست پس کراهت داشته اند که با وجود مسند الیه که مفعولست مسند را که مفعول ثانیت و قائم مقام فاعل دارند که مسند الیه است * پس جائز باشد علم زید قائماً و جائز نباشد علم زید قائم * و همچنین واقع نشود بموقع فاعل مفعول ثالث باب اعلمت زیرا که او مفعول ثانی باب اعلمت است و مسندست بوی و هر یکی از مفعول اول و ثانی باب اعلمت قائم مقام فاعل شوند پس در مثل اعلمت زید اعلموا قائماً جائز است اعلم زید اعلموا قائماً و اعلم زید اعلموا قائماً * و جائز نیست اعلم زید اعلموا قائم بنابر آنکه دانسته شد در باب علت و همچنین مفعول له قائم مقام فاعل نشود زیرا که مفعول له علت اقدام فاعلست بر فعل پس حق وی آنست بلام باشد دلالت کند بر علت وی و هرگاه که لام را انداختند و او را منصوب کردند آن نصب وی دلیل علت اوست پس نشاید که نصب او را برفع بدل کنند زیرا که لازم آید که در وی هیچ چیزی نباشد که دلالت کند بر علت پس جائز نیست ضرب تأدیب اما اگر لام را نیندازی جائز باشد که قائم مقام فاعل گردانند چنانکه کوئی ضرب للتأدیب لیکن اینرا جار و مجرور خوانند که قائم مقام فاعل شده است نه مفعول له که از قبیل منصوباتست * و همچنین مفعول معه قائم مقام فاعل نشود زیرا که اگر فاعل را بیندازند و او را قائم مقام او سازند لازم آید که صورت

تنازع دارند بایکدیگر در مفعول ثانی زیرا که حسب فاعل خود گرفت که زیدانت و مفعول اول خود گرفت که ضمیر متکلم است و حسبتهما فاعل خود گرفت که ضمیر متکلم است و مفعول خود گرفت که ضمیر زیدانت و باقی ماند هر یک را مفعول ثانی که دلالت کند و چون فعل اول را عمل دادی در مطلقا تام مفعول ثانی وی باشد مفعول ثانی حسبتهما را اخمار نمی توان کرد زیرا که اخمار کنی راجع باشد مطلقا باشد و مطلقا مفرد است پس آن ضمیر نیز مفرد باشد و حیث آن ضمیر مفرد مفعول ثانی حسبتهما باشد زیرا که مفعول وی میباشد که مثنی باشد همچون مفعول اول وی و حذف نیز جائز نیست زیرا که در باب حسب اقتصار بر احد المفعولین روا نباشد پس واجب شده اظهار کنی و چنین کوی حسبی و حسبتهما منطلقین الزیدان مطلقا تا منطلقین که اظهار کرده شد مفعول ثانی حسبتهما باشد پس هر یکی ازین دو فعل فاعل خود دو مفعول خود بتامی استیفا کرده باشد و این صورت را از قبیل تنازع در مفعول ثانی گرفتن آن وقت ظاهر میشود که مفعول ثانی آن هر دو را ملاحظه برین وجه که اسمیت که دلالت میکند بر انصاف ذاتی بانطلاق بی ملاحظه تنبیه و افراد و اگر نه ظاهر آنست که این صورت از قبیل تنازع در مفعول ثانی نیست زیرا که مفعول ثانی فعل اول واجب است که مفرد باشد و مفعول ثانی فعل ثانی واجب است که مثنی باشد پس ایشان را در یک چیز تنازع نباشد و قول امری القیس کفافی و لم اطلب قلیل من المال لیس منه لفساد المعنی کوفیان استدلال کرده اند از برای مذهب خود که اعمال فعل اول اولی است باین مصراع و چنین گفته اند که کفافی و لم اطلب هر دو متوجه اند بحسب معنی بقلیل من المال کفافی میخواهد که قلیل مرفوع باشد بغایت وی و لم اطلب میخواهد که قلیل منصوب باشد بمفعولیت وی و امری القیس که افصح فصحاء و ابلف بلغاست فعل اول را اعمال کرده پس اگر اعمال ثانی اولی بودی آنرا اختیار کردی زیرا که هیچ کس قاتل بتساوی اعمالین نیست جواب از طرف بصریان آنست که این مصراع از قبیل تنازع نیست بدلیل آنکه مصراع سابق اینست و لو ان ما سعی لادنی معیشتی و کلمه لو حرف شرط است که دلالت میکند امتناع جزاء بواسطه امتناع شرط پس هرگاه که شرط و جزا هر دو مثبت باشند بواسطه لو هر دو بحسب معنی منفی شوند چنانکه کوی لو جتنی لا کرمتک و اگر هر دو منفی باشند هر دو بحسب معنی مثبت شوند چنانکه کوی لو لم تضربنی لم اضربک و اگر شرط مثبت باشد و جزا منفی آن شرط بحسب معنی منفی شود و آن جزا بحسب معنی مثبت گردد چنانکه کوی لو جتنی لما ضربت غلامک و اگر شرط و جزا برعکس این باشند معنی برعکس شود چنانکه لو لم تشمتنی لاعطیتک درهما و چون این مقدمه مقرر شد بدانکه ان ما سعی فاعل فعلیت که شرط لوست ای لو ثبت سعی لادنی معیشتی و کفافی جزاء شرط است و شرط و جزا درین صورت هر دو مثبت باشند ای لو ثبت سعی لادنی معیشتی کفافی قلیل من المال پس هر دو بحسب معنی منفی باشند یعنی سعی من برای ادنی معیشت نیست و قلیل از مال مرا پسندیده نیست و شکی نیست که لم اطلب معطوفست بر کفافی پس او نیز جواب لو باشد پس تقدیر چنین باشد که لو ثبت سعی لادنی معیشتی لم اطلب پس سعی لادنی معیشتی بحسب معنی منفی باشد و لم اطلب بحسب معنی مثبت و حیث آنست که لم اطلب متوجه باشد بقلیل من المال زیرا که معنی چنین شود که من سعی از برای ادنی معیشتی نمی کنم و قلیلی از مال را طلب میکنم و این هر دو معنی بایکدیگر متضانی اند زیرا که هر کس که طلب قلبی از مال کند سعی از برای ادنی معیشتی کرده باشد و هر کس که سعی از برای ادنی معیشتی نکند نشاید که

الزیدین و در جمع ضربونی واکرمت الزیدین و بر مذهب کسایی کوبی ضربینی واکرمت الزیدین و ضربینی واکرمت الزیدین * و برین قیاس است حال تنبیه مؤنث و جمع مؤنث * و جاز خلافا لفرا * و جائز و رواست اعمال ثانی بآنکه اولین اقتضاء فاعل کند و فراء کویده درین صورت اعمال فعل ثانی جائز نباشد زیرا که برین تقدیر فاعل را بپند ازین اول چنانکه کسایی میکوید یا ضماری کنی قبل الذ کر لفظا ورتبنا چنانکه جمهور کویند و حذف فاعل و اضمار قبل الذ کر هیچ کدام روان نیست پس درین صورت اعمال فعل اول باید کرده واکر ثانی فاعل خواهد اضمار کنی واکر مفعول خواهد که حذف کنی یا اضمار کنی و هیچ محذور لازم نیاید پس چنین کوبی ضربینی واکرماتی الزیدان و ضربینی واکرمونی الزیدون * و حذف المفعول ان استغنی عنه والا اظهرت * یعنی اکر اعمال فعل دوم کنی چنانکه مذهب بصریست و فعل اول مفعول خواهد آن مفعول را حذف کنی نشاید که آن مفعول را اضمار کنی زیرا که اضمار قبل الذ کر پیش جمهور در فاعل جائز بود که عمده کلام است و در مفعول جائز نیست که فضله است در کلام و این حذف مفعول که کفیم وقتی شاید که مستغنی عنه باشد چنانکه حق مفعول است اما اکر امری عارض شود مفعول را که بواسطه آن حذف وی جائز نباشد فیئذ آن مفعول را ذکر باید کردنه اضمار قبل الذ کر چنانکه حسینی منطلقا و حسبت زید منطلقا حسینی و حسبت بایکدیگر تنازع اند در زید حسینی میخواهد که زید را منصوب گرداند تا مفعول اول وی باشد و چون فعل ثانی را عمل داده اند در زید واجب شد بر مذهب که در حسینی ضمیری باشد مستتر راجع بازید و بر مذهب کسایی فاعل حسینی محذوف باشد چنانکه سابقا دانسته شده و همچنین حسینی و حسبت بایکدیگر تنازع دارند در منطلقا آخرین چون منطلقا اول مذکور نباشد پس هر یکی از حسینی و حسبت میخواهد مفعول ثانی وی باشد و چون اعمال فعل ثانی کنی قطع تنازع نشاید که با اضمار مفعول باشد در اول چنانکه کوبی حسبتیه و حسبت زید منطلقا و نشاید که قطع تنازع بمحذف مفعول باشد از اول چنانکه کوبی حسبتی و حسبت زید منطلقا زیرا که در باب حسبت اقتصار بر احد المفعولین جائز نیست پس واجب شد که ذکر کنی منطلقا را با فعل اول تا تنازع منقطع گردد * و ان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی و المفعول علی المختار * واکر اعمال فعل اول کنی چنانکه مذهب کوفیست فاعل را در فعل ثانی اضمار باید کرد * و این اضمار قبل الذ کر نباشد چنانکه کوبی ضربینی واکرمی زید و زید را فاعل ضرب کردانی دراکرم ضمیر باشد مستتر راجع بازید که در لفظ مؤخر است و در رتبت مقدم و هیچ محذور لازم نیاید نه حذف فاعل و نه اضمار قبل الذ کر بر وجهی که جائز نیست و مفعول انیز اضمار کنی بر قولی که مختار است نه حذف کنی زیرا که بر تقدیر حذف توهم آن شود که فعل ثانی را مفعول است بحسب معنی مغایر آنچه مذکور است و چون ذکر کنی و ضمیر راجع باشد بامأخری در لفظ که متقدمست در رتبت هیچ توهمی قاعد و هیچ محذوری لازم نیاید همچنین که کوبی ضربینی واکرمته زید * الا ان يمنع مانع قظهر * یعنی اضمار مفعول در فعل ثانی بر قول مختار حذف مفعول از ثانی بر غیر مختار وقتی باشد که آنجا مانعی نباشد از اضمار و حذف * اما وقتی که مانعی باشد ازین هر دو آن مفعول را اظهار باید کرد چنانکه در مثل حسبتی و حسبتهما منطلقین الزیدان منطلقا حسبتی و حسبت بایکدیگر تنازع دارند در زیدان حسبتی میخواهد که زیدان مرفوع باشد فاعل وی و حسبت می خواهد که زیدان منصوب باشد بمفعول اول وی و چون فعل اول را اعمال دادی و زیدان را مرفوع گردانیدی مفعول اول حسبت را باید کرد بر قول مختار و چنین باید گفت که حسبتهما چنانکه دانستی * و همچنین حسبت و حسبت

منوجه بعروست و میخواهد که او را منصوب گرداند تا مفعول او باشد و برین قیاس است زید ضارب و مکرم غلامه هر یکی از ضارب و مکرم میخواهند که غلام را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد پس مناسب آن بود که چنین گفتی (و اذا تنازع الاعمالان) لیکن چون فعل در عمل اصلست پس او را ذکر کرد تا حال شبه فعل بمقایسه معلوم گردد و قید اسم ظاهر از بهر آنست که در ضمار متصله خواه مستتر باشد و خواه بارز تنازع متصور نیست زیرا که ضمیر متصل متصل بعامل خود باشد و عاملی دیگر را در اینجا منازعت متصور نباشد چنانکه در ضربت واکرم تک کاف مفعول اکرم تک باشد و ضربت در آن عمل تواند کرد و اما ضمیر منفصل چون ماضرب و ما اکرم الا انا او الانت او الا هو در اینجا تنازع بین الفعلین متصور است زیرا که هر یکی ازین دو فعل منفی میخواهد که آن ضمیر معمول و فاعل او باشد لیکن قطع تنازع با ضمیر فاعل درین صورت ممکن نیست زیرا که فاعل بالا ضمیر نتوان کرد از جهت آنکه الا حرفست و در فعل مضمر نشود و ضمیر فاعل بدون الیافسد معنی است زیرا که فعل از آن فاعل منفی شود و معنی مقصود اثبات فعل است مرا و را و بحث مادر تنازه است که قطع آن تنازع با ضمیر فاعل نتوان کرد و پس این صورت از بحث خارجست و بعضی گفته اند که مراد بظاهر آنست که ضمیر متصل نباشد زیرا که ضمیر منفصل همچون اسم ظاهرست در استقلال و قطع تنازع درین صورت بحذف فاعل باشد چنانکه کسانی جائز داشته است و در کتاب مذکورست و قید بعدیت از جهت آنست که اگر آن معمول مقدم بر هر دو فعل باشد یا در میان هر دو فعل باشد معمول فعل اول باشد و ثانی را در آن نزاع نبود لیکن چون متأخر از هر دو فعل باشد هر دو را بیکدیگر تنازع بود و مثال تنازع در مختلفین نشد زیرا که مثالی از آن دو مثال سابق شد با آنکه یک فعل از مثال اول گیرند و فعلی از مثال ثانی تا بیکدیگر مختلف باشند در فاعلیت و مفعولیت و مناسب آن باشد که آن معمول را اعراب ندهند بحسب لفظ تا تنازع بین الفعلین منکشف باشد چنانکه مایاد کردیم و بختار البصریون اعمال الثانی والکوفیون الاول فان عملت الثانی اضمرت الفاعل فی الاول علی وفق الظاهر دون الحذف خلافاً لکسانی چون تنازع بین الفعلین برین وجه مذکور واقع شود اعمال هر یکی از فعلین جائزست باتفاق و خلاف در آنست که کدام اولی و مختار است نجات بصره بر آن رفته اند که اعمال دوم اولی است بسبب قرب و نجات کوفه بر آن رفته اند که اعمال اول اولیست زیرا که فعل اهم است و ازین جهتست که مقدم شده است و اعمال او اولی باشد پس اگر زانکه تو اعمال کنی فعلی دوم را چنانکه مذهب بصریست اگر فعل اول فاعل خواهد باید که فاعل را در وی ضمیر کنی بر وفق آن اسم ظاهر در تذکیر و تأنیث و افراد و تثنیه و جمع و حذف فاعل جائز نباشد خلاف کسانی که اوفاعل از فعل اول حذف میکنند پس در مثل ضربنی واکرمنی زیداکرمنی زیداکرمنی فاعل کرمنی کردانی در ضربنی هو مستتر باشد بر مذهب جمهور و پیش کسانی در ضربنی هیچ ضمیر مستتر نباشد و درین صورت میان این دو مذهب فرقی ظاهر نباشد لیکن اگر فاعل تثنیه باشد یا جمع فرقی ظاهر شود پس بر مذهب کسانی کوی ضربنی واکرمنی الزیدان و ضربنی واکرمنی الزیدون و بر مذهب جمهور کوی ضربانی واکرمنی الزیدان و ضربونی واکرمنی الزیدون و در مثل ضربنی واکرمنی زیداکرمنی چون اعمال ثانی کردی و زیداکرمنی مفعول اکرمت ساختی در ضربنی بر مذهب جمهور ضمیر مستتر باشد خلاف مذهب کسانی و در تثنیه بر مذهب جمهور چنین کوی ضربانی واکرمتی

کنند جائز باشد چنانکه در مثل قول توبید در جواب کسی که او گوید من قام یعنی سؤال کنند و گوید که کیست که برخاست در جواب کوی زید یعنی برخاست زید و چون فعل در سؤال مذکور بود جائزست که در جواب حذف کنند فعلی را و جائزست که ذکر کنند و ازین قبیلست قول شاعر که ولید زید تا آخر زیرا که چون گفت ایست زید یعنی گریسته شود زید بن زهشل کویا که سائل میگوید من یکبه یعنی که بگریه از برای او پس در جواب گفت ضارع ای یکی ضارع لخصومه یعنی بگریه از برای وی آنکس که ذلیل و خوار باشد در خصومت و نتواند که با خصم خود برابر شود * و مختبط یعنی بگریه از برای وی کسی که سائل محتاجست زیرا که او ذلیلان و محتاجانرا پشت و پناه بودی * مما نطیح الطوائع از آن جهت بگریه برو که او را هلاک کرد حوادث روزگار هلاک کننده پس ضارع فاعل فعلیست محذوف بواسطه آنکه سؤال مقدر دلالت میکند بر آن فعل و دلیل بر آن سؤال مقدر لید است * و نظیر این بیت قول باری تعالی در قراءه بعضی قراء (یسبح) ما له فیها بالغدو والاصال رجال) زیرا که رجال درین قراءات فاعل فعلیست محذوف ای بسجده رجال که دلالت میکند بر وی سؤال مقدر یعنی بسجده که آن سؤال مقدر مستفادست از یسبح بر صیغه مبنی للمفعول * و حذف فعل بر سبیل وجوب اینست که ذکرش جائز نباشد چنانکه در قول باری تعالی (وان احد من المشرکین استجارک فاجره) یعنی اگر یکی از مشرکان زینهار خواهد از توای محمد صلی الله علیه و آله پس زینهارده او را تابشود کلام خدای تعالی راه احد درین ترکیب فاعل فعلیست محذوف ای وان استجارک احد و چون خواستند که فعل اول را مبهم گردانند و ثانیاً تفسیر کنند پس استجارک را اول انداختند و باین استجارک که بعد از احدست تفسیر کردند و حینئذ حذف آن فعل واجبست زیرا که تفسیر وی قائم مقام اوست و مستغنیست از وی ازین جهت اگر محذوف نباشد و مبهم نگردد تفسیرش جائز نیست و نشاید که احد مرفوع باشد زیرا که این حرف شرطست و ناچارست او را از فعل محذوف * و قد یحذفان معا مثل نم لمن قال اقام زید * حذف فاعل و حده جائز نیست چنانکه گفته شد لیکن حذف او بافضل معا جائزست چنانکه کوی نم در جواب اقام زید ای نم قام زید پس این جمله فعل محذوفست و نم در مقام او مذکورست و حذف اینجا واجب نیست بلکه جائزست * و اذا تنازع الفعلان ظاهر ابعدهما فقد یکون فی الفاعلیه مثل ضربنی واکرمنی زید و فی المفعولیة مثل ضربت واکرمت زیدا و فی الفاعلیة و المفعولیة مختلفین * چون دو فعل بایکدیگر تنازع کنند در اسمی ظاهر که واقع است بعد از آن دو فعل یعنی هر یکی از آن دو فعل بحسب معنی متوجه و متعلق باشد بآن اسم ظاهر و خواهد که در آن اسم عمل کنند و او را معمول خود سازد و ازین جهت میان ایشان منازعت باشد * پس شاید که این تنازع در فاعلیت باشد یعنی هر یکی از آن دو فعل میخواهد که آن اسم را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد چنانکه در ضربنی واکرمنی زید چون ضرب واکرام هر دو از زید صادرند هر یک میخواهد که زید را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد * و شاید که تنازع در مفعولیت باشد یعنی هر یک از فعلین میخواهد که آن اسم ظاهر را منصوب گرداند تا مفعول او باشد چنانکه در ضربت واکرمت زید چون ضرب واکرام هر دو واقعند بر زید پس هر یکی میخواهد زید را منصوب گرداند تا مفعول او باشد * و شاید که تنازع در فاعلیت و مفعولیت باشد یعنی احد الفعلین میخواهد آن اسم ظاهر را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد و دیگری میخواهد که آن اسم ظاهر را منصوب گرداند تا مفعول او باشد چنانکه در ضربنی واکرمت زید و دراکرمنی و ضربت زید * و بدانکه تنازع در شبه فعل نیز می باشد چنانکه زید ضارب و مکرم عمر و اهر یکی از ضارب و مکرم

موسی * و اگر اعراب لفظی منتفی نباشد همچنانکه ضرب عمرو ازید و ضرب زید موسی تقدیم واجب نباشد بلکه تأخیر جائز باشد * و همچنین اگر قرینه باشد تقدیم واجب نباشد چنانکه اکل الکمرثری موسی * و همچنین هرگاه که فاعل ضمیر متصل باشد تقدیم او بر مفعول واجب باشد خواه مفعول ظاهر باشد چون ضربت زیدا یا ضمیر باشد چون ضربتک اگر مفعول درین صورت بر فاعل مقدم شود فاعل ضمیر متصل نباشد * و همچنین هرگاه که مفعول بعد از الا واقع شود تقدیم فاعل واجب باشد چنانکه ما ضرب زید الاعمر و ازیرا که اگر مفعول را مقدم کردانی بدون الا و کو بی ما ضرب عمرو الا زید معنی کلام منعکس شود زیرا که معنی اول اینست که زید نزد هیچ کس را الامر و پس زید نشاید که ضارب کسی دیگر باشد و عمرو شاید که مضروب کسی دیگر باشد * و معنی ثانی اینست که نزد عمرو را بجز زید پس عمرو نشاید که مضروب کسی دیگر باشد و زید شاید که ضارب کسی دیگر باشد * و اگر مفعول را بالا مقدم کردانی و چنین کو بی که ما ضرب الاعمر و زید تقدیر چنین باشد که ما ضرب احدا احدا الاعمر و ازید * و بعضی گفته اند که حصر در هر دو لازم آید که و معنی اینست که نزد هیچ کس را الامر و زید و این معنی نیز مخالف مقصودست * و بعضی گفته اند که زید آن تمامی ضربتست که مقصودست بر عمرو و چون عمرو بالا مقدم شود لازم آید که ضرب را پیش از تمامی او حصر کرده باشی در عمرو و این مستکر هست و همچنین اگر مفعول بعد از معنی الا واقع شود چنانکه کو بی انما ضرب زید عمرو تقدیم فاعل واجب میشود بی شبهه زیرا که تأخیر فاعل مفید عکس معنی مقصودست از جهت آنکه معنی انما ضرب زید عمرو اینست که نزد زید مگر عمرو را و معنی انما ضرب عمرو زید اینست که نزد عمرو را الا زید * و دانسته شد که این دو معنی عکس یکدیگرند * و اذا اتصل به ضمیر مفعول او وقع بعد الا او معناها او اتصل مفعوله و هو غیر متصل و جب تأخیره * دانسته شد که تقدیم فاعل اصلست و تأخیرش جائزست و همچنین دانسته شد که در چهار موضع تقدیم فاعل میشود چنانکه تأخیرش جائز نیست * این زمان شروع کرد در بیان آنکه تأخیر فاعل در چند موضع واجب میشود * یکی آنکه مفعول ضمیر متصل باشد و فاعل ضمیر متصل نباشد چنانکه ضربتک زید که اگر فاعل مقدم شود مفعول ضمیر متصل نماند اما اگر فاعل نیز ضمیر متصل باشد چنانکه ضربتک تقدیم فاعل واجب باشد چنانکه دانستی * دوم آنکه فاعل واقع بعد از الا باشد چنانکه ما ضرب عمرو الا زید زیرا که اگر فاعل مقدم شود بدون الا معنی کلام منعکس گردد و اگر مقدم شود بالا یا حصر لازم آید در فاعل و مفعول معا یا حصر صفت لازم قبل تمامی بر قیاس آنچه مذکور شد در وجوب تقدیم فاعل * سیوم آنکه فاعل واقع شود بعد از معنی الا چنانکه کو بی انما ضرب عمرو زید در اینجا تأخیر فاعل واجبست بی شبهه تا معنی کلام منعکس نکردد چنانکه دانسته شد در وجوب تقدیم فاعل * چهارم آنکه در فاعل ضمیری باشد راجع با مفعول چنانکه ضرب زید اغلامه درین صورت تأخیر فاعل واجب باشد که اگر مقدم شود ضمیر وی راجع شود با مفعولی که مؤخرست لفظا و ترتبا و دانسته شد که این جائز نیست * و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کقولک زید لمن قال من قام * ولیک زید ضارب لخصومة * و یختص بمناطق الطوائف * و وجوبا فی مثل وان احده من المشركین استبحارک * حذف فاعل جائز نیست چنانکه مشهورست لیکن حذف فعل جائزست و حذف فعل بردو وجهست * یکی بر سبیل جواز و دیگری بر سبیل وجوب * و حذف بر طریق جواز آنست که اگر ذکر کنند جائز باشد و اگر حذف

پیش ازین بود * و جی دیگر گفته اند که اگر بالام و اضافه آن دو سبب که علت منع صرف بودند باقی ماندند بحال خود آن اسم غیر منصرف باشد * همچنانکه در بالا جر و بحمراتکم زیرا که در اجر و وزن فعل و وصفت باقی اند بحال خود و در جر اتکم تأیث و لزوم تأیث بر حال خودند پس درین اسم دو علت از نه علت موجود باشد پس لایمنصرف باشد چنانکه دانستی که غیر منصرف آنست که در وی دو علت باشد از نه علت * و اگر آن دو سبب بر حال خود باقی نماند آن اسم منصرف باشد همچنانکه در بالعم و عثماننا چون دخول لام تعریف در عمر بعد از تنکیر باشد و زوال علت پس در وی دو سبب باقی نباشد و در عثماننا اضافت عثمان بعد تنکیر باشد پس در وی دو سبب باقی نماند و حینئذ منصرف باشد * و این قول مناسب ترست بتفسیر مصنف مر غیر منصرف را ﴿ المرفوعات ﴾ * هو ما شتمل علی علم الفاعلیه * فنه الفاعل وهو ما اسند الیه الفعل او شبهه و قدم علیه علی جهة قیامه به مثل قام زید و زید قائم ابو * ﴿ مرفوعات جمع مرفوعات و ضمیر هورا جمعست با مرفوع که مذکور شده است در ضمن مرفوعات یعنی مرفوع آن اسمیست که مشتمل باشد بر علم فاعلیت که آن رفعت خواه ضمه باشد و خواه واو و خواه الف * و از جمله مرفوعاتست فاعل بلکه اصل مرفوعات اوست پیش جهور * و فاعل اسمیست که اسناد کرده شده باشد بوی فعلی یا شبه فعلی و آن فعل یا شبه فعل مقدم باشد بروی و آن اسناد بر طرز و طریقه قیام آن فعل یا شبه فعل باشد با آن اسم یعنی بصیغه معلوم باشد از فعل * و از شبه فعل بر صیغه باشد که در حکم صیغه معلوم است * پس در اینجا قیودست * اول آنست که فاعل اسم باشد زیرا که فاعل مسند الیه است پس ناچار اسم باشد یا در تأویل اسم * قید دوم آنست که اسناد کرده شود بوی فعلی یا شبه فعلی زیرا که فاعل نیست الا فعل را یا چیزی را که مشتملست بر معنی فعل * قید سوم آنکه آن فعل یا شبه فعل مقدم باشد بر آن اسم زیرا که اگر مؤخر باشد آن اسم فاعل نباشد چون زید قام و زید غلامه ضارب زیرا که در صورت تأخیر فعل در اصطلاح ضمیر مستتر در آن فعل را فاعل می گویند و اسم مقدم را مبتدای گویند * قید چهارم آنکه اسناد فعل یا شبه فعل بر طریقه قیام باشد یعنی بصیغه معلوم یا آنچه در حکم صیغه معلوم باشد چون اسم فاعل و صفت مشبهه * و قید آخرین احترازست از مفعول مالم یسم فاعله که وی اسم است و اسناد شده است بوی فعلی یا شبه فعلی و مقدمست بروی لکن بر طریقه صیغه معلوم یا آنچه در حکم صیغه معلوم باشد نیست چون ضرب زید و زید مضروب غلامه * و الاصل ان یلی فعله فلذلک جاز ضرب غلامه زید و امتنع ضرب غلامه زیدا * و اذا اتفی الاعراب لفظا فیهما و القرینة او کان مضمرّا متصلا او وقع مفعوله بعد الا او معناها و جب تقدیمه * اصل در فاعل آنست که نزدیک فعل باشد و بر دیگر معمولات فعل مقدم باشد زیرا که فاعل بمنزله جزو فعلست و عده معمولات فعل اوست * پس اگر فاعل بحسب لفظ از دیگر معمولات مؤخر شود بحسب رتبت مقدم باشد و ازین جهتست که جائزست ضرب غلامه زید زیرا که زید که فاعلست و بحسب مرتبه مقدم بر غلامه که مفعولست و ضمیر غلامه را جمعست بازید که در لفظ مؤخرست و در رتبت مقدم و این جائزست * و اما ضرب غلامه زید امتنع است زیرا که ضمیر غلامه را جمعست بازید که لفظا و رتبتا مؤخرست و این جائز نیست * و هرگاه که اعراب لفظی منتفی شود در فاعل و مفعول و قرینه نیز منتفی باشد تقدیم فاعل بر مفعول واجب گردد نامشبهه بمفعول نشود چنانکه ضرب موسی عیسی و ضرب من علی الباب من علی السطح و ضرب موسی من علی الباب و ضرب من علی الباب

علیت دروی مؤثره باشد چون تنکیر کنند منصرف گردد چنانکه گفته شد و مخالف سیویه
 الاخفش فی مثل اجر علما اذانکر اعتبارا لصفة الاصلية بعد التنکیر (اخفش مشهور ابو الحسن
 اخفش است که شاگرد سیویه است و ازین جهت که گفته اند که اخفش درین عبارت مرفوعست
 و تقدیم سیویه از جهت تفضیل اوست که اگر سیویه فاعل خالف باشد یعنی کلام این بود که استاد باشا کرد
 مخالفت کرد و مستحسن نیست و می شاید که چنین گویند که چون قول شاگرد ظاهر ترست چنانکه
 معلوم شود ازین جهت مخالفت را نسبت با استاد کرد و مراد بمثل اجر اسمیست لاینصرف که دروی
 وصفت اصلیه باشد یاسبی دیگر چون اجر و اصفر و عطشان و سکران و اینچنین اسم قبل از علیت
 غیر منصرف باشد بی شبهه * و هرگاه که این اسم را علم سازند و صفت زائل شود لیکن علیت قائم مقام
 او کرد دو اسم همچنان لاینصرف باشد باتفاق * و هرگاه که این اسم را بعد از علیت تنکیر کنند اخفش
 گوید که این اسم درین حالت منصرف باشد چنانکه کوبی کم من اجر لقیته بنوین ای بسا شخصی که
 نام او اجر بود دیدم او را و دلیل او بر انصراف آنست که و صفت بعلمت زائل شد و علیت بتنکیر
 زائل شد پس در اسم یک سبب ماند که آن وزن فعلست در اجر و الف و نون مزید تانست در سکران و یک
 سبب منع صرف نکند و این قول ظاهرست * و سیویه گوید که این اسم درین حالت تنکیر بعد از علیت غیر
 منصرفست زیرا که چون علیت زائل شد و صفت اصلیه معتبر گشت همچنانکه در اسود و ارقم و ادهم
 معتبرست بعد از غلبه اسمیه و لایزمه باب حاتم لایزم من ایهام اعتبار متضادین فی حکم واحد جمعی بر سخن
 سیویه اعتراض کرده اند که اگر و صفت بعد از زوال بعلمت معتبر بودی در منع صرف بایستی که حاتم در
 حالت علیت لاینصرف باشد بواسطه علیت و و صفت اصلیه لیکن این باتفاق باطلست * و جواب ازین
 اعتراض آنست که میان علیت و و صفت منافاة مضاده است چنانکه گفته شده پس نشاید این که
 هر دو را باهم اعتبار کنند در حکم واحد که منع صرفست اما اعتبار و صفت اصلیه یاسبی دیگر در منع
 جائز باشد چنانکه معلوم شد در اسود و ارقم * اگر سائلی گوید که و صفت محقق با علیت منافی و ضدست
 لیکن و صفت اصلیه که زائل شده باشد با علیت جمع می تواند بود و چنانکه در باب حاتم که علمت و و صفت
 اصلی پس اگر اعتبار و صفت اصلیه کنند با علیت در منع صرف حاتم اعتبار دوزد در یک حکم لازم
 نیاید در جواب گوئیم که ملاحظه و تقدیر احد الضدین بعد از زوال باضدی دیگر در حکم واحد مستحسن
 نیست زیرا اگر چه اجتماع ضدین نیست لیکن اعتبار احد الضدین است با دیگری در حکم واحد و این
 مشابه اجتماع ضدین است بوجهی پس پسندیده نباشد و جمیع الباب باللام و الاضافة بنجر بالکسرة همه
 لاینصرف چون معرف گردد بلام تعریف یا مضاف شود جرا و بکسره باشد همچنانکه اصلست در اسماء نحو
 مررت بالاجر و الحمراء و بهرمک و عثماناء و نحو یاز اخلافت که این اسم درین حالت منصرفست یا غیر
 منصرف جمعی گفته اند که منصرفست زیرا که لاینصرفی وی بواسطه مشابهت با فاعل در دو فعل و چون لام
 تعریف یا اضافه که از خواص اسم اند درین اسم لاینصرف در آیند جانب اسمیت قوت گرفته و آن مشابهت
 با فاعل ضعیف گشت پس رجوع کرد با اصل خود که اصل در اسماء صرفست پس کسره دروی درآمد بدون
 تنوین زیرا که تنوین بالام و اضافه جمع نمی شود و جماعتی گفته اند که این اسم درین حالت غیر منصرفست
 و آنچه از لاینصرف ممنوعست بأصالت تنوینست و کسره بتبعیت تنوین ساقط شده بود و چون مشابهت
 با فاعل ضعیف شد این تبعیت نماند و کسره بحال خود عود کرد و تنوین ساقطست بلاینصرفی چنانکه

شمر که علم اسمی است و مقولات از شمر بشمر بشمرا پس لای نصرف باشد بواسطه علم و وزن فعل
مختص و همچنین است حال در ضرب وقتی که اورا علم شخصی سازند لای نصرف باشد بواسطه وزن
فعل و علت * اگر سائل گوید که فعل در اسم آمده است همچنانکه بقم پس فعل مختص نباشد بفعل
جواب گویم که بقم لفظیست عجمی که عربان آنرا استعمال کرده اند و مقصود آنست که در اسماء
عربی فعل نیامده است الا منقول از فعل * و دیگر آنکه مختص بفعل نباشد بلکه در اسم یافت شود
بی نقل از فعل لیکن در اول اوزیادتی باشد همچون زیادتی فعل یعنی یکی از حروف اُنین و آن وزن
قبل تاباشد در آخر خود * و ازین جهتست که اجر لای نصرفت بواسطه وصفیت و وزن فعلی که
در اول اوزیادتیست همچون فعل و قابل تأنیست زیرا که در مؤنث او اجره نکونند * و بعمل منصرفست
با آنکه صفیست و در اول او زیادتیست چون زیادتی فعل اما چون در آخر او تاء تأنیث منکره درمی
آید چون بعلمه ز مشابهت فعل دور افتاد و وزنش در منع صرف معتبر نشد * و مافیه علیه مؤثره
اذانکر صرف لمتین من انها لاتجماع مؤثره الاماهی شرط فیه الا العدل و وزن الفعل و هما
متضادان فلا یكون الا احدهما فاذا انکر بقی بلا سبب او علی سبب واحد * علت جمعی شود با عدل
و مؤثرست باوی در منع صرف چنانکه در هر لیکن علت شرط عدل نیست زیرا که ثلاث
لای نصرفت بواسطه عدل و علت باوی نیست در اینجا * و همچنین علت جمع میشود و مؤثرست
با وزن الفعل چنانکه در اجد و شرط وی نیست زیرا که اجد لای نصرفت بواسطه وزن الفعل
و علت باوی نیست در آنجا و علت باو صفیت محقق جمع نمی شود زیرا که علت مقتضی خصوصست
و و صفیت مقتضی عموم و میان عموم و خصوص منافات است * و همچنین علت مجتمع نمیشود با جمعی که
یر جمعیت باقی باشد * و اما علم منقول از جمع اگر چه علت باوی جمع میشود و غیر منصرفست چون
حضاجر و مساجد که علم شخصی لیکن آن جمعیت اصلی در منع صرف او کافیت و علت را باوی
اعتباری نیست و علت را با تأنیث بآلف مقصوره و ممدوده جمع میشود لیکن مؤثر نیست چنانکه
در جراه و حبلی که علم شخصی شود خواه مذکر و خواه مؤنث زیرا که تأنیث و لزوم تأنیث در منع
صرف این اسم کافیت و احتیاج بعیت نیست و علت مؤثره با تأنیث بتهاء لفظی و معنوی جمع
میشود و شرطست * و همچنین علت مؤثره با بجه و ترکیب و الف و نون مزیدتان در اسم جمع میشود
و شرطست * پس ظاهر شد که هر سببی که علت باوی جمع میشود و مؤثرست در منع صرف علت
شرط آن سبب است الا عدل و وزن فعل که باین هر دو میشود مؤثرست لیکن شرط نیست * پس هر اسمی که
در وی علت مؤثره باشد در منع او چون آن اسم را تنکیر کنند منصرف گردد زیرا که با علت مؤثره
اگر غیر عدل و وزن فعلست آن اسم بواسطه تنکیر بی سبب ماند زیرا که چون علت زائل شود
شرط آن سبب دیگر زائل شود پس آن سبب باقی نماند چنانکه در کم من زینب و رب ابراهیم و نظائر
آن و اگر سببی دیگر عدلست یا وزن فعل آن اسم بواسطه تنکیر بر یک سبب ماند که عدلست یا وزن
فعل پس منصرف گردد * و قول مصنف و هما متضادان اشارتست بآنکه عدل با اوزانیت مخصوصه
و هیچیک از آن اوزان و وزن فعلی نیست که معتبر باشد در منع صرف پس نشاید که در یک اسم این
هر دو سبب که عدل و وزن الفعل است با علت جمع شود تا چون آن اسم را تنکیر کنند دو سبب بر حال
خود باقی باشد و اسم بواسطه ایشان لای نصرف باشد و چون محقق شد که این نشاید * پس در هر اسمی که

و این جل بعد از علمیت بر آن حالتی که قبل از علمیت بود باقی ماند زیرا که تسبیح بجمعه مشتمل بر قصه غریب میباشد پس جمله را از حال خود تغییر نکند تا دلالت بر آن قصه کند * و چون ترکیب مشتمل بر اسناد از قبیل مبنیات باشد در منع که از قبیل معربانست متصور نکردد * و اگر سائلی گوید که بر مصنف واجب بوده که چنین گوید و آن لایکون جزء الثانی من المركب صوتا و لامتنعنا لحرف العطف تا مثل سیویه و نفعویه و عمرویه و نظائر آن بیرون رود و مثل خمسة عشر و ستة عشر و نظائر آن بعد از آنکه علم شوند بیرون که نیز از قبیل مبنیات اند * در جواب گوئیم که مصنف بعد از این بیان کرده است که اصوات از قبیل مبنیات است و مثل خمسة عشر و ستة عشر بواسطه تضمن حرف مبنی است پس از آنجا معلوم شود که این ترکیبها در منع صرف معتبر نباشد لیکن جمله را که علم شده باشد ذکر نکرده است که از قبیل مبنیانست پس آنجا احتیاج افتاد باخراج وی * الالف والنون ان كان في اسم فشرطه العلية كمران اوفى صفة فانتفاء فعلانة وقيل وجود فعلى * الف و نون که در منع صرف معتبرست آرا مزیدتان خوانند زیرا که در کلمه از حروف اصول نباشد بلکه از زوائد باشد بر آن قاعده که در نصریف دانسته شد * و آرا مضارعتان نیز خوانند زیرا که مشابه الفی تأنیث در منع دخول تاء تأنیث * و نحو یان خلاف کرده اند که الف و نون سبب منع صرفند از آن جهت که زیاده اند و فرع مزید علیه اند یا از آن جهت که مشابه الفی تأنیث و این قول ثانی را جمست چنانکه معلوم گردد * و الف و نون اگر در اسم باشند شرط ایشان در منع صرف علمیتست چنانکه عثمان و عمران زیرا که وجود هیچ سببی دیگر متصور نیست * و ابضا هرگاه که علم باشد در وی تادر نیاید پس مشابهت وی با الفی تأنیث باقی باشد و اگر علم نباشد تادروی در آید و مشابهت باقی نماند چنانکه سعدان و سعدانه که اسم نبتی است * و اگر در صفت باشد در شرط ایشان خلافت بعضی گفته اند که شرط انتفاء فعلان است یعنی شرط آنست که تاء تأنیث در وی در نیاید تا مشابهت با الفی تأنیث باقی ماند و از این جهست که عریان منصرفست با آنکه صفتست زیرا که تادرمی آید و مؤنث را هر یانه گویند پس مشابهت نماند * و بعضی گفته اند که شرط وجود فعلى است زیرا که هرگاه که مؤنث وی فعلى آید فعلانة نیاید و مشابهت بحال خود باشد * و من ثمة اختلف فی رجن دون سکران و ندمان * و از این جهت که خلاف کرده اند در شرط خلاف واقع شد در لفظ رجن که منصرفست یا غیر منصرف زیرا که در وی رجانه و رجوی هیچ کدام نیامده است بنابراینکه رجن خاصیت بیاری تعالی و بر غیروی اطلاق نکرده است نه بر مذکر و نه بر مؤنث * پس بر مذهب کمی که شرط انتفاء فعلانة است رجن غیر منصرف باشد و چنین باید گفت الله رجن بی تنوین بواسطه صفت و الف و نون مضارعتان * و بر مذهب کمی که شرط وجود فعلى است رجن منصرف باشد و باید گفت الله رجن بتنوین * و در سکران خلاف نیست زیرا که شرط هر دو مذهب حاصلست از جهت آنکه مؤنث او سگری است نه سکرانه * و در ندمان که بمعنی ندیم باشد خلاف نیست زیرا که بر هر دو مذهب منصرفست و شرط حاصل نیست زیرا که مؤنث وی ندمانه است نه ندیمی و اما ندمان بمعنی نادیم که از ندیم مشتقست بمعنی پشیمانی اولاً منصرفست باتفاق زیرا که مؤنث وی ندیمی است نه ندمانه * و وزن الفعل شرطه ان يختص بالفعل كضرب او یكون فی اوله زیاده کزیاده غیر قابل للتاء و من ثمة امتنع اجر و انصرف * بعمل وزن فعل که سبب منع صرفست شرط وی در منع صرف احد الامرین است * یکی آنکه آن وزن مختص باشد بفعل و در اسم یافت نشود الا وقتی که منقول باشد از فعل همچنانکه

بسر و التوسرا و یل جمع اوست * و از توجیه اول لازم آید که جمع همچون عدل بر دو قسم باشد تحقیقی و تقدیری * و در لغت بعضی منصرفست و حینئذ اشکالی نیست زیرا که در سرا و یل صیغه منتهی الجموعست بی جمعیت و این علت منع صرف نیست * و نحو جوار رفعا و جرا کفاح * هر فوا علی که جمع قاعله ناقص باشد چون جواری و غواشی و رواجی و دواهی و نظائر آن حکم وی در حالت رفعی و جری حکم قاضیت یعنی یا محذوف باشد در حالت تنکیر و اسم منون چون جاهننی جوار و مررت بجوار و در حالت نصبی یا ثابت باشد متحرک بحرفه فقهی تنوین چون رأیت جواری پس در حالت نصبی هیچ اشکالی نیست زیرا که اسم غیر منصرفست بواسطه جمعیت با صیغه منتهی الجموع * و اما در حالت رفعی و جری بعضی گفته اند که این اسم منصرفست و تنوینی که موجود است تنوین صرفست بنابراینکه اعلال مقدم است بر منع صرف زیرا که اعلال راجع با جوهر کلمه و منع صرف با اعراب کلمه و جوهر کلمه مقدمست بر اعراب وی و شک نیست که اصل در اسماء صرفست پس ازین جهت جاهننی جوار در اصل جواری بوده باشد ضمه بر یا ثقیل بود پیوند اخوند و یا بالقاء ساکنین یفتاد جوار شد * پس قبل از اعلال اسم را منصرف داشتند تا اعلال کنند و بعد از اعلال صیغه منتهی الجموع نماید بلکه وزن وی سلام و کلام شد و همان تنوین صرف بحال خود باقی ماند پس این اسم قبل از اعلال و بعد از اعلال منصرف باشد * و بعضی گفته اند که قبل از اعلال منصرف باشد و چون اعلال تمام شود غیر منصرف باشد زیرا که در وجعیت است با صیغه منتهی الجموع از جهت آنکه یا محذوف بمنزلت ملفوظست و ازین جهت است که اعراب بر جاری نشد پس تنوین صرف که قبل از اعلال بود انداخته شد و تنوین عوض یا آورده شد * پس جوار بعد از اعلال غیر منصرف باشد و تنوین در وی عوض یا محذوف یا عوض اسکان یا باشد * و حالت جر بر ابرین قیاس کن پیش بعضی قبل از اعلال منصرف بود و بعد از اعلال همچنان منصرفست * و پیش بعضی دیگر قبل از اعلال منصرف بود و بعد از اعلال لای منصرفست و تنوین عوض چنانکه گفته شد و برین دو مذهب در لفظ جوار در حالت رفعی و جری هیچ خلاف نیست بلکه خلاف در آنست که او بعد از اعلال منصرفست درین دو حالت تنوین تنوین صرفست یا غیر منصرفست و تنوین تنوین عوضست * و در لغت بعضی از عربان یا در حالت جری ثابت است چون مررت بجواری و مبنای این لغت بر آنست که اسم را غیر منصرف دارند قبل از اعلال پس یا در حالت جری مفتوح باشد همچنانکه در حالت نصبی و فحه خفیفست پس هیچ نباشد و در حالت رفعی جواری بوده باشد ضمه بر یا ثقیل بود چون انداخته شد و تنوین عوض اسکان یا آورده شد یا بالقاء ساکنین یفتاد جاهننی جوار شد * پس برین لغت دریک حال اعلال باشد و بر لغت مشهوره در دو حالت اعلال باشد بحال رفعی و حالت جری چنانچه دانسته شد * التركیب شرطه العلمیه و ان لایکون باضافه و لا اسناد مثل بعلک * شرط اعتبار ترکیب در منع صرف علمیتست زیرا که ترکیب با علمیت لازم است پس باقوت باشد و در منع صرف معتبر و هرگاه که با علمیت نیست آن ترکیب اضافی نباشد زیرا که تراکیب اضافی بعد از علمیت حکم اضافت دارد چون عبدالله که علم شخصی باشد و اضافت لای منصرف را منصرف میگرداند یا در حکم انصرافی می آورد پس منع صرف نتواند بود و شرط سیوم آنست که آن ترکیب مشتمل بر اسناد نباشد زیرا که اعلام مشتمله بر اسناد از قبیل مبنی است چون تأبط شرا و برق نحره و ذرأ حبا و شاب قرناها

و باقوة پس اعتبار وی باسکون وسط جائز باشد و اما عجمه سببی مقدر و ضعیف زیرا که معنی نوی
آنست که این لفظ در کلام عجم مستعمل بوده است و این زمان در کلام عرب مستعملست و این چنین
سببی ضعیف را باسکون وسط اعتبار نتوان کرد * اگر سائل گوید که در ماه و جور عجمه را اعتبار کردی
باسکون وسط و ازین جهت منع صرف واجب شد پس معلوم گشت که عجمه باسکون وسط معتبر
است * جواب آنست که عجمه در اینجا معتبر شده است از برای تقویت آن دو سبب دیگر تا سکون
مقاومت با هیچ کدام نتواند کرد و از اینجا که عجمه در تقویت سببی دیگر معتبر باشد لازم نیست که اوسبی
باشد معتبر در منع صرف * الجمع شرطه صیغه منتهی الجموع بغيرهاء کساجد و مصابیح و اما فرائضة
فمنصرف * معلوم شد که جمع سببی است قائم مقام دو سبب در منع صرف و شرط این جمع آنست که
صیغه منتهی الجموع باشد و در وی ها نباشد * و صیغه منتهی الجموع آنست که اولش مفتوح باشد
و حرف سیومش الف باشد و بعد از الف دو حرف یا شد یا زیاده پس اکالب و مساجد و اناعم و مصابیح
بر صیغه منتهی الجموع اند و در ایشان تایی نیست که منقلب به باشد در حالت وقف پس این الفاظ بمجموع
غیر منصرف اند یا از برای آنکه در ایشان دو جمعیت است تحقیقا یا تقدیرا چنانکه گفته شد یا در ایشان
جمعیت و لزوم جمعیت زیرا که این صیغه در مفرد نیامده است اما ملائكة و صیاقلة و فرائضة اگر چه
جمع اند و بر صیغه منتهی الجموع اند لیکن در ایشان ها است و ازین جهت منصرفند زیرا که بواسطه
ها وزن ایشان در مفرد یافت میشود چون کراهیة بمعنی کراهت و طواعیة بمعنی طاعت و چون
وزن ایشان در مفرد یافت جمعی ایشان ضعیف گشت و حیثند دو جمعیت در ایشان تقدیر کردن
مناسب نباشد و لزوم جمعیت نیز نباشد * و صیغه منتهی الجموع را صیغه منتهی الجموع نام نهاده اند از
برای آنکه آن صیغه را دوبار جمع کرده اند و بنهایت جمع رسیده است چنانکه یکبار دیگر او را جمع
تکسیر نتوان کرد تا صیغه او را تفسیر کند از حالی بحالی لیکن جمع سلامت نتوان کرد * چنانکه ایما را
که جمع ایمن است بر آیین جمع کرده اند * و همچون صواحب که او را بر صواحبات جمع کرده اند
زیرا که جمع سلامت صیغه را متغیر نمی گرداند بلکه در آخر او علامتی ملحق میشود * و حضاجر علم
لضبع غیر منصرف لانه منقول عن الجمع * این جواب سؤال است مقدر * تقدیر سؤال آنست که
حضاجر علم جنس کفنا رست که اطلاق کرده میشود بر یکی و زیاده همچنانکه اسامه علم جنس
شیرست پس بایستی که حضاجر منصرف بودی زیرا که در وی جمعیت نیست و صیغه منتهی الجموع
که در حضاجرست سبب منع صرف نیست بلکه شرط جمعیتست لکن حضاجر لا ینصرفست
* تقریر جواب آنست که حضاجر در حالت علمیت اگر چه جمع نیست لیکن منقول از جمعست زیرا که
وی جمع حضجرست بمعنی عظیم البطن و آن جهت اصلی در وی معتبرست همچنانکه و صفت
اصلی و منع صرف وی از آن جهتست * و سراویل اذالم یصرف و هو الا کثر فقد قبل انه انجی
حل علی موازنه و قبل عربی جمع سراولة تقدیرا فاذا صرف فلاشکال * در سراویل لغت اکثر
منع صرفست با آنکه جمع نیست بلکه اسم جنس است که بر واحد اطلاق کرده میشود * و توجیه منع
صرف وی دو گونه است * یکی آنکه اول لفظی عجمیست تعریب شروال چون عربان او را استعمال
کردند و نظار وی از عربی چون مصابیح و اناعم لا ینصرف بودند او را حکم این نظائر خود
دادند * دوم آنکه سراویل لفظ عربیست و جمع سراولة است تقدیرا کویا که هر قطعه از وی میست

منع صرف زیاده بردو باشد سکون وسط مقاومت نتواند کرد تا صرف جائز شود ﴿ فان سمي به مذکر فشرطه الزیاده قدم منصرف و عقرب ممنوع ﴾ دانستیم که هرگاه که تامل فوظ باشد فرقی نیست در آنکه آن اسم علم مؤنث باشد یا علم مذکر چنانکه در جزء و ملحیه گفته شد لیکن هرگاه تا مقدر باشد اگر علم مؤنث است حال او در جواز صرف و وجوب منع صرف آنست که مذکور گشت ﴿ و اگر علم مذکر است شرط وی در منع صرف آنست که حروف کله زیاده از سه باشد پس قدم که اسم جنس است و مؤنث معنویت اگر علم مذکر می شود منصرف باشد زیرا که آن تأیید اصلی بعیت مذکر زائل شده و هیچ قائم مقام ندارد و عیلت تنها منع صرف نمیکند پس صرف قدم درین حالت واجب باشد ﴿ و اما عقرب که اسم جنس است و مؤنث معنویت اگر علم مذکر می شود لاینصرف باشد زیرا که تأیید زائل شده لیکن قائم مقام تأیید موجود است که آن حرف رابع است بدلیل آنکه قدم را چون تصغیر کنند تا مقدر ملغوظ کرد در دفعه کویند و عقرب را چون تصغیر کنند عقرب کویند و تا مقدر ملغوظ نکرد و این معنی دلالت میکند بر آنکه حرف رابع قائم مقام تاء است پس عقرب در حالتی که علم مذکر است در وی دو سبب است عیلت و تأیید بواسطه قائم مقام تا پس منع صرف او واجبست ﴿ المعرفة شرطها ان تكون علیة ﴾ تعریفی که در باب منع صرف معتبرست تعریف علمیتست زیرا که تعریف مضمرات و تعریف مبهمات که ائمه اشارتست و موصولات موجود نیست الا در مبنيات و منع صرف از احکام مهربانست پس این تعریفات در منع صرف متصور نکردد و تعریف بلام و اضافت غیر منصرف را منصرف میکردند بادر حکم منصرف می آورد چنانکه دانسته شود پس چگونه سبب منع صرف شود و حیثیث باقی نماند الا تعریف علی ﴿ الجمعة شرطها ان تكون علیة فی الجمعیة و تحرك الاوسط او زیاده علی الثلاثة فنوح منصرف و شتر و ابراهیم ممنوع ﴾ شرط عجه در باب منع صرف آنست که علم باشد در افت عجه پس چون عرب آنرا استعمال کنند بعیلت و هیچ حکمی از احکام لغت خود بر آنجا جاری نکردند پس آن عجه را قوی باشد و از آن جهت در منع صرف معتبر کردد و اگر لفظ عجه اسم جنس باشد و عرب آنرا بجنسیت استعمال کنند چون لجام و فرند و فرند السیف و آن عجه و تعریف بلام بروی جاری کردند چون اللجام و الفرند و لجام الفرس و فرند السیف و آن عجه ضعیف کردد پس معتبر نباشد تا اگر لجام و فرند علم شخصی شود منصرف باشد ﴿ اما اگر لفظ عجه اسم جنس باشد و عرب آنرا بعیلت استعمال کنند نه بجنسیت چون قانون که اسمیست روی بمعنی جید عرب آنرا استعمال کرده اند و علم شخصی معین گردانیده اند عجه وی ضعیف نشده باشد زیرا که احکام کلام عرب بروی جاری نکفته است پس قانون لاینصرف باشد و از آنجا معلوم شود که شرط عجه در باب منع صرف آنست که عرب آن لفظ عجه را بابتداء بعیلت استعمال کنند نه آنکه در عجه علم باشد ﴿ و شرطی دیگر از آن عجه در باب منع صرف احد الامرین است یا آنکه حرف کله زیاده از سه باشد چون ابراهیم یا سه حرف وسط متحرك چون شتر که علم حصنیت در دیار بکر ﴿ و هرگاه که ازین دو امر با عجه نباشد آن عجه معتبر نباشد و منع صرف نکند و ازین جهتست که نوح و لوط با آنکه اسم عجه اند و در کلام عجم علم بوده اند در استعمال عرب منصرف اند ﴿ اگر کوی که در هند و دعد دو سبب است با سکون وسط و صرف و منع صرف او هر دو جائزست پس بایستی که نوح و لوط که در ایشان دو سبب است با سکون وسط صرف و منع صرف ایشان نیز جائز بودی ﴿ در جواب کوییم که تأیید سبی ایست محقق

ازین جهت است که اسود وارقم که در اصل و صفند بغلبة استعمال اسم حیه شده اند درین حالت اسمیت نیز
 لاینصرف اند زیرا که وصفت اصلیه قوتی دارد که با وجود غلبه اسمیت آن وصفت را اعتبار می باید
 کرد * پس هر یکی از اسود و وارقم دو سبب منع صرف باشد وزن الفعل و صفت اصلیه و هرگاه که اسود
 و وارقم بمعنی سیاه و سفید در منع صرف ایشان بحثی نیست زیرا وصفت ایشان بافست بمعنی سیاه باشد
 * و همچنین است حال ادهم که در اصل صفت است بمعنی اسود و بحسب استعمال اسم قید شده است پس
 درین حال لاینصرف است بسبب وزن الفعل و صفت اصلیه که زائل شده است و هرگاه که مستعمل شود بمعنی
 اسود و در منع صرف وی اشکال نیست * و ضعف منع افعی للحمية واجدل للصقرواخیل للطائر *
 یعنی از برای آنکه وصفت معتبره در منع صرف باید که اصلیه باشد پس هرگاه که وصفت اصلیه
 محقق باشد خواه باقی و خواه زائل اسم لاینصرف باشد بر آن وجه که دانسته شد * و هرگاه که وصفت
 اصلیه محقق نباشد بلکه متوهم باشد منع صرف ضعیف باشد چنانکه در افعی که اسم حیه است
 در غایت خبائث زیرا که افعی از افعوان که ذکر و بست و خبیث تر است پس منع صرف افعی بواسطه وزن فعل
 و وصفت متوهمه ضعیف باشد و همچنین است حال دراجدل که اسم چرخ است لیکن در وی توهم
 کرده اند که مأخوذ از جدلست یعنی محکم یافتن پس منع صرف وی بواسطه وصفت متوهمه ضعیف
 * و همچنین است حال اخیل که اسم طائر است که در وی خالهاست پس توهم کرده اند در وی اعتبار
 وصفت است کویا که معنی اخیل آنست که خالها دارد * پس منع صرف وی از جهت این وصفت
 متوهمه با وزن الفعل پس ضعیف باشد * التائیت بالتاء شرطه العلیه والمعنوی كذلك و شرط نحم
 تأثیر زیاده علی الثلاثة او تحرك الاوسط او العجمه فهند یحوز صرفه وزینب و سقروماه و جور
 بمنع * دانسته شد که تأییت بألف مقصوره و ممدوده کافیست در منع صرف و احتیاج نیست
 باوی سبی دیگر * و اما تأییت بناحالی نیست که تا در وی ملفوظست یا مقدرا کر ملفوظست شرط وی در منع
 صرف آنست که باعلیت باشد و باوجود این شرط منع صرف لازم باشد چنانکه در طلحه و جزه خواه اسم
 مرد و خواه اسم زن * و اشتراط علیت از جهت آنست که باوجود علیت تأییت لازم باشد و اگر علیت نباشد آن
 تأییت لازم نباشد چنانکه در ضارب و لازم را قویست که بواسطه آن معتبرست در منع صرف و غیر لازم را
 آن قوت نیست * و اگر مقدارست و آنرا تأییت معنوی خوانند شرط او در جواز منع صرف هم
 علیت است لیکن شرط وجوب منع صرف یکی از آن امور سه گانه است یا زیاده حروف کله بر سه
 حرف همچنانکه در زینب یا تحرك وسط همچنانکه در سقروماه وجود عجمه باوی همچنانکه در ماه
 و جور * پس در هند و عدد که در ایشان تأییت معنویست و علیت جائزست صرف و منع صرف چنانکه
 شاعر گفته است شعر * لم تلغ بفضل میرزها * عدد و لم تسبق دعد فی القلب * زیرا که سکون وسط
 موجب خفت است و منع صرف از جهت ثقل است از جهت آنکه مشابهت اسم بد و فرعیت با فعل که
 ثقیل است موجب ثقل آن اسمست پس هرگاه که در هند ملاحظه دو سبب کنند لاینصرف سازند
 و هرگاه که نظر کنند که سکون وسط باقلت حروف موجب خفت اسمست و باین سبب مقاومت میکنند
 او را منصرف گردانند * و در زینب منع صرف واجبست بواسطه زیادتی حروف وی برثلاثه و در
 سقر که علم طبقه است از طبقات دوزخ منع صرف واجبست بواسطه تحرك وسط و در ماه و جور که
 علم دبلده اند منع صرف واجبست زیرا که باعلیت و تأییت عجمه نیز جمع شده است و چون اسباب

برده باشند بصیغه آخر پس عدل در وی تحقیق باشد و سبب منع صرف عدلست و صفت اصلی * و سبب منع صرف آخر وزن فعلست و صفت اصلی * و همچنین عدل در جمع تحقیق است زیرا که جمع جمع جماء است و جماء فعلایست غیر صفت مثل صحراء و قیاس فعلاء اسم آنست که جمع وی بر فعالی باشد یا فعلاوات چون صحاری و صحراوات پس قیاس جماء آنست که جمع وی بر جماعا باشد یا جماعات پس جمع معدولست از جماعا یا جماعات پس عدل در وی تحقیق باشد و سبب منع صرف وی عدلست و و صفت اصلی * و بعضی گفته اند که عدلست و تعریف تأکید و جماعه که مؤنث اجمعست اگر فعلاوی صفت قیاس جمع وی بر فعل بودی چون جرکه جمع اجرست و حیثند جمع معدول از جمع بودی و برین تقدیر نیز هم عدل تحقیق بودی لیکن جماعه اجمع در حالتی که تأکید اند اسم اند نه صفت پس قیاس جمع وی آنست که اول گفته شد * و عدل تقدیری آنست که هیچ دلیلی غیر منع صرف دلالت نکند بر آنکه در آن اسم عدلی هست لیکن چون آن اسم در کلام عرب لا ینصرف باشد و بیش از یک سبب منع صرف در وی ظاهر نباشد پس احتیاج اقتدا برای رعایت قاعده منع صرف بتقدیر سببی دیگر و چون غیر عدل سببی دیگر تقدیر نتوان کرد عدل تقدیر باید کرد چنانکه عرو زفر که در کلام عرب لا ینصرف اند و در ایشان یحز علیت سببی ظاهر نیست پس عدل در وی تقدیر کرده اند کویا که اسم او در اصل طامروزا فر بوده است و از پنج بصیغه عرو زفر آورده اند * و حیثند ذکر قطام در مقام مناسب نیست زیرا که باب قطام که علم اعیان مؤنث است در لغت اهل حجاز مبنی است همچون اخوات ثلاث خود که * آن فعال است بمعنی امر چون نزال * و فعال معدول از مصدر چون فجار که بمعنی الفجر است * و فعال معدول از صفت چون یافساق و در لغت بنی تمیم اگر چه باب قطام معرب است و غیر منصرف و دیگر اخوات او مبنی لیکن در قطام دو سبب ظاهر است علیت و تأیید پس احتیاج بتقدیر عدل نباشد از برای منع صرف اما از برای موافقت با اخوات ثلاث در وی تقدیر عدل میکنند و اگر چه ضروری نیست از برای منع صرف باین تقدیر * پس اولی آنست که قطام درین باب مذکور نباشد چنانکه در بعضی از نسخ کافیه یافت شده است * الوصف شرطه ان یکون فی الاصل فلا تضره الغلبة فلذلک صرف اربع فی مررت بنسوة اربع و امتنع اسود و ارقم للعبة و ادهم لا قید * اسمی که در مقابل فعل و حرفست منقسم است بدو قسم یکی آنکه دلالت کند بر ذاتی بی ملاحظه صفتی از صفات وی چون رجل و فرس و جدار و شجر و دیگری آنکه دلالت کند بر ذاتی با ملاحظه صفتی از صفات وی چون اجر و اصفر و ضارب و مضروب و شجاع و جبان * قسم اول را اسم خوانند و دوم را وصف و صفت خوانند پس وصف و صفت آن اسمیست که دلالت کند بر ذاتی باعتبار صفتی از صفات وی یعنی حالی از حالات وی و شرط در باب منع صرف آنست که وصفیتش اصلی باشد و خواه زائل و باین اشارت کرده است بقوله فلا تضره الغلبة یعنی مضرت نمی رساند وصف اصلی را در منع صرف زوال و صفت بغلبت اسمیت پس بنا برین وصفیت یا عارضیه در باب منع صرف معتبر نباشد زیرا که عارض را زیاده قوتی نیست و ازین جهتست که اربع در مررت بنسوة اربع منصرفست زیرا که لفظ اربع در اصل اسمیست از اسماء عدد اگر چه درین موضع وصفست لیکن چون وصفیتش عارضیست در منع صرف معتبر نیست که اگر معتبر بودی با وجود وزن فعل بایستی که اربع لا ینصرف بودی و چون وصفیت اصلی در منع صرف معتبر است و اگر چه زائل شده باشد بغلبه اسمیت

وزن الاسم پس هرگاه که در يك اسم دو علت ازین نه علت جمع شود یا يك علت مکرر گردد در وی دو فرعیت باشد پس مشابه فعل شود که در فعل دو فرعیت است بنسبت با اسم یکی از جهت اشتقاق زیرا که فعل مشتق است از مصدر که اسم است و دیگر از جهت افتاده که فعل در قائده دادن محتاج با اسم است و اسم از مستغنی است و چون اسم باین دو فرعیت مشابهت یافت با فعل منع کرد از وی دو چیز که در فعل نیست یکی کسره دوم تنوین و نکفتیم که جرازوی ممنوع است زیرا که در لای نصرف جر هست لیکن تابع نصبت یعنی بفتح است همچون مررت بأحد عکس جمع مؤنث سالم و جمع مذکر سالم که نصبتشان تابع جر است و يجوز صرفه للضرورة او التناصب مثل سلاسل و اغلال و ما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنیث غیر منصرف اجازت است که منصرف و منون سازند بدو سبب یکی ضرورت شعر که رزن راست نیاید الا بتوین چنانکه در قول شاعر صبت علی مصائب لو انھا صبت علی الایام صرن لبالیاء یاوزن راست آید لیکن اندکی خلل باشد که آنرا زحاف خوانند چنانکه در قول شاعر شعر اتوی ابن جر موز غیر شلوه بالقاع منعرا کشلو التولب دوم مناسبت یعنی اسم غیر منصرف با اسم منصرف منون جمع شود پس جائز و مستحسن باشد که آن غیر منصرف را منون گردانند تا مناسب رقیق خود باشد چنانکه سلاسل را بواسطه صحبت اغلال و سعیرا منون ساخته اند دو سبب است که هر یکی از ایشان مکرری شوند و قائم مقام دو علت منع صرف میکردند و اسم را لای نصرف میسازند یکی جمع اقصی که بنهایت جوع رسیده باشد یا جمع الجمع باشد حقیقه همچنانکه اکالب و أساور و اناعم یا در عدد حروف و حرکات موافق آن باشد پس درین جمع دو جمعیت باشد یا تحقیقا یا تقدیرا و بواسطه این در جمعیت اسم لای نصرف گردد دوم تأنیث بآلف مقصوره یا مدوده چون حبلی و حراء درین اسم تأنیث است و لزوم تأنیث زیرا که در حبلی جبل نکویند و در حراء حرن نکویند و لزوم بمنزلة تأنیث است پس تأنیث در وی مکرر باشد و اسم بواسطه وی لای نصرف شود و فالعدل خروج عن صیغته الاصلیة تحقیقا کثلاث و مثلث و آخر و جمع او تقدیرا کمر و باب قطام فی نیم و عدل درین موضع مصدر فعل مجهول است بمعنی معدولیت یعنی معدولیت اسم خروج اسم است از صیغه اصلی خود بصیغه دیگر یا تحقیقا یا تقدیرا خروج تحقیقی آنست که دلیلی غیر منع صرف دلالت کند بر آن که این اسم از صفتی دیگر که اصل و بست بیرون آمده است باین صیغه همچون ثلاث و ذلیل بر معدولیت او آنست که لفظ وی مکرر نیست و معنیش مکرر است و اصل آنست که هرگاه که معنی مکرر باشد لفظ نیز مکرر باشد چنانکه در جانی القوم ثلاثة ثلاثة پس معلوم شد که ثلاث معدولست از لفظ مکرر که آن ثلاثة ثلاثة است و برین وجهست حال در احاد و موحد و ثناء و مثنی و ثلاث و مثلث و رباع و مربع و تا اینجا خلاف نیست و در ما و رای و ی تا عشار و معشر خلافت که آمده است یا نه و صواب آنست که آمده است و سبب منع صرف در ثلاث و اخوات وی عدلست چنانکه معلوم شد و دو صفت زیرا که ثلاثة ثلاثة در وی و صفتی هست عارضی و چون ثلاث و مثلث مأخوذ شد از وی و صفت در ایشان اصلی باشد و عدل در آخر تحقیقی است زیرا که آخر جمع آخری است و آخری تأنیث آخر است و آخر افعال تفضیلست زیرا که معنی وی در اصل این بوده که و پس تر و اگر چه معنی درین زمان که دیگر و شرط اقل تفضیل چنانکه دانسته شود آنست که مستعمل بالام یا اضافه یا کلمه من و لفظ آخر چون مستعمل بالف لام و اضافه نیست اصل وی آن بود که مستعمل بامن باشد بر صیغه افعال من پس اصلش اخر من بوده باشد ازین صیغه اصلی بیرون

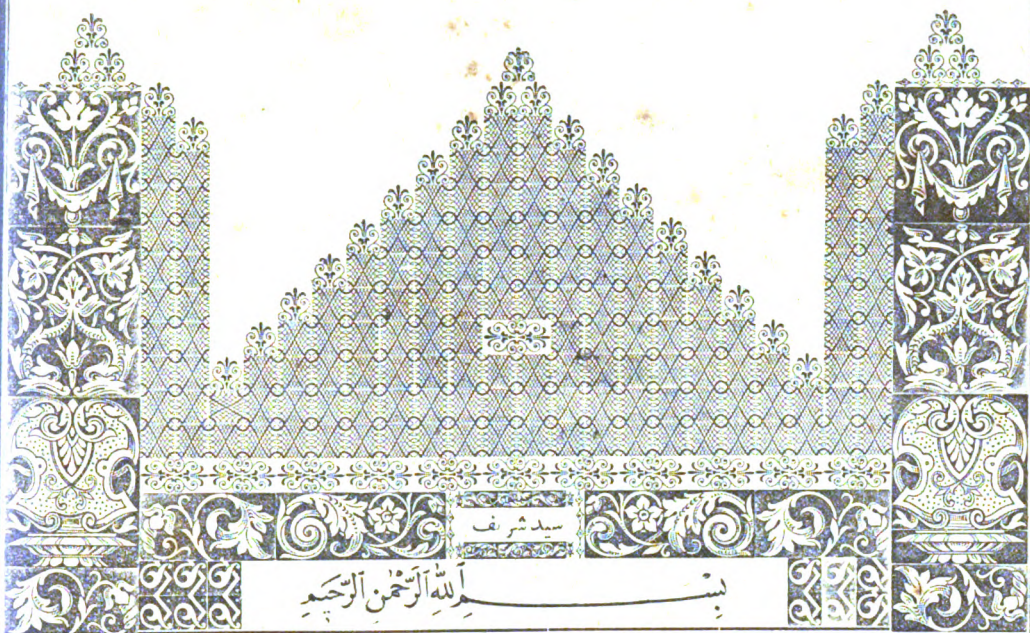
نباشد همچنانکه اسمی که در آخر الف باشد خواه در لفظ موجود باشد چنانکه العضا و الریح و خواه
 محذوف باشد بالتقاء ساکنین چنانکه عصا و ریح پس اعراب چنین اسم تقدیری باشد همچنانکه
 اسم معرب بحركات که مضاف شود بیا متکلم چون غلامی و کتابی و داری زیرا که چون ماقبل یا
 متکلم بواسطه مناسبت یا مکسور باشد پس اعراب وی در حالت رفعی و نصبی تقدیری باشد زیرا که
 یک حرف در یک حالت قابل دو حرکت مختلف نیست و در حالت جری نیز هم تقدیری است زیرا که
 یک حرف در یک دو حرکت متفق قبول نتواند کرد پس اعراب اینچنین اسم مطلقا تقدیری باشد و بعضی
 گفته اند که در حالت جری اعرابش لفظیست زیرا که ماقبل یا مکسورست و این نیکو نیست زیرا که
 این کسره بواسطه مناسبت یا دوست پیدایش از درآمدن عوامل جری پس این کسره اعراب نباشد و بدانکه
 اعراب تقدیری در حروف نیز موجود است وقتی که حروف اعراب در لفظ ساقط شود چنانکه
 جانی أبو القوم و رأیت ابا القوم و مررت بأبی القوم و استئقال آنست که حرفی که محل اعرابست قابل
 حرکت اعرابی باشد لماعقل و کران باشد همچون اسمی که آخر او یا باشد و ماقبل او مکسور مثل قاض
 و داع و القاضي و الداعي اعراب اینچنین اسم در حالت رفعی و جری تقدیری باشد یعنی مقدر است بر یا
 ملفوظ یا محذوف زیرا که ضمه و کسره بر یا ثقیل اند اما در حالت نصبی اعرابش لفظیست زیرا که
 قحه خفیف است و نحو مسلمی رفعا و اللفظی فیما عدا و این عبارت اشارتست باعراب تقدیری در
 حروف چنانکه کو بی جانی مسلمی اصلش مسلون بوده است نون باصافت افتاد مسلوی شد و او یا
 جمع شدند و سابق ساکن و او را بیا قلب کردند و یا دریا ادغام کردند و ماقبل یا مکسور کردند مسلمی
 شد و چون واو که علامت رفع بود باقی نماند اعرابش درین حالت تقدیری باشد اما در حالت نصب
 و جر چون یا که علامت هروا اعرابست باقیست اعرابش بحرف درین هر دو حالت لفظی باشد زیرا که
 ادغام یا که حرف اعرابست او را از حقیقت خود دیدن نبرد پس اعراب بحرف تقدیری می باشد در
 بعضی از احوال و بدانکه اعراب بحرف تقدیری می باشد در جمیع احوال چون جانی أبو القوم
 و رأیت ابا القوم و مررت بأبی القوم غیر المنصرف مافیه علتان من تسع او واحده منها تقوم مقامهما
 و هی و عدل و وصف و تأنیث و معرفه و عجمه ثم جمع ثم ترکیب و النون زائده من قبلها الف و وزن
 فعل و هذا القول تقریب مثل عمرو و حجر و طلحه و زینب و ابراهیم و مساجد و معدی کرب و عمران و احد
 و حکمه ان لا کسره و لا تنوین اسم غیر منصرف آنست که دروی دو علت باشد از نه علت یا یکی باشد از نه
 که مکرر شود و آن نه علت عدلست تا آخر و امثله این نه علت بر ترتیب ذکر این علتست پس عمر
 مثال عدل است و باقی برین قیاس و زائده منصوبست بر آنکه حالست از نون یعنی و یمتنع النون الصرف
 حال کونها زائده و هذا القول تقریب یعنی ذکر علل بطریق نظم نزدیک کرد این نیست بیاد گرفتن
 چو حفظ شعر آسان ترست و بعضی گفته اند مراد آنست که هر یکی از این نه را علت منع صرف خواندن
 مخفی است تقریبی نه تحقیقی زیرا که علت بحقیقت دو است که بایکدیگر جمع شوند یا یکی که مکرر باشد حکم
 لا ینصرف آنست که دروی کسره و تنوین نباشد زیرا که این نه علت که مذکور است همه فرعند
 عدل فرع معدول عنه و وصف فرع و تأنیث فرع تذکیر و تعریف فرع تنکیر و عجمه فرع
 عربی و جمع فرع واحد و ترکیب فرع افراد و الف و نون مزیدتان فرع مزید علیه و وزن الفعل فرع

کردند ز جهت آنکه چون مثنی و جمع سلام مد کر را اعراب بحر فست حواسند که بعضی آحاد را اعراب بحرف باشد تا میان آحاد و مثنی و جمع سلامت بکلی وحشت نباشد شش اسم اختیار کردند زیرا که هر يك از مثنی و جمع سلامت را اعراب است پس هر اسمی در مقابله اعرابی اندوین شش اسم را اختیار کردند زیرا که با مثنی مناسبتی دارند بنا بر آنکه مثنی و خبر تعدد اند مثلاً ب متضمن این است و اخ مثنی از اخ دیگر و علی هذا القیاس و ایضاً در اواخر این اسماء حر و فی چند اند که صلاحیت آن دارند که قائم مقام اعراب شوند و کاف در حوک مکسور است زیرا که هم خویشان زن است از جهت شوهر و المثنی و کلام مضافاً الی مضمراً و اثنان بالالف و الیاء جمع المذکر السالم و اولو و عشرون و اخواتها بالواو و الیاء تنبیه در همه اسمایی رود رفعتش بواو است و نصب و جرش بیا و اعراب ایشان از آن جهت که حرف خلاف اصل است و سبب آنست که اعراب بحر که اصل است و واحد اصل است و تنبیه و جمعی که بر حد تنبیه است هر دو فرع واحدند و اعراب بحرف فرصت پس اصل را باصل دادند و فرع بفرع و قیاس آن بوده که الف علامت نصب باشد در هر دو و لیکن برین تقدیر فرق میان تنبیه و جمع میسر نمیشد الا بکسر نون تنبیه و فتح نون جمع و در حال اضافت نون ساقط میشود پس تنبیه و جمع یکدیگر مشتبه شوند پس الف را که از آن علامت نصب باشد اسقاط کردند زیرا که موجب التباس بود و یاراد در حالت نصبی و جری بهر دو دادند و فرق کردند میان تنبیه و جمع با آنکه ماقبل یا در تنبیه مفتوح باشد و نون مکسور و در جمع ماقبل یا مکسور باشد و نون مفتوح و چون نصب را علامتی نبود او را تابع جر گردانیدند و او را بجمع دادند و در حالت رفعی و مستحسن نبود که الف که اخف حر و فست بکلی ساقط شود پس این اخف را علامت رفع ساختند که اقل است و به تنبیه دادند که اسبق و اکثر است کلام مفرد اللفظ است و مثنی المعنی لفظش اقتضای اعراب کند بحركات و معنیش اقتضای اعراب کند بحروف پس هر دو را رعایت کردند و هر گاه که کلام مضاف باشد بظهور که اصل است رعایت جانب لفظش کنند که اصل است و اعراب بحركات دهند که اصل است لیکن حرکاتش تقدیری باشد زیرا که در آخرش الفست و اگر چه بالتقاء الساکنین بیفتد چون جائی کلا الرجلین و رأیت کلا الرجلین و مررت بکلا الرجلین و هر گاه که مضاف بمضمراً باشد که فرصت رعایت جانب معنیش کنند کم فرصت و اعراب بحروف دهند که فرصت بر طریق مثنی چنانکه جائی کلاهما و رأیت کلیهما و مررت بکلیهما و کلنا که مؤنث کلاست حکم او دارد و اثنان اگر چه لفظش مفرد است لیکن صورت او صورت تنبیه است و معنیش معنی تنبیه پس او را اعراب تنبیه دادند چنانکه جائی اثنان و رأیت اثنین و مررت باثنین و اولو لفظیست مفرد لیکن معنی وی جمع است پس او را حکم اشرف جوع دادند که آن جمع مذکر سالمست پس رفعتش بواو است و نصب و جرش یا چنانکه کوبی جات اولو مال و رأیت اولی مال و مررت بأولی مال و لفظ عشرون و خواهران هفت کانه اولو الفاظی اند مفرده لکن در معنی ایشان تعدد است و صورت ایشان صورت جمع پس اعراب ایشان همچون اعراب جمع مذکر سالمست چنانکه کوبی جائی عشرون رجلا و رأیت عشرين رجلا و مررت بعشرين رجلا و التقدير فيما تعذر كعصا و غلاحي مطلقا و استنقل كفاض رفعا و جراً دانسته شده که اعراب بر دو نوعست لفظی و تقدیری و چون اعراب تقدیری اند کست پس او را بیان کرد تا معلوم شود که ماعدای وی همه لفظی اند چنانکه خواهد گفت و اعراب تقدیری را دو سبب است یکی تعذر و دیگری استتقال تعذر آنست که حرفی که محل اعراب است قابل حرکت اعرابی

باشد چنانکه دانسته شود و از جمله حکم او آنست که آخرش مختلف نشود باختلاف عوامل و لامر
ما مختلف آخربه لیدل علی المعانی المعنویة علیه بعضی گفته اند که اعراب اسم اختلاف آخر اسمت
باختلاف عوامل و بهتر آنست که اعراب حرکتیست یا حرفیست که با و آخر اسم مختلف شود لفظ یا تقدیرا
و اعراب را در اسماء وضع کرده اند تا دلالت کند بر معانی معنوی که در اسم بنوبت در آیند یعنی اسم را
دو معنیست یکی معنای وی که از جوهر اسم معلوم شود و دائم لازم او باشد و دیگری معانیست که
بنوبت بر معنای او در آیند چون فاعلیت و مفعولیت و اضافت و جوهر اسم بر معانی معنوی دلالت
نمیکند پس احتیاج افتاد بوضع علامتی از برای آن معانی معنوی و آن حرکات و حروفیست که در آخر
اسم مختلف شوند باختلاف عوامل و اعراب را در آخر اسم وضع کردند زیرا که نفس اسم دلالت
میکند بر معنی و اعراب دلالت میکند بر صفت معنی پس ناچار است که علامت صفت متأخر باشد
از علامت ذات و موصوف و انواعه رفع و نصب و جر فالرفع علم الفاعلیة والنصب علم المفعولیة والجر
علم الاضافة العامل مابه تقوم المعنی المقتضی للاعراب انواع اعراب سه است رفعت و نصب است
و جر و این اسماء ثلاثة بر حرکات و حروف اعرابی اطلاق کنند و بر حرکات بنایی اطلاق نکنند
و ضم و فتح و کسره مستعمل در حرکات بنایی اند و گاه باشد که در حرکات اعرابی نیز استعمال کرده
شود و رفع علم فاعلیتست زیرا که فاعل یکبست و رفع ثقیلست پس ثقیل را بقلیل دادند و نصب
علم مفعولیت است زیرا که مفعول پنج است و نصب خفیفست پس خفیف را بکثیر دادند و جر علم
اصافست زیرا که مضاف الیه اعراب دیگر نمایند که عدوی شود حامل پاش نحو یان آنست که بوی
مقوم و حاصل شود معانی معنوی که مقضی اعرابند پس درجه زید جاه حاملست که بوی حاصل
شده فاعلیت که مقضی رفعت تا علامت وی باشد و در رأیت زید رأیت حاملست که بوی حاصل شده
مفعولیت که مقضی نصب است تا علامت وی باشد و در مررت زید مررت حاملست که بوی حاصل
شده یعنی اضافت که مقضی جر است تا علامت وی باشد فالفرد المنصرف والجمع المکسر المنصرف
بالضمة رفعا و الفتحه نصب و الکسرة جرا جمع المؤنث السالم بالضمه و الکسرة غیر المنصرف بالضمه
و الفتحه اخوك و ابوك و حوك و هوك و فوك و ذومال مضافة الى غیریه المتكلم بالواو و الالف و الباء
پس اسمی که مفرد منصرف باشد چون رجل و زید و جمعی که مكسر منصرف باشد چون رجل و طلبة
اعراب وی در حالت رفع بضمه باشد و در حالت نصب بفتح و در حالت جر بکسره چون جانی رجل
و رأیت رجلا و مررت بر رجل و جانی طلبة و رأیت طلبة و مررت بطلبة و اعراب درین موضع بر اصل خود
است و جمع مؤنث سالم که بالف و تا است در حالت رفعی بضمه است و در حالتی نصبی و جری بکسره پس
نصب وی تابع جرست چنانکه دانسته شود ان شاء الله و اسمی که لا ینصرف باشد در حالت رفعی بضمه
است و در حالت نصبی و جری بفتح پس جروی تابع نصب است چنانکه بعد ازین مذکور گردد
و اعراب اسماء سه از آن جهت که بحروف است خلاف اصلست لکن از جهت آنکه رفع ایشان با و
و نصب ایشان بالف و جر ایشان بیاست بأصل است زیرا که این حروف اخوات این حرکات اند و اسماء
سه چون مضاف نباشند اعراب ایشان بحرکاتست بر قاعده چون جانی أب له و رأیت أباه و مررت
بأب له و چون مضاف باشند بای متکلم اعراب ایشان تقدیری باشند چون جانی ابی و رأیت ابی
و مررت بائی و بنزدیک بعضی نحو یان هر اسمی که مضافت بیه متکلم مبنی و اعراب اسماء سه بحروف

چون اضرب ولا تضرب که هر یکی متضمن دو کلمه اند یکی ملفوظ و دیگری مستتر در میان ایشان اسناد است زیرا که مخاطب را فائده دهد و تفسیر کلمه را بر تفسیر کلام مقدم داشت زیرا که کلمه مفرد است و کلام مرکب و مفرد مقدم بر مرکب و ابضادر تفسیر کلام کلمه مأخوذ است پس کلمه را باید دانست تا تفسیر کلام معلوم شود و لایقانی ذلک الا فی اسمین او فی اسم و فعل ترکیب میان کلمات سه گانه برش و جده است سه از یک جنس اسم و اسم فعل و فعل حرف و حرف سه از دو جنس مختلف اسم و فعل اسم و حرف فعل و حرف و کلام حاصل نمیشود الا از دو ترکیب از اسم اسم و اسم فعل زیرا که کلام را ناچار است از اسناد و اسناد را ناچار است از مسند و مسند الیه و مسند و مسند الیه موجود نیست الا در دو اسم که یکی مسند شود و دیگری مسند الیه یا از فعلی که مسند شود و اسمی که مسند الیه شود و از آن چهار ترکیب باقی کلام صورت نهند زیرا که از ترکیب حرف با حرف نه مسند حاصل شود و نه مسند الیه و از ترکیب فعل با فعل مسند حاصل شود بدون مسند الیه و از ترکیب فعل با حرف همچنین باشد و از ترکیب اسم با حرف یا مسند مقود است یا مسند الیه و الا اسم مادل علی معنی فی نفسه غیر مقترن بأحد الا زمنه الثلاثه حدو تفسیر اسم از وجه تقسیم کلمه باقسام ثلاثه معلوم شده بود بطریق تبعیت و ضمنی و اینجا ذکر کرد باصالت و صریح یعنی اسم کلمه است که دلالت کند بر معنی که آن معنی در نفس اسم است و اسم در دلالت کردن بر آن معنی مستقل است و محتاج بغیر خود نیست و آن معنی مقترن نیست بأحد از منته ثلاثه یعنی افظ اسم بحسب وضع دلالت نمیکند بر اقتران معنی خود یکی از آن از منته ثلاثه پس معنی مادل علی معنی مشترکست میان مجموع کلمات و قید فی نفسه حرف را از تفسیر اسم اخراج کرد و قید عدم اقتران بأحد از منته ثلاثه فعل را اخراج کرد از حد اسم و من خواصه دخول اللام والجذر والتوین والاسناد الیه والاضافه اسم را تفسیر کرد و بعد از آن بعضی از خواص آن ذکر تا او را همچنانکه بتفسیر شناختن به خاصه و علامت نیر شناختن و از جمله خاصه های مشهوره اسم دخول لام تعریفست یعنی هر کلمه که دروی الف و لام تعریف باشد آن اسم بود همچنانکه الرجل والفرس و لام تعریف مخصوص باسم شد زیرا که قابل تعریف و تعیین معنی اسمست و در آمدن جر یعنی هر چه دروی جر بود اسم باشد و اختصاص جر باسم از آن جهتست که حرف جر مخصوص باسمست تا معنی فعل را باسم رساند و در آمدن توین است و آن نویست ساکنه که تابع اعراب کلمه باشد چون زید و رجل و زیدا و رجلا و زید و رجل و توین مخصوصست باسم زیرا که معنی وی در اسم یافت شود چنانکه بعد ازین معلوم گردد و از جمله خواص اسم مسند الیه است زیرا که فعل اگر چه مسند شود مسند الیه نتواند بود و حرف صلاحیت بهیچ کدام ندارد و از جمله خواص اسم اضافتست یعنی مضاف و مضاف الیه بتقدیر حرف جر نباشد الا اسم چون غلام زید ای غلام زید و هو معرب و مبنی و المعرب المركب الذی لم یثبه مبنی الاصل و حکمه ان یختلف آخره باختلاف العوالم لفظا او تقدیرا اسم اگر آخروی مختلف شود باختلاف عوامل آنرا معرب خوانند و اگر مختلف نشود آنرا مبنی خوانند و تفسیر هر دو قسم از آنچه گفته شد معلوم گشت لیکن تفسیر و تعریف معرب بر وجه احسن آنست که معرب اسمیست مرکب کرده شده باشد یا کلمه دیگر و آن اسم مشابه نباشد با مبنی الاصل که آن حرفست و فعل ماضی و امر حاضر و از جمله حکم معرب آنست که آخروی مختلف شود باختلاف عوامل لفظا چنانکه جانی زید و رأیت زیدا و مررت بزیدا یا تقدیرا چنانکه جانی فتی و مررت فتی و مبنی آنست که مرکب نباشد یا مرکب مشابه مبنی الاصل

حالت که يك کلمه شده است آن دو اعراب اصلی باقی مانده * و تعریف مصباح این دو اشکال وارد نیست و قید افراد معنی در تعریف کلمه بلفظ از برای اخراج مثل الرجل است که در حرف اورا لفظه خوانند نه اخراج مثل زيد قائم و فی الدار و نظائر * و بدانکه وضع مستلزم دلالت است زیرا که دلالت فهم شیء است اگر فهم شیء دیگر پس ناچار هر جا که وضع باشد دلالت باشد پس بعد از ذکر وضع احتیاج بذکر دلالت نباشد لکن دلالت مستلزم وضع نیست زیرا که شاید دلالت بمقل باشد همچنانکه دلالت لفظ دیز که مجموع شود از ورای جدار بوجود لفظ و شاید که بطبع باشد همچون دلالت اح اح برنج سینه پس بعد از ذکر دلالت احتیاج باشد در تعریف کلمه بذکر وضع * و لفظ درین موضع اگر چه بمعنی مفلوظ است لکن چون در اصل مصدر بوده است در وی ضمیر نیست که راجع باشد با کلمه تا واجب بود مطابقت او با کلمه در تأیید * و مفردا که مرفوع خوانند تا صفت دوم لفظ باشد شاید زیرا که افراد لفظ و معنی ملازم یکدیگر اند چه معنی مفرد آنست که جزو وی مستفاد نشود از جزو لفظ و لفظ مفرد آنست که جزو وی دلالت نکند بر جزو معنی پس هر چه افراد معنی خارج شود با افراد لفظ نیز خارج شود و مثل عبدالله در حالت علیت لفظ مفرد و کلمه باشد تفسیر که او * و هی اسم و فعل و حرف لانه اما ان تدل علی معنی فی نفسها اول الثانی الحرف والاول اما ان تقرن بأحد الا زمانة الثلاثة اول الثانی الاسم والاول الفعل * یعنی کلمه متقسم است باین سه قسم زیرا که چون کلمه موضوع است از برای معنی مفرد پس دلالت کند بر آن معنی و حینئذ آن معنی مفرد یا در نفس کلمه باشد یعنی بخودی خود دلالت کند بر آن معنی یا در نفس کلمه نباشد بلکه محتاج باشد بکلمه دیگر تا بواسطه آن دلالت کند بر معنی مفرد خود * قسم دوم حرفست چون من و الی که محتاج اند در دلالت بابتدا و انتها بکلمه دیگر چنانکه کوی سرت من البصرة الی الکوفة * و قسم اول که دلالت میکند بر معنی خود بی احتیاج بغیر خالی نیست که معنی وی مقترنست بیکی از ازمانة ثلاثة یا مقترن نیست اولین فعل است دومین اسم است * و قد علم بذلك حدی کل واحد منها * بدستی که دانسته شد بآنچه یاد کردیم از وجه تقسیم کلمه حد و تفسیر هر یکی از آن اقسام ثلاثة زیرا که معلوم شد که حرف کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس وی نیست یعنی در دلالت کردن بر آن معنی محتاج بکلمه دیگر * و فعل کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس اوست و آن معنی وی مقترن باشد بیکی از ازمانة ثلاثة که آن ماضیت و حال و استقبال چون ضرب و لیضرب و سوف یضرب * و اسم کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس وی است و مقترن باحد ازمانة ثلاثة نیست پس کلمه مشترکست میان هر سه قسم و حرف ممتاز است از آن دوی دیگر یا آنکه در دلالت مستقل نیست بلکه محتاج است بغیر و فعل ممتاز است از حرف باستقلال و عدم احتیاج و از اسم باقران بیکی از ازمانة ثلاثة و اسم ممتاز است از حرف باستقلال و از فعل بعدم اقران * الکلام ما تضمن کلین بالاسناد * کلام در لغت سخن است خواه اندک و خواه بسیار و در اصطلاح نحاة لفظیست که متضمن باشد دو کلمه را باسناد و مراد باسناد نسبت کلمه ایست با دیگری بوجهی که فائده دهد مخاطب را فائده لفظ متناولست مهملا ترا و کلمات را و مرکبات کلامی و غیر کلامی و بقید تضمن دو کلمه بیرون رفت مهملات و کلمات منفرد و بقید اسناد بیرون رفت مرکبات غیر کلامی * چون غلام زید و حیوان ناطق که هر یکی ازین دو متضمن دو کلمه اند و در میان آن دو کلمه نسبت هست لیکن مخاطب را فائده ندهد پس اسناد نباشد * باقی مانند درین حد کلام مرکبات کلامی خواه خبری چون ضرب زید، ضربت هند و زید قائم و خواه انشائی

* الکلمة لفظ وضع لمعنی مفرد * معنی * کلمه در اصل لغت يك سخن است ومعنی * وی در اصطلاح
 لفظیست که نهاده شده باشد از برای معنی که مفرد است و الف و لام در کلمه از برای جنس است یعنی
 جنس کلمه و ماهیت او پیش نحویان آنست که مذکور شد * ومعنی * لفظ در اصل لغت رمی است یقال
 لفظت الری الدقیق وبعد از آن مستعمل شده است در رمی از ذهن و این هر دو معنی مصدریست و لفظ
 آنجا بمعنی ملفوظست همچنانکه خلق بمعنی مخلوق و مراد از لفظ درین مقام با اصطلاح نحویان
 صوتیست که خارج شود از ذهن اعتماد کرده بر مخارج حروف خواه يك حرف باشد چون همزه
 استفهام خواه زیاده باشد چون زید خواه مهمل باشد چون جسق خواه مستعمل باشد چون ضرب
 * وضع * معنی وضع در اصل لغت نهادنست و در اصطلاح نحاة تعیین شیء است بازاء شیء دیگر
 و وجهی که چون اول مفهوم گردد ثانی مفهوم شود و اشیاء دالة بر معنی بحسب وضع پنج است الفاظ
 و خطوط و اشارات و عقود و نصب * و غیر الفاظ را دوال اربع خوانند و معنی مقصودیست در ذهن که
 انرا خواهند که بیان کنند * و لفظ معنی یا مفعول است بمعنی مقصد یا صیغه مفعول است که اصلش معنی بوده
 است همچون مرعی بعد از آن تخفیف کردند * و معنی مفرد آنست که جزو لفظ او دلالت نکند بر جزو
 معنی * او * کلمه مفسر و معرفت ما بعد او تفسیر و تعریف او است * و در لفظ چهار چیز داخلست الفاظ
 مهمله و الفاظ مستعمله مفرده و مستعملات مرکبة کلامی چون زید قائم و ضرب زید و مرکبة غیر کلامی
 چون غلام زید و فی الدار و بقید وضع خارج شده مهملات و بقید افراد خارج شد مرکبات کلامی و غیر
 کلامی زیرا که جزو لفظ مرکب دلالت کند بر جزو معنی او پس لفظ و معنی او مرکب باشد و باقی ماند
 مستعملات مفرده که آن کلمات اند و دوال اربع در لفظ داخل نیست و مثل عبدالله در حالتی که علم شخصی
 باشد در لفظ داخل است و در لفظه داخل نیست پس مثل عبدالله در حالت علمیت کلمه باشد بتفسیر
 و تعریف کائیه نه بر تفسیر مفصل و مصباح پس بر این حاجب لازم آید که يك کلمه را در يك حالت دو
 اعراب باشد و عدد آنست که این دو اعراب در اصل بوده است که مضاف و مضاف الیه بود و درین

شرح الكافي للشيخ علي بن الحسين

ترجمة الكافية بالفارسية للعلامة المشتهر بالسيد الشريف الجرجاني

شريف الزين لقبه واسمه علي وكنيته ابو الحسن وجرجان قسبة من ولاية استراباد ولد في تلك القسبة في اربعين وسبعمائة وتوفي ببلدة شيراز في سادس ربيع الاخر سنة ست عشرة وثمانمائة كذا قال البعض من تصدى لتحشية شرح المفتاح له

قطعه

استاد بشر حیات عالم سلطان جهان شریف ملت

اندر ششم ربيع ثاني در هشتصد و شانزده هجرت

زين دار فنا بچارشنبه فرمود بدار خلدي رحلت

شرح في تأليف شرح القسم الثالث من مفتاح العلوم بديار ماوراء النهر وفرغ من تأليفه أواسط شوال سنة ثلاث وثمانمائة • وفرغ من تأليف شرح الفرائض بسمرة سنة اربع وثمانمائة وفرغ من تأليف شرح المواقيت بسمرة قنبا يوم السبت قريب العصر من اوائل شوال سنة سبع وثمانمائة وله مصنفات اكثر من ان يحصى منها شرح تصريف الزنجباني • وحواشي الوافية في شرح الكافية • وحواشي الشمسية تصوراتها وتصديقاتها • وحواشي تصورات المطالع • وحواشي شرح الطوالع للاصفهاني • وحواشي التجريد • وحواشي المطول • وحواشي التلويح • وحواشي حكمة العين • وحواشي الكشف • وحواشي مختصر ابن الحاجب من الاصول • وشرح تبصرة الشيخ ابن سينا من الكلام • وشرح الجفغيني من الهيئة وحواشي الجاربردي شرح الشافية من الصرف • وحواشي شرح الكافية للشيخ رضى الدين الاسترابادي من النحو وغيرها من الكتب والرسائل والتعليقات قدس الله سره ووجه الله رحمة واسعة ونفعنا الله بعلومه وشفاعته آمين يا مجيب السائلين

معارف نظارت جليلة سنك (١٦) ربيع الاول (١٣١١) و (١٤) تشرين اول (١٣٠٩) تاريخ و (٤٨٥) نومرولى رخصتنامه سبله مطبعة عامر ده طبع اولتشد

ناشرى

مصحح كتب در مطبعة عامر عثمان حليمي قزوین

100

والخففة تحذف للساكن وفي الوقف فيرد ما حذف والمفتوح ما قبلها تغلب ألفا
تمت المقدمة بحمد الله وتوفيقه والصلوة والسلام على خير خلقه
محمد وآله وصحبه اجمعين

الفعل بكز ثم فكذلك هذا * ثم النون الخففة اذا قلبها ساكن بعدها واجب حذفها لما يؤدى اليه اثباتها من احد
محدورين في اضربن اذا لاقى مثل القوم تحريكها او اجتماع الساكنين فلذلك تقول في اضربن اذا لاقى مثل
القوم اضرب القوم مع بقاء حكمها ولذلك بقيت الباء مفتوحة لانها في حكم المراد ولو لاذلك لوجب ان تقول
اضرب القوم بالكسر وانما لم يحركوها بالكسر لانهم قصدوا الى ان يجعلوا للنون اللاحقة للاسم على
النون اللاحقة للفعل مزية في الحذف * واما في الوقف فان كان ما قبلها مفتوحا قلبت الفا كقولك
في اضربن اضربا تشبيهها بالتنوين وان لم يكن ما قبلها مفتوحا وجب حذفها كما يحذف التنوين اذ
لا تكون اسعد منه الا انهم اذا حذفوا ردوا ما كانوا حذفوه لاجلها من حرف علة او حرف اعراب
تقول في هل تضربن هل تضربون بواو الضمير ونون الاعراب المحذوفين وتقول في نحو اضربن
اضربوا باعادة واو الضمير وتقول في هل ترين بامرأة وهل تخشون يا قوم هل ترين
وهل تخشون باعادة نون الاعراب * وحاصل ذلك انهم قدروها معدومة
من اصلها بخلاف التنوين في مثل قاض وقاض فان الفصح بقاء
حكمه وان حذف لفظا وانما فرقوا بينه وبين نون
التأكيذ لان التنوين لازم ونون التأكيذ جائزة
فلا يلزم من اعتبار اللازم للكلمة عند
عروض حذفه اعتبار الجائز
عند عروض الحذف
والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب
نجز الاملاء على المقدمة بعون الله تعالى
طبع في دار الطباعة العامة

تخفى بالفعل المستعمل في الامر والنهي والاستفهام والتثنية والعرض والقسم وقلت مع التثنية ولزمت في مثبت القسم وكثرت في مثل لما تفعلين وما قبلها مع ضمير المذكرين مضموم ومع المخاطبة مكسور وفيما عداه مفتوح وتقول في التثنية وجمع المؤنث اضمربان واضرربان ولا تدخلها الخفيفة خلافا ليونس وهما في غيرهما مع الضمير البارز كالفصل فان لم يكن فكالتصل ومن ثم قبل هل ترين وترون وترين واغزون واغزن واغزن

والنهي والاستفهام والتثنية والعرض والقسم لما في ذلك من معنى الطلب وقلت في التثنية لعروض عن معنى الطلب وانما دخلت فيه تشبيها له بالنهي ولزمت في مثبت القسم يعني في جواب القسم لتقرير كونه جوابا بها وكثرت في مثل لما تفعلين كأنهم لما اكثروا الحرف بارأوا ان تأيد ما هو المقصود لولي قوله ولزمت) يعني لهما في غير ذلك ليست لازمة وانما تدخل على جليل الجول ولا ما قبلها مع ضمير المذكرين مضموم لان فيه ضمير بارز هو واو مضموم ما قبلها فاذا لقيت النون ساكنة حذفت الواو على اصل التقاء الساكنين ومع المخاطبة مكسور لان الضمير الذي فيه ياء ساكنة مكسور ما قبلها وفيما عداه مفتوح واما في التثنية وجمع المؤنث فتلقى الف التثنية والف الفصل فلو ذهبوا يحدفون الف التثنية لادى الى التباس بينه وبين الواحد ولو ذهبوا يحدفون الف الفصل لموقعوا فيما فروا منهم من الجمع بين النونات وكسروا النون بعد الالف تشبيها لهما بنون التثنية لموقعها بعد الالف قوله ولا تدخلها الخفيفة) يعني التثنية وجمع للمؤنث فلا يقال اضمربان ولا اضرربان لانهم لم يحركوا النون اخرجوها عن وضعها ولو بقوها ساكنة جمعوا بين الساكنين وانما جمعوا بين الالف وبين النون المشددة لانها مشددة وقبضوا بين الساكنين اذا كانا على هذا الحد كالضالين وقد جاز يونس ادخال النون الخفيفة عليها وجمع بين الساكنين وهو ردى قوله وهما في غيرهما يعني والنونان في غير التثنية والجمع المؤنث مع الضمير البارز كالفصل يعني كالكلمة المنفصلة فيجب ان يعطى آخر الفعل من ضم او كسر او سكن ما هو حكم الكلمتين المنفصلتين اذا اجتمعا والعرض بيان الافعال المعتلة عند الحاق النون بها فاذا قلت ترين او ترى واردت الحاق نون التأيد وجب حذف نون الاعراب لوجوب البناء فتلقى الياء الساكنة التي هي ضمير الساكن الآخر فيجب الكسر لالتقاء الساكنين لان الاول ياء قبلها فتحة وحكم مثلها في المنفصل ان يكسر نحو اخشى القوم ولم ترى الناس فلذلك وجب ان تقول اخشين ولا ترين فاذا قلت ترون او تروا والحقت نون التأيد ضممت الواو لانها واو ساكنة مفتوح ما قبلها لقيت ساكنة بعدها هي معه كالفصل فوجب ضمها كما ضمت في قوله تعالى (ولا تسوا الفضل) ولم تروا القوم واذا قلت للمرأة اضرى او هل تغزين والحقت نون التأيد اجتمعت مع ياء ساكنة قبلها كسرة وهي في حكم المنفصل فوجب حذفها لالتقاء الساكنين فلذلك تقول اغزن وهل تغزن كما تقول اغز القوم ولم تغز القوم واذا قلت للذكرين اغزوا او هل تغزون والحقت نون التأيد اجتمعت مع واو ساكنة قبلها ضمة وهي في حكم المنفصل فوجب حذفها لالتقاء الساكنين فتقول اغزن وهل تغزن كما تقول اغز القوم ولم تغز القوم قوله فان لم يكن فكالتصل) يعني فان لم يكن ضمير بارز كانت النون مع الفعل كالتصل يعني بجزء من الفعل كقولك للمخاطب رين واخشين واغزون فردا المحذوف في الامر لانه لما بنى لجى النون وجب رده لان حذفه للامراب والاعراب فوجب جعل هذه النون معه في حكم الجزء كالف التثنية الا ترى انك تقول للاثنين ربا واخشيا فردا المحذوف في الواحد وتقع لما كانت الالف مع

Digitized by Google

كقولك أنا والله ان تأتني لا أتك وأن أتيتني لا أتيتك وتقدير القسم كاللفظ نحو لئن اخرجوا وان
أطعموهم * وأما التفصيل والتزم حذف فعلها وهوض بينها وبين قائمها جزء مما في حيزها هو معمول
لما في حيزها مطلقا مثل أما يوم الجمعة فزيد منطلق وقيل هو معمول المحذوف مطلقا وقيل ان كان جائز التقديم
فن الأول والاثن الثاني * حرف الردع كلا وبمعنى حقا *

لانه بصير من باب ما تقدم على الشرط في أول الجملة فنقول أنا والله ان أتيتني لا أتيتك وان جعلت
الشرط والجزاء خبر المبتدأ وجب ان تلغيه مثل زيد والله قائم فنقول أنا والله ان تأتني أنك
وتقدير القسم كاللفظ كقوله تعالى (لئن اخرجوا) ولذلك لم يبحى جوابه الاعلى جواب القسم
وكذلك قوله (وان اطعموهم انكم) يجب حمله على تقدير قسم لان آخر الكلام يدل على تقديره
ولو لا ذلك لوجب فانكم لمشركون فاذا امكن تقدير القسم من غير استبعاد وجب ان يعدل عن تقدير حذف
الفاء المستبعد حذفها قوله وأما التفصيل الى آخره (لان وضعها على ان تفصل به اناسب الا انهم لم يلتزموا
ذكر المتعدد فقد تذكروا لاند كر بعدها امر اخرى ولكن يفهم انه ترك الامر كقوله تعالى (فاما الذين
في قلوبهم زيغ) ولم تذكر بعد ذلك اما اخرى لتفصيل آخر * واما ببحى المتعدد فيها فكثير فلذلك قال بعضهم
انه لازم وحل عليه قوله تعالى (والراسخون في العلم) على معنى واما الراسخون في العلم وقطعها عن العطف
على قوله (وما يعلم تأويله الا الله) فكانه قيل واما الراسخون في العلم فيقولون آتانه فهذا وان كان مخيلا في هذا
الموضع الا ان الظاهر بخلافه في غيره كقول القائل اما اننا فقد فعلت كذا ويسكت * ولا اشكال في صحة
مثل ذلك ولما لزمها الفاء علم بذلك انها كالشرط وان القصد ان هذا مستلزم هذا الحكم كاستلزام
الشرط الجزاء وتقديرهم اياها بمهما كقول سيبويه اذا قلت اما زيد فنطلق فكأنك قلت مهما
يكن من شيء فزيد منطلق تمثيل وتحقيق انها في معنى الشرط لان ذلك في التحقيق معناها * والتزموا
حذف الفعل تنبيهها على ان المقصود بها حكم الاسم الواقع بعدها وجعلوا الواقع بعدها عوضا
من الفعل المحذوف وهو في التحقيق جزء مما في حيز جوابها الا ترى انك اذا قلت اما زيد فنطلق فكأنك
قلت مهما يكن من شيء فزيد منطلق فيكون ما يقع بعدها ابدا إما معمولا لما في حيز ما بعد الفاء واما
مبتدأ نحو اما يوم الجمعة فزيد منطلق فيوم الجمعة معمول لمنطلق * وقال قوم هو معمول الفعل المحذوف
مطلقا فاذا قلت اما يوم الجمعة فزيد منطلق فكأنك قلت مهما تذكروا يوم الجمعة فزيد منطلق وليس ذلك
بشيء فانه يوجب جواز الرفع بتقدير مهما حصل يوم الجمعة وشبهه وكذلك اذا قلت اما زيد فقد
ضربت قائم وان وجب له النصب بتقدير مهما تذكروا فيجب النصب كقولك اما زيد فنطلق وليس ذلك
بشيء فانه قد علم انه اذا قيل اما زيد فنطلق ان الغرض الاخبار عن زيد بالا نطلاق واذا قيل اما يوم
الجمعة فزيد منطلق فالغرض من ذكر يوم الجمعة ظرفا للانطلاق وتحقيق هذا المعنى بطل ما توهموه * وقال
قوم ان كان جائز التقديم فن الأول والاثن الثاني وهذا القول على نحو القول الأول الا انهم لما راوا
وقوع امر لا يعمل ما بعده فيما قبله وهو معمول لعامل لفظي واقفوا القول الثاني في كونه معمولا للفعل
المقدر نحو اما يوم الجمعة فان زيدا منطلق لان ما بعد ان لا يعمل فيما قبلها ولو نظر هؤلاء حق النظر لعلموا ان الباب
كله من هذا القبيل لان ما بعد فاء الجزاء لا يعمل فيما قبلها ولا بد منها لافراق بين قولك اما يوم الجمعة فزيد منطلق
وبين اما يوم الجمعة فان زيدا منطلق فان زعموا انه خالف هذا الاصل في الفاء لغرض ذكر ما هو المقصود
مقدما فلا بعد ان يخالف ايضا في غيرها ما ذكره لغرض * حرف الردع كلا وبمعنى حقا * تقول لمن قال فلان

(بغضك)

ولو للمضى ويلزمان الفعل لفظاً أو تقديرًا ومن ثم قبل لو أنك بالفتح لانه فاعل وانطلقت بالفعل موضع منطلق ليكون كالعوض قلن كان جامداً جاز لتعذره وإذا تقدم القسم أول الكلام جلي للشرط زعمه المضى لفظاً أو معنى وكلنا الجواب للقسم لفظاً ومعنى مثل والله ان آتيتني أو ان لم تأتني لا كرم منك وان توسط بتقدم الشرط أو غيره جاز أن يعتبر وأن يلغى

جزاه جهاراً ولم تغضب القتل ابن مالك * هـ على معنى ان ثبت ذلك تغضب ثم ادخل الانكار على الغضب المشروط بثبوت جزاء الاذن وقد قبل انما هو بالفتح لاستبعاد ان تكون الشرط ثابتاً في الماضي * ولو للمضى وان دخلت على المضارع فحولوا تكريرى اكرمك ولوا اكرمتنى اكرمك وقد زعم الفراء انها تستعمل في الاستقبال كان وليس ذلك بواضح ومضاهى ارتباط جوابها بشرطها كارتباطه مع ان الان استعمالها في الماضي يوجب ان يكون امره في الشرطية مقدراً فلزم انتفاء مشروطها ظاهراً ويلزم من انتفائه انتفاء الشرط ولذلك لم تذكر المقدمة الثانية عند استعمال الاولى بلوغاً لبا كقوله تعالى (لو كان فيهما آلهة الا الله لفسدتا) لان المعنى وما فسدتا لكون الامر مقدراً ومبجأ من قوله وهو محمى رضى الله عنه نعم العبد صهيبي ولم يخف الله لم يصعبه على خلاف الغالب فيها كقوله لو اهتنتى لا كرمك ومقصود التكلم بمثل ذلك ان هذا المشروط لازم لهذا الشرط الذى يتوهم بعده منه فهو فى استلزامه غيره اولى واذا استلزم نفي الخوف نفي العصيان كان استلزام الخوف نفي العصيان اولى واذا استلزمت الاحاة الاحسان فاستلزام الاحسان للاحسان اجدر ومقصود التكلم بمثل ذلك ان يخبره ان هذا المشروط حاصل على كل تقدير لانه اذا استلزم الشئ ونقيضه كان ثابتاً على كل حال لحصول الحصر قوله ويلزمان الفعل لفظاً او تقديرًا (فاللفظ واضح والتقدير كقوله تعالى (وان احدمن المشركين استجار لك فاجره * ولو انتم تملكون) والفعل محذوف مفسر بملكون وانتم فاعل تملكون المحذوف فلما حذف الفعل وجب ان يكون الفاعل منفصلاً فتعين له انتم على قياس بلب الاضمار ومن هذا الباب لو أنك اكرمتنى اكرمك فحذف الفعل وان واسمها وخبرها فاعل للفعل المحذوف والمفسر له ما فى ان من معنى الثبوت وبه استغنى عن فعل صريح يفهمه لما كان يدل عليه معنى ولما كان من لغتهم تفسير الفعل فى هذا الباب عند حذفه بفعل ولم يفسروه ههنا بفعل التزموا فى ان ان يكون خبرها مفصلاً ليكون كالعوض من لفظ الفعل المفسر نحو لو أنك انطلقت لانطلقت ولا يقولون لو أنك منطلق قال الله تعالى (ولو انهم فعلوا) هذا اذا امكن الاتيان بفعل اما اذا تعذر ترك ولو قبل انهم التزموا الفعل الماضى عند امكانه ليطابق معناها فى المضى لكان قولاً لا قوله واذا تقدم القسم اول الكلام الى آخره (اما زعمه المضى فلانه لما جعلوا آخر الكلام للقسم بطل عمل الشرط فيه فتصدوا الى ان بانوا بالشرط على وجه لا يكون للحرف فيه عمل ليتطابقا فقالوا والله ان آتيتني او ان لم تأتني وانما كان الجواب للقسم لانهم لما قدموه وتعذر ان يكون للشرط والقسم مع اللفظ واجب ان يجعل لاحدهما والشرط ممتزى والمتمترض يلغى لفظاً وايضاً تقديم القسم يدل على العناية به فكان جعله لهماولى وهو جواب القسم لفظاً ومعنى وجواب الشرط معنى لالفاظ الان الجمين عليه وهو مشروط للاتيان ونفيه قوله فان توسط بتقدم الشرط او غيره جاز ان يعتبر وان يلغى (اما اعتبار مع الشرط مع تأخيره فلما كان اعتبارهما معاً ولذلك نقول فى اعتباره ان آتيتني فوالله لا يترك فوفر على كل واحد منهما من الشرط والقسم ما يقتضيه واما العاؤه فلما تقدم عليه ما يدل على الاعتبار به فجاز جعل آخر الكلامه فنقول ان آتيتني والله لا أنك واما اعتباره مع تقدم غير الشرط فلا خلاف التقديرين فاذا جعلت والله ابتداء جلة هى وما فى خبرها خبر المبتدأ وجب اعتباره

فالاولان للفعلية وأن للاسمية * حروف التخصيص هلا ولا ولولا ولوما لها صدر الكلام وتلزم الفعل لفظاً أو تقديرًا * حرف التوقع قدوه وفي المضارع لتقليل * حرف الاستفهام الهزبة وهل هما صدر الكلام تقول أزيد قائم وأقام زيد وكذلك هل والهزبة أهم تقول أزيدا ضربت وانضرب زيدا وهو خولك وأزيد عندك أم عمرو وأثم إذا ما وقع وأفنى كان وأومن كان دون هل *

حروف الشرط إن ولو وأما لها صدر الكلام فان للاستقبال

بالجملة الاسمية تدخل عليها فتقلبها إلى تأويل المفرد مأول بمصدر خبرها أو ما في معناه فالاول نحو اجهني انك قائم والثاني نحو يجهني ان زيدا اخوك أي اخوة زيد فان تعذر ذلك قدرته بالكون كقوله تعالى (ولو ان ما في الارض من شجرة اقلام) أي ولو ثبت كون ما في الارض من شجرة لقلامه حروف التخصيص هلا والاولولا ولوما * تدخل على الفعل المضارع بمعنى طلبه والحض عليه وعلى الماضي على معنى اليوم على تركه ولا يلام على تركه الا وهو مطلوب له ولها صدر الكلام لدلائلها على قسم من اقسامه كغيرها وتلزم الفعل لانها لطلبه فشبها لام الامر لفظاً نحو هلا فعلت كذا او تقديرًا نحو هلا زيدا ضربته لان التقدير هلا ضربت زيدا ولكنه وجب حذفه لما ثبت تفسيره * حرف التوقع قدوه يسمى حرف توقع لانه انما يخبر به من يتوقع الاخبار بحملته كقول المقيم قد قامت الصلاة ويسمى حرف تقريب لانه يقرب الماضي من الحال ولذلك لم يسم في الماضي اذا وقع حالا واذا دخل على المضارع كان لتقليل نحو ان الكذب قديم صدق وقد دخل على المضارع والمراد تحقيق الامر كقوله تعالى قد يعلم الله * حرف الاستفهام الهزبة وهل لها صدر الكلام * لما كانا لقسم من اقسامه وهو الاستفهام الهزبة وهل يدخلان على الجمعتين الاسمية والفعلية الا انه اذا وقع في الاسمية الخبر فعلا جاز مع الهزبة وكان تقدير الائم بعدها فاعلا او مفعولا على حسب تعلق الفعل احسن من تقديره مبتدأ نحو ازيد قائم وأزيدا ضربت او ضربته على ما تقدم في باب أزيدا ضربته واما هل فلا تقع هذا الموقع الاعلى شذوذا لما ثبت من ان اصلها ان تكون بمعنى قد الاثم تركوا الهزبة قبلها لكثرة وقوعها في الاستفهام فمن ثمة لم يميزوا هل زيد خرج الاعلى ضعف كما لا يباك قد زيد خرج ولا اقد زيد خرج وانما جاز هل زيد قائم جلالها على اخنها في مجي الجملة الاسمية الصريحة فاما اذا غيرت الى معنى ما هو من بابها فاعتبارها في نفسها اولى قوله والهزبة اهم (يريد انما تستعمل فيما لا تستعمل فيه هل تقول ازيدا ضربت ولا تقول هل زيدا ضربت لما تقدم وتقول انضرب زيدا وهو اخوك منكرا اضربه وهو على هذه الصفة فاستعملوها لاثبات ما دخلت عليه على وجه الانتكار دون هل لما ثبت من استعمالها لاثبات ما دخلت عليه على وجه طلب التعيين في قولك ازيد عندك ام عمرو دون هل وانما اختصت ام المتصلة بالهزبة لان الهزبة هي الاصل فلما قصد الاستفهام عن اخذ الامرين وادخل ما ليس بحرف استفهام لتعدد المشتبه عند كانت الهزبة افتقد وتدخل الهزبة على حروف التطف كقوله تعالى (اثم اذا ما وقع) افن كان على ينة * او من كان مينا) دون هل لما ثبت من تصرفهم فيها فكان استعمالها في هذه الحال ولي لكونها الاصل ولانها اخصر * حروف الشرط إن ولو واما * وانما لم يندكر معها غيرها من نحو متى واذا ولانها اسماء وانما كان للجميع صدر الكلام من حيث دلت على قسم من اقسامه على ما تقدم * فان الاستقبال يجعل الفعل له وان كان ماضيا نحو ان اكرمتني اكرمتك ومعناه ان تكرمني واما في قولهم ان اكرمتني اليوم فقد اكرمتك امس وقوله تعالى (ان كان قبضه قد من قبل) فعلى معنى ان اكرمتني اليوم يكن سببا للاخبار بذلك وان ثبت ان قبضه قد من قبل يكن سببا للاخبار بذلك وقوله انقبض ان اذا تقيية

فان مع ما النافية وقلت مع ما المصدرية ولما * وأن مع لما وبين او والقسم وقلت مع الكاف * ومامع اذا ومتى واى واين وان شرطا وبعض حروف الجر وقلت مع المضاف * ولا مع الواو بعد النفي وبعد ان المصدرية وقلت قبل اقسام وشذت مع المضاف * ومن والباء واللام تقدم ذكرها * حروف التفسير اى وأن فان مختصة بما فى معنى القول * حروف المصدر ما وأن وأن

فتزاد مع ما النافية لتأكيد النفي تقول ما ان رأيت زيدا والمعنى ما رأيت زيدا * وقد زعم بعضهم انها ان النافية دخلت مع ما النافية تؤكد اى لها وليس يجيد قائلهم لا يجمعون بين حرفين مختلفين اللفظ لمعنى واحد ومن ثم لم يقولوا ان زيدا منطلق ولا يا لال رجل واشباه ذلك وقلت زيادتها مع المصدرية ولما غثال المصدرية انظر فى ما ان جلس القاضى بمعنى ما جلس القاضى والمعنى مدة جلوسه ومثاله ما مع لما فى قولك لما ان جلس زيد جلست وقمها هو المشهور الشائع واما أن فتزاد مع ما كثيرا كقوله تعالى (فلما ان جاء البشير) وبين لو والقسم نحو والله ان لوقت لقيت وقلت مع الكاف نحو قوله * كان ظبية تعطو الى وارق السلم * صدره * ويوما توافينا بوجه مقسم * واما ما فتزاد مع اذا ومتى واى واين وان شرطا فزيادتها مع اذا نحو اذا ما تكرر منى اكرمك بمعنى اذا تكرر منى اكرمك بمعنى متى تكرر منى ولا تفيد ما معنى التكرير بل هى على معناها ومن قال انها للتكرير فدخل ما فيها على ما كانت عليه ومن قال انها ليست للتكرير فدخل ما فيها ايضا للتأكيد لا غير * ومثال اى نحو ايا ما تضرب اضرب بمعنى ايا تضرب اضرب ومثال اين نحو اينما تكن اكن ومثال ان قوله تعالى فاما نذهب بك وتلزم فعلها تون التأكد غالباً فيكون مضارعا كما أنهم لما أكدوا حرف الشرط كان المقصود هو الفعل اولى * ومثل اما تقيم اقم قليل * وقوله شرطا) تنقيده لجميع ما ذكر من اذا ومتى وأى واين وان لانها كلمات تعمل شرطا وغير شرط وزيادة ما فيها مختصة بأن تكون شرطا * وقوله وبعض حروف الجر) يريد فى مثل قوله تعالى (فيما نقضهم ميثاقهم * وبما خطاياهم) وقلت مع المضاف نحو غصبت من غير ما جرم * واما قولهم جئت لاسر ما فقد قيل زائدة وقيل صفة كالتقدم واما الافتراض مع الواو وبعد النفي نحو ما جاءنى زيد ولا عمرو والمعنى كمنى ظاهر ما جاء زيد وعمرو وهى وان افادت نفي الاحتمال فلا يخرجها ذلك عن كونها زائدة لان الظاهر قديماً كد بالزائد فيصير نصاً ولا تنفك الزيادة عن التأكد وتزاد بعد ان المصدرية كقوله تعالى (ما منعك ان لا تسجد) والمعنى ما منعك ان تسجد وقلت قبل اقسام وعليه حل قوله تعالى (لا اقسام) على انها بمعنى اقسام وشذت مع المضاف كقول الشاعر * فى بئر لاهور سرى وما شعر * حتى ترى الصبح جسر * اى فى بئر حور واما من والباء واللام فقد تقدم ذكرها * حروف التفسير اى وان فان مختصة بما فى معنى القول * تقول فى نحو قوله تعالى (واختار موسى قومه) اى من قومه مریدا بهاتفسيره فلذلك سميت حرف تفسير وان كذلك الا انها اخص منها لاختصاصها بتفسير ما فى معنى القول كقوله تعالى (وآدبناه ان يا ابراهيم) مریدا بهاتفسير النداء وكذلك تقول كتبت له ان قم وأمرته ان ارجع وقد اختلف فى تفسير القول الصريح بها فاجازه بعضهم وحل عليه قوله تعالى (ما قلت لهم الا ما امرتني به ان اعبدوا الله ربى وربكم) فيجعلها تفسيراً لما قبل وهو ما امرتني به وغيرهم يجعلها مصدرية او زائدة لامفسرة وما يمسك به من قوله تعالى (وانطلق الملائمة ان امشوا) فى انه تفسير لصريح القول ليس بقوى اذ القول المقدر ليس بصريح فى لفظ القول اذ ليس تقدير صريح القول بأولى من تقدير ما فى معناه * حروف المصدر ما وان * فاوان مختصان بالجملة الفعلية يدخلان عليها فيصيران فى تأويل مفرد ما أول بمصدر الفعل تقول اعجبني ما صنعت اى صنعتك و اعجبني ان خرجت اى خروجك واما ان فمختصة

حروف التنبيه ألا وأما وها * حروف النداء يا أيتها وأيا وهيا للبعيد وأى والهزمة للقريب * حروف الإيجاب
نعم وبلى وإي وأجل وجبر وإن * فتم مقررمة لماسبقها وبلى مختصة بإيجاب النفي وإي إثبات بعد الاستفهام
ويلزمها القسم وأجل وجبر وإن تصدق للمخبر * حروف الزيادة إن وأن وما ولا ومن والباء واللام

وما بعدها والمفرد لا يكون نفيًا لأن النفي مخصوص بالجل وإذا وجب أن يكون إثباتًا وجب أن يكون
ما قبلها نفيًا لتحصل المغايرة بخلاف لكن التي تقع بعدها بالجل فإنه إذا حصل بعدها النفي كان ما قبلها
مثبتًا ولما كانت هذه لا يكون بعدها الاثباتا وجب أن يكون ما قبلها نفيًا * حروف التنبيه ألا وأما
وها * وضعت لتنبيه المخاطب قبل الشروع في الجملة ليتيقن لما يقال له لأنه قد يفوته على تقدير الغفلة بعض
ما ذكر فإذا جئ بحرف التنبيه وقد رفوته لم يضر وهي كلها تجري في المركبات ولا تجري في المفردات إلا
في أسماء الإشارة فإنها جرت فيها وإنما اختصت أسماء الإشارة بالتنبيه لما علم من أن شرط دلالتها قيام قرينة
الإشارة فقد نفوت المخاطب قرينة الإشارة على تقدير الغفلة فتصعد إلى التنبيه فيها ليحصل ذلك بخلاف
غيرها من الأسماء فإنها لا تنفقر إلى مثل ذلك * فثال الأقولهم إلا أن زيدا منطلق والإقام زيد قال الله تعالى إلا
يا أسجدوا في قراءة الكسائي واليوم يأتيهم * ومثال ما قوله * وأما الذي أبكى وأضحك والذي * أمات وأحيى
والذي أمره الأمر * ومثالها في الجملة قوله ها إن تاذرة إن لم تكن قبلت فإن صاحبها قد ناء في البلد * ومثالها
في اسم الإشارة قولهم جاءني هذا ومررت بهذا ولها صدر الكلام لتحصل الغرض المطلوب بها إلا باعتبار
الإشارة فإنها قد يكون أول الكلام ووسطه على حسب ما يكون اسم الإشارة لأن وضعها لا للجملة *
حروف النداء يا أيتها وأيا وهيا وأى والهزمة (وكثير من النحويين يذكرونها وأولى في الحقيقة منها لخصوصها
بالندبة وليس المندوب منادى لأن المنادى المطلوب إقباله والمندوب المتجمع عليه فافترقا * وإنما ذكرت
معها لموافقة لفظ ما بعدها من المندوب لما بعد حرف النداء من المنادى في بناء ونصب على ما تقدم قوله
فيا أيتها) يعني أنها تقع في القريب والبعيد (وأيا وهيا للبعيد وأى والهزمة للقريب) والصحيح أن هذه
حروف لأسماء أفعال * وهم من قال أنها أسماء أفعال من حيث أنه رأها مستقلة مع المنادى كلاما وقد
استقر عنده أن الحروف لا يكون مع الاسم كلاما ولوتين أن المراد بيا عني أو أريد أو اطلب لتبين أنه لم يكن
كلاما إلا لذلك * حروف الإيجاب نعم وبلى (إلى آخرها) فتم مقررمة لماسبقها من كلام موجب أو منفي
استفهاما كان أو خبرا تقول لمن قال قام زيد أو أقام زيد نعم أي قد قام وتقول لمن قال لم يقيم زيد أو لم يقيم
زيد نعم أي لم يقيم هذا وضعها لغة وإن كان العرف على خلاف ذلك ولذلك لو قال بعد قوله اليس لي
عندك كذا نعم لازمناه به تغليا للعرف لأن الوضع كذلك * وأما بلى فمختصة بإيجاب النفي استفهاما
كان أو خبرا تقول لمن قال لم يقيم زيد أو لم يقيم زيد بلى أي قد قام * ومنه قوله تعالى (الست بربكم قالوا
بلى) أي بلى أنت ربنا * ومن ثم قيل لو قالوا نعم لكان كفرًا على ما تقدم في نعم ولا تقول لمن قال قد قام زيد
بلى لأنه موضع نعم * وأما أي فإثبات بعد الاستفهام تلزم القسم تقول لمن قال أقام زيد أي والله وإي الله
وأي لعمرى وإي هال الله * وأما أجل وجبر وإن فتصديق للمخبر يقول القائل قد كان كذا فنقول أجل
وجبر وإن * وأما استدلالهم على أن إن بمعنى نعم في قوله * ويقلن شيب قد علاك وقد كبرت قفلاته *
فلا يقوى لاحتمال أن تكون إن الابتدائية وقد حذفوا الخبر لعل به كأنه قال أنه كذلك نعم قول ابن الزبير لمن قال
له لعن الله ناقه جلتني إليك إن وصاحبها أوضح في ذلك * حروف الزيادة إن وأن وما ولا ومن والباء
واللام * سميت حروف زيادة لأنها قد تنفع زائدة لأنها تقع أبدا زوائد بل أكثر ما تقع غير زوائد فاما إن

وأو وأما وام لاحد الامرين مبهما وام المتصلة لازمة لهزمة الاستفهام يليها أحد المستويين والاخر
لهزمة بعد ثبوت احدهما لطلب التعيين ومن ثم لم يحز رأيت زيدا ام عمرا ومن ثم كان جوابها
بالتعيين دون نم اولا والمنقطعة كبل والهزمة مثل انها لا بل ام شاه وإما قبل المعطوف عليه لازمة مع اما
جائزة مع أو * ولا وبل ولكن لاحدهما معينا ولكن لازمة للنفي *

للاول فيما اوجبت له من المهلة من قوة اضعف نحو مات الناس حتى الانبياء وقدم الحاج حتى المشاة
قوله (او) واما وام ثلاثتها لاثبات الحكم لاحد الامرين مبهما نحو جاء زيد وعمرو والمعنى جاء واحد منهما
من غير تعيين وكذلك جاء إما زيد واما عمرو وأمسك عندك ام كافور لان المعنى ان الحكم ثابت لاحدهما
الا انك لا تعلم بهينه فانت تسأل عن التعيين * والفرق بين او وإما وبين ام ان او واما للاخبار باحدهما
ان كانتا في الخبر او لطلب احد الامرين ان كانتا في الامر فيما وصله المنع نحو خذ اما هذا واما ذاك
اولا باحدا ان كانتا فيما ثبت فضله فيهما نحو جالس الحسن او ابن سيرين * وأما اذا وقعنا في الاستفهام
فالفصل بينهما ان أو وإما سؤال عن احد الامرين مبهما * وام سؤال عن احد الامرين معينا فالسائل
في او واما جاهل بثبوت احدهما فهو يسأل عنه والسائل في ام عالم بثبوت احد الامرين وهو
يسأل عن التعيين * ومن ثم كان جوابها بالتعيين دون نم اولا وكان الجواب المطابق في أو واما بنم
اولا فان اجيب بالتعيين فزيادة على السؤال فانه يلزم من تعيين احدهما ثبوت واحد منهما فكان
الجواب حاصلا وزيادة * واما ام هذه فهي التي تسمى المتصلة وهي لازمة لهزمة الاستفهام يليها
المستويان بعد ثبوت احدهما عند السائل لطلب التعيين ومن ثم لم يحز زيد عندك ام عمرو الاعلى الشذوذ
ولم يحز ارايت زيدا ام عمرا لانه لا يليهما المستويان وانما الوجه ان تقول ازيدا رأيت ام عمرا كأنهم
قصدا الى الايدان من اول الامر بتعيين الامرين المطلوب تعيين احدهما * واما المنقطعة فذلك بمعنى
بل والهزمة كقولك لشبح رأيت انها لا بل فاذا حصل الشك في انها شاء قلت ام شاء قاصدا الى الاضراب
عن الاخبار الاول واسيناف سؤال كأنك قلت بل أهى شاء وقد يقال انها بمعنى الهزمة خاصة
وقد تأتي المنقطعة للانكار كأن تأتي الهزمة وعليه جعل قوله تعالى (ام يقولون شاعر * ام يقولون تقوله)
وهو كثير * واما اما العاطفة فيلزمها ان تكون قبلها إما اخرى نحو جاني اما زيد واما عمرو بخلاف أو فان
ذلك لا يلزم معهما ولكن يجوز ان تقدم قبلها اما فتقول جاء زيد او عمرو او جاء اما زيد وعمرو كأنهم قصدوا
بتقدم اما ان يبينوا من اول الامر ان الحكم ثابت لاحد الامرين * الا ترى انه اولم تقدم لبنى السامع
على ان الظاهر ان الحكم ثابت للاول فاذا جئنا بما او او تين خلاف ما ظنه واذا اتى بما من اول الامر
لم يحمى هذا اللبس * ولتقدم اما ودخول الواو عليها توهم ابو على انها ليست من حروف العطف والقطع
بأنها مثل او موجب فهما من حروف العطف وتقدم اما قبلها لما ذكرناه لان المتقدمة حرف العطف * ولا وبل
ولكن) ثبت الحكم معها لاحد الامرين معينا فلا يثبت الحكم للاول دون الثاني وبل ولكن بخلافها
والفرق بين بل ولكن ان بل للاضراب عن الاول موجبا كان او منفيا نحو جاء زيد بل عمرو اذا وقع
الاخبار عن زيد غلطا وما جاني زيد بل عمرو فيحتمل اثبات الجحى لعمرو مع تحقيق نفيه عن زيد ويحتمل
ان يكون بيانا لمن نسب اليه الجحى المنفى او لأمثله في الاثبات وقد تأتي بل في الجمل بمعنى ترك الاول
والاخذ فيما هو اهم منه مثل قوله تعالى (ام يقولون افتراء بل هو الحق من ربك) ونظائره كثيرة * ولكن
للاستدراك بعد النفي وانما لزما النفي ههنا لان المراد عطف المفرد ووضعها على المقابلة بين ما قبلها

لكن للاستدراك توسط بين كلامين متغايرين معنى و تخفف فلفني و يجوز معها الواو * ليت
للتنى وأجاز الفراء ليت زيدا قائما * لعل لترجي وشد الجربها * الحروف العاطفة الواو والفاء و ثم
وحتى وأو وإما وأو ولا ويل ولكن فالاربعة الاول للجمع فالواو لجمع مطلق ولا ترتيب فيها والفاء
لترتيب و ثم مثلها بمهلة وحتى مثلها ومعطوفها جزء من منبوعه ليفيد قوة اوضعفا *

الشبه حتى وجب اعمالها في ضمير شان مقدر لما الغيت ان يقال كذلك في كأن لانها ملغاة على الاصح
قوله لكن للاستدراك توسط بين كلامين متغايرين معنى (يعنى ان المعتبر التغير المعنوي لا اللفظي
وافق التغير اللفظي اولم يوافق تقول ما جاء زيد لكن عمرا قد جاء فالتغير ههنا حاصل لفظا ومعنى
وتقول سافر زيد لكن عمرا حاضر فالتغير ههنا حاصل معنى لالفاظا ومنه قوله تعالى (ولكن الله سميع)
لان المعنى ولكن الله ما أراكم كثيرا وتخفف فلفني كغيرها ويجوز معها الواو كأنك قلت استدركت
او واستدركت قوله ليت للتنى (يعنى لانشاء التنى و اجاز الفراء ليت زيدا قائما بنصب الجزين معالانها
بمعنى اتنى و اجاز الكسائي على اضمار كان والذي اوقعهما في ذلك قول الشاعر * يا ليت ايام الصبا
رواجعا * وهذا عند البصريين حال من الضمير المقدر في الخبر اى يا ليت ايام الصبا للثنا و اجعا الى حاصلة لنا في
حال كونها رواجعا ويضعف قول الفراء بأنه يلزمه مثله في كأن و لعل ولا قائل به ويضعف قول الكسائي لان
اضمار كان ليس بقياس ولو جاز ذلك لجاز ان زيدا قائما بمعنى يكون قائما او كان قائما وتأويل البصريين اسد لانه
لو كان نصا وهو على خلاف القياس واستعمال الصحاح كان مردودا فكيف وله هذا التأويل الظاهر وقد جاء
ليت ان زيدا قائم لما كانت بمعنى اتنى وهذا مما يقوى قول الفراء ويجوز ان يقال انها دخلت على ما هو
في تأويل المصدر وهى على اصلها والخبر محذوف كأنه قبل ليت قيام زيد حاصل واستغنى باسمها
وخبرها كما استغنى في علمت ان زيدا قائم قوله لعل لترجي (اى لانشاء الترجي وفيها لغات لعل وعل
ولعمرون ولائن وأن وقد حمل قوله تعالى (انها اذا جابت لا يؤمنون) فيمن قرأ بالفتح على انها بمعنى لعل
وقد شد الجربها وهو ضعيف ولعله وهم او قصد للحكاية * الحروف العاطفة الواو والفاء و ثم وحتى
وأو وإما ولا ويل ولكن فالاربعة الاول) يعنى الواو والفاء و ثم وحتى تجمع بين الثانى والاولى في الحكم
الحاصل للاول نحو جاء زيد وعمرو وجاء زيد وعمرو وجاء زيد وعمرو وجاء القوم حتى عمرو ثم انها تترك
بعد ذلك قوله فالواو لجمع مطلق لا ترتيب فيها (عند المحققين من النحويين والاصوليين والذي يدل
عليه قوله تعالى (وادخلوا الباب سجدا وقولوا حطة) وقال في موضع آخر (وقولوا حطة وادخلوا
الباب سجدا) ولو كانت للترتيب لتناقض الظاهران ولذلك تعين * وايضا وجوب تعيينها في مثل اختصم
زيد وعمرو (وسواء يحياهم ويماتهم) واذابت نفي الترتيب فيها فقد اختلفت اخوانها الثلاث لازوما للترتيب
قوله والفاء للترتيب) من غير مهلة كقوله جاء زيد وعمرو وتعتبر ما بعد في العادة مرتبا من غير مهلة فقد بطول
الزمان والعادة تقضى في مثله بانتفاء المهلة وقد يقصر والعادة تقضى بالعكس قال الله تعالى (ثم خلقنا
النفطة حلقة فخلقنا الحلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاما فاكسونا العظام لحما) وقال (الم تر ان الله انزل
من السماء ماء فتصبح الارض مخضرة) ومثل ذلك يختلف تعبير الناس فيه فقد يستقرب بالنسبة الى
عظم الامر فتستعمل الفاء وقد يستبعد بالنسبة الى طول الزمان فتستعمل ثم ولا يكون ذلك مخالفا لوضع الفاء
فيما ذكر قوله و ثم مثلها بمهلة) على ما ذكر في الفاء قوله وحتى مثلها) يعنى في الترتيب والمهلة الا ان شرط
معطوفها ان يكون جزءا من المعطوف عليه لان الغرض كونه غاية لذلك ومنتهى لقصد بيان مخالفته

وتخفف المكسورة فتلزمها اللام ويحوز دخولها على فعل من افعال المبتدأ خلافاً للكوفيين في التعميم وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شأن مقدر فتدخل على الجمل مطلقاً وشذ اعمالها في غيره ويلزمها مع الفعل السين أو سوف أو قد أو حرف النفي أو لو * كأن للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح *

على القياس المستعمل ثم حذفت النون الاولى كراهة اجتماع النونات فبقى ولكننى قوله وتخفف المكسورة فتلزمها اللام) وانما لزمتها اللام للفرق بينها وبين ان النافية لانها لما خففت صار لفظها كلفظها فلم تدخل اللام لم يدر اذا قبل ان كان زبداً قائماً أو ان زيد قائم الخففة هي ام النافية وكان مقتضاها اذا علمت ان لا تلزمها اللام لان الفرق يحصل بالاعمال ولكنهم جعلوا الباب كله واحداً ولان كثيراً من الاسماء لا يظهر فيه اعراب لفظي اما التعذر واما لكونه مبنيًا قوله ويحوز الفاؤها) لقوات قوة شبه الفعل لقوات قمع الاخر ونقصانها عن ثلاثة احرف * فالالفاء على ان التشبه كان لاقتضائها الاسمين ولكونها على ما ذكر من قمع الاخر والزيادة على حرفين * والاعمال على ان التشبه المستبرأ ما هو اقتضاؤها اسمين قوله ويحوز دخولها على فعل من افعال المبتدأ) وعم الكوفيون جواز دخولها على الافعال وانما جاز دخولها على ما ذكرت من حيث ان مقتضى موافق عليها اذا اسمان بعدها مذكور ان * الا ترى انك اذا قلت ان كان زيد لائقاً كان معناه ان زيدا لائقاً واذا كان ما تقتضيه موافقاً بعد دخول هذه الافعال فلا يلزم من جواز دخولها عليها جواز دخولها على ما ليس من مقتضياتها اسمان وما يتعلق به الكوفيون من قوله * بالله ربك ان قلت لاسماً * خارج عن القياس واستعمال الفصحاء فلا اعتبار به قوله وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شأن مقدر فتدخل على الجمل مطلقاً وانما حكم النحويون عليها بالاعمال في ضمير شأن مقدر لا مريم * احدهما انهم قد اعملوا المكسورة مع تخفيفها من غير شذوذ فاعمال المفتوحة اجدر لان شبهها بالفعل اقوى من شبه المكسورة من حيث انها لها معنى مخصوص كالافعال والمكسورة ليس لها معنى مخصوص غير التأكيد الذي هو معنى الزوائد كلها فاذا علمت المكسورة مع ضعفها فالمفتوحة اجدر * والثاني انهم ادخلوها على الافعال التي لا تقتضى اسمين مع مراعاة ذلك في المكسورة على المذهب الصحيح فلو لا تقدير الاعمال في الضمير المقدر لخرجت عن القياس المتقدم ذكره الا ترى انهم يقولون علمت ان قد قام زيد ولا يقوون ان قام زيد قوله وشذ اعمالها في غيره) يعنى في غير ضمير الشأن كقوله * فلوانك في يوم الرخاسأتنى * فراقك لم يخل وانت صديق * قوله ويلزمها مع الفعل السين أو سوف أو قد أو حرف النفي) يعنى انهم اذا ادخلوها على الافعال في مثل قولك علمت ان قد قام زيد فلا بد من واحد من هذه الامور المذكورة كأنهم قصدوا الى الفرق بينها وبين المصدرية الناصبة للفعل وكان مقتضى ذلك ان يدخلوا فاصلاً بضم حرف النفي لانه لا مانع يمنع من دخول الناصبة والخففة معه * الا ترى انك تقول علمت ان لا يقوم زيد واريد ان لا يقوم زيد وانما تركوا ذلك لتعذر مجامعة الفاصل المتقدم معه * ونحو قوله تعالى (وان عسى ان يكون قد اقترب اجلهم) وان كانت الخففة على المختار فانما ترك الفاصل امالاً لانه لا حاجة اليه لان الناصبة لا دخول لها على فعل غير متصرف وانما لتعذر دخول الفاصل كما ذكر في حرف النفي قوله كأن للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح) كأن لانشاء التشبيه كما ان ليت ولعل لانشاء التمني والترجي * وقد زعم بعضهم انها مركبة من كاف التشبيه وان وان الاصل في قولك كأن زيد الاسد ان زيدا كالاسد فقد مدت الكاف وقطعت لها الهزمة لما قصد الانشاء وهي عند بعضهم حرف برأسه وهو الصحيح ومقتضى ما ذكر في ان المفتوحة من قوة

ولذلك جاز العطف على اسم المكسورة لفظاً أو حكماً بالرفع دون المفتوحة مثل انزبدا قائم وعمر
ويشترط مضي الخبر لفظاً أو حكماً خلافاً للكوفيين ولا اثر لكونه مبنيًا خلافاً للبرد والكسائي في مثل
انك وزيد ذاهبان ولكن كذلك ولذلك دخلت اللام مع المكسورة دونها على الخبر أو على الاسم
إذا فصل بينه وبينها أو على ما بينهما وفي لكن ضعيف

التقدير وكذلك قولك مرادى انك محسن لان هذا الموضع ان لم يكن صالحاً للجملة فالتعريف غير
شامل وان كان موضعاً للجملة فهو خبر المبتدأ وخبر المبتدأ يجوز ان يكون جملة ابتدائية وجملة فعلية
الآتري انك تقول مرادى ثبت الثواب عليه والثواب ثابت عليه قوله ولذلك جاز العطف على اسم
المكسورة لفظاً أو حكماً الى آخره) اي ولان المكسورة لا تغير جاز العطف على اسمها لانهما لم تغير
المعنى صح ان تقدر كالممدوم فيعطف على محل ما عملت فيه على تقدير عدمها وهو معنى قولهم يعطف
على محلها مع اسمها * وقوله لفظاً أو حكماً (فاللفظ مثل انزبدا قائم وعمر والحكم مثل عات انزبدا
قائم وعمر لان ان ههنا وما عملت فيه بتأويل الجملة فصح ان يعطف على محلها كالمكسورة صريحاً ولذلك
اورد سيويه في هذا الباب * والا فاعلموا انا وانتم * بغاة ما بقينا في شقاق * مستشهداً به على العطف
على محل المكسورة بتقدير حذف الخبر من الاول قاصداً الى ان المعنى فاعلموا انا بغاة وانتم بغاة وذلك
حكم المكسورة صريحاً فلو لانا في حكم المكسورة صريحاً لما جاز ذلك فلذلك حل قوله تعالى
(ان الله برئ من المشركين ورسوله) على ان ورسوله معطوف على محل اسمها وان كانت مفتوحة لما
كانت في تأويل المكسورة ويشترط في العطف على المحل مضي الخبر لفظاً أو تقديره خلافاً للكوفيين
فلا تقول ان زبدا وعمر ذاهبان وانما جاز ان يزيدين والسمرون ذاهبون لان ذاهبون يقدر خبراً عن
الثاني خاصة فيكون خبر الاول قد تقدم تقديره ولذلك لجعل ذاهبون خبراً عن الجميع لم يجز وانما لم يجز
لما يؤدى اليه من كون الخبر الواحد يكون معمولاً لان غير معمول لان لانه من حيث هو خبر عن اسم ان
معمول لان ومن حيث هو خبر عن المعطوف على المحل معمول للابتداء غير معمول لان قوله ولا اثر
لكونه مبنيًا خلافاً للبرد والكسائي) لانه لم يثبت ذلك عن المعتبرين من العرب وما ذكرناه من المانع قائم
فيه وقد اورد سيويه أن بعض العرب يغلطون فيقولون انهم اجمعون ذاهبون وانك وزيد ذاهبان
وذلك ان معناه معنى الابتداء فيرى انه قد قال هم واذا خرج بعض العرب عما عليه القياس واستعمال الفصحاء
كان مردوداً عند أهل التحقيق * ووجه كونه مردوداً ان قبول ما يقوله العربي انما كان للظن بأنه على
وفق ما وضعه الواضع فاذا جاء على خلاف القياس واستعمال الفصحاء غلب على الظن النقيض فزال
الموجب لقبوله قوله ولكن كذلك (يريد فيما تقدم من احكام العطف على المحل قوله ولذلك دخلت
اللام مع المكسورة) يعني لاجل ان المكسورة لا تغير المعنى دخلت لام الابتداء معها ولكنها لما كانتا
متفتحين في معنى التأكيدي لم يجمعوا بينهما وانما ادخلوها على الخبر ان تقدم الاسم او على الاسم ان فصل
بينه وبينها او على ما بينهما مما يتعلق بالخبر نحو ان زبدا قائم وان في الدار زبدا وان زبدا في الدار جالس
ولا تقول ان زبدا جالس في الدار ولان زبدا آكل لطعامك لئلا يؤخروها عن الاسم والخبر جعلا مع
ان اصلها ان تدخل على الاسم فاذا منع مانع من ادخالها على الاسم دخلت على جزئه الاخر او على
ما تقدم جزؤه ولا يؤخرونها عن الجزئين معا ودخلها في لكن ضعيف ووجه تقديره لكن ان فكأنها لم تدخل
الامع ان كقوله * ولكنني من حبها لعبيد * كان الاصل ولكن انني فنقلت حركة الهمزة وحذفت

(على)

فان لاتغير معنى الجملة وأن مع جللتها في حكم المفرد ومن ثمة وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد * فكسرت ابتداء بعد القول وبعد الموصول وقصت فاعلة ومفعولة ومبتدأة ومضافا اليها وقالوا لولا انك لانه مبتدأ ولوانك لانه فاعل فان جاز التقدير ان جاز الامر ان مثل من يكرمنى فاني اكرمه * واذا انه عبد القفا والهازم * وشبهه

قلت انما زيد قائم فعناه ما زيد الا قائم وانما الهك الله فعناه ما الهك الا الله وفي * وانما العزة لكثرة صدره * ولست بالاكثر منهم حصي * ثم شرع في الكلام عليها باعتبار التفصيل فقال * ان لاتغير معنى الجملة اى تدخل على الجملة الاسمية مع بقاء معناها على ما كانت عليه وليس معنى بالجملة الاسمية كل جملة وانما يعنى الجمل التى لانضادها فيعلم انها لاتدخل على جملة استفهامية لانها لها صدر الكلام والاستفهام له صدر الكلام فيتضادان وكذلك لاتدخل على جملة نفية لذلك ولما بينهما من التضاد في المعنى وانما ترك الاحتراز عن مثل ذلك للعلم به وانما * ان المفتوحة فهى مع جللتها في حكم المفرد * الا ترى انك اذا قلت زيد قائم ثم ادخلت المكسورة كانت على حالها في استقلالها بافتدائها ولو ادخلت المفتوحة صارت الجملة معها بتأويل مصدر من خبرها او ما في حكمه فافترت الى جزء آخر تكون به كلاما نحو اعجبني ان زيدا منطلق فتكون فاعلا وكرهت ان زيدا منطلق فتكون مفعولا وعجبت من ان زيدا منطلق فتكون في موضع جر فهذه احكام المفرد قوله ومن ثمة وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد (يعنى ومن اجل ان المكسورة تبقى معها الجملة على قائمتها والمفتوحة تقلبها الى حكم المفرد وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد من حيث كان ذلك معناهما (فكسرت ابتداء) لانه لا يقع هذه المواقع الا بالجملة ولان المفتوحة لا يبتدأ بها على ما تقدم * وبعد القول) لانه لا يقع بعده الا الجمل * وبعد الموصول) لان الصلة لانكون الاجلة * وقصت فاعلة ومفعولة ومبتدأة ومضافا اليها لانها امور لا يقع فيها الا المفرد قوله وقالوا لولا انك لانه مبتدأ ولوانك لانه فاعل) يريدان ما بعد لولا من ان واسمها وخبرها انما هو في موضع المبتدأ ولا يقدر جملة مستقلة فتكسر لانه لو كان كذلك لكان يجب عند حذفها ان تقول لولا زيد قائم لا كرمك وهو غير جائز واذا ثبت ان خبر المبتدأ لابد من حذفه فاذا وقعت قائما تقع في موضع المبتدأ خاصة فلذلك وجب الفتح وانما لوانك انطلقت لانطلقت وشبهه فتفتح ايضا لان ان وما عملت فيه فاعل الفعل المقدر بعد لولاى لو ثبت انك منطلق لانطلقت فلذلك وجب الفتح قوله فان جاز التقدير ان جاز الامر ان) يريدان جاز تقدير الجملة وتقدير المفرد باعتبار ان جاز الكسر على تأويل الجملة والفتح على تأويل المفرد مثل من يكرمنى فاني اكرمه ان اردت فانا اكرمه وجب الكسر لانها وقعت في موضع الجملة وان اردت من يكرمنى فجزاؤه انى اكرمه وجب الفتح لانها وقعت في موضع المفرد لانه خبر المبتدأ وكذلك قوله * اذا انه عبد القفا والهازم * ان اريد اذا هو عبد القفا كسرت لانها وقعت في موضع الجملة وان اريد اذا عبوديته حاصلة وحذفت حاصلة وأوقعت ان واسمها وخبرها في موضع عبوديته وجب الفتح لانها وقعت في موضع المفرد لانها وقعت في موضع المبتدأ خاصة وهذا التعريف اولى من تعريف ابى على في قوله ان كل موضع صلح للجملة الاسمية والفعلية فان فيه مكسورة ومالا يصلح الا لاحدهما فان فيه مفتوحة لان مثل قوله اذا انه لا يصلح الا للمبتدأ والفعل وقد جاءت فيه المكسورة ومثل من يكرمنى فاني اكرمه لا يصلح الا للاسمية وقد جاز الكسر فان زعم انه يجوز ان يقدر فجزاؤه الاكرام او فاجزيه بالاكرام فيجب عليه ان يوجب الكسر لانه موضع صلح للجملة الاسمية والفعلية على هذا

اسمين بدخول من عليهما * والكاف للتشبيه وزائدة وقد تكون اسما * ومذومند في الزمان للابتداء في الماضي والظرفية في الحاضر نحو ما رأته مذ شهرنا ومند يومنا * وحاشا وعدا وخلاللا استثناء الحروف المشبهة بالفعل ان وأن وكان ولكن وليت ولعل لها صدر الكلام سوى أن فهي بعكسها وتلحقها ما قلن في على الافصح وتدخل حينئذ على الافعال

اسمين بدخول من نحو جلست من عن يمين زيد فيجب ان يتأول بمعنى جانب وكقوله غدت من عليه اي من فوقه تمام البيت * بعدما ضمؤها * تصل وعن قبض بزراء مجهول * فيجب ان يتأول بمعنى فوق لما ثبت من ان حروف الجر مختصة بالنوع الذي اخنص بمعنى الاسمية قوله * والكاف للتشبيه * كقوله زيد كعمرو وزائدة كقوله تعالى ليس كمثل شيء * والمعنى ليس مثله شيء * وقد تكون اسما في مثل قوله * يصحكن من كابر المنهم * اي من مثل البرد لدخول حرف الجر عليها قوله * ومذومند في الزمان للابتداء في الماضي * كقوله ما رأته منذ سنة كذا اي ما رأته من سنة كذا اي ابتداء ذلك من هذه السنة فاستعمالها للابتداء في الزمان كاستعمال من في الابتداء في غير الزمان نحو خرجت من البصرة فاما استعمال مذومند في الزمان فنفق عليه واما استعمال من في غير الزمان خاصة فمختلف فيه فالبصريون يخصصونه والكوفيون يعمونه واستدلوا بقوله تعالى من اول يوم احق ان تقوم فيه فقد دخلت من على الزمان وتأولها البصريون بمعنى من تأسيس اول يوم ولا حاجة الى التأويل قوله والظرفية في الحاضر) نحو ما رأته مذ شهرنا ومذومند كما تقول في شهرنا وفي يومنا فيكون نفيًا للرؤية في الشهر المذكور واليوم المذكور قوله وحاشا وعدا وخلا للاستثناء استعمال حاشا حرف جر هو الفصح واستعمال عدا وخلا فعلا هو الفصح والعكس في كلا البابين ضعيف على ما تقدم * الحروف المشبهة بالفعل ان وان وكان ولكن وليت ولعل * ووجه شبهها بالفعل المتعدي انها تقتضي امرين كان الفعل المتعدي يقتضي امرين فاعلا ومفعولا فاعملت في متعلقها كاعمال الفعل المتعدي في متعلقه وخولف بينهما كما خولف بين متعلق الفعل الان المنصوب ههنا مقدم وفي الفعل مؤخر كأنهم قصدوا الى الفرق بينهما من اول الامر ولانه لما كان عملها فرما عن الفعل جعل عملها كعمل الفعل الفرعي من تقديم المنصوب على المرفوع * وقديقال اشبهت الفعل لانها على ثلاثة احرف فصاعدا مبنية على الفتح كالافعال ولان معانيها معاني الافعال كأنك قلت اكدت وشبهت واستدركت وتميت وترجيت قوله لها صدر الكلام سوى ان (يعني سوى ان المفتوحة فهي بعكسها اي لا يكون لها صدر الكلام وانما كان لماعداها صدر الكلام لان كلا منها يدل على قسم من اقسام الكلام وذلك يقتضي التقديم كما ذكر في غير موضع ليتحقق مخاطب المعنى من اول الامر فيبنى عليه ولولم يقدم لبق السامع في حيرة جواز التقديرات المتعددة فلا يتفرغ باله لامر مخصوص يبنى عليه * الاترى انه لو جاز تأخير مثال هذه فاذا قال المتكلم زيد قائم لم يدرك السامع اثبات هو ان في ام تشبيه ام تمن ام ترج واذ قال من اول الامر ان او كان او ليت او لعل تين له من اي قسم هو فينفرغ باله لغيره * واما ان المفتوحة فقد تقدم على كونه لا يكون لها صدر الكلام في المبدأ واختلاف الناس في التعليل قوله وتلحقها ما) يعني وتلحق هذه الحروف لفظة ما قلن في الافصح عن العمل كقوله انما زيد قائم ونحو قوله تعالى انما الهكم الله وقد جاء النصب في مثل قوله * قالت الاليتما هذا الحمام لنا * الى حاشنا او نصفه فقد * وحلت البواقي عليه لانه باب واحد * وتدخل حينئذ على الافعال) يعني اذا دخلت مجاز حينئذ ان تدخل على الجملة الاسمية والفعلية فتقول انما زيد قائم وانما قام زيد وانما يقوم زيد وادخال ما عليها يفيد ما يفيد النفي والاثبات فاذا

ووالقسم انما تكون عند حذف الفعل لغیر السؤال مختصة بالظاهر * والتاء مثلها مختصة باسم الله تعالى . والباء اعم منهما في الجميع ويتلقى القسم باللام وان وحرف النني ويحذف جوابه اذا اعترض أو تقدمه ما يدل عليه * وعن المجاوزة وعلى للاستعلاء وقد يكونان

ايضا بان اضمار حرف الجر يعمل على خلاف القياس قوله ووالقسم انما تكون عند حذف الفعل (فلا تقول اقسم والله كما تقول اقسم بالله ويلزم من مجيئها حذف الفعل كأنهم جعلوها عوضا من الباء والفعل معا ومن ثمه اجيب لما استدل على جواز العطف على ماملين بقوله تعالى (والليل اذا يغشى والنهار اذا تجلَّى) بأن ووالقسم جرت مجرى الباء والفعل معا فصح افعالها بالا اعتبارين فكانت كأنها عامل واحد * وقوله لغیر السؤال (يعني في مثل قولك بالله اخبرني فان الواو لا تستعمل ثم وان كان الفعل محذوفا * وقوله مختصة بالظاهر) يعني انها لا تستعمل الا في الظاهر ولا تستعمل في المضمرة فلا تقول وك كما تقول بك بخلاف الباء والتاء مثلها فيما ذكر مختصة من الظاهر باسم الله تعالى خاصة فلا تقول تزيد ولا تنمرو ولكن تالله وقد روى الاخفش ترب الكعبة * وقوله والباء اعم منهما (يعني اعم من الواو والتاء لانها تكون مع الفعل ومع حذفه ومع السؤال وغيره ومع الظاهر والمضمرة تقول قسمت بالله وبالله اخبرني ويزيد وبك لافعلن ولا تقول ذلك في الواو والتاء لانها اصل وهما فرمان عليها وقد جاءت اللام ومن مقعما بهما في قولهم لله لا يؤخر الاجل وقولهم من ربي انك لا شر الا ان اللام مختصة بما فيه معنى التعجب كالتاء واما قولهم الله والله فهما همزة الاستفهام وهاتين للتنبيه عوضا عن حرف القسم وفي لاهما الله ذا القنآن قطع الهمزة وصلها فيجئ في الف ها وجهان حذفها ومدھا وفيه قولان * احدهما قول الخليل ان اذا مقسم عليه كأنه قبل للامر ذا لحذف الامر لكثرة الاستعمال * والثاني وهو قول الاخفش ان اذا من جملة المقسم توكيد له كأنه قال ذا قسمي والذي يدل عليه امران * احدهما انهم يذكرون المقسم عليه بعده فيدل ذلك على ان ما تقدم عليه غيره * والثاني انهم يأتون بالمقسم عليه تنقبا ولو كان ذلك بمعنى المقسم عليه لكان المقسم عليه مطابقا * واما ما في الحديث من قول ابي بكر رضي الله عنه لاه الله اذن لا تمهد الى اسد من اسد الله يقاتل عن دين الله فيعطبك سلبه فقد حله بعض النحويين على انه غلط من الرواة لان العرب لا تقول لاه الله الامع دائم ولو سلم انه يقال مع غيره فلا يس هذا موضع اذن لان اذن تعيد الجزاء وهي ههنا على النقيض فكان يقتضي ان يقول اذن تعمد لانه وقع جوابا لقول من طلب السلب وليس يقاتل فقال ان الظاهر ان الحديث لاه الله اذا لا تمهد فصحفها بعض الرواة ثم نقلت كذلك قوله ويتلقى القسم باللام وان وحرف النني (يعني بالقسم ههنا القسم الذي لغیر السؤال واما القسم الذي بالسؤال فلا يتلقى الا بما فيه معنى الطلب نحو بالله اخبرني وهل قام زيد ونحوه ولذلك سمي قسم السؤال اي قسم الطلب واما غيره فتلقى باللام وان وحرف النني كأنهم قصدوا الى ان يبينوا ان هذا هو المقسم عليه من اول الامر فاللام كقولك تزيد قائم ولا فعلن * وان كقولك ان زيدا قائم * وحرف النني كقولك ما زيد بقائم ولا يقوم زيد ويحذف جوابه اذا اعترض نحو زيد والله قائم لانه اعترض بين المبتدأ والخبر وهي في المعنى المقسم عليه فاستغنى عن اعادته وتقدمه ما يدل عليه كقولك زيد قائم والله لان المقسم عليه في المعنى هو ما تقدم فاستغنى عن اعادته قوله وعن المجاوزة (نحو رمي عن القوس لانه يجاوز السهم عنها واطعمه عن الجوع وكساه عن العرى لانه يحملها متجاوزين عنه قوله وعلى للاستعلاء) نحو جلست على الحائط لاستعلاءك اياه * وقد يكونان

* والباء للالصاق والاستعانة والمصاحبة والمقابلة والتعدية والظرفية وزائدة في الخبر في الاستفهام والنفي قياسا وفي غيره سمايا مثل بحسبك زيد والقي بيده * واللام للاختصاص والتعليل وزائدة وبمعنى عن مع القول وبمعنى الواو في القسم للتعجب * ورب للتقليل ولها صدر الكلام مخصصة بنكرة موصوفة على الاصح وفعلا ماض محذوف غالبا وقد تدخل على مضمر مبهم ميم بنكرة منصوبة والضمير مفرد مذكر خلافا للكوفيين في مطابقة التمييز وتحققها ما قد تدخل على الجمل * وواها تدخل على نكرة موصوفة *

المبالغة في الاستقرار واستعمل حرف الظرفية لذلك قوله والباء للالصاق) نحو مررت بزيد أي التصق مروري بالمكان الذي يلبسه * والاستعانة نحو كتبت بالقلم * والمصاحبة نحو اشتري القوس بمرجعه ولجامه * والمقابلة نحو بصت هذا بهذا * والتعدية نحو خرجت بزيد * والظرفية نحو ظننت به وجلست بالمسجد * وزائدة في الاستفهام وفي النفي قياسا نحو هل زيد بقائم وما زيد بقائم وفي غيره سمايا كقولهم في حسبك زيد والقي بيده بحسبك زيد والقي بيده قوله واللام للاختصاص نحو جاني أخ له و غلام له وللتعليل نحو جئتك للسمن والبن * ولا كرامك الزائر قوله وبمعنى عن مع القول) يعني في مثل قوله تعالى (وقال الذين كفروا الذين آمنوا لو كان خيرا ما سبقوا إليه) ولم يردانهم خاطبوا الذين آمنوا بذلك إذ كان يجب أن يقال خيرا ما سبقتمو ناليه وإنما المعنى وقال الذين كفروا عن الذين آمنوا وزائدة في قوله تعالى ردف لكم بمعنى ردفكم * وبمعنى الواو في القسم للتعجب كقوله * الله سبي على الأيام ذو حيد * بمعنى والله إلا أنها مخصوصة بما فيه معنى التعجب لا نقول لله لقد قدم زيد ولا يقومون ولكن لله لا يؤخر الأجل والله لتعثن ونحو ذلك قوله ورب لتقليل لها صدر الكلام) لأن معناها معنى الانشاء في التقليل مثل كم في التكثير فوجب أن يكون لها صدر الكلام كغيرها مما فيه معنى الانشاء * وقوله مخصصة بنكرة موصوفة على الاصح) لأن وضعها لتقليل نوع من جنس فاذا ذكرت الجنس ثم خصصته بصفته وقرت عليها ما تقتضيه من نوع من جنس ولا تدخل الأعلى نكرة لأن الفرض يحصل بذلك فلو حرف وقع التعريف ضائعا وفعلا ماض محذوف غالبا لأن المعنى على تقليل محقق فلا يكون فعله إلا ماضيا * وإنما حذف غالبا لما كان معلوما كما حذف متعلق الباء في بسم الله لماء لما قلنا رب رجل أكرمني فأكرمني صفة لرجل كقوله * رب ردد هرقته ذلك اليوم * تمامه * وأشرى من معشر أقبال * لأعلى أنه الفعل المتعلق به وقوله غالبا لأنه قد يظهر في مثل قولك رب رجل كريم تحققت أو حصل وهو قليل قوله وقد تدخل على مضمر ميم بنكرة منصوبة) نحو ربه رجلا وهذا الضمير في بهامه كإبهام الضمير في نعم ولذلك كان مفردا مذكرا مثله في نعم خلافا للكوفيين في أنه يجب مطابقتها للتمييز والخلاف راجع إلى أنه هل هو ضمير لقدر ذهني فيجب أفراد كضمير نعم أو هو ضمير لتقدم ذكره فوجب مطابقتها للتمييز قوله وتحققها ما قد تدخل على الجمل) لما كان التقليل قد يكون في المفرد وقد يكون في نسبة مخصوصة توسلوا في إدخال حرف التقليل على النسبة بما قالوا ربما قام زيد ويصنون تقليل هذه النسبة إلى زيد وربما زيد قائم * وقد تستعمل رب هذه المكفوفة بما تحقق النسبة الواقعة بعدها كقوله تعالى (ربما يود الذين كفروا) كما استعملت قد الواقعة قبل المضارع وإن كانت للتقليل لتحقيق كقوله تعالى قد يعلم الله العواقب منكم * قد يعلم ما أنتم عليه قوله وواها) يعني الواو التي تبدأ بها في أول الكلام بمعنى رب كقوله * وبلدة قاصدة * واواها * ماضية زاد الضمى أياؤها * وبلدة ليس بها أنيس * على معنى رب بلدة وقد قيل إن الخفض بها مقدرة وتقديره ورب بلدة وإن الواو واو العطف ورد بان واو العطف لا تكون في أول الكلام * وأحيب أنها قد تستعمل بتقدير جملة أخرى مقدرة وضعف أيضا

فن الابتداء والتبيين والتبعض وزائدة في غير الموجب خلافا للكوفيين والاخفش وقد كان من مطر وشبهه متأول* والى الانتهاء بمعنى مع قليلا* وحتى كذلك وبمعنى مع كثيرا وتختص بالظاهر خلافا للبرد* وفي لظرفية وبمعنى على قليلا

كانت حرفا غير منقلبة وقد جعلت ذلك مانعا في على فليكن مانعا في حاشا وعدا وخلا* فالجواب انا لم نعد حاشا في مثل قولك حاشيته ولا عدا في مثل قولك عدوته ولا خلا في مثل قولك خلوت فان انقلابا مانعا من عدها لاختلاف حروفها وانما عدنا حاشا وعدا وخلا الواقعة في الاستثناء ولما لم تصرف تصرف الافعال اشبهت الحروف فلم يجعل لالفها اصل واذا كان الاسم اذا شبه الحرف لم يكن لالفه اصل فافعل اجدر ثم قال* فن الابتداء والتبيين الخ) فالابتداء يعرف بما يصلح له انتهاء نحو سرت من البصرة لانه يصلح ان تقول الى بغداد وقد تجيء في بعض المواضع مستبعدا فيها الانتهاء لعدم القصد اليه وتوفر الغرض للبند منه نحو اعوذ بالله من الشيطان الرجيم* واما التبيين فكقوله تعالى (فاجتنبوا الرجس من الاوثان) وتعرفها بان تجعل مكانها الذي صفة فيستقيم المعنى لان المعنى فاجتنبوا الرجس الذي هو وثن* والتبعض نحو اخذت من الدراهم وتعرفها بأنك لو جعلت مكانها بعضا لاستقام المعنى* وزائدة في غير الموجب نحو ماجاني من احد وهل جاءك من احد وتعرفها بأنك لو حذفتهما لبقى اصل المعنى على حاله نحو ماجاني احد* وقد خالف الكوفيون والاخفش فقالوا تجاوز زيادتها في الموجب واستدلوا بمثل قوله تعالى (يغفر لكم من ذنوبكم) بقولهم قد كان من مطر وليس بواضح* اما يغفر لكم من ذنوبكم فيموزان يكون المراد يغفر لكم بعض ذنوبكم فان زهوا انه يدفعه قوله تعالى (ان الله يغفر الذنوب جميعا) قلنا لا بعد في ان يغفر بعض الذنوب لقوم وجميعها لقوم ولو سلمنا ان قوله تعالى (يغفر الذنوب جميعا) هام لجميع هذه الامة فليس قوله يغفر لكم من ذنوبكم خطا لهذه الامة وانما هو خطاب لقوم نوح ولا يلزم من غفرانه لهذه الامة جميع الذنوب غفرانه لقوم نوح جميع الذنوب* واما قولهم قد كان من مطر فيحتمل ان يكون المعنى قد كان شيء من مطر اما لتبعض واما للتبيين ولا يثبت مثل هذا الاصل مع هذه المحتملات قوله (والى الانتهاء الخ) اختلف في معنى الى قبيل ظاهرة في الانتهاء فلا يدخل ما بعدها فيما قبلها الا مجازا وقيل ظاهرة في الدخول فلا تستعمل في غيره الاجازا وقيل مشتركة فيهما وقيل ان كان ما بعدها ليس من جنس ما قبلها لم يدخل وان كان من جنسه دخل والمذهب الاول* ووجوب فصل المرافق والكعين على القول باوجوب على هذا المذهب ليس مأخوذا من الآية وانما هو مأخوذ من يانه صلى الله عليه وسلم قوله وحتى كذلك) يعني انها بمعنى الانتهاء الا انها ظاهرة في ان ما بعدها يدخل فيما قبلها نحو اكلت السمكة حتى رأسها ونمت البارحة حتى الصباح والمعنى اكل الرأس ونيم الصباح وتختص بالظاهر فلا يقال حثاه كما يقال اليه خلافا للبرد والذي يدل على امتناعها مستعملة كثيرا كاستعمال الى واو كان ذلك جازا لوقع ولو وقع لنقل مع توفر المستقرين والناقلين وحكمة ترك استعماله كراهة لبقاء الفه، اول تغييرها مع الاستثناء عنها بالي لانهم لو قالوا حثاه خالفوا باب الالفات التي لا اصل لها في انها اذا اتصلت بالمضمر قلبت ياء كملى والى ولدى في قولهم عليك واليك ولديك ولو قلبوها ياء خالفوا القاعدة الاصلية في ان الضمير لا يغير الكلمة* ووجه البرد انها حرف كالى فدخلت على المضمر مثلها والجواب ما قدمناه قوله وفي لظرفية) نحو جالس في الدار وفي المجد ولذلك قدر الظرف بها (و بمعنى على قليلا) ومنه قوله سبحانه ولا صلبنكم في جذوع النخل وقد قيل انها على ما بها، انما قصد

واحراه كاحراب مخصوص نم ويجوز أن يقع قبل المخصوص أو بعده تمييز أو حال على وفق مخصوصه
* الحرف مادل على معنى في غيره ومن ثم احتاج في جزئيته الى اسم أو فعل * حروف الجر ما وضع
للافضاء بفعل أو معناه الى مليله وهي من والى وحتى وفي والباء واللام ورب وواو واو القم
وتاؤه وباؤه ومن وعلى والكاف ومذ ومنذ وحاشا وعدا وخلا *

أو مؤثنا كأنهم ماملوه معاملة المضم في نم في انه لا يختلف باختلاف احوال المدوح للممكن اسما ظاهرا
فجعلوا للظاهر على غيره في المطابقة مزية واحراب المخصوص بالمدح في حبذا كاحراب المخصوص
في نم قوله ويجوز ان يأتي قبل المخصوص أو بعده تمييز أو حال على وفق مخصوصه * نحو حبذا رجلا
زيد وحبذا زيدا رجلا وحبذا راكبا زيدا وحبذا زيدا راكبا * وانما يلزموا التمييز في حبذا والتميز في نم
اذا كان الفاعل مضمرا الاخرين * احدهما ان الفاعل مهناله لفظ بخصه والفاعل في نم مستتر لفظه فجعل
افير الملفوظ به على الملفوظ مزية في البيان * والثاني انهم لو لم يميزوا في نم لالتبس الفاعل بالمخصوص بالمدح
في كثير من المواضع وذلك في مثل نم رجلا السلطان فلو ذهبت تحذف رجلا لم يدرك السلطان فاعل والمخصوص
بالمدح محذوف أو سيد كرام الفاعل مضمرا والسلطان المخصوص بالمدح بخلاف حبذا فان لفظ ذا يرشد
الى انه الفاعل واما مجيء الحال فواضح قال * الحرف مادل على معنى في غيره * قد تقدم ان وضع الكلمات
لا فائدة معناها الافرادى على ضربين * احدهما ان توضع دالة على معناها بنفسها من غير ان تتوقف
دالتها على معنى متعلق لها وذلك الاسم والفعل فان تعرض لاحد الازمنة فهو فعل والافه اسم
* والثاني ما تتوقف دالتها على معناها على متعلق لها باعتبار الوضع وذلك هو المسمى بالحرف وهو
معنى قولهم مادل على معنى في غيره وهو متعلقه قوله ومن ثم احتاج في جزئيته الى اسم أو فعل * يريد
ومن اجل ان دلالة باعتبار الوضع تتوقف على متعلقه لم يكن بد من ذكر ذلك المتعلق وذلك اما اسم أو فعل
* فالاسم مثل ان زيدا قائم والفعل مثل قد قام زيد فلا يستقل جزأ الاباسم أو فعل فاذا لم يستقل جزأ الا
باسم أو فعل لم يكن على انفراد جزأ من اجزاء الكلام لثلا يؤدي الى استعماله على خلاف وضعه لان
وضعه دالا على معناه الافرادى مشروط بذكر متعلقه فلو استعمل مجردا عند لكان خروجا عن وضعه
* ثم شرع في تقاسيم الحروف فيها * حروف الجر وهي ما وضع للافضاء بفعل أو شبهه أو معناه الى ما يليه
يعنى بفعل أو شبهه أو معناه نحو مررت بزيد وانا مار بزيد وعروري بزيد وحسن واما معناه فهو زيد
في الدار لا كرامك وهذا في الدار ابوك فالعامل فيهما ما في الدار من معنى الاستقرار وما في هذا من معنى
الاشارة عمل ذلك في الجار والمجرور على نحو عمله في الظرف والحال * ثم شرع بعددها فالعشرة الاول
لان تكون الاحرفا والخمسة التي تليها تكون حرفا واسما والثلاثة الباقى تكون حرفا وفعل * فان
قلت فقد عد قوم على اسما وفعل وحرفا فلم تعد كذلك * فالجواب انه انما قصد الى هذا التقسيم باعتبار
المحافظة على اللفظ والمعنى الاصلى والاعدت اللام حرفا وفعل في قولك زيدا اذ لفظها لفظ قولك
زيد وكذلك من لانه امر من مان يمين وكانت الى تعد حرفا واسما في قولك الى زيد بمعنى نعمة زيد ولكنهم
اعتبروا اللفظ والمعنى الاصلى معا فلم يعدوا اللام لخروجها عن معناها الاصلى ولان لفظها في الاصل
مخالف لفظها في الحرف وكذلك من و كذلك الى * الا ترى ان الى التي هي التبعة اصل الفهايه
والى التي هي حرف لاصل لالفها وكذلك علا التي هي لافعلية اصلها من واو والتي في الاسم والحرف
لا اصل لالفها فافترقا * فان قلت فيلزمك ان لا تعد حاشا وعدا وخلا لان الفها اذا كانت فعلا منقلبة واذا

(كانت)

بنكرة منصوبة أو بما مثل ففهمي وبعد ذلك المخصوص وهو مبتدأ ما قبله خبره أو خبر مبتدأ محذوف مثل نعم الرجل زيد وشرطه مطابقة الفاعل • وبئس مثل القوم الذين كذبوا وشبهه متأول وقد يحذف المخصوص إذا علم مثل نعم العبد ونعم الماهدون وساء مثل بئس • ومنها حبذا وفاضلهذا ولا يتغير وبعده المخصوص بنكرة منصوبة كذلك لأنهم لما جوزوه لواحد في الذهن من الجنس جوزوه للمدح معهود في الذهن فاضمروه لذلك ثم فسروه أما باسم جنس لما قصدوا اضممار واحده وأما بما بمعنى شيء وهو راجع إلى ذلك كقوله تعالى ففهمي ونحو قوله (بشما اشتروا به أنفسهم) يجوز أن يكون الفاعل مضمرًا بميمًا • والمخصوص إما محذوف في مثل قوله تعالى (ولبشما شروا به أنفسهم) على معنى ذلك وإما مذکور مثل قوله تعالى (بئس ما اشتروا به أنفسهم أن يكفروا) ويجوز أن تكون ما فيه بمعنى الذي ويكون المخصوص بالذم على الوجهين وجاز أن تقع فاعلة لما فيها من الإبهام كالعرف باللام • وإما المخصوص بالمدح والذم ففي امر به وجهان أحدهما أن يكون مبتدأ ما قبله خبره كأن الأصل زيد نعم الرجل واستغنى عن العائد إلى المبتدأ لما ذكر ظاهره كقوله لا أرى الموت يسبق الموت شيء بغض الموت ذا الغنى والفقر • هي في معنى يسبقه شيء وهذا خير من قول من قال إنما استغنى عن العائد لما في الفاعل من معنى العموم لما تقدم من أن جعله للعموم غلط إذ لم يقصد المتكلم به مدح الجنس وإنما قصد مدح ما يطابق هذا الفاعل المذكور فجعله للعموم غلط ثم غير التقديم والتأخير ليحصل الإبهام والتفسير المقدم ذكرهما • والوجه الثاني أن يكون خبر المبتدأ محذوف كأنه لما قيل نعم الرجل سئل عن تفسيره ف قيل هو زيد ثم حذف المبتدأ فصار الكلام بمعنى إنشاء مدح عام زيد فجزى بعد ذلك مجرى الجملة الواحدة فالوجه الأول الأصل فيه كلام واحد والوجه الثاني الأصل فيه كلامان ثم جرى مجرى كلام واحد قوله وشرطه مطابقة الفاعل يعني شرط المخصوص أن يكون مطابقًا للفاعل في افراده وتثنيته وجمعه وتأنيته فتقول نعم الرجل زيدونم الرجلان زيدان ونعم الرجال الزيدون ونعمت المرأة هند لأنه في المعنى تفسيره فحبب مطابقته وقوله تعالى (بئس مثل القوم الذين كذبوا) أو وداعتراضا لبئس لأنه قديتهم أن الذين نفسه هو المخصوص بالذم فلا يطابق الفاعل وهو قوله مثل القوم لأن الذين كذبوا ليس مثل القوم وقد تأول على وجهين • أحدهما أن يكون المضاف محذوفًا كأن أصله بئس مثل القوم مثل الذين فحذف المضاف وأقيم المضاف إليه مقامه • والثاني أن يكون الذين صفة للقوم ويكون المخصوص بالذم محذوفًا كأنه قيل بئس مثل القوم المكذبين مثلهم قوله وقد يحذف المخصوص إذا علم (يريد أنه قد تقوم قرينة بتبين به معنى المخصوص بالمدح أو الذم فيحذف اللفظ الدال عليه اختصارًا كقوله تعالى (نعم العبد انه اواب) لأنه قد علم من سياق الآية أن تفسيره ابواب فكأنه قيل نعم العبد ابواب أو نعم العبد هو وكذلك قوله نعم الماهدون لأنه قد علم من سياق الآية أن المعنى نعم الماهدون نحن قوله وساء مثل بئس) يعني أنها تستعمل استعمالها وبمعناها وإن كانت تقع في الأخبار كقولك ساء في ذلك وهو تقيض سرى وقد حل قوله تعالى ساء مثلاً القوم على أنها بمعنى بئس وقد مر مضاف محذوف ليطابق المخصوص الفاعل فقبل التقدير ساء مثلاً القوم كأن أحد الوجهين في بئس مثل القوم • ومنها حبذا (يعني ومن الأفعال التي لإنشاء المدح حبذا ولذلك عاملوه معاملة نعم في كونهم جعلوا فاعله مبهما ثم فسروه بالمخصوص على نحو ما فعلوا في نحو قولهم نعم الرجل زيد وذا ههنا وإن كان من الفاظ الإشارة لم يرد به مشار إليه بعينه وإنما يرد به مشار إليه في الذهن كما قبل في الرجل في قولهم نعم الرجل ولا يتغير ذاعن هذا اللفظ وإن كان المدح مشئوًا ومجموعًا ومذكرا

ولا يتصرف بهما بتقديم ولا تأخير ولا فصل وأجاز المازني الفصل بالظرف * وما ابتداء نكرة عند سيويه
ما بعدها الخبر وموصولة عند الاخفش والخبر محذوف وبه فاعل عند سيويه فلا ضمير في أفعال
مفعول عند الاخفش والباء للتعدي أو زائدة فقيه ضمير * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح أو ذم
* ففيها هم وبئس وشرطهما أن يكون الفاعل معرفا باللام أو مضافا الى المعرف به أو مضمرا ميمرا

ما شبهه قوله ولا يتصرف فيهما فلا يقال زيدا ما احسن ولا ما زيدا احسن ولا يزيد احسن وقد اجاز
المازني الفصل بالظروف في قولهم ما احسن بالرجل ان يصدق وانما لم يتصرف فيهما لما تضمنته
من معنى الانشاء الذي له صدر الكلام واما الفصل فنراها بالمنع راي انها كالامثال التي لا يتغير فاجروها
على طريقة واحدة * واما الاعراب فصيغة ما فعله ما مبتدأ نكرة عند سيويه كان اصله شيء حسن
زيدا كما تقول امرأته عن الخروج بمعنى ما فعله الامر وما بعدها من الفعل والفاعل والمفعول
في موضع رفع خبرها * ومذهب الاخفش ان اصلها ان تكون موصولة والجملة بعدها صلة لها
وخبرها مبتدأ محذوف كان اصله الذي حسن زيد شيء فحذف الخبر وهي عند بعضهم استفهامية مبتدأ
ما بعده الخبر كان اصله اي شيء حسن زيدا وهذه التقديرات كلها باعتبار الاصل لاهل انما الان
بهذا المعنى وانما معناها الانشاء كما تقول في بعت فعل ماض وفاعل يعني في الاصل اذا كنت مرديا به معنى
الانشاء فكذلك هذا * ومذهب سيويه اظهر من وجه وهو انه لا تقدير فيه ولم يقل من انشاء الى انشاء
بخلاف مذهب الاخفش فانه يلزم منه حذف الخبر * ومذهب غيره فانه يلزم منه النقل من انشاء الى انشاء
وهو بعيد ومذهب الاخفش اوجه من حيث ان استعمال ما الموصولة ثابتة واستعمال ما بمعنى شيء مبتدأ
لم يثبت وهذا بعينه موجود في الوجه الاخر لان استعمال ما الاستفهامية كثير ولكنه يضعف من حيث
انه نقل من الاستفهام الى التعجب كما تقدم * واما احسن يزيد فاصله احسن زيد عند سيويه * وفيه
شذوذاً احدهما استعمال الامر بمعنى الماضي والاخر زيادة الباء في الفاعل ولا ضمير عنده في افعال
لان يزيد عنده هو الفاعل * ومذهب الاخفش وغيره الى ان افعال في الاصل امر لكل احد بان يجعل زيدا
كرماً او حسناً او ما شبهه في افعال ضمير الفاعل لا بد منه الا انه جرى مستترا للواحد والاثني والجماعة
لانه جرى مجرى المثل فاعتبر لذلك * والباء على هذا الوجه الثاني اما زائدة مثلها في قوله تعالى (ولا
تلقوا باليديكم الى التهلكة) كان اصل اكرم يزيد اكرم زيدا ثم زيدت الباء فقيل اكرم يزيد * وقبل
الباء للتعدي كان اكرم مثل قولهم اكرم زيد أي صار ذا كرم فتقدر الهمزة للصيرورة مثلها في اغد
البعير اذا صار ذا غدة ثم جئ بالباء ليصير متعديا فيصير ما كان فاعلا مفعولا بها ويتحمل الفعل ضمير الفاعل
لذلك قال * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح او ذم (افعال المدح والذم التي يوب لها ما وضع لانشاء
مدح او ذم وليس مثل قولك مدحته ولا ذمته ولا شرف ولا كرم ولا حق ولا لؤم من هذا الباب لانها
للاخبار لا للانشاء قوله ففيها هم وبئس وشرطهما ان يكون الفاعل معرفا باللام الى آخره) وانما فعلوا ذلك لما
فيه من معنى الابهام او لا يقع في النفس منه موقعا ليس لما وقع مفسرا من اول الامر ثم يفسر بعد ذلك
فان الشيء اذا ابهم او لا ثم فسر كان اوقع في النفس من وقوعه مفسرا او لا وليس التعريف
في فاعله بتعريف واحد معهود وانما هو لتعريف المعهود في الذهن وذلك مبهم ومن ثم توهم كثير
من التحويين انه للعموم وليس الامر على ذلك اذ لا يفسر العموم بالواحد ولا بثنى ولا يجمع والمفسر
هذا ما الواحد وثنى وجع دل على انه ليس للعموم والمضاف الى المعرف باللام كذلك والمضمر المميز

والتالث طفق و كرب و جعل و اخذ و هى مثل كاد و واوشك و هى مثل عسى و كاد فى الاستعمال * فضلا التعجب ما وضع لانشاء التعجب و هى صيغتان ما أفعله و أفضل به و هى غير متصرفة مثل ما احسن زيدا و احسن يزيدو لا يبينان الاما يبنى منه افضل التفضيل و يتوصل فى المنع بمثل ما اشد استخراجه و اشد استخراجه

مية يرح * و لولا انهم فهموا ان المعنى الاثبات فيؤدى الى ان المعنى ان ريس الهوى يرح اى يزول ولكن بعد طول مدة لم يكن لخطبتهم اياه معنى وليس ما احتجوا به بشئ اما قوله تعالى (وما كادوا يفعلون) فعلى معنى انهم ما قربوا ان يفعلوا قبل الذبح والذى يقرره ما سبق من نعمتهم فى قولهم (اتخذنا هزوا) و قولهم (ادع لنا ربك بين لنا ما هى ان البقر تشابه) و هذا التعت دأب من لا يفعل ولا يقارب ان يفعل و فعلهم بعد ذلك لا ينافى نفي مقاربتهم الفعل قبله فانه قد يلجئ من ذلك دأبه الى الفعل و لولا ما دل على الذبح من قوله فذبحوها وشبهه لم يفهم من نفي الفعل الانفى المقاربة ثم لا يتكرونا ان العرف فى مثل ذلك جرى عليه نحو ذلك فى المعنى فاذا قيل ما كاد زيد يسافر فعناه سافر بعد ان لم يقارب ذلك وهو الذى غرهم حتى توهموا انه صار للاثبات * و اما قول ذى الرمة لم يكدر ريس الهوى فلا ينبغى ان يحمل على الغلط الا ترى الى قوله تعالى (او كظلمات فى بحر لجى يغشاها موج من فوقه موج من فوقه سحاب ظلمات بعضها فوق بعض اذا اخرج يده لم يكديرها) و لوجل هذا على معنى انه يراها لفسد المعنى ويكون مثل قولك ظلمة عظيمة ليس فوقها ظلمة لشدها اذا اخرج الانسان يده يراها وهذا ظاهر الفساد فوجب حمله على نفي المقاربة اى اذا اخرج يده لم يقارب رؤيتها وهذا ابلغ من نفي نفس الرؤية لانه اذا انتفى المقاربة للرؤية كانت الرؤية ابعده * و اما قول ذى الرمة فلا ينبغى ان يخطأ بل يحمل قول ذى الرمة على هذا المعنى فيكون قصده انه اذا غير الهجر المحبين لم يقارب حجب التغيير و هذا ابلغ من نفي نفس التغيير لانه اذا انتفى مقاربة التغيير كان التغيير ابعده من خطأ فذهب مذهب من استدل بقوله تعالى (وما كادوا يفعلون) فى انها للاثبات فالدليل على الجميع ناهض و اما من فرق بين الماضى والمستقبل فلما رآه من قوته فى قوله تعالى (وما كادوا يفعلون) و بعده فى قوله لم يكديرها و قد اورد عليهم ان قوله لم يكديرها بمعنى ما كاد فيلزمكم ان يكون للاثبات وفيه فساد المعنى المتقدم ولا يلزمهم ذلك لانه فى سياق الشرط و ما فى سياق الشرط معناه الاستقبال و ان كان قبله بمعنى المضى فبطل اراد ذلك عليهم فبين انه داخل فيما قصدوه من الاستقبال قوله و التالث طفق و جعل و كرب) و اخذ يعنى التالث بما هو لد نواخير على سبيل الاخذ الا ترى انك اذا قلت جعل زيد ايقول فعناه اخذ فى القول قوله و هى مثل كاد) يعنى فى الاستعمال بالفعل المضارع من غير ان وقوله فى واوشك و هى مثل عسى و كاد) يعنى فى الاستعمال فتستعملها على المذهبين فى عسى فى اثبات المنصوب و حذفه فنقول واوشك زيدان يبحى و واوشك ان يبحى زيد و كاستعمال كاد فنقول واوشك زيد يبحى قال * فضلا التعجب ما وضع لانشاء التعجب) فمثل قولك تعجبت و عجببت ليس من افعال التعجب لانها ليست لانشاء و اما افضل التعجب الذى بوبله ما وضع لانشاء التعجب (و هى صيغتان ما أفعله و افضل به) نحو ما احسنه و احسن به (و هى غير متصرفة) يعنى انها لا يكون منها مضارع ولا امر ولا نهى و اما لم تنصرف لانها لما تضمنت معنى الانشاء اشبهت الحرف فامتنعت من التصرف لذلك كسمى قوله و لا يبينان الى آخره) و قد تقدم شروط ذلك بعلمها فلا معنى لامادتها كائهم لما قصدوا المبالغة بالتعجب اجره و فيما جرى فيه افضل التفضيل لاتفاقهما فى المبالغة قوله و يتوصل فى المنع بمثل) ما يتوصل به الى التفضيل فقالوا (ما اشد استخراجه و اشد استخراجه) كقالتو زيد اشد استخراجا و كذلك

وقسم لا يجوز وهو مافى اوله ما خلافا لابن كيسان في غير مادام وقسم مختلف فيه وهو ليس * افعال المقاربة ما وضع لدنو الخبر رجاء أو حصولا أو اخذافيه * فالاول عسى وهو غير متصرف تقول عسى زيد أن يخرج وعسى أن يخرج زيد وقد يحذف أن * والثاني كاد تقول كاد زيد يحمي وقد تدخل أن وإذا دخل النفي على كاد فهي كالأفعال على الاصح وقبل يكون للآيات وقبل يكون في الماضي للآيات وفي المستقبل كالأفعال تمسكا بقوله تعالى (وما كادوا يضعلون) ويقول ذى الرمة * إذا غير الخبر الحين لم يكبد * رئيس الهوى من حب مية يرح *

عليها كغيرها من المنصوبات * وقسم لا يجوز وهو ما اوله ما وما في اوله ما قد تكون نافية في مثل ما برح فيكون المانع ما يلزم من تقديم مافى حيز النفي عليه وقد تكون مصدرية وهى في مادام خاصة فيمتنع لما يلزم من تقديم مافى حيز الصلة على الموصوف وخالف ابن كيسان في غير مادام مما اوله ما فلا تكون الا النافية ورأى انه لما امتزج مع الفعل وصار بمعنى الثبوت صار كأنه بمعنى ثبت فلاننى محقق يلزم تقديم مافى حيزه عليه واما مادام فلم يخالف فيه لتحقيق المصدرية * وقسم مختلف فيه وهو ليس فمن راعى الفعلية فيه جوز التقديم ومن راعى معنى النفي فيه منع التقديم والصحيح الاول لما ثبت في مثل قوله تعالى (الا يوم يأتيهم ليس مصروفا عنهم) واذ اتقدم معمول العامل جاز تقديم العامل ايضا قال * افعال المقاربة ما وضع لدنو الخبر رجاء أو حصولا أو اخذافيه هذه الأفعال في التحقيق من اخوات كان وذلك لانها لتقرير الفاعل على صفة على سبيل المقاربة من رجاء أو حصول أو اخذافيه قد دخل على مبتدأ والخبر لا عطاء الخبر حكم معناها من مقاربة مخصوصة * وانما يوجب لها الالتزامهم في خبرها ان يكون فعلا مضارعا لغرض وقد جاء قوله * وما كدت آتيا على الاصل * فالاول (يعنى الموضوع) للرجاء عسى وهو غير متصرف لتضمنه معنى الانشاء فاشبه الحرف من حيث ان معانى الانشاء اصلها ان تكون بالحروف واستعمالها على ضربين * احدهما ان تقول عسى زيد ان يخرج فتذكر لها مرفوعا ومنصوبا ويشترط في منصوبها ان يكون ان مع الفعل وانما التزموا فيها ان مع الفعل تقريراً لمعناها في الترجيح لانه لا يكون الا في المستقبل فقصودوا ان يعبروا عنه بما يطابقه * والثاني ان تقول عسى ان يخرج زيد فجعل ما كان منصوبا في موضع رفع وتستغنى عن المنصوب كما استغنوا في قولهم علمت ان زيدا قائم من الخبر من حيث اشتمل على المقصود من منسوب ومنسوب اليه * ومن قال في علمت ان الخبر محذوف فلا بعد ان يقول مثله ههنا واما اذا وقع الفاعل مضمرأ فقد تقدم مافيه من الخلاف في المضمرات قوله وقد تحذف ان (تشيها لها بكاد لمشابهتها لها في باب المقاربة كما شبهت بها في جواز ادخال أن * والثاني كاد) يعنى الثانى من الثلاثه الاول وهو ما كان لدنو الخبر على سبيل الحصول تقول كادت الشمس تغرب تريد ان دنو هانم اغروب قد حصل والتزموا في خبرها ان يكون فعل حال تقرير الما يقتضيه معناها من مقاربة الحصول قوله واذ ادخل النفي على كاد فهي كالأفعال على الاصح * واختلف الناس في كاد اذا دخل عليها النفي فقال قوم يكون معناها الآيات ماضيا كان او مستقبلا وقال قوم يكون معناها في الماضي الآيات وفي المستقبل كالأفعال * وقال قوم هو كالأفعال وهو الصحيح والذي يدل عليه علمنا بأن كل فعل لم يدخل عليه حرف نفي فمعناه على حسب ما وضع له فاذا دخل عليه النفي كان نفيالذلك المعنى عن نسب اليه وهذا معلوم من لغتهم فوجب ان يندرج كادهذا في الامر العام المعلوم من لغتهم * وشبهة من قال انها للآيات اما في الماضي فقوله تعالى (وقد يحوها وما كادوا يضعلون) وقد ذبحوا * واما في المستقبل فخطئة الشعراء ذا الرمة في قوله * لم يكبد رئيس الهوى من حب

وأصبح وأضحى لاقتران مضمون الجملة بأوقاتها وبمعنى صار وتكون تامة • وظل وبت
لاقتران مضمون الجملة بوقتيهما وبمعنى صار • وما زال وما انفك وما فتى وما برح لاستمرار خبرها
لفاعلها مذ قبله ويلزمها النفي • وما دام لتوقيت أمر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها ومن ثمه احتياج الى
كلام لانه ظرف • وليس لنفي مضمون الجملة حالا وقيل مطلقا ويجوز تقديم اخبارها كلها على اسمائها
وهي في تقديمها عليها على ثلاثة أقسام قسم يجوز وهو من كان الى راح

قوله وأصبح وأضحى وامسى لاقتران مضمون الجملة بأوقاتها) يعني انها تدخل تنفيدا هذا الخبر لهذا الفاعل
في هذه الاوقات الخاصة التي هي الصباح والضحى والمساء وتكون تامة بمعنى دخل في الصباح والضحى
والمساء فلا تحتاج الى منصوب كقولك اصبحنا وضحينا وامسينا اى حصلنا في هذه الاوقات وبمعنى
صار وقد تقدم قوله وظل وبت لاقتران مضمون الجملة بوقتيهما) كما تقدم في أصبح وأضحى وامسى
فظل باعتبار النهار وبت باعتبار الليل فاذا قلت ظل زيد سائرا اى ثبت له ذلك في جميع نهاره وبت زيد
سائرا اى ثبت له ذلك في جميع ليله وبمعنى صار وقد تقدم قوله وما زال وما انفك وما فتى وما برح لاستمرار
خبرها لفاعلها مذ قبله) يعني ان معناها ان هذا الخبر حاصل للفاعل على سبيل الاستمرار مذ كان قابلا له
في المدة لانه لا يفهم من قول القائل ما زال زيد اميرا انه كان كذلك في اول وجوده ويلزمها النفي
فيقال ما زال زيد اميرا وكذلك باقها لان معناها نفي فلو استعملت من غير النفي لانتقض المعنى فلما دخل
النفي على النفي صار المعنى الاثبات فكان النفي على النفي مقصودا في افادته الاثبات وانه ما انتفى
لانه اذا ثبت ولم ينف استمر وهو المقصود بمعناها بخلاف مجرد معنى الثبوت فانه لا يلزم منه
الاستمرار وقد خطئ ذوالرمة في قوله • حجاج ماتك الامناخة • على الخسف اوزمى بهابدا
قرا • لانه لا يقال كان زيد الامالا فهذه اجدر • واجب بأنه لم يجز الا بقوله على الخسف فيكون المعنى
انها مستمرة على الخسف وهو اسوأ الاحوال في كل حال الا في حال كونها مناخة فيكون مثل قولك
لا يزال زيد شجاعا الا ماشيا فعلى هذا تكون الامناخة بمعنى ابراك الابل من قولهم نخ عند قصدهم
اناخته وعلى الخسف يتعلق بمحذوف لانه الخبر ويكون نصب مناخة على انه حال لا خبر والاستثناء
مفرغ كما تقول جئت الا راكبا ويضعف من جهة ان عامله ظرف متأخر عنه فيكون مثل زيد قائما
في الدار وهو ضعيف • وعلى القول المردود يكون على الخسف متعلقا بمناخة ما على معنى ان اناختها
على الخسف عوض من اناختها على الارض كقوله • نحية بينهم ضرب وجيع • واما على معنى
الالزام والاهانة والا ذلان كما تقول انخته على كذا اى الزمته اياه قوله وما دام لتوقيت أمر بمدة ثبوت
خبرها لفاعلها فاذا قلت اكرمك مادمت قائما فعناء ذكر توقيت الاكرام بثبوت الخبر لهذا الفاعل
ومن ثمه احتياج الى كلام لانه ظرف والظرف فضلة فلا بد معه من كلام من جملة اسمية او فعلية لفظا
او تقديرية كغيره من الفضلات قوله وليس لنفي مضمون الجملة حالا وقيل مطلقا) فاذا قلت ليس زيد
حالا فعناء حصول هذه الصفة منفية عن هذا الفاعل • ثم اختلف هل يقتضى وضعها نفي الحال
خاصة او للاطلاق واكثرهم على انها لنفي الحال ثم شرع يذكر احكام هذه الاخبار باعتبار التقديم
والتأخير فقال • ويجوز تقديم اخبارها كلها على اسمائها) ولا اشكال في ذلك اذ ليس فيه التقديم المنصوب
على المرفوع فيما عامله فعل • واما تقديم الاخبار عليها انفسها فهي في ذلك على ثلاثة اقسام • قسم
نحو زو هو من كان الى راح) يعنى باعتبار الترتيب المتقدم لانها افعال صريحة ولا مانع فيجاز تقديم المنصوب

الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل على صفة وهي كان و صار و أصبح و أمسى و أضحى و ظل و بات و آض و عاد و غدا و راح و مازال و مانتك و مافتى و ما برح و مادام و ليس و قد جاء حاجات حاجتك و قعدت كأنها حربة تدخل على الجملة الاسمية لا عطاء الخبر حكم معناها فترفع الاول وتنصب الثانى مثل كان زيد قائما فكان تكون ناقصة لثبوت خبرها ماضيا دائما أو مقطعا و بمعنى صار و يكون فيها ضمير الشأن و تكون تامة بمعنى ثبت و زائدة * و صار الانتقال *

الى ما يتعدى الى واحد و علمت الشئ بمعنى حرفته فى نفسه كذلك ورأيت بمعنى ابصرته كذلك و وجدت الضالة بمعنى اصبتها كذلك قال * الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل على صفة لانها كلها اشتركت فى ان وضعها على ان تنسب الى الفاعل باعتبار صفة له فلذلك لم يكن بد من الخبر و الاخولف مقتضى وضعها ولم يذكر سيويه منها الا كان و صار و مادام و ليس ثم قال * و ما كان نحوهن من الفعل مما لا يستغنى عن الخبر يعنى ما وضع لتقرير الفاعل على صفة قوله و قد جاء حاجات حاجتك يعنى و قد استعملت جاء فى هذا المعنى بمعنى صار لان المعنى اثبات حصول الفاعل على معنى ما ذكر منصوبا فان جعلت مانافية و جب ان يكون ذلك الشئ تقدم ذكره فيكون المعنى نفي ان يكون ذلك على قدر حاجة المخاطب كما لو كان محتاجا الى غرارة فطلب منه لذلك كيل صبرة فقال حاجات حاجتك بمعنى لم تحصل هذا القدر المحتاج اليه و ان جعلت ما استفهامية كان فى جات ضمير يعود عليها و صرح تأنيده للاخبار عنه بالحاجة كقولهم من كانت امك فيكون المعنى انه احتاج من شئ الى مقدار مخصوص لم يتبين له مقداره فيسأله عن تحقيقه باعتبار مقداره فكأنه قال أى شئ حصل باعتبار حاجتك و قعدت كأنها حربة الضمير فى قعدت للشفرة لانهم يقولون ارفع شفرته حتى قعدت كأنها حربة اى صارت قوله تدخل على الجملة الاسمية لا عطاء الخبر حكم معناها (تقرير لما تقدم و تبين لمعنى تلك الصفة فى انها تحصل للفاعل على حسب معنى ذلك الفعل من اثبات او نفي او صيرورة او باعتبار زمان مخصوص على ما سبأنى فيرتفع الاول و يسمى اسمها و تنصب الثانى و يسمى خبرها * ثم شرع فى تبين معانيها باعتبار استعمالها فى ابواب له و فى غيره ان كان لها فقال * فكان تكون ناقصة (تقدم ما الباب له ثم بين معناها و هو ثبوت خبرها لفاعلها ماضيا ثم الماضى بعد ذلك على ضربين احدهما ان تقصد الدوام كقوله تعالى (وكان الله سميعا بصيرا) والثانى ان تقصد الانقطاع كقول الفقير كان لى مال و تكون بمعنى صار و يكون فيها ضمير الشأن و هذه التى فيها ضمير الشأن هى الناقصة فى التحقيق الا انه يشترط ان يكون مرفوعا ضمير الحديث فلا يكون خبرها الاجلة و لا يكون فيه ضمير عائدا على المبتدأ فلما انفردت بهذه الصفات جعلت قسما برأسه تقريبا على المبتدئ و تكون تامة يسكت على مرفوعها و هذه ليست من هذا الباب لان مدلولها معنى ينسب الى فاعلها من غير تقييد كأنه قال ثبت او وجد كقوله تعالى (وان كان ذو عسرة يسر) و سميت تامة لاستغنائها عن الخبر كما سميت افعال هذا الباب ناقصة لاحتياجها الى الخبر و تكون زائدة و هى التى يكون وجودها و عدمها لا يتخلل بالمعنى الاصلى فى الجملة كقولهم لم يوجد كان مثلهم و شبهه و قد قيل ان قوله تعالى (لن كان له قلب) يتوجه على الخمسة * و صار بمعنى الانتقال اى انتقل الفاعل الى تلك الصفة و قد يكون انتقالا باعتبار الحقائق كقولهم صار الطين خزا و قد يكون باعتبار العواض نحو صار زيد غنيا و قد يكون باعتبار المكان كقوله لهم صار زيد الى و

ومنها جواز الالفاء اذا توسطت أو تأخرت لاستقلال الجزءين كلما بخلاف باب اعطيت مثل زيد علمت قائم • ومنها انها تعلق مع حرف الاستفهام والنفي واللام مثل علمت أزيد عندك ام عمرو • ومنها انه يجوز أن يكون فاعلها ومفعولها ضميرين لشيء واحد مثل علمتني منطلقا ولبعضها معنى آخر يتعدى به الى واحد فظننت بمعنى اتهمت وعلمت بمعنى عرفت ورأيت بمعنى أبصرت ووجدت بمعنى أصبت *

تنبيهها على انها اذا تقدمت علمت لقوتها بالتقدم واما اذا توسطت او تأخرت ضعفت فاجيز فيها الوجه الآخر وقد نقل جواز الالفاء مع تقدمها وهو ضعيف ولا يستدل بمثل قولهم علمت ان زيدا لقائم فان هذا من باب التعليق لا من باب الالفاء * ومنها انها تعلق ومعنى التعليق ان يمنع اعمالها لعارض لزوما بخلاف الالفاء فان معناه انه يجوز ترك اعمالها لعارض وهو التوسط او التأخر فاذا وقع بعدها حرف الاستفهام كقوله علمت ازيد عندك ام عمرو علقته اي امتنع اعمالها لان ما قبل الاستفهام لا يعمل فيما بعده وان كان في المعنى مرادا ومعناه علمت احدهما بعينه عندك مبهما لان المعنى علمت جواب ذلك وجواب ذلك انما يكون بالتعيين وكذلك علمت ما زيدا بقائم لان ما قبل النفي لا يعمل فيما بعده وان كان المعنى علمت زيدا ليس بقائم وكذلك اذا قلت علمت زيدا منطلقا لان ما قبل لام الابتداء لا يعمل فيما بعده وان كان المعنى علمت زيدا منطلقا ولا يرد على ذلك علمت ان زيدا قائم بالكسر لانه امكن اعمالها يجعلها المفتوحة فتكون مفعولا في موضع نصب فلا يعدل الى التعليق مع امكان الاعمال والتقديم كما لا تعلق في علمت زيدا منطلقا لامكان الاعمال مع التقديم * وقد اختلف في تقدير علمت ان زيدا منطلقا فالاكثر على انها باسمها وخبرها سدت مسد المفعولين لان المعنى يقتضى منسوباً ومنسوباً اليه وذلك حاصل * وقال بعضهم بل المفعول الثاني محذوف فاذا قلت علمت ان زيدا منطلقا فالتقدير علمت انطلاقه حاصله ولكنه حذف العلم به وهذا رأى الاخفش والكسائي * ومنها انه يجوز ان يكون فاعلها ومفعولها ضميرين لشيء واحد مثل علمتني منطلقا اي علمت نفسي وعلمتك فقلت كذا اي علمت نفسك ومنه لقد رأيتنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بخلاف غيرها من الافعال فانه اذا كان ذلك عدلوا في المفعول عن الضمير الى لفظ نفس مضاف الى ذلك المضمحل كقوله ضربت نفسي وضربت نفسك * وانما ابدلوا المفعول بلفظ النفس في غير افعال القلوب لما تقرر في المعتاد من ان فعل الفاعل لا يتعلق بنفسه غالبا وانما يتعلق بغيره فلو قالوا ضربتني وضربتك لسبق الى الفهم ماهو الغالب من الغيرة بينهما ولم تقو حركة الضمير رافعة لهذا الالباس مع قيام هذا الغالب فابدلوا المفعول بلفظ النفس اي انا بالمدول عن ذلك الغالب بخلاف باب علمت وظننت فانه ليس الغالب فيها التعاير بل علم الانسان بصفات نفسه وظنه اياها اكثر فكان ذلك الغالب الذي غير الاصل لاجله متنفيا فجرت هذه على اصلها واستعمال المضمرات في محالها من غير تغيير لها وقد جاءت فقدت وهدمت مجراة مجرى علمت كقوله * لقد كان لي عن ضربتين فقدتني * وعما الاقنى منهما مترجح * وهو على خلاف القياس المقرر وان كان جاريا على القياس الاصل قوله * ولبعضها معنى آخر الى آخره * قد تقرر ان تعدى الافعال انما كان باعتبار معانيها فلم ان هذه الافعال انما تعدت الى مفعولين باعتبار ان معناها يقتضى منسوباً ومنسوباً اليه فاذا استعملت بعضها على معنى آخر لا يقتضى الا متعلقا واحداً وجب ان تكون مما يتعدى الى واحد فظننت اذا استعملت بمعنى اتهمت لا تقتضى الا متعلقا واحداً فوحبان تخرج عما نحن فيه

وأنبأوناً وأخبر وخبر وحدث هذه مفعولها الاول كفعول أعطيت والثاني والثالث كفعولي علمت
افعال القلوب ظننت وحسبت وخلت وزعمت وعلمت ورأيت ووجدت تدخل على الجملة الاسمية
لبیان ماهی عنه فنصب الجزین ومن خصائصها أنه اذا ذكر أحدهما ذكر الآخر بخلاف باب اعطيت *

علم وهذان الفعلان متعديان الى ثلاثة من غير اشكال * وقد اجاز الاخفش اظننت واحسبت واخلت
وازعمت فحكمها عند القائلين بها حكم أعلم واری * واما انبأ ونبأ واخبر وخبر وحدث فقد ذكرها
التحويون في باب المتعدي الى ثلاثة وهي في التحقيق متعددة الى واحد ولكنها لما استلزمت معنى الاعلام
اجريت مجراه لان الاخبار المستقيم انما يكون عن علم او عن ظن والتحقيق ان انبأ يتعلق بمنبأ لا بنبأ لان
الفعل نفس النبأ ولا يتعلق بنفسه * الا ترى انك اذا قلت انبأته نبأ او اخبرته خبرا او حدثته حديثا
كان منصوبا على المصدر فاذا ذكرت خصوصية ذلك النبأ والخبر فقلت زيدا قائما او عمرا منطلقا
لم يخرج عن كونه مصدرا كما اذا قلت قعد القر فضاء فكان مصدرا مثله في قعدت قعودا بخلاف اعلم فان
المفعول الثاني والثالث ليسا نفس الاعلام ولا العلم بل متعلق العلم * فان قيل فقتضى ذلك ان يحكى
ما حل محل المصدر كما يحكى ما وقع بعد القول في قولك قلت زيد قائم ولما يحكى دل ذلك على انه ليس
من قبيل ما وقع موقع المصدر * فالجواب انه انما يحكى ما وقع بعد القول من جهة انه يطلق ويراد به
نفس اللفظ فصار حاصله راجعا الى معنى الحكاية اذ المراد تلفظت هذا اللفظ فلو عدل من ذلك لكان
كذبا * الا ترى انه اذا استعمل بمعنى القول النفسى جرى على هذا النحو فتقول أقول زيدا منطلقا
فنصبهما فكذلك ما وقع من المفعول الثاني والثالث بعد انبأ ونبأ واخبر لان الانباء والاخبار لا يراد بهما
الا المعنى لا اللفظ فلما كان كذلك اجرى مجرى القول المراد به المعنى لفقدان قصد الحكاية وسماها التحويون
مفعولا تانيا وثالثا على طريق المسامحة لما ذكرناه * وهذه التعدية الى ثلاثة مفعولها الاول كفعول اعطيت
يعنى ان شئت ذكرته منفردا وان شئت تركت ذكره مع ذكر ما بعده فتقول اعلمت كما تقول اعطيت ولا تذكر ما بعده
وتقول اعلمت عمرا منطلقا ولا تذكر ما قبله كما تقول اعطيت ثوبا ولا تذكر من اعطيته * واما المفعول
الثاني والثالث فكهمفعولي علمت) يعنى انك اذا ذكرت احدهما فلا بد من ذكر الآخر واذا تركتهما
معاساغ لانهما في المعنى مفعولا علمت * وانما وجب عند ذكر احدهما ذكر الآخر لانهما في المعنى
كالبتداء والخبر فكما انه لا بد من المبتدأ عند ذكر الخبر ومن ذكر الخبر عند ذكر المبتدأ فكذلك هذا بخلاف
مفعولي اعطيت فانهما لا ربط بينهما فلم يلزم من ذكر احدهما ذكر الآخر فكان الاول منهما كالمفعول
الاول في اعلمت والثاني منهما كالثاني والثالث معافى اعلمت قال * افعال القلوب ظننت وحسبت الى آخرها)
تدخل على الجملة الاسمية لبیان ماهی عنه لان النسبة قد تكون عن علم وقد تكون عن ظن فاذا قصدت
بیان انها عن علم قلت علمت ونحوه واذا قصدت انها عن ظن قلت ظننت ونحوه فبین بعلت ان النسبة
عن یقین فی غرض المتکلم وتین بظننت ان النسبة عن ظن فنصب الجزین لانهما متعلقان لها كما تنصب
بأعطيت ونحوه المفعولين * وقد اختلفت هذه بخصائص * منها انها اذا ذكر احد المفعولين فلا بد
من ذكر الآخر بخلاف باب اعطيت لانهما في المعنى على ما كانا عليه من منسوب ومنسوب اليه فلو اقتصروا
على احدهما لا اخل المعنى بخلاف باب اعطيت فان مفعوليهما ليسا منسوبا ومنسوب اليه فلذلك جاز ذكر
احدهما وترك الآخر * ومنها انه يجوز فيها الالغاء اذا توسطت او تأخرت (لانك اذا الغيت استقل
الجزآن كلاما فكان ذكرها كذكر الطرف في المعنى فاذا قلت زيد ظننت قائم فكانك قلت زيد قائم في ظني
بخلاف ما اعطيت لان مفعوليهما لا يستقلان كلاما لتعذر النسبة بينهما وقال * اذا توسطت او تأخرت)

ومعتل العين الافصح قبل وبيع وجاء الاشمام والواو ومثله باب اختيار وانقيد دون استخير واقيم * وان كان مضارعا ضم اوله وقطع ما قبل آخره * ومعتل العين تقلب فيه ألفا * المتعدى وغير المتعدى * فالتعدى ما يتوقف فهمه على متعلق كضرب وغير المتعدى بخلافه كقعد والمتعدى يكون الى واحد كضرب والى اثنين كأعطى وعلم والى ثلاثة كأعلم وأرى

التاء فقالوا تعلم وتجاهل لا لتبس تعلم بصيغة مضارع علمت ولا لتبس تجاهل بصيغة مضارع جاهلت قوله ومعتل العين الى آخره) يعنى ان ما اعتلت عينه من الثلاثى الماضى نحو قال وباع ففيه ثلاث لغات قبل وبيع افصحها وقبل وبيع بالاشمام وهو فصيح وقول وبوع بالواو وهو قليل * فاما الياء فلان اصله بيع كرهوا الكسرة على الياء بعد الضم فاسكنوها فلم يمكن بقاؤها ساكنة مع ضم ما قبلها فكان الاولى تغيير الحركة لتغيير الحرف لانه اقل تغييرا ولانه اخف ثم جعلوا قبل عليه لانهما من باب واحد وكان قلب الواو الى الياء اولى من قلب الياء الى الواو فقد علم بذلك ضعف لغة قول وبوع لانهم جعلوا الاخف على الاثقل * واما الاشمام فللايذان بان اصل الضم في اوائل هذه الافعال قوله ومثله باب اختيار وانقيد الى آخره) يعنى ان افعل وانفعل والمعتل العين اذا ضم ما بعد الساكن وهو ما قبل حرف العلة وكسر ما قبل الآخر في هذا البناء صار اصل قولك في اختيار اختيار وفي انقيد انقيد فعمل ان تير وقيد مماثل لقولك بيع في اقتضائه الثلاث اللغات المذكورة فوجب ان تجرى فيها دون قولك استفعل وافعل في مثل استخار واقام لان ما قبل حرف العلة فيهما ساكن في الاصل والضم قبل الساكن فلم يكن مثل بيع في اصله وانما هي ياء مكسورة قبلها ساكن وتلك ياء مكسورة قبلها ضمة فافترا وحكم الياء المكسورة اذا ساكن ما قبلها وكانت مما يعل لاجلها ان تسكن وتلقى حركتها على ما قبلها فلذلك وجب ان يقال استخير واقيم لغة واحدة اذ لم يوجد فيه مقتضى تلك اللغات قوله وان كان مضارعا الى آخره) لانهم لو اقتصروا على الفتح فيما قبل الآخر لم يفد في مثل يعلم ولو اقتصروا على الضم لم يفد في مثل يخرج قوله ومعتل العين) يعنى في قال وباع في جميع الباب (تقلب) فيه العين (الفا) لانها تحرك وما قبلها مفتوح او في حكم المفتوح فيجب قلبها الفا وكذلك معتل اللام واما معتل التاء فيكون فيه واو اسواء كانت ياء في اسمى فاعله او واو اسواء كانت محذوفة في اسمى فاعله او ثابتة فلذلك تقول في يأس يؤيس وفي بوجل بوجل وفي بعدو بى بعدو وبوقى قال * المتعدى وغير المتعدى فالتعدى ما يتوقف فهمه على متعلق كضرب وغير المتعدى بخلافه كقعد لان المعاني تقسم قسمين قسم لا يتعلق له بغير من قام به الفعل وقسم يتعلق لنفسه فالتعلق لنفسه فهو لمتعدى اضرب وقتل فانه لا يعقل ضرب الابتلى وهو يستلزم المتعلق فهذا الضرب هو المتعدى فاذا ذكر ذلك المتعلق سمي مفعولا به وما يعقل من غير متعلق كقيام وقعد واجر واصفر فهو الذى يسمى غير متعد * ثم المتعدى قد يتعلق بواحد ويسمى متعديا الى واحد كضرب وقد يتعلق باثنين فيسمى متعديا الى اثنين كأعطى وأعلم * الا ترى ان الاعطاء يتعلق باعتبار عقليته بأمرين احدهما المعطى والاخر الشيء الذى يعطاه ولو رفعت عن الذهن تعلقه بهما او بأحدهما لم يعقل الاعطاء وكذلك علم بمعنى علم النسب فانه يتعلق لنفسه بمنسوب ومنسوب اليه لان ذلك من معقول النسب * وقد يتعلق بثلاثة كأعلم وارى الا ترى ان اعلم يتعدى بالهمزة عن علم المتعدى الى اثنين وزيادة هذه الهمزة توجب للفعل المعنى الذى وضعت له وهو زيادة مفعول هو في المعنى مصير لقيام ذلك الفعل به فاذا قلت اعلمت زيدا اغناه صيرت زيدا مالما وقد علم ان العلم يتعدى الى مفعولين فقد صار باعتبار الهمزة يتعلق بمصير وباعتبار العلم يتعلق بمنسوب ومنسوب اليه فصار تعلقه بثلاثة وكذلك ارى من رأى بمعنى

فان كان بعده ساكن وليس رباعى زدت همزة وصل مضمومة إن كان بعده ضمة ومكسورة فيساواه مثل
اقتل واضرب واعلم وان كان رباعيا مفتوحة مقطوعة * فعل مالم بسم فاعله هو ما حذف فاعله * فان
كان ماضيا ضم اوله وكسر ما قبل آخره وبضم الثالث مع الهمزة والثاني مع التاء خوف اللبس

لام الامر ومن ثم توهم الكوفيون انه معرب ولذلك وجب ان تقول اضرب بسكون الباء وارم واغز
واخش بحذف حروف العلة واضربوا واضربوا واضربى بحذف النون قوله فان كان بعده ساكن (يعنى
انك اذا حذف حرف المضارعة فلا يخلو اما ان يكون بعده فى المضارع ساكن وليس رباعى اولا فان
كان الاول زدت همزة وصل ليتوصل بها الى النطق بالساكن مضمومة ان كان بعد الساكن ضمة رفعا
للبس على تقدير الفتح وطلباً للتخفة بالاتباع على تقدير الكسر لانهم لو قالوا اقتل لاتلبس بالمضارع ولو
قالوا اقتل لكان مستقلاً وكسروها فيما سواه لانهم لو ضموا فى مثل اضرب لاتلبس بالماضى الرباعى
للم بسم فاعله ولو ضموا فى مثل اعلم لاتلبس بمضارع مالم بسم فاعله ولو قهوا فى اضرب لاتلبس بالامر
من الرباعى ولو قهوا فى اعلم لاتلبس بالماضى الرباعى فتعين الكسر * فان كان رباعيا بالهمزة وهو الذى
قصد بقوله رباعى فى مثل قولك يعلم ويرسل جاؤا بالهمزة المحذوفة من المضارع لزال المقتضى لحذفها
* الا ترى ان اصل قولك يعلم ويرسل يؤمرسل كما تقول دحرج يدحرج لان حروف المضارع
هى حروف الماضى بعد حرف المضارعة وانما حذفوها فى المضارع لان منه اعلم وارسل واصله أعلم
وارسل فكهوا اجتماع الهمزتين فى كلمة واحدة فحذفوا الثانية تخفيفا ثم اجروا حروف المضارعة
كلها مجرى واحدا لانه باب واحد فلما حذفوا حرف المضارعة لبناء صيغة الامر زال موجب حذف
هذه الهمزة فوجب الاتيان بها اجراء للكلمة على اصلها الا ترى انهم لو لم يردوها لاقتضى ان يردوا غيرها
مثلا لانهم لو كسروها لاتلبس بالثلاثى * الا ترى انهم لو قالوا من اضرب يضرب اضرب بكسر
الهمزة لم يعلم امن اضرب هو ام من ضرب ولا وجه للضم لما تقدم والذى يدل على انهم
اتوا بهذه الهمزة لزال المقتضى لحذفها مجتهد بها فى صيغة الامر من يريد ويبعد ويرى وان لم يكن
بعد حرف المضارعة ساكن لانه لو كان الاتيان بها لغرض النطق بالساكن لم يكن للاتيان بها فى ذلك
معنى فان لم يكن بعده ساكن نطق به على ما هو عليه لاستغنائهم عن الهمزة لتحركه على أى وجه كان
من صحيح او معتل كما فى قولك من يدحرج دحرج وكقولك من يعلم تعلم ومن يقي وتقي ويرى قه وفه وره
والتزموا هاء السكت فى مثل ذلك اذا وقفوا لما يلزمهم لو لم يأتوا بها من الابتداء بساكن والوقوف على
متحرك قال * فعل مالم بسم فاعله هو ما حذف فاعله الى آخره (كل فعل حذف فاعله فهو فعل مالم بسم فاعله وقد
تقدم مايقام مقام الفاعل وهو الذى يسمى مفعول مالم بسم فاعله والفرض ههنا ذكر ما يلزمه من التغير
عند بناءه للمفعول فان كان ماضيا ضم اوله وكسر ما قبل آخره نحو ضرب وقتل ودحرج * وانما ضموا
اوله لينبها على انه من قبيل هذه الصيغة اذ لو اقتصر واعلى الكسر لم ينفذ فى مثل علم ولو اقتصر
على الضم لاتلبس فى باب اعلم بالمضارع لو قالوا اعلم فتبينت فائدة الضم والكسر معا قوله وبضم
الثالث مع الهمزة والثاني مع التاء خوف اللبس) يعنى ان نحو انطلق واقتدر واستخرج اذبنى لذلك
ضم ما بعد الساكن مع الهمزة فيقال انطلق واقتدر واستخرج لانهم لو اقتصرنا على ضم الهمزة وهى
همزة وصل تحذف فى الدرج لاتلبس حينئذ بصيغة الامر فى مثل قولك الا استخرج فضموا ما بعد
الساكن ليرتفع هذا اللبس وكذلك ضموا ما بعد التاء فى مثل تعلم وتجاهل لانهم لو اقتصرنا على ضم

والاقلقاء ونجى اذامع الجملة الاسمية موضع الفاء وإن مقدرة بعد الامر والنهاى والاستفهام والتمنى والعرض اذا قصدت السببية نحو اسلم تدخل الجنة ولا تكفر تدخل الجنة وامتنع لا تكفر تدخل النار خلافا لكسائى لان التقدير إن لا تكفر * مثال الامر صيغة يطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة وحكم آخره حكم المجزوم

قدرته بنفسه هو الجواب تحقق تأثير حرف الشرط فيه الاستقبال فيتمين حذف الفاء فلذلك جاز الامر ان في الموضعين قوله والاقلقاء) يعنى وان لم يكن من القسم الاول ولا الثانى فتعين الفاء لتعذر تقدير تأثير حرف الشرط في غير القسمين الاولين الواجب والجائز كالامر والنهاى والجملة الاسمية والفعلية الماضية المحققة والمستقبل بغير حرف الشرط كقوله ان اكرمتنى فلن اكرمك وان اكرمتنى فسوف اكرمك وكذلك الداخل عليه حرف الحال وكذلك ليس وعمى وان كانتا فعلين لتعذر تأثير حرف الشرط * اما ليس فليكونها في الحال * واما عمى فلخروجها عن معنى الزمان او لخروجها معا عن معنى الزمان وان لم يقل ان ليس لنفى الحال * واما قوله تعالى (واذا ما غضبوا هم يغفرون) * والذين اذا اصابهم البغي هم ينتصرون) فلا استعمالها لمجرد الزمان كقوله تعالى (والليل اذا بعثى) * واما قوله تعالى (واذا تلى عليهم آياتنا بينات ما كان يحتملهم) فيحوز ان تكون كذلك ويحوز ان تكون لتقدير قسم محذوف كانه قيل والله كقوله تعالى (وان اطعموهم انكم لمشركون) ولولا ذلك لوجب دخول الفاء لامتناع ان اكرمتنى س اكرمك ونحوه فلو لا تقدير القسم لم يحز قوله ونجى اذامع الجملة الاسمية موضع الفاء) كقوله تعالى (اذا هم يقنطون) بمعنى فهم يقنطون قوله وان مقدرة بعد الامر والنهاى والاستفهام والتمنى والعرض اذا قصدت السببية) اى تجزم إن مقدرة بعد هذه الاشياء اذا قصد معناها وهو ان يكون الاول سببا للثانى فان لم تقصد السببية فلا جرم لتعذر تقديرها فترفع * اما على الاستيناف كقولهم لا تذهب به تغلب عليه * واما على الصفة كقوله تعالى (فهب لى من لدنك وليا يرثنى) * واما على الحال كقوله تعالى (ثم ذرهم فى خوضهم يلعبون) وانما صح تقدير إن لما علم من ان هذه الامور الخمسة فيها معنى الطلب والطلب لا ينفك عن سبب حائل للطلب عليه فوجوده مسبب عنه واذا كان ذلك مفهوما من الا وامر وذكر المسبب اغنت هذه القرينة عن ذكر حرف الشرط والسبب لما كانت تلك دالة عليها ولذلك لم يقع الجزم فى النفي لانه خبر محض والاخبار لا يلزم ان تكون لتعصيل سبب عنها بل قد تكون لغرض اطلاع المخاطب على ذلك خاصة ويجب عندها التحقيق ان يكون فعل الشرط على حسب القرينة فى الاثبات والنفي فلا يجوز لا تكفر تدخل النار لان القرينة فى الكفر فاذا قدرت السبب كذلك صار التقدير فائقا ان لا تكفر تدخل النار وهو فاسدو كذلك لا تمدن من الاسديا كلك خلافا لكسائى فانه اجاز مثل ذلك اعتمادا منه على اتضاح المعنى فى مثله والاو اصوب قال * مثال الامر * قوله صيغة يطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة) وهذا حدلا يسميه النحويون والاصوليون صيغة امر ولا يعنون بصيغة الامر ما يدل على الطلب مطلقا وانما ارادوا نوعا من صيغة وخصوه بهذا اللقب لغلبته فيه وهو كل ما يطلب به الفعل من المخاطب الفاعل بحذف حرف المضارعة فيخرج ليفعل زيد كذا لانه ليس للفاعل المخاطب ويخرج لتفعل كذا لانه ليس بحذف حرف المضارعة وان كان قواهم لتفعل كذا قليلا ومنه القراءة الشاذة فى قوله تعالى فذلك فلتفرحوا بالثناء قوله وحكم آخره حكم المجزوم) يعنى انك تعامله بمعاملة المجزوم وان لم يكن مجزوما عند البصريين لزوال مقتضى الارباب عنه وهو حرف المضارعة ولكنهم مالموه معاملة المجزوم فى الصورة لموافقته معنى ما فيه

والانتهى المطلوب بها الترك وكلم المجازاة تدخل على الفعلين لسببية الاول ومسيبية الثاني وبسبب
شرطا وجزاء فان كانا مضارعين أو الاول فالجزم وان كان الثاني فالوجهان وان كان الجزاء ماضيا بغير
قدلفظا أو معنى لم تجز الفاء وان كان مضارعا مثبتا أو منفيا بلا فالوجهان

من امر تبالا وهى مكسورة ابدافذا دخل عليها الفاء والواو وتم جاز فيها الوجهان كقوله تعالى
وليوفوا ثم ليقتضوا قرى بهما جميعا بالكسرة على الاصل والاسكان طلبا للتخفيف كما اسكنوا باب كنف
فقالوا كنف * ولا التى انتهى هى المطلوب به ترك الفعل (كقوله تعالى ولا تسرفوا ولا تكون الاجازة
بخلاف التى لمجرد النفي فان تلك لا عمل لها فى الفعل كقوله تعالى (وما لكم لا تؤمنون بالله) وتعرفها بأنها
التى لا طلب فيها قوله وكلم المجازاة) ما يدخل على شيئين فبجعل الاول سببا للثاني كقولك ان تكرمنى اكرمك ويسمى
الاول شرطا والثاني جزاء فان كان الفعلان مضارعين فليس فيهما الا الجزم كقولك ان تكرمنى اكرمك
وان كان الاول مضارعا ودون الثاني فكذلك وان كان الثاني دون الاول فجاز فيه الجزم والرفع والجزم اكثر
وقد جعل المبرد الرفع فيه شاذا كرفعه اذا كان الاول مضارعا هذا اذا كان مجردا عن الفاء اما اذا جاءت الفاء لم يكن
للشرط فيه عمل * ثم الجزاء باعتبار الفاء ثلاثة اقسام قسم يجب فيه دخوله وقسم يمنع وقسم يجوز فيه الامران
* فاما ما يمنع فيه دخوله فان يكون الجزاء ماضيا لفظا او معنى وقصد به الاستقبال بدخول حرف
الشرط كقولك ان اكرمتنى اكرمتك وان اكرمتنى لما اكرمتك كأنهم لما رأوا الجواب يلزم تأثير
حرف الشرط فيه لقلب مضاه الى الاستقبال استغنوا فيه عن الرابطة كقولك ان اكرمتنى اكرمتك وان
اكرمتنى لما اكرمتك لان قولك لما اكرمتك وان لم يكن ماضيا لفظا فهو باض معنى والشرط مؤثر فيه
الاستقبال فهو كالماضى سواء * وانما قال بغير قد يخرج عنه الماضى المحقق الذى لا يستقيم ان يكون للشرط
فيه تأثير كقولك ان اكرمتنى اليوم فقد اكرمتك امس فلو لم يخرج له لدخل فيما لا يجوز فيه الفاء
وهو واجب فيه دخول الفاء وانما وجب فيه دخول الفاء لانه لا يستقيم ان يكون للشرط تأثير
فى معنى الاستقبال فيه لان الغرض به الماضى المحقق فكما وجب دخول الفاء فى الامر والنهاى وغيرهما
مما لا يستقيم ان يكون للشرط فيه افادة فى معنى الاستقبال فكذلك هذا * والقرى موافقه قدلفظا او تقدير
مع الفاء وقد جاء قوله تعالى (ان كان قبضه قدمن قبل فصدت وان كان قبضه قدمن دبر فكذب) بغير
قدلفظا والفاء لازمة لما ذكرناه * وانما ثبت قداد قدرت ليكون تنبيها على تعذر تأثير الشرط بعدها
لانه لا تحقق ان الشئ قد وقع والمشروط متوقع مترقب ولا يستقيم تحقق انه قد وقع مع ترقبه قوله وان كان
مضارعا مثبتا او منفيا بلا الى آخره) وانما جاز الوجهان لصحة تقدير تأثير حرف الشرط فيهما وصحة نفي تأثيره *
وذلك ان المنفى بلا ان اجرئها مجرى لن فى اصل وضعها تعذر تأثير حرف الشرط كما يتعذر مع لن والسين
وسوف اذ لا يجتمع على الفعل حرفا استقبال فيتعين بهذا التقدير دخول الفاء وان قدرت لاهذه مثلها فى قولك
اريد ان لا تقوم لمجرد النفي صح ان يكون لحرف الشرط تأثير فى الفعل فيمتنع دخول الفاء كأنهم لما
قصدا الى نفي الفعل الواقع بعد ان المصدرية جردوا لاهن معنى الاستقبال واستعملوها للنفي خاصة
وكانت اولى من لن وما وان * اما لن فلما فيها من التأكيد فكان تجريد مالا تأكيد فيه اقرب * واما
فلكونها الحال * واما لن فلكونها مشتركة او لكونها موافقة لفظ ان او لكونها بمعنى ما * واما المضارع
المثبت فان جعلته خبرا لمبدأ محذوف تعذر تأثير حرف الشرط فيه فيعين دخول الفاء وايسر بالكثير
لما يلزم من الاضمار من غير حاجة ومنه قراءة حرة ان تفضل احدهما فتذكر احدهما الاخرى وهو قليل وان

(قدرته)

وأو بشرط معنى الى أن والعاطفة اذا كان المعطوف عليه اسما ويجوز اظهار أن مع لام كي والعاطفة ويجب مع لافي اللام * ويتجزم بلم ولما ولام الامر ولا في النهى وكلم المجزاة وهى إن ومهما واذا ما وحيتا واين ومتى ومن وما وأى وأنى * واما مع كيفما واذا ما فشاذا وبان مقدرة * فلم لقلب المضارع ماضيا ونفيه ولما مثلها وتختص بالاستغراق وجواز حذف الفعل ولام الامر المطلوب بها الفعل

ما ذكر في الفاء وان لم تكن في الواو السيية وتقع في الواجهة السنة تقول اكرمى واكرمك اى تجتمع الاكرامان ومنه قوله * قلت ادعى وادعوان ائدى * لصوت ان بنادى داعيان * ولا تأكل السمك و تشرب اللبن * وما تأتينا وتحدثنا * وانا نينا وتحدثنا * ولبت لى مالا واتفق منه * والا تأتيني وتحدثنى قوله وأو تنصب بشرط معنى الى ان او تنصب اذا كان معناها معنى الى ان وقال سيبويه بمعنى الان والامر في ذلك قريب فاذا قلنا بمعنى الى فالكلام في النصب بتقدير ان بعدها على نحو الكلام في حتى واللام وان قلنا بمعنى الا فلا تقتضى الاسم فوجب تأويل الفعل بمصدر ثم يعمل ذلك على ما تقدم قوله والعاطفة اذا كان المعطوف عليه اسما) وشرط النصب بعد حرف العطف ان يكون المعطوف عليه اسما ليصح تقدير ان بعدها لانها التي ثبت تقديرها ناصبة على ما تقدم فوجب عند الحاجة الى التقدير ان يقدر ما ثبت تقديره كقولك يعجبني قيامك ونذهب فننصب لان التقدير وان تذهب ليصح العطف على الاسم المتقدم بما يحانه في الاسمية قوله ويجوز اظهار ان مع لام كي والعاطفة ويجب مع لافي اللام) اما جواز اظهارها مع لام كي فلغرض الفصل بينها وبين لام الحمد من اول الامر واما مع العاطفة فلغرض الفصل بينها وبين عاطفة صريح الفعل من اول الامر * واما وجوب الاظهار مع لافي اللام فلانهم لا يدخلون حرف الجر على حرف النفي فلو لم يظهر وان ههنا لوليت لام الجر لا في النفي وانما لم يدخلوا حرف الجر على حرف النفي لان له صدر الكلام * وانما جوزوا دخول لاهذه جملة صلة لان مثلها في قولك جاني الذي لا يخرج فلو حذف أن ووليتها حرف الجر كان كحذف حرف الجر عن الموصول وابلاؤه النفي في الصلة وذلك بمنع * واما بقية المواضع التي ينصب فيها الفعل بتقدير ان فلا يجوز اظهارها في شئ منها كنى وأو والفاء والواو فلو قلت اسلمت حتى ان ادخل الجنة لؤا كرمى فان اكرمك وشبهه لم يجوز * وانما التزموا حذفها في الموضع المذكورة لقيام القرينة الدالة عليها على ما تقدم في تفصيلها مع كون الحذف اخصر فصارت هذه الحروف التي تنصب الفعل بعدها باضمار أن على ثلاثة اقسام قسم يحوز اظهارها وقسم يجب معه وقسم يمنع فذكر الجائز والواجب فعلم ان ما عداهما هو المنع قوله ويتجزم بلم ولما الى آخرها) لم تجزم مطلقا ووضعهما لقلب معنى المضارع ماضيا ونفيه تقول لم يقيم زيد ومعناه ما قام في الماضي * ولما مثلها في ذلك وتختص بالاستغراق الى حين وقتها اى الى حين الكلام بها فاذا قلت ندم زيد ولم ينفعه الندم فلا يلزم استمرار الندم الى حين وقتها اى الى حين الكلام بها واذا قلت ندم زيد ولم ينفعه الندم كان معناه استمرار ذلك الى وقت التكلم بها وتختص ايضا بجواز حذف الفعل تقول خرجت ولما الى ولما تخرج ولانقول خرجت ولم كأنهم جعلوا ما زاد عليها يوجب مناب المحذوف قوله ولام الامر المطلوب بها الفعل) كقوله تعالى لينفق ذو سعة من سعته ولا تكون الاجازمة وتختص بما ليس للمخاطب الفاعل لان المخاطب الفاعل خص بصيغة الامر على ما سبأني وقد جاءت داخلة على المخاطب الفاعل قليلا ومنه القراءة الشاذة في قوله تعالى فبذلك فلتفرحوا وحذفها مع بقاء لفظ المضارع مجزوما بتقديرها شاذ كقوله * محمد فقد نفستك كل نفس * اذا ما خفت

ومن ثم امتنع الرفع في كان سيري حتى ادخلها في الناقصة وأسرت حتى تدخلها وجاز في التامة كان سيري حتى ادخلها وأبهم سار حتى يدخلها * ولا مكي مثل اسلمت لادخل الجنة ولا م الجحود لام تأكيد بعد النفي لكان مثل وما كان الله ليعذبهم والفاء بشرطين أحدهما السببية والثاني أن يكون قبلها أمر أو نهي أو استفهام أو نفي أو تمن أو عرض والواو بشرطين الجمعية وأن يكون قبلها مثل ذلك

* ومثال الحكاية قولك وقد سرت ودخلت فيما مضى سرت حتى ادخل البلد امس اذا قصدت الاخبار عن تلك الحالة الواقعة لغرض الحكاية لها * واما اذا اتفق شرط الاستقبال معها فلا بد أن يكون ما قبلها سببا لما بعدها بخلاف حال الاستقبال فان الامر بين سائقان كأنهم لما استعملوها حرف ابتداء صار ما بعدها مستقلا في الاخبار به فارادوا أن يؤكدوا اتصالها بما قبلها بمعنى السببية لما فقدوا الاتصال اللفظي ومثاله قولهم مرض حتى لا يرجونه فالفعل ههنا فعل حال وما قبلها سبب لما بعدها فاستقامت المسئلة وكذلك قولهم شربت الابل حتى يحیی البعير بحر بطنه قوله ومن ثم امتنع كان سيري حتى ادخلها بالرفع لانك اذا جعلت الفعل حالا وجب الحكم به على سبيل الاستقلال وانقطعت الجملة عما قبلها والكلام في كان الناقصة فتبقى بغير خبر فيفسد معناها وكذلك امتنع امرت حتى تدخلها بالرفع لانك اذا جعلته فعل حال وجب أن يكون ما قبلها سببا لما بعدها فتكون حاكما بوقوع السبب شاكا في وقوع السبب لانك استفهمت عنه فاما اذا قلت كان سيري حتى ادخلها وقصدت التامة جاز. الوجهان النصب والرفع لانتهاء مانع الرفع لانه انما كان من حيث احتيج الى خبر فاذا كانت التامة لم تحتاج الى خبر * وكذلك اذا قلت ابهم سار حتى يدخلها يجوز الوجهان لانتهاء مانع الرفع لانه انما استفهم عن السار ولم يشك في السير فحصل السبب محققا فجاز الرفع لذلك بخلاف امرت حتى تدخلها قوله ولا مكي في مثل اسلمت لادخل الجنة ومعناها معنى كي فلذلك سميت لام كي وينصب الفعل بعدها بتقدير ان على ماتقدم قوله ولا م الجحود لام تأكيد بعد النفي لكان مثل (وما كان الله ليعذبهم) لام الجحود لام زائدة للتوكيد ولا تدخل الابد نفي داخل على كان على ما ذكر مثل (وما كان الله ليعذبهم) ولفظها كلفظ لام كي ويفرق بينهما بأن تلك للتعليل وهذه ليست للتعليل وبأن هذه لو اسقطت لم يخل المعنى المراد وتلك لو اسقطت اخلت المعنى وبأن هذه بعد نفي دخل على كان وتلك ليست كذلك قوله والفاء بشرطين أحدهما السببية والثاني أن يكون قبلها أمر أو نهي أو استفهام أو تمن أو عرض * الفاء تنصب الفعل باضمار ان لانها لو نصبت بنفسها لنصب في غير هذا الموضع ولما لم تنصب دل على ان الناصب غيرها ولا ناصب يقدر سوى ماتقدم من ان فاذا قلت اكرمني فاحسن اليك فالمعنى ليكن منك اكرام فاحسان متى فهو في تأويل المصدر لعطفه على المصدر المقدر قبله ولا يقدر الفعل مصدرا الابان او ما او كي وتعدرت كي لتعذر وقوعها بعد الفاء وتعدرت مالانها لانعمل ظاهرة فكيف تعمل مقدرة فتعذرت ان * ولا يستقيم قول من زعم انه منصوب بالفاء لما ذكرناه فان زعم ان ذلك شرط في النصب فلم يعمل في مثل يقوم زيد فاحسن اليه لغوات الشرط فليس بمستقيم لانها ان كانت العاطفة لم يستقم فانها لا تكون عاطفة ناصبة الاعلى تأويلنا وان كانت فاء السببية فهي مع الجملة منقطعة عما قبلها فلا فرق بين ان تكون جملة انشائية او خبرية ولما ثبت من ان فاء السببية تدخل على الاسماء ايضا كقوله تعالى فاتم فيه سواء وشبهه ونواصب الافعال لا دخول لها على الاسماء لانتهاء معناها فتبت ان الفاء لا عمل لها وان العامل ان المقدرة قوله والواو بشرطين الجمعية وان يكون ما قبلها مثل ذلك * والواو حكمها في ان النصب بعدها بتقدير ان تحكم الفاء * وزعم بعضهم انها الناصبة بنفسها والكلام معهم على نحو

(ما ذكر)

و ينتصب بأن ولن واذن وكى وبأن مقدرة بعد حتى ولام كى ولام الجمود والفاء والواو وأوفأن مثل أزيد أن تحسن الى وأن تصوموا خير لكم والتي تقع بعد العلم المخففة من المثقلة وليست هذه مثل علمت أن سيقوم وأن لا يقوم والتي تقع بعد الظن ففيها الوجهان * ولن مثل لن ابرح ومعناها في المستقبل واذن اذالم يعتمد ما بعدها على ما قبلها وكان الفعل مستقبلا مثل اذن تدخل الجنة واذ وقعت بعد الواو والفاء فالوجهان * وكى مثل اسلمت كى ادخل الجنة ومعناها السيئة وحتى اذا كان مستقبلا بالنظر الى ما قبلها بمعنى كى أو الى مثل اسلمت حتى ادخل الجنة وكنت سرت حتى ادخل البلد وأسير حتى تغيب الشمس فان أردت الحال تحقيقا أو حكاية كانت حرف ابتداء فيرفع وتجب السببية مثل مرض فلان حتى لا يرجونه

قوله وينتصب بأن ولن الى آخرها ذكر النواصب جملة ثم اخذ يفصلها فلتسكلم في التفصيل * فان تنصب متحما بشرط ان لا يقع قبلها فعل علم ولا ظن وتنصب جوازا اذا وقع قبلها فعل ظن وهي فيما عدا ذلك غير ناصبة بل مخففة من الثقيلة * مثال الاول قوله تعالى يريدون ان يخرجوا * ومثال الثاني ظننت ان تقوم وان سيقوم * ومثال الثالث علمت ان سيقوم وان لا يقوم قال الله تعالى افلا يرون الا يرجع اليهم قولا لانهما بدفع العلم وقال تعالى وحسبوا ان لا تكون فتنة بالرفع والنصب وسبأتى تحقيق المخففة من الثقيلة وشرائطها في مواضعها * ولن تنصب مطلقا ومعناها في المستقبل مثل لا في المعنى الا انها آكد منها تقول لا ابرح فاذا اكدت قلت لن ابرح * واذن تنصب بشرطين * احدهما ان لا يعتمد ما بعدها على ما قبلها * والثاني ان يكون الفعل مستقبلا ومعناها الجواب والجزاء تقول لمن قال انا آتيك اذن احسن اليك فقوله اذن احسن اليك جواب لقوله انا آتيك وجزاء له على آتيانه فان فقد من هذين الشرطين شرط بطل النصب كقولك انا اذن احسن اليك فقد اتنى ههنا احد الشرطين وهو انتفاء الاعتماد لانه قد اعتمد ما بعد اذن على ما قبلها * ومثال فقد ان الشرط الاخر قولك لمن يحدثك اذن اظنك كاذبا لا تنصب لفقدان احد الشرطين وهو الاستقبال لان اظنك في معنى الحال فان كان قبلها واو او فاء فالوجهان الا ان الانفاء اكثر لحصول الاعتماد وبه جاء القرآن قال الله واذن لا يلبثون فاذن لا يوثنون وقد جاء واذن لا يلبثوا في غير السبعة ووجهه ان الفعل مستقل مع فاعله من غير نظر الى حرف العطف المعتمد * وكى تنصب ومعناها السيئة اى تدل على ان ما قبلها سبب لما بعدها وقد اختلف هل هي ناصبة بنفسها او باضمار أن والصحيح انها ناصبة لحصول الاتفاق على انها ناصبة في مثل قولهم اسلمت لكى ادخل الجنة * وحتى تنصب الفعل باضمار ان لانها اعنى الناصبة حرف جر فاذا وقع الفعل بعدها وجب ان يقدر اسما ليصح دخولها عليه ولا يصح ذلك الا بأن أو ما أو كى ولا تصح ما لانها لا تنصب ظاهرة فكيف تنصب مقدرة ولا ينبغي ان تكون كى لانه لم يثبت تقديرها وثبت تقدير أن ولانه تعذر تقديرها في مثل اسير حتى تغيب الشمس لفساد المعنى فتعينت ان * ومن شرط النصب ان يكون الفعل مستقبلا بالنظر الى ما قبله (يعنى انها تنصب بشرط ان يكون الفعل مترقا بالنظر الى ما قبله ولا يلزم ان يكون مترقا عند الاخبار به الا ترى انك تقول سرت اسر حتى ادخل البلد اذا قصدت الاخبار عن الدخول المترقب عند ذلك السير ولم يتعرض لحصوله وانما قصدت الاخبار بالسير لدخول مترقب فتبين ان الاعتبار كونه مترقا بالنظر الى ما قبله وتكون بمعنى كى غالبا مثل قولك اسلمت حتى ادخل الجنة وبمعنى الى ان كقولك اسير حتى تغيب الشمس فان فقد شرط الاستقبال بطل النصب وصارت حرف ابتداء ويكون الفعل بعدها المقصود به الحال تحقيقا او حكاية * مثال التحقيق قولك سرت حتى ادخل البلد فانت في حال الدخول مخبر عن الدخول الواقع

ولا يعرب من الفعل غيره اذا لم يتصل به نون تأكيد ولا نون جمع المؤنث واعرابه رفع ونصب وجزم
 * فالصحيح المجرد عن ضمير بارز مرفوع للثنائية والجمع والمخاطب المؤنث بالضممة والفخمة والسكون مثل
 يضرب والمتصل به ذلك بالنون وحذفها مثل يضربان ويضربون وتضربين والمعتل بالواو والياء
 بالضممة تقديرًا والفخمة لفظًا والحذف * والمعتل بالالف بالضممة والفخمة تقدير أو الحذف *
 ويرتفع اذا تجرد عن الناصب والجازم نحو يقوم زيد

الاصل والرابعى فرع فجعل الاصل للاصل والفرع للفرع * واما لان الرابعى اقل فجعل الضم للاقل لانه
 اقل وترك الفتح للاكثر لانه اخف اثلا يكثر الثقل لو اعطوا الكثير الضم * ولا يرد على ما ذكرناه
 الاقوالهم اوراق بهريق واسطاع بسطيع فجاء حرف المضارعة مضموما مع ان الفعل اكثر من اربعة *
 والجواب عنه انه في الحقيقة رباعى وان اصل اوراق اراق واسطاع هو اطاع فزيدت الهاء والسين
 على غير قياس فبقى الفعل على اصله * الا ترى ان هذه الازنة ليست من ابناء الفعل مع ان المعنى
 على الرباعى فلذلك لم يعتد بها قوله ولا يعرب من الفعل غيره اذا لم يتصل به نون تأكيد ولا نون
 جمع المؤنث * انما لم يعرب اذا اتصل به نون تأكيد لانه لو اعرب على ما قبل النون لالتبس من هوله ولو
 اعرب على النون لكان اعرابا على ما شبه التنوين فكان ذلك مانعا من اعرابه * وانما لم يعرب اذا اتصل
 به نون جاعة مؤنث لانه لو اعرب بالحركات لكان على خلاف قياسه ولو اعرب بالنون لادى الى الجمع
 بين ضميرين او نونين مع مخالفة اخواته فلذلك بنى واعرابه رفع ونصب وجزم ولا يدخل فيه جر لامتناع
 معانى عوامل الجرف فيه فجعل الجزم عوضا منه قوله * فالصحيح المجرد عن ضمير بارز مرفوع للثنائية والجمع
 والمخاطب المؤنث بالضممة والفخمة لفظًا والسكون مثل يضرب) تبين لتفصيل انواع الافعال باعتبار
 الاعراب لان لفظه مختلف في انواعها كما اختلف في انواع الاسماء فقما نحو تبينه في الاسماء وبين
 اللفظ والتقديرى فى كل واحد منهما سهولة امره فكل فعل صحيح مجرد عن ضمير بارز مرفوع
 فرفعه بالضممة ونصبه بالفخمة وجزمه بالسكون كقولك هو يضرب ولن يضرب ولم يضرب ولا يكون
 هذا الضمير البارز المرفوع في مضارع الا لثنائية والجمع والمخاطب المؤنث وانما ذكر تبينا لمحاله قوله
 والمتصل به ذلك) يعنى المتصل به بارز ضمير المرفوع على اختلاف انواعه يرتفع بالنون وينصب
 ويجزم بحذفها كقولك هما يضربان وهم يضربون وانت تضربين ولن يضربا ولن يضربوا ولن
 تضربى وكذلك الجزم وانما اعرب هذا بالنون لانه وافق صورة الثنائية والجمع في الاسماء * الا ترى
 ان قولك يضربان ويضربون مثل قولك ضاربان وضاربون واما تضربين فليشبهه يضربان ويضربون
 من حيث جاء الضمير فيه بارزا حرف علة فاشبهه بضربان ويضربون فأجرى مجراه * قوله والمعتل بالواو
 والياء بالضممة تقدير أو الفخمة لفظًا والحذف) لانه استعملت فيه الضمة على الواو والياء لفظا كما ذكر في باب
 قاض في الاسماء ولم تستعمل الفخمة فجاءت لفظا وانما كان الحذف في الجزم لانهم لما ثبت في كلامهم
 ان يجعلوا الجزم في غير هذا المحل حذف ما هو آخر المرفوع في مثل قولك يضربان ومثل قولك
 يضرب في حذف الضمة ولم تكن آخر هذا الا حرف علة ساكنا جعل جزمه بحذفه * قوله والمعتل
 بالالف بالضممة والفخمة تقديرًا) على ما ذكره في باب عصا (والحذف) في الجزم على ما ذكرناه في المعتل
 بالواو والياء قوله ويرتفع اذا تجرد عن الناصب والجازم مثل يقوم زيد) هذا اقرب على التعلم
 من قولهم ويرتفع اذا وقع موقع الاسم لانه ترد عليه اعتراضات مشكلة ونحتاج الى الجواب عنها مثل
 قولهم كاد زيد يقوم واوشك يحى واشباههما واذا عرف بتجرده وضح ولم يرد عليه الاشكال

(قوله)

المرفوع المتحرك والواو المضارع ما شبه الاسم بأحد حروف نأيت لوقوعه مشتركا وتخصيصه بالسين أو سوف فالهمزة للمتكلم مفردا والنون له مع غيره والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة والياء للغائب غيرهما وحرف المضارعة مضموم في الرباعي مفتوح فيما سواه

زيد ضرب في موضع ضارب فلما شبه العرب بنى على حركة تنبيهها بذلك على الشبه * وخص بالفتح لانه اخف الحركات فاذا اتصل به ضمير مرفوع متحرك كقولك ضربت وضربت وضربنا سكن آخره كراهة اجتماع اربع متحركات فيما هو كالكلمة الواحدة قوله المرفوع احتراز من الضمير المنصوب كقولك ضربني زيد فانه لا يسكن وقوله المتحرك احتراز من ضمير المرفوع الساكن في مثل الزيدان ضربا فانه ضمير مرفوع ولكنه غير متحرك فلذلك لم يسكن آخر الفعل * واذا اتصل بهذا الفعل ضمير جماعة مذكرين عفلاء كان بالواو وكان ما قبلها مضموما وانما ضم لانهم قصدوا بحانسة حرف العلة الحركة ما قبله لما ثبت مراعاتها في قولك ضربني وضربا قصدوا ان تكون كاختيها قال * المضارع ما شبه الاسم بأحد حروف نأيت) فقوله ما شبه الاسم يدخل فيه الماضي لانهم يقولون زيد ضرب كايقولون زيد ضارب وقوله بأحد حروف نأيت يخرج الماضي لانه لم يشبه الاسم بذلك وانما هي خصائص المضارع قوله لوقوعه مشتركا وتخصيصه بالسين أو سوف) تبين المجمة التي بها شبه الاسم الاترى انك اذا قلت يضرب صلح للحال والاستقبال فاذا دخلت عليه السين أو سوف قلت سيضرب فقصص بعد ان كان شاعرا كما انك اذا قلت رجل فانه صالح لذات زيد وعمرو فاذا قلت الرجل فأدخلت اللام عليه خصصته بالمعهود منهما بعد ان كان شاعرا فقد شبه الاسم من حيث الشباع والتخصيص ولهذا المعنى من الشبه اعطى الاعراب والافعال فيه ليس لعمان تغتور عليه كافي الاسماء فيكون اصلا وانما اعرابه لشبه لفظي على سبيل الاستحسان في الاصل بخلاف اعراب الاسماء * الاترى ان صيغ الافعال تدخل لتدل على المعاني المعنوية عليه بخلاف الاسماء فان صيغها واحدة مع اختلاف معانيها قوله فالهمزة للمتكلم مفردا) تبين المعاني حروف المضارعة واعلام انها لا تكون كذلك الا باعتبار معانيها لان صور بعضها قد تكون في غير المضارع * الاترى انك اذا قلت اكرمت فان اوله همزة ولكنها ليست للمتكلم اثبتوها مع الغائب والمخاطب فلذلك لا يكون الفعل بها مضارعا (والنون له مع غيره) فقد دخل في ذلك الواحد العظيم لانه انما يتكلم عنه وعن غيره غالبا (والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة) وهذا اذ لم من قولهم والتاء للمخاطب والمؤنث الغائب لانهم ان ارادوا بالمؤنث المؤنث مطلقا فهو باطل بقولهم النساء يضربن فان هذا مؤنث من غير تاء وان ارادوا بالمؤنث المفردة فهو باطل بقولهم المرأتان تضربان فانه بالتاء وليس مفرد فثبت ان قولنا والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة هو الوجه قوله للمخاطب) يعني مطلقا على اختلاف احواله قوله والياء للغائب غيرهما) هذا ايضا اولى من قواهم الياء للغائب لانهم ان ارادوا بالغائب الغائب مطلقا فهو مقوض بالمؤنث والمؤنثين وان ارادوا بالغائب المفرد فهو منقوض بقولك الرجلان يضربان والرجال يضربون والنساء يضربن فانه بالياء وليس بمفرد فثبت ان قولنا والياء للغائب غيرهما اولى من ذلك قوله وحرف المضارعة مضموم في الرباعي مفتوح فيما سواه) تبين حركة حرف المضارعة واصله الفتح لانها اخف الحركات ولان منها الياء فتكره الكسرة عليها وانما ضم الرباعي خوف التباسه بالثلاثي الاترى انك اذا قلت في مضارع اضرب يضرب بالفتح وفي مضارع ضرب كذلك لم يعلم امضارع الثلاثي هو امضارع الرباعي * وخص مضارع الرباعي بالضم اما لان الثلاثي هو

ولك أن تقول احسن في عينه الكحل من عين زيد فان قدمت ذكر العين قلت مارأيت كعين زيد أحسن فيها الكحل مثل * مررت على وادى السباع ولارى * كوادى السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تأية * واخوف الا ما وفي الله ساريا * الفعل مادل على معنى في نفسه مقترن بأحد الازمنة الثلاثة ومن خواصه دخول قد والسين وسوف والجوازم ولحق تاء التأنيث الساكنة ونحو تاء فعلت * الماضي مادل على زمان قبل زمانك وهو مبني على الفتح مع غير الضمير

حسن في عينه الكحل حسنه في عين زيد ولتعدز الرفع على الابتداء لقصوره عن غيره * الاترى انك لو قلت مارأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه فرفعت احسن لفصلت بين احسن ومعموله الذي هو منه بالاجنبي الذي هو الكحل لان الكحل حينئذ مبتدأ ولا يجوز الفصل به بين الفعل ومعموله ولو قدمت منه لرجع الضمير الى غير مذكور قوله ولت ان تقول احسن في عينه الكحل من عين زيد) يعني انك فيما بعد المرفوع عبارة اخصر من تلك والمعنى على ما كان عليه قوله وان قدمت ذكر العين قلت مارأيت كعين زيد احسن فيها الكحل) يعني انك عبارة ثالثة وهي ان تقدم المفضل عليه في المعنى قبل فعل تستغنى عما بعد المرفوع وجازت هذه المسئلة وان لم يكن فيها فصل ظاهر لورفعت لانها فرعها ولان الفصل فيها مقدر ايضا على تقدير رفع احسن وهذه المسئلة الثالثة مثل ما نشده سيويه رحمه الله * مررت على وادى السباع ولارى * كوادى السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تأية * واخوف الا ما وفي الله ساريا * لانه قد تقدم ذكر المفضل عليه قبل فعل فكان مثل قوله مارأيت كعين زيد احسن فيها الكحل وكذلك قوله ولا ارى كوادى السباع اقل به ركب فأقل صفة لمفعول ارى وركب فاعل مرتفع بأقل ارتفاع الكحل بأحسن * ولو عبرت بالعبارة الاولى لقلت ولا ارى واديا اقل به ركب اتوه منه بوادى السباع ولو عبرت بالعبارة الثانية لقلت ولا ارى واديا اقل به ركب اتوه من وادى السباع قال * الفعل مادل على معنى في نفسه مقترن بأحد الازمنة الثلاثة * فقوله مادل على معنى) يدخل فيه الكلم الثلاث وقوله في نفسه) يخرج عنه الحرف وقوله مقترن بأحد الازمنة الثلاثة) يخرج عنه الاسم فانه غير مقترن ونعني بالازمنة الثلاثة على ما تقدم وكل ما ورد من الاعتراض على حد الاسم باعتبار طرده كباب الغبوق وباب اسم الفاعل فهو وارد ههنا على حد الفعل باعتبار عكسه وكل ما ورد على حد الاسم باعتبار عكسه كالمضارع والافعال غير المتصرفه كعمى وشبهه فهو وارد على حد الفعل باعتبار طرده والجواب فيه كالجواب فيما تقدم وقد تقدم ذلك كله في حد الاسم (ومن خواصه دخول قد والسين وسوف) وقد تقدم معنى الخاصة * وانما اختص قد بالفعل لما فيه من تقريب الماضي من الحال وذلك معنى يختص بالفعل * واختص بالسين وسوف لانهما موضوعان لتقرير الاستقبال واختصاص الجوازم واضح لانه لا يجزم في الاسماء واختصاص لحق تاء فعلت ونعني به الضمائر المرفوعة البارزة لان الاسماء لا مرفوع بارز فيها وانما يبرز لانه كان يؤدي الى اجتماع النفي التثنية وواوى الجمع الاترى ان قولك ضاربان الالف فيه الف التثنية وليس بضمير بدليل انقلابها يا فلو اضمير فيها تثنية لاجتمعت الف التثنية التي هي للاعراب والالف التثنية التي هي ضمير وكذلك الكلام في واو الجمع * واختصاص تاء التأنيث الساكنة لان وضعها ساكنة ليكون فرقاً بين تاء الاسماء وتاء الافعال فوجب اختصاصها بقوله الماضي مادل على زمان قبل زمانك * فقوله مادل على زمان) يدخل فيه الافعال كلها وقوله قبل زمانك) يخرج عنه الحال والاستقبال وقوله مبني على الفتح مع غير الضمير المرفوع المتحرك والواو للجماعة * وانما بني على الحركة لانه مشبه بالمضارع من حيث قيامه مقام الاسم في قولك

والثاني أن تقصده زيادة مطلقة ويضاف للتوضيح فيجوز يوسف أحسن أخوته ويجوز في الأول الأفراد والمطابقة لمن هوله * وأما الثاني والعرف باللام فلا بد فيهما من المطابقة والذي بمن مفرد مذكر لا غير فلا يجوز زيد الأفضل من عمرو ولا يبدأ فضل الأن يعلم ولا يعمل في مظهر الا اذا كان صفة لشيء وهو في المعنى مسبب مفضل باعتبار الأول على نفسه باعتبار غيره منفيا مثل ما رأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه في عين زيد لانه بمعنى حسن مع انهم لورفعوا احسن لفصلوا بين احسن ومعه هوله بأجنى وهو الكحل

زيد الميذكر في الناس لغرض التفضيل عليه معهم وانما ذكره معهم لغرض التشريك معهم في اصل الفضل فالوجه الذي ذكر به معهم غير الوجه الذي فضل عليهم به وصح ذلك لان لأفعل جهتين ثبوت اصل المعنى والزيادة فيه اذ الزيادة فرع ثبوت اصله * والذي يدل على ان لأفعل جهتين في استعمالهم له باعتبارهما قولك زيد قائما احسن منه قاعدا قولك قائما هو الحال المفضل بها وقولك قاعدا هي الحال المفضل عليها والعامل فيهما جميعا افضل فلو ذهبت تجعل نسبة افضل اليهما واحدة لصار القعود مفضلا ومفضلا عليه وهو محال فعملت ان نسبة افضل الى القيام نسبة الافضلية ونسبته الى القعود. نسبة اصل الفضل فصح العمل فيهما بهاتين الجهتين فظهر انتفاء ما توهم في قولهم زيد افضل الناس من تفضيل الشيء على نفسه واذا تحقق وجوب اضافته الى ما هو بعضه امتنع يوسف احسن أخوته لان أخوته مضاف الى ضميره فعلم انه ليس فيهم بدليل انك اذا قلت جاءني أخوة يوسف لم يكن يوسف من جلتهم واذا لم يكن من جلتهم فقد اضافته الى ما ليس هو بعضه * والثاني ان تقصد به زيادة مطلقة ويضاف للتفضيل على المضاف اليه لكن لجرد التخصيص والتوصيح كما تضيف ما لا تفضل فيه من جنس قريش وشبهه فلا يشترط ان يكون المفضل بعضا لمن اضيف اليه لان انتفاء المعنى المقنضي لذلك على ما تقدم فعلى ذلك يجوز ان تقول يوسف احسن أخوته اذ ليس الغرض بذلك ما تقدم من قصد الزيادة على من اضيف اليه حتى يشترط ان يكون واحدا منهم بل الغرض توضيحه فان اتفقت مشاركة فليست مقصودة * ويجوز في الأول الأفراد والمطابقة لمن هوله واما الثاني والعرف باللام فلا بد فيهما من المطابقة والذي بمن مفرد مذكر لا غير وانما ازم الأفراد اذا جاءت من لانه جار مجرى التعجب ولذلك لم يبين الاما بنى منه التعجب فجري مجراه في وجوب الأفراد * وانما جاز في الأول وهو المضاف باعتبار الزيادة على من اضيف اليه لانه شبه الذي بمن لذكر المفضل عليه معه فجري مجراه في الأفراد وخالفه في مجيئ الاضافة التي هي من خواص الاسماء فجري مجرى الاسماء * وانما جاء التعرف باللام والثاني من المضاف مطابقا لا غير لان التعرف باللام بعد عن شبه ما أتى بمن لقطعه عنه وعن لفظ موضعه يقوم مقامه ودخله اللام التي هي من خواص الاسماء بعد عن شبه الفعل وعن شبه ما شبهه فجري مجرى الاسماء في وجوب المطابقة لمن هوله قوله ولا يعمل في مظهر الا اذا كان صفة لشيء وهو في المعنى مسبب مفضل باعتبار الأول على نفسه باعتبار غيره منفيا) لا يعمل افضل التفضيل في مظهر الابهذه الشرائط المذكورة فلا تقول مررت برجل افضل منه ابوه بخفض افضل ولكن ترفعه على ان يكون خبرا مقدما لابوه فيرفع الاب بالابتداء بأفضل * وانما لم يرفع الظاهر لنقصانه عما تقدم من حيث كان في اصله لا يثنى ولا يجمع ولا يؤنث وشبه الصفة انما كان بذلك فضعف عن شبه الفعل هذا قول التحوين وخبر منه ان يقال انما عمل ما تقدم عمل الفعل لان له فعلا بمعناه واما هذا فليس له فعل بمعناه في الزيادة فلم يعمل لذلك وانما عمل عند حصول هذه الشرائط لكونه فيها بمعنى حسن لان المعنى ما رأيت رجلا

ليس بلون ولا عيب لان منهما أهل لغيره مثل زيد أفضل الناس فان قصد غيره توصل اليه بأشد ونحوه مثل هو أشد منه استخراجا وبياضا وعى * وقياسه للفاعل وقد جاء للمفعول نحو أعذروا لوم وأشغل وأشهر * ويستعمل على أحد ثلاثة أوجه مضافا أو بمن أو معرقا باللام فاذا اضيف فله معنيان * أحدهما هو الاكثر أن تقصده الزيادة على من اضيف اليه فيشترط أن يكون منهم مثل زيد أفضل الناس فلا يجوز بوصف أحسن اخوته لخروجه عنهم باضافتهم اليه *

واستخرج او ما اشبههما افعال مع المحافظة على حروفها لم يمكن فان زعم زاعم انه كان يمكن باسقاط الزائد واللامات في غير الزائد خرج اللفظ عن ذلك المعنى الى أصل آخر بالكسبة اذ لو قيل اخرج من استخراج فخرج المعنى الى كثير الخروج والمراد كثيرا الاستخراج فيخرج الى معنى آخر * وانما اشترط ان يكون ليس بلون ولا عيب لان باب الالوان والعيوب جاءت فيه الصفات على افعال من غير اعتبار الزيادة على غيره فلو بنى منها افعال التفضيل لالتبس بافعال الذى ليس للتفضيل * الا ترى انك اذا قلت زيد الاسود على تقدير بناء افعال التفضيل منه لم يعلم انك اردت انه ذو سواد او انه زائد في السواد قوله فان قصد غيره توصل اليه الى آخره) يعنى انك اذا قصدت التفضيل في هذه المعاني التى تعذر بناء افعال منها بنيت افعال من فعل يصح بناؤه منه من حسن او كثرة او غير ذلك على حسب فرضك الذى تقصده ثم تأتى بمصادر تلك الافعال فتنصبها على التمييز ليتحقق معنى التمييز فيها قوله وقياسه للفاعل وقد جاء للمفعول مثل اعذر والوم الى آخرها) وانما كان قياسه للفاعل لامرين * احدهما انه فى المعنى كالصفة وهى للفاعل * الثانى انه فى الاكثر لل لازم فلو جعل للمفعول لبقى اكثر الافعال عربية عنه فلذلك كان قياسه للفاعل وقد استعملوه للمفعول على غير قياس كقولهم هو اعذر اى معذور كثيرا والوم اى ملوم واشغل اى مشغول واشهر اى مشهور قوله ويستعمل على احد ثلاثة مضافا او بمن او معرقا باللام) ولا يستعمل الا باحدها وانما التزم فيه ذلك لان الغرض الاتيان به لزيادة على غيره فقصده الى ذكر الغير ليو فى ما يقتضيه معناه وذلك لا يحصل اذا تجرد عن هذه الثلاثة * الا ترى انك اذا قلت زيد اشرف لم يفهم من هو الذى زاد عليه فى الشرف واذا قلته بمن او بالاضافة كان واضحا واذا قلته باللام كقولك زيدا لا اشرف فالتمايز تعريف العهد وهو لا يكون معهودا الاعلى الصفة المذكورة فاذا عرفته بالعهد فهم المعهود الذى قد صرف من هم المفضل هو عليهم * ولا يجمع بين من واللام أو الاضافة فلا يقال زيد الافضل من هرو لانهم لم يأتوا بمن الا لما ذكرناه من بيان المفضل عليه وقد علم ان اللام تفيد ذلك فلم يكن للجمع بينهما معنى * وايضا فان معنى التعريف باللام يجعله للمعهود المفضل على من عهد تفضيله عليه ومعنى من تفضيله على من ذكر بعدها دون ما سواء فيصير المعنى عند الاجتماع تفضيله باعتبار المعهود لا باعتبار المعهود وذلك مناقض * وايضا فان من تشعر باحتياجه ونقصانه واللام تشعر باستغنائه وكاله فلو جمع بينهما لكان كالجمع بين النقيضين قوله فاذا اضيف فله معنيان احدهما وهو الاكثر ان تقصده الزيادة على من اضيف اليه فيشترط ان يكون منهم مثل زيد افضل الناس * وانما اشترط فى هذا المعنى ان يكون من اضيف اليه داخلا فى جلتهم المفضل عليهم لتحصل الشراكة بين الجميع فى المعنى لذكره معهم وتمييزه بالتفضيل بلفظ افعال كقولك زيد افضل الناس * وقد توهم بعض الناس انه من قبل التناقض وذلك انك اذا قلت زيد افضل الناس فانت مفضل زيدا على من اضيف اليه افضل ومن جلتهم زيد فانت مفضل زيدا على نفسه وهو محال * والجواب ان

واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر * اسم التفضيل ما اشتق من فعل لموصوف
زيادة على غيره وهو أفضل وشرطه أن يبنى من ثلاثي مجرد ليكن البناء

لكان جائزا وليس جمع حسان لاجل رجال لانك تقول مررت برجل حسان غلانه وانما جمع لطابق
مرفوعه وجاز فيه ذلك ولم يحز في جمع السلامة والثنية لخالفته للفعل وموافقة الثنية وجمع السالم
للفعل في صيغة الثنية والجمع فلذلك جرى في التكسير ما لم يحز في الثنية والجمع السالم وقد تقدم ذلك
في الصفة واذا لم ترفع مابعد فلان ان يكون فيها ضمير الموصوف فتؤنث ان كان الموصوف مؤنثا
ونثى وتجمع ان كان الموصوف كذلك كما في سائر الصفات فتقول مررت برجل حسن الغلام سواء
في ذلك نصب الغلام وخفضه الا انك تحذف ما توجب حذفه الاضافة * واعلم انك اذا رفعت انما
ترفع على الفاعلية وهو الأصل في اعمالها اذ لا تقتضي الا مرفوعا كفعلمها واذا نصبت نصبت على
التشبيه بالمفعول به ان كان معرفة وعلى التمييز ان كان نكرة * ومنهم من يقول ان النصب في الجمع على
التشبيه بالمفعول * ومنهم من يقول ان النصب في الجمع على التمييز وليس بالجيد اذ لم يثبت في كلامهم
تمييز منصوب وهو معرفة * ووجه تشبيهه بالمفعول انهم لما جروا مجرى اسم الفاعل في العمل واسم الفاعل
يضاف الى معموله المنصوب فتصوب بالاضافة ههنا شبهه وامر فوعه بالمفعول فتصوبه بتصحيح الاضافة
اليه وجعلوا الصفة في اللفظ لغيره فلذلك اضمروا فيه لفظ ضمير من جرى عليه في كلتا الحالتين على ما تقدم
* ثم لما شبه باب اسم الفاعل في النصب والاضافة جاز فيه الحسن الوجه ولم يحز الضارب زيد لان التخفيف
في الحسن الوجه تين بحذف الضمير من الوجه واستثارة في الحسن بخلاف الضارب زيد فانه لم يقدح في
كان الحسن الوجه محمولا على ضارب زيد في النصب وصحة الاضافة حل الضارب الرجل على الحسن
الوجه في صحة الاضافة وان لم يقدح تخفيفا وخص التشبيه بأن يكون الثاني باللام لانها في الحسن الوجه هي
الصحة لخفض الوجه فلم يحسن الفاؤها لذلك فظهر الفرق بين الضارب زيد والضارب الرجل خلافا
للفراء وقد تقدم ذلك قوله واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر (يعني في الوجوه
المذكورة فكل ما ذكرناه في هذا الباب فهو جار في اسم الفاعل اللازم والمفعول الذي ليس له تعدد
الى ثان كقولك زيد حاسن وجهه ومضروب وجهه فيحوز فيه ما جاز في الصفة * والسرفيه ان
النصب والخفض اللذين تكررت بهما مسائل الصفة انما جاز لشبهها باسم الفاعل فاذا جاز تشبيه الصفة
باسم الفاعل في ذلك فتشبيه اسم الفاعل باسم الفاعل اجدر وكذلك اسم المفعول * وانما يحى في اسم الفاعل
اللازم مسائل يظهر تعذر استعمالها كالصفة من نحو زيد قائم ابواشبهه من جهة ان الصفة اذا استعملت
هذا الاستعمال صارت في المعنى للموصوف المتقدم على ما تقدم فيصير الموصوف كأنه اكتسب ذلك
المعنى من متعلقه وان كان في الحقيقة لمتعلقه كقولك زيد حسن ابا لان الانسان يصح ان يتصف بالحسن
لحسن ابيه ولا يصح ان يتصف بالقيام لقيام ابيه فظهر الفرق بينهما لذلك قال * اسم التفضيل ما اشتق
من فعل لموصوف (زيادة على غيره) فقوله ما اشتق من فعل (يدخل فيه اسم الفاعل واسم الزمان والمكان
وغيرها وقوله لموصوف) يخرج عنه اسم الزمان والمكان وقوله زيادة على غيره (يفصله عما عداه اذ لا
مشاركة معه في ذلك قوله وهو افعول) يعني انه لا يكون الا على هذه الصيغة الاما جاء من نحو خير
وشر قوله وشرطه ان يبنى من ثلاثي مجرد ليكن البناء ليس بلون ولا عيب لان منهما افعول لغيره (يعني انما
اشتراط ان يكون ثلاثيا مجردا عن الزيادة لتكن هذه البنية * الا ترى انك لو ذهبت تبني من دحرج

وتفصيلها حسن وجهه ثلاثة وكذلك حسن الوجه * وحسن وجهه الحسن وجهه * الحسن الوجه الحسن وجهه * اثنان منها متمنعان الحسن وجهه الحسن وجهه * واختلف في حسن وجهه * والبواقي ما كان فيه ضمير واحد احسن وما كان فيه ضميران حسن وما لا ضمير فيه قبيح ومتى رفعت به افلا ضمير فيها فهي كالفعل والافعال ضمير الموصوف فتؤنث وتثني وتجمع *

المعمول في كل واحد من الاقسام الستة لا يخلو من ان يكون مرفوعا او منصوبا او مجرورا فصارت ثمانية عشر لان الستة صارت مضروبة في الثلاثة * وتفصيلها بالتمثيل حسن وجهه بالرفع والنصب والخفض * حسن الوجه بالرفع والنصب والخفض * حسن وجهه بالرفع والنصب والخفض فهذه تسعة والصفة مجردة ويأتي مثلها والصفة باللام كقولك الحسن وجهه * والحسن الوجه * والحسن وجهه اثنان من هذه المسائل متمنعان باتفاق وهما الحسن وجهه والحسن وجهه * فاما الحسن وجهه فيمتنع لانه لم ينفذ فيه خفة بالاضافة واصله لفظية * واما الحسن وجهه فامتنع لانه عكس صيغ اضافتهم اذ هو اضافة معرفة الى ذكره وذلك عكس ما ينبغي في الاضافة فكره لذلك فاطرح * ومثله منها مختلف فيها وهي قولك مررت برجل حسن وجهه بالاضافة واكثر الناس على اجازتها * وقد توهم بعضهم انها مشتملة على اضافة الشيء الى نفسه فنعها وهو غير مستقيم لان اضافة لفظية وما ذكره انما هو في الاضافة المعنوية وهذا بعد ان يسلم له ذلك وهو منازع فيه لانه ان اراد باضافة الشيء الى نفسه اضافة حسن الى وجه وهو في المعنى للوجه فهو فاسد من وجوه * احدها انه ليس للوجه بدليل ان فيه ضميرا لمن هوله ولذلك ثني وتجمع فنقول مررت برجلين حسني وجوههما ومررت برجال حسني وجوههم * والثاني لو كان كذلك لم يمتنع اضافته ولم تكن من باب اضافة الشيء الى نفسه من حيث انه عام اضيف الى خاص كافي قولك خاتم حديد وكل الدراهم * والثالث انه منقوض بجواز قولك حسن الوجه باتفاق وهو اقوى المسائل * وان اراد باضافة الشيء الى نفسه اضافة الوجه الى الضمير فليس ذلك منه لان اضافة البعض الى الكل جائزة باتفاق * والبواقي من المسائل ما كان فيه ضمير واحد فهو احسن وما كان فيه ضميران فهو حسن وما لا ضمير فيه قبيح * اما الاول فلانه حصل فيه ما يحتاج اليه من غير زيادة ولا نقصان فكان احسن لجريه على القياس * واما الثاني فنقص عنه لما فيه من زيادة ضمير وهو مستغن بأحدهما ولم يقبح لان زيادة الضمير لا تخل به * واما الثالث فقبيح لمروء عن الضمير المحتاج اليه في الصفات وبقائه كالاجنبي عن موصوفه فاذا قصدت الى معرفة الضمائر فاعلم ان الثاني لا يكون ضميره البارزا لانه ضمير مخفوض فلا يكون مستقرا واذا لم يكن البارزا كان مدركا بالضرورة وانما اللبس في ضمير الصفة نفسها فالطريق ان تنظر فان كانت رافعة ما بعدها وجب عروها عن الضمير لانه لا يكون فاعلان لعامل واحد على غير جهة الاشتراك بحرف العطف وان كانت غير رافعة لما بعدها وجب ان يكون فيها ضمير يعود على موصوفها فعلم بذلك وجود الضمير في الصفة وانتفاؤه وعليه تنبئ معرفة الاحسن والحسن والقبيح في هذه المسائل * ثم اعلم انك اذا رفعت بها ما بعدها وجب ان تكون مفردة لانها كالفعل رافعا ما بعده فلا تثنى ولا تجمع ولا يلحقها تأنيث الابهتبار مرفوعها كما في الفعل فنقول مررت برجلين حسن وجوههما وحسن غلمانهما ومررت برجلين حسنة جاريتهما كما نقول حسنت جاريتهما * فاما في الجمع فنقول مررت برجال حسن غلمانهم ولا نقول حسنين غلمانهم لما قدمنا ولو قلت مررت برجال حسان غلمانهم يجمع التكسير

اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع عليه وصيغته من الثلاثي على مفعول كضروب ومن غيره على صيغة الفاعل
بمع مضمومة وقح ما قبل الآخر كمخرج ومستخرج وأمره في العمل والاشتراط كأمر الفاعل مثل زيد
معطى غلامه درهما * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل لازم لمن قام به على معنى الثبوت وصيغتها مخالفة
لصيغة اسم الفاعل على حسب السماع كحسن و صعب وشديد * وتعمل عمل فعلها وتقسيم
مسائلها أن تكون الصفة باللام أو مجردة ومعمولها مضافا أو باللام أو مجردة عنهما فهذه ستة والمعمول
في كل واحد منها مرفوع ومنصوب ومجرور صارت ثمانية عشر فالرفع على الفاعلية والنصب على
التشبيه بالمفعول في المعرفة وعلى التمييز في النكرة والجرح على الإضافة *

التون فلا وجه لتقدير الحذف تخفيفا قال * اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع عليه * فقوله ما اشتق من فعل
يدخل فيه اسم الفاعل والصفة المشبهة وغيرهما وقوله لمن وقع عليه (يخرج ! عنه جميع ذلك *
وصيغته من الثلاثي على مفعول وبه سمى أيضا لكثرة الثلاثي في كلامهم فصار كأنه الأصل وكان
قياسه أن يكون على زنة مضارعه كما في اسم الفاعل ولذلك يقول النحويون أصله مفعول ولكنهم
كروا ذلك لئلا يلتبس باسم المفعول من الرباعي بالهزمة لأنه حينئذ يكون لفظه كلفظه فغيروا الثلاثي
بزيادة الواو وقح الميم فحصل الفرق بينهما * وكان الثلاثي أولى بالتغيير بالزيادة لأنه أخف لفظه حروفه
ولأنه قد ثبت التغيير في أخيه الذي هو اسم الفاعل في الثلاثي إذ كان الأصل في الفاعل أيضا أن يكون على
زنة المضارع واسم المفعول من غير الثلاثي يجرى على صيغة مضارعه وهي صيغة اسم الفاعل الا انك تفصح
ما قبل الآخر لأنه كذلك في مضارعه ليحصل الفرق بينه وبين اسم الفاعل قوله وأمره في العمل والاشتراط
كأمر الفاعل) يعني أن تلك الأحكام الجارية كلها في اسم الفاعل جارية فيه فلا حاجة إلى أعادتها إلا أن
عمله كعمل فعله تقول زيد معطى غلامه درهما ولا تذكر الفاعل لأن فعله يعطى ولا يذكر معه فاعل لأنها
صيغة موضوعة للميم باسم فاعله فذكر الفاعل معها مضافا وضعت له قال * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل
لازم لمن قام به على معنى الثبوت * فقوله ما اشتق من فعل (يدخل فيه غيرها من المشتقات وقوله لازم
يخرج عنه اسم الفاعل المتعدي واسم المفعول وقوله لمن قام به (يخرج عنه اسم الزمان والمكان ونظائرهما
مما اشتق من فعل لازم وقوله على معنى الثبوت (يخرج عنه اسم الفاعل من الفعل اللازم كقام ثم وقاعد
فانه مشتق من فعل لازم لمن قام به ولكنه ليس على معنى الثبوت بل على معنى الحدوث كما تقدم تفسيره
في اسم الفاعل ونعني باللازم غير المتعدي لأنه يلزم فاعله ولا يعتمد على المفعول فسمى لازم لذلك قوله وصيغتها
مخالفة لصيغة اسم الفاعل على حسب السماع) لأنهم لم يجرؤوا فيها على قياس يضبط بأصل كما في اسم الفاعل
والمفعول بل أتوا بها مختلفة الصبغ مع اتفاق صيغة الفعل في كثير منها ولم يأت شئ منها على قياس الألوان
والخلى فإنها أنت على فعل كاسود و ابيض و ادعج و اشهل وشبهه قوله وتعمل عمل فعلها) يعني مطلقا
من غير شرط في الزمان لأنها بمعنى الثبوت فلا وجه لاشتراط الزمان واما الاعتماد فذلك مأخوذ
في أصل وضعها وعلمها بعد الهزمة وما قد علم من باب المبتدأ وانما ذكر مع اسم الفاعل على سبيل التنبيه
والإيضاح والإعلام بانتفاء عمله في مثل قائم الزيدان قوله وتقسيم مسائلها إلى آخره) الصفة المذكورة
لا يخلو ما إن تقع باللام أو مجردة عنها وهذا تقسيم حاصر ولا يصح أن تقسم باعتبار إعرابها في نفسها
فإن ذلك من أحكام إعراب الصفات وقد تقدم وانما الكلام ههنا في أعمالها لا في إعرابها في نفسها
* ثم معمولها المذكور بعدها لا يخلو من أن يكون مضافا أو باللام أو مجردة عنها وهذه قمة حاصرة
أيضا فصارت ستة أقسام الصفة باللام مع الثلاثة في أقسام المعمول والصفة مجردة مع الثلاثة * ثم

فان كان للماضى وجبت الاضافة معنى خلافا للكسائى فان كان معمول آخر ففعل مقدر فان دخلت اللام استوى الجميع * وماضع منه للمبالغة كضرب وضروب وعليم وحذر مثله * والمثنى والمجموع مثله ويجوز حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا *

لم يستقل كلاما اذ الصفة لا يثبت استقلالها بفاعلها كلاما لما ذكرناه مقدما * وقد زعم الاخفش انه يجوز قائم الزيدان على ان يكون اسم الفاعل عاملا من غير ما ذكرناه من الاعتماد وليس بمستقيم لانه يخالف للقياس والاستعمال * اما القياس فلان وقوع اسم الفاعل بمعنى الفعل على خلاف القياس اذ الاصل ان يستعمل كل واحد منهما فى معناه * واما الاستعمال فلان ذلك لم يسمع فى كلام فصيح قوله فان كان للماضى وجبت الاضافة معنى خلافا للكسائى (لانه اذا لم يكن له عمل وقصد الى ذكر مفعوله اضيف اليه كما فى سائر الاسماء فكانت الاضافة معنوية لفوات شرط اللفظية فنفيد التعريف ان كان المضاف اليه معرفة فتقول مررت بزيد ضاربك امس ولو قلت برجل ضاربك امس لم يجز لانه معرفة فلا يجرى صفة لانكرة بخلاف مررت برجل ضاربك الآن او غدا على ما تقدم فى الاضافة * وقد خالف الكسائى فى ذلك فجعل اسم الفاعل للماضى فى العمل مثله فى الحال والاستقبال وليس بمستقيم لمخالفته القياس الذى ذكرناه والاستعمال * وقد تمسك بمثل قوله زيد معطى عمرو درهم - امس وهى جائزة بالاتفاق فقال اسم الفاعل عمل فى مفعول ثان وهو للماضى فليكن فى المفعول الاول وغيره كذلك وليس بالقوى لانه لو كان يعمل فى لغتهم لوقع عاملا فى المفعول الاول وغيره مع كثرته ولم يقع عاملا فى ذلك فدل على انه لا يعمل وما ذكره من المفعول الثانى فانه منصوب عندنا بفعل مقدر دل عليه اسم الفاعل فنقديره اعطاء درهما واذا كان ذلك محتملا وهو ثابت فى لغتهم اجماعا وما ذكره محتمل غير ثابت فالمصير الى ما ذكرناه هو الوجه قوله فان دخلت اللام استوى الجميع (فى مثل قولك مررت بالضارب ابوه زيدا امس قوله استوى الجميع) يعنى الماضى والحال والاستقبال فتقول مررت بالضارب ابوه زيدا امس كما تقول مررت بالضارب ابوه زيدا الآن او غدا وانما عمل الماضى اذا دخلت اللام لما تقدم فى الموصولات من انها موصول واصلها ان توصل بحمالة فعلية وانما سبك الفعل باسم الفاعل لامر استحسانى لفظى فجرى مجرى الفعل مطلقا وكان ذلك فيه قائما مقام ذلك الشبه اذا كان حالا * واذا تمسك الكسائى فى اعمال الماضى بمثل ذلك ايضا فالجواب انه على هذه الصفة المذكورة بخلاف ما اذا مرى عن الاف واللام فلا يلزم من اعماله باللام وهو على الصفة التى ذكرناه تشبيها بالفعل اعماله بجر داعتها قوله وما وضع منه للمبالغة كضرب وضروب وعليم وحذر مثله (يعنى مثل اسم الفاعل المتقدم ذكره فى العمل على حسب التفصيل المتقدم فتقول زيد ضارب ابوه عمرا الان او غدا ومررت بزيد الضارب عمرا امس فيعمل عند دخول اللام وانما عملت هذه الصيغة وان فات ما ذكرناه من الزنة لان فيها من معنى المبالغة ما يقوم مقام ذلك الشبه اللفظى وينوب منابه فلذلك عملت مع انها خلف عن اسم الفاعل بمعنى الحال والاستقبال فلذلك لم يعمل للماضى قوله والمثنى والمجموع مثله (اى مثل اسم الفاعل فى العمل كقولك الزيدان ضاربان عمرا والزيدون ضاربون عمرا الآن او غدا كما تقدم ويجوز حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا يعنى فى مثل قوله * الحافظوا عورة العشيرة لا يأتهم من ورائنا وكف * حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا لانه لما نصب باسم الفاعل طالت الصلة فنحقت بحذف نون اسم الفاعل تشبيها لنونه بنون الذين فى مثل قوله * وان الذى حانت بقلج دماؤهم * هم القوم كل القوم يام خالد * فاما اذا خفض الممول فى مثل قوله الحافظوا عورة العشيرة فحذفها حينئذ للاضافة لانها موجهة لحذف

فان كان مطلقا فالعمل للفعل وان كان بدلا منه فوجهان * اسم الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل ومن غيره على صيغة المضارع بيمين مضمومة وكسر ما قبل الآخر مثل مخرج ومستخرج ويعمل عمل فعله بشرط معنى الحال أو الاستقبال والاعتماد على صاحبه أو الهمزة أو ما

ان لم يمكن ذكر الفاعل معه مضافا فليذكر غير مضاف * والجواب انه لا يمكن في كل فاعل الاترى انه لو ذكر فاعله غير مضاف لادى الى تعذر ذكر الفاعل المضمّر فانه حينئذ لا يستقيم ذكره غير مضاف لما تقدم من ان المصدر لا يضمّر فيه فلذلك قل اعماله باللام قوله فان كان مطلقا) يعنى مفعولا مطلقا وقد تقدمت معرفته فلا يخلو اما ان يكون مما التزم فيه حذف الفعل وصار المصدر بدلا عنه او لا فان كان مما التزم فيه حذف الفعل وصار المصدر بدلا عنه فلاكثر ان المصدر فاعل لا من جهة كونه مصدرا ولكن من جهة كونه بدلا من الفعل وهو كما قالوا في مثل قولهم زيد في الدار ابوه فأبوه مرتفع بالظرف لا من جهة كونه ظرفا ولكن من جهة قيامه مقام استقر او مستقر وكذلك اذا قلت سقيا زيدا فزيد منصوب بسقيا من حيث قام مقام سقى لا من حيث كونه مصدرا فالوجه الذى عمل به المصدر في قولك اعجبنى ضرب زيدا غير الوجه الذى عمل به في قولك سقيا زيدا * وان لم يكن بدلا) من الفعل بل كان الفعل مذكورا او محذوفا حذف غير لازم فالعمل للفعل لانه مراد لفظا او تقديرا وليس المصدر بدلا عنه فيعمل كالاول بل حكمه حكم المذكور كما ان المذكور فعله لفظا لا عمل له باتفاق فكذلك اذا كان مرادا يجوز ذكره لانه كالملفوظ به كافي سائر العوامل التى تقدر قال * اسم الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث * قوله ما اشتق من فعل) يدخل فيه المحدود وغيره من اسم المفعول والصفة المشبهة وغير ذلك وقوله لمن قام به) يخرج عنه ما عدا الصفة المشبهة لان الجميع ليس لمن قام به قوله بمعنى الحدوث يخرج عنه الصفة المشبهة لان وضعها على ان تدل على معنى ثابت ولو قصد بها الحدوث ردت الى صيغة اسم الفاعل * الاترى انك تقول زيد حسن بمعنى ان هذه الصفة ثابتة له فان قصدت الحدوث قلت زيد حاسن الآن او غدا وذلك قيل في ضيق لما قصد الحدوث ضائق قال الله تعالى وضائق به صدرك قوله وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل) وبه سمي لكثرة الثلاثي فجعلوا اصل الباب له ثم لما قصدوا وضعه من غيره قصدوا الى ان يكون في لفظه ما يشعر بما هو منه فجعلوه على صيغة المضارع ووضع حرف المضارعة ميم مضمومة وكسروا ما قبل اللام ان لم يكن مكسورا فقالوا من اخرج مخرج ومن استخرج مستخرج وكذلك سائرها قوله ويعمل عمل فعله بشرط معنى الحال او الاستقبال والاعتماد على صاحبه او الهمزة او ما) وانما اشترط معنى الحال او الاستقبال ليقوى شبهه بالفعل لفظا ومعنى لانه اذا كان بمعنى الحال او الاستقبال فلفظ الفعل حينئذ مضارع فيكون اسم الفاعل موازنا له في اللفظ وموافقا له في المعنى فيقوى شبهه فاذا كان صيغة لماض كانت صيغة الفعل له ماضية فلا تبقى في اسم الفاعل مشابهة لفظية لتباين الصيغتين * وانما اشترط الاعتماد على صاحبه لانه هو اصل وضعه لانه صفة في المعنى فلا بد من محكوم عليه به والمحكوم عليه به قد يكون مبتدأ مثل زيد ضارب ابوه عمرا وقد يكون موصوفا كقولك مررت برجل ضارب ابوه عمرا وقد يكون ذالحا كقولك جاءني زيد ضارب ابوه عمرا * وانما اشترط عند فقدان هذا الاعتماد ان تخلفه الهمزة أو ما لانهم لم يستعملوا الصفة قائمة مقام الفعل الا في هذين الموضعين والذى يدل على انه موضع موضع الفعل لا موضع الاسماء الصفات انه مستقبل بفاعله كلما كقولك أقائم الزيدان ولو لانه بمثابة قولك ايقوم الزيدان

وهو من الثلاثي سماع ومن غيره قياس مثل اخرج اخراجا واستخرج استخرجا ويعمل عمل فعله ماضيا وغيره اذ لم يكن مفعولا مطلقا ولا يتقدم معموله عليه ولا يضر فيه ولا يلزم ذكر الفاعل ونحو
اضافته الى الفاعل وقد يضاف الى المفعول واعماله باللام قليل

ضربا قوله (وهو من الثلاثي سماع) يرتقى الى اثنين وثلاثين بناء واما في غير الثلاثي فيأتي قياسا
تقول من افضل افعالا ومن اتفعل افعالا ومن افتعل افعالا ومن استفعل استفعالا وكذلك سائرهما الا
انك تقول من فعل تفعيلا وتفعالا ومن تفعل تفعيلا ومن فاعل مفاعلة وفعالا ومن فعلل فعلة وفعلا
وفعلا لا ايضا * قال * ويعمل عمل فعله ماضيا وغيره (يعني انه لا يشترط فيه زمن الحال والاستقبال كما
في اسم الفاعل بل يعمل مطلقا تقول اعجبني ضرب زيد اس كما تقول الآن او غدا واما اشترط الزمان
في اسم الفاعل ليقوى الشبه * الاترى ان شبه ضارب يلضرب ليس كشبه ضارب بضرب ولم يحتاج
في المصدر الى ذلك لامرين * احدهما ان شبه قوى اذ معناه معنى الفعل بخلاف اسم الفاعل فانه
اسم لمحل الفعل فلم يحتاج في المصدر الى زيادة تقوية * الثاني ان المصدر لم يوضع لزمان اصلا فلما اشترط
فيه الزمان لادى الى ابطال اعمال الاقوى مع اعمال الاضعف قوله اذ لم يكن مفعولا مطلقا (يعني اذا
لم يكن منصوبا بفعله المذكور معه لفظا وتقديرا فان كان منصوبا بفعله فسيأتي تفصيله قوله ولا يتقدم
معموله عليه) يعني انك لا تقول في اعجبني ضرب زيد اعجبني زيدا ضرب لانه مقدر بأن والفعل فكما
انه لا يتقدم معمول ما بعد ان عليها لانها موصولة فلا يتقدم ما في حيز الموصول عليه لانه بجزء الكلمة
منها فكما لا يتقدم ما في حيز الكلمة على اولها فكذلك لا يتقدم ما في حيز الموصول عليه قوله
ولا يضر فيه) كما يضر في اسم الفاعل وغيره لانه لو اضمر فيه لادى الى مالا يستقيم لانه
لو اضمر فيه لاضرر المثنى والمجموع ولو اضمر المثنى والمجموع لجمع الاسم له وثني ولو جمع له
وثني لبطلت تثنيته وجمعه لنفسه وهو مستحق لذلك باعتبار مدلوله فكان يؤدى الى
جمعين او تثنيين في اسم واحد وهو غير مستقيم او الى اسقاط تثنية الاسم وجمعه المستحق
هما هو لنفسه لامر عرض له من فاعله ولا يلزم ذلك في اسم الفاعل والمفعول وغيرهما اذ
ليس له مدلول بغير مدلول فاعله لان الغرض فيه الدلالة على الفاعل لا غير فاذا ثني لم يثن الا باعتبار
فاعليته فوجب فيه الاضمار لذلك وامتنع الاضمار في المصدر لما تقدم قوله ولا يلزم ذكر الفاعل)
بل يجوز ان تقول اعجبني ضرب زيدا ولا تذكر الفاعل واما لم يلزم ذكر الفاعل لان التزامه كان
يؤدى الى الاضمار فيه عند ما يكون لغائب مقدم ذكره او متكلم او مخاطب اولانه لا يقع فاعله
احد جزئى الجملة فلم يحتاج اليه كما يحتاج اليه في الفعل لانه احد جزئى الجملة فلا يلزم من وجوب ذكره
في موضع يختل الكلام بتركه وجوب لزوم ذكره في الموضع الذى لا يختل بتركه الكلام * قال (ونحو
اضافته الى الفاعل وقد يضاف الى المفعول) مثال الاول اعجبني دق القصار الثوب ومثال الثاني
اعجبني دق الثوب القصار والاول اكثر واما جازت اضافته لانه اسم لمدلول غير الفاعل والمفعول
فكانت نسبتها الى فاعله كنسبة البد والرجل فجاء ان تقول ضرب زيد كما تقول يدريد واما كانت
اضافته الى الفاعل اكثر لانه اخص من حيث كان محلا له والمفعول كافضلة فلما كان اخص به وقعت
اضافته اليه اكثر قوله واعماله باللام قليل) لامرين * احدهما انه في عمله مقدر بأن والفعل واذا دخلت
اللام تعذر تقديره بها لامتناع دخول اللام على الحرف فلذلك قل اعماله باللام * والثاني هو انهم اعملوه
على وجه يمكن ذكر الفاعل معه مضافا فاذا دخلت اللام تعذر ذكر الفاعل معه مضافا * فان قيل

فذكر علم يعقل وان كان صفة فذكر يعقل وان لا يكون افعال فعلاء مثل أخرجوا ولا فعلا فاعلى
مثل سكران سكرى ولا مستويا فيه مع المؤنث مثل جريح وصبور ولا بناء التأنيث مثل علامة وتحذف
نونه بالاضافة وقد شذ نحو سنين وارضين * والمؤنث مالحق آخره ألف وتامو شرطه ان كان صفة قوله
مذكر فأن يكون مذكرا جمع بالواو والنون وان لم يكن له مذكر فأن لا يكون مجردا كحائض والاجمع مطلقا
* جمع التكسير ما تغير بناء واحده كرجال وأفراس وجمع القلة افعال وافعله وفعلة والصحيح
وما عدا ذلك جمع كثرة * المصدر اسم الحدث الجارى على الفعل

يكون مذكرا علما يعقل وكان يستغنى عن قوله مذكرا لان الكلام في جمع المذكر وانما ذكره لرفع
وهم من يظن انه كاللقب او يذهل عن تقديم التذكير او يظن ان نحو طلحة داخل ولذلك لم يجمع نحو
عين هذا الجمع لفقدان الثلاث ولم يجمع نحو ثوب هذا الجمع لفقدان العلية والعقل ولم يجمع نحو
اعوج اسم فرس هذا الجمع لانه لا يعقل وجمع نحو زيد وعمرو لوجود الشرائط الثلاث قوله وان
كان صفة فذكر يعقل وان لا يكون افعال فعلاء مثل أخرجوا وانما لم يجمع نحو أخرجوا هذا الجمع لانهم قد جمعوا
افضل التفضيل هذا الجمع فقصدوا الفرق بينهما في الجمع لبينة البابين وكذلك لم يجمعوا افعلا فاعلى كسكران
لانهم فعلا فاعلا لانهما في الجمع مثل ندما فقصدوا الى ان يفرقوا بينهما في الجمع قوله ولا مستويا فيه مع
المؤنث مثل جريح وصبور لانهم لما وافقوا بينهما في المفرد لم يخالفوا بينهما في الجمع فلم يقولوا جريحون ولا
جريحات ولا بناء التأنيث مثل علامة ونشابة وكان يستغنى عن ذلك لانا قد قلنا شرطه ان يكون مذكرا وعلامة
مؤنث وانما ذكره لقطع وهم من توهم ان المراد بالتذكير من جهة المعنى فقطع ذلك الوهم قوله وتحذف نونه
بالاضافة على ما ذكرناه في نون التثنية قوله وقد شذ نحو سنين وارضين وحرون وإوزون وقلون وهو
جمع قلة وقد تكلف لتوجيه الشذوذ في سنة وقلة لانه تعويض عما حذف منه وفي نحو حرة وإرزة بانه
كالتعويض لما كانت العين واللام حرفا مشددا فاشبه الحرف الواحد فصار كالحذوف لانه وفيه
نصف * قوله والمؤنث مالحق آخره ألف وتامو شرطه ان كان صفة وله مذكر فأن يكون مذكرا جمع بالواو
والنون * وسببه اذا لم يكن مذكرا جمع بالواو والنون كحمراء سكرى سكران وجريح وصبور انه لو جمع
مصححا بالالف والتاء لجل للمؤنث على المذكر مزبنة وان لم يكن له مذكر فأن لا يكون مجردا كحائض لانه لو كان
مجردا كحائض كان اسما لحصول ذلك المعنى لا باعتبار الحدوث وتأنيثه باعتبار الحدوث كقولات حائضة
اذا قصدت الحدوث فأرادوا ان يفرقوا بين البابين وان لم يكن صفة جمع بالالف والتاء مطلقا من غير
نظر الى شرط ما ذكرناه بخلاف الصفة فانها للمذكر والمؤنث على حال سواء * واما الاسماء فكل واحد
منها له باب مستقل في المذكر والمؤنث فلم يكن بينهما ربط فلذلك جمعت الاسماء المؤنثة كلها بالالف والتاء
* جمع التكسير ما تغير بناء واحده وهو يخالف جمع الصحيح بذلك كرجال وأفراس * وينقسم الجمع كله
الى جمع قلة وجمع كثرة فجمع القلة من المكسر افعال وافعله وفعلة كائلس واثواب واجربة
وغلبة * وجمع الصحيح كله جمع قلة وما عدا ذلك فهو جمع كثرة * ونعني بالقلة انه يطلق على العشرة
فأدونها ظاهرا فيه فلذلك حسن ثلاثة اثواب اكثر من ثلاثة ثياب وقد يستعمل كل واحد منها في موضع
اخره على سبيل الاستعارة كقوله تعالى ثلاثة قروء في موضع اقراء وكقولات ثلاثة رجال وان لم يكن
من لفظ جمع القلة قال المصدر اسم الحدث الجارى على الفعل * فقوله اسم الحدث يعمد داخل فيه ما ليس
جاريا على الفعل قوله الجارى على الفعل يعنى الذى له فعل يصح ان يجرى عليه بيان المداولة مثل ضربت

بحروف مفردة بتغيير ما فحو ترو ركب ايسر يجمع على الاصح ونحو فلك جمع * وهو صحيح ومكسر *
فالصحيح لذكر ومؤنث * فالذكر ما لحق آخره واو مضوم ما قبلها اوياء مكسور ما قبلها ونون مفتوحة لتدل
على أن معاً أكثر منه فان كان آخره ياء قبلها كسرة حذفت مثل قاضون وان كان مقصوراً حذفت الالف وبقى
ما قبلها مفتوحاً مثل مصطفون * وشرطه ان كان اسماً

بحروف مفردة بتغيير ما * قوله ما دل على آحاد) يشمل المحدود وغيره من اسماء المجموع نحو رط ونفر
قوله مقصودة بحروف مفردة) يخرج عنه نحو رط ونفر قاته لا مفرد له بحروفه ونحو ترو ركب فانها وان
اطلقت على آحاد فليست مقصودة بحروف مفرداتها كما قصد بنحو رجال بل هي في وضعها كوضع رط ونفر
وانما اتفق ان ثمة لفظاً موافقاً للنظما يطلق على مفرد وانما حكمنا بذلك لدليل دل عليه * فاما نحو
تمر فالذي يدل على انه ايسر يجمع انه في وضعه للجنس كوضع عسل وماء فكما ان هذا النحو للجنس
ايسر يجمع فكذلك هذا والذي يدل على انه كذلك صحة اطلاقه على القليل والكثير * وانما وقعت الشبهة
لمن قال انه جمع لما رأى من اطلاقهم ثمرة على الواحد بخلاف عسل وماء وسيد ان له مفرداً يسمي فصيح اطلاق
الصفة منه عليه وتحقيق ذلك انك تقول عندى خمسة ارطال تمر كما تقول عندى خمسة ارطال عسل فهذا
وضع لا يقع فيه تمييز الاسم الجنس فقد صرح وضع تمر موضع عسل فدل على انه مثله ولو قلت خمسة
ارطال تمر لالتغير المعنى كما يتغير بقولك خمسة ارطال اصصالا * ومنها ان تصغيره تميز او كان جمعا
لكان جمع كثرة اذ ليس من ابناء القلة ولو كان جمع كثرة لم يصغر على بناءه ثبت انه ليس بجمع
* وايضا فان فعلا لم يثبت كونه من ابناء الجمع ومثل ذلك لا يثبت الا يثبت * واما نحو ركب فلا يستقيم
ان يدعى فيه انه كوضع عسل لانه مفهوم منه آحاد فيبقى الوجهان الاخران وهما التصغير وكونه على
بناء فعل قوله بتغيير ما) اشارة الى نحو الفلك فان النحويين يزعمون انه مفرد وانه يطلق جمعا
وبقدر الضمة التي في الجمع كالضمة التي في اسد ويجعلونها غير الضمة التي في فلك المفرد ومثل
ذلك عندهم قوله نافة هجان ونوق هجان قال * وهو صحيح ومكسر) فالصحيح ما سلت فيه بنية
الواحد ويكون لذكر ومؤنث فالصحيح المذكر ما لحق آخره واو مضوم ما قبلها اوياء مكسور ما قبلها ونون
مفتوحة * ثم لا يخلو الاسم المجموع هذا الجمع من ان يكون آخره ياء مكسورا ما قبلها او الفا او غير
ذلك فان كان آخره ياء حذفت فتقول في قاض قاضون في الرفع وقاضين في النصب والجر واصله
قاضبون في الرفع حذفت الضمة استتقالا لها على الياء بعد الكسر فالتقى سا كنان الياء وواو الجمع
فحذفت الياء لالتقاء الساكنين ثم قلبوا الكسرة التي على الضاد ضمة ليتمكن النطق بالواو فصار
قاضون * واما قاضين فاصله قاضيين كرهوا الكسرة على الياء بعد الكسرة فحذفوها فالتقى سا كنان
فحذفت وبقى ما قبل ياء الاعراب مكسورا على ما كان عليه اذ لم يحتاج الى تغييره وكذلك تقول متمون
ومصطفون في منتم ومصطف ومنتمين ومصطفين في النصب والجر * وان كان آخره الفا حذفت الالف
وبقى ما قبلها مفتوحا على ما كان عليه كقولك مصطفون في الرفع ومصطفين في النصب والجر واصله
مصطفبون ومصطفبين فحركات الياء وانفتح ما قبلها فقلت الفا فالتقى سا كنان الالف وحرف الاعراب
فحذفت الالف لالتقاء الساكنين وبقى ما قبلها على حاله اذ لا ضرورة تلجى الى تغييره فلذلك قبل مصطفون
في الرفع ومصطفين في النصب والجر قوله وشرطه) اي وشرط جمعه جمع التصحيح اذا كان اسماً

(يكون)

والمقصود ان كانت الفه عن واو وهو ثلاثي قلبت واوا والافالياء * والممدود ان كانت همزته أصلية ثبت وان كانت للتأنيث قلبت واوا والافالوجهان وتحذف نونه بالاضافة وحذفت تاء التأنيث في خصيان وألبان * المجموع مادل على آحاد مقصودة

وارد على تثنية العلم وجمعه من غير هذه الجهة * وجوابه ان يقال ان العلم واقع في كلامهم كثيرا فلو لم يشوه ويجمعوه لادى الى مثل ما كرهوه في مثل جاني رجل ورجل مع كونه اقل منه ولما علموا انهم اذا اجمعوه ادى الى ذلك الاشكال المذكور فقصدوا الى جمعه على وجه يراعى معه ما يدفع به ذلك فعوضوه الالف واللام التي لتعريف لتكون كالعوض مما فاته من العلمية المذكورة فكان فيه توفية بالامرين جميعا فكان اولى من تعطيل العلم من التثنية والجمع وكان تعريفه وتوحيده عن العلمية الفاشة عند تثنيته وجمعه اولى من اخراجه عن معناه الاصلية بالكلية قوله والمقصود ان كانت الفه عن واو وهو ثلاثي قلبت واوا والافالياء * اعلام بأن بعض الاسماء يغير عن لفظ المفرد لعارض فلا يخلو المثني من ان يكون آخره الف او همزة قبلها الف او غير ذلك فان كان غير ذلك لم يغير عما ذكرناه فيقال في قاض قاضيان باثبات الياء كالصحيح وما آخره الف ينظر فان كانت الفه عن واو وهو ثلاثي قلبت واواردا لها الى اصلها لتعذر بقائها الفا لان الواو والياء اذا وقعت بعدهما الالف صحت بدليل دعوا وربما * وانما اشترط في قلبها واوا ان يكون ثلاثيا لانها اذا زادت على ذلك استقلت لكثرة حروف الكلمة فغيروها الى اخف منها أولانها اذا زادت وجب قلبها ياء في بعض متصرفاتها ثم حلت بقية الاوزان عليها * الا ترى انك اذا قلت اغزا وهو من الغزو فضارعه يغزى فتقلب الواو ياء لانكسار ما قبلها فاذا قلت اغزيت قلبتها ياء ايضا لتوافقها في يغزى واذا اورد على هو لا تغازبت ومضارعه يتغارى قالوا اصل تغازى من غازى ومضارعه يغازى فكان فرعا لما قلبت فيه الواو ياء فجرى الفرع مجرى الاصل فاذا لم تكن على هذه الصفة وجب قلبها ياء لانها ان كانت عن الياء فقد ردت الى اصلها و ان كانت عن الواو فقد ذكرنا علة قلبها ياء للوجهين المذكورين قال * وان كان ممدودا لم تخل همزته من ان تكون أصلية أولا واذا لم تكن أصلية لم تخل من ان تكون للتأنيث ام لا فان كانت للتأنيث قلبت واوا لآخر الا في لغة ردية وان كانت أصلية بقيت همزة على حالها وان كانت غير ذلك جاز الامر ان * فاما تبقية الاصلية على حالها فلقوتها بأصالتها واما قلب همزة التأنيث واوا فلانها زائدة لا اصل لها في الهمزة لانها الف في الاصل وانما قلبت همزة لتعذر اجتماعها مع الالف التي قبلها فلما وقعت في الموضع الذي صارت فيه كالتوسطة قلبت حرف لين ايذانا بزيادتها ومفارقتها الاصلية وخصت بالواو لانها مثل الهمزة في الثقل فكانت اقرب اليها من الياء وانما جاز الامر ان فيما سواهما ردا له الى التشبيه بكل واحد منهما كقولك كسان وكسا وان فن جهة كونها غير زائدة اشبهت همزة قراء فبقيت همزة ومن جهة كونها ليست همزة في الاصل اشبهت همزة التأنيث فقلبت واوا قوله ونحذف نونه بالاضافة لان النون في المثني بمثابة التنوين في المفرد فكما ان التنوين يحذف عند الاضافة فكذلك نون التثنية * وحذفت تاء التأنيث في خصيان وألبان) يعني ان تاء التأنيث لا تحذف عند التثنية لانها من جملة دليل الاسم المثني فوجب بقاءها كما يجب بقاء غيرها من الزوائد واستثنى عن ذلك قولهم خصيان وألبان تثنية خصية وألية وهو وان كان مخالفا للقياس فوجهه انها لما كانا على حال لا يفرقان نزلا منزلة ما وضع وضعها ولا قال * المجموع مادل على آحاد مقصودة

ضمير العاقلين غير المذكور السالم فعلت وفعلوا والنساء والايام فعلت و فعلن * المثني مالحق
آخره الف أو ياء مفتوح ماقبلها ونون مكسورة ليدل على أن معه مثله من جنسه *

يعتمد بالتأنيث المعنوي في مثل جاء الضوارب لان ذلك ايس بازائه ذكر بخلاف المثني فان لفظ الواحد
فيه باق مراد فتأنيث الفعل له اجدر ولم يفعل ذلك في مثل الزينيات وان كان لفظ المفرد فيه اجراء
لباب الجمع مجرى واحدا ولان الجمع بالالف والنساء تجرى في صفات من لا يعقل وان كان مذكرا
وفي صفات من يعقل اذا كان مؤنثا فكرهوا ان يلتزموها في الجمع في مثل جاء الضاريات فيوهم انه
مؤنث حقيقة في الجميع فاعتبروا فيه الجماعة فمجري مجرى غير الحقيقي لما ذكرناه * واما ضمير الجمع فان
كان جمعا لمذكر يعقل فلك ان تقول الرجال فعلت وفعلوا وان كان غير ذلك فلك ان تقول فعلت
وفعلن وهو في ثلاثة اقسام مذكر لا يعقل ومؤنث يعقل ومؤنث لا يعقل تقول الايام والنساء والعيون
فعلت وفعلن * فأما الايتان في الجمع بالتاء فلانها جماعة فأتى بضمير الواحد المؤنث على تأويل الجماعة
* واما الايتان بفعلا في جمع المذكور العاقل وفعلن في غير ذلك فلانها جوع فقصدوا ان تكون
لها ضمائر تشعربها * واما تخصيصهم فعلا بالمذكر وفعلن بما سواه فلغرض الفرق بين المذكور العاقل
وغيره كما فعلوا ذلك في غيره من الضمائر والظواهر * واما خصومه بالواو دون النون ولم يعكسوا لان
الواو من حروف المد وهي في هذا الباب اقعد من الحروف الصحيحة بديل ابراهيم الاسماء بها والافعال
بالنون فلذلك خصوا المذكور العاقل بها وجعلوا النون لمن دونه وهذا الضرب من التفرقة
بين جمع المذكور العاقل وبين غيره جار في جميع الضمائر على اختلاف اصنافها تقول في ضمير المرفوع
المنفصل انتم وانتن وهم وهن وفي المنصوب المتصل ضربكم وضربكن وضربهم وضربهن وفي ضمير
المنصوب المنفصل اياهم اياهن واياكم واياكن وفي الجرور غلامكم وغلامكن وغلامهن وغلامكن قال * المثني
مالحق آخره الف أو ياء مفتوح ماقبلها ونون مكسورة لتدل على ان معه مثله من جنسه * فقوله لتدل على ان معه
مثله من جنسه تنبيه على ان الاسماء المشتركة لا تثنى باعتبار ما اشتركت فيه وانما تثنى باعتبار كل واحد
من مدلولاتها فاذا قلت قرأنا فاعني به حبيضين او طهرين لاطهرا وحبيضا وكذلك جوتان وما شبههما
هذا هو المعروف من استقراء لغة العرب * وهذا يشير الى ضعف قول من زعم ان الاسماء المشتركة اذا
وقعت بلفظ العموم او موضح العموم عمت في مدلولاتها المختلفة اذ حكم الجمع في ذلك حكم التثنية ولو
صح عمومها لصحت تثنيتهما * وقد اورد على ذلك تثنية العلم ووجهه فقالوا نسبة العلم الى مسمياته كنسبة المشترك
الى مسمياته وقد صح ان يقال الزيد ان وايزيدون بالاتفاق فليصح ان يقال القرآن والقروء مثل ذلك وهذا
قاسد من وجهين * احدهما ان العلم لم يوضع الا باعتبار ذات بما هي ذات لشخص بعينه من غير نظر الى
كونه آدميا أو غير آدمي فاذا اجتمع معهم مسمى آخر بذلك الاسم صح تثنيته لانه من جنسه ومثال
هذا قولك مضروبان للفرس والحمار ومثل ذلك جائز ثم ان سلم ما ذكره فلا يلزم لان الاعلام
ليس لها اجناس تؤخذ آحادها فتثنى وتجمع حتى اذا عدل عنها في التثنية والجمع الى المشترك تورث
لبسا بخلاف الاسماء المشتركة فانه لو عدل عما ذكرناه جاء اللبس فلا يلزم من صحة تثنية العلم تثنية
الاسماء المشتركة باعتبار اختلاف وضعها * واما صحة تثنية العلم مع كونه اذا تثنى خرج عن حقيقة كونه
علما اذ يصير نكرة ولم يوضع الاسم معرفة فصار مثل قولك جاءني زيد وزيد آخر وذلك قليل في استعمالهم
مخالف للقياس فليكن الزيد ان كذلك لاخر اجمعه من حيث العلم الذي هو وضعه الى تعريف آخر فالاشكال

(وارد)

بخلافه وعلامة التأنيث التاء والالف مقصورة أو ممدودة وهو حقيقي ولفظي فالحقيقي ما بآزائه ذكر من الحيوان كأمراة وناقته واللفظي بخلافه كظلمة وعين * وإذا اسند إليه الفعل فالتاء وانت في ظاهر غير الحقيقي بالخيار وحكم ظاهر الجمع مطلقا غير المذكر السالم حكم ظاهر غير الحقيقي

بخلافه * فقوله لفظا يعنى مثل قولك ضاربة وظلمة وصحراء وذ كرى ويعنى بالتقدير مثل قولك اذن وعين فان التاء مقدرة لقولك اذينة وعيينة فنجيشها في التصغير يدل على انها مرادة اذلا تجىء التاء قياسا لفظا او تقديرا الا فيما هو على صيغة المذكر ولم يأت في التقدير الا التاء (والمذكر بخلافه) أى لا تكون فيه علامة التأنيث قال * وعلامة التأنيث التاء والالف مقصورة او ممدودة * وقد زاد بعضهم الياء في قولهم هذى امه الله وزعم انها للتأنيث وليس ذلك بحجة لجواز ان تكون صيغة موضوعة للمؤنث او تكون الياء بدلا من الهاء في قولك هذه امه الله ثم الكلام في المذكر والمؤنث في قسم المتكهن وهذه من اقسام البنيات فلا وجه لذكرها قال * وهو حقيقي ولفظي فالحقيقي ما بآزائه ذكر في الحيوان كقولك امرأة لان بازائها رجلا وناقته لان بازائها جلا ولا فرق بين ان تكون فيه تاء لفظية او مقدرة كجدى وعناق واللفظي بخلافه وهو ان لا يكون بازائه ذكر في الحيوان كظلمة وعين ولا فرق بين ان يكون حيوانا وغيره كدجاجة وحمامة اذا قصد به مذكر فانه مؤنث لفظي ولذلك كان قول من زعم ان التلمة في قوله تعالى (قالت تلمة) انثى او رودة تاء التأنيث في قالت وهما لجواز ان تكون مذكرا في الحقيقة وورود تاء التأنيث كورودها في فعل المؤنث اللفظي ولذلك يقال عندى ثلاث من البط ذكور فيأتون بالعدد مؤنثا وان كن ذكورا لما كان مفردا لبط بطة فالتأنيث لفظي وليس ذلك كتأنيث اسماء الاعلام فانه لا يعتبر فيه الا المعنى دون اللفظ خلافا لبعض الكوفيين * والسرفيه انهم نقلوها من معناها الى مدلول آخر فاعتبروا فيها مدلول الثانى ولو اعتبروا تأنيثها لكان اعتبارا للدلول الاول فيفسد المعنى فلذلك لا يقال عندنا في الاعلام اعجبتنى طلحة خلافا لبعض الكوفيين * قال (واذا اسند اليه الفعل فالتاء وانت في ظاهر غير الحقيقي بالخيار * قوله اليه يعنى الى المؤنث مطلقا كقولات قامت هند وهد قامت واعجبتنى العين والعين اعجبتنى والحقاقهم هذه التاء للايدان من اول الامر بان الفاعل مؤنث فان كان المؤنث حقيقيا لزم في ظاهره ومضمره لمطابقة المعنى واللفظ جميعا وان كان المؤنث غير حقيقي لزم في مضمره وانت بالخيار في ظاهره فتقول العين اعجبتنى بالتاء لا غير واعجبنى العين بحذف التاء واثباتها * وانما جاز ذلك في الظاهر لان التأنيث فيه لفظي لا معنوي وفي لفظه ما يشعر به فاستغنى عن الحاق التاء في الفعل لذلك ولذلك لم يستغن عنها في مضمره لقوات الصيغة الظاهرة الدالة على كونه مؤنثا فان صيغة الضمير الراجع الى المؤنث في هذا الموضع مثله في المذكر وحكم الاثنين مما ذكرناه في المؤنث على اختلاف اقسامه حكم المفرد في هذه العلامة فلذلك تقول قامت الهندان والهندان قامتوا والعينان اعجبتا بالتاء في الثلاثة وتقول اعجبنى العينان واعجبتنى العينان فتكون بالخيار فيما كما في المفرد * واذا فصل بين الفعل و ظاهر المؤنث اللفظي حسن حذف التاء اكثر منه لو لم يفصل فتقول جاء الزيد بن بنة احسن من قولك جاء بينة الزيد بن قوله وحكم ظاهر الجمع مطلقا حكم ظاهر غير الحقيقي (يعنى بقوله مطلقا جمع مذكر او مؤنث يعقل او لا يعقل فلذلك تقول جاءت الرجال والزينات والمسلمات والايام باثبات التاء في الفعل وحذفها * فاما اثباتها فلانها في المعنى جماعة واما حذفها فلان تأنيث الجماعة من باب التأنيث اللفظي فلم

وتقول في المفرد من المتعدد باعتبار تصديره الثاني والثانية الى العاشر والعاشرة لا غير وباعتبار حاله الاول والثاني الى العاشر والعاشرة * الحادى عشر والحادية عشرة * الثاني عشر والثانية عشرة الى التاسع عشر والتاسعة عشرة ومن ثم قيل في الاول ثالث اثنين أى مصيرهما من ثلاثتهما وفي الثاني ثالث ثلاثهما أى احدها وتقول حادى عشر أحد عشر على الثاني خاصة وان شئت قلت حادى احد عشر الى تاسع تسعة عشر فتعرب الاول * المذكر والمؤنث * المؤنث مافيه علامة التأنيث لفظا أو تقديرًا والمذكر

فلا يقال واحد درهم ولا ثلث درهمين قوله وتقول في المفرد من المتعدد باعتبار تصديره الثاني والثانية الى العاشر أو العاشرة لا غير (يعنى انك تشتق من لفظ العدد اسما للمفرد تارة باعتبار تصديره لانه هو الذى صير ما انضم اليه على العدد المشتق هو من اسمه فتقول الثاني للمذكر والثانية للمؤنث الى العاشر والعاشرة لا غير اى لا يتعدى باعتبار هذا المعنى العاشر والعاشرة لانه انما اطلق باعتبار كونه مصيرا عددا اقل منه بواحد الى ذلك العدد الذى اشتق منه وذلك من قولهم ثلثتهم وربعتهم وانما يكون ذلك فيما كان اقل منه بواحد واما ما تعدى العشرة فليس ثم فعل بمعنى جعلتهم احد عشر فافقه فاشتق منه اسم لذلك وتارة باعتبار حاله من غير ان يتعرض فيه الى انه مصير لكن معناه واحد من جملة على هذا العدد فاذا قلت الثاني فمعناه واحد من اثنين واذا كان كذلك استعملته فيما زاد على العشرة ايضا لذهاب المانع فتقول الحادى عشر في المذكر والحادية عشرة في المؤنث وكذلك التاسع عشر والتاسعة عشرة * وانما بنى للتركيب المقتضى لبناء الاسمين معا مثله في احد عشر لان المعنى تاسع وعشرة كما في قولك الثالث والعشرون بهذا المعنى الا انه ثم لم تحذف منه الواو فلم يبين وههنا حذفت منه الواو فبنيا مثلهما في ثلاثة وعشرون وثلاثة عشر * وقديقع في بعض المصنفات الحادية عشر الى التاسعة عشر في المؤنث وكذلك وقع في الفصل وهو غلط لانهم لما ذكروا الاسمين في الحادى عشر والثالث عشر اثنا الاسمين في الحادية عشرة الى التاسعة عشرة وانما ذكروا الاسمين في الحادى عشر ولثالث عشر لانه اسم لواحد مذكر فلامعنى للتأنيث فيه بخلاف ثلاثة عشر وثلاث عشرة فانه للجماعة على تقدم قوله ومن ثم قيل في الاول ثالث اثنين (يعنى انك اذا اضفته فانما تضيفه الى عدد اقل منه فلو اضفته الى عدد اكثر منه مساو فسد المعنى لان ثالثا لتضيف ثلاثة وثلاثة وانما نصير اثنين ثلاثة وكذلك رابع وخامس على هذا التقدير ومنه قوله تعالى (ما يكون من نجوى ثلاثة الا هو رابعهم ولا خمسة الا هو سادسهم) وتقول في المعنى الثاني ثالث ثلاثة تضيفه الى موافقه في العدد لان المعنى واحد منه فلو اضفته الى اقل او اكثر فسد لان الثالث في هذا المعنى ليس واحدا من اثنين ولا من اربعة وانما هو واحد وثلاثة فوجب اذا اضيف ان يضاف اليه ومنه قوله تعالى (لقد كفر الذين قالوا ان الله ثالث ثلاثة) قوله وتقول حادى عشر احد عشر على الثاني خاصة الى آخره (يعنى انه اذا زاد على العشرة لا يستعمل لا على المعنى اثنى كما تقدم لتعذر المعنى الاول فلا يضاف اذن الا الى مساويه في العدد فتقول حادى عشر احد عشر الى تاسع عشر تسعة عشر وحادية عشرة احدى عشرة الى تاسعة عشرة تسع عشرة وان شئت حذفت عشر من الاول تخفيفا فقلت حادى احد عشر وحادية احدى عشرة الى تاسع تسعة عشر وتاسعة تسع عشرة لان ذلك لا يشبهه وينبغى ان يكون الاول على هذه اللفظة معربا لذهاب التركيب المقتضى للنساء فيه قال * المذكر والمؤنث مافيه علامة تأنيث لفظا أو تقديرًا والمذكر

الا في ثلاثمائة الى تسعمائة وكان قياسها ميثاث أو ميثين * ومير أحد عشر الى تسعة وتسعين منصوب مفرد ومير مائة وألف وتثنيتهما وجعه مخفوض مفرد * واذا كان المدود مؤنثا والفظ مذكرا أو بالعكس فوجهان ولا يميز واحد واثنان استغناء بلفظ تمييزه عنهما مثل رجل ورجلان لا قاذته النص المقصود بالعدد *

ينصبونه لصار مالم ليس بمقصود كائمه المقصود * لا ترى انه الذي يوصف دون الاول في مثل قوله تعالى (اني ارى سبع بقرات سمان) ولا يرد على ذلك احد عشر الى تسعة وتسعين * اما في العقود فلتعذر الاضافة اذ لا يستقيم بقاء النون ولا حذفها لانها ليست كنون الجمع حقيقة اذ ليست عشرون جمعا لشيء وانما هو عدد مرتجل للجمع * واما في احد عشر وبابه فكر اهله ان يصيروا ثلاثة اسماء كالاسم الواحد فان قلت فقد قالوا خمسة عشر زيد وهذه خمسة عشر قلت ليس هذا مثل ذلك لان المضاف اليه ثم هو المقصود بالاول في المعنى وانما جيء به لبيانه فكان الجمع كالشيء الواحد والمضاف اليه ههنا مفاير للاول فلم يكن معه كالشيء الواحد وانما كان مجعوما ليطابق العدد في معنى جمعه لفظا كقوله ثلاث رجال او معنى كقوله ثلاث رهط وثلاث دور قوله الا في ثلاثمائة الى تسعمائة استثناء من قوله مجموع لانهم لم يجمعوا مائة اذ اميروا بها ثلاثا وكان القياس جمعها على ما تقدم فيقال ثلاث ميثاث او ميثين ولكنهم كرهوا الجمع لما تكرر فيه معنى التأنيث فصاملوه بالخفة لذلك لا ترى انك اذا قلت ثلاث ميات امرأة وجعت مائة صار فيما هو كالاسم الواحد تأنيثا وجمع فتركو اجمعه لذلك بخلاف ثلاثة رجال وبخلاف ثلاثة آلاف قوله ومير واحد عشر الى تسعة وتسعين منصوب مفرد اما نصبه فلما تقدم واما افراده فلانه انما جاء لتبيين الذات مثله في عشرون رجلا وهو حاصل بالافراد كما يحصل بالجمع فكان الافراد اخف قوله ومير مائة والف وتثنيتهما يعني وتثنية مائة والف كقوله مائتا درهم والف درهم قوله وجعه يعني وجمع الالف اذ قد تقدم ان المائة في العدد لا تجمع كقوله ثلاثمائة درهم كما تقدم فلو قال وجمعهما لكان خطأ وانما كان مخفوضا لانه امكن اضافته على قياس اصل العدد فكان اولى لان توبين مائة والف ونون اثنتية فيهما وتوبين جمع الالف سائغ اسقاطها للاضافة كسبوين ثلاثة الى عشرة وانما كان مفردا مع ان القياس جمعه كما جمعه في ثلاثة دراهم لقلة المقدمة لانه لما كثر العدد فيه كرهوا جمع بميزه فأتوا به مفردا لذلك قوله واذا كان المدود مؤنثا والفظ مذكرا أو بالعكس فوجهان يريد مثل قوله شخص اذا اطلقته على امرأة ونفس اذا اطلقته على رجل فالشخص المدود وفيه مؤنث والفظ مذكروا النفس المدود وفيه مذكروا والفظ مؤنث فلك ان تعتبر الفظ وهو الاقيس ولك ان تعتبر المعنى فتقول ثلاثة اشخص وانت تعنى النساء وثلاث انفس وانت تعنى الذكور ويجوز ان تعتبر المعنى فتقول ثلاثة انفس للرجال وثلاث اشخص للنساء * وانما كان الفظ اقيس لانهم لما حكموا على هذه الالفاظ بالتذكير والتأنيث لم يمتنعوا مدلولاتها الا ترى انك تقول شخص حسن رأيه وان كان مؤنثا ونفس حسنة وان كان رجلا قال الله تعالى (خلقكم من نفس واحدة) والمراد به آدم عليه السلام فلو لا مراعاة الفظ لم يقل واحدة قوله ولا يميز واحد واثنان الى آخره لان الالفاظ العدد انما قصد بها الدلالة على نصوبة العدد لما لم يكن الجمع مفيدا ذلك فلو قالوا رجال لم يعلم عددهم ولو قالوا ثلاثة واقتصروا لم يعلم ما هو فلما كان رجل ورجلان ينبى عن المعنيين معا استغنى عن لفظ العدد معه فلم يقولوا واحد رجل ولا اثنان رجلين لان قولهم رجل ورجلان يغنى عن ذلك فكان ذكر العدد ضائعا وكذلك جميع اسماء الاجناس وتثنيتهما كقوله درهم ودرهمان

أحد عشر اثنا عشر إحدى عشرة واثننا عشرة وثلاثة عشرة ثلاثة عشر إلى تسعة عشر ثلاث عشرة إلى تسع عشرة وتتم تكسر الشين * عشرون واخوانها فيهما أحد وعشرون إحدى وعشرون ثم بالعطف بلفظ متقدم إلى تسعة وتسعين مائة وألف مائتان وألفان فيهما ثم بالعطف على متقدم وفي ثمانى عشرة فتح الباء وجاء ساكنها وشذوذها بفتح النون * وميز الثلاثة إلى العشرة مخفوض مجموع لفظاً أو معنى

ثم ذكر المؤنث وان كان جماعة ايضا ليفرق بينه وبين المذكر عند عدم المميز أو كراهة ان يجمعوا بين تأنيثين فيما هو كالشيء الواحد أو قالوا ثلاثة نسوة قوله أحد عشر اثنا عشر (يعنى للمذكر إحدى عشرة اثنا عشرة أو ثلثا عشرة يعنى للمؤنث كأنهم راعوا لفظ الواحد والاثني في التذكير والتأنيث باعتبار حاله قبل التركيب لانه هو وراءوا عشرة في حالها مع اخوانها من ثلاثة عشر إلى تسعة عشر الا أنهم غيروا لفظ واحد إلى احدى واحدة إلى احدى للاختصار قوله ثلاثة عشر إلى تسعة عشر (يعنى للمذكر ثلاث عشرة إلى تسع عشرة يعنى للمؤنث وانما قالوا في المذكر ثلاثة وفى المؤنث ثلاث لانه كان كذلك قبل التركيب فروى بعده * وانما قالوا عشر في المذكر وعشرة في المؤنث من ثلاثة عشر إلى تسعة عشر لانهم كرهوا ان يقولوا في المذكر ثلاثة عشرة وقد امتزجا فيجمعوا بين تأنيثين فيما هو كالكلمة الواحدة وانما كرهوا ان يقولوا في المؤنث ثلاث عشر على ما كان اصله في التفريق لذهاب المانع من التأنيث مع كونه جماعة لانه كان القياس ان يقولوا في المؤنث عشرة ايضا ولكنهم راعوا الفرق فلما حصل الفرق ههنا بالتأنيث في ثلاثة عشر ادخلوا التاء في ثلاث عشرة على ما يقتضيه اصله كما تقدم قوله وتتم تكسر الشين من عشرة في المؤنث فتقول ثلاث عشرة إلى تسع عشرة كأنهم لمسا كرهوا توالي اربع فتحات في كلمة واحدة مع الاتزاج بما فيه قحمة عدلوا عن قحمة إلى كسرة وفى النسخى عدلوا عن حركة إلى سكون ولا يلزم ذلك في ثلاثة عشر إلى تسعة عشر اذ ليس في عشر اربع متحركات ولا يلزم ذلك في عشرة اذ لم يمتزج بما فيه قحمة قوله عشرون واخوانها (يعنى ثلاثين واربعين إلى تسعين قوله فيهما) يعنى في المذكر والمؤنث بلفظ واحد وقوله احد وعشرون (يعنى في المذكر واحد وعشرون في المؤنث غير واحد بلفظ واحد إلى احدى واحدة إلى احدى من أحد عشر إلى واحد وتسعين في الاعداد المنبئة على العشرات قوله ثم بالعطف بلفظ متقدم إلى تسعة وتسعين) يعنى انك تأخذ المفرد من العشرات بلفظ المتقدم وتعطف عليه الفاظ العقود إلى تسعة وتسعين فتقول اثنان وعشرون او اثنان وعشرون إلى اثنين وتسعين واثنين وتسعين وثلاثة وعشرون وثلاث وعشرون إلى ثلاثة وتسعين وثلاث وتسعين حتى تنتهى إلى تسعة وتسعين قوله مائة والف (يعنى اذا تعديت تسعة وتسعين قلت مائة وترك ما بين المائة والمائتين لانه قد تبيين بقوله ثم على متقدم فيما بين المائة والمائتين على متقدم وما بين المائتين والالف على متقدم الا انه سيبين ان ميز الثلاثة فيه على خلاف القياس وما بين الالف والالفين على متقدم قوله وفي ثمانى عشرة فتح الباء إلى آخره) هذا هو القياس لانها يا قبلها كسرة وجب لها الفتح فالقياس ان تجعلها فيقال ثمانى عشرة وجاز ساكنها على سبيل التخفيف مع كونه مركبا واذا جازى مثل * يادار هندفت الاثافيها فهنا اجوز قوله وشذوذها بفتح النون (لانه اذا حذف التخفيف فالوجه بقاء الكسرة كما في قولك جاني القاض اذا حذف الباء الا ان الذى يسوغ ذلك فيه كونه مركبا فروى زيادة استنقاله فجعل موضع الكسرة قحمة قوله وميز الثلاثة إلى العشرة مخفوض مجموع) اما خفضه فلانهم استعملوه مضافا وانما استعملوه مضافا لان ما بعده هو المقصود فلو ذهبوا

وهي المضمرات والاعلام والمبهمات وما عرف باللام أو بالنداء والمضاف الى احدهما معنى * والعم ما وضع لشيء بعينه غير متناول غيره بوضع واحد وأعرفها المضمر المتكلم ثم مخاطب * والنكرة ما وضع لشيء لا بعينه * اسماء العدد ما وضع لكمية آحاد الاشياء * اصولها اثنا عشرة كلمة واحد الى عشرة ومائة والالف تقول واحداً واثناً واحداً اثنتان أو ثنتان ثلاثة الى عشرة ثلاث الى عشرة

لفظ المعارف وهي نكرات كقولهم أرسلها العراك ومررت به وحده ومررت بهم الجاء الفير * ولستنا نغنى بالتعريف ان يكون المدلول معينا للمخاطب حتى لا يلتبس بغيره * وانما نغنى به ان يكون اللفظ موضوعاً للعين على خلاف وضع النكرات في كونها موضوعاً لواحد لا بعينه من آحاد مشتركة في معنى كلى ثم قال * وهي المضمرات الى آخرها فالمضمرات وقد تقدم ذكرها والمبهمات هي اسماء الاشارة والموصولات * وماعرف باللام قد يكون تعريف جنس نحو الرجل خير من المرأة وقد يكون تعريف عهد كقولك ما فعل الرجل لرجل معهود بينك وبين مخاطبك وقد يأتي لواحد باعتبار عهده في الذهن لمطابقته اياه كقولهم ادخل السوق وليس بينك وبينه سوق وجودي معهود * والمعرف بالنداء كقولك يا رجل لانه لما قصد قصده بعينه وجب ان يدخل في حد المعرفة والمضاف الى احدهما معنى يعنى اضافة معنى لا اضافة لفظية ليخرج نحو ضارب زيد والحسن الوجه لانها وان كانت مضافة فاضافتها لفظية لا معنوية بخلاف غلام زيد وعلامك قال * والعلم ما وضع لشيء بعينه الى آخره) قوله ما وضع لشيء بعينه هذا جنس للمعارف كلها وقوله غير متناول غيره يخرج غيره من المعارف لانها تستعمل لعين آخر * الا ترى انك اذا قلت انت وانت تخاطب زيدا صح ان تقول وانت لعمرو اذا خاطبته ايضا قوله بوضع واحد) ليندفع وهم من يتوهم ان زيدا اذا سمى به رجل ثم سمى به آخر فهو متناول غيره فلا يكون جامعاً فاذا قيل بوضع واحد خرج ذلك لانه لا يكون الا بوضع آخر * واما اجمع وبابه قائما كان معرفة بتقدير الاضافة ولكنهم التزموا ترك التلغظ بهما لما كان ذلك معروفاً فلا حاجة ان يحمل باباً رأسه قوله وما عرفها المضمر المتكلم) لتعذر تقدير الالتباس فيه ثم المخاطب لانه يتطرق فيه ما لا يتطرق في المتكلم الا ترى انك اذا قلت انما يلتبس بغيره واذا قلت انت جاز ان يلتبس باخر بحضرتك فيتوهم ان الخطاب له ولم يرد بالاعرفية الا ما كان ابعد عن اللبس قوله والنكرة ما وضع لشيء لا بعينه (كقولك جاني رجل وركبت فرسان هذا موضوع لواحد شائع في انه لا يختص واحداً دون آخر باعتبار الوضع بخلاف المعرفة قال * اسماء العدد ما وضع لكمية آحاد الاشياء * فيدرج فيه واحد واثان لانهما من اسماء العدد عند النحويين وان لم تكن من العدد عند كثير من الحساب وهو خلاف لفظي لا معنوي وبيان دخولهما انه لو قيل لك عندك لصح ان تقول واحد واثان وتقول قد بينت لك عندى وان لم يكن الا واحد او اثنان * واما كونهما من العدد عند النحويين فلا يطابقهم على عدا واحد واثين مع ثلاثة الى الف قوله اصولها اثنا عشر كلمة) يعنى ان الالفاظ التي يرجع اليها جميع اسماء العدد اثنا عشرة كلمة وما عدا ذلك تفرع عنها اما بتبعية او جمع او تركيب او عطف على ما بين ثم شرع في تبين كيفية استعمالها للمذكر والمؤنث على درجاتها فقال تقول واحد اثنان يعنى للمذكر وواحدة اثنتان أو ثنتان يعنى للمؤنث وجرى واحد واثان في التذكير والتأنيث على القياس فذكر للمذكر واثان للمؤنث ثم قال * ثلاثة الى عشرة يعنى للمذكر ثلاث الى عشرة يعنى للمؤنث * وخولف باب التذكير والتأنيث من ثلاثة الى عشرة فأنث للمذكر وذكر للمؤنث فقبل ثلاثة رجال الى عشرة رجال وثلاث نسوة الى عشرة نسوة لان الثلاثة جماعة والمذكر سابق فأنث لذلك

❊ ومنها اذا وهى للمستقبل وفيها معنى الشرط غالباً فلذلك اختير بعدها الفعل وقد تكون للمفاجأة
 فيلزم المبتدأ بعدها ❊ ومنها اذا لامضى وتقع بعدها جملتان ❊ ومنها اين واى للمكان استفهاما
 وشرطاً ❊ ومتى للزمان فيهما ❊ واين للزمان استفهاما وكيف للحال استفهاما ❊
 ومنها مذومند بمعنى اول المدة فيليهما المفرد المعرفة وبمعنى الجميع فيليهما
 المقصود بالعدد وقد يقع المصدر أو الفعل او ان فيقدر

فشاذ لا يعمل عليه ولذلك بقيت على ثنائها وقد تدخل عليها ما فتكون للمجازاة ❊ ومنها اذا وانما بقيت
 للمعنى الذى ذكر في حيث ولكن تلك للمكان وهذه للزمان وهى مختصة بمعنى الاستقبال وفيها معنى الشرط
 غالباً فلذلك اختير بعدها الفعل وقد تقع للمجرد الظرفية كقوله تعالى (والليل اذا يشئ) واشباهه لانه
 لوجعلتها للشرط وجب ان يكون جوابها ما دل عليه اقسام المقدّر الانشائي فيفسد المعنى اذ يصير القسم
 مقيداً وكذلك قوله تعالى (والذين اذا اصابهم البغي هم ينتصرون) لانه لو جعلتها شرطية وجب ان تقول
 فهم ينتصرون ❊ واما قوله (واذا تلى عليهم آياتنا بينات ما كان جنهم الا ان قالوا فيمكن ان يقال انها للمجرد الظرفية
 لمعنى ما يغيره ويمكن ان يقال ان المعنى على قسمين فمجاهاً للجواب للقسم مثله في قوله تعالى (وان اطعموهم
 انكم لمشركون) ومن يلتزم انه لا يقع بعدها الا الفعل يلزمه وجوب النصب في باب زيدا ضربته اذا وقع
 بعدها كما يلزم في ان ونحوها ما يلزم بعده الفعل ❊ واستعمالها للمجازاة بما او بغير ما ضعيف ❊ وقد تكون
 للمفاجأة فيلزم وقوع المبتدأ والخبر بعدها كقولك خرجت فاذا زيدا قائم وهى ظرف معمول لما دل عليه من معنى
 فاجأت كائلك قلت فاجأت زمان زيد قائم فيلزم المبتدأ بعدها كائهم قصدوا الى الفرق بين معنيها وكان
 قياس ذلك ان يمنع النصب فيما بعدها اذا وقع في باب زيدا ضربته كقولك خرجت فاذا عبد الله بضربه
 عمرو ولكنهم جوزوا النصب على خلاف هذه القاعدة مراعاة لصورة المبتدأ والخبر ❊ واذا لامضى
 وبنائها املاذا ذكر في اذا واما لان وضعه وضع الحروف وتقع بعدها الجملتان لانها بمعنى زمان من غير
 معنى شرط فصح ان تفسر بالفعلية تارة وبلاسمية اخرى كحيث في المكان وتصل بها ما فتكون للمجازاة
 والظاهر انها اذا ضمت اليها ما كحيشمالا حرف برأسه ❊ ومنها اين واى وهما للمكان استفهاما وشرطاً
 تقول ابن زيد واين تكن اكن وكذلك انى وقد تستعمل للزمان والحال كنى وكيف وبنائها واضع
 قوله ومتى للزمان فيهما (بمعنى الاستفهام والشرط تقول متى القيام ومتى تأتى أنك ❊ واين للزمان
 استفهاما كنى في الاستفهام كقوله تعالى (ايان يوم الدين) اى متى ❊ وكيف للحال استفهاما تقول كيف زيد
 معناه على أى حال هو واما استعمالها للشرط اذا دخلت عليها ما فضعيف عند البصريين وجائز عند
 الكوفيين قوله ومنها مذومند بمعنى اول المدة فيليهما المفرد المعرفة (وبنيتها امالان وضع مذومند
 الحروف ثم حلت منذ عليها لاتفاقهما واما لان المعنى قطعها عن الاضافة ولذلك بنيت منذ على الضم
 كابنى ما قطع عن الاضافة ومعناها اما اول المدة فيليهما المفرد المعرفة كقولك ما رأيت مذومند الجمعة
 اى اول المدة التى انتفت فيها الرؤية يوم الجمعة واما وليها المفرد ليتعين الاولية المقصودة الا ترى انك
 لو قلت يومان او عشرون يوماً لم تعين الاولية ❊ واما وليها المعرفة ليفيد تعيينها الذى هو مقصود
 بالذكر الا ترى انك لو قلت ما رأيت مذومند وائت معنى اول المدة لم يفد تعيينها واما بمعنى الجميع فيليهما
 المقصود بالعدد كقولك ما رأيت مذومند ومذمنة اى جميع المدة التى انتفت فيها الرؤية يومان او سنة
 واما وليها المقصود بالعدد لان الغرض بيان المدة بأسرها قوله وقد يقع المصدر أو الفعل او ان فيقدر

والا فروع مبتدأ ان لم يكن ظرفا وخبر ان كان ظرفا وكذلك أسماء الاستفهام والشرط وفي مثل تمييز * كم عمة لك يا جرير وخالة * ثلاثة اوجه وقد يحذف في مثل كم ماله * كم ضربت * الظروف * منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد واجرى مجراه لا غير وليس غير وحسب * ومنها حيث ولا يضاف الا الى جملة في الاكثر

لا يبطل عمل الجار بغيره ولا يتقدم معموله عليه فلذلك اغتفروا تقديمه على ماله صدر الكلام لتزلهام منزلة الجزء الواحد تقول بكم رجلا مررت و غلام كم رجلا ضربت ويكون اعراب المضاف كاعراب كم لو لم يكن مضافا اليه ولذلك نصبت في قولك غلام كم رجلا ضربت والافوه مرفوع لانه اذا لم يكن معه جار وليس بعده ما يعمل فيه ولا يتقدم عليه عامل آخر وجب ان يكون مجردا عن العوامل اللفظية فيتعين للمبتدأ او الخبر ان لم يكن ظرفا فهو مبتدأ كقولك كم رجلا اخوتك وكم رجلا ضربته لان الفعل قد اشتغل عنه وان كان ظرفا فهو خبر كقولك كم يوم اسفرك لانك اوجه لك كم مبتدأ وهي لازمان تعذر ان يكون خبر هـ السفر كما يتعذر ذلك في مثل متى سفرك فيجب ان يقدر السفر ونحوه مبتدأ ويكون ما تقدم ظرفا في موضع رفع على الخبر مثله في قولك متى القتال ولو قيل يجوز ان نصب فيما اذا اشتغل عنه بضميره في مثل قولك كم رجلا ضربته لم يكن بعيدا ويكون بمنزلة زيد اضربه منصوبا بفعل دل عليه ما بعده الا انه يجب ان يقدر بعد كم لا قبلها لثا لايوقعها غير صدر الكلام فيقدر كم رجلا ضربت ضربته فيكون الفرق بينه وبين زيد اضربه بان تقدير الناصب ثم قبل المنصوب وههنا بعده لوجود المانع من تقديمه قوله وكذلك أسماء الاستفهام والشرط (يعني في مواضع الرفع والنصب والجر فاذا قلت بمن مررت وبمن تمرر امر به فمجرور واذا قلت من ضربت ومن تضرب اضرب فنصوب واذا قلت من ضربته ومن ضربته تضربه فمرفوع على ما تقدم قال * وفي مثل تمييز * كم عمة لك يا جرير وخالة * فدعاء قد حلت على عشاري * ثلاثة اوجه فالنصب على الاستفهامية وان لم يرد معنى الاستفهام ولكنه على سبيل التهكم كانه متحقق ذلك ولكنه ذهل عن كية العدد فهو يسأل عنه والجر على انها كم الخبرية على التحقيق اي كثير من عماتك وخالاتك حلت على عشاري والرفع على ان يكون المميز محذوفا على انها كم الاستفهامية على المعنى المتقدم او كم الخبرة اي كم مرة على التهكم او كم مرة على التاكثير فترفع عمة على الابتداء ومصححه كونه موصوفا بقوله لك وخبره قد حلت وكم على الوجهين اذا رفعت عمة في موضع نصب لان الفعل الواقع بعدها مسلط عليها تسليط الظرفية وتسليط المصدرية وكون الفعل وقع خبرا لا يمنع ذلك من عمله فيما قبل المبتدأ الا ترى انك تقول عمارا زيد ضرب وعمر ازيد ضرب وبوم الجمعة زيد ضرب واذا رفعت عمة رفعت خالة ودعاء واذا نصبتهما نصبتهما واذا خفضتهما خفضتهما وذلك واضح قوله وقد يحذف (يعني المميز) لعلم به كقولك كم ماله اي كم درهما او دينار على حسب ما تدل عليه القرينة وكم ضربت اي كم مرة او كم ضربة قال * الظروف * يعني الظروف المبينة لان بعض الظروف من اقسام المبنيات قوله منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد) وكذلك فوق وتحت وامام وما شبه ذلك وانما بنيت لاحتياجها الى ذلك المنوى كاحتياج الحرف الى غيره ولذلك لا تبني الا اذا نوى وان لم ينو كانت كالسئلة تعرب كقوله * فساغ لي الشراب و كنت قبلا * اكاد اغص بالماء الفرات * وفي القراءة الشاذة من قبل ومن بعد واجرى مجراه لا غير وليس غير وحسب وان لم تكن ظروفًا لكثرتها فلما اشبهت الظروف عوملت معاملة * ومنها حيث وانما بنيت لاحتياجها الى جملة تبيين معناها كاحتياج الموصول الى ذلك ولذلك لا تنضاف الا الى جملة لان وضه المكمل نسبة فلذلك اقتضت الى الجملة كافتقار الموصول وما جاء مضافا الى غير جملة

فكم الاستفهامية يميزها منصوب مفرد والخبرية مجرور مفرد ومجموع وتدخل من
فيهما * ولهما صدر الكلام وكلاهما يقع مرفوعا ومنصوبا ومجرورا * فكل
مابعد فعل غير مشغول عنه كان منصوبا معمولا على حسبه * وكل
ما قبله حرف جر أو مضاف فمجرور

ان يكون اكثر الكلمات كنيات والى ان يكون نحو ابن وكيف وايمان ومتى كنيات * نعم قد تطلق الكناية
ايضا على لفظ عبره عن لفظ ليس مثله في السجدة كما يكتفى بهن وهنة عن الفرج وكما يكتفى بالغائط عن غيره
وكما يكتفى بوطئت عن غيره وليس ذلك مراداهنا * وانما سبق كم في باب الكنيات لما وافق كذا في العدد
وهو مبنى حتى لا يجعل له باب آخر كما سبقت ما الاستفهامية والشرطية في ما الموصولة لما وافقتها لفظا وان كانت
تخالفها معنى * وبناء كم في الاستفهامية واضح وفي الخبرية اما لكونها موضوعة وضع الحروف اول شبهها
بأختها او لتضمنها معنى الانشاء وهو بالحروف غالبا قشبت ما تضمن معنى الحرف * واما كذا فبنى اما
لان اصله ذا دخلت عليه كاف التشبيه ثم استعمل على اصله واما لكونه يكون كناية عن المبنى في نحو خمسة
عشر فأجرى مجراه لكونه المتوسط * واما كيت وكيت وذيت وذيت فالتأنيب لانهما واقعتان معاموقع
الجملة ولا اعراب للجملة من حيث كونها جملة فأجرى مجراها وهذا البناء يصح ان يقال لانه مما نسب
مبنى الاصل لانه اشبه الجملة التي لا اعراب لها لفظي ولا تقديري من حيث هي جملة ويصح ان يقال انه مما
وقع غير مركب لانه لما كان حكاية عن الجملة تعذر وقوعه مركبا فانه انما يركب التركيب المقنضي
للأعراب المفردات واما تركيب الجمل من حيث كونها جملة فلا يقتضى اعرابا قوله فكم الاستفهامية
يميزها منصوب مفرد لانها لما كانت للعدد ووسط العدد يميزه مفرد منصوب جعل كذلك لانه لو جعل
لاحدا الطرفين لكان تحكما واما الخبرية فميزها مجرور مفرد ومجموع * وانما كان مجرورا لانها للتكثير
والعدد الصريح الكثير يميز مجرور مفرد كائنه والالف فكان خبره كذلك وانما جاء مفردا لان العدد الكثير يميزه
كذلك وانما جاء مجموعا لان العدد الكثير فيه ما ينفي عن كيته صريحا ولما كان هذا ليس مثله في التصريح
جعل جمعه كانه نائب عن معنى التصريح في مثله قوله وتدخل من فيهما) يعنى في الاستفهامية والخبرية
ودخولها في الخبرية اكثر واذا دخلت في الخبرية قدرت الخبرية تامة والمميز مجرور بمن واذا لم تدخل
قدرت مضافة ويجوز ان تقدر تامة وتكون من مقدرة قوله لهما صدر الكلام) اما الاستفهامية
فلا استفهام واما الخبرية فلما تضمنته من المعنى الانشائي في التكثير كما ان رب لما تضمنت المعنى الانشائي
في التقليل وجب لها صدر الكلام قوله وكلاهما يقع مرفوعا ومنصوبا ومجرورا) لقبولهما العوامل
لذلك فلنسلك على مواضعهما اليقين امرهما فكل مابعد فعل غير مشغول عنه كان نصبا معمولا على حسبه
كقوله كمر جلا ضربت وكم غلام ملكت وكم ضربة ضربت وكم يوم ما ضربت وكم يوم ضربت فتكون مفعولا به
ومصدرا ومفعولا فيه على حسب العوامل لانه مثل قوله اعشرين رجلا ضربت وكثيرا من الغلمان
ملكيت واعشرين ضربة ضربت وكثيرا من الضرب ضربت واعشرين يوما ضربت وكثيرا من الايام
ضربت فلو قدرت متعلقا بالفعل محذوفا على ضعفه صار الفعل حينئذ مشغولا عنه فتكون في موضع
رفع فانه يكون مثل قوله زيد اضربت على معنى ضربته قوله وكل ما قبله حرف جر او مضاف فمجرور) لانه

* المركبات * كل اسم من كلمتين ليس بينهما نسبة فان تضمن الثاني حرفا بنيا كخمسة عشر وحادي
 عشر وأخواتها الاثني عشر والاعرب الثاني كعبلك وبنى الاول في الافصح *
 * الكنايات * كم وكذا للعدد وكيت وذبت للحديث

غفلة فان زعم زاعم انما نجد في أنفسنا العلم الضروري بالقصد الى ذلك فهو غلط واما الحاصل القصد الى اتقاده بالصوت المفوظ بما جرى الله العادة بذلك منه عنده لانه يخاطب ما لا يعقل يطلب الامثال قال * المركبات كل اسم من كلمتين ليس بينهما نسبة الى آخره * انما قال ليس بينهما نسبة ليخرج عنه باب المضاف والمضاف اليه فانه وان كان مركبا فليس مبنيًا وليخرج عنه باب تأبط شرا لانه محكي على اصله قبل التسمية به وليس الغرض ههنا الا ما حصل بناؤه بالتركيب وهذا المركب على ضربين * ضرب يتضمن الثاني معنى الحرف يبينان جميعا خمسة عشر وحادي عشر اما الثاني فتضمنه معنى الحرف واما الاول فلكونه اشبه صدر الكلمة فوجب ان يكون مبنيًا وكذلك وقعوا في حيص بيص وهو جاري بيت بيت وسهلت الهمة بين بين وتفرقا شعر بفرو شعر مذرو خذع مدع وشبهه قوله الاثنى عشر استثناء من باب خمسة عشر لانه مخالف له في البناء واما العرب الاول مع قيام العلة المقضية للبناء في بابه لما شبه بالمضاف في حذف النون منه لان الاصل اثنان وعشرة فلما حذفت الواو بقي اثنان عشرة فكرها النون التي تؤذن بالاتصال مع حذف الواو الذي يؤذن بالاتصال فحذفوا النون تشبيهًا بالمضاف فلما شبه بالمضاف وجب اجراؤه مجراء في اعطائه حكم الكلمة لاحكم الجزء فوجب البقاء على الاعراب وبقي عشر على بناءه لتضمنه معنى الحرف * الضرب الثاني من تقسيم المركبات ان لا يتضمن الثاني معنى الحرف كباب بعلمك فيبنى الاول في هذا الباب لتمزله منزلة الجزء ويعرب آخر الاسمين باعراب المفرد فيقال هذا بعلمك ورأيت بعلمك ومررت بعلمك فلا ينصرف للعلمين هذا هو الفصح ومن العرب من يستعمل الاول كالمضاف فيعربه اعراب المضاف بالرفع والنصب والجر ويعرب الثاني اعراب المضاف اليه * ثم نقسم هؤلاء قسمين قسم يعرب الثاني اعراب ما لا ينصرف وقسم يعربونه اعراب المنصرف فيقول الاول هذا بعلمك ويقول الثاني هذا بعلمك * واما قولهم افعل هذا بادي بدى وبادى بدا وذهبوا ايدي سباق فقد عده لمحققون من باب المبنيات وهو مشكل فان اصل قولك بادي بدى بادي بدى وبادى بدا بادي بداء اي اول مبتدأ فهو منصوب على الحال وانما خففت الهمزان من آخرهما وتخفيف الهمزة لا يوجب بناء الا ترى انك لو قلت في مبتدئ مبتدى مبتدأ وفي بدءا مبتدأ في بدءا غيرا واما غاية انه كان معربالفظا فصار معربا تقديرًا وكذلك ابدي سبا المعنى ذهبوا مثل ايدي سبا في تشتهم وتفريقهم فحذف المضاف واعرب المضاف اليه اعرابه ثم خففت الهمزة من سواء وسكنت الياء من ايدي على التخفيف وذلك لا يوجب بناء والذي يمكن ان يقال في تمثيله انه كثر حتى صار معنى المضاف والمضاف اليه نسيانًا نسبيًا فلا يفهم من ايدي سبا الا مشتنتين ولا يفهم من بادي بدى الاول فشبه بعلمك في ان الاول كالجزء فوجب بناؤه * فان قلت فالاعلام المضافة متحققة فيها ما ذكرته فكان يجب ان يبنى الاول بناء ما ذكرت لان معنى المضاف والمضاف اليه غير مراد فالجواب ان الاعلام المنقولة اجرئت في كلامهم مجرى اصول المتقولات هي عنها بخلاف غيرها فلذلك لم يفعل فيها هذا الفعل وفعل في غيرها قال * الكنابات كم وكذا العدد وكتبت وكتب الحديث الى آخره * المراد بالكنابات ههنا المبنية والاقلان وفلانة والفلان والفلانة وبابه كناية وليس بمبنى * والمراد بالكنابات ههنا الفاظ مبهمة يعبر بها عما وقع في كلام متكلم مفسرا اما لابهامه على المخاطب واما لنسيانه فعلى ذلك لا يكون كم من ذلك ولا يستقيم ان تكون الكناية مرادا بها وقوع لفظ عوضا من لفظ او من الفاظ فانه يؤدي الى

وعلم للاعيان مؤثنا كقطاع و غلاب مبنى فى الحجاز معرب فى بنى تميم الا ما آخره راء نحو
 حضار * الا صوات * كل لفظ حكى به صوت أو صوت به للبهائم فالاول كغاق والثانى كنخ
 وفساق معدول عن فاسقة * واما الزنة فلاتفاقها معا فى بناء فعال * وقول من قال فجار مبنى تضمنه ناه التأنيث
 وفساق كذلك ضعيف لان تضمن ناه التأنيث لا يوجب بناء كالاسماء التى هى مؤنثة ولاتاء تأنيث فيها كنفس
 واذن وعين وشبهه * ومن قال ان فجار مبنى تضمنه لام التعريف لم يبعد لما ثبت فى امس حيث كان بناءه لذلك
 * والضرب الثالث ما وضع علم للاعيان وانما قال علم ليخرج باب فساق وانما قال للاعيان ليخرج باب فجار لانه
 وان كان علمائه للمعاني لالاعيان وقوله مؤثنا تنبيه على انه لم يقع الا كذلك وهذا القسم مبنى فى لغة اهل الحجاز
 لمشابهة ما تقدم فى العدل والزنة وهذا العدل وان كان تقديره بالذليل لنافطمة وغالبة عدل عنهما تحقيقا وانما
 وجب المصير اليه لعلهم بانهم لا يبنون الا لما منع من الاعراب ولا مانع يمكن سوى ما قدر فوجب المصير اليه وهو
 معرب فى لغة بنى تميم اعراب ما لا ينصرف الا ما كان آخره راء فانهم يوافقون الحجازيين فى بناءه الا القليل
 منهم فانهم يعممون الاعراب فى جميع الباب وهؤلاء القليل جروا على القياس اذ لافرق بين ما آخره راء
 وغيره فى موجب البناء والاعراب واذا لم يكن فى هذا الباب حلة موجبة لبناء وجب اعرابه ولا فرق بين راء
 وغيرها ووجه اللغة الكثرى فى بنى تميم ضعيف لانهم فرقا بين ما آخره راء وغيره لتحصل الامالة بتحقيق
 موجبها وهو ضعيف اذ لم يثبت موجب البناء من قصد حصول موجب الامالة * وغاية ما يقال ان تقدير
 موجب البناء فى الجميع ممكن كما هو لغة اهل الحجاز وتقدير انتفاؤه ممكن كالقلى فى بنى تميم فقصده الفصحاء
 منهم اثبات التقدير فيما يحصل عنه غرض مقصود وهو الامالة ونفيه فيما لا يحصل فيه ذلك الغرض *
 وانما اعرابه اعراب ما لا ينصرف لتحقيق العلتين المانعتين للصراف من التأنيث والتعريف وقد قيل ان فيه
 على هذه اللغة العدل ايضا لما ثبت من بنائهم حضار والباب واحد وقد تقدم فى تعديل هذه اللغة ما يدفع ذلك
 قال * لاصوات كل لفظ حكى به صوت أو صوت به للبهائم الى آخره * انما بنى هذا النوع لان وضعه على
 ان ينطق به مفردا لا ترى انك اذا قلت غاق حا كيا لصوت الغراب لم يخرج الى ما يتركب معه لان وضعه
 على حكاية لا غير وكذلك اذا قلت نخ وشبهه للبعير وغيره لم تقصد الا الى اسماء هذا الصوت لجرى العادة
 باناخته او غير هاء عندهم فلم يخرج باعتبار المعنى الذى وضع له الى جزء آخر يتركب معه فان وقع شئ مركبا
 من هذا الباب فانما يقصده لفظ كقولك نخ صوت للبعير وغاق حكاية عن صوت الغراب وتقول قلت غاق
 وقلت نخ وتقول يحكى صوت الغراب بغاق ويناخ للبعير بنخ والمعروف حينئذ ان يحكى على ما هو عليه
 فى اصل وضعه ولا يعتبر تركيبه فى الاعراب كما لا يعتبر تركيب قد وضرب ونحوه فى الاعراب وان قصده
 اللفظ * فان قلت فقد قالوا الف بالى آخرها غير معربة فاذا ركبوا اعرابا لم لا يكون هذا كذلك فالجواب
 ان الف باموضوع اسم للمسمى كوضع رجل وفرس والمقصود بوضعه استعماله مركبا واذا استعمل
 غير مركب وجب بناءه كالمركب استعمال رجل وفرس غير مركب وعدده تعديدا بخلاف ما نحن فيه فانه
 اذا استعمل مركبا لم يقصده الى مدلوله اسمه وانما قصد الى ما ذكرناه من حكاية الصوت او التصويت
 للبهيمة وقد جاء اعرابه مركبا قليلا كقوله * تداعين باسم الشيب فى مثلم * وقوله * داعيناديه باسم الماء
 مبغوم * يحتمل الامرين * ومن جعل نخ وبابه بما يصوت به للبهائم من اسماء الافعال فهو مخطى لانها
 اذا جعلت من اسماء الافعال وليس فيها شئ هو خبر وجب ان تكون بمعنى الامر والامر باسماء الافعال اقتضاء
 الفعل من المخاطب فيؤدى الى ان يكون طالبا لما لا يعقل امتثال الامر بالمخاطب وذلك مما لا يصدر الا عن

وفي ماذا صنعت وجهان أحدهما ما الذي وجوابه رفع والآخر أى شئ وجوابه نصب * أسماء الافعال * ما كان بمعنى الامر أو الماضى مثل رويد زيدا أى امهله وهيهات ذاك أى بعد

الموصولات اذا حذف صدر صلتها * وانما عربت مع قيام ما يقتضى البناء لارامهم اياها الاضافة دون سائر اخواتها فاذا حذف صدر صلتها رجعوا بها الى البناء على اللغة الفصيحة لافتقارها الى ذلك الصدر كما بنى نحو من قبل ومن بعد لافتقاره فى بنائه الى ذلك المقدر ومنه قوله تعالى ثم انزل عن من كل شعبة ايهام اشد على الرجن عتياو التقدير ايهام هو اشد فاما حذف صدر الصلة رجع بها الى البناء الذى هو مقتضى اصلها قوله وفي ماذا صنعت وجهان) احدهما ان يكون ما استفهامية وذات معنى الذى فيكون التقدير اى شئ الذى صنعت فلا تكون ما لا مبتدا لتعذر ان تعمل الصلة فيما قبل موصولها او يعمل جزء من الخبر فى المبتدا وتكون ذات معنى الذى فى موضع رفع خبرها * والآخر ان تكون ماذا بكما لها بمعنى اى شئ فيكون التقدير اى شئ صنعت فتكون ماذا فى موضع نصب بصنعت فتكون الجملة فعلية قدم مفعولها التضمنه معنى الاستفهام ووجب نصبه لان الفعل تسلط عليه تسلط المفعولية اما لو قدر حذف مضمير منصوب تقديره ماذا صنعت لجاز ان تكون ماذا فى موضع رفع على الابتداء وخبره الجملة الفعلية والعائد عليه الضمير المقدر الا ان الوجه ما تقدم اذ لا حاجة الى تقدير هذا الضمير ولذلك اختير فى جواب الوجه الاول الرفع وفى جواب الوجه الثانى النصب ليكون الجواب على طبق السؤال باعتبار القرينة فى ان دلالة المبتدا على المبتدا اولى ودلالة الفعل على الفعل اولى * الا يرى انك اذا قلت من ضربت كان قولك زيدا احسن من زيد ولو قلت من المضروب كان قولك زيدا احسن من زيدا لما ذكرناه وعلى كلا الوجهين جاء قوله تعالى ويسألونك ماذا ينفقون قل العفو قرأ ابو عمرو بالرفع وقرأ الباقر بالنصب وعلى الوجه الثانى جاء قوله تعالى وقيل للذين اتقوا ماذا انزل ربكم قالوا خيرا وليس قوله تعالى اساطير الاولين بعد قوله واذ قيل لهم ماذا انزل ربكم بجواب من هذا الباب لان الجواب فى هذا الباب ان يقدر المبتدا الذى تكلم به السائل محذوفا من كلام المجيب او يقدر الفعل الذى تكلم به السائل محذوفا من كلام المجيب استغناء بالقرينة الدالة عليه فلا يستقيم ذلك فيما نحن فيه فانه لم يرد ان الكفار قالوا ان الذى انزل ربنا اساطير الاولين ولا انزل ربنا اساطير الاولين اذ لم يكن ذلك معتقدا حدى منهم فلم يرد هذا المعنى وانما قصدوا الى كلام مستأنف على حسب اعتقادهم اى هذا القول اساطير الاولين فهو عدول الى كلام مستأنف اذ قد علم انهم منكرون الانزال فلم يبق الادعوى هذه اساطير الاولين ولذلك تعين الرفع ولما كان المعنى الثانى على خلاف هذا التحوجى به منصوبا تنبيهها على انه على غير هذه الطريقة قال * أسماء الافعال ما كان بمعنى الامر او الماضى الى آخره * انما بنيت اما لان منها ما وضعه وضع الحروف نحو قدك ثم حلت البواقي عليه لانها من باب واحد واما لشبهها بماهى بمعناه وهو فعل الامر والفعل الماضى فعلى الوجه الثانى لا يستقيم ان يفسر ان معنى انضجروا واه بمعنى اتوجع ولكن تضجرت وتوجعت وعلى الاول لا يمتنع وهذه الالفاظ وان كانت فى معنى فعل الامر والفعل الماضى فهى أسماء * والاستدلال على اسميتها بنحو دعوا نزال ونحو قوله بحجبه لضعيف لان الفعل الصريح يقع هذا الموضع اذ كان المراد به اللفظ ولا يمتنع ان يقال دعوته أنزل كما تقول قلت له انزل وأمرته بالضرب اى أمرته بهذا اللفظ وقد استدل على اسميتها بدخول التنوين على كثير منها * والذى يدل على اسميتها تعذر الحرفية والفعلية فيها * اما الحرفية فواضح واما الفعلية فصيح ليس منها شئ عليه فوجب ان يحكم باسميتها وايضا فانها بمعنى المصدر بدليل قولهم رويد زيد بمعنى رويد زيدا * فان قيل كيف تدخل

ومن ثم امتنع في ضمير الشأن والموصوف والصفة والمصدر العامل والحال والضمير المستحق لغيرها والاسم
المشتمل عليه * وما الاسمية موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شئ * وصفة * ومن
كذلك الا في التام والصفة * وأي وأية كن وهي معرفة وحدها اذا حذف صدر صلتها *

الخبر عنه ضمير اعماد عليه وتؤخر ذلك خبرا * وانما صدرت بالموصول لانه الذي يقصد بالاختبار
عنه وجعلت موضع الخبر عنه ضميرا لان المعنى على انك علمت تلك النسبة على غير جهة الخبر عنه فلا بد
من ذكر ذلك مضمرا عائدا على الذي * وانما اخرجت ذلك الاسم خبرا لان المقصود الاخبار به ليتبين المبهم
من جهته فان تعذر امر من هذه الامور تعذر الاخبار على هذه الطريقة فلا يستقيم الاخبار عن ضمير
الشأن لاستحقاقه صدر الكلام فلو ذهبت تخبر عنه لآخرته خبرا ولا عن الموصوف لانك تجعل موضعه
ضميرا فيؤدى الى ان يكون الموصوف مضمرا ولا عن الصفة لانه يؤدى الى ان تكون الصفة مضمرة
ولا عن المصدر العامل لانه يؤدى الى ان يكون المضمير عاملا ولا عن الحال لانه يؤدى الى ان يكون المضمير
حالا ولا عن الضمير المستحق لغيرها في مثل قولك زيد ضربته فلا تخبر عن الضمير في ضربته لان غير الذي
استحقه وهو المبتدأ فلو ذهبت تخبر عنه لبقى الموصول بلا عائدا لانك اذا جعلت موضعه مضمرا بقي على ما كان
عليه في عوده على زيد في الموصول بلا عائدا * ولا يستقيم ان يكون الضمير المؤخر خبرا عائدا على الموصول
لانه انما أتى بعد تمام الموصول والعائد على الموصول لا يكون في جزء آخر بعد تمامه قوله ولا عن الاسم المشتمل
عليه (بمعنى ولا يصح الاخبار عن الاسم المشتمل على الضمير المستحق لغير الموصول نحو قولك زيد ضربت
غلامه فلا يصح الاخبار عن غلامه لانك اذا جعلت موضعه ضميرا فان اعادته على الموصول بقي المبتدأ
بلا عائدا وان اعادته على المبتدأ بقي الموصول بلا عائدا كما تقدم في الضمير المستحق لغيرها قوله وما الاسمية
موصولة واستفهامية وشرطية الى آخره) لما كان في المبنيات ما يوافق لفظ الموصول لم يجعل له بابا برأيه
وبين في ضمن الموصولات كما سبق ما وافق اسم الفعل في اللفظ من المبنيات في اسماء الافعال كباب فجار وباب
فساق وباب قطام والافكان القياس يقتضي ان يجعل من اقسام المبنيات ابوابا برأسها * فنها ما وتكون
موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شئ * وصفة هذا كله اذا كانت اسما * واما
اذا كانت حرفا فلها معان ايس هذا موضعها فالموصولة تقدمت والاستفهامية كقولات ما صنعتك
وما اكلت والشرطية كقولات ما تصنع اصنع واستعمالها فيها لا يبعد استعمال الموصولة والموصوفة
كقوله * ربما تكرر النفوس من الامر * له فرجة لكل العقال * فذكره جملة واقعة صفة لما كانه قبل
رب شئ * تكرر النفوس من الامر ولو قيل ان ما هذه هي ما التي في قولك ربما زيد قائم لكان مستقيما
وهي المهية لدخول رب على الجملة وانما استحسن ذلك اجراء رب على بابها الكثير ولما يلزم من حذف
الموصوف واقامة الصفة وهي جار ومجرور في محله لان قولك من الامر صفة على هذا التأويل على
معنى تكرر النفوس شيئا من الامر * والتامة بمعنى شئ * كقوله تعالى فنعما هي اي فنعم شيئا هي والصفة
كقولات اضربه ضربا ما اي ضربا أي ضرب كان وهذه عندهم حرف للتقليل * واما من فقد جاءت مجي
مالا في التام والصفة فالموصولة تقدمت والاستفهامية كقولات من ابوك ومن ضربت والشرطية كقولات
من تضرب اضرب والموصوفة كقولات رب من بكرمى واستعمالها في وجوها فحين يعقل كالموصولة
* وأي وأية كما الا في التام فالموصولة كقولات اضرب ابهم خرج وايتهم خرجت والاستفهامية
كقولات اي الرجلين عندك والشرطية كقولات اي من تضرب اضرب والموصوفة كقولات
بابها الرجل وتقع صفة كقولهم مررت برجل اي رجل وهي معرفة وحدها دون سائر

ويقال ذلك القريب وذلك البعيد وذلك للمتوسط وتلك وذاتك وتلك مشددتين واوالاتك مثل ذلك * وأما ثم وهنا وهناك فلما كان خاصة * الموصول * مالا يتم جزأ البصلة وعائد وصلته جملة خبرية والعائد ضمير له وصلة الالف واللام اسم فاعل أو مفعول وهو الذى والتى والذان والتان بالالف والباء

لان الواحد من احد الطرفين ينقص لاجل نقصه من مقابلة ستة ثم ينقص لاجل نقص السادس من الجانب الاخر خمسة من مقابلة فتكون احد عشر قوله ويقال ذلك القريب (يزعم كثير من النحويين ان ذلك القريب وذلك البعيد وذلك للمتوسط ثم يجعل تلك بمثابة ذلك وذاتك وتلك المشددتين بمنزلة ذلك واوالاتك في الجمع بمنزلة ذلك فاما ما هو بمنزلة ذا فواضح وهو ما ذكرناه اولا واما ما هو بمنزلة ذاك فواضح ايضا وهو الاتيان بهام كاف الخطاب من غير زيادة وانما وقع الاشكال فيما هو مثل ذلك الذى البعيد في المؤنث والمثنى والجمع فعرض لبنايه ثم قال * وثم وهنا لمكان خاصة) يعنى انه قد وضع للاشارة لفظ اخر يختص بالمكان وهو قولهم هنا وهنا وثم فهنا القريب وهنا وثم البعيد قال * الموصول * وبنيت الاسماء الموصولة اما لان فيها ما وضع وضع الحروف نحو ما ومن واللام ثم حلت البواقي عليها لانها من باب واحد واما احتياجها في تمامها جزأ الى صلة وعائد فاشبهت بذلك الحرف لاحتياجها الى متعلقه * واما الشبه الذى بلام التعريف من حيث ان وضعها لتكون الجملة الداخلة هى عليها معرفة كما ان وضع اللام ليكون الاسم الداخل هو عليه معرفة فلما كانت للتعريف مثل اللام بنيت ثم جرت الموصولات كلها هذا المجرى وان امتنع بعضها من جريه صفة لما شبهت الذى في كونها معرفة وكونها موصولة قوله في حده مالا يتم جزأ البصلة وعائد الى آخره * وليس ذلك كقولك العالم من قام به العلم لان المراد حد الموصول في الاصطلاح لاحد الموصول لفة ولو جعلت موضع قولك بصلة قولك بجملة ارتفع الاشكال ولكنه جرى في ذلك على الاصطلاح في تسميتها صلة ولذلك فسر الصلة ليرتفع الاشكال وهو اولى من قول من يقول مالا يتم اسمافان الذى بانقراده اسم ولكنه لا يكون احد جزئى الجملة الابجمله وعائد وقوله وعائد) لان من الاسماء مالا يتم الابجمله وليس بموصول في الاصطلاح كيث واذا واذا وما شبهها فلذلك قال وعائد قوله وصلته جملة خبرية) لان الذى وضع وصلة الى وصف المعارف بالجل فكما انه لا يوصف الا بالجملة الخبرية فكذلك لا يدخل الذى الاعليها والبواقي مثلها في المعنى فوجب ان يكون حكمها كذلك قوله والعائد ضمير له) اذ لم يرد بالعائد الا ذلك واحتيج اليه صلته لان الذى لما وضع لفرض التعريف وضع مبهما فاحتيج الى ربط بينه وبين صلته لئلا يكون اجنبية عنه وعن الموصوف * ثم شرع في تبين ان صلة الالف واللام لا تكون الاسم فاعل او اسم مفعول وان كان بمعنى الذى كأنهم لما رأوها للتعريف وهى موافقة للالف واللام في نحو الرجل لفظا ومعنى قصدوا ان لا تدخل الاعلى ما تدخل عليه تلك للمشابهة المذكورة وخصوصا بالجملة الفعلية ليسبكوا من الفعل اسم فاعل او مفعول حسبا يقتضيه المعنى في نحو جاني الذى ضرب تقول الضارب وفي نحو الذى ضرب تقول المضروب ولم تدخل على الجملة الاسمية لتعذر ان يسبك منها مفرد وبصح دخول الالف واللام عليه * ثم شرع في تعدادها فالذى للمفرد المؤنث والذان والتان لمتشاهما قوله بالالف والباء) يعنى بالالف في الرفع وبالباء في النصب والجر وهذا التغير عند الاكثرين ليس باعراب لقيام علة البناء مع ذلك وكذلك الالف والياء في هذان وهذين * وقد توهم بعض القاصرين انه اعراب وانما هى صيغ موضوعات للمرفوع والمنصوب وانما اتفق هذا التغير في

وحذفه منصوبا بضعيف الامع أن اذا خففت فانه لازم * اسماء الاشارة ماوضع لمشاراليه * وهي خمسة ذا
لهمذ كرو ولشاه ذان وذين والمؤنث تاوتى وته وذى وذه ونهى وذهى ولشاه تان وتين وجمعهما اولاء
مدا وقصرا ويلحقها حرف التنبيه ويتصل بها حرف الخطاب وهي خمسة فتكون خمسة وعشرين
وهى ذاك الى ذاكن وذانك الى ذانكن وكذلك البواقي

واذا وقع منصوبا فلا بد ان يكون بارزا اذ لا يستتر المنصوب كقولك انه زيد قائم قوله وحذفه منصوبا
ضعيف (يعنى فى مثل قول الشاعر * ان من يدخل الكنيسة يوما * يلقى فيها جأذرا وطلباء * وفى قوله
* ان من لام فى بنت بنى حسان * الله واعصه فى الخطوب * وانما ضعف من حيث كان حذفه لضمير مراد
لادليل عليه قوله الامع ان اذا خففت فانه لازم) يعنى حذفه منصوبا لازم فى ان اذا خففت كقوله تعالى
وآخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمين * وانما التزموا ذلك لانه قد ثبت ان ان المكسورة اذا خففت جاز
اعمالها كقوله تعالى وان كلاما ليوفينهم ربك اعمالهم مع كونها ابعد عن شبه الفعل من المفتوحة فان
يجواز العمل اجدر ولم يأت اعمالها من المفعول بعدها فلا يقال علمت ان زيدا قائم ولكن ان زيد بالرفع
تقدروا لذلك ضمير الشأن معمولا لان مجذوبا تخفيفا لان الموضع موضع تخفيف لئلا يكون لان الخففة
على ان الخففة مزية فى العمل قال * اسماء الاشارة ماوضع لمشاراليه * انما بنيت اسماء الاشارة امالان
وضمها بالاصالة وضع الحروف ايضا نحو ذان وتاوتى ثم حلت بغيرها عليها لانها من باب واحد واما الاحتياجا
فى وضعها الى ما يتبين به من قرينة الاشارة فاشبهت بذلك الحرف قوله ماوضع لمشاراليه (هذا الحد
وان ذكر فيه لفظ المشار اليه فليس من قبيل قولك العلم ماوجب لمحله كونه مالم لا لان العالم متوقف على العلم فاذا
حده العلم كان دورا لان المحدود ههنا مسمى باسماء الاشارة فى اصطلاح النحويين ولم تجهل الاشارة
اللفوية ولا المشار اليه لغة فاذا ذكر فى الحد فلا دور اذ لا يتوقف على المحدود ولا يتوقف المحدود عليه اذ
قد تعرف الاشارة اللفوية ولا تعرف اسماء الاشارة فى الاصطلاح * والمشار اليه فى المعنى العقلى على ستة
اضرب مذكر ومؤنث وكل واحد منهما مفرد ومثنى ومجموع الا ان العرب وضعت لفظ الجمع للمذكر
والمؤنث مشتركا فصارت الالفاظ خمسة اربعة نصوص وواحد مشترك * ثم من هذه الخمسة ما ليس له
مرادف كذا وذان وتان * ومنها ماله مرادف كلفظ المفرد المؤنث فانك تقول تاوتى وته وذهى ونهى
وذهى * وحرف التنبيه الذى يلحق بأوائها ليس فى الحقيقة منها وانما هو حرف جى به للتنبيه على
المشار اليه قبل لفظه كما جى به للتنبيه فى النسب الاسنادية كقولك هازيدا قائم وهان زيدا قائم * وما يتصل
باسم الاشارة من الكاف واخواتها حروف الخطاب والمخاطب باعتبار المعنى لا يزيد ايضا على ستة كالمضمر
واحد مشترك بين المذكر والمؤنث وهو المثنى بقى خمسة الفاظ اربعة نصوص وواحد مشترك * وهذه
الحروف انما جى بها تنبيها على حال من مخاطبه فاجعل اسم الاشارة لما تشير اليه اولا على طبقه من مفرد
ومن مثنى ومجموع مذكر ومؤنث ثم اجعل حرف الخطاب بعدها على حسب من مخاطبه فى ذلك فاذا
اشرت الى واحد مذكروا خاطبت مثله قلت ذاك فان خاطبت مؤنثا قلت ذاك ثم ذا كما ثم ذا كم ثم ذا كن فهذه خمسة
مع المفرد المذكر ومثلها مع الاربعة البواقي فتكون خمسة وعشرين لفظا الستة وثلاثين معنى لان المعنى
ستة فى ستة والالفاظ خمسة فى خمسة وهى ذاك الى ذاكن وناك الى تاكن وذانك الى ذانكن وتانك الى تانكن
واولئك الى اولئك فها بيان الخمسة والعشرين لان كل واحد منهما خمسة وقد ثبت ان كل خمسة منها الستة معان
ولكن لما كان فى كل خمسة واحد مشترك وجب ان تكون الستة والثلاثون خمسة وعشرين ينقص احد عشر

* وشرطه ان يكون الخبر معرفة أو أفعل من كذا مثل كان زيد هو أفضل من عمرو ولا موضع له عند الخليل وبعض العرب يجعله مبتدأ ومابعده خبره * ويتقدم قبل الجملة ضمير فائب يسمى ضمير الشأن يفسر بالجملة بعده ويكون منفصلا ومتصلا مستترا أو بارزا على حسب العوامل نحو هو زيد قائم وكان زيد قائم وأنه زيد قائم

كون مابعده خبرا ونفسا لأنك إذا قلت زيد المنطلق جازان توهم السامع إن المنطلق صفة فينتظر الخبر وجازان توهم أنه خبر فاذا قلت زيد هو المنطلق تعين الخبر فصارت هذه الصيغة هي التي فصلت بين الخبر والنعت وعينه الخبر * ويسميه الكوفيون عمادا لأنه اعتمد عليه في هذا المعنى والفصل اخص اذ كل ما وضع للفصل فقد اعتمده وليس كل ما اعتمده في شيء يكون فصلا فكان تسميته فصلا أولى لخصوصيته قوله وشرطه ان يكون الخبر معرفة) لأنه اذا لم يكن معرفة لم يقع لبس فلم يخرج الى ما به الفصل اذ لا لبس في زيد منطلق أنه خبر وانما اجروا أفعل من كذا مجرى المعرفة لأنه لما كانت من فيه قائمة مقام اللام قريبة منها ولذلك لم يجمعوا بينهما فلما شبهه اجروه مجراه والا فالقياس ان لا يكون الفصل فيه قوله ولا موضع له عند الخليل) المعروف من قول الخليل أنه لا موضع له من الأعراب وبعض النحويين يزعم ان له موضعا من الأعراب وهو له يبنى على أنه حرف أو ضمير فان قلنا أنه حرف وضع للفصل ويتغير بغيره من المبتدأ له في المعنى كاتغيرت صيغة حرف الخطاب في قولك ذلك وذلك وذلككم وذلك وان كانت حروفا واذا كان حرفا فلا موضع لها من الأعراب كغيره من الحروف والذي يبين أنه حرف أنه لو كان اسما وقد وقع مركبا فلا بد ان يكون موضعه موضع اعراب كالضمائر كلها ولو كان موضعه موضع اعراب لم يخل اما ان يكون تابعا او مستقلا وكلاهما غير مستقيم * اما التبعية فلأنه لو كان تابعا لاختلف باختلاف المتبوع وهو لا يختلف ولو كان مستقلا لوجب ان يكون مبتدأ ولا يستقيم لان مابعده يكون منصوبا كقولك كان زيد هو المنطلق ولو كان مبتدأ تعين رفع مابعده بالخبر * واما بعض النحويين فيقول هو ضميره موضع من الأعراب ويختار بما تقدم ان يكون تابعا ويحجب عن قولهم لو كان تابعا لاختلف باختلاف المتبوع بأن ذلك مخصوص بغير التأكد بالضمائر واما التأكد بالضمائر فلا يكون في غير هذا الباب الابصينة الضمير المرفوع وان اختلف المتبوع كقولك مررت بك انت وبه وهو وبنان نحن وكذلك ما شبهه واذا كان كذلك فلا يستبعد ان يكون تابعا على ذلك النحو مع ظهور صيغته في الضمائر واختلافها باختلاف ما تقدم عليها قوله وبعض العرب يجعله مبتدأ ومابعده خبره) هذا واضح فيكون قد اخرج عن الاسم الاول بالجملة الابتدائية وهو الضمير وما نسب اليه فيقول كان زيد هو المنطلق وعليه ما نقل في غير السبعة ولكن كانوا هم الظالمون وشبهه قوله ويتقدم قبل الجملة ضمير فائب يسمى ضمير الشأن والقصة هذا الضمير على خلاف باب الضمائر وانما وضعوه لغرض التعظيم في القصة لأن ذكر الشيء بمهما ثم يفسر أو وقع في النفس من ذكره مفسرا من اول الامر قد دروا لذلك الحديث المعهود في الذهن ثم اضمروه لهذا الغرض وجعلوه فائبا لأنه للفائب على التحقيق * وسماه النحويون ضمير الشأن وضمير القصة لأنه في التحقيق اضمار لهما فأضافوه الى ما هو ضميره كما تقول في زيد ضربته الهاء ضمير زيد والتزموا تفسيره بالجملة لأنها المرادة بالاضمار فلا يستقيم تفسيره الا بها ويكون متصلا ومنفصلا ومستترا وبارزا على حسب العوامل فاعتبر فيه قياس باب الضمائر فاذا وقع مبتدأ وجب ان يكون مرفوعا منفصلا كقولك هو زيد هو قائم فاذا وقع فاعلا وجب ان يكون مستترا لأنه ضمير مفرد فائب في فعل فلا يكون الامسترا كقولك كان زيد قائم وايس زيد قائم كما تقول زيد ضرب فلا يكون ضمير الفاعل في مثل ذلك الامسترا

ونون الوقاية مع الباء لازمة في الماضي وفي المضارع عربا عن نون الاعراب * وابت مع النون فيه ولدن وان واخوانها مخير * ويختار في ليت ومن وعن وقد وقط * وعكسها لعل * بتوسط بين المبتدأ والخبر قبل العوامل وبعدها صيغة مرفوعة مطابق للمبتدأ يسمى فصلا لفصل بين كونه نعتا وخبرا

وهو تغييرا لداخل على المضمر وتغيير المضمر بعد ذلك تبع لا يلزم منه الاتغير واحد ويجي المضمرات بعد ذلك فيهما جار على القياس * ومذهب الاخفش يلزمه ان يكون قد غير في لولا اثني عشر لفظا من اول الامر وفي عسى كذلك لانه لم يبت على شيء جرى فيه قياسا * ورجح مذهب الاخفش بأن إقاع الضمائر بعضها مكان بعض شائع كثير واما كون الكلمة بتغير عملها باعتبار حال ما تدخل عليه فنادر ضعيف لا يكاد يوجد الا في مثل لدن كأنهم اجروا نونها مجرى التنوين لما رأوها تنزع وتثبت اما توهمها من المغيرة تنوين واما تشبيهها بالتنوين قوله ونون الوقاية مع الباء لازمة الى آخره (بين ان بعض الضمائر مشترط فيه في بعض المحال زيادة حرف آخر غيره وقد يكون ذلك ملتزما وقد يكون مختارا وقد يكون ضعيفا * وهذه النون تلزم بقاء المتكلم مع الفعل الماضي لزوما كقولك ضربني وقتلني واكرمني فلا يجوز حذفها بحال وكذلك المضارع العربي عن نون الاعراب كقولك يضربني ويكرمني * وانما قال العربي عن نون الاعراب احترازا من مثل يضرباني ويكرمونني وتكرميني فأنك في ذلك بالخيار فالخذف كراهة اجتماع النونين مع الاستغناء بأحدهما والاثبات جريا على القياس المتقدم * وما هو المحذوف عند الحذف فالصحيح ان المحذوف نون الوقاية لان نون الاعراب لان نون الوقاية اذا حذفت قامت نون الاعراب مقامها بخلاف العكس ولانها الثانية ومنها نشأ الثقل فكانت اولى بالحذف * وكذلك انت مخير في لدن فتقول لدني ولدني وان لم تكن فعلا ولا حرفا ولكنها لما كانت مبنية على السكون حوفظ على سكونها الثاني وحذفت منها اجراء لها مجرى الاسماء لوقوعها على ثلاثة احرف * واما ان واخوانها فان وأن وكان ولكن يجرى فيها الوجهان ثابت النون على تشبيهها بالفعل من الوجه الذي شبهت به في العمل وحذفها كراهة اجتماع النونات واذا كانوا قد جوزوا الحذف في يضربونني مع كونه فعلا فلان يجوزوا في انني اولى * واما ليت فيختار فيها الاثبات لفقدان الامر المقضي جواز حذفها اذ لانون في آخرها وجاز حذفها تشبيها لها بها لانها منها * ومن وعن وقد وقط مثلها في اختيار مجي النون امان وعن فلوكونها على حرفين مبنيين على السكون لحوفظ على بناءهما ان يدخلهما الكسر كما حوفظ على الفعل ان يدخله الكسر وقد وقط مثلها في كونها على حرفين وان كانتا اسمين وعكسها لعل يعني عكس ليت لان المختار في لعل الحذف * وانما اختير في لعل الحذف من حيث ان من لغاتها لعن واللام الاولى ليس بينها وبين الثانية الاحرف مع شبهها بالنون ففكر هو ذلك فأجروها في الاكثر على احد لغتي اخوانها ثم قال * ويتوسط بين المبتدأ والخبر قبل دخول العوامل اللفظية وبعدها الى آخره * يعني انه تكون صيغة هذا الضمير مع وجود العوامل اللفظية في المبتدأ والخبر وعدمها كقولك زيد هو المنطلق وكان زيد هو المنطلق قوله صيغة مرفوعة تنبيه على انه لم يتعين ان يكون ضميرا وانما هو صيغة فيجوز ان يكون ضميرا وان يكون غير ضمير على ما سبقت قوله مطابق للمبتدأ (يريد ان كان مفردا مذكرا كان هذا المتوسط على صيغة المفرد المذكور وكذلك المؤنث والمثنى والمجموع وكذلك لو قدر الاول متكلما او مخاطبا او غائبا كقولك ان الزيد بنهما القاتمان وان الزينبات هن القاتمات وكذلك ان نحن القاتمون وان كن انتن القاتمات * ويسمى فصلا عند البصريين لانه فصل بين

فان كان احدهما اعرف وقدمته فلك الخيار في الثاني مثل اعطيتكه واعطيتك اياه وضربك وضربي اياك والافهو منفصل مثل اعطيته اياك أو اياه والخيار في باب خبركان الانفصال والاكثر لولانت الى آخرها وعسيت الى آخرها * وجاء لولاك وعساك الى آخرهما *

فداجتمع ضميران ولكن احدهما مرفوع وحكم البابين مختلف اذا يجوز في مثل اكرمك الا الاتصال وفي اعطيتكه يجوز الامر ان قال * فان كان احدا للضمير اعرف وقدمته جاز ان يكون الثاني متصلا ومنفصلا وهو قوله (فلك الخيار في الثاني) فيجوز ان تقول اعطيتكه واعطيتك اياه وضربك قبيح وضربي اياك قبيح * وانما اشترط في صحة الاتصال ان يكون احدهما اعرف مقدما كراهة ان يقدموا الانفصا على الاقوى فياجعلوه كالكلمة الواحدة * فان قلت فقد قدموا مثل ذلك في ضربتي وضربوك قلت انما صح ذلك من جهة ان الاول متوغل في الجزئية لانه فاعل فصار اولى بالتقديم بخلاف مانحن فيه قوله والافهو منفصل) يعني ان لم يكن احدهما اعرف وهو مقدم فلا بد من الانفصال فقد يكونان من باب واحد وقد يكون الاعرف مؤخرا كقولك اعطاك اياي واعطاء اياي واعطاء اياك واعطاء اياه فلا بد من الانفصال الا انه قد جاء في الغائبين اعطاها واعطاها هو وشاذ منه قول الشاعر * وقد جعلت نفسي تطيب لضغمة * لغضيمها بقرع العظم نابها * قوله والخيار في خبركان واخواتها الانفصال الى آخره) وانما كان كذلك من جهة ان خبرها ليس مفعولا على الحقيقة وانما هو في المعنى حكم على فاعلها والمعنى فيه الخبر على ما كان عليه فأجرى في الانفصال مجرا قبل دخولها تنبيهها على استقلاله في الخبرية وخروجه عن المفعول من حيث المعنى ومنهم من يشبهه بالمفعول في ذلك فيجربه في الاتصال مجرا فيقول زبد قائم وكنت يعني وكنت قائما والفصح وكنت اياه قوله والاكثر لولا انت الى آخرها) وقد جاء لولاك وعساك والاكثر هو الجاري على القياس لانه مضمير مبتدأ أو فاعل محذوف الفعل عند قوم فوجب ان يكون مرفوعا منفصلا وقوله لولانت الى آخرها اي لولانت وانت وانما وانتم وانت وكذلك المتكلم والغائب وان اتفق في الغائب ضمير المثنى والمجموع المذكر والمؤنث في الغتين جيبا لانك تقول لولاهما ولولاهم ولولا هن الا انه مقدر على الاول مضمرا منفصلا مثله في نحو قولك هما قائمان وهم قائمون وهن قائمات ومقدر على اللغة الثانية متصلا مثله في قولك غلامهما وغلامهم وغلامهن وكذلك عسيت الكثيرى على القياس لانه مضمير لفاعل متصل بفعل ماض فوجب ان يكون كذلك وقوله عسيت الى آخرها يعني عسيت وعسيت وعسيتما وعسيتن وعسيتن وكذلك المتكلم والغائب بقوله وجاء لولاك وعساك الى آخرهما) يعني في ان لولا وعسى لغة اخرى عند مجيء المضمير معها على خلاف القياس فأوقعوا بعد لولا صورة الضمير المتصل المحفوض وأوقعوا بعد عسى صورة ضمير المتصل المنصوب وهذه اللغة وان كانت مكثورة بالاخرى الا انها ثابتة في لغتهم وان انكرها بعض النحويين * وقد اختلف في توجيهها فذهب سيوبه وقد حكاها عن الخليل وبنس ان الكاف واخواتها بعد لولا في موضع جر وان لولا على هذه اللغة تعمل جرا في المضمير وشبهها بلدن في عملها الجر في غير غدوة وعملها النصب في غدوة تنبيهها على ان اللفظة قد يكون لها حالان مختلفان باعتبار باين وان الكاف واخواتها في عساك في موضع نصب على معنى لعلك فاعملوها اعمال لعل * وعندنا لا يخفى ان المضمرات بعد البابين في محل الرفع على ما كان عليه في اللغة الاخرى الا انه استعير لفظ الجرور المتصل للمرفوع المنفصل ولفظ المنصوب المتصل للمرفوع المتصل ورجح مذهب سيوبه بأن فيه تغييرا واحدا

(وهو)

أوبالحذف أويكون العامل معنويا أو حرفا والضمير مرفوع أو يكونه مسندا إليه صفة جرت على غير من هي له مثل اياك ضربت وما ضربك الا انا وياك والشر وانا زيد وما أنت قائما وهند زيد ضاربه هي * واذا اجتمع ضمير ان وليس احدهما مرفوعا

لان الفصل هنا لا فائدة له اذ ضرب زيدا انا وضربت زيدا بمعنى واحد فقد عدل الى المنفصل من غير تعذر بخلاف قولك ما ضرب زيد الا انا فانه مخالف في المعنى لقولك ما ضربت الا زيدا فوجب الانفصال قوله اوبالحذف) يعني اويكون العامل محذوفا فانه يتعذر ان يتصل به الضمير لعدمه كالفاعل والمفعول المحذوف ضلها كقولك ان انت قتقت وزيد ان ياه ضربته وضربت ومنه قوله تعالى لو انتم تملكون قوله اويكون العامل معنويا) كالمتبدا والخبر لانه اذا كان معنويا تعذر الاتصال به اذ لا يتصل لفظ بما ليس بلفظ قوله اوحرفا والضمير مرفوع) لانه لو اتصل لوجب استناره اذا كان مفردا ثابا فيؤدي الى ان يستتر الضمير في الحرف وهو على خلاف لغتهم كقولك زيدا ما هو قائما على لغة اهل الحجاز واما على لغة بني نعيم فهو داخل في باب كون العامل معنويا لانه مرفوع على الابتداء قوله اوبكونه مسندا اليه صفة جرت على غير من هي له) فعدلوا فيها الى المنفصل عند البصريين لما يؤدي اليه من اللبس في كثير من مواقعها بخلاف الفعل فانه لا يؤدي الاتصال فيه اذا وقع هذا الموقع الى مثل ذلك ولذلك اوقعوا هذا الضمير في الاسم منفصلا وفي الفعل متصلا فيقولون هند زيد ضاربه هي وزيد هند ضاربها هولاءك اذا قلت نحن الزيدون نضربهم علم بقولك نضربهم انه مسند الى ضمير المتكلمين فلا يلبس باسناده الى الزيدين وكذلك انا زيدا ضربه وانت زيدتضربه بخلاف ضارب فانه للجميع او ضاربون فانه صالح للمتكلم والمخاطب والغائب ولفظه واحد تقول انا ضارب ونحن ضاربون وانت ضارب وانتم ضاربون وهو ضارب وهم ضاربون بخلاف صيغة الفعل على مائتين * فان قلت الضمير المفعول في قولك انا زيد ضاربه بين ان ضاربا مسندا الى انا اذ لو كان مسندا الى زيد لوجب ان يقال انا زيد ضاربي وفي نحو زيد عمرو يضربه او ضاربه فاللبس حاصل في البابين جميعا فلا يمتنع اللبس في الفعل الا ويقتضي في اسم الفاعل ولا يحصل في اسم الفاعل الا في الموضع الذي يحصل في الفعل فلا مزية اذن في الفعل * والجواب ان ما ذكرتموه قرينة خارجة عن لفظ اسم الفاعل بخلاف الفعل فان القرينة الدالة على من هو له من لفظه غير خارجة عنه وللعرب في مثل ذلك مقصد ظاهر فلا يجوزون بالقرائن الخارجة اذ كان قصدهم وضع اللفظ دلا على ما قصد دلالة عليه من غير لبس * الا ترى انك تقول اكل زيد خبزا فلا بد من رفع زيد ونصب خبرا وان كانت القرينة المعنوية تدل على ان الآكل زيد والمأكل كقول الخبر ولكن وضعهم على ان تكون القرينة في نفس اللفظ لا خارجة عنه ومثل ذلك كثير * وايضا فان المفعول ليس بلازم ذكره واذا حذف فلا قرينة اذن فقصدوا الى ان تكون القرينة لازمة في نفس الكلمة حتى لا يقع اللبس عند الحذف فلا يلزم من الاتصال في الفعل الاتصال في الاسم ثم مثل بمواقع المنفصل على الترتيب المذكور فقال مثل اياك ضربت الى آخرها قوله واذا اجتمع ضمير ان وليس احدهما مرفوعا الى آخره) شرع في تبين مواضع ملتبسة في وقوع المتصل والمنفصل فيهما أو تجوز الامرين * فمن ذلك انه اذا اجتمع ضمير ان وليس احدهما مرفوعا في مثل الدرهم اعطيتك وضربك قبيح فانه قد اجتمع في اعطيتك ضمير ان وهما المفعولان وليس احدهما مرفوعا وفي ضربك ضمير ان وهما المضاف اليه والمفعول وليس احدهما مرفوعا * وانما قال وليس احدهما مرفوعا احترازا من مثل ضربتك واكرمتك فانه

وفي المضارع لمتكلم مطلقا والمحاطب والغائب والغائبة وفي الصفة مطلقا ولا يسوغ المنفصل الاعتذر المتصل وذلك بالتقدم على حامله أو بالفصل لغرض

هي ليس هذا الضمير المستتر لان هذا ضمير منفصل يؤكده ذلك المستتر * وانما جعلوا هذا مستترا دون غيره لانه مفرد والمفرد سابق على الثني والمجموع فجعلت الخفة له اولانه بكثر اكثر من غيره فجعلت الخفة له * وانما خص مفرد الغائب دون المتكلم والمحاطب امالان قرينته لفظية وقرينة غيره حالية واللفظة اقوى * وامالانه بعبره اكثر فكان التخفيف بالكثرة اولى * وانما اغفروا الاستنار في الغائبة المفردة ولم يغفروه في الثني والمجموع حيث ابرزوا خوف اللبس لان لفظة الغائبة مستلزم تاء التأنيث فارتفع اللبس بها فاجوزوا الاستنار لذلك قوله وفي المضارع لمتكلم مطلقا كقولك اقوم ونقوم فلم يبرزوا مع المتكلم اصلا من حيث كان معه ما يرشد اليه فيجعله كغيره من المضمرات لان الهزمة تدل على انه لمتكلم المفرد والنون تدل على انه لاحد الاربعة * فان قلت كيف أتوا به مستترا مع وجود اللبس فيه قلت هذا اللبس مغتفر في غيره من البارز والمنفصل كقولك ضربت وضربنا وانا ونحن فلان يغتفر مع تحقق الخفة اولى قوله والمحاطب والغائب والغائبة وفي الصفة مطلقا) يعني ان الضمير يستتر في المضارع لمتكلم من غير تفصيل والمحاطب اذا كان مفردا مذكرا كقولك لمحاطبك انت تقوم ولا يستتر في المضارع للمحاطب غيره والغائب والغائبة يعني ويستتر في المضارع اذا كان للغائب المفرد المذكر والغائبة المفردة المؤنثة كقولك زيد يقوم وهند تقوم (وفي الصفة مطلقا) يعني ان الضمير المرفوع لا يكون في الصفة الامسترا كقولك زيد ضارب وهند ضاربة والزيدان ضاربان والهندان ضاربان والزيدون ضاربون والهندات ضاربات * وانما وجبوا الاستنار من حيث ان في لفظها ما يدل على من هي له فضارب للمفرد المذكر وضاربة بناء التأنيث للمفرد المؤنث وضاربان بالالف والنون للمثنى في المذكر واتفق ان المثنى المؤنث فيه علامة التأنيث وان كان الفرق بين المثنى المذكر والمثنى المؤنث في باب الازحار مطرحا وضاربون للجمع المذكر وضاربات للجمع المؤنث * وليست الالف في ضاربان والواو في ضاربون بضمير لانها تقلبان ياء في النهب والجر والضمائر لا تتغير من حالها الا ان يتغير ما ملها والعامل ههنا ليس بعامل في الحقيقة في الضمير وانما هو حامل في اسم الفاعل والضمير فاعل له والضمير باق على ما كان عليه في الرفع فلو كانت ضمائر لم تتغير * الا ترى ان الياء في تضرين والنون في يضربن والواو في يضربون والالف في يضربان لا تتغير بوجه لانها ضمائر فلو كانت هذه ضمائر لم تتغير * وما نقل عن الاخفش من ان الياء في تضرين علامة لاضمير غير مستقيم لانه لفظ اتصل بآخر الفعل دال على من هو له فوجب ان يكون ضمير اكالاف في يفعلان والواو في يفعلون والتاء في فعلت وفعلت وفعلت وكذلك جميع الضمائر المرفوعة البارزة قوله ولا يسوغ المنفصل الاعتذر المتصل يريدان اصل الضمائر المتصل المستتر لانه اخصر ثم المتصل البارز عند خوف اللبس لتعذر الاستنار ثم المنفصل عند تعذر الاتصال لان المتصل اخصر فلم يسوغوا تركه الا عند تعذره فلذلك لا يقال ضرب انا ولا ضرب انت وكذلك جميع البواب الا عند تعذره على ما سياتي بيانه * ثم شرع في تبين الامور الموجبة للانفصال فقال وذلك قد يكون بالتقدم على حامله واتصاله انما يكون به بعد تعذر ان يكون مقدما متصلا فوجب العدول الى الانفصال وكذلك اذا فصل بينه وبين حامله كقولك ما ضرب زيدا انا لانه لا يمكن ان يكون متصلا بهامله وقد فصل بينه وبينه فاصل قوله لغرض) احتراز من مثل ضرب زيدا انا فانه قد فصل بينه وبينه فاصل ومع ذلك لا يجوز الانفصال

(لان)

وهو متصل ومنفصل * فالنصل المستقل بنفسه والمتصل غير المستقل وهو مرفوع ومنصوب
ومجرور فالرفوع والمنصوب متصل ومنفصل والمجرور متصل فذلك خمسة انواع * الاول
ضربت وضربت الى ضربين وضربين * والثاني أنا الى هن * والثالث ضربني الى ضربين وانني الى انهن
* والرابع اياي الى اياهن * والخامس غلامي ولي الى غلامهن ولهن * والمرفوع المتصل خاصة يستتر في
الماضي للغائب والغائبة

جاز عند من يميزه اجرام المسائل باب الفاعلين والمفعولين مجرى واحد وانما فعلوا ذلك استغناء بذكر الظاهر آخر
امرء عن ان يذكر مرتين فسوفوا الاضمار قبل الذكر حتى كأنهم قدموا الثانية على الاولى قوله وهو متصل
ومنفصل فالنصل المستقل بنفسه (يعني انه غير محتاج الى كلمة اخرى قبله بكون كالتثنية له ابل هو كالظاهر
في استقلاله كقوله انا وانت واياي واياك الى آخرها (والمتصل غير المستقل) يعني الذي لا بد له من كلمة
قبله تكون كالتثنية لها كقوله ضربت وضربت وضربك وغلامي سمى متصلا
لاحتياجه الى ما يتصل به كما سمي الاول منفصلا لان اتصاله عما قبله او عن هذا الاتصال قوله وهو
مرفوع ومنصوب ومجرور (شرع في تقسيم المضمر فقال وهو منقسم الى ما ذكره لانه يوضع موضع الظاهر
فكأن الظاهر يكون مرفوعا ومنصوبا ومجرورا فكذلك جاء المضمر ثم قال * والمرفوع والمنصوب متصل
ومنفصل والمجرور متصل فذلك خمسة انواع) وذلك واضح لانها اذا كانت ثلاثة انقسم منها اثنان كل واحد
منهما الى اثنين وجب ان تكون خمسة انواع) مرفوع متصل ومرفوع منفصل ومنصوب متصل ومنصوب
منفصل والمجرور لا تكون الامتصلا * وانما كان المرفوع والمنصوب متصلا ومنفصلا لانهما يقعان
موقعا ولا شيء قبلهما يتصلان به على ما سيأتي بيانه كقوله انا ضارب واياك ضربت واشباهه فاضطروا
لذلك الى ان وضعوا منفصلا لتعذر المتصل * ولما كان المجرور لا يتقدم على جاره ولا يخذف في محل
يكون مضمرا لم يقع موقعا يجوز الى انفصاله فبقى على أصله في الاتصال وكل نوع من هذه الانواع يكون
لثمانية عشر مدلول لان كل واحد منها اما ان يكون لمتكلم او مخاطب او غائب * وكل واحد من هذه الثلاثة
اما ان يكون لمفرد أو مثنى أو مجموع صارت تسعة وكل واحد من التسعة اما ان يكون مذكرا أو مؤنثا
فصار لمتكلم ستة وللمخاطب ستة وللغائب ستة ووضعوا لمتكلم منها اللفظين يدلان على الستة المذكورة
وهما ضربت وضربنا فضربت مشترك للواحد المذكر والواحد المؤنث وضربنا للاربعة المثنى المذكر
والمثنى المؤنث والمجموع المذكر والمجموع المؤنث ووضعوا منها للمخاطب خمسة الفاظ اربعة
نصوصا وهي ضربت وضربت وضربتم وضربتن وواحد مشترك للمثنى المذكر والمثنى المؤنث وهما
ضربتما وحكم الغائب حكم المخاطب في النصوصية والاشتراك كقوله ضرب وضربت وضربا وضربوا
وضربن وبقية الانواع الخمسة جارية هذا المجرى في ان لمتكلم لفظين وللمخاطب خمسة وللغائب خمسة
وهذا التمثيل الذي ذكرناه في المرفوع المتصل انما هو باعتبار الفعل الماضي للفاعل والمفعول مالم يسم
فاعله دون غيره من الفعل المضارع والصفات لان تلك الفاظا تختص بها * وانما قال غلامي ولي تبينها
على ان هذه المضمرات قد يتصل باسم وقد يتصل بحرف جر كما قال في المرفوع المتصل وضربت وضربت تبينها
على انه يكون في الفعل الماضي للفاعل والمفعول مالم يسم فاعله قوله والمرفوع المتصل خاصة الى آخره)
شرع بعد ذلك في تبين محال المتصل من المضمرات على اختلافها فقال المرفوع المتصل خاصة يستتر في الماضي
للغائب والغائبة كقوله زيد قام وهذا قامت وليست هذه التاء بضمير فتورد اعتراضا وانما هي حرف
يدل على ان الفاعل مؤنث لا غير مثلها في قامت وهذا الفاعل مستتر لا يظهر ابدا وما يظهر من قولهم قامت

وألقابه ضم وفتح وكسر ووقف وهى المضمرات واسماء الاشارة والموصولات واسماء الافعال
والاصوات والمركبات والكنايات وبعض الظروف * المضمر ما وضع لتكلم أو مخاطب أو غائب
تقدم ذكره لفظاً أو معنى أو حكماً

هذين الوصفين وانما يفسد الحذبها اذا كان المراد بها الشك ولم يقل في حده ما لا يختلف آخره لان انتفاء
اختلاف الآخر فرع من عقلية فلا يستقيم ان يجعل فرماً له فيؤدى الى الدور كما ذكر في الاعراب قوله
والقابه ضم وفتح وكسر ووقف الى آخره) يعنى ان الحركات الثلاث والاسكان تقع فيه كاتقع في المعرب
فالضم كقولهم مندوقبل وبعد ويازيد والفتح كقولهم ابن وكيف ولا رجل والكسر كقولهم هؤلاء
وامس والاسكان كقولهم من وكم وجعلوا لها تسمية مخصوصه كما جعلوا الحركات الاعراب وسكونه
ألقاباً مخصوصة ليكون اللقب إذا ذكر منبثاً عن انهم ارادوا حركة احد النوعين او سكونه دون الآخر
فاذا قال قائلهم رفع علم انها حركة اعراب واذا قال ضم علم انها حركة بناء وكذلك باقيةا وكذلك مرفوع
ومضموم الى آخرها وهذا الاصطلاح للبصريين المتقدمين والمتأخرين * واما الكوفيون فيجوزون
كل واحد من اللفظين لكل واحد من المعنيين وانما ثبتت المضمرات اما لان وضعتها بالاصالة وضع الحروف
في نحو ضربت وضربك فاشبهت الحروف بذلك ثم اجريت بقية المضمرات مجراها لانهما منها وان كانت
على اكثر من حرفين نحو نحن واتماوها وايى واياك واياه الى آخرها * واما لاحتياجها في وضعها الى
ما تبين به من قرينة المتكلم والخطاب وتقدم الذكر في الغائب فاشبهت لذلك الحروف قال * المضمر ما وضع
لتكلم أو مخاطب أو غائب تقدم ذكره الى آخره * يعنى ان المضمر ما كان لاحد هذه الاشياء فلا يضر ذكر
أعلى ما تقدم تبينه ولا يرد على ذلك قول المتكلم زيد منطلق وهو يعنى نفسه او مخاطبه او غائباً تقدم ذكره
لان ذلك وان صح فليس موضوعاً ليدل على انه متكلم ولا مخاطب ولا غائب تقدم ذكره بخلاف قولك أنا
وأنت وهو فانه موضوع لما ذكرنا للدلالة على التكلم والمخاطب والغائب المتقدم الذكر * اما المتكلم والمخاطب
فواضح * واما الغائب المتقدم الذكر فقد تقدم الذكر لفظاً تحقيقاً او تقديرًا وقد تقدم معنى وقد تقدم
حكماً * فالتقدم اللفظى تحقيقاً مثل ضرب زيد غلامه والتقديرى مثل قولك ضرب غلامه زيد لان زيدا
وان كان متأخراً عن الضمير صورة فهو متقدم تقديرًا او التقدم المعنوى كقوله تعالى اعدلوا هو اقرب للتقوى فان
قوله اعدلوا لما دل على العدل صار كأنه متقدم من حيث المعنى وقد يكون ذلك من افظ وقد يكون من سياق
فالسباق كقوله تعالى ولا يوبى لانه لما تقدم ذكر الميراث دل على ان ثمة مورثاً يجرى الضمير عليه من حيث
المعنى * والتقدم الحكمى انما جاء في ضمير الشأن والقصة وفي الضمير في نعم وبئس ورب وفي الضمير في نحو
ضربنى وضربت زيدا * فاما ضمير الشأن فانما جىء به من غير ان تقدم ذكر قصدا لتعظيم القصة بذكرها
مبهمة ليعظم وقعا في النفس ثم تفسر فيكون ذلك ابلغ من ذكره او لا مفسر او صار كأنه في الحكم عائد
على الحديث المتعلق في الذهن بينك وبين مخاطبك ولا يلزم على ذلك اضممار اسماء الاجناس باعتبار هذا
المعنى لتعذرها في الذهن وكثرها فلا تحصل تلك الفائدة منها * واما الاضممار في نعم وبابه فلانهم لما قصدوا
المدح العام والذم العام نسبوه الى متعلق في الذهن وعرفوه باعتبار العهد الذهني باللام فقالوا نعم
الرجل ونعم الضارب ونعم العالم زيد فلما كان الغرض انما هو نسبته الى متعلق في الذهن من ذلك الجنس
جوزوا اضمماره باعتبار ذلك المعنى * ولما كان اضمماره اضمماراً لجنس ذى حقائق مختلفة التزموا بيان
احدى الحقائق بما يتميز به الجنس المقصود فقالوا نعم رجلاً او نعم ضارباً او ما شبه ذلك ولذلك لو قلت
نعم زيد لم يميز * والاضمار في رب على نحو الاضممار في نعم * واما الاضممار في باب ضربنى وضربت زيد فانما

ولا يبدل ظاهر من مضمير بدل الكل الامن الغائب نحو ضربته زيدا * عطف البيان تابع غير صفة بوضع متبوعه مثل * اقسام بالله ابو حفص عمر * وفصله من البدل لفظا في مثل * أنا ابن التارك البكرى بشره * المبني ما تناسب مبنى الاصل أو وقع غير مركب وحكمه أن لا يختلف آخره باختلاف العوامل

والاضمار وليس من بقية ذلك التقسيم لانها لا يستقيم ان يكونا نكرتين او مختلفتين وهما مضميران فاذا علمت امتناع دخولهما فيها علمت انه تقسيم آخر وهى بهذا الاعتبار ايضا عشرة فالاول زيد اخوك الى آخر اربعة الاول والخامس كقولك زيد ضربته اياه والسادس يزد يد قطعته اياه والسابع جهل الزيد بن كرهتهما اياه والثامن كقولك بعد تقدم ذكر الحمار والزيد بن كرهتهما اياه ومن التاسع الى السادس عشر على ما ذكر من التاسع الى السادس عشر في انقصة الاولى قوله ولا يبدل ظاهر من مضمير بدل الكل (الامن الغائب) لانهم لو فعلوا ذلك لادى الى ان يكون المقصود بالنسبة اقل دلالة من غير المقصود لان المضمير المتكلم والمخاطب اقوى واخص من الظاهر فلم يقولوا ضربتني اخاك ولا ضربتك زيدا لذلك واما الغائب فلم يكن في القوة كذلك لاحتمال ان يتوهم غيره فيجوزوا ضربته زيدا ولم يجوزوا ضربتك زيدا * واما غير بدل الكل فيجوز ان يبدل فيه الظاهر من المضمير لفقدان المانع لان ما سواه من الابدال ليس مدلول الثاني فيه هو مدلول الاول فيقال ان الاول اقوى دلالة فيمتنع من حيث ان غير المقصود لا يكون اقوى من المقصود لانه مفاربه لان البعض ليس الكل * وكذلك بدل الاشتمال ليس هو المبدل منه وبدل الغلط اظهر فلذلك جاز ان تقول اشتريتني نصفي واشتريتك نصفك واعجتني علك واعجبتك على وضربتك الحمار وضربتي الحمار ومنه قول الشاعر دعيني ان امرئ لن يطاها وما الفيتني حلى مضاعفا فحلى بدل من الضمير المفعول في الفيتني وهو بدل الاشتمال قال * عطف البيان تابع غير صفة بوضع متبوعه * قوله غير صفة (يخرج الصفة و قوله بوضع متبوعه) يخرج البواقي اذ ليس فيها ما يوضح متبوعه غير الصفة * واشترط بعضهم ان يكون عطف البيان أو وضع من متبوعه غير لازم فانه ليس هو المقصود بالنسبة ليعتبر فيه ذلك وانما جاء وضعا وقدي بوضع الشيء الذي عند اجتماعهما وان كان الاول أو وضع من الثاني لو افترقا * الا ترى انه لو كان جماعة كل واحد يكتفى بأبي محمد واحدهم اسمه عبدالله والاخر عبد الرحمن والاخر عبد الكريم فاذا قلت جاءني ابو محمد عبدالله اوضحت ما كان محتملا وان كان ابو محمد أو وضع من عبدالله لو انفرد قوله وفصله من البدل لفظا في مثل * أنا ابن التارك البكرى بشره * تمامه عليه الطير ترقبه وقوما * يعنى انك اوجعلت قوله بشر بدلا من البكرى لكان التارك في التقدير داخل في بشر لانه المقصود بالنسبة واذا كان مقصودا بالنسبة كان تقدير العامل له أولى لان البدل في حكم تكرير العامل فكما لا يجوز التارك بشر مصرح به فكذلك لا يجوز مقدرا وهذا كله انما يجري على قول من يقول ان الضارب زيد غير جائز وقوله في مثل اشارة الى انه قد يقع في غير هذا الباب كقولك يا غلام زيد وزيد لانه لو جعل بدلا لم يكن بد من ان يكون له حكم الاستقلال لانه المقصود بالنسبة في المعنى فكان بحكم المنادى أولى واذا جعل عطف بيان كان المقصود هو الاول فمجرى كما تجري الصفات في جواز الامر بن قال * المبني * هذا آخر الكلام في القسم العرب لانه قسم الاسم او لا يقال وهو معرب ومبنى فلما كل المعرب شرع في القسم الاخر وهو المبني قال هو ما تناسب مبنى الاصل او وقع غير مركب فقوله ما تناسب مبنى الاصل (تنبيه على ان البناء يكون لمساواة ما كان مبني بالاصالة وان وجد فيه سبب الاعراب وهو التركيب وقوله او وقع غير مركب) تنبيه على انه قد يبنى الاسم لفقدان سبب الاعراب وهو التركيب الاسنادى فانه اذا وقع غير مركب تعذر الاعراب لفقدان سببه وليست اوهذه بالتى يفسدها الحد لان المراد ههنا ما كان على احد

واكتنع واخواه اتباع لاجع فلا تقدم عليه وذكرها دونه ضعيف * البديل تابع مقصود بما نسب الى المتبوع دونه * وهو بديل الكل وبديل البعض وبديل الاشتمال وبديل الغلط فالاول مدلوله مدلول الاول والثاني جزؤه * والثالث بينهما وبين الاول ملابسة بغيرهما * والرابع أن تقصده اليه بعد أن غلطت بغيره * ويكونان معرفتين ونكرتين ومختلفين واذا كان نكرة من معرفة فالنعت مثل بالناصبة ناصبة كاذبة * ويكونان ظاهرين ومضمرين ومختلفين

المنصوب ليس كالرفوع في شدة الاتصال والمضمر الرفوع المنفصل ليس كالرفوع المتصل لاستقلاله بنفسه والنفوس والعين ليستا كغيرهما في استقلالهما فلم يجزيا على غير المستقل وغيرهما غير مستقلين فجزيا على المستقل وغير المستقل قوله واكتنع واخواه اتباع لاجع الى آخره) يريد ان اجمع يكون سابقا عليها وتكون هي اذا جاءت تبعاله فلا تقدم عليه ولا تجي دونه * اما كونها لا تقدم عليه فلانه ادل منها على المعنى المقصود فكان بالتقديم اجدر * واما كونها لا تذكر دونه فلقوة دلالاته على معنى الجمعية فكان اقل ذلك وقد جاء ذكرها دونه وهو ضعيف لقلته واما تقدم بعضها على بعض فالظاهر اكتنع اتباع ابضع اولى قال * البديل تابع مقصود بما نسب الى المتبوع * قوله تابع) يجمع التوابع كلها وقوله مقصود بما نسب الى المتبوع) يخرج التوابع كلها الا المعطوف وقوله دونه) يخرج المعطوف لانه وان كان مقصودا فليس هو مقصودا دون المتبوع بخلاف البديل فانه مقصود بالنسبة دون متبوعه فاذا قلت اشتريت الجارية نصفها فالمشترى النصف واذا قلت جاء زيد وهو فالحجى منسوب الى التابع والمتبوع معا * وهو يتقسم باعتبار دلالاته ودلالة متبوعه اربعة اقسام * بدل الكل من الكل * وبديل البعض من الكل * وبديل الاشتمال * وبديل الغلط * وذلك لانه لا يخلو اما ان يكون مدلوله مدلول الاول اولا * فالاول بدل الكل من الكل والثاني اما ان يكون بعض الاول اولا * والاول بدل البعض من الكل والثاني اما ان يكون بينهما وبين الاول ملابسة بغير البعوضة والكلية اولا * والاول بدل الاشتمال والثاني بدل الغلط والغلط وان كان مما لا يثبت له ولكنه ذكره هنا لانه الذي يقال بعد الغلط لانه غلط واضيف الى الغلط لانه كان سببا للتيان به * الاترى انك اذا اردت ان تقول اشتريت ثوبا فسبقك لسانك الى ان قلت جارئك تبيته كان سببا لان تقول ثوبا فالغلط في ذكر البديل على خلاف ما هو عليه وهو الذي اوجب ذكر البديل فسمى بدل الغلط لذلك واما غيره في التسمية فواضح * واما وقع لبعض النحويين اختلاف في بدل الاشتمال هل الثاني مشتمل على الاول او الاول مشتمل على الثاني فان اريد بالاشتمال التعلق فالثاني متعلق بالاول وان اريد بالاشتمال الدخول فالثاني داخل في الاول فان حسن الدار داخل في الدار اذا قلت اعجبني الدار حسنها ونحوه * وان اريد بالاشتمال الملابسة فكل واحد منهما ملابس للآخر فان زيدا ملابس لعمه وعلمه ملابس له قوله ويكونان معرفتين ونكرتين ومختلفين الى آخره) يعني بقوله ويكونان البديل والمبدل منه وتمثيلها واضح فتصيرت عشرة صورة فالاول زيد اخوك والثاني زيد رأسه والثالث زيد علمه والرابع زيد الحمار والخامس رجل غلام لك والسادس رجل يده والسابع رجل علمه والثامن رجل حارو من التاسع الى السادس عشر تأخذ الاول من الاربعة الاول مع الثواني من الاربعة الثواني والاول من الاربعة الثواني مع الثواني من الاربعة الاول فنقول زيد غلام لك زيد يده الى آخرها قوله واذا كان نكرة من معرفة فالنعت) كأنهم كرهوا ان يكون المقصود بالنسبة ناقصا في الدلالة عن غير المقصود من كل وجه فأتوا فيه بصفة تكون كالجار لمسا فيه من النقص قوله ويكونان ظاهرين ومضمرين ومختلفين الى آخره) وهذا تقسيم آخر باعتبار الظهور

والمعتوى بالفاظ محصورة وهى نفسه وعينه وكلاهما وكله وأجمع وأكتع وأبتع وأبضع فالاولان يعمان باختلاف صيغتهما وضميرهما تقول نفسه نفسها انفسهما نفسهم انفسهن والثانى للمثنى نحو كلاهما وكلتا هما والباقي لغير المثنى باختلاف الضمير فى كله وكلها وكلهم وكلهن والصيغ فى البواقي اجمع جمعاء اجمعون جمع * ولا يؤكّد بكل واجمع الاذواجزاء يصح افتراقها حساً وحكماً نحو اكرمتم القوم كلهم واشترت العبد كله بخلاف جاني زيد كله * واذا اكدا الضمير المرفوع المتصل بالنفس أو العين اكّد بمنفصل مثل ضربت انت نفسك

كقولك جاني زيد زيد وهو جار فى الاسم والفعل والحرف والجملة والظاهر والمضمّر وقد وقع فى كلام الزمخشري وغيره فى مثل يا زيد زيد انه بدل وليس بمستقيم لانه يحرم قاعدة باب التوكيد اللفظى فانه لو كان بدلاً لكان جاني زيد زيد بدلاً وايضا فانه لامعنى للبدلية فيه * والمعنوى انما يكون بالفاظ محصورة وهى النفس والعين وكلواكل واجمع واكتع وابتع وابضع مع ما أخذ منها * فالنفس والعين يؤكّد بهما ما يصح توكيده من الاسماء من مفرد او ثنية او جمع او مذكر او مؤنث فيخالف فيه بين الضمائر ليدل على من هوله ويجمع فى الثنية والجمع اما فى الجمع فواضح واما فى الثنية فلانه مثنى اضيف الى مثنى فقياسه الجمع فلذلك تقول زيد نفسه والزبدان انفسهما والزبدون انفسهم وهند نفسها والهندان انفسهما والهندات انفسهن فانفسهما متفق للمذكرين والمؤنثين من حيث ان لفظ الجمع فيهما واحد ولفظ المضمّر فيهما واحد * واما كلا فلا يؤكّد به الا المثنى فيخالف فى ضميره باعتبار من هوله من متكلم او مخاطب او غائب كقولك جئتنا كلانا وجئتما كلاكما وجاءا كلاهما وان كان لمؤنث زيدت التاء فقلت كلتان وكلتاكما وكلتاها والبواقي لغير المثنى من مفرد او جمع من مذكر او مؤنث ويخالف بين ضمائرهما فى كل فتقول اشتراى كلّى واشترانا كلنا واشتراك كلك وكلت وكلكن وكلكن واشتره كله وكلها وكلهم وكلهن وسقط المثنى لانهم لم يستعملوه فيه استغناء بكلا ويخالف بين الصيغ فى البواقي وهى اجمع واكتع وابتع وابضع فيقال للمفرد المذكر اجمع وللمؤنث جمعاء وللجمع المذكر اجمعون وللجمع المؤنث جمع ولا يقال للمثنى عنه استغناء بكلا قوله ولا يؤكّد بكل واجمع الاذواجزاء يصح افتراقها حساً وحكماً الى آخره (لان كلا واجمع وضعهما فى التأكيد ليفيد الشمول والاحاطة فقصودا ان لا يستعملوا فى المحل الذى يستفاد منهما ذلك فاذا كان المؤكّد ذا اجزاء لا يصح افتراقها حساً ولا حكماً لم يستفد منهما ذلك المعنى كقولك جاء زيد او سافر ونحو ذلك لانك لو قلت اجمع لم تقد شيئاً لم يستفد من قولك جاء زيد فاما اذا قلت اكرمتم القوم وكلهم واشترت العبد كله ونحوه ظهرت قائدها باعتبار افادتها الشمول اذ لو اقتصرت دونها لجاز ان يكون الاكرام لبعض القوم والشراء لبعض العبد على طريق التجوز فتبينت الفائدة بمجيئها بخلاف جائز بذكره قوله واذا اكدا المضمّر المرفوع المتصل الى آخره) قوله المضمّر احتراز من الظاهر وقوله المرفوع احتراز من المضمّر المنصوب لانه يؤكّد من غير شريطة قوله المتصل احتراز من المضمّر المرفوع المتصل بغير النفس والعين فانه يؤكّد من غير شريطة * وانما اختص ما ذكرناه بتأكيد المضمّر المنفصل او لا مثل ضربت انت نفسك وضربتما انتما انفسكما وشبهه لان المرفوع المتصل منزلة الجزء فكرهوا ان يؤكّدوا الجزء بما هو كالمستقل من الظواهر لان النفس تستعمل غير تأكيد فيقال قتل نفسه وفى نفسه وفى نفسك ولا يقال قلت كلكن ولا كلهم * نعم قد استعمل مبتدأ لآخر لما كان العامل فيه غير لفظى فقصودا ان يؤكّدوا اولاً بضمير تكون بمعنى الاول مستقل ثم يجر واهذا المستقل عليه واما ما سوى ذلك ففقود منه العلة المذكورة لان المضمّر

التوكيد تابع يقرر أمر المتبوع في النسبة أو الشمول وهو لفظي ومعنوي * فاللفظي تكرير اللفظ الاول مثل جاءني زيد زيد ويجري في الالفاظ كلها *

سوداء تمر ولا بيضاء شحمة على ان المضاف محذوف وترك المضاف اليه على اصرابه وكذلك قوله * اكل امرئ تحسبين امرأ * ونار توقد بالليل نارا * وتأولو ا قوله تعالى ان في السموات والارض لآيات للمؤمنين وفي خلقكم وما يبث من دابة آيات والاية الثالثة واختلاف الليل والنهار الى وتصريف الرياح آيات وآيات على القرآنيين على ان آيات جئ بها توكيدا للآيات الاولى حتى كأنه قيل آيات آيات * ووجه القائلين بالجواز ما ثبت من ظواهر الامثال المذكورة وما ذكرناه من الترتيب المتقدم في مثل قولك في الدار زيد والحجرة عمرو فوجب تقييد الجواز بالباب الذي ثبت جوازه والبقاء على الاتباع فيما لم يثبت تمسكا بما ذكره المانعون في التعميم فثبت ان الوجه في العطف على ما ملين ما اختاره المتأخرون وان الظاهر من قوله تعالى واختلاف الليل والنهار آيات انه مثل قولك في الدار زيد والحجرة عمرو وكذلك قولهم ماكل سواء تمر ولا بيضاء شحمة وعليه جلوا قوله تعالى والذين كسبوا السيئات جزاسيئة يمثلها عطف على قوله تعالى للذين احسنوا الحسنى وزيادة فالذين كسبوا عطف على للذين احسنوا وجزاء سيئة عطف على الحسنى وزيادة وليس مثل قولك ان زيدا قائم وعمروا منطلق وضرب زيد عمرا وبكر خالدا من ذلك باتفاق لان العامل واحد وان كانت له اعمال متعددة ولو كانت الف ممول جاز العطف عليها بالاتفاق وانما وقع الاختلاف في الموضع الذي يكون العامل فيه متعدد اقل * التوكيد تابع يقرر أمر المتبوع في النسبة او الشمول * قوله تابع عام في كل تابع وقوله يقرر أمر المتبوع يخرج عنه الصفة والبذل والعطف وقوله في النسبة او الشمول يخرج عنه عطف البيان لانه لم يثبت به الا يقرر أمر متبوعه ويحققه ولكن لافي النسبة وافي الشمول وقوله تعالى نفخة واحدة من باب الصفة لان باب التوكيد وقد توهم بعض الناس انه من باب التوكيد لان باب الصفة قال والذي يدل عليه ان قوله واحدة دل على ما دل عليه قوله نفخة وهي الواحدة فصارت بمثابة قولك زيد زيد والدليل على انه ليس بتأكيد وانه صفة انه داخل في حد الصفة اذ حدها ما دل على معنى في متبوعه وهذه كذلك وليست بتأكيد لخروجها عن حد التوكيد لان التوكيد تابع يقرر أمر المتبوع في النسبة او الشمول وهذه ليست كذلك لانها لم توضع لتقرير أمر المتبوع الا ترى ان معنى المتبوع النفخة وليس في واحدة دلالة على النفخ وايضا فانه لا يقرر معنى نسبة ولاشمول فخرجت عن معنى التأكيد اجمالا وتفصيلا * فان قلت النفخة تدل على الوحدة وواحدة تدل على الوحدة فثبت انه تابع يقرر أمر متبوعه فيمادل عليه وهو معنى التوكيد وقولكم في النسبة او الشمول لا يقدح فيه لامرين * احدهما انه لا يصلح للتعريف لما فيه من التردد * والثاني انه يرجع دعوى النسبة غير مدلول عليها فتدعى ههنا * والجواب ان نفخة لم توضع للدلالة على الوحدة على حياها وانما وضعت للدلالة على النفخ والدلالة على الوحدة ضمن لا مقصود بوضع اللفظ المركب له فقصدنا الى صفة تدل على المعنى قصدا فيكون ابلغ من دلالة الضمن فوضعوا ذلك له * فان قلت فقولك جاءني الزيدان كلاهما تأكيد باتفاق فلم يقل انه مثل قولك جاءني رجلان اثنان في كونه صفة * فالجواب انه غير داخل في حد الصفة لانه لم يوضع للدلالة المعنى وهو داخل في حد التأكيد لانه يدل على ما دل عليه الزيدان والدليل عليه انه يفهم من كلا الزيدين ما يفهم من الزيدين فثبت انه يدل على نفس ما دل عليه الاول فاذا دل على عين ما دل عليه الاول مقصودا فهو المعنى بالتأكيد * واذا تقرر الحد فالتوكيد على ضربين لفظي ومعنوي * ونعني باللفظي ان يكرر لفظ الاول بعينه لتقرير النسبة

(كقولك)

الآن يقع فصل فيجوز تركه نحو ضربت اليوم وزيد واذا عطف على الضمير المجرور أعيد الخافض نحو مررت بك وزيد والمعطوف في حكم المعطوف عليه * ومن ثم لم يحز ما زيد بقائم أو قائما ولا ذاهب عمرو الارتفاع * وانما جاز الذي يطير فيغضب زيد الذباب لأنها فاء السببية واذا عطف على عاملين مختلفين لم يحز خلافا لفرء الا في نحو في الدار زيد والجرة عمرو خلافا لسيبويه *

تأكد اتصاله لفظا ومعنى حتى صار كالجزء ولذلك أسكنوا اللام في نحو ضربت فلما صار كالجزء كرهوا العطف عليه في الصورة فأتوا باسم مستقل موافق له في المعنى ليكون كأنهم عطفوا عليه في الصورة الا ان يقع فصل فيجوز تركه ويجوز الاتيان به اما الاتيان به فعلى ما تقدم * واما تركه فلطول الكلام كقوله تعالى ما اشركنا ولا آباؤنا ولا حرمنا من شيء وما عبدنا من دونه من شيء نحن ولا آباؤنا قولا واذا عطف على المضمير المجرور أعيد الخافض مثل مررت بك وزيد) لان اتصال المضمير المجرور بالجار اشد من اتصال الفاعل بالفعل فكره ايضا ان يعطف عليه في الصورة وليس للمجرور مضمير منفصل يفعل فيه كالفعل في المرفوع الاول فاعيد العامل ليكون كالمتصل بنفسه فقالوا مررت بك وزيد ولذلك قالوا المال بينك وبين زيد فأعادوا بين لهذا الغرض الا ترى انه لو قيل المال بينك لم يستقم اذ لا تعقل البينة الا في متعدد ثبت انه لم تعد الثانية الا لما ذكرناه قوله والمعطوف في حكم المعطوف عليه) يريد فيما يجب له ويمتنع كما اذا وقع صلة وعطف عليه جملة اخرى فانه يشترط فيها من الضمير ما يشترط في الاولى وكذلك اذا وقع خبرا او حالا او ما شبهه ومن ثم لم يحز في (ما زيد بقائم أو قائما ولا ذاهب عمرو الارتفاع) لانه لو خفضته لصار مشتركا بينه وبين قائم وقائم خبر عن زيد فيجب ان يكون ذاهب عمرو يصح ان يكون خبرا عن زيد ايضا ولو قلت ما زيد بذاهب عمرو لم يصح فكذلك اذا جعلته معطوفا عليه وكذلك لو قلت ولا ذاهبا عمرو بالنصب لانه ايضا مشترك بينه وبين الخبر فاما اذا قلت ليس زيد قائما ولا ذاهبا عمرو فهذه جائزة ولكن ليس على عطف ذاهبا على قائما وعمرو فاعل لذهاب لانه لو كان معطوفا عليه لفسد على ما ذكرناه ولكن على ان يكون ذاهب عمرو جملة معطوفة على الجملة التي قبلها وقد تقدم الخبر فيها على الاسم كأنك قلت ليس زيد قائما ولا عمرو ذاهبا * فان قلت فلم لا تقدر ذلك في المسئلة الاولى وهي ما زيد قائما ولا عمرو ذاهبا * قلت ذلك في ما متعذر لانه لا يتقدم الخبر على الاسم معمولها في الجملة التي تدخل هي عليها فلان لا يكون ذلك في المعطوف عليها لانه فرعها اجدر قوله وانما جاز الذي يطير فيغضب زيد الذباب لانها فاء السببية) وتقرر الاعتراض ان يقال يطير صلة الذي وفيه ضمير يعود عليه وفيغضب زيد معطوف على الصلة ولا ضمير فيه يصح ان يكون صلة فبطل عطفه على يطير * والجواب ان هذه الفاء انما جئ بها للسببية لا للعطف ولذلك لو قلت الذي يطير ويغضب زيد الذباب لم يحز باتفاق واما هذه الفاء فهي فاء السببية وفاء السببية ليس يشترط فيها ذلك قوله واذا عطف على عاملين مختلفين لم يحز خلافا لفرء الا في نحو في الدار زيد والجرة عمرو خلافا لسيبويه) العطف على عاملين ممنوع عند البصريين المتقدمين مطلقا * وصورة ان زيد في الدار وعمرو والجرة وجاز عند الفرء وبعض الكوفيين مطلقا وينقسم امر عند كثير من المتأخرين كالا هم وغيره فانه ما يجوز ومنه ما يمتنع فيجوزون مثل قولك في الدار زيد والجرة عمرو ويمنعون ما عدا ما ذكر * وضابط ما جوزه ان يتقدم المجرور في المعطوف عليه ويتأخر المنصوب او المرفوع ثم يأتي المعطوف على ذلك الترتيب * فاما وجه المانع له فلان حرف العطف نائب عن العامل الواحد وقائم مقامه فلم يقوان يقوم مقام عاملين فاذا قلت زيد في الدار وعمرو الجرة فقد أقتنه مقام عاملين ولذلك تأولوا مثل قولهم ما كل

كالفعل * ومن ثم حسن قام رجل قاعد غلماؤه وضعف قاعدون غلماؤه ويجوز قعود غلماؤه والمضمر لا يوصف ولا يوصف به والموصوف اخص أو مساو * ومن ثم لم يوصف ذو اللام الابداله أو بالمضاف الى مثله وإنما التزم وصف باب هذا بذي اللام للابهام * ومن ثم ضعف مررت بهذا الابيض وحسن بهذا العالم * العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه يتوسط بينهما وبين متبوعه أحد الحروف العشرة وسأتي مثل قام زيد وعرووا اذا عطف على الضمير المرفوع المتصلا كد بمنفصل مثل ضربت أنا وزيد البواقي وهي الافراد والتثنية والجمع والتذكير والتأنيث وإنما لم يتبعه في هذه الخمسة البواقي لان تبعه فيها في الاول انما كان باعتبار الفاعل وهو ثم ضمير المتقدم فوجب ان يتبعه فيها لذلك والفاعل ههنا ضمير المتقدم وهي بالنسبة اليه في ذلك كالفعل فكما ان الفعل انما يكون مفردا اذا تقدم فكذلك هذه وكان الفعل انما يذكر ويؤنث باعتبار فاعله فكذلك هذه قوله ومن ثم حسن قام رجل قاعد غلماؤه وضعف قاعدون غلماؤه (يعني من جهة كونها كالفعل قبل قاعد فوجدوا ان كان فاعله جمعا كما تقول قام رجل قاعد غلماؤه وضعف قاعدون غلماؤه كما ضعف يقعدون غلماؤه * وإنما جاز قام رجل قعود غلماؤه لجمية على صيغة لم تشبه بها الفعل بخلاف قاعدون فانه مشبه بقولك يقعدون فلم يلزم من امتناع قاعدون امتناع قعود قوله والمضمر لا يوصف ولا يوصف به) لان الصفة توضح المعارف والمضمر واضح الاترى ان أنافي نهاية الوضوح وجل عليه باب المضمر لانه منه قوله والموصوف اخص أو مساو) لانه هو المقصود بالنسبة المفيدة والصفة غير مقصودة بذلك ولا يلبق بالقياس ان يجعل المقصود دون غير المقصود في الدلالة على الذات المرادة قوله ومن ثم لم يوصف ذو اللام الابداله أو بالمضاف الى مثله (يعني ومن جهة كون الموصوف اخص أو مساويا لم يوصف ذو اللام الابداله أو بالمضاف الى مثله لان ما عداهما من المعارف اخص منه فلذلك لم يوصف الا بجملة أو بالمضاف الى مثله قوله وإنما التزم وصف باب هذا بذي اللام للابهام) اورد ذلك اعتراضا لكون المبهم لم يوصف بمضاف الى مبهم أو بمضاف الى معرف باللام وهو اخص منهما * واجيب عن ذلك بقوله للابهام ومعنى ذلك ان اسم الإشارة لما يمكن له دلالة على حقيقة الذات كان وصفه بما يدل على الذات قبل الصفات هو القياس والاسماء الدلالة على الذات هي اسماء الاجناس وتعريفها باعتبار معناها في نفسها انما هو باللام فمن ثم اخص وصف اسم الإشارة بذي اللام قوله ومن ثم ضعف مررت بهذا الابيض وحسن مررت بهذا العالم (يعني ومن جهة كون الصفة للمبهم الغرض وبها يتبين الذات ضعف مررت بهذا الابيض اذ ليس في قولك الابيض ما يتبين حقيقة الذات المشار اليها بخلاف قولك مررت بهذا العالم لانه يتبين به ان المشار اليه رجل فكان في ضمنه تبين حقيقة المشار اليه * قوله العطف تابع مقصود بالنسبة * يخرج عنه الصفة والتوكيد وعطف البيان لانها ليست مقصودة بالنسبة الاترى انك اذا قلت جازيذا العاقل المقصود بالنسبة انما هو زيد والصفة انما هي ليتوضح بها وشرطها ان تكون معلومة ليصح الايضاح بها * وقوله مع متبوعه يخرج عنه البديل لانه غير مقصود متبوعه معه الاترى انك اذا قلت اعجبني زيد علمه فانما الاسناد الى العلم دون زيد فخرج بقولنا مع متبوعه البديل عن هذا الحد قوله يتوسط بينهما وبين متبوعه أحد الحروف العشرة) شرط بعد تمام الحد لان الحد قبله قد تم ولم يستغن بقوله تابع يتوسط بينهما وبين متبوعه أحد الحروف العشرة لان الحروف قد توسطت بين الصفات وغرضنا حدي فصلها عنها فلو حاد العطف بذلك لدخل فيه بعض الصفات وسأتي الكلام على حروف العطف في فصل الحروف قوله واذا عطف على المضمر المتصل المرفوع اكد بمنفصل مثل ضربت أنا وزيد) لان المتصل المرفوع

وقد يكون ل مجرد الشاء أو الذم أو التأييد كيد مثل نفخة واحدة ولا فصل بين أن يكون مشتقا أو غيره اذا كان وضعه لغرض المعنى عموما مثل تيمى وذى مال أو خصوصا مثل مررت برجل أى رجل و مررت بهذا الرجل و يزيد هذا * وتوصف النكرة بالجل الخبرة ويلزم الضمير ويوصف بحال الموصوف وبحال متعلقه مثل مررت برجل حسن غلامه فالاول يتبعه فى الاعراب والتعريف والتكبير والافراد والتثنية والجمع والتذكير والتأنيث والثانى يتبعه فى الخمسة الاول وفى البواقي

فى مجيىء الصفة وقد نجى ل مجرد الشاء كأوصاف الله تعالى فى مثل بسم الله الرحمن الرحيم وشبهه وقد تكون ل مجرد الذم كقولك فعل زيد الفاسق الخبيث فى الموضع الذى زيد متعين فيه قبل ذكر الفاسق وقد تكون ل مجرد التأييد كقولك ضربت ضربة واحدة لانها معلومة انها واحدة فلم تعد الا مجرد التأييد ومنه قوله عز وجل نفخة واحدة قوله ولا فصل بين أن يكون مشتقا أو غيره اذا كان وضعه لغرض المعنى يعنى ان معنى النعت ان يكون تابعا يدل على معنى فى متبوعه فاذا كانت دلالة كذلك صح وقوعه نعتا فلا فرق بين أن يكون مشتقا وغيره ولكن لما كان الاكثر فى هذا المقصود وضع المشتق توهم كثير من النحويين ان الاشتقاق شرط حتى تأولوا غير المشتق بالمشتق والاسماء التى وقعت صفات وهى غير مشتقة منها ما وقع صفة مطلقا فى جميع استعماله وهو معنى قوله عموما مثل المنسوب وذو المضاف الى اسم الجنس واشباهها كقولك مررت برجل تيمى وذى مال * ومنها ما وقع صفة فى بعض احواله كائى فى مثل قولك مررت برجل أى رجل فعناه وصف الرجل بكمال الرجولية * ومنها اسماء الجناس اذا جرت معرفة باللام تابعة لاسماء الاشارة كقولك مررت بهذا الرجل فقولا الرجل ههنا عند المحققين صفة لهذا وان كان وضعه للذات فى غير هذا الموضع وانما اشتمل ههنا صفة لان ما تقدم من اسماء الاشارة دال على الذات فتعين دلالة الرجل على المعنى لتقدم ما يدل على الذات وهو معنى الصفة واختص وصف اسم الاشارة بذلك لانه لا دلالة فيه على حقيقة الذات فاحتجج الى بيان حقيقتها فأتى باسماء الاجناس لذلك ومثل اسم الاشارة فى ذلك قولهم يا ايها الرجل قوله وتوصف النكرة بالجل الخبرة ويلزم الضمير وانما اشترط ان تكون خبرية لانها فى المعنى حكم على صاحبها كالخبر فلم يستقم ان تكون انشائية لذلك ولذلك اتفق على تأويل قوله * جاؤا بمنى هل رأيت الذئب قط * انه مقدر بمنى مقول عنده هل رأيت الذئب قط وانما يلزم الضمير ليحصل الربط بينه وبين موصوفه كما كان ذلك فى الخبر الا ترى انك لو قلت مررت برجل قام عمرو ولم تكن ربطت بينهما بشئ قوله ويوصف بحال الموصوف وحال متعلقه الى آخره) اما الوصف بحال الموصوف فكقولك مررت برجل عالم وهو القياس واما الوصف بحال متعلقه فتتزيل منزلة حاله كما فى الخبر لحصول الفائدة بذلك مثل مررت برجل حسن غلامه قوله فالاول يتبعه فى الاعراب والتعريف والتكبير والافراد والتثنية والجمع والتذكير والتأنيث * والثانى يتبعه فى الخمسة الاول وفى البواقي كالفعل) يعنى بالاول الصفة بحال الموصوف كقولك مررت برجل عالم فذل ذلك يتبعه فيما ذكر * اما تبعه فى الاعراب فلانه معرب من الجهة التى اعرب بها متبوعه فوجب اعراجه بمثله * واما التعريف والتكبير فلانه فى المعنى هو الاول فقصدوا الى موافقتهما فى ذلك لتوافقهما فى قصد المعنى المراد * واما الخمسة البواقي فلانها فى المعنى الذات المتبوعة بها فوجب مطابقتها فى ذلك لئلا يختل المعنى * ونفى بالثانى الوصف بحال المتعلق فهذا يتبعه فى الخمسة الاول وهى الرفع والنصب والجر التى عبر عنها بالاعراب والتعريف والتكبير وفى البواقي يعنى فى الخمسة

واذا قطعت قيل أخ وأب وحم وحن ونم وقح الفاء أفصح منهما وجاء حم مثل
يدوخب ودلو وعصا مطلقا وجاء هن مثل يد مطلقا وذو لا يضاف الى مضم
ولا يقطع * التوابع كل ثان باعراب سابقة من جهة واحدة * النعت
تابع يدل على معنى في متبوعه مطلقا وفائدة تخصيص أو توضيح

في نم في * واما وجه في وهي اللغة الفصحى فهو انه انما قيل في المفرد لضرورة تزول عند الاضافة
وذلك انهم لو افردوه على اصل اخواته لقالوا فوقتقلب الواو الفا فيجتمع ساكنة مع التنوين فتحذف
لالتقاء الساكنين فيبقى الاسم على حرف واحد وليس ذلك في المتكلم من كلامهم فاذا اضافوا فقد زال
التنوين من اجل الاضافة فوجب ان لا تحذف العين لعدم مقتضى حذفها واذا وجب ان تثبت العين
وهو واو قياس هذه الواوات ان يكون ما قبلها من جنسها فصار اصله فوى فوجب قلب الواو واياه
وادغامها في الياء على ما هو قياس مثل ذلك ثم قلبت ضمة الفاء كسرة ليصح النطق بالياء بعدها فصار
في في الاحوال الثلاث قوله واذا قطعت قيل أخ وأب وحم وحن ونم (يعني اذا قطعت عن الاضافة
مطلقا ووقعت مفردة التزموا حذف لاماتها وجعلوا الاعراب على عيناتها كما فعلوا في يدودم ولذلك
قلوا الواو ميا في نم وتخفيف الميم افصح من غيره تشبيهها بأخواتها * ومنهم من يضم الفاء لان الميم عوض
عن الواو فضمت لذلك * ومنهم من يكسرها لانهم لما عوضوا عنها الميم صار كنعويض الياء ومنهم من يشدها
فيقول نم كأنهم لما عوضوا جعلوها عوضا من العين واللام فشدوا لذلك قوله وجاء حم ايضا مثل
يدوخب ودلو وعصا مطلقا) يعني انه قد جاءت في حم لغات أخر غير اللغة الاولى فالاولى ان تعربه بالحروف
عند الاضافة الى غير ياء المتكلم والحركات عند قطعه عن الاضافة على ما ذكر * وهذه اللغات احداها ان يكون
مثل يد مطلقا يعني اضيف او لم يضاف فتقول هذه حم وهذه حك فتوافق اللغة الاولى في الافراد ويخالفها
في الاضافة * واللغة الثانية ان يجرى مجرى خب فيقال هذا حو وهذا حوك فيخالف اللغة الاولى
في الوجهين جميعا * واللغة الثالثة ان يجرى مجرى دلو فيقال هذا حو وهذا حوك * واللغة الرابعة
ان يجرى مجرى عصا فيقال هذا حاو هذا حاك فيخالفها في هاتين ايضا وجاء في هن لغة أخرى غير ما ذكره
وهي ان يجرى مجرى يد مطلقا فيقال هذا هن وهذا هنك فتوافق اللغة الاولى في الافراد ويخالفها
في الاضافة قوله وذو لا يضاف الى مضم ولا يقطع (يعني ان الكلام عليها باعتبار اضافتها وقطعها
عن الاضافة وذو يمنع فيها ذلك فلم يخرج الى الكلام عليها في هذا المعنى * وانما لم تنصف الى مضم لان
وضعها ليتوصل بها الى الوصف بأسماء الاجناس كقوله مررت برجل ذي مال فلم تنصف الا اليه
لذلك ولم تقطع لانها ليست مقصودة وانما هي وصلة الى المضاف اليه فلذلك لم تقطع قال * التوابع
كل ثان باعراب سابقة من جهة واحدة * فقله كل ثان) يشمل التابع وغيره لان خبر كان وخبر
ان ثوان لاسمائها * وقوله باعراب سابقة) يخرج عنه مثل ذلك * وقوله من جهة واحدة) يخرج عنه
خبر المبتدأ والثاني والثالث من باب علت واعلمت لانها ثوان باعراب سابقة لها ولكن من غير جهة واحدة
قال * النعت تابع يدل على معنى في متبوعه مطلقا * فقله تابع) يدخل فيه النعت وغيره وقوله يدل على معنى
في متبوعه) يخرج عنه ما سواه * وقوله مطلقا يرفع وهم المتوهم في مثل ضربت زيدا قائما لانه داخل في ذلك
فانه ان سلم انه تابع يدل على معنى في متبوعه فليست دلالة على ذلك مطلقا وانما هو مقيد بحال الضرب
كما تقدم قوله وفائدة تخصيص أو توضيح (فالتخصيص في النكرات والتوضيح في المعارف هذا هو الغالب

(في مجي)

فان كان ياء ادغمت وان كان واوا قلبت ياءوا ادغمت وقصحت الياء للساكنين * وأما الاسماء الستة فأخى وأبى وأجاز المبرد أخى وأبى وتقول حى وهنى ويقال فى فى الاكثر وفى

كقولاك زحى وعصى وضاربى وهذيل توافق فى باب ضاربى لما كان للتثنية وتخالف فى غيره فتقلبها ياء فتقول عصى ورعى * ووجهه ان اصله عصوى ورعى فاستقلت الحركة على الواو والياء فحذفت فسكن حرف العلة قبل ياء المتكلم فوجب ادغامه فقالوا عصى ورعى ولم يفعلوا ذلك فى التثنية لأمرين * احدهما ان العلة التى ذكرناها منتفية اذ الالف فى التثنية لأصل لها فى واو او ياء فيمكن ردها اليها حتى يجرى فيها ما يجرى فى عصى ورعى * والثانى انهم لو فعلوا ذلك فى المثنى لالتبس الرفع بغيره لانها علامة الرفع فاذا قلبتها ياء لم تبق للرفع علامة فان قلت فعصى فى الاحوال الثلاث يلتبس فيه الرفع بغيره قلت الفرق بينهما ان عصى اللبس فيه ليس بقلب الالف ياء لانها لو لم تقلب لكان الامر كذلك فلم يكن القلب فيها مؤديا الى اللبس فلا يلزم من قلب الالف ياء فى الموضع الذى لا يؤدى القلب فيه الى اللبس قلبها فى موضع يؤدى القلب فيه الى اللبس المذكور وان كان آخر الاسم ياء فانك اذا اضفت الى ياء المتكلم ادغمتها فيها كقولاك قاضى وغازى وضاربى لانها لما اجتمعت ساكنة مع ياء المتكلم وجب الادغام لاجتماع المثلين فيما هو كالكلمة الواحدة وان كان آخر الاسم واوا وذلك انما يكون فى المجموع جمع السلامة لا فى غيره فانه اذا لحقته ياء الاضافة قلبت الواو ياء وادغمت ثم لا يخلو ما قبلها من ان يكون مضموما فيكسر كقولاك فى مسلون مسلى اما قلب الواو ياء فلان قياس لغتهم اذا اجتمعت الواو والياء وتقدمت احدهما بالساكنون قلبت الواو ياء وادغمت واما كسر ما قبلها فلانها لما انقلبت ياء ساكنة لم يمكن بقاء الضمة قبلها فوجب تغييرها فركت بالحركة المناسبة لها فقبل مسلى فان كانت قبل الواو قحمة كان حكم الواو فى قلبها ياء كما تقدم وبقى ما قبلها مفتوحا كقولاك فى مصطفى ومصطفون مصطفى وفى معلون معلى اذ لا موجب لتغيير الفتحة لسهولة النطق بها قبل الياء ياء الاضافة مع ما ذكرناه من حروف العلة مفتوحة لانها لو سكنت لالتقى ساكنان فيلزم تحريكهما بالقحمة اما لانه اصلها لما ذكرناه او لانها اولى من الضم والكسر لاستثقالها عليها وقد جاء الاسكان عليها مع الالف اما لكون الالف مديا يقوم مقام الحركة فيختص بها وامانة الوقف وهو فى قراءة نافع فى قوله تعالى محياى وهو عند النحويين ضعيف قوله واما الاسماء الستة * وهى اخوك وابوك وحوك وهوك بمعنى اذا اضيفت الى ياء المتكلم فانك تقول ابى واخى كما تقول يدي لانهم لما حذفوا حرف العلة من آخره كحذفهم من يدوم صار نسيا منسيا ولذلك امر به على ما قبله فقالوا أخ واب فصار حكمه حكم الصحيح فلذلك قالوا اخى وابى * واما المبرد فيجيز اخى وابى ويتمسك بقول الشاعر * قدراً حلك ذا الجواز وقدارى * وابى مالك ذو الجواز بدار * وليس فيه دليل لاحتمال لن يكون اقسم بالاب بمجموعاً فصله اين فلما اضافة سقطت النون لاجل الاضافة واجتمعت ياء الاعراب ويا المتكلم فادغمت فيها فصار لفظه ابى والدليل على ان الاب يجمع هذا الجمع قوله فلما نين اصواتنا بكين وفدينا بالايته واذا ثبتت صحة حمله على ما ذكرناه لم يكن لحمله على ما ذكره وجه لانه اثبات لباب بما يحتمل غيره مما هو قياس لغتهم ثم لو سلم له ذلك كان مردودا لانه خلاف القياس واستعمال الفصحاء * واما حى وهنى فانك اذا اضفتها على لغة من اعربهما بالحروف نلت حى وهنى والكلام فيهما كالكلام فى اخى وابى * واما فوك فاذا اضيف الى ياء المتكلم فالافصح فى فى الاحوال الثلاث وقد جاء فى على غير الافصح فاما وجهه فى فانه يقال اذا افر دغو قياس هذه الاسماء ان تلحق بمفردها ياء المتكلم على ما هو عليه كما قبل اخى وابى لانهم يقولون اخ واب فكما قبل فى اخ اخى قبل

* ولا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص كليث واسد وحبس ومنع لعدم الفائدة بخلاف مثل كل الدراهم وعين الشيء فانه يختص وقولهم سعيذ كرز ونحوه متأول واذا اضيف الاسم الصحيح والمحقق به الى ياء المتكلم كسر آخره والياء مفتوحة او ساكنة فان كان آخره الفاتحة وهذيل قلبها الغير الثانية ياء حذفوا قطيفة من قولهم قطيفة جرد حتى صار كأنه اسم غير صفة فلما قصدوا تخصيصه لكونه صالحا لان يكون قطيفة وغيره مماثل خاتم في كونه صالحا بأن يكون فضة وغيرها اضافوه الى جنسه الذي يختص به كما اضافوا خاتما الى فضة وقالوا خاتم فضة * وقد شبه النحويون هذا الباب في كونهم حذفوا الموصوف واستعملوا الصفة مكانه فلما احتاجت الى تبين ذكر موصوفها بعدها لوجه من التبيين اعيد بقوله والمؤمن العائدات الطير بمسحها * ركبنا مكة بين الفيد والسند * وان لم يكن مثله في الاضافة قوله ولا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص كليث واسد وحبس ومنع لعدم الفائدة لان الاضافة لم تأت الا لتخصيص أو توضيح فاذا اضيف الاسم الى مثله كنت كائنك أو ضمته بنفسه أو خصصته بنفسه وهو غير مستقيم بخلاف كل الدراهم وعين الشيء فانه ليس مثله لان كلا صالح للدراهم وغيرها فاذا اضيفته الى الدراهم فقد حصلت فائدة لم تكن وكذلك عين الشيء ونفس الشيء وما كان مثله فان المضاف تخصص بهذه الاضافة لما فيه من صلاحية ان يكون للمضاف اليه وغيره قوله وقولهم سعيذ كرز ونحوه متأول) هذير داعترضا على قوله لا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص * وتقريره ان سعيدا وكرزا اسمان لمسمى واحد كليث واسد من غير ان يكون في احدهما خصوص او عموم وقد صحت اضافة سعيدا الى كرز باتفاق فلتصح اضافة كليث الى اسد * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويل ما نحن فيه وتأويله ان الاسم يطلق ويراد به اللفظ وبطلق ويراد به المدلول فيجب حمل الاول منهما على المدلول والثاني على اللفظ فكانت اذا قلت جاني سعيذ كرز قلت جاني مدلول هذا اللفظ فهو في الحقيقة اضافة الشيء الى غيره لان مدلول اللفظ غير اللفظ ولا يمكن تقدير العكس فيه لانه لا تسند اليه ما لا يصح اسناده الى اللفظ كقولك جاني سعيذ كرز ولم يقولوا كرز سعيذ وان كان يحتمل هذا التأويل لان قصدهم بالاضافة التوضيح والقب اوضح من الاسم فكانت الاضافة الى الاوضح اولى من العكس قوله واذا اضيف الاسم الصحيح والمحقق به الى ياء المتكلم كسر آخره والياء مفتوحة او ساكنة (فالاسم الصحيح ما ليس آخره الفا ولا ياء ولا واو والمحقق به ما آخره واو او ياء قبلهما ساكن * فقال الصحيح ثوبى ودارى والمحقق به طيبى ودلوى لان حرف العلة يخف النطق به فتحركا لسكون ما قبله ووجب كسر ما قبل ياء المتكلم لتناسبها ولان الضم والفتح فيما قبل الياء مستنقل بخلاف الكسر الا ترى انهم يقولون رأيت القاضي ولا يقولون رحي ولا قلنسو بل رحا وقلنس استنقا لذلك * ويجوز في ياء المتكلم الفتح والسكون وقد اختلف في أيهما الاصل والصحيح انه الفتح لانها كلمة على حرف واحد فوجب ان تبني على حركة قياسها على الاكثر في كلامهم كقولك ضربت وضربت واشباه ذلك ثم سكنوها بعد ذلك على سبيل التخفيف وشبهه اولئك انها حرف تلة فيجب ان تبني على السكون وان كان كلمة كواو ضربوا * وجوابه ان تحريك الواو بعد الضم مستنقل والدليل عليه اطراحهم اياه في الاسماء اذا ادى اليه قياس فلا يلزم من رفض الحركة في الواو استنقالا لاهارفض الحركة في غيرها مع انه القياس وانتفاء قول المعارض قوله فان كان آخره الفاتحة وهذيل قلبها الغير الثانية ياء لا يخلو الاسم المضاف الى ياء المتكلم اذ لم يكن صحيحا ولا ملحقا به من ان يكون آخره ألفا او واو او ياء فان كان الفاتحة ثبتت على حالها في اللغة الفصيحة

(كقولا)

* وانما جاز الضارب الرجل جلا على المختار في الحسن الوجه والضاربك وشبهه فين قال انه مضاف جلا على ضاربك * ولا يضاف موصوف الى صفته ولا صفة الى موصوفها ومثل مسجد الجامع وجانب الغربي وصلاة الاولى وبقرة الحقاء متأول * ومثل جرد قطيفة واخلاق ثياب متأول

التابع ما لا يحتمل في المتبوع كما في قولهم رب شاهو * مخلصها بدرهم ولو قيل رب * مخلصها لم يحز * وانما جاز الضارب الرجل جلا على المختار في الحسن الوجه لانهم لما شبهوا الحسن الوجه في النصب وصحة الاضافة بالضارب الرجل شبهوا الضارب الرجل في صحة الاضافة بالحسن الوجه وذلك انما كان في الحسن الوجه لمجيء الالف واللام في الثاني فينبغي ان يشبه به ما كان موافقا له في ذلك فلا يلزم من جواز الضارب الرجل جواز الضارب زيد لما ذكرناه * واما الضاربك وشبهه فين قال انه مضاف فلانهم جملوه في صحة الاضافة على ضاربك الا ترى انهم اذا وصلوا اسماء الفاعلين والمفعولين بمفعولاتها وكانت مضمرات متصلات التزموا الاضافة ولم ينظروا الى تحقيق تخفيف لانهم اوائتوا فيه التنوين او النون لجمعوا بين النقيضين لان التنوين والنون مشعران بالتام والضمير المتصل في حكم تامة الاول فيصير متصلا منفصلا في حال واحدة * ولما التزموا الاضافة من غير تحقيق تخفيف في ضاربك جلا والضاربك عليه لانه باب واحد قد ثبت انه لا يعتبر فيه تخفيف لما منع فصل من ذلك انه لا يلزم من صحة اضافة الضاربك صحة اضافة الضارب زيد وهذا كله على قول من قال انه مضاف فاما من زعم انه مفعول وليس بمضاف فسؤال الفراء متدفع عنه من اصله ولا بعد في لوجهين جميعا قوله ولا يضاف موصوف الى صفته ولا صفة الى موصوفها لتعذر ذلك لفظا ومعنى * اما الاول فلو ذهبت تضيف الموصوف الى صفته لكنك تعرفت بالشيء بغير ما لم تقصده الذات الا ترى انك اذا قلت مررت بزيدا عالم فالتقصود بالذات انما هو زيد والعالم لم يجيء الا لغرض الحكم عليه بالعلم * وايضا فان كونه صفة يقتضي له حكم التبعية وكونه مضافا اليه يقتضي له حكم المقصود بالنسبة عليه فكيف يكون الشيء تبعا غير تبع من جهة واحدة * وايضا فان الصفة تقتضي بأن تكون باحزاب الموصوف وكونه مضافا اليه يقتضي بأن يكون مخفوضا بالاضافة فيؤدي الى ان يكون الشيء مخفوضا مرفوعا وهو باطل * واما امتناع اضافة الصفة الى موصوفها فالكلام فيه كالكلام في الاول وزيادة وهو انه يؤدي الى تقديم التابع وتأخير المتبوع وهو عكس حقيقة التبع ولذا امتنع تقديم الصفة على الموصوف قوله ومثل مسجد الجامع الى آخر متأول هذا يراد شبهة في اضافة الموصوف الى صفته لانهم يقولون المسجد الجامع والجانب الغربي والصلاة الاولى وبقرة الحقاء فاذا قالوا مسجد الجامع فقد اضافوا الموصوف الى صفته * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويل هذه المواضع بما يستقيم به جريها على قياس لغتهم فيكون قولهم مسجد الجامع متأولا بمسجد الوقت الجامع وكما يصح وصف الموضع بكونه جامعا لانه موضع الاجتماع فيه يصح وصف الوقت بكونه جامعا لانه وقت يجمع فيه فصحت الاضافة لا باعتبار اضافة المعطوف الى صفته وجانب الغربي متأول بجانب المكان الغربي وصلاة الاولى متأول بصلاة الساعة الاولى وبقرة الحقاء متأول بقرة الحبة الحقاء فاضيفت البقرة الى الحبة التي هي البرز والحقاء صفة للحبة وكما يصح وصف البقرة بالحقاء. يصح وصف الحبة بالحقاء قوله ومثل جرد قطيفة واخلاق ثياب متأول (هذا يراد شبهة في اضافة الصفة الى موصوفها لانهم يقولون قطيفة جرد وثياب اخلاق فاذا قالوا جرد قطيفة واخلاق ثياب فانما اضافوا ما كان صفة الى موصوفها * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويله على وجه يستقيم وتأويله انهم

• وشرطها تجريد المضاف من التعريف • ومأجازه الكوفيون من الثلاثة الاثواب وشبهه من العدد ضعيف • واللفظية أن تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زيد وحسن الوجه ولا تقيد بالتخفيفا في اللفظ ومن ثم جاز مررت برجل حسن الوجه وامتنع مررت بزيد حسن الوجه • وجاز الضاربا زيد والضارب بزيد وامتنع الضارب زيد خلافا للفراء وضعف • الواهب المائة الهجان وعندها •

الى النكرة فواضح قوله وشرطها تجريد المضاف من التعريف (لان الاضافة ان كانت الى معرفة ادى الى الجمع بين تعريفين وهو مطرح في لغتهم وان كانت الى نكرة لم يستقم لان تعريفه ابلغ من تخصيصه قوله وماجازه الكوفيون من الثلاثة الاثواب وشبهه من العدد ضعيف) لانهم جمعوا بين تعريفين الاضافة الى المعرفة ودخول الالف واللام في المضاف وليس مستقيم لمخالفة القياس واستعمال الفصحاء واما القياس فاذا ذكرناه واما استعمال الفصحاء فالسامع منهم ثلاثة الاثواب قال • وهل يرجع التسليم او يكشف العمى • ثلاث الاثافي والديار البلاقع • وقال • مازال مذعذعت يداه ازاره • فقما قادر لك خمسة الاشبار • والذى غر الكوفيين ما نقل عن قوم غير فصحاء ووجهه في القياس ضعيف وهو ان الثلاثة هي الاثواب بخلاف قوله غلام زيد لانهم متغايران ولما كانت هي الاثواب وهي المسند اليها كانت اشبه بالتعريف من الثاني وهذا ضعيف لانها مضافة مضافة مفيدة وليس ما ذكره بالذي يجوز ذلك • الا ترى انك اذا قلت خاتم الفضة فالتاتم هو الفضة وليس بمجوز تعريف الاول فبطل ما تمسكوا به قوله واللفظية ان تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زيد وحسن الوجه • فقوله صفة) ليخرج ما ليس بصفة وقوله مضافة الى معمولها) ليخرج الصفة المضافة الى غير معمولها كقوله مصارع مصر وشبهه فانها صفة مضافة حقيقية لانها اضيفت الى غير معمولها ونحوه مالك يوم الدين على الاصح وذلك انما تكون في باب اسم الفاعل وباب اسم المفعول وباب الصفة المشبهة بهما وسيأتى لكل واحد منها باب يذكر فيه قوله ولا تقيد بالتخفيف في اللفظ) لانهم لم يقصدوا فيها الا مجرد التخفيف والمعنى كما كان قبل الاضافة الا ترى انك اذا قلت مررت برجل ضارب زيدا كان في المعنى كقوله مررت برجل ضارب زيد فعلم انهم لم يقصدوا الا التخفيف والمعنى على ما كان عليه في العمل وابتدى تدل على انه عندهم كذلك قولهم رب ضارب زيد وقوله تعالى هذا عارض مطرنا اي مطرنا قوله ومن ثم جاز مررت برجل حسن الوجه الى آخره) بمعنى ومن جهة انها لا تقيد بالتخفيف في اللفظ جاز مررت برجل حسن الوجه لانها لو افادت غير ذلك لوجب ان يكون حسن الوجه معرفة فيمتنع جريه صفة على النكرة وامتنع بزيد حسن الوجه ولو كان حسن الوجه معرفة لجاز جريه على المعرفة ولما كان نكرة لم يجوز • وجاز الضاربا زيد لانه افاد تخفيفا بحذف النون للاضافة وامتنع الضارب زيد لان التنوين زال لاجل الالف واللام فلم تكن الاضافة مفيدة تخفيفا فلذلك امتنع خلافا للفراء فانه اجازها إمالة له توهم ان التعريف انما دخلها بعد الحكم باضافتها • فحصل التخفيف بالاضافة فلما قصد التعريف عرف بما يليق به وإمالة توهم انه مثل قوله الضارب الرجل والضاربك وكلا الامرين غير مستقيم • اما الاول فلان الالف واللام هي السابقة والاضافة انما اتت بعد الحكم بذهاب التنوين فلا يستقيم نسبة حذف التنوين اليها • واما الثاني فسيأتى الكلام عليه قوله وضعف • الواهب المائة الهجان وعندها • وتماه • عودا تزجي خلفها اطفالها • لان قوله وعندها معطوف على المائة المضاف اليها الواهب والمعطوف حكمه حكم المعطوف عليه فكأنه قال الواهب وعندها فيكون مثل الضارب زيد • وانما جوزه بعد التحوين لانه ليس مباشر وانما هو تابع وقد يحتمل في

(التابع)

❖ واذا عطف عليه بموجب فالرفع ❖ المجزورات ❖ هو ما شتمل على علم المضاف اليه والمضاف اليه كل اسم نسب اليه شيء بواسطة حرف جر لفظا أو تقديرا مرادا ❖ فالتقدير شرطه أن يكون المضاف اسما مجردا تنوينه لاجلها ❖ وهى معنوية ولفظية ❖ فالمعنوية أن يكون المضاف غير صفة مضافة الى معمولها وهى اما بمعنى اللام فيماعد جنس المضاف وطرقة او بمعنى من في جنس المضاف او بمعنى في في ظرفه وهو قليل مثل غلام زيد وخاتم فضة وضرب اليوم ❖ وتقيد تعريفا مع المعرفة وتخصيصا مع النكرة فلذلك جاز ليس قائما زيد قوله واذا عطف عليه بموجب فالرفع (مثاله قولك ما زيد قائم بل قاعد وما زيد قائم ولكن قاعد فلا يجوز في هذا المعطوف الالرفع لما ذكرناه من ان عملها يبطل فيهما لما قصد فيه الى الاثبات لانها عملت لاني فاذا كان ذلك مبطلا لعملها في الاصل الذى هو المعطوف عليه فهو في المعطوف الذى هو فرع عليه اجدر ويكون رفعه على العطف على المحل لانه لما بطل معنى النفي فيه صار كانه معطوف على اسم غير معمول لاني فاذا قدر الاول غير منفي باعتبار هذا المعطوف فتحله بالنسبة اليه رفع لوجوب رفعه عند عدم النفي ❖ فاما اذا عطف بغير حرف موجب فتحكمه في الاعراب حكم المعطوف عليه كقولك ما زيد قائما ولا قاعدا ويشترط فيه ما يشترط في غيره لانه منزل منزلة المعطوف عليه فلذلك لم يحز ما زيد قائما ولا قاعدا هرو لانك ان جعلت قاعدا معطوفا على قائما لم يحز لخلو الثانى من الضمير الذى يجب للاول وان جعلته معطوفا عليه عطف الجملة على الجملة الا انك لما قدمت الخبر اعلمت ما في الخبر مقدما وهو غير جائز في الاصل فكيف يجوز في الفرع فاما اذا قلت ليس زيد قائما ولا قاعدا وعرفه هذه جائزة على التقدير الثانى متممة على التقدير الاول قال ❖ المجزورات هو ما شتمل على علم المضاف اليه ❖ لا يميز المجزور الا بذلك كما تقدم في المرفوع والنصوب قوله والمضاف اليه كل اسم نسب اليه شيء بواسطة حرف جر لفظا أو تقديرا مرادا (فدخل تحت ذلك المجزور بالحروف والمجزور بالاضافة والمجزور بالحرف مضاف اليه ايضا لا ترى انك اذا قلت مررت بزيد قد اضفت المرور الى زيد بواسطة حرف الجر ولذلك سمى حرف الجر لانه انما يجر معانى الافعال الى الاسماء قوله ليدخل فيه المجزور بحرف الجر وقوله او تقديرا) ليدخل فيه المجزور باضافة الاسم اليه وقوله مرادا) احتراز من مثل قت يوم الجمعة فانه نسب اليه القيام بواسطة حرف جر تقديرا ولكنه محذوف غير مراد وسيأتى شرط كونه مرادا قوله فالتقدير شرطه ان يكون المضاف اسما مجردا تنوينه لاجلها (هذا تفسير للمحذوف باضافة اسم اليه والفرص ان يندرج فيه المعنوي واللفظي ولا يمكن التشريك بينهما الا بذلك واذا فصل فصل بأخص من ذلك قوله مجردا تنوينه لاجلها) يربد التنوين ومقام مقامه وكذلك ما ليس فيه تنوين يقدر ان لو كان فيه تنوين كان محذوفا لاجلها قوله وهى معنوية ولفظية فالمعنوية ان يكون المضاف الى آخره) فسر المعنوية بأن يكون المضاف غير صفة مضافة الى معمولها لانها لا تنبئس الا به فاذا قصد تمييزها حصل بذكر ما تنبئس به وهى على ثلاثة اضرب بمعنى اللام وبمعنى من وبمعنى في قليلا * فالتى بمعنى من شرطها ان يكون المضاف نوع المضاف اليه كقولك خاتم فضة * والتى بمعنى في شرطها ان يكون المضاف اسما مضافا الى ظرفه كقولك ضرب اليوم * والتى بمعنى اللام ما عدا هذين القسمين قوله وتقيد تعريفا مع المعرفة وتخصيصا مع النكرة (يعنى الاضافة المعنوية لان الكلام فيها بخلاف اللفظية فانها لا تقيد امرامعنويا على ما سيأتى وانما افادت هذه تعريفا مع المعرفة لان وضعها على ان تقيد ان بين المضاف والمضاف اليه خصوصية ليست لغيره فيما دل عليه لفظ المضاف فلذلك افادت التعريف واما تخصيصها اذا اضيفت

ومثل لا أبالة ولا غلامى له جائز تشبيهه بالاضاف اشاركته له فى أصل معناه * ومن ثمة لم يحز لأبأ فيها وليس بمضاف لفساد المعنى خلافا لسيو به ويحذف كثيرا فى مثل لاعليك أى لأبأس * خبر ما ولا المشبهتين بليس * هو المسند بعد دخولهما وهى لغة اهل الحجاز واذا زبدت ان مع ما * أو انتقض النقي بالا * أو تقدم الخبر بطل العمل

واحد * واما الرفع فعلى المحل لان البناء فيه مارض على ما تقدم فى مثل يازيد الظريف وان كان الاعراب بالعكس والنصب على اللفظ لان الحركة فى قولك لارجل ماضية فى هذا الموضع فاشبهت لعروضها حركة الاعراب فلذلك جاء النعت عليها ونصب النعت فى هذا الباب كرفعه فى يازيد الطويل لان الضمة فى يازيد ماضية مثل الفخمة فى لارجل وقد تقدم ما يرشد اليه قوله ومثل لا اب له ولا غلامى له جائز لشبهه بالمضاف لمشاركته له فى أصل معناه (فيجوز على ذلك ان يقال لا ابالة ولا غلامى له فتعطى هذا النقي احكام المضاف فلذلك اثبت الالف فى لا ابالة وحذفت النون من لا غلامى له لانه ذلك حكمه اذا كان مضافا وهو على هذه اللغة معرب لانه اجرى مجرى المضاف بخلاف اللغة الاخرى فانه فيها مبنى لانه غير مشبه بالمضاف بل يجرى مجرى المفردات * وانما شبه بالمضاف فى هذه اللغة القليلة لمشاركته للمضاف فى أصل معناه لان معنى قولك ابوك ابك فقد اشتركا فى هذا المعنى وهونسبة الابوة الى المذكور بعد اللام مثلها فى الاضافة وان اختلفا فى ان الحذف يفيد قوة الخصوصية حتى يصير معه معرفة واثبات اللام لا يصير معه كذلك فلما اشتركا فى أصل معنى الاضافة حل على المضاف فأجرى مجراه فلذلك قبل لا ابالة ولا غلامى له * والذى يوضح ان هذا الحكم فى مثل ذلك انما كان اشبهه بالمضاف فيما ذكرناه انهم لا يقولون لا ابافيهما ولا رقيبى عليهما لان الاضافة لا تكون بهذا المعنى قوله وليس بمضاف لفساد المعنى خلافا لسيويه) فذهب سيويه ومن تابعه ان ما ذكرناه مضاف واللام لتأكيد الاضافة فلذلك كانت فيها احكام الاضافة وانما غره من ذلك وجود احكام الاضافة فظن انه مضاف وليس بمستقيم لامرين * احدهما انا نقطع بأن قولهم لا ابالك بمعنى لا اب لك ولا خلاف ان لا ابالك غير مضاف فوجب ان يكون الاخر مثله * والوجه الثانى ان لا هذه لا تدخل الاعلى التكرات ولو كان مضافا لكان معرفة وحينئذ يمنع دخول لاعليه وصحة دخولها دليل على انه غير مضاف فقد وضع ان الحق ما قدمناه من انه انما اعطى هذا الحكم لشبهه بالمضاف لالكونه مضافا فى التحقيق قال * خبر لا وما المشبهتين بليس * هو المسند بعد دخولهما * وقد تقدم الكلام على مثل ذلك فى خبر ان وهى لغة اهل الحجاز واما لغة بنى تميم فيرفعون ما بعدهما على الابتداء والخبر ولغة اهل الحجاز هى التى جاء عليها التنزيل قال الله تعالى ما هذا بشرا * وما هن امهاتهم * ووجه شبههما بليس فى النقي ودخولهما على المبتدأ والخبر لان ما قوى شبها لكونها النقي الحال فلذلك كان استعمال لا بمعنى ليس شاذا قوله واذا زبدت ان مع ما * أو انتقض النقي بالا * أو تقدم الخبر بطل العمل (اما وجه ابطاله اذا دخلت ان فلانها عامل ضعيف عمل على خلاف القياس لشبهه ليس بالقوى فلما فصل بينها وبين معمولها بان ضعفت عن العمل واما وجه ابطاله اذا انتقض النقي بالافلانها انما علمت لما فيها من معنى النقي فاذا دخلت الاحصل الاثبات فانتقض معنى النقي وهو المعنى الذى علمت لاجله فبطل العمل * واما وجه ابطاله اذا تقدم الخبر فلما تقدم من كون عملها على غير القياس فلم تقو فى التصرف بخلاف ليس فانها اصلية فى العمل فلم يطل عملها بتقديم الخبر

(فلذلك)

❊ ومثل قضية ولا بأحسن لهامتا أول ❊ وفي مثل لاحول ولا قوة الا بالله خسة أوجه فتحهما ونصب الثاني ورفعهما ورفع الاول على ضعف وفتح الثاني واذا دخلت الهمزة لم تغير العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتمنى ❊ ونعت المبني الاول مفردا يليه معرب ومبني رفعا ونصبا نحو لارجل ظريف وظريف وظريفا والا فالاعراب ❊ والعطف على اللفظ وعلى المحل جائز مثل لأب وابنا

وفي التكرار وفي الرفع جميعا فهذه علة تصلح لثلاثة الاحكام الفصل والرفع والتكرير ❊ فان قيل يقتضى ذلك ان يجوز ولا فيها رجل جوابا لمن قال أفى الدار رجل ❊ فالجواب من وجهين • احدهما انه ليس جوابا لمثل ذلك على التحقيق وانما جواب مثل ذلك لا أونم ولا يلزم ان لا يجاب الا بذلك لانه قد يجاب بزيادة على ما يحتاج اليه في الجواب كما لو قيل أقام زيد صحح ان يقال ما قام زيد وان كان الجواب في التحقيق لا ❊ والثاني انه لا يلزم من القصد الى مناسبة ألفاظ متعددة مناسبة الفاظ اقل منها قوله ومثل قضية ولا بأحسن لهامتا أول (وجهه اراده انه دخل النفي على المعرفة من غير تكرير ❊ وجوابه انه لم يقصد قصد المعرفة وانما قصد الى نفي المائل وهو في المعنى نكرة فكأنه قال ولا مثل ابى حسن له او هذا نكرة في المعنى قوله وفي مثل لاحول ولا قوة الا بالله خسة اوجه) اما فتحهما فوجهه ان يقدر كل جملة على حيالها وهى اذا انفردت كانت كذلك • واما فتح الاول ونصب الثاني فتقدر الاولى جملة مستقلة ويقدر الثاني معطوفا على لفظها ولا الثانية مثلها في قولك ما جاني رجل ولا امرأة لتأ كيد معنى النفي فهى على هذا جملة واحدة ❊ ووجه الرفع في الثاني والاول مفتوح مثل وجهه ان نصب الا انه على الموضع • ووجه الرفع فيهما احدا الامرين إما لانه جواب قولهم أرجل في الدار امراة على ما ذكر في قولهم لارجل في الدار ولا امرأة وإما لانهما اوقعا على اصلهما لتوهم التركيب فيهما وليس من جنس كلامهم مثل ذلك ثم كره هؤلاء العدول بأحدهما لما فيه من التحكم فعدلوا بهما جميعا وهذه وجه حسن بهذه اللغة • واما رفع الاول وفتح الثاني فوجهه ان الاولى جعلت لا المشبهة بليس فلذلك قيل على ضعف لان استعمال لا بمعنى ليس قليل • واما فتح الثاني فواضح قوله واذا دخلت الهمزة لم تغير العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتمنى (لان العامل لا يتغير عمله لدخول كلمة الاستفهام عليه سواء كان لحقيقة الاستفهام او لما حل عليه وهذا جار في كل باب فلذلك بقي عمل لا بعد دخول الاستفهام فتقول الارجل في الدار مستفهما والأتزول عندى في العرض • والاماء اشربة في التمنى واما قوله • الارجلا جزاء الله خيرا ❊ يدل على محصلة تبين • فهذه عند الخليل ليست لا الداخلة عليها همزة الاستفهام ولكنها حرف موضوع لتخصيص برأيه فكأنه قال ألا تزونى رجلا بمعنى هلا تزونى رجلا ولذلك نصب ونون وهى عند يونس لا دخلت عليها همزة الاستفهام لمعنى التمنى وكان القياس الارجل ولكنه نونه لضرورة الشعر والوجهان مستقيمان قوله ونعت المبني الاول مفردا يليه معرب ومبني) فالحكم فيه جواز الامرين البناء والاعراب وقوله رفعا ونصبا تفصيل للاعراب الجائز فيه وانما قال ونعت المبني احتراز من نعت المعرب فانه لا يكون فيه الا الاعراب مثل لا غلام رجل ظريفا فيها وقوله الاول احتراز من النعت الثاني وما بعده لان لا يكون فيه الا الاعراب مثل لارجل ظريف ما قالا وعاقل وقوله مقردا احتراز من نعت مضاف فانه لا يكون فيه الا الاعراب كقولك لارجل حسن الوجه وقوله يليه احتراز من ان يفصل بينهما وبين المنعوت فاصل مثل لارجل في الدار ظريف فانه لا يكون فيه الا الاعراب وذلك مثل قولك لارجل ظريف فيها وظريف وظريفا فيجئ في البناء والاعراب رفعا ونصبا ❊ اما البناء فلتزلهما منزلة شئ

❖ وقد يحذف عامله في مثل الناس مجزبون بأعمالهم ان خيرا فخير وان شرا فشر ❖ ويجوز في مثلها أربعة أوجه
❖ ويجب الحذف في مثل أمانت منطلقا انطلقت أي لان كنت ❖ اسم ان وأخواتها ❖ هو المسند اليه بعد
دخولها مثل ان زيدا قائم ❖ المنصوب بل التي لنفي الجنس ❖ هو المسند اليه بعد دخولها يليها نكرة مضافا
أو مشبهاه مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهما لك فان كان مفردا فهو مبنى على ما ينصب به وان كان
معرفة أو مفعولا بينه وبين لا وجب الرفع والتكرير

معرفة لا وجه له وهذا ههنا اذا قدر متقدما انتصب فيتعين قصد المتكلم بنصبه قوله ويحذف عامله
في مثل الناس مجزبون بأعمالهم ان خيرا فخير وان شرا فشر (هذه المسئلة ونظائرهما يجوز فيها أربعة
اوجه هذا فصحا وعكسه اضعفها ونصبها ورفعها متوسط ❖ فوجه النصب في الاول ان كان خيرا اي ان كان
عمله خيرا ❖ ووجه الرفع في الاول ان كان في عمله خيرا فانتصب اذن اولى لقلة التقدير وقوة المعنى ❖ ووجه
الرفع في الثاني ان يكون خيرا للمبتدأ اي فجزاؤه خير ❖ ووجه النصب ان كان خيرا كان جزاؤه خيرا
فارفع اذن اقوى لان فيه اضممار المبتدأ بعد فاء الجزاء لا غير وهو كثير وفي النصب اضممار كان واسمها
وليس بكثير وايضا فان فيه تقدير الفعل الماضي مع وجود الفاء وهما لا يتجانسان فقد ثبت ما ذكرنا من ان
نصب الاول ورفع الثاني افسح وعكسه اضعف والوجهان الاخران متوسطان قوله ويجب الحذف في مثل
أمانت منطلقا انطلقت اي لان كنت) منطلقا انطلقت حذف اللام حذفًا قياسيا ثم حذف كان اختصارا
فوجب رد المتصل منفصلا لتعذر الاتصال وزيدت ما بعد ان في موضع كان عوضا عنها ودلالة عليها فصار
الكلام أمانت منطلقا انطلقت ومنه قوله ❖ ابا خراشة أمانت ذاتنر ❖ فان قومي لم تأكلهم الضبع ❖ والكلام
عليه وعلى امثاله ❖ كالكلام على ذلك سواء قال ❖ اسم ان واخواتها هو المسند اليه بعد دخولها ❖ مثل
ان زيدا قائم) لا يميز اسم ان عن المبتدأ في المعنى الا بدخول ان عليه فلذلك جعل فضلا والكلام على ان
واخواتها سيأتي في الحروف قال ❖ المنصوب بل التي لنفي الجنس ❖ هو المسند اليه بعد دخولها يليها
نكرة مضافا أو مشبهاه ❖ لما كانت ترجمة هذا الفصل بقولهم المنصوب وجب ان يحد بما يكون معه
منصوبا فلذلك ذكرت هذه الشرائط فلو ترجم باسم لا استغنى بأن يقال هو المسند اليه بعد دخولها
وسنين فائدة اشتراط كل واحد من هذا القبود مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهما لك ❖ والمعنى بالمشبه
بالمضاف ان يكون الداخل عليه لا متعلقا باسم آخر على غير جهة الاضافة فأجرى مجرى المضاف
لشبهه به في الازتياب قوله فان كان مفردا فهو مبنى على ما ينصب به (هذا اولى من قولهم مبنى على
الفتح فانا نقول لا غلامين لك وليس مبنيا على الفتح وكذلك لا مسلمين لك واذا قلنا مبنى على ما ينصب به
شمل ذلك كله وانما بنى المفرد معه لما تضمنه من معناه لان معناه لامن رجل ولم يبين المضاف ولا المشبه به اما لان
الاضافة مانعة لخصوصيتها بالاسماء واما لان البناءاء تركيب فتركيب اكثر من كلمتين مع منع الاضافة
قوله وان كان معرفة أو مفعولا بينه وبين لا وجب الرفع والتكرير) اما وجوب الرفع في المعرفة
فلان وضع لاعلى نفي النكرات ❖ واما التكرير فلانه لما فات التنكير المؤدى الى معنى نفي الاحاد جعل
التكرير كالعوض لما فيه من افادة التعدد وانما وجب الرفع في المفعول بينه وبين لا لما حصل من الفصل
فضعف امرها او لارادة المشاكلة بينه وبين ما يقدر جوابا له على ما ذكره في علة وجوب التكرار ❖
واما وجوب التكرار عند الفصل فلانهم قصدوا مطا بقتة لما هو جواب له فاذا قلت لافيه ارجل ولا
امراة فهو جواب لقول من يقول أفي الدار رجل ام امراة فجعل الجواب مشاكلا لسؤال في الفصل

(وفي)

و مخفوض بعد غير سوى وسواء وبعد حاشا في الأكثر و اعراب غير فيه ك اعراب المستثنى بالا على
التفصيل * وغير صفة جلت على الا في الاستثناء كاجلت الاعليها في الصفة اذا كانت تابعة لجمع منكور
غير محصور لتعذر الاستثناء نحو لو كان فيها آلهة الا الله لفسدنا * وضعف في غيره * و اعراب سوى
وسواء النصب على الظرفية على الاصح * خبر كان وأخواتها هو المسند بعدد خولها مثل كان زيد قائما *
وأمره كأمر خبر المبتدأ ويتقدم على اسمها معرفة

الاقانما كما يقولون ما كان زيد الا قانما ولا يقولون ما زيد الا قانما لما يؤدي اليه من اعمال ما عمل للنفي في الاثبات ولثلا
يؤدي ذلك الى التناقض المذكور وهذا التعليل المذكور في لاحد فيها الا زيد خير من تعليل ابي علي في انه انما
امتنع البدل على اللفظ لانه يؤدي الى دخول لا على المعارف وهي مختصة بالشكرات فانه يرد عليه لاحد
فيها الارجل واشباهه فقد انتفت العلة التي ذكرها والاجماع باق على امتناع البدل على
اللفظ قوله و مخفوض بعد غير (لانه مضاف اليه فلا يكون المخفوضا وبعد سوى وسواء
لانه كذلك (وبعد حاشا في الاكثر) لانهم يستعملونها حرف خفض وقد جاء منصوبا بعد حاشا في
مثل قولهم اللهم اغفر لي ولمن سمع حاشا الشيطان وابن الاصم وهو قليل ووجهه ان تقدر فعلا بمعنى جانب
بعضهم الشيطان قوله و اعراب غير فيه ك اعراب المستثنى بالا على التفصيل) يريد اذا استعملت استثناء
واما اذا استعملت صفة فحكمها حكم الصفات على ما سيأتي فاذا استعملتها استثناء اعرابها باعراب
ما بعد الا لانه اسم لا بدله من اعراب وقد وجب لما بعده الخفض بالاضافة فجعل اعرابه اعراب المستحق لما بعد
الا فلذلك تقول جاني القوم غير زيد وما جاني غير اخيك احده وما جاني احد غير جار وما جاني احد غير زيد
وما جاني غير زيد قوله وغير صفة جلت على الا الى آخره) لانها اسم بمعنى المغايرة وخلاف المماثلة كقولات
مغاير فكما ان مغايرا صفة فكذلك غير واستعمالها في المغايرة على وجهين * احدهما المغايرة في الذات
كقولات مررت برجل غير زيد تريد بانسان آخر * والثاني المغايرة في الصفات وان كانت الذات واحدة
كقواتهم دخلت بوجه غير الوجه الذي خرجت به فهذه مغايرة الصفة قوله وجلت الاعليها في الصفة
اذا كانت تابعة لجمع منكور غير محصور لتعذر الاستثناء) لما جلت غيرا على الا في الاستثناء جلتوا الاعليها
في الصفة في الموضع الذي يتعذر فيه الاستثناء هذا مذهب المحققين كقولات جاني رجال الا زيد لانك
لو جعلت زيدا مستثنى من رجال لم يستقم لان شرط الاستثناء ان يدخل المستثنى لو سكت عنه في المستثنى
منه وهما لا يدخل فيه زيد في قولك جاني رجال اذ لا دلالة له عليه ومثله قوله تعالى لو كان فيهما آلهة
الا الله لفسدنا وقد زعم قوم انها يصح جعلها على الصفة مع صحة الاستثناء وتمسكهم قوله * وكل اخ مفارقة
اخوه * لعرايك الا لفرقدان * وهو شاذ عند الاولين قوله و اعراب سوى وسواء النصب (هذا
مذهب سيويه وهو عنده ظرف من حيث المعنى لانك اذا قلت جاء القوم سوى زيد فكأنك قلت مكان زيد ولم يسمع
عنهم الا منصوبا فلذلك التزم فيه النصب وقد اجاز قوم اجراءه مجرى غير وتمسكهم قوله * ولم يبق سوى العدو
ن دناهم كادنا * وقوله * نجائف من جو الجامة ناقتي * وما قصدت من اهلها لسوائكا * اى لفرك
وليس بعيد وهو عند الاولين شاذ ثم قال * خبر كان وأخواتها هو المسند بعد دخولها * مثل كان زيد قائما
لا يتميز خبر كان عن خبر المبتدأ في المعنى الا بدخول كان فلذلك جعل المميز له وهي كان وأخواتها سيأتي الكلام عليها
في الافعال * وأمره على نحو خبر المبتدأ فيما يجوز ويمتنع قوله ويتقدم معرفة (تخصيص له عن خبر
المبتدأ لان خبر المبتدأ لا يتقدم معرفة وهذا يتقدم وسبب ذلك ان الحكم على خبر المبتدأ بالتقدم اذا كان

الا ان يستقيم المعنى مثل قرأت الايوم كذا * ومن ثم لم يحز مازال زيدا الاعمالا * واذ تعذر البدل على اللفظ فعلى الموضع مثل ما جاني من أحد الازيد ولا أحد فيها الازيد وما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به لان من لا تزاد بعد الاثبات * وما ولا لا تقدر ان ماملتين بعده لانها مملتان للنفي وقد انتقض بالانحلاف ليس زيد شيئا الا شيئا لانها عملت للفعلية فلا اثر لنقض معنى النفي لبقاء الامر العاملة هي لاجله ومن ثم جاز ليس زيد الا قائما وامنع ما زيد الا قائما

الباب لان المستثنى منه محذوف ولا بد من تقديره معنى وانما يقدر مامان جنس المستثنى وهذا التقدير انما يستقيم مع النفي الا ترى انك اذا قلت ماضربني الازيد استقام تقدير ماضربني احدولوقلت ضربني الازيد لم يستقيم فيه مثل ذلك بوجه قوله الا ان يستقيم المعنى (يريد ان ذلك قد جاء قليلا فيما كان فضلا ويستقيم فيها المعنى كقولك قرأت الايوم كذا لانه يجوز ان يقرأ الايام كلها الايوما بخلاف ضربني الازيد فانه لا يستقيم ان يضربه كل احد ويستثنى زيدا قوله ومن ثم لم يحز مازال زيدا الاعمالا) لان معنى مازال ثبت فصار استثناء مفرغا في الواجب فلا يستقيم المعنى فيه ثم لو سلم انه يجوز الاستثناء المفرغ في الواجب فانه لا يستقيم ههنا لان وضع مازال لاثبات ما انتصب بهاء والابعد الاثبات للنفي فيما بعدها وهو خبر مازال فيصير هذا المنصوب مثبتا لكونه خبرا لما زال منفي الوقوع بعد الابدال فيصير منفي مثبتا في حالة واحدة وهو محال قوله واذ تعذر البدل على اللفظ ابدل على الموضع مثل ما جاني من احد الازيد ولا احد فيها الازيد وما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به) اما امتناع البدل على اللفظ في مثل ما جاني من احد الازيد فلانك لو ابدلت على اللفظ لوجب تقدير من بعد الا وهو اثبات فيلزم زيادتها بعد الاثبات وهي انما زيدت في النفي خاصة الا ترى انك لو قلت ما جاني الا من زيد لم يحز * واما امتناع البدل على اللفظ في قولك لا احد فيها الازيد ولا غلام رجل في الدار الازيد فلان العامل لفظا هو لا ولا انما عملت لكونها نفيًا فاذا ابدلت من معمولها على اللفظ وجب تقديرها بعد الاثبات وهي عملت للنفي فكيف يعمل مع انتقاض ما عملت لاجله وايضا فانه يؤدي الى باطل لان الابتغاض اثبات ما بعدها ولا يقتضي نفيه فيصير مثبتا ثانيا في حال واحدة * وهذا بعينه جار في قولك ما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به لان ما عملت للنفي فاذا ابدلت شيئا من معمولها وجب تقديرها واذ اقدرتها بعد الاثبات واعملتها في الاثبات اخرجتها عن المعنى الذي عملت لاجله وايضا فانه يؤدي الى التناقض المذكور * فاذا اورد على هذا التعليل قولهم ليس زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به وقبل في تقدير امتناعه ما قبل في ما * فالجواب عن الاول انها لم تعمل للنفي وانما عملت لكونها فعلا فلا اثر لنقض معنى النفي لبقاء الامر العاملة هي لاجله وهو كونها فعلا فان الاثبات لا يخرجها عن كونها فعلا بخلاف الاثبات في ما فانه يخرجها عن المعنى الذي عملت لاجله وهو النفي * والجواب عن الثاني وهو التناقض وتقديره انك اذا قدرت ليس بعد الا فقد صار ما بعدها مثبتا بالانفيا بليس وهو محال * فنقول ان ليس لها جهتان احدهما النفي والاخرى الفعلية وعملها انما كان لاجل الفعلية لا لاجل النفي والحاجة ههنا انما هي باعتبار العمل لا باعتبار النفي فتقدر باعتبار الفعلية لا باعتبار النفي فوزانها وان كانت لفظة واحدة وزان قولك ما كان زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به فليس بمعنى ما كان وانت اذا نصبت شيئا بعد الا في مسألة ما كان انما تقدر الفعل العامل الذي هو كان من غير النفي فكذلك اذا قدرت ليس بعد الا في مسألة ليس زيد شيئا الا شيئا انما تقدرها مجردة عن معنى النفي وانما وقع الاشكال من جهة كونها لفظة واحدة افادت ما افاده قولك ما كان وذهل عما فيه من الجهتين والذي يدل على ان اعتبار ذلك لغة صحة قولك ليس زيد

غير الصفة في كلام موجب * أو مقدما على المستثنى منه أو منقطعا في الأكثر أو كان بعد خلا وعدا في الأكثر أو ماعدا واما خلا وليس ولا يكون * ويجوز فيه النصب ويختار البدل فيما بعد الا في كلام غير موجب وذكر المستثنى منه مثل ما فعلوه الاقليل والاقليلا ويعرب على حسب العوامل اذا كان المستثنى منه غير مذكور وهو في غير الموجب ليفيد نحو ماضربني الازيد

فنها ان يقع بعد الا الذي كورة كقولك قام القوم الازيدا واشترط ان تكون غير صفة لانها اذا كانت صفة كانت تابعة لما قبلها قوله في كلام موجب (احتراز من القيمين الذين بعد ذلك فانه لا يكون منصوبا على الاستثناء لازما قوله او مقدما على المستثنى منه) مثل قولك ماجاني الاخاك احد وشرطه ان يتقدم احد جزئي الكلام كالمثال فلو قلت الازيدا ماجاءني اخوك لم يجوز قوله او منقطعا (كقولك ماجاءني احد الاحار او بعض العرب يقول الاحار على البدل وليس بشئ) لانه لا يستقيم فيه احد الابدال فلم يبق الانصبه على الاستثناء قوله او كان بعد خلا وعدا في الأكثر (لانه قد نقل عن بعض العرب انه يخفض بهما لانهما حرفا جر عندهم * ولم يذكر هذا القول سيويه ولا المبرد قوله او ماعدا واما خلا وليس ولا يكون) لانها افعال مضمر فاعلوها فليبق الانصب المستثنى بها وكذلك علة النصب بخلا وعدا على مذهب الاكثر وما سوى ذلك فنصوب بالفعل بواسطة الا ان كان ثم فعل فان لم يكن فاعمل المستثنى منه بواسطة الحرف هذا هو الوجه في مثل قولك الازيدون الاخاك اصحابك والتحقيق ان العامل المستثنى منه بواسطة الا في الموضعين لحصول المعنى الناصب فيهما ثم قال * ويختار البدل فيما بعد الا في كلام غير موجب والمستثنى منه مذكور قوله غير موجب (احتراز من الموجب فانه قد تقدم انه منصوب ليس الا قوله والمستثنى منه مذكور) احتراز من مثل ماضربت الازيدا فانه لا يجوز فيه البدل ومثاله ما فعلوه الاقليل منهم وقرأ ابن عامر بالنصب على الاستثناء والاكثر البدل لانه اظهر في قياس عوامل العربية فلذلك كان الاكثر عليه بخلاف الاستثناء فلما امكننا كلاهما كان استعمال ما هو على قياس الاكثر في كلامهم أولى وقد قرئ * ولا يلتفت منكم احدا لامرأتك بالرفع والنصب * واکثر القراء على النصب فحمل بعضهم النصب على الاستثناء من قولك فأمر بأهلك والرفع على البدل من قوله ولا يلتفت منكم احدا فرارا من ان تحمل قراءة الاكثر على غير البدل وقد ظن انه اتى بما يخلص من ذلك وهو غلط لان القصة واحدة فاذا استثنى من قوله فأمر تأهلك كان غير مسري بامرأة واذا ابدل من قوله ولا يلتفت منكم احدا لامرأتك كان مسريا بها فيؤدى ذلك الى ان يكون مسريا بها وغير مسريا بها وهو باطل وانما يقع في مثل ذلك من يعتقد ان القراءات السبع آحاد يجوز ان يكون بعضها خطأ فلا يبالى في حل القراءتين على ما يتناقضان به فاما من يعتقد الصحة في جميعها فبعيد عن مثل ذلك قوله ويعرب على حسب العوامل اذا كان المستثنى منه غير مذكور (وهذا الذي يسميه النحويون الاستثناء المفرغ لانه فرغ له العامل قبل الاجحذف المستثنى منه وجعل اعرابه لما بعد الالوسي باسمه وان كان في المعنى مخرجا من مستثنى منه محذوف * الا ترى ان معنى ما قام الازيد ما قام احد الازيد والالم يستقيم الاستثناء ولم يفهم وما عاين على انهم اعتبروا ذلك قولهم ما قام الازيد وامتناع قام هندا لان هندا في قولك قامت هند فاعل في التحقيق وقولهم ما قام الازيد الفاعل في التحقيق هو المستثنى منه وهند مستثنى ولكنه لما حذف المستثنى منه وفرغ العامل له فعمل فيه عمله في المحذوف قوله وهو في غير الموجب) ليفيد مثل ماضربني الازيد هذا هو الكثير في هذا

والمنقطع المذكور بعدها غير مخرج * وهو منصوب اذا كان بعد الا

فيه المستثنى في قصد المتكلم واخرج باستثناءه * وفي تحقيق معنى المستثنى ثلاثة اقوال * منهم من يقول الاستثناء مبين لغرض المتكلم بالمستثنى منه فهو مثل التخصيص عندهؤلاء في المعنى لافرق بينهما الا من جهة وجوب الاتصال بصيغ مخصوصة وهو غير مستقيم لجوازه عندى عشرة الادرهما والعشرة نص في مدلولها ولا يصح ان يقال ان المتكلم بعشرة اراد بها تسعة وذكر الا واحدا لبيان مراده لبطولان النصوصية واجماع النحويين على ان الاستثناء المتصل اخراج مبطل له ايضا * ومنهم من قال المستثنى منه والآلة الاستثناء والمستثنى منه جميعا للمعنى واحدا من غير تقدير الاول للمعنى ثم اخرج منه حتى كان العرب وضعت للتسعة عبارتين احدهما تسعة والاخرى عشرة الا واحدا وهو ايضا غير مستقيم لانا قاطعون بأن المتكلم بقوله له عندى عشرة الا واحدا معبر بالعشرة عن مدلولها الذى هو خستان وبالاجن معنى الاخراج وبالا واحد عن انه مخرج ولو كان بمثابة تسعة لم يستقيم فهم هذه المعاني المذكورة منها كما لا يستقيم ان يفهم من بعض حروف تسعة عند اطلاقها على مدلولها معنى آخر هذا معلوم من لغة العرب في الطرفين المذكورين ثم هو باطل باجماع النحويين على انه اخراج وايضا فانما لم نعهد كلمات مركبة وضعت لمعنى تعرب في وسطها هذا معلوم انتفاؤه من لغة العرب * والذى جعل الفريقين على مخالفة الاخراج ما توهموه من لزوم الكذب في كل استثناء • وبانه انه اذا قال له عندى عشرة وقصد اليها على انفرادها يحملها ثم اخرج الدرهم منها كان ما أقربه اولا نافية ثانيا فلزم الكذب في احد الامرين وعند ذلك يتعذر الاستثناء في كلام الله تعالى فانه اذا قاله فلبث فيهم ألف سنة الا خمسين عاما واريد بألف سنة على الانفراد جميع مدلولها فقد اخبر بانه لبث الجميع فيستحيل ان يخرج شئ لانه يؤدي الى ان يكون لبث اقل من ألف سنة وقد علم انه لبث ألفا وهذا الذى ذكروه يلزمهم امثاله في غير هذا الباب من الابدال كبدا البعض وبدل الاشتمال * ويستحيل على ذلك ايضا وقوعه في كتاب الله وقد قال الله تعالى والله على الناس حجج البيت من استطاع اليه سبيلا واذا كان يجب من ذكر الناس معنى الوجوب على جميعهم فيستحيل ان يذكر مع ذلك ما يدل على انه واجب على بعضهم اذ يصير المعنى امرت الجميع ما امرت البعض في وقت واحد وهو باطل * فان زعم الاولون ان الناس ههناهم المستطيعون وانه انما ذكر المستطيعون لبيان به المقصود بالناس كان الرد عليهم على ما تقدم وزيادة وهو ان التقدير من استطاع منهم بغير خلاف والضمير في منهم راجع الى الناس فيصير المعنى والله على المستطيعين من استطاع من المستطيعين وهذا ظاهر الفساد * وان زعم الفريق الثاني ان المراد بما سمى بدلا ومبدلا منه عين ما يفهم آخر كما في المستثنى عندهم كان اظهر فسادا لان جميع ما تقدم يبطله ايضا وكذلك الضمير في منهم المذكور لانه يعود عنده على بعض مدلول الكلمة وهو فاسد وايضا فانه يؤدي الى ان يكون بعض الناس والمستطيعين جميعا عبارة عن المستطيعين وفساد هذا مقطوع به * والمذهب الثالث وهو المستقيم المندفع عنه الاشكالات كلها ما فروا منه وما لزمهم ان المستثنى منه مراد به الجميع بالنظر الى الافراد من غير حكم بالاسناد فأخرج منه المستثنى على التحقيق ثم حكم بالاسناد بعد تقدير الاخراج ولذلك لا يحكم عالم بلغة العرب على كلام متكلم بالاسناد فيما ذكره الا بعد تمامه ولو ظن ان المتكلم اذا قال له عندى عشرة عند نطقه بالتاء من غير ان يعلم قطعه الكلام عليها انه مقرب بعشرة مسند اليها الاقرار لكان مخطئا لعلمنا بأنه يجوز له ان يذكر ما يخرج به قبل الحكم بالاسناد فاندفع بذلك اشكال الكذب في الاستثناء والابدال واندفع ما لزم الفريقين فيما ارتكبه في جميع ما ذكر عنهم قوله وهو منصوب اذا ذكر بعد الا الى آخره شرع بين المواضع التى يكون المستثنى فيها منصوبا

ثم ان كان اسما يصح جعله لما انتصب عنه جاز ان يكون له ولتعلقه والافهو لتعلقه فيطابق فيهما ما قصد
الآن يكون جنسا الآن يقصد الانواع * وان كان صفة كانت له وطبقه واحتملت الحال ولا يتقدم التمييز
والاصح ان لا يتقدم على الفعل خلافا لما زنى والمبرد * المستثنى * متصل ومنقطع * فالمتصل هو المخرج
عن متعدد لفظا أو تقديرًا بالاولا وأخواتها *

الى تفسيره للابهام وكذلك في الاضافة فانه قد يضرب الشيء الى امر والمراد اضافته الى ما يتعلق به مثل
نسبة الجملة سواء في التمييز ايضا وهذا الذي يسميه النحويون تمييز جملة قوله ثم ان كان اسما يصح
جعله لما انتصب عنه جاز ان يكون له ولتعلقه والافهو لتعلقه (يريد ان التمييز قد يكون اسما راجعا الى
النسب اليه وقد يكون راجعا الى آخر يتعلق به كافي قولك طاب زيداً فجاء ان يكون زيد هو الاب
وجاء ان يكون الاب لمن ولده وكذلك اذا قلت ابوة فجاء ان يكون لكل واحد من السمينين فهذا معنى
قوله جاز ان يكون له ولتعلقه فان لم يكن الاسماء الحال لذلك كان لتعلق ما انتصب عنه على حسب مدلوله
كقوله دار او علما فليس يحتمل دار او علما جهتين كما احتمله أبو ابوة ولا يحتمل الاجهة واحدة على
حسب ما هو له قوله فيطابق فيهما ما قصد الان يكون جنسا الان يقصد الانواع) يريد بالمطابقة
التنية ان قصد التنية والجمع ان قصد الجمع قوله فيهما) يعني اذا جعلته للاول ولتعلقه من ذلك اذا قلت طاب زيد
وقصدت الى ان الاب هو زيد وجب ان تقول طاب زيدا با فلو ثبت زيدا على هذا المعنى لقلت طاب
الزيدان ابوين ونجمع اذا جئت ولو قصدت بقوله أبا أبا زيد وقصدت به واحدا قلت طاب زيدا با فان قصدت
الى الاب او الام او جد قلت طاب زيد ابوين فان قصدت الى جماعة من آباءه قلت طاب زيد آباءه فيطابق بالاب
من هو له (الان يكون جنسا) مثل قولك ابوة وعلما فانك تأتى به مفردا اذا قصدت به الى معنى الابوة والعلم
من حيث هي ابوة وعلم لانه تعذر جمعه على ما تقدم (الان يقصد الانواع) والدلالة عليها فيجب التنية والجمع
على حسب القصد كما تقدم في المفرد قوله وان كان صفة كانت له وطبقه واحتملت الحال) يعني به مثل قوله لله
دره فارسا فان التمييز قوله فارسا وهو في المعنى للضمير في دره وهو معنى قوله كانت له ويجب ان تكون مطابقة
له فلو قلت لله درهما لقلت فارسين وكذلك لو جئت قلت لله درهم فارسا * وقال قوم هو حال والمعنى التعجب
منه في حال كونه فارسا عندهم * والصحيح انه تمييز لان المعنى على مدحه بالفروسية مطلقا فاذا جعل حالا
اختص المدح في تقديره المعنى المقصود فلذلك قال الاكثرون بكونه تمييزا قوله ولا يتقدم التمييز والاصح
ان لا يتقدم على الفعل خلافا لما زنى والمبرد) وانما امتنع تقديم التمييز عند المحققين مع الفعل لانه في المعنى فرع
عن الفاعل والفاعل لا يصح تقديمه فالفرع اجدر * والثاني ان الاصل في التميزات ان تكون موصوفات
بما انتصبت عنه وانما خولف بها لغرض الابهام او لاثم التفسير ثانيا وتقديمه مما يخل بمعناه فلما كان تقديمه
يشتمل ابطال معنى كونه تمييزا لم يستقم فاذا امتنع التقديم في الفعل فهو في غيره اجدر * قوله المستثنى متصل
ومنقطع فالمتصل هو المخرج عن متعدد لفظا أو تقديرًا بالاولا وأخواتها والمنقطع المذكور بعدها غير مخرج * لا يمكن
حد المستثنى باعتبار المعنى بحد واحد لان احدهما مخرج من حيث المعنى وهو فصله الذي يميزه عن المنقطع
والآخر غير مخرج واذا اختلفا في الحقيقة التي تفصل تعذر جمعهما بحد واحد * نعم يمكن حدهما بحد
واحد باعتبار اللفظ وهو ان يقال هو المذكور بعد الاول وأخواتها * وقد توهم بعض النحويين ان المتصل
هو المستثنى من الجنس وليس بمستقيم فانه يكون مستثنى من الجنس وهو غير متصل كقوله عن قوم
ليس فيهم زيد ضربت القوم الازيد افعلا منقطع وهو مستثنى من الجنس الان يراد بالجنس الذي دخل

التمييز ما يرفع الابهام المستقر عن ذات مذكورة او مقدرة فالاول عن مفرد مقدار غالبا اما في عدد نحو عشرون درهما وسبأني واما في غيره نحو رطل زيتا ومنوان سمناء وعلى الثمرة مثلها زيدا فيفرد ان كان جنسا الا ان يقصد الانواع ويجمع في غيره ثم ان كان بتنوين او بنون التثنية جازت الاضافة والافلا وعن غير مقدار مثل خاتم حديدا والخفض اكثر * والثاني عن نسبة في جملة او ماضاهاها نحو طاب زيد بنفسا وزيد طبيب ابا وابوة ودارا وعلما * او في اضافة مثل يعجبني طيبه ابا وابوة ودارا وعلما والله دره فارسا

قال * التمييز ما يرفع الابهام المستقر عن ذات مذكورة او مقدرة * قوله ما يرفع الابهام (جنس يدخل تحته التمييز وغيره كالحال والصفة واشباههما قوله المستقر) احتراز من مثل قوله ابصرت عينا جارية فانها ترفع الابهام عن الذات الاترى ان قولك عينا محملة للجارية والبصرة وغيرهما فاذا قلت مبصرة فقد بينت ذاتا مبهمة ولكنه ليس بمستقر في وضعه وانما وقع الابهام عند المخاطب لحصول الاشتراك وهو موضوع دال على ذات معينة في كل موضع يطلق فيه بخلاف عشرون فانه لم يكن دالا على ذات معينة في اصل وضعه فاذا قلت المستقر خرج الاسم المشترك المذكور ونظائره قوله عن ذات) احتراز عن الحال ونظائرها فانها ترفع الابهام ولكن عن غير ذات قوله مذكورة او مقدرة (يشمل نوعي التمييز المنتصب عن المفرد والنسبة دلي ما يفصل فان قيل قولنا رجعت القهقري واصله من المصادر يرفع الابهام المستقر عن ذات لان القهقري نوع لم يكن مفهوما من قولك رجعت في اصل وضعه كما ان الدرهم لم يكن مفهوما من قولك عشرون فقد دخل في الحد ما ليس منه * والجواب ان القهقري وشبهه بيان لهيئة الرجوع لالذات الرجوع والرجوع اسم للذات بوضعه له القهقري في قولك رجعت القهقري مثل راكب في قولك جاءني زيد راكب لانه بيان لهيئته وقد خرج ذلك بقوله عن ذات قوله فالاول عن مفرد مقدار غالبا) يعنى بالاول تمييز الذات المذكورة وهو لا يكون الا عن مفرد مقدار غالبا بعدا او وزنا او كيلا ومساحة او ما هو بمنزلة من مقادير معروفة عند المخاطبين قوله اما في عدد مثل عشرين درهما وسبأني في باب العدد لانه اخص به لثلاث تكرار ذكره قوله واما في غيره مثل رطل زيتا (يعنى في غير العدد مع كونه مقدارا قوله فيفرد ان كان جنسا الا ان يقصد الانواع ويجمع في غيره) يعنى بالجنس ما يطلق على القليل والكثير من جنسه كالتمر والعسل فيفرد لانه لا يستقيم فيه جمع على ما تقدم في المصادر الا ان تقصد الانواع دالا عليها فيجب الجمع لصحته وقصد الدلالة عليه كما تقدم قوله ثم ان كان بتنوين او بنون التثنية جازت الاضافة والافلا (لانها امكنت اضافته وكما يرفع الابهام بالنصب يرفع بالاضافة فجاز الوجهان لاستواء دلالتهم على الغرض المقصود * والافلا) اي والايكن تنوين او بنون تثنية فلا يجوز الاضافة وذلك لتعذرها لانه ان كان مثل عشرين درهما تعذرت اضافته اذ لا يستقيم حذف النون مع الاضافة ولا بقاءها فتعذرت الاضافة وكذلك على الثمرة مثلها زيدا اذ لا يمكن اضافة مثلها الى زيد مع الضمير وان حذف فسد المعنى قوله وعن غير مقدار (هذا هو الثاني من اقسام المفرد والاول هو المقدار وهو كل نوع اضيف الى جنسه كقولك خاتم حديدا او باب ساجا وما شبهه * والخفض اكثر) لانه ليس من باب المقادير والاضافة مستقيمة وهى الاصل في الباب فكانت أولى لذلك قوله والثاني عن نسبة في جملة او ماضاهاها مثل طاب زيد بنفسا وزيد طبيب ابا وابوة ودارا وعلما او في اضافة مثل يعجبني طيبه ابا وابوة ودارا وعلما) فالتمييز في هذا القسم عن نسبة يقصد بها الى امر يتعلق بالمذكور ثم تميز بعد ذلك فلو لا ذلك لم يكن ثم ما يحتاج تفسيره للابهام الى تمييز لان قولك طاب زيد لابهام في واحد منهما وانما الابهام نشأ من نسبة الطبيب الى امر يتعلق بزيد فاحتجج

وزيد في الدار قائما وهذا زيد قائما وعاملها الفعل أو شبهه أو معناه * وشرطها ان تكون تكررة وصاحبها معرفة طالبا * وأرسلها العراك ومررت به وحده ونحوه متأول فان كان صاحبها نكرة وجب تقديمها ولا تقدم على العامل المعنوي بخلاف الظرف ولا على المجرور في الاصح * وكل ما دل على هيئة صحيح ان يقع حالا مثل هذا بسرا أطيّب مندرطبا

الفاعل المعنوي زيد في الدار قائما لان التقدير استقر في الدار وفي الدار قائم مقامه * ومثال المفعول المعنوي هذا زيد قائما لان المعنى المشار اليه قائم زيد قوله وعاملها الفعل أو شبهه أو معناه (لان العامل مابه يقوم المعنى مقتضى للاعراب والمعنى المقتضى كونه حالا وكونه حالا انما يقوم بالفعل اللفظي او المعنوي اذ به حصلت الحالية والا كان صفة قوله وشرطها ان تكون نكرة) لانها لو لم تكن كذلك لالتبست بالصفة في مثل قولك ضربت زيدا الراكب (وصاحبها معرفة غالبا) لان الحاجة الى احوال المعارف اهم بخلاف النكرة فان وصفها بغنى قوله وارسلها العراك ومررت به وحده متأول (وفي تأويله وجهان * احدهما انها في المعنى تكررات وان كان اللفظ معرفة فغنى ارسلها العراك ارسلها معتركة ومررت به وحده اى مفردا * والوجه الثاني وهو اختيار الفارسي ان التقدير ارسلها تعرك العراك فالحال هو الفعل المحذوف والعراك مصدر على حاله وكذلك مررت به وحده تقديره يفرد وحده فالحال محذوف وهو يفرد وحده مصدر على حاله قوله فان كان صاحبها نكرة وجب تقديمها (لانها لو آنت مؤخرة لالتبست بالصفة فقدمت لتتميم قوله ولا يتقدم على العامل المعنوي بخلاف الظرف) لان العامل المعنوي ليس يقوى قوة اللفظي فاذا تأخر ضعف لانه وضع غير موضعه فقد يضعف العامل اللفظي بالتأخر فهذا اجدر بدليل جواز زيد ضربت وامتناع ضربت زيد بخلاف الظرف لان الظروف اتسع فيها لكثرة افعالها واعتبر فيها ما لا يعتد في غيرها قوله ولا على المجرور في الاصح (وهو مذهب اكثر البصريين ووجهه انه اذا كان مجرورا فالحال في المعنى له وحكمه منسحب على الحال في المعنى فكما لا يتقدم المجرور على الجار فكذلك على ما هو في حكمه فهذا معنى مناسب لامتناع تقديم حال المجرور ولم يجمع عن العرب مخالفة في الحكم فلا يصار الى سواء بمجرد القياس وتمسك الآخرون بكونه حالا وقد كثر تقديم الحال في كلامهم حتى صار ذلك معلوما غير محتاج الى نقل في موضع مخصوص فجعلا الباب كله واحدا والصحيح ما تقدم قوله وكل ما دل على هيئة صحيح ان يقع حالا (لقيامه بمعنى الحالية فلا حاجة الى اشتراط الاشتقاق ولا الى تكلفه لاستقلال ما يدل على الهيئة مثل هذا بسرا أطيّب مندرطبا فرطبا وبسرا حالان لاستقلالهما بدلالة الهيئة وليسامشتقين وقد اختلف العلماء في بسرا ومثله ما للعامل فيه * فذهب قوم الى ان عامله اسم الاشارة * وقوم الى انه اطيّب وهذا هو الصحيح والاول غير مستقيم لوجوه * منها ان اسم الاشارة اذا اتقيد بحال لم يكن الخبر مقيد به بدليل قولهم هذا زيد قائما فان الخبر يزيد عن المشار اليه غير مقيد بالقيام فان زعم زاعم انه مقيد بأنه اذا كان قائما فهو زيد ايضا فاخباره يزيد انما هو في حال القيام لم يستقم لانه يؤدي الى ان يكون غير زيد في غير حال القيام فان زعم زاعم ان ذلك من قبيل المفهوم وهو غير لازم فليس الامر كما زعم لما بيننا ان الحال حكم بالتقييد على ما قيد به كقولك جاني زيد راكبا فآنت حاكم على الجي المذكور بقيد الركوب فلو قدر الجي من غير ركوب كان مخالفة للمنطوق لا للمفهوم وانما المفهوم امر وراء ذلك وهو عكسه وذلك هو تقدير غير الركوب عند عدم الجي فاذا ثبت ذلك فلو جعلنا الاخبار يزيد مقيدا بالقيام كان كالاخبار بجاني المقيد

(بالركوب)

وشرط نصبه تقدير اللام وانما يجوز حذفها اذا كان فعلا لفاعل الفعل المعلن ومقارنا له في الوجود *
المفعول معه * هو مذكور بعد الواو لمصاحبة معمول فعل لفظا او معنى فان كان الفعل لفظا وجاز العطف
فالوجهان مثل جئت أنا وزيد وزيدا * والا تعين النصب مثل جئت وزيدا * وان كان معنى وجاز
العطف تعين العطف مثل ما زيد وعمر والاعين النصب مثل مالك وزيدا وما شئت وعمر
لان المعنى ما تصنع * الحال * ما بين هيئة الفاعل أو المفعول به لفظا أو معنى نحو ضربت زيدا قائما

لان المصدرية والتعليل راجع الى المعنى لا الى مجرد امر افظى * وقد توهم بعض الخويعين ان المفعول
من اجله مسبب عن الفعل نظرا الى مثل ضربته تأديبا واسلمت لدخول الجنة وشبهه فان الضرب
سبب التأديب والاسلام سبب دخول الجنة وليس بمستقيم لانه قد ثبت قولهم قعدت عن الحرب جينا
ونظائره ولا يستقيم ان يقال القعود سبب الجبن بوجهه ويستقيم ان يقال التأديب هو السبب الحامل على
الضرب واذا استقام ذلك وجب رد الجميع اليه قوله وشرط نصبه تقدير اللام لانها اذا وجدت وجب
اعمالها لان حروف الجر لا تلغى قوله وانما يجوز حذفها اذا كان فعلا لفاعل الفعل المعلن ومقارنا)
يعنى مقارنا في الوجود للفعل المعلن * وانما اشترط ذلك لانا كثر ما يكون الحامل على الفعل كذلك
والغرض الدلالة على حذف اللام فكان اشتراطهما لانهما ملازمان للتعليل غالبا دليلا على حذف اللام
فاذا فقدنا واحدهما فلا بد من اللام * فمثال فقدناهما قولك جئتكم لاكمالى غذا وللمنى * ومثال فقدان
الاول جئتكم لاكمالى * ومثال فقدان الثانى جئتكم لاكمالى غذا قال * المفعول معه هو المذكور بعد
الواو لمصاحبة معمول فعل لفظا او معنى * قوله بعد الواو (ليخرج ما وقع بعد غير الواو كالغدا ونحو غيرهما
ومن قال انه مشارك لفاعل فانه توهم اختصاص المفعول معه بذلك لاتفاقهم على ان عمروا في نحو ضربت زيدا
وعمر ليس منه ويضعفه اطبا قهم على ان زيدا في حسبك وزيد ادرهم مفعول معه والمعنى كفك وزيدا
درهم * والجواب عن مثل ضربت زيدا وعمر انه وجد ما هو اولى منه فحمل عليه قوله لمصاحبة
معمول فعل) احتراز بما صاحب معمول غير فعل مثل زيد وعمر واخواتك قوله لفظا او معنى (تفصيل
للعامل المراد ليدخل فيه النوعان * فاللفظى مثل قولك جئتكم والمعنوى مثل قولك مالك وما شئت
قوله فان كان العامل لفظيا وجاز العطف فالوجهان) العطف والنصب على المفعول معه قوله وان
لميجز العطف تعين النصب مثل جئت وزيدا) وانما تعين لتعذر العطف وهو فعل صريح واذا جاز
مثل ذلك مع معنى الفعل فهو في صريح الفعل اجوز وان كان العامل معنى وجاز العطف تعين مثل ما
زيد وعمر ولانه الاصل فلا حاجة الى تكلف من جهة اخرى * والفرق بينه وبين الاول ان الاول فعل
صريح فجاز معه النصب مع جواز العطف لقوته وهذا معنى ليس بفعل فليقوتلك القوة فلذلك
تعين العطف قوله والاعين النصب) اى وان لميجز العطف فيتعين النصب لتعذر العطف فيجب
الرجوع الى تقدير ما يستقيم مثل مالك وزيدا وما شئت وعمر لان المعنى ما تصنع فحمل عليه عند تعذر
العطف الذى هو الاصل قال * الحال ما بين هيئة الفاعل أو المفعول لفظا او معنى * قوله الفاعل أو المفعول
احتراز من الصفة لانها تعين هيئة لا باعتبار كونها فاعلا ولا مفعولا لكن باعتبار الذات وهذه باعتبار
نسبة الفعل اليه فاعلا او مفعولا في تقدير الفعل المذكور بها فاذا قلت جاء زيد راكبا فقد حكمت على
المجئى المذكور بقيد الركوب قوله لفظا او معنى) احتراز من ان يتوهم ان الفاعلية والمفعولية
في اللفظ خاصة فمثال الفاعل والمفعول لفظا ضربت زيدا قائما تجعل قائما حالا من ايهما شئت * ومثال

المفعول فيه * هو ما فعل فيه فعل مذكور من زمان أو مكان وشرط نصبه تقدير في * وظروف الزمان كلها تقبل ذلك وظروف المكان ان كان مبهما قبل ذلك والافلا * وفسر المبهمة بالجهات الست وحل عليه عندولدى وشبههما لابهامهما ولفظ مكان لكثرة ما بعد دخلت مثل دخلت الدار في الاصح وينصب بعامل مضمرة وعلى شريطة التفسير * المفعول له * هو ما فعل لاجله فعل مذكور مثل ضربته تأديبا وقعدت عن الحرب جبا خلافا للزجاج فانه عنده مصدر

قال * المفعول فيه ما فعل فيه فعل مذكور * قوله فعل مذكور (احتراز من قولك يوم الجمعة حسن فانه مما يفعل فيه الفعل ولكنه لم يفعل فيه فعل مذكور قوله وشرط نصبه تقدير في) لانها اذا وجدت وجب الخفض بها فاذا حذفت تعدى الفعل فنصب * وظروف الزمان كلها تقبل ذلك اى يصح ان تنصب بتقدير في من غير تفصيل * وظروف المكان ان كان مبهما قبل النصب بتقدير في وان لم يكن مبهما لم يقبل والنظر فيما هو المبهمة * فقال الاكثر من المبهمة ما كان للجهات الست والمعين ماسوا فاجاء منصوبا بتقدير في من غير ذلك فهو عندهم مسموع غير قياسى * وقال قوم الامكنة الواقعة ظروفًا من غير الجهات الست كثيرة فينبغى ان تضبط بغير ذلك فقالوا المبهمة كل مكان كان له اسمه بأمر لا يدخل في السماء والمعين خلافه فدخل في ذلك الجهات الست وما جاء مستثنى عند الاولين وبقيت اسماء امكنة ليست من الجهات الست ولا ما ثبت استثنى وفتح فيهما الخلاف * فن جهة انها ليست من الجهات الست ولا من المستثنى عند الاولين يجب منع وقوعها ظروفًا * ومن جهة انها لها اسمها من جهة امر غير داخل في مسمائها يصح وقوعها ظروفًا وانما لم يقع من ظروف الامكنة ذلك الموقع الالمبهمة دون المعين ووقعت ظروف الازمنة كلها ذلك الموقع من جهة ان الافعال التى تعدى اليها وتقضيها لها دلالة على الزمان المعين فتعدت الى المعين وليس للفعل دلالة على الامكنة المعينة وانما يقتضى مكانا غير معين فتعدت الى غير المعين وهو المبهمة حسبا كان اقتضاؤها قوله وحل عليه عندولدى وشبههما لابهامهما (هذا على قول الاولين واما على القول الثانى فهى داخله في حد المبهمة الاصلى وكذلك لفظ مكان قوله وما بعد دخلت) يريد ما يقع بعدها من الامكنة المعينة وهو مستثنى على كل قول لكثرة قوله في الاصح) اشارة الى الاختلاف فان بعضهم يقول ما يقع بعد دخلت من ذلك مفعول به * والنظر في دخلت هل هو متعد او غير متعد فن رأى انه غير متعد حكم بأن الدار ظرف ومن رأى انه متعد حكم بأنه مفعول به قوله وينصب بعامل مضمرة (يعنى كما ينصب المفعول به كقولك لمن قال متى سرت يوم الجمعة اى سرت يوم الجمعة وكذلك ما شبهه وينصب على شريطة التفسير حسبا ذكر في المفعول به مفصلا فيختار رفعه تارة ونصبه تارة ويستوى الامر ان تارة ويجب النصب تارة كقولك يوم الجمعة سرت فيه ويوم الجمعة سار فيه عبدالله ويوم الخميس سار فيه عمرو وإن يوم الجمعة سرت فيه سرت فيه وهلا يوم الجمعة سرت فيه كل ذلك على نحو ما فصل في باب ما ضم راطله على شريطة التفسير قال * المفعول له ما فعل لاجله فعل مذكور * قوله فعل مذكور (احتراز من مثل العجبنى التأديب وكرهت التأديب فهو وان كان علة لفعل فليس علة لفعل مذكور قوله خلافا للزجاج) فان الزجاج يزعم ان نصبه على المصدر وان قولك ضربته تأديبا نوع من انواع الضرب فانتصب انتصاب قولك رجع القهقرى ويمكن ان يقال المعنى ضربته ضرب تأديب فيكون مصدرا ايضا * وخولف في ذلك فانهم التعليل مع قطع النظر عن المصدر كقولك ضربته لاجل التأديب وقولك ضربته تأديبا معناه واذا وجب ان يكون ذلك تعليلا وجب في الاخر

وجلتان عند سيويه والا فالتخار الصب * الرابع التحذير وهو معمول بتقدير تنحذرا مما بعده أو ذكر المحذر منه مكررا مثل اياك والاسد وياك وأن تحذف والطريق الطريق وتقول اياك من الاسد ومن أن تحذف وياك أن تحذف بتقدير من ولا تقول اياك الاسد لامتناع تقدير من

التي هما إن الشرطية لم يفده ذلك لفوات معنى السببية في القضية لأن معنى السببية ههنا انما يستقر اذا كان المنصوب مبتدأ أو في حكمه على قول مخبرا عنه بالجملة التي تضمنت الفاء واذا نصب هذا بفعل مقدر خرج عن ذلك فيفوت المعنى المقصود فلزم خروجه من هذا الباب عندهذا التقدير اذ تقدير الفعل للنصب مخرج لمعنى السببية كما تقدم * وقال سيويه التقدير ومما يتلى عليكم حكم الزانية والزاني فهي جملة ابتدائية مستقلة مع قطع النظر عن الفعل الذي بعدها ثم ذكر الفعل جملة مستقلة تبينا للحكم الموعود بذكره و اذا كان كذلك لم يحزان يقدر فاجلدوا مسلطا على الزانية والزاني لانه مبتدأ مخبر عنه بغيره وهذا من جملة اخرى ولا يستقيم عمل فعل من جملة في مبتدأ مخبر عنه بغيره من جملة اخرى ومثاله زيد مضروب فأكرمه فلا يستقيم ان يكون فأكرمه مسلطا على زيد تاملا نصبا بوجه لاختلال الكلام بذلك قوله والا فالتخار الصب (لما تقدم من ان ظاهره انه من هذا الباب وقرينة الطلب معه وهي اقوى قرائن النص قال * الرابع التحذير * وهو ضمير منفصل مفعول بتقدير اتق * قوله ضمير ليخرج عنه ضمير الضمير ومنفصل ليخرج عنه المتصل وقوله معمول بتقدير اتق ليخرج عنه الضمير المنصوب المنفصل المعمول بتقدير غير اتق كقولك اياك لمن قال من ضربت فانه ليس من هذا الباب قوله تحذيرا مما بعده) احتراز من قولك اياك لمن قال من اتق فانه ليس من هذا الباب (مثل اياك والاسد) واصله اتقك الا انهم لا يجمعون بين ضميرى الفاعل والمفعول لواحد فعدل الى اتق نفسك ثم حذفوا الفعل لكثرة في كلامهم فعدلوا عن لفظ النفس لانتفاء موجبها فوجب الرجوع الى الضمير ووجب ان يكون منفصلا لزوال ما يتصل به فتعين الضمير المنصوب المنفصل وهو اياك وبابه على حسب من تأمره * والاسد عطف عليه والمعنى اتق نفسك من الاسد واتق الاسد عنك * ولا يلزم اشتراك المعطوف مع المعطوف عليه الا في المعنى الذي كان امرابه بسببه وقالوا اياك من الاسد فن الاسد متعلق بالفعل المحذوف اى باعد نفسك عن الاسد ويقولون اياك وان تحذف وهو مثل اياك والاسد سواء لان ان تحذف بتأويل الاسم كأنه قال اياك والحذف ويقولون اياك من ان تحذف وهو مثل اياك من الاسد سواء وقالوا اياك ان تحذف ولم يقولوا اياك الاسد * والفرق بينهما ان حروف الجر تحذف ومع أن وأن قياسا مستمرا فجاز ان يقال في اياك من ان تحذف اياك ان تحذف اجراء على هذه القاعدة وتعين ان يكون فرعا على اياك من ان تحذف لاعلى اياك وان تحذف لان حروف العطف لا تحذف فاذا استقر ذلك ظهر الفرق بين اياك من ان تحذف و اياك من الاسد وان جل اياك الاسد في الجواز على اياك ان تحذف فخطأ لان حرف الجر لا يحذف من باب الاسد ويحذف عن باب أن وتحذف حرف العطف ممنوع مطلقا فان تمسك الجيز بقوله * اياك اياك المراء فانه الى الشرع والشرع جالب * فليس فيه حجة لأمور * منها انها على خلاف القياس واستعمال البصحاء ومثل ذلك مردود لانه لا تثبت به الاصول * الثاني انه في ضرورة الشعر والكلام في سعة الكلام * الثالث ان المراء مصدر بمعنى مصدران تمارى فحمل عليه لكونه بمعناه بخلاف باب الاسد فانه لا يقدر ذلك التقدير فيه * الرابع قول الخليل ان المراء منصوب بفعل مقدر و اياك اياك مستقل ثم شرع في كلام آخر فقال المراء واذا احتمل ذلك لم يتبق فيه حجة لان اصول الابواب لا تثبت بالاحتمالات

وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا كل شيء خلقناه بقدر * ويستوى الامر ان في مثل زيد قام وعمر و
اكرمه * ويجب النصب بعد حرف الشرط وحرف التحضيض مثل ان زيدا ضربته ضربك والازيدا
ضربه * وايس مثل ازيد ذهب به منه فالرفع لازم * وكذلك كل شيء فعلوه في الزبر * ونحو الزانية
والزاني فاجلدوا كل واحد منهما الفاء بمعنى الشرط عند المبرد

كأذا في اقتضاء الفعل غالبا فكانت بالفعل اولى * وفي الامر والنهي لما تقدم من ان جعله خبرا عسير لمناقاة
الطلب للاخبار حتى ترجح النصب مع وجود قرينة الرفع التي هي أما فلان يختار مع عدمها اولى
قوله وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا كل شيء خلقناه بقدر * هي ايضا قرينة من قرأت النصب المختار
ووجهه انه لو رفع لكان المعنى المقصود غير متعين بنفس الاخبار * الا ترى انه يجوز اذا رفعت ان يكون خلقناه
خبرا فيفيد المعنى المقصود ووصفة فيفيد غير المقصود لان التقدير معه كل شيء مخلوق لنا بقدر وهو معنى غير المعنى
المقصود فكان النصب اولى لما فيه من البيان للتوصية على المعنى المقصود لانك اذا نصبت نصبت بفعل
يفسره خلقناه فيكون التقدير خلقنا كل شيء خلقناه بقدر فيفيد العموم في المخلوقات وهو المعنى المقصود
قوله ويستوى الامر ان في مثل زيد قام وعمر و اكرمه * لان الجملة الاولى ذات وجهين اسمية من وجه
بالنظر الى الجملة الكبرى وفعلية بالنظر الى الجملة الصغرى فاستوى الامر ان رجحت قرينة الرفع
بالاصل الذي لا تقدير معه رجحت قرينة النصب لقربها من الجملة التي الكلام فيها قوله ويجب النصب
بعد حرف الشرط والتحضيض لانها حروف لم يقع بعدها الا الافعال وفهم ذلك من استقرار لغتهم فاذا
وقع بعدها الاسم وجب تقدير الفعل مفسرا بفعل بعد الاسم ولذلك التزموه عند الحذف ليكون قرينة
لتقدير الفعل فيقولون ان زيدا ضربته ضربته ولا يقولون ان زيدا مضروب ولا ما شبه ذلك واذا
وجب تقدير الفعل وجب النصب كما تقدم والتحضيض كذلك * ومنه الازيدا ضربته قوله وايس
مثل ازيد ذهب به منه فالرفع لازم * اي ايس مثل هذه المسئلة من هذا الباب فالرفع فيه لازم على انه
مبتدأ او فاعل لدخوله في جدهما وامتناع تقدير عامل سواهما وبيانه من وجهين * احدهما ان الفعل
شرطه ان يكون مشتغلا عن العمل فيما قبله بضميره على وجه اولم يشتغل عنه العمل فيه
وهذا ليس كذلك لانه اولم يشتغل لم يعمل فيه شيئا لانه يقتضى مرفوعا ولا يعمل الفعل رفعا فيما قبله
* الثاني ان شرطه ان يكون لوسلط عليه لنصبه فلو سلم ان ذهب يعمل فيما قبله لم يكن منه ايضا لان
عمله انما هو رفع قوله وكذلك وكل شيء فعلوه في الزبر * يردانه ليس من هذا الباب ايضا لانه موهوم
اذ هو اسم وبعده فعل مسلط على ضميره فيتوهم المتوهم ايضا انه لوسلط عليه لنصبه فيدخله في هذا
الباب وهو غلط لان تقدير تسليطه على ما قبله انما يكون على حسب المعنى المراد وليس المعنى ههنا
انهم فعلوا كل شيء في الزبر حتى يصح تسليطه على ما قبله وانما المعنى وكل شيء مفعول لهم ثابت في الزبر
وهو مخالف لذلك المعنى فوجب ان لا يكون من هذا الباب فيجب رفعه قوله ونحو الزانية والزاني
فاجلدوا * ظاهره انه من هذا الباب لانه اسم بعد فعل مسلط على ما يتعلق بضميره لوسلط عليه لنصبه
ولكن لما اتفق القراء على الرفع ارشد ذلك الى ان المقصود غير الظاهر * فقال المبرد الالف واللام بمعنى
الذي والفاء حتى به التدل على السببية كما في قولك الذي يأتي فلان درهم وعلى ذلك لا يكون من هذا
الباب لانه لا يصلح ان يعمل ما بعد الفاء الجزائية فيما قبلها فلذلك تعين الرفع كما تعين فيما قبله فان فرق فارق
بين فاء الجزاء وبين هذه الفاء بأن قال فاء الجزاء انما امتنع عمل ما بعدها فيما قبلها اجراء لجملة ما جرى جملة اختها

مابعدہ ائی ضربت و جاوزت و اھنت و لا بست و ینتار الرفع بالابتداء عند عدم قرینۃ خلافہ أو عند وجود اقوی منها کأما مع غیر الطلب و اذا للمفاجأة و ینتار النصب بالعطف علی جملۃ فعلیۃ لالتناسب و بعد حرف الاستفہام و حرف النفی و اذا الشرطیۃ و حیث و فی الامر و النہی اذہی مواضع الفعل

مابعدہ) ای بفسرہ نوعہ ای ضربت و جاوزت و اھنت و لا بست و انما انتصب لان مابعدہ قرینۃ تدل علی الفعل الناصب لہ ولم یصح ان یکون منصوباً بمابعدہ لان الفعل لا ینتقم اعمالہ اعمالین من جهة واحدة و هذا المقدران امکن تقدیر مثل الفعل المذكور کان اولی مثل زیداً ضربتہ وان لم یکن فغناء مع معمولہ الخاص وان لم یکن فغناء مع معمولہ العام وان لم یکن فالملابسة فالاول زیداً ضربتہ و الثاني زیداً مررت بہ و الثالث زیداً ضربت غلامہ و الرابع زیداً حبست علیہ قولہ و ینتار الرفع بالابتداء عند عدم قرینۃ خلافہ) یعنی عند عدم قرائن النصب المختار و اللازم و القرائن المسویۃ بین الامرین علی ماسیاتی و مثالہ زید ضربتہ قال سیویہ النصب عربی کثیر و الرفع اجود * و انما کان اجود لانه لا یلزم معہ تقدیر و لا حذف و فی النصب یلزم التقدير و الحذف فکان الرفع اولی لذلك قولہ او عند وجود اقوی منها) یرید ان الرفع ینتار ایضاً وان وجدت قرینۃ النصب اذا وجد اقوی منها من قرائن الرفع و مثالہ قام زیداً و اما عمرو فقد ضربتہ و قام زید و اذا عمرو یضربه بکرفان قولک قام زید قرینۃ من القرائن التی ینتار معہا النصب علی ماسیاتی الا انه لما وجدت أماً و اذا للمفاجأة و هما من قرائن الرفع ترجح الرفع من حیث ان اما حرف یقع بعده المبتدأ غالباً و اذا کان كذلك ترجح الرفع ابقاء لہ لما کان علیہ قبل ذلك من سلامة التقدير و الحذف قولہ مع غیر الطلب) تقييد فی اقتضاء أماً الرفع اختیاراً لیعلم انها اذا كانت مع الطلب الذی هو احد قرائن النصب لا تقوی لمقاومته فی اقتضاء الرفع کاقویت علی غیرہ و ترجحت بل یکون هو مرجحاً علیہا کقولک أماً زیداً فاکرمہ * و انما ترجح الطلب فی اقتضاء النصب علی الاصل و علی قرینۃ الرفع التی هی أماً لانه اذا رفع کان الطلب خبرالہ و الطلب لا یصلح خبراً لما قضتہ لہ الابدأ و یل بعید بخلاف النصب فانه لا یعد فیہ الا وقوعہ علی غیر الا کثر * قال ابو علی کلاماً ما معناه انه کان یظن انه لا یقع الامر خبراً المبتدأ البتۃ لما بینہما من المناقضة حتی وجدت ذلك فی کلامہم فوجب تأویلہ بتقدير مقول فیہ و اذا کان الامر كذلك کان النصب اولی وان وجدت قرائن الرفع قولہ و ینتار النصب بالعطف علی جملۃ فعلیۃ لالتناسب) لانه اذا تقدمت جملۃ فعلیۃ علی مانحن فیہ فلورفع لکان جملۃ اسمیۃ فیکون قد عطف جملۃ اسمیۃ علی جملۃ فعلیۃ و هو غیر متناسب و التناسب فی کلامہم مقصود منهم عندهم و رجح ذلك علی ما یلزم من الحذف لان الحذف و ان کان خلاف الاصل فهو کثیر غیر مکروه بخلاف المخالفة بین الجمل المعطوف بعضها علی بعض قولہ و بعد حرف الاستفہام و حرف النفی و اذا الشرطیۃ و حیث و فی الامر و النہی) لان الاستفہام بالفعل اولی فاذا امکن تقدیر الفعل معہ کان اولی توفيراً لہ علی ما یقتضیہ من الاولیۃ و اذا کان تقدیر الفعل اولی کان النصب اولی لانه لازمہ * و انما قال بعد حرف الاستفہام تنبیہاً علی ان ذلك لا یکون مع اسماء الاستفہام و هل * و انما کان النصب مع النفی اولی لاقتضاء الفعل معنی کالاستفہام فعلتہ کعلتہ * و اذا الشرطیۃ لاقتضاءها الفعل لما فیہا من معنی الشرط و کان یلزم من مذهبہ ان اذا الشرطیۃ لا تدخل الاعلی الفعل لفظاً او تقدیراً کأن الشرطیۃ ان تكون فی هذا الباب واجبا معہا النصب لوجوب تقدیر الفعل و اذا وجب تقدیر الفعل وجب النصب كما فی ان الشرطیۃ قبویرہم الرفع مع اذا الشرطیۃ دلیل علیہم فی انه لا یلزم دخولہا علی الفعل * و حیث

ولك الهاء في الوقف ولا يندب الا المعروف فلا يقال وارجله وامتنع مثل وازيد الطويله خلافا
ليونس ويجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس والاشارة والمستغاث والمندوب نحو يوسف أعرض
عن هذا وأنها الرجل * وشذا صجليل واقتد مخوق وأطرق كرا * وقد يحذف المنادى لقيام قرينة
جوازا مثل ألا يا سجدوا * الثالث ما ضمير مامله على شريطة التفسير وهو كل اسم بعده فعل او شبهه
مشتغل عنه بضميره او متعلقه لوسط عليه هو أو مناسبه لنصبه مثل زيدا ضربته وزيدا مررت به
وزيدا ضربت غلامه وزيدا حبست عليه ينصب بفعل بضميره

فان كانت ضمة قالوا وان كانت كسرة قالوا * وبانه انك لو قلت في ندبة غلام مخاطبة واغلاما بالالف
لالتبس بندبة غلام المذكر فلما وجبت اللبس عدل عنها الى ما يجانس حركة الآخر وهي الياء لان الكاف
مكسورة وكذلك لو قلت في ندبة غلام جعاعة مخاطبين واغلامكمه لالتبس بندبة غلام المثنى فعدل
عن الالف وجاءت الواو لان الميم اصلها الضم وكذلك ما شبهه قوله ولك الهاء في الوقف لانها هاء
السمكت التي تلحق لبيان الحركة او حرف المد فتختص بالوقف لانه وضعها قوله ولا يندب الا المعروف فلا
يقال وارجله لان الغرض بالندبة الاعلام بالتفجع واقامة العذر أو احدهما وذلك لا يحصل بغير
معروف قوله وامتنع مثل وازيد الطويله خلافا لليونس) يريدان الصفة لا لتحققها علامة الندبة وانما
تلحق بالموصوف خلافا لليونس فانه يحير الخاق علامة الندبة بالصفة * قال الخليل لوجاز وازيد الطويله
لجواز جاني زيد الطويله يريدان الاسم الاول هو المندوب وجاءت الصفة بعد كاله يحمله فلو لحقت
علامة الندبة الطويل للتحقق ما ليس بمندوب وكان يجب لذلك ان تلحق ما ليس بمندوب مطلقا قوله
ويجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس والاشارة والمستغاث والمندوب) يزيد حذف حرف النداء
من المنادى الامع اسم الجنس يريد باسم الجنس كل نكرة قبل النداء يصح تعريفها * وانما امتنع حذف الحرف
منه لان اصله ان ينادى يا أيها الرجل ويا هذا الرجل على ما تقدم فادقيل يا رجل فقد حذفت اللام استغناء
عنها بحرف النداء وحذف ما كان بينهما لحذف اللام فكرهوا حذف حرف النداء ايضا لثلا يجمعوا
بين وجوه من الحذف فبحلوا * وكذلك اسم الاشارة ان تقول يا ايها كراهة اجتماع التعريفين ثم
حذفوا المتوسط اما لان التعريفين مختلفتان اولانهم قدروا تعريف الاشارة متفيا كما يقدر
بعضهم انتفاء تعريف العلمية فبقى يا هذا فكرهوا الحذف خوف الاخلال * ولا عن المستغاث
والمندوب لان معناهما يناسب التكثير حتى جوزوا الزيادة على لفظ الاسم فكان معناهما يتنا في الحذف
ولذلك لم يرخم كما تقدم قوله وقد يحذف المنادى لقيام قرينة جوازا مثل ألا يا سجدوا) لانه مفعول وقد
تقدم ان المفعول يحذف لقيام قرينة فلا بعد في حذف المنادى قال * الثالث ما ضمير مامله على شريطة
التفسير * وهو كل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضميره او متعلقه لوسط عليه لنصبه
قوله كل اسم) هو المقصود قوله بعده فعل) ليخرج عنه ما بعده اسم او غيره مثل زيد منطلق وزيد
ابوه منطلق وزيد في الدار قوله او شبهه) ليدخل فيه ما بعده شبه الفعل مثل قولهم أزيذا انت
محبوس عليه وشبهه قوله مشتغل عنه بضميره) ليخرج ما ليس كذلك مثل قولهم زيدا ضربت فان
ذلك ليس من هذا الباب قوله او متعلقه) ليدخل ما يتعلق الفعل فيه بمتعلق الضمير كقولهم زيدا ضربت
غلامه قوله لوسط عليه لنصبه) احتراز من مثل زيد هل ضربته فانه اسم وبعده فعل مشتغل عنه
بضميره ولكنه لوسط عليه لم ينصبه لانه لا يعمل ما بعد الاستفهام فيما قبله قوله ينصب بفعل بضميره

(ما بعده)

على الاكثر فيقال يا حارو يائمو ويا كرو و قد يحمل اسما برأسه فيقال يا حار و يائمو ويا كرا وقد استعملوا صيغة النداء في المندوب وهو المتفجع عليه يا أووا واختص بوا * وحكمه في الاعراب والبناء حكم المنادى ولك زيادة الالف في آخره فان خفت اللبس قلت واغلامكيه واغلامكموه

على الاكثر) اى على الاكثر في اللغة لانه في حكم الموجود دلالة مراد اذا القائل يا حار معلوم منه انه قاصد يا حارث فاذا كان في حكم الموجود لفظا ومعنى فالاولى به ما سبق على ما كان عليه فلذلك يقال يا حارو يائمو ويا كرو في حارث ونمودو كرو وان يبق ما قبل المحذوف على حاله قوله وقد يحمل اسما برأسه) هذه لغة قليلة ووجهها انهم يقدرون المحذوف نسبيا منسيا حتى كأن الاسم بنى على هذه الحروف الباقية فلذلك عاملوه معاملة الاسم المستقل لان الحذف فيه لا لاعلال ومن لغتهم ان ما كان الحذف فيه لا لالاعلال يقدر كالمعدوم بدليل قولهم يدوم وهن وعطى واصلها يدى ودمو وهنو وعطى فانهم اعربوه على ما بقى منه لما كان حذفه تخفيفا ولو كان الحذف للاعلال لم يكن كذلك بدليل قولهم عصا وقاض في امتناع الاعراب على الصاد والصادف هذا وجه ظاهر يقوى هذه اللغة مستقرا من لغتهم فعلى ذلك تقول في حارث يا حار بالضم لانه كذلك يكون لو كان مستقلا وتقول في نمود يائمو لانك لما حذف الدال وقدرت الباقى اسما برأسه وجب ان يعامل معاملة قياس كلامهم وقياس كلامهم انه اذا وقع آخر الاسم واوقبلها ضمة قلبوا الضمة كسرة والواو ياء فوجب ان يقال يائمو وتقول في كرو ان يا كرا بالالف لانك لما حذف الالف والنون بقى آخر الاسم واو متحركة قبلها قحمة وحكم امثالها ان تقلب الفاء فوجب ان يقال يا كرا * ولورخت حولا يا لقلت يا حولا لانك لما حذف الالف بقى آخر الاسم ياء متطرفة بعد الف زائدة بقياسها ان تقلب همزة * وقد زعموا انك اذا رخت قاضون اسم رجل قلت على اللغة الاولى يا قاضى باثبات الياء وعلته ان حذفها انما كان لعارض لفظى وهو وجود صورة الواو فلما حذف في الترخيم زال الموجب لحذفها فوجب ردها * فورد عليهم اذا زخم حجر بقياسه على ذلك ان يقال يا بحمر بكسر الراء لان الراء اصلها الكسرة وانما سكنت لعارض الادغام لوجود مثله فاذا رخت فقد زال الموجب للسكون وهم لا يقولونه ويقولون يا بحمر باسكان الراء * فأجيب عن ذلك بأن تلك الياء تثبت في كثير من المواضع فلها اصل في الاثبات لفظا وانما زال الاثبات لعارض بدليل قولهم رأيت قاضيا وقاضيه بخلاف الراء في بحمر فانها لم تثبت كسرتها فيه بوجه من الوجوه فلذلك وجب الرد في قاضون ولم يجب الكسر في بحمر وهذا قول الفارسي قوله وقد استعملوا صيغة النداء في المندوب) ووجهه انهما لما اشتركا في باب الاختصاص حل عليه المندوب وكثيرا ما تحمل العرب بابا على باب آخر مع اختلافهما لا اشتراكهما في أمر عام ومثل ذلك قولهم أمانا فاعل ايها الرجل وقولهم سواء على أقتام قعدت قوله وهو المتفجع عليه يا أووا) لان المندوب لا يدخل عليه سواهما دون بقية حروف النداء كأنهم حملوه على اللفظ المشهور في النداء وجعلوا له حرفا نصا اذا قصدوا النصوصية عليه وهو وا وهو معنى قوله واختص بوا قوله وحكمه في الاعراب والبناء حكم المنادى) لانهم لما حملوه على لفظه أجروا مجراه في تقاصيله فان كان مفردا ضم وان كان طويلا نصب وكذلك توابعه كتوابع المنادى والعلة واحدة قوله ولك زيادة الالف آخره) لانه لما كان غرضهم تطويل الصوت به جوزوا الزيادة لذلك وكانت الالف اولى لانها اخف وزياتها اكثر قوله فان خفت اللبس قلت واغلامكيه واغلامكموه) يريد ان زيادة الالف اذا كانت توجب لبسا عدل عنها لى غير هامن حروف المدحسب ما يكون في آخر الاسم من الحركات

أن لا يكون مضافاً ولا مستغناً ولا مندوباً ولا جلة ويكون إما علزاً ثانياً على ثلاثة أحرف وإما ثانياً لتأنيث فان كان في آخره زيادتان في حكم الواحدة كاسماء ومروان أو حرف صحيح قبله مدة وهو أكثر من أربعة احرف حذفوا وان كان مركباً حذف الاسم الاخير وان كان غير ذلك فحرف واحد وهو في حكم الثابت

ان لا يكون مضافاً لتعذر ذلك فيه لانه ان رخم آخر الثاني لرخم مالم يس في حكم المنادى ولورخم الاول لجاه في وسط الاسم لان المضاف اليه من حيث اللفظ اسم مستقل ومن حيث المعنى في حكم جزء من الاول فلما روى الامران تعذر الترقيم ولا يلزم امتناع ترقيم معدى كرب فان امتزاجهما ليس كامتزاج المضاف * الاترى انك تقول معدى كرب برفع آخره فلو لا قوة الامتزاج لم يعرب هذا الاصراب فقد زال عن الثاني حكم الاستقلال لفظاً بخلاف الاول وهو الوجه الذي منع من ترقيم المضاف اليه فظهر الفرق بينهما بمعنى مناسب للترقيم في معدى كرب وتركه في المضاف اليه قوله ولا مستغناً لان المستغاث مطلوب رفع الصوت والجواربه فهو مطلوب لتطويله لا لحذف منه ولهذا المعنى زيد في آخره الف قوله ولا جلة لان الجملة تحكى عن اعرابها الاصل في انفصال كل كلمة من الاخرى من جهة اللفظ فهو كالمضاف مع المضاف اليه سواء قوله ويكون إما علزاً ثانياً على ثلاثة وانما اشترطت العلمية لان نداء الاعلام هو الكثير في الكلام فناسب لكثرة التخفيف ولم يكثر غيره كثرته * وانما اشترط ان يكون زائداً على الثلاثة لانه لورخم وهو على ثلاثة لادى الى جعل الاسم على بنية ليست في ابنيهم بالترقيم الذي هو تخفيف لا اعلال ولا سماعاً لغيره من يقول يا حار لانه عندهم اسم برأسه والعلمية المذكورة ليست شرطاً مميّناً وانما هي احد شرطين لابد من احدهما لا يميّنه وهو العلمية المذكورة اوتاء التأنيث * وانما قامت تاء التأنيث مقام العلمية من جهة انها تناسب التخفيف لفظاً ومعنى ولم تشترط مع تاء التأنيث زيادة على الثلاثة لانه اذا رخم انما تحذف تاء التأنيث فلم يؤد الترقيم فيه الى تغيير البنية بخلاف ما تقدم واما التغيير فيه ان كان بغير الترقيم فربو جب الترقيم فيه اخلا لا قوله فان كان في آخره زيادتان (هذا بيان لما يحذف من المرحم لانه قد يحذف منه حرف واحد وقد يحذف حرفان وقد تحذف الكلمة الثانية فان كان في آخره زيادتان في حكم زيادة واحدة يعنى انهما اجتلبتا معاً في اصلهما لمعنى واحد لان الالفين في صحراء مجتلبتان معاً في اصلهما لمعنى واحد وهو التأنيث وكذلك الالف والنون مجتلبتان معاً في اصلهما لمعنى واحد وهو النذ كير مثل سكران وياً النسب اجتلبتا معاً لمعنى النسبة فحذفان معاً ما تزلنا منزلة الزيادة الواحدة قوله أو حرف صحيح قبله مدة) كان يعنى عنه وعن ما قبله ان يقال يحذف حرفان في كل ما كان قبل آخره مدة وهو أكثر من أربعة وياً النسب الا انه عدل الى هذا التفسير تنبيهاً على علة حذف الحرفين واعلاماً بتفصيل احكام الواقع في كلامهم مما يحذف منه حرف ويراد بقولهم قبله مدة زيادة حرف من حروف المدساكن هذا الذى يعنى بالمدة فلذلك لورخم منصور وعمار ومسكين قيل يا منص وياعم ويامسك ولورخم مختار قيل يا مختار يا ثبات الالف لانها ليست مدة اذهى عين الكلمة واصلها مختبر أو مختبر وكذلك مستبين تثبت الياء لانها ليست زائدة وكذلك مستمال وما شبهه قوله وان كان مركباً (يعنى بالركب مالم يس مضافاً ولا جلة لان ذلك قد استثنى * ويحذف الاسم الاخير لانه بمثابة زيادة الحقت بعد تمام بنية الاسم فاشبهت تاء التأنيث والى التأنيث فحذفت بكما لها اجراءه مجرى مشبهه مع ما فيه من الاستقلال بزيادة لفظه قوله وان كان غير ذلك فحرف واحد) لانه لم يوجد مناسب يحذف لاجله أكثر من حرف وهذا هو الاصل والزيادة انما كانت لعارض فاذا زال العارض بقى على الاصل قوله وهو في حكم الثابت

Digitized by Google

وتوابع المبنى المفردة من التأكيذ والصفة وعطف البيان والمعطوف الممنوع دخول ياعليه ترفع على لفظه وتنصب على محله مثل يا زيد العاقل والعاقل والخليل في المعطوف يختار الرفع وأبو عمر والنصب وأبو العباس ان كان كالحسن فكالخليل والافكائي عمرو * والمضافة تنصب والبدل والمعطوف غير ما ذكر حكمه حكم المستقل مطلقا * والعلم الموصوف بابن مضاف الى علم آخر يختار فتحه * واذا نودي المرف باللام قبل يابها الرجل وباهذا الرجل وبأيهذا الرجل والتزموا رفع الرجل لانه هو المقصود

قال * وتوابع المبنى المفردة من التأكيذ والصفة وعطف البيان والمعطوف بحرف الممنوع دخول ياعليه يرفع على لفظه وينصب على محله * قوله وتوابع المبنى (احتراز من العرب قوله المفردة) احتراز من توابع المبنى المضافة قوله والمعطوف الممنوع دخول ياعليه) يريد ما فيه الالف اللام من نحو الحسن والصعق والرجل ترفع على لفظه لان حركته اشبهت حركة العرب من حيث كانت ماضية فبجعلت حركة التابع وان كان معربا مماثلة لها في الصورة لدخوله معه في الحكم وتنصب على محله لانه في موضع نصب وحكم المبنى ان يجرى على موضعه لاهل لفظه * فقال التأكيذ باتيم اجعون واجمين * ومثال الصفة يا زيد العاقل والعاقل * ومثال عطف البيان يا غلام بشرو بشرا * ومثال المعطوف الممنوع دخول ياعليه يا زيد والحارث والحارث قوله والخليل في المعطوف يختار الرفع (يعني المعطوف المخصوص ووجه انه منادى ثان في التحقيق فينبغي ان يحرك بحركة المنادى تنبيه على انه منادى ثان كما حرك يابها الرجل بحركة المنادى اتفاقا قوله و ابو عمر والنصب) لان المعطوف على المبيئات انما يجرى على المواضع لاهل الالفاظ بدليل ضربت هؤلاء وزيدا قوله و ابو العباس (يعني المبرد) ان كان كالحسن فكالخليل يعني ان كان المعطوف المذكور مثل الحسن في صحة تقدير نزع اللام فهو كالخليل في اختياره الرفع فيه (والافكائي عمرو) اي وان لم يكن كالحسن بل كان مما لا يصح تقدير نزعها كالصعق والنجم واشباهها فهو كافي عمرو في اختياره النصب * ووجهه انه اذا كان كالحسن صح تقدير دخول حرف النداء عليه لصحة تقدير نزع اللام فكان اولي ان يحرك بحركة المنادى واذا كان كالصعق لم يصح دخول ياعليه لامتناع تقدير نزع اللام فكان اولي ان يجعل تبعا واذا جعل تبعا فالوضع اولي به قوله والمضافة تنصب (لان الرفع انما كان في التابع المفرد لانسحاب حكم حرف النداء عليه وحكمه في المفرد الضم فجعل اعرابه رفعا لذلك والمضاف لو قدر دخول ياعليه لم يكن الامنصوبا فلم يكن للرفع وجه قوله والبدل والمعطوف غير ما ذكر حكمه حكم المستقل مطلقا) لان البدل هو المقصود بالنداء وفي حكم تكرير العامل فيجوز حكمه حكم ما يباشره حرف النداء قوله والمعطوف غير ما ذكر (مقصود بالنداء ايضا وامكن تقدير حرف النداء لزوال المانع فكان حكمه حكم المستقل ايضا قوله مطلقا) اي في كل موضع بعد المفرد وبعد المضاف مضافة او مفردة قوله والعلم الموصوف بابن مضاف الى علم يختار فتحه (كقولك يا زيد ابن عمر وانما اختير فتحه لطوله بغيره والفتح اخف من الضم وانما اشترط ان يكون مضافا الى علم لانه انما يكثر في ذلك بخلاف قولك يا زيد ابن اخينا فانه لم يكثر كثره قوله واذا نودي المرف باللام قبل يابها الرجل وباهذا الرجل وبأيهذا الرجل) لانهم لما تعذر عليهم الجمع بين حرفي تعريف أنوافي الصورة بمنادى مجرد عن حرف تعريف واجروا عليه المرف باللام المقصود بالنداء صفة والتزموا رفعه لانه هو المقصود بالنداء فجعلوا اعرابه بالحركة التي كان يستحقها لو باشره النداء تنبيه على انه المنادى

(قوله)

❖ ومنها ما وقع مضمون جلة لها محتمل غيره مثل زيد قائم حقا ويسمى توكيدا لغيره ❖ ومنها ما وقع مثني مثل ابيك وسعدك ❖ المفعول به هو ما وقع عليه فعل الفاعل مثل ضربت زيدا وقد يتقدم على الفعل وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا كقولك زيدا لمن قال من اضرب ❖ وجوبا في اربعة مواضع ❖ الاول سماعى مثل امرأ ونفسه وانتهوا خيرا لكم وأهلا وسهلا ❖ الثاني المنادى وهو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب أدعو لفظا او تقديرا ويبنى على ما يرفع به ان كان مفردا معرفة مثل يازيد ويارجل ويازيدان ويازيدون ويخفض بلام الاستغاثه مثل يازيد ويفتح لاحاق ألفها ولا لام فيه مثل يازيداه وينصب ماسواهما مثل يا عبدالله ويا طالعا جبلا ويارجلا لغير معين ❖

قال ❖ ومنها ما وقع مضمون جلة لها محتمل غيره ❖ قوله مضمون جلة (احتراز من قولك رجع القهقرى فانه مضمون المفرد قوله لها محتمل غيره) احتراز مما قبله في مسئلة اعتراضا مثل زيد قائم حقا ويسمى توكيدا لغيره قوله ومنها وقع مثني (وحاصله اعني كونه مثني راجع الى السماع لانه خلاف القياس ووجوب حذف الفعل فيه قياس فاذا وجد المثني حكم بوجوب حذف الفعل له قياسا فهذا معنى القياس وانما حذف الفعل لان التثنية في المعنى تكرير لما قصد اليه فكأنه قيل لبالبا وسعدا سعدا فعملوا اللفظ المقدر نائبا مناب الفعل ودالا عليه فلذلك حذف فوه قوله المفعول به هو ما وقع عليه فعل الفاعل (ونعني بالوقوع تعلقه بما لا يعقل الابه ولذلك لم يكن المفعول به الالفعل المتعدي وسيتضح ذلك في باب الفعل قوله وقد يتقدم على الفعل) لان عمل الفعل اصل فيتصرف في معموله بخلاف ان وما جرى مجراها قوله وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا (ظاهر قوله ووجوبا في اربعة ابواب الاول سماعى) وهى مفعولات كثرت في لسانهم فالزموا حذف الفعل فوزانه في المفعول به وزان سقيا ورعيا في المصادر والعلقة واحدة قال ❖ الثاني المنادى وهو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظا او تقديرا ❖ قوله المطلوب اقباله (عام يدخل فيه المنادى وغيره لانه قولك انا اطلب اقبالك طلب لاقبال مخاطب قوله بحرف نائب مناب ادعو (يفصله والحرف النائب مناب ادعو هى حروف النداء وهى يا وأيا وهى وأى والهمزة وستأتى قوله لفظا او تقديرا (تفصيل للحروف فتسال اللفظى يازيد ومثال التقديرى يوسف اعرض عن هذا قوله ويبنى على ما يرفع به ان كان مفردا معرفه (هذا اولى من قولهم ويبنى على الضمة لان نحويا زيدان وياريدون مفرد مبنى وليس على الضم فاذا قيل ويبنى على ما يرفع به جمع الجميع مثل يازيد ويارجل ويازيدان ويازيدون ❖ ونعني بالمفرد انه ليس بضمف ولا مشبه بالضمف وهو كل اسمين الاول منهما مرتبط بالثاني وعله بناءه شبهه بالضمف لفظا ومعنى فانه واقع موقعه اذ هو مخاطب معين ومثله في الافراد فأجرى مجراه في البناء ويبنى على حركة امالان منه ما يسكن ما قبل آخره فلو بنى على السكون لادى الى اجتماع الساكنين وهو محذور فوجببت الحركة وحل باقى الباب عليه لانه منه كراهته ان يخالف به اولان بناءه عارض فبنى على حركة تنبيهها على ان له اصلا في الاعراب قوله ويخفض بلام الاستغاثه مثل يازيد (لان حرف الجر لا يمكن الفوه فكان اعتباره اولى قوله ويفتح لاحاق ألفها) لان الالف لا يكون ما قبلها الا مفتوحا مثل يازيداه قوله ولا لام (يريد انها تعاقب الالف فلولم تعاقبها لانها اثرها اثر الالف فكروها اجمع بينهما لذلك قوله وينصب ماسواهما) يعنى ماسوى المفرد المعرفة والمستغاث وهو المضاف والمشببه والنكرة لان علة البناء مفقودة

وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جواز كقولك لمن قدم خير مدم * ووجوبا

سماحا مثل سقيا ورعا وخيبة وجدا وشكرا وعجبا * وقياسا في مواضع * منها ما وقع مثبتا بعد نفى أو معنى نفى داخل على اسم لا يكون خبرا عنه أو وقع مكررا مثل ما انت الاسيرا * وما انت الاسير البريد * وانما انت سيرا * وزيد سيرا * ومنها ما وقع تفصيلا لآثر مضمون جملة متقدمة مثل فشدوا الوثاق فاماننا بعد واما فداء * ومنها ما وقع للتشبيه علاجا بعد جملة مشتملة على اسم بمعناه وصاحبه مثل مررت بزيد فاذا له صوت صوت حار وصراخ صراخ التكلبي * ومنها ما وقع مضمون جملة لا يحتمل لها غيره مثل له على ألف درهم اعترافا ويسمى توكيدا لنفسه

فعدت جلوسا لان الشروط ان يكون اسم مافعله فاعل فعل بلفظه كان او بغير لفظه قوله وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جواز ظاهر قوله ووجوبا سماحا اى طريق علما السماء وحاصلها انها مصادركثرت في استعمالهم فتحذف فعلها وجعلوا المصدر عوضا منها لكثرة فهمى فى المعنى معللة بالكثرة الا ان الكثرة لما تعذر معرفة ما كثر فيه بعينه احتجج الى السماء اذ لا يقدر على ضابط يعرف ما كثر عالم يكثر قوله ويحذف قياسا في مواضع) وانما كانت هذه قياسا لانه قد علم فيها ضابط كلى بالاستقراء وعلم انهم يحذفون معه الفعل لزوما هذامعنى القياس فى اللغة عندنا قوله منها ما وقع مثبتا) احتراز من ان يقع منفيا مثل قولك ما زيد سيرا (بعد نفى) احتراز من ان يقع مثبتا من غير نفى كقولك زيد سيرا (او معنى نفى) ليدخل فيه مثل انما انت سيرا لان معناه ما انت الاسيرا قوله داخل على اسم) احتراز من نفى داخل على فعل كقولك ما سرت الاسيرا قوله لا يكون خبرا عنه) احتراز من قولك ما سرى الاسير شديد فاذا وجد هذا الضابط وجب حذف الفعل كقولك ما انت الاسيرا وما انت الاسير البريد قوله او وقع مكررا كقولهم زيد ضربا ضربا وكذلك ما شبهه كأنهم جعلوا التكرار قائما مقام ذكر الفعل وعوضا عنه ولذلك لم يجمعوا بينهما وليس ذلك مثل ضربت ضربا فان ذلك جائز كقوله نه الى كلا اذا دكت الارض دكاكا وانما المراد تكرير المصدر فى موضع خبر عما لا يصح ان يكون خبرا عنه ظاهرا كما تقدم فى مثل ما زيد الا فتلا قال * ومنها ما وقع تفصيلا لآثر مضمون جملة * قوله تفصيلا) احتراز من ان يقع غير تفصيل كقولك مننت منا قوله لآثر مضمون جملة متقدمة) احتراز من ان يقع تفصيلا لآثر مضمون جملة متقدمة كقولك زيد اما ان يسافر سفرا قريبا او بعيدا فاذا حصل هذا الضابط وجب الحذف كقوله تعالى فشدوا الوثاق فاماننا بعد واما فداء فقولها فاماننا بعد واما فداء تفصيل لآثر مضمون جملة متقدمة لان فشدوا الوثاق جملة متقدمة ومضمونها شد الوثاق وشدا الوثاق أثره ذلك التفصيل وهو اما ان أو الفداء أو الاسترقاق قال * ومنها ما وقع للتشبيه علاجا بعد جملة مشتملة على اسم بمعناه وصاحبه * قوله للتشبيه) احتراز من ان يقع للتشبيه كقولك زيد صوت صوت حسن وقوله علاجا احتراز من مثل قولك له علم علم الفقهاء وله زهد زهد الصالحاء وقوله بعد جملة) احتراز من ان يقع بعد غير جملة كقولك الصوت صوت حار قوله مشتملة على اسم بمعناه) احتراز من قولك مررت فاذا له ضرب صوت حار وقوله وصاحبه احتراز من قولك مررت فاذا فى الدار صوت صوت حار قال * ومنها ما وقع مضمون جملة لا يحتمل لها غيره * قوله مضمون جملة) احتراز من قولك ضربت ضربا فانه مضمون المفرد قوله لا يحتمل لها غيره) احتراز من القسم الذى بعده وسياقى ومثله له على ألف درهم اعترافا فقولك له على ألف درهم مضمونها اعتراف ولا يحتمل لها سواء فيحذف الفعل ويسمى النخبون توكيدا لنفسه

(قال)

● المنصوبات هو ما شتمل على علم المفعولية ● فله المفعول المطلق وهو اسم مافعله فاعل فعل مذكور بمعنىاء ويكون للتأكيـد والنوع والعدد مثل جلست جلوسا وجلسة وجلسة فالاول لا يثنى ولا يجمع بخلاف اخويه وقد يكون بغير لفظه مثل قعدت جلوسا ●

للضرورة لافي سعة الكلام ● قال المنصوبات هو ما شتمل على علم المفعولية فله المفعول المطلق وهو اسم مافعله فاعل فعل مذكور بمعنىاء ● قوله مافعله فاعل فعل (احتراز عما لم يفعله فاعل) وقوله مذكور احتراز من قولك اعجبني القيام فانه اسم مافعله فاعل فعل ولكنه ليس فاعلا لفعل مذكور ● وقوله بمعنىاء احتراز من قولك كرهت قيامي فانه اسم مافعله فاعل فعل مذكور لان القيام اسم لما فعله التكلم وهو فاعل الفعل مذكور فاذا قلت بمعنىاء وجعلته وصفا للفعل خرج قولك كرهت قيامي لان كرهت ليس بمعنى قيامي وحكم هذا المفعول ان يكون فعله موافقا للمعناه ● وقوله ههنا اسم ولم يذ كر لفظ اسم في غيره من الحدود لانه لو لم يذ كر لورد عليه ضربت ضربت اذ هو شيء فعله فاعل فعل مذكور بمعنىاء ولفظه فاخترت مجبى اسم لذلك ● وقد اورد على هذا قولهم ضرب ضرب شديد فانه اسم لما فعله فاعل فعل مذكور بمعنىاء ولفظه فيجب ان يدخل في الحد واذا دخل في الحد وجب ان ينصب لانه انما حد يعرف فينصب كما ان الفاعل انما حد يعرف فيرفع وهو غير وارد لانه عندنا داخل في الحد ولا شك ان اذ كرنا تعريضة ههنا لينصب ولكن بعد ان عرفنا ان منه قسما يجب رفعه وهو اذا قصد اقامته مقام الفاعل وجعله احدا الجزئين فاذا حصل الاعلام بذلك ثم حد المفعول المطلق باعتبار ما هو مفعول مطلق فيجب دخول المرفوع في الحد وان كان الغرض من حده تعريف نصبه لان ما تقدم يفيد تخصيصه لانه خاص وقد ذكر ان حكمه الرفع فكأنه قيل ههنا ينصب هذا المفعول في غير المحل الخاص الذي عرفنا ان رفعه واجب فيما تقدم واستغنى عن ذكره ههنا لان ذكره راجع الى تكرير محض لا فائدة فيه زائدة لانا لو ذكرناه ذكرنا عين ما تقدم فتبين انه لا حاجة الى الاحتراز منه فلو لم وجوب انه لو ذكر لكان خطأ الاترى انه يكون مخرجا من حد المفعول المطلق وقد قلنا ان المفعول المطلق نفسه يرتفع اذا اقيم مقام الفاعل فيصير حاصل الامر هو مفعول مطلق وليس بمفعول مطلق من جهة واحدة وهذا ظاهر الفساد غير خاف بالنظر المستقيم وهو الصرف في حذف امثال ذلك من حدود ذكرت في هذه المقدمة وجعل انشاء ذلك شرطا في نصبه ليس اخر اجاله عن حقيقة انه في الحقيقة مثله وقد ورد مثل ذلك في المفعول به والمفعول فيه والمفعول معه وغير ذلك على ما سيأتى في المستقبل ان شاء الله تعالى قوله ويكون للتأكيـد والنوع والعدد (فأما للتأكيـد فلا تزيد دلالة على دلالة الفعل) ● والذي للنوع هو ان يخص بعض انواع الفعل اما باسم خاص مثل رجع القهقرى او بصفة مع وجوده مثل ضربا شديدا او مع حذفه مثل ضربت اى ضرب و ضربت ضرب الامير او بتعريف عهد مثل ضربت الضرب الذي تعلم ● والذي للعدد هو ما يباغ للرات كقولك ضربت ضربة وضربت ضربتين قوله فالاول لا يثنى ولا يجمع (لانه موضوع للحقيقة بدليل صحة اطلاقه لقليل والكثير منه على اختلاف انواعه واذا كان كذلك تعذرت تأنيته وجمعه اذ حقيقة التثنية ان تقصد الى امرين متميزين اشتركا في اسم واحد فتزيد علامة في احدهما اختصارا وهذا قد تعذر ان يكون معه مثله لانه للحقيقة على اختلافها فيستحيل ان يحصل معه مثله ● واما الثاني والثالث فيصح ذلك فيه لصحة حصول مثله معه * اما الثاني فلانه للنوع التميز عن نوع آخر فاذا انضم اليه نوع آخر ثبت الامر الذي به تكون التثنية واما الثالث فظاهر قوله وقد يكون بغير لفظه (اى بغير لفظ الفعل مثل

وكل رجل وضيعته * ولعمرك لأفعلن كذا * خبر ان وأخواتها * هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زيدا قائم * وأمره كأمير خبر المبتدأ الا في تقديمه الا اذا كان ظرفا * خبر لا التي لنفي الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل طريف فيها و يحذف كثيرا و بنو تميم لا يثبتونه * اسم ما ولا المشبهتين بليس * هو المسند اليه بعد دخولهما مثل ما زيد قائما ولا رجل أفضل منك وهو في لاشاذ

تأويل البصريين فوجب القول به * ومنه قولهم كل رجل وضيعته وهو كل مبتدأ عطف عليه بالواو التي بمعنى مع وكان القصد بالاخبار المقارنة فانه يجب الحذف لحصول الامر بن الدلالة على خصوصية الخبر بما في الواو من معنى المية و وقوع المعطوف في موضع الخبر * ومنه لعمرك لأفعلن كذا وهو كل موضع ابتدئ فيه بمقسم به فانه يجب فيه حذف الخبر لحصول الامر بن الدلالة على خصوصية الخبر بما في الكلام من معنى القسم فيفهم ان المراد بالخبر قسمي او عيني وما شبهه * والاخر وقوع ما لا بد منه في جواب القسم في الموضع الذي كان يكون فيه الخبر كقولك لأفعلن * قوله خبر ان وأخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف (لانه لا يتميز عن خبر المبتدأ الا بهذه الحروف فوجب تميزه بها (وأمره كأمير خبر المبتدأ) يريد في اقسامه من وقوعه مفردا و جملة واحكامه في ان يكون متعديا ومتعددا ومثبنا ومحدوفا وغير ذلك و شرائطه في انه اذا وقع جملة فلا بد من ضمير ولا يحذف الا اذا علم وفي انه لا يحذف الا لقربة قوله الا في تقديمه) لانك تقول قائم زيد ولا تقول ان قائم زيدا لانهم كرهوا ان يجعل الحرف متصرفا كتصرف الفعل أو قصدوا الى ان يكون عمله عمل الفعل الفرعي لان عمله فرعي او قصدوا التنبيه بالقصور على الفرق بين ما هو فصل وبين ما هو حرف قوله الا اذا كان ظرفا (فانه يجوز ان يتقدم ويكون كخبر المبتدأ في صحة التقديم لاتساعهم في الظروف فيجوز ان يقال ان في الدار زيدا قوله خبر لا التي لنفي الجنس هو المسند بعد دخولها (ي بعد دخول لا التي لنفي الجنس لئلا يرد لا غلام خيرا منك فانه مسند بعد دخول لا باعتبار لفظ لا وليس بالخبر المحدود لانه حينئذ خبر لا المشبهة بليس لا خبر لا التي لنفي الجنس وهما امران متميزان قوله مثل لا غلام رجل طريف فيها) والنحويون يمثلون في هذا الموضع بقولهم لا رجل طريف و ليس بحسن في التمثيل لامرين * احدهما انه في الظاهر صفة ولا يليق بذي الفهم ان يمثل بمثال ظاهر في غير ما قصد تمثيله و اقله الاحتمال فيكره ايضا لذلك وهذا المثال لا يحتمل ان يكون طريف الاخبار لان المضاف المنفي لا يوصف الا بمنسوب فوجب ان لا يكون صفة فزال الاحتمال عنه فحسن التمثيل به * الثاني هو ان تقول بعد ذلك و بنو تميم لا يثبتون الخبر مع لا فاذا كان التمثيل لا لرجل طريف غلب الظن امتناع هذه في لغتهم فيوقع ذلك في الخطأ لانهم يقولون بها قوله و يحذف كثيرا) يريد في لغة من يثبه ومن ههنا كان لا رجل طريف اظهر في الصفة جملا على الاكثر في حذف الخبر * واما بنو تميم فلا يثبتونه اصلا اما لعلمه وهو مرادوا ولان النفي افنى عنه كما افنى قولك اتنى القيام عن تقدير خبره قوله اسم ما ولا المشبهتين هو المسند اليه بعد دخولهما (يعنى بعد دخول هذه في مسألتهما وهذه في مسألتهما لانهما يجتمعان لان ذلك معلوم والكلام في ما ولا هاتين كالكلام على التي لنفي الجنس في ان المراد بقوله بعد دخول ما ولا المشبهتين بليس لئلا يرد ما قام زيد ولا غلام رجل طريف فانه اذا كان المعبر صورة ما ولا ورد قطعا ودخل في الحد ما ليس منه فلا يكون مانعا قوله وهو في لاشاذ (يريد ان الرفع بلا في المسند اليه تشبها بليس قليل وانما يأتي

وقد يتعدد الخبر مثل زيد عالم عاقل * وقد يتضمن المبتدأ معنى الشرط فيصح دخول الفاء في الخبر وذلك الاسم الموصول بفعل او ظرف * أو النكرة الموصوفة بهما مثل الذى يأتينى أو فى الدار فله درهم وكل رجل يأتينى أو فى الدار فله درهم * وليت ولعل مانعان بالاتفاق وألحق بعضهم ان بهما وقد يحذف المبتدأ لقيام قرينة جوازا كقول المستهل الهلال والله * والخبر جوازا مثل خرجت فاذا السبع * ووجوبا فيما التزم فى موضعه غيره مثل لولا زيد لكان كذا ومثل ضربى زيدا قائما

بهذه صدر الكلام ليحصل الفرق بينهما من اول الامر وقيل انما فعلوا ذلك كراهة بقاء ان المفتوحة عرضة لدخول العوامل فيؤدى الى دخول ان عليها قوله وقد يتعدد الخبر) لانه حكم وقد يحكم على الشئ بأحكام متعددة كما فى الصفات قوله وقد يتضمن المبتدأ معنى الشرط وذلك فيما ذكرنا من الابهام وذ كر ما يصح ان يكون شرطا من فعل مذ كور لفظا او مقدر متعلق للظرف فاذا قصد الى ان الاول سبب للثانى جئ بالفاء لهذا الغرض كما فى الشرط قوله وليت ولعل مانعان بالاتفاق) لانه يؤدى الى تناقض معنوى وذلك ان خبر ليت ولعل غير محكوم عليه بالصدق او بالكذب وما يقع بعد الفاء خبر محض فكان فى الجمع بينهما وبين الفاء تناقض * واختلفوا فى ان فسيويه لا يجوز دخول الفاء معها واجازة الاخفش فكان سيويه نظر الى ان الشرط لا تدخل عليه ان فكذلك ما يشبه الشرط * ومن اجازة نظر الى ان ان لا تغير المعنى الاخبارى بخلاف ليت ولعل وكل من التعليلين يستقيم * وانما النظر فيما اعتبره الواضع فان ثبت دخول الفاء مع ان التعليل هو الثانى وان لم يوجد بعد الاستقراء فالتعليل هو الاول * وقد نظروا فوجد دخول الفاء مع ان فى قوله تعالى فل ان الموت الذى تفرون منه فانه ملافيكم وقوله تعالى ان الذين قتلوا المؤمنين والمؤمنات ثم لم يتوبوا فلهم عذاب جهنم فاذن القول ما قاله الاخفش قوله وقد يحذف المبتدأ لقيام قرينة جوازا الى قوله ووجوبا) لا اشكال فيه قوله ووجوبا فيما التزم فى موضعه غيره) لان فيه قرينة تشعر بخصوصيته ولفظا ملتزما ذكره فى موضعه فكان فيه توفية بالمعنى واللفظ جميعا فالتزم الحذف لذلك وهو فى ابواب * منها باب لولا لانها تدل على امتناع الشئ لوجود غيره فكان فيها اشعار بحكم الوجود على ما يذكر بعدها ولها جواب يلتزم بحجته فى موضع الخبر فأغنى عن ذكره * ومثل ضربى زيدا قائما وهو كل ما دل على معنى منسوب الى فاعله او مفعوله او اليهما مذكور بعدهما خال منهما او من احدهما فى المعنى وهى لمضمر فى الخبر المقدر فأصله عند البصريين ضربى زيدا حاصل اذا كان قائما حذف حاصل كما تحذف متعلقات الظروف العامة فبقى اذا كان قائما ثم حذف الظرف دلالة الحال عليه فبقى ضربى زيدا قائما فكان الخبر ملتزما حذفه لما ذكرناه من الامرين الدلالة على خصوصية المحذوف واللفظ الواقع موقعه وهذا اولى من مذهب الكوفيين فانه معمول عندهم لضربى والخبر مقدر بعده اى ضربى زيدا قائما حاصل وهو فاسد لفظا ومعنى * اما اللفظ فهو ان كل موضع التزم فيه حذف الخبر فلا بد فيه من واقع موقعه وتأويلهم ان يجعل قائما من تمام المبتدأ ومعمولاه لم يقع فى موضع الخبر لفظ يقوم مقامه * واما من جهة المعنى فان المفهوم من ضربى زيدا قائما الحكم على كل ضرب منى واقع على زيد بانه فى حال القيام وهذا لا يستقيم الاعلى تأويل البصريين لبقاء الضرب الواقع على زيد اما فيكون المعنى كل ضرب منى زيد فانه فى حال القيام واذا جعلنا قائما معمولا لضربى خرج عن ذلك العموم وبقي خاصا بضرب منى واقع على زيد فى حال القيام محكوم عليه بالحصول وهو معنى آخر يخالف لذلك المعنى من حيث العموم والخصوص والمفهوم منه العموم ولا يستقيم الاعلى

وما حدخير منك * وشراهر ذائب * وفي الدار رجل * وسلام عليك * والخبر قديكون جملة مثل زيد أبوه قائم وزيد قام أبوه فلا بد من مائد وقدي يحذف * وما وقع ظرفا فلاكثر أنه مقدر بجملة وإذا كان المبتدأ مشتملا على ماله صدر الكلام مثل من أبوك * أو كانا معرفتين * أو متساويين مثل أفضل منك أفضل مني * أو كان الخبر فعلا له مثل زيد قام وجب تقديمه * وإذا تضمن الخبر المفرد ماله صدر الكلام مثل ابن زيد * أو كان مصححاه مثل في الدار رجل * أو متعلقه ضمير في المبتدأ مثل على الثمرة مثلها زيدا * أو خبرا عن أن مثل عندي أنك قائم وجب تقديمه

تخصص بثبوت الخبر لاحدهما وانما سئل عن التعمين * وباب ما حدخير منك تخصص بما حصل من افادة العموم * وباب شراهر ذائب قائم تخصص بشبهه بالفاعل اذ معناه ما اهر ذائب الاثر فالوجه الذي تخصص به الفاعل حتى جاز ان يكون نكرة حاصل له * وباب في الدار رجل قائم تخصص بتقديم حكمه عليه فكانه موصوف كافي الفاعل * ولا يلزم جواز قائم رجل وان كان الخبر مقدما لانهم اتسعوا في الظروف ما لم يتسعوا في غيرها ولانه كان يلتبس بالمبتدأ بخلاف في الدار رجل * وباب سلام عليك تخصص بنسبته الى المسلم اذ اصله سلمت سلاما ثم حذفوا الفعل فبقى سلاما عليك ثم عدل عن النصب الى الرفع لغرض اثبوت والمعنى على ما كان عليه في مدلوله وقد كان مخصصا فوجب ان يكون مخصصا قوله والخبر قديكون جملة * والجملة ضمير بان على ما ذكرناه وصح وضع الجملة خبرا لانها تقيد من الاحكام مثل ما يفيد المفرد * وشروطها الضمير لتحصل الفائدة والا كان لقول وقدي يحذف يعني الضمير اذا كان معلوما كقولهم البر الكر بستين والسمن منوان بدرهم اي منه ولكن لما علم ساع حذفه قوله وما وقع ظرفا في مثل قولك زيد في الدار (فلاكثر انه مقدر بجملة) نظرا الى انه متعلق واصل التعلقات للانفصال * وقبل يتعلق بمفرد نظرا الى انه خبر واصل الخبر الافراد والصحيح الاول لقولهم جاءني الذي في الدار اذ معناه ههنا كمنه في غيره ولا خلاف انه متعلق ههنا بجملة فيجب تعلقه في محل الاختلاف بجملة * وكذلك قولهم كل رجل في الدار فله درهم فجواز دخول الفاء ههنا بديل على تقدير الفعل متعلقا ولذلك امتنع كل رجل قائم فله درهم قوله واذا كان المبتدأ مشتملا على ماله صدر الكلام كالاستفهام والشرط وضمير الشأن وجب تقديمه لما يلزم من تأخير تأخير ماله صدر الكلام او كانا معرفتين مثل زيد القائم لان في تقدير الاول خبرا مخالفة للاصل من غير فائدة فكان جملة على الاصل هو الوجه وكذلك مسألة افضل منك افضل مني وشبهها قوله او كان الخبر فعلا له احتراز من ان يكون فعلا لغيره مثل قولك زيد قام أبوه فان تقديمه جائز كقولك قام أبوه زيد واذا كان فعلا لم يحجز مثل زيد قام لانك لو قدمته لالتبس باب الفعل باب المبتدأ قوله واذا تضمن الخبر المفرد احتراز من ان يكون جملة ويكون المبتدأ الاول مقدما مثل زيد ابن أبوه وانما جاز ذلك لانه قد وقع الاستفهام في صدر الكلام وما غير الجملة التي هو فيها بخلاف ابن زيد قائم لواخر لخواص هذا الاصل قوله او كان محكمه مثل في الدار رجل يريد تقديمه لانه لو تأخر زال الصحيح فكان قاسدا قوله او متعلقه ضمير في المبتدأ يريد متعلق الخبر قوله على الثمرة مثلها زيدا لانه لو تأخر هذا الخبر لكان الضمير في مثلها راجعا الى غير مذكور فكان قاسدا فهو مثل قولك ضرب غلامه زيدا سواء قوله او خبرا عن ان (مثل قولك عندي أنك منطلق كأنهم قصدوا التنبه من اول الامر بتقديم الخبر على انها المفتوحة خوفا من ان تلتبس بموضع المكسورة وقيل انما فعلوا ذلك ليفرقوا بينها وبين ان التي بمعنى لعل لان تلك لا تكون الا في صدر الكلام فمخالفوا

واذا وجد المفعول به تعين له تقول ضرب زيد يوم الجمعة أمام الأمير ضرباً شديداً في داره فتعين زيد فان لم يكن فالجميع سواء والاول من باب اعطيت اولى من الثاني * ومنها المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية مسنداً اليه أو الصفة الواقعة بعد حرف النفي وألف الاستفهام رافعة لظاهر مثل زيد قائم وما قائم الزيد ان وأقائم الزيدان فان طابقت مفرداً جاز الامر ان * والخبر هو المجرد المسند المغاير للصفة المذكورة * واصل المبتدأ التقديم ومن ثم جاز في داره زيد وامتنع صاحبها في الدار وقديكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ماثل ولعبد مؤمن خير من مشرك * وأرجل في الدار أم امرأة

لانه مذكور بحرف العطف فلو اقناه مقام الفاعل لكننا امان نحذف الواو او نبقها فان حذفنا هاجرج المفعول معه عن ان يكون مفعولاً معه فانه لا يعقل بدون الواو وان لم نحذفها امتنع التركيب لما لم يسم فاعله فانه يكون عطفاً على غير معطوف عليه قوله واذا وجد المفعول به تعينه (انما كان كذلك لان المفعول به اقرب الى الفعل مما سواء فان الفعل يستدعي المفعول به كما يستدعي فاعلاً * لا يقال ان استدعاء الفعل للمصدر اقرب فكان يلزم ان يكون الاولى لاننا نقول ان في الفعل دلالة على المصدر فان اقناه مقام الفاعل لم يكن في الكلام فائدة متجددة فانا اذا قلنا ضرب ضرب لا يفيد شيئاً فان ضرباً شديداً قوله والاول من باب اعطيت اولى من الثاني) قلنا انما كان كذلك لان الاول من باب اعطيت فيه فاعلية مامن جهة انه الاخذ فاشبه بها الفاعل فترجح قيامه بهامقاه قوله المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية احتراز مما تدخل عليه ان واخوانها وكان واخوانها وظنفت واخوانها لانه في المعنى مثله وماتمى الابالنجريد قوله مسنداً اليه) احتراز من الالفاظ التي تعدد بها كالألفاظ العدد والفاظ حروف الهجاء فانها مجردة عن العوامل اللفظية لكنها غير معربة لفقدان سبب الاصراب وهو التركيب الاسنادى قوله أو الصفة الواقعة بعد حرف النفي وألف الاستفهام رافعة لظاهر) ليدخل فيه أقائم الزيدان وشبهه اذ لم يدخل فيما تقدم لانه ليس مسنداً اليه فان أقائم مبتدأ بالاتفاق والزيدان فاعل فلا بد من التعرض له ليدخل تحت الحد وهو كل صفة على ما ذكر قوله رافعة لظاهر) احتراز من توهم متوهم يجوز ان يرفع مضمراً في مثل قولك أقائم انما هما وأقائم الزيدان فانه لو اقتصر دونه لدخل فيه وليس بمبتدأ باتفاق قوله فان طابقت مفرداً جاز الامر ان) مثل قولك أقائم زيد فانه يجوز ان تقول أقائم مبتدأ وزيد مرفوع بقائم فدخل تحت الحد ويجوز ان تقول زيد مبتدأ وقائم خبر مقدم فلا بد من الحد لانه لم يرفع ظاهراً اذ زيد مرفوع بالابتداء قوله والخبر هو المجرد المسند المغاير للصفة المذكورة) يعنى الواقعة بعد حرف النفي وألف الاستفهام رافعة لظاهر ولولم يقيد الخبر بمغايرتها لدخلت في حد الخبر وهى مبتدأ لانها مجردة عن العوامل اللفظية مسندة لان قولك أقائم الزيدان بمعنى يقوم الزيدان وقولك أقائم خبر عن الزيدان وكذلك لولم يضم الى المبتدأ الصفة المذكورة لخرجت عن حد المبتدأ لانها مخبر بها لاعتها قوله واصل المبتدأ التقديم لانه المحكوم عليه فلا بد من تقديم عقليته ليكون الحكم على متحقق قوله ومن ثم جاز في داره زيد وامتنع صاحبها في الدار) فان الضمير في داره عائذ على المبتدأ المؤخر لفظاً المتقدم رتبة والضمير في صاحبها عائذ على الخبر وهو مؤخر لفظاً ومعنى فكان عائذاً على غير مذكور فامتنع هذا * وجاز في داره زيد لما تقدم من ان المبتدأ مقدم فى المعنى فكان عائذاً على مذكور وهذا كما سبق فى ضرب غلامه زيد وضرب غلامه زيداً قوله وقد يكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ما) لانه اذا تخصصت قرب من المعرفة فاجرى مجراها * فنه باب ولعبد مؤمن فانه تخصص بالصفة * ومنه باب أرجل فى الدار أم امرأة فانه

وحذفت المفعول ان استغنى عنه والا اظهرت وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل في الثاني والمفعول على المختار الان يمنع مانع فتظهر وقول امرئ القيس * كفاي ولم اطلب قليل من المال * ليس منه لفساد المعنى * مفعول ما بسم فاعله هو كل مفعول حذف فاعله واقم هو مقامه وشرطه أن تغير صيغة الفعل الى فعل أو يفعل ولا يقع المفعول الثاني من باب علمت ولا الثالث من باب اعلمت والمفعول له والمفعول معه كذلك *

جرى فوقها واستشمرت لون مذهب * قوله وحذفت المفعول ان استغنى عنه) احترازا من ان يكون المفعول ثانيا من باب علمت كقوله حسبي منطلقا وحسبت زيدا منطلقا لانك لو حذفت المفعول الثاني حذفت ما لا يسوغ حذفه وسبأني في بابه وان اضمرته اضمرت مفعولا قبل الذكرك فلما لم يسغ حذف ولا اضمار وجب المدول الى الظاهر قوله في اعمال الاول ويضم المفعول على المختار الان يمنع مانع فتظهر) يعنى في مثل حسبني وحسبتهما منطلقين الزيدان منطلقا اظهرت منطلقين لتعذر الاضمار لانك لو اضمرته مفردا لم يستقم لانه مفعول ثان لحسبتهما فيجب ان يكون مثنى ولو اضمرته مثنى لم يستقم لانه مائد على منطلقا وضيم المفرد لا يكون مثنى فلما منع الاضمار وجب الاظهار * واما قوله * كفاي ولم اطلب قليل من المال * صدره * ولو ان ما سعى لادنى معيشة فقد استدله الكوفيون على ان اعمال الاول هو الافصح لان الشارح فصيح وكان يمكنه اعمال الثاني فلما اعلم الاول من غير ضرورة دل على ان اعمال الثاني ليس بالافصح واذا لم يكن الافصح * ثبت ان اعمال الاول افصح اذ لا قائل بغير ذلك * ويقوى ذلك بأنه اعمل الاول مع ارتكاب ما يلزمه من حذف المفعول من الثاني ولو اعمل الثاني لم يلزمه ارتكاب امر محذور وذلك ظاهر في ان اعمال الاول افصح * والجواب منع ان يكون هذا البيت من هذا الباب وبانه ان شرط هذا الباب ان يكون الفعلان موجهين الى شئ واحد من حيث المعنى ولو وجه الفعلان ههنا الى شئ واحد لفسد المعنى لان البيت * فلوان ما سعى لادنى معيشة * كفاي ولم اطلب قليل من المال * ولوتدل على امتناع الشئ لامتناع غيره فاذا كان بعدها مثبت كان منفيًا في المعنى واذا كان منفيًا كان مثبتا لانها تدل على امتناعه وامتناع النفي اثبات واثبت ذلك بقوله * فلوان ما سعى لادنى معيشة * فيه نفي للسعى لادنى المعيشة فلو وجه ولم اطلب الى قليل لوجب ان يكون فيه اثبات لطلب القليل لانه في سياق جواب لو فيكون نافيا للسعى لادنى معيشة مثبتا لطلب القليل من المال وهو عين ما ثبت نفيه فيؤدى الى ان يكون نافيا مثبتا لشيء واحد في كلام واحد وهو فاسد ثبت انه ليس من هذا الباب لما دى اليه من فساد المعنى قوله مفعول ما لم بسم فاعله هو كل مفعول حذف فاعله واقم هو مقامه) يريد في جهة الاخبار عنه قوله وشرطه ان تغير صيغة الفعل الى فعل ويفعل) يريد الى معنى فعل ويفعل حتى ان استخرج ودخرج بندرج تحته قوله ولا يقع المفعول الثاني من باب علمت ولا الثالث من باب اعلمت والمفعول له والمفعول معه كذلك) قلنا انما لم يقع الثاني من باب علمت والثالث من باب اعلمت لان افعالهما تدخل على المبدأ والخبر والمفعول الثاني في الاول والثالث في الثاني هما خبر المبدأ في المعنى فلو اقيما مقام الفاعل اصارا مخبرا عنهما وهذا باطل لان الخبر لا يكون مخبرا عنه * وانما قلنا ان المفعول له كذلك لانه قد يكون علة لافعال متعددة تقول ضربت واكرمت واعطيت اكراما يزيد فلو اقيم هذا المفعول مقام الفاعل لكان امانا مقام المجموع او مقام احدها وعلى كل تقدير فيلزم خلو بعض الافعال عن الفاعل وهو باطل فلما لم تطرد هذه القاعدة لمعرب امتنعوا من اثباتها في هذا الموضع الذي لا تعدد فيه الافعال لذلك * وانما قلنا ان المفعول معه كذلك

(لانه)

وإليك يزيد ضارع لخصومة * ومختبئ بمناطج الطوايح * وجوبا في مثل وان أحدهم المشركين استجارك
وقد يحذفان معا مثل نعم لمن قال أقام زيد * واذ تنازع الفعلان ظاهرا بعدهما فقد يكون في الفاعلية
مثل ضربني واكرمني زيد وفي المفعولية مثل ضربت واكرمت زيدا وفي الفاعلية والمفعولية مختلفين
ويختار البصريون افعال الثاني والكوفيون الاول فان اعملت الثاني أضمرت الفاعل في الاول على
وفق الظاهر دون الحذف خلافا للكسائي وجاز خلافا للفراء

لفعل مقدر على نحو ما تقدم وكذلك قول الشاعر * إليك يزيد ضارع لخصومة * ومختبئ بمناطج
الطوايح * لانه لما قال إليك يزيد علم ان نعمة من يبيكه فكأنه قيل من يبيكي فقبل ضارع لخصومة فهو
على ما ذكرناه في الآية قوله وجوبا في مثل وان احدهم من المشركين استجارك) وهو كل موضع وقع
بعد محل الفعل المحذوف فعل او ما ينزل منزلة مفسر للفعل المحذوف * وانما التزموا حذفه كراهية ان يجمعوا
بين المفسر والمفسر لانهم لم يأتوا بالثاني الاتسيرا للاول فلو ذكر الاول معه لوقع ذكر الثاني ضائعا
كقولك ان زيد قام قت فلو قلت ان قام زيد قام قت لم يحز لما ذكرناه * ومثال ما ينزل منزلة ذلك الفعل
المفسر ان المفتوحة الواقعة بعد الواء كقولك لو انك جئتني لا كرمتك فالتقدير لو ثبت انك جئتني ولكنهم
حذفوه لما ذكرناه لان ان المفتوحة تدل على الثبوت فكانت كالمفسر فأجريت مجراها لذلك ولذلك
لوقلت في مثل لو انك جئتني لجئتك او بجئتك لجئتك لم يحذفوا لفظ ان المفسرة في المعنى للفعل المحذوف
قوله وقد يحذفان معا) يعنى الفعل والفاعل وذلك ايضا عند حصول القرينة كما اذا قيل أقام زيد
قبل نعم فالتقدير نعم قام زيد ولولا ما تقدم لم يكن نعم مفيدا شيئا لانه حرف فلا تقيد الامع جملة فعلية
او اسمية فوجب تقدير الجملة وقدرت فعلية لتكون موافقة لقرينتها وهو اولى من تقديرها اسمية لما يلزم
من المخالفة بينهما وبين قرينتها * واما مثل قواهم لإحاطية فلا أية مرفوعا فهو فاعل ايضا لفعل محذوف
لقيام قرينة عند ايراد هذا الكلام فيما قصدتم جرى مثلا في مثل ذلك وما يقاربه فيقال في كل قضية كان
الانسان اهلا لها مجتهدا فيها ولكنه امتنع عليه لعارض عرض من غير جهته * واصله ان رجلا كان
لا تحظى عنده امرأة فتزوجته امرأة ولم تأل جهدا فيما تحظى بها عنده ولم تحظ بعد ذلك فقالت الاحظية
فلا الية تم جرى مثلا في ذلك وشبهه قوله واذ تنازع الفعلان ظاهرا بعدهما الى آخره قوله ظاهرا
بعدهما لانهما اذا وجها المضر استويا في صحة الاضمار فيهما لانهما ان كانا لتسكنم قلت ضربت واكرمت
ونحوه وان كانا لمخاطب قلت ضربك واكرمك ونحوه وان كانا لغائب قلت زيد ضرب واكرم فلم يتنازعا
شيئا لان كل واحد منهما يجب له مثل ما يجب للآخر * فان قلت فما صنع مثل ما ضرب واكرم الا انا
او الانثى او الاله ونحوه فانهما فعلا وجها الى مضمير يتنازعا لانه يصلح ان يكون لكل واحد منهما
كالظاهر * قلت وقد ذكر ذلك بعض المتأخرين وهو غلط لانه لو كان من هذا الباب اوجب ان يكون في
احدهما المضمير لانه فاعل فيقال ما ضربت واكرم الا انا او ما ضربت واكرم الانثى وعند ذلك
يفسد المعنى وانما هذا كلام محمول على الحذف وتقديره ما ضربت الانثى وما اكرم الانثى فحذف ذلك
من احدهما تخفيفا قوله خلافا للكسائي) لانه لا يجبر الاضمار في المسئلة المذكورة بل بوجوب الحذف ويظهر
ذلك في التثنية والجمع كقولك ضرباني وضربت الزيدين حذرا من الاضمار قبل الذكر وهو مردود لما علم
من ان العرب لا تحذف الفاعل قوله وجاز خلافا للفراء) لان الفراء يمنع هذه المسئلة وامثالها لما يلزم من الاضمار
قبل الذكر او حذف الفاعل وهو مردود لانه ثبت مثله عن العرب كقوله * وكشامد ماء كأن متونها

وإذا انتفى الأعراب لفظا فيهما والقرينة أو كان مضمرا متصلا أو وقع مفعوله بعدا لا أو معناها وجب تقديمه وإذا اتصل به ضمير مفعول أو وقع بعدا لا أو معناها أو اتصل مفعوله وهو غير متصل وجب تأخيره * وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا في مثل زيد لمن قال من قام *

لذلك قوله وإذا انتفى الأعراب لفظا فيهما والقرينة إلى آخره) بيان لما تعرض فيوجِب تقديم الفاعل الذي هو الأصل بعد أن كان جائزا تأخيره * فنه أن ينتفى الأعراب في الفاعل والمفعول جميعا والقرينة كقولك ضرب موسى عيسى لأنه لو لم يتقدم الفاعل ههنا لادى إلى اللبس فالتزم التقديم لذلك بخلاف قولك أكل موسى الكثرى فهذا وإن انتفى فيهما الأعراب فجائز فيه التقديم لما فيه من القرينة الرافعة للبس إذ لا يشك أن موسى أكل والكثرى مأ كول * ومنها أن يقع الفاعل مضمرا متصلا فانه يجب تقديمه على المفعول كيفما قدر كقولك ضربت زيدا لأنه لا يمكن تأخيره لأن وضعه متصل فلو أخر لوجب أن يكون منفصلا وذلك غير سائغ * ومنها أن يقع مفعوله بعدا لا أو معناها مثال الأول ماضرب زيد الأعرا والثاني إنما ضرب زيد عمرا لأن ما بعدا لا المرفعة هو المقصود بالاثبات دون ما عدا من الجنس المنفى قبله ألا ترى أنك إذا قلت ماضرب زيد الأعرا فقد نفيت جنس من وقع عليه ضرب زيد واثبت منه عمرا لا غير فلو ذهبت تقدم وتؤخر فتقول ماضرب عمرا لا زيد انعكس المعنى * وكذلك إذا قلت إنما ضرب زيد عمرا لأن ما يقع ثانيا في مثل ذلك بمثابة الواقع بعد الإيجصال الغرض المذكور فوجب فيه ما وجب في المذكور معه ألا قوله وإذا اتصل به ضمير مفعول إلى آخره) بيان لما تعرض له فيوجِب تقديم المفعول على الفاعل الذي هو خلاف الأصل * فنه أن متصل ضمير المفعول بالفاعل كقولك ضرب زيدا سيده لأنه أن لم يتقدم المفعول ههنا رجع الضمير إلى غير مذكور لالفاظا ولا معنى فيرجع من باب ضرب غلامه زيدا وقد تقدم أن ذلك ممنوع فوجب التأخير لما ذكرناه * ومنها أن يكون المفعول ضميرا متصلا والفاعل غير مضمّر متصل نحو ضربني زيد وما ضربني إلا أنت لأنه لو لم يتقدم المفعول لوجب أن يكون منفصلا وقد ثبت له في مثل ذلك الاتصال فممنوع تأخيره لذلك * ومنها أن يقع الفاعل بعد الإكوة لك ماضرب عمرا لا زيد لأن الغرض ههنا نفي جنس الفاعلية وإثباتها لزيد خاصة عكس ما ذكرناه من قبل عند تأخير المفعول بعدا لا فلو ذهبت تؤخر المفعول لانعكس المعنى * ألا ترى أنك إذا قلت ماضرب عمرا لا زيد فلو قدرت ضاربا آخر لعمر وغير زيد لم يصدق الكلام المذكور ولو قدرت مفعولا آخر غير عمر لم تحل به وإذا قلت ماضرب زيد الأعرا فلو قدرت مفعولا آخر غير عمر لم يصدق الكلام ولو قدرت فاعلا آخر غير زيد لم تحل به فقد تبين أن كل واحدة من المسائلين عكس الأخرى في المعنى فوجب التزام ما ذكر في كل واحدة منهما قوله وقد يحذف الفعل جوازا (وذلك عند قيام قرائن حالية كانت أو مقالية كقولك زيد لمن قال من قام فزيد فاعل لفعل مقدر دل عليه قول السائل من قام ولولا ذلك لم يسغ حذفه * ألا ترى أنك لو قلت زيد من غير قرينة لم تعد ذلك شيئا * ومنه قوله تعالى يسجد له فيها بالغدو والأصاال رجال في قراءة ابن عامر وأبي بكر يفتح الباء وذلك أن قوله رجال لا يصلح أن يكون مرفوعا يسجد لفاعلا ولا مفعولا لما يسجد فاعله أما الأول فلبناء يسجد البناء الذي يجب حذف الفاعل معه. وأما الثاني فلفساد المعنى لأنه يؤدي إلى أن يكون الرجال هم المسجودون في البيوت المذكورة بالتعظيم فوجب أن يقدر فاعلا حذف فعله اتقدم ما يدل عليه من جملة أخرى لأنه إذا قبل يسجد فقد علم أن ثمة فاعلا ولكنه لم يذكر فكان سائلا سأل عنه وقال من يسجد فقبل رجال أي يسجد رجال فرجال فاعل

(الفعل)

وجميع الباب باللام او الاضافة بنجر بالكسرة * المرفوعات هو ما شتمل على علم الفاعلية *
فقد الفاعل وهو ما اسند اليه الفعل أو شبهه وقدم عليه على جهة قيامه به مثل قام زيد وزيد
قام أبوه * والاصل ان يلى فعله فلذلك جاز ضرب غلامه زيد
وامنع ضرب غلامه زيدا *

ان الوصفية تنافي العلمية في المعنى لان العلمية وضع الشيء لدلول بعينه لا يتجاوزها والوصفية وضع الشيء
لمن قام به ذلك المعنى مطلقا فكيف يكون الشيء مختصا غير مختص فامنع لامتناع اعتبار الضدين في حكم
واحد وهو منع الصرف فلما نكر زال المانع لاعتبار الوصفية فاعتبرت لزوال المانع فوافقت حلة
اخرى فوجب منع الصرف لذلك * ومذهب سيويه اولى لما ثبت مقدما من اعتبار الوصفية الاصلية
وان زال تحققةها معنى * ويلزم الاخفش صرف ما علم ان العرب تمنعه الصرف نحو اسود ومنع صرف
ما علم ان العرب تصرفه نحو مررت بنسوة اربع قوله وجيع الباب باللام او الاضافة) اعني باب
مالا ينصرف اذا دخلته اللام او الاضافة اعني ان يكون مضافا بنجر بالكسرة كقولك مررت بالاجر
ومررت بأجركم * وانما بنجر بالكسرة امالانه دخل عليه ما هو من خواص الاسماء فقابل شبه الفعل
فرجع الى اصله واما لان الجر لم يمتنع فيه الاتباع لذهاب التنوين للعلمين فلما كان زوال التنوين هنا
لاجل اللام او الاضافة للعلمين زال موجب منع الجر فدخل وهذا قول اكثرهم قال * المرفوعات
هو ما شتمل على علم الفاعلية فقد الفاعل وهو ما اسند اليه الفعل أو شبهه وقدم عليه على جهة قيامه به *
قوله ما اسند اليه الفعل أو شبهه (ليدخل فيه نحو زيد قام أبوه فانه فاعل لانه اسند اليه ما شبه
الفعل قوله وقدم عليه) ليخرج عنه نحو قولك زيد قام فانه يومهم ان زيدا هو مسند اليه قام فيظن انه
داخل في الحد وليس هو فاعلا وانما هو مبتدأ قوله على جهة قيامه به) احتراز من مفعول مالم يسم
فاعله نحو قولك ضرب زيد فانه اسند الفعل اليه وقدم عليه فلولا لم يحتز منه لدخل في الحد وليس
هو بفاعل عند من حده بهذا الحد والذين يجعلونه من انواع الفاعل لا يحتززون عنه بهذا القيد واكثر
البصريين المتقدمين هو عندهم فاعل فاذا حدوا الفاعل لم يحتزوا عنه ليدخل في حده * واختير قوله
على جهة قيامه به ولم يقل قائما به ليدخل فيه ما هو قائم به على الحقيقة وما هو جار مجراء في التعبير
والتقدير كالنصب والاضافات * فالاول مثل قولك علم زيد وشبهه والثاني نحو قولك قرب زيد وبعده وشبهه
والباب كله واحد سواء كان فيه معنى محقق يقوم بالفاعل او يجري مجراء من نسبة او اضافة فاختر
قوله على جهة قيامه به لذلك قوله والاصل ان يلى فعله) لانه احد جزئي الجملة وماعداها فضلا وقد
وجب تقديم الفعل فوجب ان يكون الاصل ان يلى فعله لانه المحتاج اليه والمحتاج اليه اولى بالتقديم
من غيره فان قدم عليه المفعول كان في النية مؤخرا لما ذكرناه قوله فلذلك جاز ضرب غلامه زيد وامنع
ضرب غلامه زيدا) يعني ومن اجل ان اصل الفاعل التقديم على غيره جازت المسئلة الاولى وامنع
الثانية * ويانه انك اذا قلت ضرب غلامه زيد فلا بد من متقدم يرجع اليه هذا الضمير تقدما لفظيا او معنويا
وهو راجع الى زيد وهو متأخر لفظا فلولا انه متقدم من حيث المعنى لم يحز ولكنه لما كان فاعلا والفاعل
رتبه التقديم جازت هذه المسئلة لانه في حكم قولك ضرب زيد غلامه وامنع المسئلة الاخرى وهى
قولك ضرب غلامه زيدا لان الضمير في غلامه راجع الى زيد وهو متأخر لفظا ومعنى * اما اللفظ فمعلوم
حسناه واما المعنى فلانه راجع الى المفعول ورتبه التأخر فرجع الضمير الى غير المذكور فامنع المسئلة

غير قابل للتأه ومن ثم امتنع اجر وانصرف بعمل * وما فيه علمية مؤثرة اذ انكر صرف لما تين من انها
لاتجماع مؤثرة الا ماهى شرط فيه الا العدل ووزن الفعل وهما متضادان فلا يكون الا أحدهما
فاذا انكر بقى بلا سبب او على سبب واحد * وخالف سيويه الاخفش في مثل اجر علما ثم ينكر اعتبارا
لصفة بعد التنكير * ولا يلزمه باب حاتم لما يلزم من اعتبار متضادين في حكم واحد

قوله غير قابل للتأه (احتراز من مثل يعمل في قولهم جل يعمل فلولم يحترز منه اورد نقضا وانما كان قبوله
التأه مانعا من اعتباره لانه بقبوله التأه يخرج عن شبه الفعل لان الافعال لاتقبل هذه التأه فلا قبل ما لم يقبله
الفعل خرج عن شبهه وهو معنى كلام الفارسي قوله ومن ثم امتنع اجر) لانه لم يقبل التأه فالشبه
قائم وانصرف يعمل لقبوله التأه قوله وما فيه علمية مؤثرة اذ انكر صرف) الى آخره قوله مؤثرة
احتراز من ان تكون لا اثر لها كرجل سمي بمساجد او جراء فانه لا اثر للعلمية فيه لاستقلال الحكم
بالجمعية والف التائيت * وانما اعتبر كونها مؤثرة لانك اذ انكرت ماهذه صفة لم تزل الالعلمية وقد ثبت
انه لا اثر لها فيبقى الاسم ممتنعا على ما كان عليه فلولم يحترز . منها لكان الحكم بأنه اذ انكر صرف خطأ
لان نحو مساجد اذا نكر لا ينصرف لما ذكرناه . وانما انصرف كل ما فيه علمية مؤثرة اذ انكر لما تين من تفصيل
ما تقدم ان العلمية لاتجماع شيئا من العلل وهى مؤثرة الا وهى شرط فيه الا العدل ووزن الفعل فانها
تجماعها وايست شرطها فيهما * وبيان ذلك ان الوصف لاتجماعه مؤثرة لما بينهما من التضاد فسقط
والتائيت ان كان بالالف فلا تجماعه مؤثرة فسقط وان كان بغيرها يعنى بغير الالف فقد تقدم انها شرط فيه والجمعة
هى شرط فيها * والجمع لاتجماعه مؤثرة فسقط * والتركيب شرطه العلمية والالف والنون ان كانا في اسم
فشرطه العلمية وان كانا في صفة فلا تجماعه لما بينهما من التضاد فلم يبق الا العدل ووزن الفعل فانها
تجماعهما من غير شريطة * الا ترى انك تقول ثلاث وآخر وجع فتمعه الصرف للعدل والصفة مع
انقضاء العلمية . وكذلك اجر واسود فدل على ان العلمية ايست شرطها فيهما لاستقلال الحكم دونها
الانهما متضادان اعنى العدل ووزن الفعل المعتبر * وبيان التضاد وهو ان العدل لا يكون الا بالاوزان
المذكورة ولا شئ فيها من اوزان الفعل فلا يكون ابداع العلمية الا احدهما فان لم يكن فيه احدهما بقى
بلا سبب اصلا لان العلمية تزول بالتنكير وتزول كون البواقي صيما لكون العلمية شرطها فيها واذا انتفى
الشرط انتفى المشروط واذا انكر وفيه احدهما بقى على سبب واحد وهو اما العدل واما وزن الفعل
والعلمية تزول بالتنكير وان كان . معهما امر آخر زال لزوال شرطه فبين ان كل ما فيه علمية مؤثرة حكمه
اذ انكر ان بصرف قوله وخالف سيويه الاخفش في مثل اجر علما ثم ينكر اعتبارا لصفة بعد التنكير
وكل صفة اذا سمى بها وفيها علمية مع الصفة ثم تنكرت فالأخفش بصرفها بعد التنكير ويطرد ما ذكرناه
لانه اذ انكر زالت العلمية ولم يبق الا على سبب واحد وسيويه يمنع الصرف ويعتبر الصفة بعد التنكير
في منع الصرف لما تقدم من ان المعتبر الوصف في الأصل وهذا وصف في الأصل فوجب اعتباره وان
استعملت في غير ذلك كاثبت في اسود وارقم وادهم بالدليل المتقدم * واشكل ما يرد عليه باب حاتم وضارب
اذا سمى به فانه يقال لو صح اعتبار الصفة الاصلية بعد زوالها بالتسمية لوجب امتناع حاتم من الصرف
للعلمية والوصفية وهو مصروف بالايجاع واذا ثبت ان الوصفية الاصلية غير معتبرة مع الاسمية اجاما
فمن اذ انكرنا لم تنكر الا ما انتفى فيه اعتبار الوصفية فلا وجه لتقديرها بعد الحكم باتفائها * والجواب انه
قد ثبت اعتبار الوصفية بعد الاسمية في مثل اسود وارقم وانما لم تعتبر في باب حاتم لما منع خاص وهو اننا لم

● التركيب شرطه العلية وان لا يكون باضافة ولا اسناد مثل بعلبك ● الالف والنون ان كانا في اسم فشرطه العلية كعمران او صفة فانتفاء فعلاية وقيل وجود فعلي . ومن ثم اختلف في رجحان دون سكران وندمان ● وزن الفعل شرطه ان يختص بالفعل ككسر وضرب أو يكون في اوله زيادة كزيادته

قوله التركيب شرطه العلية وان لا يكون باضافة ولا اسناد) احتراز بقوله وان لا يكون باضافة من مثل غلام زيد لان الاضافة تدخل الممنوع من الصرف في حكم الصرف فلا اثر لانفع معها على ماسباتي ● وقوله ولا اسناد احتراز من مثل تأبط شرالانه لا يستقيم فيه اعراب ومنع الصرف فرع الاعراب فاذا امتنع الاعراب من اصله امتنع ذلك ● قوله الالف والنون ان كانا في اسم فشرطه العلية كعمران او صفة الى آخره) وانما اشترطت العلية فيهما الالف والنون اذا كان اسما لانه يقوى شبههما بالني التأنيث الا ترى انك اذا قدرت ندمان علما وجدت الالف والنون مشابهة لاني التأنيث من حيث امتناع دخول تاء التأنيث عليها كامتناع دخولها على الالف فلا تقول في العلم ندمانه كما لا تقول في سكرى سكراته واولا العلية لقلت ندمانه فقد ظهر لك ان الالف والنون في الاسماء لا تكون مشبهة لالف التأنيث الا باعتبار العلية ● وانما اعتبر فيها اذا كانت في الصفة انتفاء فعلاية او وجود فعلي على القول الاخر ليتحقق ايضا شبههما بالالف التأنيث لانها اذا كان لها فعلي لم يقل فيها فعلاية استثناء بفعل وكذا اذا انتفت قد انتفى دخول تاء التأنيث عليها فقد حصل الشبه بذلك ومن ثمه يعني ومن اجل الاختلاف في الشرط اختلف في رجحان ● فمن زعم ان الشرط انتفاء فعلاية منعه الصرف اذ ليس له فعلاية ● ومن زعم ان الشرط وجود فعلي صرفه لانه ليس له فعلي ● والاول الاوجه من وجهين احدهما ان الالف والنون عندنا كانتا ممتنعين لامتناع دخول تاء التأنيث عليهما واذا كان رجحان لا تدخل عليه تاء التأنيث فقد صح شبهه بالالف التأنيث ووجود فعلي ليس مقصودا في نفسه وانما المقصود تحقيق امتناع دخول تاء التأنيث عليها فاذا امتنع دخول تاء التأنيث عليها لغيره فقد حصل المقصود ● الثاني انه لو قدر استواء الامر بين فهذا اولى لانه لاكثر في كلامهم فينبغي ان يحمل على الاكثر الا ترى ان باب سكران اكثر من باب ندمان واذا احتمل ان يكون من كل واحد منهما فعمله على ما هو الاكثر اولى ولم يختلف في ندمان لانه لم يتنف فيه فعلاية ولم توجد له فعلي ولذلك لم يختلف في سكران في انه ممنوع من الصرف بخلاف ندمان لان انتفاء فعلاية ولو لوجود فعلي ● قوله وزن الفعل شرطه ان يختص بالفعل ككسر وضرب) وفعل ليس من ابناء الاسماء فان وجد في الاسم فلا يكون الامتقولا عن الفعل كبذر وعثر او اعجبنا بكم قوله او يكون في اوله زيادة كزيادته) هذا اولى من قول النحويين او يكون غالبا على الفعل فانه غير مستقيم لوجهين ● احدهما انه رد الى جهالة اذ لا تعرف كثرته على الاسم الا بعد الاحاطة بما وقع منه في الاسماء والافعال ● والثاني انه باطل بأفعل فان أفعل في الاسماء اكثر منه في الافعال وهو مع ذلك معتبر في منع الصرف فلو كان اعتباره لغلبته في الفعل لم يمنع أفعل لغلبته في الاسم ● والدليل على ان أفعل في الاسماء اكثر انه ما من فعل ثلاثي الا وله أفعل اسما امالا فضيل واما لغيره ● وأفعل في الافعال لا يكون الا في بعض ما جاء فيه فعل وفي غير ذلك قليلا وبقيته في القلة وقوم أفعل في الاسماء من غير فعل كأجل واخيل وافعي وارنب واشباه ذلك فثبت ان هذا القول اولى وهو مناسب في منع الصرف لشبهه بالفعل بزيادته وهو معنى كلام سيويه والذي تحقق لك ذلك ان فاعلا في الاسماء لا يكاد يوجد الا في نحو خاتم وهو قليل فاعلا في الافعال اكثر من ان يحصى كضارب وخاصم وقاتل في باب المفاعلة وسافر في غيره ولو سميت بخاتم لصرفته

✽ ونحو جوار رفعا وجرا مثل قاض ✽

لأننا لجمع المانع شرطه صبغة منتهى الجموع وقد فقد ههنا كونه جمعا فلا اثر للشرط عند فقدان السبب ✽ وامان قال لعله كونه لانظيره في الاحاد فلاشكل عليه صرف او لم يصرف ✽ وجوار رفعا وجرا مثل قاض بلاخلاف بين النحويين في اللفظ وان اختلف في التقدير فسيبويه واصحابه يزعمون انه غير منصرف وان التنوين فيه تنوين عوض ✽ وبعضهم يزعم انه منصرف لعدم الموجب لمنع الصرف ويستدل هؤلاء على هذا بأنه لو كان فيه مانع من الصرف لم يكن الا لجمع وشرط الجمع ان يكون بعد الالف حرفان فصاعدا وليس بعد الالف ههنا الاحرف واحد فانتفى الشرط المانع فوجب الصرف لذلك وصار صرفه كصرف سلام وكلام بمواقع بعد الالف فيه حرف واحد ✽ والصحيح ما ذهب اليه سيبويه والدليل عليه انه جمع على صبغة منتهى الجموع فوجب الحكم بمنع الصرف فيه والانتزعت والانتزعت القاعدة المعلومة في باب منع الصرف وما ذكره من الاعلال وبقاء حرف واحد بعد الفه غير مستقيم فاننا قطع باعتبار المحذوف في مثل ذلك ✽ والذي يدل عليه امران احدهما اننا نقول هذه جوار بكسر الراء اعتدادا بوجود الياء ولو كانت الياء في حكم العدم لوجب ان نقول هذه جوار فدل ذلك على انه ليس كسلام واذا ثبت الاعتداد بها في كسر الراء وجب الاعتداد بها في منع الصرف لانه حكم لفظي مثله ✽ والثاني اننا نتفقون على منع صرف مثل قولك زيد اشقي واحوى وما شبهه واصله اشقي واحوى فالمانع منه وزن الفعل والصفة ووزن الفعل انما يكون باعتبار الصيغة التي هي افعال فحركت الياء ونفتح ما قبلها فانقلبت الفافقي احوى فلو صح ان يكون الاعلال مخلا بالزنة لوجب ان لا يعتد بوزن الفعل فيقال هو احوى من كذا بالتنوين لانه حينئذ غير مماثل لوزن الفعل ولا قائل به ✽ فان قال قائل ان احوى مثل افعال بعد الاعلال لثبوت الالف بعد العين فهو قاسد من جهة ان ثبوتها انما كان بعد الحكم بمنع الصرف الا ترى انك لو صرفته لزال الالف كما في جوار فان جوار لو اعللته من غير صرف لبقيت الياء بعده ثابتة ولا وجه لحذفها وانما حذفت لتقدير الانصراف عنده فالذي اوجب عنده ان يصرف جوار هو بعينه موجود في احوى واشقي ولم يصرف باتفاق ✽ فان قيل فاهذا التنوين على مذهب سيبويه قيل هو عنده تنوين عوض قالوا من الياء المحذوفة والاولى ان يقال من اعلال الياء بالسكون لان حذف الياء انما كان بسبب وجود التنوين فكيف يصح ان يكون عوضا عنها ولم تحذف الابد وجوده وانما يكون الشيء عوضا عن الشيء بعد ثبوت حذفه لغيره فوجب ان يقال انه عوض عن الاعلال لان الاعلال ثابت قبل مجيء التنوين فلما جاء التنوين بعد ثبوت الاعلال اجتمع ما كننا نحذف الياء لالتقاء الساكنين وسيبويه يطرد هذا الاصل فاذا نسي امرأة بقاض قال هذه قاض وان كان فيها علتان طردا لاصله في التعويض عن اعلال الياء ومخالفة في جوار لما تعذر عليهم في مثل قاض اسم المرأة ان يقدروه مريا عن العلة المانعة للصرف والتنوين عندهم في مثله تنوين الصرف طردوا اصلهم في حذفه فيقولون جاءني قاضي باثبات الياء لان التنوين لما زال بامتناع الصرف وحذفت الضمة اسما ثما لابقيت الياء ساكنة لا موجب لحذفها فاذا جاءوا الى النصب اتفق الجميع على قولهم رأيت جوارى لفظا وحكما ومن العرب من يقول مررت بجوارى في الخفض وهي قليلة ووجهها انه قدره من اول امره ممنوعا من الصرف والممنوع من الصرف حركته الفتحمة في الجر كما في النصب وقد قيل في النصب رأيت جوارى باتفاق خلفه الفتحمة فكذلك هذا ✽

(قوله)

الجمع شرطه صيغة منتهى الجموع بغيرها كساجد ومصايح • و أما فرازنة فنصرف و حضاجر علم للضبع غير منصرف لانه منقول عن الجمع * وسراويل اذالم بصرف و هو الاكثر فقد قيل اعجى حل على موازنه • وقبل عربى جمع سرولة تقديرا و اذا صرف فلاشكل *

منها فلذلك قابلتها فلم يكن لها معها اثر قوله الجمع شرطه صيغة منتهى الجموع بغيرها كساجد ومصايح هذا الجمع هو احد ما يقوم مقام علمين وسببه انه صيغة منتهى الجموع فكأنه جمع مرتين اما تحقيقا في نحو كالب لانه جمع لا كلب واكلب جمع كلب او تقديرا في نحو افاضل وشبهه لانه على تلك الصيغة فاجرى مجراه وهذا أولى من قول الاكثرين لانه جمع لانظيره في الاحاد فان ذلك منقوض بأفلس وبابه وهو اكثر من ان يمحصى فأفعل جمع لانظيره في الاحاد فكان جديرا بأن يتمتع من المصروف • واجاب بعضهم عن ذلك بأنه قد جاء افعل في الواحد بناء التأنيث كائتلة في لغة ردية واء التأنيث لا يعتد بها لانها زائدة على البنية فقد صح مجيئ افعل في الواحد وهذا فاسد لانه اول الالف ردية واءا نادرا والصادر لا اعتداده كما في سراويل في ذلك البناء القائل هو به • والثالث ان واء التأنيث في مثل ذلك قد اعتد بها بالاجماع في صرف فرازنة لانه مثل كراهية وطواعية وبابه وليس يفارق هذا الباب الذى يقول به الاتباء التأنيث والاقذور اذن مثله في الواحد فلا يصح ان يقال انه لانظيره في الاحاد وهذا هو الذى يجب به هذا القائل في صرف فرازنة وشبهه فانه يقول خرج زيادة التاء الى زنة الواحد الذى هو كراهية وطواعية فلذلك صرف فقد اعتد ببناء التأنيث في خروج هذه البنية عن صيغة الجمع الى صيغة الواحد فكيف يجعل تاء التأنيث في باب افعل غير مخرجة له عن صيغة الجمع الى صيغة الواحد وهل هذا الاناقض بين واذ قبل صيغة منتهى الجموع كان التعليل فيه في قيامه مقام علمين اوضح من قولنا لانظيره في الاحاد واندفع هذا النقض الذى لا جواب عنه * واما فرازنة فنصرف لان شرط هذه الصيغة المعبرة ان تكون بغيرها لانه اذا كانت بالهاء شابهت كراهية وطواعية لفظا ومعنى فكان اجراؤها مجراها جادرا * وحضاجر علم للضبع غير منصرف لانه منقول عن الجمع • ووجه ورود ان يقال حضاجر اسم للضبع مفرد فكيف امتنع من الصرف وهو مفرد ولا يجوز ان يقال لانه صيغة منتهى الجموع لان ذلك شرط الجمع المانع فلا يؤخذ الشرط على انفراده سببا فلا بد من تحقق الجمعية التى هى سبب والشرط جميعا فلذلك قيل لانه منقول عن الجمع والاسماء المنقولة عن الجمع كالاسماء المنقولة من الصفة مالم يمنع مانع كحاتم * وكذلك لو سمي بمساجد لكان متمنعا من الصرف باعتبار الجمع المشروط بما ذكرناه فحضاجر اذن كساجد اذا سمي به لان حضاجر في الاصل جمع لحضجر والحضجر العظيم البطن فاذا سمي الضبع بحضاجر كان كتسمية رجل بمساجد فكما ان مساجد لا ينصرف عند ذلك فكذلك حضاجر * وسراويل في الاعتراض على هذا الباب اشكل من حضاجر اذالم بصرف ولذلك اضطرب فيه فقال قوم اعجى حل على موازنه في العربية كصايح فأجرى مجراه تشبيها له به • والمالم يكن من جنس كلامهم اتبعوه مشابيهه فحملوه عليه ويلزم هؤلاء ان يقولوا بالجمع وما شبه الجمع وكذلك يقول بعضهم وقال قوم هو عربى ولكنه جمع في التقدير فيحملون سراويل في التقدير جمعا لسرولة ثم اطلق اسم جنس على هذه الالة المفردة وهو بعيد في الاسماء الاجناس فان مثل ذلك لم يثبت الا في الاعلام * وجوابهم ان مثل هذه الصيغة لم يمنع الا اذا كان جمعا وذلك معلوم باستقراء كلامهم وقد ثبت منعها ههنا فوجب حملها على الجمع تقديرا وان كان مخالفا للقياس مراعاة لما علم من كلامهم في هذه القاعدة * واذا صرف فلاشكل على ما ذكرناه

والمعنوى كذلك * وشرط تحتم تأثيره زيادة على الثلاثة أو تحرك الاوسط أو العجمة
فهند يجوز صرفه و زيب وسقر وماه وجور ممنوع * فان سمي به مذكر
فشرطه الزيادة * فقدم منصرف وعقرب ممنوع * المعرفة شرطها
أن تكون علمية * العجمة شرطها علمية في العجمة وتحرك الاوسط أو زيادة
على الثلاثة * فنوح منصرف و شترو ابراهيم ممنوع *

على حاله فاذا انضمت العلمية لزممت فلم تنفك عن الاسم فاعتدبها عند لزومها ولم يعتدبها في غيره. والمعنوى
كذلك والكلام فيه كالللام في التأنيث بالتاء لانك تقول مررت بامرأة جريح فتصرفه وان كان فيه تأنيث
وصفة كما ذكرناه في التاء قوله وشرط تحتم تأثيره (يعني تأثير المعنوى لان التأنيث بالتاء مع العلمية منتهى
التأثير على كل حال) وانما هذا مخصوص بالمعنوى لان التأنيث بالتاء لا يوجد فيه ثلاثا ساكن الاوسط فلم
يجر ذلك فيه. وانما اشترط في المعنوى احد هذه الاشياء لانه اذا كان ثلاثا ساكن الاوسط جرى على
ألسنتهم خفيفا ومنع صرفه للثقل فكأن خفته قابلت أحد السيبين فصرفت * واما من منعه من الصرف
فلم ينظر الى خفته فاما اذا تحرك الاوسط لم تحصل فيه تلك الخفة المقابلة وكذلك اذا كان مع العجمة وان
سكن وسطه فانها وان لم تكن معه سببا لما سذكرا أن العجمة لا تكون مع الثلاثي الساكن الاوسط سببا
كما توهمه بعضهم فهي مقوية للتأنيث حتى يحتم تأثيره فلا يلزم من تقويتها امر التأنيث مرجحة له ان تعتبر
علة مستقلة في منع الصرف. فهند يجوز صرفه لانه لم يوجد فيه واحدة من شروط القصر وزيب ممنوع صرفه
مختصا لانه زائد على ثلاثة وهي احد الشروط المعتبرة كل واحد منها في التحتم لانها على البدل وسقر
كذلك لانه وان لم يزد على ثلاثة وليس معه عجة فانه متحرك الاوسط وجور ممنوع لانه مع العجمة
على ما ذكرناه قوله فان سمي به مذكر فشرطه الزيادة (يعني فان سمي بالوث المعنوى لان
الكلام فيه فالضمير له * و انما اشترط في المعنوى الزيادة اذا سمي به مذكر لان التأنيث المعنوى
باعتبار مدلوله قد فاق بتسمية المذكر به فلم يبق الا اعتبار اللفظ فاعتبر الزائد على الثلاثة
لانه فيه بمثابة تاء التأنيث فكأن فيه تاء ولم يعتبر مادون ذلك لفوات المعنى وفوات ما يقدر بالتاء
والذي يدل على ذلك تصغيرهم قدما بقديمة وعقربا بعقرب فدل على ان الحرف الزائد
نائب من باب التاء فاعتبر الزائد ولم يعتبر في قدم اذ لا شيء يقوم مقام التاء والمعنى قد زال اعتباره
كما تقدم قوله المعرفة شرطها ان تكون علمية (لان بقية المعارف امامنية كالمخمرات واسماء الاشارة
والموصولات فلا دخول لها في هذا الباب * واما معرفة باللام او مضافة وتلك وان كانت معرفة فحكمها
حكم المنصرف على ما سبأنا آخره وهذا انما يكون اذا لم يجعل تعريف باب التوابع اصلا ولم يعتدبه
ايضا فاما اذا اعتدبه في منع الصرف في مثل مررت بالقوم اجمع وشبهه انضم الى العلمية تعريف
التوكيد قوله العجمة شرطها علمية في العجمة وتحرك الاوسط أو زيادة على الثلاثة (والدليل على
اشتراط العلمية في العجمة في الاصل انك لو سميت بدياج لصرفته * وانما اشترط تحرك الاوسط لانهم
لم يمنعوا وحاولوا ولم يوجد في كلامهم الامصروف وفي العلمية والعجمة فدل ذلك على ان العجمة في الاصل
لا اثر لها مع سكون الاوسط والعلة في اشتراط العلمية مع العجمة في الاصل انه اذا نقل غير علم اعتبرت عليه
احكام كلامهم من الاضافة والالف واللام فصار كأنه من جنسه فضعف اعتبار العجمة فيه بخلاف
ما اذا نقل علما * واما تحرك الاوسط والزيادة على الثلاثة فلما في مخالفتها من الخفة التي قابلت علة هي اقوى

وجمع أو تقديرا كعمر وباب قطام في تميم * الوصف شرطه ان يكون في الاصل فلا تنضره الغلبة فلذلك صرف أربع في مررت بنسوة أربع وامتنع اسود وأرقم للحية وأدهم للقيد * وضعف منع افعى للحية وأجدل للصقر وأخيل للطائر * التأنيث بالتاء شرطه العلمية

نكرة غير مضاف ان يكون مفردا مقرونا بمن فيقال مررت برجل افضل منك وبامرأة افضل منك وبنساء افضل منك وآخر نكرة غير مضاف فكان قياسه ان يقال مررت بنساء اخر منك فعدل عن صيغة افعل الى صيغة فعل وهذا عدل محقق من صيغة الى صيغة يرتفع معه اعتراض الفارسي من اصله * واما جمع فتحقيق العدل فيه انه جاء جمعا لجمعا وجمعاء مؤنث اجمع وقياس فعلاء افعل ان يجمع على فعل فكان قياس جمع ان يكون جمعا فعدل عن صيغة فعل الى صيغة فعل * وقد اعترض الفارسي ايضا على ذلك وقال قياس فعلاء افعل في الالوان والعيوب الممتنع جمع مذكروه بالواو والنون ان يجمع على فعل فاما ما جمع مذكروه بالواو والنون فليس قياسه ان يجمع على فعل وقد جمع مذكر هذا بالواو والنون فليس من باب فعلاء افعل المذكور لانك تقول في مذكروه اجمعون ولا تقول في مذكر اجر اجرون فدل على انه من غير بابيه واذا ثبت انه من غير بابيه لم يكن جمع معدولا عن جمع اذ لم يثبت العدل الالباء على انه من باب جر اجراجر وقد بطل كونه من باب جر اجراجر * هذا معنى اعتراض الفارسي وجعل القائل به مخطئا و اشار الى ان الاولى ان يقال انه معدول عن ججاي لانه فعلاء الذي ليس بصفة قياسه ان يجمع على فعالي وقيل فيه فعل فهو عدل محقق قوله او تقديرا كعمر) انما جعل هذا من باب التقدير لانه ليس له قياس يستدل به على عدله ولو لم تمنع العرب صرفه لم يحكم فيه بعدل ولكنهم لما منعوه الصرف وقد علم انه لا يمنع الالطين ولم يكن فيه ظاهرا الا العلمية حكم بتقدير العدل فيه لا مكانه لانه لو لم يقدر للزم منه خرم قاعدة معلومة من كلامهم فهذا هو الوجه الذي اوجب التقدير ولذلك لم يقدر عدل في مثل اددعلا لما ورد في كلامهم مصروفا قوله وباب قطام في تميم) لان تيمما يعربون هذا الباب ويمنعونه الصرف فيقولون جاءت قطام ورأيت قطام ومررت بقطام ووافقوا الحجازيين في نحو حضار فوجب الحكم بالعدل في الباب تقدير اذ لا قياس يؤدي الى ان يكون معدولا عن صيغة اخرى الا ما ذكرناه من الحكم بالبناء * ثم قال (لوصف شرطه ان يكون في الاصل الى آخره) شرط الوصفية ان يكون الاسم صفة في الاصل فلو قدر غلبته في الاسمية وزوال الوصفية عنه لم ينضر فهذا معنى قوله فلا تنضر الغلبة وتحقيقه منهم صرف اسود وارقم وأدهم وان خرجت عن الوصفية بالغلبة لان اصل وضعها للصفة بدليل استعمالهم اياها صفات فلو قدر استعمال اسم صفة وليس في الاصل صفة لم تعتبر الوصفية بدليل صرفهم أربع في مررت بنسوة أربع فانه صفة للنسوة وهو على زنة الفعل الان وصفية ليست في الاصل لانها من اسماء الاعداد وهي الغير الصفة في الاصل * وانما ضعف منع افعى واجدل واخيل لانه لم يتحقق فيه وصفية اصلية وليس فيه الا وزن الفعل فضعف منع الصرف لذلك * وانما منعه الصرف ناس من العرب لمساروا من قوة الاشتقاق في اجدل لانه من الجدول وهو القوة وهو الصقر * واخيل من الخيلان وهو طائر ذو خيلان وهو اما افعى للحية فكأنهم توهموا معنى الخيلت فظنوا جرى ذلك في الاصل بجرى الصفات وهذا معنى كلام سيويه * ثم قال (التأنيث بالتاء شرطه العلمية) والذي يدل عليه صرفهم قائمة في مررت بامرأة قائمة ولو لم يكن كذلك اوجب منع الصرف لان فيه التأنيث والصفة وانما اشترطت العلمية لان التاء في غيره غير لازمة لانك تقول مررت برجل قائم وبامرأة قائمة فتجدها تنزع عن الاسم وتثبت ويبقى الاسم

ويجوز صرفه للضرورة او التناسب مثل سلاسل واغلا * وما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنيث * فالعدل خروجه عن صيغته الاصلية تحقيقا كثلاث ومثلث وآخر

قوله ويجوز صرفه للضرورة او التناسب (اما الضرورة فلانها تجيزد الشيء الى أصله واصل الاسماء الصرف وقوله او التناسب في قوله تعالى سلاسل واغلا وسعيرا وقوله قواريرا الاولى فاما سلاسل فلانه لما انضم الى الاسم اسماء منصرفة حسن ان يردبها الى أصله مراعاة للتناسب * واما قوله قواريرا ونحوه فلانه رأس آية ورؤس الآي في اخوانها بالالف فحسن صرفه لوقوف عليه بالالف فتناسب رؤس الآي * وما يقوله بعضهم من ان صرف مثل ذلك لكونه الاصل اشارة الى تجويز الامرين فيه باطل لامتناع جواز مثل جاء ابراهيم واحد في السعة اجاعا منهم ثبت ان الوجه ما ذكرناه من قصد التناسب * ثم قال (وما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنيث) يعنى المقصورة والمدودة وانما قام الجمع مقام عشرين لانه صيغة منتهى المجموع فكأنه جعان * وانما قامت كل واحدة من ألفي التأنيث مقام عشرين لثرومها الاسم لزوما لا ينفك عن بحال فيعمل لزومهما كتأنيث ثان فصار كأنه تأنيثان قوله فالعدل الى آخره) العدل معناه ان تعدل عن صيغة الى صيغة اخرى * وذلك على ضربين احدهما ان يتحقق بالنظر اليه في نفسه بدليل يدل عليه والآخر ان يكون غير متحقق وانما صير اليه للضرورة كونه وقع غير منصرف * فالاول منه ثلاث ومثلث وبيان تحقيق العدل فيه ان معنى ثلاث ومثلث في قولك جاء القوم ثلاث وجاء القوم مثلث اى جاء القوم ثلاثة ثلاثة ثلاثة هو الاصل * وبيان انه هو الاصل ان اسماء العدد المستعملة هي من واحد الى عشرة وهو احدها والآخر هو ان معناه الحصر في تقسيم من هو له على الصيغة المشتقة هي منها واصل ذلك في كلام العرب ان يكرر الاسم المراد تقسيم الاشياء عليه فيقال جاء القوم رجلا رجلا ورجلين رجلين وجاعة جاعة فلما وردت ثلاث غير مكررة علم انه فرع عن مكرر وذلك المكرر انما هو ثلاثة ويقال أحاد وموحدوثناء ومثنى وثلاث ومثلث ورباع ومربع * وهل يقال فيما عدا الى العشرة عشرا ومعشرا ولا يقال فيه خلاف اصحهما انه لم يثبت وقد نص البخاري في صحيحه على ذلك * واما آخر فقيه عدل محقق وصفة فلذلك امتنع من الصرف قال الله تعالى فعدة من أيام اخر وتحقيق العدل فيه انه جمع لاخرى وأخرى تأنيث آخر وآخر افعال التفضيل وهذا الباب قياسه ان لا يستعمل اذا قطع عن الاضافة ومن الابل بالالف واللام كقولك جاني الافضل والفضلى والفضل ولو قلت افضل وفضلى وفضل لم يميز فاذا استعمل آخر من غير اضافة وغير من قياسه ان يستعمل بالالف واللام فاذا استعمل بغير الف واللام فقد عدل به عن صيغته الاصلية تحقيقا اخذا من هذا الاستقراء المعلوم * وقد اورد الفارسي اعتراضا على قول التحويين في ذلك فقال لو صح ان يكون معدولا عما فيه الالف واللام لوجب ان يكون معرفة لان كل معدول عن معرفة فانما يقصده قصد تلك المعرفة فيجب ان يكون معرفة ولما ثبت كونه نكرة بالاجماع بطل ان يكون معدولا عما فيه الف واللام وجعله قادحا ولم يذ كر له جوابا * والجواب عن ذلك انه يصح ان يقال انه معدول عن الصيغة التي هي قياسه ولا يلزم ان يكون معرفة وما ذكره ابو على من المعدولات انما كان معرفة بقصد ارادة الالف واللام فيها كما في أمس ولذلك بنى ابو بقصد كونه علما كما في مهر ولذلك اعرب ومنع من الصرف واذا كان كذلك فلا يصح ان يكون آخر متضمنا معنى اللام لانه معرب ولا هلاما لكونه صفة والصفة تضاد العلمية فثبت انه يجب ان يكون آخر غير معرفة وان كان معدولا عما فيه الالف واللام لبطلان تقدير التعريف فيه * ويمكن ان يقال ان قياس باب افعال التفضيل اذا جرى

التقدير فيما نذر كصاو غلامى مطلقا او استقل كقاض رفا وجرا ونحو مسلى رفا * واللفظى فيما عداه * غير المنصرف مافيه علمتان من تسع او واحدة منها تقوم مقامهما وهى * عدل ووصف وتأنيث ومعرفة * وبوجهة * ثم جمع ثم تركيب * والنون زائدة من قبلها ألف * ووزن فعل وهذا القول قريب * مثل عمر واجر وطلحة وزينب وابراهيم ومساجد ومعدي كرب وعمران واحد * وحكمه أن لا كسر ولا تنوين *
معناه * معنى المثني ووضع ووضع اجزى مجزأ * ثم قال (التقدير فيما نذر كصاو غلامى مطلقا) فباب عصا

قيامه ان يعرب بالحركات لانه اسم مفرد ولكنه لما كان آخره الفاعل قبوله الحركات لان الالف لا تكون الا ساكنة فوجب اعرابه تقديرا في جميع وجوهه * واما باب غلامى فهو كل اسم كان قبل ياء الاضافة معربا بالحركات ولكنهم لما اوجبوا ان تكون حركة ما قبل ياء المتكلم كسرة لتناسبها نعترا اعرابه بالحركات اما في حال الرفع والنصب فليضا دلتهما للكسرة * واما الجر فليضا دته مثله اذ الكسرة تان لا يجتمعان على حرف واحد * وقد زعم بعضهم ان باب غلامى مبنى وهو وهم لان الاضافة الى المضمير لا توجب بناء بدليل غلامك وغلامه فلا وجه لجمعه مبني مع صحة كونه معربا * ثم قال (او استقل كقاض رفا وجرا) لان باب قاض وهو ما كان آخره ياء قبلها كسرة لو اعرب بالضممة في الرفع لفظا والكسرة في الخفض لفظا لقليل جاء في قاضى ومررت بقاضى وذلك مستقل مدرك بالضرورة فخذفوا الضمة والكسرة فاجتمع ساكنان التنوين والياء فخذفت الياء لاتقاء الساكنين فان لم يكن تنوين ثبتت الياء ساكنة كقولا هذا القاضى ومررت بالقاضى فاذا صرت الى النصب اعرابه بالفتحة لفظا كقولا رأيت قاضيا خلفه الفتحة على الياء بخلاف الضمة والكسرة فلذلك انقم امره فأعرب في الرفع والجر تقديرا وفي النصب لفظا * ثم قال ونحو مسلى رفا) وهو كل جمع مذكر سالم اضافته الى ياء المتكلم فأصله في الرفع مسلوى فاجتمعت الواو والياء وسبقت احدهما بالسكون فوجب قلب الواو ياء وادغامها في ياء المتكلم فصار مسلى فعلم انه عدل عن الواو التى كانت علامة الرفع لاجل الاستقلال لهما مع الياء كما عدل عن رفع قاض بالضممة لاجل الاستقلال فوجب ان نحكم عليه في حال الرفع بالاعراب تقديرا * واما في حال النصب والجر فياء الاعراب فيه ثابتة على حالها تقول رأيت مسلى ومررت بمسلى فوجب ان نحكم باعرابه لفظا فيهما لان لفظ الاعراب على حاله لم يتغير بالاضافة الا بالادغام والادغام لا يخرج الحرف من حقيقته وسكونه فلذلك حكم عليه في حال الرفع بالاعراب التقديرى وفي حال النصب والجر بالاعراب اللفظى فاذا انحصرتك مأعرب تقديرا على الوجهين المذكورين من عموم وخصوص فاسوى ذلك معرب لفظا وهو معنى قوله واللفظى فيما عداه يعنى فيما عدا المعرب تقديرا * ثم قال (غير المنصرف مافيه علمتان من تسع او واحدة منها تقوم مقامهما) وهى التسع المذكورة في البيتين * وحكم غير المنصرف ان لا يدخله كسر ولا تنوين لشبهه بالفعل وشبهه به لكونه فرعا من جهتين لان العلل كلها فرعية * فالعدل فرع عن المعدول عنه والوصف فرع عن الموصوف والثاني فرع عن التعريف فرع عن التكبير والجمعة فرع عن العربية لانهما دخيلة في كلامهم والجمع فرع عن الافراد والتركيب كذلك والالف والنون الزائدتان فرع الزيد عليه ووزن الفعل فرع على وزن الاسم واذا ثبت انها فروع وحصل في الاسم اثنان منها صار الاسم بهما فرعا من جهتين فيشبه الفعل الذى هو فرع على الاسم من جهتين * احدهما ان الاسم مستغن عنه وهو غير مستغن وما كان مستغنيا فهو اصل * والثاني ان الفعل مشتق من الاسم على المذهب الصحيح والمشتق فرع عن المشتق منه فلما اشبه الفعل قطع عماليس في الفعل وهو الجر والتنوين

❖ جمع المذكر السالم وأولو وعشرون واخواتها بالواو والياء ❖

لمفردين بالاصالة ❖ ثم قال (جمع المذكر السالم وأولو وعشرون واخواتها بالواو) في الرفع والياء في النصب والجر ❖ واهمل النحويون ذكر اولى في هذا الموضع ولا يصح دخوله في الجمع المذكر السالم لان حقيقة الجمع نبوت مفرد تلحق آخره ياء او واو ونون وليس اولو كذلك وانما هو اسم موضوع بالاصالة للجماعة بمعنى اصحاب وذوى واما اسقاط ذوو في قولك ذوو مال فلدخوله في جمع المذكر السالم لانك تقول في المفرد ذو مال وفي الجمع ذوو مال ❖ واهملوا ايضا عشرون واخواتها وتقريره كتقرير او او ولا يبيدهم وضع ثلاثه واربعة لان ثلاثين ليس جمعاً لثلاثة وكذلك البواقي ❖ وعشرون واخواتها ليس جمعاً فيندرج في قولنا الجمع المذكر السالم اذ لم يرد جمع عشر في عشرون ولا ثلاث في ثلاثون وانما هو اسم موضوع لهذا العدد الخصوص بخلاف سنون وأرضون فانه وان لم يكن جارياً على القياس فانه من باب الجمع المذكر السالم فقد اندرج فيه وان كان خارجاً عن القياس ❖ واصل ما عرب ان يعرب بالحركات لانها اخف من الحروف فوجب ان لا يعدل عنها الا لغرض * واصل ما عرب بالرفع ان يكون بالضمة فيما عرب بالحركات وبالواو فيما عرب بالحروف وكذلك النصب باعتبار الفتحة والالف والجر باعتبار الكسرة والياء فليطلب لما عدله من ذلك علة * فاما المفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف فجارى على القياس المذكور * واما جمع المؤنث السالم فانه جرى على القياس في الرفع والجر ولم يجر على القياس في النصب بل حمل النصب على الجر وعلته ان جمع المذكر السالم حل فيه النصب على الجر كاسيأتي تعليقه فهذا اجدر ان يحمل لثلاث يكون للمؤنث على المذكور مزية ❖ واما غير المنصرف فجرى على القياس في الرفع والنصب وخولف به في الجر فحمل على النصب وعلته انه اشبه الفعل لما فيه من العلتين الفرعيتين على ماسيأتي فقطع عن لفظ الجر الذي لا مدخل له فيما شبه به ❖ واما اخوك واخواته والثني والمجموع فأعربت بالحروف وخولف فيها عن الحركات لانها لما تكثرت وأواخرها حروف تقبل ان تكون اعراباً جعل اعرابها بالحروف * اما تكثر الثني والمجموع فواضح * واما تكثر اخوك واخواته فلانه لما كان معناه متوقفاً على الاضافة لانها كلها امور نسبية جعل المضاف والمضاف اليه كالثني الواحد مع كثرتها في الكلام فاما اخوك واخواته فجرى في اعرابه بالحروف على القياس الواو للرفع والالف للنصب والياء للجر ❖ واما الثني والمجموع فخولف بهما في بعض ذلك فالثني خولف به في الرفع والنصب والمجموع خولف به في النصب خاصة وعلة ذلك انهما لو جريا على القياس لوجب ان يقال في التثنية ضاربان في النصب وفي الجمع ضاربان ولو قيل ذلك لادى الى اللبس بينهما عند الاضافة لانك كنت تقول رأيت ضارباً زيد فيهما جيعافلاً ادى الى اللبس رفض الاعراب بما جاء اللبس منه وهو الالف في النصب فأسقطت فيهما وحل النصب على اخيه الجر لما ثبت بينهما في غير هذا الباب من المقاربة ❖ ثم لما كانت الالف اخف الحروف وقد سقطت عن النصب قصد الى جعلها بدلاً عما هي اخف منه فجعلت بدلاً عن الواو في الثني لانه السابق على الجمع فكان أولى بها من الجمع وجعلت في الرفع دون الجر لانه قد ثبت حمل النصب على الجر في الياء التي هي كالكسرة فلم يبق الا التعويض عن الرفع الذي هو بالواو لان الرفع سبق الاعراب واقوا فكان أولى بهذا الاخف فثبت بذلك تعليل اعراب الثني بالالف في الرفع والياء في النصب والجر واهملوا المجموع بالواو في الرفع والياء في النصب والجر ❖ واما كلا فاما عرب بالحروف لكونه وافق الثني في المعنى وشرطه اضافته الى مضمراً لئلا كد فيه امر التثنية لفظاً ومعنى فلما كدت اجري مجراه ❖ واما اثنان فلما كان

والاعراب ما اختلف آخره به ليدل على المعاني المعنوية عليه . وانواعه رفع ونصب وجر فالرفع علم الفاعلية والنصب علم المفعولية والجر علم الاضافة * والعامل ما به يتقوم المعنى المقضى للاعراب * فالفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف بالضممة رفعاً والفتحة نصباً والكسرة جراً * جمع المؤنث السالم بالضممة والكسرة * غير المنصرف بالضممة والفتحة * أبوك وأخوك وجوك وهنوك وفوك وذو مال مضافة الى غير ياء المتكلم بالواو والالف والياء * المثني وكلام مضاف الى مضمرواثنان بالالف والياء

التقدير فاعلم ان ما سواه لفظي قوله والاعراب ما اختلف آخره به (هذا اولى من حد الاعراب باختلاف الاخر فانه ان عني باختلاف الاخر ما اردناه فهذه العبارة اسد لا يهاهم تلك وان عني غيره فهو امر لا يتحقق اذ نحن نقطع بأن المتكلم اذا قال جاء زيد وضربت زيداً ومررت بزيدانه ليس في آخر زيد الاضم اوقع او كسر لامر آخر يسمى اختلافاً ثم . وان سلم ان ثمة امراً زائداً فلا بد وان تكون فاشاعن متعدد من الضم والفتح والكسر فاذا نشأ عن متعدد بطل تقسيمه الى ثلاثة . اذ لا يعقل الاختلاف بعد تسليم كونه امراً زائداً عن كل واحد من الثلاثة على انفراده وايضا فانه يؤدي الى ان يكون كل اسم في اول تركيبه غير معرب والذي يدل على انه عند المحققين كذلك وان وقع في بعض عبارات المتأخرين ما يشعر بخلافه انهم متفقون على ان انواعه رفع ونصب وجر وان الرفع ونصب والجر اسماء للضممة والفتحة والكسرة في قولك جاء زيد وضربت زيداً ومررت بزيد وهذا عين ما قصدناه قوله ليدل على المعاني المعنوية عليه) تنبيه على علة وضع الاعراب في الاسماء لان الاسماء تطرأ عليها معان مختلفة بالتركيب فلو غيروا الصيغة ادى الى كثرتها ولو بقوها من غير تغيير اصلا ادى الى التباس معانيها فبقوا الصيغة على حالها وغيروا اواخرها فحصل بقاها الصيغة مفردة وانتفى التباس لما حصل من التغيير على اواخرها وهو من حكمة كلام العرب ووضعوا الرفع للفاعلية والنصب للمفعولية والجر للاضافة قوله والعامل ما به يتقوم المعنى المقضى) فمر العامل ههنا لانه تضمنه قوله وبخلاف آخره لاختلاف العامل والعامل هو الذي يتقوم به المعنى المقضى للاعراب وقد علمنا ان المقضى للاعراب الفاعلية والمفعولية والاضافة خيفة التباسها ولا يتقوم كل واحد منها الا بأمر ينضم اليه في التركيب فذلك الامر الذي يستقبله ذلك المعنى هو الذي يسمى عاملاً ومثاله انك اذا قلت قام زيد فالمقضى للرفع الفاعلية ولم يتقوم الفاعلية في زيد الا بتمام المسند اليه لانك لو قطعت النظر عنه لم تفهم الفاعلية فقام هو العامل وان وقع اختلاف في العامل في بعض الصور فليس اختلافاً في هذه القاعدة وانما هو اختلاف فيما يتحقق به المعنى المقضى * ثم قال (فالفرد المنصرف الى آخره) لما كان الاعراب امراً يطرأ على الاخر على ما تقدم وانواعه رفع ونصب وجر وكان الرفع بأمر متعدد والنصب كذلك والجر كذلك احتجج الى تقسيم الاسماء ليعرف ما يستحقه كل واحد من الرفع والنصب والجر فقسمت باعتبار مواضعها في ذلك * فالفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف بالضممة في الرفع والفتحة في النصب والكسرة في الجر * واراد بالفرد ما ليس بشئ ولا جمع واراد بالجمع المكسر ما ليس بجمع مصحح واراد بالمنصرف ما عدا غير المنصرف على ما سيأتي بيانه * ثم قال (جمع المؤنث السالم بالضممة والكسرة) ونعني بجمع المؤنث السالم ما لحق آخره الفاو او الجمع قوله غير المنصرف بالضممة في الرفع والفتحة في النصب الجر قوله أبوك وأخوك وجوك وهنوك وفوك وذو مال مضافة الى غير ياء المتكلم بالواو في الرفع والالف في النصب والياء في الجر قوله المثني وكلام مضاف الى مضمرواثنان بالالف في الرفع والياء في النصب والجر * واهمل نحو يون ذكر اثنين في هذا الموضع وهو وهم لانه لا يصح دخوله في قولهم المثني اذ ليس بمثنى لان المثني كل اسم كان لغيره لاحق بآخره الف او ياء ونون وليس اثنان كذلك لان قولك اثنان ليس بشئ وانما اثنان اسم موضوع

ومن خواصه دخول اللام والجر والتنوين والاسناد اليه والاضافة وهو معرب
ومبنى * فالمعرب المركب الذي لم يشبه مبنى الاصل وحكمه ان يختلف آخره
باختلاف العوامل لفظا او تقديرا *

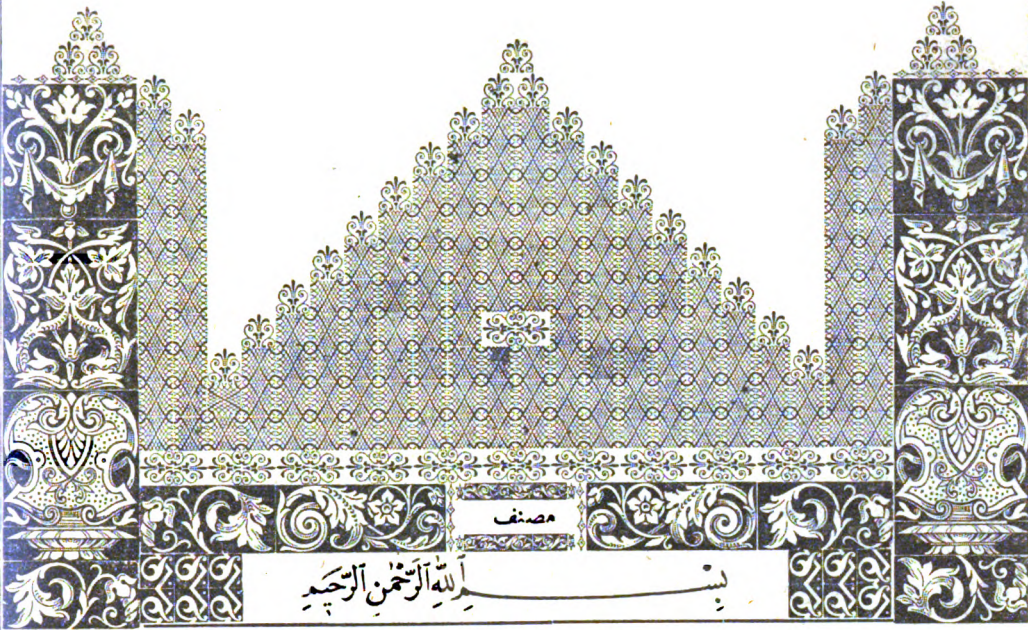
الزمان عارض واصل وضعها للدلالة على الزمان ولكنها لما اخرجت الى معنى الانشاء
وجب قطعها عن الزمان * ومثاله اذا قلت بعث قاصدا الى معنى الانشاء فانه يجرد عن معنى
الزمان لعروض ذلك فيه ومع ذلك فلا يخرج من كونه فعلا واذا ثبت ذلك في كلامهم في غير
هذا الباب ثبت مثله فيه ولذلك حكم النحويون فيما امكن فيه النقل من هذه الافعال بالنقل فحكموا بانهم
منقول عن نعم وبئس منقول عن بئس وحبذا منقول عن قولك حب الشيء * وحب اذا صار محبوبا لكل ذلك
ليكون تجريده عن الزمان عارضا فيه فيدخل تحت حد الفعل ويخرج عن حد الاسم ولم يمكن ذلك في معنى
فحكم بان اصل وضعها الزمان ولكنهم التزموا فيها الانشاء فوجب تجريدها عن معنى الزمان لهذا الغرض
لفصل من ذلك انها غير داخلية في هذا الحد وان تجردت عن الزمان لعروض التجرد كاذكرناه في ضارب
على العكس لان عروض تجريده الزمان كمعرض حصول الزمان قوله ومن خواصه دخول اللام
لتعريف نحو الرجل والغلام * وانما اختص الاسم بذلك لان التعريف مهما حصل يجعل المحكوم عليه
معينا عند المخاطب والافعال لاتقع محكوما عليها فلم يحتاج الى تعريف اولان الافعال لاتقع الا محكوما
بها والاحكام لاتصح ان تكون الانكرات في المعنى فلم تقبل تعريفا * وانما اختص بالجر ايضا لان الجر
وضع علما للمضاف اليه والافعال لاتقع مضافا اليها فلم يصح دخول الجر فيها وانما تقع الافعال مضافا
اليها لان المضاف اليه في المعنى محكوم عليه والافعال لاتقع محكوما عليها اولان وضع المضاف اليه
الاهم تعريف المضاف ووضع الافعال على التنكير فلم تقبل الاضافة اليها * وانما اختص الاسم بالتنوين
ونعني به تنوين التثنية والتنوين التزام فان ذلك لا اختصاص له بالاسم لان التثنية لا معنى له في الفعل
لان معناه كون الاسم لم يشبه الفعل فلم يصح وضعه في الفعل ولا يصح فيه تنوين التنكير لان وضعه على
التنكير فلم يحتاج الى تنوين التنكير * وانما اختص الاسم بالاضافة لانه يقبل التعريف والافعال لاتقبل
التعريف فلم يصح دخول الاضافة فيها * ثم قاله (وهو معرب ومبنى فالمعرب المركب الذي لم يشبه مبنى
الاصل) فقوله المركب يشمل المعرب وغيره من نحو قولك قام هؤلاء فان هذا مركب غير معرب فلا بد
من الاحتراز منه ومن امثاله قوله الذي لم يشبه مبنى الاصل (يخرج امثال هذه المبنيات وان كانت مركبة
ونعني بمبنى الاصل الحروف وفضل الامر والفعل الماضي على ما سيأتي في باب البناء ولم يستغن في حد المعرب
بقوله الذي لم يشبه مبنى الاصل لانه لو اقتصر على ذلك لدخل فيه نحو قولهم ا ب ت ث وواحد واثنان
وثلاثة واسماء الاصوات فانها كلها لم تشبه مبنى الاصل وهي مبنية باتفاق لان البناء قديكون لا تنفاسيب
الاعراب وقد يكون لعروض مانع فتعرض في حد المعرب لوجود سبب الاعراب بقوله المركب ولا تنفاه
المانع بقوله الذي لم يشبه مبنى الاصل * وهذا أولى من حد المعرب بأنه الذي يختلف آخره باختلاف العوامل
فانه وان كان كذلك الا انه حد الشيء بما هو اكثر التباسا منه وذلك ان الغرض من تعريف المعرب ليعرف
كونه يختلف آخره فلا يليق ان يحد بالشيء الذي الغرض من معرفته معرفته وما هو الا كمن يحد الفاعل
بأنه المرفوع بالفعل فان الغرض من حد الفاعل ان يعرف ليرفع فلا يليق حده بالرفع ثم * قاله (وحكمه ان يختلف
آخره باختلاف العوامل لفظا او تقديرا) فقوله لفظا وتقديرا تقسيم للاختلاف وسيأتي بيان مواضع

(التقدير)

* الاسم مادل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة

والحرف فلا يستقيم منهما كلام أصلا أما لعدم المسند وأما لعدم المسند إليه لكون الحرف غير صالح لأحدهما والفعل والفعل لا يستقيم منهما كلام لعدم ما يصلح أن يكون مسندا إليه إذ كل واحد منهما لا يصلح لذلك والفعل والحرف أبعد والحرف مع الحرف أبعد وإذا بطأت الأربعة لم يبق الاقسامان فثبت صحة قوله ولا يتأتى الا في اسمين أو في فعل واسم * قال * الاسم مادل على معنى في نفسه إلى آخره قوله مادل على معنى * يشمل الكلم كلها وقوله في نفسه يخرج الحرف وقوله غير مقترن يخرج الفعل * وقوله بأحد الأزمنة الثلاثة ولم يقتصر على قوله غير مقترن احتراز من الغبوق والصبح لانه لو اقتصر على قوله غير مقترن خرج عن الحد وهو منه لانه من قبيل الاسماء وهو دال على معنى في نفسه ولكنه مقترن بزمان فلو اقتصر على غير مقترن لخرج لان الصبح يدل على شرب في أول النهار والغبوق يدل على شرب في آخره * وكذلك ما شبههما من الاسماء فقيده بأحد الأزمنة الثلاثة ليبقى غير مخرج لانه وإن اقترن فليس مقترنا بأحد الأزمنة الثلاثة التي هي الماضي والحاضر والمستقبل فاذن لا يخرج الملقترن بأحدها وهو غير مقترن بأحدها فلا يخرج فبقي الحد سالما * وقد اورد على هذا الحد الفعل المضارع من نحو يقوم ويقعد فانه يدل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة معينا لكون وضعه مشتركا فيهما على المذهب الصحيح وإذا كان الغبوق والصبح داخلا في الحد لكونه لا يختص بأحد الأزمنة الثلاثة معينا فكذلك ينبغي أن يدخل هذا في الحد لكونه لا يدل على أحد الأزمنة الثلاثة معينا وإذا دخل في الحد بطل كونه حيدا لدخول ما ليس من المحدود فيه * والجواب عن ذلك بعد تسليم كونه مشتركا انه مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة على التحقيق باعتبار الوضع فان الواضع لم يضع الفعل المضارع الا دالا على أحد الأزمنة الثلاثة أبدا واللبس أنما حصل عند السامع لكون اللفظ يطلق على أحدهما تارة وعلى الآخر أخرى لانه غير موضوع لأحدهما بخلاف الغبوق والصبح فانه لم يوضع قط دالا على أحد الأزمنة لابطهور ولا باشتراك فثبت انه ليس في الدلالة على أحد الأزمنة كدلالة يقوم ويقعد فوجب دخول باب الغبوق والصبح وخروج باب المضارع * واشكل من هذا الاعتراض اسم الفاعل في مثل قولك زيد ضارب عمرا فانه مفهوم منه الدلالة على أحد الأزمنة وإن كانت دلالة مشتركة فليصح خروج ضارب عن الحد لانه دال على أحد الأزمنة وإن كانت دلالة مشتركة * والجواب عن ذلك ان ضارب بموضوع لمعنى من غير زمان في اصل وضعه وانما عرضت فيه دلالة الزمان في بعض مواقفه بدليل قولك زيد ضارب ولا دلالة بضارب على زمن البسة ولو كان موضوعا للزمان لم ينفك عنه كما لم ينفك الفعل عن الدلالة على الزمان لما كان في اصل وضعه دالا على الزمان فاذا ثبت ان وضعه في الاصل لمعنى من غير زمان فقد دخل في حد الاسم فلا اثر لما عرض فيه على غير القياس * الا ترى ان قولك ان قام زيد فت محكوم عليه بكونه فعلا ماضيا لما كان ذلك وضعه في الاصل وان كان المعنى في هذا المحل الاستقبال وذلك عارض فيه بقرينة دخول الشرط * وكذلك قولك لم يضرب على العكس فقد ثبت ان ضاربا داخل في حد الاسم وان صححت فيه دلالة على الزمان فعارضة * واشكل من ذلك عسى ونعم وبئس وفعلا التجب وحيدا فانه تادل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة ومع ذلك فانه افعال وهي داخله تحت هذا الحد فقد دخل في الحد ما ليس منه * والجواب عن هذا ان تجريدها عن معنى

الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد وهى اسم وفعل وحرف لأنها اما أن تدل على معنى فى نفسها اولا والثانى الحرف والاول اما أن يقترن بأحد الازمنة الثلاثة اولا الثانى الاسم والاول الفعل فقد علم بذلك حد كل واحد منها * الكلام ما تضمن كلمتين بالاسناد ولا يتأتى ذلك الا فى اسمين أو فى فعل واسم

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر وأعن يا كريم ﴾

قال الشيخ الامام العالم الفاضل المقرئ الاصولى النحوى اللغوى جلال الدين

ابو عمرو عثمان بن عمر المالكي المعروف بابن الحاجب

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على خير خلقه محمد وآله اجمعين * الكلمة لفظ لمعنى مفرد قوله لفظ (بشمل الكلمة وغيرها لانه لما تلفظ به سواء وضع لمعنى اولا قوله وضع لمعنى) تخرج عنه المهملات لانها لم توضع لمعنى وقوله مفرد احتراز من مثل قام زيد وشبهه فانه لفظ وضع لمعنى ولكنه مركب وهونسبة التيام الى زيد فلولا اخراجه لدخل الكلام فى حد الكلمة وهما حقيقتان مختلفتان قوله وهى اسم وفعل وحرف) يعنى ان انواعها ثلاثة والدليل على انحصار ذلك انها اما ان تدل على معنى فى نفسه اولا الثانى الحرف والاول وهو ما يدل على معنى فى نفسه اما ان يقترن بأحد الازمنة الثلاثة اولا فان لم يقترن فهو الاسم وان اقترن فهو الفعل فقد علم بهذا الحصر ان انواعها لا تخرج عن ثلاثة وقد علم بذلك حد كل واحد منها لان الاقسام الصحيحة انما تنفصل باعتبار ما تتميز به عن اخواتها وذلك يصلح ان يكون فصلا لها قوله الكلام ما تضمن كلمتين بالاسناد) فانضمن كلمتين يشمل الكلام وغيره لان قولك غلام زيد وفى الدار كلتان وليس كلاما وقوله بالاسناد ليخرج ما ليس بكلام ونعنى بالاسناد نسبة احدى الجزئين الى الاخر لافادة المخاطب قوله ولا يتأتى ذلك الا فى اسمين او فى فعل واسم لان وضع الاسم ليسند ويسند اليه ووضع الفعل ليسند ولا يسند اليه ووضع الحرف لمعنى فى غيره لا يسند ولا يسند اليه وغيره والتركيب العقلى لا يزيد على ستة اسم واسم واسم وفعل واسم وحرف وفعل وفعل وفعل وحرف وحرف وحرف فأربعة منها لا يتأتى ان تكون كلاما فلم يبق الاثان اسمان واسم وفعل فاما الاسم

(والحرف)

شرح الكافي عن علي بن ابي طالب

كافية ذوى الارباب

في معرفة كلام العرب

كتاب شرح المقدمة الكافية في علم الارباب مما وضعه مؤلفها الشيخ العالم المحقق الجبر
المدقق لمخلص المشكلات وكاشف المضلات المبرز على الاقران المحرز لقصب
السبق في علوم اللسان امام النخبة المحققين وعدة المقرئين والاصوليين
ذى القول المرتضى الجلى بتأليف الكافيتين والمنتهى ابو عمرو
عثمان بن عمر بن ابي بكر المعروف بابن الحاجب
حامله الله بما هو اهله
ونعم ما قيل في حقها

ما ابصرت عين بمنزل الكافية * مجموعة تدرى المآرب شافية
يا طالباً للنمو ازم حفظها * واعلم يقينا انها لك كافية

معارف نظارت جليله سنك (١٦) ربيع الاول (١٣١١) و (١٤) تشرين اول
(١٣٠٩) تاريخ و (٤٨٥) نومرولى رخصتنامه سيله
مطبعة عامر ده طبع اولتشدرد

ناشرى

مصحح کتب در مطبعة عامر عثمان علمى قهصار

شرح لطيف ملقه من شرح المصنف لهذه المنظومة ومن غيرها من شروح الكافية وفرغ من تعليقه في شعبان
 سنة اثنين وعشرين وسبعمائة * ومن شروح الكافية شرح محمود بن محمد بن علي بن محمود الاراني
 الساكناني وهو شرح مختصر بالقول كالم توسط * ومغرب الكافية لمحمد بن ادريس بن الياس المرعشي
 اوله * الحمد لله القديم الباري الخ * ومن شروحها شرح الامام تاج الدين ابي محمد علي بن عبدالله بن
 ابي الحسن الاردبيلي ثم التبريزي نزيل القاهرة المتوفى في رمضان سنة ست واربعين وسبعمائة وهو
 شرح كبير كشرح الرضوي اوله * الحمد لله جدا يوافي نعمه وبكافي مزبده الخ وفرغ من تسويده ثلاث
 بقين من محرم سنة اثنين واربعين وسبعمائة * ومنها شرح مختصر اوله * اول ما بيني عليه اساس
 الكلام الخ قال مصنفه كنت قد كتبت على حدوده وضوابطه بدائع تحقيقات وأوردت على بعض
 مسائله لطائف تدقيقات فلما اطلعوا على حقائقه طفقوا يلحون على بدراع الاقتراح ان انظم تلك
 القلائد فأجبتهم واهداء لعلاء الدين عطاء الملك على ما ذكره في خطبته * ومنها (غاية التحقيق) لاصفي
 ابن نصير وهو شرح مزوج اوله الحمد لله الذي انعم علينا بنعمه العظام الخ وهو من تلامذة الهندي
 ذكره فيه ومدح حاشيته * وقال ان شروح الكافية ليست بوافية الاحواشي استاذنا شهاب الدين
 احمد بن عمر الدولة أبدي وكثير من الناس اكتفوا بما فهموه من ظاهرها فانه حقق فيها وسماها
 غاية التحقيق * ومنها شرح الشريف نور الدين علي بن ابراهيم الشيرازي تلميذ الشريف الجرجاني
 المتوفى بالدينة سنة ثلاث وستين وثمانمائة * ومنها (الهادية الى حل الكافية) لعبدالله بن علي بن محمد
 المعروف بفلك العلا التبريزي اوله * الحمد لله رب العالمين الخ اكثر فيه من المسائل المتناولة والقواعد
 المتداولة بتقرير واضح وكلام لا تمح بوجه لا يحتاج معه الطالب الى شرح ولا يتوقف في تصوير مسائله
 على مثال واهداء الى الوزير الامير حاجي بن محمد الساجي في حدود سنة سبعمائة وهو شرح مزوج
 مختصر غير ميمز من المتن * وشرح ضوابط الكافية مختصر ومرتب اوله * الحمد لله الذي فضل نوع
 الانسان الخ * الضوابط الكافية للتعريف في خلاصة النصوص والتصريف * وشرح الكافية فارسي لمحمد
 امين الهروي اوله * اى از كهات آرايش هر كلام الخ * وشرحها تقي الدين ابراهيم بن حسين بن عبدالله
 ابن ثابت النحوي الطائي وسماه (التحفة الوافية) وهو شرح بالقول * ومن شروحها شرح الشيخ الامام
 تاج الدين بن محمود الجهمي الشافعي * ومن شروحها شرح بقال اقول اوله * ان اول ما بيني عليه
 اساس الكلام الخ للاصفهندي * ومن شروحها شرح حسن راست وهو شرح مزوج كشرح
 الصفوي * ومن شروحها شرح يعقوب بن احمد بن حاج عوض اوله * الحمد لله الذي اعرّب لغة
 العرب بالقواعد والاصول وهو مزوج اكبر حجما من الجاهي فرغ مؤلفه من تحرير الشرح في ربيع
 الاول سنة خمس واربعين وثمانمائة * ومن شرحها المسمى (بالاسرار الصافية والخلاصات الشافية
 في كشف المقدمة الكافية) لاسماعيل بن ابراهيم بن عطية البهراني اوله * الحمد لله الذي خشعت له الاصوات
 الخ وهو شرح كبير مزوج مزج غير متميز عن الاصل فرغ من املائه في جاذي الاخرة سنة خمس
 وتسعين وسبعمائة * ومن شروح الكافية شرح الامام ركن الدين الحديشي وهو مثل شرح الرضوي
 بحثا وجمعا بل اكثر منه اوله * الحمد لله الذي اطول جدا المؤمنين الخ * واعراب الكافية لحاجي بابا
 الطوسوي * وللولى كال الدين المعروف بأق قفتان ألفه بالتركي وفرغ منه في ربيع الاول سنة ثمان
 وعشرين والف (من كشف الظنون) (بصرف جزئي منا) لمحمده

الخ * وله حاشية ايضا على حاشية العصام جردها من خط الشيخ احمد بن قاسم العبادى على نسخته
 قال وبعضها منسوب الى الاستاذ المحقق السيد قطب الدين عيسى الصفوى نزيل الحرم المدنى
 او يقال الشيخ عمر بن عبد الوهاب العرضى فى شرح الكافية للجامى * لله درامام طال ماسطعت *
 انوار افضاله من علمه السامى * الفاظه اسكرت اسماعنا طربا * كما * نما الخمر نسق من صفا الجام * ومثله
 قول ابن الحنبلى * لكافية الاعراب شرح منقح * ذلول المعانى ذواتساب الى الجامى * معانيه نجلى حين
 تتلى كما * هي الخمر تدوشهم من صفا الجام * ومثله قول عبد الله الدنوشى المصرى * لله شرح به
 شرح الصدور لنا * كما * الدر اوازهار اكمام * قد اسكر السمع اذ تتلى مجايه * والسكر لا عزو
 معروف من الجام * ومن شروح الكافية بالتركى شرح المولى سودى المتوفى
 فى حدود سنة الف ومأخذه من شرح الجامى والهندى وهو مفيد مختصر كاف فى حل مشكلات
 الاعراب ومعرفة تركيبها * وشمس الدين بن القاضى كمال الدين كنب شرحا لخدام الوزير سنان
 ياشا وسماه (فتح الفتاح) وهو تاريخ تأليفه * ومن شروحه بالفارسية غير شرح السيد شرح لمعين العبنى
 محمد امين الهروى المتوفى سنة * صنفه لعبد الله خان * وعلاء الدين على بن محمد القوشى المتوفى سنة
 * وفى اربابها كتاب مسمى بالافصح لواحد من علماء الدولة المرادية قدم فى اوله تفسير الفاتحة صنفه
 لولد الشيخ احمد بن يوسف السلايى باشارته * وارباب حاجى بابا الطوسى المتوفى سنة * ومن
 شرح الكافية احمد بن الشيخ ابراهيم الحلبي سماء (اوفى الوافية) قال التقطته من كتاب الهدايق الشهامية
 ومن اراد الاطلاع على اربابها فليطلبه من كتابى هذا وحواشيه وان كنتما صاحب الكشف وكواشيه
 قالهما كحلول العصراء وزنبيله ومائة الكبراء وقديله الخ اوله * الحمد لله الذى خلق الانسان الخ
 * ونظم الكافية ابن حسام الدين اسمعيل بن ابراهيم المتوفى سنة ست عشرة والف * ثم شرحها مير مرتضى
 الشيرازى المتوفى سنة * واخذ صرها القاضى ناصر الدين عبد الله البيضاوى وسماه (الب) وله على
 الكافية شرح وتوفى سنة خمس وثمانين وستمائة * وشرحه يأتى فى اللام * واختصرها المولى فضيل
 ابن على الجمالى وسماها (الوافية فى مختصر الكافية) وتوفى سنة احدى وتسعين وتسعمائة * وكذا برهان الدين
 ابراهيم بن عمر الجعبرى المقرئ المتوفى سنة اثنين وثلاثين وسبعمائة * ومحمد بن الشيخ محمود المغلوى
 الوفاى المتوفى سنة * وناهيك بمن اختصر مثل الكافية * وجمع حضر بن الباس الكمى وজনوى فوائده
 من الكتب النحوية لكشف مشكلات الكافية وضم اليها اجوبة لطيفة لحل معضلاتها وسماه الاسئلة
 القطبية على كتاب ابن الحاجب صاحب النفس القدسية اوله * الحمد لله الذى خصنا بمنح الهداية
 والايمان الخ * ومن شروح الكافية (انحفة الشافية) * ومنها الدرة البيضاء لبعض المتأخرين اوله *
 خير مبتداً تخبر عنه الحروف والاصوات الخ وهو شرح مزوج سهل العبارة * وشرح الكافية ايضا
 اسحق بن محمد بن العميد الملقب بكبير الدهلوى وهو شرح لطيف واضح اوله * الحمد لله الذى رفع
 من انحفض الخ * ونظم الكافية المسمى بالوافية ارجوزة لمصنفها الشيخ جمال الدين ابى عمرو
 ابن الحاجب وهى على مشطور الرجز نظمها للملك الناصر داود بن الملك المعظم عيسى
 الايوبى وشرحها له كذا ذكره فى خطبته وكان قرأ النحو عليه واول المنظومة الحمد لله على
 ما اقمها الخ * ثم شرحها الفاضل الملك المؤيد عماد الدين اسمعيل بن الفضل على الايوبى المعروف
 بصاحب جاء المتوفى سنة اثنين وثلاثين وسبعمائة شرحا اوله الحمد لله الذى علم بالقرآن الخ وهو

لمولانا مير حسين الميبدى سماء مرضى الرضى اوله * كلمة الله هي العليا في جميع الابواب الخ * ثم ان المولى
 نور الدين عبدالرحمن بن احمد الجامى المتوفى سنة ثمان وتسعين وثمانمائة صنف شرحا لخص فيه ما في
 شروح الكافية من الفوائد على احسن الوجوه واكملها مع زيادات من عنده سماء (الفوائد الضيائية)
 وهو المتداول اليوم وقد حصل به اعتناء عظيم * وقد كتب عصام
 الدين ابراهيم بن محمد الاسفرائينى المتوفى سنة خمس واربعين وتسعمائة عليه حاشية رديها
 عليه في أكثر المواضع وناقش مع المولى عبدالغفور * وله ايضا شرح على الكافية * وعلى حاشية
 العصام حاشية للمولى محمد الشهير بمنلا زاده الكردي المتوفى بعد سنة سبعين والفر * وعلى اول الجامى
 تعليقة لحسن البحرى اولها * سبحان مولى المحامد وهى الى قوله ومن خواصه دخول اللام * وتعليقة
 للمولى على بن امر الله اولها * سبحان من حفظ لساننا بذكرك ترايب النحو الخ كتبها باسم السلطان
 سليم بن سليمان خان وهى الى قوله يجر بالكسر * وكتب عبدالله الازهرى رساله وسماها القول السامى
 على كلام منلا جامى اولها * الحمد لله الذى هدى من شاء الى طريق البيان الخ * وصنف المولى علامك
 محمد بن موسى البسنوى حاشية التزم فيها الرد والجواب عن العصام وأتمها في سنة خمس وثلاثين
 والفر * وكتب المولى عبدالغفور اللارى تليذا الجامى الى قريب من نصفه وتوفى سنة اثني عشرة وتسعمائة
 * وكتب المولى محمد عصمة الله بن محمود البخارى الى نصفه ايضا اوله * منك البداية والهداية الخ وتوفى
 سنة * وكتب المولى عبدالله بن طورسون الشهير بفيضى المتوفى سنة تسع عشرة والفر الى
 المرفوعات وكتب مصلح الدين محمد اللارى حاشية تكلم فيها مع المحشين كالعصام وعبدالغفور وجمع
 فوائد كثيرة وتوفى سنة تسع وسبعين وتسعمائة * وكتب شاه محمد بن احمد السمرقندى * وخرس الدين
 احمد بن ابراهيم الحللى الى آخر المرفوعات وتوفى الثاني سنة احدى وسبعين وتسعمائة * وكتب قره جه
 احمد الحميدى حاشية وتوفى سنة اربع وعشرين والفر * وكتب عليها طائفة اخرى * وترجم الشيخ
 محمد بن عمر المعروف بقوردافندى شرح الجامى بالتركي وتوفى سنة ست وتسعين وتسعمائة * وعلى شرح الجامى
 حاشية لوجيه الدين عمر بن عبد المحسن الارزنجانى اولها * الحمد لله رب العالمين الخ *
 وعلى حاشية العصام حاشية لشهاب الدين احمد بن قاسم العبادى جردها الشيخ ابراهيم بن محمد الميمنى
 عن هوامش نخته * وبعضها منسوبة الى السيد عيسى الصفوى بعلامه عس وابقها لله * وعلى الجامى
 حاشية لبابا سيد بن محمد البخارى المعروف بابا شاه كتبها للسلطان زاده شجاع الدين بن عبيد الله وسماها
 بالحاشية السلطانية اولها * الحمد لله الذى جعل السلطان فى الارض ظله الخ وهى على الاوائل فقط
 * وعلى الجامى ايضا حاشية لابن طورسون اولها * قوله الحمد لوليه مباحث الحمد طويلة الذيل الخ
 * ومن حواشيه حاشية الشيخ الشريف الروشى المعروف بفاضل امير اولها * الحمد لله الذى اصر
 الكلم من الكلام الخ وتوفى سنة سبع وثمانين وتسعمائة * وعلى الجامى حاشية لعيسى بن محمد الصفوى
 الابجى الشافعى المتوفى سنة خمس وخسين وتسعمائة اولها * اما بعد جد الله ولى النعم الخ قال
 ابتدأت تحثيته بمخلص حواشى عصام الدين ابراهيم وجعلت علامتها عص وبعض فوائد مولانا
 عبدالغفور وجعلت علامتها غف وبما سخ للفقر خادم العلم عيسى من مقاصد الحاشية العصامية مع
 اخذ لبابها وذلك سنة احدى وخسين وتسعمائة * وحاشية لابراهيم المأمونى الشافعى علقها
 على حاشية عبدالغفور وأورد فيها من فوائد عيسى الصفوى بعلامه عص اولها * الحمد لله وحده

(كافية في النحو) للشيخ جلال الدين أبي عمرو عثمان بن عمر المعروف بابن الحاجب المالكي النحوي المتوفى
 سنة ست واربعين وثمانمائة وهي مختصر معتبر شهرته مغنية عن التعريف * وله عليها شرح * ونظمها في
 ارجوزة سماها الوافية * وصنف المولى حسن بن محمد البوريني الشافعي المتوفى سنة اربع وعشرين
 والف شرحا على شرح المصنف وقد أكب الناس على الاشتغال بها * وشروحها كثيرة اعظمها شرح
 الشيخ رضي الدين محمد بن الحسن الاسترابادي النحوي قال السيوطي لم يؤلف عليها بل ولا في غالب
 كتب النحو مثله جمعوا وتحقيقا فتداوله الناس واعتمدوا عليه وله فيها ابحاث كثيرة ومذاهب يفردها
 فرغ من تأليفه سنة ثلاث وثمانين وثمانمائة * وعلق السيد الشريف علي بن محمد الجرجاني المحقق حاشية
 على شرح الرضي المتوفى سنة ست عشرة وتسعمائة * وله شرح الكافية بالفارسية * وصنف السيد
 ركن الدين حسن بن محمد الاسترابادي الحسني ثلاثة شروح على الكافية كبير * وهو المسمى بالبسيط
 ومتوسط * وهو المسمى بالوافية وهو التداول وصغير وتوفى سنة سبع عشرة وسبعمائة * وعلى المتوسط
 حاشية للسيد المحقق المذكور لم يكملها وكملها ولده محمد * وحاشية اخرى لمحمد بن عبدالله الريني
 اولها * الحمد لله الذي جعل النحو زينة للكلام الخ * ولسراج الدين محمد بن عمر الحلبي المتوفى في اوائل
 سلطنة السلطان محمد خان الفاتح * وشرح اسمعيل بن علي المتوفى سنة ايات شواهد المتوسط واول
 شرح الايات لك الحمد يامن صرف قلوبنا في بحر المعاني والبيان الخ وسماه كشف الوافية * ومن شروحها
 شرح جلال الدين احمد بن علي بن محمود البهردواني المتوفى سنة اوله * الحمد لله الذي شرح
 صورنا بنور الاسلام الخ التقطه من الشروح واقتصر على فتح فوائده ولا يتجاوز مفهوم الكتاب
 الاسوال والجواب الا في اواخر * وشرح البرقعي اوله * الحمد لله مزين السماء بالكواكب الخ * ولا ي
 بكر الخبيصي وهو الشيخ شمس الدين محمد بن ابي بكر بن محمد الخبيصي شرح مزوج سماه بالمرشح *
 وعليه حاشية للسيد الشريف ايضا * وحاشية للمولى احمد بن اسمعيل الكوراني سماها المرشح اولها
 * الحمد لله الذي رفع بناء العربية بأدلة وحجج الخ كتبها سنة وتسع وثمانين وثمانمائة * وشرح ايات
 المرشح لبعض علماء الكرمان ألفه لشاه شجاع اوله * الحمد لله الذي اوضح بأثوار هداية منهج الدين الخ
 * وشرحها تاج الدين ابو محمد احمد بن عبد القادر بن مكتوم القيسي الحنفي المتوفى سنة تسع واربعين
 وسبعمائة * ونجم الدين سعيد العجمي ويقال له شرح السعيدى المتوفى سنة وهو كبير جعله شرحا
 للمتن والشرح الذي عمله المصنف وفيه ابحاث حسنة * واهد بن محمد الحلبي المعروف بابن منلا المتوفى
 في حدود سنة ألف * وشرحها نجم الدين احمد بن محمد القمولى المتوفى سنة سبع وعشرين وسبعمائة
 في مجلدين سماه تحفة الطالب اوله * الحمد لله العزيز الوهاب وهو شرح بالقول * وشرحها شمس الدين
 محمد بن عبد الرحمن الاصبهاني المتوفى سنة تسع واربعين وسبعمائة وهو شرح كبير كالرضي قدم فيه
 عشر مقدمات نافعة * وشرحها شهاب الدين احمد بن عمر الهندي المتوفى سنة تسع واربعين وثمانمائة
 * وعليه حاشية لمولانا الفاضل ميان الله الجانوري * وعلى شرح الهندي حاشية للتوقاتي وللكارزوني
 ولغيات الدين منصور * وشرحها احمد بن محمد زيري الاسكندري المالكي المتوفى سنة احدى
 وثمانمائة * والشيخ عيسى بن محمد الصفوي المتوفى سنة ست وتسعمائة * وعلاء الدين علي الفناري
 * وحكيم شاه محمد بن مبارك القزويني المتوفى في سلطنة السلطان سليمان سماه كشف الحقائق * ومحمد بن
 محمد الاسنوي القدسي سماه (الناهل الصافية في حل الكافية) وتوفى سنة ثمان وثمانمائة * وشرح الكافية

